БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 1 суббота № 254 (13254)

1925 чылда тудевилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

1986 чылдың планныг даалгаларын күүседиили! XII беш чылды эки эгелээрин хандыраалы!

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНИҢ ДӨҢНЕЛИНЧЕ

Бүгү-россияның театр ишчилелиниң XV съездизи демократтыг болгаш амыр, театр херээн сайырандайжыдырынга хамы соңуургалдыг байдалга эртикен. Октябрь 30-де Москвага ол бодуңуң ажылын доозган.

Россияның хөй национал-дыг сцена уран чүүлүнүң төлээлекчилери СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга бот-тандырып чорударынга кыжырының тодаргай оруктарын айыткан. Демисеяның мурнуку одуруунга турары, кижиниң медерелин эде тургузарынга, үгаан бодаарының амгы хевирик кижиндеринге, совет виитиледдиң мурнунда туруп турар айтырыгларны шиитпирлээринге партинга дузалаары—театрның бедик соруглазы болур дээ, резолюцияда онзалап демдеглээн.

Съезд бүгү россияның театр ишчилелин РСФСР-ниң театр ажылдакчыларының эвилели кылдыр чаартып тургускан болгаш БТН-ниң XV съездизин РСФСР-ниң театр ажылдакчыларының I съездизи кылдыр саналарын шиитпирлээн. ССРЭ-ниң театр ишчилелериниң тургузукчу съездизинге делегаттарны сонгаан. РСФСР-ниң театр ажылдакчыларының эвилелиниң баштаар черинден болгаш секретариадын сонгаан.

БТН-ниң баштаар черинден дараазында чээрби чыл дургузунда үре-түңнелдиг ажылы дээш съездиниң делегаттарының болгаш аалчыларының өмүүжүнден өөрүп четтиргенин ССРЭ-ниң улустуң артизи М. И. Царевка РСФСР-ниң культура министри Ю. С. Мелентьев илереткен. Съезд оюу чаа чогаадыкчы эвилелдиң баштаар черинден хүндүлүг кежигүнүнге чаңгыс үн-биле сонгаан.

Съездиниң түңнел хуралчыга СЭКП ТК-ның Культура кылдызының эргелекчизи Ю. П. Воронов олуруушкан.

• • •

Ол-ла хүн РСФСР-ниң театр ажылдакчыларының эвилелиниң баштаар черинден барган плениум болган. Баштаар черинден дараазында ССРЭ-ниң улустуң артизи М. А. Ульянову сонгаан.

(СЭТА).

ЭКИ ҮРЕЗИН— БЕДИК ДҮЖҮТ

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында республиканың чер ажылдыглары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Плениумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан дүргедээшкиниң болгаш эде тургустунуушкун ёзузу-биле ажылдааш, мурнуку чылдардагызындан дээре дүжүттү өстүргеп: тараа культураларының иниги чылдазы 220 муң тонна четкен, а бир гектарга оналаштыр дүжүдү 12,9 центнер болган. Күрүнеге 31 муң тонна тараа дужаар оналада 20 ажыг муң тонна ажыр боттанган. Улуг Октябрьның байырлалынга мыдыг күш-ажылчы белектерниг ужураашын турар бис.

Чер ажылының чаа зона системазын, млакгыны хөрзүп камгалаар системаны шиитпээткени, тараа культураларын өстүрериниң интенсивтиг технологизазынче киргени, күш-ажылды эргелеп башкарарының бригада керээзи, эртем-техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы ажыглааны болгаш өске-даа дүргедээшкин база эде тургустуушкун чер ажылын хөгжүдеринге дузалыг болган. Ооң ачызында чоокну чылларда чүгээр дүжүт ап көрбээн Улуг-Хем база Сүт-Хөл районнар безин бир гектарга оналаштыр 20 центнер дүжүттү өстүргеп. Ажыл-агыйларның (чижээлээргe, «Найырал» совхозтуң Шаңчы) чамдык шөлдери гектардан 45 центнер чедир дүжүттү берген.

Үстүнде айыттынган чаартылгаларны чеже-даа ажыглаар болзувусса, бир эвес үрезин багай болур болза, бедик дүжүт алдынмас дээрзи билдингир. Ынчангаш үрезин ажылынче — бедик дүжүттүң үндезининче кичээнгейни улгаттырары чугула. Чер болганга сорттуг, райончуттунган болгаш чажар шыңарынга чедир арыглаттынган үрезинин ажыглаар херек. Үрезинин дүжүт ажаалдазы-биле деңге уруп, арыглап база чогуур негелде ёзугаар кадагалап эгелээри таарымчалыг. Республиканың мурнакчы ажыл-агыйлары, оларның агрономнары болгаш шаң ажылчыннары, харын, ынчаар ажылдап турардыр.

«Тинлелге» совхоз (ол агроному К. Н. Куулар) чылдың-на бедик дүжүттү өстүрүп келген. Совхозта түскай үрезин шөлдери бар. Оон ыңай бедик дүжүттүг болган шөлдериң тараазын база үрезинге ажыглап турар. Үрезинин солуп, чаартқан алырын база үвелеп келген. Совхозтуң тараажыларын бо хүнмерде безин часы тарылгага хереглээр 2136 тонна үрезинин 2450 тонна кылдыр уруп алган. Ооң шунтузу арыглаттынган. Лабораторияга хынаткан 2000 тонна үрезинниң шунтузу чажар шыңарынга чедиртинген. «Кызыл тараачын», «Саян», «Ленинчи орук», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтар, Дуржулга станциязы болгаш үрезин ажылын чогуур деңнелге тургусван ажыл-агыйлар республикада хөй. Оларның үлегерин эдерери, дуржулгазын кежтерелиңер чугула.

«Тинлелге» совхозтуң кожазында «Шамбалыг» совхозтуң (ол агроному Н. Н. Куулар) үрезинге урган 1307 тонна тараазының 1000 тонназын хынадырга, ооң шунтузу бокту болган. «Коммунизмниң черели» (ол агроному Ю. П. Бугутов), Тока аттыг (ол агроному А. Н. Донских), «УТКА 25 чылы» (ол агроному В. М. Дөңгүр-оол), «Ак-Туруг» (ол агроному А. М. Даңы), СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг (ол агроному Г. П. Мунгажанов) совхозтарның урган болгаш хынаткан үрезинниң байдалы база ыңдыг. Үрезинин уруп алган-даа болза, оозу бокту, чажар шыңарынга чедир арыглаттынмаан, арыглаар болгаш орнаар талазы-биле дээштиг хемчегер албайн турар ажыл-агыйларны оон-даа хөйүү адаар болур.

Чер-черде партия, ажыл-агый органнарының ажылдакчылары, үйүш ажылының түскай эртемниглерин дең-дескиажылдавайн турар. Элээн хөй ажыл-агыйларның үрезини өстүрер шөлдери безин чок. Сорттуг үрезиннерни алырын ап алгаш, оларны өске үрезиннер-биле холуштурар, бокталдырар болгаш ооң шыңарын баксырадыр совхозтар база бар. Ооң уламындан республикада хынаттынган 25 муң тонна үрезинниң дөңгүп-ле 8,4 муң тонназы часы тарылгага ажыглаттынып болур болган. Моон ап көөрге, үрезин белеткели республикада дыка сула, оожум болгаш хүнүң негелдезинге четпес.

Республика чедир чылдың тарылгазынга четчир үрезинни уруп алган. Районнардан чүгле Бай-Тайга үрезинни четчелеп шыдаваан. Урдугаан үрезинни чажар шыңарынга чедир арыглаары, шыңары чавыс үрезинни солууру, сорттуг болгаш районнуттунган үрезиннерни тыптыпары—ажыл-агый удурткучуларының, үйүш ажылының түскай эртемнигленириниң, үрезин болгаш шаң ажылының ажылдакчыларының соңгаарлаттынмас сорулгазы. Районнарның агроүлетпүр каттыжышкыннары бо ажылды холга алган турар.

Ажыл-агыйларга үрезин арыглаар бригадаларны болгаш звеноларны организастаар керек. Үрезин арыглаар техниканы болгаш үрезин арыглакчыларын ийи эдиг-биле ажылдадыр хемчегерин алыр. Ынча бүгү ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар. Оларның аразынга социалистиг чарышты организастаар, ооң түңнелин чогуур үезинде үндүрүп, тиилекчилерге болгаш мурнакчыларга материалдыг база моралдыг деткимчелин көргүзер. Арыглаттынган үрезинни үрезин лабораториязынга хынаттырар болгаш чурум ёзугаар ышкаар. Чажар шыңарынга чедир арыглаттынган үрезинни холуштурбас, ол-пыкка алыспас.

Он ийиги беш чылдың баштайгы дүжүдүнүң ажаалдазы ам кайда-даа доозулган, чедир чылдың часкы тарылгазынга белеткел, ылаңгыя үрезин арыглаашкыны булуң бүрүзүнде калбарган. Бо ажылды бедик деңнелге организастаары черче-черде партия, ажыл-агый органнарының РАУК чөвүлелдериниң негеттинип турар.

ОКТЯБРЬ МУРНУНУҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

ЧАРЫШТЫҢ АЧЫЗЫНДА

Хову-Аксының холушкак барааннар садымында социалистиг чарыш калбарган. Магазиннер аразында күш-ажылчы маргылдаанның бирги черинде бо хүнмерде № 6,7 аъш-чем магазиннери чоруп турар. Бо чылдың эртикен айларының планныг оналаадазын ук магазиннериниң коллективтери 105, 9, 102, 1 хуу боттандырган. Универмагтың пос болгаш белең хем садар килдистериниң садыгжылары база багай эвес көргүзүттелери-биле мурнакчыларның одуруунда чоруп турардыр. № 1 столованың коллективи эртикен айларның планнын оналаадазын 104 хуу күүсеткен болгаш боттарының продукциязын бүдүрүп үндүрериниң планын эки көргүзүт-биле олар боттандырган.

Ч. ИРБИЖЕЙ.

Таңды район.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талада) Мария Дамбышевна Монгуш беш чылдың шалыпчы ажылчыны. Ол республиканың Садыг министерствозунуң дузалаал ажыл-агыйында хаван ажаан, семиртн азыраан, немелде деңзинин ап келген.

Ол ажыл-агыйда муң беш чүс ажыг хаванны өстүрүп турар. Чолаачы Альберт Николаевич Абрамов Кызыл хоорайның столованың аъшчем артыын чүдүрүп ап, дузалал ажыл-агыйында хаван фермазынга саадалга чокка чедирер.

Бо коллективте Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужураашын дээш социалистиг чарыш улам калбарган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АНЫЯК СААНЧЫ

«Исправ» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында бот-оруулга-чарыгаалыг саанчылар звенозу кызымаккай ажыллап турар. Бо звенода мурнакчы саанчылар хөй. Оларның бирүзүнде аныяк саанчы Арина Монгушту хамаарыштырып болур.

Арина Монгуш болунга алган социалистиг хүлээлгезин доктаамал ажыр күүседип турар. Ол тос айларның планныг оналаадаларын чедиишкиниг күүсеткеш, мурнакчыларның одуруунда чоруп орар.

Саанчы бир саар иректен ортумаа-биле 1500 кг сүттү алыр турган, 2600 кг эки шынарлыг сүттү саап ап, күрүнеге дужаган.

Арина Монгуш он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг оналаадаларын декабрь 10-да доозар дээш улам-на хей-аът киргем ажылдап турар.

Б. МОНГУШ.

Чоон-Хемчик район.

КЫЗЫМАК АЖЫЛДААН

Барыын-Хемчик районнуң чонуң амыдырал хандырыгга бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары он ийиги беш чылдың баштайгы чылының эртикен айларының планныг оналаадазының эки көргүзүттерби-ле күүсеткер дээш кызымак ажылдаан. Бригада керээзи-биле ажылдап турар даараакчыларының дөрт бригадазы планныг оналаадазын ажыр боттандырган. Оларның аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнунда К. Монгушка удуртаан коммунистиг күш-ажылдың звенозу чоруп турар. Хөлүн химиктиг арга-биле аштап арыглаар база хөлчуур шектериниң ажылдакчылары чарышка база мурнаа турар.

Бүдүрүлге эргелелиниң коллективи чондан киргеи чарыгларының күүседезин өйлээнде чедип алыр, хандырыгының культуразын бедидер дээш күш-ажылдың салгга-чурумун быжыглап, ажылдың организациязын жакшадып, кижи бүрүзүнүң ажылга харысаалгазын бедизин тургаш чедип алган.

Мехколоинада бердингеи даалгаларны доктаамал ажыр күүседип турар тудугжулар ээзээ эвес. Оларга Михаил Тойбу-Хаа. Байыр Хертек, Чайзан Хертек, Екатерина Тойбу-Хаа болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Л. АЛЕКСЕЕВА.

Бай-Тайга район.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

⊙ **ФРУНЗЕ.** Хоорайда специализастаан техниктиг училищенниң сургуулдары амгы үениң тудуг техниказы-биле деталдыг ооредиглеге молуунуң эзлери болу берген. Оолдар, кыстарның янзы-бүрү техниканы башкарын ооренирингe дуржулгалыг педагогтар болган тудугжулар дузалажын турар. Чаа ооредилге төвү улус ажыл-агыйынга эң нарын техниканы башкарын биле специалистерни белеткээр.

⊙ **НАРЫН.** Киргизияның Ат-Баш районунуң колхозтарының ырак кыштагларын область төвүнүң электри четкизинде кошкаан. Ында 15 хире комплекстер болгаш кыштаглар кирген. «Нарын кодээ тудуг» трестиң тудугжулары беш чыл эгезинден бээр 2500 км узун улуг күштүг ток дамчыдар шугумнарны кодээде тутkан.

⊙ **ОДЕССА.** Областың суг хоолбектеринде балык өстүрер ажылды калбарткан. Ажыл-агыйлар бо чылын хереглекчилерге хоолбектерге өстүрген 4400 тонна балыктың азы планнан ажыр 800 тоннаны бөрин хүдээмгеп.

(СЭТА).

АНЫЯКТАР МАНИФЕСТАЦИЯЗЫ

Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнге болгаш бөө-чепсекти дүжүттериниң бүгү-делегей неделязынга тураскаатkан манифестация наймылаалдың төп шөлүнде В. И. Ленинге тураскаал чоогунга болган. Манифестацияга студентилер, сургуулдар, школачылар шупту 3 муң хире аныяктар киришкен.

Аныяк ажылчыннар будуруглеринден мурнакчылары, социалистиг чарыштың тиилекчилери В. И. Ленинге тураскаалга гирляндыларны салган.

Байырлыг митингини ВЛКСМ хооркомунуң секретары С. Я. Сарбаа ажыктаан. Комсомол хооркомунуң ийиги секретары В. В. Никитин комсомолдуң тургустугланындан бээр 68 чыл оюн байырлаан турары-биле холбаштыр чылганнарга байыр чедирбишаан, комсомолдуң бирги съездизиниң дугайында база ВЛКСМ-ниң XX съездизинге уткуштур белеткел чорун турарын чугаалаан. Амгы үеде тайбыңны камгалаары — аныяктарның мынчыг хүлээлгези. Рейганнинкке дээри деңнелге эртикен ийи улуг күрүмениң баштыңчыларының ужураашкыны улут ужур-дузалыг болганын база бөө-чепсекти дүжүдери дээш эртин турар бүгү-делегей неделязының совет аныяктар кодүрүүшкүнүүр киржин, тайбың дээш үйүн кадып турарын ол чугаалаан.

Партияның хоочуну, Совет тайбың фондузунуң республика салбырының секретары С. И. Шуклин, № 48 тудуг эргелевиниң аныяк ажылчыны В. Е. Худоногов, пединституттуң студентизи Н. А. Павалова олар аңаа чүве чугаалаан.

Совет Эвилелиниң тайбың инициативаларын детиниргеп биле ат салышкынынга 3000 ажыг аныяктар адын салган.

Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнге тураскаатkан байырлыг хурал хөгжүм-шин театрынга болган.

Хурал соолунде театрның аныяк артистериниң «Тыва шевейбыт» каттыжышкынының комсомолчуларының болган студентилериниң бот-тыныштыр театрының киржилгези-биле солуң программалыг концертти бараалгаткан.

Темалыг дискотека база болган.

ДЕМИСЕЖИР БИС

Исландияның пайысталынга Американың Каттышкан Штаттарының президентизин Р. Рейган-биле СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң дээдi деңнелге болуп эртикен ужураажышкынын бүгү делегейниң бүрүүлаар деп-шилгелиг чону-биле бир дөмей, Тес-Хем район эмнелгезиниң ажылдакчылары улуг сонуургал-биле хайгаарал, чырык Чер кырынга тайбыңның тиилелгезин чедип алыр дээш Совет күрүнениң чүткүлүн чүректиң ханызындан деткип тур бис.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр болгаш парлалга конференциязынга чугаазын ынчаарал, Совет күрүне бо Тайбың чылында бөө-чепсекти эдiдерге бүдүрериң соксадырыпре ядролуг шенелделерни болдурбазынче, Европа зоназынга ортумак ыракшылдың совет болгаш америк ракеталарны долузу-биле узутказарынче, ядролуг болгаш космос чепсектеринiң талазы-биле советамерик чугаалажышкыннарны хөгжүдеринче, химиктиг чепсекти узутказарынче, ядролуг энергетиканы айыыл чок хөгжүдеринiң делегей чурумун быжыглаарынче угланган политиканы туруштуу-биле камгалап турар. Бо чугула сорулгаларның амыдырала бөттанмышкының кым күүсеп боор.

Кижи бүрүзүнүң чүткүлдүг ажылы делегейге быжыг тайбыңны камгалаарынга удургхүүзүн киирер ужурлуг. Бүгү совет дөрээжиниер-биле бир домей, ажыл-төлүмүнүң келир үези дээш, тайбың дээш деңнелге улам соруктуг киржир мен. Тайбың дээрге-ле бистиң аас-кежиктиг амыдыралывыстыр. Арыг агаарны дары чыды чүдетпезин, чырык хүнүң дайынның бужар ыш-бүзү дугланазын дээш бүрүүлаар чүткүлүвүстү, депшилгевисти, аас-кежиктиг камгалаары — совет кижи бүрүзүнүң эң-не сорулгазы.

Клара ӨӨЛЕТ.

Самагалдайның район эмнелгезиниң ажылдакчызы.

ЧОЛААЧЫЛАР ЧАРЫШТА

Ак-Довурак АТБ-зиниң коллективи Улуг Октябрьның байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужураашын турар.

Автотранспортчулар октябрьда-даа, эртикен 9 айларда-даа эки ажылдаан. Чыл эгезинден тура 1280 муң тонна чүүлүг сөөртүп, пассажир ар. гыштырылгазының планы 108 хуу күүсеттинген.

Бүдүрүлгеле Константин Шахмурадовтуң, Анатолий Монгуштуң, Владимир Байкаловтуң бригадалары планныг оналаадаларын күүсеткен.

С. САЛЧАК.

ОППОЗИЦИЯ БАШТЫҢЫНЫҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

ДЕЛИ. Бир эвес ол чуртту аңаа тайбың тургузар болза, Афганистанга хамаарыштыр туруп келген айтырыгны шиитпирлеп болур. Ынчалзадаа империалистиг күштер ооң иштики херектеринге холгаарлап киржирин тргулүлеп турар. Ол дугайын индий журналистерге интервьюзунга пакистан оппозициянын сураглыг баштыңы. Улусчу национал партиянын даргазы Абдул Вали хан медеглээн. Тайбың-ның делегей чылынга турасказаткан Копенгагенге болган бүгү-делегей конгрезинге ол киржип чораан.

Национал эптежиишкининиң удезиниңге политиктиг таарыштыр шиитпирлээриниң дугайында АДР-ниң сөөлгү саналы шын саналдолур болгаш амгы үеде Пакистанның дезискээриниге чурттап турар афганнарның хой кезиинин детикимчезин алган деп, ол демдеглээн.

(СЭТА).

Оларның айыыл чок чоруунга хамаарыштыр Пакистанның ап чоруткан чөнгээлиг базымын афган улус, делегейниң ол районунуң өске-даа күрүнелериниң улустары шиитпирдин-биле бүрүү шаап турар деп, солуунуң тайылбырлалында онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ОНЗА БАЙДАЛ

ДЕЛИ. Пакистан Бедуджистанның административтиг төвү Кветта хоорайда онза байдалды чарлаан. Ол черде ботботтарының аразында месилдежип турар болуктериниң болдурганы массалыг корум-чурум чок чоруткан ол черниң эрге-чагыргалары ыңдыг хемчегни ап чоруткан. Бөө-чепсекти ажыглап тургаш болган месилдежиишкиннериниң үезинде алды кижи өлүткен болгаш 30 хире кижи балыглаткан. Хоорайже десант шерии кезектерин киргеп. Кветтада байдал дүшкүүрүүр болуп хевээр артпышаан.

(СЭТА).

ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужураажыр дээш Тээлиниң районнар аразының көдүп чоруур механизастаттынган колонназының тудугжулары күш-ажылчы ээзчегге киришкеш, шалыпчы ажылдап турардыр. Ол ийиги беш чылдың бирги чылында 1 миллион 410 муң рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын кылыр тургаш, октябрь 20-де чыл планын күүсеткен. Оналаададан ажыр 273 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылган. Бо күш-ажылчы чедиишкиниң иштики курлавырларыны эң-ээлап, күш-ажылдың сагылгачурумун быжыглап, ажылдың организациязын жакшадып, кижи бүрүзүнүң ажылга харысаалгазын бедизин тургаш чедип алган.

Мурнакчы коллективтиг кежигүнүмерн чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр чурттаалга бажыңнарын, амыдырал хандырылга объектилерин ажыглалга киирер хүлээлгени алгаш, ажылдың темпизин кошкатпайн ажылдап турардыр.

1987 чылда бо чылдан болдуумда ийи катап хөй капитал салыышкынарын шингээдип алыры көрдүнген, ол планныг оналаадаларны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылының байырлалынга чедир күүсеттир хүлээлгени тудугжулар алган.

Мехколоинада бердингеи даалгаларны доктаамал ажыр күүседип турар тудугжулар ээзээ эвес. Оларга Михаил Тойбу-Хаа. Байыр Хертек, Чайзан Хертек, Екатерина Тойбу-Хаа болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Л. АЛЕКСЕЕВА.

Бай-Тайга район.

Сөөлгү шактарда

Делегей Медээлери

ХӨГЖҮЛДЕ ПЛАНЫ

БЕЛГРАД. Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Күүсекчи эвчеси болдунуң хуралынга 1987 чылда Югославияның социал-экономиктиг хөгжүлдезининиң планын чугаалажып көрген болгаш чүүлүгзүнгеп деп. ТАНЮГ агентилели дыннаткан.

Будуруглеңиң чедип алган деңнелии келир чылда хевээр арттырарынче угланган ажыл-какаш хемчегер төлевилеттингеп. Ында продукцияны дашкаар садарын остүрерин элээп дүргедедирип, күш-ажылдың будуруктүүлүүн болгаш ажылагыйның ажыктының белиделрин, акша үнелинин кудулаарын улуу-биле кызырарын чедип алыпы баш удур көрдүнгеп.

1987 чылда ниитп продуктуунуң өлүлези 3,5 хуу, үлетпер болгаш көдээ ажыл-агый будуруглези тус-тузунда 4 болгаш 3 хуу улгадыр.

(СЭТА).

АКШ-ТЫҢ ПОЛИТИКАЗЫН ЭДЕРИП КАБУЛ. Америк шериг корабльдеринге, ооң иштинде ядролуг чепсектиг корабльдерге бодунуң порттарын ажыдын бөөр дээп Пакистанның чазаанының шиитпирин ол девискээрге тайбыңны камгалаарының айтырыын харысалга чок көрүп турарынын чижээ болур деп. «Хаҗикате шиилабе сауэ» солуу бодунуң тайылбырында демдеглээн. Ол базым Индий океанның бассейнинге америк шерклериниң турарынга оруктуу ажидар, ол кавынын күрүнелериниң аймыл чок торуунга кыйгаанынын турузуун турар.

ШЫҢГА ХАРЫЫ

БОТТУГ ДУЗА

«Кым бурууулугул?» деп шүгүмчүлелдиг корреспонденция «Шын» солуунуң 228 дугаарынга үнген. Ында бижин турары: «Кара-Хаак» совхоз — Кызыл хоорайның чоогунда ногаа өстүрер чаңгыс ажыл-агый. Ооң өстүрген дүжүдүн хереглекчилер манап турар. Ынчалза-даа сайгарылгазы, садыгларже чедирерни организастааны негелдеге дүүшпес.

Ногаа бүдүрүп турар ажыл-агый-биле керээ чарып алган черлериниң бүдүрүлге харылзаалары чогумчалыг кылдыр тургустунмаан. Чижээ, совхозтуң 20 тонна картофелин садып алыры-биле Кызыл районнуң белеткел конторазы (тергелекчизи Ю. С. Монгуш) ону уттуп турар. Кызыл хоорайның аъш-чем садыы керээ-биле ажылын бижида керекке албайн турар.

«Кым бурууулугул?» деп корреспонденциязынга харыынын Кызыл РАУК чөвүлелиниң кол агроному Н. Г. Полевич бергеп. Ооң тайылбырлап турары-биле алырга, «Кара-Хаак» совхозтуң кускы ногаазын, ылаңгыя помидорлу, редькаларны, картофельдын сайгарары ыяк санында бергедээкиниерге таваржып турар. Кол чылдагаан — ажыл-агый-биле чарып алган керээни садыг организацияларының үреп турары.

Кызылдың аъш-чем садыы, столоваалар болгаш рестораннар трези 25 тонна помидор алыр турган, чүгле ондан бичии-ле ажыг тоннаны садып алган. Ногаан помидорнуң коа массазын ажыл-агый-биле керээ чарын албаан аъш-чем комбинады (Кызыл районунуң) садып алган. Ынчангаш помидорларны сайгарын четтиккен. Кызыл районуң 20 тонна картофель садып алыр керээ чарган, бөгүнде 23 тоннаны садып ап, шыгжаглырынче сөөртүп алган.

«Кара-Хаак» совхоз болуу 8,2 тонна картофельди ниитпинин чемненилге черинге ажыглаары-биле шыгжап алган, 7,5 тоннаны малчыннарның хереглелинче тудурго, оларның кыштагларынче сөөртүп чедиргеп. Үүрмек, бичии картофельди база үреливсей бергеп ногаа аймаан шыгжаммырже киргеп.

Солуунга үнген шүгүмчүлелдиг корреспонденция совхозтуң ногаазын, картофелин эки сайгарып, шыгжап алырынга ажыктыг боон, боттуг дузалыг чедиргеп.

(«Шынга» келген өске харыыларны солуунуң үшкү арнындан ойчуңар).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

СӨСТЕН ТОДАРГАЙ АЖЫЛЧЕ ШИЛЧИИР

Культура бажыңына совхозта партия организациязының отчёттуг дуралының кирижиш-биле коммунистер чыглып келген. Партком секретары О. А. Сат хураады ажыдыг тыва. 86 коммунист болгаш СЭКП кежигүнүге кандидат үчёта бактаан турарын дыңнаткан. Моон аңгыда коллективтиң политиктиг өзээ —партия организациязы улуг. Парткомуун отчёттуг үеде чоруткан ажылын бүтүү коммунистиг хуралынга ханы аваллзтеп чугаалашкан.

Партия комитединиң удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң мал болгаш чер ажылдакчылары бо чылдың эрткен тос айларында чамдык чедишкиннерлиг болганын идектелчи болгаш санал бергенивер демдеглээн. Күүгенге сүт, эът садарының үшкү кварталдың даалгаларын ажыр бүттүдырган. Дөртү сүт-бараан фермазының коллективи сүт бүдүрериниң, ону күүгенге садарының онаалдаарын күүсеткен. Оон-биле чергелештир сүттүң шыварын экижиткен. Сааҥчылар М. И. Монгуш-оол, А. С.-Б. Монгуш, Д. Д. Ондар, хой.-г Е. Ч. Ондар болгаш өскелер-даа эки көрүзүлгелерин чедип алган. Мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрериниң бот-үрези эрткен чылдың

ЧЕМПИОННАР

«Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы, партия, профсоюзтар комитеттери эки дүжүттуг өстүрүп ап, чидиреглиг чок ажаан алган Иишки салбырында бот-оруга-чарылгалыг бригаданы демдеглээн. Б. Саттың удуртканы чүрээниң бригада кызыл-тасты гектар бүрүзүнден 14 центнерин ажаан алган, мал чеми белетиирининг планын 128 хүү күүсеткен. Бригадир Б. Сатка чемпионнуң кожаазын болган акша шаңналын тывыскан.

Совхозтуң дүржүлгалыг комбайнери Кошкар-оол Ондар дүжүттуг кыска хуусавда чидиреглиг чокка ажаан алырынга эрестиг ажылдан, 390 гектар тарааны кестирбишаан, чемпионнуң кожаазын болган акша шаңналын алган.

О. БОРАШ.

КОМБАЙНЕР

Аныяк оол Даваы-Белек Иргит Каа-Хем районнуң СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтуң директорунуң адынга совхозка кирип алырынга-биле дөрт чыл мурнунда билдирипкинин киргеи. Ону механизаторлап ажылдаары-биле хүлээп алган. Ол үениң иштинде часкы, күскү сезондарда хүн нормазын доктаамал ажыр күүседи п келген.

Ылангыя он ийги беш чылдың бирги чылында багай эвес дүжүттуг ажаагаи. Күскү сезонда нормазын 120 хүүдан кудуластайн ажылдап, азы 255 тонна тараанын кестирбишаан, бастырган. Мурнакчыга чаагыс чер-чурттуглары чоргаарлаиыр.

Л. ЧИГАРСКАЯ.
Каа-Хем район.

Дециелиидеи элээн чимээн.

Совхозта беш партия эге организациязы, бир партбөлүк бар, ында коммунистериҥ 60 ажыг хүүзу материалдыг бүдүүлгеде ажылдап турар. Парткомуң ажызын эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар талазы-биле партияның шинтирлерин амыдыралга боттандырар дээш дилээшкиннерин кылып, чамдык хемчеглерни съезд соонда алган. Ылаҥгыя партия организациязының, ажыл-чорудулгазының стилинде, аргаларында четпестерни партийжи принципиалдыг ёзу-биле шүүмүүлээн. Отчёт илеткелде чер болган мал ажылының талазы-биле экономиктиг анализтиг хөй саннарны, деңнелгелерни киирген. даа болза, бо адырларда ажыл-шиттиг байдалын экижиидер дээш, партком, партия организациялары чүүү кылганын тодаргай чугаалаваан.

Совхозтуң экономиказының кол адыры — мал ажылы. Малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер, уксазын экижидер, мал ажылынга хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастаар, малчыннарның ажылдаарынга, чүүгтаарынга тавармычалыг байдалдарны тургузар дугайында чугаа эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралга болган. ООҢ доктаалынга четпестерни эдерип парткомга, дирекциягa дааскан тургаи. Херек кырында бо отчёт хуралдан алгаш көөрге, эрткен чылдан бурунгаар базымнар шоолуг кылдынмаан. Чүге баш төрүүр малга онаалтыр 72 хураганны, 42 бызаапы бо чылдың тос айларында камгалап алганы планныг онаалдага четпес. Бызаапы менди доруктурун алганы эрткен чылдан кудулаан. Ооң чылдагааны чүде болганыа, аңна кым бурууглуг, оларны кандыг хемчег алгазыл? Ол дугайында хуралга илеткелчи-даа, санал бергенивер-даа тодаргай чугаалаваан. Ферманың чанында оңгарда силосту инек кадарчылары сөлдың-на хол-биле казып, чүдүрүп, инектерни чемнерни келгеннер. Эрткен чылын болган отчёт-соңгулдалыг хуралга ону чүдүрер техниканы кыска хуусавда тыпкаш, тургузарын парткомга, совхозтуң дирекциязынга дааскан тургаи. Ол ам-даа күүсеттинмээн, бо отчёттуг хуралга ол четпести база катап шүүмүүлээн. Бо болза парткомуун. ООҢ секретары О. А. Саттың коммунистериҥ шүүмүүлелдиг саналдарын амыдыралга боттандырар дээш чогуур хемчеглерни албаанын санал бергенинек кадарчызы Б. К. Сат, эмчелге пунктузунуң эргелекчизи Л. И. Дамба-Даржаа, малчын Е. Ч. Ондар, бода мал бригадазының бригадири Ы. Ш. Сат болгаи өскелер-даа чугаалаан.

Чер ажылының зона системазының технологиязын, негеддерни шын чоруттайн, техниканы будурукчулуг ажыглавайн, агротехниканың чүүмүнарын шын сагыйын турарынан бо чылын агаар-бойдустуң таварымчалыг үезинде безин совхоз тараа культураларының бир гектарындан ортумааби-ле үүлче 7,3 центнер дужуттуу ажаан алган. Районда шак ындыг куду көргүзүглүг ажылагай чок. Чүге ындыг болганының чылдагаанынарын, буруулуг кижилерни адап, моон соңгаар чүүү кылырын санал бергеи коммунистер чугаалап турганнар.

Мал чемнерин, тараа культураларын, ногааларны, картофельди тарып, өстүрүп, суггарып, ажаап, черни болбаазырадын турарында четпестерниң, оларның үүүш-дужуткүрүн бедидер дээш моон соңгаар чүүү кылыр дугайында шынгыы чугаа эрткен отчёт-соңгулдалыг болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтирлерин күүседир талазы-биле партия организациязының сорулгаларын чугаалашкан партия хуралдарында болган. Ындыг-даа болза чер ажылының культуразын бедидер дээш парткомуун, дирекциниҥ ап чорудуп турар ажылының, удуртулгазының четпезинден оскерлиишкин, чаартылгалар эвээш болганын хуралга демдеглээн. Чер ажылының специалистери ажылын эде тургузуп шыдаавайн, эрткен ёзу-биле ажыдаанындан, эрткен чылдың четпестериниден түүнел үндүрүп, оны эдип алырының дээштиг ажылын чоруттанын. Тракторларны, комбайнарны болгаш оске-даа кодээ ажылагай машиналарының септелгезин чылдың-на шынарлыг чоруттайн келгениниҥ үреэлиишкинге дыка хөй-биле таваржып турар, ол чорук агротехниктиг чүрүмнарны үрээринге, ажылды ынчаар чок кылырынга чедирип келген. Оон аңгыда механизаторларның, чолаачыларның билиин, мергежилии бедидеринче сагыш салбайн турар.

Партия комитеди ажылын ооҥум эде тургузуп турарын хуралга айыткан. Ооң улампындан партия организациялары коммунистерден үениҥ негелдезинге дүүштүр харыысалгазын бедиткээниинден бүдүүлгеде ажылдап турарларның чүгле чартык кезии планын күүседип келген, ындыг-даа болза чеп-пес ажылдааннарның чылдагаанын хуралдарга чугаалажып, шыңгыы айтырбайн турар. Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг, кадрлар-биле ажылдарда четпестер чок деп болбас. Негелде чоктуң үржуундан көдээ ажыл-агыйның специалистери даанган ажылын экижидер, ында четпестерин эдер дээш чогаадыкчы ёзу-биле инициативалыг ажылдавас, үстүнден айтышкын маиаар хөөнү ам-даа уламчылавышаан, ол чоруктан малдаа, чер-даа ажылында четпестер чылдан чылче катаптап турар. Школада өөредилге-кижизидилге ажылы четпес турбуже, ону чайладырының дээштиг хемчеглерни школада партия организациязы (секретары Б. Күжүгет), партком мынчага чедир албаанын хуралга чептүү-биле шүүмүүлээн.

Мал, чер болгаш идеология, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидер, ында ажылдап турар удуртукчулардан негелдени күштелидирер, оларның харыысалгазын бедидер дугайында чугаа хөй хуралдарга болган. Ындыг-даа болза ону ажылга, амыдыралга боттандырар дээш шүүдүрү ажылдарны чоруттаваи. Отчёттуг хуралга коммунистер сестеп тодаргай ажылче шилчиирин парткомдан негээн.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Хоорайның мурнуу микрорайонунда 140 орунныг уруглар садын делгемчидип улаштыр тутказы. 260 орунныг садик ындыг эде тударын доозуп, Улуг Октябрьның 69 чыл оюнга уткуштур ажыглаалга кииреринге белетиеп турар.

УДУРТУЛГАНЫҢ КОШКААНДАН

Бо чылдың эрткен тос айларында Чаданаанның хөмүр-даш разрезиниҥ коллективи хөмүр-даш казарының болгаш ону сайгарарының планныг онаалдаларын күүсеткен. Будурулгениҥ чугула аларларында коммунистерни бажыглаан, олар ажылды эде тургузары-биле күш-ажылдың бүдүрүкчулуун бедидер, техника ажыглалын экижидер, күш-ажылдың сагыыга-чурумун бажыглаар, ажыл-ишчилерниҥ даянган ажыл-иштиҥге харыысалгазын бедидер дээш чамдык хемчеглерни алган. Бо лугайында разрезтиҥ партия эге организациязының чоокта чаа болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралынга илеткелчи партия эге организациязының секретары М. Т. Ооржак болган санал бергеннер демдеглээн.

Хуралга чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир партия организациязының удуртулгазында четпестерни, чедир кыдынмаан ажылдарны чоптүү-биле шүүмүүлээн. Ылаҥгыя коммунистериҥ авангардчы ролюн бедидеринче кошкак киҥээигей салган. Ооң түнелиинде олар партийжи даалгаларны четпес күүседип келгеннер. Партия, комсомол, экономиктиг өөредилгениҥ киҥээлери эрткен чылын шынар чок эртип келген, чаа өөредилге чылында өөренир үжүрлүг дыңнакчыларның четчелээшкиниҥ партия организациязы чоруттаваи болган. Коммунистериҥ аразында безин ажыл шагын чоптүг, будурукчулуг ажыглавас, ажылдан озалдаар, шак төмөөнде эрте чоруй баар кижилер тургузаан.

Партия организациязының хүрээлениҥ өстүрериниче сагыш салбайн келгениниҥ сөөлгү чылларда чаҥгыс-даа кижини СЭКП кежигүнүге болгаш кандидадынга үлүүп албаан. Ажыл-ишке, амыдырала таделгиг комсомолчулар болгаш аныяктар коллективте бар, оларның-биле ажылды чоруттаан. Комсомол эге организациязының ажылы кошкак, элээн каш айлаада хуралдары безин болбайн баар таварылгалар бар, ону биле тура-ла практиктиг дузаны партия организациязы, коммунистер чедирбейн турар.

Хуралга санал берген коммунистер Ю. М. Евдокимов, Э. Э. Ондар, С. Е. Помыткин, К. Х. Сереиот олар үстүнде демдеглээн болгаи эске-даа четпестерни чугаалаан, ол бүгү партия эге организациязының удуртулгазының кошкаандан, ажылын эде тургузар, ооң стилин, аргаларын, хевирлерин сайгыраңгайжыдар дээш четпес ажылдаанындан болганын айыткан. Ооң-биле чергелештир моон соңгаар чаа ёзу-биле ажылдаарының, эде тургузуларының талазы-биле бистиң партком, райком, комсомолдуң райкомунуң сорулгаларын тодаргай айтып, эки ажылдаарын хүлээнгеннер.

Ш. МОНГУШ.
Чаам-Хемчик район.

ХАРЫЫ ДЕТКИИШКИНИВИС

Бистиң Төрээн чүртүвүстүң Соңгу Кавказ, Украина, Чөөн чүкте Амуриуң ховулары чижектиг будуңнарыга чедип, ооң каас-чаражын, тайбың иштиң магалыг хайныкканын караам-биле көрген, аңаа чоргаарланып чоруур мен.

Бо хире чаагай амыдырала, делегейниң улустарынга кыжанып турар идролуг дайынның айтырыгларының талазы-биле бистиң чүртүвүстүң кызымаккай, ажык, ажыл-ишчи принципиалдыг туружунга совет кижи бүрүзү дүрүм ёзугаар чоргаарланыр.

Бистиң школаның башкылар коллективи СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле ужуражыышкынарының түңнелдери-биле кичээнгейлиг танышып, боттарының саналдарын-даа илергейлээнивер.

Хей кезиивистиң саналын ёзугаар делегейде бо хире дүшкүүрлүг үени медереп билгеш, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Тайбың чылынга салыышкымывыс кылдыр шуптувустуң ат салганывыс кыйгыры чагаары 2000 чылдың чурттакчыларынга бижээш, шыгжаарын шинтирлээн бис. Ол мшкаш кижи бүрүзү бир хүнүң ажылдаан шалының тәрбың фондузунга салырын дугурушкан.

Бо чылдың октябрь 24-тен эгелеп районуң күш-ажылчы коллективтеринге эртер Тайбың неделязынга идепкейлиг киржирин школа коллективи шинтирлээн. Коммунист башкыларның инициативазы-биле ол неделяны школага эрттиреринииң хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырып киргивис.

Чижээ, 9—10 класстарның комсомолчуларының күш-ажылчы десантызы совхозтуң мурнакчы малчыны Ч. Хүлер-оолдуң кыштаанын белеткелип кылчыр, көрженин констругаш, кажааларының септелгезин доозуп даалга алгаш, ону боттандырган. Орта ажылдаан акшазын Тайбың фондузунче өөренивкилериниң шилчиидер түңүнге немээр. А күш-ажыл болгаш дыштанылга лагеринге ажылдап чайлаан уруглар бо күзүн ол фондуже 140 рубльдя шилчиткен.

Бо болгаш өске-даа ажылдарывыс империализмниң динзениишкиниериниге тодаргай харыывыс, совет тайбың инициативага детки ишкинивис, АКШ-тың президентизин угаан-сарыылдыг чоруукче кыйгырган бистиң чүртүвүстүң принципиалдыг туружунга үүүвүс катканывыс ол болур.

О. НАМЧЫЛАК,
Кызыл районнуң Кара-Хаак ортумак школазының башкызы.

АЧЫ-ДУЗАНЫ УЛАМ КАЛБАРТЫР

Таңды районнуң чоннуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң коллективи он ийги беш чылдың башгайгызында алган социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш демниг ажылдап турар. Эрткен тос айларда будурулгениң коллективи багай эвес ажылдаан болгаш планныг онаалдаары күүсеттинген. Аңаа чүү идиглиг болганыа? Ону үүүн-даа мурнай, коллективте социалистиг чарыштыг дээштиг организастаанны-биле таймылбырлаан болур. СЭКП Төп Комитединиҥ совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр социалистиг чарыштыг мында ажыктыг, дээштиг болдурган. Ооң мурнакчылары будурулгеде хей. Радиоаппаратуралар болгаш телевизор септеэр мастер А. Л. Черняев тос айларда алганы социалистиг хүлээлгезин күүседип, планныг онаалдазын 139 хүү боттандырган. Идик септеэр мастер А. Я. Ежаков эрткен айларның планныг онаалдазын 116 хүү күүсеткен. Олар-биле кадыы социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда айның планныг онаалдазын 150 хүү чедир күүседип турар чүрүк тыртыпар мастер П. В. Майер болгаш ооң-даа өскелер чоруп турар.

Районнуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң ажылдакчыларымның экономиктиг чаа негелделер ёзугаар ажылдап турары хандырылганың культуразын бедидеринге, чагыгларны үезинде күүседиринге идиглиг болган. Ооң-биле кадыы коллектив районнуң чүртакчы чоннуң ачы-дуза чедиреринииң немелде хевирлерни чедип алган, ол — чүрүкту өөнүт кылдыр тыртыпары болгаш шак септелгезин чорудары. Бо чылдың дөртку кварталында ачы-дуза чедирилгезиниҥ база бир чаа хевирии шиҥээдип алыры мында көрдүнген.

БИСТИҢ КОРР.

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ АЛДЫНГАН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында аныяк коммунист Серго Свердловтуң удуртканы «Дүжүт» аттыг бот-оруга-чарылгалыг бригаданың кежигүнүнери чаагай дүжүттүг өстүрүп, ажаап алган.

Олар 168 гектар суланың, 278 гектар арбайның чайгы суггарылгазын ийи удаа чорудуп, ажаалдазын экижиктенииҥ түңнелиинде багай эвес дүжүт алдынган.

Бригаданың тараажылары план ёзугаар суланың бир гектардан 8 центнер алыр тургаш, 16 центнерин, а арбайның 10 центнерин алыр турган болза, 13 центнерин алганнар.

Чаагай тараанын өстүрериниге хоочун суггатчы Аракчаа Доңгак, аныяк суггатчы Экер-оол Геннадий олар боттарының ажылын агротехниктиг байдал-биле чорутканнар. Ам тараажылар келир чылдың дүжүдүнге белеткел ажылдарын чорудуп турар.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

Кызыл шөлге төөгүлүг шериг парадының 45 чылынга

КЫЗЫЛ ШӨЛДЕН — ТУЛЧУУШКУНЧЕ!

45 чыл бурунгаар — 1941 чылдың ноябрь 7-де Москвага Кызыл шөлге төөгүлүг шериг парады болган. Парадтың канчаар эрткениниҥ дугайын Совет Эвилелиниҥ Маадыры халашкан генерал-лейтенант П. Ф. Тюрнев СЭТА-ның корреспондентизиниге мынчаар чугаалаан:

— Дайынның бешки айы чорун турган. Москва чоогунга болган кайгамчык улуг тулчуушкунга дайынның үзүктел чок атакаларын совет дайынчылар ойтур шаап турган. Ынчалза-даа байдал улам чидиг апарган. Коммунистиг партия дайынны ойтур шаварыиче ажылчы чоннарны кыйгырган. «Канчап-даа турган, Москваны дайзынга бербес!» — совет улустуң тура-соруу мындыг турган.

Ол хүннерни эки сактып тур мен. 31-ги танк бригадазын тургузары дооступ турган чүве. Мени ооң политиктиг киидизиниҥ начальнигиниге томуйлаан. Кадыг-дошкун тулчуушкуннарга белеткениҥ турган бис.

Совет улус Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 24 чыл ооң берге шылгалдаларынга болгаш аар тулчуушкуннарының байдалынга үүткүп турган. ВКП (б) ТК октябрь 31-де Кыйгырыгларны парлап үндүрген, ында фашистиг эжелекчилерге удур чалдаанын чок демисселче совет улусту кыйгырган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың байырлалга холбаштыр боттандырып турган хемчеглери, түр үениҥ шиличе чок байдалдары турза-даа, бистиҥ чүртүвус, мурнундагы хевээр, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының эдчеглиг хүүүн байырлалдыы-биле демдеглээр дээнин херечилээн. Чаҥчыл ёзугаар Кызыл шөлге эрткен шериг парады совет кижилерни чүдеи-даа күштүг хей-аът киирген.

Ноябрь 7-ниҥ дүмээинче парадка киржир дугайында дужаал келген чүве. Кайгай-ла бергеи бис, чүге дизе, фашистер мырыңай Москваның чанында-ла турган болгай. Ол хүн бодунуң «тиилеттирбес» шеригленииҥ парадын Кызыл шөлге эрттиреринииҥ дугайын Гитлер база мактаган турган. Калчаа фюрер бо удаада база чазыпкан. Парадты совет шеригнер эрттиргеи. Москва ам-даа дужуп бербээн деп чүвени бүгү делегей бүзүреп көргеи.

Ноябрь 7-де эртенгиниҥ беш шахта парадтың киржикчилери Кызыл шөлге кээп эгелээн. Бистер Ленинград шоссезин тавартыр Горький кудумчузу-биле чоруп ордувус. Москваны карангыладып каан, сойгалардан чаҥгыс-даа чырык көзүлбес болду.

Бо минуталарда совет кижилер дан адып, чер чырып кээрии четтикпейн манап турган: олар Москваның үүнүп, сөөлгү медээлериниҥ үндүрүлгезин. Совинформбюронуң медээзин дыңнаар дээш манап турганы ол болгай. Удатпаанда 8 шакка каш минута четпейн турда Ю. Б. Левитаниҥ кижи бүрүзү танныр апарган үнү бүгү делегейге чаҥгыланып үнгеи: «Дыңнаңар, дыңнаңар! Совет Эвилеяаниҥ бүгү радио станцилязы ажылдап тур... Москваның төп радио станцизы Кызыл Шеригниҥ кезектериниҥ парадынга дугайында дамчыдылганы Кызыл шөлдеи эгелээр-дир ».

Совет Эвилелиниҥ Маршалы С. М. Буденный Спасск суургазының эжиниден аъттыг үнүп келген. Ол шеригнерни эргээш, индирже үнүп келген. Шеригленииҥ байырлыг чыскаалы эгелээн.

Чадаг шеригнер болгаш далайжылар Москваның шериг округумуң штабының оркестриниҥ күүсеткеми дайынчы революстуг марштарга үдедип алгаш, кызыл туктарын киискиткеи, ланчыларын бурунгаар туткан эрткен. Оларның соонган аъттыг шеригниҥ эскадронзары, пулемёт тачанкалары челзип эрткен. Моторжуткан кезектер, камгалалдың Москва зоназының артиллерия волктары, агаардан халдаашкыига удур зенитгиг каттышкан полк оларны солаан.

Парадтың -ң сөөлүнде танк кезектери эрткен. Бригада командири А. Г. Кравченко (сөөлүнде барып Совет Эвилелиниҥ ийи дакыр Маадыры) ажык люктуг танкыга эрткен. Өске машиналар долу дайынчы байдалга эрткен чүве.

Шеригнер парадка воход керекселдерлиг киришкен. Чижээ, чадаг шеригнер — ок сугар сумкалары, сапёр хүүректери болгаш противогаздары-биле эрткен. Моон, Кызыл шөлден, фронтуже баар деп чүвеин парадтың бүгү киржикчилери билип тургаи. Ынаар-даа болган: бистиҥ бригадавыс парадтан Серпухов угланышкынынче чоруткан болгаш тулчуушкуиче киргеи. Бригаданың танкистери, майысыладың өске камгалакчыларыбиле бир дөмей, туруштуг, маадырлыг болгаш эрес-дидим чорукту көргүскеи.

Бистер Москва тулчуушкуиуның 45 чыл ооң демдеглеттура, 1941 чылдың ноябрь 7-де Москвага эрткеи, төөгүде кестүп көрбээн алдарлыг шеригниҥ парадын чоргаарал-биле сактып турар бис. Ол парад чүгле 62 минута иштиде үргүлчүлээн. Ынчалза-даа Спасск суургазында Кремльдиҥ шактары 1945 чылдың июнь 24-ке чедир үени, кажан Кызыл шөлге Тиилелге парадының эгелээриниге чедир үени санап эгелээн.

(СЭТА).

ЧУРУКТАРДА: Н. Акимовтуң «Улустуң угаан-бодалында кезээ мөңгеде» деп фотоплакады: Москва, 1941 чылдың ноябрьда. Танкылар болгаш далай шериниҥ колоннадары фронтуже чоруп тур.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«ШЫННЫҢ» ОКТЯБРЬДА ПОЧТАЗЫ

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

⊙ Октябрьда редакцияның почтазынга 470 чагаа келген.

⊙ Оларның иштинде шүгүмчүлелдиг чагаа—49.

ЧАЙЛАДЫРЫН ХҮЛЭЭНГЕН

Сүт-Хөл суур район төвү болгандан бээр үр-дээ болбаан. Ынчалза-даа сайзырап орары дүрген. Оон чүрттакчы чону база арбын.

Ындыг турбуже суурда спорт ажылы куду деңнелеп чоруп, маргылдаалар организас чок эртип, спорт төвүлелиниң даргазы кошкак ажылдап турарының дугайында чагаа редакцияга келген. Мурнукучылларда суурның кудумчу бүрүзүнге стадионнар турган. Ам олар шупту чок. Чүгле школа чанында бичии стадион бар.

Ажыл бо хире сандаргай турда, районнуң удуртуп организары спорт төвүлелиң чүнү көрүп турар ирги?

Чагаада бижиттинген фактыларны хынап, хемчээн алырыбиле ону СЭКП райкомунче редакция шилчиткен. Аңаа харынны райком секретары Д. К. Черлик-оол чорүткан. Ында мынчаар бижип турар:

«Чагааны районнуң культура-спорт комплексининг хуралынга сайгарган. Аңаа районнуң спорт төвүлелиниң даргазының отчёдун дыңнаан. Культура-спорт комплексининг дүүштүрүлге төвүнүң удурдулгазы-биле район болгаш совхоз төптеринге чонунуң хостуг үезин организастыг эрттирип турар. Спортчу оюнпарга хамаарыштыр чыл планы тургустуткан. Районнуң спортчулары республика чергелиг 19 хевирииң маргылдааларга киришкен.

Район төвүнге, совхозтарга лыштанып хүннерде миниүтбол, «Аваң, ачам болгаш мен — спортчу өг-бүле» деп маргылдаалары, шыдыраа, шашки, лапту, баг-кагары шыкаш спортчу маргылдааларны эрттирген.

Районда спорттуң бокс, хоккей, шыдыраа, хаак, хүреш, өске-даа хевирлериниң секциялары ажылдап турар.

Ынчалза-даа спорт ажылында четпестериниң хөйүн күлтура-спорт комплексининг ажылдакчыларының октябрьда болган хуралынга сайгарып көрген.

Авторнуң чагаазында бижээн фактыларның чамдызы шын болган. Чижээ, Тудугжуунуң болгаш Күш-культуржуунуң хүннерниге тураскаатказ маргылдаалар чавыс деңнелеп эрткен. Чарлаттынган хүреш маргылдаазы өске спортчу оюннарны орай эгелээниден база мөгелер эвээш чыылган үжүрүкке болбаан.

Спортчу маргылдааларының эртип турарында четпестер бар. Район маргылдаалары айтыкан үезиниде эртпейн, совхозтардан кээп турар командалар долу эвес составтыг болгулаар фактылар турган. Бар четпестерни чайладырын районнуң спорт төвүлелиниң даргазы К. К. Ондар, районда спорттуң «Урожай» эки түрү ниитилелиниң даргазы С. А-Т. Монгуш хүлээнгей.

БАДЫТКАТТЫНМААН

Чыраа-Бажы суурда хлеб бижырар черинң (эргелекчизи Л. М. Куулар) ажылының дугайында хомудалдыг чагаа редакцияга келген. Фактыларны хынап, чогуур хемчээн алырыбиле чагааны СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунче редакция чоруткан.

Райкомнуң бирги секретары Ч. Х. Ооржактың редакцияже чоруткан харыызында бижээни болза: Чыраа-Бажы суурда хлеб бижырар черинң ажылының дугайында чагааны алгаш, партия райкому райпо баштаар черинин даргазы С. О. Серин удурткан комиссияга фактыларны хынаарын дааскан.

Оон түнелинде хенертен ревизияны чорутқан болгаш хлеб бижырар черде бүгү хлеб-булочка кылыгларының документилерин хынаан.

Хлеб бижырар черинң ажылдакчылары-биле бесседалашкан. Оон эргелекчизинге хамаарыштыр ында ажылдакчыларның талазындан хомудал чок болуп турар.

1985 чылдың декабрь 16-дан 1986 чылдың сентябрь 13-ке чедир бухгалтерия документилериниң хынаалдазының болгаш бо чылдың сентябрьда хлеб бижырар черге кылган ревизияның түнелдериниң актызын харыыда кошкан, партия райкомунда база бар.

Чагаада бижиттинген фактылар бадытказтынмайн турар».

ЭКИЖЭЭН

Сүт-Хөл районда болук чүрттакчылардан редакцияга чагаа келген. Районда вокзал ажыттынга-ла, эвээш үр болу бергеп. Ынчалза-даа ол шоолуг-ла ажыглатпаймайн, совлгу үеде оон эжиниден кара шооча адырлыбастап. Кызыл кирер автобустарның үнер маршруду гостиницадан апарган. Билеттерни мурнунда вокзалдан садып ап түрген. Пассажирдер эртен дең бажында келгеш, вокзалга доңуп эртенээр. А Кызыл кирер автобус гостиницадан үнгеш вокзал чанынга келирге, пассажирлер долдур олурупкан болур. Чолаачы каш-ла санныг кижини киирип алыр, күштүг-ле кижи киирер.

Оон ангыда Чадаамадан Кызыл кирер билет чок апарганда Чадаана пассажирлери кежээки автобус-биле Сүт-Хөлче кежип келгеш, гостиницага хонуп тургулаарлар. Сүт-Хөлдүң гостиницазынга келген хонучалар дең бажында автобуска олуруптар.

Чагаада бижиттинген фактыларга хамаарыштыр харыында Сүт-Хөл райкүүскомунуң даргазы Ч. Б. Монгуш редакцияже чоруткан.

«Сүт-Хөлдүң автовокзалының кассирэ ажылын каапкаш чоруп турганының үезинде, чагаада бижиттингени шыкаш четпестер турганы шын. Амгы үеде ында чаа кассир ажылдап турар. Автобус шимчээшкинниң байдалы экижээн.

Автовокзалдың эрги кассири Людмила Борбай-оолду харыысалга чок чоруу дээш ажылындан үндүрген».

ТЫВЫЛБАСТААН

Ындыг эгелиг дүүренчит медээ бо чылдың октябрь 3-те № 232 «Шынга» парлаттынган. «Барлык» совхозта ногаа бригадазы бо чылын багай эвес дүжүттү остүрген. Ажаап алган ногааларын салып сайгарар чер тыппайн бергедеп турарының фактыларын ында бижээн.

Хөй күш үндүргеш остүрүп алган огурец, помидор, морковь шөлде болгаш чадагай серя аланда үреліп чыдар, чамдызын хаваа ферманыче аппарып төп турар. Согуланы, үкроптү, свекланы алыр черлер тывылбаан.

Керээлиг организацияларның мурнунга айтырыгны чогуур үезиниде тургузар азы ногааларны өскээр сөөртүп, садып саарарының хемчеглери алдынмайн турарын база чагаада шүгүмчүлел бижээн.

Барыын-Хемчик районнуң РАҮК төвүлелиниң даргазы М. Кара-Салдың ат салганы харыы редакцияга келген. Ында мынчаар бижип турар:

«Барлык» совхозтуң ногаа бригадазының совхозтуң девискээринге остүрген ногааларын садып сайгарар талазы-биле ажылда четпестер турган.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын [illegible]ылга киллиэн, районда Селеткел конторазы чарган керээлер ёзугаар ногааларны хүлээп алган турарын сл организацияларның удурткучулары аазаан.

Бо хүннерде совхозта ногаа ажаалдазы бүрүзү-биле доозулган. Бүгү ногаа аймаа күрүнеге дужаатгынган».

ЧҮГЕ ДҮҮШПЕЗИЛ?

● ЧАГААДА ШҮГҮМЧҮЛЕЛ БОЛГАШ АҢАА РАЙКҮҮСКОМНУҢ ХАРЫЫЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Аъш-чем-биле хандырылга эжижип орар деп солуунуң бижикчизи Каа-Х. районда Бояровка суурдан бижээн. Оон уламыдан көдээниң ажыл-ишчилериниң амыдырал-чурттал-газының байда[illegible] ыруунда турганындан экижээн.

Суурда аъш-чем садыын түзүп кылып каапкаш багай эвес. оон аъш-чемниң ассортиментизи шору. Ынчалза-даа садыгжы В. И. Аботурова садып алыкчыларга эвилеп-эвилеп эвес, каржы болуп турарын автор шүгүмчүлел турар.

Ол чагааны истеп-хынадырыбиле чагаа-бижиктп Каа-Хем райкүүскомунче чоруткан. Аңаа харыы «Шын» солуунга келген. Ынчалза-даа харыы боттуг эвес. эренгей. Оон чижээнге дараазында чүүлдерни көрээллнер. Райкүүскомунуң даргазы Ч. Удумбара харыында «Садыгжы В. И. Аботурова садып алыкчыларга каржы чоруу дээш хемчет алыскан» деп бижизе-даа, кайдыг хемчетте бүрүүлүг кижиниң онаашкаяын ыыттаварын турар.

База ол ышкаш садыгның чамдык хүннерде хаалгыг болуп турарын садыгжының бараан сөөртүп алыры-биле район төвүнче чоруй баарында дең харыында тайылбырлаан.

Бир эвес кандыг-даа ажыл ажык чарлыг, хөй-ниитиниң контролюнда турар болза, хомудалдаар, таварымнас чорүктар эвээш болуру билдингир. Бо талазы-биле боттуг хемчеглер иегеттинип турар.

САГЫНДЫРГАН

Бо чылдың октябрь 10-да үнген № 237 «Шын» солуунга парлаттынган «Хүнүң бодаарга болур бе?» деп эгелиг чүүлге хамаарыштыр харыылаарывыс болза:

Солуунга парлаттынган шүгүмчүлелдиг материалды Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң капитал тудуг киллэзи кичээнгейлиг танышкаш, чугаалажып көрген. Ында айтыкан чамдык четпестер шын болуп бадытказтынган. Райониуң совхозтарында капитал тудугну эрелгей удуртуп турары дээш Чөөн-Хемчик РАҮК төвүлелиниң даргазы С. К. Долгар-биле бесседаны кылган. Моон соңгаар мынаар чорукту болдурбазын сагындырып, чугаалашкан.

Тудар тудугларның телевилел-смета документациязын белеткел база тускайлаң үндүрүп берген капитал салыышкынiарны шын чарыгдан турарын Агроүлетпүрүркомуниуң капитал тудуг киллэзи моон соңгаар шыңгыы контрольга алыр.

Тыва АССР-ниң Агроүлетпүрүркомуниуң даргазының орлакчызы В. Бендерский.

...АЛААК ДОЛУ ТУРУ ДЕП БЕ?

Бир чагааның изи-биле

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтан дүүренчиг чагаа бистиң редакцияга келген. Чогум ажылы болгаш ааз-чурту туржук ады-шолазы безин билдиннес М. Түлүш (чагаада ыңдыг) деп кижи совхоз директору А. Куулар биле чылгычы Н. Доңгактың чылгы ажылын үнелевейн турарын, чылгының ажаалдазын бакшыратканын болгаш ооң өспейн турарын бижээн.

Чагаада бижиттингеи четпестерин хынаар дээш, чоокта чаа Торгалыгга чеде бердим. Четпестерни эки билир кижи боорга, ооң-биле дугуржуп, сүмележир дээш, демги М. Түлүштү сураглап эгеледнм. Черле билир кижи чок болду. Ам канчаар, совхозтуң чонун ийи-бир хүн иштинде шупту-зун айтырып ыыдавас болганымда, тывылбаан М. Түлүшке солуп дамчыштыр чугаалаарын шиитпирледим. Херек апаар болза, менче бижиптер азы боду мендээ чедип-дад кээр ыйнаан дээш аан.

«Мунар ажылчын аът шуут чок. Чылгычыларның мунар аъттары безин боттарының азы ха-дүүмазының, катаат-чуржаатгарының». Силерниң бижээнинер ол, эш М. Түлүш. А мен совхозка барган хүнүмде чүс ажыг аъттың чарыжын көрдүм. Силер база аңаа турган, мени көрген боор силер. Ол хүн Чаа-Суур чанынга чүс-чүс кижи стадион биле аът тыртар чер аразынга ыңай-бээр «көжүп» хүнзеди. Баштай аныяк, ооң соонда улуг, адак сөөлүнде челер аъттар салып турда, шынапла, бүдүн хүн эрткени билдинмеди. Чарыш аъттарын Дус-Дагдан салган, аңаа үш катап четтим. Шыны херек, сонуургап-даа, магадап-даа, хамдынта торгаарланып-даа турдум: «Алдан ала төнген болза, алаак долу туру деп бе?». Маңаа тайылбырның херээ чок хире.

Чарыш аъттарының аразында хуу малдар база бар, мынчалза-даа эвээш. Чылдын-на совхозтуң 10—20 эмдик аъттарын өөредип турар болганда, ажылчын аъттар ында хөй. А чылгычылар боттары кандыг-даа (хуу-даа, совхозтуң-даа) аъттарны мунарын боттары билир, оларның чүгле совхоз малын мунары албан эвес.

Чылгы аразында хуу малдар бар, олар малчыныарның одарын базып, кара туразында чорун турар дээрэни бижээн болдунар. Хуу малды малчыныар боттарынга ап алырдаа болза, домей-ле совхоз девискээринге оттаар. Ийи-бир малды ап алырга, ажыддаарынга шаптыктың болгаш ниитиниң чылгызының эвээжин барымдаалаар, им-дем-дектиг хуу малдарны совхозтуң чылгызы-биле кады тургузарын дугурушкан. Ол дугайын ам база чугаалажып көөрүн, ажыл толевирин ам-даа тодарадыр хемчеглерни алырын совхоз директору Алексей Санчат-оолович Куулар тайылбырлады.

«Улуг чылгычының кадайы дой кадарын турар. Чүс башка онааштыр 30—40 хураган ап, эки түнелдерип шыдавайн турар. Ха-дүнма, дөргүл-төрел, дарга-бошканы ажыглаап, боттарының шын ак сеткилиниле мал кадарын шыдавайн, чүгле ат чалап, алдар-ат чедип ап, хөй түнүүр акша-көпеек ап турар» деп чагаада бижээн. Бо чылын хойжу чүс башка онааштыр 80 хураган алган дээрэни совхоз директору чугаалады. А ажыл төлевирин бухгалтерия өстүрген малын, бүдүрген продукциязын барымдаалаар санаар болгай. Маңаа хажыдыышкын туруп келзе, бухгалтерия харыылаар — мынчаган малчының артык акша аптар барымдаазы-даа, аргазы-даа чок. А аталдар ажылдан хамаржыр. Көргүзүү чегей кижинин (бо үдаала чылгычының кадайын дижик) совхозтуң директорудаа алдарга чедирип шыдавас. Ол дугайы кымга-даа билдингир.

«Ол совхозтуң дарга-бошкалары шупту ол чылгычыларның дөргүл-төрели, районнуң чылгы талазы-биле зоотехнигинден бээр күлээ-хүрегеш болуп турар» деп бижээнимер черле шын. Чүге дээрге, совхозтуң директорунуң чурту ол болгай. Колхоз болгаш совхоз шимчээшкинниң хоочун ажылчакчызы, «Большевик» совхозтуң директору Александр Тапаевич Шавлыдан эгелээш, «Чаа орук» совхозтуң директору, СЭКП-ниң XXVII съездиниң делегады Доржу-Белек Балдырович Чопуйга чедир төрээн черинде чедишкинниг ажылдап чоруур үлүртүкчүлер хөй. СЭКП Өвүр райкомунуң, райкүүскомунуң, агроүлетпүр ажылдакчыларының профсоюзтарының райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун «Торгалыг» совхозтуң чаалап алганы — база чедишкин. Черле мынчаш, кандыг-даа кижи, ылаңгыя тускай эртемниг кадр, төрээн черинге ажылдаары таарымчалыг эвес бе? Чоюну, черии болгаш агаар-бойдусту билирии-даа, экономика талазы-биле-даа алырга, ыңдыг болгу дег-дир. Аныяк өскении өөредип, сургап, чагып турарывыс база ыңдыг болгай.

«Чаңгыс чүгүрүк аътты дөрт бе-биле садып алган, ол белер ам-даа чылгы аразында өзүп турар. Херек кырында шын саналгын кылып болза, оларны күрүенииң бе азы хуу бе дээрэнии тодарадыры бергеэ» деп бижээн болдунар. М. Түлүш. Совхозтуң-даа, хуу-даа мал шупту түс-түс демдектерлиг. Ам болуп саналгынга оны ыңнаш, демдек бастынмаан мал турар болза, демдээн базар бис деп, директор аазады.

Оон ыңай силер каш чыл дүргүзүүнде ревизия чылгыга кылдыынмаан, чыл саналгының үш-дөрт чыл иштинде болбаан деп бижээн болдунар. Чаңгыс кодан чылгызын ай санында саналгын турган болза, чогуур органнарга сан-түң канчап кээп турар деп? Октябрь бирииң медээзинн (совхозтуң саналгының) ёзугаар алырга, совхозта чылгының саны 472 баш четкен. Эрткен чылдың бо үезинде 446 баш турган. Өзүлде 105,8 хуу болган. Чылгы өстүрер планнан 22 мал хөй болуп турар азы ол план 104,9 хуу боттанган.

Бе саны эвээш дээниңер ковчүг шын. «Торгалыг» совхозта төрүүр бе чылгының чүгле он хуузу болуп турар. А республиканың төрүүр белериниң дең-зигүүрүү 24,5 (база эвээш) хуу болгай. Ынчалза-даа совхоз төрүүр малды ковудедир талазы-биле хемчеглерни ап турар: келир чылын төрүүр бенинг саны амгы үеде 47 турганындан 65 баш чедер. Чылгының чайгаар өзүлдезиниң байдалы мыдыг.

Оон ыңай совхозта чылгы ажылын хөгжүдеринге силерниң буруудадыр турарыңар улуг чылгычы Ногай-оол Максыттаевич Доңгак биринчилдың социалистиг чарыжының түнелди-биле «1985 чылдың чемпиону» атты, чүс бере онааштыр 100 кулунну дорукгыраш, чедип алган. Ол дугайын СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң, профоблсөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң бо чылдың январь 23-те үндүрген болгаш солуннарда парлаттынган доктаалында чугаалаан турар. Бо чылгычы мал камгалап алырының, мал бажыни өстүрериниң болгаш чаш төлдү доруктурарының-даа талазы-биле республикага бирии черде болган. Бо чылдың көргүзүглери база эки: «50 белеп 50 кулун» деп болунар бижээн силер, М. Түлүш.

Ол ийиги беш чылда «Торгалыг» совхоз чылгызының санын 500 чедирерин планнаан. Амгы үеде ол соруглага 28 баш четпес. Ынчангаш совхозта чылгы өстүрер талазы-биле беш чыл планын ийи чыл иштинде күүседиптер арга тургустунуп келген. Совхозтуң директизязы уксаалыг мал, ылаңгыя төрүүр мал садыын алыр талазы-биле хемчегни база ап турар. Богүнгү байдал мында ыңдыг-дыр, а социалистиг чарыштың түнелии үндүрери. чылдың чемпионун илередири ам-даа элек.

М. Түлүштүң редакцияга бижээн чагаазында четпестер бадытказтынмаан. Оон ыңдыг болганыңга өөрүвес аргам чок. Автор тыптып кээр болгаш түнелии ыңы эвес дээрбе, ооң-биле кады база катап хынапда кылырынга белеп мен.

К. ЧООДУ.
«Шынның» корр.

Фиттерден МЕДЭЭЛЕР

ССРЭ-НИҢ ТАЙБЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентиниң Сергей Байбаковтуң дамчыштыны болза: КНО-нуң чарлаавы-биле боочексти дүжүрериниң ийи дугаар он чылын ССРЭ дең-кин турар. Оон кол сорулгазы — ядролуг аймакты чайладырының талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырып чорудары, боо-чексенти эңдерге бүдүрерии сонсадыры, бүгү-ниитиг тайбыңны камгалаары болгаш бажыглаары. Он чылдың шиитпирлерии күүседириниң талазы-биле делегей ниитилежилгелииниң кежигүннерив чурттарының информацияларын КНО-нуң чиктинге секретарының ылаткелинде айытқан.

Ылаткелде кирген ССРЭ-ниң чагаазында социалистиг кады ажылдажылганың өске күрүнелери-биле кады Совет Эвилели боо-чексенти дүжүрериниң, айыыл чок чоруктуң улуг хемчээлдиг программазын ында үндүрген.

Ядролуг чексек чок делегейже оруктуң эгези ядролуг шелделерии сонсадыры-биле холбашкан деп, чагаада ошкалап айытқан. Ынчангаш шын төрелгетеглиг салыы-чолуудээш харыысалганы удуртулга болдурган, ядролуг чаңыдырымнымнарга ССРЭ чаңгыстаалыг мораторийни кыйган. Совет Эвилелиниң мораторийи чүгле санал эвес, харын ходеликшиии болганда, ядролуг боо-чексенти дүжүрериниң совет программазының шиитпирлери болгаш шиитпирлер, реализмнин, харыысалыг чоруктуң болгаш кады ажылдажылганын чаа политиказынче кыйгырыны херек кырында бадытказан.

Мораторийни совет-америк ийи талалыг болдурары, оон соонда ону хөй талалыг кылдыр шилчидери, ядролуг чексектиң шеңделезии кана-даа кымнын-даа чорударын хорун турар керээни чарары боочексенти дүжүрериниң планында оларны боо-чексенти ажыглап билириниге белеткээри көрдүгген. Ол боо-чексенти олар АКШ-тың конгрезиниң чоокта чаа үндүрүп берген акша-хөреңгизиидең алырлар. Солуунуң хереченнер турары-биле алырга, боо-чексенти ассортиментизи эң-не янзы-бүрү —агаардан халдаашкынга удур камгаланырының ракеталарыидан чиик үгер-бодаарга чедир бар.

(СЭТА).

ДУГУРЖУЛГАНЫҢ ОЮ

ДАМАСК. Совет Эвилели биле Сириниң аразында экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылганың дугайында дугуржулгага ат салганының 29 чыл оюн чүрттүн хөй-ниитизи демдеглеп турар.

Ийи чүрттүң үре-түнелдиг болгаш кайызында-ла ажыктыг кады ажылдажылгазының чылдарында республиканың амгы үеде экономиказының үндезинии тургускан 45 янзы-бүрү тудугларны совет болгаш сириг специалистериин деминг хөделиишкинии-биле тутқан. Ол тудугларга хөй муң сириилер иергежилдин школазыны эртип, бедик квалификациялы чедип алганнар. Кады тутқан тудугларның эгезинде Евфраттың гидроэнергетиктиг комплексии турун турар. Ону Сириниң президентии Х. Асад «советсирий кады ажылдажылганың баштайгызы» деп адаан. Соөлгү оң чыл дургузунда аңаа бүгү чүртте бүдүрүп үндүрген электроэнергиниң чартымыдан хөйну бүдүргеи.

Нефть-биле байлак черлерни шиңгээдип алырыга, демир-орук четкизии, суттарыга тудуун тургузарынга Совет Эвилели Сириига дузалаан. Совет геологтарның шинчилеп тыпканы фосфориттер-биле байлак чер чүрттүн экономиказынга чугула ужур-дузалыг болуу берген. Дугуржулгага ат салганының соонда эртеп чылдар дургузунда ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак өөредилге черлерин 35 муң сириилер дооскан.

(СЭТА).

ӨӨРЕДИП ТУРАР

ВАШИНГТОН. Тускай догуиаан Никарагуага удур хоралакчы хөделиишкиннерии өөскүдеринге Вашингтонның чазаа эвилелиг база бир базымны кылган. «Вашингтон пост» солуунуң дыңнадып турары-биле азырга, Рейганның администрациязы контрастың шериг белеткелии шуутла АКШ-тың девискээринге чорударын шиитпирлээн.

Оон-биле долбаштыр армиянып, шериг-далай, шериг-агаар күштериниң министерстволарынга болгаш далай чадаг шерииглериниң корпузуунуң командылалынга америк девискээрге өөредилге төптерии дерип тургузарынга хамаарыштыр делгерекгей саналдарын ажылдан кылырының даалгазын берген. Ол лагерьлерии тургузарының сан ыңдыг-дыр, а социалистиг чарыштың түнелии үндүрери. чылдың чемпионун илередири ам-даа элек.

М. Түлүштүң редакцияга бижээн чагаазында четпестер бадытказтынмаан. Оон ыңдыг болганыңга өөрүвес аргам чок. Автор тыптып кээр болгаш түнелии ыңы эвес дээрбе, ооң-биле кады база катап хынапда кылырынга белеп мен.

К. ЧООДУ.
«Шынның» корр.

«ӨЛҮМ ЗОНАЗЫ»

ТОКИО. Пенсильвания штатта «Тримайл айленд» атомнуг электри станциязыны долгандыр 10 километр диилиидекти япон болгаш америк болүк шинчилекчилер «өлүм зоназы» деп адаан. Аңаа 1979 чылдан 1984 чылга чедир үр эвес үргүлчүзээр чажыт варыгаардан түс черинң чүрттакчыларының 7 ажыг хуузу өлген. Бо районнуң чүрттакчыныг үш шуктузунда мынчаар өлүр чорук АКШ-та ортумак деңнелдеи безии сес катап ажыг боон турар. Ындыг-даа болза, администрация ол өлүм-чидиниңг сан-медээзин кандыг-ла-бир арга-биле чажырарыи орлаңажып турар деп. Токионуң «Сэйка» университединиң ажылдакчызы Хадзимэ Накаонуң мында тараткан илеткелинде айтып турар.

Ядролуг энергетиканың төөгүзүнде эң улуг аймыл-халаптың бирээзин 1979 чылдың март айда болган. «Тримайл айленд» АЭС-ти долгандыр тывызыксыг болуушкуиларның истелгезин Накао америк өөрү-биле кады эдээн кашчыл дургузунда чорудуп келген. Авария болган соонда үш хүн эрте бергенде тус черинң чүрттакчыларын оон көжүрер дугайында дужаалды эрге-чагырга черлерн үндүргеннер. А оон соонда ол хораннаган районга радиация тарай бээрииге удур ажылдарны эки-ле чорутпайн барганнар.

— Кажан бистер делир көжүп келгенивисте мээң бажыным чанында хөөлбекти доңгаидыр өлүг куштар чыыр кааи болган. Бистер боттарывыс оларны демир доскаарлар иштинге чыый салгылаап, ортедип турдувус. Бистиң районга радиация тарааткыны болган соонда үш чыл эрте бергенде безии чаңгыс-даа кижи-ге чүве аңаа-да чок турган — деп, АЭС-тиң девискээринде чүрттап турар Билд Питерс чугаалаан.

«Тримайл айленднин» долгандыр турар фермаларга хеңдирбези чок, эдээн хөй баштыг бызаалар төрүттүүнген турганын ол илеткелде айытқан. Ындыг таварылгалар үүшүтерге болгаш чоок-кавымың хемнериңде балыктар аразынга база тывылган.

Америк пропаганда саииар болгаш фактылар-биле кажарлаашкыны кылып турган, ол зоиада ам «бүгү-ле чүве аңаа» дээрии бүзүредирии орлаңажып турар. Ындыг-даа болза, ол болуушкуиуиуң түнелдериниң дугайында чазактың илеткелиниде 1984 чылдың дургузунда тус черинң чүрттакчыларының аразында өлүр чоруктуң хөй турганының дугайында медээлерии кара өжегээр киирбейн барганын Накаонуң болүүнүң кежигүннери шынзытканнар. Оон-биле кады Вашингтон АЭС-тиң девискээринче чоок турар черлерде рак аарыгларының масса-лыг таварылгалары чүгле ийиме-халап соонда аңаа-да коргуп-сүрээшкин кылдыр тайылбырлаарын орлаңажып турар.

(СЭТА).

АДР. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң 1986 чылдың июль айда Владивосток хоорайга чугаазынга чарлаавы-биле совет удуртулганың шиитпиринге дүүштүр эвээш санныг совет шериг кезектериидеи алды полкту Афганистаидан дериг чаидырары үргүлчүлеп турар.

Кундузтуң — ыңдыг аттыг провинциияның төвүнүң күдумчуларын болган шолдерга байырлалчыг шинчи кире бергеи. АДР-ге интернационалчы хүлээлгезии күүседкеш, Төрээн чуртунче дериг чаның эгелыг гвардейжи мотоаалыгжы политуң дайынчыларын Кундуздуң чүрттакчылары үдеп турар.

ЧУРУКТА: Төрээн чуртунче эзи чаиар мотоаалыгжы политуң дайынчылары баймаңыг марш-биле эртип турлар.

Л. ПОРТЕРНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

А. МАТУТИС, литва шүлүкчү.

БИСТИҢ САДЫВЫС

Төрээн чурттуң садыы шыва
Дөгерези сагланайынчыл,
Хүнче чүткүп он беш яблоня
Хүлүмзүргүп өзүп орар.
Ады шупту аңгы-даа бол,
Алмс деминг чечектелген
Садче дүрген эртем эрте
Салып үнгеш, делгем хостуг,
Өру-куду чаңгыландыр
Өткүт чидиг алгырывыт.
Шала эртеп өзүп-сиген
Шалын-биле шугланыптар.

Аймак кежей өдүктериниң
Аян үнүп оон дыңнап,
Садывыстың чараш-каазын
Сагыш хандыр топтап көр
даан.
А сен харын улам шимеп,
Алдар-аттыг ажылда-ла.
Шырайыңны хүлүмзүргүг
Чырыткылап каастап
чорзуң.
Таалакчыг чырык оруктың
Талыгырже чедиргей аан.

РОССИЯЖЕ ЭЭП КЕЛГЕНИ

М. И. УЛЬЯНОВА.

В. И. Ленин Февраль революциязының соонда апрель 16-да Петроградка чедип келген. Ол дээрге В. И. Ленинниң хой чылдар дургузунда шөлүдүп чораанының төнүлүү болган. Барык-ла он беш чыл дургузунда (1905 чылдың баштайгы Россия революциязының үезинде Петербургка чоруп турган үезин катай саналырга) Владимир Ильич амыдыралының эң эки чылдарын даштыкыга эрттиргилээн. Орус ажылчын масса-биле сырый харылзаа тударын ол кезээде оралдажып чораан. Орус ажылчыныкардан хоорук чурттаары-ааңаа кончуг аар-бергe турган...

Россияга Февраль революциязы өөскүп үнгенде.

«Мындыг кончуг дүшкүүрлүг үеде маңаа аңаа олурары биске бир-ле шаажылалбиле дөмей-дир» — деп, Владимир Ильич Ганецкийже бижээн.

Ленин күш-ажылчы тараачыныарның болгаш пролетариаттың революсчу демиселин удуртур дээш Россияже дүргеп-ие баары оралдажып турган. Политиктиг болуушкуларга ий-шаанда саазар чедирер дээн ооң күзели күштүг болган. Ынчалза-даа Россияже ээп кээри мыдыр-ла белеп эвес. Антантаның ачы-дузазынга чүгле социал-шовинистер ынанып турган. Плеханов болгаш ооң талалакчылары миноносчуларга удедип алгаш, крейсерге моондак чок эрткеннер. Интернационалистерге Антанта чүртүн таварты эртери эң айыылдыг. Ильич Россияже баар оруктуң мыдыг айыылын экө билген.

Кандыг оруктуң шилеп алыры? Владимир Ильичиниң планнары-ла хөй турган. Ынчалза-даа олардың шуптузу боттанмас болган. Швейцариядан үнер аргазын үйгудыш чок бодап турган. Ол үнү чок кижи болуп алгаш, швед кижиниң паспорту-биле Швецияже эртер деп шинтпирлээн. Ганецкий Ильичиге домей швед кижиниң тыпкаш, ооң паспортун ап бээр дээн. Ол планны бижээн чагавда Владимир Ильичиниң фото-чуруун база кошкан.

«Бижиктиң ынчүүн көргеш, Владимир Ильичиниң хинчектеп турарын эскердим — деп, Ганецкий чугаалаан. — Шак ол хуулгаазын планы дээш ол ажок каттырганын билген мен. Ол чорутkан фото-чуруктуң дораан ажыглаан.

Германияны дамчыштыр эртерии герман чазактан чөпшээлерлиг эң чугула шын орук ол болган. Ынчалза-даа ол базым большевиктериниң Германия таварты эртерин күүгүл кылыр орус буржуазиянын болгаш социал-шовинистериниң ажылаарынга эң эптиг боон турган. Ынчангаш олап эртерим герман чазак-биле мак дутуржуру эң чугула. Владимир Ильич олап эртер талазы-биле нетелдеп герман чазакка дамчыдып бээрин Фриц Платтеиге дааскан. Ол дугуржулга чедип алдынган.

Апрель 9-та Владимир Ильич Цюрихтен үнүп чорупкан. Ооң-биле кады аңаа турган большевиктериниң хөй кезии чорупкан. Россияже баар оске бир оруктуу олар сөөлүүдүр тып алганнар.

Владимир Ильичиниң Петроградче ээп келгени хенертен болган. Чүгле апрель 16-да кээр дугайында телеграмманы Тюриеодан чорутkан. Ол байырлал хүнү болган. Заводтар ажылдаваан. солунналар чок болган. Большевиктериниң баштайгы кежээ кээр дугайында медээ ажылчын районнарга дораан тарай хона берген. Ажылчыннар миак баштыңчызы болгаш башкызы-биле байырлалдыг уҗуражыгга белеткенип эгелээннер.

Уҗуражыгның Белоостровтан эгелээн. Владимир Ильичиниң чоок ыяштеринден ангыда, «ооң» төрелдери, Сестрорецкое ажылчынчылар болгаш ажылчын кежээжиннер боттарының туктарын тудуп алгаш келгеннер. Ильичиниң вагон штиндеи холга көдүрүп алгаш келгеннер. Вокзалга ол ажылчыннарга чүве чугаалаан. Бүгү-делегейниң социалистиг революциязынче шилчиринииң «чадазы» болган февраль революциязының уҗур-дузазының дугайын ол чугаалаан.

Ол уҗуражыгышкынга Владимир Ильичиниң сеткилин хаинган. Ооң арын шырайы чырык чаагай болу берген. ол аңаа магадап кайгаан. Ажылхеректериниң байдалының дугайын ыяштиилеп айтырыг тыва. Петроградка оны тудуп хоргудаар боор дээрзиилеп ол арай сестип турган. Ынчалза-даа кара-бажыңнаар байтыгай, оны Финляид вокзалынга ажок байырлаттыг байдалга уткаан. Ол уҗуражыгышкын кижи бүргүзүнге үттүнүлүрбас боон арткан.

Посадниниң кээр мурнунда шелге болгаш чоок-даа ку-думчуларга чон дола берген. Петроград флот экипажының матростары, пулемёт ротазының Москваның болгаш Преображенскоеның полктарының солдаттары хүндүлүг тааныылда тургулаткан. Владимир Ильич кестүн кээри биилек-ле, оны матростар хайгаараалга алган, шериг оркестри «Марсельезаны» ойнап берген. Владимир Ильич рапортту дыңнаан сооонда, хүндүлүг таныылдарже лозунг салган: «Социалистиг революция делегезиниң»

Владимир Ильич шөлже үнүп келгеш, пуский белеткелкаан чиик машинага олурупкан. Аңаа байыр чедирип турган ажылчыннар делегациязы машинадаан үнгеш, броневик кырынче үнерин сүмелээн. Прожектор-биле чырыткан броневик Кшесинская бажыңынче углай шимчеп чорупкан. Долгандыр үнгеп берген солдаттар болгаш ажылчыннарга ол-бо талазынче эргилип чораш, байыр чедирип турган. «Социалистиг революция делегезиниң» деп кыгырып чораан. Куяк машина соонган ажылчыннар сектүп чоруп каан...

Ол хүн ажылтын массаларже октаан лозунг аммыралга боттанган.

УЛУГ ТЕАТРНЫҢ МАСТЕРЛЕР ШКОЛАЗЫ

Москваның хореографиязының үлегерлиг училищезинде келир үениң 600 балет мастери өөренип турар. Училищеже 10 хардыг бичии уруглар киргеш, 8 чыл өөренир. Кайгамчыктыг өөредилге черинииң төөгүзү чангыс эвес чүге чылбиле санаттынар. 1773 чылда Москвага «театр танцыларының класстары» ажыттынган. Ынаар өскүстер бажыңындан оолдар, уруглары чыып алган. Сөөлүүде ол класстарны Императорлуг балет училищезии кылдыр эде тургускан, а Октябрьның социалистиг Улуг резолюциязының соонда Күрүнениң балет школазы бистиң чурттуузуң мун-муң талантылыг уругларынга төрээн бажыңы дег болу берген.

Школа, база-ла театр дег, хеп азар черден эгелээр. Хеп азар чер кезээде шимээнниг, даштыг. Элдептиг чүве кежээ дүшкен, чанар ой келген, а уруглар эптиг-биле солуттумуп кеттиңген. Бичии балериналар болгаш танцычылар белеткеннир залче маңнажып чорупкаиар. Оларның «ажыл» хүнү кежээкиниң 8—9 шакта төнер. А кичээлдер эртенгиниң 9 шактан эгелээр. Чижээлээргe, баштай — танцы класзы, чарсар соонда — математика, француз дыл, физика, музыка, уран чүүл төөгүзү болгаш оон-даа өске кичээлдер база бар. Уруглар янзы бүрүү: музыка, балет школаларының долу курузун өөренип эртеккеш, училищеии ортумак түскай эртемниг балет артистери болуп доозуп үнер.

— Академия тургузар деп болаалдыг бис — деп, директор С. Н. Головкина чугаалай-дыр. — Чүге дизе бистиң доозукчуларывыс театрга танцылаавышаан, сцена биле өөредилгеии каттыштырып тургаш, дээди эртемни чедип алырлар. Бистиң бодап турарывыс-биле алыр болза, ол үениң негелдези-дир. Пенсияже аныяндада-ла үне берген аныяк назыныг ажылдакчылар ажыл чокта, балет чокта олурар хенну чок, олуруп-даа шыдавастар. Оларның байлак дуржулгазы уругларга дыка чугула. Көрүнер даан, бисче Улуг театрның сураглыг балериназы Елена Рябинкина кел чор. Сценадан чорукаш, төрээн училищезинге башкылап ажылдай берген. Чогаадыкчы ажыл үзүктелбейн турар.

Училищеиң кайгамчык чараш чаа бажыңын көрүп тур бис. Чырык, эки дериттиңген класстар, эмгелөк танцы залдары. Уруглариың балет театрының сценазы чүге өөредилгеге хереглеттиниp турар дев бүзүрээри берге. Бодунуң хемчээлии-биле Улуг театрның сценазынга ол деңнежии турар болгаш эң-не чаа техника-биле дериттиигеп.

Уруглар театрының репертуарында «Коппелия», «Түнгел чок кичээнишкин» деп балеттер бар. Балетмейстер Андрей Петров болгаш Улуг театрның чүрүкчүзү Валерий Лезеитальдың уруглар дугайында «Тимур» деп солуи шииде аныяк танцычылар боттарының үе-чергелерин күзелдии-биле ойнап турарлар.

Балет школазынга өөренири берге бе? Ийе, дыка берге. Ынчалза-даа дыштанылгала безии танцы-биле чарлыр хенну чок, чүрт иштинге концерт көргүзүп чоруурунга күзелдиглерниң саны көзей. Чалыы артистер Сахалин, Омск, Свердловск, Ульяновск хоорайларга концерт көргүскеннер. Училищеже өөредилгеии сцена практиказы-биле. Улуг театрның сценазынга чоруп турар шилер-биле холбашгыр-ып турар. Алдарлыг мастерлер-биле ажылдазары — улуг белек.

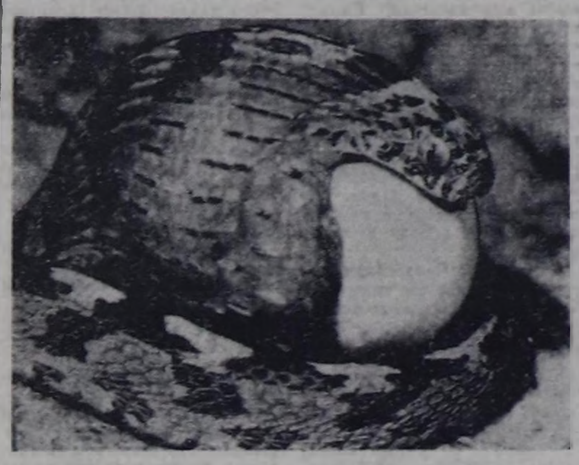
Училищеде чүгле москвачылар өөренип турар эвес, харын-даа бистиң чуртувустуң аңгы-аңгы булуңнарындан келгек 300 хире оолдар, кыстар өөренип. училищеиың интернатында чурттап турарлар. Училищеде белеткел салбыры бар, анда 8—9 хардыг уруглар өөренип турар.

Байырлажырывыс мурнунда, С. Н. Головкинадан балет школазынче хүлээп алырымыц чурумун чугаалап бээрин диледим: — «Чылдың-на майда эмчи шинчилгезинин соолуиле уруглар музыкага, ритмге, чүткүлге шылгалта тудар. Улуг эвес музыкалыг опаалга бээр бис, азы өөреникчи бодунуң чогаалын танцылаар. Чоокта чаа Туладан оол бисти кайгаткан. Мухамедовтуң чогаалдарынга вариациялар белеткеп алгаш, ол эки танцылаан. Соңгу чүктүң биче улустарының төлөөзии бичии уруг телевизордан өөренип алганы «Өлүп чыдар куужу» танцылаан.

Шылгалдалар — харын-салгалыг үе. Бо чылын 2000 биллириишкин киргеп, а чүге 80 кижи хүлээп алган бис. Алызында барып эң улуг салын-чаанныг болу бээрлерии часпайн тып алыры кончуг чугула.

Валерий ГОЛУБЦОВ, (ПМА).

сонуургактарга

ЧЫЛАН ЭЪДИНДЕН МУН

Индонезиямың пайысылалы Джакартаның кыдында бир ресторан бар, анда хораның чыланнар эъдинден чем кылып турар. Сумелеп турар чем дыка хей янзы: шинээлээргe, кобра эъдинден кылган мун, пён кобраның база бир питоинги хаинын коктейль дээш оннда эске.

НАРКОМАНИЯ ХАЛАВЫ

Каттышкан Штаттарда наркоманиның девгеи чүүгүүн төөгүзүнде эң-не бедик болуп артпышаан. Ол дугайын кадык камгалал министри Отис Боуин билингеп. 36,8 миллион кижи, азы 12 хардан өрү назылыг барык-ла бөш чурттакчыныц бирээзи эрткен чылын марихуананы, коканиин азы эске бир хораниыг бүдүмелди бир азы оон хой катап «амзаап» болуп турар.

ЭМНИ КАНЧААР ИЖЕРИЛ?

Эмни чүгле тура болгаш мяап-ла чүс грамм сүт-биле холуп ижер. Великобританияның эмчилери шинчилел кылгаш, мындыг түүнелге келгеп. Олар эки тураачы 120 кижиге капсулалыг барий сульфазы болгаш башкызы-биле байырлалдыг уҗуражыгга белеткенип эгелээннер.

Уҗуражыгышкын Белоостровтан эгелээн. Владимир Ильичиниң чоок ыяштеринден ангыда, «ооң» төрелдери, Сестрорецкое ажылчынчылар болгаш ажылчын кежээжиннер боттарының туктарын тудуп алгаш келгеннер. Ильичиниң вагон штиндеи холга көдүрүп алгаш келгеннер. Вокзалга ол ажылчыннарга чүве чугаалаан. Бүгү-делегейниң социалистиг революциязынче шилчиринииң «чадазы» болган февраль революциязының уҗур-дузазының дугайын ол чугаалаан.

Ол уҗуражыгышкынга Владимир Ильичиниң сеткилин хаинган. Ооң арын шырайы чырык чаагай болу берген. ол аңаа магадап кайгаан. Ажылхеректериниң байдалының дугайын ыяштиилеп айтырыг тыва. Петроградка оны тудуп хоргудаар боор дээрзиилеп ол арай сестип турган. Ынчалза-даа кара-бажыңнаар байтыгай, оны Финляид вокзалынга ажок байырлаттыг байдалга уткаан. Ол уҗуражыгышкын кижи бүргүзүнге үттүнүлүрбас боон арткан.

Посадниниң кээр мурнунда шелге болгаш чоок-даа ку-думчуларга чон дола берген. Петроград флот экипажының матростары, пулемёт ротазының Москваның болгаш Преображенскоеның полктарының солдаттары хүндүлүг тааныылда тургулаткан. Владимир Ильич кестүн кээри биилек-ле, оны матростар хайгаараалга алган, шериг оркестри «Марсельезаны» ойнап берген. Владимир Ильич рапортту дыңнаан сооонда, хүндүлүг таныылдарже лозунг салган: «Социалистиг революция делегезиниң»

Владимир Ильич шөлже үнүп келгеш, пуский белеткелкаан чиик машинага олурупкан. Аңаа байыр чедирип турган ажылчыннар делегациязы машинадаан үнгеш, броневик кырынче үнерин сүмелээн. Прожектор-биле чырыткан броневик Кшесинская бажыңынче углай шимчеп чорупкан. Долгандыр үнгеп берген солдаттар болгаш ажылчыннарга ол-бо талазынче эргилип чораш, байыр чедирип турган. «Социалистиг революция делегезиниң» деп кыгырып чораан. Куяк машина соонган ажылчыннар сектүп чоруп каан...

Ол хүн ажылтын массаларже октаан лозунг аммыралга боттанган.

ЭЖИН ТУДУП АЛГАН

Үш бензоколонка үнүнде үүгелеп чиик барымда-терминалының тудуп алган. Ынчалза-даа өөрүнүүр чүве эвээш болган: туттурган кижи —полицияның инспектору. Сөөлгү «олчазы» — 2100 марка-биле кады оон пистолединг (воздушное үлүгү коргудуп тургаш үнүүлээр турган) хураап алган. Көзерге үттүрген, хей-ерем төлээр дээш ынчалдым деп инспектор өөрөн.

ЧАҢГЫС ХҮНДЕ ТӨРҮТТҮНГЕН

Швецияга чон чизези чорун турда, солуи ие-буле билдингеп. Дөрт салгалдың уруглары чаңгыс хүнде—июнь 8-те төрүттүнгеп чүве-дир. Олар 1883, 1913, 1946 база 1980 чылларда төрүттүнгүлээн.

БАШТАЙГЫ ХЛЕБ

Швейцариядың барын газынга чоокта чаа бир археология ажылдарының үезинде эртем делегейиниге сеңсашпа болган бир-ле бүдүмел тывылган. Тодаргай анализтерни чоруткан соонда чүү билдингемид аазрге бичии борбак хүрек чүүл — даштаалан алеб болган. Европала эң-не эртебүрүнгү хлеб ол болган. Спецналистерниң саиан турарыбиле алырга, бистин-эраға чедир дөрт мун ажыг чылга ол хлеб быжыртынган болуп турар.

А. МУДРОВ.

Сегирип ап, күжеңгештип, ажырыпкан...

СЭТА-ның фотохрониказы.

Шоодуглар ААЗААШКЫН

Малчын Баазаң Моигуштуң күзээиге баштай совхоз директору тутсуп келген.

— Кыштаг белеи-не мында, малчын?

— Кажаам белеп, сигеним бар. Чаңгыс чүгле бажыным печказы, соңгам ишкилери чок...

— Даартазаи бээр шүүме, малчын. Бригадир Бирлей баштады машинадан чорудуптар мен.

Даартазында бригадир Бирлей-даа чок, машина-даа чок. Ынчалза-даа дүшү мурнунда партком секретары, дүшү соонда профком даргазы уурук-суурукгап келгеш барганнар. Ийи ангы келзе-даа, ийи даргаиың айтырыы-даа, аазаашкыны-даа дөмей болгулаан.

Директорнуң аазаашкыныига немештир олар чүгле бригадир Бирлейдеи аңгыда, улуг мал эмчизии зоотехник-биле кады чорудуптарын аазааннар.

Даартазында малчын Баазаң Хараар-Тейден баралаан, хүнзээрге машина-даа чок, бригадир Бирлей-даа келбес болган.

Ынчалза-даа шала кежээликтей зоотехник биле улуг мал эмчизи ийилээ бо халлын келгеннер.

Малчын ам чүнү илеткээрин пат билир апарган болган:

— Кажаам белеп, сигеним, өдээм бар. Чүгле харын бажыным печказы, соңгам ишкилери чок — деп, автоматтап бадырыкаи.

Бо ийи спецналист база-ла:

— Мана, Моигуш, мана. Бригадир Бирлейии ыяш тыпкаш, туулбудаи, шиллеп...—дижии чоруй, арлы бергеннер.

Малчын Баазаң Моигушгам база-ла маңаш олурупкан. Хараар-Тей кырындан ол ам машина-даа эвес, бригадир Бирлейии-даа эвес, а кедээ Совет күүскомунуң даргазын маңаш турупкан. Чүге дээрге совхозта улуг-биче даргалардан чаңгыс ол келбээн болган. Ынчангаш харын: «Беш дарга келген болганда, алды дугаар дарга мяап-ла келир ужурлуг» деп малчын бүзүреп турган.

Адактың сөөлүүде ол даргазы база моорлап келген. Ынчалза-даа хамык чүве орайтаан болган. Малчыныиың кыштаан хар-чам шагда хоме чаапкан, хамык мал чылыг кажаларже кыштаглап мире берген, чүгле харын чаңгыс Баазаң малчын чылыглаттынмаан соок өөнде спиреһиии орган.

Малчын сөөлүүде дыңнаарга, ооң аалынга «албан ужурунда чоруун кылып» чораан алды даргазы чыглып алгаш чеди дугаар дарга болур бригадирге даалга берил каан деп сураа дыңналган.

Ол даалга бүзугаар малчын Баазаң Моигуштуң бажыңын келир чайын бир дугаарында сеңгээр деп айыткан болган.

СААЗЫН ШОКАРЛАП...

Профкомуның чаа соңгуткан составы каш удаа чыглып тургаш, черле шору дээн олан чогаадын алган бис. «Таан база куруг эвес эрлердир бис» диижип, ажылывысты мнчаар түүнеп, үнелээн бис. Аңаа хей-аът киргеш, отчёт-соңгулдалыг хуралдарга болгулаан шүгүмчүлелдиг саналдарга үндезилээн тускай хемчеглер база ажылдан кылып алдывыс.

— Ол-ла, эзирлер! Угаан энергиязын ам чүгле ажылхерекче шилчидерн артыкан. План-садан чогаадыры, тускай хемчеглер ажылдап кылып ап деп чүве мындыг аамыр бе?! Бүдүн чартык ай иштинде кайы хире хилинчектеиип келдивис. Ам-на парткомга баргаш, бадылады шаап экээйн — дээш, профкомувус даргазы ынаар өөрүшкү-маңнайлыг халыпкан.

Чартык шак хире болганда даргавыстың бажы халаа берген келген.

— Элдеп-элдеп, эзирлер. Ынча үр үеде саазын-биле чокшуп кээр силер дээш, чаа кончуттум. Ам директор биле арапарда шёи талалыг керээнер кайыл деп бо-ла-дыр. Канчаар бис, эзирлер?

— Канчаар боор, керээни чарар. Ынча үр болбайн, үш хонуктан доозар.

Ынчалдыр ам база биеэгиле чаа соңгуткан секторлар, секциялар, комиссиялар даргалары «эзирлер» шак ол негелделер-биле бир-даа, ийи-даа неделя эвес, а будун ай иштинде түгүнп келген бис. Кажан хамык чүве белеп болу бээрге даргавыс тура:

— Ол-ла, эзирлер! Бо хире берге даалганы бо хире кыска үеде күүседнп каарга, секретарь бисти эр-кейлер дээрле боор оң — деп, улуг идегелдиг халып чоруткан.

Ынчалза-даа ам база чүвенин бүтүнүн ол чайнаан, мындыг-ла үр болбаанда, даргавыс мырыңай харык чок апарган бо кылаштап келгеч.

— Чүү болганыл?..

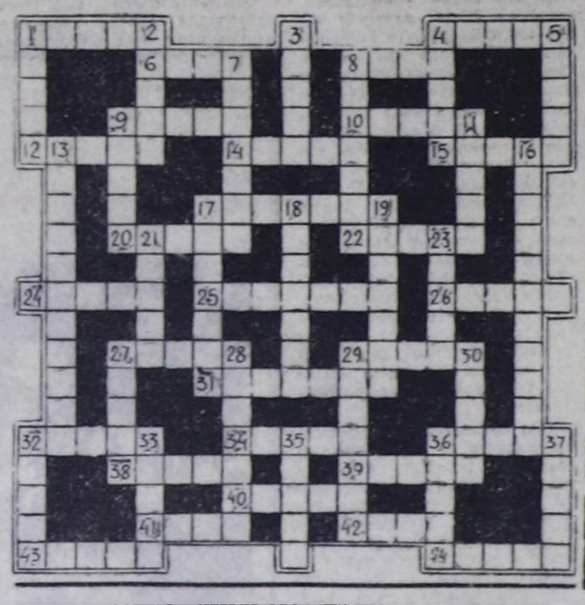
— Квартал төнгеи диилир — деп, шала багайтыр сымыранган, даргавыс сандай кыныче олура кээп дүшкеи.

Ам шынап-ла боданып көөрүүске, ынчалдыр-ла ажыл планы чогаадып, хемчеглер ажылдап кылып, керээлер, чөрүштер, хүлээлгелер негелделери дээш түгүнүп турувустала, будун квартал эрте берген болган.

Саазын шокарлап орарга ажык чогун ам-на билдивис. Эде тургустунар дээш ажылдап кириптивис.

Чүлдүм ЧАП.

КРОССВОРД

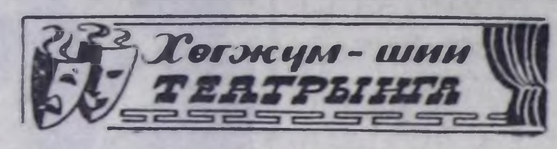
ДООРА ДУРГААР: 1. Херээжен кижиниң каастагазы. 4. Кош хап, шоодай. 6. Азырал амытан. 8. Тыва чогаалчы. 9. Даг черииң оъду. 10. Чехословак космонавт. 12. Хол боозунуң бир хевири. 14. Тывада сып. 15. Д. Вердииың операзы. 17. Келдиргиге. 20. Күш. 22. Сагыш човаашкын, тежээл. 24. Спортчу оюн чези. 25. Негелде, проблема. 26. Ноғаа аймаа. 27. Сан. 29. Дириг амытан. 31. Тывада совхоз. 32. Айымдыг таварылга. 34. Кодээ ажыл-агый хереселп. 36. Мал чеми. 38. Чоокку Чөөн чук чурттарынга суй-белектиг бир хевири. 39. Тывада аржаан. 40. Хөгжүм-ырылыг көргүзүг. 41. Эзиледдешкен республика пайысылалы. 42. Мал чаа. 43. Чиигe орук. 44. Балык.

УЗУН ДУРГААР: 1. Салгын. 2. Маргылдаа, өөрээн. 3. Орансава. 4. Театр уран чүүлүүтин бир хевири. 5. ССРЭ-де курорт хоорай. 7. Өөредиг. 8. Кодээ ажыл-агый кампаниязы. 9. Узунуң хемчээр эргн хемчээл. 11. Сава. 13. Дук кыргыллазы. 16. Аммыралга белеткел. 17. Хөгжүм хереселп. 18. Ажыглаттынмайн, чыдып калган кандыг-бир чүүл. 19. Хереглел. 21. Оңгагай демдек. 23. Ак чем. 17. Аяк, оймак. 28. Орус адмирал. Крым дайынының маадыры. 29. Салыг дериң. 30. Өг шыны. 22. Ширээ. 33. Шериг бөрт. 35. Кодээ ажыл-агый хереселп. 36. Малчын кижиниң эдилели. 37. Хол. меге.

Октябрь 18-те үнген кроссвордтуң харыызы:

ДООРА ДУРГААР: 1. Доңгурак. 4. Хуваанак. 7. Айва. 8. Сгатор. 9. Рамзес. 11. Гана. 12. Репин. 13. Торгу. 14. Мармелад. 16. Наксеи. 19. Арба. 20. «Восток». 23. Калыыр. 25. Шала. 27. Зыимна. 30. Норильск. 31. Грамм. 33. Чүрек. 34. Ыяаш. 35. Аржыыл. 36. Навага. 37. Акша. 38. Кукуруза. 39. Харылзаа.

УЗУН ДУРГААР: 1. Даңгыраи. 2. Угаан. 3. Каргыраа. 4. Харавлча. 5. Аизат. 6. Конгурак. 8. Сылыын. 10. Сараат. 14. Маңзарии. 15. Довурзак. 17. Арга. 18. Сарь. 21. Сээк. 22. Оран. 23. Койгунак. 24. Дораан. 25. Шартылва. 26. Альманах. 28. Игарка. 29. Анаконда. 32. Мажор. 33. Чааты.

НОЯБРЬ 1. «Арыг суг кырында» 2 көжегелиг драма. Эгелээри 19 шакта.

ТВ

НОЯБРЬ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе» 8.45 — «Чүүзеи болгаш чүге». Уругларга дамчыдылга. 9.15 — «Кантилена». Скрипачылар ансамблиниң концерти. 9.40 — Кижи. Чер. Өөртемчей. 10.10 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү 11.05— Суббота — аза-чалер хүнү. 11.35 — «Алжир — ак ... ай» Киноочерк. 11.55 — «Фидан Касимова ырлаар» 12.05 — Шуптузунга болгаш кижи бүрүзүнге. 12.35 — «Төрээн чурттуң тураскаалдары». Телефильмнер. 13.35 — ССРЭ-ниң Күрүнеииң үлегерлиг симфониктиг оркестриниң концерти. Чансарда. (14.55) —Бөгүн делегейде. 15.30 — Улуг Октябрьның юбилейинге. «Кек кыдыраашы». Уран-чечен фильм. 17.15 — «Бүзүренчиглээ болза элдептиг». Ленинградтан дамчыдылга. 18.20 — Мультфильмнер. «Оттуг дооскара». «Бир дугаар скрипка». 18.50 — Телекөрүүчүлериниң айтырыгларыига академик В. Г. Афанасьев харылаар. 19.20 — «Грета» ыллаанын чажыды» Уран-чечен фильм. 21.00— «Үе» 21.30—«Суббота кежээзинде»— В. Леонтьевтиң киржилгези-биле эстрада программазы. 22.45 — Мелодиялер. 22.50 — «Пенза хоорайза Суриковтуң бажыңында» Док. телефильм. 23.00 — 01.20 — Бүт бөмбүүнге ССРЭ-ниң чемпионаты. «Динамо» (Тбилиси) — «Спартак» Хоккей маргылдаазы. ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ииң шилиизеи хомандалары. ЧССР-деи дамчыдылга.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильм. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.15— «Даш одалар» Скульптор Яак Соанс». Док. телефильм. 9.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.10 — Делегейниң уран чүүлүнүң культуразы. Габриэль Гарсиа Маркес. 11.10 — Архитектураның тураскаалдарында музыка. Итали ыраажы Б. Себастьяниың киржилгези-биле дамчыдылга. 11.40 — Экологияның хүи демдектелгеи. «БАМ орукту дургаар». 12.10 — Делегей конкурузуиуң лауреады Л. Сетраков (банн) ойнаар. 12.45 — «Тыртүттүнген хүн». Уран-чечен фильм. 14.05 — Литература дугайында диалог. 15.20 — «Ховуиуң дүштери». Молдавияның А. С. Пушкин аттыг хөгжүмлүи театрының шииниинң баштайгы көргүзүү. 17.20 —Реклама. 17.35 — «Аяттыг ыяш кайнаар бар чыдарыл». Эгелээлериниң дириг амытанмарга хамаарыылгазының дугайында. 17.55 — «От-кес дег кижи-дир сен». К. И. Чуковскийиин амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында док. телефильм. 19.00 — С. Таисевтиң пнити ыры чогаалы. 19.15 — Чүүрээ уран чүүлүү. Донгуулал. 20.00— «Тамчыктыг удуур, чаштар!». 20.15 —Армян ССР-ниң алдарлыг артистери К. болгаш Р. Лисициаииарның концерти. 21.30—23.05 — «Көрүп мага ханмас ажым». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Оңгаар

Республикага шокар булуттаар. Бичe хар чаар. Мурнуубарының чүкче углай хаттың дүргеии секундага 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 12—17, хүндүс 0—5 градус соор. Чамдык черлерге 7—12 градус чедир соор.

Кызылга шокар булуттаар. Чагбас. Мурнуу-барының чүкче углай хаттың дүргеии секундага 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 14—16, хүндүс 2—4 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сказка об отважном кузнеце» 12.20, «Чичерин» (1, 2 сериялы) 9.30, 14.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кииосборник № 97 9.30, «Верная рука — друг индейцев» 11.00, 13.00, 14.50, «По зову сердца» 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Луизиана» (1, 2 сериялы) 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бармен из «Золотого якоря» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 9. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийнин амыдырал болгаш үлегер киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; «ооң» ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 «эзректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун «келбей» [illegible]-газын» 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун недсляда 6 катап үнер.

Чагыг № 3391.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—01020

республ книжная
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 255 (13255) | 1986 чылдың ноябрь 2, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеден | Өртээ 3 копеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ниң Политбюрозу октябрь 30-де болган хурамыга 1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлүзиниң Күрүне планының база Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көргеш.

Ол документилерде кол ачы-хөөнгейни экономикада бо чылын чедип алдынган эки өскерилгелерни быжыглаарынче болгаш хөгжүдеринче, ниитилел бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң үр хуусаалыг факторларын улам долузу-биле ажыглаарынче угланыпган деп хуралга демделээн. 1987 чылдың планының төлевилели бистиң ниитилелиствистиң социал-экономиктиг депшилгезин дүрбедиринче СЭКП-ниң XXVII съездиниң угланылгыныңа, ол ийнги беш чылдың онаалдаларыга дүжүп турар. Беш чыл планының чылда ортумак темпизинче экономиканы коллуунда ол көдүрүп үндүрүп турар. Бүдүрүшкүнүң өзүлдезиниң болгаш ооң ажыктыының талазы-биле онаалдаар болза эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедишкиниерин калбаа-биле ажыглаарынга, инвестиция болгаш структура политиказын идепкейлии-биле боттандырарынга чорударынга, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын эде турузар, каттыжышкыныарының болгаш бүдүрүлгелериниң тускайлаң чорум калбарыр, удуртулганың экономиктиг методтарын күштелирер талазы-биле улуг демдеглерни боттандырарынга үнелевилеттингеп. Бүдүрүлгени интенсификастаарынга чорудулгазы күштелип турар. Ол чоруқ күш-ажылдың бүдүрүктүдүүнүң өзүлдезин дүрбедиринче, продукцияның болгаш ажылдың шынарының бедиири-биле кады бот-чонни улам ыңай чигедиринче, оруглаңы улгаттырарын хандырар арганы бээр.

Совет кижилериниң амыдыралының бүгү талазын хаара тудуп турар социал хемчеглериниң комплекизин боттандырып чорударын баш удур көрүп турары планның төлевилелиниң чугула үнелиг чүүлү гетпинин турар.

Партияның XXVII съездиниге киргеп 13,5 муң апелляцияны чугаалажып көргениниң талазы-биле ажылдың түңнелдерни доосканының дугайында СЭКП ТК-ниң чакыда Партийжи контроль комитединиң отчёдун Политбюрога дыңнаан. Ол апелляцияларны чугаалажып көргени коммунистерни кижизидер, партийжи сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле партия эге организацияларының болгаш партия комитеттериниң ажыл-чорудулгазында чамдык четпестерни илереткеп. Оларның хей кезии ылаңгыя ажылдан турар черинниң эрге-ажыын бодаар, чер-чурт тыртыжар, ажыл-агыйны эвес, карак чаар болгаш мете иемей бижилге кылыр, шүүлмүүлдези кыын-кыйр чоруктар дээш ышкаш мидис таарымча чок болуушкуннар-биле демиселге либерализмни болгаш принцип чок чоруқту ам-даа болдуруп турар. Чамдык черлерде арагалаашкыны болгаш алкоголизм-биле демиселли кампания хевирлиг чорудуп турар. Удуртукчу коммунистерниң үүлгедилгелерни партия эге организациязын ооң эртпп чугаалажып көөр практика ам-даа ажып эртинмээн. Хуу херектерни чугаалажып көөрүнде болгаш ол талазы-биле шинтпирлер хүлээп алырында ажык чарлыг чорук ам-даа четпес.

СЭКП-ниң XXVII съездиниге киргеп апелляцияларны чугаалажып көргениниң талазы-биле ажылдың түңнелдерни барымдаалаар көрүн

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин – амыдыралга

БАРААН САРЫЛГАЗЫН КӨВҮДЕДИРИ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ниң база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күрүне садыныга болгаш хереглекчилер кооперациязынга планнаашкыны, экономактыг идиг беришкини болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдар дугайында» доктаалында садыгның бүгү системазын үндезинни-биле эде тургузар талазы-биле чаа аргаларны даразында хевирлерге көргеш планнаашкынны болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдары; садыгның болгаш үлетпүрүнүң аразында харылзааны сайзырангайжыдары; ажыл-агыйжы бот-тускайлаң чорукту болгаш бот-оруулга-чарылганы калбартыры; чурттакчы чоннуң хандырылгазын эжиндиринге, шалдың төлевирин сайзырангайжыларынга күш-ажылчы коллективтериң сонуургалын бедидери.

Бо угланылышкынарга дүүштүр республиканың хереглекчилер ниитилелдери боттарының ажылын эде тургузуп турар. Амгы үеде кол кичээнгейни үрмектеп садар бараан саарылгазының өзүлдезинче угландырган, ол чорук чоннуң үлам бүлүү хандырар арганы кооператорларга бээр. Амгы үеде кооператорларның аймдыралында, өске бүгү күш-ажылчы коллективтерде дег, кескү өскерилгелер болуп, садыглашкынны, ниитиниң чемненилгезин, белеткелди эжиндер-биле ниитиги аргаларны болгаш курлавырларны дилеп тып турар. Ажылдың участок бүргүзүнде бүгү чүве эки талазынче өскерилип, ажыллакчылар үемниг чаа негелдезин билип турар апарган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглерни алган соонда, эзиртир суксуунну садарын дыка кызырган, оон түнелиниде кооперация 12 миллион рубльди киирбээн. Ынчалза-даа арага аймааның оруунга өске бараан садар талазы-биле тодаргай хемчеглерни алган бис. Бараан курлавырларның немей дилеп тывар талазы-биле ажыл эргежок чүгүлә апарган. Оон түнелиниде бо чылын түс чер курлавырларын долуу ажылгаанындан 4 миллион рубль түнүг бараанны эрткен чылдаашындан хөйүү саткан бис. Чүгле аъш-чем барааннары беэнин 951 мүң рубль болган.

Хереглекчилер ниитилелдери ажылын эде тургузуп турар

Маңаа хамаарыштыр Республотребсоюз бодунуң бүдүрүлгелериниң чоннуң хереглел барааннарын мөөңү-биле бүдүрер ажылларны боттандырын эгелээн. Харын-даа чамдык көргүзүглер талазы-биле эрткен чылдаашындан бүдүн чартык, ийи катап хөй продукцияны бүдүрүп турар апарган. Ынангия ногаа консервалап салар ажылды 3 катап, колбаса кылыгларын болгаш эзиртпес суксуунарны база кондитер кылыгларын 2–2 катап хөйүү бүдүрген.

Бо бүгүнүң түнелиниде бо чылдың эрткен тос айларының көргүзүгү багай эвес болган. Арага аймаан саначаска бараан саарылгазының планы 105,3 хуу күүседтиингеп, дыка хөй ниитилелдер боттарының мурнуңда салдынган соруглагарын чедиишкиниг боттандырган. Көдээниң чурттакчы чоңуна 4 миллион ажыг рубльдиң бараанын планда көрдүнгенилеп хөйүү саткан. Ниитиниң чемненилге черлери эрткен тос айларда 104,6 хуу күүседтеп, боттарының продукциязының саны немешкеп.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглерни алган соонда, эзиртир суксуунну садарын дыка кызырган, оон түнелиниде кооперация 12 миллион рубльди киирбээн. Ынчалза-даа арага аймааның оруунга өске бараан садар талазы-биле тодаргай хемчеглерни алган бис. Бараан курлавырларның немей дилеп тывар талазы-биле ажыл эргежок чүгүлә апарган. Оон түнелиниде бо чылын түс чер курлавырларын долуу ажылгаанындан 4 миллион рубль түнүг бараанны эрткен чылдаашындан хөйүү саткан бис. Чүгле аъш-чем барааннары беэнин 951 мүң рубль болган.

Ниитиниң чемненилгезин хемчеглер болгаш үлам шиг сайзырангайжыдар талазы-биле кол кичээнгейни боттуң продукциязын бүдүрериниң үдезында бис. Бо чылдың эрткен тос айларында ону бүдүрер планны 110 дуу күүседтеп бис, ылангга кулинар кылыгларны, эзиртпес суксуунар, кондитер болгаш ламаң кылыгларны бүдүрер ажыл үлгаткан.

Кооперация садының структуразында база кескү өскерилгелер бо чылын чедип алдыңган. Арага садар магазиннерин 2 катап кыырдывыс, түрмектеп садар 3 бүдүрүлгенин, ниитиниң чемненилгезиниң база үш бүдүрүлгезин эде дээн. Амгы үеде 81 бүдүрүлге чулуктар, минерадыг суглар садып турар.

Бистиң республиканың Аъш-чем программазын боттандырарынга белеткел конторалаашының ажылдакчылары улуг селыышкынны киирип турар. Эрткен айларда белеткелчилер планын 107,3 хуу күүседтеп. Ол үе дургузунда 830 тонна эътти чондан садып алган болгаш сайгарган, ол дээрге эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 93 тонна хөй болуп турар. Бо ажылдың түнелиниде хоорайда-даа, көдээдеда комиссиялап садар магазиннерде эът аймаа үзүктелбейн турар. Амгы үеде колбаса кылыгларын хөйүү бүдүрүп садар талазы-биле хемчеглерни ап турар бис.

Республиканың кооператорларының мурнунда сорулгалар ам-даа улуг. Ниити ажылды сегидер, чоннуң садыг хандырылгазын эжиндер талазы-биле кылыр ужурлуг ажылдарывыс эвээш эвес. Кооперация шугумунуң дыка хөй магазиннеринде чоннуң чугула хереглел барааннары ам-даа чедиштейн турар, ылангга үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарында ховар безин эвес үүлдер-биле чамдык райондар чоңну чедир хандырбайн турар. Оон-биле чергелештир каржы-хажагай болур, бараан чажырар, садып алыкчылар молчүүр, самчыдал кылыр фактылар ам-даа үдезынын-биле читпейн турар. Бо четпестер Республотребсоюз башкаар чөрин дүүредип, шынгы хемчеглер алырын негеп турар. Ынчангаш моон соңгаар-даа съездиниң негелделеринге, партийниң болгаш чазаптың доктаалдарынга дүүштүр ажылды эде тургузар ужурлуг бис.

П. ХОДЫРЕВ,
Тыва республотребсоюз башкаар чериниң даргазының бирги оралакчызы.

АЗАСТЫҢ КҮСКҮ ДҮЖҮДҮ

Октябрь эгезинниң дан бажында Азас кодумун долганнадыр кайгамчык мөңгүм болган тавланчыг. Күскү хүннүң баштайгы хереглерни кыргаш ак туман өттүр черге дээп эгелээри билек, амыдырал дирлиг, куштар үжүп, оларның үнү эрик чоогунуң аргаларынга чаңгыланып үнеп. Одуңган бойдустуң даваш-шимээнинге хенертен моторуң чыдыг үнү база каттыжып, эскелерни база бээр. Ол дээрге Азастың балыкчыларының хүн бүрүдегги ажылынче үаупкенниниң медээзи ол.

Балыкчыларның бригадири Алексей Петрович Булатов болгаш оон бегүдегги дузалакчызы Юрий Котельников четки салыр, балык тудар черин шилип алганнар. Хөлдүң бо кезээ эң чугумалдыг болгаш онзагай кызыы болгаш ийи талазымдан арга-арыгга хүрээлеткен чер хөлдүү ийи кезекке үзүп турар-даа деп болур. Улуг болгаш Бичин Азастарның аразында маңаа четкини салырын олар шиитпирлээн. Балыкчылар четкини сугже бүдүрелдиг, билдилиг салып киирип, хемезя-биле дүргем эжиндирип, шалыпкын ажылдатырлар. Ынчалзажок четкиниң бирги ужулганы мыдыг-ла эки түнелиниче болган.

Балыкчылар аңаа үндараавайнар, шынап-ла күш үндүрбейн байланны-даа хөлбекten үшта албас сен деп үлегер чугаада айтыканы дег, белең чүве кайда боор. Ол чарыкче дүргеп эжиндирип кешкеш, четкини дүргеп кежиндир салган. Ийи дугаарында база-ла улуг олча чок. Балыкчылар үлам хынамчалыг, чаъ күш-биле четкизин салып, шудургу ажылдап тур. Кижиниң шудургу мөң шынап-ла халас барбас дээн ышкаш, ам-на четки шуут долу чыгыы келди. Улуг-улуг ак-балыктар, шортаннар, барык килограмм хире ала-бугалар хеме кырынче төктүпле тур...

Ол хүнүң четки салыры олче чедиишкини-биле доозулган. А балыкчыларга ажыл оон-биле доозулбас. Кежээге чедир шупту балыкты аштап, дузааш, чүдүрүп чорудары-биле доскаарларга, үрүп, аксын дуглаан. Ол хүнүң тывыжы барык 300 килограмм балыкты даарта Тоора-Хемге чедиргеп. Кызылдың балык заводунче агаар орүү-биле чорудар оортан садыгларже кирер. Чайгы үеде балыкчылар хүнде-бүрүк ийи тонна чедир балык түдүп, ажылдап кылып турган, а бо күскү үеде балык тывыжы эвээжээн-даа болза, планның даалгаларынга немей балык тударын олар уламчылап турар. Азастың балыкчылар бригадазы чылда 80 тонна балык тудар планын август айда-ла күүседтеп. Оларның ажыл-ниң Аъш-чем программазын күүседириниге үлүг болуп киришаан, бойдустуң байлаан чонга бараалгадып турар.

А. КРЕСТЬЯНИНОВ.

ЧУРУКТАРДА: балыкчылар бригадири А. П. Булатов; четки салып турары.

Авторлуң фотолары.

АКТИВКЕ ДАЯНГАШ

СЭКП Улуг-Хем районуң болгаш республиканың Журналистер эвилели «Улуг-Хем» солуннуң редакциязынга районнуң партия активиниң киржилгези-биле каттыскан летучканы эртиргеп.

Партия райкомунуң көдээ ажыл-агый кылдыгының эртелекчизи К. Л. Лавча бодунуң доңгу клетселиниге көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин үениң негелдезинге дүүштүр организастаар талазы-биле солуннуң чамдык көдүргең айтырыгларын сайгарып көрүп, чарыштың мурнакчыларын көргүзүп турарын демдеглээн. Ынчалза-даа аңгы-аңгы участоктардан биилеттингеп дыка хөй материалдарның ханы анализи чок, четкестерин үнүп турар чылдагааннары тайылбырлаттынмаан болур. Солуун кандыг-бир чүгүлә айтырыгны эгелеп бижээсе, ону эчизинге чедир анализтеп көрбес, тодаргай чүгүлә чорутпас, солуун арнында бижип турар авторларның ниитинде районнуң агроүлетпүр катыжымышкынында, совхозтарның түскай эртемниглеринде киижилер эвээш.

СЭКП обкомунуң парлалга секторунуң эргелекчизи В. Чадамба, журналистер К. Чөреве, К. Оюм, Ч. Сотпа болгаш өскелер-даа боттарының саналдарынга солуннуң арнынарынга дүргедээшкин, эде тургузуушкун дугайында материалдар ханы үткалыг, тодаргай үгелиг шыңгыдып, чугула айтырыгларны көдүргеп болуур ужурлуг деэрээн ажыл-агыйның чамдык темаларын чугаалаан. Ол дээрге малга быжыг чем-суурун тургузары, мал чемнинг бүгү хевирлерин каминг ажылдаары, мал бажын өстүрериниң айтырыы, көдээ ажыл-агыйны башкарарының талазы-биле партия организацияларының ажылдары. Редакцияның журналистер коллективи ол бүгү айтырыгларны автор активиниң, көдээ бижикчилериң калбак киржилгези-биле чедиишкиниг шиитпирлеп болур.

В. ФИЛИППОВ.

И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунуң ийи муң хире мурнакчы бүдүрүлгечилери боттарының хуула чыл планнарының күүселдевин доозукааннар. Ам бүгү шеңгелеге күдениишкиниг күш-ажыл чоруп турар.

ЧУРУКТА: «ЗИЛ-4331» маркалыг чаа автомобильдер автомашиналар чыып, эртем-корпустан үнгеш, чурттуң автожыл-агыйларынче чорупгаштар.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Партийжи информациялар

ПАРТОРГТАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

СЭКП обкому республиканың ортумак болгаш сес чыл школаларында партия эге организацияларының секретарларының семинарын эртиргеп. Партия обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң кадрларының эргелекчизи П. Д. Дамба-Хуурак. Тыва АССР-ниң Чырыымышкын министри Н. С. Конгар, Тыва АССР-ниң профессионал-техникти өөредилге талазы-биле эргелелиниң начальныгы Я. В. Сарбаа, ВЛКСМ обкомунуң секретары Л. А. Мочаловская болгаш өскемер-даа илеткелдиин аңаа кылган. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң школаларда партия организацияларының улус өөредилге ажылдакчыларының мурнунда салган сорулгаларын оны амыдыралга боттандырарда кайчаар эде тургустуларын, чүүл кылырын олар тодаргай чугаалаан. Ол шыкаш аңгы биилиг болгаш профессионал школаның реформазының күүседтиингеп туварының байдалын, бо талазы-биле партия эге организацияларының кызыр ужурлуг амыдыралын тодаргайган.

СЭКП обкомунуң шиити кылдыс эргелекчизи В. Г. Заворотный, партия обкомунуң инструкторлары Х. Б. Сагаан-оол, В. Г. Блухов олар партия организацияларының хүлээп алганы шиитпирлериниң күүселдезин болгаш контролюн сайзырангайжыдарының, херектер өөредилгениң, коммунистерниң СЭКП Уставының негелделерин сагыырының, партия хуралдарын эрттиреринииң практиказының айтырыгларының дүтайында илеткелдерин кылган.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К.-Х. Ооржак семинарга чүве чугаалаан, партия организацияларының, эде тургустуунуушкун, өөредилге-кижизидилге ажылын жижиндер, школа реформазын боттандырар талазы-биле сорулгаларынга доктаап, кылыр ужурлуг ажылдарны чугаалаан.

Семинарның киржикчилери Кызылдың № 2, 4, 15 школаларынга, № 1, 4 профтехучилищелерге барып, анда өөредилге-кижизидилге ажылдарының байдалы-биле танышып, боттарының арга-дужулгазын солуушкан.

ЗВЕНОНУҢ ЧЕДИИШКИНИ

Бай-Тайга районунуң «Бай-Тал» совхозунда коммунист Сергей Мочек удуртқан боторуулга-чарылгалыг тараажыдар звеновуз күскү дужут ажыылдазының түнелдеринбиле бедик көргүзүглерни чедип алган. Звено планы ёзугаар бир гектардан-на 19,6 центнер кызыл-тас дүжүдүн алыр турган, херек кырында 36,4 центнерни ажаан алган. Звено кежигүнериниден тараажылар Чылбак-оол Ананы болгаш Бүрүткел Ооржак олар өскелерге үлегерлиг ажылдаанар.

Оон аңгыда үк звено бо чылын чаңгыс чылдыг сигненниң бир гектарындан-на 23 центнер дүжүт алыр турган, 30,3 центнер дүжүттү ажаан алган.

В. ХОМУШКУ.

АҢЧЫ МЕРГЕЖИЛИН—АНЫЯКТАРГА

«Тоора-Хем» болгаш «Май 1» совхозтарының хоочун, дуржулгалыг аңчылары Ак Лопсан-Базыр, Михаил Кендек, Кол Нагазы, Тундуна Кумзүүл, Тоора-Хем суурда Хемчемей Бараан болгаш өскелер-даа моон мурнунда чылдарда-ла аныяк аңчыларны эдертип чорааш, оларны аннаарының нарын аргаларынга өөредип келген. Бо сезонда олар базаларда аныяк солдар-биле кады чорупкан. Районда тайга-сынарже үнгүлээн тывышчылаарының чеден ажыы комсомолчулар болгаш аныяктар.

А. НУГУУРАК.

НЕГЕЛДЕГЕ ТООМЧА ЧОК

Эргим редакция! Хову-Аксының шаг-төөгүдеп бээр үндезин чурттакчызы, бо черге төрүттүүген кижи мен. Бок сөөртүр тускай машинада ажылдаавыдан бээр он ийи чыл болдум. «Тыва кобальт» комбинаттың чуртталга хандырылга киллизиниң коммунал ажыл-агыйын моон мурнунда удуртуп турган даргалары бок сөөртүр черни орук-чиринниң байдалын доктаамал хайгаарап, бичии-ле үрели берген черлерни, оңгуя-чиңгил оруктарны септеп-селиир талазыбиле хемчеглерни дарый ап чорудуп турган чүве.

Е. Ф. Суслениников, С. М. Евленкина деп даргалар киргеп соонда байдал сыр дедир барган. Бок төгер черниң оруун эде кылыр, бок теп турар черниң девискээрин алгыдар, орукту асфальтылаар дугайында айтырыгны чежее-даа катап тургускан. Моон кандыг-даа түнел чок болган. Орук тар болганындан ийи машина каржын эртер арга чок. Дөш үнер чер база бар. Кыжын хар чаапкан, чайын чаашкыннан турар үелерде бо орук-биле чоруурун айтыылдыг бооп турар.

Ажылдың участок бүргүзүнге кижи бүргүү эде тургустунуп, даандырган ажыл-херек дээш ээ-кармыскалгазын бедидип турар үеде бо удуртукчуларның ам-даа эде тургустунмайн турары үеннің негелдезинге дүүшпейн турар эвес бе?

К. ЧЕЧЕК.

АМЫДЫРАЛГА ШЫЛГАТТЫНГАН ТЕОРИЯ

Сураглыг америк экономист болгаш публицист Поль Суизи өөкта чаа мынча деп бижээн: «К. Маркс мөчээнниинң соңгуже чүс ажыг чыл эртеде, шажынчы азы шажынчы эвес кандыг-бир өске идеяларга бодаарга, марксизм... улам-на бүгү талалыг апарган деп хөредиишкин өөкта ам чугаалап болур бис».

Карл Маркс биле Фридрих Энгельс аңгы демиселиниң төөгүлүг дуржулгазында болгаш кижи төрелгетениинң мурнакчы утаан-бодалының чедиишкиннеринге даянмышаан, ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг хоойлуларын ажыткаш, капитализмден оон дыка бедик коммунистиг чаъасе ниитилелдиң шилчиринии чайлаш чогун теория талазы-биле шынаыткан дээрэни Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге хүлээп алганы оон Программазының чаа эдилгезинде онзалап демдеглээн. Оларның өөредилиг В. И. Ленин төөгүүнүң чаа байдалдарында удам хөгжүткеш, ол үениң үндезин айтырыгларынга харыларын берген, социализмниг революциялың болгаш социалистиг тургузуушкуунуң теориязы-биле зайынның болгаш тайбынның айтырыгларының эртем ёзугаар системазы-биле ажыылчыл шимчээшкинин чедип алган.

Ленинизмин амгы үениң марксизми деп адаа турар. Буржуаз «марксологтар» биле «ленинноведтер» ында-бүрү хоозун чылдактар-биле ленинизмни марксизмге удурланыштырарын оралдажып келген. Чижө, олар Маркстың өөредилин барымын чүк сайзыралыңга продуктузу болгаш, а ленинизм Россияның революстуг шимчээшкинииң түскай байдалдарында тывылган деп бадыткал турарлар. Россияга ажылчын шимчээшкинии база барымын чүк сайзыралыңга үндезилеп өөскүп үнгеп, ынчангаш пролетар шимчээшкинииң чарыгбас тургустунган кезээ болу бергеп деп төөгүлүг фактыны олар барымдаалавайн турар.

Марксизм-ленинчи өөредиг эргижирээн, «модадан» үнген дээрэниин дугайында хоозунметре чугаа оон удурланыкчыларының аразында калбаабиле нептерээн. Ынчалза-даа аңаа олар боттары безин бүзүревес чадавас боор. Империалистиг күрүнелер эргижирээн идеялар-биле демиселеге канчаар-даа ажок хөй акша-хөреңгилерин чарыгдаврлар бе, ынчаш? Марксизм-ленинизмге удур демиселге чүгле буржуаз эртемденнер эвес, харын күрүне ажылдакчылары база киржип турар. Ынчалза-даа ол эң улуг өөредиттге удур оон дайзыннары ажок халдаан тудум, ол улам быжыг салдарлыг болу бергеп.

Марксизм-ленинчи өөредиг кызыгаар чок күштүг чүге дээрге ол коңчуг шын. Оон дээди болгаш кара чаңгыс үелеп барымдаазы ниитилелэкономиктиг хөгжүлдезиниң боттуг чорудулгазынга шүүт дүгжүп турары болур. Марксизм-ленинчи эртем төөгүүнүң чаа уе-чада бүрүзүүде тодаргай байдалдың тодаргай анализин барымдаалаар. Ол эртем экономиктиг болгаш политиктиг күштериниң онзагай байдалын база оларның аразында харылзаазын боттуу-биле барымдаалаарын, ниитилел болүүшкүнарның материалистиг ёзу-биле шимчээшкиннерин, оларны шимчээшкиниг кылаыр көөрүүкайы-бир ниитилел күштериниг аңгы талазы-биле тодаргай үнелелин бээрин, кайы-бир аңгылар кандыг эрге-ажыктарлыг болуп турарын билип алырын негээр. Моон дугайында В. И. Ленин мынча деп бижээн: «Кижилер кандыг-даа мөзү-шыыр, шажын-чүдүлге, политтиңа, социал чугаа-домактарының, медеглелдериниң аазаашкыннарының артында турар кайы-бир аңгылар эргеажыктарын тывырын өөредиин албаан шаанда, политикага олар негелдиринии болгаш боттарын негелеттинериниң кезээдe-ле мелегей качыгдаавинары болуп келгеп болгаш кезээдe-ле болуп артаар» (ЧДЧ т. 23, арын 47).

Аңгы-аңгы аңгыларының эрге-ажыктарын шын билип алыры дээрге молчүкчү аңгыларның болгаш оларның идеологтарының харам чокка ажок иептередип турар хоозун мегелээшкиниериниден боттарын чайладып алыры болур. Амгы буржуаз ниитилелде аңгы чөртүлдээлерин үзүткаарының дугайында бүгү-ниити чаагай амыдыралды чедип алырының дугайында, бүгү кижилерниң деңге байып болур аргаларының болгаш оон-даа өскө чүүлдериниң дугайында империалистиг пропагандазының калбаа-биле чарлап турары хоозун даап болаан бодалларны борта сактып чугаалаарга-ла четчир. Ынчаарга херек кырында, бир талазында миллионерлериниң болгаш миллиардерлериниң улуг эвес болуубиле, өске талазында коңчуг хөй ажылчы массаларның аразында мага үргүлүү улам улгадып турар. Хөреңгилер аңгыларның баяны-биле, колбаштыр миллион-миллион кижилерни орай-суур чок, түрейн амыдыралче чыгап турар ажыл чок чорук доктаамал өзер. Өөскүп үнгеннинп түңелиниде чаа ниитилел түргузуу тургустунар үжүрлуг социал революциялардың чайлаш чок болурунуң дугайында Маркс биле Ленинниң баш үүдүр чугаалаан чүүлдерин үндезин чок деп санап, оларны «бурууладырын» буржуаз «шүүмүүлекчилер» оралдажып турар. Ол дээргилер Маркс революциялары хамыктың мурнунда эң-не сайзыранган капиталистиг чурттарга тиилээр деп маңаа човаа, а ол чурттарга революциялар болбаан болгай диижип турарлар.

В. И. Ленин революстуг чаза шимчээшкиннарны баштай империалистиг системаның эң-не кошкак черлериниден маңаар херек деп онзалап демдеглээн, социал революцияларның тиилеп болурунуң дугайында айтырыгны улам тодаратқан.

Ленинниң шак ол баш буруйгаар айыткан үүлүг херек кырында бүрүүг-биле бадыткаттынган. Ниитилелдиң капитализмден социализмче шилчиирии эгелээн. Россияга болган Октябрьның социалистиг Улуг революциязының сөөлүнде дыка хөй чурттарга социалистиг болгаш национал-хосталгалыг революциялар болгулаан. XX өскте социал революциялар кажангызылаадаа артык хөй болган.

Капитализм амгызында аңдаа ажок күүг-шыдалдыг болуп турар, мынчала-даа кижи төрелгетениниң төөгүзүнде эң сөөлгү ол молчүкчү тургузуугну бүрүүзүткен шиитпелиин төөгү шагза-ла үндүрген. «Капитализмниң төөгүзү — ол дээрге оон кол чорудээшкиниң — бүдүрүлгениң ниитизии болуру биле шингээдип алышкынының үүү капиталистиг хемнериниң аразында чорудээшкиниң хамылаанының ажылчын ашкының болгаш бүгү ажылчы чонну молчүкчү чоруктуң күштелгенииң, күш-ажыл биле капиталдың дарлатканнар биле дарлакчыларның аразында демиселдиң чидиглегенииниң төөгүзү-дүр, ол дээрге экономиктиг кризистерниң, социал-политиктиг силгиишкиннериниң, күш-ажыл күнделирмээн, өлүм болгаш үргедээшкиннер болдурар дайыныг үскүлежиишкиннердем, хөй чүс чылдарның социал ядарал-хоозуралдарындан хостуг, социал чөптүг тургузугну тургузары — кижилерге таварымчалыг эң-не чаагай сорулганы эртемге үндезилээнинде болур.

Степан ТИТАРЕНКО,
төөгү эртемнериниң доктору.
(ПМА).

ШАҢНАЛ ТЫПСЫРЫ: ооң чурумун шын сагып турар бе?

Төрээн чурттуң шаңналы хамааты бүрүзүге байырлал. Шаңналды эң тергиин ажылы, төлептиг чоруу, маадырлыг ажыл-херээ дээш хамааты-ларга берип турар. Бөгүн ооң долдуруушкунуңуң дугайында чугаадап кылып көрээлиңер. Чүге дээрге, шаңналче киирериниң база оңу тыпсырының чурумнарын чамдык районнарда хажыдып турар.

Республиканың чурттакчыларының эң хөй тыпсып турар шаңнал — хөй уруглуг иелерге орденнер болгаш медальдар. 40 чыл дургузунда бистиң республикамың иелери оон-биле шаңнадып келген. Ындыг турбуже ам-даа частырыглар бар болуп турар.

Бо ажылда бир четпес чүве чүл дээрге, шаңналче иелериң аттарын оозалдып киирип турары. Уруг төрүттүүгеин соонда чогуур хуусаазында шаңналче киирбес болза, ол дараазында уруг төрүттүнгере мурнуку шаңналын албайн баар болгай. Ону «Иениң алдары» орденниң Статузунда база «Иениң медалы» медальдың Дүрүмүнде көргеш. Чижек кылдыр көрээлиңер. Бай-Тайга районда хамааты А. Күргек 5-ки болгаш 6-гы уругну бөжаан соонда ону шаңналче киирбээн турган, аңаа чүгле 7-ги уругну бөжуурга, мынан 7 уруг бөжаан болгаш кижизиткен дээш тыпсыр медальды тывыскан. Харын үгле ийи-үш шаңнал тыпсып болбас. Улуг-Хемде хамааты З. Билдий-оол база чүгле 8-ки уруг бөжаан, шаңнаткан.

Чамдык таварылгаларда иелерни шаңналга киирип турган, оларның мөзү-шынарын өөренип көрбейн баргылаар таварылгалар бар. Ооң улаштыр ам-даа ажыглаттынып турары ол. Ооң коллективиниң чоргааралын болдурар кылдыр организастаар херек. Ынчангаш кандидатуралар шилип тура, төлептиглериниң төлептинин киирери чугула.

Шаңналды байырлыг байдалга тыпсыр. Оңу культура ордуларынга, бүдүүлгелериниң кызыл-булуңнарынга аныяк салгалдың киржилгези-биле тыпсыры көрүнген. Оларны коллективчи болурунга, күш-ажылга янак болурунга, бодунуң мергежилиниге хандыкшымрынга дузалаар. Маңаа чечектер тутсун, улуг эвес белек берип болур. Тывыстынган шаңналды көскү болдурары чугула.

«ССРЭ-ниң күрүне шаңналдарын тыпсырының чурумунуң дугайында» Дүрүмде ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өөрүнээзинден орденнер, медальдар, хүндүлел бижиктер, хөрек демдектерин тыпсыр ужурлуг кижилерни көрүп каан. Ындыг-даа болза, чамдыкта оңу тыпсырым төлээлептээн кижилер-даа тыпсы бээр таварылгалар бар, оон чайлаар херек.

Шаңналды тыпсырының хуусаалаарын эрттирер чорукчтар база бар болуп турар. Чарлык үнген соонда бир хуусаа дургузунда ону өөзинге тывыскан турар ужурлуг. Хурал соонда ооң протоколун тургускаш, Президиумуче чорудар херек. Чөөн-Хемчик районга кылган хыналда соонда 50 ажыг шаңналдарны чыл чедир тутканы илерээн. Чогум протоколдарны тыпсылкан дег де-шаанда шын эвес киирген болгаш.

Райкүүскомнарның үндүрүп турар шинтпирлериниде шын эвес чүүлдер бар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районга ажыг-ыдыг иелерни шаңнаар деп шинтпириниде бижип турар. А шаңнаар дугайында Чарлыкты Дээди Советтиң Президиумуу үндүрер, а хоорайкүүскому чүгле шаңнаарын өөренип көөр дугайында дилеп киирер. А чамдык черлер ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыкка даянып тура, ооң кажан үнгенин шын эвес айтыр таварылгалар бар. Чижектер: Бай-Тайга райкүүском хөй уруглыг иелер шаңнаар — бижик киирерде ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1974 чылдың июнь 8-те Чарлыкка. Тожу — 1947 чылдың июнь 8-те Чарлыкка, Таңды — 1944 чылдың июнь 14-те Чарлыкка үндезилээнин айтып турар. А херек кырында «Маадыр-ие» атты тургузар, «Иениң алдары» орденин тургузар дугайында Чарлык 1946 чылдың июль 8-те үнген, а 1944 чылдың август 18-теги Чарлык ёзугаар ол шаңналдар дугайында Дүрүм үнген. Ынчангаш бо Чарлыктарның кайызынга-даа даянып болур.

Күүскомнарның шинтпирлериниде коштунган анкеталарга таңма базар херек. Чамдыкта анкетада айытканы-биле райкүүскомнуң шинтпиринде аңгы-аңгы медээлер киргеш болур. Маңаа кайызын-даа барымдаалаары билдинмес болур. Ынчан Президиум мындыг документилерни дедир чорудуп турар, а хуусаа узаар.

Бо четпестерни дарый чайладыр талазы-биле хемчеглерни күүскомнар алыр ужурлуг.

Н. ЛОПАЕВА.
Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң юристконсультантызы.

Хамааты камгалалы

ХИМИКТИГ ЧЕПСЕК, ООН КАМГАЛАНЫРЫ

Химиктиг чепсек дээрге хораннаар бүдүмелерден тургустуунган болгаш оларның дузазы-биле ажыглаттынар хораннаар химиктиг каттыжымышкыннар болур. Химиктиг хораннаар бүдүмелер боттарының хораннаар шынарының талазы-биле өске хораннаар бүдүмелерден ылгалдыг. Оларга агаар-биле кады янзы-бүрү бүдүүлгелер болгаш чуртталга бажыңнарынче, эки дугларга кылдыр кылбаан камгалал черлеринче киргеш, анда турун турар кижилерни хораннаптын болур. ол бүдүмелериниң хораннаар дээштии үр үе дургузунда артып каар болгаш оларның хораннаар бузун хат уу-биле ырап тараан, таварышкан-на деңискээрлерни, камгалал чок кижилерни хораннаптар.

Ооң аңгыда ол бустардан хораннаанган агаарны кимн тынмакында, караакка, кешке, ийик-кеңке деттеңде, хораннанган аъш-чемни чип, суук чүүлдерни ажыпкенде хораннаын болур. Хораннаар бүдүмелерни кижиниң организмин хораннаар дээштии шынарының талазы-биле: нерв системазын, кештн хораннаар, ниитизи-биле хораннаар болгаш тынын бажыдып девидеттир деп дерт болукке хуваар. Тодаргай көрүп көрээли. Нерв системазын үреген хораннаар бүдүмелерни Зарин, Зоман дел адаар, өң-чүзүнү, чыды чок, тынар органнар дамчын хораннаар суук чүүлдер болур. Нинтизи-биле хораннаар бүдүмелге сиңиялдыг кислота хамаажыр. Ол база-ла өң-чүзүнү чок суук чүүл, кижилерни, дириг амытаннарны тынар органнар дамчаан хораннаатар.

Кешти хораннаар бүдүмелди ширит дээр, ол үеткелчек суук чүүл, горчина чыттыг, хөрээнге, резинага, дозуга, мынка, кешке, хелке, аъш-чем аймаанга сиңип киргеш, хораннаар шынарлыг. Тынын бачыладып девидеттир бүдүмелге фосген деп адаар өң-чүзүнү чок, агаардан аар, дүдүй берген сиген чыттыг хоран-газ хамаажыр.

Химиктиг хораннаашкыннан камгаланын болур. Чогуур негелдеер ёзугаар дерип кылган коллективтер камгаланыр черлерге болгаш машина гаражтарының, янтаның чемненилге черлериниң, кинотеатрларның, садыг будүүлгелериниң дерип кылган подвалдарны, өскеда коллективтер камгаланын болгу дег черлерни ажыглап болур.

А. ДЫРТЫП-ООЛ,
профвилелдериниң область чөвүлелиниң хамааты камгалал штабының начальнигиниң дузалакчызы.

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

АГИТАВТОБУС ОРУКТА

АРАГА ИШПЕС АМЫДЫРАЛДЫ БАДЫТКААР ДЭЭШ ТЕС-ХЕМ РАЙОННУҢ ЧУРТТАКЧЫЛЫГ ЧЕРЛЕРИНДЕ КАНДЫГ АЖЫЛДАР КЫЛДЫНЫП ТУРАРЫЛ?

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура район ниитилели чөөрби үш эге организациядан ... огустунган, беш чүс ажыг кежигүнүүт. Боттарының мурнунда салдынган сорулгазын багай эвес күүседип турар эге организациялар ында бар. Оларның биржээнинге «О. Шынаа» совхозтуң Н. И. Шомбул удуртқан эге организация хамаажыр. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң бо эге организациязы О. Шынаа көдээ Советиниң девискээринге хөй-ниитии организациялар-биле кады демнежип харылзаалыг ажылдап турар. Ону совхозтуң ажыл-ишчилериниң бөгүнгү амыдыралындан көрүп болур. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң республика чөвүлелиниң организастап тургусканы агитация автобузунуң кежигүнүнери көдээ Советтиң девискээринге чорүп, кадык-чаагай амыдыралды тургузар дээш янза кандыг хемчеглер алдынып турарын сонуургаалыбыс.

Суурну тос агитквартираларга тарган. Чон ортузунга кижизидилге ажылы чорударының төвү ол болуп турар. № 1 «Чыжырганаа» агиткварталды көрүп көрээлиңер. Башкы Ч. Б. Куулардың удуртканы бо агиткварталдың активи ажыл-амыдыралга араганың хоразын тайылбырлаар улуг ажылды чоргаан. Көдээ Совет депутады башкы Г. У. Биле-оол суурда «Шевер чолдар» болгумун удуртуп турар. Аныяк авалар аңаа кузелдин-биле кээп, ажыгырының даараарының ураа аргаларын шиңээлеп ап турарлар. Ол болгумунуң кижизиктериниң кылыгларын чүгле районга эвес, республика делегелгелериниге бээп, керип болур.

Клуб директору — аныяк специалист. Культура одаа культура-массалыг ажылдарының хөй талазында, кижизиткен утка-шынарлыг болгуниже улуг кичээнгейни үглаңдырып турар. Ажыл планы солуун кылып тургускан болгу. Шин тургузарын көрүп турар. Суурнуң хөй-ниитии организацияларының демнежип чорудуп турар ажылының дээштии ниитизи-биле багай эвес. Совхозунуң ажыл-ижинге хирилгейн турар аныяктар чыда ооң күш-ажылда хаара тутпаан үш хире аныяк кижини ажылга дарый киирип бызыглаарын ажыл-агыйның ...

Суурну тос агитквартираларга тарган. Чон ортузунга кижизидилге ажылы чорударының төвү ол болуп турар. № 1 «Чыжырганаа» агиткварталды көрүп көрээлиңер. Башкы Ч. Б. Куулардың удуртканы бо агиткварталдың активи ажыл-амыдыралга араганың хоразын тайылбырлаар улуг ажылды чоргаан. Көдээ Совет депутады башкы Г. У. Биле-оол суурда «Шевер чолдар» болгумун удуртуп турар. Аныяк авалар аңаа кузелдин-биле кээп, ажыгырының даараарының ураа аргаларын шиңээлеп ап турарлар. Ол болгумунуң кижизиктериниң кылыгларын чүгле районга эвес, республика делегелгелериниге бээп, керип болур.

Клуб директору — аныяк специалист. Культура одаа культура-массалыг ажылдарының хөй талазында, кижизиткен утка-шынарлыг болгуниже улуг кичээнгейни үглаңдырып турар. Ажыл планы солуун кылып тургускан болгу. Шин тургузарын көрүп турар. Суурнуң хөй-ниитии организацияларының демнежип чорудуп турар ажылының дээштии ниитизи-биле багай эвес. Совхозунуң ажыл-ижинге хирилгейн турар аныяктар чыда ооң күш-ажылда хаара тутпаан үш хире аныяк кижини ажылга дарый киирип бызыглаарын ажыл-агыйның ...

Суурнуң тос агитквартираларга тарган. Чон ортузунга кижизидилге ажылы чорударының төвү ол болуп турар. № 1 «Чыжырганаа» агиткварталды көрүп көрээлиңер. Башкы Ч. Б. Куулардың удуртканы бо агиткварталдың активи ажыл-амыдыралга араганың хоразын тайылбырлаар улуг ажылды чоргаан. Көдээ Совет депутады башкы Г. У. Биле-оол суурда «Шевер чолдар» болгумун удуртуп турар. Аныяк авалар аңаа кузелдин-биле кээп, ажыгырының даараарының ураа аргаларын шиңээлеп ап турарлар. Ол болгумунуң кижизиктериниң кылыгларын чүгле районга эвес, республика делегелгелериниге бээп, керип болур.

Клуб директору — аныяк специалист. Культура одаа культура-массалыг ажылдарының хөй талазында, кижизиткен утка-шынарлыг болгуниже улуг кичээнгейни үглаңдырып турар. Ажыл планы солуун кылып тургускан болгу. Шин тургузарын көрүп турар. Суурнуң хөй-ниитии организацияларының демнежип чорудуп турар ажылының дээштии ниитизи-биле багай эвес. Совхозунуң ажыл-ижинге хирилгейн турар аныяктар чыда ооң күш-ажылда хаара тутпаан үш хире аныяк кижини ажылга дарый киирип бызыглаарын ажыл-агыйның ...

Суурнуң тос агитквартираларга тарган. Чон ортузунга кижизидилге ажылы чорударының төвү ол болуп турар. № 1 «Чыжырганаа» агиткварталды көрүп көрээлиңер. Башкы Ч. Б. Куулардың удуртканы бо агиткварталдың активи ажыл-амыдыралга араганың хоразын тайылбырлаар улуг ажылды чоргаан. Көдээ Совет депутады башкы Г. У. Биле-оол суурда «Шевер чолдар» болгумун удуртуп турар. Аныяк авалар аңаа кузелдин-биле кээп, ажыгырының даараарының ураа аргаларын шиңээлеп ап турарлар. Ол болгумунуң кижизиктериниң кылыгларын чүгле районга эвес, республика делегелгелериниге бээп, керип болур.

Клуб директору — аныяк специалист. Культура одаа культура-массалыг ажылдарының хөй талазында, кижизиткен утка-шынарлыг болгуниже улуг кичээнгейни үглаңдырып турар. Ажыл планы солуун кылып тургускан болгу. Шин тургузарын көрүп турар. Суурнуң хөй-ниитии организацияларының демнежип чорудуп турар ажылының дээштии ниитизи-биле багай эвес. Совхозунуң ажыл-ижинге хирилгейн турар аныяктар чыда ооң күш-ажылда хаара тутпаан үш хире аныяк кижини ажылга дарый киирип бызыглаарын ажыл-агыйның ...

СОЛУН ЭРТКЕН

Шүй суурда М. Донгак удуртқан профилактика чөвүлели арага ишпес амыдыралды бадыткаарынче утланган хемчеглери ап чорудуп турар. Чижээ, куда-дой болуп турар төлерзе көдээ Советтиң чанында бо профилактика чөвүлели аңаа кирижип, ону башкаржып эрттирер чанчылдыг. Ооң соонда ооң удазаар эрткенин олар ...

Суурнуң тос агитквартираларга тарган. Чон ортузунга кижизидилге ажылы чорударының төвү ол болуп турар. № 1 «Чыжырганаа» агиткварталды көрүп көрээлиңер. Башкы Ч. Б. Куулардың удуртканы бо агиткварталдың активи ажыл-амыдыралга араганың хоразын тайылбырлаар улуг ажылды чоргаан. Көдээ Совет депутады башкы Г. У. Биле-оол суурда «Шевер чолдар» болгумун удуртуп турар. Аныяк авалар аңаа кузелдин-биле кээп, ажыгырының даараарының ураа аргаларын шиңээлеп ап турарлар. Ол болгумунуң кижизиктериниң кылыгларын чүгле районга эвес, республика делегелгелериниге бээп, керип болур.

Клуб директору — аныяк специалист. Культура одаа культура-массалыг ажылдарының хөй талазында, кижизиткен утка-шынарлыг болгуниже улуг кичээнгейни үглаңдырып турар. Ажыл планы солуун кылып тургускан болгу. Шин тургузарын көрүп турар. Суурнуң хөй-ниитии организацияларының демнежип чорудуп турар ажылының дээштии ниитизи-биле багай эвес. Совхозунуң ажыл-ижинге хирилгейн турар аныяктар чыда ооң күш-ажылда хаара тутпаан үш хире аныяк кижини ажылга дарый киирип бызыглаарын ажыл-агыйның
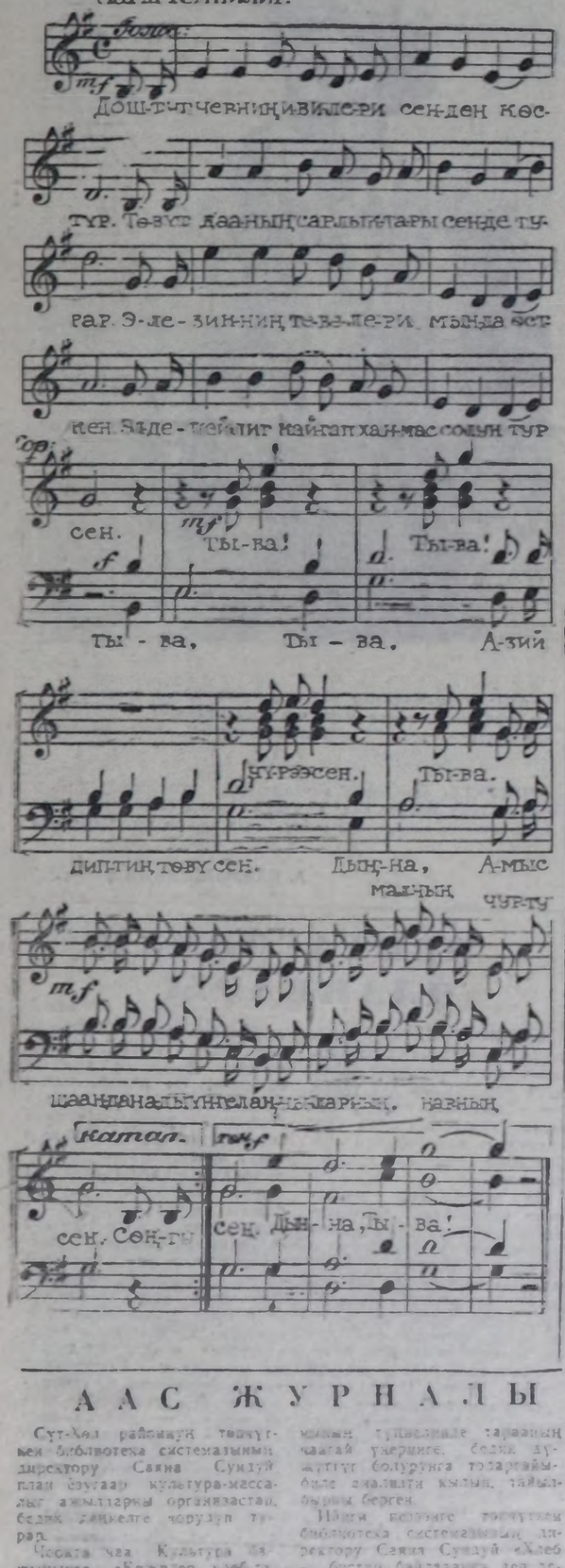

ДЫНЦА, ТЫВА

Созу С. СҮРҮН-ООЛДУУ. Аянгазы Ю. СУНДУЙНУУ.

Доштуг черинг инилери сенден көстүр.
Товуг даанын сарлыктары сенде турар.
Элезинниң тевелери мында өскен,
Элдепейлиг кайгап хаммас солуп-дур сен.
Тыва, Тыва!
Тыва, Тыва!
Азий диптиң товуг сен, чүрээ сен.
Дыңна, Тыва!
Дыка чараш бойдустуг деп
Ады үнген ак-көк хемиңе чүрту сен.
Чоокка чедир хожуданган диртип чордуң.
Совет аалга катчып алгаш депшип үнүүң.
Сеня бөгүн Эвилелде биязестер чок.
Чечектелген крайларның самында сен.
Тыва, Тыва!
Тыва, Тыва!
Азий диптиң товуг сен, чүрээ сен.
Дыңна, Тыва!
Ажыл-ишке шылгарап дээш
Алдын шаңнал — Ленин ордени алган сен.
Дыңна, Тыва!

Марш темпилиг.

«ЧҮРЕКТИҢ КЫЙГЫЗЫ-БИЛЕ»

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет хөрээжиниер тулчуушкун шөлдеринге-даа, тылга-даа чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруктарны кылган. Ылангыя дайынга хөрээжен улуттуң кудагыларының, ыдык командирлериниң, часпас адар снайперлериниң, санитар инструкторларының, змчилериниң, разведчиктериниң, партизаннарының, дайынга түр эжелеттирген черлерге чажыт, амыдаакчыларының болгаш ескелээн эрес-дидим хөрээжениериниң эң маадырлыг овур-хевирин көргүскен уран-чечен бөгөөлдер болгаш кинофильмнер эвээш эвес.

Оларда Төрээн чуртка хамы ынакшыл, тендиш дивес бызыг түр-сорук, дайынны көөр хөөн чок чорук, хөрээжен кижиниң чылыг-чымчак чаагай сеткили сиңиккен. Оларның боттарының турушту-гуг, шылгамыкай, эрес-дидим чоруу-биле дайынның ерт чалбыштыг шөлдеринге кижи эртин шыдаттынмас диве аар, берге шылгалдаларны эр кижилер-биле бир демей ажып эрткеннер. Киевтиң А. Довженко аттыг киностудиязының чогаадыл кылганы «Чүректиң кыйгызы-биле» деп чаа кино дайын чылдарында танкыга удур үгер-бөө взводунуң командири чораан ашаак хөрээжен кижиниң ажыл-амыдыралынга тураскаатпышаан.

Кинону тургузарда, оон сценарийни бижээн авторлар Борис Васильев, Кирилл Рапопорт база чогаадыл тургускан режиссёрлар Суламифь Цыбульников, Галина Шигеева олар Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында немец-фашистер эжелекчилер танкыларынга удур үгер-бөө взводунуң командири чораан гвардейжи улуг лейтенант Тамара Александровна Сычеванын керек кырында дайынчы амыдыралын үилезин кылдыр алган. Кинода ону Тамара Зернова кылдыр үндүрген. Ол кол рольду аныяк артист Ольга Битюкова солуп, бүзүренчиг кылдыр ойнаанын кинодан дес-дараалаштыр көөр бис.

...Хамы ынакшылдыг, авс-кежениктиг чурттап турган аныяк от-буленниң амыдыралчурттелгээнин дайын коичуг дүрген үреп, бүскамны, башкайгы тулчуушкунгала Зернованың ашаанның аар балыглангамын, биичин уруун аваазынче чорудукпаан, Тамара боду госпитальга санитаркалап артканын киноның эгезинде көргүскен. Ынчалзажок госпитальды айыыл чок черже өскөөр чайладып көдүрүп турар үеде, дайынны бомбалаан соонда, оон ашаа Григорий Зернов (ролюнда артист Г. Брускинкин) ис чок читкен. Ынчангаш Тамара шуут-ла фронтуже чорупкан.

Кадыг-дошкун бир тулчуушкуннуң үезинде, танкыга удур үгер-бөө взводунуң дайынчыларының дыка хөйү өлүптеген, а командири Петр Трофимов (ролюнда артист Ю. Григорьев) аар балыглаган. Чогум-на ынчан санинструктор Зернова дайынның танкызын эрттендир боолаптар. Удаваанда дайынчы хуудуска оон дугайында материал үзүп келген. Ол чорук даразында оон салым-солуна шиитпирлиг рольдуг болган. Оон соонда ол артиллерия училищезинге киргерин шиитпирлеп алган. Анаа комиссия кедиргүнериниң: полковниктиңдаа, училище начальниктиңдаа, оскелээ эштериң талазындан «хөрээжен кижи ыдык училищеге канчап өөренирил, үгер-бөө боолаар деп чүзу боорь дээш дадыгалзаашкыннар турза-даа, оон бүзүреткени-биле ону аңаа күлээп алган. Училищени доозукай соонда, лейтенант Зернованга танкыга удур взвод командлаарын бүзүрээн. Чогум-на ол үеде оон ыдык турушту харатерин, эглиш дивес тураскоруу, дайынчы бүрүзү дээш сагыш човаачал чоруу илерге-гейлеттиттиген. Кадыг-дошкун атакаларга взводту ол ылаатыг командылап билирин кинода көргүскен.

Тамара ашаанын төрелдериндеп Григорий дириг, ону тылда Воронеж суурдан дилеп тып ап болур деп чагаа алган. Аңаа бергеш, ол дараазында түүлеринде тодарадыкан: 1941 чылда санитар эшелонун фашистер бомбалаан соонда, түс черинге чурттаачыларны балыглаанын дайынчыларын боттарынга ап алгаш, сегин эттингиже дээш-каракпан турган соонда, оларның чамдыктары партизаннап, а ескелери фронтуже катап чорупкан. Катя деп-виник чараш кыстың Григорий кадайланып алгаш, оон бажыңында печказының кырынга чаштың, хоргастанып чыткан. Совет Армия ол суурга чедип келгеш, ону тыныкап, дайынчы дангыраан үрээн офицер Зернову корткук, өөдежок чоруу дээш шериг трибуналынга шиитпиргеннериниң бөлүк-нуунче чоруткан... Удаваанда ол өлүптеген деп дыңнавайтыны Тамара алган.

...Дайын төнген. Тулчуушкун шолуунге Тамараның эң баштай танк арттендир боолаан взводун командлаан турган командири Петр Трофимовка ол барып алган. Ол-бүле бүдүүн-даа болза, коичуг найыралдыг чурттап турган. Ону эки курлаттаан, сорттаваан.

Дүвүренчиг бо байладыл совхозтуң удурткучулары билбес деп бодаар силер бе? Билир. Ынчалза-даа дүмей үедиле олар даамай удуп чыдаглар. Дүүттуг кампаавар дугайында хемчег шуут албай турар. Оң хамаан чок районнуң удуртур башкавар дараалары та чүнү көрүп турар чүве. Улустуң контроль комитединиң даргазы Д. Хертек база кээп көрген болгай. Оон кандыг-даа түңнел үнмээн, демги дарга чанга берген, ол хенээр уттункан.

Ынчангаш биске тузалажып үрелип чыдар дүүттуг кампаланы алырынга шыңгыы сеткүүлүн силерден, склад ажылчыннарывыңга өөрүкээннеден диледим, эргим Мергелдей!

З. ЧООДУ.

ХЫРААГА БАСТЫРГАН ТАРАА

Эргим Мергелдей!

Чүс-чүс кижилериң ажыг дер-биле өстүргени, уйгу-дыш чок ажылдап тургаш ажаан алгаалы алдын өртектиг тараазывыга Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтуң удурткучуларының тоомчл чок чоруу мени дүвүредип, силерже чагаа бижииримге албадады.

Херектиң үжүрү мындыг: совхоз бо чылын, мурнукузунга бодаарга, черле багай эвес дүжүт алган: ылаңгыя чамдык черлерден 10—15 центнер тараазы алган болгай. Бистиң черивиң байдалывыга багай эвес дүжүт. Ындыг турбуже складта чыткан тараазы хайгаарап, хемчег албаныпдан ол иезэн, а ону курган чыткан тараа-биле холуштур үстүрүп каан. Шак мынаар 173 тонна кызыл-тас, 66 тонна чиңге-тараа, 11 тонна арбай, 870 тонна суун хойтпаптаалган, аныы дээр адаанда, харга бастырган чыдар.

Бо чылын Берт-Даг оруумак школазының өөренивилери өөлээ ажыл-агыйга эки ажылдаан. Олар ногаанын болгаш картофельниң багай эвес дүжүүн алган. Оң базала соок складтың подвалында ак хыраа апарган чыдар. Ону эки курлаттаазын, сорттаваан.

Дүвүренчиг бо байладыл совхозтуң удурткучулары билбес деп бодаар силер бе? Билир. Ынчалза-даа дүмей үедиле олар даамай удуп чыдаглар. Дүүттуг кампаавар дугайында хемчег шуут албай турар. Оң хамаан чок районнуң удуртур. башкавар даргалары та чүнү көрүп турар чүве. Улустуң контроль комитединиң даргазы Д. Хертек база кээп көрген болгай. Оон кандыг-даа түңнел үнмээн, демги дарга чанга берген, ол хенээр уттункан.

Ынчангаш биске тузалажып үрелип чыдар дүүттуг кампаланы алырынга шыңгыы сеткүүлүн силерден, склад ажылчыннарывыңга өөрүкээннеден диледим, эргим Мергелдей!

З. ЧООДУ.

ЧАЙЫН ШАНААҢ БЕЛЕТКЕ

Кыштың соогу келгеп,
Кылын харын чагган,
Хемнер, хөлдер доңган,
Кедергей соок келген!

Бо одурулгар бөгүнгү аттарының тоныжынга дыка таарыжыр аа. Кыштың ындыг соогу келир деп чүве биске шагда-ла билдингир турган болгай, ынчангаш хынамчалыг кижилер аңаа шагда-ла бөлеткенин алган. Ынчанмайн канчаар: көктүг чай мөңгезиниле турар эвес.

Сураглыг орус шүлүкчү, басня бижикчизи И. Крыловтуң бижээни дег «ала чайны өттүр ырлаар» кижилер база тургулаар-дыр. Оларның ындыг чылыг чогуннан ескелиг кижилер база берге үүлеге таараржыр. Бо удаада албан-дужаалдыг чамдык кижилерге хамаарыштыр чемелээшкиндеп кылып кереэлиңер. Оон ында берген барымдаазы —авторлар чагаалары.

Баштайгы чагаа Кызылдан келген. Ырак эвесте. Чехов кудумчузунуң 13 дугаар бажыңында чурттап орар хамаатты Дудаа Ооржак бижээн. Ук кижиниң чагаазын уян кижи комчуур болза, кээргелден караанның чажы төктүр. а чыт-буска таарышпас кижи болза, ында одурулгары комчаавыла, печкадан үнүп турар ыштың бодаап, караанның чажы төктүр.

Херектиң үжүрү ындыг: автор оң кудумчуда ёсс аал чурттаар ийи кат бажыңда чурттап орар. Кышка белеткениң, оон печказырын № 2 чурттаалга-ажылгал участоку чылдың сеткээр чүве-дир. Ындыг сагыш човаашкынга коруксс аргажок. Ынчалза-даа «чүүлүг элек, чүге дээрге сеткээри ыынар чок, ыштадыр. Ийи кат бажыңның кырында квартирязы одаарга, адаанга ыш кээр, а адаан одаарга, кырыкга ыш кээр чүве-дир.

Шак мынаар сеткээрип белеп деп бодаар силер бе? Ук бажыңның эзлери ол участокче неделя-неделязы-биле кылаштап келар. Оон ажылдакчыларының чылзып кээрдээ кедергей, бир бодаарга, эзлчеглиг кыш келбес чүве дег. Ол кыштың чайлаш чок келирин бадыткан келиришке, баштай элезин экпеп каар, оон каш хонгаила дойну дүжүрер, база элээн үе эрткенде туубу «моорлап» кээр... Оон соонда суугу кылып кижиня сүүтп чоруттар сеп. А оок туттурбазы-даа коичуг. Көзүлбес борт кеткен чүве-биле дөмей: маңаа кээрге, дүгде дээр, дүгээ баарга, ында дээр...

Бо чылын база шак ындыг байдал-биле октябрь эгезинде печкавыс кылырып алган бис. Одаңгарга, биичин ыштадыр дээрден башка тогум чүгээр чүве. Өөрээнивис-даа ажаок. Ам-на харын чурттаалга-ажылгал участогунуң ажылдакчылары эле тургустунган-дыр, биичин-даа ыштадыр болза, чүгээр аңаргандыр диижп амырап турдувус.

Ооваус база үр болбаан. Бир хүн ажылдаашкаарывиске, чем кылыр өрээлде печканың бир талазын бузуп каапкан болган. Туубузуун, довурзандаа аштаваан. Чүү болганы? Адаанда квартираның печказы одаттынмас боорга, бистинн чазарлааны ол болган. Оон печка кылыр кижи базала «көзүлбес бөргүн» кедипкен.

Чагаанның автору, бажыңның эзэн Д. Х. Ооржактың келген кыш-биле «силичээ» мынчаар эгелээн-дир. Ол дугаймында 18.35 — «Нгетинъдеи чангыс чер чурттугларывыс». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Хө Ши Миниң сүүлчүлериниң дугаймында. 19.25 — «Клим Самгинниң амыдыралы». Москвадың В. Маяковский аттыг театрының фильм-шимээнниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Клим Самгинниң амыдыралы». Фильм-шимээнниң улаштыгы. 23.00 — М. В. Ломоносов аттыг МКУ-нуң Культура бажыңының Улегерлиг ыяпти ыр концерти. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30 — 00.10— Бут бөмбүтүнүң доп-чылалы.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чем чиртингир болуу». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 3 класс. Черинң ыяшмырлары. 8.55 —Орус чугаа. 9.25 — «Ростовтуң финкифизи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.55 — «Конвейерде — кирииң бажыңнарының келектери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 —КПТУ курсулларынга. Информациянын болгаш санаага техникалыының эгези. 10.35; 11.35 — Төөгү. 5 класс. Бурунгу Египетте. 11.05 — Бистиң садыыс. 12.05 —Экран — башкыга. Бойдус эртеми. 2 класс. Күүнү коллозга. 12.25 — А. Блок. Поэма. «Ов ийи». 10 класс. 12.55 — И. О. Дунаевскийниң ырлары. 13.55 —Сээд ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин. «Совет эрге-чагырга деп чүл?». 14.25 — Демьян Бедный — революциялыг ыраажызы. 15.20 — Бут бөмбүтүнге СССР-ниң чемпионады. 1-ги лига. «Локомотив» — ЦСКА. 16.05—16.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тывааның экранмарында». 18.30 — Док. фильм. 18.50 — «Азияның төрээ». Ак-Довурактың ыр-хоглуг ансамблиниң концерти. 19.15 — Телемедээлер. 19.25— —'«Азияның төвү». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлерин — амыдыралче!». Улуг Октябрьга тураскаатканы соңгарыштың тилекчилериниң дугаймында. «Культура болгаш амыдырал». 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Танчыктыг удуңар, каштар!». «Пластилиникалар». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00—«Үе». 21.35—22.25 — «Тергин оол». Уран-чечен телефильм.

Республиканың «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг хөгжүм-шии театры

НОЯБРЬ АЙДА РЕПЕРТУАРЫ

1. «АРЫГ СУГ КЫРЫНДА» В. БЕЛОВ
2 көжегелиг драма. Эгелээри 19 шакта.
2. «КАДЫК БОЛУКАР» П. ШЕНО.
2 көжегелиг комедиа. Эгелээри 19 шакта.
8. «ХАЙЫРААН БОТ» В. КӨК-ООЛ.
2 көжегелиг драма. Эгелээри 19 шакта.
9. «МУҢГАРАВА, ШИШОК» А. АЛЕКСАНДРОВ.
2 көжегелиг шин. Эгелээри 12 шакта.
9. «БИЧИИ ТРАГЕДИЯЛАР» А. ПУШКИН.
Эгелээри 19 шакта.
12. «ЗИНУЛЯ» А. ГЕЛЬМАН
2 көжегелиг драма. Эгелээри 19 шакта.
15. «КЕЗЕМЧЕ» В. ТЕНДРЯКОВ.
2 көжегелиг драма. Эгелээри 19 шакта.
18. «БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ» М. МАШАДУ.
2 көжегелиг тоол. Эгелээри 12 шакта.
«Театр — урулгарга болгаш элээдилерге».
23. «БАЛЫКЧЫ БОЛГАШ ДУГАЙЫНДА ТООЛ». А. ПУШКИН
«ЛАМА БОЛГАШ ООҢ АЖЫЛЧЫНЫ БАЛДА ДУГАЙЫНДА ТООЛ».
Эгелээри 18 шакта.
25. «МУҢГАРАВА, ШИШОК» А. АЛЕКСАНДРОВ.
2 көжегелиг шин. Эгелээри 12 шакта.
26. «БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ» М. МАШАДУ.
2 көжегелиг тоол. Эгелээри 10 шакта.
27. 29 «БАЛЫКЧЫ БОЛГАШ БАЛЫК ДУГАЙЫНДА ТООЛ». А. ПУШКИН.
«ЛАМА БОЛГАШ ООҢ АЖЫЛЧЫНЫ БАЛДА ДУГАЙЫНДА ТООЛ».
Эгелээри 10 шакта.
28. «ПОЛКТУҢ ОГЛУ» В. КАТАЕВ
2 көжегелиг драма. Эгелээри 10 шакта.
28. «ТЕРЕЗИН ШЛЯПКА» Э. ЛАБИШ.
2 көжегелиг франүз водевиль. Эгелээри 18 шакта.
29. «БИЧИИ ТРАГЕДИЯЛАР» А. ПУШКИН.
Эгелээри 18 шакта.
30. «АЙЧЫ-КАРА БОЛГАШ АЙГЫР-ЧЕЧЕК» Л. ГАВРИЛОВА.
2 көжегелиг хөгжүмүг шин. Эгелээри 12 шакта.
30. «АРЫГ СУГ КЫРЫНДА» В. БЕЛОВ.
2 көжегелиг драма. Эгелээри 18 шакта.

АНЫЯКТАРГА АЛДАРЖЫДЫП

Бүгү-чөлелдиң «Мелодия» фирмазы «Ленинги комсомолдуң алдарлыг оруу» деп болук пластинказын үндүрген. Пластинкаларны ВЛКСМ-ниң төөгүзү-биле таныжарын сонуургаан коруулларга, комсомол активистеринге, пропагандистерге ажыглаар кылдыр үндүрген.

20, 30 чылдарның маадырлыг комсомолчуларының, бистиң чуртувусту тургузуп, оларны дайзынчардан камгалап тургашларының дугаймын оон билип ап болур. Амурда-Комсомольскинниң баштайгы тудугжулары, стахановшуларының хөгжүлдези, комсомолчуларның болар шинчилеелдеринин, миллион-миллион болгаш, кыстарның күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруунуң дугаймы сонуургал танылжар бис.

Пластинканың музыка фрагментилеринде Д. Шостаковичиниң, Г. Свиридовтуң, И. Дунаевскийниң, С. Туликовтуң, М. Фрадкинниң музыка чогаалдары киргеп.

Г. ХОБОТЬЕВ.
Москва хоорай.

ТВ

НОЯБРЬ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Бут бөмбүтүнүң доңчулалы. 9.20— — «Чаартылга үези». Док. телефильм. 9.50 — «Фантазёрлар». Н. Носовтуң маадырларының экранда. 10.55 — «Булактарэ». 11.25—11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Часка чедир байырлыг». Док. телефильм. 15.40 —«Чалзы үеэвистиң оркестри». Краснодардан дамчыдылга. 16.10 — «Азаматың школазы». 16.40 — «Ленинден өрээнир». «Кремльде В. И. Ленинниң кабинединге болгаш квартиразы» деп музейниң көөреникчилериниң телекурсуузу. 17.05 —«Кол дирижёр Эри Клас». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 17.35 — «Илбичи». «Чедип келген чалгыгже». «Дискейлер концерти». «Оожум, операнда чоруп тур». Мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 17.50 — «Дүргедээшкинь. Самотлорның берге кажындирилери. Самотлорның нефтичилер коллективиниң амыдыры эде тургузарының дугаймында. 18.35 — «Нгетинъдеи чангыс чер чурттугларывыс». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Хө Ши Миниң сүүлчүлериниң дугаймында. 19.25 — «Клим Самгинниң амыдыралы». Москвадың В. Маяковский аттыг театрының фильм-шимээнниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Клим Самгинниң амыдыралы». Фильм-шимээнниң улаштыгы. 23.00 — М. В. Ломоносов аттыг МКУ-нуң Культура бажыңының Улегерлиг ыяпти ыр концерти. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30 — 00.10— Бут бөмбүтүнүң доңчулалы.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чем чиртингир болуу». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 3 класс. Черинң ыяшмырлары. 8.55 —Орус чугаа. 9.25 — «Ростовтуң финкифизи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.55 — «Конвейерде — кирииң бажыңнарының келектери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 —КПТУ курсулларынга. Информациянын болгаш санаага техникалыының эгези. 10.35; 11.35 — Төөгү. 5 класс. Бурунгу Египетте. 11.05 — Бистиң садыыс. 12.05 —Экран — башкыга. Бойдус эртеми. 2 класс. Күүнү коллозга. 12.25 — А. Блок. Поэма. «Ов ийи». 10 класс. 12.55 — И. О. Дунаевскийниң ырлары. 13.55 —Сээд ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин. «Совет эрге-чагырга деп чүл?». 14.25 — Демьян Бедный — революциялыг ыраажызы. 15.20 — Бут бөмбүтүнге СССР-ниң чемпионады. 1-ги лига. «Локомотив» — ЦСКА. 16.05—16.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тывааның экранмарында». 18.30 — Док. фильм. 18.50 — «Азияның төрээ». Ак-Довурактың ыр-хоглуг ансамблиниң концерти. 19.15 — Телемедээлер. 19.25— —'«Азияның төвү». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлерин — амыдыралче!». Улуг Октябрьга тураскаатканы соңгарыштың тилекчилериниң дугаймында. «Культура болгаш амыдырал». 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Танчыктыг удуңар, каштар!». «Пластилиникалар». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00—«Үе». 21.35—22.25 — «Тергин оол». Уран-чечен телефильм.

Ойаар

Республикага шокар булуттаар. Биче хар чаар. Сырынаар. Дүне агаарның температуразы 14—19 градус соор. Чайлык черлерге 20—25 градус соок болуур. Хүндүс 0—5 градус соор. Чамдык черлерге 7—12 градус соок болуур.

Кызылга шокар булуттаар. Дүне биче хар чаар. Сырынаар. Дүне агаарның температуразы 12—14 градус соок болуур. Хүндүс 4—6 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ААС ЖУРНАЛЫ

Сут-Хөл районнуң төөгүгемей библиотека системазының директору Саяна Сундуй план ёзугаар культура-массалыг ажылгарны организастаан, бедик деңнелге чоруузуп турар.

Чоокта чаа Культура бажыңынга «Кижилер, хлеб-тараа, төрээн чер» деп тематитиг аас журналын организастаан эрттирген. Ук журналды үш кезекке чарган.

Журналдың бирги хевирээге РАУК-туң телязи, мелиоратор Роза Ооржак «Чер кырында тараа» деп темага чер ниин хөрүүнүге агротехниктиг болбаазырадыганы ажыглаанындан тускайлаттынган. Ында дүгүрткен болгаш ажыл-агыйга эки аргаларны көргүзүп, ынчангаш ол черниң ынны, ыяшмырларын, өөрүкээннерин, күүсеттиннээнзиндеп диледи. Ында чер ажылдакчыларының ажыл-агыйларын, ажылдаарын, ажылдаарын, ажылдаар

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 256 (13256) | 1986 чылдың ноябрь 4, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көпеек

Чурттуң ажыл-ишчилери! Күн-ажылдың будурук-чүлүүн чүткүлдүг бедидиңер! Аңаа коллектив бүрүзүнде, ажылдаар чер бүрүзүнде бүгү курлавырларны ажыглаңар!

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чылынга ТК-ның Кыйтырыгларындан).

ЧУРТТАКЧЫЛАРГА БЕЛЕК

ОДЕССА. Кара далайның маадыр хоорайларында байырлал мурнунда чаа бажыңнарже киирүү киреминиң улуг байырлалдары келген. Он алды болгаш тос каттарлыг он бажыңны чурттакчыларга дамчыдып берген. Далайның, ставок будукчуларының, чиик болгаш ашы-чем үлеглүрүүнүң муң ажыг ог-бүлелери Улуг Октябрьның 69 чыл оюм чаа квартираларга демдеглеп эрттирерлер. Оларның бажың тудар комбинадының коллективи область төвүнүң чурттакчыларынга мындыг белекти берген. Он йөнти беш чылда чуртталга бажыңнарының тулуумун темнеп эдери белиир. 2,1 миллион дөрбелчин метр чуртталга төлүп ажылдаға киирерин төлевилеп. Он болза, эртеки чылдыңдан чартык миллион хей боор турар.

(СЭТА).

ВОРОШИЛОВГРАД. Новоайдарның хүн фабриказының коллективи 1987 чылдың ажылчы календарында ажылдап эгелей берген. Мындыг дүргедээшкиниг будурулгени чадалай эде тургузары дузалаан. Одуректерин дашпытаа ажырап турган болза, ам кажаа иштинде ажырай берген. Бо хемчеглер одуректерни семиртириниң үезин барык бир неделя эвээшкеткен. Концентратларын эдээ камнап ап

чернин бажың тудар комбинадының коллективи область төвүнүң чурттакчыларынга мындыг белекти берген. Он йөнти беш чылда чуртталга бажыңнарының тулуумун темнеп эдери белиир. 2,1 миллион дөрбелчин метр чуртталга төлүп ажылдаға киирерин төлевилеп. Он болза, эртеки чылдыңдан чартык миллион хей боор турар.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬ МУРНУНУҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

ШЫГЖАМЫРДА— 525 ТОННА

Чөөн-Хемчик районуның совхозтарының чер ажылдыглары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин аммыдырал боттандырар дээш күженишкиниг ажыллап турар. Он йөнти беш чылдың башкы чылында олар картофельдиң чайгы ажаалдазын эңнеп турган, багай эвес дүжүттү өстүрүп, ону чиизиг чокка ажаал алганнар. Агаар-бойдустуң таарымча ток байдалдары турза-даа, олар 150 гектар картофельдиң ажаалдазын доозкан. Гектардан ортумза-биле 68 центнер дүжүттү алган.

Күрүнеге картофель дүжаар планның ойаалдаларын СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг «Чараа-Бажы» болгаш «Искра» совхозтар шалыпчы күүсетпеннер. Амгы үеде районуң совхозтарында келир чылдың дүжүдүнге 525 тонна картофель кышкы шыгжамырже урдунган. Ынчангаш ажылагый бүрүү картофель үрезин-биле бүрүн ландыртырган. Ону ам чүгле эки шыгжап, кадагалаары чугула.

Чер ажылының эвээ системазын шиитээдириниң кичээнгейин улам улаттырар херең. Бо талазы-биле районуң совхозтарының мурнакы бригадаларының болгаш звеноларының арга-дүржүлгелерин өөренип көрбүшаан, картофель остүрериниң, ону ажаарының болгаш кадагалаарының дешпилелит арганарын шеперелир, үжүрлүг.

Б. МОНГУШ.

Э К И АЖЫЛДААН

Тес-Хем районуң ажыл-ишчилери 2931 га черниң тараазын ажаал алган. 3460 тонна тараазы, бир гектардан 11,8 центнер дүжүттү алган. Ажыл-агыйлардан «Чодураа» 17, «Кызыгаар» 10,4 база Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхоз 10 центнер дүжүттү түс-түзүмда алганнар.

«Чодураа», «Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтарның мурнакы бригадаларының болгаш звеноларының арга-дүржүлгелерин өөренип көрбүшаан, картофель остүрериниң, ону ажаарының болгаш кадагалаарының дешпилелит арганарын шеперелир, үжүрлүг.

М. ТИРЧИН.

Эрзин районда мурнакчы хойжуларның бирээзи Сергей Ламдаа чайгы, күсүү үеде кадарганы шээр малын эки семиртип алган, кыштаанда көжүп келген. Ол коңчуг сумуандан мал ажылынче киргеш, баштай сес чыл дургузунда хойжулаан, оон улаштыр чеди чыл иштинде инек кадарган.

Малчын эртеки чылын база катап шээр мал хүлээп алган. Түңнел багай эвес болган. Дунгуш хоюндан төрүүр чүс баш, ыаһонаштыр 90 хураганны камгалап алган. Нинтизи-биле алырга, он ажыг хураганны планнаң ажыр ажаап остүргени ол. Дүк кыргын алырының планын база ажыр күүсетпеп.

Хойжу бо чылдың кыштаглаашкынынга шык белеткенип алган, планның онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеавр дээш шалыпчы ажылдап турар.

ЧУРУКТА: «Чаа оруң» совхозтуң хойжузу Сергей Ламдаа.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ АВТОБҮДҮРҮЛГЕДЕ

Ак-Довурак АТБ-зиниң коллективи Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюм төлептиг ажыл-иам-биле үткүп турар. Коллективтиң ажыл-ишчилери эртеки тос айларда транспорт болгаш харылзаа будурулгелериниң социалистиг чарыжынга тиилекчи боор үнгеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле болгаш акша шаңналы-биле шаңналаткан.

Бедик шаңналга сорук киргеш транспортту бригадалар, тус-тус холаачылар ортузунга планның онаалдаларын чедиишкиниг боттандырар, хандырылганың шыпарын эккижилер, күш-ажылдың будурукчулуүүн бедидер дээш социалистиг чарышты дээштиг организастап келгенинден ачызында, бо чылдың он айларында дүүк сөөртүлгениниң, хемчээлиниң, пассажир аргыштырылгазының, күш-ажылдың будурукчулуүүнүң талазы-биле планның онаалдалар чедиишкиниг күүсеттингеп.

Автобүдүрүлгениң шөлчилеря камналга болгаш хумагалал айтырыышче кол кичээнгейни үгландырган. Чарыштың түңнелин үлүүрдүр, бо көргүзүг кол черни эзлеп турар.

Чолаачыларның 17. сентекчилериниң 3. кондуктордар бригадалары тос айларда алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкиниг күүсеткен. 100 кижи хүүзүнда социалистиг хүлээлгезин күүсеавн, созүүге ээ болган. Чолаачылар В. Бельтяков, С. Сат, В. Рользинг, Ш. Шахмуратов, Н. Погуалов, сентекчилер В. Тадагай, Х. Салчак, кондукторлар О. Грехова, С. Мокраш, Г. Петрова болган эскелерде коллективтиң чоргааралы.

Автобүдүрүлгениң ажылшчилери чыл эгезинден бээр 63,5 тонна дизель-биле одаар чүүлүү, 40,8 тонна бензинниг, 251,3 тонна хемир-ташты, 267 кижи чолаачылаанны, 253 муң рубльдиң артык безекти-ин болган, эскерчээ материалдарны камнап алган.

Күш-ажылды организастаарының дешпилелиг аргазы бот-оруңга-чарылгаже шилчиир, ийи эзлиг-биле ажылдаарынче киирер хемчеглерни ап эгелээн. Сентелгеде ажылдап турар ажылчыннар бо аргаже бир дугаарында киргеп.

Ажылдап турар машиналарның санын кызырар, кыдар-чаар материалдар чарыжалының хемчээлин эвээшкедир сорулга-биле кожуглаарны ажыглаарын чоокку үеде боттандырар сорулганы бүдүрүлгениң ажыл-ишчилеря болдуюн мурнунда салган.

А. ХЕРТЕК.

БАЗА БИР БАЖЫҢ

80 аал шитпи чурттаар база бир чурттала бажыңы ажыглалда киргеп. Ол бажыңны «Кызыл тудуг» эртелелиниң Л. П. Казанцевке удуртқан түдүжүлдер бригадазы кылган.

Бригада ол бажыңны хүүсаашкыннан эрте доозкаш, он айларның планның онаалдаларын күүсеткеп. Ам № 3, 4 бажыңнарны ажыглалга киирер дээш ажылдап турар.

Калинин кудумчуүүнүң мурнуу талазында түттүнүп турар чаа квартиралдар улам-на көвүдеп турар. Кызылчылар чаа бажыңче Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде көжүп киирер.

Н. СОМОВА.

ЧАА ШКОЛА

Овур районда «Ак-Чыраа» совхозтуң төвүнде 192 өөреникчи өөренир чаа школа ажыглалга киргеп.

Школаның районуң ажыл-агыйлар арезинда көжүп чорүүр механизастаттынган колонказының түдүүлелери эки шыпарлыг кылдар түүп доозкан. Ам мында малчыннарның, саанчыларның, көлэ специалистерниң ажы-төлүү киреп эгелээн.

БИСТИҢ КОРР.

МУРНАКЧЫ ЧОЛААЧЫЛАР

«Агроүлетпурт рапс» каттыжылышкынының Чадаанда автотранспорт будурулгезиниң чолаачылары бо күүзүн дүжүт ажаалдазынга идепейлиг киришкеп.

Совхозтарның шаңарындан тараазы Чадаанның тараа дүзээп алыр пунктузунче, Кызылдың сайгарылга баазазынче сөөртүп база ажылдааннар. Оларга М. Очур-оол, А. Монгуш, О. Чечек-оол, Ю. Монгуш, С. Алдын-оол, С. Сарыг-оол олар хамаарлыр.

О. СЮР-ООЛ.

Күш-ажылчы медээлер

ЧЫЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Кызылдың № 2 автобүдүрүлгезиниң 9 човаачызы он йөнги беш чылдың бирги чылының планның онаалдаларын хүүсаа бетинде күүсеткеп. Олер боттарының чедиишкиннерин Улуг Октябрьның байырлалынга күш-ажылчы белээ болдурган.

Беш чылдың планның онаалдаларын хүүсаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштың тиилекчилери —келир чылдың марттың үлүүнде А. М. Гуськов, Н. Н. Смирнов болгаш январьның үлүүнде Н. Н. Жуков, Н. И. Колпаков олар күүлүүр КамАЗ-тарынга Саяа ардынлап Абакан — Абаза, Красноярск оруктарынга улус ажыл-агыйының янзы-бүрүү чүүктерни сөөртүп турарлар.

З. МАРОВА,
№ 2 АТБ-ниң экономизи.

ЧЫЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Кызылдың № 2 автобүдүрүлгезиниң 9 човаачызы он йөнги беш чылдың бирги чылының планның онаалдаларын хүүсаа бетинде күүсеткеп. Олер боттарының чедиишкиннерин Улуг Октябрьның байырлалынга күш-ажылчы белээ болдурган.

Беш чылдың планның онаалдаларын хүүсаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштың тиилекчилери —келир чылдың марттың үлүүнде А. М. Гуськов, Н. Н. Смирнов болгаш январьның үлүүнде Н. Н. Жуков, Н. И. Колпаков олар күүлүүр КамАЗ-тарынга Саяа ардынлап Абакан — Абаза, Красноярск оруктарынга улус ажыл-агыйының янзы-бүрүү чүүктерни сөөртүп турарлар.

З. МАРОВА,
№ 2 АТБ-ниң экономизи.

ЧАА ШКОЛА

Овур районда «Ак-Чыраа» совхозтуң төвүнде 192 өөреникчи өөренир чаа школа ажыглалга киргеп.

Школаның районуң ажыл-агыйлар арезинда көжүп чорүүр механизастаттынган колонказының түдүүлелери эки шыпарлыг кылдар түүп доозкан. Ам мында малчыннарның, саанчыларның, көлэ специалистерниң ажы-төлүү киреп эгелээн.

БИСТИҢ КОРР.

МУРНАКЧЫ ЧОЛААЧЫЛАР

«Агроүлетпурт рапс» каттыжылышкынының Чадаанда автотранспорт будурулгезиниң чолаачылары бо күүзүн дүжүт ажаалдазынга идепейлиг киришкеп.

Совхозтарның шаңарындан тараазы Чадаанның тараа дүзээп алыр пунктузунче, Кызылдың сайгарылга баазазынче сөөртүп база ажылдааннар. Оларга М. Очур-оол, А. Монгуш, О. Чечек-оол, Ю. Монгуш, С. Алдын-оол, С. Сарыг-оол олар хамаарлыр.

О. СЮР-ООЛ.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чылынга тураскаатхан Москва гарнизонуның шериглериниң Кызыл шелге ам болтур 115-ки авиадивизиязының киржикчилериниң байырлыг хуралы Кремльниң Съездилер ордузунга болуп эртеки.

Хуралга иштеглери Москваның Ленин орденниг шериг округунуң командылакчызы генерал-полковник В. М. Архипов кыдаан. В. И. Ленинниң Мавзолейниниң баары-биле эртер шериглериниң байырлыг маршын ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң тиилектирбее дайынчы аңгыдың дугайында СЭКП Төп Комитединге, Совет чазакка, бистиң улузувуска рапорту болуп турар деп, ол чугаалаан.

Көргускен идегелди ак сеткилдиг шыыдыр, харылсаалгалыг болгаш хүндүлүг соругаңы үлегерлиг күүседир — найысилалдың. Кызыл шелүге шериг парадының тергиин эки эрттирер дугайында бүгү күүзүн, энергиязын болгаш дуржулгазын бээр дээрбиш хуралдың киржикчилери партияның Төп Комитединге бүзүретпеп.

(СЭТА).

Рейд СУГ ЧЕДИРИЛГЕЗИ КАНДЫГЫЛ?

Шээр малдың 68, мыйыстыг бода малдың беш кыштаа «Чаа оруң» совхозта бар. Мал ажылында чүс ажыг өг-бүле ажылдап турар, оларга эң харымсалгалыг үе — кыштаглаашкын келген. 700 баш мыйыстыг бода малды, 1026 чылгыны, 290 тееиин, 29294 хойну, 940 өшкүүнү малчыннар кыштагладыр.

Чурттаар бажыңнарны, кажаалдарны белеткеп, мал чемин, сигенин кыштагга курлап алыры-биле чергелештир кудуктарны, суг кудар дериг-керекселдерни, чунар-бажыңнарның иштин ажылдарынга белеткеп, мяк кылын алыры чугула болуп турар. Ынчангаш рейд кежигүннери бо талазы-биле хыналданы чоруткан.

Чаш хар. Кылаштаарга, ядакке чыпсынар, «бутка ораажын чыдар» деп «Чаа оруң» совхозтуң хойжуларының бирээзи биске чугаалады. Кайыже-даа хөөрге, черниң кырын ак оң-биле, шыпшыңбиле эглей берген, харыңы кылыны майык ажып турар. Хүндүс чүгээр-даа болза, эртен база кежээ соогу сүргей. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, Эрзиниге кыш дүшкен.

Орайга чедир күзеглээш, ажыл-агыйның хойжулары кыштагларже барык октябрь 27—31 үүнеринде көшкүлээн. Ол үүнеринең бирээзинде «Чаа оруң» совхозтуң ийи дутаар хойжу бригадазының эглээн каш кыштагларына четтизис. Бир дутаарында каракка кестүп көөр чүве болза, хойжуларның чурттап турар чер бүрүзүнде чаа тутказын чурттагларга бажыңнары, чунар-бажыңнар, хой кажаалары. Мал чемнерим белеткеп, курлап алганы багай эвес. Дүжүрген мал чемнерин, ылаңгыя сигенин, камның-биле курлап ап, кур-кажаа-биле, мал киргеш, төтчеглей бербезин дээш, долгандыр кажаалап алган.

Кыштаг девискээрлериниң иштинде кылган ажыл хөй. Чижеглей алыр болза, бир бичии суурның түүүүн түдүп доозканы-биле ден чыгыы күш-ажылды үнүүрген. Үнүүрген материаллар база хой. дылган чүүктер, мазалар, осхе-даа мяң аймаа, шаля база соңга будуур дозулар, түүйбулар...

Моон мурнунда чылдарда күзеглериниң, кыштагларының суг хандырылгазын эккижилер-биле эвээш эвес демдеглерни ап чоруткан. Барык кыштаг бүрүзүнде ишкирив дөрт кубометр суг кудар доскаардар бар. Малчын коданнарда сес водовозту быжыглаан. Кайы-даа хойжу бригаданың девискээримде одар элбек, хоорлар калбак болгаш делгем. Суггатты эккижилер-биле сес кудукту каскаш, ажыглалга киргеп. Ол чорук малчыннарның күш-ажылының будурукчулуүүн бедидериниге, ажылдал-үүрттагларының байдалын эккижилериниге таарымчалыг болган.

— База ол ишкаш мыйыстыг бода мал фермазында бар. Сайлыг-Хоиашта бир, аныгзы-биле алырга, совхозтуң одар-белчиирлериниде он кудук бар. Электри чырыы-биле кыштаг бүрүзү долузубиле хандыртынган, бир дугаар хойжу бригадада, ооң девискээринде, дөрт кудук доктаамал ажыглалда — деп, партком секретары Н. Ш. Дирижиап биске чугаалаан.

Николай Ширшинчаевич мурнунда чылдарда каш чыл улаштыр хойжу бригаданың бригадири болуп ажылдап турган. Тускай эртеми — зоотехник. Ооң санап турары-биле алырга, кыштаг бүрүзүнге хонукта ортумаа-биле үш кубометр суг чарыгдаттынар. Аъш-чем дерегленнинге, бажыңнар иштинниң ажылынга болгаш коданда турар бүгү малды суггаарынга ол дире хемчээл барык ажыргыс болуп турар. Водовоз бир келирде, кыштагда доскаарны долдур кудуп каар, ооң соонда йөн хонгайда катап келир.

Водовозтуң эртер оруу, чедер черлери белен эвес, маңаа чарыгдаллар база хой үнүп турар. Харын-даа курлап алышкын, камналга орунга, продукциянның бот-үнезин аартадын турар, хой чарыгладдарны болдуруп турар чоруктар бар.

Йөн дугаар хойжу бригадада бар йөн кудуктуң кайыын-даа кыштаглаашкын үезинде ажыглаар кылдыр белеткеп албаан. Бирги кудук бригаданың төп турлаанда турар. Ол эртеки кыжын база доктаамал ажыглаттынмаан. Ол-бо чылдагаавнарның уругунган үүлге барааны чаагай апарган турган.

Бо объектиниң дашпын көөрге безин чаржынчыг. Эжикте ойбак, каналарда дамбык, ажаал-карактаттынмайн турарлыган, эмнээргей апарган. Херек, чугула, аар өртектиг-даа болза, кандыг-даа этти, дериг-керекселдя ажыглаваска, ооң үрелинчели, тиг-дегленишкинге таваржы бүгүр билдингир. Баштай бир чугула кезии үрелир, ону кылып албаска, оске талалары, түрмек черлери үрелип, буступ, харын-даа чидип эгелээр.

Малчыннарның ажыглап турганы бо кудуу база ол байдалга таваржыканы ол. Электри күжү-биле ажылдап турган кудуктуң трансформаторуи өскээр алгаш барган. Ооң уламмилан кудуктан суг үзүп алыр арга чок апарган. Кол кезек чок болуу берикен чугула объект чайны чайлаалыр, хүсту күзедир, ам бегүүлеткыштаглаашкынның эге айында ажыглалдап шүүт үнгени ол.

Бо кудуктуң ажылдавайн турары бүдүн бригаданы каражага таварыштырып турар. Кажан ону ажыглап турда мындыг турган. Ооң иштинде печка доскаарда суггу чылыдар. Ол ишкаш суггу водовоз доскаарынче эксын алгаш, чоок-кавыда кыштагларже чедирер. Турлаглар аразы чоок болгаш сөөрткен суг сооп бээн четтикпес. Чылыг сукчуубиле хойжу коданнар хоралаң хандыртынар. Бегүүде ындыг эвес. Водовоз суг үзүп алырыбиле хемче киирер. Хем биле бригада төвү турлагының, өске-даа кыштагларының аразы элээн ырак.

Бис автомашина-биле хемни көзүүр-биле кешкеш, эң ыраакы кыштагга чедир барык шак чыгыы үени үлүүрдүвүс. Чоок-кавыда, ооң чанында кыштагларга чедир ортумаа-биле он—он беш минута чоруур. Ол дээрге бригадага малчыннарга чедерде үндүрер үмүрлүг үениң хемчээли. Кудуктуң ажыглаттынмайн турарындан суг сөөртүр автомашинилар оруска хей үени чарыгдап турар. Ол дээрге кыдар-чаар материалларга, шакүеге, автомашинаның ажыглалынга эвээш эвес карылгалыг болуп турары-дыр.

Дүргелээшкинниң, эле тургустуунушкуунуң орунга, шүшпен, инициатива чок байдалдан уштунмайн турарының чылдагаавнары тодарлай атты, адрестиг болбайн аан. Мында бир дугаарында мал ажылын механизастаарын харылзал турар Ч. С. Шулуу, совхозтуң кол инженери А. В. Эрешкин оларның аттарын шүтүмүүлеп киирери чөптүг.

Бригада төвүнде чеде бергеп электри шүтүмүнүң күчүзүн ажыглаарын олар тоомага албайн турар. Ынчангаш кудук ажылдавайн турар. База ол ишкаш чүгле чүс ажыг метр дыре черде электри шүтүмүн кыштагда бажынче, хой кажаазынче кожуп бербээн. Чаныында улуг электри чедип келген. Ынчалза-даа Сергей Ламдаанның ог-бүлезин лаабиле, керосин лампазы-биле ажыглалга чаа киргеп бажыңны кежээ чырлыш орар. Ол мурнуку үелерде чоогунда электри чагыынче кабельди чиңге өргенеер дамчыштыр шейлеш, бо арга-биле чырыкты ап турган. Ол дээрге ортдаа үндүрүп, озал-оңдак-даа чедирип болгу дет чүүл-дүр.

Бригада төвүнде кыштап орар Сергей Ламдаанның, Сергей Саттың, Эрес-оол Мугурның болгаш чамдык өске-даа хойжуларның коданнарында суг кудар доскаарларны турустаан. Ынчангаш водовоз чолаачызы Аркадий Ломбу ол коданнарга чүгле аъш-чемге кереглээр сугну саваларга бо үүнеерде күдүп берип турар. Ынчангаш малга ижер суг кудар арга чок. Кыштагга хойлар суггат талазы-биле бергедеп турар.

Мал чеми, ылаңгыя чүүктерде мурнунда суггат чедиишпес болза, шээр малдың продукциязын эккижилери бергези кымга-даа ылаңгыр. Суггат бакшырай бээрге-ле, дүгү дүжер.

Сергей Сат кыштаавда доозкта чаа кожуп, хошган. Кыштагда кудуктуң суу элбек деп, ол чугаалады. Мурнунда чылдарда ооң суун хойжу бригада ажыглап турган. Ынчалзадаа бо чылдың кыштаглаашкынынга хереглээр кылдыр ону база белеткеп албаан.

Чамдык кудуктарның, суг кудар дериг-керекселдериниң ажылдавайн турары, элээн каш чунар-бажыңнарның печкалары, суг кудар доскаарлары ам-даа чок болуп турары кыштаглаашкынны эки эгелээринге шантыктыг. Ынчангаш совхозтуң удуртулгазындан, директору Д-Б. Б. Чопуйдан малчыннарны суг-биле хандырарыны чугулалап көөрү неветтаан турар.

Рейд кежигүннери:
Ю. ОТСУР,
хойжу. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.
Б. ДЕМБИРЕЛ,
СЭКП райкомуның чолаачызы.
В. КАРА-САЛ,
А. ОКСУР,
«Шынның» корреспондентилери.

Дүргедээшкинниң угланыышкыны-биле

КОЛ КӨРГҮЗҮГ—ОРУЛГАЛЫГ АЖЫЛДААРЫ

Республиканың чурт үлептүрүнүң бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери чаа арга-биле ажылдаарының негелделеринче бо чылдың январьдан эгелеп киргеп. Ол ийги беш чылдың болгаш беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш адырлың күш-ажылчы коллективтери чыл эгезинден-не күжениишкиниң ажылдан келгенииң түпелиинде, эрткен тос айларда бигай эвес көргүзүглерлиг ажылдаан.

Ол ийги беш чылдың планнарын чедиишкиниг күүседир дээш социалистиг чарыштың калбартыр дугайында СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыгына бистиң ажыл-ишчилеривис улам сорук кирип, даанмырган ажыл-херек дээш кижи бүрүзүниң харыысалгазын бедиткенииң, чарыштың дээштиг организастап келгенииң түпелиинде, бараанныг продукция бүдүрер база ону сайгарар план эрткен тос айларда ажыр күүсеттингеп. Нормативтиг ырыг продукция бүдүрер, дилиг материалдары белеткээр, ыяш сөөргүр, культура-амыдырал барааннарын бүдүрер онаалдалар ажыр күүсеттингеп. Ус-шевер кылыглар болгаш суй-белектер бүдүрер план ийи катап ажыр күүсеттингеп.

Чаа-чаа арга-курлавырларны дилеп тывар, оларны бүдүрүлгеге шиңгээдип алыр, бүдүрүп турар продукциянның шынарын экижидер, продукцияның ассортиментизин көвүдеир, чаа-чаа кылыгларны бүдүрериң көвүдеир талазыбиле боттуг хемчеглерни ап чорудуп келгеп. Чыл эгезинден бээр продукцияның 13 чаа хевирлерин шиңгээдип алган. Моны ус-шевер кылыглар бээр бистиң бүдүрүлгелеривис ниитизи-биле 169 мүң рубльдиң дериг-херекселдерни алган. 15 чаа дериг-херекселди бүдүрүлгелерде эптеп тургускан. Лесовозтарны болгаш бичке механизацияның чепсек-херекселдерни база алган. Бүдүрүлгениң эге дериишкиин эки көргүзүглерни чедип алырыска идиг болганы чугаажок.

Ажылды эде тургустуунуушкуниүң угланмышкыны-биле чорудуп, министерстводуң болгаш ооң күш-ажылчы коллективтериниң күжениишкининг ажылдаанывис, чаа байдал-биле ажылдаарывыс шилчээнивис, даанмырган ажыл-херек дээш кижи бүрүзүниң ээ-харыысалгазын бедиткенивис, негелдени күштелдиргенивис планныг онаалдаларны күүсеттирииниг идиглиг болган деп санап турар бис. Чаа байдалга ажылдаарының экономиктиг шенелдезинче шилчээнивис соонда, бүдүрүлгениң адыр бүрүзүниг ажылагыйны экижидер арга тургустуунуп келгеп. Кижилериниң даанмырган ажылынга хамаарылгазы экижээн, бүдүрүлгениң материал-техниктиг хандырылгазын экижидериниг таарымчалыг байдалдар тургустуунган. Бо бүгү хемчеглерни ап чорудуп эгелээн соонда, камналганы күштелдирер, камналга дээш материалдыг идиг берииишкининиң айтырыглары шинтпирлээр чаа аргалар база тыптып келгеп.

Мооң мурнукда бараанныг продукцияны бүдүрери, ону сайгарары, ыяш сөөргүлгези бистиң кол-ла көргүзүглериввис турду. Ам ыяшыг эвес апарган. Бараанныг продукцияны хандырылга керээзин ёзугаар сайгарып, орулгалыг ажылдазары кол көргүзүг болу берген. Мооң мурнукда чылдарда кандыг-даа чагыг чок хой бараанны бүдүрүп, ону сайгарып чадап турган бис. Ам чүгле чагыкчыларның чагыын ёзугаар ажылдаар болу берген. Чагыг ёзугаар продукция бүдүрүп эгелей бергенивистиң соонда, кандыгдаа шимээшкин чок, складтарга чыдып бээр барааннар чок болу берген. Бүдүрүп турар продукция тодаргай чагыкчылыг болганда, ол продукцияны чогуур үезинде бүдүрер, ооң шынарын экижидер талазы-биле негелде уластаткан.

Ажылда чамдык чедиишкинвер-биле чергелештир ам-даа чедир кылдыимайн турар чүүлдер хой. Бо чылдың эрткен тос айларында Чадаанада, Тураида түүйбу бүдүрер цехтер түүйбу бүдүрер планын, даарамылга кылыглары, тус черниң чиг эдиидеи бүдүрер барааннарны, посылка хааржактары кылыр онаалдалар күүсеттинмээн. Шагаан-Арыгда, Чадаанада, Тураида, Сарыг-Септе үлептүр комбинаттарыны чамдык көргүзүглер талазы-биле онаалдаларын күүсеттээн.

Ажылды шын организастаар, бүдүрүлгениң дериг-херекселдерин чаартыр, бүдүрүлге шын, долузу-биле ажыглаар, кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар айтырыглаже ам-даа кошкак кичээнгей салып турарындан чамдык көргүзүглер талазыбиле планныг онаалдалар күүсеттинмейн барган.

Шынарлыг кылган продукцинга хереглеп улуг. Шынары эки кылыгларны чагыкчылардаа, хереглекчилер-даа дораан садып алгаш баар. Ынчангаш складтарга ол барааннар мооңнеттинип, чыдып бербейн турар. Продукцияның шынарын экижидер дээш чамдык ажылдарны бистиң бүдүрүлгелериввисте чорудупдаа турар болза, ол ажыл амдаа ёогуур деңиелде тургустунмаан. Шагаан-Арыгда үлептүр комбинады (кол инженери В. Соболев), Сарыг-Септиң (П. Калашников), Чадаананың үлептүр комбинаттарында бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынары багай болуп артышаан. Бо бүдүрүлгелериңң бүдүрүп үндүрген продукциязының шынары багай дээш курсадыг инспекциязы ону садарын каш удаа хоруп келген болганы оларны торгап-даа турган. Чадаананың үлептүр комбинадының (И. Ооржак, К. Күжүгет), Кызылдың мебель фабриказының (А. Чичигин, бүдүрүлге килдизиниң начальныги Г. Быков) удурткучулары үениң негелдезинге дүүштүр ам-даа эде тургустунмайн турар.

Даанмырган ажыл-херек дээш харыысалга чок ажылдап, эде тургустунмайн, эрги ёзу-биле ажылдавышаан турган Шагаан-Арыгның үлептүр комбинадының директору П. Карманович иия, Сарыг-Септиң үлептүр комбинадының директору П. Калашниковту ажылындан хостаан. Үениң негелдезинге дүүштүр ам-даа ооңум эде тургустунуп турар чамдык удуртукчуларга доңгулдаларны болгаш шыңгыы сагындырыгларны хүлээткеп.

Чоиуң хереглеп бараанларын бүдүрериң көвүдеир, ооң ассортиментизин калбартыр сорулга-биле келир 1987 чылда чаа 15 хевириң продукциязын бүдүрериң шиңгээдип алыр ужурлуг бис. Диилиг материалдарын ажыглаарыга белен кылдыр белеткеп кылыр, 2 чаа даарамылга кылыгларын, кухняга салыр мебель комплектилерин, малчынларга херек бичии хемчээлдиг мебель аймаан бүрүн шиңгээдип алырын планнап турар. Телефон аппаратка салыр полканы, уруглар хевирлиг азар аскыышты, хлеб шыгжаарларны бүдүрери көрдүнгеп.

Ол ийги беш чылдың төнчүзүнге чедир инитизи-биле 60 хире чаа кылыгларны бүдүрериң шиңгээдип алыр ужурлуг бис. Оларны бүдүрүлгениң артыкчыларындан кылыр болап турар. Ол болза диилеп ыяш артыкчыларындан кылган янзы-бүрү кылыглар, даарамылга кылыглары, отсеп аймаа, бажыңга салыр ыяш-бүрү мебель аймаа, малчынларга херек бичии хемчээлдиг мебель аймаа, малчынларга херек бичии хемчээлдиг эт-сеп, аргамчы, кижеп, эзер, чүгеп, терге, шанак, эр болгаш херээжен кижилериниң кавсталга херекседдери, тыва хогжум херекседдери, тыва угулза-биле кавстап, сивлбээн демирден, сөөктеп, ыяштан кылган чүүлдерии кылырыы планнап турар.

Бистиң мурнувуста салдыгаан бо сорулгаларны чедип алырывыска кол-ла чүве материал-техниктиг хандырылганы экижидип, бүдүрүлгениң техниктиг эде дериишкинии чогуур үезинде чорудуп, бар арга-курлавырларыны болгаш күчүлерни долузу-биле ажыглап, ажылды организастаарыы экижидери бооп турар. Боттарывыстың бар аргаларывысты санап көргеш, он ийги беш чылда планнарывысты эде көрген бис. Бистиң баш удур санаашкынмарывыс-биле алырга, он ийги беш чылдың дургузунда чоиуң хереглеп барааннарын 9 миллион рубльге, а тус черниң чиг эдиидеи болгаш бүдүрүлге артыкчыларындан кылыр бараанмарны 1 млн. 770 мүң рубльге бүдүрер деп планнап турар бис. Ооң-биле чергелештир беш чыл иштинде 5,45 миллион рубльдиң капитал салымышкынарын шиңгээдип алыры, 160 хире саннаг дериг-херекселдерни ажыглалга киирери, социал-культура-амыдырал тудуунга 2 млн. рубльди шиңгээдип алыры, 150 ажылчын кадрларны белеткээри көрдүнгеп.

В. ООРЖАК,
республиканың чурт үлептүрүнүң министриниң оралакчызы.

СВЕРДЛОВСК. Партия хоочуннарының хоорай чөвүлелии Свердловскиниң комсомол хооркому-биле кады «Коммунарлар» деп операцияны эгелээн. Бо дилээшкии ажылы Уралга революцин киржикчилериниң болгаш хамааты дайынының маадырларының дугайында тураскаалды мөңгежидеримче углаган, ол ажыл совет улустуң төөгүзүнде эрес-маадырлыг чоруктарның чижектеринге аныяктарны кижизидип турар.

Чылдар эрте бээр. Чаа салгал өзүп келир. Олар төөгүнүң эстафетазын улут улустан камнып-биле хүлээп алыр-дар.

Совет эрге-чагырга дээш демисежин чорааи хей-хей кижилериниң аттары-биле хоорайның кудумчуларын адаан. Хоорайның болуунуң адынга революциялың баштыңчызы В. И. Ленинниң өңнүү болгаш суруктчузу Я. М. Свердлов дугайында тураскаалы хамызы-биле сиңниккеп. Бөгүн ол аттар дыка хей аныяк свердловчуларга чоок болгаш эргим апарган. Дилээшкии ажылының үезинде Уралга революцинга киржип болгаш ону камгалап чораан кижилериң эрес-маадырлыг салымчолуунуң дугайында эвээш эвес чаа чүүлдерни уруглар билип алганнар.

ЧУРУКТА: хоорайның кудумчуларының бирээзи матрос-большевик Павел Хохряковтуң адын эдилеп турар. Свердловскиниң Ленин районуиуң № 5 ортумак школазының өөреникчилери Уралга Совет эрге-чагырга дээш демиселдиң организаторларының бирээзиниң амыдыралының дугайында хей чүүлдерни билип алыр дээш улут дилээшкии ажылын чоруткамнар.

В. БУШУХИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Профэвилел амыдыралы

ХАНЫЛАП КИРБЭЭН

Күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунда чээрби ажыг министерство, ведомство, профэвилелиниң он аады райкому, хоорай комитеди хамаарыкп турар. Оларның хей кезии күрүне планнарын, социалистиг хүлээглелерин күүседиринге чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң саналга төөү, Тоора-Хемниң, Каа-Хемниң күрүне банкыларының салбырлары болгаш өске-даа коллективтер бо чылдың тос айларында эки көргүзүглерни чедип алганын область конференциязынга отчёт илеткелиге ооң даргазы Э. Б. Чоксүмү демдеглээн.

Күш-ажылдың бүдүрүкчулуун бедидериниң, ажылчы чоиуң чогаадыкчы инициативазын көдүрериниң күчүлүг бызазы — социалистиг чарышта күрүне албан черлериниң 90 ажыг хуузу киржип турар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин квартал саиында профэвилел обкомуиуң президиумуиуң катгышкан хуралынга Сан министерствозу, күрүне страхование-зиниң, ажаалга кассаларының эргелелдери-биле кады үндуруп турар. Каа-Хем, Таңды, Кызыл, Эрзин районнарда чарыш багай эвес организастаттынган. Профэвилел райком-нары райкүүсекомнар-биле кады көдээ Советтериниң аразынга социалистиг чарыштың түпелдерни үндүрериии чүрүмүттүкпп.

Күрүне албан черлериниң коллективтеринде чарыштың организастап турарында чедир кылдыимаан чүүлдер болгаш четпестер чок деп болбас. Планнарын болгаш социалистиг хүлээглелерин күүсеттес кижилер ам-даа бар, оларның ортузунда ажыл коштак тургустуигап. Коллективтерде ажыл-иштин байдалының тодаргай, ханы аналазын кылбайн, четпестерни чайладырынын чогуур хемчеглерни албайн келгеп.

Профэвилел комитеттеринде культура-массалыг ажылдар чорудар комиссиялар ажылчынарының, албан-хаакчыларының политиктиг, экономиктиг, пинти билиглерии бедидеринге, бот-тывынгыр ураи чүүл коллективтериниң ажылын орга-низастаарынга, чоиуң культурлуг дыштанылгазын ажыктыг эрттиреринге дузалы чедирип шыдавааи. Күш-ажылга озал-оидак болдурбазының талазы-биле чорудуп турар хемчег коштак болганындан ажыл үезинде озал-оидак болу бээр таварылгалар ам-даа үламчылавышаан. Ажыл шагын чиг ажыглавас, күш-ажылдың сагылга-чүрүмин үрээр таварылгалар-биле профэвилел комитеттери четпес демиселди чорудуп турарын конференцияга шүтүмүлээн. Улус депутаттарының көдээ Советтериниң күүскомнарының, күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының райкомнарының чамдык даргалары боттары арага-дарыже хандыкшыыр, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээр таварылгалар илерээн. Тес-Хем профэвилел райкомуиуң даргазы турган В. Т. Бичеоол ажыл шагының үезинде арагалап турганы дээш ажылындан дүжүттикеп.

Спорт-массалыг ажылда, амыдырал хандырылгада, кадрларны шилип ап, таарыштыр тургузуп, кижизидип турарында четпестер барын конференцияга айыткан.

Илеткелчи болгаш саиал бергеннер күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомуиуң отчёттуг үеде чоруткан чамдык эки ажылдары-биле чергелештир үстүиде болгаш ёске-даа четпестерни конференцияга чугаалаан. Ол болза профэвилел обкому, ооң президиуму, профкомнар ажылын ам-даа эде тургуспайн, чаа ёзу-биле ажылдавайн турарындан болуп турар дээрзии демдеглээн. Ынчангаш профэвилел обкомуиуң ажылын эде тургузарын, айыткан четпестерни эдер дээш шиңгээдип алыр ужурлуг бис. Диилиг материалдарын ажыглаарыига белен кылыр белеткеп кылыр, 2 чаа даарамылга кылыгларын, кухняга салыр мебель комплектилерин, малчынларга херек бичии хемчээлдиг мебель аймаан бүрүн шиңгээдип алырын планнап турар. Телефон аппаратка салыр полканы, уруглар хевирлиг азар аскыышты, хлеб шыгжаарларны бүдүрери көрдүнгеп.

Ол ийги беш чылдың төнчүзүнге чедир инитизи-биле 60 хире чаа кылыгларны бүдүрериң шиңгээдип алыр ужурлуг бис. Оларны бүдүрүлгениң артыкчыларындан кылыр болап турар. Ол болза диилеп ыяш артыкчыларындан кылган янзы-бүрү кылыглар, даарамылга кылыглары, отсеп аймаа, бажыңга салыр ыяш-бүрү мебель аймаа, малчынларга херек бичии хемчээлдиг мебель аймаа, малчынларга херек бичии хемчээлдиг эт-сеп, аргамчы, кижеп, эзер, чүгеп, терге, шанак, эр болгаш херээжен кижилериниң кавсталга херекседдери, тыва хогжум херекседдери, тыва угулза-биле кавстап, сивлбээн демирден, сөөктеп, ыяштан кылган чүүлдерии кылырыы планнап турар.

Бистиң мурнувуста салдыгаан бо сорулгаларны чедип алырывыска кол-ла чүве материал-техниктиг хандырылганы экижидип, бүдүрүлгениң техниктиг эде дериишкинии чогуур үезинде чорудуп, бар арга-курлавырларыны болгаш күчүлерни долузу-биле ажыглап, ажылды организастаарыы экижидери бооп турар. Боттарывыстың бар аргаларывысты санап көргеш, он ийги беш чылда планнарывысты эде көрген бис. Бистиң баш удур санаашкынмарывыс-биле алырга, он ийги беш чылдың дургузунда чоиуң хереглеп барааннарын 9 миллион рубльге, а тус черниң чиг эдиидеи болгаш бүдүрүлге артыкчыларындан кылыр бараанмарны 1 млн. 770 мүң рубльге бүдүрер деп планнап турар бис. Ооң-биле чергелештир беш чыл иштиидс 5,45 миллион рубльдиң капитал салымышкынарын шиңгээдип алыры, 160 хире саннаг дериг-херекселдерни ажыглалга киирери, социал-культура-амыдырал тудуунга 2 млн. рубльди шиңгээдип алыры, 150 ажылчын кадрларны белеткээри көрдүнгеп.

В. ООРЖАК,
республиканың чурт үлептүрүнүң министриниң оралакчызы.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

Өвүр районуиуң ажыл-ишчилери партияның XXVII съездизиниң шиитпирлериниг орук кирип, ол ийги беш чылдың бирги чылында бедик көдүрүлүшкүнүг ажылдан турарын агроүлетпүр комплексизиниң ажылдакчыларыныи профэвилел район конференциязы демдеглээн. Районнуг мал ажылдыглары бо чылдың эрткен тос айларында күрүнеге мал продуктуларын садарының талазы-биле планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүсеткеп. Малдыг баш саның өстүрелиниң талазы-биле чедиишкиниг боттанган. Ол күш-ажылчы чедиишкинде, ылаңгыя «Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазы тиилекчилер болган.

Ынчалза-даа «Ак-Чыраа» совхозтуң күрүнеге эт садарының планын күүседип шыдаваанын, ажыл-агыйларда малдың алып-хораар чорууиуң ам-даа хей бооп турарын чугаалаар апаар. Эрткен чылдың бо үедеги деңиели-биле алырга, «Коммунизмче» орук» «Ак-Чыраа», «Торгалыг» совхозтарда эт бүдүрүлгезиниң деңиели 4-тен 13 хуу чедир кызырылган. Районнуң шупту ажыл-агыйларында инектериниң суукыр чорук ажок кудуу бооп артышаан, бир инектеиие оптумаа-биле чылда 559-ла килограмм сүттү саап ап турар.

Малдың продуктулуг чоруун бедидериниң бир кол үндезини чер ажылын сайзырадыры, ниитиниң малынга быжыг чем-суурлу тургузары болур. Бо чылын районуиуң шупту совхозтары сиген белеткелиниң талазы-биле планныг онаалдаларын күүседип алганнар. Ылаңгыя «Коммунизмче орук» совхозта Чамыян Күжүгетке, «Торгалыг» совхозта Мерген Сүгежикке үдуртқан мал чеми белеткээр бригадалар онаалдаларын ажыр күүсеткеп.

Отчёттуг үениң дургузунда кылдымаан ажылдар бар. Ынчалза-даа ажыл-херек моониида чогумчалыг болгаш бедик будурукчулуг бооп болур аргалар тургаиын конференция демдеглээн. Районнуң профэвилел организациларында социалистиг чарышты организастаарында, ооң түңнелдерин үндүрериице ёзу барымдаалаар чоруктар хей. Мурнакчыларны болгаш хожудан турар. ларны айыткан көргүзүг материалдары районнуң кайы-даа ажыл-агыйында чок деп болур. Чамдык черлерде көргүзүг самбыралары бар-даа болза, олар чыл чылы-биле долдуртунмайн тургулаар. Чылдың бир ужу-кылының кандыг-бир хурал азы байырлал мурнунда оларны сактып кээп, долдургаш, ол хёвээр уттуптарындан каш ай, харын-даа чыл бүрүнгаар бижиттинген көргүзүглер хевээр тургулаар.

Ооң-биле чергелештир ажылчынарның ажылдарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургузар талазыбиле ажылдарның кошкаан конференцияга демдеглеттинген. Маңаа чижек кылдыр районда электри ажыглалын ап болур. Районда бедик вольтулуг электроэнергияны ажыглап эгелээниден бээр үш-дөрт чыл четкен. Бодап көөрге, дыка хей ажыл механизмнерии электрижидип, чамдык хол-биле кылыр ажылдарны чиигедип болур. Херек кырында байдал ындыг эвес. Чижээлээрге, «Коммунизмче орук» совхозтуң Күжүр-Чыраа сүт-бараан фермазында чүгле чаңгыс кажаадан мал өдээ үндүрер транспортёр электри күжү-биле ажылдап турар. А арткан ажылдарны шупгузуи хол-биле кылыр хевээр. Оларны электрижидер, механизастаар дугайында айтырыг чылдың-на тургустуиуп турза-даа, кандыг-даа бүрүнгаарлаашкын чок хевээр. А ёске ажылагыйларда бо дугайында тугаа безии чок.

Күш-ажылдың бүдүрүкчулуг чоруун бедидериите ажылчын бүрүзүниң ажылына хамаарылгазы, ооң мергежилиниң деңиели улуг хамаарылгалыг. Шынап-ла, мергежилиг бедик, дүржүлгалыг кижиниң ажыл төлевири чаа ажылдап эгелеп чоруурлардан бедик болур. А районда мооң мурнунда-даа чылдарда, бо-даа чылын мал ажылдыглариың аразынга аттестацияны чорутпаанындан, мергежил аайы-биле бригийии класстарны чаңгыс-даа малчынга тывыспаан.

Бо болгаш ооң-даа ёске четпестер районнуг агроүлетпүр комплексизиниң ажылында ам-даа хей. Ынчангаш үениң негелдезин ёзугаар дүрген эде тургустунуп, айыттынган четпестерни чайладырының эргежок чугулазын конференцияга саиал бергеннер демдеглээн.

А. СЕМИС-ООЛ.

Аныяк садыгжы Валентина Комбуевна Кадырова (чурукта) Кызылдың үжен бир дугаарлыг магазинииие бригадир-садыгжы. Бригада бараан саарылгазының планын ажыр күүсетпишаан, садыглаарының культуразын бедидеринче, чоиуң хереглелин хандырарынче кол кичээнгейин утландырып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШЫНАР ЭКИЖЭЭН

Чоон-Хемчик районда СЭКП-ниң XXVII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи үшкү кварталда күрүнеге эът, сүт садар планныг онаалдаларын ажыр боттандырган. Фермада сүт бүдүрүлгези болгаш сүттүң шынары экижээн. Ол мынаан социалистиг чарышты дээштиг организастаалынган. Профэвилел райком, райкүүсекомнар-биле кады көдээ Советтериниң аразынга социалистиг чарыштың түпелдерни үндүрериии чугуммуткан.

Ферманың коллективи бир деминиг ажылдан турар. Ооң түңнелиизе он ийги беш чылдың баштайгы чылының тос айларының немелде онаалдаларын-биле кады 479,1 тонна эки шынарлыг сүттү сатқан, квартал планын 109,6 хуу күүсеткеп. Дүржүлгалыг саичылар Д. Ондар, М. Монгуш, С. Куулар планын тустузунда күүсеткилээн, ол айларның социалистиг хүзээглелерин күүседиринии кымчыл келгенин.

Чайгы үеде сеңнии тайгага ыяш оттуг черлерге инектерии семиртир кадарып, сүттүң албазын, шынарының экижиринии чедип алырынга кадарчылар Б. Сат, К. Монгуш, А. Кара-Сал, М. Монгуш оларның киирген үлүг улуг. Ол мынаан бызаа кадарчылары О-С. Сат, Д. Сат, К. Бичендей, С. Ооржак оларның ак сетки.диг, кымыманыг ажылының ачызында, бызаалар семис, шынарлы болуп турар.

Сүт-бараан фермазы кымыс баш удур белеткеп кээп. Ниитиниң малынга четпир санныг мал чемии белеткеп алган. Инектерии тургузу азырап киирикеп. Коллективтиг ажылчынарының ажылдарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Бүрүи бүтү ажылдар механизастаттынган. Дөргүнүүлер кыштың эки эрттирер дээш бир деминг, чаңгыс иижи дег ажылдап турар.

Б. МОНГУШ.

ХАНДАГАЙТЫ: эде тургустунуушкуннуң эгези

Өвүр районуң төөү Хандагайты суурну куш ужар бедиктеи көөрге, ширтек кырында кажык-ла — даглар эдээ оргулаашта суур. «Улазынның ужугу дег...» деп ырлажыр турарывыс улустуң ырызында дег эвес, амгы үениң төлевилели-биле тутқан чаа бажыңнар доора дургаар база чаптын чоруткан. Тудуг-суурүң хүи бүрү сайзыралының хереглизи ол.

Кожавыс ажы-дүнма моол чон-биле харылзаанның белдири, найыралдың оруу болуп турар чүве болгамда, суурувустуң арыг-сылыг турарынче кичээнгей кошкаш дивес ушурлуг. Ол бүгүнү шиитпирлеп турар кодээ Совет болгаш культура, тудуг, орук албан черлери бар. Чоонку ийи беш чыл дургузунда болгулаан чаартылгаларның ачызында, мында орук черн, КМК, газ, өрт черлерии, мал эмнелгези, автостанция, почта салбыры, спорт, музыка школалары, ыяш ажылагыйы болгаш ооң-даа өске чоиуң социал-амыдыралынга улуг ужур-дузалыг организациялар тургустунгулаан. Бо бүгү хүиүүн-не көрүп турарларга эскертиннмес-ле мйнаан. Республика төөү-биле аргыжар ужар болгаш маңнаар хөлгелерлиг. Күштүг электри тогу, ак-көк экран амыдыралдың чаа арыннарын ажыттыг, чараш түүлдү Хандагайтының пионер, комсомол организациялары холга алыр, ажаар, хайгааралын кылыр.

Суурүүң Кежиг-Аксында бөдүүн хевириниң чайгы сворт шөлүн дерип тургускан. Ол ажыктыг, чаа чүүл-дүр. Ынчалза-даа суурда стадион, ында ногаан театрның эдилелли, ажыглалы үеге дүүшпес. Чайгы үеде культура албан черлерии, септелге айтырыынга сыллаглаан, хаалгыг тургулаар болгай. Ылаңгы чергелиг кылза чогуур чугула ажылдар суурда ам-даа хей.

Районга тудуг-суурүүң эге таваан салып турар үеде тутгунгулаан школа, кижи эмнелгези, чүкар-бажың чоиуң негелдезин хандырып шыдаавастаан: шөлү кызыы, өрээлдери тар, эрги ыяштары ирип эгелээн. Чаңгыс Культура бажыңында безии кино четкизи, төп библиотека системазы, культура кылдызы — үш улуг организацияга сыңмарлажып ажылдап турар. Немелде тудутлар дарый негеттинип келген. Каш чыл улаштыр чоиуң аксыдан, солуи, сеткүүл аринидан дүшпейн келген чаа школа тудуу ам, дүргедээшкинниң, эде тургустунуушкуиуң шапкыи агыммы-биле темп ап, хүи бүрү бедип орар. Ажыглалга кирер чаа столованы чон улуг өөрүшкү-биле манап турар. Кышкы үеде ажылчылар хүлээп алыры, улуг хемчээллиг маргылдаалар эрттирер, делгем спортзал суурувуста чок. Республиканың чамдык кодээ суурларында безии кышкы спортзалдар бар болгай.

Кожа моол өңнүктериивис, ави-чоруукчулар, геологтар, ырак-узак булуңнардан ажылдап келген эштер, ажылхерек ажы-биле эрткен-дүшкен сургакчылар, чалаткан ажылчылар шуужуп турар бо суурувуска садыг, ниитиниң чемненилге, ачы-дуза чедирер черлерии бедик культурлуг деңиелге тургузары эң чугула. Садыгларга аъш-чемниң ассортиментизин көвүдеир, бараан аймаан элбекшидип, ачы-дуза чедирилгезин бедик деңиелге тургузарын амыдырал боду-ла негеп турар.

Суурда хей санныг кудуктарны кылып, оларның ажыглалл, хайгааралын экижиткениниң түңнелиизе, ногаанчыдыга ажылы эки чоруп турар. Хову талазында чаа микрорайон безии чазын, күзүн ыяштарны, ногаан үнүттерии олуртуп ап, суттарып, ногаанын, чечек-чимистиң дүжүдүн «Алдын күс» деңиелгее деңгеп турар апарган. Төп кудумчуда садчыгаш өзүп, ногаан үнүттер чайын чечектелип турар. Чон дузалал ажыл-агыйын хөгжүдүп, чаа машина-техниканы, ховар бараннарны садып ап, хоорай деңиели-биле кеттинип, чаазыбиле чурттап турар. Мыя бодаа болза, хөгжүлде-дир, эде тургустуиуушкуиниң эгезидир. Чоиуң күсели-биле эрткен чазын суур мурнуила шыкка «аныяктар сесерлиин» олуртуп кылган. Херимнеи, ыяштарны олурткан турбуже, ол ажыл чайын кичээнгейдеи үштүнгеи, ажыл түңнелиигге четпээн. Оиу катап диргизип, амгы база келир салгалга чаагай иети арттырары —чаагай херек. Суурувуста баштайгы бажыңнарның таваан салышкан кырганнар, эки турачылар, партиянын, күш-ажылдың, культураның хоочуинары, көдээ Советтиң, районуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаттары, ажыл-агыйларның мурнакчылары, улус өөредилгезиниң тергииннери ажылдап, чурттап турар. Бо дээрге чаартылга, эде тургустунуушкун херээнге улут-хуузун киирер, аныяк өскении коммунистиг мөзүг-шынарга кижизидер улуг күш.

Кылдыиган ажылдарның түңнели-биле хемчээттинер бо үеде, ооң тургузуучузу кижилериң ишчи холдары суурувустуң овур-хевирии хүиүң чаартып турар. Шары эвес, самолёт хөлгелеиир апарган амгы салгал суурувус чаартылгазыига, ооң эде тургустунарынга боттарының үлүгүи киирип турар болгаш моон соңгаар-даа киирер дээрзиге бүзүрел улут.

Н. ООРЖАК.

Куш-ажылчы эвес орулгаларның

оруун дуглаар

ААЗАТПАЙ ЧОРУКТУҢ УРЖУУ

Алтай крайның Локтев районуның Калинин аттыг колхозунуң тараа шагында ажылдап турарларның ажылга харыысалгазының кошкаан ажыглап алгаш, чолаачы Краус машиназының кузовунга 13 центнер арбайны чүдүруп алган. Ол оор боду базала чалгаапай кижи болганындан машиназының кузову ойбак-дыдыктарлыг болуп, черже төгүлген тараа оон кайнаар чорупканын тода хереглеп көргүскен.

Күрүненің болгаш хөй-иниттиниң өнүү-хөрекгизин оорлап самчыгдаары — куш-ажылчы эвес орулга алырының кол үндезини болуп турарындан аңаа удур доктаал-дарны. Чарлыкты СЭКП ТК болгаш Совет чазак, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу хүлээп алган болгай. Ол доктаалдарны хүлээп алганының соонда, самчыгдакчылар-биле, хээлилекчилер-биле, оорлар-биле демисел үлам күштелген. Моон мурнунда чылдарда болза, дүжүт ажаалдазының үезинде тоона тараа оорлаан болза, ону безин ястевес-даа турган. Ам кандыгыл? Оорну туткан, дөрт чылда оон хосталгазын казып шиптен.

Колхоз тараазын оорлааны, эът комбинадынга эът оорлаапы, заводтан биче херексел үндүрүп аппарганы — ол дээрге, биче хемчээлдиг оорлаашкыннар-дыр. Ындыг самчыгдакчыларны чоокка чедир-ле оор деп адаарыдаан безин мядыр турган, оларны ойлу адаары-биле дажыкчылар деп чаа сөс безин тывылган турду.

Ынчалза-даа шак ындыг бичии хемчээлдиг оорлаашкыннарның хоразы аажок улуг. Күрүнеге хөй түнүүг самчыгдал чедирип турарлардан безин хөй когарадлы олар чедирип турарлар-дыр. Чүге дээрге оларның саны хөй болуп турар. Эрткен беш чылда биче хемчээлдиг самчыгдал кылганы дээш 954 мүң кижи администрация талазы-биле хемчег алдырган. Колдуунда-ла миллион кижи шыкажыл! А чеже-чеже дажыкчылар хемчег алдырбаан азы эш хүү судтарынга чүгле харыы бээринге ойлежип эрткен дээр сиилер?

Татар АССР-ниң Элабугада эът-консерва комбинадының ийи ажылчыны цехтен консерваларны үндүрүп аппар чыда туттурганнар. Улус судунуң үнүүшкүнүүр хуралы оларны акшага торгаан. 1986 чылдың июльдан эгелеп күрүненің болгаш хөй-иниттиниң биче-даа хемчээлге байлаан оорлаан самчыгдааны дээш административтиг харыысалга улам бедээн болгай. Оон торгаалын ийи чүс рубльге ...дирген.

Суд чоруп турганының үезинде база бир оорну комбинатка тудуп алган. Ужурунда болза, өскелерни кижизидер ужурлуг кижи —эът будүүрүлгезинің начальнигни болу оор болгаш. Ол чаштынмаан-даа, а 12 килограмм эътти болгаш колбасаны машиназынга ап алган. А ол кижи комбинатның девискээринден үнүп чорупкан болза, ону биезин-ле олчаан ак сеткилдиг кижи, эки үүрүткүүр деп санаар турган ийик.

Ындыг фактылар дыка хөй. Бо удаада хамык ужур чүгле чижектерде эвес. Элабуганың комбинадындан болгаш оонда-даа оске будүүрүлгелерден ангыда (олар оорлаашкынга үүрүп боттары демисежип турар). чамдык куш-ажылчы коллективтериниң үдүртүкчүлерү СЭКП ТК-ның «Куш-ажылчы эвес орулгалар-биле демиселди күштелдиреринің хемчегларининг дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле кошкак ажылдап турарлар. Аңаа-ла чүгаа кылгаш, шимээргээш-ле бүгү херекти доозулган деп санаап каап турарлар бар.

Ындыг фактыларны чижекке көргүзерге мындыг. СЭТА-ның корреспондентизининг Курскиден дамчыдып турарыбиле алырга, ол областа эът-сүт болгаш аъш-чем үлетлүрүүнүң он-он будүүрүлгелери ажылдап турар. Оларның аразында оон девискээри болуп-чогуурлуу-биле херимнеттиниген заводту азы комбинатты тывары берге. Херимнер аразынче үглаан оруктар хөй. Олар күрүненің хөй санныг бараанарыи оорлап үндүрүп турар.

А оорларга, күрүне машиназын чүрүмдан дашкаар ажыглаар болгаш оон-даа оске хемчеглерге удур демисел чоруттуунмайн турар бе? Архангельскиниң үлустуң контролёрлары «бодунга ажыктыг» рейс кылып чораан чолаачыны тудуп алганнар. Ол —харылзаалның будүүрүлге-техниктиг участогунуң автобаазазының чолаачызы болган. Каш хонук эрткенде, ол машинаны харыылаар ужурлуг цех начальнигни контролёрларның негелдезинге мынчаар дыңнаткан: чолшээрел чоокка чүүк дажыглап чораанны дээш чолаачыга хемчег онаагаан: чолаачыдан 0,75 рубльди тыртып алган.

Бо дээрге, аңаа-ла каттырынчыг чугаа эвес-тир. А чамдык организацияларда куш-ажылчы эвес орулгалар алыр чорукка удур чогуур ажылдарның чоруттунмайн турарының көскү чижээ бо-дур.

Чамдык ажыл-агыйжы удуртукчулар олар-биле каттыжып турар болза, ол дажыкчылар-биле демисел чорударының хемчеглери бергедей бээр дээрзи билдингир. Курскиден медээлеп турары-биле алырга, ол будүүрүлгениң директору А. Шошин чоокта чаа 10 литр коньяк, 5 килограмм саржаг үзүү үндүрүп аппар чыда туттургаан. А ажылчыныларының хуралдарынга ол түүе чугаалап, чоонуң байлаан камгалаарынче оларны кыйгырып турган болган.

СЭТА-ның Вологодада корр. респондентизининг дыңнадып турары-биле алырга, подшипник заводунуң инженери Н. Воронцов 250 грамм спирт үндүрүп аппар чыда, туттурган. Оон дугайын биживвейндаа, инженериниң адын адаавайн-даа барып болгунуң аргазы турган. Ынчалза-даа, чыл мурнунда ол-ла заводтуң болук ажылчыныарын техниктиг спирт оорлааны дээш сүдтап турган чүве-дир. Өске ажылчыннар оон чогуур түнел үндүрбээнин бо факт бадытказын.

Ак сеткилдиг ажыл-ишчилер бүзүрүкчуларны оорларны көөр хөнүү чок. Ынчангаш куш-ажылчы эвес орулгаларның оруун дуглаар дугайында СЭКП ТК-ның кыйгырыын чер болганда деткип турарының ужуру-даа ында. Ол кыйгырыг болгун. Улуг Октябрьның байырлалының будүүзүнде чаңгыланып тур. Оон дугайын даарта-даа, соңгузу хүн-даа болвазр ужурлуг. Ниитилелге хора чедирип түзүларга удур чаныш-сыныш чок болуру — бистиң чүрүмүвүстүң кол кезээ болур ужурлуг.

В. БЕЛЯЕВ, В. ГУСЬКОВ, В. ЖУКОВ, Н. СОРОКИН, А. ШИГЛЕНКО.

(СЭТА).

«ЕНИСЕЙ» ДЕП АДААН

ССРЭ-ниң Москвада Улус ажыл-агыйының чедишкинеөнинің делгелгезинде «Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйы» деп павильонда долгандыр турар бойдусту, ылангыя хемнер үнүнүң будүүрүлгениң артычыларындан камгалаарынче улуг кичээнгейни бистиң чүртүвүста салып турарын чугаалап турар делгеттиниген чүүлдер-ле хөй.

Сибирьниң эртемденнериниң чогаадып кылганы. Сибирьниң күчүлүг хемн — Енисейниң ады-биле адаап автоматтыг система дыка хөй специалистерниң кичээнгейин хаара түткан. Тыва АССР-ниң болгаш Красноярск крайның хемнеринің үнүнде турар будүүрүлгелерниң болгаш организацияларның суг үндүр агып чыдар чергелериниң санының болгаш составының дугайында медээлерни автоматтыктан чүрүм ёзугаар чыырынга, дилеп тывырынга ажыллап кылырынга болгаш ол медээлерни бээрингe ол системаны ажыглаар.

Сугну таарыштыр ажыглаар база камгалаар талазыбиле Енисейниң бассейн эргелелиниң специалистеринің санажылга техниказының тускайжыткан конструктор бюрозунуң Красноярскиде филиалы-биле кады ажылдап кылгаш, чогаатказн ол автоматтыг системазы кандыг ажыктыг болурул? Хамыктың мурнунда сугну камгалаар, суу үндүр агып чыдар сугларның санын болгаш составын өскертир талазы-биле хемчегларни планнап кылырынга болгаш боттандырып чорударынга оон кандыг ажыктыг боол турарын эртемденнерге болгаш будүүрүлгечилерге бээр аргалыг боол турарында.

«Енисей» дээр системаны ажыглаары үлетпүр объектилерин таарыштыр тударының эп-не ажыктыг аргазын шилип алыр арганы бээр. А кол-ла түүе «Енисей» үндүр агып чыдар сугларны доктаамал контрольга түдүп, хемнерниң суу арыг болурун камгалаар. «Енисей» системазы ажыглаарга оон чылда экономиктиг ажыы 80 мүң рубль чедип турар.

Г. ХОБОТЬЕВ.

БЕРГЕЛЕРГЕ ТОРУЛБААН, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Журналист Э. Монгуш Тожу районуң «Май 1» совхозунуң мраккы тайгаларда ивижилеринге, чылгычыларынга чедип, оларның амыдырал-чурттал газыныңг, ажыл-ижиниң байдалдары-биле танышкан. Орук-сууру берге, агаар-бойдузунуң байдалдары ширии мрак тайгаларда амыдап турарларының чурттаарынга болган ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле айтырыг кончуг кошкак шиитпирлеттиниң турар деп түүмелге ол келген. Оон дугайында ол мынчаар бижип турар:

Иви фермазының бригадири Анатолий Колдуң болгаш радистин майгынынга хоигаш, данғаар эртен соогунга шыдажып чалашкаш, тура халып кээп, демир-суутуга от салыптым. Самдар майгынның ойбак-дыдык черлериниң эртенги соок үрүп турза-даа, оон иштин удаптайн чылып келди. От өжерге, база-ла шак мынчаар дораан сооп кээр. Ол аразында кады хоиган эш-өөрүм база туруп келдилер. Эртенги чем үезинде бригадир-биле чугаалаштывыс:

— Ивижилериңиң иниги хандырылгазы, амыдырал-чурттал газыныңг байдалынга хамаарыштыр түүү чугаалап болур силер?

— Ивижи кижиниң ажыл-амыдыралының байдалдары черле оңзагай — бүүдүн чыл дургузунда чаъс-чарлыг, хатшыурганныг серии, соок черлерге чурттаар. Мындыг байдалдарда кандыг-даа кижиге бир дугаарында чылыг орансава херек болгай. А бистиң байдалывысты бо көрүп тур силер. Дүне харын лонмадыдар бе? Моону соок дээр боол бе, кыжын мындыг майгын иштинге хонарын шевел көргеи болзунарза. Мында чедип майгын, бир чадыр бар. Майгыннар эргижирээн, чедип-сес чыл четкен. А өгүү түүүн-биле шып каан-дыр, көрдүнер мөөнаан — эрги, ойбак-самдар пөстер, шоодайлар артыы, целлофан артыычылары. Өскээр чугаалаарга, чаъстан чаглакдаа болбас, соокта чылыгдаа түтпас оран-сава-дыр ийин.

— Езулуг тос чадыр деп түүе бо-дур ааг?

— Чок. Езулуг тос чадыр моон чылыг болур ыйнаан. Түүе дээрге, ону хадың карты, дыт човарээзи-биле шып каар болгай, кыжын чылыгдаа болдуур ийин. Чаңгыс каът пес-биле шып каан чадырда түүү боор, соок болбайн каңчаар. Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң ада-өгбелеривистиң түс-түс чылдар дургузунда чурттап келгениниден амгы үеде улуг-ла өскерилге чок. Байдалывыс дыка берге: радио дыңнаваc-тыр бис, сайгылгаан чок, телевизор дугайында чугаалаан-даа хереэ чок. Июнь айдан бээр доктаамал почта келбестээн. Нянтиң-биле байдал мындыг ийин бо, ол дугаймда ивижилериниң боттары-биле база чугаалажып көрүүлеревм.

Оон соонда бр...адар-биле элээн каш майгыннарга чедип, оларның чурттакчыларын-биле чугаалаштывыс. Ам оларның чамдыктарынга сөстеп берээл:

Владимир Чыдыттыр, комсомолчу, кадарчы.

— Бежен тос мынды кадарып турар мен, бо чылын төрүттүнген анайларның 78 хуузун камгалап алдым. Чайын адыглар халдаап, каш малды базып каан. Боо чокта черле хоржок-тур, азыг-диштиг араатан халдап кээрге, канчаар-даа арга чок, няш-даш-биле согар эвес. А бисте боо чок. Ивижилериңиң аврыдап өлүүр база бар. Ажыл дыка берге, бистеи негелде-даа куштуг, а бистиң дилегленивис, негелделеривис белеи черле хандыртынмас боор-дур. Мени безин ап көрээлп.

Ийи бичии кызым, чаш оглум авазы-биле кат-немнин чаңгыс өрээл бажыңында сыңмаражып олурарлар. Үш уруглуг хиремде, мынчага чедир түскай бажың безин чок мен. Оларның ижер-чиир чеми, оттуглар от-көзү база бар болгай. Эмчилер аврыгдан өлген малдың кежин алырын хораан. А совхоз ол дээш акша-көрелгинин кам-хайыра чок тыртар боор түүе-дир. хамык ажыттелду чүүүн-биле чемгерер кижи мен?

Андрей Ак, комсомолчу, ивн кадарчызы.

— Алды чыл иштинде ивн кадарын келдим. Дыка берге-дир. Калайым үш айлыг чаш уруглуг болгаш суурже көжүп база баргаи, ам авазының бажыңында. 1984 чылда ...жың бээр тегайында билдиринишкин бижээн мен, харыызы мынчага чедир сонаг.

Илья Седембаа, ивн кадарчызы.

— Амыдырал-чурттага, бир дугаарында, олурар-чылар орай-савадан эгелээр болгай. Бистер, ивижилер, чаржычыг, кээргенииг байдалдарда чурттап, ажылдап чоруур бис деп бодаар мен. Боттарывыс-даа көрүп тур силер. Бригадирден эгелээш, өске-даа кончут аныяк эрлер мында кадарчылап турлар. Шыны-биле алырга болза, өг-бүлези-биле кады чурттап, ажылдаар болза, эки-ле болгай. Мындыг берге байдалдарга чаш ажы-төл хайын шыдажыр, ынчангаш аныяк ивижилер боттарынан ажылдап турарлар. Суур-биле харылзаа берге, ынчангаш чамдык аныяктарның ырмазы сына бээрии көрүп келдим. Бригадирниң бодунга безин суурда бажың бербээни, а ол дээрге, дөрт бичии чаштың азазы-дыр.

Бо бүгү дээрге, чүгле чурттаар оран-сава айтырыы болду, оон өске амыдыралчы хереглелеривисти чугаалап кээр болза, черле дыка берге...

Ивижилер-биле ийи хүн дургузунда чурттап, оларның амыдырал-чурттал газыныңан дыка-да хөй түүлдерни билип алдым.

Шынал-ла, эрес-дидим, ёзулуг-ла маадырлыг, ажылчын улус ол деп бүзүрээн бис. Оларның байдалларын экижидип болур бе деп айтырыг тургустуунуң келип болза, моону чугаадап болур. Оларның чоогунда Тываның геологияшинчилел экспедициязының Ак-Суг баглуу ажылдап турар. А оларның амыдырал-чурттал газыныңан байдалдары кайгамчык ээн: геологтар чылыг-чырык бажыңнарда, сайгылгаанныг, радио дыңнаап, телевизор безин көрүп орарлар.

«Ак-Суг баглуу бо чылын ажылын шуут доозар хевирлиг, ол коже берзе, оон бажыңнарын золегтер түүе. Бо кижини кожер иргн бе аны кандыг ирги? Коже берзе, амырадымыс» — деп, бригадир А. Бараан сеткилин ооскургадып олурар.

Э. МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯДАН: «Чоонуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин чайгылын чоокка кедүрери партияның экономиктиг стратегизиниң дээди үнүс сорулгазы болуп келген болгаш болуп-даа турарде-дең, партияның XXVII съездиниңиң хүлээп алганы 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Кол үгланымшкыннарында айтыыптаан. Партияның ол үнүс сорулгазын тус черге боттандырары-биле СЭКП Тожу райкому, «Май 1» совхозтуң партком түүү кылын турарыл? Авторнуң бижип турарындан көөрге, ивн ажыл-агыйында кавдыг-даа эде тургустуунуушкун чорбайн турар, ивижилериниң амыдырал-чурттал газында барык өскерилге чок. Мындыг таварылгада олардан бедин бүзүрүүлүүр, хей-аътты ажылды иегеп болур бе?

Оон ааңыда бижиттиниген чүүлүүге немей автор ивн ажылында хаара туттунганнарының хей кезии аныяктар деп биске дыңнаткан. Республикада аныяктарны шал ажылынче хаара тударының талазы-биле эвээш эвес ажылдар чоруттуунун турар. «Мал ажылы—аныяктарның шалынчы херээ» деп шимээшкин-даа бар. Ол талазы-биле ВЛКСМ Тожу райкому, комсомол организацияларны үүнү кылып турар ирги? Чүгле Тожуда эвес, а республиканың чер-черлеринде байдал кандыгы? Аңаа хамаарыштыр боттарыңарның санал-оналдарыпарны, силериниң совхозта кандыг ажылдар чоруттуунун турарының дугаймда редакцияже бижиирицерни дилеливис.

ДЕМИСЕЛ НЕДЕЛЯЗЫ

Делегей медээлери

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Вячеслав Черяшевтиң дамчыгканы болза: боо-чепсекти дүжүрери дээш хөделиишкин неделязынга тураскаатказн КНО-нуң Кол Ассамблеязының Бирги комитединиң байырлыг хуралынын киржикчилери ядролуг боо-чепсекти дүжүрер болгаш космоска боо-чепсекти эңдере тургузарын болдурбас талазы-биле үндезин хемчегларни ларлый ап чорударынче кыйгырган. Төөгүлүг ужур-дузалыг инициативаларны киирген пакет-биле ССРЭ-ниң санал үндүргени Исландияга чоокта чаа болган дээдн деңнелге совет-америк ужуражышкынының чугуласын делегей ниитилежилгезиниң төлээлекчилери онзалап демдеглээш, Рейкьявикке ажыттынган арганы халас эрттирбезинче кыйгырганнар.

Боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш тайбыңның үзүлбес холбаалының айытказш, ядролуг чепсектиг күрүнелериниң, ылангыя эп-не улуг күчүлүг күрүнелериниң, кижи төрелгетеениң мурнунга онза харыысалгалының КНО-нуң чингине секретары Х. Перес де Куэльяр демдеглээш, боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле тодаргай түүмелдерни чедип алырынга кандыг-даа

Ажыктыг, солун дыштанылга дээш

ЭКИ ДЕП ҮНЕЛЭЭРИ ЭЛЕК

Аржаан ортумак школазының өөреникчилери төрээн черинге ынак, ынчангаш уругларның арга-арыг болгуунуң ажылы мактаныг. Оон дугайын ында Кызыл-Хол лесничествозунуң ажылдакчызы Михаил Монгушович Сарыг биске чоргаарал-биле чугаалап турду.

Бойдустуң байлаан хумагалыг ажыглаар, анаа тотчелекчи чорукту болдурбас хүгайында чон ортузунга тайылбыр ажылынга бо девискээрге школаларда иогаан хайгымыг черлер кирип турар. Аржаанчыларнан аңгыда, Тарлаг сес чыл школазының аргарыг болуу база үстүнде ажылдарга шыдаар хире-зибээ киржип турар.

Уругларның идепкейлиг чоруумга улуг улус сеткил хаңып, оларны мактап турлар.

А. ДАРЖАА.

ЧУРУКТА: Кызыл-Хол лесничествозунуң арга даамалы Михаил Сарыг Аржаан ортумак школазының балдык өөреникчилери.

ФОТОЗУ.

ПИОНЕРЖИ МАРШТА

Туранның № 2 школазының Олег Кошевой аттыг пионер дружиназы бүгү-эвилел марыжыгга киржилгезин түнней чугаалашкан. Бирги классчылар «Ужуглел-биле байырлажыг», «Аллын күс» ортумак болгаш үстүкү классчыга «Дүжүт» байырлалдары солун эрткилээн. Школа «Картофель» деп операцияга организастыг киришкен.

Өөредилгете болгаш ол бүгү хей-нинти ажыл-херектерге № 2 школаның пионержи отряд, класс бүрүзү идепкейлиг киржип турар. Уругларның ол найырлыг ажыл-херектерин оларның башкылары — Н. К. Крупская аттыг медальдың эдилекчизи Кара-кыс Өмүнеевна Монгуш, улус өөредилгезиниң тергиинги Александра Васильевна Козлова, методист башкы Татьяна Михайловна Аракчаа болгаш өскелер-лээ кижи-биле деткип, хей-аът киргип турар.

Школаның кызыл ястиларын өөп мурнундагы уругларның эгелээн ажылын уламчылап, тыва эки турачылар дугайында материалдарны немей чыып туралер. Тыва эки турачыларның өгээлиг школага ажыткандан бээр дөрт чыл болган. Бо үениң дургузунда уруглар эки турачыларның тулчуп турган черлериниге ийи улаа экскурсиялап чоруваа келгеннер. Украинаның байынты аларга черлери оларга утпуларбас арткан.

Бо өөредилге чылында эки турачыларның аллар орукбиле билиг экскурсиязым ол школаның кызыл ястиларын чорутткан. Школага келген аалчыларга уруглар боттары экскурсиязын чорутуп, материалдар-биле таныштырып турлар.

А. ДУЛУШ.

Эртken-даа, бо-даа өөредилге чылдарында номнар камналгазынче Эрзин школазының удурлулгазы, өөреникчилерни кол кичээнгей салып турар. Класс бүрүзүнде 4-тен 10 класстарга чедир библиотекарьларыны томуйлаан. Олар вижин бүрүзүнүң ном эдилелин хүн бүрү хынап, учётка ап, номнар септелгезин кылдырар.

НОМНАРНЫ КАМНААР

Чүгле ном эдилели эвес, кижи бүрүзүнүң ном номчуп турарын карточказындан хынап көөр, кымнар эки номчуп турарын, кымнар багай номчуп турарыл, ай санында түүкеп көөр, школа библиотеказынга азы класска «закрепны» улугуруп турар.

Камналга дугайында школаның класстарында, коридорда плакаттарны, булуңчугаштарны, стенгилеенни бижип үнүрүп турар. Номну парлап кыларын, чогаадырын берге, күүледен хей акша-хөреңги чаргаар. Номнуң үжүр-дузазы даажок улуг дээрзин класстарга башкылар, библиотекарьлар үргүлчү чугаалап, беседаларны кылып турар.

Ном камналгазы биске чүгле библиотекарьларның херээ эвес, аңаа пионер, комсомол, профэвилел организацияларын, школаның администрациязының, өөредилгениң бүгү-эвилел удурлулгазының херээ. Ол-дуңмаларны ном-журналдарга, газеттерге, кандыг-бир темаларга, авторларга, чогаадыларга сорулгалыг библиографтыг көрүглелдерни,

ЗНАК ПОЧЕТА
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 5 среда № 257 (13257)

1925 чылдан үдезилеттингеш. Өртээ 3 копеек.

ОКТЯБРЬ МУРНУНУҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ

«Кызыл тудуг» эргелиниде Анатолий Дмитриевич Воронининиң бригадазы он ийиги беш чылдың бирги чымының планныг онаалдазын чогуур хуусаазындан 2 ай эрте доозунаан. Мурнакчы бригада боттарының чедишкинин Улуг Октябрьның 69 чыл ойнуң байырлалынга күш-ажылчы белек болдурган.

Бирги чылды эгелеп тура бригада социалистиг хүрээлгени ап, планда көрдүгени 364 муң рубль болза, 400 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрер хүрээлгени алган. Эртиккен 10 айларның дургузунда А. Д. Воронининиң бригадазы 417 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген, азы чыл планын 115 хуу күүседипкен.

Хоочун бригадир А. Д. Воронининиң бригадазы инициативалыг. Кая-даа эки ажыл-херектиң эгелекчилери болуп турар. СЭКП Төп Комитединиң бүгү совет үлүска Кыйгырыынга харыы кылдыр (мурнундагы социалистиг хүрээлгелериле ангыла) немелде социалистиг хүрээлгени алган.

Ында көрдүгениң: материал-биле хандырылганы эжиндерин база ажылдың технологизазын сагырып чедип ап турган, күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн 3 хуу бедидер болгаш 6 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын немей ажылдап кылыры айыткаанар.

Бригаданың чедишкиннериниң чажыты чүдел?

Оларның ажыл-херээ-биле таныжып, ында участок мастери Д. К. Түлүш база бригадирниң бодуу-биле чугаалаштывыс.

Ажыл шагын долу ажыглаарынче болгаш материал-биле хандырыгаже кичээнгей салып туварын олар чугааладылар. Эртеги-даа, дүштекиндээ шактарда кым-даа ажылче оолдавас кылдыр доктаадын алганнар. Ажыл шагының үезинде бригада кежигүннериң шүптүүн долу күш-биле ажылдап туварын бригадир, мастер контрольдап турар. Бригадир кижилерни ажылче хаара түтүшаан, бодуу үргүлчү-ле ажылдың хайнышкымның төөнде, күженишкиниг ажылдап турар. Хүүда үлегер-чижек кайлыг-даа сөстен артык дээштир, чедингир болгай.

Кыгаан ажылдың түңнелиин, шынарын база-ла ажыл үезинде зоораан хынаарын чүрүмүүткен. Бригадала ортумак разряд 3,7 — 3,8. Бригада кежигүннериниң хөй кезии дөртку разрядтыг, бедик мергежилдиг тудугжулар.

— Бригадирден хой чүве хамаажыр. Анатолий Дмитриевич кижилерге пеледелиг, оон күүседилээн хынаар. Ынчангаш бригада кежигүннери оны хүндүлеэр — деп, маскүлер чугаалаан.

Саида Дамзы-Белек краи башкарыкчызы, бо бригада-биле кады ажылдап турар.

— 1980 чылда профтехучилище доозуп тургаш, күрүне практиказын Анатолий Дмитриевичиниң бригадазынга эрткен мен. Оон бээр беш чыл иштинде (улуг эвес үүктелишкинден ангыда) бригада-биле ажылдап келдим. Бригадир ажыл дүмбе шынгыы негелделиг кижи. Чамдык краи башкарыкчылары оонбиле таарышпас, өскээр-даа чоргулай баар. Ажыл үезинде шүптүү кижилер дейге ажылдаар, чамдыкта кыска чапсаржыраш кылып, шүптүү кады дыштанып алыр. Бригадир мынаар негеп турар. Ол коммуг шын —деп, краи башкарыкчызы чугаалады. Бригадага бодуунуң сеткилиинден таарышкан, моон сонгаар-даа ында доктаамал ажылдаар кылдыр дугуржуп алганынга краи башкарыкчызы, комсомолчу Саида өөрүп турар.

Бригаданың девизи «Ажыл шагы—ажылга». Ынчангаш оларның ажыл-ижи будүүгүр. Социалистиг хүрээлгезинде бригада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 3 хуу бедидер дээш болза, херек кырында планнаттынгандан ол коргузут 15 хуу ажыр өскен. Оларда чылдагаан чокка ажыл шагы үзер чоруктар шүүт чок болган. Быжыг сагылга-чүрүмүг, чаймралдыг коллективтиң кежигүннери оларда хамаарыкан чылдагааннардан планга хожуугашкын кажан-даа болбазын чугаалап турдулар.

Тудугжуларның ажыл-херээнге материал-биле хандырылга кончуг сагындырлыг. Бир эвес хандырылга дески болза, ажылдың бүдүрүкчүдүг оон-даа бедик болгуруун аргазы бар деп, бригадир чугаалады.

Мастер Д. К. Түлүш тудуг материалдарынга чагыгны үе-шаазила кылып, ында үзүктелишкинниң кедүүрбас дээш хемчеглерни доктаамал ап турар. Херек болган таварылгаларда автобазадан машинаны алгаш. «Тудуг кезектери» комбинатка, материал-техниктиг четчелээшкин эргелелиниге, заводтарга-даа чедип сүрүп тургаш, ынаа-ла күүседип алыры оларда чаңчыл болган.

Амгы үеле бригада 133 квартиралыг чүрттелга бажыңның тудуунда ажылдап турар. Ында тургустунган суургалыг краи аргажок эргижиргээн, үргүлчү үрелир. Чаа краиның эптеп бээрин № 14 механизация эргелели алдап турар, оның тургузарынга база хой че херелеттинер.

Ол мышкаш балкон плиталарын, соңга, ажык баштарынга салыр оорегларны чайгаа тура чагыдып келген, ынчала-даа ам-даа алдынмаан.

Бажың шүптү 5 кезектен тургустунган. Оон 35/квартиралыг баштайгы кезээ иштики ажылдарга дүмжаактың болуп, а балкон плиталары чогундан штукатурларга дужаары сээдэп турар.

Кандыг-даа ишкында кижилериниң түүлгүүн, тура-соруктуг ажылындан хамаарыжыр болгай. Бригада кежигүннери шүптү деска эки ажылдап турарын демдеглевишаан. Тимур Куулар, Анатолий Игошин, Анатолий Семис-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары Николай Сүүр-оол, Ортуң Назым болгаш оон-даа өскелер боттарының кызымаа, сагылга-чүрүмүүг-биле үлегер-чижекти көргүзүп турарын бригадага-даа, «Кызыл тудуг» эргелелиниге дамнаавысыс.

Бирги чылды шалыпчы үзүү-биле доозуп тура, бригада ийиги чылда бедик темпилиг ажылдаарынга магадылалды тургузуп алганы ол. Оларның мурнунда соругласы тодаргай. Бедиткен социалистиг чаа хүрээлгезинде Улуг Октябрьның 70 чыл ойнуга үткүттүр оон ийиги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдазын бүрүн күүседир, 810 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шингээдип алыр база чыл төнчүзүүге чедир 30 муң рубльдиң ажылдарын немей кылыры көрдүнген.

Мурнакчы бригаданың сөөг быжыг. Оон бацыткалы кылдыр бирги чылдың планын хуусаа бетинде доозаан болгаш бо чылдың төнчүзүүге чедир ам-даа 70 муң рубльден эвээш эвес ажылдарны кылыр бис деп олар чугаалаан турлаан.

Н. ООРЖАК.

Кызылда республика типографиязының цехтеринде Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл ойнуга аддар болдурган социалистиг чарыш чорун турар. Дептерлер кылыр цехте амыктар бригадаларының оргузунда чарышка Полина Ондарның удуртказан бригадазы он айларның планныг даалгазын чедишкиннииг күүседкен. Улуг Октябрьга тураскаатказан ажыл-ишке тиилекчи болган дептерлекчилериниң чанында чаа-чаа хырбалап доозан өнүүг, чараш номнарны чыгый салган. Оларның кылган продукциязының шынары эки.

ЧУРУКТА: (он талдан) бригадир Полина Ондар, чанында дептерлекчи Саяна Монгуш.

О. ОЛЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧЫЛДЫҢ КҮҮСЕТКЕН

«Тыва тудуг» трестиң 81-ги тудуг эргелелиниле И. П. Куповтуң удуртказы тудугжу бригадазы ажылын эде тургузуп, оон темпизин бедитпишаан ажылдап турар. Коллективтиң кежигүннери Улуг Октябрь мурунунуң күн-ажылы эзлээнге киргеш, 1985 чылдың планын хуусаа бетинде боттаныпкан. Олар октябрьның бирги чартынга чедир чыл планындан ажыр 23 муң рубльдиг тудуг ажылдарын кылган.

Бригада Тыва АССР-ниң Агропромтепуркукомунуң молавчылар дишпанныр дөрт каът бажыңның тудуун хуусаавышаан бир ай бурукгаар доозаш, шеверлекчилерге дужаагаан. Бедик будүүкчүүл ажылды дээш бригада шаңналгазынга алган. Бо чедишкиннериниң бир чажыды бригадир И. П. Куповтуң күн-ажылды билдилиг организастап, коллективти сырый каттыштырганында. Ол мышкаш тудуг материалдарын сөөртүүн алырынга боду киржип, организаачы чоруун көргүскен. Бригадада күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээр кижи шүүт чок.

Байырлал мурнунуң социалистиг чарыжынга И. Трубиев, С. Кыргыс, А. Резников олар болгаш өскелер-даа мурнап, эш-оорунге үлегерни көргүзүп турар.

• • •

«Тыва кодээ электри тудуг» эргелелиниде С. Н. Кулумаев удуртказан бот-оруга-чарылгалыг бригада бо чылдың планын октябрь 1-де күүсетпээн рапорттаан.

Бригаданың ажыл-ишчилери республиканың чамдык совхозтарының дойжуларының каштаттарынче бижээри дээшки шеригге 263 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Оон тудугжулары Эрзинде «Мөрең», Сут-Хөлде «Алдак-Маадыр» совхозтарның кадыр-бөрт оруктарлыг черлериниге мал шажаалаарыкче болгаш чүрттелга бажыңнарывыче электрини киирткен. Ында беш тудугжу ажылдап, оларның кижи бүрүү 3—4 чедир түүкай мергежилдиг шингээдип алганнар. Чижээ, бригадир С. Н. Кулумаев молавчы, механизатор, слесарь, бызаачы, монтажник мергежилдериг болгаанындан янзы-бүрү ажылдарны кылып билир. В. Чечычаков, Г. Дуларев, А. Храмов, А. Черкашин олар база хой янзы түскай мергежилдиглер.

Аразында эң-найыралдыг түүлгүүлер бот-боттарының ажылынга дузалажып, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээр таварылгалыг болдурбайн, күженишкиниг ажылдап турар.

К. ХЕРТЕК.

ЭДЧ-ниң сессиязының хуралы

БУХАРЕСТ. Ноябрь 3. (СЭТА-ның түскай корр). Бүгүн ында ЭДЧ-ниң сессиязының 42-ги хуралы ажыттынган. Социалистиг экономиктиг интеграцияның үлам ынайгы хөгжүлдезинин чугула айтырыгларын ында чугаалажыр коруп турар.

Сессиянын ажылында ЭДЧ кежигүүн чүрттарының чазактар баштыңарының денгелиндеги делегациялар база олчыкаш Югославияның делегациязы, социалистиг утпаныышкын шилип алган дөгээр орар чамдык чүрттарының хамааракчылары киржип турар.

Хуралга совет делегациязын баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүзү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков чүве чугаалаан. 2000 чылга чедир ядролуг болгаш массалыг үзүткээшкинниң өске-даа чөрээн үе-чада аанга-биле үзүткен чок кылырының янзары 15-те саналдазын билдингир программазы бо чылдың эгезинде Совет Эвилелиниң паштыкы политиктиг улуг инициативазы болуп демдеглеттинген деп, ол айыткан. Бистиң ленинчи партивавыстың XXVII съездиниң бүгүдени хаара тудуп турар делегейниң айыл чок чөрүүлүүн системазын тургузарының концепциязын чөнгө таратказан. Ында кол черни оон үүлге шериг болгаш политиктиг талазы эвес, а харын-даа экономиктиг болгаш гуманитарлыг талазы эвлеп турар.

Варшава Керээзиниң кирижикчилери күрүнелер боо-чеңсекти дужурериниң айтырыгларынга комплекстиг түүшүү эвлээри дээш турдуун тура. Будапештиниң Политиктиг Консультативтиг комитединиң чөвүлел дуралынга күрүнелериниң шериг чарыгдаалдарын боттарынга дүүштүр кызырып тургаш, Европага чеңсекти күштерин болгаш аңаа боо-чеңсекти дужурериниң улуг программазын идии үндүргениер. Бистер боо саналга НАТО чүрттарының харыызын ам-даа маңап турар бис. Румыниянын Социалистиг Республиказының болгаш Болгарияның Улус Республиказының, Германияның Демократтыг Республиказының болгаш Чехословакиянын Социалистиг Республиказының саналдары-биле дүүштүр ядролуг болгаш химиктиг чеңсекти Европанын арыгаарының херээнге чугула улугну шак мындыг боо-чеңсектерден доступ зоналарны Балканнарга болгаш Европаның төөгүге тургузуп алыр чорук киирип болур ийик.

Рейкьявикке болган совет-америк ужуражыышкынга дайынын болгаш тайбыңнын кол айтырыгларын шинтирлээнивге, ядролуг аймалыг чайзатырынга болгаш делегейниң эң калбак кады ажылга жыгазын хөгжүдеринге төөгүлүг арга тургустугтан турган. СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтиң ол ужуражыышкынга идии үндүргени чаа, ханы үткалыг совет санаалары бир эвес АКШ шериг талазы-биле артык күштүг болур дээш чүг, хүлүн сонсадыл алыр, бир эвес боо-чеңсекти эңдерер бүзүреринг космосче шилгеде бербес болза, ынчан ядролуг чеңсектиң мунгаштатпышкынындан үне берип болгаш арга бар дээрэни тодаргай көргүскен. Ядролуг чеңсекти дуржурер дээш демселде шынар талазы-биле чаа байдал тургустунган. Ядролуг чеңсекти шынгыы кыырап болгаш долуу-биле үзүткээр сорулгабиле кужасинишкиннерин мөөңнөрин ол иегеп турар.

Делегейниң даа, бистиң ишти-даа ажыл-херектериниске бистиң чаңгыс эвилиштиң аңы-дүүмә чүрттарының дыжыы деминиң үзүг күүнү каны-биле турар бис. Ол делегейниң амгы үеде чаңгыс эвилиштиң продуктуларын бүдүрериниң

НАЙЫРАЛДА КЫЗЫГААР ЧОК

НАЙЫРАЛ БАЙЫРЛАЛЫ ДООЗУЛГАН

Чаңчыл болган моол-совет найырал аймак МАР-да доозулаган. Ол моол-совет найыралдың үзеп бешки байырлалы болган. Найырал аймак бо удаада Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чылынга болган Д. Сүхэ-Батор биле В. И. Ленинниң төөгүдүг удуражышкыныңның 65 чыл ооргага турасхаатткан.

Байырлалдың программазы делгем болган утка-шынары байлак. Оон төвүнде МАР-га ССРЭ хүнери — тодаргай-лаарга. Украин ССР-ниң МАР-га хүнери болуп турар. Хүнмер программазынга индустриал-политиктиг, эртем-техниктиг, культура-массалыг хемчегләр кирип турган.

Улан-Баторга Совет эртем болган культура бажыңынга «Украин ССР-ниң экономиказы, эртеми болган культуразы» деп экспозицияны чон көргеп. ССРЭ-ниң ажы-дүңма ог-бүлезинде республиканың амыдыралы-биле, оон социал-экономиктиг, эртем-техниктиг болган культура хөгжүлдезинбиле көрүкчүлерни экспозиция таныштырган. Делгелгеге улус ажыл-агыйының ажыбүрү адырларында ажыглап турар машиналарның болган механизмнериниң модельдери, фото-чуруктар, телевидледер делгеттинген. Республикада агроулетүр комплекизиниң чедишкиннери-биле тускай бир өрээл таныштырган. Көдээ ажыл-агый культуразарының чаа сорттары-биле, гибриттер-биле көрүкчүлер танышкан. Мал ажыл-агыйының талазы-биле материалдар байлак болган. Делгелгениң эң улуг болуун эртеминиң болган бижик-биилиг чуруктуң хөгжүлдезинге турасхаатткан. Экспонаттар ут-керексел класстап кылырының уран чүүлү-биле база таныштырган. Украин уран даараныгланың керамиканың, каастан аргыларының мыяка чоларының үлегерни база моон көргеп. Ажыбүрү пос-тававы, идик, хомгалантереә, уруглар ойнаракторларының байлак ассортиментизин база делгээн. Республиканың моон үндүрер черинге зарлаан литература делгелгезибиле экспозицияны доозулган.

Улан-Баторуң Төп делгеге залынга база бир улуг экспозиция ажыттынган. Ол көрүкчүлерге республикада чогаадыкчы уран чүүлүүң сайзыралын чугаалаан. Делгелгеге чурулга, графика, бише хемчээлде скулыптура, улусчу чогаадылга үлегериниң чогаалдары — шүүлү ийи чүс бежеэ хире ажылдар кирген.

«Ялалт» киностудиязының кинофильмнериниң фестивалы болган. Оон программазынга — уран-чеченчен, эртем-шенгерелдиг база мультипликациялыг денгалар кирип турган. Украин фильмнериниң темалыг көргүзүлгери өске кинотеатрларга база харыүзүлгеге эртикен.

Улан-Баторуң үлегүр бүдүрүлгелериниң, концерт залдарынга, Төв, Хөгжий база Чөөн аймактарга Херсондан баргаң «Таврия» улусчу хореография ансамблиниң, Квентев «Явор» вокал квартетиниң, сураглыг вокалистер Галина Мурзай, Людмила Шәрина биле Анна Ярыш болган илби-шидә кылыр артистериниң концерттери болгулаан.

О. БАЛДОРЖ.

МАР. Улан-Баторуң сөлгү чүгүдеп чүс үнген ажыг километр черде Моолга баштайгы госхозтарының бирээзи «Жаргалантың» тарыяга шөлүг болган мал одары шөйлүп чоруткан. Ол республиканың ийи улуг болган төй азырлыг ажыл-агый. Госхозчыл бүрүде күрүнеге шүй-муң тонна тараазы, ногаанны, фруктуну дүмээ турар. Чыжыргана — витаминнер үүжези. Оны медицинада болган аъш-чем үлегшүрүүде калбаа-биле ажыглап турар.

ЧУРУКТА: «Жаргалантың» госхозтуң чыжыргана плантациязында кат чыылдазы.

К. БОЛДОХОНОВТУҢ фотозу.

Поляр мидимниң хоорайы Мурманскиден база бир ырак туристи маршрут Улусчу Моолче шөйлүп чоруткан. Кольск чартык ортулуктуң экономиказының хөй санныг адырларының ажыл-ишчилери моол улустуң төөгүзүг болган культуразы, амыдыралы болган ажыл-ижи-биле таныжар дээш бир-ле дугаар чорупкан бис.

Моол дугаймында хөйүү дыштаныыс шын: оон девискээри Франциязындан үш, Англиязындан алды катап улуг, ээ-ле хожудангай, бүдүүлүк чурт турганындан ажы-дүңма социалистиг чурттарның ха-дүңма фонунуң дуза-ламчызының ачызында экономикага болган социал хөгжүлдеге чогуур деңнелди алган деп чүвени муң-не билир бис. Ынчалза-даа херек кырында көргеп чүүлүүтүс маңнап, күзеп, бодап турганывыстан байлак болган.

Хүжартче үжүдүп ора, самолёт соңгазындан чажыртынмас соңуургал-биле черже хереп чорудувус: карак четпес чиргилчининг, делгем ховуларың, шугум-биле дорт шыйыш каан дег, өңнүт диликтер шыва берген. Куражыл-агыйларының тарыяга шөлдери ол. Одарда чүгле тевелер эвес, аскыр өөр чылгыны, хой, өшкүнү магададывыс. Ынаар-ла, горизонтуже шөйлүп чоруй баргаң сарыг диликтерин — сараатгаан сигенин, картофель плантациязын көрдүвүс.

Бо чылын республиканың чамдык госхозтарының байлак дүжүттү алганынга өөрүп чорудувус: гектардан-на 30 центнер чедир тарааны, 200 центнер чедир картофельни алган. Турум эвес, кандааш-кынныг, курган хөөү зонязын. дан мынча дүжүт?!. «Часкы тарылга үезинде кайы хире дерии төгер-дир сен, күзүн мынча алдын үрезинии алыр сен.»— деп, моол чогаалчы Д. Гарманың чугаалааны коңчуг шын.

УТТУНДУРБАС САКТЫЫШКЫН

Моолдуң бойдүзү катаптатынмас чарааы-биле бистиң кайгаткан. Гобиге базын бүрүзү биске чаа ажыдмышкынны берип турду. Гоби дээрге элезининг ээп хөөү эвес, а кижилериң күш-ажылы хайныкаан улуг край болду. Үстүүртен, самолёттан көөрге безин, орүктар мнаарымнаар дамырланган, даглар, сыннар идиргбелеңдир шөйүлген, аймактарның, сумуларның ак-ак өглери кажарарын көзүлгүлеэр. Кежээ, каждан хүнүң соңгу хереллери ханы ак-көк дээрниң көвүлбес кылынче, мнаар-ла оожум чылып чоруй баргаңда, коңчуг улуг, доңуруп каан сүт дег, айдың ай бодунуң туружун таваар эрлептер. Ынчан хөөү бир янзы тоолгуг кылдыр кестүр. Ынчалза-даа ай каймын чаасканызыраар ийик, чидиг, электрэн оттары олче черден карак базып чырыгчып кээр. Дириг чүве дег, тептүп саарлып чыдар эвезин дем-нерлиг Гуравсайхан дагларыташ чараш: дагның эдээ күүхүреп өңнүт болгаш алдынналып чыдар чайырлыг даштарлыг, оон өрүлдүр каракөк, а дагның шыпшык бажы меңги ак бөрттүг.

Елын Ам шуралгаан шагга кижир дүжээр боор бис. Улан-Баторже ээп кээривиске безин, Орхон хемде улуг шуралгактың мыт-шимээнии, оон көөп турар серини, шыксыг чыт кулаавыска дынналып, чаактарывыс эргеледип сүй-баанзыг боон сагындырып турган.

Моолдуң кайгамчык төөгүзүнге — найысылалдың музейлериниге — күрүнеиин, төөгүүнүң чуруга, сиилбиге уран чүүлүүнүң, революциянның, Г. К. Жуковтуң... музейлериниге чоругуладывыс. Эң не уттундурбас сеткиишкинин В. И. Ленинге музей артыргаан. Даштыкыга чораап көргеним эң дээре Ленин музейлериниң бирээзи, харында дээрези болду.

Аннығ чымчак дериг-хереккелдерлиг өглерге чурттап турганывыска чаңгыс черчурттугларывыс адаатгаар боор — тевелер, сарлыктар, аттар шүүп, хөрек-чүрээзис үшта халыткы дег, могдуруда-да турдувус-ла.

Үе кыска болганындан Чойбалсанга, Эрдэмтэге барып четтикпээнивиске хомудан артсывысса-даа, үлегүр будуруге толазы-биле Моол чедишкинниг хөгжүп орар деп чүвеэн биилир, анаа бүзүрээр бис.

Бистиң бөлүүвүс туристериниден кыска интервью алыксаан кижи мен. Оларның харызы бо:

Металлургтар бригадазы Семён Бортной: Меңээ бүгүле чүве таварышты. Туристи аяа-чоруувуска чөөрүүр кижидир мен. Көргеп, билген бүгүле чүвемни, кайгамчык чараш Моол дугаймын сизиг профессиялыг эш-өөрүмге чугаалап бээр мен.

Дааранакчы Александра Макеева: Даштыкыже бир дугаар үүгүл турарым бо. Моолга көргеним бүгү-ле чүве үттундурбас сактыышкын боон назыда артар.

Антонина Потанина, педагог: социализм чурттарында, оон иштинде Моолда уруглар хөй-ле чүве кылдыныр турары дээш өөрүүр-дүр мен.

Бо чылын МАР хөй-ле төөгүлүг болуушкуннарны, байырлалдарны демдеглеп турар: революциянның болгаш МАРН-ниң 65 чылын, партиянның XIX съездизиин, Улустуң Улуг Хуралының соңгудалларын демдеглеп турар. Моолдуң чоңу ол бүгү улуг болуушкуннарының күштүг чалгымы-биле чурттап турар. Күш-ажылчы, хүндүлөөчел өйүүктериниске аас-кежиктиг болгаш тайбыны күзээлээ. Бистиң чурттувустуң партиязы болгаш чазактары оң дээш моғаг-шылаг чок ажылдап турар болгай.

С. ДАШИНСКИЙ,
журналист.

ӨҢНҮКТЕРГЕ ААЛДАП ЧОРААШ...

Кызыл районнуң ажыл-ишчи хөрээжемнери — чээрби дөрт кижи бо чайын кожавыс Моол Арат Республикаже экскурсиялап чораашкы келдивис. Иркутскиден поездиже олурупкаш, кежээкиниң он шак үезинде Байкал көлдүң чаны-биле эртивис. Эртеминде Улан-Баторга чеде бээривиске, моол өңнүктер бистиң хүндүткел үткүп алдыг. «Баянгол» деп аттыг, хөй кавут аалчылар бажыңынга орун-дежекти алгаш, оон чемненип алгаш, экскурсовод Батсүрүнүң удуртулгазы-биле Ямсыжаа Улан-Батор-биле таныжып чоруп тура. Моолдуң Арат-тың Революстуг намының баштыңчызы Сүхэ-Баторга тураскаалга база совет солдатка чыртыкмыг тураскаалга дириг чечектерни салдывыс. Совет солдатка мөңге од тураскаал бедик даг бажында. Оон батқан тепкиш чаданың саны 645 болуур чорду. Тураскаалдың бедии чедеи метр, долгандырының диаметри чээрби метр. Шөл ортузунда өшпес от хып чыдар. Оон чорутпаш, 1924 чылда үндезилеттинип тургустуңган болган 1956 чылда эзе кылынган, чаартынган Төп музей-биле танышкан бис. Культура, уран чүүл, эртем, кадык камгалалы, улус өөредилгези чедишкинниг хөгжүп, чуртта оң-оң профессионал театрлар болгаш ансамбльдер, чүс-чүс культура бажыңнары болгаш клубтар ажылдап турар. Бо-тывынгыр уран чүүлүң ийи муң ажыг коллективтеринде барык үш чүс муң ажыг кижи киржип турар. Эртемнер академиязы тургустуңган, чурттуң улус ажыл-агыйынга болгаш культуразынга ажылдаар специалист кадрларны белетеп турар хөөн хөй дээрги өөредилге чөпшээри ажылдап турар. Бөгүн МАР-да дөрт кижиниң-ле бирээзи өөренип турар дең чүвеэн болгаш оон-даа өске солуун айтырыгга харыларны оон билип алган бис.

Аңы-дүңма Моолга чоруп тургаш, «Жууулчын» деп туристер базазынга база дыштанып турган бис. Анаа туристер кайыын-даа көөп турар чер болган. Хостуг шагзыста оларның-биле бөмбүктен, теннис ойнап, концерт номерлерин белеткеп алгаш орус, тыва мырлар мрлап, өңнүктериниң солуун көргүзгелерин, ырларын көрүп, дыннап турдувус. Бир кежээ бот-тывыныгыр концертчитеттер белеткеп, оюу дыштанакчыларга көргүзер талазы-биле маргыдаа болган. Тыва АССР-деп бирган туристер бистер тыва чонувус адын сыкпайн шаавыс-биле кызып белеткеп, ойнадывыс. Түңнелинде бирги черни алган бис. Таныдарывысты, хомуска аалгаларны туристер хөлчок сонуургаан. Турбазаның бир онзагай чүвези — шупту-ла өглер, кудумчулай тип кайы. Хүнүүн-не бе хымызын туристерге берип турар. Анаа беш хонгаш, «Хужирт» деп турбазага самолёт-биле ужуп келген бис. Каяа-даа баарга, туристерге тургускан бүтү байдалдың таарымчалыын, моол өңнүктериниң хүндүлөөчелин, оларның культуразының бедиин магадап чордувус. Изиг, соок сутлуг душтар, ак-ак өглер, ойнаар херееселдер...

Ам музей кылып каан, шаандагы Эрдэмзаву деп хүрээни база сонуургаан бис.

Улуг, биче шуралгактарга четкенивис уттундурбас. Арыг агаарга, аас хүн адаанга чемненирге ижизин чүү дээр! Үш болүк кылдыр үзүп каан туристерге поварлар хаарган, шиитээри ээттеп экнеп салыр, изиг, соок суксуи черле үзүлбес.

Турбаазаларга дыштангаш, катап-да Улан-Баторга келдивис. Революция, Богда-Хаан музейлериниге чоругулаан бис. Уран чуруга музейинде совет-моол космонавтыларга алдар болдурган тускай өрээл онза чараш.

В. И. Ленинге тураскаткан музейин кижи каяа назыда үттүүр. Владимир Ильичиниң овур-хевирин даарап, чуранны — моол чонуң баштынчыга бердингенин, анаа оларның бижыг ынакшымын база моол чуруктуларның сагындыр, тывызык, уран шеверин чугаалап турар. Ол мынаан Сүхэ-Баторуң В. И. Ленин-биле баштайгы ужуражышкынын коргүзүп, хөлбиле сырып даараан хевисти кижи магадалар.

Хүндүлөөчел чонуут, хүн-өөрөктээн бойдустуг моол черге чоруп, өңнүктериниз амыдыралы, ажыл-ижи, культура тургузуушкуну-биле таныжып, карак эриктиг квас чараш чүүлдерни көрүп, ыа-га хандыр мичаар дыштанадывыс.

Сара МОНГУШ.
Кызыл район.

ШЫНЧЫ АЖЫЛДААРЫ ДЕП ЧҮЛ?

Солунга ажык чугаа

Совет чонуун мурнуугу чурттун социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирикин, кижилериң амыдырал байдалын улам эжиндиргинин соруглазын салган СЭКП-ниң XXVII съездизин болгандан бээр тос айлар эрте бергеи. Ол үениң иштинде совет кижилер улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде ээлээн эвес чедишкиннерни чедип алганын радиодан дыннап, солуннардан коңчуг турар бис. Ол бистиң өөрүп турар. Ол дээрге кижи бүрүзүнүң үениң мурнуга харыысалгазын мелереп билип тувары ол-дур деп бодаар мен. Бо хүннерде кайда-даа кижилер ажылдыг стиль-методтарын эде тургузуп, чаа бүү-биле ажылдап, эде тургустунуушкунну сес кырында эвес, херек кырында чедип ап турар үеэн.

«СЭКП-ниң XXVII съездизин кижи бүрүзүнүң шынчы, ак сеткилдиг ажылдазарының бүтүү ангыларын ажыктап, эде тургузуушкун бистен чүгле оны иеген турары» — деп июнь 7-зе үнген «Правда» солунга Москванын биз машина завозунуң ажылчыны Николай Сударников бижээн. Ол хоочун ажылчының санаалынга каттыштыг арга чок. Шынчы ажылдазары деп чогум чүл ол? Ол дээрге бир-ле дугаарында кижиниң бедик хамысалгазы, күш-ажылды хүндүлеп биилири, амыдыралга ылаңгайлыг турушту шилип алыры, чамаатка хүндүлөөнин ханы биилирии-дир деп бодаар мен.

Бо хүннерде бистиң чурттувус эргиледилиг үе-чадаңы чурттап эртип, кайда-даа эде тувгустунуушкун чорун турар. Эде тургустунуушкун кижи бүрүзүнүң утаан-боазында ажыл-херектеринде сиңирикпээн, шынчаган кандыгдаа кижиниң үкелеэрде оон чамчаар эде тургустунуп, бодун шүтүдүүн, шынчы ажылдап турарын чамдыктаар чорудуп турар бис. Эде тургустунуушкунуң үезинде кижи бүрүзү бистиң даарта хүнүү ажылдазарывыс, ажылдың шыкары эки болзун дээш мен чүүү кылыр ужурлуг мен, мээн аңаа хүүдә киржилгем кайдыг болур ужурлугум? — деп айтырыгны бодунга салып, шынчы ажылдаар, амыдыралга бар четпестер-биле ажылчын, кандыг-даа ставокка ажылдап шыдаар, бодунуң өске эштериң база мичаар ажылдаарынга өөредип турар. Ынчаганаш бисте бот-боттарывыска мергежилии солуп ажылдазары ам шүүт чаңчыл апаргаан. Оң чорук школа деп бодаар мен. Оон бригадазы республикага эң түгүлә, күүлүг КамАЗ-тарның артык кезектерии бүдүрүп турар. Заводта оң хоочун кижи, Чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, чаартыкчы саналларын киирип, байлак ажылчын, кандыг-даа ставокка ажылдап шыдаар, бодунуң өске эштериң база мичаар ажылдаарынга өөредип турар. Ынчаганаш бисте бот-боттарывыска мергежилии солуп ажылдазары ам шүүт чаңчыл апаргаан. Оң чорук школа деп бодаар мен. Оон бригадазы республикага эң түгүлә, күүлүг КамАЗ-тарның артык кезектерии бүдүрүп турар. Заводта оң хоочун кижи. Чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, чаартыкчы саналларын киирип, байлак ажылчын, кандыг-даа ставокка ажылдап шыдаар, бодунуң өске эштериң база мичаар ажылдаарынга өөредип турар. Ынчаганаш бисте бот-боттарывыска мергежилии солуп ажылдазары ам шүүт чаңчыл апаргаан. Оң чорук школа деп бодаар мен. Оон бригадазы республикага эң түгүлә, күүлүг КамАЗ-тарның артык кезектерии бүдүрүп турар. Заводта оң хоочун кижи. Чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, чаартыкчы саналларын киирип, байлак

— Мен дайын үеэнде хоюмга октуг боому түдүп алгаш, Тывадан дайзынның үзы Берлинге чедир чоруп чораан оны үңгүрүмге барып согарынга киришкеп мен. Силер чүгле эки ажылдаар ужурлуг силер. Төрээн чурттуңар мурнуунга хүлээлгелер утпанар. Кижи чүгле холубиле эвес, бажы-биле, чүрээбиле ажылдаар ужурлуг деп чүвеэн бодум шагда-ла билгеи мен. Ол дээрге бүгү сеткилии бердиниң, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаы-дыр. Ажыл хөйде берге-ле. Ынчалза-даа ажыл чокта кижиге коңчуг халаалыг, харын-даа хилинчек болур чүве. Ажыл чүгле кижиге күштү немээр, сеткил-хөөнүү сергек болдуурар, кижиниң өөртүр боор чүве. Шынчы ажылдап чоруур кижи кажан-даа чоо мурнуунга чоргаар.

Бодунуң мергежилиниң мастеря, коммунист Василий Арсентьевич Никитининиң амыдыралчы, күш-ажылчы байлак дүржулгазы бүдүүлгеде эмнек өскенге ёзулуг

РЕДАКЦИЯДАН: Бо хүннерде совет кижилер кайда-даа ажылдың стиль, методун эде тургузуп, дүргедээшкинниң, чаартылгаларның оруу-биле чоруурунуң утпанымышкынын айытказ СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш хөй ажылды кылып, эде тургустунуушкуниу чорудуп турар.

Республиканың автосепгелге заводунуң мурнакчы ажылчыны В. Хунай-оол бодунуң ажылдап турар черинде эде тургустунуушкуниуң канчаар чоруп турарының дутайынга ажык чагааны биижп, оны бис кылбас болзувусса, кым кылырыл, ам кылбас болза, кажан кылырыл? — деп дөрт айтырыгны тургузуп турар-дыр. Силер ажылчын кижиниң ол бодалдарынга хамаарыштыр чүү деп бодап турар силер, силерниң ажылдап, чурттап турар черицерде кижилериң ажылга хамаарылгазы канчаар тургустунганыл? Бо дугайын бисче бижип, ажык чугаага киржип, санаал-оналдарыңарны солчуруңарны диледнивис, ергим номчукчу.

МУРНУУ ЯКУТИЯ: ДБК ажыглалда.

Ам чүнү канчаарыл?

Чөөн Сибирьде болгаш Ыраккы Чөөн чүкте будуу чартык миллион дөрбелчин метр девискээрии эвлеп турар, Байкал — Амур магистралында баштайгы девискээр будуруге комплекизин (ДБК) хевирлеп турузары Мурнуу Якутияда уламчылап турар.

Мурнуу Якутия каракка көзүлдүр-ле чаартыннып турар. Агаар-бойдузу ширии, кижи чурттан чорбаан тайгада он чыл дургузунда 65 муң ажыг чурттакчылыг Нерюнгри хоорай тургустунган. Хөмүр-даш комплекизиниң 20 ажыг объектилери ажыглалда кирген. Оларның аразында чылда 13 млн. тонна хөмүр-даш казар разрез, коксту 9 млн. тонна хөмүр-даш ариглаа-болбаазырадыр ССРЭ-де эң улуг ариглал фабриказы бар. Оон ачызында Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң будуруглелери энергетика хөмүр-дажы болгаш кокс концентрады-биле хандыртынган. Мурнуу Якутиянның коксту хөмүр-дажын ажыглалга киирерииге киржип турар ийи фирмалар кокс концентрадын база ап эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн.

Чүүүн-даа мурнуунда Мурнуу Якутияга девискээр будуруге комплекстерии тудуп эгелээнинең ужуру чүл? Девискээр дайы-биле будуруге комплекстерии улуг эвес девискээрге бот-боттарынга холбашкан адырларның будуруглелерии тургузары ажыктыг боон турар. Ында инниг болгаш транспорт четкилери, энергия үндезиннери, социал айтырыгларны шиитпирлээр арганар бар болгай. Бидартай тудулгар кылырының орнунга будуруглеии ындыг черлерге организастаарга, капитал салыышкыннары болгаш ажыглал чарыгдалдары 10 — 20 туу кылырлыр. Сибирьде, Ыраккы Чөөн чүктө, Кыдыкы Соңгу чүктө байлактыг черлерии комплекстиг ажыглаарга улуг ажыкты берии турар. Мурнуу Якутияның девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн.

Чүүүн-даа мурнуунда Мурнуу Якутияга девискээр будуруге комплекстерии тудуп эгелээнинең ужуру чүл? Девискээр дайы-биле будуруге комплекстерии улуг эвес девискээрге бот-боттарынга холбашкан адырларның будуруглелерии тургузары ажыктыг боон турар. Ында инниг болгаш транспорт четкилери, энергия үндезиннери, социал айтырыгларны шиитпирлээр арганар бар болгай. Бидартай тудулгар кылырының орнунга будуруглеии ындыг черлерге организастаарга, капитал салыышкыннары болгаш ажыглал чарыгдалдары 10 — 20 туу кылырлыр. Сибирьде, Ыраккы Чөөн чүктө, Кыдыкы Соңгу чүктө байлактыг черлерии комплекстиг ажыглаарга улуг ажыкты берии турар. Мурнуу Якутияның девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн.

В. ХУНАЙ-ООЛ,
республиканың автосепгелге заводунда кайнакчы. Күш-ажылчы Алдар орденниң III, II чергелериниң эзилекчизи.

Чүүүн-даа мурнуунда Мурнуу Якутияга девискээр будуруге комплекстерии тудуп эгелээнинең ужуру чүл? Девискээр дайы-биле будуруге комплекстерии улуг эвес девискээрге бот-боттарынга холбашкан адырларның будуруглелерии тургузары ажыктыг боон турар. Ында инниг болгаш транспорт четкилери, энергия үндезиннери, социал айтырыгларны шиитпирлээр арганар бар болгай. Бидартай тудулгар кылырының орнунга будуруглеии ындыг черлерге организастаарга, капитал салыышкыннары болгаш ажыглал чарыгдалдары 10 — 20 туу кылырлыр. Сибирьде, Ыраккы Чөөн чүктө, Кыдыкы Соңгу чүктө байлактыг черлерии комплекстиг ажыглаарга улуг ажыкты берии турар. Мурнуу Якутияның девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн.

Чүүүн-даа мурнуунда Мурнуу Якутияга девискээр будуруге комплекстерии тудуп эгелээнинең ужуру чүл? Девискээр дайы-биле будуруге комплекстерии улуг эвес девискээрге бот-боттарынга холбашкан адырларның будуруглелерии тургузары ажыктыг боон турар. Ында инниг болгаш транспорт четкилери, энергия үндезиннери, социал айтырыгларны шиитпирлээр арганар бар болгай. Бидартай тудулгар кылырының орнунга будуруглеии ындыг черлерге организастаарга, капитал салыышкыннары болгаш ажыглал чарыгдалдары 10 — 20 туу кылырлыр. Сибирьде, Ыраккы Чөөн чүктө, Кыдыкы Соңгу чүктө байлактыг черлерии комплекстиг ажыглаарга улуг ажыкты берии турар. Мурнуу Якутияның девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн.

Мурнуу Якутия каракка көзүлдүр-ле чаартыннып турар. Агаар-бойдузу ширии, кижи чурттан чорбаан тайгада он чыл дургузунда 65 муң ажыг чурттакчылыг Нерюнгри хоорай тургустунган. Хөмүр-даш комплекизиниң 20 ажыг объектилери ажыглалда кирген. Оларның аразында чылда 13 млн. тонна хөмүр-даш казар разрез, коксту 9 млн. тонна хөмүр-даш ариглаа-болбаазырадыр ССРЭ-де эң улуг ариглал фабриказы бар. Оон ачызында Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң будуруглелерии энергетика хөмүр-дажы болгаш кокс концентрады-биле хандыртынган. Мурнуу Якутияның коксту хөмүр-дажын ажыглалга киирерииге киржип турар ийи фирмалар кокс концентрадын база ап эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн.

Чүүүн-даа мурнуунда Мурнуу Якутияга девискээр будуруге комплекстерии тудуп эгелээнинең ужуру чүл? Девискээр дайы-биле будуруге комплекстерии улуг эвес девискээрге бот-боттарынга холбашкан адырларның будуруглелерии тургузары ажыктыг боон турар. Ында инниг болгаш транспорт четкилери, энергия үндезиннери, социал айтырыгларны шиитпирлээр арганар бар болгай. Бидартай тудулгар кылырының орнунга будуруглеии ындыг черлерге организастаарга, капитал салыышкыннары болгаш ажыглал чарыгдалдары 10 — 20 туу кылырлыр. Сибирьде, Ыраккы Чөөн чүктө, Кыдыкы Соңгу чүктө байлактыг черлерии комплекстиг ажыглаарга улуг ажыкты берии турар. Мурнуу Якутияның девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн. Девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн.

Ол-ла үеде Мурнуу Якутияга девискээр будуруге комплекизинде хөмүр-даш объектилерин тударынга чарыгдаар акша-хөрениигиниң эгидиишкини херек кырында ынчаар эгелээн.

КАРАК БОЛГАШ ЛАЗЕР ХЕРЕЛИ

Каракның вентерози аарыгларының 44 хире хуузун ам лазериң дузазы-биле чедиишкиниңг эмиеэ болур. ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң Бүтүэвилелдиң карак аарыгларының эртем-шинчилел институдунуң чанында Бүтүэвилелдиң офтальмологиягa лазерлер ажыглаарының талазы-биле (Москвада) товуңуп удуртукчузу медицина эртемперииниң доктору Владимир Акопяниың чугаалап турары болза:

— Офтальмология — клиниктиг медицинаның лазер херелиин эң баштай ажыглап эгелээн адыры. 70 чылдарның эгезинге чедир-ле карак аарыгларын эмнээриниге лазерни ажыглаар дээш ораалдажмышкыминнер шоолуг дидим эвес болуп турган. Лазер-биле эмнээриниң түскай методуңуң дугайында чугаа бээш ынчан турбаан. Чаа лазерлерни турусканы оларны ажыглаарының аргаларын ажоок калбартқан, ынчангаш нарва зараан кижилерни эмнээриниң принципиалдыг чаа аргаларының дугайын ам чугаалап болур апаргаш.

Чоокку үеге чедир-ле, чижээ, чигир диабединиң каданнаашкыларының бирээзи — диабетиктиг ретинопатия деп аарыг эмнеттинмес турган, ол аарыгның үезинде сетчатка дамырларының патология өскерлиишкинниери анда хая куучтарының чылгааны болу бээр. Аарыг кижилер ынчан согуурар деп баар. Сетчатканың лазерлиг коагуляциязын ажыглап турган, ол аарыгны эмнээриниң таарымчалыг эки аргазын чедип алган бис.

Карак дувуңуң атеросклеротиктиг өскерлиишкиниерин лазер-биле эмнээрин сөөлгү чыл. дарда ажыглай бергеи бис. Ол аарыгның үезинде сетчатканың төп дегенерациязы өскүүр: сетчатканың төөүнге эң чиигe дамырларың өскерлиишкиниери чоорту кедерээр — ол эң чиигe дамырлар дыйлагар болуп, хээрек аннар, тканьнарны кислород-биле ой-тап кылдыр хандырбайн баар. Аарыг кижи шуут согуурар бербес, ынчалза-даа көөрүүң төп кезектериниң кошкаары ниилээл болуурүнүң чылдагааны болу бээр. Ол аарыг чаа эгелеп чоруур үеде өскерлип баксыраан дамырларны лазериг коагуляциянын дузазы-биле эмнээрге эки түнелиерни бээр. Ынчалза-даа ол аарыг кадаиндап болур, а ынчан эмнээшкин шоолуг дээштиг эвес апаар.

Бистиң институдувустуң клиниказынга ооң директору ССРЭ-ниң Медицина эртемперииниң академиязының чингине кежигүнү Михаил Михайлович Краснов үн эгелээшкинин ёзугаар глаукоманы лазер херели-биле эмнеп турар. Ол аарыгның тыптырының механизми «дренаж» системазының: фильтрииң, каракты долгандыр турар канадың болгаш элээн кан он-он бичии чиигe дамырларның үрелгениниде болуп дээрзин совет эртемденнер шинчилеп тыпкан. Ол дамырларның тканьнары кижиниң назыны улгатқан тудум уламна шимченгир эвес, дыгый болуп, кадый бээр. Суук түүлдериң агымы баксыраарга карак иштиниң базымшкыны улгадыр (варытың чылдагааны ол). Фильтрии «септээрә», ону эвээлеп болгаш эртириичел болдурары белең эвес сорулга, каракты эң-не нарын тканьнарының дугайында эң-не хенизиг ярай деп ылган биилеп алыр тургузугларының дугайында чугаа чоруп турар болгай. Ону кылырда шилчип ялериир лазерлер дээр мындыг лазерлерни ажыглаар. Олар улуг энергияның секунданың түгле хенизиг миллионнүк кезээзинде бар болуп тыптыр импульстарын хереледиирип турар. Шак мындыг кыска хенизиг үениң дургузунда тканьнар изин четтиккес, ынчангаш лазериң чылгыглыг эвес түүлдерин ажыктыг эмнээр фактор болу бээр. Хереле таварыштырарының мындыг хевирин «соок» лазер деп адаар. Кезии эмнээри түгле каш-ла минута уламчылаар, ынчангаш мырыңай зарышкылыг эвес болур. Главкоманың яизы-бүрү хевирлериниг болгаш чадаларынга, оларның иштинде мырыңай ховар таварлыг аймылыг, шаанда эмнеттинмес деп санатлыып турган хевирииниг лазер. лиг кезип эмнээшкиниериниң он методикаларын ам совет офтальмологтарының клиника практиказында ажыглап турар.

Лазерлиг херел катарактаны эмнээрииниң эң ховар аргазын берип турар. Ол аарыгны кезип эмнээниниң сөөлүнде хрусталяктиң сөөгү капсуласының бүлүртүнүзээниниң үржүүлгазын айнги катаракта база катап хаая эвес өскүүр. Хрусталяктиң капсуласыны кедергей нарын кезип эмнээшкинин лазер. ниң түзазы-биле кылып турар бис. Лазер чокка ол аарыгның мындыг каданнаашкыны-биле демисежирии берге.

Каракты яизы-бүрү аарыгларын эмнээриниге ажыглаар совет офтальмологтуг лазерлиг тургузугларының 13 чүртүү, оларның иштинде АКШ, Канада, Великобритания, Франция алган. Ам оларның чаа болбаазырангайжыткан конструкциялары тургузуглаан. Чижээ, «Лямз-2» деп лазерлиг комплексте яизы-бүрү эмнээшкинигe ажыглаар элээн кан лазерлерни ында эң баштай каттыштырган. Лазерлиг херелии чигележиин кедергей шын кылдыр шыгаан көөрүнүң түскай системазы бар, ол каракты оптиктиг системазының яизы-бүрү кезектериниге — карак шырыңмазынга, хрусталиниге, шил хевирлиг телозуунга — база сетчатканың бүгү каттарынга салдар чедирер. Ол комплекс Медицина эртемперииниң академиязының корреспондент-кежигүнү Святослав Федоровтуң удуртуп турары Москваның карак микрохирургиязының эртем-шинчилел институдунга клиника шылталларын чедиишкиниг эртикеп. Бистиң институдувустуң болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Нинги физика институдунуң ажыллакчыларының чогаадып кылганы офтальмологтуг хөй яизы ажыглаар лазерлиг «Якорь» деп ооң өске бир тургузугну эндере бүдүрээри бо чылын эгелээр.

Карак аарыгларын эмнээриниге болгаш эмиртириниге эмне ажыктыг лазерлиг методтар улам-на хөй-биле шептеер турар. 1990 чылда бистиң чүртүвуска лазерлиг офтальмологияның 30 төптери ажыллаар.

(ПМА).

ЭДЧ-НИҢ СЕССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арнада).

кап көргүскен. ЭДЧ кежигүнү чүртүүр-биле кады ажыллажылганы бүгү талалыг калбартқынче, бүдүрүлгеии интенсификастаар сорулга-биле күш-ажылды делегейге социалистиг хүнаалдазының артык күжүн чогуур негелде ёзугаар ажыглаары. ЭДЧ кежигүнү бүгү чүртүүрге эртем-техниктиг дешилгеии дүргедиирииң орүүн ажыдыралга боттандырер дээш кызымаа-биле туржуп турар бис. Амгы үеде 300 хире совет бүдүрүлгелер ажыдуңмалышкы чүртүүрге бүдүрүлгелер-биле дорт харылзаалары тудуп турар.

Интенсификацияның негелделеринге дүжүп турар чаңгыс аай ажыл-агый механизмии тургузар талазы-биле ажыл Совет Эвилелинде чорун турар. Ооң иол өзээ даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганың системазынга үлдезии чаартылгаларны кылыры болуур. Олар совет экономиканы хогжудеринге-даа, ооң деп каттыжылганың өске чүртүүры-биле кады ажылдажылгазынга-даа, социалистиг интеграцияны хамыладырынга-даа дыка улуг үжүр-дузалыг. Ынчангаш бис шупту-вус улуг ажылны кылыр үжүрлүг бис. Дүгүрушканың ёзугаар бистиң сессиязыска ол айтырыгларны делегеренгей-биле чугаалажып көөрүнге сеткил ханыышкыны илередип тур бис.

Эрткен үениң иштинде кадм чорутқан ажыл-чорудуганың өске улуг түңнели 1986—1990 чылдарда планнарлыг дүүштүрүп турар үеде улус ажыл-агыйының элээн кан улуг айтырыгларын шиитпирлээни болуур. Оларның чамдыызы ол үеден мракта ажа бээр. 2000 чылга чедир экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кадм ажылдажылганың ийи талалыг программаларынга эт салган.

Амгы үеде чамчыл болу бергеи орүктар четпес, олар экономиканы интенсификастаарың хандырып шыдавас болгаш экономиктиг хогжүлдеге, кадм ажылдажылгага өскерлиишкинии чедип алыры-биле чаа хевирлер херек деп ЭДЧ чүртүүры бир дөмей санап турар. Ону политиктиг, экономиктиг эң чугула сорулга кылдыр билгеш, кадм ажылдажылганың чаа хевирлерии, дорт харылзааларыны бүгү хемчеглер-биле калбартқыры, каттышкан бүдүрүлгелерии болгаш организацияларны тургузар дээш кызымаа-биле туржуп турар бис. Амгы үеде 300 хире совет бүдүрүлгелер ажыдуңмалышкы чүртүүрге бүдүрүлгелер-биле дорт харылзаалары тудуп турар.

Бистиң сессиязыска чугаалажып көөрү-биле дем каттыжылганың чүртүүрүнга энергетиканың хогжүдеринии хөй талага тодаргай документтиг кииргеи деп, Н. И. Рыжков уламчылаан. Ол болза, атомнуг электростанцияларны болгаш чылыг хандырылгазының станцияларын тударының программазы-дыр. Ында ССРЭ-ниң санавааска, ЭДЧ чүртүүрүнга атомнуг электростанцияларның иштиг күүүзү 1986 чылда чижек-биле 8 миллион киловатт турганыдан оларның күүүзү 50 миллиөн киловатт чедиирии баш удур көрдүүгеи. АЭС-терге электроэнергияны бүдүрүп үндүрер оон иштиг бүдүрүлгезиниң чижек-биле үжеи чедир көөрүдериии. АЭС-тиң күүүзүн 5—6 катаи улгаттырарын планнаан турар. Оон ынай үнелиг болгаш чедишпес органиктиг одаар түүлүү — газты болгаш мазутту каминаи, чылыг хандырарының атомнуг электростанцияларын база тудар бис.

Электри болгаш чылыг энергиязынга өөүн турар бистиң хереглеливисти, оларны дедир эгидериниң аргаларын, энергетика талазы-биле эртем-техниктиг дешилгеиниң делегей угланышкынын кичээнгейлии-биле өөреиниң көргеииниң түңнелиинде ол орүктү шилип алган бис. Чернобылыга болган халаи кады ажылдажылга кылырына ядролуг энергетиканың перспективаларын түгле чок кылбаан эвес, харын айыыл чок болуруңуң айтырыгларынче кол кичээнгейии үндүргеи, келир үеде энергииниң инанымштыг хандырылгазын магадылап турар кара чаңгыс үнер дес кылдыр ооң үжүр-дузазын улам-на быжыглап турар Оны кылырына коллективтиг программа улуг үнделиинии туружуп турар. МАГАТЭ-ге киирген бистиң саналдамбыстың барымдаалап турган, ол талазы-биле чүртүүр аразының кадм ажылдажылгазынга социалистиг чүртүүр улам-на идепкейлии-биле киржип турар.

Программаның онаалдаларын чедиишкиниг күүзедирилээр. Чамдыктары көдээ черлерге партизан шимчээшкинин хогжүдер, оскелери—хоорайларның ажылчыларынга даянып, үшкүлери — оларның кайызы-даа кылыр деп бодап турганнар. НХСФ-тиң удуртулгазынга чаңгыс эптн камгалап алырын Фонсека ораалдажып турган. «Сандиножу кандыг болгурул?» деп бодуңуп ажылынга революстуг теорияны революсчу практикаби-ле каттыштырарының эргежок чугулазын, улус массаларындан хоорук болбазының эргежок чугулазын ол айтып турган.

Ол одуругларны ноомчуп тура, Никарагуада революсчу чорудулганың хогжүүрүнге оон бо хүн бээин чугулазын биилеп ап болур. НХСФ-тиң чаңгыс эвин быжыглаарынче Фонсеканың кыйгырыын оон сүрүкчулары — фронтуүн амгы удуртукчулары ыдыктыы-биле камгалап турар. Ол чаңгыс эптн Каттыжылган Штаттарның чаңгыс дең ораалдажмышкыны. НХСФ-тиң удуртулгазынга яизы-бүрү «агымнарны» болгаш «балык чүгештерин» тып алыр дээш ораалдажмышкыны бүтпейн турар.

1976 чылдың ноябрь 7-де К. Фонсеканың коргунуг өлүмү диктаторжу ёзу-чурумга удур боо-чепсектиг демисселии нарыядылыкан. НХСФ-тиң Чингине секретары чокта, сандиножу үш агым аңгы-аңгы хевелип эгелээнии. Чүгле 1979 чылдың март 8-те олар каттыжа бергеи болгаш бир дем-биле хевелип эгелээнинер. Ол үеде тура халымшкын Манагуаны, Леонну, Масаяны, Гранаданы, оскелерии никарагуа хоорайларны хеме алы бергеи. Диктатурага удур демисселче оппозистиг партиялар, хүү капиталдың төлээлекчилери, католиктиг хүрээ-тииг кирии бергеи.

Оон соонда Сомосаның чаштының турган бүкери — штаб-квартиразы дужуп батқан Манагуа шыышың апарган. Бүгү хоорайга кызылкара өңнүг сандиножу туктар киискип үнгеи. Улусчу антиимпериалистиг революция тиилээн. Эң-не каржы хантиниг ёзу-чурумнарының бирээзи бүүрээл дүшкеи. Ынчаза-даа чүртүү бүүрээл батқан байдалга ол арттырып каан. Никарагуаның даштыкы өрээл 1,6 миллиард долларга болган, а национал банкының сейфтеиниде чүгле 3,5 миллиөн доллар арткан турган. Диктаторжу ёзу-чурумга удур демисселге 80 муң хире кижи өлгеи. Барык-ла 40 муң бичии үүлдер ада-иези чок арткан. 150 муң хире никарагуа кижи даштыкыга турган.

База катаи мурнукузу мышкаш никарагуа улустуң демисселии— бо удаада чүртүү катап тургузары дээш демисселии сандиножу фронт баштай бергеи. Улустуң кииг деткимчеи-биле, делегейниң эң-сеткил каттыштырылгазынга даянып алгаш, ол кыска хүүсаа иштинде күрүнеиин чаа аппаратын тургузуп ап, хостуг Никарагуаны хогжүдер талазы-биле коңчуг улуг ажылды кылган. Бойдус курлавырларын шинчилээрии болгаш ажылдаан кылыры, даштыкы салгыны, өртектер тургузарының политиказын күүрүне бодуңуп холдуга алган. Чонуңуң хөй кезиниин эрге-ажыктарынга революсчуның тиилээниниң баштайгы түннериниң эгелээш социал-экономиктиг чаартылгаларының калбак программазын боттандырып эгелээн. НХСФ-тиң кыйгырыы-биле мрак рабоиларже эки туразынар, чорупкан, олар кыска хүүсаа иштинде бижик биилбес чүгүс муң тараачыннарыны ужук-бижикке өөредип каан. Ак халаттарлыг кижилер эң-не баштай тараачыннарның сүүрларынга болгаш индейлериниң чүртүзи турар черлеринге чеде бергеи.

Дайынның чедирген салыгларын Никарагуа дургени-биле элип аптар мышкаш сагындырган. Ынчаза-даа АКШ-тың империализмии тайбынының түгле элээн кан айланып анда бергеи. Өске чүртүүрже, түүнүн-даа мурнукузу Төп Америкажже, диктаторжу ёзу-чурумнарга удур улустың он-он чылдар иштинде демисселии турар чүртүүрже, «Никарагуа үлегериин центрей бээрииден» ол коргуп турган 1981 чылдан эгелээш ТРЭ Сомосаның дээрбечи болуктерии белеткеп, чепсеглеп, оларны Никарагуажже чоруун келгеи. Революсчу республиканга удур чараттынмаан ла-

Ол социалистиг дем каттыжылганың күүүзелериниң тайбынга ынак бүгү күштериниң идепкейлиг күжелиишкиниери, улам-на тодаргай сорулгалыг хөделиишкиниери негеп турар.

Европага экономиктиг болгаш политиктиг кадм ажылдажылганы калбартырынга ЭДЧ-ниң болгаш ЭДЧ кежигүнери чүртүүрүнүң түс-түзүүнде албан ёзуңуң харылзааларын Европадың экономиктиг интеграциязы-биле тургузары бараан болуур болуур ийик. Ол ийи ёң улус каттыжылга организацияларының аразында ажыл-иеректе харылзаалар ийи таланың эрге-ажыктарынга дүүжүр. Европаның болгаш бүгү-ниити аймаа чок чоруктуң материалдыг базазаны быжыглаарынга дузалаар ийик.

Кайгамчык улус экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күүүлүг ЭДЧ кежигүнерии чүртүүр делегейниң яизы-бүрү районнарының күүүзериниң экономиказы-биле сырый холбашкан. Бистиң ажыл-агый планнарывысты боттандырарывыс, социалистиг дем каттыжылганың чүртүүрүнүң бижыгларын ап шыдапкан.

Сандиножу революциязының хогжүлдезиниң амгы үе-чадазын никарагуа улус боттарын «дириг артарының үези» деп адап турган. Политика, экономика, шериг талазы-биле дириг артарының үези НХСФ-тиң түүүзүнүүнүң 25 чыл оон демдеглеп турар, никарагуа улус камгалалды болгаш будүүрүлгеии бижыглап турар. Сандиножу революциязыга улустуң деткимчезин бербес дээш Каттыжылган Штаттарның стратегиг планы бүүрээл дужуп турар.

Александр ТРУШИН,
СЭТА-ның корреспоидентизи.
Манагуа.

ЧУРТУВУСТУҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

◆ **ДЕПУТАТСКИЙ.** (Якут АССР-де). Солаңгылыг курлаг мындыга Депутатскиий деп суурда тудуп турар даг байлаа болбаазырадыр комбинат идегелдиг суг хандырылгазын алган. Кыска хүүсаанын иштинде ында суг хөөлбээри болгаш 6 км узун магистралды тутқан. Суг будүүрүлгеже чогуур үезинде чедип эгелээн. таарыштырып-ажыглаага киирер ажылдар шулуудаан.

◆ **БЛАГОВЕЩЕНСК.** Мелиораторлар эртемденнер-биле кады холбаалыг ажылдап турган. Амур областың шөлдеринге курганылга системазын тударының темпизин дүргедеткен. «Амур суг тудуг» дээр каттыжышкын хаалгыг тренажы салырының чаа ажаазын шингээдип алган. «Чаа күш-ажыл». «Херел». «Күш-ажылдың маадыры» деп колхозтарның шөлдеринге 5 км узун хаалгыг тренажы чаңгыс ай иштинде салган, ону эрги арга-биле 4 ай иштинде кылыр турган. Пластмассадан кылган хоорааларны будүүрерии Благовещенскиниң бир будүүрүлгези шингээдип алган.

◆ **ТЫНДА.** (Амур область). Эрте-бүрүнгү тоолчурту көрей чугааларының маадырлары Тындада ажыттынган делегеде катап «дирлиң» келген. Аку-дүүма көрей улустуң төлээлекчилери «Тындалеес» дээр совет-корей ыяш белеткээр каттыжмышкында ажылдап турар. Олар боттарының хостуг шактарында чогаадыкчы ажылче хандыкшып турар. Олар бөгүнгү Кореяның бөдүүн ишчилерии, оларның бөгүнгү ажыл-херектерии ураң чурулгага көргүскеи. Делегеледе «БАМ» деп бадык онзагай черии эдеп турар. Бот-тывыңгыр чурукчулар ол бөлүкте БАМ-ның кажан-даа катапттатынмас бойдус чурумалыш, интернационалчы коллективтиг кижилерии көргүскеи.

◆ **КЫЗЫЛ.** Тываның Чаа-Хөл суурунда чүртүүр туран куш-ажылдың хоочуну Сат Самый-оол 70 харлаан хүнүнде эки белекти алган. Чаа суурда, чавагайжыды тутқан бажыңның дулгуурун аңаа тутсуп берген. Улуг Октябрьның байырлалының будүүзүнде «Найырал» совхозтуң 400 ажыг механизаторлары болгаш малчыннары Саяи-Шушенск ГЭС-тиң суунун аданнга баар эртем бажыңнарыидан чаа бажыңнарже көшкеи.

◆ **ТУРА.** (Красноярск крайда). Эвенки автономнуг округтуң төөүнүң чүртүүкчилары Улуг Октябрьның байырлалының хүнүнде крайда болгаш чүртүүн өске-даа черлеринде хоорай. суурларының кижилери-биле телефон дамчыштыр чугаалажыр аргалыг болган. Муң номерлиг автоматтыг телефон станциязын ында ажыглалда киирген. Чаа станцияны Красноярск крайның сөөгү талазында районнарга телефон харылзаазын хогжүдер программага дүүштүр тутқан.

◆ **ВСЕВОЛОЖСК.** (Ленинград области). Ногаа өстүрер «Бугры» дээр совхозтуң шөлдеринин кыдында ногаа шыгжаар чаа черии тутқан. Ак кочаның капустаны анаа шыгжаары-биле ажылды эгелээн. Ол капуста анаа чаа төңгүже чыдар. Хоорайда ногаа шыгжаар черлер курутлыгыже чедир капуста анаа чыдап, түүге дизе, ол шыгжамырны техниканың эң совгуу чедиишкиниери ажыглап тутқан, капуста анаа үелбес.

(СЭТА).

УЖУРАЖЫЫШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. Никарагуаның даштыкы керектер министри М. Д' Эското КНО-ның Чингине секретары Х. Перес де Куэльяр-биле ужурашкан. Июнь айда Төп Америкада бо чүртүке удур АКШ-тың агрессиязын сойгалаан болгаш ону соксадырын негээн делегей судунуң шиитпирии күүседириниң эргежок чугулазының дугайында айтырыгны КНО-ның Чингине ассамблеязының 41-ги сессиязының хүн айтырыгына дүүген киирелиниң дугайында диалег-биле Никарагуаның айтырыг тургузуп турарының чылдагаанындан анаа ол таныылбырлап бергеи.

Беседага киришкеи КНО-ның чанында Никарагуаның доктаамал төлээлекчизи Н. Астороганың журналистерге дамнатканын ёзугаар алырга, КНО-ның системазында кол суд органы болур делегей судунуң шиитпирии күүседириниң эргежок чугулазының дугайында айтырыг бүгү делегей иинтилежилгезиниге, илангыя агрессиядан камгалаарынга хереглели болгаш оларның иштики хевтериниче холгаарлаваазы оиза улуг боол турар бичe чүртүүргa ужур-дузалыг боол турар.

(СЭТА).

КОШКАТПАС, УЛАМ ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткомуның будүүрүгениң участокторынга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ап турар хемчеглерии ында хөй-иинти организациялар-биле кады чорудуп турар. Күш-ажылдың база будүүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган комплекстиг хемчеглер ажылдан кылдынган. Ол талазы-биле хүлээп алдынып турар доктаал-шиитпирлериниң күүселдезии шыңгыы контрольга тургузар дээш партия эге организацияларының секретарьларының, ажыл-агый удуртукчуларының, участок, цех начальниктериниң, мастерлериниң, бригадирлериниң отчёттарын парткомуның хуралларынга дыыпап турары — дээштиг болуп турар. Күш-ажылдың база будүүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле кайы-бир адырда чедип алдынган эки дуржулганы өскелерге чедирер, иештерелир арганы ол берип турар.

СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмии узутқаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын боттандырар дээш ап чорудуп турар бүгү ажылдарывыс үстүиле чугаалаанын айтырыгбиле тудуш холбаалыг. Сагылга-чурум, корум-чурум кайда-ла эки, быжыг болдур, ажылдың түнелиери ол участокта эки болуру билдингир. Коллективтерге болгулаан хураларга арагалаар чоруктарны узутқан чайлалыр талазыбиле толаргай саналлар киргилээн. Эзиртир суксун садарын эвээжедип, чурумчуткарының түнелиери черле багай эвес. Араганы боду белетээр чоруктар-биле демисел хоорай Советииниң девискээриниде күштелеп. Хажылышкым кылган кижилерии илередип, оларны хамаатыларның чыыштарында, хөй-иинтиниң ажык сударында киирип, тургузуп, административтиг хемчеглерии онаап турар. Хоорайның садыг четкилери эзиртпес суксуиларны магазиниерге садарын элээп ковуудеткен, эрткен чылдың ийги чартында тургаиы-биле деңнээрге эзиртпес суксуиар садары 2, яизы-бүрү соктар садары 7 хуу ковуудээн.

Партком, хоорай Советиниң күүскому культура-массалыг, күш - культура - кадыкшылга хемчеглерии идепкейжидер айтырыгны дээштиг шиитпирлээрииге база дорт кирижи келген. Чоннуң дыштанылгазын ажыктыг организастаарыиче кичээнгей улгатқан. Культура-массалыг, спортчу хемчеглерии доктаамал организастап болур материал-техниктиг база хоорайда бар. Чугула бо айтырыгниң байдалы ынчангаш ону канчаар организастаарывыдан, кижилериниң анаа киржилгезииден улуг хамааржыр. Чүрттакчы чоинуң дыштанылгазын организастаар, совет чаа ёзулалдарны пропагандалаар талазы-биле биче эвес дуржулга Культура ордузунуң ажылында мөңгеттиниген. Яизы-бүрү кежээлер, күш-ажылдың хоочуиларынга болгаш бүдүүрүлгениң мурнакчыларынга турасказтқан кежээлер, ужуражылгалар эртип турар. Бөлгүмнер, каттыжмышкыннар байдаа ажылдап турар. Чамдык чүрттелга бажыңнарының подвалдарын спорт хемчеглериниге ажыглаар сорулга-биле оларны эле дерээн. Бот-тывыңгыр ураи түүл бөлгүмүүнүң киржикчилериниң санын өстүрер сорулга-биле анаа киржир күзелдиг кижилерии хоорайның бүдүүрүлгелериниден ап турар. Спорт секцияларының киржикчилериниң саны көвүдеп турар, бассейиниң ажыглалы экижээн. Күш-ажылчы коллективтериниң бассейиии болгаш спортзалды ажыглаарының графигии тургускан. Арага ишпес амыдыралды бадыткан тургузар дээш кижизидилге, тайылбыр ажылдарын багай эвес чорудуп турар коллективтер бар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының төп будүүрүлге лабораториязының № 5 эрлээзиниң, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң бригадаларының болгаш өске-даа коллективтериниң ол талазы-биле дуржулгазын өөредиглиг ыылдыр көрүп, ону иептередир хемчеглерии ап турар бис. Ынчалзажок арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссияларның хураларының хүн айтырымыга киирип, отчёттарын дыыпап турар. Күш-ажылчы оң сес коллективтиң удуртукчуларын арагалаар чорук-биле демиселии коллективиниге канчаар тургусканын хөй-иинтиниң корум-чурумун камгалаар талазында ыыпсырып бергеи.

В. КҮЖҮГЕТ.
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниге партком секретарының оралакчызы.

РСФСР-ниң болган Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, Улустарның пайрамал орденниң эдилекчизи, республиканың хөгүн артистеринден бирээзи Екатерина Седип-ооловна Кенденбильдиң чогаадыкчы ажылының дартем, тергүттүгеен хүнүнден бөри алдан чыл болганынга турескаткан кежээ болган.

РСФСР-ниң улустуң артизи М. М. Мунзук, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи М. А. Рамазанова, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Р. Д. Кенденбиль, театрда партия организациязының секретары, РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Л. И. Солун-оол, РСФСР-ниң ураан чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы болган Бурят АССР-ниң алдарлыг артизи, кол режиссёр Н. Е. Логачев, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. С. Митряшкин болган театрның эске-даа артистери кежээге киришкен.

Чогаадыкчы кежээни культура министри А. С. Серен ажыткан, Е. С. Кенденбильдиң кол-ноол ролдарынга доктаган. Ол аңаа Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң Хүндүлел биижин тыныстан.

Ие кижиниң каш-даш солун озуур-хевирин артист тыва спектаклиге тургускан. Оларны аңгы-аңгы салгалдың артистери ол кежээ катап ойнап көргүскен салгалдарының харылзаалын бадыткап турар. Театржыткан көргүзүг кыска-даа бол, артистиң эрткен оруун тодаргайы-биле чүрүн көргүзүп турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери А. Кулар Чинчиниң, Т. Оюдар Катеринаның, Тываның комсомол шаңналының лауреаттары Д. Монгуш Мотряның, Г. Мунзук Бичелектиң ролдарынга уеэдүлерин ойнаан. Артистиң ойнаан турганы «Хаймаан боттаң» Салбакайның ролүнда — С. Монгуш, Екатерина Седип-оолова болуп Ч. Айтматовтуң «Иениң шөлүнден» Толгонайның монологун номчаан.

Бистиң корр.

НОЯБРЬНЫҢ КИНОЭКРАНЫ

«Чаза таварышкыны» деп киноо чилят темалыг ой-шаанда үнген кино болуп турар. Кинону кижи сеткил хөлзөшкиниң болган киленгешкин-биле көөр. Чүге дээрге мында ажы-төлүүн салым-чолун боттары-ла будап турар ада-иелер дугайын көргүскен. Арагалаашкының ужуралдарлыг сюжет-биле үнүп ёра-ёра чораан, ол мыйыг шынны билип алган: ооң каггаш чорупкан амыдыралы кара чангыс шын, ёзулуг амыдырал ол болган.

Кинода кол рольду Олег Борисов ойнаан, Лидия Федосеева-Шукшина, Валентин Гафт, Светлана Немоляева, Валентина Теличкина, Игорь Костолевский дээш эске-даа артистер кинода ойнап турар.

База-ла «Мосфильм» киностудияга үндүрген **«Өлүрүкчү херекке кирбилеэ»** деп киноның утказы мыйыг. Улус хоорайның бир-ле кылыг черинге чурттап турган аныяк херээжен кижи өлүрткен болган. Оны эң-не чараш, ат-сураглыг херээжелериниң бирээзи дижир турган. Өлүрткен кижиниң херээн истээнибиле инспекторлар Филдс биле Брамелл база истекчи Филберт чедип келирлер. Өлүрткен кижиниң үнелиг ортектиг чүүлдерин алгаш баргаш болган. Оорунуң изин пинчилеп көөрге, Серый Призрак дээн шолаалыг дурзулгалыг оор Норман Сим хире болганы илередэн. Ол мооң мурнунда өлүрүкчү херек кылып көрбээнин-ле шыны...

Австралия чогаалчы Джуда Уотеннің мыйыг аттыг романын ёзугаар киноны тургускан. Ол чогаадты орус дылче шагда-ла оңулдурган. Чиляг үнүралдарлыг сюжет-биле тургускан кино бүркүзүг судтуун ёра чок мөзүг-шынарын хереченилеп турар. Киноның режиссёрлары —Владимир Краснопольский биле Валерий Усков. Рольдарда — Эвальд Хермакюла, Ролан Быков, Олег Басилашвили болган өскелер-даа ойнап турар.

«Эрги чексек дугаймында балларда» деп киноны В. Михальскийиң мыйыг аттыг тоожузуун ёзугаар Горький аттыг киностудияга тургускан. Авар дерээжен кижиниң эрес-дидим чоруунуң дугайында мааңнырлыг драма. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде ол дайын шөлүнче оолдарының соонган чоруткан. Бо не оолдарынга кыргаш ада-өгбелериниң чепсээн тутсуп бээр болгаш.

Кинода кол рольда—Патимат Хизроева. Тургускан режиссёру — Иннокентий Вороним.

«Дүштүк кыстың үдээни» деп чаа кинодан кызыл шеригжи биле ырак көдээ сууданган аныяк кыстың арыг-шынчы, улуг ынакшылының төөгүзүн билип алыр силер. Кинода болуушкуннар хамаатыг дайынының үезинде болуп турар. Узбек кинематографистериң бо кинозу көргүүдерге солуп болуру чугаажок. Киноны режиссёр Учкун Назаров тургускан. Кол рольдарда — Фатима Фархади биле Рустам Уразаев.

Ноябрьда даштыкы экранның **«Ол Парижде болган»** (Канада биле Франция), **«От адаа-биле»** (АКШ) киноларын көөр силер.

Л. ВЕДЕРНИКОВА,
кинопрокаттың улуг редактору.

ЭЭЛЧЕГЛИГ ТИРАЖ

1986 чылдың ноябрь 15-те Казань хоорайга 1982 чылдың Күрүшенің шитпик ойнаашкынының чээлизиниң ойнап алышкынының 39-ку тиражы болуур.

Тиражта 10000, 5000, 2500, 1000, 500, 250 болган 100 рубльдиг ойнап алышкыны, нары бар.

10000 рубльдың ойнап алган кижи «Волга» автомобильди азы ол-ла класстың эске-даа автомобилин эдилеп чыжа садып алыр эргелиг. А 5000 рубль ойнап алган кижи—ол класстан куду эске марканың автомобилин эдилеп чок садып алыр эргелиг. Автомобильдиң артезиниң болган ойнап алышкынының ылгалын ойнап алган кижи боду төлеэр.

Ооң соонда эдилеглиг тираж Москва хоорайга декабрь 30-де болуур.

1966 чылдың Күрүшенің үш хуулуг шитпик ойнаашкынының чээлизиниң облигацияларын 1982 чылдың Күрүшенің шитпик ойнаашкынының чээлизиниң облигацияларынга 1987 чылдың июль 1-ге чедир чиглелдиг байдалга азы ортезин төлевейн, облигациялардың эдилеринге орнап алыр эргени бергеп.

Ажаалда кассаларында облигацияларны чүгле оларның эдилеринге азы бүзүреттиргеп кижизинге орнаар.

(СЭТА).

·СПОРТ·СПОРТ·СПОРТ·СПОРТ·

ЭЛЭЭДИ ООЛДАР ЧЕМПИОНУ

16 хар чедир шылыраачылар ортузунга делегей чемпионну атты ереванчы школачы оол Владимир Акопян чедип алган.

Володяга ужуражып чеде бээривиске, ол бисти-даа эскерер хире эвес. Аргентинага «кадеттер» ортузунга болган делегейниң бирги черн дээш маргылдаага ойнаан салыглавын болуунуң тренери Олег Дементьевке хандыкшылдыг хөөрээн олур. Ол дээрезинде оларга шаптыктаваазын шинтирлээш, чемпионнуң донгу намнарын улуг Акопянга демейде биилиигир-ле болгай деп бодаан, башкайгы айтырыгларыны аңаа салып эгелединис:

— Володя талантылыг шылыраачы деп чүвени бир дугаарында кым тодаратканыл? Бо хире үезинде кижиниң салым-чолун шинтирлеэ деп чүве улуг харылсалга-ла болгай!

— Ажыы-биле чугаалаарга, ол дугайын ооң мурнунда шүүт херекке албайн турган бис. Ынчалза-даа Володя бодунга үе үениң дерээн шилип вар дээрзин билип турдувус. Аңаа дузалажыры черле херек турган. Ынчан бис Бакуга чүрттап турган, шымрак шылыраачы С. Абрамян-биле таныжып, найыралдажы бергеп бис. Ол Вованы шылган көргеш, ону республиканың шылыраа школазынга киирерин сүмелээн. Оглумну Александр Асланов тренерлеп эгелээн, ол ам Азербайджан ССР-ниң алдарлыг тренери. Вова сес харлыг турган, Литвага болган бодунуң бир дугаар киришкен шынгыы мартылдаага сес салыгдан алыр ужуглуг сес санныг ап үнген. Ооң Таллиннин бирги черн дээш ойнаан, база-ла тиилеп каан.

— Володя, школа, кичээлдер, вомчулга болгаш эш-өөрүн-биле ужуражырыңнан ангыда, шылырааны илап өөренип киришкеге кончуг берге болбас аргажок боор аа?

— Оң-ла бүтүге үеэн четчир кылдыр тып ап болуур. Футбол ойнаарынга аажок ынак мен. Делегей чемпиону Гарри Каспаров ылангыя футболга кончуг сонуургалдыг болган, кезээде куш-шыдал талазы-биле эки спортчу хевирин чадырбейн чоруурун билир мен.

— Келир үеде планнарың кандыгыл?

— Эң чоокулары — Москваның Ботвинник школазынга ийиги сессияны дүжаарын болуур. Бир эвес шылаттына берзе, келир чылын 20 хар чедир мазылыг шылыраачыларның делегей чемпионадынга киржир күзедиг мен. Ооң ынай 16 хар чедир мазылыгларның бирги черн дээш маргылдаазынга болуум аңаа кыдыгыл.

А. САРКИСЯН.
«Комсомольская правда» солундан.

КУБОК СПАРТАКЧЫЛАРДА

Эртнен дыштанмыр хүнзерде «Хередэ» спортзалынга комсомол обкомунуң шаңналы дээш база республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң командалары болгаш хүүда бирги черн дээш хостуг хүрешке маргылдаа болуп эрткен. Аңаа ниитилелинде 180 спортчулар ооң бир районнардан, «Спартак», «Урожай», «Динамо» болгаш «Күш-ажыл курлавырлары» эки тура спорт ниитилелериниден киришкен. Ол маргылдаага 12 спорт мастери, 28 спорт мастеринге кандидаттар, 63 бирги разрядчылар күжүн шенешкен.

Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнге турескаткан маргылдаанның байырлыг ажыдыышкынынга комсомол обкомунуң секретары Б. К. Шомбуй спортчуларга болгаш көрүкчүлерге байыр чедирип, чүве чугаалаан. Ол ажыдыышкынга аныяк өзүп олурар мөгелерге спортчу чедиишкинниерн дээш белекterни тывыскан.

Мерген Чыдым бо удаада эң-не чараш хүрешкен. Ол спорт мастерлери Юрий Опуйлавны арыг октаваш, Ким Котчинни сан талазы-биле ойнаан алгаш, 4 кижиниң тиилээш, бирги черни бүзүредим-биле алган.

Команда талазы-биле эң-не чидиг демисел Чөөн-Хемчик, Өөүр районнарының болгаш «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң аразынга болган. Түңнелинде «Спартак» бирииң командазы бирги черни бүзүредим-биле чаалап алган. Аңаа комсомол обкомунуң шилчин чоруур кубогун, вымпелди болгаш бирги чергенин дипломун тывыскан. Ийиги болгаш үшкү черлерде Чөөн-Хемчиктиг болган Өөүрүнүң командалары болган. Оларга вымпелдерни болгаш чогуур чергенин дипломнарын тывыскан.

Маргылдаага чамдык мөгелер шоокаш белеткелдээн көргүскен. Республиканың чымыны командазының кежигүүн спорт мастерлери Александр Аппанович Ооржак, Александр Александрович Ооржак, Александр Александрович Ооржак, Александр Александр

УЛУГ ОКТЯБЬРГА АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 258 (13258) | 1986 чылдың ноябрь 6, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 копеек

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы бүгү делегей төөгүзүнде эргилделиг болуушкун апарган, делегей хөгжүлдезинин чиигине уг-шиин болгаш кол угланыышкыннарын тодараткан, капитализмни чаа, коммунистиг ниитилел-экономиктиг формация-биле солуурунун катап ээлбес чорудулгазының эгези болган.

(СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинден).

ОКТЯБРЬНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

Даарта — бискес, шуптуувуска, эң эргим болгаш кажан-даа уттундурбас хүн: Улуг Октябрьның байырлалы.

Россияның пролетариады ленинчи партииниң удуртулгазы-биле эң ыдыы тараачыннар-биле ниилелдежип алгаш, кезиир үеже гивилелгелиг базымны алдан тос чыл бурунгаар боттандырган, бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг бодуушкун — Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн.

Чыскаалче үнүп чоруп тура, чечек хевирлиг кызыл демдекчигештерни хореографиске кадап алыр бис. Ол дээрге — революцияның оңу-дур. Бодүүн ажилеринге аас-кежин даазы, бөгүнгү чаагай амыдыралы дээш кадыг-дошкун демиселге амы-тынын берген хоочун ажыларывыстың дугайын биске олар сагындырар.

Эргип четпес арга-хову, хемнерлиг Төрээн чуртувустуң бичии када эргий бодап, долганзыр өөрүнгээри, эргим номчуучу. Кайда-даа — фабрика, заводтарда, хоорай, суурларда чаартылгалар-ла, чаартылгалар. Тургузуучу, чаартымчы күш-ажылдың аялгазы черде, дээрде дыңнырээн. Ажыдыралдың соксаы кымнас судалы, бурунгаар базымы ол-дур, ону довтаадыптар мындыг күш кайда-даа чок. Ол чалгыг революциядан эгелээн, а революция ажыл-иште, угаан-бодалда уламчылавышаан.

Күш-ажылчы кодуруүшкүн. даартагы хүнге бүзүрел кызыл-чайт өнүүг лозун-плакаттарда илереттингеи. Бурунгаар ажыгырганзыг кызыл-туктар хөлбеңнээн. Орай кустүң шилгелер агаары ол бүгүге онзагай болгаш ширини аян-шинчинин кимрген.

Улуг Октябрь... Ол сүр-күчүлүг дыңналыр. Ооң эгези, ооң хаяазы каракка чайгаар-ла чуруттуунуп, ооң күштүг чалгыы кулакка дыңналып келир. Революция мурнуңун чалбыыштыг хүннери. Смольный. Кышкы орду. Советтериниң Үйнги Бүгү-эвилел съездизин. Тайбың дугайында. Чер дугайында ленинчи декреттер... Октябрьның чаңчыл оттуг шуурганы көстүп корбээн күжү-биле ынчан дыңмиреп эрте берген. Кижи төрелгетениниң төөгүзүнге чаа үеин ажыктап хүнүүн эртеин Чер кырынга моңгезин-биле чыраан. Ажылчыннарның болгаш тараачынмарның делегейде бир дугаар күрүнези бактаан тургустунган.

Социалистиг аныяк күрүнениң төөгүлүг чедишкиннерин төлептин-биле демдеглевишаан. революцияның чүге бир чыл болган оюнда Эвилелдер бажыңының колоннадыг залынга байырлыг хуралга В. И. Ленин чүве чугаалаан, чуруттуң бүгү ажылчы чоннарын сорук киришкин-биле ынча деп кыйгырган: «Амдыгаа чедир чорупкелгеннер бо орук-биле дидим бурунгаар-ларлар, эштер, массаларны ажылче хөйүбиле хаара тудуңар!..». Чүү дээнин ол? Октябрьның оруу-биле бурунгаар чорудар дээнин ол. Совет улус Коммунистиг партииниң удуртулгазы-биле ол оруктап чайгыыш чок улам бурунгаарлап чоруп орар.

Кижиниң ажын дарлаар, мөлчүүр, тергиилеэр чорукту, хуу оңучуу, бижик бижээс чорукту дезүлеп тура тырткан эң чоптуг хөөлүү ёзугаар Совет чурт ам 69 чыл чуртап турары бо. Төөгү талазы-биле өске байдалларга болза чүс-чүс чылдарда-даа чезип алдынмас ол аяре үүлдер мала ле дургузунда ыыдынган. Канчаар-даа ламок улуг ол ажылдың түңнелдери бүгү делегейде ам кожуу, ол дээрге — ёзулуг демократчы улусчу эрге-чагырга, күчүлүг социалистиг экономика, бистиң чуртувустуң нацилларының болгаш биче улустарының сырый каттыжышкыны, социалистиг идеологияның тиилеп турары-дыр. «Партияның удуртулгазы-биле, марксизм-ленинизмниң түгүнүң адаабиле совет улус социализмин тудуп тургускаш» — деп, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде байырлалдыы-биле чарлаан.

Октябрьның тиилелгези — ол дээрге ленинчи өдүм чок оюредигиниң тиилелгези-дир. Түңгүүң дүрүм ёзугаар боттуг хөгжүлдезин шын барымдаалавышаан, кижи төрелгетениниң мерген угаанныгларының тургусканы бүгү-де культура эртинелериге даянмышаан, делегейниң револючу депшилгезиниң салдары-биле ол совеэал чөп чаартымнып турар. Ленинизмге шынчы болуру — СЭКП-ниң теоретиктиг болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының хамдып болбас дүрүмү. СЭКПниң XXVII съездизи ону бадыткаан.

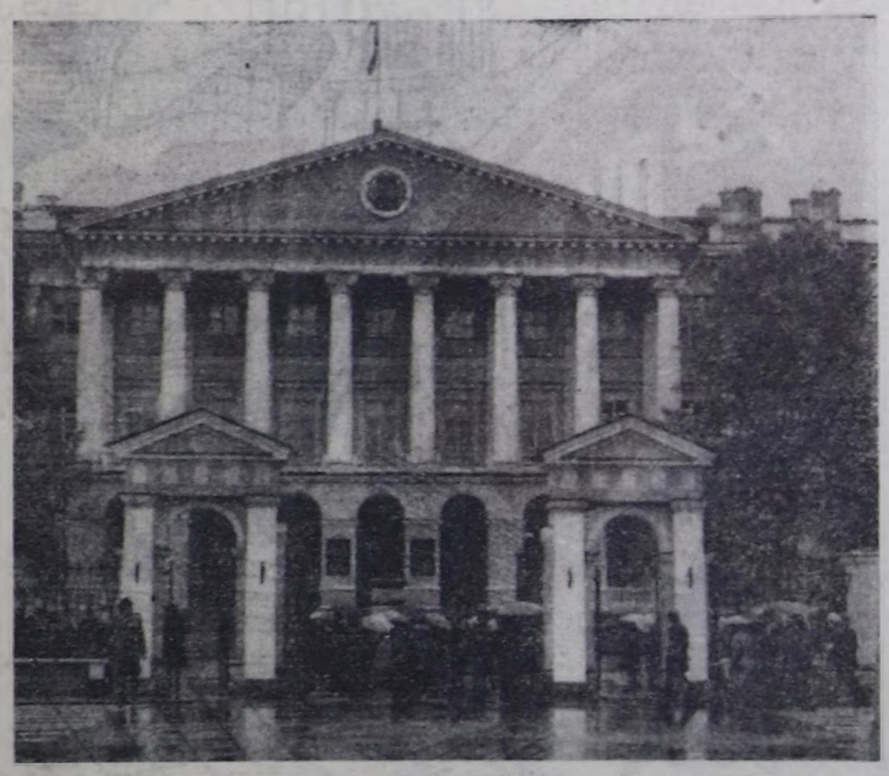
Эң баштай чүгле бистиң чуртувуска боттуг амыдырал болу берген социализм амгы үеде делегей системазы кылдыр шилчий берген. Социализм чурттарының сырый каттыжышкыны, социалистиг чуртувустуң нацилларының болгаш биче улустарының сырый каттыжышкыны, социалистиг идеологияның тиилеп турары-дыр. «Партияның удуртулгазы-биле, марксизм-ленинизмниң түгүнүң адаабиле совет улус социализмин тудуп тургускаш» — деп, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде байырлалдыы-биле чарлаан.

Октябрьның тиилелгези — ол дээрге ленинчи өдүм чок оюредигиниң тиилелгези-дир. Түңгүүң дүрүм ёзугаар боттуг хөгжүлдезинин шын барымдаалавышаан, кижи төрелгетениниң мерген угаанныгларының тургусканы бүгү-де культура эртинелериге даянмышаан, делегейниң револючу депшилгезиниң салдары-биле ол совеэал чөп чаартымнып турар. Ленинизмге шынчы болуру — СЭКП-ниң теоретиктиг болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының хамдып болбас дүрүмү. СЭКПниң XXVII съездизи ону бадыткаан.

Эң баштай чүгле бистиң чуртувуска боттуг амыдырал болу берген социализм амгы үеде делегей системазы кылдыр шилчий берген. Социализм чуртт

Революция ажыл-жеректе,

Революцияның штавы

ЛЕНИНГРАД. Смольный. 1917 чылдың октябрьда маңаа Ленинге баштаткан большевик партияның ТК-зының удуртканы боо-чепсектиг тура халыышкынының штавы — Шериг-революсчу комитет турган. Ам хөй санныг экскурсантыларны ол бажында тургузуп каан революцияның баштынчызының мемориалдыг музейи сонуургады бээр.

Совет эрге-чагырганың баштайгы декреттери Смольныйга хүлээп алдынган. Олар ажылчы чоннарның дарлакчыларының кинчи-бегин дүжүр октаар дугайында, тайбың дугайында, чер дугайында чаагай күзел-бодалын илередип турарлар. Национал айтырыгны чөптүг шиитпирлээриниң үндезиннери аңаа салдынган, иштикиниң болгаш дашкы-кының дайзыннарындан революцияның чаалап алышкынналарын камгалаарының бирги органнары аңаа тургустунган, чуртка ажыл-агый хоозураашкынын болгаш аш-чүтү ажып эртер талазы-биле баштайгы базымнар аңаа кылдынган. Социалистиг ниитилелди тургузар талазы-биле төөгүге көстүп көрбээн бо революсчу чорудулганың удуртукчузу Ленининиң тургусканы большевиктер партиязы болган.

ЧУРУКТА: Смольный чанында.
Н. НАУМЕНКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Советтер чуртунуң хамаатылары! Эде тургустунуушкун — бүгүденин болгаш кижи бүрүзүнүн херээ! Экономикага, ниитилел амыдыралының бүгү-ле адырларынга революстуг чаартылгаларны идепкейлиг боттандырымар!

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл сюңга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ӨӨРҮМ МУҢЧОК

Бир-ле эртем бистиң бажыңывыска Сырат Кадыр-оол бо кире халып келди. Оон соонда кадайы кирип ор. Кайы-зы-даа эгиш-тыныш, мурнун булаажыр:

— Байыр чедирип тур бис! Байыр-байыр! Силерге улуг байыр чедирдивис, акыы! — дээш, холум туттулар.

Баштай чүүл-даа айыл тыппаан мен. Солун тутсуптулар. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын, бодумнуң ат-сымымны болгаш Маадыр деп сөстү номчуптум. Ам-на харым чүвениң ужуруи билип каам, даштын инек саап орган кадайымны кыйгырып, өөрүшкү-маңнайны үдештивис. Ынчан турувуста кады хой малдан турар өөрүм кээп эгелээн. Кудумчуже үнүп, млаңгыя конторага кээримге, улус аңаа базым бастырбайн турду. Саяк артындан бо Балгазынга кажуп кээп турар үемде мындыг хой эштиг-өөрлүг болу бээр, бо черден, бо чоидан адырылбайн баар деп сагжымдадаа чок. Бир катап дедир кижуп чордум-даа. Ынчалзадаа болар чокка чурттап шыдаваымны билдим. А ам бо-дур: өөрүшкүнү-даа, чедиишкинни-даа, чамдыкта хомудалды-даа кады үлежип чор мен.

«Революцияның чалбыжы» совхозка чөрбеи алды чыл чурттап келдим. Хойжу бригаданың бригадири Сырат Кадыр-оол, хоочун хойжу, социалистиг чарышка ачырдачыр тутчуп келген эжим Кунгаа Шаяа, Арнак Комбаа, Александр Виноградов болгаш оон-даа өскелер-биле эки-ивидаа, багайны-даа көрүп, «пуд дусту чип» келдим. Магалыгла чоп-дур, эки-ле чер-дир. Улуг Октябрьның тиилелгезиниң түңнелиниде чедип алган хостуг эргевистиң ачызында мынчаар чурттап, тыва чоннибиле эдержип, аксым-кежиин аяк доллур ижип чор мен. Ленинчи национал политиканың кижизиниге өөрүвес, чоргаарланмас, омакшывас аргам чок. Ол дээш улам эки ажылдаар мен.

Октябрьның чаалап алышкынналарын фашист эжелекчилер чылча шавар, бисти боттарының күлүг кылыр дээш дыкала кысканнар. Оларның хайындан өөренир чай безин чок, дайынның мырыңай эгезинде өлүрткен ачамның өжээнии негеп алыр дээш, кара чажымдан ажылдап эгелээн мен. Эрте-ле улуг кажызиг апарган турдум. Он ийи харлыымда ёзулуг кадарчы, а он чедилиимде өгленип, бот-тускайлаң хойжу апарган мен. Октябрьның чаалап алышкынналарын тайбың иштиң фронтузунга камгалаар мен. Пландан ажыр алдынган немелде деңзи, дүк болгаш хураган бүрүзү — ниитиниң херээнге үлүүм.

Улуг уруум Таңдының Кара-Булуң школазында математика башкылап тӧрар. Бичизи — Кызылда библиотекарь. Кайзы-даа Кызылдың башкы институдун доозкан. А оглум — мээң-биле кады, эвлечежип хой кадарып турар. Мында электриктеп турар дуңмам база бар. Ам уругларымның уруглары база өөрүп орар. Оларның бирээзин — он бир харлыг оолду — эрткен чайын эдертип, хой кадарарынга өөредип чайладым. Кызымаа аажок болду, кедизи барып, кырган-ачазын-даа солуп магатчок: кымга-даа салгал херек болгай. Өгбелериниң дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын аныяк-өскен уламчылаар, алыс сорулгаларынга эчизинге чедирер ужурлуг. Ол дугайын мен школачылар-биле, хойжулар-биле, ылаңгыя аныяктар-биле ужуражылгаларга үргүлүү чугаалап чор мен. Төрээн чурттувустуң келир үезин оларның холунда болгай.

Мээң кодаыымга улус бо-ла кээр. Дүржулга солчурунун ужуражылгаларынга, семинарларга, аңаа соңуургап-даа кээр кижилер бар. Ырактан-даа, чооктан-даа. Чамдык кижилер мергежилии бедидер дээш дыка-ла кызар-дыр. Бир чылын Хакас автономнуг область «Москва» уксаажыгыла заводтуң сураглыг хойжузу Афанасий Алексеевич Шетинии арга-дүржулга айтырып, маңаа кагжаа хонду. Совет Эвилели деп чаңгыс улуг өг-бүлениң кежигүннери болганывыста, бот-боттарывыска дузалажыр ужурлуг бис. Ынчан мен ол өңнүүмден база элээн солун чүүлдерни билип алгам мен. Москвада Улус ажылагыйының чедиишкиннериниң делгелгезинден чурттуң сураглыг хойжуларының дүржулгазын шинчээдип ап болур, аңаа каш-даа катап четтим. Ынчангаш бодумнуң чедиишкиннимни эш-өөрүмден, бүгү чонумдан чыдыынган аргадүржулганың түңнели кылдыр саанаар мен.

Мээң кады ажылдап турар өөрүмде дүржулгалыг мурнакчылар хөй. Чижээлээрге, Арнак Комбаа бо чылын кодан хоюндан 405 хураган доруктурар планныг тургаш, 489-ту доруктурду. Чүс башка онаалдазындан 17 хураганны артыр алганы ол. Ынчалзажок ниити совхозтуң көргүзүү чер албас: 4522 хураган доруктурар тургаш, 4127-ни доруктурдувус. Чүске онаалтыр 73-ле болганы ол. Мынзыг байдал бистиң хойжуларывыстың, оларның аразында коммунист мээң, ам-даа четпес ажылдап турарывысты хереченилеп турар. Бо талазы-биле чугаа кылырын планнап турар мен.

Нинтизя-биле алырга, республиканың хойжулары эрткен чылдан дээре ажылдаан. Олар, эрткен чылдың бо үезинбиле деңнээргеге, оон 23991 хураганны хөйну доруктургаш, бо байырлалга чедиишкиниг ужуражып турарлар. Ынчангаш бүгү хойжу өөрүмге — оларның аныяанга-даа, хоочуунга-даа — бо берге, чымыштыг болгаш бүнинг иштиң кижилеринге Улуг Октябрьның байырын таварыштыр изиг байырны чедирбишаан, чедиишкиниерни күзедим.

И. САФОНОВ,
Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, РСФСРниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы, «Революцияның чалбыжы» совхозтуң хойжузу.

ЭЭЛЕРИ БИС

Дүн эртә, чер кыры катап чырый келди. Кырлай-кырлаң даглары ине-биле бөле тыртып каан даарашкы дет көстүр Кара-Даштың бүдүрүлге черинче ажылчыннар шууҢнуп бар чор бис.

Ажылчын сууб Постоянный бодунуң чайынаанчак чырыбиле бисти ажылче үлеп турганзыг. Бедик даглар улам чавызап келди. Фабрикаже кирип бар чор бис. Оон эзлери бөгүүн ажылчыннаар— бистер бис.

Арыглаа фабриказының делгем цехтеринге кирип, ажылче шыырын киришпиниис. Мээң ажылым бо хамык аранжыраан дериглегериниң дедиесең инвидаарын хайгаараары, оларны ажылдалын башкарары болгай. Бөдүүн руданы болбаазырадыр фабрикамның ажылчыны-дыр мен. Орус эстер мени ажылга өөредип каан. Бо хамык эш-өөрүмүү база. Ол бүгү базада Улуг Октябрьның ачызы-дыр. Бистиң улуг Төрээн чурттувустуң он ийиги беш чылының баштайгы чылында ажыжеиктиг болган мен. Мени орденниг Тываның коммунистери СЭКП-ниң XXVII съездиниге киржир делегат кылдыр сонгаан. Бедик ылегел, бүзүрел-дир деп оны үнелээр мен. Эш-өөрүм, ынчуктеримбиле маңаа ажылдап чоруп турганы, Совет Эвилелиниң коммунистериниң ол улуг шүүлгезимге киришкенимни, аңаа чугаалашкан сорулгаларны чугаалап берген мен.

Ак-Довуракты бо катташкак сыгыларлыг даглары, мында кылган улуг будүрүлге меңээ аас-кежиктi берген. Ынчангаш өөрүшкүм хайыгып, кежээде соруктуг ажылдап чоруур мен. Бистиң эзлечивисте чөрбеи ажыг орус, тыва болгаш оон-даа өске нацилларның оолдары, кыстары бар. Планныг даалгаларны болгаш бедиктеп хүлээгелерни чыл саныныи ажыр күүседип келдивис.

Эрткен чылдардан бо чылгы хүлээлгевис каш катаң бедик. Баштай бо чылдың бирги чартымының планын ажыр кылдывыс. Бистиң ажылчын холдарывыстан Төрээн чурт шыкаалыг продукциияны алган. Оон соонда улам күжениишкиниг ажылдаан, тос айларының күүселиптивис. Ол чедиишкиниер дээш, бистиң Ак-Довуракка сагыш-сеткилди оттурбуп, хайыктырар өөрүшкүлүг медээ ужугуп келди. ССРЭ-ниң Түүгү материалдар үдетпүр министерствозу бистиң Ленин аттыг даг-дүгү комбинадывысты чөрбеи бир муң ажыг рубль-биле шаңнаан болду. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга ийиги черни алганывыс ол.

Ол дугайында телеграмманың сөзүн үүлүг сазыннарга чарашпыр бижээш, цехтерге аза каапкан болгай. Бичии чыыштарны кылгаш, үүлүтүкчүлер өөрүшкүнүң сөзүн сөглеп, чедиишкиннерин күзеп, холдарывыс дыңыг туттулар. Шалыңчы ажылдарынга база бир изиг күш немешкен дег болду.

Бо чедиишкин каңчаа чедип алыңганың бистиң цехте үлүг мастер Сергей Күүлар хөреп олурду ийин. Бир дугаарында комбинаттың инженер-техниктиг ажылдакчыларының, ажылчыннарының бир деминг чогаадыкчы ажылын маңаа демдеглээр апаар. Партияның XXVII съездиниң шиитпирлерин ёзулаар ажылдап киришкенивисте деп бодаар мен.

Цехтерде эргижираан дериглегериниң чамдыкызын солаан. Оон түңнелиниде даг-дүгүн болбаазырадыры шүүдээн. Участоктарга, цехтерге үредиишкиннер болбастаан. Ол ышкын комбинаттың бүгү-ле участоктарында эзе дедиишкиннер бо хүннерде чоруп турар.

Комбинаттың чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының саналдарын ёзугаар хлеб заводунга, оон кондитер цехинге эзе кылышкынналарны чорутпаан.

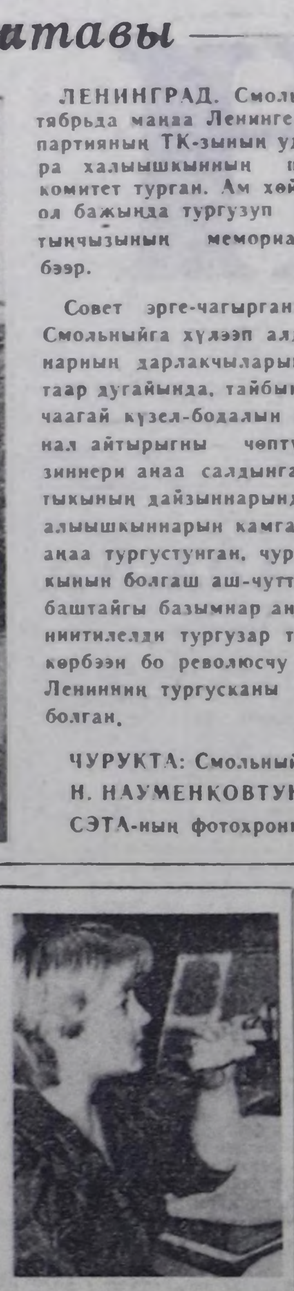
Бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехте чаартылгалар база бар. Ында кургаг суда дүжүрер үлүг складта ажыл кайгыышкыныыт.

Чараш түүгүлүг Постоянный сүүрүү база көрээлп. Ында ийи үлүг ортумак школа бар. Культура ордузу база чаа. Кара-Даштың дагларының белдиринче үндүр туда бергеи беш катаң түүгүлер алдын-сарала апарган көстүп турганнар-дыр. Улуг Октябрьны. Ол түүгүт-сүүлдер, даавыс дүүгү, чаартылгалар сеңээ мөөң белеэвис ол ийин.

Чайкина ӨЛЗЕЙ,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта регулировщик.

ЧУРУКТАРДА: В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында оцератор Роза Попова; бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехтиң ажылчыннары; машинист Зинанда Күжүгет, регулировщик Елизавета Тельных; даг-дүгү арыглаар фабрика.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Саннар, факыпылар

⊙ Совет Тываның совхозтары күүрмеге дүк болгаш тараа садарының чыл планнарын күүсеткен.

⊙ Тос айларда күүрмеге ыт садарының планын 3,2, сүттү—15,5 хуу ажыр боттандырган.

⊙ Республиканың районнарының он ийизи күүрмеге ыт, сүт, дүк садарының тос айлар планнарын күүсеткен.

⊙ Кодаа ажыл-агый продукциязын будүрери республикада ковудээн, маадың болгаш кушту баш саны оскеп, мал ажылының продуктулуу бедээн.

⊙ Тываның ажыл-агыйлары эрткен чылга бодаарга тараанны, картофельди болгаш ногаалларны хөйну өстүрүп, ниитиниң малынга арбын чемни белеткеп алган.

Улуг Октябрьның 70 чылынга

АМДЫГААШТАН БЕЛЕТКЕНИП ЭГЕЛЭЭН БИС

Бистиң чуртувустуң төрүттүүген хүмү — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга бүгү чурт амдыгааштан эгелеп белеткенип эгелээн. Бо улуг байырлалды төлептиг уткуур дээш эгелекчи саналдар чер-черде калбарган. Мээң удуртуп турарым бот-оруулга-чарылгалыг комплекстиг бригадамның кежигүннери он ийиги беш чылдың планнарын хуусаа бетинде күүсеидир дугайында СЭКП Төп Комитединиң бүгү совет улуска Кыйгырымнга тодаргай ажыл-ижи-биле харылавышаан, ай саныида-ла бедик көргүзүглерни чедип ап келгеи.

Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткууру-биле он ийиги беш чылдың ийи чылының планнарын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылын таварыштыр күүселир деп эгелекчи саналды Кызыл хоорайның үлетпүр будүрүлгелериниден бир дугаарында бистиң бригада илип үндүрген. Шак мындыг эгелекчи саналды үндүрер бетинде боттарывыстың бар аргаларывысты санап коргеш, беш чылдың ийи чылында 800 муң рубльдиң түүгү-монтаж ажылдарын күүсеидир онаалдавысты хуусаа бетинде, ноябрь 7-де, күүсеидирин хүлээнеп бис. Келир 1987 чылдың тоңчүзүнге чедир 20 муң рубльдиң түүгү-монтаж ажылдарын немей кылырын база хүлээндивис.

Октябрь биске аас-кежиин бергеи. Партияның XXVII съездизи революцияның эң эки чаңчылдарын иеитередиринин эгезин салган, эде турушкунуң болгаш дүргедээшкиниң съездизи боон турары-биле онзагай съезд боон турар. Ынчангаш бригаданың кежигүн бүрүзү эде тургустумуп, шүглүмүп, ажылды организастаарын экижидер, курлавырларны чөп ажыглаар, ажылдың дешилгелиг аргалары — бригада керээзин болгаш бот-оруулгачарылганы иеитередир, материалдарны болгаш дериг-херекселдерни чөп ажыглаар талазы-биле немелде хемчегларын ап чорудуп турар бис. Оон түңнелиниде бо чылдың он айларының планныг даалгазын хуусаа бетинде күүсеткеш, 15 муң түүйбуну, 1 тонна цементтиң камнап алдывыс.

Планныг онаалдаларны чедиишкиниит боттандырарынга төлептиг үлүг-хуузун киирип турар мурнакчыларывыс Михаил Наматайга, Наталья Михайловага, Виктор Шувакпутка, хоочун түүгүжу Раиса Ивановна Усольцевага чоргаарланып чоруур бис.

В. ДУБИННИНА,
«Кызыл тудуг» эргелелиниде бригадир.

ЧУРУКТА: бригадир В. Дубиннина болгаш бригаданың кежигүннери геологтар бажыңының түдүүнда.

Угаан-бодалда улам чылап турар

КЫМГА-ДАА ӨӨРҮНЧҮГ

Үениң чүгүрүүн болгаш хөгжүлдениң шапкының дениизер деңнелге тывары улам бергеден орар. Бурунгаарлаашкын, коммунизм тургузар дээш шимчээшкив ол хире шапкымчып келген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң ачызында чедип алдынган хөстүг амыдыралдың күштүү мындыг.

Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң партия организациязының дажзымында турар чээрби ажыг пенсионерлериниң, хүрээленде бежен ажыг чыл бактаан турар үш коммунистиң болгаш өске-даа кижилериниң чугаазындан алырга, чаа амыдыралды тургузарындан эгелээш, амгы дүргедээшкин болгаш эде тургустунуушкун... Олар хөгжүлдениң болгаш бурунгаарлаашкынның кереглериндир.

Улуг Октябрьның байырлалынга бистин совхозтуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы белектерниг ужуражып турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш он ийиги беш чылдың эгезинден бээр дүргедээшкин болгаш эде тургустунуушкун ёзузу-биле ажыллап келдивис. Ооң түнелинде тос айларның социалистиг чарыжыгга республиканың мурнуку зоназының тиилекчизи болгаш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алдывыс.

Совхоз тос айларда ъът бүдүрелиниң планын 104 хуу, сүттүүн — 116 хуу, дүк бүдүрелиниң чыл планын — 119 хуу күүсеткен. Бо продуктуларны күргенеге садарының планнарын база шуптузун ажыр боттандырган. Ынчангаш эрткен чылдың бо үезинде тургаи дениелден 18 тонна ъът, 10 тонна сүттү болгаш 1,4 тонна дүктү хөйнү саткан. Ооң ыңай мал өстүрелиниң онаалдаларын чүзүн дайы-биле күүсеттинген. Ылаңгыя шээр мал планда көрдүнген көлемден ийи муң ажыг баш артыкка алдынган. Чүс башка онааштыр 91 хураган доруктургаш, республиканың ажыл-агыйларының бирги черинде чорун турар бис. Анайны база чүс ошкүге онааштыр 87-ни, бызааны 74-түү, кулунну 63-түү доруктурун, эрткен чылдыңдан эки көргүзүглерин чедип алган. Чүс башкан-на 22 хураганы, 17 анайны, 20 бызааны, 12 кулунну эрткен чылдан хөйнү дорукгурган. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында мындыг чедишкинни чедип алганывыс бистиң хей-ъът киирип турар. Ол чедишкинни быжыглаар болгаш улам экижидер ужурлуг бис.

Чер ажылының түнелдерин база мурнукузундан экижээн. Бир гектарга онааштыр тараа дүжүүт база мурнуку чылдарныңдан-даа, бо чылдың планыңдан-даа хөй алдынган. Сенаж салыры 1,5 катап, силос салыры барык-ла үш катап ажыр күүсеттинген. Бо бүгү көргүзүглериниң ынчаар экижээнинге дүргедээшкин болгаш эде тургустунуушкун дузалыг болган дээрзи кымгада биллингир.

Күш-ажылга коммунистер үлегер болуп келген. Хоочун хойжулар, кайызы-даа Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниериниң эдилекчизи Александр Карма биле Александр Монгалбин ам-даа социалистиг чарыштың мурнуку одуруундан дүшпээн. Олар ооларын — Борис биле Афимовту — хойжунуң мергежилинге өөредип, мурнакчы малчыннар кылдыр өстүргеннер. А Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажыллакчызы Чооду Сүлдумбуң үш оглу — Мартый-оол, Юрий болгаш Валерий — чоланачылап турар, оларның ийизи СЭКП кежигүнү, СЭКП обкомунуң кежигүнүнге кандидат, мурнакчы хойжу Санчат Херелмаа, «Хүндүлелдиң демдээ» орденниң эдилекчизи, район Советиниң депутады, хоочун саанчы Александра Бадарчы. СЭКП кежигүнүнге кандидаттар — өшкү кадарчызы Владимир Багай-оол, чоланачы Тас Арбын-оол, хойжу бригада бригадири Владимир Мөңге болгаш ооң-даа өскелериниң шудургу ажылы совхозтуң көргүзүглерин экижиткен. Оларның аттарын байырладың бо хүнеринде чоргааралп-биле азап турар бис.

Коммунист Шывык Даваажап удуртқан Өртең сүт-бараан фермазы Октябрь мурнуунуң социалистиг соревнованиязының районнуң бирги черин ап, тиилекчи болган. Ук ферма бо чылын уксаалыг 150 хунажыныңсадың алган. Коллектив удавас суур чоогунда механизастаан кажаалыг чаа төпче көжер. Ынчан ажылчыннарның ажылдаарының болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунар, ооң соңгаар байдал экижиир дээрзинге идегеп турар бис. Моон мурнунда ферманың көргүзүү төгеичиг турган, бо чылын бир инекке онааштыр сүт саар планы безин 525 килограмм. А тос айларда херек кырында 1281 килограммны сагган. Мурнакчы саанчы Чооду Чайзуу инектен-ие 1430 килограмм сүттү сагган.

Автопарктың, машина-трактор мастерскаязының ажылы база экижээн, материалдыг баазазы быжыккан, планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер ажыр күүсеттинип турар. Механизаторлар чүгле эрткен айларда безин 36 тонна кывар чүүлдү камнап алган. Черле мынчаш, дүргедээшкинниң болгаш эде тургустунуушкунуң салдары ажыл-агыйның кайы-даа адырынга, кижи бүрүзүнге дээштит болуп турар. Улуг Октябрьның тиилелгелерин быжыглаарынга, камгалаарынга болгаш уламчылаарынга мындыг байдал идегелдиг курлавырны тургузуп турар. Ол кымгада өөрүнчүг.

С. ДОҢГАК,
Тес-Хем районда Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң партком секретары.

Суур, ооң книжилери

КЕЖИКТИГ ЧОЛ

Октябрьның даштаашкынындан отту чаштаан тыва арат-тарның аас-кежиктиг амгы ажы-төлү социал, культура талазы-биле бедикте келген. Ол дугайын республиканың чүүттакчылыг чер бүрүзү, суур бүрүзү бүзүрелдин-биле бадыткап турар. Чижээ, «Чаа орук» совхозтуң бөгүнгү амыдыралы. Суурда хөй уруглардың өг-бүленің бирээзинге барып четтинвес. Өтүүн херээжен ээзи Маадыр-ие Дадар Малчыновна Муна биске аъш-чемин делеп, сарыг шайын кудуп, хөөреп орду.

— Бистиң доктаамал номчукчуларывыс 750 кижи — деп, суурның библиотекары Р. К. Бадырга база чугаалады.— Бо чылдың эрткен айларының дүргүзүүнде 8900 экземпляр ном номчаан. Ном фондузу 21 муң экземпляр. Ам-даа хөй ном херек болуп турар.

Эрткен беш чылда совхозтуң девискээринде чүс километр ажыг черже электри шугуму немей шейтен. 25 кыштагны электрижиткен. Телевиденнеңнің ийи программаларын көрүп эгелээн. Чайгы үеде профилакторий ажылдап турар. Чонуң амыдырал-чуртталгазын экижидеринің бүгү хемчеглерни ап турар.

ЧУРУКТАРДА: «Чаа орук» совхозтуң төвү — Бай-Даг суурда Культура бажыңында ажыл-агыйның түскай эртемниглери, эмчилер, башкылар база механизаторлар уран чүүлдүн аңгы-аңгы бөлүгүмнеринде доктаамал киржип, суурның культурлуг амыдыралын экижидериниг боттарының үлүүн киирип турарлар. «Дамырак» уруглар садында 60 ажыг чаштар аас-кежиктиг өзүп, доругуп турар. Маадыр-ие Дадар Малчыновна Муна ортумак школада өөренккилер аразында. Культура бажыңында библиотека — районда эң хөй саныыт номчукчуларлыг.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Саннар, факыпылар

Тыва АССР-ниң үлетпүрү продукциязын бүдүрер талазы-биле 1986 чылдың тос айларының планын 106, ону сайгарарын — 105,5, күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн бедидерин — 105 хуу күүсеткен.

⊙ Эрткен чылдың оң үезинге дениээрге күрүмениң капитал салымшкыннарының күселей-биле кол фондуларын 27,3 хуу хөйнү ажыглалга киирген.

⊙ 1985 чылдың тос айларында бодаарга, үлетпүр продукциязының хемчээли 5,7 хуу өскен. Продукциянның хөй өнүмнүң талазы-биле онаалдалар ажыр күүсеттинген.

⊙ Эрткен чылдың бо үезинге дениээрге, капитал салымшкыннарны шингээдип алыры тос айларда 22,4 хуу өскен.

⊙ Ол-да үеде тудугмонтаж ажылдары 26,8 хуу хөй кылдынган.

⊙ Чурттала тудуунда капитал салымшкыннарның планы тос айларда 104 хуу күүсеттинген.

⊙ Тываның инити автомобиль транспорту чүк сөөртүлгезиниң планын 100,7 хуу, пассажирлер аргыттырылгазын 103,2 хуу күүсеткен.

⊙ Республиканың үлетпүр бүдүрүлелериниң болгаш садыг, амыдырал хандырылга, өске-даа адырларының коллективтери планнарын база социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеннер.

⊙ Күрүве болгаш кооператив садыы инитиниң чемнеңилгези-биле катай хаара (арага аймактың сайгарылгазын киришкирбеске) түрмектеп садар бараан саарылгазының планын 103,6 хуу күүсеткен. Ооң иштинде күрүве садыы — 102,3, кооператив садыы — 105,3 хуу боттандырган.

⊙ Тос айларда планнан ажыр 6,9 миллион рубльдиң бараанын сайгарган. Эрткен чылга дениээрге бараан саарылгазының немей өзүлдези 19,4 миллион рубль азы 19,8 хуу болган. Чонга ачы-дуза чедиреринин сайгарылга планы 104,2 хуу күүсеттинген.

«ИНТЕРНАЦИОНАЛ»

«Интернационал» — демисселиң сорук кирикчи көдүрлүүшкүү-биле долдунган кайгамчык сүрлуг болгаш тиилелгеге бүзүрел-биле сиңиккен пролетаржы гимн болур. «Интернационал»—бистиң революциявыстың, ооң үлуг идеяларын сөстеринде болгаш аялгазында долу сиңирген ырларының ырызы. «Интернационал» ажылчын чыскаалдарга чаңгыланып турган, ону партияның чажыт бөлүктериниң хураалдарынга чартык үнбиле сымыранчып ырлаан чоорааи. Ол шиитпирлиг болуруниче, ажылчын аңгының чаңгыс эвинче, үндергай чоруктуң үзүткаарынче, чаа күштерни моодизээринче кыйгырып турган.

Ооң күчүлүг аккордтарының адаа-биле 1917 чылдың октябрь дүнезинде Петроградтың кудумчуларында чыскаалганнар-биле долуп тургаи.

Париж коммуназының бөстырганының соон дарый, шулукчу-коммунар Эжен Потье «Интернационал» деп шүлүктү бижээн. Ол ону чүгле 1887 чылда «Револючу ырлар» чыындызынга бодувүүн өске шүлүктери-биле кады парладыр аргалыг болган. Ук шүлүк чыл эрткенде ыры кылдыр хуула берген. Аялганың автору ажылчын Пьер Дегейтер болган. Ооң бөлүк-ле «Интернационалдың» аян чоруу диптер санай эгелээн. Каш чыл эрткенде ёзулуг-да интернационалчы үелелдин алган. Револючу Россияга «Интернационал» улам долу хөстүг тыныштыг ап, сойгаарладыышкын чок револючу чоруктарны эгелээринче кыйгырган. 1900 чылда «Интернационалдың» орус дылда кожумаанның сөзүг ленинчи «Искраныр» баштайгы дугаарынга паралаттынган.

ТАЙБЫҢ ТУРДА...

Мээң күш-ажылым эртенги хаяа-биле кады эгелээр. Уругларым амыр-тайбың удуп чыдырда, кодан хоюмуун кажаазының иксын ажыдар мен. Одарга кадарган хоюм доктаап, оъттай бээр. Хүн караа черге дээш келир, чырык хереп хемнерге ойлаар.

Совет кижилериниң тайбың күш-ажылын Төрээн чурт, ооң Чепсеглиг Күштери бүзүрелдин-биле камгалап турар. Төрээн чурттуң күүк-күжүн улам быжыглаар, тайбынны Чер кырынга бодараазыр дээш кижи бүрүзүг бодунуң ажылдаво черинде ажылдап турар.

Дайын одуруун өскүлүкчүлерге күш дегээр политиказындан салдынар хөнүү чоктаа. Шериг чепсегленишкинниң күжү каш дакпыр улгатканы, бистиң не-черивиске ол дээрге долчок пар апарган. Бир эвес ону чазыллырар болза, чүгле амыглыг түве эвес. Чер хүл-шыва болур. Ол мындыг хөнчүт зайлыглыг хер өттүнде бистер бис.

Мен, бүгү совет кижилер-биле бир демей, СЭКП-ниң, ооң Чингине секретары М. С. Горбачевтуң тайбынны быжыглаар дээш ап чорудуп турар улуг ажыл-херээн чүүлдүгүнүшкүн-биле деткип турар мен. Мээң аңаа кол-ла үлүүм — бодуүн күш-ажылым. Мал ажылынга 37 чыл чедир ажылдап келдим. Чедиг чыл чылгыга ажылладым, коллуунда-ла төрүүр хой казарып келдим. Уругларым Банаймаа Давдаа, чоокта чаа онгу класты дооскан Ураца Сагаачы мээң үлегерим элеприп, хойжулап турар. Кезээ ажыл-агый өөредилге черлерин дооскан ажы-төлдерим база бар. Өскелери улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында ажыллап чоруур. Оларның иштинде СЭКП кежигүнүнең база бар.

Тайбың турда магалыг-дыр. Кижиин аас-кежик, оорушку, күш-ажыл бергеп турар. Ол чаагай чолду биске Улуг Октябрь берген.

Б. САГААЧЫ.

Маадыр-ие, «Чаа орук» совхозтуң хойжузу.

БУРУНГААР БАЗЫП ОРАР

Даштыкы публицистиң бодалы

Бистиң бодалывыска Улуг Октябрь болгар улустуң улуг Сентябры-биле чаңгыс кылдыр каттыжып турар. Чыл бүрүзүнде бис Совет Армияның дузазы-биле ханныг фашистиг дарлалдан хосталганывысты, бистиң социалистиг революциявыстың тиилелгезиниң юбилейин демдеглеп эртирип турар бис. Ооң соонда дораав-на Октябрьның байырлалынга белеткенип эгелээр бис.

Болгар коммунистериниң съездизи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң эстафетазы хүлээп алган. Ол съездиниң ажылын бистиң бүгү чуртувус улуг кичээнгей-биле сонуургап турган. Совет коммунистериниң шуулганының шиитпирлеринде быжыглаттынган Тайбың программазын социализмниң, бүгү коммунистерниң инити чаалап алышкынны кылдыр хүлээп алган. Дайын чайлаш чок болур чүүл эвес. Коммунистериниң оптимистиг философиязы, амгы үеним бистиң амыдыралывыс ёзузу-биле билип турарывыс мындыг. Ол шугумга болгар коммунистер чүректиң ханызындан байыр чедирип турар, чүге дээрге ол Октябрьның идеяларының болгаш бодаалдарының эң-не чайыннанчак илереэшкини болур.

Бир эвес мурнунда боон турган бүгү дайыннарга тинелекчилер болгаш тиилеттиргенер турган болза, ам мындыг чүве турбас. Амгы үеде кижиниң төөгүзүнде кижи бүрүзүнге амыдырал азы бүгү кижилерге олүм деп айтырыг тургустунган. Атомнуг халаптан кандыг-даа бункерлер, кандыг-даа камгалал кымындаа камгалап шыдавас.

ССРЭ ол дугайын ак сеткилдин-биле болгаш харысаллгалыы-биле сагындырып турар. Ооң сөөт улуг барымдаалыг. Чүге дээрге, делегейниң нийги дайынының халавын чурттан эрттиргеп, ында 20 миллион кижизин чидирген совет улус кандыг-даа массалыг узуткаашкынны чайладырынга сонуургалдыг. Эртеминн мурнуку одуруунга турар болгаш четчир санныг ядролуг чейсектиг турган. ССРЭ бир эвес ядролуг дайын кыптыгып үзүп кээр болза, ооң халапгыг уржуктарын эки билир.

Исландияга совет-америк ужуражышкынга Совет Эвилелиниң тайбынга инакшылдыг чайгылыш чок түрүжү оюза күштүү-биле илереэн. Ында Совет Эвилелиниң киирген саналдары быжыг турушкун. Совет Эвилелиниң болгаш ооң удуртулгазының үндүүгеи чаагай тура-соруу удыстарга инанышкынны хайныктырган. Ооң-биле кады «сылдыстар дайынының» угаан-сарнал чок планнары ядролуг аймылды чайладыр дугайында дугуржулганы чедип алырынга кол моондак боон турарын Рейкьявик көргускен.

Делегейниң улустары СКИниң талалакчыларының кара сагыштыг бодалдарын шиитпирлин-биле буруу шаап турар. Олар делегейге тергивделда чедип алырынче чүткүп турар. Ынчалза-даа кижи төрелгетенин мегелеп шыдавас.

Октябрь бурунгаар базып орар. Ооң идеялары хөй-хөй миллион кижилерни кыйгырып турар. Бир чыл эрткен соонда депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылын демдеглээр. Совет эрге-чагырганың бүгү төөгүзү, социалистиг дем каттыжылгазының хөделиишкиннери социализм болгаш тайбың чарылбас, дайын болгаш агрессия социализмниң бүдүжүнге таарышпас деп алыс шынны чайынналча-биле бадыткал турар.

Совет эрге-чагырганың баштайгы документизи Тайбың дугайында ленинчи декрет болганын, фашизминиң аг-шеригибиле демиселге тайбынны кандыг үне-биселге чаалап алганын улус утпаан.

Радослав РАДЕВ,
болгар публицист.
София хоорай.

ПАКИСТАНДА ХӨЛЗЭЭШКИННЕР

Делегей медээлери

ДЕЛИ. Пакистанның улуг хоорайында — Карачиде совхозы ылгаар чорук-биле холбашкан кадыг-дошкун мөсилдежиишкиннер беш хүн дургузунда үргүлчүлээн. Ооң кээ турар дыңнадыглар ёзугаар алырга, хоорайга өлүртнеп кижилериниң саны бежен чоокшулай берген. Хоорайның аңгы-аңгы районнарында хып үнгүлээн өрттерни өжүрүп четтиксипейн турар. Өрттенген автомашиналар болгаш автобустар кудумчулар санында тырлы бертилээн. Аъш-чем-биле хандырылга дыка баксыраан.

Полицияның болгаш хоорайже кирип келген шериг кежектериниң каржы-дошкун ажылдаашкыннарының түңнелинде когарап, кемдээн кижилериниң саны өскен. Ону көрген кижилериниң хереченнел турарын ёзугаар алырга, калчаарап барган солдаттар кандыг-даа сагындырыг чокка боо-моңгу чок кижилерни адып турардар. Карачи хоорайның девискээринин хой кезинде комендант шагын тургускан. Ындыг-даа болза, байдалдың ажыжий бээрининг кандыг-даа демдектери чок болуп турар.

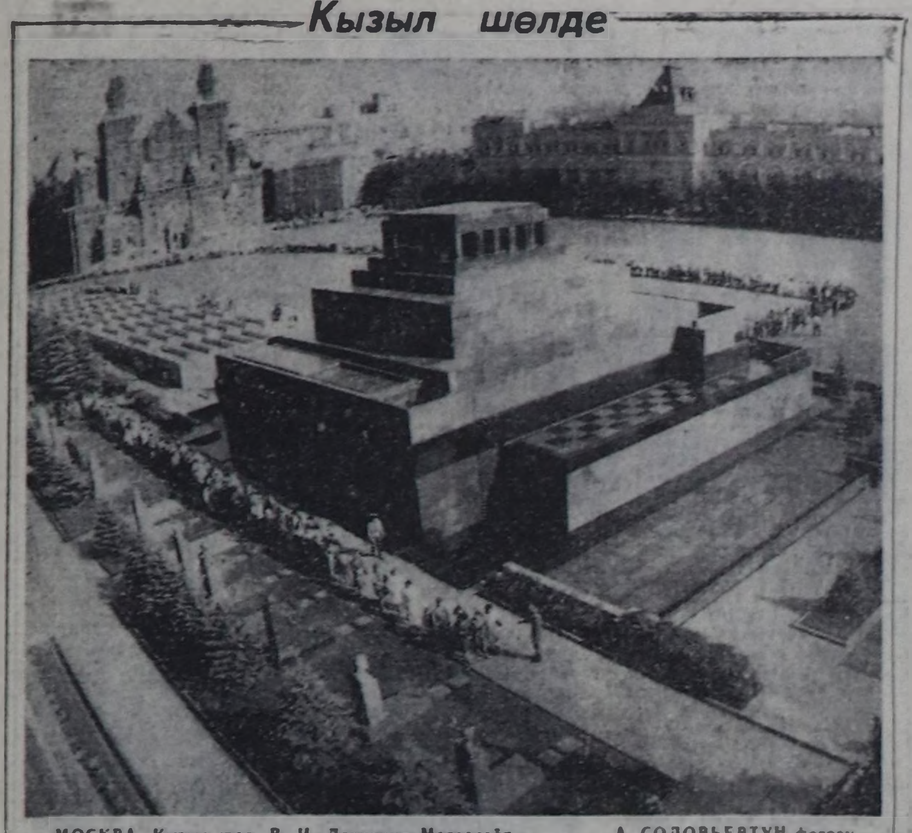
Карачиде үскүзежиишкиннериниң чогум черле кайы хире хемчээлдиг болуп турарын эрге-чагырга черлери чажырарын ораалаашкын турар. Хөлзээшкиннер боон турар районнарга фоторепортерларның келирин шуут хораан.

(СЭТА).

СУДАНДА БАЙДАЛ

ХАРТУМ. Суданның найысылалынга студентилер хөлзээшкиниинің чалгыы тарай бергеп. Чурттакчы чонуун чамдык кезиинге деткиттирген студентилер амыдыралчуртталга байдалын экижидерин, аъш-чемге болгаш чугула хереглел барааннарынга өөртектерин күдүлаарын негеп турганнар. Күдүмчү чыскаалдарын базары-биле полиция отрядтарын чорутқан. Олар карак чажы төгүлдүрер газты болгаш моң мөлтарны ажыглааннар. Совлгу хүннерде болган үскүлежиишкиннер түңнелинде 40 хире кижи сагылгаткан, 60 кижини тудуп хоругдаан. Ооң соонда чазакка удуп кыйгырыглар бижээш, түткүлап алгылаан дээрзи өөредилге черлериниң муң хире суруулдары Хартуумнуң кудумчуларынга кеступ келгилээн.

Кызыл шөлде

МОСКВА. Кызыл шөл. В. И. Ленининг Мавзолейи.

А. СОЛОВЬЕВТУН фотозу. СЭТА-ныӊ фотохрониказы.

ПАРТИЯВЫС

Оймас, кызыл, хамга өөреш кызыл тугун
Ол чеди чыл. Октябрьда киискиткеш,
Ажылчыннар, тараачыннар холдарынга
Ажы-тыва тудуш кылдыр тутсуп берген.
Марксизмни, ленинчи номнал-биле
Магадылап чейсегленген партиивыс.
Хаанныг төре, депшилгениӊ моолдаа болуп
Хамык чонну кудаанмыр дээш бектеп турда,
Оӊу тиилээш, үе-шагны чаартырының
Оруун айтып, демиселе баштап киргеп.
Маадырлыг, алуы билбес сорук-күштүг
Бадыткалдыг чаӊан берген партиивыс.
Тайбың ишчи хаймышкынныг хүннерде-даа,
Дайын өөскүш, берге бачым чылдарда-даа,
Дадыктырып, өөреткеш, бистиӊ баштаан.
Даӊгыраавыс хүлээп алгаш, хей-аът киргеп,
Базым бүрү чүректерни дидимчиткен
Башкарыкчы, мерген, шынчы партиивыс.
Делегейге коммунизм иниитилеп
Деска бактаап, бодаразыраа шымыктырган.
Өттүр көрген ылаӊ, чиге өөредиин,
Өскерлиш чок үгаазылап, уламчылаан
Марксизмни, ленинчи номнал-биле
Башкалаймас мөӊге тудуш партиивыс!

В. САГААН-ООЛ.

КУСКУ ХОВАА

Дүжүдүн аң ажаап каапкан хоорзунда,
Дүжүүр хойлар чатты берген оътган хүлээр.
Кады дээрде чаӊган куштар үдеп көрүп,
Кадарчы оол шала муӊгак мыран чоруур.
Ижии түӊнеп, хову кезээн агроном кыс
Йӊге доктаан, чалмы оолду дыӊнаалады.
Күжүр эриӊ муӊгаралын чазар дээжит
Хүлүмзүрүүн харам чокка төге каапкар.
Чалгаарачыг, шугул салгын дөстүнмейн,
Чашпан, сиген, бажын суббап сылдыраашыр.
Буянныг, бай күсүү үдээп сарыналыын,
Бууруул даглар сөгленп турган мшкаш болду.

Б. ОНДАР, студент.

АДЫ—ТАРАА

Адыжымга уштап-уштап,
Амданнаныӊ даймай бээр мен.
Төрээн черим сүзүн чудуу
Төдү сенде сиӊген мшкаш,

Агаар, дөрзүн, агым сугнуӊ
Ачы күжүн сиирип каан дег,
Авыралдыг
Ак сүт мшкаш,
Ачылыг чем
Ады — тараа.

Бүтүлениӊ дээдизи,
Бүдүн диптер хүндүткели —
Хлеб, далган эдбек турда,
Кижи төре ачүү-аштүг,
Дайын чуду түрегделеп

Тараа чоннуӊ тыныы алыр,
Чемгерикчи
Черим байдаа,
Азыракчым
Ады — тараа.

Далай болган космоска
Тараамның бээр үлүг улуг.
Үе маӊы ылгыы-даа бол,
Үрезин оон чыда калбас.
Кижи кайнаар утпаар болдур,
Хлеб база ынаар шиглээр. —
Өргүл чоннуӊ
Өлчей кежии —
Аныдырал
Ады — тараа.

Н. ООРЖАК.

В. БОНЧ-БРУЕВИЧ.

Эге хүннеринде

Октябрь революциязының эге хүннери. Петроград дүвүрээнинде. Шүүтү-ла кижилер бир-ле чүвеин маӊан турганнар. Смольныйда кижи бажы кизирт... Мында, Смольныйда, большевиктериӊ кол штабы бар болгай. Револючу Шериг комитези аан. Владимир Ильич база аӊаа чоруп турган. Ол келгеннер-биле эрлек мендилежип, олардан бегүн болуп турар бүгү-ле болуушкунар дугайын айтырып турган болгаш Кышкы ордуда, олче баар черлерде чүү болуп турарын колдады айтырып турган.

Владимир Ильич Смольныйла деп медээ большевиктер ортузунга дораан-на тарай берген. Улус оны көүнүзүп, кээп-ле турган. Өрээлче аскежи кижилер база бакылап турар апарган. Эң ылаӊгыя хөлүбүрүүлөлүнүӊ корреспондентизери, харын-даа даштыкы чүргүлүмнү база бир болган.

Хей чонуун бээр кээп турарын, тура халышкынныӊ улуттур төөү мында дээрзин оларның экерип каанын чадавас. Идегелдиг камгалалды тургузары негеттинип келген.

Смольныйның бир өрээлинге черселеглеген беш түс ажыг ажыктыннар турган. Олар шүүтү — кызыл-шериглер.

Оларның иштиндеги камгалалга артары-биле чеден беш кижини шилип алыры шинчирлеттинген.

Аныяк, үжен хар үезин бергүнден бажының дыдыраш дүктери дүргектелип турар ажылчыя эр ооӊум командылаан:

— Чыскаалынар!

Карак чивеш ара-зында, шүүтүзүү туружуп эрлепкен. Ырнымы: даваш-даа, шиӊээ-даа чок. Эжиктер аастарында таныыллар шип-шимээн чок барганнар. Шүүтү-ла чүвеге, олүүге-даа белеп чеден беш кижи херек дээрзин командир чарлаткан.

Бүдүн отряд бүрүнгаар бир базымны кылгаш, ыыт-шимээн чок барган. Командир кижилерни шилип алгаш, даргазын болгаш оны солуур ийи кижини томуйлап каан.

— Кандыг-бир чүве болза... — деп, ол шыдгыы чугаалаваш, ыыт чок барган. Ам чаа эрттирилгелер белеткеп алдынмыс. № 1 эрттирилгени Владимир Ильичиге берген.

— Чүл бо? Эрттирилге бе? Оон херээ чүл?— деп, Владимир Ильич айтырган.

— Албан херек. Чүү кандыг-даа болза... Смольныйның камгалалын тургузунгаш. Көөрүнерни диледим...

Владимир Ильич эжикче көөрге, шериг ёзу-биле тулдуп чыскаалыныкан отряд турган.

— Эр-хейлер - ле - дирем! Көөрге безини көрүштүр!—деп, ол мактап чугаалаан.

Таныыллар кирер эжиктиӊ даштында болгаш иштинде өрээлдерде тургулаанар. Начальник дораан-на ол отряд-биле харылзаанны башкарган. Чоя немежип, немежип кээп-ле турган.

• • •

Түр чазакты камгалап турар юнкерлериӊ туничуланыя олурары Кышкы ордуну бүзөлеп алыры узамдыгып турары дээш, Владимир Ильич холчок сагыш аарып турган.

Револючу шеригнерге катгыжып келген Павловскийниӊ гвардейжи полугунга Кышкы ордуныӊ коогунда кудумчуларны эжелээр деп дужаал бердинген турган. Полк ордуныӊ мырынай коогунга чыдып алган.

Далайжылар чедип келгеннер. Олар дораан-на, түра дүшпейи-даа, дүргеин-биле чүгүрүшпүшаан. Ордуныӊ шолун кеже бергилээш, Кышкы ордуже кирер черлерни эрлекеннер. Чаза таварымшкын-даа эгелээн. Ол аазы каш шак дургузунда уламчылаан.

Павловск полугунуӊ шеригнерни болгаш кызыл-гвардейжилерни боттарымның сооӊе элеткишаан, далайжылар күштүг согуг-биле Ордуныӊ кайгамчык улус хаалгаларын ажыткаш, оон иштики өрээлдерине чаза базып кирип келгеннер.

Невага «Аврора» крейсер белеп турган. Боонү ордуже утпаларын алгаш турар деп даалга аӊаа бердинген турган. Ыядыг янзылыг хүжаалды Петропавловск шивээн база алган турган.

«Аврора» болгаш Петропавловскийниӊ пушказы чаза таварымшкынныӊ эгелээшкинниӊ дугайын чарлаткан. Кызыл - гвардейжилер, далайжылар болгаш солдаттар Кышкы ордуныӊ кол-кол черлери —чадаларыны, үнер-кирер черлерни эрлекеннер. Ол дүне, 25-де 26-же октябрьга, Кышкы орду большевиктериӊ революстуг шеригнериниӊ холунга кирген. Түр чазакты хорудаан болган кайгаарал адаа-биле Петропавловск шивээнниче алгаш барган. Керевский херээжен платье кедиргеш, Кышкы ордуныӊ чажыт эжин-биле үнеш, автомобильже олгуунаш, американ элчин черинче дезе берген.

• • •

Кажан Владимир Ильич чырыкты өжүргеш, оруунга үүй бергенде, дем-не Петроградтың орай күзүүнүн сарыылдыр эртени чырып эгелээн. Мен база-ла удуй бергеп мен.

Эртен мен ес-бүлениӊ бүгүле улузунга Владимир Ильич ланны атсы ажылдаан болгаш, холчок турупканы аажок, даваш-шимээн үнүрбенер деп тайылбырлап турум.

Хенертен эжик ажыттына бергеп соонда, ол омак-сергээ конгуг өрээлден үнүп келди.

— Социалистиг революциянын башгайгы хүнү-биле! — деп, ол шүүтүүска байыр чедирди.

Оон арнында турупканыныӊ кадыг-даа демээ чок болду, кедергей дыштанып үдуп-даа алган, чүве мшкаш, я херек кырында ол улуг-ла дизе, хүн дургузунда могагшылаг чок чээрби шак ажылдаанының соонда ийи-үш-ле шак удаан болгай.

Эң-оор чедип келгеннер. Бистиниге хонгай Надежда Константиновна чедип келгенле, шүүтүүс шайлаар дээш олурусканыбыста. Владимир Ильич карманындан чүве чара бижин каан саазынарны үштүп экелгеш, шак бо шинтирлиг хүннерде бижээнин Чер дугайында кайгамчык декредин ломчуп берди. Удаваанда Смольныйже бис чаӊаг базыпкан бис, а оон соонда трамвайга олуруп алдынмыс. Кудумчуларга коруп-көрүмнү көргеш, Владимир Ильич өөрүп чорду.

Кежээ. Бүгү-россиянын Советтериниӊ ийиги съездизинге. Тайбың дугайында декретти хүлээп алган соонда, Владимир Ильич тергиин тодазы-биле Чер дугайында декретти ломчуурга, ийиги съезд оны бир ун-биле хүлээп алган.

АЫК ТЫГ, СОЛУН, ХӨГЛҮГ

Сүт-Хөл районуӊ школачыларының амыдыралынга Улуг Октябрьның 69 чыл оюн уткуштур онзагай болуушкун чаа Пионерлер бажыңын ажытканы болур. Оок ажыл-бүрү болгүмнери школада, район төвүнүн Культура бажыңында ажылдап эгелээн. Пионержи ажыл-херектер улам солун, ажыктыг болгаш хөглүг эртип турар.

Уран чүүлге хамыкшылыг 100 ажыг уруглар боттарының сонуургалының дайынбиле шилип алган болгүмнеринде хаара түттүнган. Чүгле Зоя Кашпык-оолдуң удуртканы танцы болгүнде 30 хире пионер киржип турар.

Б. ОНДАР.

АС·ЧОГААЛЫНЫҢ КЕЖЭЭЗИ

Районнуң Культура бажыңында аас чогаалының кежээзи эрткен. Хаваларда чечен сөстерни, тывызыктарны бижээш аскан. Бот-тывыгыр композитор С. М. Бюрбе аас чогаалының янзы-бүрү хевирлериниӊ кавчаар сайзырал келгенин чугаалаан. Ол хомуска, ягилге ойнаи бергеп. «Дембилдей», «Мөӊге назын» деп ырларны ол А. Сарыглар-ның үделгези-биле ырлап күүсетеен. Кежээниӊ киржикчилери пластинкала бижиттингеп ырларны, сыгыт-хөөмейни база дыӊнаан.

Методист М. Сагдыныӊ ыткан тывызыктарын Чочай-оол Ооржак, Семис-оол Монгуш, Анастасия болгаш Михаил Ооржактар шын тыпкан. Залда органнар ийи үстүп алгаш догаашпырып тывызыкташканнар.

Дыштанып хүнзе хүндүскү шакта организастаан бо кежээге кызыл-мажалыкчылар хей келген. Олар борта хөӊү биле, дыштанып алганнар.

Р. БАЛДАН.

Барыын-Хемчик район.

БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

6. Октябрьның социалистиг Улуу революциязының 69 чыл оюнга тураскаатказы байырлыг хурал. Эгелээри 18.30 шакта.

7. Ыры хөгжүмүнүг «Аян» ансамбльның конверти. Эгелээри 19.30 шакта.

8. Ойнаарактар театрының «Ийи мастер» деп тоолдуун башкайты көрүүзүү. Эгелээри 12 шакта.

8. В. Кен-оолдуң «Хайыраан бот» деп шаӊзы. Эгелээри 19 шакта.

9. А. Александров. «Мунгаралга, Шишок». 12 шакта.

9. А. Пушкин «Бичии трагедиялар». Эгелээри 19 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

7. Улуг Октябрьга тураскаатказы байырлыг неж». Эгелээри 19 шакта.

8. «Октябрьның чажыды» деп утрениик-ужуражмышкыны. 11 шакта.

«Эстрадалыг карусель» деп дыштанырга кежээни. 19.30 шакта.

9. Культура бажыңының коллективиниӊ байырлал конверти. 12 шакта.

Делегейниӊ Аныяктар хүнүнге тураскаатказы байырлал кежээзи. 19 шакта.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

6. Дискотека байырлалы. 19 шакта.

7. Кызылдың уругларның чурулга школазының өөреникчилериниӊ «Бистиӊ Октябрь» деп чуруктар делгелгезиниӊ ажылдышкыны. 14 шакта.

«Мультфильмге алдар» — мультфильмнер көргүзүлгези. 14.30 шакта.

«Таныжыл алышылыңар» деп танцы сезонуунуң ажылдышкыны. 19 шакта.

8. «Эрес-маадырлыг чоруқ» деп киноклуб. «Революция, сээк уругларын-дыр бис» деп темага 14 шакта.

Культура бажыңының «Антарыс» ыры-хөгжүмүг ансамбльниӊ концерти. 16 шакта.

«Ажлаган алгажө» деп байырлал кежээзи. 19 шакта.

9. Уругларның чурулга делгелгезиниӊ хаглыышкыны болгаш башкылар-биле ужуражмышкыны. 14 шакта.

Хоорайның культура киӊзиниӊ агитбригадазының концерти. 14.30 шакта.

«Байырлалдың өйнери» деп танцы кежээзи. 19 шакта.

«ПОЛИГРАФИСТ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

7. «Хөгжүм дугайын чугаалажмылы» деп дыштанырга кежээзи. 18 шакта.

8. Куш-ажылдың хоочунчары-биле ужуражмышкыны. 14 шакта.

9. «Октябрьның чажыттары» деп ужуражмышкыны кежээзи. 15 шакта.

«ТЫВА ТУДУГ» ТРЕСТИҢ ОБЩЕЖИТИЕЗИНГЕ

(Улуг-Хемская, 17).

8. Хоорайның культура киӊзиниӊ агитбригадазының концерти. 12 шакта.

9. Шыдыраага маргылдаа. 16 шакта.

УРУГЛАРНЫҢ «ИСКАТЕЛЬ» КЛУВУНГА

9. Стол теннизинге блиц-турнир (школачыларга болгаш аныяктарга). 11 шакта.

ЧЕХОВ АТТЫГ БИБЛИОТЕКАГА

9. «Револючу пролетариатты баштап алгаш» деп вас журналы. 15 шакта.

КРУПСКАЯ АТТЫГ БИБЛИОТЕКА

9. «Бембүрзектиӊ ленинчи гвардиязы» деп делгелге. 16 шакта.

60 МААДЫР АТТЫГ ЧУРТ-ШИНЧИЛЕЛ МУЗЕЙИНГЕ

«Дириглеп даш» (Тывиниӊ даш чоннуқчуларының ажылдары) болгаш Б. Ф. Демининиӊ чуруктарының делгелгези. 11—18 шакта.

ТУУЙБУ ЗАВОДУНУҢ КЫЗЫЛ-БУЛУҢУНГА

6. «Енисей» Культура бажыңының концерти. 16 шакта.

ДААРАНЫЛГА ФАБРИКАЗЫНЫҢ ОБЩЕЖИТИЕЗИНГЕ

8. «Төөрүттүнген хүнүн-биле, Улуг Октябрь» деп кежээ. 18 шакта.

9. Танцы, оюннар кежээзи. 19 шакта.

АЯН-ЧОРУКЧУЛАР БОЛГАШ ЭКСКУРСИЯЛАР БЮРОЗУНГА

8—9. Хоорайга экскурсиялар. 11 шакта «Мөӊгүлек» гостиницага чыглыр.

БАЙЫРЛАЛДАР ЗАЛЫНГА

8. Салгынның, переглечилер кооперациязының ажылдакчыларының байырлал кежээзи. 19 шакта.

«МӨӊГҮЛЕК» ГОСТИНИЦАЗЫНЫҢ КОНЦЕРТ ЗАЛЫНГА

9. «Ийи мастер» деп тоолдар театры. 11, 13 шактарда.

10. «Ийи мастер» деп тоолдар театры. 11, 13 шактарда.

№ 3 АТБ-ГЕ

8. «Енисей» Культура бажыңының концерти. 16 шакта.

№ 1 АТБ-НИҢ КЫЗЫЛ-БУЛУҢУНГА

6. «Гитара тайбың дээш демиселде» деп бот-тывыгыр ыры кылувуун киржикчилериниӊ концерти. 15 шакта.

УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИНГЕ

6. «Чүс чылдың кол болуушкуну» деп радиожурнал. Улуг Октябрьга тураскаатказы байырлал кежээзи. 19 шакта.

7. Театржыткан, револючу ырлар кежээзи. 19.30 шакта.

8. Стол теннизинге маргылдаалар. 11 шакта. Дыштанырга кежээзи. 19.30 шакта.

7—8. Өөредилге черлериниге байырлал, оюннар, танцы кежээлери. 19 шакта.

«ХЕРЕЛ» СПОРТЗАЛЫНГА СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР

6—9. Баскетболга школачылар аразының республика маргылдаазы. 10 шакта.

6. Чаяк атлетикага маргылдаалар. 15 шакта.

8—9. Баскетболга блиц-турнир. 15 шакта.

«ХҮРЕШ» СТАДИОНГА

6—9. Футболга хоорайның бирги чери дээш маргылдаа. 10 шакта.

ШЫДЫРААА КЛУВУНГА

7—9. Шыдыраага блиц-турнир. 11 шакта.

ХОСТУГ ХҮРЕШ ЗАЛЫНГА

6—7. «Трудовые резервы» киитилелдиӊ бирги чери дээш хостуг хүреште маргылдаа. 14 шакта.

АВТООРУК ТЕХНИКУМУНУҢ СПОРТЗАЛЫНГА

8—9. Волейболга блиц-турнир. 10 шакта.

№ 3 ШКОЛАНЫҢ СПОРТЗАЛЫ

6—9. Мининбаскетболга хоорайның бирги чери дээш маргылдаа. 13.30 шакта.

ИППОДРОМГА

8—9. Тергелиг аттарга уругларны чуруттуп, маңнадырлы. 12-деи 16 шакка чедир.

БАЙЫРЛАЛ КОМИССИЯЗЫ.

Ээлгир, чараш танцы-сам, хөглүг ыр-шоор, музыка, сыгыт-хөөмей «Саян» ансамбльдиӊ коргузүүлеринде элбек. Күргенинiӊ ыр болгаш танцының «Саян» ансамбліниӊ артистери чыл дургузунда республика иштинге, чурттуң хоорайларынга, чамдыкта даштыкыга-даа ойнап чоруп турарлар.

ЧУРУКТА: Күргенинiӊ ыры болгаш танцының «Саян» ансамбліниӊ артистери күүселеде үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ССРЭ-НИҢ ПАРЛАЛГАЗЫНДА—ТЫВА

Совет эрге-чагырганың чылдарынга тыва литература болгаш уран чүүл көскү хөгжүлдени алган. Тыва чогаалчыларның, артистериниӊ, чуруқчуларының, композиторларының ады чүгле чуртта эвес, делегейге билдингир апарган.

Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының национал болгаш чурт-шинчилел литература киликзиниӊ ажылдакчылары Октябрь байырлалын тавыржыр «ССРЭ-ниӊ парлалгазында — Тыва» деп делгелгени организастаан.

Тыва чогаалчыларның номнарын орус дылдаа аӊгы, ССРЭ улустарының аӊгы-аӊгы дылдарынга база парлап турар. Даштыкы дылдарже шилгттингеп чогаалдарын очулдургаш. Тываның Күүзе шаӊналының лауреады С. К. Токаның «Арат-тың сөөз» деп номун чээрби дылдарже, С. А. Сарыг-оолдуң «Алтыр-оолдуң 100 ыры» итог, латва, латыш, ирак дылдарже очулдурган болгаш ахы-дүшкү чоннар тыва улустуң амыдырал-биле танышкан.

Бистиң эки туратыларывыс Ада чурттуң Улуг дайынының чылларында Украинаның суурларын хосташкан. Ровно область «Днипро», «Жовтень» журналдарга, «Кызыл хаяа» болгаш өске-даа солуннарга парлаттынган.

Дерсу Узаланың романуун эң эки күүселикчилериниӊ бирээзи РСФСР-ниӊ улустуң артизи Максим Мунзуктуң чогаалыкчы ажылының дугайында совет парлалга чырыын турган. «Советская Киргизия» солуунуң номчукчулары тыва артист-биле танышкан.

Чуртта ат-сураглыг ССРЭ-ниӊ улустуң артизи В. Б. Оскал-оолдуң болүүнүң дугайында «Кузнецкий рабочий» солуун бижип турар. Цирк уран чүүлүнүң неперелякчиязи хоочун артистиң ажылжизни ында чырыткан.

Даш чонары—чоннуң бурунгу уран чүүлү. Бо онзагай хевирге мергежээн ус-шевер-лериниң ажылдарын хей-хей хоорайларга делгээн. «Вокруг света» журналда «Дыниаңгыр чонар-даш» деп эгенин алдаанда Репин аттыг Күүзе шаннаныың лауреады Р. А. Аракчаанның чогаалылгазынга турасказаткан материалды бижээн.

Т. ШИМИТ.

республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказында библиограф.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

НОЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Витя Глушаков — друг апачей» 9.00, «Чичерин» (1, 2 сериялы) 10.40, «Жалоба» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 112» 9.10, «Армия трясогузки снова в бою» 10.30, 14.00, «Под знаком однорогой коровы» 12.10, «Баллада о старом оружии» 15.40, 17.20, 19.00, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «За околицей хранок» 14.00, «Бармен из «Золотого якоря» 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Семеро солдатиков» 14.50, «От зарплаты до зарплаты» 16.00, 17.50, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: в 6: «Время желаний» 17.00, 19.00 шактарда.

Ойаар

Республикага шокар буттаар. Өл хар чаар. Сонгубарның чүкче үлүг хаттың дүргеин секилзеде 5—10 метр. Дүне аравының температуразы 6—11 градус, чамдык черлерге 15—20 градус соок. Хүнүге — 0—5, чамдык черлерге 7—12 градус соок болур.

Кымыга шокар буттаар. Чаңгыс Сонгу-барның чүкче үлүг хаттың дүргеин секилзеде 5—10 метр.

Шын Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орулакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгазы секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үзетпүр киликтеринiӊ 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүр киликтеринiӊ 2-37-13, чагаа киликзинiӊ 2-41-27, информация киликзинiӊ 2-20-60, культура киликзинiӊ 2-23-54; коозө ажыл-агый киликзинiӊ 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниӊ 2-12-45, солун келбейи болгаш 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3393.

Тыва АССР-ниӊ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының кереглериниӊ талазы-биле күүзе комитединiӊ типографиязы. Кызыл, Щетинкина болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01190.

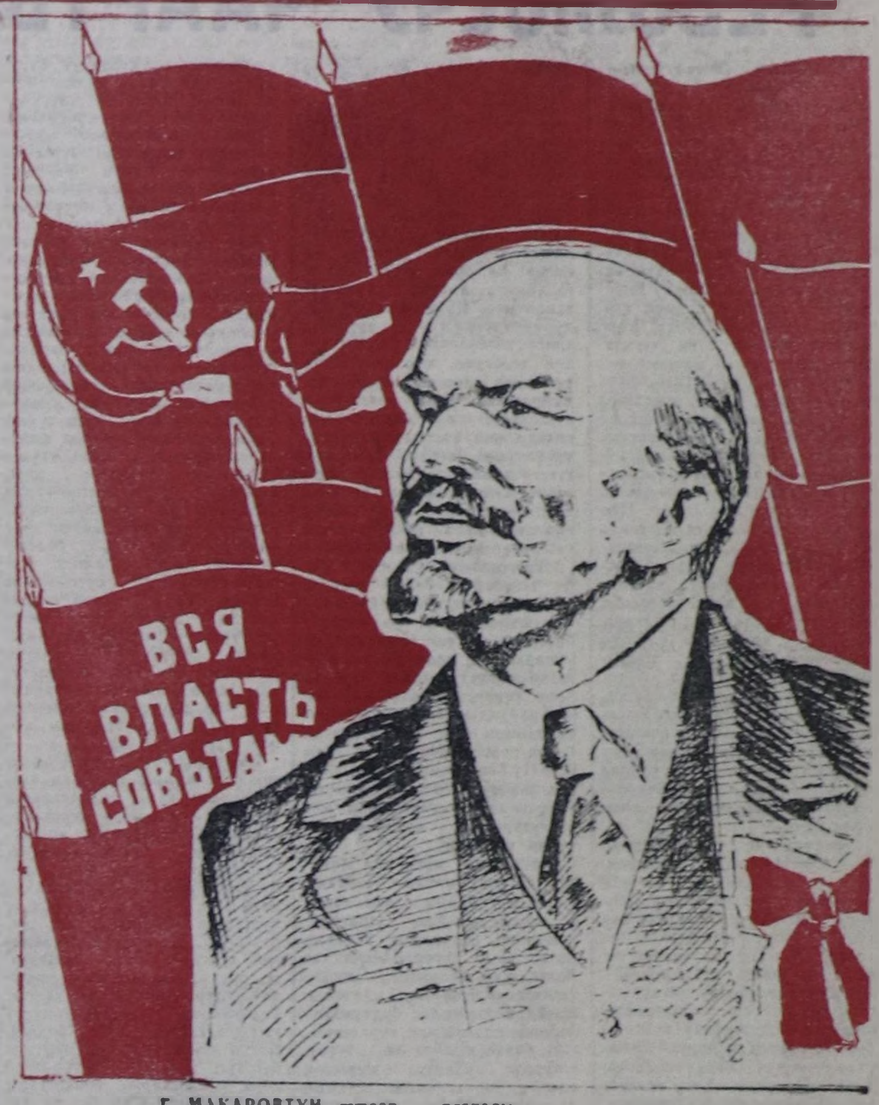
БАЙЫРЛАЛ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 259 (13259) | 1986 чылдың ноябрь 7 пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

Г. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

КРЕМЛЬГЕ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Партия совет улусту коммунистиг тургузуушкүнүүн болгаш тайбыңныг оруунче СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ленинчи угланыышкынывыла аппар чоруур. Бистиң чедиишкиниривистиң үндезини — марксизм-ленинизиниг шынчы чорууруус, бөгүнгү болгаш даартагы хүнерниң чүгүле айтырыгларын эртемге үндезилеп шиитпирлеп турарывыс болур.

Улуг Октябрьның идеялары болгаш херектери эпоханың туңу аңаарган. 1917 чылда Россияга боттандырып эгелээн хосталганың болган чаптыг чоруктуң херели делегей кырынга улам улуу-биле неитерип турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы кижи төрелгетениниң төөгүзүнде чаа үе чаагай империализмден улустарны хостаары дээш, улустар аразынга дайынарны соксадыры дээш, капиталдың дарлаашкының түңнүрери дээш, социализм дээш демисеттим үе-тадазын ажыктаан. Социалистиг чурттарның улустары, делегей-биле ынаажыг демдеглээр эргелиг бис. Бистиң чурттувустуң салымчолуу болгаш делегей төөгүзүнүң чорудулгазын хамыды-биле ескерткен революциялыг херээ, социал эрге-шөлээже база национал хосталгаже улустарга орукту ажыктаан революциялыг херээ. Ооң-биле бүгү талаларында революстуг чаартылгаларны идепкейлиг бадыткаар дугайында партияның кыйырыгларын бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң хоорайларында болган суурларында угаан-сарыылдың болган чүректин ханыышыдан үткаан. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазы долу чүүлдүтүмүүшкүнү болгаш деткиишкинни алган. Рейкьявикке совет-америк үжүражыышкынга идип үндүрген бистиң тайбың саналарывыс, ийдолуг шеңээшкиннерге ССРЭ-ниң чарлаан моратогийн ядролуг чепсекти үзүтпээрлериниң, космосту милитаризастаарын болдурбазының боттуг оруун ажылдып турар.

Совет улус Улуг Октябрьның 69 чыл оюн чурттуп социал-экономиктиг хөгжүдүлезин дүргедедирип дээш демисеелди калбартқан үткүп турар. Найысылалдың бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, партиямның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флолуунуң дайынчылары ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер ордузунга белек көдүрүлүшкүнүүт, байырлаан шиитпирлиг кирген чедип келгеннер. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскаагаан, Москва хоорайның ажылчы чоннар төлээлекилериниң болгаш найысылал гарнизонуунуң дайынчыларының байырлыг хуралы аңаа болган.

Хуралдың киржикчилери шиитпирлиг эде тургустунар, социализмниң тургузукчу күштеринге делгем орукту ажыдар дээш, Е. К. Лигачевтуң илеткелин ажыткан.

Хуралдың киржикчилери «Октябрьның угланыышкыны-биле, револючу чаартылганың ёзузу-биле» деп илеткелди кыйган СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачевту чыыны-биле үткаан.

Илеткелди улуг киче үзүктей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүдеглиг алыш часкаашкыны-биле хей удаа үре кирип турган.

Байырлыг хурал доозулган. Совет Эвилелиниң Гимнизин күүседткен.

Ооң соонда байырлалдың концерти улуг чеди-шкинниг үткен. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары концертта киргеп.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскаагаан байырлыг хуралдар эвилелдешкен республикаларның, найысылалдарының, чурттуң өскелээ хоорайларында база болган.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, РЕВОЛЮСЧУ ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЁЗУЗУ-БИЛЕ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскаадып, 1986 чылдың ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралга

Е. К. ЛИГАЧЕВТУҢ илеткели

I. Шиитпирлиг эде тургустунар, социализмниң тургузукчу күштеринге делгем орукту ажыдар

Хүндүлүг эштер!

Бистер кымда, Кремльде, чурттуң кол залында, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюн дең[illegible] чыгаап келген бис. Совет [illegible] хөгжүдүлезинде улуг эрелелиин — ТК-ниң апрель Пленумунуң шиитпиринде үндезиленип, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң программалыг айтымкыларында үзеңнеттинген партияның эрелээнь болгаш үзүп башкарыы түрааш эрелеенің үезинде бо байыдалды чурт үткүп турар.

Бис ол дугайның үргүлчү чугаалап келген бис, бөгүнгү оныагай күш-биле мынаар демдеглээр эргелиг бис бистиң чурттувустуң салымчолуу болгаш делегей төөгүзүнүң чорудулгазын хамыды-биле ескерткен революциялыг херээ, социал эрге-шөлээже база национал хосталгаже улустарга орукту ажыктаан революциялыг херээ. Ооң-биле бүгү талаларында революстуг чаартылгаларны идепкейлиг бадыктаар дугайында партияның кыйырыгларын бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң хоорайларында болган суурларында угаан-сарыылдың болган чүректин ханыышыдан үткаан. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазы долу чүүлдүтүмүүшкүнү болгаш деткиишкинни алган. Рейкьявикке совет-америк үжүражыышкынга идип үндүрген бистиң тайбың саналарывыс, ийдолуг шеңээшкиннерге ССРЭ-ниң чарлаан моратогийн ядролуг чепсектиг үзүтпээрлериниң, космосту милитаризастаарын болдурбазының боттуг оруун ажыдып турар.

Совет улус Улуг Октябрьның 69 чыл оюн чурттуп социал-экономиктиг хөгжүдүлезин дүргедедирип дээш демисеелди калбартқан үткүп турар. Найысылалдың бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, партиямның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флолуунуң дайынчылары ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер ордузунга белек көдүрүлүшкүнүүт, байырлаан шиитпирлиг кирген чедип келгеннер. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскаагаан, Москва хоорайның ажылчы чоннар төлээлекилериниң болгаш найысылал гарнизоунуң дайынчыларының байырлыг хуралы аңаа болган.

Хуралдың киржикчилери шиитпирлиг эде тургустунар, социализмниң тургузукчу күштеринге делгем орукту ажыдар дээш, Е. К. Лигачевтуң илеткелин ажыткан.

Хүндүлүг эштер!

Бистер кымда, Кремльде, чурттуң кол залында, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюн дең[illegible] чыгаап келген бис Совет [illegible] хөгжүдүлезинде улуг эрелелиин — ТК-ниң апрель Пленумунуң шиитпиринде үндезиленип, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң программалыг айтымкыларында үзеңнеттинген партияның эрелээнь болгаш үзүп башкарыы түрааш эрелеенің үезинде бо байыдалды чурт үткүп турар.

Бис ол дугайның үргүлчү чугаалап келген бис, бөгүнгү оныагай күш-биле мынаар демдеглээр эргелиг бис бистиң чурттувустуң салымчолуу болгаш делегей төөгүзүнүң чорудулгазын хамыды-биле ескерткен революциялыг херээ, социал эрге-шөлээже база национал хосталгаже улустарга орукту ажыктаан революциялыг херээ. Ооң-биле бүгү талаларында революстуг чаартылгаларны идепкейлиг бадыктаар дугайында партияның кыйырыгларын бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң хоорайларында болган суурларында угаан-сарыылдың болган чүректин ханыышыдан үткаан. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазы долу чүүлдүтүмүүшкүнү болгаш деткиишкинни алган. Рейкьявикке совет-америк үжүражыышкынга идип үндүрген бистиң тайбың саналарывыс, ийдолуг шеңээшкиннерге ССРЭ-ниң чарлаан моратогийн ядролуг чепсектиг үзүтпээрлериниң, космосту милитаризастаарын болдурбазының боттуг оруун ажыдып турар.

Совет улус Улуг Октябрьның 69 чыл оюн чурттуп социал-экономиктиг хөгжүдүлезин дүргедедирип дээш демисеелди калбартқан үткүп турар. Найысылалдың бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, партиямның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флолуунуң дайынчылары ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер ордузунга белек көдүрүлүшкүнүүт, байырлаан шиитпирлиг кирген чедип келгеннер. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскаагаан, Москва хоорайның ажылчы чоннар төлээлекилериниң болгаш найысылал гарнизоунуң дайынчыларының байырлыг хуралы аңаа болган.

Хуралдың киржикчилери шиитпирлиг эде тургустунар, социализмниң тургузукчу күштеринге делгем орукту ажыдар дээш, Е. К. Лигачевтуң илеткелин ажыткан.

Эштер!

Октябрь революциязының тиилээни-биле чаа, социалистиг нитталел тывылган, ооң соонда ол бажыңын, бышкын чоруктун бедик деңнелинге четкен.

Социал-политиктиг, угаан-болгал талазы-биле совет нииттелел-хөгжүдүлезиниң эрелээн үе-чагырыкчылыг үеэ-дүрген, он-он мөлүнүн техниканы ам биле кижилерни болгаш бүдүрүлге мастерлик, епеңналыстерни болгаш эртемденнерни бергеп. Совет эртем болгаш инженерлер болгаш космосче орукту кижи төрелгетенге ажыктаан. Ону таймың дээ-биле шиитпирлеп, алыр талазы-биле, делегейже эртем-техниг дешпилгемиң дыка хей

Эштер!

Октябрь революциязының тиилээни-биле чаа, социалистиг нитталел тывылган, ооң соонда ол бажыңын, бышкын чоруктун бедик деңнелинге четкен.

Социал-политиктиг, угаан-болгал талазы-биле совет нииттелел-хөгжүдүлезиниң эрелээн үе-чагырыкчылыг үеэ-дүрген, он-он мөлүнүн техниканы ам биле кижилерни болгаш бүдүрүлге мастерлик, епеңналыстерни болгаш эртемденнерни бергеп. Совет эртем болгаш инженерлер болгаш космосче орукту кижи төрелгетенге ажыктаан. Ону таймың дээ-биле шиитпирлеп, алыр талазы-биле, делегейже эртем-техниг дешпилгемиң дыка хей

КӨДЭЭГЕ УЛУГ АЖЫКТЫГ ТЕХНИКАНЫ ДҮРГЕН БЭЭР

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев Кедээ ажыл-агый машина тудуунун бүгү-ёзулел эртемшинчилел институтунда кедээ ажыл-агыйның чаа техниказының долгелгезинге чорваан.

Делгелгенин спецификациялар болгаш техниканың чаа хевирлериниң чаңчылга ажыктыг машиналарга болгаш механизмнерге кежээниң сонгаарадыы болбас хереглелериниң дугайында, аъш-чем программалыг күүседирикпин албан негелдези болуур кедээ ажыл-агыйны комплекстиг механизастаашкын дүрген боттандырыг чорудулгаларының дугайында ажык болгаш негелдиг чугаа машиналарның конструкторлары, эртемденнер, бүдүрүлгелериниң министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары-биле болгаш.

Ужуражышкыннарга болгаш беседаларга киптер В. И. Воротников, Е. К. Лигачев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, В. П. Никонов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дараатының бирги орлаакчызы В. С. Мураховский олар кирипкеп.

Чүүлдүн агрочүлетпүр комплексиниң техниказ талазыбыс дериишкинниг күүседлиирер талазы-биле СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, ТК-ның апрель (1985 ч.), июнь (1986 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге [illegible] сонгаралдың канчаар боттанып турарын чугаалажып киргеп келгеп.

Чөвүлел хуралга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1-ги орлаакчызы М. С. Горбачев кыска сес-биле ажыктаан. Үнүп болгаш мал ажыл-агыйында интенсивтиг технологиялыг ажыктыг болгаш сонгаралдың болбазың кедээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилерге медерел биле бергеш, интенсивтиг технологиялерни ис[illegible] кижилер-биле [illegible] ажыктаан.

— Кедээ ажыл-агый культураларың ажыктыг-биле болбазырадың кылырынга машиналар системазың бээримге, техниктиг бедик деңнелдиг, оларның бедик бүдүрүкчүлүүн, камналгалының, шаңныштың киирип-тирбишаан, шидыг машиналар системазың бээримге кедээ ажыл-агый машина тудуунун хөгжүдүлезиниң дедиеан бөгүн улус ажыл-агыйның эң чиңгир экономиктиг сорулгаларының бирээзи болур деп дорту-биле чугаалаар үжүлүг мен. Хей машиналарны чамдыктарын бүгү дедеңнеринден безин дайбаг бүдүүн турар бис деп сеткил чарамыктаанының херээ чок. Оларның багай чүвезин ооң дүрген кылып, санаан үнүп турарыл. Чөвүлел хуралда металлургтар, химиктер, электротехниктер, тракторжулар олурган турар. Олар машина тудукчылары-биле [illegible] ажыктыг ажылдаап турар болганда, оларнаң хей чүүл хамаарыныр. Оны бүгү ажылдың барымдаалап көөр үжүлүг — дээ, М. С. Горбачев чугаалаан.

Чөвүлел хуралга ССРЭ-ниң трактор болгаш кедээ ажыл-агый машина тудуунун министри А. А. Ежевскийниң, мал ажылынга болгаш мал чемин бүдүрериниң машина тудуунун министри Л. И. Хитрунуң илеткелдерин, а ол шыкаш ССРЭ-ниң кара металлургия министри С. В. Колпаковтуң, станок болгаш инструмент тудуг министри Н. А. Пивченкотиң, химия үлетүүр министри Ю. А. Беспаловтуң, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентиниң К. В. Фроловтуң, ССРЭ-ниң Курстандарт даараты Г. Д. Колмогоровтуң, ССРЭ-ниң Күрөлээниинң тергиимнең бирги орлаакчызы А. А. Реутуп дыңнаалгаларын чугаалажып киргеп.

Чөвүлел хуралга ССРЭ-ниң [illegible] Советиниң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң [illegible] СЭКП Алтай, Красноярск крайкомнарындан болган, крайкүүскомнарындан, СЭКП Иркутск, Новосибирск, Чита, Дағ-Алтай болгаш Хакас обкомнарындан болган облкүүс комнарындан, Сибирьниң, Кызыл Туктуг шериг округунуң Шериг чөвүлелиниң [illegible] Забайкальскиниң, Кызыл Тукту[illegible] округунуң Шериг чөвүлелиниң [illegible] МАРИ-ниң [illegible] Баян-Өлгий, Усса-Нур, Зав[illegible] аймак комитеттеринден бөйлүнүг телеграммалар иезилээн.

Тыванның ажылчы чонунга Октябрь революциязының 69 чыл оюнуң байырлалы-биле сыбаатыр байыр, недирлиг ажыл, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседирер, республиканың социал-экономиктиг хөгжүдүлезиниң дүүгүдеглиг ыяшкыларын дүгайында түңнелге келгеп бис.

Ооң-биле кады бо доктаалларны ам-даа чедир боттандырбайн турарывыс чамдык программаларның, шаңгыя кожуг машиналарны тургузар программаларның кошкак боттанып турарының шыңгыы кичээнгейин үгландырган. Металлургия үлетүүрүнүң, химиянның болгаш ээскелээ чамдык, будүрүлгелериниң коллективтери бо ажылды четпес чорудуп турар.

Техниканың шыкарының болгаш идегелдиниң болуруунуң дугайында айтырыгны база чидим-биле тургускан. Илеткелчилер А. А. Ежевский болгаш Л. И. Хитрун олар бо чугула сорулгаларны шиитпирзер талазы-биле адырларда эп чорудун турар хемчеглерниң дугайын илеткээнивер.

Чугаалажып көрүүшкүнүүн түңнелдерин тудуруп тура, М. С. Горбачевтуң чугаалажыны болза, национал орулганың ёзулелиинин чаа темпилеринче үжер толээде, экономиканы хөгжүдүриниң чаа аргаларын дилеп тывар керек, аңаа үндезилээш, экономика, социал болгаш камгалал сорулгаларның бүгү комплекизин чеживишкинниг боттандырары чугула деп чөвүге ажыдыраа болду. Бистиң чуртувуста экономиктиг болгаш социал байдал партия Төп Комитединиң чедирип келген, Чөгүм-на харын бо ажылгатын бааламга үндезиленип, үргүледелишкинниң, эртем-техниктиг ленишелгеш болгаш кижи факторуун идепкейжилериниң чамчыштыр үргүледелишкинниң чорудулгазының ёзулелиинде түңнелге келгеп бис.

Ооң-биле кады бо доктаалларны ам-даа чедир боттандырбайн турарывыс чамдык программаларның, шаңгыя кожуг машиналарны тургузар программаларның кошкак боттанып турарының шыңгыы кичээнгейин үгландырган. Металлургия үлетүүрүнүң, химиянның болгаш ээскелээ чамдык, будүрүлгелериниң коллективтери бо ажылды четпес чорудуп турар.

Техниканың шыкарының болгаш идегелдиниң болуруунуң дугайында айтырыгны база чидим-биле тургускан. Илеткелчилер А. А. Ежевский болгаш Л. И. Хитрун олар бо чугула сорулгаларны шиитпирзер талазы-биле адырларда эп чорудун турар хемчеглерниң дугайын илеткээнивер.

Чугаалажып көрүүшкүнүүн түңнелдерин тудуруп тура, М. С. Горбачевтуң чугаалажыны болза, национал орулганың ёзулелиинин чаа темпилеринче үжер толээде, экономиканы хөгжүдүриниң чаа аргаларын дилеп тывар керек, аңаа үндезилээш, экономика, социал болгаш камгалал сорулгаларның бүгү комплекизин чеживишкинниг боттандырары чугула деп чөвүге ажыдыраа болду. Бистиң чуртувуста экономиктиг болгаш социал байдал партия Төп Комитединиң чедирип келген, Чөгүм-на харын бо ажылгатын бааламга үндезиленип, үргүледелишкинниң, эртем-техниктиг ленишелгеш болгаш кижи факторуун идепкейжилериниң чамчыштыр үргүледелишкинниң чорудулгазының ёзулелиинде түңнелге келгеп бис.

Апрель Пленумунуң, XXVII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бистиң партиявыстың политиктиг аттаарывыс, канчаар-даа аажок улам ескиниң бистерниң чедип алганывыс маргыжар аргалыг чок фахт боор турардыр. Ол дээрге улуг чедимишки-дир.

Ооң-биле кадм партияның чарыскалгашкын база үргүледелиг турарын ол көргүзүп турар. СЭКП-ниң угланыышкынын чоп чүүлдүгүнүн болгаш деткүүн, ону боттарының күзел-сорулгаш илерели кылдыр, бөө оскээр шилгее чок угланыышкын кылдыр хүлээп алган. Шиитпирлиг эдиштиктиг эдис сорулгаларны кыймакшайн-биле чедип алыр чорук-ам чүгле күзел-түткүлүүн айтырыг эвес боор турар. Ол дээрге хажыымын бөлбас база хүлээлиг боор турар. Шилип алган оруктан шимээшкинге соксашкын дээш, дедир аъш-чемниг-биле болза, тайбың [illegible] чүгле бөө, бистер политиктиг кар өртек-биле, социалзаалге илеткелдиг оскынгаралыг-биле

ОКТЯБРЬНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, РЕВОЛЮСЧУ ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЁЗУЗУ-БИЛЕ

КӨДЭЭГЕ УЛУГ АЖЫКТЫГ ТЕХНИКАНЫ ДҮРГЕН БЭЭР

(Улавчызы. Эгези 1-ги арында).

Экономикада чаартылгаларның үндезин ужуд-дузалыг боон турары билдингир болгай, эштер. Ындыг чаартылгалар илдең, көстүп-даа турар. Улус ажыл-агыйының улуг хемчээлдиг техниктиг чаартылгазы эгелээн. Машина тудуушкунуң мурнында хөгжүдерин хандырар, оон продукциязының шынарын боттуу-биле, дүргеи көдүрер дээш хей чүүлдерни кылып турар. Улус ажыл-агыйының эң чугула комплекстерии — машина тудуушкунуң, агроүлетпүр, оналга-энергетика, тудуг, даштыкы экономика адырларын эгелеп башкарылганыг органнзастыг структу-азынга үндезин эде тургузуушкун каара туткан. Чаа ажыл-агый механизмнин хевирлеп тургузуп турар. Ийи айдан эвээш үениң иштинде бүгү үлетпүр тудуг, демнорүк транспорту улуг экономиктиг шенелзенип үеникке хынаттынган, ажылдаарының чаа байдалдарынче шилчнир. Оон-биле кады беш үлетпүр министерстволарының каттыжышкыннары болгаш бүдүрүлгелери — долу бот-орулга-чарылганың болгаш *бот*-акшалаадырышкынның чугумнче шилчнир үжүрлүг. Ынчан авыг ооруга коллективтерниң социал болгаш бүдүрүлге хөгжүдезинин шинтпирлиг үнер дозу болу бээр.

Экономиктиг амыдыралды организаставарынга демократтыг централизмнин, ол ийи үндезинин үдам быжыглыг база хөгжүп турар. План ёзугаар удуртулганың ажышкыл күштелнри болгаш төнчүттүүнген башкарылганы сайзырапгайжылары-биле кады бүдүрүлгелерии болгаш каттыжымышкыннарның тускайлан болгаш хаттыжымышкыннарның чарыскалгалыг чорууның кыскаар-хемчээли база калбарын турар. Олаонын эртем-техниктиг дешлиргее хандыкшылын, оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, партнёрларыбиле изегседир кады ажылдажылгага сонуургалын кодүреринге таарымчалыг байдалларын база тургузуп турар. Беш чыл иштинде дең-дескн болур үжүрлүг экономиктиг нормативтер маңнаа онза рольду ойнаар үжүрлүг.

Он ийнги беш чылның башгайы он айларын үлус ажылагыйының хөгжүдезинин дең-дескн чорумчун осконнинг дугайын хереглеп турар. Национал орулганың болгаш үлетпүр бүдүрүшкунуңун немелде өзүлдезинин 80 чылдарда эң бедик темпизи чедип алдынган. Металлургнянын, хемүр-даш болгаш газ үлетпүрүнүң, транспорттуң ажылы боттуу-биле экижээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг доктаатгынган дең.ңелдең ажыр көдүрүлген, продукциянын сланнадынга чарыгалдар айтыканындан хей кылымнан кызырылган.

Көдээ ажыл-агыйның продукциязының немелде өзүлдезинин темпизи көрдүгеинн ёзугаар, беш чыл планының чылда оргумак даалгаларын барып ийи катап ашкан. Таранын ниити чылдазы 210 миллион хире тонна болур, ол дээрге эрткен беш чылда тараа бүдүрүлгеининң чылда оргумак хемчээлин 30 миллион тоннага ажып турар-дыр.

Боттарының кызымаккай, ак сетнилдиг ажылы-биле он ийнги беш чылды идепкейлиг эгелээнии хандырган чүүлүн ажылчы чоннуң алдар болган хүндү!

Бүдүрүлгеге чаа-чаа аргаларны, ажыл-агыйны чорударының ажыктыг хевирелерни чедишкиннинг шинтээдип ап турар бүдүрүлгелериин болган каттыжымышкыннарның саны боттуу-биле ковудээн. Барыын-Сибирыин металлургия комбинатының болган Сонгу чүктүң хоорза заводунуң, Новополоцкинин «Полимир» каттыжымышкынының соонда чүс-чүс каттыжымышкыннар болгаш бүдүрүлгелер продукция бээрнин талазы-биле корюлерни чүс-чүс бүгү-седирии хамык чок хоойлу кылдыр боттарынга үлээн алган боон турар. Москваның, Ленинградтың, Украинаның, Уралның, Сибирнин хей-хей заводтары болган фабрикаларының ажылдакчуларынын сакыт конуудепнин бүгү факторларын каара тутпаан, бүдүрүлгелерни чедип алыр, «Кривогорнаш» эртем-бүдүрүлге каттыжымышкынының Иванофскнин станок кылыр каттыжымышкынының, Куйавнюкнуң карын шелнеп фабриказының үлегерин ёзугаар мун-мун бүш-ажылгы коллективтер мурнакчы технологияларга үндезилээш, чүгле бнирн чергенин продукцияны кылып үндүрерин боттарының алдарлыг хемээ дең санап турар.

Белоруссияның болган Литваның, Татарстанның болган Башкирнянын, Алтай Краснозар, Ставрополь крайларының, Оренбург, Житомир, Крым, Кустанай, Кокчетав болгаш өскө-даа чамдык областарның көдүө ажыл-агыйында ажыл-агыйны башкарын чорударының чаа-чаа аргаларын, күш-ажылды организаставарынын дешлиргеи технологиялар, интенсивтиг технологияларны үлам-на бүдүрелдә-биле шинтээдип ап турар. Чогум-на оларга үндезилээш, ол черлерде көдүө ажыл-агый продукциязының боттуг немелде өзүлдезн чедип алдынган боон турар.

Оон-биле чергелештир чамдык адыюларда, хей-хей күш-ажылчы коллективтерде эде тургузуушкун оожум чорун турар, эштер. Шынар талазы-биле чаартылга оларда амдыгында эгелевейн турар. Эртем-техниктиг ажылларының хемчээли улгаткан-даа болза, ол амгы үениң сорулгаларынга ам-даа дүүшпейн турар-дыр. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезн ажыл төлевирнинң өзүлдезинден хожуудан, курлавырларны тотчелеп ажыглап турар бүдүрүлгелер эвээш эвес. Чоннуң хереглеп барааннарын шынар чок кылдыр бүдүрелп үргүлчүлеп турар. Технологтуг нормаларны болгаш регламентилерни үрээп чорукту болдуруп турар, ол чорук аар, чамдыкта айыылдыг-даа үрүктарга чедирип турар.

Дүргедээшкин дээрге —бодуу чайгаар-ла болур өзүлде эвес, а өзүлдезнің чайлаш чок чаа шынары-дыр. Бо талазы-биле чогумчалыг чүүлдер бар. Ынчалза-даа олар ам-даа дең-дескн чорукту чедип алыр бис. Чүгле бо таварылгада кижи фактору, чоннуң сонуургалы болгаш инициативазы бүгү күчүзү-биле биске ажылдап эгелээр.

Төп Комитет, чазак болгаш ВЦСПС бүдүрүлге адырынга шалың төлевирнинң системазын сайзырапгайжыдар дугайында канчаар-даа ажок улуг үжүр-дузалыг доктаалды хүлээп алган. Ында кердүнген хемчелер ажыл-агыйның чаа механизмин иептередир талазы-биле ажылдың чардыкнас кол кезээ боон турар.

Ам шалың төлевирнн бедидерии шуут-ла өске чүүлге үндезилеп бедидер: күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазын экижиткенинден дээштин-биле ажыглаарынче углаган шинтпирлерни чөөкта чаа хүлээп алган. Оларның ажылының сайзырапгайжыыры ийи угланышкынның чорун турар. Бирээзе, бодунуң деиискээрии комплекстиг хөгжүдеринге республикаларның болгаш чер-чер органнзарының бүрүн эргелерн дыка улгадып турар. Чурттакчы чоннуң хүн бүрү хереглелдерин хандырарынга хамаарышкан бүгү чүүлдерге Совет бүрүзүнүң долу ээ болурунга быжыг баазаны тургузар. Ийнде, Советтерниң демократтыг алыс утказының ханылаарының чайгылыш чок чорудулгазы уламчылап, шинтпирлерни хүлээп алырына, оларның күүселдези дээш контрольду боттандырын чорударынга массаларның киржилгези күштелип турар.

Комсомолдуң эргелерин калбартыры, оон инициативазын, бот-тускайлаңын өстүрерин хүн айтырында турун турар. Ол чорук нинти үлустүп сорулгаларын шинтпирлээрнинче зинжектарын — нинтилелдиг шимчелгир, чүткулдуг кезинн, бистин салгакчыларывысты улам-на идепкейлии-биле киргиштирер арганы бээр. Профэвилелдерниң лаймчы аргалыын бедидерн, массалыг өске-даа организациялардың бот-тускайлаң будүжүн бүрүну-биле хандырары негеттинин турар. Даймн болгаш күш-ажыл хоочунарының. Бүгү-эвилел хей-нинтичи организациязын тургузары — бо угланышкынга чаа базын болур. Амгы үеде бүгү чер болганда тургустунун турар хереэээнчер чөөрүлелдерни чоннуң бот-тускайлаң хей-нинтичи ажылчорудулгазының чүгула кезээ болур.

Күш-ажылчы коллективтерде дөрт демократтыг хевирлерн бергедээшкиннер турзажок, чайгылыш чокка хегжүп турар. Бот-орулга-чарылгалыг мурнакчы бригадалар, участоктар, фермалар маңнаа чижек болур, мнчаарга экономнка, политика, кижизидилге: кижилерниң аразында харылзаалярга — коллективизмнин принципгерин, төлевирге — чөптүг чорук, бүдүрүлгеии эргелеп башкарырынга — демократизм ол бригадаларның, участоктарның, фермаларның ажыл-чорудулгазында сырый холбаалыг болуп турар.

Эргелеп башкарылгага ажылчы чоннарның киржилгези чүгле калбак эвес, харын-даа бүрүн эргелиг болуруи партия болгаш күрүне күзеп турар. А ол дээрге, массаларның политиктиг культуразының боттуг өзүлдези, тывыскаи эргелерии болгаш арганарын ажыглаи шыдаар аргалыг болуру-дур. Бистериинг шүүлүүс — удуртукчулар-даа, аңаа-даа ажылдакчылар — калбарган демократнянын байдалдарында ажылдаарынга болгаш чурттаарынга дерелип алыр үжүрлүг бис.

Чогаалыгга, лидин, шинтпирлнг чоруктар — биске эргежок чүгула чүүлдер, үениң негелдези ол-дур. Амгы үе дээрге, чүгле административтиг методтарга лаянар үе эвес-тир, эштер. Ынчалзажок чамдык ажылдакчылар, оларның аразында удуртукчу ажылдакчылар безин, бот-тускайлаң чорукка белен эвес, үстүнден команда чокка базым кылырынга мурнукчу хевээр хөөн чок болуп турар. Ындыг болуру шынаныштырга болгу дег: чаруссага эвээш болур, чазыг-даа болдунмас мыкаш, а кажан таварылга болганда, сүстүнден» айтыышкынны чылтах кылгаш, камгаланып-даа болур дижнр.

Бистин демократнязывысты хөгжүдери социалистиг хоойлу-дурумчу быжыглавырындан хоорлуп болбас. Хоойлудурумчу быжыглаарын, кижиге дээп болбазынын Конституциядa көрдүнген магадылалларын хамаарын, совет кижилеркин эргелерни болгаш дүрүм ёзугаар эргеажактарын камгалаарын СЭКП политиктиг чүгула сорулга кылдыр көрүп турар. Эргелернин болгаш хүлээгелеринин, хосталгаларның болгаш харылсалгалыг болгунуун чаңгыс эптинн тодаргай билирнинн ёзугуна ажылчы чоннуу кижизидерни хары үгда күштедирер херек. Эргелерни болгаш хосталгаларын хамаатырының ажылгаары нинтилелдиң болгаш күрүненин эрге-ажыктарынга, ескө хамаатыларынын эргелерииге когарал чедирбес үжүрлүг деп, ССРЭ Конституциязында айтыкан.

Эргелеп аппарадының ажылы демократчылыганың ёзугу-биле база эде тургустунуп турар. Дүжүметсин чорукка удур демиселдиң айтырыы бо талазы-биле чилнр тургустунуп турар. Эргижирээн айтышкиннардан чайлаар дээн бүгү-де чүүлдерге дүжүметсиг чорук хөөн чок болуп, дириг ажыл-херекти боой тудуп, чаартылганың чорудулгазын мооңдактап турар. Дүжүметсиг чоруктуң алыс утказы чүдел дизе, күруне сорулгаларын ол каиселяржы хоозуи чүве болдурун, в каиселяржы хоозуи чүлчүрүшкүнарыны — күрүненин кылдыр хүүлээлеп туварынла-дыр деп, Маркс чигээи-биле демселгээн.

Ажылдың стол ээлээр, дүжүметсиг методтарын, хей айтышкыннар үндүрер, эмгежок саазын шокарлаар чоруктарны чогум чүү чүве тынылдырып турарын? Ындыг хажылышкынларның чылдагаанарны нинтилел харылзааларының эчизинге чедир сайзырааанында, хамыктың мурнында эргелеп башкарылганың экономиктиг быраларын чедир үнелеп көрбезинде болуп турар. «Үлүтүлгага үй-балай чоруктарны болгаш эмгежок айтышкыннарны» ведомстволарның чалаар замчыыр болгаш түс чершің кызыы эрге-ажыын каравр чорук тарының байдалларында үр-дүнчек эргелеп аппарады көрүдедип турар. Дүжүметсиг чоруктуң читпейн туварын социалистиг демократнянын институттарын чедир ажылгавайн туварын-биле база табыт-быралап болуур.

Чурттаа амгы үеже кылдыын турар бүгү-де чүүлдер— дүжүметсиг чорукка удур шинтпирлиг согуушкун-дур. Дүжүметсиг чоруктуң дазылдары ажыл-агый механизмнинң чаартылгазының үезинде божнцнап турар. Эргелеп аппарадың кызыыр болгаш оон ажыктың бедидер талазы-биле хемчелер боттанып турар. Отчёттарны хоозуи хөөредир, мере медээлер бээр, четпестерни чажыыр чоруктарга удуп шынгы хемчелер алдынган. Күрүненин мегелээр чорукту-дал, мегечилерии-даа партия болгунуң хүрээзенинге тургузуп шыдавас. Чуртка, чонга хоозуи медээлер, каас-коя чүлчүрүшкүнпар эвес, а харын тодаргай ажыл-херектер эргежок чүгула болгай.

Дүжүметсиг чорукка удур демисел, демократнязы хөгжүдери бүгүдеге биллингир болур ажык чорук чокка болдунмас. Ажык болур чорукту калбартыры — принципиалдыг айтырыг-дыр. Кандыгда чүүлдерии шыны-биле азаарывыс, бистс кандыг чүүлдерниң бүткенин, кандыг чүүлдерниң чүге бүтпейн туварын кижилерге шын чугаалаары — массаларның болгаш партияның харылзаазын быжыглаарывыс, оон политиказывыга бүзүрээр чорукту бедидерининң чайлаш чок чугула негеллерии-дпо.

Чамдыкта мынчаар безин чугаалап турарлар: парлаагага болгаш аас-биле чугаалаарга эмнн эрттнр хей четпестерни «илередип» турар эвес ирги бе? Ол чорук бистнң нинти хереэээнсиге хора чедирип турар эвес ирги бе? Чок, хора чедирбейн турар. Четпестерни чайладырынга ол харын-даа дүзалап турар. Бар чорулгаларни чажырып, ковудээн айтырыгларны хереккс албайн келгени-чүү чүвеге чедирсенин шүүтү билнр бис.

Тургузукчу болгаш арынчүүр барымзаалаавас, хаалчак зоналарны хүлээп көрбес шүүгүмчүлел биске херек. Ак сетнилдиг, ажык болгаш чажыт эвес шүүгүмчүлел биске херек. Шүшпей-дир дээш удуртукчуну азы чалгаа-дыр дээш ажылчынны, колхозчуну, специалисти шүүгүмчүлээш — ындыг кижилерге удур утланган, чаңгыс талалыг эвес шүүгүмчүлел биске херек.

Эштер! Нинтилелге революстуг чаартылгалар нинтилел медереливде аңаа дүүшкен чаартылгалар чокка болдунмас. Идеологтуг ажылдың ролю бо талазы-биле ында үлуг үндезин эде тургустунуушкунуиуң кол чүүлү — амыдыралче шинтпирлиг эргилде-дир.

Маркстың, Энгельстнң, Ленининиң үлуг өөредии чүртта кылдыыпп турар чаартылгаларның идейлиг үндези и Солуп турар. Теориянын күжү болгаш күүгүү — бодуу чаартынарында оон аргалыында, ногжүдениин төөгүлүг чаа үе-чаланы өттүр көрүп, амгы үеиин эң чидиг айтырыгларынга харыларны берип шыдаарында болур. Маркснзм-ленинизмнин эртемге үлелеттинген ол өттүр көрүүшкүнүн, оон революстуг шинтпирлеп көрүүн, тургузукчу ёзугун СЭКП-нин XXVII съездинн долу хемчээлдн-биле бадытказ көргескен. Амгы дедегейнин дүрүм ёзугаар чүүлдерининң дугайында, социализмни сайзырапгайжыдар оруктарның дугайында биликшкиннерин сыгыт баа бурунгаар өттүр көрүп, биске ажыдып берген, чоокку болгаш элээн ырак келир үеде ажылдаашкынын программазын эртем ёзугу-биле ажылдап кылган.

Ынчалзажок, бүгү-де айтырыгларга харылар бистё бар деп болзаар болза, ол шын эвес болур ийик. Белен шинтпирлерден хей айтырыглар амыдыралда бар болуп турар. «Теория дээрге, чүгле перспективтиг социал болгаш политиктиг угланышкынчыга эргежок чугула эвес. Бистин бурунгаар бүгү базым бүрүзүнге теория херек. Практиктиг кайлыг-даа улуг айтырыгны теория талазы-биле бодап, үндезилеевейн шинтпирлээрп болдунмаеъ деп, М. С. Горбачев нинтилел эртемнериниң кафедралар эргелекчилериниң Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга онзалап демселгээн. Чаа оруктарны изээрде, совет эртемденнериниң күженнишкининг ажылынга идеген турар бис. Колүндезии болгаш дузалал эртем шинчилеллери— ол дээрге, эде тургустуунуушкуниуң күштүг аргазы, бүдүрүлгеии, бүгү нинтилел практиказын революсчударының күчүлүг чемсээ-дир.

Илеларны кажан массалар шинтээдип алганда, чүгле ынчаарда ук идеяларның чаартыкчы күш болу бээрн билдингир болгай. Амгы үениң боттуг чүүлдеринге дүүшкен нинтилел медерели хевирлеп тургузары — нарин айтырыг.

Чүнүң дугайында чугаа болуп турарыл? Хамыктың мурнууда кадрларның психологнязын болгаш водавшкының съездинин ажылдап кылганы чаа бодап көрүүшкүннерге дүүштүр эде тургузар, эргижирээк бодалдардан хосталыр дугайында чугаа болуп турар. СЭКП нин көдүргеии чаартыкчы айтышкыннарны совет кижи бүрүзүү херек кырында шинтээдип алган турарын хары угда чедип алыры эргежок чугула. Теорияның болгаш практиканың чаңгыс эвин хандырары, чаа үлүүлер шинчилиг, а ажыл-херектер эрги хевээр болур мидыг байдалды болдурбазы мырыай эргежок чугула. Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, медереллн чырыдар, оны ажыл-ишчи, чаа идеялар синнинчел болдурар, аңаа үндезилээш, чоннуң угаан-бодал талазы-биле идепкейлиг чоруун улам-на белидер херек.

Улуг Октябрьның оцүл читпес ужур-дузазы чүдел дизе, бистнң чуртувустуң улустың-ның деп эрттээнинің болгаш акы-дуңма чоруунуң тоңгүде бир-ле дугаарында херек кырында чедип алдынганында. Бистер — интернационалистер бис. Ынчаарга, Ленининиң чугаалаанын ёзугаар алырга, «интернационализүң дээрге, «интернационалист» чулчурушкунуиуң сесердлктеринге байырлалдың селгүштээшкинге эвес-тир.

Хоозуи эвес, а ёзугаар интернационализм — ол дээрге, тодаргай болгаш улуг ажыл-херектериниң интернационализми-дир. Оон илергейээшкиннери янзы-бүрү хевирлерлиг. Ол дээрге, чаңгыс аай улус ажылагый комплексинин хөгжүдезинге республикаларның ролюн белидери-дир. Ол дээрге, Эвилелдиң күрүне болгаш хей-нинти амыдыралынга бүгү националдарның ажылчы чоңунун идепкейлин киржилгези-дир. Ол дээрге, республикалар аразынга кадрларны солчужары, эртс болгаш культураның үнелиг чүүлдери-биле *бот-сотс* байдагы-дыр. Чаңгыс сес-

харылзааларны сайзырапгайжылар ажылдың түнелдии-биле — бистин хей националдыг Төрээн чуртувустуң улам шилйнс чечектелишкиннинге, национал онза ышкынны хевирлеп тургузарынга ук ажылдың кайы хире дүүшкенин-биле тодаргайлаттынгыр аразар, мынчаарга национал онза чоргаарланышкынның утказын Маяковский мынчаар тергнин чиге ырлаан: «Адаарганар, мен — Совет Эвилелнинң хамаатыызы-чем».

Бистин хөгжүдевистин бүгү-де че-чаланарынга дүүшкен нинти мөзү-шынарлар «совет патриот» дең биликшкинде бар. Ынчалзажок оон кайы-бир талазы төөгүлүг че-чала бүрүзүнде бирги чергенин болуп турар. Патриоттуг кижизидилгенин амгы үеде эң онза сорулгазы чүдел дизе, чуртта кылдынып турар чаартылгалардың чоруктарынга база тудиели дээш, «ССРЭ-ге кылгаш» деп маркаңың алдары дээш тургузыла харылсалгалыг болурунуң ёзугузунга совет кижи бүрүзүн кижизидериде болур.

Даштыкы чурттарда бүдүргенинден бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрерин, хандырарынын делегейнин технологтуг чедишкиннериниң ажыгны кыска хуусаада чедип алырының эргежок чугула

онзалап демселгеп турарынга ол-даа көреишкин чок. Үндезилеп кылынган саваашкыннар бар. Бистин аргаларывыска бодыг бүүрел бар. Чаңгыс ол сорулгаларны боттандырып турар херек деп кара чаңгыс зувусса, бистнң экономикавыска тургустунган турган четпес чүүлдер-биле, социал политиктиг, оон-даа чугула ес, ке-даа айтырыгларга улуг чидириглере чедирип кэгр четпестер-биле эптешкенивис ол алаар. Ынчангаш бо шилип алышкын, бо политика, дүргеленишкинче бо угланышкын шын боон турар.

Ада-чурттуң машинэ тудуушкунуи коллады хөгжүдер, оиу шинтпирлии-биле эде тургузар, техниктиг үлам бедик, амгы үениң чаа дедиелинче шилчидер деп түнелдн кылган бис. Эң-не кол чүве болза бистнң машина тудуушкунувус оиу улус ажыл-агыйынга ажылгаарга бүгү улус ажыл-агыйының техниктиг деңнели көдүрлүрүн хандырары болур.

Көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкунун чугаалаар болза, ол база бир артык күштүг. Бистер апрель Пленумунга, СЭКП-нин XXVII съездзинге чедир улус ажыл-агыйының чугула адыры болур машина тудуушкунун үндезини-биле чаартылганың улуг программазын үлээп алган болгай бис. Ол программаны боттандырган, бистнң көдээ ажыл-агыйывыстың байдалын үндезини-биле оскертир, бедик дүжүттү болгаш малдың бедик продуктулуг чоруун чедип алыр база күш ажылын бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер үжүрлүг турган бис.

Трактор болгаш көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкуи министерствозу болгаш Мал ажылынга база мал чемн белеткээринге машина тудуушкун министерствозу болгаш оларның-биле кады холбаалыг ажылдап турар кижилер кажан-на чаа байдал-биле ажылдап эгелээрин бүгү чурт контролда алган. Нинти-күруне ужур-дузалыг сорулганы чүгле ынчаар көөр херек. Аъш-чем программазы — бүгү чоннуң херээ, оиу бис бүгү чон-биле шинтпирлээр үжүрлүг бис. Чугаа чогум-на харын оон дугайында боон турар.

Чок болза металл тывар, чок болза кандыг-бир композиция материалдары, чаа электротехниктиг приборлар болгаш дерилге далаар дээш хүрел бүрү ишке көлээн турда-ла, чүнүң дугайын чугаалаан турарывыс, кылын турар чүүлдериивс хажыызынга артын кааран уттуп болбас болзза эки-дир, эштер. Оиу үүү дээш кылын турарын уттуптар болзунда, практиктиг айтырыгларны безин ацгы-аңгы шинтпирлеп болур. А оиу үүү дээш кылып турарын, а оиу чонга кылып турарын утпайн турар болгунда, ынчан кажаар кылыр үжүрлүгүл, ынчаар кылыр аңаар сеп.

Көдээ ажыл-агый машина тудуушкунуиуң чаңгыс-даа угланышкынынга хожудаашкыны биччи-даа болдурбас херек деп бегүн санап турар бис.

Конструкторларның улуг бөлүү ыыда олуржуп турар. Ынанмыттыг болуруида, илаңгыя «шынар» деп хаиы утказлыг сөс-биле адап турарывыста шыңгыы хожудаашкынлар бар. Бо адырларда чидар бужар даддарыкты силер ак каар үжүрлүг силер, эштер. Аграр секторунуң, көдээ ажыл-агыйның мурнунга силерии улуг өрелиицерии, шынар чок техниканы силерниң аңаа бөрии турарынарии, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларын ол техника, баккa сув турарын болгаш бистнң сорулгаларывысты шинтпирлээрииің арганарын бербейн турарын бүгү нинтилел билии турар.

Кандыг-даа боттуг чылдагаанныраже чаа кагбайн, силер ол бүгүиу болап алыр болгаш шинтпирлээр үжүрлүг силер. Түнеел продукцинны бүдүрүп турар кол министерстволарга база оларга металлды, электротехниканы, химиктиг чиг эттн дээш өске-даа чүүлдерни берип турарларга хамаарыштыр чугаалап тур мен: брак продукцинн бүдүрүп турарынга бүрүүлгеларны догерезии саваазс мен. Шүитүла өйү келген айтырыгларым үзе шинтпирлээр дээш хүрел соонда доп-дораан бо угланышкын-биле ажылдаарынарны дугуржуп алыылынар. Айтышкыннар маиавакар. Эш хуузу-биле бот-боттарии билгирининг үндезинниге ажылдацар. Күрүне ужур-дузалыг улуг айтырыгны шинтпирлеп турар силер. Мында нинтилелдиң эң чугула эргеажыктары мөөцнеттингеи. Маңаа кандыг айтышкыннар херек боор? Министрге ааи болдуи ажылчын, эртемлеи, конструктор бүрүзүнге чүү эң күштүг идиг берип болурул? Арын-нүүрүг ажылдаарынарны билир ужурлуг силер, чүнүң дугайында чугаа боруи турарын, кандыг программаны боттандырар дээш, болуиустүң ажылынысты эде тургузар херек деп кара чаңгыс

Чөвүлел хуралга ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелнинн Даргазының оралакчылары Ю. П. Баталин, Л. А. Воронин, Ю. Д. Маслюков, И. С. Силаев, СЭКП ТК-ның болган ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелнинн ажылдакчылары киришкеиер.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, РЕВОЛЮСЧУ ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЁЗУЗУ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги ырыннарда).

рар төлээде, чаартыкчы идеяларга, чогаадыкчы кижилерге делгем орукту ажыл[illegible] керек. Чонуң интеллектуалдыг эгээртинмес күштерин, ооң эң эки угаанныгларын улам долу ажыглаары ам[illegible] теде кайгамчык улуг ужур-дузалыг сорулга характерлиг болуп турар.

Оон-биле кады арыглаашкын деп чангыс сөс-биле илередип болур чорудулга боон турар. Ооң бодунга канчап-даа тавышпас бүгү чүүлдерден бистиң социалистиг общежитиевистиң арыглаашкыны боон турар. Таарымчалыг эвес болуушкунарның өскени-биле, биче буржуазтыг психологияның идепкейжээни-биле илереттинип, чогуур үезинде эң не бокталы берген турган мөзүшынар талазынга ол онза хамаарбышыр.

Мораль-психологтуг байдалда өскерилгелер илдең. Амыдыралдың хөнүү, дең-дески чоруу өскерлип, уйгузурап болгаш хамаан чокталыр чорук эрткен үе болуп бар чыдар. Кижилер сергек туттунуп, бодунга болгаш өскелерге шынгыы негелделиг апаргаи.

Чорудуп турар ажылдың дээштинининң дугайын арагалаашкын болгаш алкоголизмбиле демиселдиң чижээнге чугаалап болур. Чогуур шинтпирлерни хүлээп алганывын соонда бүдүн чартык чыл эрткен. Түннелдери кандыгыл? Арага-водка кылыгларын ажыглаары үштүң биринден хөй катап эвээжээн. Ажыл шагы үзеринчижек-биле база-ла мынча хире кызырылган. Кемнерек үүлгедирип дөрттүң биринге, орукка озал-ондак болуру — бештиң биринге кызырылган.

Мындыг чүүл онзагай: хүлээп алдынган хемчеглериниң түннелинде экономиктиг ажык арага садарын кызырганындан бюджеттиң чидирген түңнүге чоокшулап турар. Ол ажыктыг чүүлүү чүгле рубль-биле хемчээр бе? Чеже амы-тыныы, чеже өг-бүлени камгалап албаан дээр! Чонуң кадыкшылындан артык чүгула чүү турар боор! Совет кижилериң хөй кезинге даянып алгаш, бис арагалаашкынны, алкоголизмни, наркоманияны чайгылыш чокка чок кылып, амыдыралдың арага ишпес хевирин бадыткап тургузар бис. Ол бызыг шүүлү, ооң бисти кымдаа чайладып шыдавас.

Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демисел база-ла ынчаар шинтпирлин-биле болгаш эптеш чогу-биле чоруп турар. Ол херекте хажыдыышыннарны чок кылгаш, партияның Төп Комитедиң бүгү-ле илереэшкиннерге социал мангысталчак чорукка удур эп-не шудургу хөзелирин негеп турар. Ол айтырыгны Ленининң канчаар чидин-биле тургузуп турганын сактып көрээл. Хээли алыкчыларының, чиженериниң, оорларның болгаш өске-даа ол янзылыгларның дугайын Совет эрге-чагырганың дайыннары ышкаш кылдыр ол чугаалап чораан. Оларга хамаарыштыр кандыг-даа кошкак чорук, кандыг-даа чымчактаашкын «социализмниң мурнунга эң улуг кеминг үүлгедиишкинин» болур ийик» деп, ол оюлап демдеглеп чораан.

Ындыг турушту партия бүгүн база барымдаалап турар. Бистиң инитилелиивисе, социализмниң херээнге экономиктиг болгаш моральдыг когарадлы чедирип турарлар-биле, хөй-лу үреп турарлар-биле демиселге күжениишкиннериниң нәтүрөи—совет улустуң чаа... Ол ча... харын күүсеттинер-дээ!

Инитилелдиң мөзүү-шынар талазы-биле кадыкшылын бижыларында, эге тургустуунушкун дээш бүгү улустуң шинчээшкиннинге бистиң хөй националдыг культуравыстың ролю улуг. Маңаа кыска хуусаа шитинде эвээш эвес чүүлдерни кылган. Культураның материалдыг баазазы бижыгып турар. Театр херээнде болгаш музыка-концерт ажылында, кино көргүүлдезинде болгаш чурулга уран чүүлүнде чугула хемчеглерни боттандырып турар. Культураның совет фондузун, Бүгү-эвилелдиң музыка инитилелиң, театр инитилелдериниң эвилелии организастап тургузуп турар. Төөгүүнү болгаш культураның тураскаалдарын катап тургузар дугайында элээн каш шинтпирлерни хүлээп алган. Бо бүгү бистиң хөй чүс чылдыг культуравысты камгалаар болгаш улам көвүдедиринге, ниитизи-биле гуманитарлыг чүүлдерже СЭКП-ниң болгаш Совет көрүкснин өзүп турар кичээнгейинниң дугайын хереглел турар.

Литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларының идепкейлиг деткимчезин партия билип, чогаадыкчы ажыл-чорудулга кылырынга эң-не таарымчалыг байдалды тургузарынче үүткүп турар. Амгы үеде дискуссияларның төвүнде боттуг чүүлдү уран чүүлге шынчыы-биле илередип көргүзериниң айтырыы туруп турар. Чангыс талалыг эвес, харын долу шынны көргүзер. Хөй-хөй талаларга амыдыралдың шын чүүлүн эрги чүүлдүң чаа чүүл-биле демиселинге, тургузукчу улуг көдүрлүүшкүн-биле көргүзер. Ол чорук бистиң культура мастерлеривистен, бистиң чогаадыкчы аныяктарывыстан политиктиг, үзел-бодал талазы-биле толаргай угланыышкынныг болурун, бодун болгаш бодунуң хемчээлиң харысалгалыг көөрүн, өзүлүг улусчу болгаш партийжи чорукту негеп турары билдингир. Делегейде боон турар инитилел чорудулгалары-биле холбаштыр ол база чугула.

А. М. Горькийниң айтырыы совет культура ажылдакчыларының боттарының даштыкы коллегаларынга: «кымнынбиле силер, «культура мастерлери?» деп кыйгырыы шыкаш улам дыңзыг дыңналып турар.

Партияның чаартыкчы ажыл-чорудулгазын, улустуң карак-кызыл күш-ажылын көргүскен кескү чогаалдарны совет литературазының болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары тургузар дээрзинге партия бүзүреп турар. Үезин эрткен эргижирээн бүгү-ле чүүлдерге удур, социализмниң болгаш тайбыңның туруштарын быжыглаар дээш идепкейлиг демиселчилериниң үнү долу күш-биле дыңналып турар чогаалдар херек. Төөгүнүң шаптараазының эътпектеринге бистиң литературавыс болгаш уран чүүлүвүс чүрттүң, кижи төрелгетенниң эң ыгула черлеринге күштерин мөөнчел, чаа талантыларны илип үндүрүп келгеи. Шак бо дүрүм өзугаар чүүл ам база тыптып келээринге чигзиниг турбас.

Эштер! СЭКП инитилелге эде тургустунуушкунну башташаан, ол бодундан, бодунуң ажылынын стилин болгаш методтарын эге тургузарындан эгелээн. Чоокта чаа партия эге организацияларынга съезд соонда доозулган баштайгы отчёт-соңгуллалыг кампаниянның түңнелдери коммуунистер боттарындан болгаш боттарының соңгулдалыг улуруткуларындан улуг негелделни тургузуп турар дээрзи илдең болган. Күш-ажылчы коллективтериниң амыдыралының бүгү талаларында партияның күдүкү звеноларының салдары улгадып турар. Партия комитеттери болгаш организацияларда өзулуг политиктиг удуртулганың органнары кылдыр бүзүрелдин-биле ажылдап турарлар.

Москваның партия организациязы бөгүн чогум-на ынчаар ажылдап турар. Хоорайның коммунистери бот-оожургаашкынга база көөргеттинер чорукка удур шинтпирлиг демиселли чөрүткаинар. Ажылхереткериии боттуу-биле аналиэтээри, социал айтырыгларны шинтпирлээриниге даянып турары чаңчыл өзугаар чүүл апар чыдар. Үлетпүр бүдүрулгезиниң өзүлдезиниң темпилери көскүзү-биле өскен. Нарын айтырыглар эвээш эвес-даа болза, найысылалдың күш-ажылчы ритми улам өзер, он йиги беш чылдың соруллгаларын шинтпирлээриниге москвачылар төлептиг үлүү кинрер дээрзинге СЭКП Төп Комитедиң бүзүреп турар.

Партийжи удуртулганың системазынга кадрлар дугайында айтырыг кол боол келген болгаш болуп артар-даа. Кадрларны таарыштыр тургузарын экижидер талазыбиле 1985 чылдың апрельдиң соонда хүлээп алган хемчеглер чогумчалыын шынзыдын турарын ам безии чугаалап болур. Чаа ажылдакчыларының эң хөй муруузу долу берииччебиле ажылдап турар. Хөй-хөй дуржулгалыг ажылдакчылар чеднишкинииг ажылдаарын уламчылавышаан, олар дүргедээшкинииң улганыышкыны амыдыралга боттандырар дээш чайгылыш чокка туржуп турарлар. Ам оларның кайызының-даа өөредилгезин чаа үндезинге чорудары кончуг чугула. Удуртукчу кадрларны катап өөредир, үениң негелдезин харылап турар аргамергежил-биле ажылдың методтары-биле чепсегләр. Ол дээрге — партийжи, күрүме ужур-дузалыг сорулга. Ону ылаптыг сегирип алыр херек.

Партия кадрларның шаарланыры болдура бээр бүгү чүүлдерни шинтпирлин-биле дазылындан тура тыптып турар. Ындыг чүүлдерге илередилдиг моондакты тургузарын оралдажып турар. Ооң магадылалы — бүгү коммуунистерниң, оларның албан-дужаалы хамаан чокка, СЭКП Уставын шыңгыызы-биле сагыыры. Ооң магадылалы—кадрларны чүгле оларның политиктиг, ажыл-херекти болгаш моральдыг шынарларын барымдаалап шиливири, мооң мурнунда чамдык удуртукчуларны хүрээлеп турган өмээржилгении, кара тураэында ажылаар чоруктуң болгаш «ээрп болбас дээрзинин» байдалын кам-хайыа чокка үндезинии-биле узуткаары.

Кадр талазы-биле ажылда элээн хөй чүүлдерни ам-даа жижидер, чамдык чүүлдерни оскертир апаар. СЭКП ТКниң ээлчеглиг Пленумунда кадр политиказының айтырыын чугаалажып көөрү-биле тускайлап киирип турары черле дүрүм өзугаар чүүл болур.

Улус ажыл-агыйыига чугула болуп турар бүгү кадрларны партия кичээнгейлеп алган. Биргн чергениң ужур-дузалыг чүүлү болза, эң чаа технологияны ажылдап кылыр болгаш шинчээдиип алыр ажылчыннарны, специалистерни белеткээри база оларның мергежилии бедидери болур. Эртем-техниктиг депшилгени кадрлар-биле хандырары бүдүрүлгениң техниктиг реконструкциязының чорудулгазын мурнаар ужурлуг. Школа реформазының соонда бистиң чуртувуста эгелээн дээш болгаш тускай ортумак өөредилгени эде тургузары-биле ол айтырыг холбашкан. Совет школаны — ортумак болгаш дээди өөредилгени — эде тургузары — дүргедээшкинииң база бир факторларының бирээзи деп СЭКП Төп Комитеди санап турар. Эртем-техниктиг революция, амыдыралдың янзы-бүрү адырларында үндезин бүрүүгаарлаашкынаар кижи бүрүзүүнүң, бүгү кадрларның боттарының билиглерии доктаамал бедидип чаартырын болгаш немештирерии негеп турар. Өөредилгенің үзүк соксаал чок болуру — үениң чаа шынарының бирээзи, Октябрьның эгелээнин культура революциязының херээнинг уламчылалы.

Чон-биле үзүлбес харылзаа, ооң эрге-ажыктарынга кызыгаар чок бараан болуру — СЭКП-ниң бүгү ажыл-чорудулгазының кол принциви, кол үткази. Ажылчы чоннар-биле удуртукчуларның доктаамал ужуражышкыннары, чурттуң амыдыралында эң чугула айтырыгларны бүгү улустуң тургаалажып көрүү шаап-ла болур практика болуп бар чыдар. Партия болгаш күрүне органнары боттарының шинтпирлерниге хөй-ниитиниң санал-оналын улам долузу-биле өөренип корүй турар. А хөй-ниитиниң санал-оналынга күүлүг хемнериң атгыны безии чагыртырып болур.

Бис кижилерже көрүрүүнүң дугайында чугаалап турувуста, ол дээрге партиянын организакчы болгаш идеологгуг ажылының төвү тодаргай кижиже угланган турарының дугайын база чугаалап турарывыс ол. Чамдык кижилер «кыйгырып», шынны чугаалап турар, а өскелерни чгле «аайынга кирип», бот-боттарын хүндүлежилгелиг биличир чорук чок, ындыг байдал шуутла эгиттинмес эрткен үе кылдыр ажып эртинерии партия оралдажып турар. Кижи массаларын чүгле «хаара тударыиче» чүткүдери чамдыкта сан-чурагайларның аргага дириг кижилер көзүлбейн баарынга, бүгү-ле чүс ортумак хемчээлге кирип, ат-сып чок апаарынга чедирип турар. Маңаа база-ла сан сүрген чорукталан үштүнары чугула. Массалыг аудиторня-биле ажылды чорудуп тура, тодаргай кижилериң онзагай талаларын өөренип көөрү эргежок чугула. Бистиң дузавысты кымдан-даа артык хереглеп турар кижилерге эң кичээнгейлиг болуру чугула болбайн аан.

Шак мындыг угланыышкынбиле кижилерже, совет кижиниң бүгү-ле негелде-хереглелдеринче херек кырында ёзулуг көрүнүмүшаан, партия ажылының эде тургустунуушкунун хөгжүдерии Төп Комитет негеп турар. Бис бергедээшкиннерни чажырбайн турар бис: ажыл-херектиң бодунда-даа, угаан-бодалда-даа бергедээшкиниер бар. Демисел, чаартылганың күштериниң эде тургустунуушкунуну дедир тыртар күзелдиглер-биле бистн экономиктиг турмугуушкунуну болгаш инитилел хөгжүлдезиниң талазы-биле маажымнаашкыынның тулаазынче киирииртерин күзеп турарларбиле демисел чоруп турар. Үези эрткен, эргижирээн чүүлдерге бичии-даа дүжүп бербес херек, чүге дээрге чугаа болза социализмниң келир үезинии, чурттуң салым-чолунуң дугайында боон турардыр.

Тиилелгенн, салдынган сорулгаларны чедип алырынга СЭКП дадагалзавайн турар. Чаартылгаларга совет кижилерииң бүгү чүректин хамыышындан деткимчезин анаа идиг болуп турар. Бистиң инитилелдиң социал болгаш интернационалчы бүзүлбас чангыс эвн, ажылчын аңгыны, колхозчу тараачынарының болгаш улусчу интеллигенциянын быжыгып турар эвилели анаа идиг болуп турар. 1917 чылдың октябрьдан үжүктаган ол эвилел, ол чангыс эп революсчу чаартыкчы ажылдың чедиишкиннериниң эң идегелдиг мөгадылалы болуп турган болгаш болуп артар-даа. Бистиң чуртувусту экономика талазыбиле божаннадыр, ону идея кошкадыр, партия биле чоннуң, удуртулга биле инитилелдиң аразында эвин үрээр дээш социализмниң дайынналарының кордаллары кажан-даа боттанмас.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң идеяларынга хөй-аът киргеи совет улустуң бурунгаар шимчээшкини — ол дээрге тиилеттирбес шимчээшкин! Ол ажыл-херектиң чедиишкиннериие бүзүрел — бодувустуң сагыш-сеткилиивис чалбыыжын, бодувустуң чуртувустуң тугун бистер тайбынын оруу-биле чүс-чүс чылдарны өттүр аппар чор бис деп бистиң ырыыстың байырлыг сөстеринде чаңыланып турар.

Олар чангыс сорулгаиы — «стратегтиг камгалал инициативазы» (СКИ) дээр «сылдыстар дайынынын» калчаалыг төлевилелии. милитаризминиң моонеттинген илерели болур чүүлдү камгалап арттырарын орааашкан. Өскээр чугаалаарга, кайы-даа чуртка удур халдаашкынныы чепсээ болур өлүмүүр боо-чепсектерии чаа хевирлерин тургузарынга «эргезин», бистиң чуртувуска-даа, бүгү кижи төрелгетенге-даа кыжанырынын «эргезин» камгалап турган. Ынчангаш Рейкьявикке ужуражышкыга АКШ-тың удуртукчуларының шериг талазы-биле артык күштүг болуруиче, космосту милитаризастаарынче үүткүү боо-чепсекти ёзулуг-ла дүжүреринче оруккa кол моондэк болу бергенин бадыткаан.

Ол ужуражышкын өске бир чүү-ү база көргүскен: ядролуг боо-чепсектерни дүжүреринге чедирер дугуржулгалар чедип алдынып болур. Ядролуг боо-чепсек чок тайбың делегей дээш демисел чаа, улам бедик чадаже көдүрүлген, ынчангаш ам бүгү угланыышкынар-биле тайбың шаап халдаашкынны улам идепкейлиг чорудары эргежок чугула.

СКИ-ге удурланыштыр Совет Эвилели космос делгемнерии тайбын шингээдиринии талазы-биле улустар аразының каны ажылдажылгазының дугайында санаддарны көдүрүп үндүрген. Бо санаал барыны чүгле ажыл чок чоруктуң байдалдарында кижилерге ажыл тып бээрииге, космоскада-даа, ол шыкаш черге-даа ам чаа технологияларны ажылдап кылырынга болгаш ажыглаарынга улуг аргаларны берип турар.

Дайынныц болгаш тайбыиның айтырыгларынга советамерик харылзааларының байдалынган бөгүн дыка хөй чүүлдер хамааржыр. Төөгү ынчаар чанаган. Шак мындыг бодал-биле оларны хамыктың мурнунда бистиң чуртувус ынчаар көрүп турар. Рейкьявикке ССРЭ-ниң көдүрүп үндүргеии платформага үидезилээш дээдэ демиселге болган ажылхереачи чугаалажышкыннарны эргежок чугулаза хереглел болгаш деткимче кылыр санавышаан, айтырыгларның айтырыы ядролуг кыжаныышкынны кезээ мөңгеде чок кылырын ...тпирлээрниге бурунгаарлаашкын деп санап турар.

Ынчалза-даа бодувустуң даштыкы политиказыстың советамерик харылзаалар-биле холбаарын оралдашпайн турар бис. Ону кылбайн-даа турар бис. Бистиң угланыышкынывыс — бүгү чурттар-биле бүгү-ле алырларга санал-оналга солчуру болгаш кады ажылдажылга. Хамыктың мурнунда делегейниң айыыл чок чоруукун бүгүдени хаара туткан системазын тургузарынга хамаарышкан. Ынчалза-даа бир эвес делегей инитилеиилгези амгы делегейнин бүгү боттуг чоруун хүлээп көөр кылдыр өөренип алтар чүве болза, ындыг система бүгү талазы-биле кымга-даа тааржыр болгаш чөптүг боол болур.

Оларның баштайгызы болгаш эң-не хажыдын болбазы: тайбың кижи төрелгетенниң дээди эртинези, харын-даа өртемчейге ооң дириг артарының эргежок чугула негелдезин болу бергени. Ынчалзажок ол болза боттанып болгу дег өске чүүлдер кудургайлап бады барганы ол эвес-тир. Харыдаа хосталга, хамаарышпас чорук, демократиага эргелерни кысказы-биле чугаалаарга, социал депшилгете эргени хүлээп көөрү ядролуг чепсектен арылган тайбың ёзулуг-ла айыыл чок, чөптүг болгаш демократтыг болу бээрииин ыяап-ла магадылалын тургузуп турар.

СЭКП коммунистиг шимчээшкининиң, бүгү-ле чөөн үзелдиг, демократтыг күштериниң чардынмас кезээ боол келген болгаш кезээде артардаа ССРЭ дайынга удур, делегей ареназынга политиктиг болгаш экономиктиг айыыл чок чоруктуң быжыг чөлегилиижин тургузар дээш демисежин турар депшилгелиг, демократтыг күрүнелериин талазынга турган-даа база кезээде артардаа. Ол дээрге, Октябрьиың өндүр улус чаңчылдары-дыр, ону кажан-даа өскертпес бис!

Делегейиің революстуг чаартылгазының чорудулгазынга күүлүг дүргедээшкинин бергеш, Октябрь ындыг чаартылганың хөй хевирлиг оруктарының болгаш аргаларының перспективазын ажыткан. Бистиң хүннеривисте дөмейлешкек социал-политикалыг сорулгаларны омзагай хевирлиг шинтпирлээриниң дыка хөй аргаларының тыптырынга ол чедирип келген. Ол база аңгы-аңгы инитилел күштериниң, улганыышкынныңаразында эп-сеткил каттыштырылгазының, чугаалажыышкынның болгаш кады ажылдажылгазының үезиң негелделериие дүжүп турар хевирлерии мурнындагызындан-даа артык күжениишкиннинг ооренирии негеп турар боттуг чүүл-дүр.

Эвилели болуиуп даштыкы политиказының бир кол чугула сорулгазын — социалистиг кады ажылдажылганы быжыглаарын, социалистиг бүгү чурттар-биле харылзааларның болгаш демиң хөделиишкиннериниң хөгжүлдезии чогум-на ындыг туруш-биле көрүп турар. Бистиң эчис сорулгаларывыс инитн, колдуунда-ла социал-экономиктиг хөгжүлдезии дүргедирип-биле холбашкан ол-ла айтырыглар болур. Ынчангаш бистиң партияларывыстың аразында тодаргай арга-дүржулга солчулгазы, делегей ареназынга дүгүржулгалыг ажыл-чорудулгазы оиза ужур-дузалыг боол турар. Ахы-дуңмалыкты партияларның удуртукчуларының ажылчын ужуражышкыннары ооң эң чугула кезээ апарган.

XXVII съездизиниң соонда ол ажыл улам калбарып, улам шапкымчаан. Социалистиг чурттарның аразында харылзааларның байдалы мурмукузундан ажык, хостуг шөлээн апарган. Даштыкы экономиктиг кады ажылдажылганың, бүдүрүлгенн специализастаарын болгаш кооперастаарын ханыладырының, социалистиг чурттарның бүдүрүлгелериниң дөрт харылзааларын быжыглаарының чаа хевирлериниң дилээшкиннерии тып турар. Хамаатылар, күш-ажылчы коллективтер аразында янзы-бүрү харылзаалар калбарып, акыдуңма күүлүгелериниң улам хөвүлээп, улустарының аразында ...йырал ...ылгаа ...ды ажылдажылга калбарып турар. Ол бистиң шуптувуска ажыктыг, а кол чүве — бистиң инитн хереэзинг тайбыига Солгаш социализмге ооң ажыктыг боол —

Социалистиг чурттарның делегей харылзааларында нарын, тодарымча чок, харындаа шинтпирлээр ужурлуг айтырыглар бар. Ынчалзажок оларны ажып эртер дээш бот-боттары кады ажылдаар чүткүлүг ...үү-биле өскен. Совет-кыдат харылзааларын эжижээни бо дугайын бүзүреллиг хереэлел турар. Социалистиг улуг ийи күрүнелериң аразында ...ларны ...л эргете, бот-боттарын хүндүлежиринге болгаш ...л кожа-хелбээ чорукка үидезилээш, улам ынай экижиддериниң база чогумчалыг хөгжүдериниң эргежок чугулазынын болгаш соңгаарладыышкын чогум СЭКП барымдаалап турар.

Идейлиг чидиг демисел чокка, кижи төрелгетенниң эрткен, амгы болгаш келир үезиниң дугайында бодалларының маргыжышкыны чокка социал депшилге дээш делегей ареназынга демисел болдунмас. Бо дээрге база боттуг чүүл-дүр.

Янзы-бүрү инитилел тургузуглуг чурттарның аразында харылзааларны хөгжүдериге идеологтуг демисел моондэк болбазын дээш янзы-бүрү хевирлиг, ынчалзажок тудуш холбаалыг делегейге чаагай кожа-хелбээ чорукту болгаш кады ажылдажылганы бадыткаарынга ол демисел угаан-бодалдың үнелиг чүүлдериниң ак сеткилдиг чарыжының чогумчалыг кезии болзун дээш Совет Эвилели туржуп турар. Ынчалзажок кижилериниң, улустарының, күрүнелериниң аразында өскээн-нежилгени өөскүдер пропагандага удур бис. Идеологтуг демиселдя ядро-космостуг үеде идеологтуг үредээшкиннер-биле болгаш «ыдыктыг походтар-биле» солууру тайбыңның салым-чолунга шынгыы кыжаныышкын болур.

Ындыг турбуже, чаржынчыг, ажыы-биле дайынзырак, а ынчангаш кедергей аймылдыг антикоммунизмни өөскүдерии Барыын чүкте уламчылап турар кижилер идеологтуг демисели чогум-на шак ынчаар солуп турар. Социализм чурттарының дугайында эң-не бүжар иүүлдээшкиниң дузазы-биле коммунизмни ...соксадырын» олар орналдажып турар. «Бай Барыын чүктүң ...тпирлээрниге сөгүрүп, ... чоруктуп ... зии кижилерге албадаарын, оларның сагыш-сеткилин төөредирин, угаан-бодалын, хосталга дээш, ёзулуг культурлуг үнелиг чүүлдер дээш, буянныг идеалдар дээш демиселче тура-соруун божаңнадырын олар ораллажып турар.

Кижиниң эргелерии болгаш хосталгаларын хамгалаар деп чылдак-биле Барыын чүк пропагандазының калбартканы калчаалыг кампанияларның утказы ындыг болуп турар. Камгалавары херек кырында чүгула болуп турар боттарында эвес, а бисте. Совет Эвилелинде, ак-дуңма өске-даа чурттарда «камгалаар» дижип турарлар. Мөлүүгеден, политиктиг болгаш шажын-чүүлге чылдактарының талазы-биле эрге-чагыргаларның күүлүгээлдэшкиннеринден, күрүне ...миден, угаан-бодал сандарадыышкынындан, расизмден, сионизмден, болгаш антисемитизмден херек кырында камгалаары чугула. А кол чүүл — кижиниң аттарын болгаш төлө... аларын болгаш ...чоруун таптай базын, айыыл чок чорукка болгаш даартагы хүнүгге, тайбыига ооң бүзүрелии өжүрүл турар эң-не кижизиг эвес капиталистиг инитилелден камгалаарын, хостаары-дыр.

Келир үеже бистиң оруубус чиик эвес, нарын чүүлдер болгаш айтырыглар эвээш эвес. Ынчалзажок шилип алган оруубус-биле, Октябрьның оруу-биле шинтпирлиг болгаш бүзүрелдиг бурунгаарлаш бар чоруур бис. Делегейниң биске илдеелии божаннадырынче утламан «совет дайын кижаныышкынының» дугайы дээр антикоммунистиг хоозун чулчуруушкунну бистиң социал-экономиктиг планнарывыс, делегейге бистиң угланыышкынывыс кандыг-даа сестерден артык бүрүү шаап тура.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айытканы совет камгалал шериг доктриназы оиу база шак ынчаар бүрүү шаап турар. Ол доктринаның утказы эң-не билдингир: өскелерниң күсели-биле артык айыыл чок чорукту бодунга алырын Совет Эвилели күзээдий турар, ынчалзажок айыыл чок чоруу эвээш болурунга кажан-даа чөпшээрешпес. Ындыг байдал эвээш эвес хереглелерии болгаш күштерии негеп турар. Ынчаарга Октябрьның чаалап алыышкынарынче халдаашкынның кижаныышкынының, бүгү-нииң тайбыига кижаныышкын бар турда, бистиң алдарлыг Чеэсентиг Күштеривисти улам-на быжыглаар, чурттуң камгалалынга чеже хире эргежок чугула болдур, ол хирени хереглиии тускайлаар апаар бис. Партия ол дугайында чайгылыш чокка сагыш салыр апаар.

Бистиң ленинчи даштыкы политикавыс совет инитилелдиң эрге-ажыктарын, эчис сорулгаларын болгаш [illegible] идеалларын илергейлеп турар. Делегей ареназынга ооң демдеглүүрү, ооң ... салдары болгаш авторитедиг бистиң чуртта ажыл-херектиң канчаар хөгжүдүнден шинтпирлии-биле хамааржыр апаар. Бо ...лгаш бистер, совет кижилер, улам эки ажылдаан тудум-на, ооң чедиишки... ... улуг болур. Шалыпчы күш-а... — бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң делегейге туруштарын быжыглаарлыкыр. Чер кырының тайбыының камгалаарының эң-не идеелдиг үндезинии-дир.

Делегейде байдал дүвүренчиг болуп артпышаан. Совет Эвилели, социалистиг өскедаа чурттар, он-он күүнелер, чүс-чүс миллион кижилер идепкейлиг кирпшкен антинядролуг калбак шинчээшкии дүвүренчиг ол байдал өскерилии дээш демисежип турар. Дүвүренчиг байдал эки талазынче чайлап чок өскерлир дээрзинге бүзүрээр болгаш бүзүреллиг бис!

* * *

Улуг Октябрьның 70 чылын ам бир чыл болгаш байырлап демдеглээр бис, эштер. Ол дээрге бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш революстуг бүгү шинчээшкининиң төөгүзүнге улуг болуушкун болур.

Ол хире улуг болуушкун бүгү делегейге идеялыг демиселге болгаш политиктиг хандыгмышкынарга чаа идиглии бээр, социализм «дээш» база социализмге «удур» үезилерии база катап мегежилештирер дээрзинге чигиннмейн барып болур. Бистиң чуртувустуң түгле чедип алган түүлдери эвес, а бодуиуу айтырыгларын амгы үеде ооң канчаар шинтпирлеп турары кичээнгейиниң төөгүзүнге тургустуга...

Бистиң социал-экономиктиг дүргедеднишкиннивистиң планнарын боттандырарынга алдарлыг рольду юбилейлиг чыл ойнаар ужурлуг. Эргелеп башкарарының методтарын, озулдепиң интенсивтиг факторларын, эртемнин болгаш техниканың чедиишкиннерин ... ... кажангыызындаа артык ажыктыг болдурары көрдүнген. Эде тургустуунушкунның бүгү ... ... рын, бистиң бүгү дуржулгавысты, бистиң бүгү тура-соруувусту экономиканың болгаш чонуң чаагай чоруунун чаа, быжыг туруштуг көдүрлүүшкүнүн идегелдиг ханыларынче углавыырар.

Октябрьның юбилейин демдеглээриниң эң эки аргазы— Кышкы ордуну штурмнап, хамаатыг болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң алдарлыг оолдарының болгаш кыстарының амы-тынын бергеии, дайынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг чоруктарыы кылганы херектн күүлүү-биле буруңгаарлазыры-дыр. Ол дээрге — Совет Эвилелиниң Коммуиистиг ... ... XXVII съездизиниң төөгүлүг шинтпирлерии боттандырарынга улуг базынны кылыры-дыр.

Октябрьның херээ — бистиң партиявыстың, бүгү совет улустуң амыдыралының херээ-дир. Ол улуг херек тиилеттирбес!

... ... болгаш демократтыының туугу делегей кырынга улам-на белик киискиир болзуи!

2. Политиктиг чаа ёзу-биле угаап бодаашкынны бадыткаары дээш, делегей политиказынга идепкейлиг хөделири дээш

Эштер!

Бистер Октябрьның социалистиг Улуг революциязындан төрүттүнгеи чуртта чурттап турар бис, ынчаарга ол революцияның күүлүг салдарыбиле херек кырында чаартын, ам, оон хөй талалыг, чыл бүрүде кошкак дивес салдарыбиле доктаамал өскерлип турар делегейле чурттап турар бис. Чер бомбүрээзиниң политиктиг картазы кажан-даа ол хире шынгыы эде тургустунмаан, ооң овур-хевири бо хире шинтпирлии-биле чаартынган шак мындыг кыска үе кижи төрелгетенниң төөгүзүнге кажан-даа турбаан.

Бистиң күрүнеии тургустунганы социализмниң делегей системазының тургустунарынче орукка баштайгы базым болган. Фашизмниң болгаш милитаризмниң дүмбей күштери-биле демиселге улустарның чаалап алган тиилелгезинге Советтер чуртуу шинтпирлиг салыышкынны киирген. Колониалдыг империялар буурап лүшкен, а оларның бүзүндүзарынга тывылган он-он чурттарның улустары чөптүг инитилелдн тургузарынче болуиуп оруун шилип алыр эргеии болгаш алганар. Ажылчын аңгы-биле, инитилелдиң демократтыг болгаш патриотчу кезектери-биле харылзаалыг политиктиг партиялар болгаш агымнар күүлүг күш болу бергеи. Миллион-миллион бөдүүн кижилер политикаже ханылап киргеннер. Дайынга болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрер чорукка удур, айыыл чок чорук болгаш улустар аразының калбак кады ажылдажылганы дүжүп демиселге улустарының ролю өзүп турар Бо бүгү чүүлдер амгы делегейниң арныи тодарадып-даа турар.

Ынчалза-даа делегей харылзааларының алыс утказынга бистиң Октябрьның чедирген салдарын оюп эртгирип каар болза, амгы делегейниң байдалы долу эвес болур ийик. Кижи төрелгетенге эң нарын болгаш дүшкүүрлүг: дайын азы тайбың айтырыгларын шинтпирлээриниң принципиалдыг бир янзы аргазын ол саналдаан. Улустар аразынга чөптүг, демократтыг үндезинге тайбының камгалаарының болгаш деткиринии херээнге ону чагыртказ, делегей ареназынга күрүнелериниң ажыл-чорудулгазын үндезинии-биле өскертирин Совет Россия кыйгырган. Бодумуи тургустунуп келгенинии баштайгы хүннеринден-не ол даштыкы политиказы чогум-на ындыг үндезинперге тургузуп турар.

Партияның делегей стратегиязының уламчылалдыы эрткен чүүлдерии анаа-ла катаптаары-биле канчап-даа демейлешпес деп, М. С. Горбачев XXVII съездиге ТК-ның Политиктиг илеткелинге чугаалаан. Шериг техниказының хөгжүлдези делегейии чок-ла болза чурттап артар болгаш өөренир, чок-ла болза өлүп калыр шак ындыг шилилгении мурнунга делегейии тургускан. Тургустунган байдалды эрсдидимн, ханызы-биле үнелеп көөрү, ядролуг эпоха мурнунгагы үеиин бодалдары болгаш үзелдериниден чарлып турар чаа угаазылалды ол негеп турар.

Бистиң ленинчи партиявыс үеиин кыйгызын коргуш чогубиле хүлээп алган. Ындыг чаа угаазылалдың хевирлеттинеринге үидезинии салганы— ап. рель Пленумунуң улуг ужурдузазы чогум-на ында. СЭКПнин XXVII съездизинге ол угаазылал болунуң долу илергейлелии алган. Амгы байдалдарда кажан кижи төрелгетенниң алыс болуиуң догуиаашкыны өлүмүүи айыылының адаанда, капитализм биле социализмниң аразында удур туржуушкунуиуң үезинде турда, чүгле тайбың чарыштыр ёзугаа ол эртнп болур.

Бо принципиалдыг чугула түүнелге даянгаш, съезд делегейиин боттуг чүүлдерииге хамаарыштыр партиянын делегей стратегиязын ажылдап кылган. Ындыг-ла үр эвес үе эртжеи, ынчалза-даа партия шын угланыышкынны шилип алган, ол бөгүн безии билдингир апарган, эштер. Айыыл чок чорукту хандырары ам шериг... эвес, а политиктиг сорулга апарганы-биле даштыкы политиканың айтырыгларын, хамыктың мурнунда чаа ёзу-биле көөрүн негеп турар: бир эвес өске күрүнелер боттарын айыыл адаанда кылдыр билип турар болза, айыыл чок чорукту бодунга магадылап чөрле болбас. Өске орук чок. Делегей ареназында бодунуң бүгү ажылын бистиң партиявыс оиу барымдаалап чорудуп турар.

Бистер съезд соолуида хөй чүүлдер чедип алган бис бе? Аиаа харыы мындыг-ла белеи эвес.

Ядролуг дайынның айыылы боттуг хевээр артып, боо-чепсекти эидере бүдүрери үргүлүлеп турар. Ынчалза-даа маңаа бүгү-ле чүве дүрген болгаш ядраан өскерли бээр деп кордаар болза кенеи болур ийик. Совет Эвилелиниң, социализм чурттарының идепкейлиг, кызымак чорудуп турар тайбының шүгумунга чамдыкта агрессчи хөөн, шериг-стратегтиг дең чорукту үретдээриичс, дайынга белеткелче угланган өске шүгум удур турып турар. Ол дээрге, империализмниң, реакцияның политиказы-дыр. Ол дээрге, күрүнелер аразынга чугаа кылырын күзевес болгаш оон коргуп турар. Бодунуң бодалдарының болгаш амыдыралының хевирин өске улустарга үүлге чыгаитармы-на болгай бээр, кижи төрелгетеминиң салым-чолуи айыылга таварыштырыптарының белеи кижилериың политиказы-дыр.

Ийе, эштер, тайбың дээш демисел херек кырында аар, каржы-дошкун, кызымак-даа, болгаш шинтпирлер хүлээп алырда чайгылыш чок-даа, харыысалгалыг-даа чорукту негей бээр демисел болур. Оиу чедип ап болур болгаш оиу чедип алыр херек деп санавышаан, партия ындыг демиселге белем. Совет Эвилелиниң делегей херектеринде туружуиуң мөзү

Янзы-бүрү медээлер

КЫМГА-ДААСОЛУН КЫЛДЫР

Культура ажылдакчылары боттарының күжү-биле «Колос» Культура башкыны эде дериш алган. Амгы үеним негелдезиниге дүгжүп турар чаа танцылаар зал хоорайның аныяктарының эргелиниче байырлал бүдүүзүнде киргеш.

Оюн чаа аппаратура-биле дерээш, чырык музыказын кылган. Таңды сезонунуң ажыдыышкынының соонда дарый, борга Культура башкыныың хөгжүм-ыры ансамблиниң, хоорэкүүс-комнуң культура клидизиниң агитбригадазының концерти болур.

«Колоста» уругларның чүрүлга школазының «Бистиң Өктябрь» деп делегезиниң ажылаар. Школаның директору Г. С. Феоктистова-биле ужураажыышкын дежээш база эртер. «Полвиз» кинолекторлуг кичээл болур. Ол ышкаш эң бичелер уругларга мультфильмнерни чыындызын көргүзер.

Культура башкыныга күлет университединиң чаа факультеттерин, сонуургаш дайы-биле клубтарын, каттыжыышкыннарын, болгулиссээ ажылдар. Харыылаа түрары дерт. Беш дугаар микрорайонларның чурттакчылары-биле тускайлаң ажылыг күштелдирер талазы-биле хемчегларин ап турар.

«Енисей» Культура башкыныга, уругларның «Искатель» клубунуга, түүлбү заводунуң, даавамыга фабриказының, № 3 автобус түрүлгезиниң, харыызаа белдирииң кызыл-булуңнарыга солун кежээлеки организастаар. Бүгү өөредилге черлериге, стадионнарга, спорт шөлдериге оюн, таңцы, маргылаа эртиргеш планнаар. Дыштанып хүнеерге ажыктыг, солун дыштанылгалыныче хөй-ниитиниң күжүн мөөнээр сорулалыг. Сөөлгү үеже ниитиниң чемненилге черлери-биле культура ажылдакчылары демнежип алгаш ажылдап турар. «Молодежная» кафе кадык-шыла хүнүп, «Улуг-Хем» ресторан эмданыг аъш-чем хүнүп, столоваялар, кулиларга магазиннер нарциовая чем делгелгелерни организастаар. Эң ылаңгыя ог-биле черлерге мультфильмнерниң чыындызын көргүзер.

Культура башкыныга күлет университединиң чаа факультеттерин, сонуургаш дайы-биле клубтарын, каттыжыышкынынарны

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 8 суббота № 260 (13260)

1925 чылда үнелеп эдилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

КРЕМЛЬДИҢ СЪЕЗДИЛЕР ОРДУЗУНГА ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл ою-биле холбаштар Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң салаа Кремльдиң Съездилер ордузунга ноябрь 7-де хүлээп алышкын ыглаан.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, И. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. И. Демичев, В. Н. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов олар үлүүп келген. Анаа сураглыг совет шериг начальниктери база турган.

Москва гарнизонунуң шериглери парадка чыскаалын турупкан. Хатка даймичы туктар киржип турган.

Спасск суургазының курантызары 10 шакты дыңнадыкан. ССРЭ-ниң камгалал министриниң биргы оралавышы армия генералы П. Г. Лушев парадтың командующийзи, генерал-полковник В. М. Архиповтуң рапортун хүлээп алган, шериглерин эргизи болган Улуг Октябрьның байырлалы-биле холбаштыр парадтың киржикчилеринге байыр чедирген. Анаа харын кыядыр үш даапкыр «Ура!» чангыланган.

Армия генералы П. Г. Лушев шериглерин эргизи доозкаш, Мавзолейниң индикринче үнүп келгеш, чүве чугаалаан.

Эш П. Г. ЛУШЕВТИҢ чугаазы

Эштер, совет Чеченскиг Күштерниң дайынчылары!

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары!

Хүндүлүг даштыкы авлачылар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң болгаш Совет чазактың министрлериниң болгаш дээш

ОКТЯБРЬ-БИЛЕ ДЕҢГЕ БАСПЫШААН

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

Социализмниң улуг чаалап алышкынныңарын, улустарның хостелгавының болгаш национал хамаарышпас чорууның херээн быжыы-биле камгалавышаан, Совет Эвилелин АКШ-тың болгаш НАТО-ның шериг күжүнүң талазы-биле чаңгыс талазы артык күштүг болуруун болдурбас дээш бүгү-ле күүлерни кылып турар. Социализмниң Төрээн чуртуун камгалаар аргазын, ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң дайынчы күүжүн олардың серемчилелиг болгаш дайынчы доктаамал белен чоруун бедидерни бистиң чугула соруулгавыс боон турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чуртуун камгаларлыг аргазын быжыглаарыңча кошкаш дивес кичээнгейни үгландырып турар. Оон ачызында Совет Армияда болгаш Шериг-Далай Флодунда амгы үеде ажы-сайзырангай чеңсектер болгаш дайынчы техника, эки өреткен бот состав, партияның болгаш улустуң херээнге кызыгаар чок бердингеи болгаш белеткээн командылал база политиктиг кадрлар бар, олар социалистиг Төрээн чуртуң туруштуг, маадырлыг болгаш биледилиг камгалакчылаар.

ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң дайынчылары акыдүмза социалистиг чуртталганың армияларының дайынчылары-биле кады дайынчы чайгыс чыскаалда турар болгаш совет улустуң тайбың тургузукчу күш-ажылын моон соңгаар-даа идегелдиг камгалаар, бодунуң патриотчу болгаш интернационалчы үлегээжин төлептиг күүсеедир.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдан тос чыл оң делгереэнин!

Маадырлыг совет улус болгаш оон эрес-дидим Чеңсектиг Күштери делгереэнин!

Кижи тереңгетенниң төөгүзүнге чаа эпоханы — капитализмден социализмче болгаш коммунизмче шилчиринниң эпохазын ажыктаан Улуг Октябрьга алдар!

Бистиң бүгү тинилгелеривистиң хей-аът киирикчизин болгаш организакчызы — Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының алдар!

* * *

Күчүлүг «Ура!» деп кыйгылар Кызыл шөлге чаңгыландыр дыңналып турган. Совет Эвилелиниң Күрүне гимнизин байырлалдың ёзуулуубиле күүсеткен. Артиллерия салютунуң даштаашкыннары дилмирен үнген. Совет шеригилериниң 115-ки парады эгелээн.

Москваның шериг-хөгжүм училищезиниң кижизитикеп курсантылары чаңчыл ёзуулаар Кызыл шөлге бир дугаарында үнүп келгеннер. Барабаннарның даажы муз керекселдиг каттышкан оркестриниң үнү-биле холуужуп турган.

Байырлалдың марш-кылажында — шериг академияларының дыңнакчылары.

Боттарының патриотчу болгаш интернационалчы күүзелгезин Афганистан Демократтыг Республикага алдарлыы-биле күүсеткен офицерлер шериг парадынга база киришкен.

Олардың аразында — Совет Эвилелиниң Маадыры капитан И. Плосконос, «Дайынчы ачы-хавыяалары дээш» медальлар-биле шаңнаткан ийнс адышкы капитаннар Василий болгаш Геннадий Сыромятниковтар болгаш оон-даа өскелер.

...Ак-көк өңнүг тук байырлал колониазының кырынга кестүп келген. Ыракка суг адаанга ажыдырер Ленинчи комсомол аттыг дээди шеригдалай училищезиниң хей курсантылары болгаш офицерлери ырак черге походтап чоокта чаа ээп келгеннер, олар боттарының биилиг ол походтуң үезинде херек кырында хынаа кергеннер. Совет Эвилелиниң Маадыры контр-адмирал Е. Томко колонианы баштап чораан, бедик атты акаа тайбың үеде тывыскаан.

ССРЭ-ниң Күрүмениң айыл чок чорук комитединиң «Моссовет» аттыг дээди командылал кызыгаар училищезиниң гвардейскиң десантниктери, курсантылары, далайның чадаг шеригилери, иштики шеригилериниң Ф. Э. Дзержинский аттыг дивизиязының шеригилери Кызыл шөлге байырлыг марш-биле эртеннер. Оларның соо-биле Москваның болгаш Калинининиң суворовчулары, Ленинградтың нахимовчулары бар чорааннар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң аттыг Москваның дээди ниити шериг командылал училищезиниң курсантылары чадаг шеригиниң марш-кылажынга улажы берген.

Моторларның чоорту улам күштелген даажы каттышкан оркестриниң күчүлүг үнү барык дугланкан мышкан болган. Кызыл шөлде — Тамаяның М. И. Калинин аттыг моторлуг адыгжы дивизиязының дайынчы машиналарының колонналары, ол дивизия Ада-чурттуң Улуг дайынының чаныык дег чыдарында гвардейжи атты хамыкты мурнай алганнарның бирээзи. Чадаг шеригиниң бронетранспортерлары болган дайынчы машиналары сан дорт кылдыр шуштур чоруп турган. Десант шеригилериниң дайынчы машиналарының чолаачылары боттарының бедик мергежилдиин шериг парадының үезинде база көргүскен. Кантемирниң Ю. В. Андропов аттыг гвардейжи танк дивизиязының колонналары кестүп келген. Биче сержант Евгений Лосевтиң башкарганы танк колонналарны баштап чораан. Кургаг чер шеригилериниң тергиин эки механик чолаачы турган. Оон оглу адазының изин алдарлыы-биле салган!

Байырлалдың марыжында — амгы үениң дайынчы техниказы. Артиллерияның боду чоруур установкалары, реактивтиг артиллерияның дайынчы машиналары — алдарлыг «катюшаларның» салгакчылары, дүлүүштелдир адар артиллерияның болгаш ракеталарның комплекстери күчүлүг күжүн көргүскүшаан. Кызыл шөлден эртеен. Тахтыктыг болгаш оперативтактиктиг ракеталарның салбырлары дайынчы техниканың колонназынга улажы берген. Күчүлүг ол чепсек Октябрьның чаалап алышкынарын идегелдиг камгалап турар.

Шериг парады дооступ турда, каттышкан шериг оркестриниң киржикчилери Мавзолейниң баары-биле эртеен.

Фанфарларның үнү дыңналып келген. Парадтың соон дарый өөрүшкүлүг ырлар Кызыл шөлге сыңыштас кылдыр дыңналып турган. Үш муң чартык тук тудукчуларыөкш турга спорт ниитилелдерииң болгаш ДОСААФтың төлөөлекчилери Кызыл шөлге кестүп келген. Хөй муң спортчулар кызыл чечектерин тудуп алган чорааннар.

Чыскаалганнарның машиналары доктаай бергеи. «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизазына алдар!» деп йәрээлдер дыңналып турган. Бедик пионерлер Мавзолейге чеде берген болгаш партияның база күүленип удурткучуларынга чечектерни бараалгадып тудусканнар.

Күш-ажылчы Москваның байырлал чыскаалы улаштыр эгелээн. Кызыл Пресняның төлөөлекчилери чыскаалды баштап чораан. Чуртуун социал-экономикгиг хөгжүлдезин үлезизинн-биле дүргедедиримн тодаргай планнарын айыткан СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чеднишкинниг күүсединге бүрүн шиитпирлинн чыскаалганнар илергейлээн. Дүргедедимшкинниң сорулгаларын партия тодаргайларда, чонуң дириг чогаадыкгазы — дүргедедимшкинниң шиитпирлиг күжү дээрзин удуртулга болдурган.

Партияның ол быжыг бүзүрелин ажылчыннарның колонналары Октябрь байырлалының чыскаалынга тодаргай бадыткаан. Трехгорканың болгаш «Автозил» каттыжмышкынның ажыл-ишчилери, металлургтар, тудугжулар, демир-орукчулар, найысылалдың ажылчын амгы ажылчыннарны алап, тинилекчилерге шаңнал-мактадыл тывыскаан.

Даартазында, ноябрь чедиде, байыр шинчи кирер кеттингеи, өөрүшкүлүг уругдарыг, улуг кижилер СЭКП райкомунуң бажыңының үүгүнче он бир шак четпээнделе, каткы-чөлүг, каас-шинник болуу бергеи, шуужуп турган.

Районнуң ажылчы чонунге байыр чедирип, колонналарның шинчеп үнерин чарлаан кыска митинг соонда байырлал колонналарын мөңгүнтайгажыларының амгы салгалы — хоорайларында тукчугаштар, шарлар, чечектер тутқан ясли-садык уругларны, школачылар ажыктаан. «Ленин, Октябрь, Тайбың!» дээн сестер «Ура!»-биле чаржалаштыр чаңгыланган. Район төвүнүң үлетпүр будуүлгелеринң, организациязарының албан черлериниң колонналарын үшкү кварталдың түңнелиибиле социалистиг чарыш тинилекчилери баштаан: районнуң агроүлетпүр, тудуг организациялыларындан Д. Б.-О. Хомушкуга удурткан районнуң тудуг участогу, С. Х. Ламажыкка удурткан тудуг-септелге участогу, В. Ч. Баанлай баштаан районнуң аммадырал хандырылга комбинады, районнуң хереглекчилер инитилей болгаш оон-даа өске күш-ажылчы коллективтер байырлал колонназынга киришкеп.

Байырлал чыскаалының соонда, район төвүнге бо чылын чаа ажыттынган спортзалга янзы-бүрү спортчу маргылдаалар, национал оюннар болгулаан.

Станциязының депозунуң начальныгы В. Бирюков чугаалаан.— Чижээ, бистиң депода маневр тепловозларының 90 ажыг хуузун ам чүгле чаңгыс машинист хандырып турар.

Кызыл туктар транспаранттылар, ыры-шоор, музыкалыг хөгжүм дыңнирен-ле турар. Чыскаал үргүлүүлевишаан. Бөгүнгү омак-төгүлүг байырлалдың үезинде садыгларда, эзлчегләр дугайында бодал кижи сетказілинге кирбес ышкаш сагындырар. Ынчалзаза өр улуска болгаш бичии уругларга хөлеңнер даараар тускай «Москва» дээр каттыжмышкынның киллистерииниң бирээзиниң удурткучузу П. Мирская байырлал дүүнде ыңдыг бодалдан үштүимаан:

— Он айлар иштинде каттыжмышкынның коллективим продукция сайгарар планны үш миллион рубльге күүсеткен — деп, ол шынын чугаалаан.— Чогум-на оон ужуруидан Симферополь бульварында бистин тускай магазинивисте садыл алдычларның эзлчегләринге шинчаш өөрүүр улус бис.

«Делегейниң улустары! Делегей байдалын экижидери, күрүнелер аразынга чогумчалыг кады ажылдажылга дээш чөрүүр механизастаттынган колониазы эрткен. Ол коллектив он ийнги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, чыл түңүүзүнге чедир 300 муң рубльзиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээнген. Эрткен колонианың чыскаалынга Тываның комсомол шаңналының лауреады Андрей Кара-Салдың, ол ышкаш Минчимаа Самбың-соолдуң, Михаил Тойбу-Хаанын тудугжу бригадаларының кежигүннери эрткен.

«Делегейге тайбың делегеремн!». «Делегейге — тайбың!», «Улуг Октябрьга алдар!» дээн лозуңнарны амыдырал хандырылга будуүлгеге эргелелиниң харылзаа белдириниң, районнуң төлөмнелгезиниң болгаш оске-даа организациялариың ажылдакчыларының ажылдакчылары тудуп алган, индир муруу-биле эрткеи.

Байырлал соонда хол бөмбүүнге, шыдыраага, баскетболга, стол теннизинге болгаш спорттуң өске-даа хевирлериге маргылдаалар болгулаан.

Кызыл-Мажалык

Барыын-Хемчик районнуң төвү Кызыл-Мажалык суурнуң будуүлгезинге кызыл туктар киискээн музыка чаңгыланган. Кижилериң ажырларында өөрүшкө-чаңнай ээлеган кижилер шевергни кеттингеи. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга СЭКП ТК-ниң Кыйгырыглары чер болганга чаңгыланып турган.

В. И. Ленин аттыг шөлге чыскаалгавырның колонналары утпаакан. Районнуң ажылчы фонларының чыскаалының муруинде октябрь муруинуң социалистиг [illegible] тинилекчи — беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде, ийи ай бурунгаар, ажылчыннарны алап, тинилекчилерге шаңнал-мактадыл тывыскаан.

Даартазында, ноябрь чедиде, байыр шинчи кирер кеттингеи, өөрүшкүлүг уругдарыг, улуг кижилер СЭКП райкомунуң бажыңының үүгүнче он бир шак четпээнделе, каткы-чөлүг, каас-шинник болуу бергеи, шуужуп турган.

Районнуң ажылчы чонунге байыр чедирип, колонналарның шинчеп үнерин чарлаан кыска митинг соонда байырлал колонналарын мөңгүнтайгажыларының амгы салгалы — хоорайларында тукчугаштар, шарлар, чечектер тутқан ясли-садык уругларны, школачылар ажыктаан. «Ленин, Октябрь, Тайбың!» дээн сестер «Ура!»-биле чаржалаштыр чаңгыланган. Район төвүнүң үлетпүр будуүлгелеринң, организациязарының албан черлериниң колонналарын үшкү кварталдың түңнелиибиле социалистиг чарыш тинилекчилери баштаан: районнуң агроүлетпүр, тудуг организациялыларындан Д. Б.-О. Хомушкуга удурткан районнуң тудуг участогу, С. Х. Ламажыкка удурткан тудуг-септелге участогу, В. Ч. Баанлай баштаан районнуң аммадырал хандырылга комбинады, районнуң хереглекчилер инитилей болгаш оон-даа өске күш-ажылчы коллективтер байырлал колонназынга киришкеп.

Байырлал чыскаалының соонда, район төвүнге бо чылын чаа ажыттынган спортзалга янзы-бүрү спортчу маргылдаалар, национал оюннар болгулаан.

Чаа-Хөл

Чаа-Хөлүң Культура бажыңынга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга турасказыткан байырлыг чыскаалче үнген.

Чыскаалды кызыл туктарны холдарында тутқан мотоциклистернің колонназы ажыктаан. Оон соонда районда социалистиг чарыштың тинилекчизи ажыл-агыйлар аразында кежүл чоруур механизастаттынган колониазы эрткеи. Ол коллектив он ийнги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, чыл түңүүзүнге чедир 300 муң рубльзиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээнген. Эрткен колонианың чыскаалынга Тываның комсомол шаңналының лауреады Андрей Кара-Салдың, ол ышкаш Минчимаа Самбың-соолдуң, Михаил Тойбу-Хаанын тудугжу бригадаларының кежигүннери эрткеи.

«Делегейге тайбың делегеремн!». «Делегейге — тайбың!», «Улуг Октябрьга алдар!» дээн лозуңнарны амыдырал хандырылга будуүлгеге эргелелиниң харылзаа белдириниң, районнуң төлөмнелгезиниң болгаш оске-даа организациялариың ажылдакчыларының ажылдакчылары тудуп алган, индир муруу-биле эрткеи.

Байырлал соонда хол бөмбүүнге, шыдыраага, баскетболга, стол теннизинге болгаш спорттуң өске-даа хевирлериге маргылдаалар болгулаан.

Тээли

Районнуң Культура бажыңынга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга турасказыткан байырлыг чыскаалче үнген.

Чыскаалды кызыл туктарны холдарында тутқан мотоциклистернің колонназы ажыктаан. Оон соонда районда социалистиг чарыштың тинилекчизи ажыл-агыйлар аразында кежүл чоруур механизастаттынган колониазы эрткеи. Ол коллектив он ийнги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, чыл түңүүзүнге чедир 300 муң рубльзиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээнген. Эрткен колонианың чыскаалынга Тываның комсомол шаңналының лауреады Андрей Кара-Салдың, ол ышкаш Минчимаа Самбың-соолдуң, Михаил Тойбу-Хаанын тудугжу бригадаларының кежигүннери эрткеи.

«Делегейге тайбың делегеремн!». «Делегейге — тайбың!», «Улуг Октябрьга алдар!» дээн лозуңнарны амыдырал хандырылга будуүлгеге эргелелиниң харылзаа белдириниң, районнуң төлөмнелгезиниң болгаш оске-даа организациялариың ажылдакчыларының ажылдакчылары тудуп алган, индир муруу-биле эрткеи.

Байырлал соонда хол бөмбүүнге, шыдыраага, баскетболга, стол теннизинге болгаш спорттуң өске-даа хевирлериге маргылдаалар болгулаан.

Сүт-Хөл

«Улуг Октябрьга алдар» «Совет чуртуның хамаатылары! Эдс тургустуумуушкун — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тинилээнинден бээр 69 чыл оюнга турасказыткан байырлыг хурал болгаи.

Ноябрь 7-де Тээли суурнуң чурттакчы чону Улуг Октябрьга турасказыткан байырлыг чыскаалче үнгеи.

Чыскаалды кызыл туктарны холдарында тутқан мотоциклистернің колонназы ажыктаан. Оон соонда районда социалистиг чарыштың тинилекчизи ажыл-агыйлар аразында кежүл чоруур механизастаттынган колониазы эрткеи. Ол коллектив он ийнги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, чыл түңүүзүнге чедир 300 муң рубльзиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээнген. Эрткен колонианың чыскаалынга Тываның комсомол шаңналының лауреады Андрей Кара-Салдың, ол ышкаш Минчимаа Самбың-соолдуң, Михаил Тойбу-Хаанын тудугжу бригадаларының кежигүннери эрткеи.

«Делегейге тайбың делегеремн!». «Делегейге — тайбың!», «Улуг Октябрьга алдар!» дээн лозуңнарны амыдырал хандырылга будуүлгеге эргелелиниң харылзаа белдириниң, районнуң төлөмнелгезиниң болгаш оске-даа организациялариың ажылдакчыларының ажылдакчылары тудуп алган, индир муруу-биле эрткеи.

Байырлал соонда хол бөмбүүнге, шыдыраага, баскетболга, стол теннизинге болгаш спорттуң өске-даа хевирлериге маргылдаалар болгулаан.

Чадаана

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга байырлалын бедик кодурлуушкун-биле утказан. Партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук киргеи чөөн-хемчикчилер көдээ ажыл-агый, үлетпүр будуүлгезинге чамдык эки көрүүлерни чедип алганнар. Ол дугайы район төвүнге болгаш ажыл-агыйларга болуп эртикпээн. Октябрьга турасказыткан байырлыг хуналларга демделеттинген.

Эртенгиниң он шак четпээнде, район төвүнүң төп кудумчуларынче каас-шинник кеттингеи кижилер шуужуп келгеннер. Оларның хөлдарында — кызыл туктар, партияга, Совет чазакка, тайбынга турасказыткан транспаранттылар, янзы-бүрү өңнүг шариктер, чечектер. Ажыл-ишчилериниң байырлыг көңүл-күүзүнүң бүгүдениң болгаш кижи бүрүзүнүң херээ! Экономикага, инитилел амыдыралының бүгү-ле адырларынга, революстуг чаартылгаларны идепкейлиг боттандырыпаар!» дээн ышкаш СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан болгаш өске-даа лозуңнарны Сүт-Хөл суурнуң кудумчуларын кежип аскылаан. Кинскээн кызыл туктар, астынган лозуңнар, плакаттар район төвүнүң кудумчуларын, бажыңнарын аяк киприн кавстаан.

Албан организациялариың үлетпүр будуүлгелеринің коллективтери чыскаалга киржиири-биле организастыг чыгдып турган. Чыылган кижилер холдарында кызыл туктарны, лозуңнарны янзы-бүрү өңнүг шарларны тутқулаан. Хөлүг музыка, ыры-шоор янда-мында чаңгыланган.

Байырлыг митингиге улаштыр спортчуларның чыскаалы эрткеи.

Сүт-Хөл ортумак школазының өөреникчилериниң башкыларының колониазы организастыг эрткеи.

Чыскаалга район төвүнүң күш-ажылчы коллективтери, албан организациялары эки белеткелдиин көргүскеннер. Райпонуң, аммадырал хандырылганың, үлетпүр комбинадының, район эмнелгезиниң, ыяш ажыл-агыйының, агроүлетпүр каттыжмышкынының, партия райкомунуң, райкүүсконнуң коллективтери, «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери долу составы-биле киришкеннер.

Байырлал хүннеринде боттувыңгыр ураан чүүл коллективтеринің, агитбригаларның солуң концерттеря, спортчу маргылдаалар болгулаан.

(Уланчызы 3-ку арыда).

ОКТЯБРЬНЫ СОВЕТ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

(Төнүүү. Этези 1-ги, 2-ги аринларда).

Хандагайты

Суурнун кудумчуларын каас-шиник кылдыр дерээн. Район болган совхоз төптеринге Октябрь революциязынын 69 чылынга тураскаткан байырлыг хуралдар болуп эрткилээн. Хандагайты суурга болган хуралга илеткелди СЭКП райкомунун бюро кежигүнү, оргкилдис эргелекчизи М. Д. Шагдыр кылган.

Байырлыг чыскаалдын бажында Хандагайты ортумак школазынын башкылары, өөреникчилери. Мурнакчылар колониязын чыл эгезинден тура социалистиг чарыштыг мурнуку одуруулдан дүшкөн тудуг-септелге участогунуң коллективин баштап чораан. № 6 КМК-ның, оруктудуг-септелге участогунуң ажылчыннары, змчилер, спортчулар, ниитизи-биле он дөрт колонна чыскаалган. «СЭКП-ге алдар!», «Партияның XXVII съездизиннин шиитпирлерин — амыдыралга!», «Улуг Октябрьга алдар!», «Чепсегленишкинни дүжүреп — үеник негелдезин!» деп сөстерин бижээн лозуң плакаттарны олар тудуп алган.

Индирде —районнун удурткучулары, бүдүрүлгенин мурнакчылары, хоочуннар. Оларның аразында дайынның болган күш-ажылдың хоочуну, орук-тудуг-септелге участогунда мастер М. Ш. Дава, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинин даваныкчызы Ч. С. Адыгжы, тудуг-септелге участогунда бригадир Н. Д. Монгуш болган өскелер-даа бар.

Байырлыг чыскаалдар суур бүрүзүнге болган. Партияның херээнге шынчызын ажылчы чон илергейлеп, чыл планның хуусаа бетинде доозарын күзээнин турган.

Дыштанар хүнерде культура бажыңарынга спортчу маргылдаалары, ужуражышкыннарны, ооң-концертти организастаан.

Самагалдай

Байырлал бүдүүзүнде район төвүнге болган суурларга байырлыг хуралдар эрткилээн. Самагалдайда Культура бажыңынга болган хуралга илеткелди райкомның бюро эргелекчизи У. И. Успун кылган. Ол хуралдарның киржикчилери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бүгү-делегейге төөгүлүг ужурдузазын демдеглеп, партияның XXVII съездизиннин шиитпирлерин, планның онаалдаларны чедишкинниг күүседир талазы-биле боттарының мурнунда соруулгаларны тодаратканнар.

Ноябрь 7-де эртенгинин он шакта райкүүском чанында шөлге Самагалдай суурнун болган районнун ажылчы чоннарының төлээлекчилери чыглып келгеннер. Ачаа болган митингинин партия райкомунун бирги секретары С. С. Куулар ажыктаан, чүве чугаалаан. Районнун ажылчы чоннарынга Улуг Октябрь таварыштыр ол байыр чедиргеш, он нийги беш чылдың планнын онаалдаларын күүседиринге, социал-экономиктиг соруулгаларны шиитпирлээринге төлептиг үлүүн киирерин күзээн.

Митинг төмерге, ажылчы чоннарның байырлыг чыскаалы болган. Ооң мурнуку одуругларынга Самагалдай ортумак болган спорт школаларының өөреникчилери, № 1070 КМК, ыяш ажылагайы, чоннун амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели, коммунал ажыл-агайы, кино четкизи ышкаш коллективтер өрткилээн.

Байырлыг чыскаал соонда район төвүнге болган черчелерге Улуг Октябрьга тураскаатказ спортчу маргылдаалар, оюннар эрткилээн. Район төвүнүң Культура бажыңында «Кадыкшыл клуб»уга» ажыл-бүрү маргылдааларга, ортумак школаның спорт залынга хол бембүүнүң баскетболдуң маргылдааларынга хөй кижилер киришкен.

Лозуң, плакаттар-биле шиметтингеп, байырлал шинчи киргеп кедээ суурларга спортчу маргылдаалар, оюннар од хүн болгулаан.

Эрзин

Районнун ажыл-ишчилерп Октябрь байырлалын политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кедүрүүшкүнүнүн байдалынга уткаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскаатказ ноябрь 6-да районнун Культура бажыңынга болуп эрткен.

Ноябрь 7. Эрзин суур. Район төвүнүң кудумчуларын кызыл туктар, лозуң, плакаттар байырлал шинчи киирип, улам хаастан турган. Октябрьга тураскаатказ байырлал чыскаалдының киржикчилерп партия райкомунуң райкүүскомунуң бажыңының чанында шөлге чыглып келген. Ажылчы чонның чыскаалдының мурнунда митинг болган. СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш сөс алгаш, чыгынганнарга байыр чедирип, Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжының райконнуң ишчилериниң канчаар киришкенин база партияның XXVII съездизиннин шиитпирлерин амыдырапга боттандырар дээш канчаар ажылдан турарын чугаалаан.

Митинг соонда байырлал чыскаалы эгелээн. Ону партияның, күш-ажылдың хоочунарының колониязы ажыттаан. Оларның соон дарый, кызыл туктар-биле, ынбаазын шарлар, лозуң плакаттар-биле шиметтингеп Эрзин ортумак школазының башкылар, өөреникчилер колониязы чыскаалын эрткен. Байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының мурнакчылары — районнуң септелге-тудуг участогунуң, «Тыва агропүлетпүр тудуг» каттыжымышкынның № 5 АКМК-ның, харылзаа бөлдирининг коллективтериниң деминг колониялары күш-ажылчы коллективтерин байырлал колонналарын баштап эрткен. Ук бүдүрүлге черлериниң бригадалары, ажылчынчылары байырлалды түс-туста күш-ажылчы белектерлиг уткаан. Районнуң кинокечтизининг ажылдакчылары бо чылдың планныг онаалдазын хуусаадан эрте боттандырган.

Байырлал хүнеринде районнуң чурттакчы суурларынга дыштанырга кежээлери, спортчу маргылдаалар болуп эрткен.

Туран

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларынга, бүдүрүлгелеринге, школаларынга болгаш өске-даа коллективтерге байырлал бүдүүзүнде байырлыг хуралдар болгулаан. Ажылчы чон Улуг Октябрьның 69 чыл оюнга тураскаатказ илеткелдерни дыннаан, ол хуралдарга байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының мурнакчылары — районнуң септелге-тудуг участогунуң, «Тыва агропүлетпүр тудуг» каттыжымышкынның № 5 АКМК-ның, харылзаа бөлдирининг коллективтериниң демниг колониялары күш-ажылчы коллективтерин байырлал колонналарын баштап эрткен. Ук бүдүрүлге черлериниң бригадалары, ажылчынчылары байырлалды түс-туста күш-ажылчы белектерлиг уткаан. Районнуң кинокечтизининг ажылдакчылары бо чылдың планныг онаалдазын хуусаадан эрте боттандырган.

Байырлал хүнеринде районнуң чурттакчы суурларынга дыштанырга кежээлери, спортчу маргылдаалар болуп эрткен.

Туран

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларынга, бүдүрүлгелеринге, школаларынга болгаш өске-даа коллективтерге байырлал бүдүүзүнде байырлыг хуралдар болгулаан. Ажылчы чон Улуг Октябрьның 69 чыл оюнга тураскаатказ илеткелдерни дыннаан, ол хуралдарга байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының мурнакчылары — районнуң септелге-тудуг участогунуң, «Тыва агропүлетпүр тудуг» каттыжымышкынның № 5 АКМК-ның, харылзаа бөлдирининг коллективтериниң демниг колониялары күш-ажылчы коллективтерин байырлал колонналарын баштап эрткен. Ук бүдүрүлге черлериниң бригадалары, ажылчынчылары байырлалды түс-туста күш-ажылчы белектерлиг уткаан. Районнуң кинокечтизининг ажылдакчылары бо чылдың планныг онаалдазын хуусаадан эрте боттандырган.

Байырлал хүнеринде районнуң чурттакчы суурларынга дыштанырга кежээлери, спортчу маргылдаалар болуп эрткен.

Сарыг-Сеп

Каа-Хем районнуң ажылчылары Октябрь байырлалын күш-ажылчы чедишкинниглиг уткаан. Он нийги беш чылдың бирги чылының он айларында каа-хемчилер дүргедээшкин, эде тургустуг муушкунуңун ёзүзу-биле ажылдап, эрткен чылдың бо үезинде турганыпга деңнээрге, күүнеге эът, сүт, дүк садары хөй болган.

Районнуң ажыл-ишчилериниң байырлыг хуралы районнуң Культура бажыңында ноябрь 6-ның кежээзинде эрткен.

Дүүн, эртенгинин он шакта, Сарыг-Сепкиң төп шөлүүге байырлалга тураскаатказ митингиин СЭКП райкомунуң секретары Ю. К. Губарев ажыттаан. Райкүүскомнуң даргазы Ч. А. Удумбара чыылганнарга байыр чедиргеп.

Улаштыр ажылчы чонпуң байырлыг чыскаалы эгелээн. Баштай-ла Сарыг-Сепкиң № 1 болгаш № 2 школаларының каас-шиник колониязы эрткен. Колонпага РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы М. А. Скоромина, хоочун башкылар И. А. Достай, Н. И. Рахманова болгаш өскелер-даа өөреникчилери-биле кады эрткеннер.

Дараазында чонпуң амыдырал-хандырылга бүдүрүлге эргелелинин, мяш ажыл-агыйының, үлетпүр комбинадының мурнакчы коллективтери кел чораанар. Чыскаалганнарның аразында Тыва АССР-ниң садының болгаш хөй-ниитти чемненилгезинин алдарлыг ажылдакчызы А. В. Кузьмина, мурнакчы хлеб быжырыкчызы С. Д. Түүш, АКМК-да бетончулар бригадазының бригадири М. А. Спирин олар чорааннар.

Ол хүн «Совет Тыва», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг, «Ленинчи орук», «Бурунгаар» совхозтарның төптеринге база кедээ ишчилерниң байырлыг чыскаалдары эрткилээн.

Тоора-Хем

Холдарында транспарантылар түтүлээн ажылчы чон кудумчуларга үнүүлеп келген. Тоора-Хем суур бөгүн кажан-гызындан-даа каас-шиник шиметтингеп. Октябрьның 69 чыл оюнга тураскаатказ байырлыг митинг СЭКП Тожу райкомунуң чанында болган. Байырлыг митингиин райкүүском даргазы Д. Х. Монгуш ажыттаан, партия райкомунуң бирги секретары С. Ы. Монгушка сөс берген.

Районнуң ажылчы чонпары он нийги беш чылдың баштайгы чылының он айларында канчаар ажылдаанынга ол доктаагап. Районнуң ажыл-ишчилериниң идепкейлиг киржилгези-биле күүнеге эът садарының планы—123, сүттү—111, дүктү—102,8 хуу күүсетпинин, ажыл-агыйлар аразынга кежүп чоруур механизастатынган колониянын В. Г. Барчевскийге удуртказ бригадазы тудуг-монтаж ажылдарын кылыр талазы биле 125 хуу күүсетпинин митингиге демдеглээш, база оларның моон соңгаар кылыр ажылдарынга соруулгаларны салгаш, байырлалдың байырын чылгган чонга чедирген.

Байырлыг митинг соонда ажылчы чонпуң чыскаалы бедик күш-ажылчы болгаш политиктиг кедүрүүшкүнүбиле болуп эрткен.

Чыскаал соонда районнуң Культура бажыңынга хол бембүүнге, шыдыраага болгаш спорттуң өске-даа хевирлеринге маргылдаалар болгулаан.

Ыяыг ажылчы оюннар совхозтар төптеринге болгаш өске-даа суурларга болгулаан.

Чаа Шагаан-Арыг

Чаа Шагаан-Арыгга район төвүнүң бүдүрүлгелериниң, организацияларының, албан черлериниң чыскаалын эвилелдешкен республикаларның туктарын киискидир тутказ спортчуларның колониязы башкаш чораан. Оларның соон дарый школачылар эрткен. Чечек мижиш чараш чалыы салгап. «Аас-кежиктиг чаштар бис», «Уругларга тайбың керек!», «Ленин бистинбиле кады!» деп бижиктиг лозуңнарны тудуп алган эрткен.

Ажылчы ангының күш-ажылчы курзавыры — профтехучилищенин сургуулдары бир колонна болуп, школачыларның чыскаалын улаштыр эрткен. Улуг-Хем районда үш профтехучилище бар, оларның кайызынын-даа баштайгы доозукчулары бүдүрүлге бригадаларының составынче кирип, күш-ажылчы баштайгы бажыңнарын эгелей берген.

Бүдүрүлгелерниң, организацияларның, албан черлериниң колонналарының бажыңга социалистиг чарыштың төптелекчилеринин бирээн арга-арыг ажыл-агыйының коллективин чораан. Бо бүдүрүлге эрткен тос айларның планын ажыр күүсеткен, ноябрь айның бүдүүзүнде бо коллектив шалыпчы техниканы хевээр тудуп, Улуг Октябрьның байырлалын шалыпчы күш-ажылы-биле уткаан.

Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгезинин ажылчынчыларының колониязынга бо чылдың эрткен айларында кыпар-чаар материалларны планнан муң тонна ажыр сөөртпеп, күш-ажылга шылгараан чолаачыларның Николай Сафаровка удурткан бригадазының кежигүнүнерп чоргаар хере базып эрткен.

Чыскаалганнарның аразында мурнакчыларның кайызы ол дээр. Оларның аразынга Чаа Шагаан-Арыгның доочун тудугчуузу Улустарның найралы ...деннинг ...илекчизи бригадир И. М. Карпов, районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинин шалыпчылары Е. Н. Маховкина, Д. Х. Данзырын, районнуң кижи эмнелгезининг медсестразы Т. Б. Хертек болгаш өскелер-даа чораан.

Ноябрь 10— Совет милиция хүну

КОРУМ-ЧУРУМНУҢ ИДЕГЕЛДИГ КАМГАЛАЛЫНДА

ВО ЧЫЛЫН бүгү совет улус Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюн байырлыг байдалга демдеглээн соон дарый, Совет милиция хүнүн уткуурлар. Бо улуг байырлалын милиция ажылдакчылары бедик кедүрүүшкүн-биле утkуп турарлар.

Партияның XXVII съездизиннин, СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлери-биле совет милициязының ажылдакчылары таныжыкан болгаш боттарының ажылын үеник негелдезин ёзугаар эде тургузуп турар. Ылангыя корум-чурумун үрээпкиннерине удур профилактиктиг хемчеглерни күштелдиреринп, күүне болган хөй-ниитти организациялары-биле бир деминг ажылды чедип алырын, ниитилеп удур үүлгедишкиннерге хөй-ниитинниң корум-чурумун быжыг түдүп турар. Ол ышкаш Барылын-Хемчик райкүүскомунуң ИХК-ниң өртке удур инепекциязын, Кызыл хоорайда иштики херектер киллизин, Тандыда ИХК-ниң байысаалга салбырын эки ажылдаан деп демдеглээн. Ында мурнакчыларның ажылы өскелерге эки үлегер-чижек болуп, төлептиг албан эртпиринче кыйгырып турар.

Партияның XXVII съездизиннин соонда республиканың чер-черде ... совет органнар хөй-ниитинниң корум-чурумунуң камгалалынче кол киичээнгейин салган. Райкомнарның пленумнарында, Советтерниң сессиялырында социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагып турарының дугайында айтырыгларны сайгарып турарындан бистин ажылывыска улуг идиг болганын демдеглевес арга чок.

Кандыг-даа ажыл-херекке ында кадрлар бүгү чүүлдү шиитпирлээр болгай. Иштики херектер органнарының шугумунда база мындыг. Ооң ажылдакчыларының харысалгазынче, дуржулгазынче партия, чазак кичээнгей бистий республиканың партчи. совет болгаш комсомол органнары 1983 чылдан бээр милиция шугумунга ажылдаары-биле хөй-хөй коммунистерни путевка-биле чоруткан. Оларның хөй кезии иштики херектер органнарында эрес-шудургу ажылдап турар.

«Эки кылган иш—элеп читпес алдар» деп үлегер-домак бар. Тыва АССР-ниң иштики херектер органнарында даанган ижинге харысалгалыг, хөй чылдарда бирээн болуп келген мурнакчыларның саны чылдан чылче көвдеп турар. Оларның дыка хейү чазактың шаналдарын чаалап ап турар. Оларның бирээзинге Кызыл хооркӱскомунуң иштики херектер киллизинин ажылдакчызы О. Р. Антоя хамааржыр. Ол албан-күүзелге күүселдезинин үезинде эрес-дидим чоруу дээш Кызыл Сылдыс орденпе-биле шаңнаткан. Хову-Аксында милиция салбырының начальнигги Н. Н. Курлин база ол шаңналга төлептиг болган. Милициянның подполковниги Е. С. Огоренкога «ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң алдарлыг ажылдакчызы» деп атты тывыскан. Сүт-Хөл райкүүскомунуң иштики херектер киллизинин байысаакчызы, милициянын капитаны Х. С. Белекке ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң хүндүлел бижиин ...оокта чаа тывыскан. Республиканың ИХМ-ниң күндүлел бижии-биле социалистиг өнчүнү оорлаар болгаш самчыгдаар чоруктарга удур демис чоруулар киллизиниң ажылдакчызы А. Н. Гулевич шаңнаткан. Олардан өске чүгле бо чылын безин дыка хөй кижи шаңнаткан. Ол дээрге үстүнде ады киргенинин база өскелерниң-даа эрес-дидим ажылының үнелели-дир.

Милицияның бөгүнгү тергииннери дээрге улуг дуржулгалыг, билиг-мергежилин өскелерге харам чок ...от-оол, Д. Монгуш болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Хөй-ниитинниң ко...-чурумун быжыглары-биле оларга көргүскен улуг бүүзүрелди шынзытпайн турарлар бар. Чижээ, «Барлык» совхозтуң Хөнделеп салбырында, «Дөң-Терезин» совхозта, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында эки чүве улусчу дружиналарның ажылы негелдеге дүүшпес. Эвилеглиг дежурный-ташталыпче эвээш санныг үлер ийикке, азы хайгааралдарже үнерп-биле көрдүнген графиги хажыда ...бээр таварылга оларда бар. Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул? Ук бүгүнгеге чедишкиннерни удурткучуларының талазындан улусчу дружиналарның ажылыче кошкак кичээнгей уламдырып турарын айтыр апаар. Күш-ажылчы коллективтерде сагыпга-чурумну быжыглаарынга дружинниктерниң үлүү база улуг болуру чугаажок.

О. САЛЧАК.

Барыын-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер киллизинин ажылдакчызы.

Кызыл хооркӱускомнуң иштики херектер киллизинин паспорт столунуң начальнигги, милициянын капитаны В. Д. Немкина бо албанга хөй чылда ажылдаан мурнакчыларның бирээзи. Даанган ижинге харысалгалыг чоруу, хөй-хөй аныяктарны бо мергежилге хандыкшытканы дээш Валентина Дмитриевнага «Мергежилдиң тергиини» деп атты тывыскан.

ЧУРУКТА В. Д. Немкина.
В. Кара-Салдың фотозу.

МИЛИЦИЯ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ АМЫДЫРАЛЫНДАН

Совет милициянның ажылдакчылары баштайгы медээ ёзугаар чедип келир, олар чурттакчыларның амыр-дынзын, социалистиг өнчүү-хөреңгинин илегелдиг камгалап турар. Оларның амыдыралы-биле холбашкан медээлерни моок адаанда парладывыс.

КИШИНЕВТАН МЕДЭЭ

Милициянер кижи кажан-даа дайынчы туружунда, ол чүгле албан хаан турар үезинде эвес, хостуг үезинде база үүлгедиглиг болур, дораан тудар керек. Оон-биле кады Чечен-Ингуш АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ-зиниң орук-хайгаарал албанының инспектору Павел Нефедьев чораан.

Олар удаваанда орук дурумунуң хамыыкчызын тудуп алганнар. Кандыг-даа документ чок чоланчы туттургаан. ол эзирик болган, ону туткан ажылдакчыларның шуптузунга ажылдан үндүрүптер деп кыйгаган. Бичилеп-даа дидим КАИ ажылдакчыларынга чагыртыр ужурга ол таварышкан.

Грозный хоорайда арагалаашкынга удур демисел чидиг. Ылангыя КАИ ажылдакчылары эзирик чоланчыларга өршээл көргүспес: оруктарда тыкталлалар, автоажыл-агыйларда рейдилер үзүктелбейн турар.

УЗБЕКИСТАНДАН МЕДЭЭ

Ташкент областың Галабин районда Киров аттыг колхозтуң сонкай мурнай даргалаан Н. Карджаулов биле А. Дуйсебеков олар хөвең чиг эдин белеткээрининг белен аргазын тып алганнар. Оларның «Дулжулгазына» областың социалистиг өнчүнү оорлаар чоруктар-биле демисел киллизинин начальнигининиң оралакчызы А. Убайдуллаев соо...тай берген. Оон түңнелинде кезеңче херээ оттуртуунган болгаш даргаларның «ажыл-херээн» кылын-кылын томнарда долдуртуган. Суд сандайынга чүгле ол ийи дарга эвес, мөге немей бижилге кылырынга киришкен 12 кижи база олуруушкан.

(СЭТА).

Делегей медээлери

КЫДАТ УЛУС РЕСПУБЛИКА

ПЕКИН. Кыдат улустуң даштыкы-биле найырал иштелеп болгаш кыдат-совет найырал иштелеп Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чылы-биле холбаштыр байырлыг хурал эрттирген. Улуг Октябрьның кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үе-чаданы ажыттаанын, делегейниң пролетар революциязының төөгүзүнге, дарлатпан улустарны хостаарының херээнге хоочуг улуг үлүгү кииргеенин ацаа демдеглээн. Ол марксизм-ленинизмниң идеяларын Кыдатка чедирген. Оон ачызында чүгле хосталгаже оруктуг типкан.

Кыдат биле Совет Эвилелиниң аразында кады ажылдажылганы быжыглаары ийи чурттарның улустарының, бүгү делегейде тайбыңның эргежыктарынга дүгжүп турар деп демдеглээн.

(СЭТА).

ВЬЕТНАМ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА

ХОШИМИН. Улуг Октябрьның 69 чыл оюнга тураскаткан вьетнам-совет найыралдың декадазы ВСР-де эртип турар. Вьетнам коммунистиниң партиязының VI съездизиннің бүдүүзүнде ол декада республикада политиктиг чугула кампания болу берген.

Чурттуң муруу түүнде янзы-бүрү хөй санныг хемчегнерни организастап чорудуп турар. Вуингтауга ВСР-ниң муруу түүнде эрик чоогунга нефтини болгаш газты шинчилээр болгаш казып тывар талазы-биле каттышкан бүдүрүлге черинин — «Вьетсовпетронуң» интернационалыг коллективинин тускай эртемнигнери болгаш ажылчынары чыглып келген. Совет болгаш вьетнам тускай эртемнигнер болгаш ажылчынар чаа чедишкинни чедип алган: Вьетнамда баштайгы түс тонна үлетүүр нефтини алганнар. Ынчаар республиканың улус ажыл-агыйының чаа адырының — нефть казып тывар адырының үндезинин салдыган.

Хошиминде совет фильмнерниң, фотоделгедгезиниң неделязы ажыттынган. Хөй-ниитинин төлээлекчилериниң байырлыг хуралдары боол турар.

СИРИЯ АРАБ РЕСПУБЛИКА

ДАМАСК. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскаткан хөй-ниитинниң массалыг митингизи Сириянның найысылалынга болган. Анаа Сирия Араб Республиканың партия болгаш күүне удурткучуларының, чурттуң депшилгелиг национал фронтузунуң удурткулгазының кежигүнкери, араб сирий-совет найырал иштилелиниң активчилери киришкен.

Улуг Октябрь кижи төрелгетенниң төөгүзүнге үндезин эргилдеп болдуруп, делегей ...тарихин чаа эрааны ажыттаан деп, Араб социалистиг катап тургустуунушкун партиязының регионалыг удурткулгазының кежигүнү, араб сирий-совет найырал иштилелиниң президентиниң Вахиб Таиныс митингиге чүве чугаалаан мелегээн.

ЙЕМЕН АРАБ РЕСПУБЛИКА

САНА. Улуг Октябрьның 69 чыл оюнга болган йемен-совет найырал неделязының ажыттынганынга тураскаткан байырлыг хурал Йемен Араб Республиканың найысылалынга болган. Хуралга санал бергеннер бот-боттарын хүндүлежиргиге үндезилеттинген найыралдыг харылзаалар Совет Эвилелиниң болгаш ПАР-ны холбаштырып турар деп демдеглээнер. Ол харылзаалар үр хуусаалыг төөгүлүг. 1984 чылда ат салган ийи чурттуң аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дүтайынга керээ совет-соңгу-йемен харылзааларга чаа идиг бергеп.

Санадан аңгыда Хаддама болгаш Ходейда хоорайларга янзы-бүрү хемчегнерни ап чорудар.

АНГОЛА УЛУС РЕСПУБЛИКА

ЛУАНДА. Улуг Октябрьның 69 чыл оюнга тураскаткан Совет Эвилелиниң Анголада хүнеги эгелээн. Оларга Узбек ССР-ниң, а ...ышкаш ыр-хөгжүмүнүн «Ялла» дээр сураг-лыг узбек ансамбли киржир. Совет Узбекистанның хүн бүрү амыдыралының болгаш чедишкиннериниң дугайын көргүзүп турар делегеге Анголаның найысылалынга ажыттынган.

АМЕРИКАНЫҢ КАТТЫШКАН ШТАТТАРЫ

ВАШИНГТОН. Делегет...ың баштайгы социалистиг күрүнеин тургускаңы ...Х чүс чылдың ээ улуг болуушкуну болган деп, сураглыг америк чогаалчы Маргарет Рэндолл медегдээн. СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга Октябрь революциязы кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үе-чаданың үндүрген деп, ол демдеглээн. Улустуң эрге-чагырга-га ың баштайгы келгеин күрүнеин ол тургускан. Болуунуң баштыкы политиказын тайбың кожа-хелбээ догуиаашкынының принцивин үндезин болдурган күрүнеин тургускан деп М. Рэндолл чугаалаан.

Кижи болгаш ооң ажыл-херээ

ОРУКТАР ТАЙБЫҢ-НА БОЛЗУН...

Чоланачы А. Н. Бучин маршал Г. К. Жуков-биле кады дайынның оруктарын дургаар 170 мың километрни эртеккен. Ол хой болуушкуннарның херечизин болгаш киржикчизи болган. А. Н. Бучин биле ПМА-ның корреспондентизиниң бесседазын номчуккуларга бараалгадыр-дыр бис.

— Александр Николаевич, дайын деп чүл дээрзин эки бижир салгалга хамаарбаан кижи болгай силер. Ада-чурттуң Улуг дайынының дугайында чүү чүве сагыжыңарга хой киреривл?

— Чүнү кирбес дээр силер, Г. К. Жуковтуң «Сактыышкынныр болгаш бодаларэ» деп номунуң бо экземплярын чүүн-даа мурнунда силерге көргүзейн. Ында маршалдың холу-биле мынчаар бижээн болду: «Хүндүлүг Александр Николаевич Бучинге. Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларының бүгү оруктарын мээң-биле кады эртикеп, эң эки чоланачыга. Г. Жуков. 1970 чылдың XI ай 15-тиң хүнү».

Дайынга хамаарыштыр дууда сактыышкынным чүл дизе, 1941 чылда бастың аткаарылап турганывыс ыар-берге хүннерин, Ельм чоогунга болган Москва дээш тулчуушкуннарны, Курск дээрбээнге, Украина дээш тулчуушкуннарны, Польшаны хостаанын саатын тур мен. Оон соонда — Германия. Берлинни алганы. Меңээ кажаа-даа уттундурбас чүве болза, өөрүшкүүтүң карак чажы. Ленинград бүзээлээшкинин чаза тавараанда өөрүшкүүтүң карак чажының төктүл турганы. Эр улустуң караанның чажы бүлденейнин бадыт турза кижиниң угаан-боламындан кажаа-даа уттундурбас чорду.

А бистиң амгы хүннеривисте ядролуг халап эгелээр болза. Черге чүү болур дээр силер. Бөмбүрзекке амыдырал төнүп каар болгай-ла. Ынчангаш «сылдыстар дайынындан» белеткеннирингге АКШ-тың чазааның ойталаарынга чүү түре шаптыктап турар чүве, кижи кайгаар-дыр.

1945 чылда американнар-биле найыралдыг ужуражаанывысты утпаан мен, тайбыны чедип алыр дээш фашизмни калы чылча шаап, тиилээн бис деп санаа чоруур мен.

— Аас-кежик бооп, силерниң амыдыралыңарга тайбың хүннеривиң оруктары дайын оруктарындан узун болган...

— Ынчы, ынчы. Шынап-ла аас-кежии-дир ийин. Ынчангаш тайбың үениң профессиялары дайын профессиялары болбазын деп күзел чоруур мен. Оруктар күүнелерни харылаашпырын, кижилерни чоокшулаштырып турар. Бежен чыл ажыг үеде чоланачылап келгеш кижиге бүзүрел көрүнер. Мээң ачам машина чарыжынга үргүлүг киржип чораан кижи, ынчангаш оон дөрт оглу бистер мотоциклет спортунга ынак чордувус, кыс дуңмавыс безин мотоцикл мунар чораан.

Москва чоогунда Планернай дээр станцияга кросс таласы-биле улус аным маргылдаага улус аным Сергей-биле киржип турувыста дайынның башгайы хүнү эгелээн. Тиилелге хүнүге чедир дайылдаштым, а аным Сергей 1942 чылда дайын шөлүүге өлүрткен.

— Силер спорт мастери. Москваның чемпиону, а 1947 чылда ССРЭ-ниң рекордсмени чораан болгай силер. Мотоцикл чарыжынга силериң соңуургалыкларыңар Г. К. Жуков канчаар көөр турганыл?

— Билип, деткиир хире кижи чораан. Бир катап, Тиилелге соонда чүве, чүрттүн маргылдаазынга киржирип-биле мени чорударын маршалдан дилээн кижи мен. Ол чүгле: «Ооң черле херээ бар чүве бе, Александр Николаевич? Озал-оңдак болза канчаарыл?» — деп, айтырган, чөпшээрээн чүве.

— Александр Николаевич, тайбын үеде каш километр оруктарны эртиен ирги силер?

— Харылаары берге айтырыг-дыр. Ам-даа ажылдапла турар-дыр мен, келир чылдың февральда чеденнээр мен. Дайын төнген соонда маршал Жуковту ийи чыл сөөртпеи мен, ооң соонда халаштым. Узаштыр-ла чоланачылай бердим. «Совтрансавто» дээр фирмага үжеи ажыг чылдар дургузунда үзүктел чок ажылдадым. Бир рейсче үнергеле беш-алды мың километрни эртер чүве. Европаның хөй-ле чурттарынга чүзаттерни чедирдим.

— Ол-ла чорун тургаш, хөй-ле солуун ужраддарга тавармышкан боор силер аа?

— Кандыг-даа чуртка барган, кандыг-даа оруктарны эрткеш найыралдыг болдуун кижилерге ужураажыры солун боор чүве. Сенээ дузалажып бээрге, оларга дузалаар апаар. Ол чокка хоржок. Ылангыя чоланачы улуска кирлыг. Чижээ дашткы чурттардан келген чоланачылар орус сөөгка шыдамык эвес болур, биске базала берге, ынчала-даа чанчыгып калган улус оларга бирле чүвени сүмелеп, айтып дузалажы бээр.

ГДР-же эрткен чылын чораанным солун болган. Тюрингияда Зуль дээр округтуң солуунуң байырлалынга мени чалаан. Янзы-бүрү мергежилдеринең кижилери-биле ужуражыштым, ылаңгыя школачылар-биле ужуражканым кажан-даа уттундурбас. Оларга маршал Жуковтуң дугайында хөйүү чугаалап берген мен.

— 1985 чылдың төнчүзүнде океан ыдыңга база четкен сураглыг болдунар аа?

— Йөет, бо аңгы төөгү чүве. Оон байдалы база бир янзы. АКШ-тиң кап эвилдиричилериниң болгаш автомобиль тудугжуларының профэвилелиниң делегациязы ССРЭ-ге аян-чорук кылгаш, аңаа харыы кылдыр АКШ-ка базырынче бистиң улустуң чалаан. Мен база чоруур ужурлуг турган мен. Хуусаа чыгаа келгеже АКШ-тың күрүне департаментизи чүүлеп чүве ийик, бир-ле үеделеп «хорткаш» ыыаар баарын биске чөпшээреевейн барган.

Ынчанмыжаок океан ыдыңга чораанным шын. 1985 чылдың октябрьда совет профэвилел делегациязы-биле кады Канадага чордум. АКШ-тың күрдепартаментизиниң чөпшээрел бербээнинаң соонда чораанывыс ол чүве. Чээрби кижи бис: балыкчылар, токкарлар, чоланачылар, ажылчыннар... Мурманск, Москва, Красноярск, Новосибирск хоорайлардан хөй мергежилдериниң төлээлери аңаа чораан. Океанның кайы-даа талазында чурттан турары хамаан чокка ажылчыны кижилер чүгле тайбыңы күзел турарынга бүзүрээн бис. Ол дугайын Канада фермериниң бажыңынга. Торонтода Форд дээр заводтуң шеңгериже киргеш, бүзүрел көргеш мен.

Александр ПОЛОЦКИЙ, (ПМА).

ШЫДЫРАА

Владимир Ильич шыдыраага сес-тос харлыында ойнаи эгелээн. Ол эгезинде ооң баштайгы башкызы болур ачазы-биле, акызы Александр Ильич-биле, соолүнде мээң-биле, хүнмазы Оля-биле ойнаи турган. Меңээ ол кончуг шыңгыы башкы турган, мынчангаш мен кошкак көш кылыпкаш, дедир чандырып алырын чамдыкта чөпшээрежилгер, ачам-биле ойнаарынга күзелдиг турган мен.

Владимир Ильичиниң дедир-көшпес, ыяал-ла чүү тутканы-биле көжер деп ики дүрүмү бар. Ол дүрүмүү бодуу-даа шыңгыы сагыыр, ойнаи олурган эжинге-даа дедир көжерин чөпшээреевес турган. Шыдыраага ынакгарның, эң ылаңгыя чаа эгелеп чоруурларның ортузунга дедир көшпес деп дүрүмүү шоолуг сагывас, кошкак көш кылыпкаш азы болазын алыпкаш катап эдс көжер, байдалды катап тургузар чоруктар хөй таварыжыр. Ол багай чаңчыл, шынап-ла, оюнчуда, ойнакчыны-даа үрээр боор чүве бе. Кандыг-бир бода азы оолга дегбейн чыткаш, ангы-аңгы комбинацияларны чедир бодап, ийи-үш көш бурунгаар санаашкынарны, анализти чедир кылып албайн чыткаш кижилер дала-жыр, бодал чок көш кылыр, ооң уламыдан болу-даа кылыктанып, ойнаи орган эжинде хыйландырар чоруктар тургулаар.

Самарага шыдыраа көжээнинге болган анекдот дедирлиг мынлыг таварылганы сактыр-дыр мен. Элээн хөй хелге ойнаан, көрүкчүлер база бар болган. Ынаар азыгда

МААДЫРЛАР БИСТИҢ-БИЛЕ КАДЫ

КАЗАХ ССР. Кустанай областтың Тарановское суурунда төрелдеринге иштики херектер майору Л. П. Телятников чедип келген. Чернобыль кырынга хай-халап дергелеп келгенде, аңаа удур баштайгы дидим базымны кылганнарын бирээзин ол. Чернобыль АЭС эң-не чарын байдалга турда, шеригжиттинмээн өрт шеринниң кезээнинң начальнигы Леонид Петрович Телятников удурткан өрт шеригжериниң карак кызыл дидим болган дүвүрел чок хеделиишкини өртту хайгаарал ап, станцияның иске блокторынче чалбыраштын иескүл чорүй баарын болдурбаан. Чүү чүвезе, кандыг базымны кылып турарын олар бияла турган дозиметристер аймыл болуп болуруи баш удур сагындырган турда-даа, олар ону херекке албааннар.

Кижи кандыг-даа кадыгдошкун шылгалдаазы эрткеш, салым-чол ону кайнаар-даа октаксa, чаш шаанда эң баштайгы базым кылган, бирги сестү аданы чери, ада-иезинниң өөмүктериниң доктаамал маан турары төрээн бажыңы оны кажан кезээде болуунче кыйгырып турар. Бо удаада бага-ла ыяал болган. Леонид Петровичиин ооң чангыс чер чурттакчылары чылыг-чымчак өөрүшкү-биле уткаан. Маңаа иеткен төрээн черинге турда, Чернобыль АЭС-ке болган аймыл-халапты чайладып турар үеде көргүскени маадырлыг эрес-дидим чорду дээш аңаа Совет Эвилелдиниң Маадыры атты тывысканының дугайында өөрүшкүлүг медээ келген.

ЧУРУКТА: Телятниковтарның улуг ог-бүлезинге өөрүшкү бээ келген. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, курлавырда полковник Петр Николаевичиниң — Маадырның адазының аримдыг дыңыжактары безин дерли бергеи, авазы Татьяна Потаповнаның аримга дүлүмүүр чайнай бергеи. Леонидти ооң сагыш човаачал угбалары, дуңмалары долганып келген, төөгери дайынга чоргаарданыр органнар.

В. ДАВЫДОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СОНУУРГАКТАРГА

АМДАННЫГ ЧЕМ

Арбуз үрезиннери — кыдатгарның ынак чемн. Синьхуа агентствозунуң дыңнадыл о турарын ёзугаар алырга, кыдатгар арбуз үрезинин кинотеатрларга, дүштеки чем соонда, шайлап ора, телезкран баарынга олура, өлүүтерибиле чугаалажып-даа ора казып турар. Ол дээрге чангыс-даа кыдат өг-бүлениң ооң эртпези чакчыл болган чемн. Кыдат медицинда арбуз үрезиним кадыкшылга ажыктыг чем деп санап турар.

«Мээң өг-бүлем чылда он килограмм ажыг үрезинии казып турар» — деп, «арбуз үрезиннии найысылалы» Уха чурттуг У. Шибво чугаалап турар. Чеми Кидатта чаптыктан Аньхой можуда Ухада 58 фабрика арбуз үрезиним болбаазырадып турар, дузаан, чимирлээн, кремнээн үрезинии 30 ажыг хевирии 650 маргаин садып алыкчыларга сүлеп турар.

ҮШКҮ ЧҮРЕК

«Позеф Виммерии үшкү чүрээ» деп этелиг медээ-биле австрии парлаага Инсбрук эмнелгезиниң кезер эмчилериниң кылганы аңаа эвес кезиишкии дугайын дыңнаткан. 1983 чылдың октябрьда австрии эмчилер Вергле (Тироль) хоорай чурттуг, 55 харлыг кижиниң чүрээнге кезиишкинии кылган. Ынчан аңаа донорлуң кадык чүрээн оон бодунуң чүрээ-биле кады ажылдаар кылдыр таварыштырган. Оон бээр аарыг кижиниң байдалы эки турган.

Бо чылдың сентябрьда оон чүрээнге эвилеглиг хынаалга кылырга, чүректериниң ажылдаарында кескү өскерилге бар болган. Эвилеглиг кезиишкии ийи чүректиң тудуштурган черинде кылып сорбу оларның ажылдаарынга шаптыктыг болган деп тодарагкан. Виммериин тыныш алыр кара чаңгыс арга — аңаа үшкү чүректи салыры. Кезиишкии үезинде оон бирии (бодуунүв) чүрээ кезип каапкаш, үшкү донор чүрээн салган. Кезиишкии эки эртпеи. Аның үеле аарыг кижиниң байдалы экижип турар.

ЭМНЭЭР... ИШТИКИ ХЕП

Синьхуа агентствозунуң дыңнадыл турарын бүзүаар алырга. Шанхайның медицина институтуу чамдык хеш аарыглары эмнээр иштики хепти чогаадып үндүрген. Эмнээр шымарлыг ол хепти ийи неделя дургузуунда кедерге, иештин чамдык дерматитиг аарыгларындан аарып турар кижилерден чүс кижиниң 95-жи-ле, кандыг-даа доора өскерилге чокка экижип турар болган. А хептиң эмнээр шынары оны чүн каапкан соонда-даа өскерилбес.

Сезси сес аарлыг Ляи Сюжыңниң чүэрби чыл дургузунда дерматитиг аарыгдан аарып келген. Эмнээр иштики хепти чартык ай кеткеш, мурнуу байдалындан ораичок экижээн дээрзин агентство дыңнадып турар.

Институттуң эртем ажылдакчылары иштиг эмнээр уктарны болгаш иштиктерни база кылган.

АЛЫКСАК-ЧИКСЕКТЕРНИ АМДАЖЫТПААЛЫ

Хундулуг Мергелдей! Каракка көзүлдүр-ле човуу мелчий чоруур ийи-чаңгыс төлеп чок, алыксак-чиксек, маңгыстаачылар бистиң арагыста ам-даа бары хомудаачыг-дыр. Кижи эптежир арга чок болган таварылганы хөй кижи мордувус. Ол көргеш түүлүүстү маңаа бижикседим.

Бо чылдың октябрь 14-те Кызылдан Барыын-Хемчик чедер автобус ол шагында унмейн, 30 минута озалдап-даа үнген болза, Кызылдың автовокзалындан үнүп чоруптувус. Бо удаада хос сандайлар он ажыг болду.

Удатпаанда Элегес-Аксыга хая келдивис. Мээң-биле кожа орган урут дүүлүп калды. Ол хосталы берген олутка чедеп хар ажып чоруур кажылыг кырган олуруп чыда, түрүш беш рубльди чоланачыже суга каапты. Чоланачы ол акшаны карманынче хылырт киллыр суга каапкаш, пассажирге билет-даа бербейн, артқан акшазын эрилдейн-даа орууң улавычылап чорупту.

Ийи-Тал дужуңга келириивиске, дөрт кижи дозуп тур. Оларның ийизи Чадаана, ийизи Барыын-Хемчик чедер улус болду. Кижи бүрүзү 3-3 рубль бээрин чоланачы сагындырды. Каттышкаш 12 рубль шак ынчаар-ла «кара кассаже» кире бергенин санап олур мен. Ак-Туругга «дүжүт» арбын-на болду. Моон 13 кижи олурупту. Улуг-Хемниң «Найыралэ» совхозтуң Шаачы салбырының таңнылы Кызыл-оол Монгуш баштаан 7 кижи Барыын-Хемчик чедер улус болду. Оларның кижи бүрүзүнден 3 рубль чыып кээрге, 21 рубль база-ла «кара кассаже» караш лиди.

Оруукка дозуп олурган 18 пассажирлериниң чаңгызы-даа билет албаан. Херек кырында оларның кижи бүрүзү акшазын төлеп каан болдур ийин, Мергелдей. Ак-Туругдан олурупкан Барыын-Хемчик чедер бир аныяк пассажир оол чоланачыдан билет айтырарга:

— Автобустан дүжүп каап болур сен—деп, чоланачы хөректей варак сегленп каарга, чоруурун кыскан күжүр оол кулактарын кыскаш, орган сандайынга торлаа дег, хорүй берди.

— Харын 73. Чөөн-Хемчик районунуң «Искра» совхозунга денжичилеп ажыллап турар мен. Мени Седен-Доржу Монгуш дээр. Элегес-Аксыга уруум кудээзи болур дээрге, аңаа чораан кижи мен. Ам чөнүп бар чыдарым ол. Бо-ла автобуска ийи хонук буруиглаар база-ла олурун келдим. Ынчан база-ла меңээн 5 рубль алгаш, билет бербээн чүве. Бегун база оларнын кижилерниң акшазын аңаа «ябырып» алгаш бардылар. Контрольду күштелирбес болза, чазый-чилби чоланачылар байырмыг, күрүне планы үстү бербес чүве бе, оолдарым? —деп, ол кырган хомудан чугаалавдаа чорду.

Кызыл — Чадаана аразында чангыс рейске безин чоланачының карманынче 56 рубль кире бергеи. Ол кушажылчы эвес оруука. Шак мынлыг алыксак-чиксек чоланачылар кымнарыл ол? Автобустуң маршруту «Искра». Күрүне дугаары 28—58. Чоланачылары Шумков, Корытигин.

Күш-ажылчы эвес оруука сүрүн, пассажирлер мелчий, күрүне оорлап турар чоланачыларны ынчалдыр амгажыдып болур бе, Мергелдей?

А. ОНДАР.

ОЗАЛДЫГ ОСТАНОВКА

Кызыл хоорайның № 4 ХПТУ-ның чанында остановка бар. Эпти-ле аңаа тургулаар кижи мен. Ол остановканың таарымча чогу-даа медээжок. Ол-бо чүлтең келген машиналарның доозун-доруваа чайгы үеде кижи тынар арга чок апаар. Ол-даа каичаар, оон дора чүве бар — автобус маазын чаш уруглар остановканың чук-чигү-биле эртер оруктағ машиналар дугуунун алдынче кире берилээзин коңчуг.

Бо чаа остановка бе? Чок. Мурнукта-ла турган. Ынчан ук училищенин сургуулдары, оруктун оң талазында кезек маш бажыңнарның чурттакчылары оон олурул турар үеде, ол остановкага «демей» турган. Сандайны-даа салып каан, оон ол-бо чүгүлеп машина-балгат-даа келбес чүве. Ам ында бажыңнар көвүдеп, чурттакчылар немешкен, а остановка баксыраан. Сандайларны безин ап каапкан. Чамдыкта харын оңу автобус доктаар чер деп билбейн-даа барып болур. Чүгле эртен, кежээ чыылган хой улустуу керегеш, билип каар.

Ам кыш дүшкен болгай, эргим Мергелдей. Соок дыңзырга, кадыг ийик, туманырга турупкар мишээжигай. Ынчан мырынай чүү-даа көзүлбестей бээр. Ындыг үеде суг ол остановканы долгандыр изеттиргеп оруктар-биле машиналар үзүктелир эвес. Чүү-даа болгай. Бо остановканың чурумчуттуган турарын дика-ла күзээр-дир бис.

А. БАЛЧИЙ-ООЛ.

КИНО

НОЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Девочка из города» 11.20, «По главной улице с оркестром» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50 «В стреляющей глуши» 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оранжевый дождик» 9.20, «Армия Трясогузки снова в бою» 10.40, 12.20, «Танцы на крыше» 14.00, 15.30, «Судьба резидента» (1, 2 сериялы) 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сказка об отважном кузнеце» 12.00, «Проводы невесты» 14.00, 15.20, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сын полка» 10.00, «По зову сердца» 11.30, 16.50, «Слуги дьявола» (1-ги сериялы) 13.10, 18.30, «Слуги дьявола на чертовой мельнице» (2-ги сериялы) 15.00, 20.20 шактарда.

НОЯБРЬ 9-ға

«НАЙЫРАЛ»: «Девочка из города» 11.20, «По главной улице с оркестром» 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 «В стреляющей глуши» 9.00, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оранжевый дождик» 9.20, 12.20, «Армия Трясогузки снова в бою» 10.40, 14.00, «Танцы на крыше» 15.30, «Судьба резидента» (1, 2 сериялы) 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мультсборник № 5» 12.00, «Земля Санникова» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Старик Хоттабыч» 10.00, «Слуги дьявола» (1-ги сериялы) 12.00, 15.40, «Слуги дьявола на чертовой мельнице» (2-ги сериялы) 13.50, 17.30, «От зарплаты до зарплаты» 19.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» в 6: «Киносборник 137» 14.00, «Внимание: Всем постам» 15.10, 17.00 шактарда.

ТЫВА

НОЯБРЬ 8-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—Медээлер. 8.20—«Советтер концертиэ». 8.50 — Мультфильмнер: «Бажыңчыгаш», «Никита Кожемяка». 9.35 — «Делегей улустарының чогаадыкчы ажылы». 10.05 — Үзеттүр болгаш көзүү ажыл-агый талазы-биле 1986 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары. 11.05 — «Бисти чалыы назыны баштап чораан». 2, 3 сериялары. Уран-чечен фильм. 13.15 — «Ада клоуннуң». ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Поповтуң киржилгези-биле шиирлер доңгуланы. 13.50 — «Валентинаның дуңгуяк кадайы». Фильм-балеттиң баштайгы көргүзүү. 14.40 — «В. И. Ленин. Аңылыралының арынналары». «1917 чыл эгелээн». Хөй сериялыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм — «Октябрьга үүкүй». 15.50 — «Кайгамчык чараш карактар». Док. телефильм. 16.00 — «Дириг аңытаннар дугайында». 17.00 — ССРЭ-ниң хоккейге чемпионнары. «Спартак» — «Динамо» (Москва). 19.30 —ТТ-ниң экранында бир дугаар. «Хоойлу-сугаар өглеңнишкин». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—23.30 — Суббота кежээзинде ужураажылга. Төгенде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Чырыктың формулазы». Уран-чечен фильм. 9.45— Ритмиг гимнастика. 10.30 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.05 — Бүгүдеге стадион. 11.35 — «Даяа». Фильм-операвыг баштайгы көргүзүү. 13.15 — «Киноэнциклопедия». 14.55 — Пианист Михаил Плетнев-биле ужураашкыдыга. 15.55 — «Өөнүт будунтар ужуражылгалары». Мультфильм. 16.15 — Уругларга фильм. «Эзим, Москва!». 17.50 — Күрүмениң Төп концерт залынга ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Магомаевтиң концерти. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Омга чедир санаа билир ачай». Мультфильм. 20.20 — Спорт дугайында док. фильмнер: «Стадионга кым келирил?», «Хатабиле оюн». «Казык бол, бичии чаш». 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Ужуралдарыг фильмнер». «Чаасказал болгаш боо-монгузу чок». Уран-чечен фильм.

(Солуунуң дараазында номерн ноябрь 11-де үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Өөаар

Республикага булуттуг, чамдык черлерге биче хар чаар. Барыын чүү угланмышкынның хаттың дүргеи 5—10, хүндүс күштели бээрге 13—18 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 18—23, хүндүс 9—14 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, биче хар чаар. Хүмүс хаттың дүргеи 13—18 метр чедер үлгадыр. Агаарның температуразы 8—10 градус соор.

Шын редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 8. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амылыраа болгаш үлетпүр коллективиниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг чаазынгерлиниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; колхоз ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуу келбейн 6-ганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап унер.

Чагыг № 3395.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01198.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 11 вторник № 261 (13261)

1925 чылда үдезилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди «Он дээрги беш чылда будурүлгени интенсификастаар талазы-биле Башкир АССР-ниң нефть, нефть болбаазырадып кылыр болгаш нефть-химия үлеттирүүнүң будурүлгелериниң күш-ажылчы коллективтериниң эгелекчи саналының дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген.

Будурүлгени интенсификастаарының угланышкынынче кирип тура, Башкир АССР-ниң нефть, нефть болбаазырадып кылыр болгаш нефть-химия үлеттирүүнүң будурүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери бедик эвес түңнелдерни — он ийиги беш чылда нефть тывыжын чылда 30 миллион тоннадан куду эвес деңнелге тургузарының болгаш аңаа үндезилеэн беш чылдың онаалдаларынган ажыр 4,5 миллион тонна нефтиниң алырын база ол ышкаш депшилгелиг технологияларны чаартып кылышкынын, эде дериишкинниң болгаш шингээдип алырының күсели-биле ону болбаазырадып кылыының хамыдын 14,5 хуу бедидерин чедип алыр талазы-биле бедиткен түлэлгелерни түлээп алганнар. Айыттынган түлэлгелерни колдуунда үнүүрүп берген акша-көрөнгилеринің күсели-биле болгандыларын чорттар уткуштур алган план ышкаш кылдыр үнелеп көрүп турар.

Бо эгелээшкин аразында чаңгыланчыкчок коллективтерниң күжениишкиннерин каттыштырбышаан, нефть чыгарын тывырын, ону болбаазырадып кылырын болгаш продукциялыг хереглекчилерге чедирерин комплекстиг дыка ажыктыг кылыр хандырар арганы берип турар. СЭКП-ниң XXVII съездиниң айтыышкынчарынга, чер каттарының нефть бөөр аргазын бедидериниң, кол фондуларны эки ажыттаарының, оларны чаартырының, күш-ажылдың будүрүүкчүлүүн, курлавырларның бүгү хевирлериниң камнаттазын бедидерекин, будүрүлгени болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангай-дырының сорулгаларынга ол дүжүүт турар болгаш ам бо чылын бээри беш чыл планының онаалдаларын ажыр күселедиринге байдалдарны тургузуп бөөр.

Кол түвө —эгелекчилериниң сөөү ажыл-херээ-биле карышпайн турары болур. Бо чылдың эрткен он айларында планнаан ажыр 270 муң тонна нефтини тыпкан, ооң болбаазырадып кылышкынын хамылаткаының күсели-биле 750 муң тонна нефть продуктулары ажылдап кылдынган.

СЭКП-ниң Төп Комитеди он ийиги беш чылда будүрүлгени интенсификастаарын, бедик техника-экономиктиг көргүзүглерни чедип алырының талазы-биле Башкир АССР-ниң нефть, нефть болбаазырадып кылырының, нефть-химия үлеттирүүнүң будүрүлгелериниң болгаш организацияларының күш-ажылчы коллективтериниң инициативазын деткээн. Ынчангаш эвилелдешкен республикаларның компартияларының Төп Комитеттеринге, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга, ССРЭ-ниң Нефть үлеттирүүнүң министерствозунга, ССРЭ-ниң Нефть-химия үлеттирүүнүң министерствозунга, ССРЭ-ниң Нефть продуктуларының күрүне комитединге, аймаар аайы-биле профэвилеллер Төп Комитеттеринге бо инициативаны чурттуң нефтилиг бүгү районнарынга, нефть болбаазырадын кылыр будүрүлгелерге, күш-ажылчы коллектив будүрүүге калбаа-биле чугаалажып коорду деткиирин хандырарын СЭКП ТК санаалдаан.

Каттыжыышкыннарга, будүрүлгелерге, эртем-шинчилеп болгаш телевилел организацияларынга нефть тывыжын көвүдеирин, нефть чыдар каттарының беримчеин бедидерин, нефть болбаазырадып кылырын калбартыры-биле холбашкан айтырыгларны шинтирлээринге бүгү талалыг дузаны көргүзер. Октябрьын социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартыр, Чуртта нефть тывырының талазы-биле тургустунган ногап ереин 1986—1987 чылда эгидерин, беш чылдың ийи чылының планын чугаажок күүседирин кол сорулга деп санаар.

ССРЭ-ниң Нефть үлеттирүүнүң министерствозунуң, ССРЭ-ниң Нефть-химия үлеттирүүнүң министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Нефть продуктулар күркомунуң партия комитеттери коммунистерниң, аппаратның бүгү ажылдакчыларының Башкириянның нефтичилериниң инициативазын хөгжүдер талазы-биле ажылынга контрольду тургузар. СЭКП-ниң XXVII съездиниң будүрүлгени интенсификастаар талазы-биле шинтирлерин күүседирин дээш оларның харысалгазын бедидер ужурлуг.

Башкир АССР-ниң нефть будүрериң интенсификастаар, нефтиниң казып тывырының дейлеринде доктаамалыышаан, ону болбаазырадып кылырының хамызын улаттырар талазы-биле хүлээлгелериң алган нефтичилериң, нефть болбаазырадыкчыларының, транспорт, хандырылга болгаш өске-даа организацияларының коллективтериниң дүжүлгелиг бүгү хемчеглер-биле пропагандалаарын ССРЭ-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдыкта талазы-биле күрүне комитединге, төп болгаш черчер солуунарның редакцияларынга сүмелээн. Парлалга чүүлдериге болгаш дамчыдыкталарга будүрүлге коллективтериниң болгаш тускүс мурнакчыларның чедиишкиннериниң оруктарын, планнарының болгаш алдынган социалистиг хүлээлгелериниң канчаар күүседиринин турарын хамыды-биле, тодаргай көргүзер ужурлуг.

Күш-ажылчы медээлер

КЫЗЫЛДЫҢ БУДҮРҮЛГЕЛЕРИНГЕ

Кызылдың туйбу заводунуң Аянс Нурулиин, Олег Кыргыс удурткан эвлегелери Октябрь байырлаалының хүндеринде ажылдаар черлеринге ажылдап, республиканың түлүгларынга дерегларер туйбу будүрериңге киришкеп.

Оларның байырлал хүндеринде будүрген туйбузунуң марказы 100. Ол эки шыналрыг туйбу. Эвлегелер бүгүзүнүң туйбу будүрүкчүлери аразында чарыштыг ажылдаан. Туйбу будүрүкчүлериниң байырлал хүнеринде будүрген продукциязын дүүн ийиге ажылдаан чаа түлүгларынче түзүрүп чоруткан.

Бистиң корр.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

«Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойжу бригадазы (бригадири коммунист Ш. О. Шойдак) кыштаглаашкынны организастыг эгелэдиг.

Бригаданы бот-оруктачарылгалыг звеноларга үскен. Бир звенону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Күзеңмаа Намбыр-оолovна Монгуш удуртуп турар. Мал чемин четирип-биле белеткеттингеп, кыштагларда байдал ыы.

Улаатайның хойжу бригадазы каш чыл улаштыр кышка хынамчалыг белеткенип, малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле эки көргүзүүнү чедип ап турар.

Ч. ЧАП.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИ

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң шаңында келир чылдың тарылгазынга белеткел түүк.

Ында шаң эргелекчизи Ховалыг Чечек удурткан үрезин арыглаар звеноның кежигүнүнери 2900 тонна үрезинниң бирги арыглаашкынын доозкаш, ийиги арыглаашкынныы эгелей бергеп.

Үрезин арыглакчылары организастыг ажылдап турар. Оларның аразында Сат Дүү-Дарый, комсомолчу Роза Ховалыг, С. Күүлар болгаш оон-даа өскелер социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турарлар. Үрезин чогуур үезинде арыглаттынар.

Б. МОНГУШ.

МОСКВАДА ЧЕДИП КЕЛГЕН

ЭДЧ кежигүнү социалистиг чурттарның аңы-дуңмалышкы партияларының удуртукчуларының ажылчы ужуражыышкынынга киржири-биле Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, БЗР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, Вьетнамның Социалистиг ажылчы партиязының Чиңгине секретары Я. Кадар, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ВСР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь, Германияның Социалистиг Чаңгыс-аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро, Моолдуң Арат-тыш-революстуг аймаңның ТК-зының Чиңгине секретары, МАР-ның Улусчу Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунх, Польшаның Каттышкан Ажылчы партиязының ТК-зының Бирги секретары, ПУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, Румыниянның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак Москвада ноябрь 9-та чедип келген.

Аңы-дуңмалышкы партияларның удуртукчуларын эптер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе уткуп алганнар. (СЭТА).

ЭДЧ КЕЖИГҮНҮ СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРНЫҢ АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ПАРТИЯЛАРЫНЫҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫНЫҢ АЖЫТТЫНГАНЫ

ЭДЧ кежигүнү социалистиг чурттарның аңы-дуңмалышкы партияларының удуртукчуларының ажылчы ужуражыышкыны Москвада ноябрь 10-да ажыттынган. (СЭТА).

ЛЕНИНГРАД. Октябрь демир-орууның саваага төвүүш компьютерлерге түс миллион тонна чүүлү дажыглаашкын саваа түңнээннер. Шынаа-ла, чыл эгезинден бээр шандан ажыр мынга тонна чүүлү сөөрткен болгай. Демир-орукчулар Октябрь баймралының бүдүүзүнде алган бир чугула үлэлгезин ынчаар күүсеин алган. Октябрьның адын эдилеп турар ол орукта күш-ажылчы коллективтиң индивидуал составтары ажылдың ажыктыын бедидериниң курлавыры болу бергеп. Чедиишкиниң үндезини — машинистерниң, орук септекчилериниң болгаш диспетчерлериниң деминг ажылының түңнели боон турар. Хөй чүүлүг поездилерниң ажаалыг үнүрнике кежиглиг болуп турар чүүлү — станцияларда башкарылга системаларын чаарты кылганы, хөй чүүлүг поездилер шуужуп эртер участокталарны электрижиткенин боон турар. Демир-орукчулар чыл төнүүзүнге чедир хереглекчилерге түс-чүс муң тонна чиг этти болгаш продукцияны немей чедирерлер.

НИКОЛАЕВ. Ленинградтың корабль тудукчуларының хүндүлүг чагыын Кара далайның судно тулар заводунан оларның Николаев хоорайда ажылдап турар эш-өөрү хуусаадан эрте күүсеткеннер. Олар сентелге ажылдары чоруттуунуң турар «Аврора» крейсерге беш якорлуу болгаш өске-даа дерилгени чорудуп бергеннер. Байырлал эзеңээнин бүдүүзүнде будүрүлгениң ажыл-ишчилери Ыраакы Чөөн чүктүң далайжыларынга «Илья Коновалов» дээр балык будүрер соодукчу улуг траулерни, өске-даа чагыларны күүсеткеп, дамчыдып бергеннер.

МАГАДАН. Волганың автомобиль заводунуң эвээш бензин чарыгдаар машиналарының техниктиг хандырылга станцияазы область төвүнүзе ажыттынган. Сөөлгү чылдарда «Жигулилер», «Ниналар» Колыманың болгаш Чукотканың оруктарында көстүп келгилээн. Ынчалза-даа оларны септеп, кылыр чер чок болганындан ол машиналарны сидип алыр кижилериң саны эвээш түрген. Станцияны ажыттынгыбыле холбаштыр бо машиналарны сидип алыр бис дээн чагыкчыларның саны хевертен дыка өзе берген. Врашгель орудукчан безин садыг организацияларынга чагыглар кирип турар. Поляр күржаан эртикеш, «Жигулилер» улаазас Арктиканы чагырып ап эгелей бээр чадавас.

(СЭТА).

ЧЫЛ ПЛАНЫН— НОЯБРЬДА

1961 чылда Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дергүн сүт-бараан фермазынга саанчылаш кирип турган үемни бо-ла сактып хээр мен. Ынчан фермаңың материал-техниктиг базазы багай, аңаа тус черниң 80 хире инектери турган, оларны хол-биле саар, черге оттаарар чүве. Ооң уламындан продуктулуу чавыс, чылда бир инектен ортумаа-биле 700—800 килограмм сүт саап алыр турдувус. Каш чыл эртикенде үлегерлиг механизастаан кажааларны тутпаан, фермаңың ишчилеринге ажылдаарынга, чурттаарынга элээн таарымчалыг болуу берген. Мал чемнерин шору белеткеп ап, инектерни тургузу азыралче кирген. Инектериниң уксаазын эжиждин, сименталь уксаанның инектерин остурүп эгелээни. Саанчылар, инек кадарчылары, бызаа ажаакчылары, специалистер мурнунда салдынган сорулгаларны күүседири-биле тура-соруктуг ажылдап кирипкен. Ооң түңкелинде сүт саалгазы өскен, ынчангаш республиканың, районнуң социалистиг чарыжынга чаңгыс улаа эвес тиилекчи болуп келдинис.

Ол бүгүнү аңаа-ла чедип албаан, хей күштүг, билигларни үндүрүп, аргаларны ажыглап, шудургу ажылдап турагш, чедип алган. Совет Эвилелиниң хей националдыг улустарының үүн бүрү деткимчени, дузаламчыны коргүскенин чугаалаар апаар. Чүгле бистиң фермаңың безин кажааларын тударынга, механизациязының дерээг-керекселдерин кылырынга, инектериниң уксаазын эжиждиринге, мал чемнерин, эмнерин болеткээринге, специалистерни өөредиринге чурттуң эвээш эвес бүдүүлгелери, ажыл-ишчилери, өөредилге черлерге киришкен. Чүгле Улуг Октябрьның ачызында ону совет хажилер боттандырган.

СЭКП-ниң XXVII съездизи чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүрбелдирииниң болгаш ажылды эле тургузарының, чаа бүү-биле ажылдарының сорулгаларын салган. «Эде тургустунуушкун — революция дээ состерниң аразынга деңнежилге демдээн мен болза салыр ийих мең» деп, СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев чугаалаан. Орта чөөшээрешпес аргажок. Ол бистерни революстуг, чаа үзүү-биле ажылдаарын хүлээлгедип турар. Ынчангаш ажылынга хамаарылгавысты өскертип, фермаңың ажыл-ишчи бүрүзү бодунуң онаалдаан ажылынга харысалгазын бедидип, чаа үзү-биле ажылдаар, эде тургустунар дээш аргаларын дилеп, тывар хемчеглерни ап турар бис. Бирги эвилегде коллективтиң ажылчыларының ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула болуп келген. Фермаза саанчылар бажыңын ажыглаага кирген, мында хеп солуур, чувау чер, ыыжыл-булуң бар. Столованыны аңаа ажылдар бис. Ооң аңгы-даа таарымчалыг байдалдарны тургузар. Фермаңың ажылчыларны чурттаага бажыңнары-биле хандырганнар, урууларын ясли-садга тургускан.

Чорудуп эгелээн чамдык ажылыыстың түңнели багай эвес болуп турар. Бистиң хол көргүзүүүстүң бирээзи — сүт үүдүрүлгези ковүдээн. Эрткен тос айларда бир инектен ортумаа-биле ферма 1665 кг сүттүг саап алган, ол эрткен чылдың бо үезинден 205 кг хей. Сүттүң шинары база экижээн, күрүнеге сатказ сүттүң 85 хуузу бирги класстыы, артканнары ийиги класстыы болган. Бо болза, бистиң кызымак ажылывыстың түңнели-дир. Күрүнеге үшкү кварталда 470 тонна сүт саадар планывысты ажыр күүскен бис, он айларның даалгазын база ажыр боттандырган. Улуг Октябрьның 69 чыл оюн төлептиг уткудувус. Чыл планын ноябрьда күүседир хүлээлгеин алган бис. Саанчылар М. И. Монгуш-оол, Н. Х. Күүлар, Е. О. Моигуш, Д. Д. Ойдар болгаш өскелер-даа шалынчы ажылдан турар. Аныяк эр саанчы М. И. Монгуш-оол сүт будүрериниң чыл планын күүседип ап, онаалдаазын 112 хуу боттандырган.

Ферманың ажыл-ишчилери боттарының күш-ажылы чедиишкиннеринге өөрүп, аңаа ооңургавайн, ону улам ковүдедир дээш шалынчы ажылдан турарлар.

А. МОНГУШ.

саанчы. Ленин. Октябрь Революциязы. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эзилекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Ол бирги беш чылдың бирги чылын күш-ажылчы бедик көргүзүглер-биле доозарының социалистиг чарыжын Кызыл-Мажалыктың авто-будүрүлгезиниң ажылынчылери калбартып турар. Хоочун чолаачы Хассан Юсупович Туктаевтиң удурткан колоннаның чолаачылары бо чылдың он айларында чүк чедирериниң планныг даалгазын ажыр күүсеткеп, чарыштың мурнуну одуруун эзлээннер. Ол колоннада чүс ажыг чолаачы күүлүг КамАЗтарны башкарып, даг-дүгүн болгаш оон өске-даа улус ажыл-агыйының чүгула чүктерин үүктел чок дажыглап турар. Ында чолаачыларның күш-ажылчы сагыыга-чуруму быжыг, кижи бүрүзү бедиткен хүлээлгелиг. Ам чыл планын ажыр күүседир дээш чаржып турарлар. АТБ-ниң шилчиир кызыл ыыжында оларда.

ЧУРУКТА: автоколоннаны удурткучузу, чолаачы Хассан Туктаев, чанында—ол будүрүлгениң дуржулгалыг септекчизи Салчак Хүлер-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Эш Б. И. Манчылайны Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң кежигүнүнге сонгуур дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыы болза:

Эш Белекмаа Иргитовна Манчылайны Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң кежигүнүнге сонгуур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1986 чылдың ноябрь 6.

ОКТЯБРЬНЫЫН ТҮҢНЭЭН

Кызыл районуң ажылагыйлары эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээргe, октябрь айда сүт будүрерин 63,3 тонна, ону күрүнеге садарын 60,1 тонна кылдыр ковүдеткеп. «Тиилелге», «Х Улуг хурал», «Тере-Хөл» совхозтар эрткен чылдыы-биле деңнээргe, сүт будүрүлгезин элээн ковүдеткеп. Сүттүг күрүнеге дужаарын база-ла «Тиилелге», «Х Улуг хурал», «Шамбалыг» совхозтар ковүдеткеп. Районнуң ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларының аразында чарлаан социалистиг чарышка «Тиилелге» совхозтуң сүт-бараан фермазы октябрь айда тиилээчи болуп үнгеп, I черге диплом биле акша шаңналыг алган.

Ферманда дуржулгалыг саанчылар — Бочунай Орус-оолovна Куулар он ийиги беш чылдың баштайгы чылында саар инектен-не 1900 килограмм сүт саар планын чыл эгезинден бо хүнмерге чедир 2312 килограмм чедирип, планныг онаалдазын 128 хуу күүседип алган, а Чечек Монгушovна Лакпа ноябрь эгезинге чедир планын херек кырында 2024 килограмм кылдыр күүседип, онаалдазын 112 хуу боттандырган.

БИСТИҢ КОРР.

Кыштаглаашкын—хүннүң чугула айтырыгы

САГЫШ АМЫР ОЛУРТУНМАС

База бир кыштың келгенин бо. Ол кандыг болуу ирги дээн бодал ам малчын бүрүзүн дүүредип турар. Мурнакчылар эмдиғаашкан малының одарын, тааржыткырып, немелде чемни чөрүп, кажаа-хораазын хынап эгелээн. Олар ылангыя суттарче кичээнгейин улгаттырганнар. Черле ынчаш, бо үеде сагыыр амыр олурар малчын кайнын турар.

Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбыры шөөр малдан еске мал остурбейн турар. Ында сес муң ажыг хой бар. Оларны он аллы коданда хуваай тургускан. Оларның онузында — төрүүр хойлар. Ол бүгүнү кыштан чүр ажырар дээш салбырның баштаар черинда партия эге организациязы, кодээ Совет күүскому хөй-ниитин организацияларыбыле кады элээн ажылдарны кылган. Ылангыя төрүүр болгаш төрүвес хойлуг кодаларның кыштагларын бо чылын эде көргеп. Бо ажылды чорударда дуржулгалыг малчыннарның санаал-онаалы база барымдаалаан. Электри шугуму четкен кыштагларга төрүүр хойлуг кодаларга бээрин дугуруушкан. Мында черинің орүү-дескизин, одарының байдалын болгаш сүт чедирилгезин онзалап көргеп. Ам безин харның чаан, соокчуул дыңзыл турарын бодаарга, бо алдынган хемчеглер чогуур негелдеге ам-даа четпес.

Салбыр баштаар черя эрткен чайын коммунист Монгуш Маадыр-оол удурткан сес кежигүнүүт тудуушу звенону кыштаглаар септеэргe быжыглаан. Ол звено Чиңге-Хову биле Кылбыштыг деп черлерде ийи кажаанның улуг септелгезин кылган. Ооң ыңай алды кыштагга чаш хураган өстүрер чаа кажааларны туткан. А агар септелгезин малчыннар боттары кылып алганнар. Бо хүнмерде алды-алды кежигүнүүт ийи звено кыштаглаарда кажааларны малгаштаар болгаш чугайлаар ажылдарыны чорудуп турар. Ол звеноларның кежигүннери кажааларның дыпык черлерин база сыскып, чылыглап турар.

Оң ийиги беш чылдыы болгайгы чылында бистиң Аянгаты салбыр 1900 тонна мал чемин белеткээрин планнаан. Чай чаъс-чаашкыныыы-даа болган болза, ук план ажыр күүседиимен. Мында коммунистеннің үлегерлиг болганын айтыры чугула. Малчын өөрегбүрүүзү он тонна сиген белеткээр онаалдаалыг. Ол онаалда база боттанган, чамдык малчыннар онаалдазын ийи-даа катап ажыр боттандырган. Мынчаар ажылдазының түңнелинде күүстүң бо хүнмерinde малчын кыштаг бүрүзүнде ондан үжеп тонна чедир мал чемин дүжүрүүгеп. Чамдык малчыннар тараазын ажаар аппарган шөлдерде тараа хоорүнүн хоюнга оъткарып, немелде семиртилгезин чедип ап турар. Олардың мындыг идегелейн детиирер-дир.

Салбыр баштаар черя болгаш партия организациязы малчыннарның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейлиг улгаттырып келген. Ылангыя ажыктарны болгаш чаа малчыннаар ие-бүлелерни детиирер талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Чижээлээрге, бо чылын лойжулап үнгеп О. Күдер-оол болгаш Х. Шилимаа оларның ие-бүлелеринге чаа өглер-биле хандырган. Чамдык малчыннарга бажыңнар база бергеп. Беш кыштагга бо чылын электри эмеримизин эдиргеп — база ооруушуг болгушкун. Ооң ыңай малчыннарның эмчи, садыг хандырылгазын жижиде-

С. СУРУН,

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының партбюро, секретары.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар, соңгулдалар

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

«Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери партия организациязының удуртулгазы-биле дүргедээшкинниң болгаш эде тургустунуушкуннуң оруунче кирип, он йиги беш чылдың эртиен айларында чамдык эки көргүзүлгелерни чедип алган деп ажыл-агыйның партия организациязының отчёттуг хуралы демдеглээн. Эртиен чылдың бо үезинге дениишээр-ге, көргүзүлгер шынап-ла багай эвес: күрүмеге сүт болгаш дүк садарының төлевы-биле планнар эртиен тос айларда ажыр күүседиттингеп, малдың баш саны өскен. Совхозтуң чер ажылдыларга гектар чер бүрүзүнден ортумаа-биле 16 центнер дүжүттү ажаар алганнар. Мал чемнинг белеткекчилери кажангызындаа-да хөй сингенин, сенажты, силосту белеткээнинер. Ниитизи-биле мал болгаш чер ажылдарындан совхоз бо чылын 230 муң рубльден эвээш эвес орулганы ап болуруң бөш удур кылган экономиктиг санаашкылнар көргүзүп турар.

Соонгу үеде ажыл-агыйның кол-кол адырларынга коммунистерни быжыглааны, олардан негелдеп күүседилер хуусаа бетинде күүседирни лауреаттарга дүрүм болуу бергеш. Чижээ, оларның аразында Липецкиниң бажың тудуушкун комбинадының малдаар бригадирин Валентина Григорьевна Николаеваны, Бердинскиниң шил волокно заводунуң операторун Алла Ивановна Пилюкова, Кунгурскиниң ниик кылыр каттыжымышкынының идиктер таварыштырылгызын Леонид Афанасьевич Суховерхов болгаш «Южкузбассуголь» каттыжымышкының В. М. Газзиевтиң, «Воркутауголь» каттыжымышкының А. П. Потаповтуң, «Сургутнефтегаз» каттыжымышкының В. Л. Сидорейкоунуң коллективтерини ийи чылдың ялавын Октябрьниң 70 чылынга чедир күүседиттерни хүлээгеп.

Автотрактор электродерлээшинниң Москва заводунуң пластиктер бүгүмедер шуткукузун И. Карандашова-робот-машиноларлыг шуткулга машиналарын үмеска түүсаза шинтээнде алган бөлүк ворпадан үш катап ажыл турар зонаны хандырып турар.

Найысылдың И. А. Лихачёв аттыг автомобиль заводу бодунуң тегжүдезинин харыысалгалыг үезинче киргеш. Оон реконструкциязы үе-үе техниктер-биле оруун, дээш-дииг чаа чүүк машиналары оон конвейериниден үнүп келээр үе мөрек эвес. Оң хүнүү чоокшулаттынмаан, кол шуткулга петинин формовщиги Вячеслав Петрович Петров чайнышкынның ажылдап турар. Күш-ажылдың адырларын доктаамал сайзырангайжыдыр, техниктиг билиглерни хандылатпышаан, 15 чыл стажтуг үнүш бүдүүрүге оналаалаш үргүлүү 60—60 хуу ажыр күүседип турар. Оң бирги беш чылда бодуунуң программазын ол 17 ай мурнадыр күүсеткеш, а бо чылдың планын сентябрьдаа-да доозуткан.

Ажылчын ангының эң эки төлөзлекчилери бүдүүрүгеш бедик көргүзүлгени сан-биле эвес, харын билдиглиг үеэлиг-биле чедип ап турар. Чаа лауреаттарның ийи кижи бүрүзү — идепкейлиг чаартыкчы болуп турар, ол факт оон илереңгээр. Брестиниң көзээ ажыл-агый машина тудуушкун заводунуң слесарь-инструменталыжы Анатолий Владимирович Иовиктиң киргеним 17 санаалды бүдүүрүгеге нептертеким 40 ажыг кижиниң өске ажылдарга хостап алыр арганы бергеш.

Новосибирскиниң ужар түүл заводунуң слесарь-ломаучиги Владимир Иванович Григорьев продукция кылырына хөй нүүл үнер чорудуу кызырымче болгаш оон шынарын бедидеринге утпаанга чаартыкчы 76 санаалды киирген болгаш оларны бүдүүрүгеге нептертеткеш, Мындыг чаартыкчылар - мастерлер бистиң чуртувуста элбэк эвес.

Күш-ажылга шылгараингай чедиишкиннери, бүдүүрүшкүн темпилерни немей өстүрүнүп үлүг салыышкыны дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын алдарга-энергетиканың болгаш үлетүрүмүң өске-дээр адырларының чамдык ажылдакчыларынга тывыскан.

«Красноярскуголь» каттыжымышкының «Бородинский» разрезинге бүдүрүкчүлүү шаата 2500 тонна дээр-даш массазын казып үнүдүрер чаа күчүлүг экскаваторун ажылдадып эгелээн хүнден бээр ийи чартык четпес чыл эртиеп. Геннадий Васильевич Крюковтуң баштаны машинистер коллективи ону эптээрининге болгаш адыктиринге шуут киришкеп. Агрегаттың онзагай түүлүерин бирдеп бирээ чок өөренип ап, оон бүгү белдирлериниң ажылдаарының мык мнаңыштыг-ханзырган, ол бригада демир-орук составтарынга беш миллион тонна ажыг хөмүрдашты эртиеп чылын-на түзүрүнген. Мындыг хевирнин машиналарынга мындыг бедик түнелдиг бистиң чуртувуска моон чемнинде кымдаа чедип ап корбаан.

Тюмень областың «Юганскнефтегаз» каттыжымышкының Виталий Владимирович Гуев сааттаан нефть ламыкчылар бригадазы он бирги беш чылда техника-экономиктиг бедик көргүзүлгелерни чедип алган. 9 айлаар дүргүзүүдүң планындан ажыр 13 муң тонна нефтини күрүмеге ол берген.

Сибзаводиларның ажылдаарының сентеңге аразынгы үезинде ыяш хөлөкчилер түнелиниде, ол бүгүүр чедип ап, ажырга ортумак көргүзүг 204 хонук турда 490 хонук чедиргеп.

Лауреаттарның хөй нүүрүүлү ажыл-иеректи ёзулуг ажыл-агыйжы көөр чорукту көргүзүп турар. Александр Иванович Растянин баштаан эвлегинин коллективи эрткен беш чыл планының чылдарында Невинномысск ГРЭС-ке 3,2 муң тонна ажыг чижек одаар чүүлүү камнан алган. Котёл-турбина петинин энергоблоктарының машинистергинчизинден үлүг машинизинге чедир оруктуг бо станинга ажылдап келген үезинин дүргүзүүнде ол эрткен. Мурнуу-барының талазы демир-оруктуң Коростеньде локомотив депозуның тепловоз машинизи. Борис Алексеевич Зинчук «Кандыг-даа байдалдарда — каналга дээш» деп сөөлү-биле ажылдап турар.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар дээш чедиишкиннииг ажылдап турар агроүлетпүр комплекизиниң 77 ажылдакчызынга, шөлдерниң болгаш фермаларның алдарлаан мастөрлеринге ССРЭ-ниң Күрүне шаңналарын тывыскан. Оларның аразында Ростов областа Иван Георгиевич Рубликоотуң эвезөзү интенсивтиг технология ёзугаар ажылдап турган, районда орттумак көргүзүг гектардан 19,7 центнер болуп турда, 55,6 центнер тараанны алган; Украинаның эң дүргүзүлгелиг свекларыларының; бирээзи Леонид Никифорович Татчук районда ортумак көргүзүг 275 турда свекланың гектардан-на 502,6 центнер дүжүдүн алган; Кокчетав областа малды семиртен чемгерер болгаш Селеткээр талазы-биле Красноармейск каттыжымышкының механизастаан звенолуүң звеномочгу Казиза Кожановна Кенесбаева кукуруза тарын өстүрүнүң технологизин сайзырангайжыдырынга үлүг салымышкының киирген; Литва ССР-ниң машина-биле иеек саварының мастери Ангеле Косновна Вайвадене ажыктеңее сүт саварын 11-ги бөш чылда 610 килограмм көөүлээн, ам оон ортумак саалазы ииектеңее 5809 килограмм болуп, үскүрүг 3,82 хуу четкен; Иссык-Куль областың XXVII партсъезд аттыг колхозунуң үлүг хойжуу Мина Кылжиров төрүүр чүс хойган-на 158 кураганны ап, хой бүрүзүнден 6,7 килограмм дүктү кыргып алган болгаш өске-даа хөй-хөй ишчилер бар.

Ажылдаарының шынарын бедидеринге үлүг салыышкыны, объектилерни ажыглалга хуусаа бетинде кииргени дээш 24 тудугжуга ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан. Оларның аразында Главташкентүлүгстрой «Жилстрой» трезвиниң комплекстиг бригазының бригадири Николай Максимович Плохихтиң бригазазы бар.

Чаа лауреаттар күш-ажылчыны бедик чедиишкиннерге белеп ес оруктан четкеннер. Ынчангаш олар дүрүм ёзугаар үнелээшкиннерини алганнар. «Чаартыкчы бүүүзү» чүүттүүн аттары болгаш чоргаараалы-дыр. социалистиг шинтилеллиң өндүр үлүг байлаа-дыр. Ындыг кижилерни летпнир херек. Оларның аттарын болгаш ажыл-иеректе-рин бүгү чурт, күш-ажылчы коллективтер бүрүзүү биле-рар үнүрүлүү дең, стахановуу шимчээшкин көрнижиктелерин-биле ужуражышкынга М. С. Горбачёв демдеглээн.

(ПИА).

«...Хөрээжеңнериниң билдиглиг холдары, сагыңгыр-тывыңгыр угааны, ажыл-агыйжы, сагыш човаңгыр чоруу, буянныг чаагай, эвилең сеткилди социализмни сайзырангайжыдарының хөрээнге уламна идепкейлиг бараан болур дээрзинге СЭКП Төп Комитеди бүзүрелдиг. Коммунистиг партияның болгаш күрүнениң төөгүзүнүң бүгү үе-чадаларында совет хөрээжеңнериниң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чедиишкиннери оон магадылалы-дыр».

(Делегейниң Хөрээжеңнер хүнү-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның совет хөрээжеңнерге байыр чедиришкининден).

ЧОННУҢ ЧУРТТАП ТУРАР ЧЕРИНИҢ ААЙЫ-БИЛЕ

ҮЛЕГЕРЛИГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

Чурттап орар оран-савазындан эгелээш, хамаарышкан кудумчузуңуң арыг-силиг, үлегерлиг болуруң чедип алыр дээш ажыл-херээниң амыдырал-чуртталгазының уг-шинин бүге тургусайн турар организациязын, кижи амгы үеде чок. Оон чижээн Чөөн-Хемчик районуң Теве-Хая суурда хөрээжеңнер чөвүлелиниң ажылындан көрүп болуур.

Бо суурда хөрээжеңнер чөвүлелиниң ажылын башкы, район Советиниң депутады Зоя Ооржаковна Сендажы, оон орадакчызы, совхозта мал күзээн алыр пунктуның ажылын харылаан турар Чечениас Шомбуловна Монгуш олар он беш кижи кежигүнүүт чөвүлел-биле бир демниг удуртуп турар. Агитквартадлар төптери — агитквартиралар чонуң чурттан турар черинииң аайы-биле масса-политиктиг, идей-кижизидилге ажылынын ёзулуг олаа боон турар деп чүвени «Челээш», «Аян» агитквартираларга кирип, оларның ажылы-биле танышкын чораан, билип алган бис.

Суур он үш агитквартална үстүнеп. Ол хире агитквартира чөвүлелдиң удуртулгазы-биле бажың-балгадынын, кодан-деевискээринин, кудумчузунуң үлегерлиг турарынче чонну шын организастап турар. Оон-биле чергелештир, корум-чурумну болгаш күш-ажылдың социалистиг сагыла-чурумун шынгыы тудар ажылды организастап чорудар талазы-биле хөрээжеңнер чөвүлелин көдээ Совет күүскомунга улуг дузалыг болуп, социалистиг өөүү-хөреңгиге каанныг, кылып турар ажылынгже бедик харылысалгалыг болуур чорукка, дайынның болган күш-ажылдың хоочунналрының, инвалидтеринин, ботелеринин болгаш хөй уруглуг от-бүлелеринин амыдырал-чуртталгазынче кичээнгей салын турар.

Агитквартадлар чөвүлелдерни ол бүгү сорулгаларны канчаа четтиргип күүседин турарын? Көдээ Совет күүскому хөрээжеңнер чөвүлелиниң ажылынга кандыг деткимче, дуза көргүзүп турарыл дээн чижектиг айтырыгларны сонуургаан бис.

Агитквартира бүрүзү булунаарлыг, социалистиг хүлээлгелеринге. Ажыл алдының мурнуку чылдарның дуржулгазынга данмып, үениң аайы-биле квартадлап кылып ап турар. Бир квартадла-да 16-дан 25 чедир өг-бүле онаашкан. Агитквартадлар дергалары хөрээжеңнер чөвүлелиниң кежигүнү болур, оларның кырынга школа башкыларын агитаторлар кылып быжыглаан.

Совхозта өске хөй-иннии организациялары-биле эң чугле айтырыгларны денге шинтирлеңнии, аразында сырый холбаалыг ажылдаын хөлө көдээ Совет күүскому (дергазы А. О. Куулар, секретары Е. С. Грачёва) автомачилер чыыл бээрээге, план тургузарынга, депутаттар болүүнүң, доктаамал комиссиялар ажылы-биле чөвүлелдиң ажылын дүүштүрер талазы-биле хөрээжеңнер чөвүлелиниң ажылынга доктаамал дузалап турар.

Суурда хөрээжеңнер активизиниң семинарларын эрттирерни чаңчыл апарган. Районуң хөрээжеңнер чөвүлелиниден төдээлер кээп киржип турар мындыг семинарларның планынга чөвүлел кежигүнү депутаттарның соңгукчулар чагыларын канчаар күүседин турарының, суур чаагайжыдылгазының, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажыл болгаш күмүүн оон-даа өске чугула айтырыгларын чугаалажып, сайгарып турар. Көдээ Советтиң, чөвүлелдиң дергалары семинарларның болгаш волитикчээлерниң канчаар эртип турарын хынаан, оларның шынарлыг, ажыктыг болурунче кичээнгей салып турар.

Хөрээжеңнер чөвүлели дөрт секторлуг: будүүргеге, өөредилге-кижизидилге, культура-массалыг база малчыннар оргузунга ажыл чорудар сектор бар. Сектор бүрүзү ажыл планнынг. Ол ышкаш агитквартадлар аразында социалистиг чарыштың негелдезин чөвүлел ажылдан кылып турар. Чарыштың квартадлап, чартык чылдан, чыл түңнели-биле түңнеп турар. Тиилекчи агитквартиралар акша шаңналындан ангыда. Шүшеңскоеже, Хову-Аксыныче, Ак-Довуракче экскурсиялап база тайгаже дыштанып үнүп турар.

Агитквартал бүрүзү малчын коданнарда быжыглаттынган. Оларже комплекстиг үнүүшкүннерни илап ёзугаар кылып, лекция, беседа комчуп, концерт көргүзүп, медицина хандырылгазын организастап, малчыннарның от-бүлезинде санитар-гигиенмалыг байдалын хынаап, ол ышкаш малчыннарга альбомнарны долдуруп, булуннарны кылып берип турар. Агитквартадлар мал чеминиң белеткели, хой кыргылдазы, дужүт ажаалдазы дээш ышкаш кампанияларга идепкейлиг киржип келген. Чижээлээрее, бо чылын суурда он үш агитквартал 221 тонна сиген белеткээр планын 223 тонна кылдыр күүсеткен, ууң планын база ажырганнар, а бо күзүн олар совхозуга 77 тонна картофельди хол-биле казып бергеп.

Агитквартал бүрүзү быжыглаттынган коданнының хоюу чаңгыс хүн кыргып доозар сорулганы салгаш, оку үргүлүү боттандырып келгеп.

Суур чаагайжыдылгазынга субботниктерни чөвүлел организастап эрттирип турар. Ындыг субботниктерге ажылдаар машина-техника, эт-херекселбиле «Тыва» совхозтуң дирекциязы ой-шаанда хандырып келгеп.

Суурда 317 өрөге, 1570 чурттакчы бар. Өг-бүлелериниң хөй кезии оторлуг, картофельди малчыннар база тарып эгелээн. Үш депутат болуү агитквартадларның планныг онаалдаар күүседелин хынаан, оларга чогуур дузаны чедирип турар. Ылаңгыя Новая кудумчуда депутат болуү (удуртукчузу З. О. Сендажы) тодаргай ажылдарны кылып чорудуп турар.

Чонуң чурттан турары девискээр аайы-биле суурга корум-чурум тудар талазы-биле чөвүлелдиң актиен депутаттар, эки туранның улусчу дружиналары, арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссия-биле сырый харылзаалыг ажылдан турар. Хөй-иннининиң корум-чурумуун хажыктан чаңгыс-даа таварылга кемчег алдынмайн артпас. Чижээ, хөй-иннии черинге эзирик көзүлгени база доктаамал ажылдавас чоруу дээш Р. Ондарны чоокта чаа болган көдээ Совет күүскому биле хөрээжеңнер чөвүлелиниң катгышкан хуралынга тургузуп, аксы-сөзүн алган. Ол ам совхозтуң тарва арыглаар шаңнында ажыл шагы үспейн ажылдап турар.

Арага шииес куда эрттирер талазы-биле ажылды хөрээжеңнер чөвүлели үлегерлиг кылдыр чаңчыктырып бар чыдар. Хөрээжеңнер чөвүлелиниң даргазы, комсомол организациязының секретары, көдээ Совет күүскомунуң секретары, спорт комитединиң, дружиннитер даргалары — бо кижиден тургустунган куда комиссиязы ажылдап турар.

— Кудага хөй эът үндүрбес кылдыр, ажылды мичээр организастап турар бис. Бир кудага бүдүн чартык шөөр чүве эъда четчи бээр чорду. Бүдүн төш, ужа салбас. Чаңгыс ужадан безин хөй ниизы чемин белеткеп ап турар бис. Куда сценарийлерни баш удур ажылдан кылып алыр. Куда чүгле ол ёзугаар эртер. Бисте чаа чүве — кудага салдынган белеткиг 10—15 хуузун Тайбың фондузунче шилчидип турарывыс. Чижээ, бо чылын эртиен кудаларын көрзел. Артур Ондар биле Лилия Ондар олардың кудазынган 230 рубльдн Тайбың фондузунче, Ахмед Ооржак биле Чечена Ооржактың кудазындан 200 рубльди Чернобыльче, Александр Донгак и Рита Донгак олар 100 рубльди база Чернобыльче шилчиткеш, квитанциязын көдээ Совет күүскомунга экжел берген — деп, Анастасия Ондаровна чугаалап олурду.

Кылдыныя турар ажылдар-биле чергелештир, күш четтикпейн турар чамдык ажылдар ам-даа бар дээрзин база эскерген бис. Ол чүл дээрге, чонуң дузалал ажыл-агыйын хогаадээри, өг-бүле бүрүзүнүң огородтуг, солуң, сетқүүл чагыдылгалыг турарын чедип алыры ам-даа боллуумайн турар. Ынчалза-даа чоорту, дембиле шинтирлеп турган, чугула хөөн айтырыгларны шинтирлээр херек.

В. САТ,
«Шынның» корр.

Чөөн-Хемчик районнуң Теве-Хая суурда хөрээжеңнер чөвүлелиниң ажылының дуржулгазындан

БҮГҮ ТАЛАЗЫН КӨӨР

Агитквартадлар аразында чарлаан социалистиг чарыш чурттан турар черинии аайы-биле чон ортузунга масса-политиктиг ажылдар чорударының кол быразы. Чарыш түңнели үилүрерде, оон негелдеринии күүселдезии барымдаалап очко саналып турар бис. Агитквартираларның эрттирип турары темалыг кежээлерииң, конференциларының, аас журналдарының болгаш масс-саалыг хемчегларииң оон-даа өске хевирлериниң шынары, кижизидикчи салдары дээш, дузалал ажыл-агыйны тузуп турары, бот-тыныгыр уран чүүлге киржилге, секторлар ажылы, хөрээжеңнериниң уран чогаалдыга делегелеригге киржилге, малчыннарга шеф дузазын көргүзүп турары, спортчу маргылдааларга киржилге, спорт шөлдериниң дерилгези дээш беш-беш очко саналар. А чарыш негелдезин күүсеттээнин дээш дараазында түүлдерни көөр: квартадла ажыглаавайн турар чаңгыс кижи, багай демдектиг чаңгыс өөреникчилерниң хөй-иннининиң корум-чурумун хажыктан, хөй-иннини черинге эзирик көзүлгени, сергедир черге хонган, эзиртир суксуун кылып, ону саамы сайгарган чаңгыс-чаңгыс таварылгалар дээш база *беш-беш* очкону казымыр. Бо бүгүнүң күүселдези дээш агитквартал бүрүзү хөй-ээттыг, кызымак ажылдап турар.

Кыш — өөредилгеге эртиг үе. Октябрьниң 2-де агитквартира бүрүзү бирги кичээлин эрттирген. Ай саныида 5-тин база 15-тиң хүннери — өөредилге хүннери ол. Пропагандистиң, агитаторуңуң политикчээл журналы агитквартира булуңунда доктаамал турар. Чүге дизе, дыңнакчылар аңгы кээп, эрткен болгаш келир кичээлдериниң темазын, анаа литература, пособиелер даизызын бижип ап турарда эртиг.

Өөредилге-кижизидилге секторуңуң активчилери агитквартираларга ада-ие хуралдарын эрттирип, график ёзугаар шөлөгө, интерматка барып, кичээлдерге олуруун, өөреникчилерниң хандырылгазын, бот-кичээлдэ канчаар кылып турарын хынап турар. Агитквартираларга «Школаның үңү» дана солуун ийикле өөреникчилериниң ап турар демдектерии чыскаатган экраннары үндүрүп турар.

Уругаар — бистиң келир үевис. Оларның өөредилгези, кижизидилгези бистерден — ада-иелерден кол хамаарыжыр чүве болганда, бирги ээлчегде боттарывысты кижизидип, уругларга үлегерлиг кылдыр боттарывысты чаңчыктырар апаар бис. Өөреникчилериниң бистиң ажылывыска дузазы улуг. Күш-ажылга инак кылдыр кижизиттиниен уруг биске чүгле өөрүшкүнү эккеп бээр. Чедиишкиниг болур дээш күжүүс, билиниис, дуржулгавыс кадыш алгаш, деминг ажылдаары — бистиң сорулгавыс.

Ч. МОНГУШ,
хөрээжеңнер чөвүлелиниң даргазының орлакчызы.

ШУПТУЗУ КИРЖИР

Чоокта чаа ажыглалда киргеп ийи кат Культура бажыңы суурдуруста эрттирерииге агитквартираларның ады белеткээнии — делегейде бирги космонавт Ю. Гагариниң космосче ужуткаанындан бээр 25 чыл болганынга тураскаатканы «Аныларга инакшыл» деп кежээлери ханы утка-шинарлыы-биле ада киришкенериниң сеткилиниге эки сактышкынны арттырган.

Массалыг хемчегler организастап эрттирерииге агитквартиралардан ангыда күш-ажылчы коллективтер, албан черлери, организациялар база идепкейлиг болуп келгеп. Чижээлээрге, МТМ биле автопарк коллективтери комсомол темазынга, семинрилге шөлүүн ажылчыннары «Мээн ажылым — мээн арын-нүүрүм» деп кежээни эрттирдилер.

Улуг-улуг байырлалдарда темалыг кежээ, дыштанылга кежээлериниң эртери чаңчыл болган. Кежээлерге келгеп кижилерге программала киргеп хемчег бүрүзү кандыг-даа бир ажыктыг, оон сеткилиниге үүтүлүрбес. өөредилгиг чүвени арттырган турарынче хөрээжеңнер чөвүлелиниң кежигүнерии, клуб чөвүлели ынчаргей салып турар.

А. ОНДАР.
Культура башкылының методизи.

ЧЫЛГЫЧЫ

Сергей Бады-Хөөевич Ынаалай — Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң дуржулгалыг чылгычыларының бирээзи. Эштери Павел Енэак. Эрес-оол Ендан олар-биле кады совхозтуң 800 ажыг чылгызын бо хүнмерле Ямаалык деп черде кадарып турарлар. Чылгычылар малдың баш санын көвүдедир, оон төлүн менди алыр дээш кызымак чорууп көргүзүп, багай эвес ажылдап турарлар. Олар ажыл-агыйның чамдык адырларынга ажыглазары-биле аныык аттарны өөредип, младшы малчыннарже доктаамал чорудуп турарлар.

ЧУРУКТА: «Чаа орук» совхозтуң чылгычызы, республикада сураглыг спортчу Сергей Ынаалай.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Педагогика булуңу

«Педагогика булуңунуң» ээлчеглиг үндүрүлгезинде баҕышыларның арга-дружулгазын көргүзерин ораладашкан. Самагалдай ортумак школазының эге класс башкызы В. К. Натсак эге класстарда чәәрби ажыг чыл ажылдап чоруур. Бо башкының ажылында база бир көскү черии кичээлдерге оюн аргазын ажыглаары, ада-иелер-биле ажылды чогумчалыг чорудуп турары эөлеп турар. Башкының дружулгазындан чамдык айтырыгларны моон адаанда материалда көргүскен.

ССРЭ-нии улустуң башкызы А. А. Алдын-оолдуң тыва дыл кичээлинге грамматиктиг сайгарылгаиы каичаар чорудуп турарын Кызылдың педагогика институдунуң башкызы, педагогика эртемнериниң кандидады К. Б. Март-оол бижип турар.

Бойбу Карбыевна Чыспың Кызылдың педагогика институдун дооскаш, 30 чылдың дургузунда эге класстарга башкылап келген. Ол Кызыл-Мажалык оргумах школазында башкылавышаан, ие класстарның методиктиг каттыжышкынын удуртуп турар.

Школа реформазының негелдемелеринге дүүштүр ажылдап турар бо башкының класзының өөреникчилери хөй-ниити ажылларынга идепкейлиг киржип, Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чүрүтүоолдуң Кызыл-Мажалыкта турасканалйның чанын аштап арыглап, ону надагаларынга пионержи үлүүн киирип турар-лар.

ЧУРУКТА: Б. К. Чыспың өөреникчилери-биле кады тур.
О. Охемчиктиң фотозу.

Башкының ажыл дружулгазы

ЧОГААДЫКЧЫ СОРУК-БИЛЕ

Тыва Советтиг болурунуң чаҕыс-ла чыл мурнунда Тарлашкын хем унунга төрүттүнген. Азырап өстүрүп каан адаиезии ажыл дээнде кызымак, бирээзи садыглап, аразы хлеб быжырып чорваан. Эрзин ортумак школазын доозар ырак мурнунда-ла «башкы болур» деп соруглап алган. Аразы оон төгүү башкызы болурун күзеп турган. Валя Кызылга институтче кирип тура, абитуриент эштериниң суртаалынга алзыпкаш, педагогика факультединче дужаап алган. Ынчалза-даа эге класс башкызы болганынга ол ам бичии-даа хомудаавайн чоруур. Чүге дээрге, бичии уругларны өөредири оон сеткил-сагыжынга таарышкан, оларның-биле ажылдаары аңаа ылап-ла солун болган. Шилип алган мергежилиге ол хаиы бердинген, ынак ажылы турда, кижи чалгынныг-биле дөмей ышкажык. Ажылче чайгаар-ла шыминыгып кире бээр сен, бергелерге-даа торумбас, ажыл нарын, шаптарваанының болган түүлү, улам солун. Тоолда ышкаш амыр чүве кайдал, күжүү, билиин үндүрбейн тура, каиды-даа ажылга эки түнел чедип алыры берге.

Валентина Кызыловнаның ада-иезиниң, төрелдериниң аразында башкының мергежилии эң-не ат-алдарлыг турганы оон профессия шилип алырынга база салдарлыг болган деп ол ам чугаалап орар. Уруглуң баштайгы башкызы (оон бодунуң-на чаавазы) Наталья Дойдаловна Лойгу турган. Буянныг херээн уламчылап ажылдап чораан РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы, Маадыр-ие Н. Д. Лойгунуң ат-сураа бүгү Тывага билдингир чораан.

Алдан чылдарның ортаидан күш-ажылчы чорууп эгелээн. Эге класстарда чәәрби ийи чыл ажылдап чоруур. Октябрьның 69 чыл оюнуң бүдүүшүнде чаа өөредилге чылы бо башкыга үттүнүрбас болуп артар. Тапшыр-ла бир ай бурунгаар — 1986 чылдың октябрь эгезинде Самагалдайның Культура бажыңынга Валентина Кызыловна Натсакка аныяк салгалды өөредип кижизидиринге үре-түңнелдиг ажылы дээш Октябрь Революциязы орденни («Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле моон мурнунда база шаңматкан) партия райкомунуң бирги секретары С. С. Күүлар байырлалдыг байдалга тывыскан. Эш-оорүнүң байыр чедириишкиннери, чаагай күзээшкиннер. Бо бүгүде Валентина Кызыловнаның чаҕыс-ла харыызы — улам эки ажылдаары.

Башкы кижиниң ажылы хүүлар-биле хемчээттиимес, кончуг марыи, онзагай ажыл. Кижини өөредир, кижизидер, шыиап-ла, чаагай үүле-херек. Школадан каиды кижилерни белеткеп үндүрери, оларны амыдыралга кайы хире белеткээни, төлептиг мозу-бүдүшке, ажагы-чаңга хевирлээни — эң кол хемчээлдер ол.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырып эгелээниниң үшкү өөредилге чылы чоруп турар. Эге класс башкыларының бо ажылга салышкыны каиды болур ужурлугун дээрзин Валентина Кызыловнадан айтырарымга, ол мынчаар харыылаан:

— Уругларның билииниң хаиы болуру бистен, эге класс башкыларындан, кол хамааржыр. Ажагы-чаңныг хевирлеттинери база оон эгелээр. Школа реформазында кол айтырыг — профуглашкынын ажылын эге класстардан эгелээр ужурлуг бис...

В. К. Натсак Эрзин школаларынга-даа, Самагалдай школазынга-даа ажылдап тура, башкыларның аразында аргадружулга солчулгазын, боттоттарындан өөренип алырын эң таарымчалыг арга деп санап келген. Мурнаачы дружулганы башкы кижи боду шын-на сеткил-биле хаидыр өөремес болза, ол боду аналага чедип келбес. Школазынга, райоиунга, республикага-даа эге класстарга каиды чаа, эки, өөредиглиг аргалар тывылган болдур, оон өөренип, бодунуң ажыл дружулгазыбиле баймдын турар. Бо эге класс башкызының ажыл дружулгазында эң кол үүл ол болуп турар.

— Эге школага кичээлдерге оюнмар аргазын ажыглаарының талазы-биле Эрзинниң школаларынга база Самагалдайга-даа ажылдап тура, чамдык дружулга чыгдынган чүве, ону бодумнуң ажылымда бир чүгээр үүл деп болаар мен— деп, башкы мээң-биле чугаалажып ора демдегледи. — Чеден чылдарның төнүүзүнде «Начальная школа» журналдың бир номеринге оон дугайын парлаан. Ол-ла журналдың чоокку чылдарда номеринге башкар башкы ол дружулганы бодуиун ажылынга чедиишкинниг ажыглап турарының дугайын бижээн, оон дүүлиин сонуургап, хайгаарап чоруур башкылар көргеп боор деп бодаар мен.

Башкылаашкын ажылынга чаа үүлдер, арга-методтар дугайын педагогика литературазында хөй-биле бижип турар. Москва хоорайның башкыларының инициативалары, чаа үүлдерии бо башкының ажылынга хире-чергези-биле ажыглаттынып турар. Чижээлээрге, Москвазының № 587 школазында эге класс башкызы С. Н. Лысенковаиың дружулгазын сонуургал-биле өөренип, ажылынга ажыглап чоруур башкы болду.

Дружулгалыг, мурнакчы башкылар школа бүрүзүнде бар. Самагалдай школазының эге класстарында Валентина Кызыловна-биле кады ажылдап турар дыка хөй өөрүнүң аргадружулгазыидзи ол доктаамал көренип турар. Боду сөөлгү үеде эге класстарның өөредилге эргелекчизи болгаш, бот-боттарының кичээлдериие олурлурун доктаамалчыткан. РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы Б. М. Суваидии (институтту кады дооскан ажы), Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы С. С. Тараачы, Улус чырыдышкынының тергиининери С. С. Дөңгур, Д. Н. Намзырай база З. С. Нурсат, С. Д. Ооржак шыкаш дружулгалыг башкыларга аныяк башкылар Т. И. Солагай, Е. Д. Моигуш шыкаш чаа күш база немешкен. Олар шупту чаазы-биле ажылдаарынга хаиы сонуургалдыглар. Ййс, үемиң негелдези-биле деңге баспас болза, ылаңгыя башкы кижи каичаи чедиишкинниг ажылдаарыл. Башкы ажылынга эде тургустунуушкун дээрге-ле, кижи бүрүзүнүң онаашкан ажылынга белик харыысалга-биле хамаарылгазы болур деп, В. К. Натсак, өске өөрү-биле бир дөмей, шак ынчаар санап турар.

Мынча чылдар дургузунда доктаамал эки ажылдап чоруурунуң база бир чажызы— класстың ада-иелеря-биле чогумчалыг ажылдап турарында. Ада-иелерии ол бодунуң ёзулуг эвилелчилери кылып ап чаңчыккан. Оларны дамчыштыр уруглар-биле чедиишкиниг ажылдаарының аргаларын башкының дилеп тып турары черле эки. Уругларның психологтуг онзагай талаларын, калыын, сонуургалдарын билип алыры-биле ада-иелерге анкетаны класстар аайы-биле долдуртуп келген. Бо чылын ыиды анкетага белеткел клазының ада-иелериидеи үжен кижиниң 29-у уругларының дугайында элээн хаиы харыыларны бергилээн. Ада-ие уругларының аажычаңында чедиише чок талаларны, эки үүлдерии демдеглегилээнер. (Аажы-чаңы маргышкак, могадыычал, иезирииге ынак, думмаларын алыппас; ырлаарында, шүлүктээриие ынак, шимчеигир, аяк-сава чууксаарлары-даа бар). Ада-иелер школага, класска каидыг дуза чедирип болуруи башкы база сонуургаан: септелгере дуза, диафильмнер коргүзүп болур, шашкиге өөредири, аъш-чем кылырын айтып бээри, класс деиириигге дуза дээш ажыглап болгу дег эки харыылар бердиигеи.

Ада-иелериң классты бүрүи дерип кылып алырынга башкыга улуг дузаны чедиргении магадап көрдүм.

Ада-иелериң дузазы-биле, оларны айтып, сургап, тургап, школачылариың ажыл-чаңында эки талаларга даянып, четпес талаларны эдип алыр дээш башкы ажылдап турар. Класс активии тургузар, аңаа даяныр аппар, эки үлегер-чижекти бичиилер дораан-на өттүнүскээрлер. Бичии школачыларның характериниде бо онзагай чүүлдү башкы ылаңла үнелеп билир.

Тываның школаларында орус дыл башкылаашкынының байдалы дең-дескн эвес, ылаңгыя чамдык көдээ школаларда дең-не дыка чавыс. Бо талазы-биле Валентина Кызыловна чүнү кылып турарыл. Бодунуң ажыл дружулгазында оюн аргаларын кичээлдерге ажыглаарда, уругларны орус дылга эки өөредириче сагыш салып, ылаңгыя белеткел класындан-на ада-иелерии база чаңчыктырып өөредип турар. Бо күзүн сентябрьда ада-иелерге ажык орус дыл кичээлии чоруткан. Оон кол-ла соруглазы — орус дылды уругларның эки шиңээдип алырынга каичаар дузалаары. Харылзаалыг чугаага уругларны каичаар өөредир талазы-биле ол кичээлден чугула чүүлдерии ада-иелер хөйиү билип алганнар.

Башкы бодунуң класзында орус дыл болгүмүи неделяда бир удаа эрттирип турар. Болгүмииң соруглазы — уругларны орус дылга сонуургадыры, уруглар орус дылга ырларыны, шүлүктерии өөренип ап турарлар. Валентина Кызыловнаның белеткелчилери «Репка», «Колобок» деп тоолчугаттарны шии кылдыр ойнап турар апарганнар. Ямзы-бүрү оюнчар аргазы-биле уругларны кичээлдер үезинде өөредирииге башкының дружулгазы улуг. Бичии кижилер шимчеигир оюнчарга, хороводтарга хөлчок ынак болгай.

Эге школаның ада-иелериие уруглар кижизидилгеии болгаш өске-даа ямзы-бүрү темаларга лекциялар, бесседалар чорудар ада-ие университеди бар. Эрткен чылга чедир университетти В. К. Натсак бодуу удуртуп турган. Университеттиң кичээлдериниң планын районо бадылап берип турар.

Ада-иелер оргузунга ажылче сагыш салышкын бо башкының ажылында көскү черии ээлей берген. Ажылдап келген чылдарында ада-иелериң аразында «берге» өг-бүлелер база таваржын тургулааның чугаалап орду. Ам арагаже хандыкшыырлар барык чок болганы коичуг эки. Арагалаар чоруктуң уржуктары аарберге. Ылаңгыя чаш кижилерге ол бак салдарлыг. Ада-иениң талазындан уруглар кижизидилгезиигe чамдык частырыглар-даа тура бергилээр. Ындыглар-биле школа, класс башкылары улуг ажылды чорудар. Ажы-төлүиге каржы, бичии-ле чүве дээш оларга хол дээй бээрлер база тургулаар. Бичии кижини дорамчыларын ол чыл санында-ла [illegible] ыны бүдүрер. Ол завод түс черии чиг эдии ажыглай ажылдаар. Метаиол бүдүрер заводту Индонезияның бодуиун тускай эртемнигнери төлевилээн, туткан болгаш ажыглалга киирген.

Мурнунда ээзээш чурттакчылыг Буяно ортулук сөөлгү үеде ялдеи-биле өскерли берген. Заводтуң ажылакчыларынга чаа чурттапга бажыңнарын, эмнелгеии, уруглар садын тудуп турган. Чаа аэропорт пассажирлер сөөртүр улуг эвес самолёттарны хүлээп ап турар.

* * *

Ява болгаш Мадура ортулуктарының аразын Индонезияда эң баштайгы суг адаанаың электри кабели тудушкан. оон узуну 9 километр. Чурттуң [illegible] рын хандырып турар Яванын энергосистемазынга Мадураны ол кошкан. Ол [illegible] салгаиы ортулуктуң — Индонезияның мал өстүрер кол ортулуктарының бирээзиниг улам ыцай хөгжүүрүнге улуг ужур-дузалыг боон турар.

* * *

Зоопарктарга Суматра парларының төрүүру кончуг хобар болуушкум. Джокьярта хоорайда зоопаркта Магонф дээр кыс пар үштүг төрүп алган. Кыс пар болгаш оон ооллариның калыкшылы эки. Ол ег-бүлени зоологтар кичээнгейлии-биле хайгаараи турар.

(СЭТА).

Морфологтуг сайгарылганы ийи янзы чорудуп турар: сөстүң тургузуунга база чугаа кезектеринге.

Сөстүң тургузуун сайгарарда, класстар аайы-биле (программа ёзугаар) сайгарар. Ийиги класска чаңгыс дазылдыг төрел сөстерии тыптырар. Дазыл болгаш кожуиактарны ылгап өөредир, 3-кү класска дазыл болгаш чогаадылга, өскертиигe кожуиактарны сайгарып билгеи турарын башкы чедип ап турар.

Кожуиактарын аңгы-аңгы айтыр (2 класска сан, падеж кожуиактарын, 3 класска үе кожуиактарын, чогаадылга). Чиижээлээрге: хадыңнар деп сөстүң тургузуун сайгарганы.

Хадыңнар — чүве аты, төрел сөстерге хадыңныг, хадыңчыгаш, хадыңныың, хадыңнаар.

Хадың — дазылы: нар — өскертилге кожумаа, хөйиү саны.

Сөстүң тургузуун сайгарып тура, сөстүң утказын тайылбырлап, оон ынын бижилеэинче, ынын адаарынче башкы кичээнгейии салып турар.

Чугаа кезектеринге морфологтуг сайгарылганы А. А. Алдын-оол класстар аайы-биле өөренген чугаа кезектеринге таарыштыр чорудуп турар.

Морфологтуг сайгарылганы мындыг янзылыг чорудуп турар: 1). Домакты аанаыг, тода номчудары.

2) Утказының аайы-биле медээ, айтырыг, кыйгырыг домаа бе, айтыр.

3. Тус-тузунда чугаа кезектерии сайгарар.

Чүве адын сайгарары: 1. Чугаа кезээн тодарадыры; 2. Чүве адын адаарының падежинге тургузары; 3. Саны; 4. Пазежи; 5. Домакта каидыг кежигүн болуп чоруурул?

Демдек адын сайгарарының чуруму:

1. Чугаа кезээн айтыры. 2. Утказының аайы-биле демдек адын харылзашкан сөөг-биле ушта бижидери. 3. Домакта каидыг кежигүн болуп чоруурул.

Сан адын сайгарары: 1. Чугаа кезээн тодарадыр. 2. Харылзашкан сөөг-биле ушта бижидер. 3. Болүүн айтыр. 4. Домакка каидыг кежигүн болуп турарыл.

Кылыг сөөгүн сайгарары: 1. Чугаа кезээн айтыры. 2. Харылзашкан сөөг-биле ушта бижидер; 3. Үеин; 4. Саны; 5. Домакта каидыг кежигүн болуп чоруурул? Чиижээлээрге: Туристер чечектиг алдакка доктавааннар. Домакты аанаыг, тода номчудар. Медээ домак, ынчангаш оон сөөлүиге улуг сек салыр.

Синтаксистиг сайгарылга үезинде уругларны домактың утказының аайы-биле медээ, айтырыг, кыйгырыг домаа бе дээрзин тыптырып ылередир, домактың сестериин харылзаазын ынын ылередии билирии чедип алыр, домактың турум кежигүиериин (кол сес, сеглекчини), ийиги черге кежигүиерии (аңгы-аңгы хевирлериие ылгавас) тып билирии чаңчыктырар. Синтаксистиг сайгарылганың негелдерери: 1) Домактың аанаыг номчууру; утказының аайы-биле домак каидыгыл? (Медээ айтырыг, кыйгырыг бе)

Башкының дружулгазында солуи түүлдер хөй. Уругларны грамматиктиг сайгарылгага эге класстан-на эки өөредип турары үстүкү класстарга эки үнелеии болуур.

К. МАРТ-ООЛ,
Кызыда педагогика институдунуң башкызы, педагогика эртемнериниң кандидады.

ГРАММАТИКТИГ САЙГАРЫЛГАЛАР

Уруглариың чедип алган билиглерии, чаңчылдарын улам хамыладыр калбартырынга база ол билиглерии катаптап бижиглаарынга грамматиктиг сайгарылгалар эң-не таарымчалыг, ажыктыг арга боон турар. Оон ыцай грамматиктиг сайгарылгалар уругларның боданырын сайзырадыр база дылды аналиэтээриие (дениээриие, түңнээриие, болүктээриие) эң-не ажыктыг, эптиг боон турар. Практикадан алган коорге, республиканың чамдык школаларында бо чугула арганы тыва дыл кичээлдериие ажыглавайн турар, а грамматиктиг сайгарылгаларны чорудуп турар башкыларда оон методиказы чаңгыс аай эвес боон турар. Ынчангаш эге класстарга грамматиктиг сайгарылгаларны чорударының методиказын чаңгыс аай болдуктар база бо чугула арганы тыва дыл кичээлдериие тергүлүү чорудуп чедип алыр сорулга-биле ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Алдын-оолдуң дружулгазы-биле танышып көрээлиидер.

А. А. Алдын-оол грамматиктиг сайгарылгаларны колдуунда кичээл бүрүзүиде чорудуп турар. Грамматиктиг сайгарылгаларның үш хевири (фонетиктиг, морфологтуг, синтаксистиг) ажыглап турар. Оларның түс-тузунга доктаап көрээлиидер.

Фонетиктиг сайгарылганы А. А. Алдын-оол бирги класска бижик өөредилгезиниң мурнуида, белеткел үезиидe-ле эгелей бээр. II—III класстарга чоорту нарынчылдар Эге класстарга уруглар фонетиктиг сайгарылга үезиидe сөстерии слоогтарга, сөстүң кожүреринии дүрүмүн, ыяска болгаш үзадыр адаар ажык үнерии, өк-биле адаар ажык үнерии, дүлей болгаш ыыткыр ажык эвес үнерии, сөстерии чеже үн, үжүк барын эки билип алырлар.

Фонетиктиг сайгарылганы бижимел-биле ыындыг хевирлерге чорудуп турар: чаңгыс сөстүң фонетиктиг сайгарылгазы, утка аайы-биле болуктээн сөстерии алфавит ёзугаар бижиир; слоогтарга чарар. Бо хевирлерии чижек кырынга көрүп көрээлиидер.

Фонетиктиг сайгарылганы бижимел-биле ыындыг хевирлерге чорудуп турар: чаңгыс сөстүң фонетиктиг сайгарылгазы, утка аайы-биле болуктээн сөстерии алфавит ёзугаар бижиир; сөстүң схемазын тургузар, ажык болгаш ажык эвес үнериң шыяр азы ушта бижиир; сөстерии слоогтарга чарар. Бо хевирлерии чижек кырынга көрүп көрээлиидер.

1. Чази деп сөстүң бижимел-биле фонетиктиг сайгарылгазы.

Чаан — 4 үжүк, 3 үн, бир слог, ч-ажык эвес, дүлей, а-ажык, бо таварылгада үзадыр адаттынар, н—ажык эвес, ыыткыр.

2. Бердиигеи сөстерии алфавит ёзугаар бижиир.

Ажык болгаш ажык эвес үнериниң үжүктерии шыяр азы ушта бижиир. Ажылчын, а, ы—ажык үнер, ж, л, ч, н —ажык эвес үнер.

3. Сөстерии слоогтарга чарар, слоогтарга чардынмас сөстерии ушта бижиир: дыт, тараа, далган, дой, долаана, тал, терек.

2—3 класстарга бижимел фонетиктиг сайгарылганы орфография айтырыглары-биле холбаарын башкы утпайн турар.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Сазава чанында Тынец деп чехословак хоорайда «Ява-634» мотоциклиниң чаа моделин калбаа-биле бүдүрүп үндүрүп эгелей берген. Мурнундагы мотоциклдерге бодаарга бо модель бензинии эвээш чарыглаар, 100 км-ге 4 литр. Оон дөңзиии база эвээжээп. Модельдиң тургузуунуң чамдык кезектерии алюминий-биле солзаныидан бо бүгүнү чедип алган. Чаа мотоциклдиң тургузукчулары үнген газтың хоралып эвес болуруи база чедип алган.

Чаа модель-биле заводтуң перспективтиг планнарын холбап турар. Совет Эвилелиниң полигоиларынга мотоцикл бүгү талалыг шенелдеии эрткен. Кончуг берге экзаменнерии мотоцикл шыдажып эрткен. Совет специалистериин болгаш садыи алыкчыларның саиалы-биле модельде элээн чаартышкынынарны, кылган. ССРЭ — чехословак бүдүрүлге черииң кол даштыкы партнёру. Совет чагыларыи ёзугаар бүдүрүлге чери чылдыиа 70 муи «Ява» маркалыг дүрген чоруур машинаны кылып үндүрүп турар.

СОФИЯ

Үлетпүрүүн янзы-бүрү кылымалларының дугайында информациялыг совет фирма каталогтарының делгелгези Болгарияның найысилалында төп эртем-техниктиг библиотекада ажыттырган. Оон сорулгазы ССРЭ-ниң электрои-саналга техниказында, электроиигуг конструкциялыг кезектер, демир болбаазырадып кылыр, тулуг болгаш өрук машиналарының, прибор тудуунуң, химия үлетпүрүүнүң продукциязы болгаш дериг-керекселдери-биле база улус ажыл-агыйының еске-даа салбырларының эң чаа чедиишкиниери-биле болгар специалистерии таныштырары болур.

ВАРШАВА

Польша-совет экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларынга турускааган делегейниң студентилер симпозиумуу чурттуң эң улуг дээш дээди өөредилге чери — Варшаваның планнаашкын болгаш статистика төп школазында эртип турар. Оон ажылында Варшаваның, Краковтуң, Гданьскиниң, Лодзьтиң, Торуиниың болгаш өске-даа польша хоорайларның университеттериниң болгаш институтуларының экономиктиг факультеттеринде өөреиип турар оолдар болгаш кыстар база Москваның студентилери киржип турар.

Польша-совет ыйыралдың Кол баштаар черииң даргазы Станислав Вроньский хуралга чүве чугаалап тура, ССРЭ-биле бүгү талалыг экономиктиг деминг хөделиишкии Польшаның улус ажыл-агыйының хөгжүүлдезиниң үнезиин болур деп онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ИНДОНЕЗИЯДАН МЕДЭЭЛЕР

ДЖАКАРТА. Буяно ортулукта (Чөөн Калимантан) Индонезияның химия үзеттүрүүнүң чаа улуг тудуу ажыглалга киргеи. Шүүгай, пос-таавы, пластика, кылымал резина, инсектицидтер болгаш үлетпүр бүдүрүлгезиниң еске-даа хевирлериниң чиг эдии бүдүреринге чугула үүлл болур метаиолду ол чыл санында-ла [illegible] наны бүдүрер. Ол завод түс черииң чиг эдии ажыглай ажылдаар. Метаиол бүдүрер заводту Индонезияның бодуиун тускай эртемнигнери төлевилээн, туткан болгаш ажыглалга киргеи.

Мурнунда ээзээш чурттакчылыг Буяно ортулук сөөлгү үеде ялдеи-биле өскерли берген. Заводтуң ажылакчыларынга чаа чурттапга бажыңнарын, эмнелгеии, уруглар садын тудуп турган. Чаа аэропорт пассажирлер сөөртүр улуг эвес самолёттарны хүлээп ап турар.

* * *

Ява болгаш Мадура ортулуктарының аразын Индонезияда эң баштайгы суг адаанаың электри кабели тудушкан. оон узуну 9 километр. Чурттуң [illegible] рын хандырып турар Яванын энергосистемазынга Мадураны ол кошкан. Ол [illegible] салгаиы ортулуктуң — Индонезияның мал өстүрер кол ортулуктарының бирээзиниг улам ыцай хөгжүүрүнге улуг ужур-дузалыг боон турар.

* * *

Зоопарктарга Суматра парларының төрүүру кончуг хобар болуушкум. Джокьярта хоорайда зоопаркта Магонф дээр кыс пар үштүг төрүп алган. Кыс пар болгаш оон ооллариның калыкшылы эки. Ол ег-бүлени зоологтар кичээнгейлии-биле хайгаараи турар.

(СЭТА).

СОҢГУЛДАЯАР ДООЗУЛГАН

АДЕН. Йемен Улус Демократтыг Республиканың Дээди Улус Чөвүлелиниге болгаш эрге-чагырганың чер-чер органнарынга соңгулдалар доозулган. Саналга комиссиялары бадылашкынарыи сакап эгелээн. Ол черниң тайылбырлакчыларының онзалап демдеглеп турары-биле алырга, соңгулдалар Йемен. социалистиг партияны долганлыр массаларның сырый каттышканы көргүскен. Соңгукчуларның бедик идепкейлиин олар демдеглээн. Соңгулдалар байырлалыг, бедик көдүрүүшкүнүүт байдалга эрткен болгаш ёзулуг байырлал — улусчу демократияның тиилелгезии болу берген.

(СЭТА).

ДЕЛГЕЛГЕЛЕР

БУЭНОС-АЙРЕС. «Совет Эвилели бөгүи». Ында ажыттынган ССРЭ-ниң национал делгелгезин ынчаар адаан. Делгелгеде Совет Эвилелиниң, ССРЭ-ниң эртемнер академиязының, УССР-ниң 17 министерствозы болгаш ведомстволары киржип турарлар. Тайбың, каиды ажылдажылга, депшилге — делгелгениң көргүзүг түүлдериниң кол утказы мындыг. Ол бүгү ССРЭ-ниң улузуниуң, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыцыиын болгаш делегейиин айыыл чок чоруунуң идеяларынга хаиы сонуургалдыын. Ол бүгү кижи төрелгетениин чаагай чоруу дээш делегей каиы ажылдажылгазын хогжүүлериие чүткүлүүн көргүзүп турар.

Совет делгелге 4 муи дорбелиин метр шөлдү эөлеп турар. Оиу тема аайы-биле сес павильонга чарган. Ында 4,5 муи хире машиналарны болгаш механизмнерии. ССРЭ-де бүдүрүп үндүрүп турар үлетпүр продукциязының, аңгы-аңгы макеттериың болгаш схемаларының хевирлерии делгеп салган. Олар совет эртемниң болгаш техниканың хогжүүлезиниң бедик деңнелдиин илередип турарлар.

ССРЭ-ниң национал делгелгези тус черииң хөреңгитен булуктериинең талазынган ажок кичээнгейии болдурган. Олар совет даштыкы садыг каттыжышкынынары-биле садыг-экономиктиг харылзааларны быжыглаарынга улуг соиуургалдыг болуп турарлар.

КАБУЛ. Ямзы-түрениг чорук, аш-чут, аарыглар — төрээн чуртуи каггаш, чоруй баргылаан афганнарның салым-чолу ыидыг деп, кыжаныл турган, душман дээрбелчилер отрядынга киргеи алырынче албадаттырган, ам Пакистаидан АДР-же дедир ээп чанып келген Абдулалим БАХТАР агентилелиигe берген интервьюзунга медеглээн. Бодунуң салым-чолунуң луга-ында чугаалап тура, ол элээн каш чыл бурунгаар оиу көдээ черииң өске хөй-хөй чурттакчылары-биле кады душманнар Пакистанче күшбиле аппарганын дыцнаткан. Төрээн чуртуи чидирген кижилер контрреволюциялар белеткээр төптеи ырак эвесте дескен улустар лагериигe турганнар. Херээжениерии, бичии уругларны болгаш кыргынарны эң-не берге ажылдарга ажыглап турганнар. А эр кижилер террористер болгаш диверсантылар белеткээр, өөредир төпке шериг белөскелии албадал-биле эрткеннер. Контрреволюциялардың афган черге чорудуп турган коргунуг үүлгедилгелерии бодунуң караабиле Абдулалим көрген. Чүтле акша дээш душманнар боттарының чаңгыс чер-чурттугларын үптеп болгаш олурүп турарлар деп, ол демдеглээн.

Элээн каш чылдар дургузунда лагерьге турган соонда Абдулалимии Афганистанче чажыт арга-биле чорудупкан. Ол анда келгеш, үжен хире дуг маннар-биле кады эки турасиле дужуп берген.

(СЭТА).

МЕДЕГЛЕЛ

ПНОМПЕНЬ. Кампучия Улус Республиказынга удур Таиландының халдаашкынынга шинтпирлиг удурланышкынынь илереткеи медеглелди Кампучииның даштыкы херектер министерствозу кылган. Элээн каш хүиериің мурнунда Таиландының шериглери үтер-бооларгa болгаш ужар үүлгe детки-дип алган. Кампучииның девискээриичe шүүргүн киргеи болгаш республиканың соңгу барыын талазында Баттамбанг можуда оон девискээринде үчасток черии эжелеп алган.

Таиландының боо-чепсектиг чөпгээлээшкиии КУР-га хамаарыштыр оон эң [illegible] политиказының илерткиии болуур деп, медеглелде демдеглээн. Бодунуң девискээр талазы-биле хүнаажып турар үүлүнге үлегеин тургузарыбиле Пол Поттуң ёзу-чуруумунуң дужуида Кампучияның кызыгаар чоогунга чурттап турган болгаш ол үеде Таиландыже дезе берген кижилерге Таиландының хамаатызы атты Бангкок тыпсын турар. Кампучияга удур операцияларга киржип турар Таиландының девискээринде турар кижер реак[illegible] ол-ла соруглга-биле деткип турар.

Оон кызыгаарларын КУРнуп шериглериниң болгаш элетнам эки турачыларының үреп турарының дугай[illegible] Таиландың бадыткаашкынынарыиың мегезии ол халдаашкынынар теречилеп турар. Ол бадыткаашкынынар Камучияга удур бодунуң [illegible] рессчи халдаашкынынарын чажырып, делегейниң хөй-ниитизии бүлүдүрарынга Бангкокка херек боон турар.

(СЭТА).

ООҢ ХЕРЕЧИЛЭЭНИ

ЛУАНДА. Чер бөмбүрзээниң иштииден чара тен үмүи келген демдеи улуг оттуг казыргы кара-бора оныуг мөогу хевирлиг булутту көргүзүп турар. Ол дээрге улам тарап, чылып бар-ла чыдар, оон соонда ол хүиду дуглай бээр. Частышкындан үрелии, бак-сыраан ортемчей карангыга бүргедиптер. А оон бичии орт — көдүрген холдарында ак көге-бугалыг үш кижи көстүп турар. Ангола чуруккчу Филиппе Сальвадориуң ол чуруун «Ядролуг дайыиы болдурбас» деп адаан. Оон утказы Тайбыцимң делегей чылынга турасканаткан ында ажыттынган делгелгениң идеязын тодарай чугаалап турар. Дашткы чурттарның улустары-биле найыралдың болгаш культура харылзаазының совет ниитилелдер эвилелиниң инициативазын ёзугаар оиу организастаан.

Анголаның чурукчуларының делгелгеде киргеи ажылдары, хөй санныг фотоматериалдар АКШ-тың болгаш оон чалчаларының Анголада, Никарагуада, Сальвадорда, Гренадада болгаш өске-даа чурттарда үүлгедикчи хөделиишкиниерии сойгалап, дайыиның коргунчуг болуушкуиарын бууруудып турар. Делгелгениң улуг кезии боо-чепсекти эдилере бүдүрериң сорсадырынче, делегейниң айыыл чок чоруун бижиглаарынче утпаган ССРЭниң күжениишкиниериниң дугайында чугаалап турар.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: революцияның штаби — Смольныйда В. И. Ленинниң кабинединде экс-курсавтыстар. Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ, О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ФЕСТИВАЛЬДА— ТРАНСПОРТЧУЛАР

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл болур юбилейинге тураскаатқан бүтүү-эвилелдиң ийиги фестивалы бо чылдың март айда эгелээн болгаш бистиң республикада ам-даа уламчылавышаан. Профэвилелдерниң тыва область чөвүлелиниң адыр аайы-биле профэвилел обкомнары эртип турар фестивальга идепкейлиг киржип, ажылчыннарны, албан-таакчыларны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны ол фестивальга хаара тудуп турарлар. Фестивальдарны коммунал ажыл-агый ажылдакчыларының, садыгның база харылзаа ажылдакчыларының профэвилел обкомнары бедик деңнелге организастаг эртиргенин демдеглээн авазар.

Бо чылын автотранспорт ажылдакчыларының профэвилел обкому боттарының профессионал байырлалынга база Октябрьның 70 чыл ооңга тураскаатқан фестивальды чарлаан, бодуңун коллективтериниң аразында график, эвилег ёзугаар концерт көргүзүглерин эгелээн. № 1, 2 автобудурулгелериниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери эвилегиг фестивальдың көжегезин ажылдың, боттарының концерттерин көргүскүзээн.

Ук автобудурулгелерде уран чүүл бөлүмнери доктаамал ажылдап турар. № 1 автобудурулгениң уран чүүл удуртукчузу Улан-Удэниң культура институдунуң бо чылгы доозукчузу Виктор Прусаков, а № 2 автобудурулгениң уран чүүл удуртукчузу Валерий Федченко олар коллективинин репертуарын чаартып, экижилериңге чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, жанрлары хөй, эки концерттерни бараалгатканы ук уран чүүл ажылдакчыларының арга-мергежилиниң өзүп орарын бадыткап турар.

Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң фестивалы ам-даа уламчылавышаан. Даразында Улуг-Хемниң, Минусинскиниң, № 3 болгаш пассажирлер автобудурулгелериниң коллективтери сценага маргылдаазын уламчылаарлар.

Б. КЕНЕШ.

Улугларга уруглар дугайында

УРУГЛАРНЫ ХҮНДҮЛЭЭЛИ

Кижизидилге — карын айтырыг. Бо талазы-биле партия, чазак улуг сагыш салышкынны кылып турарын школа реформазының документилеринден, СЭКП-ниң XXVII съездиниң материалдарындан көрүп болур. Бо темага хамаарыштыр «Шынның» арнынарынга чырыттынып үнүп турар чүүлдерге каттыжып, чамдык авторларның хөй-ниитиниң мурнунга көдүргөн айтырыгларын башкылаашкын ажылынга ажыглап, арга-дуржулгамны белдилерин орадажып чоруур мен.

Уруглар кижизидилгезин чаңгыс талалай чорутпас деп чүве билдингир. Чамдык таварылгаларда ада-иелер школаже, школа ада-иезе чаа кагжыр, чарбыжар база болгулаар. А —ынында школа, ег-бүле, хөй-ниити демнежин ажылдаарга, кижизидилге ажылы улам дээштиг.

Бичии кижилериң кижизидилгезинге ада-иениң, улуг кижилериң үлегери салдарлыг. Хөй-ниити черлеринге, бажыңнарга улуг улус болуп каңчаар ап чоруурул, олар аразында каңчаар чугаалажып турарыл, кандыг хамаарылгалыгыл — уруглар оларны үргүлүг эскерер, оттүнүксээр.

«Кижизидилгеде түрмек чүүлдер чок» деп шылгаранган совет педагог А. С. Макаренко чугаалаан. Ол шынап-ла мынам. Кижи бодуңда эскербес, од хирезинде ада-ие кижи хүн бүрү кылып турар ажыл-ижи-биле, бодуңап чоруруу-биле уруг-дарынга үлегер болур. Чижээ, ие кижи бажыңында бичиндээ аңаа олурбас болгай. Од хостуг шагында мөөп-ла бирле чүвени кылып турар. Уругары база ону дөзекээр. Бир эвес авазы чүдүргай, бажың-балгадының иштин дайлавас, уругларының яжык-хевин кичээнгейге ап, хайгаарабас болза, олар арыг-силиг эвес чорукка чаңчыгып каар. Кижизидилгеге база бир кол черни бичии кижилерге бүзүрел эзелеп турар. Уругларны хүндүлээр, оларга идегеп, бүзүрээр деп чүве улуг улустуң талазындан чамдыкта уттундурба бээр үелеп турарын кижи эскерер. Чоокта чаа бодумнуң удуртун турар клазым өөреникчилериңе «Улуг улустуң силерге хамаарылгазын кандыгыл» деп айтырыгга анкета долдурткан мен. Өөреникчилериниң чамдык харымнарын мында киирейн.

«Чамдык албан черлериниң ажыдакчылары бичии улустарны керекке албас, айтырыг салырга, харылаар-зарылдаазас болур чорду. Почтага барган, чагаа хавы айтыраарымга, бир ажылдакчы үгбай лыка үр мыттаавайн орар бол... Катоп ...ыраарымга. 2—3 минута эрткенде, ам кээп чагаа хавын ап берген. Мындыг таварылгалар дыка өөчок. Эөлдек болур талазы-биле улуг улус уруглар үлегерлиг болур болза эки».

«Чамдык улуг улус чаңында бичии уруглар турда-за, үш-баш чок чүвелер чүтаалажыр, багай сөстер адап, меңээр. Бо база улуг улустуң талазындан шын эвес чоруун көргүзүп турар».

«Бистиң суутта мындыг чурум бар. Чунар-бажыңга четверг, пятницада — өөреникчилер, суббота, воскресеньеде — улуг улус чунар. Өөреникчилер чунар хүнде чунар-бажыңның ажылдакчылары (кассири, аштакчылары) боттарының таныш-көрүштерни эвлеп мурнуундан киирер. Бичии улусту хүндүлевес. Суббота, улуг-хүнде бичии улус чеде бээрге, ойладыптар».

Бо чижектерни моон-даа мындай уламчылап болур. Үстүнде чижектерден алгаш көөрге, уруглар хүн бүрүде таварыжып турар чүүлдерни кончуг тода биижип турар. Эң-не хөй чижектерде — суурнуң ладыглыргына чамдык садыгжыларның эвилелээдек эвезин, бичии улуска бүзүревезин, бичии садыг алыкчыларның негелдерин чедир дыннап эрттирбезинин дугайын киирген.

Ындыг таварылгага бистиң ег-бүлевис кежигүнээри база кирип тургулаан. Улуг улус чай чогуудан хлеб сөдар дээш мынам дөртүү классчы турган дуңмавыс садыг чорукан. Суурнуң садыгжызы тударга безин хөөрү холга чыпшынып турар, өртең борбак кара хлебти аңаа садыкаанның кижи кайгаар чораан. Бо чорук бичии кижиниң хомудалы аарак көргенин айтып турар мынажыл.

Улуг улустуң өөредилгеге хамаарылгазы кандыгыл? Ада-иелериниң хөй кезии өөредилгениң уругларның кол ажылы дең медерел билип турары кончуг эки. А өскелеря...

Чоокта чаа школа чоогунга мындыг болушкунуның хереснин болдум. Тоску классчы оол кичээлинче баар дээш, а ...ам: «Идик, садыгже баргаш кээли. Инда идиктиң таварыжын көрүп, кедип бер. Үр боор эвес, дораан келгеш, озалдап кире-ле бергей сең» — деп тыпар. Бо таварылгада не кижи оглуң шын эвес ажыл-чанга кижизидип турары ол.

Бо сайзыранган үеде өөредилгеге компьютерлер, кино, техниктиг херекселдер шуутла программа ёзугаар кирип турар. Телевидение дамчидылгаларын база ажыглап турар бис. Ындыгыл кинофильмилерни классчан ...ашкаар шакгарда өөренирчилериниң назы-харын барымдаалап көөрүн сүмелеп турар бис.

Күзүн совхозна шефтеп турар үевисте мындыг чогенчиг таварылга болгаш. Ынчан И. С. Тургеневтиң «Аңаларының болгаш уруглары» деп романынга үндезилеп тургускан өндүм телевизиорга чоруп турган. Совхозтан бистиң удуртуп турган даргалардан бистиң 19 шаанга чорударын ыңаккы телевизиорда кино көөр бис, программада кирип турар чогаалдыр дээрзин тайылбырладым. Удуртукчуларының (!) аразында бирээзи: «Телевизордан чүүү өөренир чүвел? Книгага сыңнап алгаш, эрте чоруур деп хамык улус башкарынар олдур» — деп, өөренирчилер дыңнаан турда чугаалады.

Уруглар кижизидилгезинге улуг улус үлегер бээр. Олар кудумчутта, бажыңында, албан черлеринге талептиг ажыл-чаңы, эвилел-эвилек чугаа-сөзүү-биле уругларга кижизидикчи салдарны чедирген турар ужуглуг. Ынчангаш «Шын» солунуңун арнынга көдүртүнген бо айтырыгга ада-иелер идепкейлиг киржиры күзээвис.

М. КҮЖҮГЕТ.
Тээли ортумак школазында орус дыл болгаш литература башкызы.
Бай-Тайга район.

АВАЛАР-БИЛЕ АЖЫК ЧУГАА

Районнуң кижи эмнелгезинде хереэжеңнер чөвүлели (даргазы Чечек Чамбыт) эмнелгениң кызыл-булуңунга ажыктыг, солуң болгаш кижизидикчи уткалыг кежээлерни бо-ла эрттирер бээр. Октябрь айның сөөлүү дыштанылга кежээзинде «Аваларбиле ажык чугаа» деп кежээни элээди школачы уругларбиле кады эрттиргеп. Аңаа авалар биле кыс урулларның аразында ажык чугаа болган.

Район эмнелгезиниң гинекологу В. Д. Кызыл «Кыс уругларның гигиназы». эмнелгениң улуг лабораитызы Ч. С. Чамбыт. «Хөй-ниити черлеринге болуп ап чоруурул» деп бесседаларны кылган. Дараазында кежээниң киржикчилери ыяы-бүрү оюнмарны ойнап, ыры, танцы конкурстарынга киришкеннер.

Оюн-тоглаанын түнелиинде моон соңгаар кандыг-кандыг темалыг кежээлер эрттирээ чогумчалыгыл, «Аваларбиле ажык чугаа» деп кежээниң эртиккен кандыгыл деп айтырыгларга харыларны, санал-онаалы болгаш сүмелерни дыңнаан. Ук кежээниң элээди кыс уруглarга кижизидикчи салдарлыгы, иелерге сүмелер ажыктыг болганы киржикчилер демдеглээн.

Б. БАГАЙ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

НОЯБРЬ

11. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.45 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. «Чонуң аразындан» (1-ги сериазы). 10.05 — «Хоорай болгаш бойдус». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.25 — «Дириг чеҗээш». Н. Тоҗсоотуң маадырлары эткайда. 11.30—11.35— Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 —«Кодээнин горизонтулары». Док. телефильмнер. «Чер-биле бакташпас», «Ажыг чигир». 15.35 — А. Мачаварианы. «Чалгы назыны». 4-кү симфония ССРЭ-нин Культура министерстводунуң Күрүменин симфония оркестри күүседи. 16.15 — Шажын болгаш политика. Үнүат түрээ-хинтиң өжээнзирек ажылынын тайыгы. 16.45 — «Фирая Касимова мраморе». 16.55 — «Ангола: чарлаваан дайынның яза-биле». Тайб чуртаары, ажылдары дээш ангола улустарның кандырлыг демисселиниң дугайында док. телефильм. 17.45 — «Дүрседээшкин». Ажыл-агый механизми. СЭКП-ниң XXVII съездиниң шинтирлериниге дүүштүр экономиканы удуртуруның эң-не түр үзүүлүкчи оруктары. ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент-кежигүзү П. Г. Бучин ооруда... 18.45 — Бистиң садывыс. 19.20 — «Москваның эртеңи». Док. телефильм. 19.40 — Совет милициянның хүнүнге тураскаатқан концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Күрүменин Төп концерт залындан концерттиң үлешчызы. 23.15 — 23.40 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Исык-Күл — эртем кежер». Док. телефильм. 8.35. 9.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Күзүн колхозта. 8.55— «Алмаз порошок металлургиязы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05: 13.25 —Франциядыл. Өөредилгениң бирги чылы. 9.55 — «Чаштарга геометрия. Үш-булуңнар камчаар ажыглаар турарыл». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулларынга. Эстетиктиг кижизидилге. Бүзүрүлгениң организастаарымга эстетиктиг фильмнер. 10.35; 11.40 — Информатиканың болгаш саналга техниканың үезинде. 9 класс. 11.05 — Шыдыраа школазы. «Ак терге». 12.10 — «Кантемиржилер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.25 — Музыка. Б. В. Асафьев. 13.55 — Карл Маркс болгаш революсчу Россия. 14.25 —«Ада-чурттуңун төлептиг оглу» Н. А. Некрасовтуң чогаадыкчы ажылынның дугайында. 15.25 — 15.30 — Медээлер. 18.00— Медээлер. 18.15— «...Он алды харга чедир болгаш оон-даа улуг назы».

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Уругларга фильм. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: «Мал ажылы —шалыпчы фронту». Бии-Хем районунуң «Эзербек» совхозтуң директору А. Б. Монгуш дамчыдылгага киржир. «Күш-ажылга алдар». Кызылдың күш-ажылы коллективтериниң мурнакчыларының дугайында кино болгаш фоторепортажтар. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Тарылгадан коргар бегемот». Мультфильм. 20.15 — «Подкамен-ная Тунгускадан ёсчи». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 20.35 — Шүлүк чогаалы. Мэрк Лисянский. 21.00— «Үе». 21.35 — «Уйгуралдыг фильмнериниң экраны». «Кеземче херээниң инспекторуу». 23.05 — Аар атлетиканга делегей чемпионады. Болгариядан дамчыдылга. 23.30—00.45 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва)—СКА.

12. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.45 — «Михайло Ломоносов». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги фильм —«Чонуң аразындан». 2-ги серия-зы. 9.55 — «Дириг амытаннар дугайында». 10.55 —11.00 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Ырак-чоок». Док. телефильмнер. «Уран чөвүнүң эртнеи чеэзи». «Чаа ариннар». 15.30 — «Румын рапсодия». Аас чогаал ансамблиниң концерти. 16.10 — Бүгүдеге стадион. 16.40 — СЭКП ТК-ниң кежигүнү. Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады. Минскиниң автозаводунуң даргазы Е. А. Шулак-биле өөренирлериниң ужуражылгазы. 17.25 — «Евгений Жарковскийниң ырлары». Фильм-концерт. 18.00 — «Дошкун тулчуушкундан тиндекчилер боор үнер». 2-ги дамчыдылга. 18.45— Бүгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдыралга. 19.35 — Ш. Чайлев-Квартет. Д. Д. Шостаковичиниң аттыг Күрүменин үнүүрези ойнаар. «Делегир. 19.47 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериалыг уран-чечен ф

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 12 Среда № 262 (13262).

1925 чыдда үнделип эгелээн. Өртээ 3 көпеек.

ЭДЧ кежигүннери социалистиг чурттарның аку-дуңма партияларының удуртукчуларының ужуражыышкыны

ЭДЧ кежигүннери чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ажылчын ужуражыышкыны 1986 чылдың ноябрь 10-да Москвага болган.

Аку-дуңма чурттарның кады ажылдажылгазын болгаш деминг хеделишкинин ханылларының чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналсолчулгазынга: Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары М. С. Горбачев, Болгар Коммунистиг партияның ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, Вентр социалистиг ажылчын партияның Чиңгине секретары Я. Кадар, Чехословакиниң Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хоннеккер, Румын коммунистиг партияның Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро олар киришкен.

Аку-дуңмалышкы партияларның удуртукчуларының ужуражыышкынын бодунуң ажылын уламчылаар.

(СЭТА).

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозуңу эвилеглиг хуралынга республиканың улус ажыл-агый аңырларында январь-октябрь айларда Күрүне планының күүселдезин болгаш 1986 чылды чедиишкиниг доозар талазы-биле практиктиг сорулгаларны чугаалажып кергеш.

Бо чылдың он айларының дургузунда улус ажыл-агыйының бүгү адырлары улам ынай хөгжүлдезин алган деп хүлээп алган доктаалда демдеглээн. 1985 чылдың ол-ла үезинге деңнээргө үлетпүр продукциязын бүдүрери 6,1 хуу, оны сайгарарының ниити хемчээли — 4,6 хуу өскен. Кол фондуларны ажыглалга киирери 27,6 хуу улгатхан.

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң болгаш садыл алырының темпилери элээп өскен. Тараа, дүк садарының чыл планы күүсеттингеш. Мыйыстыг бода малдың, хой болгаш өшкүнүң, чылгы малдың болгаш хаванарының баш саны өскен. Малдың өлүп хораары кызырылган.

Чурттакчы чоннуң аш-чем продуктулары-биле болгаш аш-чем эвес бараалнар-биле хандырарында, амыдырал хандырылгазында чамдык эки үүлдер кылдынган. Күрүне болгаш кооператив садывында бараан саарылгазы (арага-водка кылыглары чокка) 10,6 хуу өскен, төлевирлиг ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээли 12,1 хуу өскен.

Оон-биле кады республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде чамдык четпестер ам-даа бар. Үлетпүр, капитал тудуун, ачы-дуза чедирериниң адырларын хөгжүдеринге удуртулганы үдезинии-биле эвилеп, ажыглалга киирериниң планын күүсеттээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле планны алды бүдүрүлге күүсеттээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өскүдезинин күселээ-биле үлетпүр продукциязының үгле 66 хуу немей өскүлеэн чедип алдынган.

Барыын-Хемчик районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери багай ажылдап турар. Туувбу завод, сепателге-техниктиг будуруже бүгү кол көргүзүглерге оң айларның планын күүсеттээн, а эът комбинады бараан продукциязын бүдүрер талазы-биле планын күүсеттээн. Чөөн-Хемчик районнуң үлегерүүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кудулап турар. Каа-Хем районнуң бүдүрүлгелери, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын, ажгы завод, Кызыл-Мажалыктың сепателге-техниктиг бүдүрүлгезин, Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинады күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өскүдезинин талазы-биле планнаттынган темпилерин чедип ап шыдаваан.

Ниитизи-биле үлетпүрде 1 рубль бараан продукциязынга чарыгдалдар үлгатхан. Бии-Хем, Кызыл болгаш Улуг-Хем районнарда үлетпүр продукциязының бот-үмезин эвээжедир талазы-биле тос айларның планы күүсеттинмээн. Алгы заводу, пиво заводу, Тураның арга-ыяш пунктуузу, Арга-арыг министерствозунуң чамдык бүдүрүлгелери бот-үнеким планнан ажыр үлгаттыларын болдурган.

Бо чылдың үшкү кварталында дужаалданың чүрүмү бакса-раан. Үлетпүр бүдүрүлгелери он ай иштинде хереглекилерге 1,6 млн. рубль продукциязыны чедир бербээн.

Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрери үлгаттырарынга бар аргаларны багай ажыглап турар болгаш эрткен чылдың он айларының деңнелиңге оларны бүдүрери 11,9 хуу кудулаан. Культура-амыдырал хереглелиниң болгаш ажыл-агыйга херек кылыгларның ассортиментизи херек кырында чаартынмайн турар.

Капитал тудугда шыгыы четпестер хевээр артышаан. Бо чылдың он айларының иштинде 12,6 млн. рубль капитал салыышкынын шиңгээдин албаан. Объектилер тудуунуң темпилерин улгаттырар, оларны ажыглалга чогуур үезинде киирер талазы-биле бодунуң ажылын министерстволарның болгаш ведомстволарның, тудуг организациялларының удуртукчулары эң оожум эде тургузуп турар. «Тыва тудуг» (И. К. Гнездилов), «Шагонартяжстрой» трестер (Л. Н. Ткаченко) бүдүрүлге, чуртталга болгаш культура-амыдырал хандырылга тудуглырының хөй-хөй объектилерин ажыглалга киирериниң планын күүсеттээн.

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын (Г. М. Шубник) чөр-чер Советтериниң объектилериниң тудуунга акша-хөреңгинин багай шиңгээдин ап турар. «Тыва автоорук» эргелел (В. К. Трофимов) автоорукгарны болгаш көвүрүглерни багай тудуп, эртээ чылдың он айларының деңнелиңге бодаарга, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин 9,2 хуу кудулаткан.

Чөмүш районнар болгаш хөй-хөй совхозтар күрүмеге көдээ ажыл-агый продукциязын садарының планын күүсеттейн турар.

Эът садарының тос ай планын Барыын-Хемчик район болгаш 17 совхоз, сүт садарның — Тес-Хем район болгаш 17 совхоз күүсеттээн. Дүк садарының чыл планын Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнар болгаш 19 совхоз күүсеттээн. Эрткен чылдың тос айларының деңнелиңге бодаарга ийи болгаш төвениң баш саны кызырылган. Тожу болгаш Сүт-Хөл районнарның совхозтары түс инек бүргүзүнден үгле 47—55 быжаалар алган. Совхозтарда бот-орулга-чарылганы, коллективтиг керээни оожум кептередип турар. Чамдык ажыл-агыйлар карылгалыг ажылдавышаан.

Чурттакчы чоннуң садыг, коммунал-амыдырал хандырылгазында четпестер оожум чайлаттынып турар. Чурттакчы чоннуң негелдезин багай өөренип көрүп, бараан курлавырларны дүрген саарарын хандырбайн турар. Кызыл хоорайның, Бии-Хем, Таңды болгаш чамдык өске-даа районнарның хөй-хөй магазининде болгаш хөй-ниити чеменилгезиниң бүдүрүлгелериндө ассортимент кызыы. Бараан-материалдыг үнелиг үүлдерни чарыгдаары болгаш дулаглалдыг болуру ам-даа ажып эртинмээн. Чунар-бажыңнарга, баш таарар черлерге, амыдырал хереглээр машиналарны, радиотемезинзор аппаратуралар-ны септээринге чоннуң хереглел чедир хандыртынмайн турар. Ачы-дуза чедирериниң четпес культуразы, садыглаашкын чүрүмүн үреп турары, чагыглаар хуусавазын үрээри хөй-хөй бүдүрүлге черлериниң көшкак ажылы чурттакчы чоннуң чөптүг чемелээшкинин бодуруп турар.

Улус ажыл-агыйының адырларына камналга болгаш хумагалалыг чорук, материал-чиг эт, күш-ажылчы курлавырларны чап ажылаарынче ажыглачы чонну мөбилизастаар талазы-биле ажылды идепкей чок чорудун турар, ажыл-агыйжы эвээш чоруктуг болгаш төтчегдээшкинин бодуруп турар.

Социалистиг чарыштыг, масса-политиктиг ажылды, кескү агитацияны организастаан турары күш-ажылчы хөй-хөй коллективтерде багай байдалда туруп турар. Кызылдың, Таңды, Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында прогулдаан ажыл чок аналз турар чоруктар ам-даа хөй, арагалаар, ажылдаар черлерде салдынчак чоруктуң фактылары ам-даа бар.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның удуртуулулары, профсоюзтар комитеттери социал-амыдырал айтырыгларын шиитпирлээринче көрүнмейн, ажылчы чоннуң ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштамырынга таарымаалыг байдалды тургуспайн турар.

Бо чылдың он айларында ажылдың түңнелиин, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының хөөрүдап турарының чылдагаанынарын делгереңейин-биле сайгарып көөрүн, 1986 чылдың күрүне планнарын болгаш үүсеттээн черлерин чугаа чокка күүседир талазы-биле соңгаарладып болбас хемчегдерин ап чорударын СЭКП обкомунуң бюрозу обкомнуң килдистерине, Кызыл хоорайның, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, Министрлер Чөвүлелиниң, хооррайкүүскомнарга, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга хүлээидиртен. Эртем-техниктиг деспшлгенің чедишкиннерин, мурнакчы технологияларны идепкейлии-биле нептередириниң үдезиниинге улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче дүргенишчидер талазы-биле кызымаккай ажылдаар. Организакчы, масса-политиктиг ажылды күштелдирер, ажылгы чоннарның коллективтеринге социалистиг чарыштың дээштинин бедидер.

Партийжи, күрүне болгаш күш-ажылдың сагыыра-чурүмун быжыглаар талазы-биле шыңгыы хемчегдерин боттандырып чорудар, ажыл шагы үзерлер-биле, оске-даа корум-чурүм үрекчидерн-биле эптеш чок демиселди күштелдирер, күш-ажылчы коллективтерге бедик организастыг болгаш корум-чурүмуг болур чоруктуу хандырар.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларына Ленинградтың болгаш Харьковтуң дуржулгазын калбаа-биле ажыглап турган, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның ийиш үезичет-биле ажылдаарын организастаар талазы-биле тодаргай хемчегдерин боттандырып чорудар. Транспорттуң, школа назыны четпээн уругларлар албан черлериниң, медицина албан черлериниң, садыг болгаш амыдырал хандырылга албан черлериниң, ачы-дуза чедирериниң болгаш оске-даа черлериниң ажылын эде тургускаш, оны боттандырарынга эргежок чүтүлга байдалды тургузар.

1986 чылга планнаттынган кол фондуларны, бүдүрүлге күүселерин болгаш социал-культура албан черлерин чугаа чокка ажыглалга киирерин, а ол ышкаш капитал салыышкынларын шиңгээдин алыр болгаш тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсеттээн.

Мал хыштаглаашкынын чедишкининг эртиргери, мал ажылының продукцияларын күүнеге садарының чыл планнарын күүсединиң кедээ ажыл-агыйының, бүгү агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының чугула херээ кылдыр саналр. Часкы ховү ажылдарынга белетелдин соцгаарлатпайн эгелээр, техника септелгезин, үредин материалын арыглаарын, культураларын ажылдан кымрының интенсивтиг технологизазының аргаларынга механизаторларны өөредирин организастаар херек. Чер болгаш мал ажылынга интенсивтиг технологиялларны шиңгээдип алыр талазы-биле ажылды үдезинии-биле эде тургузар ужурлуг. Совхозтарны болгаш одарның салбырларының коллективтиг керээ, долу бот-орулга-чарылгалыг болгаш чарыгдалдарын орулгазы-биле дуглаарынче кызымаккай шилчидер херек.

Улус ажыл-агыйының адырларынга ажыл-агыйны эргелеп башкарарының экономиктиг аргаларын идепкейлии шиңгээдип алыр, бүдүрүгелериниң орулгалыг болуруя бедидер талазы-биле ажылды чүткүлдүг чорудар. 1987 чылдан эгелеп ажыл-агыйны эргелеп башкарарының чаа негелдемирнче үлетпүрүнүң бүгү адырларын шилчидеринге белеткелди, каттыжыышкынарны болгаш бүдүрүлгелерин долу бот-орулга-чарылгалыг болгаш бот-акшаландырыышкынче шилчидер, ажыл төлевирииниң, керээлиг хүдээлгелериниң шаңнал-мактадыг болур ролюн бедидер, объективлерни айыттынган хуусаалары-биле шыңгыы хүүштүр түдүн тургузар талазы-биле хемчегдерни чогуур үезинде боттандырып чорудар.

Экономиканың болгаш хумагалыг чорукчуң курлавырлар каминалгазының, одаар чүүл, энергия, оске-даа материал-чиг эт болгаш күш-ажыл курлавырларының каминалгазының чурүмун күштелдирер талазы-биле хемчегдерны бүдүрүлгелерге, совхозтарга болгаш организацияларга боттандырып чорудар, ажыл-агыйжы эвээ болгаш төтчегдээр чоруктар-биле демиселди идепкейлиг чорудар.

Социал айтырыгларны шиитпирлээринге, ажылчы чоннуң күш-ажылынга болгаш амыдыралынга чогуур байдалдарны тургузарынга үлегин эргилдеп хандырар, бо сорулгаларга бүгү курлавырларны бүрүнү-биле ажыглаар. Хереглел бараанарының бүдүрүлгезин ковүдедир, оларның шынарын бедидер, чурттакчы чоннуң бараан төлевирииниң негелдезин хандырар талазы-биле чугула хемчегдерни хүлээп алыр. Ачы-дуза чедирилгезиниң материалдыг баазазын быжыглаарынга немелде акша-хөреңгинин болгаш курлавырларны дилеп тывар.

СЭКП обкомунуң бюрозу күрүне планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин дээш, ажылдың стилин болгаш методтарын эде тургузары, күүсединиерия шиитпирлеттинмээн айтырыгларже мөөңнээри, практиктиг ажыл-херектерни дорту-биле күш-ажылчы коллективтерге организастаары дээш министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга негелденип күштелдирерин партия обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң килдистеринде негээн. Ажылдың бүгү адырларынга бедик принципиалдыг болгаш негелделиг, инициативалыг болгаш чогаадыкчы, ажаок ажыл-херекти болгаш тодаргай чоруктуң байдалын чүткүдүг бадыткан чорудар.

Күрүне планнарының күүселдезин үскен бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның партия эге организацияларының секретарыларынга, удуртукчуларга негелдеп кудулаткаш, оларга негелде чок хамаарылгазы дээш СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свиноковка, хооркүүскомунуң даргазы Д. Л. Тиммейге, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң ийиги секретары В. Б. Петровка айыткан.

Объективлерни ажыглалга киирерин хандырар талазы-биле хемчегдерни албааны, чыядың ажыглалга киирер тудугларында капитал салыышкыннарын доктаамал шиңгээдин ап келбээни дээш «Тыва септелге тудуг» трестиң эргелекчизи В. П. Федотовту, «Тыва автоорук» бүдүрүлге эргелелминиң начальнигы В. К. Трофимовту шыңгыы доңгуткан.

Күрүне планының күүселдезин доктаамал күүсетпейн келгени болгаш аңгы-аңгы бүдүрүлгелерни продукциялыг-биле хандырарының чүрүмүн үреэни дээш арга-арыг ажыл-агыйының министри М. А. Гаковту, министриниң орлакчызы В. Н. Перминовту доңгуткан.

Болдурган четпестери болгаш Саян Шушенск ГЭС-тиң суг долар зоназының чоогунда объектилер тудуунда ажылды калбартырынга четпестерни болдурганы болгаш олутпай чорук дээш «Шагонартяжстрой» трестиң эргелекчизи Л. Н. Ткаченкога шыңгыы айыткан.

Мөге немей бижилгелерни кылганы болгаш сан-хөө чүрүмүн үреэни дээш каттыжыышкынның чиңгине директору С. Г. Краснопероватун хууда херээн чугаалажып көөрүн. «Тыва тудуг материалдар» каттыжыышкынның партия эге организациязынга, СЭКП хооркомунга дааскан. Ол каттыжыышкынның чиңгине директорунуң эрге-дужаалынга ооң моон соңгаар ажылдап болур бе дээрэнинь дугайында айтырыгны республиканың Министрлер Чөвүлелиниге чугаалажып көөр.

Хүн айтырыында — кыштаглаашкын

МАЛЧЫННЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Өөрүде «Ак-Чыраа» совхозтуң тудуг бригадазы (бригадири Доржулай Алдын-оол) даанган ажыл-херээнге кызымак планнаттынган ониаалдарын чылдың-на ажыр күүсединип келген. Бригада кежигүннери тудуг материалдары белеткеп, тудуг кылырынан аңгыда, оларга ниитту болгаш мал чеминиң белеткелиниге идепкейлиг киржип турар.

Коллектив тудуг материалдарын болгаш оларга ниш белетеэр планын чогуур үезинде күүсединип алган. Бригадада «ДТ-75» марканың трактору чеп ажылап турган, малчын кыштагларже тудуг материалдарын соорүп турар.

Чоокта чаа малчын Агбаан Кончуктуң Бедик-Кара деп черде кыштаанга 240 дөрбелчин метр шөлдүг кажаазын тутканы, ооң иштинге хураган тургузар ийи өрээлди кылып бергеш. Ону тударынга трактористер Сергей Куулар, ажылчыннар Геннадий Хунажык, Анатолий Ловсан, Кошгар Седен-оол болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен.

Малчын тудугжуларга четтиргенин илередип, Улуг Октябрьның байырлалында мөңээ белек-тир деп өөрүп орар.

Н. ДАМДЫН.

ЫЯК БЕЛЕТЕЛДИГ

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында барган, салбыр эргелекчизиниден бир мурнакчы малчыннын ажыл-иши-биле таныштыраан дилээн бис. Эргелекчи Чакыя Салчак хоочун малчын Оңпан-оол Кужугеттин дазылга чедерин сүмеледи.

Оңгуа-чиңгил оруктар-биле машиналыг он ажыг километрни эртип, кыжаа кашпал иштин өөрү түткүткеш, дойжуун Суглуг-Ой деп черге кыштаанга чеде берген бис. Эртенги одарже үнген хой аал дужунда чалбак мөөсте чатты берген оттан чорда, ээзи-биле ажыл-ишкн чугаалы кылып четтиргиптер чалыг болган бис.

Оңпан-оол Кужугет — чүгле совхозта эвес, республикада арга-дуржулгалыг мурнакчы малчыннарның бирээзи. Мал ажылынга ажылдаа-ла он чыл ашкан. Ол төрүүн чүс хойга онаалтыр чылдан чылче хой хураганны ап, ооң планын үргүлүү ажыр күүседип келген. Эртken чылын бир дугаар төрүүр хоюнуң чүс бажынга онаалтыр сезен баш хураганны ап, хойларының баш санындан оргумаа-биле 3,8 кг дүктү кыргаанны базала эки көргүзүг болган.

Малчын кижиге агаар-бойдустуң болуушкуннары халапты таварыштырып болбур. Эртken чайын, июль айда таварышкан бергени олар черле утпас. Час-Адырже тайгалай бергеже, хенертен улуг хар чаап, кожа коданнарын хой хой доңгуп олген, а Оңпан-оол, былаың Кужугеттерин 330 хою иендп артхан. Чүге дизе хар чаап эгелээри-биле, олар бөөпкек, семзер дыттар доорзунга дувү-лаап-биле чалгай кажаа тутканы, хойлар бот-бодтарынга дегжип, деткижер кылдыр тырый кажаалапканнар.

Кыш малчын бүрүзүнден шыңгыы харыысалгаш иглээр, ажылдың үре-түңнелдиг болуру ооң дорту-биле хамаарыжыр ыяларын Оңпан-оол Кужугет эки билир. Ол кыштаанда кажааларының иштии аштап, күргадып алган. Дуржулгалыг малчын малынга 10 ажыг тоона сигнии кезип ап, кышкы үеде эвлечештирип отткарар черлерин баш удур планнан алган. Ыяк белетелдиг бо хойжуга харлыг, соок кыш воргунчуг эвес.

А. ХЕРТЕК.

КЫШТАГЛАРЖЕ ҮНҮҮШКҮННЕР

Тожуда мал кыштаглаашкыны республиканың оске райониарынга бодаарга күзүн ийи-үш неделя эрте эгелээр, а чазы база орайтап чазыгары-биле кыштаглаашкының үргүлчүдели узун дээрэн билдингир. Харның улуг болурундан малды, ылаңгыя хойлу одарладыры кыжын колдуунда болдунмас. Ынчангаш районнуң совхозтары кыштаглаашкынга белеткел ажылын хынамчалыг чорудуп турар.

Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер сорулгабиле СЭКП райкому, райүүском, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынны чамдык хемчегдерни ап турар. Тус-тус малчын коданнарга, фермаларга районнуң албан черлеря шеф дузазын көргүзери-биле быжыглаап. Ук албан черлериниң удуртукчулары оларга быжыглаан коданнарынга ажылы-биле танышып, чедер-четпес чүүлдерни тодаргайлап, баштайгы үнүүшкүнүнерни кылган. Ол ышкаш лекторлар, эмчилер, садыг, харылзаа ажылдакчылары база үнүүшкүнүү организастаан.

Малчын турлагларда чүнар-бажыңнарны септеп, мал чемгерер кажааларны четчелеп кылырынга боттуг дузаны көргүскүлээн.

Оон-биле кады совхозтуң тускай эртемниглериниң талазындан мал чеминиң хуваалдазын малчыннарга, фермаларга хуваап, быжыглаар ажылда четпестерни дүрген чайладып, ол чугула ажылды кыска үеде доозары негеттинер.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Комсомолчуларны болгаш аныяктарны бо база эрткен беш чылда, ол ышкаш ооң мурнунда-даа мал ажылынче эвээш эвес аътканган ажыл-агыйларның бирээзи Эрзин районда «Чаа орук» совхоз.

Чижээ, хоочун малчын Б. С. Сагаачының уруу Урана ортумак школа дооскан соон дарый хойжулай берген. Адазезиниң куш-ажылын салгаан аныяк ишчи терүвес хой кадарып турар. Партия эге организациязы, кады ажылдап турары коммунистер куш-ажылга кызымак, хөй-пинтии, комсомолчу даалгаларга идепкейлиг кыстыг СЭКП кежигүнүнге кандидат киллдир хүлээп алган. Куш-ажылын хоочуну, чаңгыс ол-ла бригадада хөй чылдарның дургузунда ажылдап турар Доткан Мунзук база Владимир Дандаа олар Урана Сагаачыга партияга киирер дугайында рекомендацияларны бергеш.

Урананың кады төрээн үезиниң Баазаймаа Дандаа база-да хөй ажылынга кончуг аныяда киргеш. Оон куш-ажылчы коргузүглери чыл саныында-ла багай эвес болуп турар. Үгбазының шалыпчы ижи база мал ажылында ажылдап турар өске-даа шалыпчыларның үлегери хөй ажылын шилип алырынга эвээш эвес салдарны аныяк хойжута чедиргени билдингир.

Ур үезиниң дургузунда кымак куш-ажыл мергежилдн бедидеринге, эш-өөрүүн арасынга хүндүткелдиг болурунга чугула болуп турар. Оон чижээнге Юлия база Валерий Отсурларның ог-бүдезин хамаарыштырып болуп. Олар ам тос дугаар чыл хойжулап турар, бо чыдын күрүнеге мал бажын өстүрер, хойдан ууң кыргып алыр планын чедиишкиниг күүсеткеш.

Дүүн четкелек турда, чаа коюун хоюн алган кыштаанга бис оларга ужуратпывыс. Малчыннар күр-кажаанын чаш харын үзүүр ижип доозунда, дерттеңниидеп арыннары хүрөй-кызыл аңаргап, хүлүмзуруп турулар. Кайызы-даа чаяк шырайлыг, чиик адак улус болган. Херээжеп хойжу бажыңынче кирип, аъш-чемнин бичии кады-ла үеде белеткеп четтиргиптер, кайыы-даа бистиң-биле богунгу амыдыралдың айтырыгларының дугайын чугаалап орулар.

Ылангыя Юлия Отсур бригадада, совхозта, районда бидиингир кижилериниң бирээзи. Уруглары чаш-даа болза оны бригадаларның хойжу ыштарыларынга бо-ла керүл болур. Чүге дээрге ол хөй-ниитиин, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады.

— Кылыр ужурлуг ажылдар хөй. Мен соңгулуларымның чагыгларын күүседир ужурлуг мен. Бергезинин орар үе болза чок, чонуун улуг бүзүрелин бадыткаары-биле ажылдаары депутат кижиниң чугула хүлээлгези—деп, ол биске чугаалады.

ЧУРУКТА: «Чаа орук» совхозта Юлия биле Валерий Отсурларның хойжу ог-бүдезин.

В. КАРА-САЛДЫ, фотозу.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Сөөлгү чылдарда, ооң системазын шиңгээткеин-биле холбаштыр, чер ажылының культуразы элээп бедээн. Бистиң Бай-Тайгага суггаттыг черлерни ажыглаары база экижээн. Ооң уламыдан «Тээли» совхоз бо чылын бир гектарга онаалтыр тараа культураларын мурнуку чылдардан хөй дужүтү, а картофельди 145 центнерни ажаап алган.

Ол ийиги беш чылдың баштайгы чылында тер ажылының ажыл иштерин кадагалаптадан-даа кызымак ажылдаан. Механизаторлар Сергей Ногай, Борис Хоптак-оол болгаш шаң ажылчыннары база суггаттчылар Хомушку Каттангы, Чимит Алгыжы, Опур Дыдыш олар социалистиг чарыштың мурнуку одуругун эзлеп келгеннер. Олар амгы үеде келир часкы доозу ажылдарынга белетенип, техника септээринге болгаш үрезин арыглаарынга идепкейлиг киржип, база мурнуку одуругда порүп турарлар.

Б. БАРБА.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарыл?

КЫЛЫР ЧҮҮЛДЕР АМ-ДАА ХӨЙ

Ак-Довурак хоорайның партия организациязы, ооң күш-ажылчы коллективтери СЭКП-ниң XXVII съездиниң, СЭКП ТК-ның июль (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдырапа хажык чок боттандырарынче, хоорайның социал-экономиктиг дегжүлдезин дүргеледиринче бүгү күжүн моонней, күжениишкинниг ажыл-ишке хаара туттунган. Он ийиги беш чылдың даалгаларын чедиишкинит күүседир дээш бүгү-улустуң социалистиг чарыштыг калбартыр дугайында чүүлүн ажыл-ишчилеринге СЭКП ТК-ның Кыйгырыышка харыы өзүгаар эде тургустунуушкуну болгаш дүргедиишкинин амыдырапга херек кырында боттандырарын коңчуг шүшпең чорудуп, кижилер-биле ажылды ам-даа чогуур деңнеелге чедирип шыдаваан. Тудуг объектилеринде ямыг-бүрүт чылдагаанындан туруушкуннар, брак болдурар чоруктар, эде кылымшкыннар хөй. Ынчалза четпестер өскедээ чамдык коллективтерде бар. Ооң-биле кады социал-культура айтырыгларын шиитпирлээрин үениң негелдезиниң деңнелиинге дүүштүр эде тургузары ам-даа долузу-биле чедип алдынмаан. Ооң уламынган садыг, амыдырал хандырылга, культура-чыыдыышкын адырларында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа хөй.

Айттынган болгаш өске-даа четпестерни чок кылыры, асбестиң аныяк хоорайының социал-экономиктиг дегжүлдезин дүргеледири, бо талазы-биле ёзулуг эде тургустунуушкун күш-ажылчы коллектив, ажылчы кижи бүрүзүнүң амыдыралчы негелде-соруглазы болуруун чедип алыры партийжи-политиктиг болгаш партийжи-организастыг ажылдан бүрүн хамаарыжыры билдингир. Ак-Довурак хоорайның партком бодуунуң ажылын эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар, социал-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш идей-кижизидилгелиг айтырыгларны шиитпирлээринге партия эге организациязы бүрүзүкүң чогаадыкчы, негелделиг, бедик харысалгалыг болуруун чедип алыр дээш чамдык хемчегларни ап чорудуп турар. Партком, партия эге организацияларының съездиниң шиитпирлерикиң ужур-утказын коммунист, ажыл-ишчи бүрүзүнге чедирери-биле политиктиг тайылбыр ажылының янзы-бүрү арга-хевирлерин ажыглап, политиктиг өөредилгени болдунар-ла бедик деңнеелге чорудар сорулганы салгап ажылдап турар.

Партия ажылынга эде тургустунуушкунну партия комитединиң аппаратының, ооң активиниң ажыл-чорудулгазынган эгелээн бис. Бир-ле дугаарында, парткомнуң ажыл планы эде кылдынган, аңаа тодаргай, дерспективтиг айтырыгларын киирген, коммунистериң иинти болган парткомнуң хуралдарынга чугаалажыр ээ чүүлүн айтырыгларны тодаратқан, аңаа хүлээп алыр докталаалаорны кыска, тодаргай хемчегларниг кылдыр ажылдап кылырын чүрүмүткеп, хуралдар чыырының санын кыскырган, ажыл шагының үезинде удуртукчу ажылдакчыларны парткомче келдиртирип эвээжеткен. Парткомнуң ажылдакчыларының бот-харысалгазын бедиидерин-биле оларның кижи бүрүзү хууда чогаадыкчы планныг болуру чедип алдынган. Удуртукчуларның, коммунистериң отчёттарын парткомнуң, партия эге организацияларының хуралдарынга дыннаары чаңчыл апар чыдар.

Партком кежигүннериниң, ооң харысалгалыг ажылдакчыларының күш-ажылчы коллективтерге барып, ажылчылер-биле ужуражып турарын көзүдедип, партия база ажылчы чоннар хуралдарынга оларның боттарының ажылының дугайында отчёттарын бээрин практикалап эгелээн бис. Парткомнуң соолгу үеде кылып чорутканы, шиитпирлеп турары айтырыгларының талазы-биле отчёттарны ооң ажылдакчылары партия эге организацияларының отчёттуг хуралдарынга берген. Бо бүгү ажылды чорударда, партийжи ажылдың стилин болган арга-хевирлерин эде тургузарынче кол кичээнгейни үглэдырып турар. Кол чүве — кижилер-биле ажыл, сөгүлээн сөс-биле ажыл-херек дүгжүп турар-болгаш үреттүнелдиг болуру деп билип турар бис.

Бистиң ол күжениишкиннеривис ам безин чамдык эки үре-түңнелдерниг боон турары бистиң өөртүп турар. Оны комбинаттың арытлал фабриказының энергоцехтиң, төп бүдүүлге лабораториязының партия организациларында партийжи ажылдың кескизү-биле эскижээни бадыткап турар. Ооң түңнелинде айттынган коллективтер күүлге ээлээлерин болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин соолгу үеде чедиишкининг күүседип турар апарган.

Ооң-биле чергелештир бистиң партийжи ажыл-чорудулгавыс ёзулуг чаартынган, эде тургустунган деп мактанып кандыг-даа барымдаа бисте чок. «Тывa даг-дүгү» комбинаттың рудиниг, транспорт цеги, «Тыва даг-дүгү тудуг», орук-септелге тудуг эргелелдери чыл эгезинден бээр планныг онаалдаларын дең-дескиг күүседип шыдаваан турарлар. Бо дээрге бүгү чүвениң үениң негелдезинге дүүштүр тургузар, коммунистериниң, удуртукчуларының бот-харысалгазын бедиидер, четпестер-биле эптеш чок болурунуң талазы-биле бистиң-даа, од коллективтерде партия организацияларының-даа шиитпирлиг хемчеглер албайн, чедир ажылдаваан турарывыстың хереченизи-дир.

Асбестиниң чечектелип, сайзыраң турар хоорайының партия организациязының муриинда салдыкган соруглалары улуг болгаш харысалгалыг дээрзин медереп билип турар бис. Ынчангаш партком, хоорайның бүгү коммунистери болгаш ажылчы чоңу боттарының бүгү күжүн, арга-дүржулгазын ниитиниң херээнге харам чок бээр, бүгү талалыг эде тургустунар дээш ам-даа шудургу ажылдаар ужурлуг. Ол дээрге — бистиң бирги чергенинг соруглавыс.

В. КҮЖҮГЕТ,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партком секретарының оралакчызы.

МОСКВА. ССРЭ-ниң УАЧД-зиниң «Чонның хереглеп барааннары болгаш чурттакчы чонга ачы-дуза чедирилгези» деп ян улут павильону аңаа келген кижилерге калбак көргүзүглерни — «Барааннар болгаш ачы-дуза чедирер талазы-биле комплекстиг программаны — хой кезии перспективтиг чаа чүүлдер болуп турар 12.000 экспонаттарны көргүзүп турар. Ында тематиктиг 10 болуктер, оларның аразында «Чурттаар чер болгаш таарымчалыг байдал», «Чаш назынның делегейи», «Кинофото барааннар», «Радио болгаш телевидение» болгаш оон-даа өске бөлүктер бар.

ЧУРУКТА: хууда транспорттуң бөлүү. ында чаа, чиик автомобильдерниң хевирлерин делгеп салган.

В. СОЗИНОВТУҢ,
Г. ХАМЕЛЬЯНИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БАЗА КАТАП АРГЫШТЫРЫЛГА ДУГАЙЫНДА

Пассажирлер аргыштырылгазында четпестерни илереткен ажылчы чонналрның чагаалары редакцияга үргүлүү кээп турар. Авторларның редакцияже чоруткан шүгүмчүлелдиг чагааларының чаңчыктарын солуунуң арыннарынга парлап, ында илереткен четпестерни эдип алыр талазы-биле хемчег алыр кылдыр «Тыва автотранс» каттыжышкынче. Кызылдың пассажир автобудурулгезиниң удуртукчуларынче хөй удаа чоруулуп келгеш. Шүгүмчүлелдиг чагааларының талазы-биле чамдык хемчегларни ап турза-да, пассажир аргыштырылгазында ам-даа бар бооп турар четпестерни, республиканың районнарынче база чурттакчыларга тогдуктар база арбын турган. Олар база-ла көүлбестей берген. Мешкен-Хөлче көрүп, маңаа кээп турар диргиг амытаннарны камгалаар талазы-биле боттуг хемчегларни алыры негетпиниң келген.

Н. ТЮНДЕШЕВ.

Пассажирлер аргыштырылгазында четпестерни илереткен ажылчы чонналрның чагаалары редакцияга үргүлүү кээп турар. Авторларның редакцияже чоруткан шүгүмчүлелдиг чагааларының чаңчыктарын солуунуң арыннарынга парлап, ында илереткен четпестерни эдип алыр талазы-биле хемчег алыр кылдыр «Тыва автотранс» каттыжышкынче. Кызылдың пассажир автобудурулгезиниң удуртукчуларынче хөй удаа чоруулуп келгеш. Шүгүмчүлелдиг чагааларының талазы-биле чамдык хемчегларни ап турза-да, пассажир аргыштырылгазында ам-даа бар бооп турар четпестерни, республиканың районнарынче база чурттакчыларга тогдуктар база арбын турган. Олар база-ла көүлбестей берген. Мешкен-Хөлче көрүп, маңаа кээп турар диргиг амытаннарны камгалаар талазы-биле боттуг хемчегларни алыры негетпиниң келген.

Бажен чылдарны төөчүлеп, ооң-биле янзы-бүрү күштардан аңчыда куулар безин турган. 1967 чылда эр, кыс дөрт куу турду. Чоорту-ла олар читкилей берген. Кара чаңгыс куу арткан. Од ийи чыл хире часкаан кээп турган, чоорту көзүлбейн баргаш. Ийи-чаңгыс алыксак-чиксек кижилериниң, браконьерлерниң араатанзыг үүлгелиниң түңнели ол болган деп чон санаап турар. Кызыл-Дагның болгаш Барлыктың ховуларына тогдуктар база арбын турган. Олар база-ла көүлбестей берген. Мешкен-Хөлче көрүп, маңаа кээп турар диргиг амытаннарны камгалаар талазы-биле боттуг хемчегларни алыры негетпиниң келген.

Н. ТЮНДЕШЕВ.

Советтер амыдыралы

ЧЕТПЕСТЕРНИ КАТАПТАВАС

Ажылдың кандыг-даа участогунга эде тургустукарын үе негеп турар. Шүшпең, үе-шак эрттирип, ажыл чылыр олуттай хөнүлеп, чаңчылдан үштүнар. Чүгле бижиг сагылга-чурумуун байдалынга дүргедээшкин-биле ажылдан болуур чеи чүве биилеңнер. Ынчангаш улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнде ол талазы-биле шүгүдүүш турар. Самагалдай кодээ Советтиң ажылын коммунист С. А. Дамбаға бүтүрээн. Аныяк коммунист күүскомга, депутаттарга даянып, Советтиң хөй талалыг ажылынга харысалга-биле хамнып кирген. Советтиң организас-массалыг ажылында чедир кылдыңмайн турган чүүлдер бар, ажыл саңдаргай турган дизе, чествыг Сылбас Күүскөм оны чогаалаашкын дүтүрүпкэн. Оон чылдагаанның мооң мурнунда күүскөм даргазы турган Т. В. Оюнактың бот-харысалгазының чаңгызы-биле таймылбырлаар апаар. Кодээ Советтиң сессиязынче хөй түңнүг акпаның өре-самчыгалыын ол болдурган. Оон кылганы өре-самчыгалыкка хамаарыштыр негелде органы мынчага чедир түңнел үнелеп-бээн. Оны чы- [illegible] турарының чылдагаанны билдинмее. Ол ажыл-чаң ажыг чеңнең удуртукчузунга шүүт таарымнавас.

Советтиң мурнунда салдыгаа соруглаларны чедиишкиннит күүсетпиверн чер-чер Советтеринің ажылының стилиндең, үүдээн алганы шиитпирлерни оларның «ажыг күүседи» турарынаан доктаамал комиссиялардың болгаш депутаттар бөлүктериниң сүмелерни ажыдыралда каңчаар боттандырып турарындан улуг хамаарыжыр дээрзин бөгүнгү күүскөм киирээнгейде ылган [illegible] рар. Кодээ Советтиң демисеерни чаагайлыкка ажылдар кылдыңмын турар. Моорт мурнунда ол талазы-биле кирип турган хомудалдар чоптуг. Суурну долганнар чыгаа берген бактарны чайлалар хемчегзер ажылынга турар. Чонның чүрттээ турар черинин айы-биле кижилиглиг ажылдың күштелирее соруглавыле суурда агитквартираларның ажылын депутаттарны, актив дамчыштыг идепкейжиткен. Ынчангаш арага ижеринге сунгулуг, уруг-дарыынын өөредилге-кижизидилгезинче сагыш салбас кижилер-биле ажылче кичээнгей күүседилер.

Деңнеэзиниң арыг-шевериниң, чаагайлыкчылгазының кичээнгей салбас коллективтер район төвүнде бар. Адыгырыгы ажыл-агыйжы ёзулыг көөрү оларлан негеттинип турар.

Д. МИҢИТ.
Тес-Хем район.

Кызылда «Чечек» ательеде кыжын кедер чылыг хөрептээштер даарап кылыр бригада бар. Олар ажылды улустуң чагыларыле күүседирлер. Он ажыг шеверлериниң арасында Куулар Маңзат база чай чок ажылдаан орар. Ол тудуштур ында, даараан эткен кадын хептерни изиг ылнир-биле дескилей базар. Кылын хептериниң тиилеринге келгеш, ылнир аңаа элээп доктаай бээр. Ооң соонда ол аар ылнирни бурунгаар чылдырып чорудуптар. Ажылынга мергежээн ажылчын— бригада чарыжында мурнакчы.

ЧУРУКТА: Кызылда «Чечек» ательеде хеп базыкчызы Куулар Дүктүгбеновна Маңзат.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

«ЫТ КАГАР» ЫЯШ ЧОК

Тожуга одаар мыш айтырыны тургузары аңаа бир бодуун айтырыг кылдыр сагындырар чадавас. Шынында ол мызыг эвес, амыдыралчы нарын айтырыг апарган. Мооң мурнунда чылдарда районга одаар мыш айтырыны ол деңнеэрде хамаарыжын турган бүдүүлге черлерни, совхозтар харыылаан турду. Олар боттарының хире-шаа-биле школа, эмнелге, культура албан черлерни хандырып турган.

Ийи чыл бурунгаар районга одаар чүүл конторазын организастаан тургускан соонда одаар чүүл-биле хандырылга айтырыы ажыжиринин орнунга улам бакшыраан. Ол канчаң мынаң бергенил? Ооң ужуру мындыг. Ук конторанның ыяш белеткенчилери районнуң хереглелиинге четпир одаар мыштыг чогуур үезинде белеткевейн, одаар мыш белеткелинин хуусазын эрттиринкининде. Районнуң мыш ажыл-агыйы, кооперация анымыр-тывыш ажыл-агыйы-биле бо контора арасында харылза чок ажылдап турар. Даваадырган ажыл-херек дээш бо конторанның удуртукчуларының ээ-харымсалга чок чоруун бо чижектер керечилел турар.

Районнуң одаар чүүл конторазының удуртукчуларының буруузу-биле школа, эмнелге, культура албан черлерни болгаш чамдык албан организация черлерни, чурттакчы чон «ыт кагар» мыш чок арткан кыштың үткүп турары дүүренчиг боон турар.

Эртикен кыжын чамдык эмнелге, культура ажылдакчылары кол ажылы каггаш, доң кыжын чаңгыс эвес ухаа мыштаар ужурга таваржыа турган. Бир эвес бо айтырыгны дүргеп шиитпирлевес болза, ол бо чылын база карантаар деп барган.

Районнуң удуртур органнары, республиканың Одаар чүүл үлетпүрүүнүң министерствозу бо айтырыгны дүргеп шиитпирлээри хүнүң кол айтырыы апарган.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

НОЯБРЬ — КУЛЬТУРЛУГ ХАНДЫРЫЛГА АЙЫ

Соруглазы: садыг хандырылгазын, ооң культуразын экижидери

СЭКП-ниң XXVII съездиниң ажылдан кылганы чонның чаагай чоруун бедиидериниң программазынга дүүштүр чурттакчы чонның садыг талазы-биле хандырылгазын үидезинин-биле экижидер болгаш садыг алыр херегледи долуу-биле хандырар соруга-биле планнавышкынны, экономиктиг идиг бериишкинин болгаш эртелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдыр дугайында» доктаалында онзалап айыткан.

Ук докталаалы аңмдырапга боттандырары-биле ажылдың шынарын болгаш ажыктың бедиидериче, белик түңнелдерни эңизинде чедип алырынче, чурттакчы чонның баранга негелдезин улам долу хандырарынче, садыг хандырылгазын калбартырынче, ооң культуразын белеткеринче, специалистериниң болгаш ажылдакчыларның мергежилин бедиидеринче утланган хемчег — чонның садыг хандырылгазын бедиидериниң айын бо чылдың ноябрь 1-ден декабрь 1-ге чедир чарлаан бис. Ук айның кыйгырыы «Ажылдан турар кижи бүрүзүнүң бедик шынарлыг ажылындан — коллективтиң күш-ажылының ажыктыын бедиидериче!».

Ук айга Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң аъш-чем болгаш үлетпүр баранналарының садыы, ниитининң чемненилге трези, Кызылдың болгаш Хову-Аксының холушкак баранналар салыглары, ажылчын хандырылга кандистери хаара туттунган. Ону эрттиреринин комиссиязын тургускан.

Культурлуг, хандырылга айында садыг бүдүүлгелериниге тускай хааржактарны кескү болгаш эптиг черге тургузуп хаар. Садыл алыкчылар боттарының сананнарын болгаш күседеринге бижээш, олче сугар, ук хааржакты ыяомбадап каан болур болгаш ону чүүле Садыг министерствозунуң тускай төлээзи хөй-ниитки-биле кады кээп ажыдыр. Ында бижиктериниң ниити түүрүн санап үндүрер болгаш контроль журналга ону, кайыр бижиир, садыг бүдүүлгезиниң хыналда актыынга база бижиир. А киргеп сананнарының болгаш сүмелериниң утказыларын, утланыышкынын магазиниң бүгү ажылдакчыларының ниити хуралынга сайгарар.

Садыл алыкчыга хамаарыштыр кандыг чагыг барыл? Хамыктың мурнунда ол бодуунуң ат-сывын, чурттаа турар черин долу айтып каары күзенчиг болуп турар. Ол кижи сананнары болгаш сүмени магазинге-даа бажыңынга-даа бижип болур. Ооң соонда ук хааржакче суп каар эргелиг. Кымның-даа санал болгаш сүме сугарыкка шаптыктавас, харын-даа өөрүп хүлээп алыр. Ынчангаш садыл алыкчылардан ажыктыг сүмени, үнелиг сананнарны маңаа турар бис, ол чорук садыг хандырылгазын улам эки-жидерниге идиг бээр, ынчан силерге улам тавымчалыг байдал тургустунар.

Бо культурлуг хандырылга айының түңнелинден маңаа турар идегелиивс улуг. Баарлык артында кижи бүрүзүнүң мергежилги, келгенинер-биле ажылдап билир чоруу илереэр. Ол үнемги эң чөптүг шиитпекчи — садыл алыкчы бээр. Садыг ажылдакчылары баранналарның ассортиментизинин делгем болурунга, секцияларга, салбырга, магазинге, буфетке, столоваяга тустус баранналарның четче турарынга, садыл алыкчыларга эң-не кыска үеле бараан бодурунга база чаңчыгар. Ол мшкаш эң кол чүве чүл дээрге, совет садыг ажылдакчызының нормазын болгаш профессионал этиказының принциптерин сагыырынга өөредирл.

Баранның садыл алыкчының боду шилип алыр аргазы садыл алыкчы-биле дорт харылзааны тудуп турар садыгжыга шинчыы негелдиин тургузуп турар. Баартык артында кижи бараннарны кайнаар, чүге ажыглаарының дугайында келгенинерге таймылбырлап бээр билиг, мергежилдиг болур ужурдуг. Бараннны боду шилип алыр магазинниң, сал бырмының садыгжызы садыл алыкчының дузалакчызы, сүмелекчизи аннар. Чурттакчы чонга бараннны боду тудуп, көрүп турган шилип алыр эргези аңаа дыка эптиг болган ажыктыг дээрзин чүтаалаары артык боор. Бо таварылгага садыгжы кижи магазинниде салбырында бар бараннарның дугайында тергиин эки билир, садыл алыкчыга чедиирлер харынны берип шыдаар болур ужурлуг. Ылаңгыя оны кайы чер бүдүргенин, кандыг материалдан кылганын, ону каңчаар ажыглаарын, хуусазының шуптузун билир болза эки, мынаң негелдеге дүүштүр ажылдап турар деп саналр.

Ооң-биле чергелештир садыгжы кижи магазинде бар бараннарының кирип турарын, ону ой-шаанда сайгарары, үзүктели бээрге, бараан кирерин, садыг шөлүүге шын болган чогуур үезинде делгээри дээш база харылаар апаар. Бараннарның өртекүвезин шеверген, шын бижиирн база чугула.

Магазинин ажыдары болган хаары дээш мшкаш айтырыгларже база кол чүзэнгейни салган бис. Ылаңгыя хаан турар үеле кассир кижи көрдүнген минутазынга чедир ажылдаар, холда чек тутпан садыл алыкчыга маңаа бараан болгаш. Кылын доозар ужурлуг. Магазинин харынга чедир 5—10 минута арткан турда ол дугайында садыл алыкчыларга сагыыдырарын база чугула деп көргеп.

Садыг бүдүүлгелериниң удуртукчулары, оларның оралакчылары боттарының ажылдаар шагының хөй кезии садыг шөлүүге эрттирер, садыл алыкчыларга бараан болурунга дузалажыр ужурлуг деп санаар.

Ооң-биле чергелештир садыгжы кижи магазинде бар бараанналарының кирип турарын, ону ой-шаанда сайгарары, үзүктели бээрге, бараан кирерин, садыг шөлүүге шын болган чогуур үезинде делгээри дээш база харылаар апаар. Бараанналарның өртекүвезин шеверген, шын бижиирн база чугула.

Магазинин ажыдары болган хаары дээш мшкаш айтырыгларже база кол чүзэнгейни салган бис. Ылаңгыя хаан турар үеле кассир кижи көрдүнген минутазынга чедир ажылдаар, холда чек тутпан садыл алыкчыга маңаа бараан болгаш. Кылын доозар ужурлуг. Магазинин харынга чедир 5—10 минута арткан турда ол дугайында садыл алыкчыларга сагыыдырарын база чугула деп көргеп.

Садыг бүдүүлгелериниң удуртукчулары, оларның оралакчылары боттарының ажылдаар шагының хөй кезии садыг шөлүүге эрттирер, садыл алыкчыларга бараан болурунга дузалажыр ужурлуг деп санаар.

Ооң-биле чергелештир садыгжы кижи магазинде бар бараанналарының кирип турарын, ону ой-шаанда сайгарары, үзүктели бээрге, бараан кирерин, садыг шөлүүге шын болган чогуур үезинде делгээри дээш база харылаар апаар. Бараанналарның өртекүвезин шеверген, шын бижиирн база чугула.

Магазинин ажыдары болган хаары дээш мшкаш айтырыгларже база кол чүзэнгейни салган бис. Ылаңгыя хаан турар үеле кассир кижи көрдүнген минутазынга чедир ажылдаар, холда чек тутпан садыл алыкчыга маңаа бараан болгаш. Кылын доозар ужурлуг. Магазинин харынга чедир 5—10 минута арткан турда ол дугайында садыл алыкчыларга сагыыдырарын база чугула деп көргеп.

Садыг бүдүүлгелериниң удуртукчулары, оларның оралакчылары боттарының ажылдаар шагының хөй кезии садыг шөлүүге эрттирер, садыл алыкчыларга бараан болурунга дузалажыр ужурлуг деп санаар.

конференциларын эрттирерге дээш ышкаш ажылдар улам идепкейжирр.

Садыг бүдүүлгелериниң удуртукчулары үлетпүр-биле бир демнеп ажылдың аңгы-аңгы хевирлерин ажыглаары, кадыг хуралдан чугаалажыры, оларның төлээлекчилери-биле ужуражылгаларны эрттирери. Шинаар хүнерин, недельларын организастаары, конференциларны эрттирери чугула. Кол кичээнгейни Аза-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң хандырылгазын экижидеринче утланыдырар бис.

Ниитининң чемненилгезинге хамаарыштыр улуг соруглалар салдынган. Ооң ажылдакчылары аъш-чемнин белеткээринин технологиязын шынгыы сагыыр, аъш-чемнин каминг чарыгдаар, ооң ассортиментизин элбедир хүлээлгелиг. Бо айда столоваялар ажылдакчылары хүнүүн-не ангы-аңгы чемнерни белеткээлер.

Л. КРЕМНЕВА,
Тыва АССР-ниң садыг министрииниң оралакчызы, культурлуг ай эрттирер комиссиянның даргазы.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүүжүнден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болган кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Нина Хомушкуевна **Донгак** — «Бай-Тал» совхозтуң кадр килдизиниң инспектору.

Маруся Ирзитовна **Серот** — «Мурнакчы» совхозтуң малчыны.

Сес уругну бөжаан болган кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Зоя Чульдумовна **Даажы-оол** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Борбаан Ирзитовна **Долума** —«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Кюжүгетовна **Салчак** — «Мурнакчы» совхозтуң малчыны.

Чеди уругну бөжаан болган кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Роза Хертековна **Артаа** — Кызыл-Даг суурда уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Чечек Балдыевна **Маадыр**— «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Лидия Хертековна **Тастан** —районуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Алды уругну бөжаан болган кижизиткен иезерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Хертековна **Ананды** — Бай-Тал ортумак школазының техажылчыны.

Алдын-кыс Сундуповна **Очур-оол** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Шожаловна **Төре-Монге** — «Бай-Тал» совхозтуң малчыны.

Клара Орбуй-ооловна Хертек — Тээли ортумак школазының башкызы.

Беш уругну бөжаан болган кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Клавдина Күжүгетовна **Орус-оол** — Бай-Тал суурда уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Зоя Сайын-Маадыровна Серен-Чимит — «Кара-Хөл» совхозта Культура бажыңының методизи.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болган кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Валентина Дургун-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болган кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Бөвүк-Кара Чамзал-ооловна **Куулар** — «Шекпээр» совхозтуң сааначызы.

Чечекпаа Данзыновна **Кыргычык** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Күльтура бажыңының техажылчыны.

Валентина Чамыяновна **Саинаа** — «Совет Тыва» совхозтуң трактористи.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болган кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Мария Маадыр-ооловна **Ондар** — Кур-Чер суурда ясли-садтың нянязы.

Чеди уругну бөжаан болган кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кандан Байкараевна **Сенди-Хуурак** — районуң Баян-Кол суурда пекары.

Алды уругну бөжаан болган кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Сыгдыи-ооловна **Монгуш** — «Тилелге» совхозта шеверлекчи.

Беш уругну бөжаан болган кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ирина Сайзай-ооловна **Дартай-оол** — «Х Улуг хурал» совхозтуң хойжузу.

Серенима Байкараевна **Маны-Хая** — «Х Улуг хурал» совхозтуң Культура бажыңының техажылчыны.

Дарья Сюрюнчаповна **Монгуш** — «Тилелге» совхозта шеверлекчи.

Галина У-Хереловна **Ондар** — «Шамбалыг» совхозтуң конторазының техажылчыны.

Даларбан Ооновна **Ооржак** — Баян-Кол ортумак школазының башкызы.

Валентина Владимировна **Суушак** — «Х Улуг хурал» совхозтуң сааначызы.

Светлана Байыртыевна **Хертек** — Шамбалыг суурда магазинниң садыгжызы.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болган кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Анфиса Сагаан-ооловна **Тюлюш** — «Торгалыг» совхозтуң малчыны.

Алды уругну бөжаан болган кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Доосовна **Донгак** — «Ак-Чыраа» совхозтуң столовазының повары.

Татьяна Комбуевна **Куулар** — Солчур ортумак школазының техажылчыны.

Вера Сотпаевна **Монгуш** — «Коммунизмге орук» совхозтуң малчыны.

Чечек Хүрештигбейовна **Монгуш** — районуң төп эмнелгезиниң туберкулезка удур салбырының эмчи сестразы.

Беш уругну бөжаан болган кижизиткен иени «Иениң медалы медальдың II чергези-биле

Зоя Чамбал-ооловна **Сюрюн** — Торгалыг суурда участок эмнелгезиниң повары.

(Уланчылыг).

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИҢ АВАНГАРДЫНДА

Совет улустуң Улуг Октябрьниң 69 чыл оюм уткаал күш-ажылчы чеднишкиниерине эртемденнер улуг салымшыны киирген. Бүдүрүлгете технологияларны сайзырадгайыдарынга, энергетиканың, тудугнуң, кадык камгалалының чугула айтырыгларын шинтипрлээрине шинчилел тептеринің салдары чер болганда улам идепкейлиг билдинип орар. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреаттарының солуннарда парлаттынган дакызы оон кескү чижээ-дир.

Боттарын ыринципиалдыг чаа идеялары болган ажылдан кылышкыннары-биле илереди-лип көргүскен 30 авторлар коллективтерин база эртемденнерин демдеглээн. Шаңнатканнарының дакызын совет болган делегей эртемниң улуг чеднишкиниерине хамаарыжыр физика-математика эртемиерининг талазы-биле теоретиктиг ажылдарының авторлары чаңчыл ёзугаар ажылдап турар.

Олар чаа эртем угланышкынарының болгаш методтарының хөгжүлдезинге быжыг үндезин, улуг ажыктыг приборлары, машиналарны, депшилгелиг технологияларны тургузарынга база болур.

Ядролуг кол-кол совет тептеринің бөлүк эртемденнери физика эртемни ажыдыышкынарының коскү түңнелдеринге байлакшыткан. Нейтроннарның турум реакторларга быдарай бээрининң дузазы-биле быжыг бүдүмелди шинчилээрининң физиктиг үндезиннерин олар ажылдап кылган болгаш чаа методтарын хөгжүткен. Авторлар коллективиниң кол ачы-хавыяазы чүл дээрге, быжыг бүдүмелдиң чугула талазында шинчилелдерниң бедик, чамдык таварылгаларда эң эки дээш деңнелин хандырганында, амгы үениң материал шинчилелиниге нейтроннуг методтарны калбабыле ажыглаарыиче шилчишкинии белеткээнинде болуп турар.

Энергия деңнелдериниң туспе структурazын болгаш энергииның чаарны тургустунарының чорудулгаларын шинчилээрининг аргазы-биле нарын молекулаларның нарын структуралыг спектрларын бир-ле дугаарында алган эртемденнерининг ажылын делегейде хүлээп көргеп.

Эртеминиң болгаш практиктыг хереглелдерииң хөгжүлдезинге хамы ажылдан кылдынган теориянның үре-түнелдинин көргүскен үндезин шинчилелдерииң шаңнал-биле демдеглеттинген чижектерн ындыг-дыр. Шаңналдарны тыпсыр дугайында доктаалда киргеп өске-даа ажылдарның ужур-дузазы база улуг. Чеднишкиннер шаңналдар-биле демдеглеттинген үндезин эртемге боттуг салыышкын болурундан ангыда, ол чеднишкиннер практиктиг улуг ужур-дузалыг. Чижээ, болук химиктер радиохимия будүрүлгелеринге технологтуг операцияларны ажылдап кылган, сайзыраңгайыктыкан. Оларны неитеретиеин экономиктиг дыка улуг ажыкты берген. Оларның синтезинээн каттыжыышкыннар чаа катализаторларны, полупроводник болгаш конструкциялыг материалдарны алырынга эргежок чугула. Ол ажылдың авторлары, онзагай валентныг байдалдарда химиянның чаа адырын — элементилер химиязын тургускан кылдыр бадыткаарының долу барымдаазы бар. Азы өске чижек. Руданың тургустунарының талазы-биле эртемденнерииң тургусканы чаа эртем угланышкынының чүгле геология эртемииң хөгжүлдезинге салышкынны киирип турар эвес, харын өнүүр, ховар болган үнелиг металлдар-биле байлак черлерни дилеп тывариның болгаш үлетпүрге ажыглаар кылдыр шинчилел алырының ажыктыын бедидерине идиг бээр.

Сибирь эртемденнериниң коллективтиг ажылы —«Гидрогеологияның үндезининдэ» дээр алды томнуг монографиязы ССРЭ-ниң Күрүне шаңналы-биле демдеглеттирген. Бо дээрге чүгле Чер адазының сугларын ажыглаарының болгаш камгалаарының айтырыглары таймабырлаттынган эвес, харын суг курлавырларының бокталырынга удур лемнеси талазы-биле сүмелер база бердингеп делегейде кара чаңгыс иом болур.

А. И. Воейков аттыг Кол геофизика обсерваториязынга ажылдан кылдынган радиолокация аппаратуразы идепкейлиг метеорологтуг чорудулгаларны башкарарынга ажыглаттынар. Агаар-бойдустуң айыылдыг болуушкуннарының дугайын чогуур үезинде дыннадыр, самолеттарның ужудуушкуннарының озал-ондак чок болуруи хандырар төлээде, чаъсташкыннар, булуттар дугайында медээлерни ол аппаратураның дузазы-биле ап, дүрген сайгарып ажылдап болур. Автоматтыг «Венера-15» болгаш «Венера-16» станцияларга чеднишкинниг ажылдаан, Венера планетаның радиолокациялыг чурук тырттырылгазы кылырынга борттуг космос комплексинин тургузукчуларынга база Күрүне шаңналын тывыскан.

Нинтилел эртемниге хамаарыкнан ажылдарының аразындан боттуг социализмниң теориязының болгаш төөгүзүнүң айтырыгларының талазы-биле М. П. Киминң монографиязын онзалаң кергусче чогуур. Кижи төрелгетеп амыдыралында социализмниң бадыткаттынарының төөгү талазы-биле дүрүм ёзугаар болуруиүк чорудулгаларының эң чугула талааларын автор көрүп, ССРЭ-де социалистиг тургузуушкуниуң төөгүлүг дүржулгазын аналиэтээн.

Медицинаның талазынга кан-даа ажылдарының авторлары база ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреаттары анаргап.

Инженерлериниң болгаш эмчилериниң чогаалыкчы коллективиниң диагностика кылыр микропроцессорлуг «Лента-МТ» дээр комплексизин чогаадып кылган болгаш эмчи практиказынга иептеретиеин. Оон дузазы-биле амыдыралдың боттуг байдалдарында электрокардиограммаларының совсаал чок үр данзылаашкынын чорудуп болур. Ынзы комплекс терии бөлүү-биле будүрүп үндүрери чүрек-дамыр аарыгларынга баштайгы диагностика кылырының дээштиг аргазын кадык камгалал практиказынга иептередир арганы берген. Ол чорук аймылдыг нарыидан аарыырын чайладыр, хөй санныг аарыг кижилериниң кушажыл кылыр аргазын хеннээр арттырып, катап тургузар арганы берген.

Ээлгер өнүүр металлдарның болгаш холуусаалариың электри изолициязының шынарын баксыратпайн соок каңнарынга херек дериг-херекселдерии болгаш технологияларны тургузары болгаш иептередин киирери-биле доозулгаи шинчилекчилериниң болгаш инженерлериниң техника болгаш технология талазы-биле ажылдарын демдеглээн.

Эъгчет аргазы-биле Барыын-Сибирының нефтьгазтыг комплексизин ажылдан кылганы улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг болган. Ону иептеретиеин нефтьгаз комплексизиниң тудугларын тударын болгаш хуусаа бетинде ажыглылга киирерин хандырган. Казын тывар черлериниң чанынга социал инфраструктураны тургузарынга болгаш ажыглаарынга чарыгдаларны кызырар, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер аргаыы берген. Онгу—оң бирги беш чылда эъгчет аргазын ажыглаанындан экономиктиг ажык 480 миллион рубль болган.

Экологтуг айтырыгларны шинтипрлээрине комплекстиг хамаарыкпи көөрүүнү чижээнге «Химпромнуң» Первомайскоеде будүрүлгеге каттыжыышкынны будүрүлгениң артынчы хирмекген сугларын ажык суг хоолбектеринге киирерии долузу-биле соңсаткан. Ол технологияны ажылдан кылган болгаш ону будүрүлгеге иептеркеп авторлар коллективиниге шаңнал тыыскан.

ССРЭ-де будүрүп турар бүгү электроэнергияның тозап ажыг хуузун ССРЭ-ниң чаңгыс аай электроэнергия системазында киирип турар электростанцияларда будүрүп турар. Ол болза эртелеп башкарар талазы-биле ховар объект болур. Шаңнал алган эртемденнер ССРЭ-ниң чаңгыс аай электроэнергия системазының диспетчер эртелеп башкарарының автоматчыткан системазын тургузарының инти концепциязын ажыдап кылган.

Будүрүлгеге улам-на илдең түңнелдерин берип, бистин чуртувуста лазер техниказы дүрген хөгжүп турар. Эртем беш чылда үлетпүрде калбабыле иептерээн автоматчыткан лазер дериг-херекселедерии будүрүп үндүрериң шинчээдип алган.

Кодээ ажыл-агыйның практиказынга бодунуң шинчилелдерии турасхаткан эртемденнер лауреаттарның адын алганнар. Оларның ажылының бирээзи соок чок кыска үелиг районнарга тарын өстүрер кукурузаның эрте быжар хайнак үнүштерии тургузары-биле холбашкан.

1986 чылдың Күрүне шаңналдарын алган ажылдар СЭКП-ниң XXVII съездиниң шинтипрлерии амыдыралга боттандырып чорударынга, бистин инитилелиивистиг социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргеледиринге талептиг салыышкынны киирер ужур-луг чурттуң эртем-техниктиг улуг күчүзүнүң дугайын хереченл турар.

В. ЧЕТВЕРИКОВ,
ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Эртем болган техника талазы-биле Ленинчи болган Күрүне шаңналдарының комитединиң эртемден секретары.

Делегей медээлери

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БУДАПЕШТ. Венгрияда чер шимчээшкинин шинчилээр автоматтыг станцияны кылырын доозуп турар. Бөмбүрзектиң кайы-даа районуига биичии-даа чер шимчээшкиии болур болза, ону ол станция дораан демлеглээр. Чурттуң янзы-бүрү черлериниде тургустунган аппаратуралар эскеринчел херекселдер болгаш тускай радиостанциялар-биле дериттинген. Олар кижиниң киржилгези чокка дыңналыгларны Будапештиң обсерваториязынче дамчыдып турар. Тускай ЭСМ-ге дыңнадыгларны ажылдап кылганының түңнелинде бөмбүрзектиң кайы районунда кайы-хире күштүг чер адаанын сылгышкыннери бооп турарыл деп чүве билдине бээр.

БЕЛГРАД. СЭТА-ның корреспондентизи Константин Воробьёвтуң дамчыгаанынбиле: Югославияда туристер сезону төнген: далай плиштары куруглаан, чурттуң кол турист агентилелдериниң таарымчалыг чараш автобустары пайысылалдың болгаш өскедаа хоорайларының кудумчуларында эвээш көстүр апарган. Специалистериниң бодалы-бинге алырга, эрте берген чай чуртка таарымчалыг эки болган. Амдыызында статистика черлери түңнелии кылып турда, туризм болгаш ажыл-агый организациялыларының ажылдакчылары келир чылдың чаймынының планын тургузуп эгелей берген. Дубровник деп хоорай-музейдеи ырак эвесте далай чанында Орашац суурда Югославияда эң улуг дээш «Дубровникиие сааны Солнца» деп туризм төөгүн тудуп эгелей берген. Төлевиллелдиң аайы-биле хары угла 5 муң кижи чурттаар мотельдер, валчылар бажыңнары болгаш коттеджилер туттунар.

1990 чылга чедир Югославия Социалистиг Федеративтиг Республикага Загребтиң специалистериниң ажылдан кылганы даштыкы туризмни хөгжүдериниң дугайында программа улуг сорулгалар салдынган. Ол программаны боттандырыи чорудары гостиницаларга оруннар санын 135 муңга чедир көвүдедиптер.

(СЭТА).

ЭМЧИЛЕР СЕМИНАРЫ

ДАККА. Эмчилериң ашаа болган семинарынга ооң кирижиктилери Бангладештс өкке аары-биле демнеделдиң айтырыгларын чугаалажып көргеп. Эмнериың болгаш аъш-чемниң чедишпези, бедик мергежилдиг эмчилериың чогу, млангыя кодээ черлерде хир-чамныг чорук болгаш ядарангай чорук-туң байдалдарында өкпе аарыы хандавырлыг аарыгларының арезинде баштайгы черлериың бирээзии эъгеп турар деп, эмчилер дүүгүрээзи-биле чугаалап турганнар. Чыл санында ол аарыгдан эвээшче дээрге 80 муң кижи олуп турар болгаш мындыг коргунчуг аарыг-биле аарый бергенниң «армиязын» 400 муң кижи немеп турар деп, семинарга чүве чугаалаан, Бангладештиң премьер-министриниң орлакчызы М. А. Матин дыңнаткан.

(СЭТА).

КУНЬЯЛДЫҢ ШҮГҮМЧҮЛЕЛИ

ЛИССАБОН. Португалияның амгы чазааның даштыкы политиказын Португал компартиязының Чаңгиис секретары А. Куньял шыңгызы-биле шүгүмчүлээн. Улустар аразында харылзаада Лиссабонуң чазаа Рейганның администрациязының дайзынарак угланышкынының чептүлү-биле адырип турар деп, Коимбр хоорайга болуп эрткен компартияның округтар конференциязында А. Куньял чүве чугаалап тура, медегээн. Компартияның удуртукчузу делегейниң бүгү чурттары-биле Португалияның чазаанга тайбыцыыл болган кады ажылдажылганың даштыкы политиказын чорударын сананаан.

Португалияның «Нинтипрынокта» кирип турарының хоралыг уржуктарының дугайында чугаалап тура, чурттуң «Европага каттыжымышкыны» соц национал эрге-ажылынга улуг когыралды чедирген деп А. Куньял демдеглээн. Португалияның үлетпүр болган кедээ ажылагый адырларында хей-хей кол айтырыглар Лиссабонда эвес, а Европаның Экономиктиг Нинтилежиктегеиниң штаб бажыңында шинтипрлеттиниң турар деп, ол айтыкан.

(СЭТА).

Делегейге кады ажылдажылга

ЫЯШ ӨСТҮРҮКЧҮЛЕРИ—АФРИКАГА

Воронежтиң лесотехника институдунуң декаиы Юрий Кириллович кабинединге бир чугааның киржикчизи болган мен, ол хөлчок солуп болду. Россияның кара хөрзүнүү зоназының мырнай төвүнге Сахара-биле кызыгаарлашкан Африка чурттарында үнүш чок куруг, эъзиреп турар черлер дугайында, кедертей кандаашкын дугайында чугаа чоруп турду.

Сөөлүнде билдингеени — кижи кайгаар чүве чок чорду: чугааның киржикчилери ол айтырыгларны шинтипрлээрииге дорт соңуургалдыг улус чүведир.

— Даглар эдектерииге бистин өстүрер ужурлуг аргаларывыс чуртту куруг черлерниң оттуг тыныжындан камгалаар ужурлуг — деп, Кенияда чурттуг аспирант Мароэа Мвириги чугаалады.— Каттышкан Нациялар Организациязының башталгазы-биле Кения, Нигерия, Эфиопия, Буркина Фасо, Чад кандаашкын-биле демиселге удур боттарының күштерии каттыштырып эгелээн. Ол чурттарның бо талазы-биле чеднишкиниери домей эвес: фоокку эрткен үениң арттырып каан айтырыглары дыка зор, олар бөгүнгү эн чугула айтырыгларны шинтипрлээриндеп чарымктырып турар. Бистс, Кенияда, база-ла Россияда мышкаш, арга-арыг хамыктың мурнунда камгалал түлээлеглиг. Олар хемнерии, хөрзүнүү, тарымал үнүштерии камгалаар ужурлуг. А кол-ла сорулгазы — кандаашкынны шуут болдурбазы. Ынчалза-даа бо талазы-биле ажылдар оожум чорун турар: арга-ыяш ажылагыйының тускай эртемниглеп дыка чеднишпес. Ынчангаш оларны белеткээриниң талазы-биле ажылдың кезиин бодунга алган Совет Эвилелиниге хамыды-биле өөрүп четтиргеиивисти илергейлеп турар бис.

Профессор Николай Харченконуң удуртулгазы-биле Мароэа хоралакчылардан аргаарыг камгалаарының дугайында диссертациязын доозуп турар. Кениядан ийиги аспирант Ричард Кагуамба база бодунуң ажылын ооң-биле деңге камгалаар.

— Чүс-ле чыл мурнунда бистиң чуртувустуң девискээриниң чартык кезиин арса шыва алган турган — деп, Эфиопиядан келген студент Кебеде Боку Соломон чугаалап орду. — Ынчалзажок бистиң өгбелеривистиң ажыл-агыйжы эвес, сарыыл чок болганындан чуртувуш деискээриниң чүгле үш хуузунда арга-арыг артып калган. Ол аар уржуктарга чедиргеи: чурттуң кайы хире улуг кандаашкынга таваржып турарны бүгү делегейге билдингир. Чаа амыдыралды тургузуп тура, Эфиопия дыка хөй нарын айтырыларга таваржып-даа турар болза, чазак арга-ыяш өстүрериие улуг кичээнгей салып турар. Революция соонгадгы чылларда 222 муң гектар черге ыяшты катап олурткан. Бо сезонда 192 муң гектар немежир.

Африканың өске-даа хөй чурттарында мышкаш, Эфиопияга арга-ыяш өстүрериие базала кадрлар чеднишпези шаптыктап турар. Ынчангаш Воронежте институтта өөреиип турар 37 эфиоп арга-ыяш өстүрүкчүлери болур. Африка чурттарының арга-ыяжының болгаш ол ажыл-агыйының онзагай чүүлдерии барымдаалап көргеш, институттуң башкылары тускай курстарны тургузар талазы-биле улуг ажылды кылган, ол дээш Эфиопия, Алжир, Буркино Фасо, Кения, Мадагаскар, Танзания, Нигерия, Конго, Мали болган Руандадан келген студентилер өөрүп четтиргеиии чугаалап турарлар. Африканың хөрзүнериниң онзагай чүүлдериниң, ооң ыяштарының, оларны өстүрериниң аргаларының, арга-арыг хоралакчыларының база олар-биле демиселдиң дугайында медээлерии янзы-бүрү дестерден эвээш-бичелеп чыгган. Энциклопедияларны болгаш даштыкы солуп, сеткүүлдерии, студентилериниң боттарының билиглерии база өске чурттарга үндүрген нөмнарны ажыглаан. Чижээ, студент Хайле Проанью Кордеро тропик байдалдарында арга-арыг өстүрериниң онзагай чүүлдериниң дугайында бижээн элээн каш номну эккелген.

Чоорту 15 тускай курстарны тургускан: «Африка арыгларының хөрзүнүери», «Хөгжүп орар чурттарның арга-арыг фондузу», «Африка арыгларын хоралакчылардан болгаш азыгларын камгалаары» дээш өске-даа. Оларда Африканың, Азиянын, Латин Америкаиың — институтта өөреиип турар даштыкы студентилериниң келген черлериниң—онзагай чүүлдерии барымдаалап көргеп.

Боттарының чурттарынга күжениишкиниг ажылдаарынга белеткенип тура, африка студентилер эртем шинчилелдерии кызымак кылып турарлар. Арга-арыг инженерлериниң факультединге өөреиип турар Жан Пьер Ондай Очума (Конго) кандидат диссертациязының эки үндезини болуп болур ажылды кылган. Ол үелиг ыяштарны «быжарының» камгалалыг аргазын тыпкан. Институттуң эртем чөвүлели ону аспирантурага киирер кылдыр сүмелээн. Ынчалза-даа төрээн чурту ында арга-арыглыг улуг районну удуртуруи дааскан, ынчангаш аспирантурага өөредилгени амдыызында сонгаарладыр ужурга ол таварышкан.

Малиден келген аспирант Диар Фусейниниң диссертациязы ийи чуртка ажыктыг болган. Курскиниң магнит аномалиязының (Төп Россия) улуг даг-арыглал комбинаттарының чижээнге камгалал арга-ыяш өстүрериниң сорулгаларын ол өөреиип көргеп. Ол каичаар-даа ажжок улуг демир-руда карьерлериниң айтырыглары Малиде казымал байлактарны ажык арга-биле тып турарының айтырыглары-биле дөмейлешкек. Оларны чогумчалыг шинтипрлээри ийи чурттуң кайызынга-даа ажыктыг.

Нигериядан болгаш Мадагаскардан келген студентилериниң уран чүүлге салыиыышыиың ачызында лесотехниктиг факультет бот-тывынгыр бүгү көрүлделерге, конкурстарга алды чыл иштинде үргүлүү бирги черии ап келген. Институтка маргылдааларга Африканың футбол талазы-биле шилиидек командазы база үргүлүү тиилээр.

Воронеж институду үжеи мун хире специалистерни белеткээн. Ооң доозукчуларының барык-ла бүгү диптерге көрүп болур.

Р. КВЯТКОВСКИЙ,
ПМА-ның корр.

АДР. СЭКП ТК-ның Чаңгыс секретары М. С. Горбачевтуң 1986 чылдың июль айда Владивосток хоорайга чугаазынга чарлааны-биле совет удуртулганың шинтиприиге дүүштүр эвээш санныг совет шериг кезектериидеи алды полкту Афганистандан дедир чандырары үргүлчүлеп турар.

Кундузтуң — ыяшыг аттыг провинциянның төвүнүң кудумчулары болган шөлдери бейырланчыг шинчи кире бергеи. АДР-ге интернационалчы хүлээлгезин күүсеткеи. Төрбэн чуртунче дедир чанын эгелеп гвардейжи моторадыгжы политтүң дайынчыларын Кундузтуң чурттакчылары үдеп турар.

ЧУРУКТА: совет дайынчыларны иномерлер үдеп турар.

Л. ПОРТЕРНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

ИНФОРМАЦИЯНЫҢ САЛЫМ-ЧОЛУ

ЛИССАБОН. Португалияның массалыг информациязының күрүне чепсектериниң салым-чолу дээш политиктиг демисел база катап чидиглемгеи. 1974 чылдың апрель революциязының тиилээнинең соонда национализастаан солуннар редакцияларын, радио болгаш телевиденнеии хуу кижилерге дамчыдып бээрии көрүп турар социал-демократтарның чазааның ажылдан кылганы декреди-нин төлевилели ооң чылдагааны болган. Күрүне контролюуң адаанга үгле чаңгыс парлаига чеи, радиостанция болгаш бир телеканал артып каар деп турар.

Чурттуң буржуаз чазак черя информациянын күрүне органнарын хуу кижилерге дамчыдып бээр дээш чаңгыс эвес удаа орлалажып келгеннер. Ынчалза-даа эрге-чагырга черлерия үргүлчү-ле Португалияның Коммунистиг партиязыига баштаткан демократтыг күштериің күштүг удур хөделиишкиниериге таваржып турганнар.

Массалыг информацияның күрүне чепсектерии камгалаар сорулга-биле көскү пор.гугал чогаалчылар болгаш публицистер парлаигага медеглеп кылганнар. Олар солуннарның, радионуң болгаш телевиденнеиниң иштики болгаш делегей амыдыралды чымыдарынга чүгүле ролдуг болуп турарын айтыкаанар.

(СЭТА).

«СЫЛДЫС ДАЙЫННАРЫНГА» УДУР

БОИН. «Стратегтиг камгалал инициативазы совезиии», деп кыйгырыгның адаа-биле хол үжүүнүн чылдагаы Ахеи дээр барыын герман хоорайның социал-демократтары эгелей бергеннер. Ол документиии киирип чугаалажырынга турасхаткан парлалга конференциязынга чүве чугаалап турган, кыйгырыгның чыл сорулгазы — космос делгемии милитаризастаарынга болгаш Чер кырынга ядролуг боо-чепсекти эндере будүреи өстүрериинге удур демиселче хоорайның хей-иинтизиң мобилизастаары болур деп, ГСДП-ниң түс чер организациязының дергазы Дитер Шиикель медеглээн.

АКШ-тың СКИ-зи Европаның улустарының кырында диргелип келген дайын айылын чүгле күштелдиреринден ангында, Ак бажыңнын төлээлекчилериин балыткап турары мышкаш, олардың аймыл чок чоруун быжыглаваас деп, ол демдеглээн. Барыын Европаның чурттакчылары Вашингтонның албадашкынынга каидыг-даа чугаа чокка чагыртыы бербейн, а бодунун хуузаа эрге-ажыктары дээш туржур ужурлуглар

(СЭТА).

ЭРЗИННИҢ УРАН ЧҮҮЛ ШКОЛАЗЫНДА

Эрзинниң уран чүүл школазы — республикада дээре ажылдыг культура албан черлериниң бирээзин. Эртикен чылдың түңнели-биле ук школа республикада уран чүүл школаларының аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң, культура ажылдакчыларының профсоюзунуң обкомунуң шилчиир кызыл түгүн чаалап алган. Бо чылын алды салбыларда 100 өөреникчи хаара туттунган.

Ук районда уругларның уран чүүл школазы он чеди чыл бурунгаар тургустунган. Ооң баштайгы башкыларының бирээзи Роза Ковгуровна Натсак бо хүнерге чедир ында ажылдавышаан, эртикен үеним дургузунда эвээш эвес өөреникчилерни фортепьяно ойнаарынга өөредип, школаны доостурган. Коллектив улуг эвес-даа болза, ажылынга бердинген башкылар ында бар.

Алексей Седипков 1976 чылда Кызылдың уран чүүл училищезин доосканда, ында чүрүмге салбырын каш чыл улаштыр удуртуп турар. Оон өөреникчилериниң чүраан ажылдары эки дээрзин эртилимнийн, аңаа хандыкшылдыын коргүзүп келгенинер.

Фортепьяно класстан Уранa Кууларович Чойтана Комбуодар база термин эки өөренип тураалар. Ук классты комсомолдуң башкы Урана Суван-оол удуртуп турар. Ол эрткен чылын Кызылдың уран чүүл училищезин доосканда, чангыс чыл ажылдаваан-даа, кичээлдерни ажыктыг, ырлыкшыл, хемчээн алыры-биле Тыва АССР-ниң Харылзаанын будурулге-техниктиг эргелелиниң начальниги В. Г. Левченко бо талазы-биле кажан хемчет алыр ирги деп айтырыг база бар.

Тыва АССР-ниң Харылзаанын будурулге-техниктиг эргелелиниң начальниги В. Г. Левченко чагаларга ынчаар харылаан: «Бо чылдың июлька республиканың радиодамчыдылга телетөпке суурда антенналарны хат үрээшиниң медээзин келирге, ону хынап көөру-биле тып контроль албаныышкын ажылчыны Барковеш чорааш. Суурга улуг үер болганындаа, электри адаштыктарын алгаш ажыдыызында чээрби хире школачы уруглар эге билиглерни шиңгээдип ап тураалар.

Хор, баян, класстарында таалалчыг орус, тыва аялгалар база үзүлбес.

— Бистиң уран чүүл школавыстың коллективи келир чылын демделээр алдарлыг байырлал — Улуг Октябрьның 70 чылынга утказыптыр уран чүүл школаларының арааныңда социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Школавыстың материал-техниктиг базазын өөреникчилерге быжыг билиг бээринге, оларны уран чүүл культуразынга хандыкшылдыг кылдыр өөредиринге долузу-биле четчир. Башкы кадрлар-биле хандыртынган. Кышкы үеге утказыптыр школаны чылыглаан, класстарны шуптузуун эки шынарлыг дозулап, чугайлаан. Оларда чылыг болган чырык-даа — дем, школаның директору Улан-Удэниң культура институдунуң доозукчузу, аныяк коммунист Валентина Эревнин чугаалаар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: хореография болган бапк класстарында кичээлдер.

Авторуун фотолары.

Фоторепортаж

Культура ажылдакчызынга хамаарылга

БАЯНИСТ — ХОВАР МЕРГЕЖИЛ

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Б. Чүльдүм-Сүрүүнүң «Шин» солунга парлаттынган чүүлдүлеле культура ажылдакчыларының хей-ниитиин организациялары болгаш ажыл-агый удуртукчулары-биле харылзаазының, хамаарылгазының дугайында бодаалар коңчуг шын-дыр. Оны мей деткип турар мен. Ооң илдин үндүрүп турар санал-оналынга хамаарыштыр коңчуулар-биле бодумнуң бодаалымны үлежикседим. Өске-даа жер-өөрлер бо талазы-биле сагыш-сеткилин ойуп келген айтырыгларны бижип турары моон соңгаар тургустунуп келир четпестерим шын, дидим, принципиалдыг туруш-биле экижидип алырынга идиг болур дээрзинге бүзүреллиг мен.

Мен бодум культура ажылында он беш чыл ажыы тур мен. Улан-Удэниң культура институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар мен. Бо ажылдың үжүр-утказын, берге чүүлдерин биле бергеи мен. Кадрлар айтырыы бистиң Улуг-Хем районда берге болуп артпышаан. Бо дугайын чыл санында шүүлгүлеп чугаалап-ла турар, а өскерилге чок. Кым-даа бо дээш сагыш салбайн турар. Совхозтар удуртукчулары боттарының баазазынга кадрлар өөредип алырын кичээнгейге албас. Школаларда профуглакшыышкын ажылы кошкак. Культура ажылы кадрлар-биле четчелеттингенде эжижир. А кадрлар чокта, культура одаанга солун чүү кылдынарыл? Специалистерни өөредип, кижизидер ажыл кошкак. Мындыг байдалда уругларны бо мергежилди шилип алырынче канчап пропагандаларыл? Культура-кижизидилгелиг ажылды эжижидип албайн чыткаш, чаа кижини коммунистиг моөүшынарга канчап кижизидерил?

Райкүүском, ооң кылдыстери, РАУК чөвүлелп, совхозтар удуртукчулары бо айтырыгны чөп шинтпирлээр болза, келир беш чылга чедир кадрлар айтырыын элээш чедимнелиг шинтпирлеп болур. План чокка үш-дөрт чыл болгаш-ла, бир кижи өөредип чоруларга, ол кижи кирип албайн-даа баар, доозаш өскээ-даа төрүй баар.

Буруу чүүле удуртукчуларда эвес, культура ажылдакчыларында база бар. Доктаамал ажылдавас, ажылдан үмүр-кирер, харыысалгазы куду, негелде чок чорук культура ажылдакчыларынга тоомча чок хамаарылганы болдуруп турар деп бодаар мен. Ол чылдар бурунгаар чамдык кижилер арага-дарыже хандыкшыл, хей-ниитиниң чеме-халазын дыңнап тургаш. Харын-даа нарлалгага оларның дугайында бижип тургаш. Ат-алдарын боттары кыйгаалаан ап шыдаваан шак мындыг кижилер ам эвээжээн-даа болза, чүрүмү чүтээрткен-даа болза, ажылынга хол салынчак чоруу-биле хүндүлелден чайлап турары ол. Багай хамаарылганың коргүн үзер дизе, культура ажылдакчылары бистер, бодувустуң ак сеткилдиг күш-ажылывыс-биле бадыткаар үжүрлүг бис. Амгы үеним культура ажылдакчызы бүгү талазы-биле сайзырангай, мозу-бүдүштүг, быжыг туруштуу эдлеп шылаар кижи болур дээрзи биллингир. Ол чурттакчы чонуң негелде-хереглелин дыңнап билир, хей-аът киирап билир, организаторлуг кижизидикчи, удуртукчу кижи болур.

Ийи дугаарында, айтыр чүүл болза, удуртукчу эштериниң культура ажылдакчыларынга хамаарылгазында четчестер барынга каттыжар мен. Чамдык мендиле харылзавас дараалар турар. Хей улус дыңнап турза, культура ажылдакчыларынга айтышкынын бээр удуртукчулар бар. Ооң сообда од кижи канчап чондан негелде кылыр, улустуң кижизидерил? Сүме берикээзин болза, өске черге азы чуралга чугаалаза. Үүрмек айтышкынарының ажыы чок, ол инициативаны бизар. Чамдыкта ол-бо өске ажылдарже айбылаашкыдыыс база хей. Оны эки-ле, дуулуу чедир дээш баар. Ажылдагый эргелекчизиниң кылыр ажылдары аңаа онаажыр.

Культура ажылынга методистиг дуза коңчуг четпес. Ынчангаш хемчетлериниң ниити утказы кошкак, эстетиктиг дээш чок болуп турар. Чаа ажылдан эгелээн кижилерге арга-сүме бербейн турар. Ылангыя бажың-балгат айтырымче школуут сагыш салбас. Эрги бажындар берип каар, ону сеткидип бербес. Көдээ черлерде чурттаан турарларның аймактарынга хандыр өөренип, деткимче көргүзерин Культура министерствозу, район удуртукчулары кичээнгейге алыр болза эки.

Культура ажылдакчыларының алдар-хүндүү чаңыс. Совет, партия болгаш өске-даа соңгуулдалыг органнарда оларның самы эвээш. Хүндүлел самбыразында кирген-ниер хөвар. Оларның арааныңда чарыш чорбайн турар деп болур. Ол кижи таниилээн, бо кижи хожудаан деп түңнээни дыңналбас. Адыр айбы-биле профшилел обкомнарының, райкомнарының көшкөк ажылының хереглээ бо четпестер болур.

Тыва хөгжүм херекселдерга хөварткан. Ол талазы-биле ажылдар ылдының турары эки-дир. Көдээ сүүрга баянист — хөвар мергежилдиң кижизин. Кандыг-даа кожээ музыка хөгжүлгелиг чокта, оң чок боор. Баянист кижиге, баянга кандыг-даа куду көргүшкүн турбас ужурлуг. Ону үнелеп билбес йи-чангыс иштики сагыш-сеткилги ядыы кижилер бодунуң төгенигиг талазын көргүзүп турар-дыр. Чараш чүүлдү эскерип билбес кижилерни эде кижизидери — бистиң бир чүгүле сорулгавыс ол. Үеним негелдези-биле культура ажылының арга-дөвирлери эскерилп, чаартылыы турар.

Сеткилин берип ажылдаар болза, культура ажылдакчызының мергежили үе-шак дивес, нарын ажылдарның бирээзин. «Чиик ажыл», «клуб кадрчызы» дээр шоотканы үнелел, кажан ажылды солуун кылдыр тургузуттар болза, черле турбас ужурлуг. Ындыг дос эдериниден кым-даа дындимес. Кижилериниң үгааныбодал байлактарын уран чүүлүүн арга-хевири-биле улам байдып, чазагай чаңчылдарны сайзыралып тургаш, чедимчелиг ажылдаар эргелеп бис. Культура ажылынга партийнин удуртулга дугайында солуунуң бирги арнында үнген чүүлде кол сорулгаларны айтып турары база эки-дир. Ол бистиң ажылывыска удуртулга болур.

Н. ТАНЗЫН.

Чаа Чаа-Хөлдүң Культура бажыңының директору.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ХОМУДАЛ КИРБЭЭН

Улуг-Хемге Арыг-Узуу суурунуң чурттакчызы Опай-оол Маннай-оол суурда Тайбың кудумчуунда Михаил Балган. Шолбан-Салбырың оларның телевизору бо чылдың алды айдан бээр багай көргүзер апаргаанын база ол шыкаш Ак-Туруунуң чурттакчызы Сергей Шожуттуң суурунуң эң адаанда бажынарның телевизорлары чүүдээ көзүбес, шыпаар апарганын хомудан биижээн. Авторларның чагааларын сайгарып, хемчээн алыры-биле Тыва АССР-ниң Харылзаанын будурулге-техниктиг эргелелиниң начальниги Д. Б. Чоксумуңң харыылааны болза: «1986 чылдың эртиен айларында Улуг-Хемниң Арыг-Узуу, Ак-Туруг суурларының чурттакчыларындан телевизор дамчыдылгазы багай деп хомудал кирбээн. Ак-Туруг суурунуң Ленин болгаш Мугур кудумчуларында узуктелчек черле чурттакчылардан ол талазы-биле хомудаан кижи чок болган. Шагаа-Арыгнын телетрансляция станциязының телевизор дамчыдылгазының эки көргүзер зоназында Арыг-Узуу суур турун тур. Ында чурттакчылардан телевизор дамчыдылгазы багай деп хомудал кирбээн. Харылзаанның будурулге-техниктиг эргелелиниң начальниги Д. Б. Чоксумуңң харыылааны болза: «1986 чылдың эртиен айларында Улуг-Хемниң Арыг-Узуу, Ак-Туруг суурларының чурттакчыларындан телевизор дамчыдылгазы багай деп хомудал кирбээн. Ак-Туруг суурунуң Ленин болгаш Мугур кудумчуларында узуктелчек черле чурттакчылардан ол талазы-биле хомудаан кижи чок болган. Шагаа-Арыгнын телетрансляция станциязының телевизор дамчыдылгазының эки көргүзер зоназында Арыг-Узуу суур турун тур. Ында чурттакчылардан телевизор дамчыдылгазы багай деп хомудал кирбээн. Харылзаанның будурулге-техниктиг эргелелиниң начальниги Д. Б. Чоксумуңң харыылааны болза: «1986 чылдың эртиен айларында Улуг-Хемниң Арыг-Узуу, Ак-Туруг суурларының

КӨРГҮЗҮҢ ТУРАР

Чөөн-Хемчикте Чыргаы суурунуң чурттакчызы Алексей Монгушка: Силер чагаларда суурда телевизор ажылдавастаан деп бижээн болгунар. Чурттакчыларның телевизорлары аңаа-ла сүй белектер ышкаш турглаар. Телеаппаратура алды ай ажылдаан, төгерген. Оны кылыры-биле Кызылдан телевидение ажылчыны алгаш барган, олчаан читкен. Харылзаанның будурулге-техниктиг эргелелиниң начальниги В. Г. Левченко чагаларга ынчаар харылаан: «Бо чылдың июлька республиканың радиодамчыдылга телетөпке суурда антенналарны хат үрээшиниң медээзин келирге, ону хынап көөру-биле тып контроль албаныышкын ажылчыны Барковеш чорааш. Суурга улуг үер болганындаа, электри адаштыктарын алгаш харылаан: «Бо чылдың июлька республиканың радиодамчыдылга телетөпке суурда антенналарны хат үрээшиниң медээзин келирге, ону хынап көөру-биле тып контроль албаныышкын ажылчыны Барковеш чорааш. Суурга улуг үер болганындаа, электри адаштыктарын алгаш харылаан: «Бо чылдың июлька республиканың радиодамчыдылга телетөпке суурда антенналарны хат үрээшиниң медээзин келирге, ону хынап көөру-биле тып контроль албаныышкын ажылчыны Барковеш чорааш. Суурга улуг үер болганындаа, электри адаштыктарын алгаш

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылга Күрүнеңиң педагогика институдунуң физика-математика факультединге өөренип киреры күзээн 10 класстың өөреникчилеринге болгаш ортумак билиглиг ажылдан турар аныяктарга математика талазы-биле бот-өөредилгелиг белеткел курстары математика кафедразының чанынга 1986 чылдың ноябрь 15-тен эгелеп ажылдап эгелээрин дыңнадып тур.

Тодаргай адрезин айыткан билдирилишкинин мындыг адресте чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34 дугаар бажың, педагогика институду, математика кафедразы.

Красноярскиниң кодээ ажылагый институдунуң Тыва филиалы 1986—1987 өөредилге чылында бот-өөредилге салбырынга агрономия болгаш зоотехник-инженер факультеттерине студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Киреринге күзээнинер химияга, биологияга, орус дыл болгаш литературага (бижимел-биле) шылгалдалар тудар.

Билдирилишкинин шилип алган эртемин айыткаш, филиалдың директорунуң адынга бижиир.

Кирип тура дужаар документилер: ортумак эртемининг дугайында документ, совет ажылдан турар черинден характеристика, эмчи шынызылгазы (форма 286), күш-ажыл депгерлеринден ушта бижилге, 6 фото-чурук.

Институтка чедип келгеш, киреринге күзээнинер шериг билелдиң болгаш паспортуң көргүзер.

Билдирилишкинилерни 1986 чылдың ноябрь 1-деп 1987 чылдың январь 15-ке чедир хүлээп алыр. Киреринің экзаменнери Красноярск кодээ ажыл-агый институдунуң филиалынга 1987 чылдың февраль 1-ден эгелээр.

Адреси: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 1 «а», телефоннар: 6-11-67, 6-13-96.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

Тываның күрүне филармониязы концерт талазы-биле директорунуң оралакчызынга, кол администраторунга, концерт организастаары-биле штаттан дашкаар төлээлекчилерни, билет тарадыры-биле штаттан дашкаар төлээлекчилерни, кол бухгалтериниң оралакчызынга, «Д» категориялың чолаачызынга, «Аян» ыр-хөгжүм ансамблинге радист-операторгу, «Саян» ансамблинге чырык талазы-биле операторгу ажылче чалап тур.

Айтырыгларны даразында телефоннардан тодарадыр: 2-46-02, 2-49-40.

Филармониянның адреси: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 58.

ЧАА СПОРТЗАЛ

Мугур-Аксы суурда 500 дорт белчии метр шөлдүг чаа спортзалдың тудуу дооступ турар. Ону ноябрьниң ортан үезинде ажыглалга киирер дээш тудугжу бригада күжениишкининг ажылдап турар.

Чаа спортзал демгем, чырык. Анда волейбол, баскетбол, стол теннизи ойнаарынга тазырыштыр кылган. Шыдыраа, бильярд, хүреш секцияларын чорударынга база таарымчалыг. Районуң чону, ылангыя аныяктарывыс ооң ажыдышкынын четтикпейн маңнап турар.

Ук тудугну С. Г. Нурбегянның 6 кижи составтыг бригадазы май айдан эгелеп кылган, амгы үеде доозуп турары ол. Иштики шеверлел ажылдарының хей эвес ажыл артхан. Маңнаа районуңу ажыяктары шефтеп, хей дузалыг чедирип келген. Моон соңгаар чаа спортзалывыска спортчу оюнчар, маргылдаалар үргүлчү организастаарын, хостуг үеним ажыктыг, солуун эрттирерин бодап турар бис.

Бистиң совет чүртүвүстүң кайы-даа булуңнарында хей нациянын кижилери ажыл-ишти будурүп, бот-боттарынга дузалажыры эки чаңчыл. Армения чүрттүг тудугжулар бригадазының моңгун-тайгажылларга белээ — чаа спортзал удавас ажылдаага киреринге өөрүп турар бис.

М. ХЕРТЕК.

РАЙОННУҢ БИРГИ ЧЕРИ ДЭЭШ

Улуг Октябрьның 69 чыл оюнга тураскаатткан Бай-Тайга районуң бирги чери дээш шыдыраа маргылдазы Тээли суурга болуп эрткен. Анда 18 шыырак шыдыраачы боттарының күжүн шенешкинер.

Оларның арааныңда районга каш удаа тиилекчи болуп, республика чергелиг маргылдаалларга киржип чораан Сүге-Маадыр Хертек, Иргит Делгер-оол, Хертек Седен дээш оскелер-даа бар.

Бир неделя үргүлчүлээн спортчу чыыг демиселдин түшелиинде, «Тээли» совхозтуң шыдыраачызы Хертек Шыдыраа алза чогуур 15 саадан 16 саныы ав. чемпионалыя база катаа бадыткаан. Ийигизиин район төвүнүң төлээзи Кан-оол Хүргүл, а үшкү черни районуңу күүсенги комитединиң ажылдакчызы Сонам Монгун-оол олар түс-түзүнда эдээнинер.

Даартазында шак-биле дүрген ойнаарының маргылдаалы эгелээн. Анаа бирги болгаш ийиги разрядтың 13 шыырак шыдыраачызы киришкеш. Орто С. Салган тиилээн. Ийиги черни Виктор Оюр алган.

Тиилекчилерни хүндүлел бижиктер болгаш туристскаалдыг белектер-биле шайнаан.

С. САРЫГ-ООЛ.

Тээли суур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ «Кыш» деп фотозүрүү.

ТВ

НОЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «У...». 8.45 — «Михайло Ломоносов». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги фильм. —«Чонуң аразындан». 2-ги серия. 9.55 — «Дирин амытанвар дугайында». 10.55 —11.00 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Ырак-чоок». Док. телефильмнер. «Урал черниң эртикен үези». «Чаа арыннар». 15.30 — «Румын рапсодия». Лас чогаал ансамблиниң концерти. 16.10 — Бүгүдеге стадион. 16.40 — СЭКП ТК-ниң кежигүзү. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Минскиниң автозаводунуң даргазы Е. А. Шулик-биле өөреникчилериң ужуражылгазы. 17.25 — «Евгений Жарковскийниң ыраалары». Фильм-концерт. 18.00 — «Дошкун тулчуушкудан тиилекчилер боор үнер». 2-ги дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейге. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.35 — Ш. Чалаев. Квартет. Д. Д. Шостакович аттыг Күрүне квартедиң ойнаа. «Үүсеер. 19.45 — «Михайло Ломоносов». Хой сериялыг уран-чечен фильмниң сонгайгы көргүзүү. 1-ги фильм. —«Чонуң аразындан». 2-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Улуг кижилерже шылгалда». 2-ги дамчыдылга. «Эр-сен болгаш чечектер». 22.35 — «Восток» (Москва) клубтуң үнер төгжүм оркестриниң концерти. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.45 — Делегей болгаш аныяктар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Серемчилелдиг диктигишкинниң кызыгаарынга». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. ССРЭ-ниң суг куралдыларын 9.05; 13.15— Немец дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 — «Үе-дүптеш». Эрт -тайыгырлыг фильм. 10.35; 11.35— Теогу. 9 класс. Москвага декабрьда боо-тепсиштер тура халымнаан. 11.05 — Суббота — ада-иезер ayyy. 12.05 — «Улуг кижилерже шылгалда». 1-ги дамчыдылга. 13.45 —Экран — башкыга. Зоология. 7 класс. Балыктарның хей хевирлиг. 14.10— Шин чогаалы болгаш театр. Н. В. Гоголь «Ревизор». 14.55 — «От-пос дет кижи-дир сен». К. И. Чуковскийниң аңыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының эртелели 500 мун рубльди чарыгдаан. Тыва АССР-ниң Спорт талазы-биле күрүне комитединиң чылдың-на 10 мун ак-шаны берип турар.

Он-оон мун кижилер, оларның арааныңда спорт лотереязының хей-хей киржикчилери «Спортлото», «Спринт», лотереяларын сатканындан киргеш оруулгалар-биле тутканнар спорт дериглелериниң ажылдап турар ниити күш-дамыр белеткелиниң балүктеринге, калык-ныла эштинишкинниге, доозукырыга таныылар оюнларга болгаш өске-даа кадыкшылыга балүктеринге киржир аргалыглар. Ынчангаш ол кижилер «Спортлотодан» эң-не улуг ойнап алыышкынны — күш-культура болгаш спорт-биле рентаамал харылзаалыг болур

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

НОЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «По главной улице с оркестром» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, «Ошибка резидента» (1, 2 сериялы) 16.50, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник № 134» 9.40, «Москва-Кассиопея» 11.20, 13.00, 15.00 «Песни моря» 16.40, 20.40, «Танцы на крыше» 18.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Москва-Кассиопея» 12.20, «Чичерин» 16.30, «Жалоба» 14.00, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Земля Санникова» 14.30, 18.00, «Проводы невесты» 16.20, 19.50 шактарда.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аяжыр, чамдык черлерге быжыг хар чаар.

Кызылга бүргеп, аяжыр, дүүс, быжыг хар чаар, хүндүс чагбас. Агаарның температуразы дүне 13—15 градус, хүндүс 6—8 градус соор.

(Солуунуң хараазында номери ноябрь 14-те үнер).

СПОРТ ЛОТЕРЕЯЗЫ— СПОРТКА

Күш культураны болгаш спортту массалыг хөгжүлдеринге дуза чедирери —«Спортлото» болгаш «Спринт» спорт лотереяларының кол сорулгазы болуп турар.

Спорт лотереяларының ойнаашкыннарының негелдерин сөзүлээр билеттер сатканындан киргеп түүнүң чартыны ойнап алышкынар төлеп бээринге, а өске кезиин спорт дериглелериниң, өөредилге-тренировка базаларының болгаш төптеринің тудугларын кылырынга, оларны чаартып алырынга, спорт хөрекселдерин салдарынга, спортчу маргылдаалардың болгаш спорт-массалыг хемчелерин эрттиреринге хомудап турар.

Бистиң чүртүвүска спорт лотереязының он беш чыл болган үезинде ол сорулгаларга миллиард ажыг акшаны үндүргеи.

Дыка хей хоорайларның болгаш суурларның спорт тудугларын спорт лотереязының акша-хөрөнгизиин ажыглап турган кылган. Ол дээрге, бүгү делегейге биилингир улуг спорт комплекстери — Олимпиада 80-ниң объектилери, хоорайларның болгаш көлээниң улуг эвес стадионнары, спорт ордулары, тирлер болгаш бассейннер, кылымал дорттуг чүүгүлер, ат-спорт базалары, ниити билиг болгаш уругларның спорт школаларының спорт шөлдери болгаш спорт залдары-дыр.

Бистиң Красноярск крайда «Спортлотонуң» акша-хөрөнгизи-биле туттунган спорт тудугларының эвээш эвес. Ол хөрөнгилер 1982 чылда Красноярск крайга болуп эрткен ССРЭ-ниң улустарының 5-ки кышкы Спартакиадазынга крайның командаларын белеткээринге спорт лотереяларының эртелели 500 мун рубльди чарыгдаан. Тыва АССР-ниң Спорт талазы-биле күрүне комитединиң чылдың-на 10 мун акшаны берип турар.

Он-оон мун кижилер, оларның арааныңда спорт лотереязының хей-хей киржикчилери «Спортлото», «Спринт», лотереяларын сатканындан киргеп оруулгалар-биле тутканнар спорт дериглелериниң ажылдап турар ниити күш-дамыр белеткелиниң балүктеринге, калык-ныла эштинишкинниге, доозукырыга таныылар оюнларга болгаш өске-даа кадыкшылыга балүктеринге киржир аргалыглар. Ынчангаш ол кижилер «Спортлотодан» эң-не улуг ойнап алыышкынны — күш-культура болгаш спорт-биле рентаамал харылзаалыг болур арганы чаалап алганнар-дыр. Кадыкшылды ойнап алганнар деп база чугаалап болур-дур.

«Спортлотонуң» келир үези бистиң чүртүвүска күш-культураның болгаш спорттуң келир үези-биле чарылбас харылзаалыг. Чооккы үеде күш-культура совет кижи, өг-бүле бүрүзүнүң амыдыралынга кол черни эзелеп бээр. Ында спорттуу лотереялардың каждыг-бир ажы-дузазы база бар. «Спортлото» болгаш «Спринт» ойнакчыларының саны улам өзе бээр. Ындыг болганда, оон киирер орулгалар база улгадыр, спорт тудугларынга сан-ыкшынгынар кылыры өзер.

«Спортлото» болгаш «Спринт» билеттерни сатып ап тургаш, совет спорттуң материал-техниктиг базазын быжыглаарынга дузалап тураринге од деп үнелеп үзеннер.

Красноярскиниң «Спортлото» зона эргелели.

Шын Редакциянын адреси:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймакта болгаш үзеттир кылдыстериниң 2-31-75, пропагаңда болгаш совет тургузуу кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыстиниң 2-41-27, информация кылдыстиниң 2-20-60, культура кылдыстиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый кылдыстиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуун келбейн болгаанда 2-32-75 телефонтар болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3397.

Тыва АССР-ниң Нэм үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—06053

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 14 пятница № 263 (13263)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

КОМПЛЕКСТИГ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН ПУНКТУЛАРЫ

Күш-ажыл, хандырылга болгаш дыштанылга — кижи амыдыралы-биле дорт холбашкан чүгүле айтырыглар. Кижи фаторум идепкейжидип, ооң ролюн бедидип турар бо үеде ол айтырыгларның чогумчалыг шинтпирлеттинген турарынче улуг кичээнгейни салган. Амыдырал хандырылгазы — чонның чаагай чоруун бедидерinге улуг рольдуг кол адырларның бирээзи.

1986 — 2000 чылдарда чонның хереглел бараанарын бүдүрүп болгаш ачы-дуза чедирерин хөгжүдеринiң Комплекстиг программазы чонның амыдырал хандырылга албанының бүгү адырларының ажылдакчыларының мурнунда улуг соруулгаларны салган. Амыдырал хандырылгазының ачы-дузазының шынарын экижидер, хандырылганың культуразын бедидер болгаш ажылдың депшилгелиг хевирлерин шиңгээдип алыр, иептередир, ачы-дуза чедирилгезиниң чаа-чаа хевирлерин кылбартыр. Комплекстиг программада көрдүнген ол чүүлдер совет өг-бүле бүрүзүнүң амыдырал айтырыгларын-биле дорт холбашкан.

Чонның амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдериниң коллективтеринде ажылды экономиктиг чаа негелделер ёзугаар тургусканы — хандырылганың культуразын бедидер, чагыгларны ой-шаанда күүседирип чедип алыр, ажылды организастаарын экижидер арганы берип турар. Бир кижиге онааштыр ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээли элээн өзүп турар. Көдээ черлерге амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын экижидип, ону мурнады хөгжүдери бо адырда чүгүле айтырыг. Ооң чогумчалыг шинтпирлеттинери ылаңгыя амыдырал хандырылганың комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының ажылындан улуг хамааржыр. Республиканың көдээ суурларының барык шуптузунда мындыг пунктулар ажылдап, оларның бүдүрүлге базазы чыл саныңда быжыгып турар. Оларның хөй кезиинде ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Көдээниң ишчилериниң — малчыннарның, саанчыларның, тараажыларның амыдырал хандырылгазының байдалы комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының ажылындан хамааржыр дээрзин эки билип, оларның ажылынга боттуг дуза чедирип турар удуртукчулар, Советтер бар. Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды болгаш өске-даа районнарның чонның амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдериниң совхозтар топтеринде тургустунгулаан пунктуларының ажылында эки чүүлдер бар. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң амыдырал хандырылгазы дээш удуртукчу сагыш човап, ону ажыл-агыйның өске айтырыглары-биле деңге шинтпирлеп турар болза, көдээ ишчилериниң хандырылгазы ында эки тургустунган болур ужурлуг. Ооң чижээн Кызыл районда «Тиилелге» совхозта Амыдырал хандырылга бажының, «Х Улуг хураа» совхозта хүлээп алышкын пунктуларының ажылындан көрүп болур. Совхозтуң ишчилериниң хандырылгазын улам эмжидер соруулга-биле ында пунктуның ажылын эде тургузуп, улам идепкейжидер, анаа ажылдаар хеп бижар, радиотелеаппаратура септээр, ядик септээр мастерлерни өөредип алыр айтырыгны шкитпирлээрinге Базын-Кол көдээ Совединиң күүскону сомуургалдыг киржип турар. Таңды районуң чонның амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели ачы-дуза чедирилгезиниң хевирлерин кылбартыр, ону хүлээп алышкын пунктуларын дамчыштыр көдээниң чурттакчыларынга чедирерин багай эвес организастап турар. Чурттакчы чонга автотранспорт ачы-дузазын көргүзери ында көрдүнген. Көдээниң чурттакчыларынга ооң таарымчалыг, ажыктыг болуру чугаажок.

Комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының ажылының шынарын, ажыктыын бедизери — көдээниң ишчилериниң хандырылгазын сайзырагайжыдарының чугула курлавыры болур. Мурнунда салдынган соруулгалыны олар бүрүн күүседип турар бе? Чамдык пунктулар чурттакчы чонну хандырар хүлээлгезин ам-даа негелдеге дүүшпер күүсетпейтир турар. Хандырылганың деңнели чамдык черлерде чонның өзүп турар негелдезинге дүүшпейн турарын айтыр апаар. Чагыгларның күүсетпинериннiң хуусазын үзадыр, шынар чок күүседир, ооң туржук, үрей кылыр, чагыгларны ис чок чидирип-тер тавариглалар безин адырның чамдык бүдүрүлгелеринде бар. Артык келектер чедишпезинден иймкпе, азы чогундан, мастерiнiң чогуур үезинде келбейн барганындан септеттинмейн чыдып берген радиотелеаппаратураны, амыдыралдың марын өске-даа дериг-хереселдерин пунктуларга көрүп болур. Чагыгларның ой-шаанда күүсеттинмейн, кандыг-бир чылдагаан-биле чылдырып, соңгаарладып келириниден кижилер үе-шак чидирип, пунктуларга катап-катап көөп турарының фактылары бар. Амыдырал хандырылга ажылдакчыларының ындыг четпес ажылынга хомудаалдар кирип турары чөптүг.

«Ажыл шагын — ажылга» деп кыйгырыг бо адырның ажылдакчыларынга дорт хамааржыр. Адырны сайзырагайжыдырының бир курлавыры — ажыл шагын чөп ажыглаары. Ындыг турбуже, үени чөп ажыглап чаңчыкпаан, кандыг-бир чылдагаан-биле ажылдаар туружунга олурбас, ооң туржук, хүлээп алышкын пунктузунуң хаалгыг турарының фактылары бар.

Ырак-узак черлерде ажылдап, чурттап турар малчыннарның амыдырал хандырылгазы — совхозтар топтеринде комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының ажылдакчыларынга дорт хамааржыр. Ынчалзажок чамдык пунктулар ол хүлээлгезин чедир күүсетпейн турар. Кодиниарже, ферма топтеринче комплекстиг үнүшкүннериниң ажыктыын чедип алыры чугула. Айтырыгны чогумчалыг шинтпирлээр соруулга-биле совхозтар удуртукчулары аңаа сонуургалдыг болур ужурлуг. Харылаалыг ажылды чедип алыр. Кадаа ишчилериниң ажылының түпелинге осң салдары улуг болурун үттүп болбас.

Хүлээп алышкын пунктуларының ажылында четпестерни чүүп-биле таймылбыраарын? Чамдык пунктуларның материал-техниктиг базазы негелдеге ам-даа дүүшпес. Оон-биле кады ында ажылдап турар кижилериниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын кичээнгейге алыр. А пунктуның ажылдакчыларының хүлээнген хөрөнге хамаарылгазы кандыгыл, сагыш-сеткилден ажылдап турар бе?

Ажылдың азыр бүрүзүнде эде тургустунуушкун чоруп турар бо үеде «Кайчаар эде тургустунуп турар бис?» деп айтырыгны амыдырал хандырылга ажылдакчылары боттарынга салыр апаар.

Амыдырал хандырылгазы-биле холбашкан бүгү-ле айтырыглар чер-чер Совединиң кичээнгейинге турар ужурлуг. План күүседезиин хандырары, пунктуларның ажылын сайзырагайжыдар, ораа-бажың айтырыы дээш шинтпирлеживир чүүлдер бар. Бо талазы-биле бисте көөр ужурлуг чүүлдер бар.

Хандырылганың культуразын белидип, кижилерге дүрген, шынарлыг барган болурун эмнедирээ хандырылга ажылдакчыларынга чөп маңан турар. Адырның ажылдакчылары оку хандырар ужурлуг.

ЧУРУКТА: Кызылда пассажирлер АТБ-зинде аныяк чолаачы Анатолий Оюн бодунуң ажылын эде тургузуп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар ажыл-ишчилериниң одуруунда кирген.

Улуг автобустар башкарарынга өөренип алгаш, ол ам үш чыл ажыр ында чолаачылап турар. Кызыл хоорайда аэропорт чедир маңнаар бир дугаарлыг автобусту ол башкарып, пассажирлер аргыжылгазының графигин хажытпайн, быжыг сагылга-чурумнуг чолаачыга саналып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ОН АЙНЫЫН КҮҮСЕТКЕН

Барыын-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели 10 айларда 224 муң рубльге ачы-дузаны чедиргеш, планныг онаалдазын ажыр күүсеткен.

Бот-оруулга-чарылгалыг даараныкчы бригадалар эки ажылдаан. Ооң иштинде Екатерина Косованың, Күнзеңмаа Монгуштуң бригадалары чарыштың тиилекчилери.

Инженер-радиотелемеханик, аныяк коммунист Владимир Бичe-оол, бажыңынга даараныр даараныкчылар Ирина Маичина, Октябрина Моңге-Байыр олар хууда планнарын ажыр күүседип келгеннер. Фотография черинiң, парикмахерскаяның ажылы эки. Баштаарар мастерлер М. И. Кузнецова, В. Е. Келдина мурнакчыларның одуруунда.

С. БАЛЧЫР.

ТАЙГАДА БРИГАДА

Соруг ийи бригадазының бригадири Чындыгыр Шогжал ийи мал дугайында улуг сагыш салып чоруур, ол талазы-биле элээн билиглиг бригадир. Соруг, Тас-Белдир, Бедий, Додут ол ыяаар кайла хөй чүм оът барын, кажа чазаглап болуруы, кажа кыштаарын салаа базып саналып орар. Бистиң аравыска ындыг чүүлээ болган.

— Кыш-даа келген-дир, бо кыжын аалдарыңар кажа кыштаарыл, ооң шулуп оъдуу кайы хирел, кайчаар шилип алган силер?— деп ооң айтырдым.

— Бир эвено Сайлыг-Хөлге, оскезя— Ындык-Чер-Үзүүге баар. Кыштыг аймарын аңаа эрттирер бис. Ийи муңгаш хөй чер кезип, хонуп-дүжүп чораан, күзүл-не ол черлерин эки көрүп, демдектеп алган бис. Одар көрүп шилиннiрiнге бүгү ийи кижилер шупту киришкен. Мурнунда ындыг эвес, чүгле чаңгыс кижи одар кезиир турган деп харылады.

Чындыгыр Шогжал бригадазының ажылынга чаа чүүлдерни киирер, ийи кижилериниң ажылдында болгаш амыдыралында ам-даа бар болуп турар чамдык эрги чаңчылдардан үлүүлүвар соруулга-биле элээн хемчеглер алганын чугаалады. Ажылга харыысалга, ажылынга мергежиири ийи кижиге чүүл-даа мурнунда бодуңдан, бодуңуң арыы-нүүрүңден эгелээр ужурлуг дээрзин ол барган аалынга-ла чугаалап чоруур. Сөөлгү үеде ооң бригадазында кадарчылар ажылынга харыысалганы медереп билбиргаан, бодунга-даа, оскелерге-даа элээн негелделиг болуп бар чыдар. Мурнунда ышкаш, бир болүк аал туралаан-на черинче көже берген, ында-ла ай-айы-биле турлагжып чыдар, бот-боттарының аразында шоолуг харылзаалпас чорук ам чок апарган. Бир аалдан оске аалче кажан, чүү дугайлыг баары бригадириниң ажыл планында киргеп. Ону үениң ажылдың негелделиниң ааны-биле чоруудар аразар.

Бригадир мурнакчы ийи кадарчызының ажылын база деңнеп чугаалады. Олар бүгүлгүлә ийи малдан, ажылдан билир кижилер. Улуг кадарны Болат-оол Сүндүп Улуг-Хем районнан келген, тракторист мергежилдиг. Ол хирезинде Тожута хөй чыл чурттаан, ыяангыя ийи кадарарынга оскелерден дудак чок мергежөөн. Ийи аңайы камгалап четтиринге Б. Сүндүп байлак аргадуржулгалыг апарган болгаш кадайы-биле кадын кожа турар аалдарының сүмелекчи башкылары болу берген. Оске бир кадарны Карацнай Дембирел назы-кары улгатса-даа, ажылынга мергежиири ийи кижи-биле чоруктажып, ажылдажып турар. Харын даа бүгү Улуг-Даг, Хам-Сыра ынчаар одаг оруун, хонаш-турлагларны шупту-зум билир. Ынчангаш бригадир Болат-оол биле Дембирел ийини өзек кижилерим деп чугаалап орар. Бо чылдың эрткен айларының түңнели-биле ол ийи малчын төрээн чүс ийилем-ле 96—96 анайны камгалап алган, районнуң ийижилериниң аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунче үнгеннер.

Социалистиг чарышты организастаар талазы-биле ажыл бо бригадага мооң мурнунда чылдарда эрең-кежиг чорун, ойшаанда түңнелдерин үндүрбес, чарыштың ужур-дузазын ийижилер чедир билбес турган. Ам бригадир Ч. Шогжалдың чугаазы-биле алырга, бригадага чарышты бир янзы эгелээр деп тураалар. Бригадада хөй аныяктар ажылдап турар Улуг-Даг бригадазы-биле быжыг харылзаалы тудар, оларга аалдап чедип, кайы-даа аалдарның аныяк, хөөчүн кадарчыларының үлүүражышкынарын эрттирер болгаш дуржулга солчуушкуну-биле холбашкан өске-даа ажылдарны чорударын бригадир планнап турар.

«Май 1» совхозтуң бо Сорут ийи бригадазы ажылынга бир-ле чаа чүүлдү чедип алыр дээш дилээшкиннерни кылып турар бригада болур. Оон бригадирi Чындыгыр Шогжалдың хорек чуруун районнуң хүндүлел самбразында киргени таварылга эвес.

А. НУГУУРАК.

КАЯА-ДАА ИДЕПКЕЙЛИГ

Эртенги ханаңы бодуңуң чымыштыг ажыл-ижи-биле үткүүр кижилер эвээш эвес. Ындыгларның бирээзинге Татьяна Күжүгет хамааржыр. Ооң саанчы амыдыралы СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозка Бора-Хөл сүт-бараан фермазы турда-ла, эгелээн. Каш чыл эрткенде ол ферма Дөргүн сүт-бараан фермазынга каттыжкан.

Татьяна Чимчиповна ам пиитизи-биле 20 дугаар чыл бодуңуң ынак мергежилинде ажылдап турар. Ол арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып бээр дагдынмыкчы апарган. Ооң сагбакчылары, өөренiкчилерi Н. Куулар, А.-Х. Шоона олар сөөлгү үеде бодуңуң дагдынмыкчызындан дудак чок ажылдап, харын ооң дөй сүттү саап алтаар болу бергенер. Татьяна Күжүгет оларынга бүзүрээр болгаш чоргаарладыр.

Хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиглеринiң бирээзи. Ол агитквартираар болгаш ферма концерттеримге ырлай бээрге, эш-оорун «Өске мергежил шилип алган-дыр сен» дижир. Ол ынчаар харылаалар: «Чок, мергежилди шын шилип алган кен. А ырлап чораан ажылдаарга, харын ажыл бүдүнгүр болур». Татьяна Чимчиповна бодуңун харылсаалгалыг ажылын болгаш хөй-ниити ажылдарын деңге кылбышаан, школа-биле харылзаазын быжыглаан, ажы-төлүүнүң кижазидилгезинге улуг сагыш салыр кижи. Ол үш оолдарлыг. Оларны эки өөренип турарлар.

Ажылдап келген чылдарының шиитизе Т. Күжүгет совхозунуң, районнуң, республиканың хүндүлел бижиктерiнiле болгаш ортекти бараанар-биле хөй удаа шаңнадып келген.

О. ОНДАР.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

Сүт-Хөлдүң төп район эмнелгезиниң херээжеңнер човүлели (даргазы К. Л. Ооржак) коллективте база бир улуг күш. Олар совхозтарның болгаш коллективтиң кандыг-даа ажыл-ижинге доктаамал дузалаарын чедирип келген.

Чоокта чаа эмнелгениң 70 ажыг херээжен чону боттарының столованызының чаа тудуунга шефти организастаан. Ону кол эмчи О. Ш. Ондар удурткан. Олар чаа тудугнуң ажаанның довураан хөөн, ишкин, даштын мөлгаштап, чугайлаан.

Шефчилерден Калдар Ооржак, Карбы-Ховалыг, Сарыг Сат, Дииземмаа Ондар болгаш өскелер-даа ак сеткилдиг ажылдаан. Оларның чедирген дузазынга эмнелгениң администрациязы болгаш партия организациязы көрүп четтирген ынаретken.

Эмнелгенiң херээжеңнер чөвүлели ол хүннерде кылган ажылдарындан 100 рубльдан Тайбың фондузунче шилчидерiн пинтпирлээн.

Б. ОНДАР.

ТАЙБЫҢ НЕДЕЛЯЗЫНДА

Тайбыңның быжыглаарынга, бөө-чепсекти дүүрериниң бүгү-делегей неделязынга тураскаткан лекциялар, митингилер Эрзин районга болгулаан. Октябрьның 24—31 хүнiнерiнде район, совхозтар топтеринге, суурларга, хойжу бригадаларга, фермаларга 30 ажыг митинг болган, 8 лекцияны номчаан, тайбың дээш 4510 ат салымшыкыны чыглынган. Ол мынаан политиктиг мырлар, шүлүктер болгаш хана солуун конкурстарын эрттиргилээн. Тайбың фондузунче акша шилчидерiн үргүлүлээп турар.

Албан организациялар, күш-ажылы коллективтер аңаа идепкейлиг киришкен. Ыланғыя Ленин аттыг совхозта, Эрзин суурда херээжеңнер чөвүлелдери хөйүү кылган.

Районнуң школалары база идепкейлиг хоргускен. Ылаңгыя Бай-Даг, Кызыл Сылдыс ортумак школаларынга уруглар чуруктарының делгелгезин, ыры, шүлүктер конкурстарын организастаан. Эрзин ортумак школазының агитбригалалары күш-ажылы коллективтерге концерттерни көргүскүлээн.

Партия эге организациялардан район Советiниң күүсконуның партия организациязы (партбюро секретары В. С. Оюн) эки киришкен. Олар шефке алганы клазынга лекцияны кылып, өөренiкчилер ортузунга КВН-ни организастаан. «Биске тайбың херек» деп темага Сыны-Мыйыс, Сайыр-Хөлү сүт-бараан фермаларынга лекцияларны номчаан. Райкүүскомунуң коллективи бир хүнүнүң шалыңга тайбың фондузунче шилчидерiн.

А. НАМДАРАА,
партия райкомунуң херээжеңнер ортузунга ажыл чорудар кылдызының эргелекчизи.

ТУРГУЗУКЧУ КОНФЕРЕНЦИЯ

Хөй националдыг ада-чурт культуразы кижи терелгетениң алым чок шылгараңгай чогаадыгазының эртинези болур. Ону Культураның совет фондузу ажылчы чоннарның патриотчу болгаш хамааты кижизидилгезинiң, оларны чогаадыкчы тургузукчу ажыл-чорудулгага киргиштирериниң чепсээ болдуурар ужурлуг. Ооң тургузукчу конференциязы Москвага Эвилелдер бажыңының Колонналыг залында болган.

Президиумга эштер П. Н. Демичев, Б. Н. Ельцин, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ниң киадыс эргелекчилери Ю. П. Воронов, Ю. А. Скляров, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Т. Н. Мелтешашвили, партия, совет, хөй-ниити организацияларының ыяш-ажылчы коллективтериниң толээлекчилери, культураның болгаш эртеминиң ажылдакчылары олурушкан.

Культураның совет фондузунуң соруулгаларының болгаш ооң ажыл-чорудулгазының кол утланышкынынарының дугайында илеткелди фондунуң оргкомитединiң даргазы, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүшке кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги орлакчызы П. Н. Демичев кылган.

Культура фондузуң СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болдурганы улуг өскерлиишкинниг, шынар талазы-биле чаа байдалда тургузуп турар. Ол болза, ниитилел хөгжүлдезиниң бүгү талааларынга бистиң шимчээшкинивисти дүргедедиринче утланган партияның угланышкынының тургускан чүүлү болур. Культураның совет фондузунуң кол соруулгаларының бирээзи — ада-чурт болгаш делегей культуразының байлактарын ажылы чоннарның улам-на долуулу болгаш ханызы-биле шиңгээдип алырынга, совет кижилериниң эстетиктиг, патриотчу болгаш интернационалдыг кижизидилгезинге дузалаары, ниити национал байлакты кеңүдедири дээш хамааты бедик харыысалгалыг чорукка кижизидери болур.

Культураның совет фондузунуң Уставының төлевилелиниң дугайында илеткелди ССРЭ-ниң культура министри В. Г. Захаров кылган.

Савал бергеннер Культураның совет фондузунуң ужурдузазының дугайын чугаалааннар.

Культураның совет фондузунуң Уставын бадылаан. Ооң удурткучу органнарының — баштаар черiниң тургузукчулар чөвүлелiниң ревизия комиссиязының сонгуулдалары болган.

Баштаар черiниң даргазынга — академик Д. С. Лихачев, тургузукчулар чөвүлелiниң даргазынга — «Күрүмениң Третьяков галереязы» дээр Бүгү-эвилелдиг музейлер каттыжылышкынының чиңгине директору Ю. К. Королев олар сонгуткан. Ревизия комиссиязының даргазынга — Бүгү-эвилелдиг квасталга-дузалал болгаш улустуң уран чүүлүнүң музейiниң директору В. А. Гуляев сонгуткан.

Ооң-биле Культураның совет фондузунуң тургузукчу конференциязы бодуңуң ажылын доозкан.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң ажыдыы чыжынын бешки сессиязын 1986 чылдың декабрь 13-те Кызыл хоорайга чыылдырар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың ноябрь 12.

* * *

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ажыдыы чыжынын бешки сессиязынга чугаалажып көөрүг-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуну дараазында айтырыгларны киирер деп турар:

1. «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтпирлериниге дүүштүр социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедири дээш улус депутаттарының Советтериниң ролюн улам ынай бедидер болгаш харыысалгазын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелiниң 1986 чылдың июль 25-те доктаалын, ол айтырыг талазы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелiниң доктаалын күүседир талазы-биле республиканың улуг депутаттарының Советтериниң болгаш олардың органнарының соруулгаларының дугайында.

2. 1987 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1986 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүседезиниң дугайында.

3. 1987 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединiң болгаш 1985 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединiң күүседезиниң дугайында.

4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ажыдыы чыжынын ийиги болгаш үшкү сессияларынга депутаттарның киирген саналдарының база шүтүмүүлелериниң күүседезиниң дугайында.

5. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

Сөөлгү шактарда

Фиттерден МЕДЭЭЛЕР

ЧАА ЧАЗАКТЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ

КАИР. Египеттиң президентиин Хосни Мубарак премьер-министр Атеф Сидкиге баштаткан чурттуң чаа чазаанның таңчызын хүлээп алган. Чаа кабинеттиң бүгү кол эргедужаалдарын мооң мурнундагы Али Лютфиниң чазаанның составынга киирип турган министрлер эзелеп артып калганнар. Чаа томуйлаткан 10 кижиниң хөй кезии экономика адырынга хамаарылгалыг министерстволарны удурту бергеннер.

Кабинеттиң бирги хуралынга чүве чугаалап турган, чаа чазактың кол кичээнгейи экономика айтырыгларын шинтпирлээринге улганган турар ужурлуг деп, Х. Мубарак айтыкан.

Премьер-министр А. Сидки өртектер болгаш күрүне дузалампчызын чурумчударын, баранналарны даштыкжае үндүр база киир садарын болгаш валюта курстарын тааристыр тургузарын кол айтырыгзар кылдыр ылап үндүрген. Египетке хамаарыштыр делегейниң валюта фондузунуң чамдык негелделерiн «дүлээп алдымаа» чүве кылдыр ол дээн. Национал эрге-ажыктарга удурлашыгын болуп турар кандыг-бир негелделерни аңаа ыыгай бээрин ЕАР болдурбас деп, ол медеглээн.

Тайбының болгаш кара-даа каттыжпазының принциптерiнге Египеттиң сундулуун египет чазактың башкыны башкаан болгаш ЕАР-ның даштыкы политиказының өс керилбезин ол айыткан.

ПАКИСТАНДА ХӨДЕЛИИШКИННЕР

КАБУЛ. Афганистан-биле кызыгаарлажып турар Пакистанның чамдык районнарында байдал чидиглевген. Бахтар агентилезиниң дамчыдып турары-биле алырга, Чаман хоорайның чанында суурлардан чонну эрге-чагырга черлерiнiң чүдүр сывырып турары тус черниң чурттакчыларының келецнээшкинин хайындырган. Шак мынчаар «хостаттыгнаң» черлерге шериг базазын тудар деп планнаан.

Чурттаар бажың-балгат чок арткан таравчыннар болгаш оларга каттыжып келген хоорай чурттакчылары удурлашыышкынның чыскаалын организастап чоруткаанар. Полиция-биле үскүлежиишкиннерiнiң түңнелинде чыскаалдың үш кирижиктиин өлүрткен, элээн кеш кижи балыглаткан. Эрге-чагырга черлери Чаманга дээш байдалын тургускан.

Сонгу-барыын кижилер мөңгүрүнде эрге-чагырга төвү Пешавар хоорайда база-ла хөделиишкиннер эрткен. Хоорайда транспорт шимчээшкинин соксаан. Эрге-чагырганың чонга удур политиказынга удурлажыышкын кирижиктиринiң полиция болгаш шериг кежектери-биле «мөңгележиишкинiнiң түңнелинде ийи талаган балыглаткандыр бар боон турар.

(СЭТА).

Советтер амыдыралы

СОВЕТ АЖЫЛДАР ӨРЭЭЛИ: АЖЫКТЫЫ БОЛГАШ ДЭЭШТИИ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге партия ТК-ныц Политиктиг шеткелии кылып тура эш М. С. Горбачев Советтериниц күүскомнарын ажылыныц кескү, ажык болуруңге онза кичээнгейни салган. Чоянуц төлээлекчилериниң кылып турар ажыл-чорудулгазы-биле калбак массаны таныштырын турарының эргежок чүүлазын СЭКП ТК-ныц, ССРЭ-нин Дээди Советиниц Президиумуның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниц Советтерге хамаарыштыр үидүрген докладында база онзалаш демдеглээн.

Советтериниц ажылын кескү болдурарынга ялыг бээр кол чүүл — организасс-массалыг хемчеглер боттандырар совет ажылдар өрээли болур. Каа-Хем районда көдээ 10 Советтерде ындыг өрээлдер депутаттарга, активке, хөй-иннин организациялыларга хүн бүрүнүц дузазын көргүзер методиктиг төстер апарган.

Көдээ Совет күүскомунуң бажыц бүрүзүнде хуралдаар зал бар, анда сессиялар эртер. Ол зал колдуунда совет ажылдар өрээли база болуп турар. Ынчангаш депутаттарга, совет активке келгенверге таныжар ужурлуг материалды анаа азар. Ол ышкаш совет ажылдар өрээлинге депутаттарга дузаламчы материалдарны, социал-эковомиктиг хөгжүдениц планын, социалистиг күлээлгелерин, Советтиц перспективтиг планын, күүскомнуң хүн бүрүг организастыг ажылынын планын, Советтиц, докладчыларыныц, күүскомнуц шиитпирлээрин түрлээр ындыг көргүзүлгелер болгаш ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Советтерге хамаарыштыр үидүрген докладларга база онзалаш демдеглээн.

Районнуң чер-чер Советтериниң өрээлдериле тургустунган стендилерде «Советтер болгаш ажыдырал» деп бөлүк бар. Оон Советтиц ажыл планы, шиитпирлер-биле таныжын болур. Ол ышкаш Советтиц составинда кымнарның кирип турары, күүскон кежигүнерининң хүлээлгелери, докладчыларның комиссиялар, депутат болуктериниц кандыг ажыл кылып турары хөйге көскү. Келгенвер удусчу контроль болуунуң ажылы, соңгукчулар чагыларының күүселдезин-биле оон танышкып ап болур. А депутаттарның дацзызын «Оларның аттарын чон алдаан» деп улуг эгенин алдында бижээн. Кымның кайы округтан соңгуланып ында тодаргай бижээн.

Чамдык көдээ Советтериниң күүскомнары стендилерге аттар бижиринден аңгыда депутаттарның фото-чуруктарын база алып турар. Ылаңгыя Сарыг-Сеп, Бүрен-Аксы көдээ Советтерде бо ажыл эки. Соңгукчуларның кайы депутатка кандыг чагыг бергенин, оларны күүселдирининг хүүсаалдарын, харылзаар кижилерин айтып турары ында кескү. Ынчалза-даа ындыг черлерге чагыгларның күүселдезининц дугайында медээлер кирбейн турары хомудавчыг. Оны боттандырыл турарын чедип алыр ужурлуг бис.

Совет ажылдар өрээлдерин совет тургузуг талазы-биле база юридиктиг дептерлер-биле четчелээрин негеп турар бис. Депутаттарның болгаш хөй-иннинниц ажыл-чорудулгазының дугайында, арагалаашкын болгаш алкоголизмге удур деминсел дугайында дүрүмнер Советтерде бар, ынчалза-даа ол талазы-биле литература долузу-биле бар деп чугаалаары берге. Чыш бүрүзүнде депутаттарга «ССРЭ-ниц улус депутаттарының статузунуң дугайында» Хөөрлүну болгаш «Тыва АССР-ге соңгукчуларның чагыларын-биле ажылды организастаар дугайында» Дүрүмүг бээри чугула деп санап турар бис.

Чамдык черлерде улус депутаттарының суур, көдээ Советтериниң дугайында хөөрлуларга, «ССРЭ-ниц улус депутаттарының дугайында» Хөөрлүга таймылбыр чок болуп турар. Административтиг комиссиялар болгаш назы четпестер херектериниц талазы-биле комиссиялар дугайында дүрүмнер совет ажылдар өрээлдериниде эвээш.

Үк өрээлдерде солуннар, ССРЭ-ниц болгаш РСФСР-ниц Дээди Советтериниц ведомстелары, ССРЭ-ниц болгаш РСФСР-ниц чазаттарының докладчыларының чыыллылары, «Советы народных депутатов» журнал, солуннарда совет тургузугга хамаарышкан чүүлдер чыгдынган. Совет ажылдар өрээлдериниц кол сорулгазы депутаттарның, депутат болуктериниц идепкейин бедидерининц дуржулгазыны иентерлери болур. Күүскомнар секретарылары солуида үнген материалдарны үзе кескеш, депутаттар танышсын дээш азып туразаа, ону доктаамалчытпайн турары шын эвес.

Бо талазы-биле ажылда четпестер эвээш эвес. Чамдык черлерде бүдүрүлгелериниц, организациялыларының болгаш албан-хаакчыларның ажыл-ижинге бергинден, төлептиг кадрлар хөй. Оларга мал ажылының бригадирлерин С. Шойдак, С. Шаймак, ветфельдшерлер М. Чажпек, О. Түлүш, механиктер П. Чылбак-оол, Э. Түлүш, Н. Куулар болгаш өскелериндэ хейиу адап болур. Соолгу ийи чылдарның иштинде ортумак звеноуң кадрларыдан кол специалистерже А. Тежикей, М. Сундуй, В. Кертик-оол, салбыр эргелекчизинге К. Ооржак, профком даргаларынга В. Сарыглар, К. Даржай олар депшиттиргеннер.

Районда эде тургустунуушкунинуң негелделеринге дүүштүр ортумак звеноуң кадрлары-биле ажылды «Торгалыг» совхозта партия комитедя (секретары Б. Х. Натпит), совхозтуң дирекциязы (директору А. С. Куулар) багай эвес тургусканнар. Бо совхозта бир-ле дугаарында эде тургустунуушкунинуң негелделеринге дүүштүр кол специалистериниң болгаш ортумак звеноуң кадрларының бот-харылсалгазын бедик деңгелде тургускан. Совхозтуң дирекшизы, партия комитеди специалистерни ажыл-ижинге холгаарлаар, айтышкыннар бээр, удаа-дараа келдиртир, чыыр чоруктардан үштүнган болгаш оларга бот-башкарыпп ажылдаар арганы долузу-биле бергеп. Чижек кылдыр мал ажылының түскай эртемниглерин ап көрээлиннер. Совхозтуң кол зоотехниги, кол мал эмчизи боттарының эргезинде туруп турар ортумак звеноуң кадрларын чүгле субботада чыыр, неделя иштинде кылдыган ажылды орта түнеп, сайгарар, дараазында неделяда кылыр ажылдарны сүмележип тургаш, ыяк планнаг алыр. Борта совхозтуң дирекциязының талазындан, көдээ Совет, партия, профэвилел, комсомол организациялыларындан кандыг практиктиг дуза херек болдур, түнеп бижээш кол талазы-биле айтырыгны чогуур черлерге тургузазы-биле кол специалистерге дагзып турар. Ортумак звеноуң кадрларны үнелиг үеин чидырбейн, ол ажылче чардыкпайн турарлар. Дараазында поне дельниктен эгелеп, ортумак звеноуң кадрлары негелде кылган айтырыгларынга харыныы, практиктиг дузаны ап эгелей бээри чаңчыл апарган. Ортумак звеноуң кадрлары неделяда салдынган сорулганы шиитпирлээри-биле боттарының бригадазының ажылыжинге хамаарышкан айтырыгларны дорту-биле шиитпирлээр арганы тургускан. Совхозта суббота саны-ла ормак звеноуң кадрлары-биле ажыл үүнү апарган.

Мурнуида мал, чер ажылынга бот-орулга-чарылга сөзу барымдаалап, эрегтей чоруп турган болза, ортумак звеноуң кадрлары ол айтырыгларны бүдүрүлгеге улам ханыладып, организастыг айтырыгларны шиитпирлээринге инициативалыг, чогаадыкчы чоруун көргүзүп турарлар. Үнүп турар чарыгдалдарны, кинрил ап турар орулгаларны сайгарып, аналиатээрингге специалистер неделя иштинде четтигип турарлар. Ынчангаш бот-орулга-чарылга, коллективтиг керээ бо совхозта бажыг турушту эдээн, совхозтуң орулгазы көвүдеп, экономиказы бажыккан. 1986 чылда совхоз күрүнеге мал продуктуларын: эттн, сүттү, дүктү садарынын планнарын октябрь айның бирээде-ле күүседипкен. Ам малдың яазы-бүрү чылдагаанындан хорамчазын кызырып тургаш, мал бажы өстүрериниң планны ажыр күүседир дээш туржуп турарлар.

Ортумак звеноуң кадрлары-биле ажыл районнуң өске совхозтарында кандыг бай далда турарыл? «Коммунизмче орук» совхозту ап көрээлиер. Совхозта партия комитеди, совхозтуң дирекциязы, көдээ Совет болгаш профком, комсомол организациялары ортумак звеноуң кадрлары-биле ажылды кошкак байдалда тургускан. Бо совхозта эде тургустунуушкунинуң негелделеринге дүүштүр кол специалистерниң болгаш ортумак звеноуң кадрларының даагаан ажыл-херээ дээш бот-харымсалганы бедидери-биле негелдеп партия комитеди-даа, совхозтуң дирекциязы-даа чогуур деңгелде тургуспаан. Совхозтуң директору эш Э. А. Оидарның талазындан специалистериниң бот-башкарыпп ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургуспаанындан, оларның ажылын холгаарлап турарындан, кадрларның идепкейн, инициативазы куду. Олар хүн бүрүнүң айтышкыннарын күүседип, үүрмек ажылагай айтырыгларын шиитпирлээринге өйлежип, нинти агым-биле чоруп турарлар.

Мал, чер ажылының ажыктыг, продуктулуг чоруун бедидериниң перспективтиг айтырыглары шиитпирлеттинмейн турар. Бо талазы-биле хүүда чогаадыкчы план тургузуп алган, ооң күүселдези дээш ажылдап турар кижи ортумак-даа звеноуң кадрларында чок. Партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, совхозтуң дирекциязы-даа оларның отчеттарын боттарының хуралдарынга ховар чугаалажып турарлар. Харын-даа бо хүнгерге чедир кол зоотехник, кол мал эмчизи, кол инженер түскай ажылдаар кабинеттер биле хандырбаан. Кол инженер коммунист Е. Монгуш ажылын бодуның кара туразы-биле каапкаш, көжүп чоруй баарга, ооң херээн сайгарып-даа көрбээн. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери дээрге-ле көдээде будүрүлгениң технологтары, бөлүүг ээлери болгай. Оларны инициативалыг, чүткүлүг, чогаадыкчы, бажыг тура-соруккакижиндери, өөредири хүн бүрүнүң кичээнгейинге турар ужурлуг.

Ол ышкаш ортумак звеноуң кадрлары-биле ажыл «Кызыл тук» совхозта база-да чогуур деңгелге тургустунмаан. Кадрларны шын шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар ажыл четпес тургустунганындан, бо совхозта Халымын хойжу бригадазының бригадиринге, сүт-бараан фермазының эргелекчизинге салыр, ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле сентябрь-октябрь айларда болуп эрткилээн бригадаларда партия эге организацияларының, парткомнарның отчеттуг хуралдарынга шыңгыы шүүлгемчилеп, партия, совет, ажыл-агый болгаш профэвилел, комсомол организациялары көдээ ажылагыйның тускай эртемниглери-биле ажылды, ылаңгыя эң-не хөй санныг ортумак звеноуң кадрлары-биле ажылды экижидер апаар.

Т. МОНГУШ,
СЭКП Өвүр райкомуның көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр кылдыныц эргелекчизи.

Эде тургустунуушкун: кадрлар-биле ажыл

КИЧЭЭНГЕЙНИ — ОРТУМАК ЗВЕНОЖЕ

СЭКП ТК-ныц апрель (1985 чыл) Пленумунуң, партияның XXVII съездизиниц докладшиитпирлери көдээ ажыл-агыйның интенсивтиг хөгжүлдезин чедип алырынга, эде тургустунуушкунну чорударынга кадрлар-биле ажылды үидезинин-биле экижидер сорулганы салган.

Мал, чер ажылының технологиязын чаартып, сайзырапгайжыдары, эде тургустунуушкунуның негелделеринге дүүштүр эртем-техниктиг депшилгенип, муриакчы аргадуржулганың чедишкиниверинге даянып алгаш, күш-ажылды эргелеп башкарарын үидезинин-биле экижидери ортумак звеноуң кадрлары-биле ажылдан дорт хамаарылгалыг болуп турар. Бо дээрге көдээ черде туруп турар партия, совет, ажыл-агый болгаш профэвилел, комсомол организацияларының хүн бүрүнүң кичээнгейинге турар кол айтырыгларының бирээзин. Чүге дизе, ортумак звеноуң кадрларының еске звеноларның кадрларындан онза ылгалдыг талалары бар. Бирээде, олар көдээ ажыл-агый будүрүлгезининң эң-не хөй санныг кадрлары. Ийиде, олар даанган участоктарында будүрүлгени дорту-биле удуртуп, организастап турар болгаш планнарның, социалистиг хүлээлгелериниц күүселдезинче совхоз ажылчыннарын мобилизастап турар күштериниң бирээзин. Үште, ортумак звеноуң кадрларының ортузундан бедин харымсалгалыг ажылдарже удуртукчу кадрларны депшидин ап турар бис.

Бистиң районда көдээ ажыл-агый будүрүлгезинде шуптү 70 ажыг ортумак звеноуң кадрлары ажылдан турарлар. Оларның билиг-мергежилиниң талазы-биле алгал көөрге, 4 хуузу дээди эртемниг, 89,5 хуузу түскай ортумак эртемниг, а артканнары практиктер болуп турарлар. Оларның 35,3 хуузу СЭКП кежигүнү, 56,9 хуузу комсомолчулар. Бо дээрге партияның аграр политиказын, ССРЭ-ниц Азыы-чем программазында салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга даянып улут күш болуп турар. Ортумак звеноуң кадрларының аразында боттандырган, төлептиг кадрлар хөй. Оларга мал ажылының бригадирлери С. Шойдак, С. Шаймак, ветфельдшерлер М. Чажпек, О. Түлүш, механиктер П. Чылбак-оол, Э. Түлүш, Н. Куулар болгаш өскелериндэ хейиу адап болур. Соолгу ийи чылдарның иштинде ортумак звеноуң кадрларыдан кол специалистерже А. Тежикей, М. Сундуй, В. Кертик-оол, салбыр эргелекчизинге К. Ооржак, профком даргаларынга В. Сарыглар, К. Даржай олар депшиттиргеннер.

Районда эде тургустунуушкунинуң негелделеринге дүүштүр ортумак звеноуң кадрлары-биле ажылды «Торгалыг» совхозта партия комитедя (секретары Б. Х. Натпит), совхозтуң дирекциязы (директору А. С. Куулар) багай эвес тургусканнар. Бо совхозта бир-ле дугаарында эде тургустунуушкунинуң негелделеринге дүүштүр кол специалистерниң болгаш ортумак звеноуң кадрларының бот-харылсалгазын бедик деңгелде тургускан. Совхозтуң дирекшизы, партия комитеди специалистерниң ажыл-ижин холгаарлаар, айтышкыннар бээр, удаа-дараа келдиртир, чыыр чоруктардан үштүнган болгаш оларга бот-башкарыпп ажылдаар арганы долузу-биле бергеп. Чижек кылдыр мал ажылының түскай эртемниглерин ап көрээлиннер. Совхозтуң кол зоотехниги, кол мал эмчизи боттарының эргезинде туруп турар ортумак звеноуң кадрларын чүгле субботада чыыр, неделя иштинде кылдыган ажылды орта түнеп, сайгарар, дараазында неделяда кылыр ажылдарны сүмележип тургаш, ыяк планнаг алыр. Борта совхозтуң дирекциязының талазындан, көдээ Совет, партия, профэвилел, комсомол организациялыларындан кандыг практиктиг дуза херек болдур, түнеп бижээш кол талазы-биле айтырыгны чогуур черлерге тургузазы-биле кол специалистерге дагзып турар. Ортумак звеноуң кадрларны үнелиг үеин чидырбейн, ол ажылче чардыкпайн турарлар. Дараазында поне дельниктен эгелеп, ортумак звеноуң кадрлары негелде кылган айтырыгларынга харыныы, практиктиг дузаны ап эгелей бээри чаңчыл апарган. Ортумак звеноуң кадрлары неделяда салдынган сорулганы шиитпирлээри-биле боттарының бригадазының ажыл-ижинге хамаарышкан айтырыгларны дорту-биле шиитпирлээр арганы тургускан. Совхозта суббота саны-ла ормак звеноуң кадрлары-биле ажыл үүнү апарган.

Мурнуида мал, чер ажылынга бот-орулга-чарылга сөзу барымдаалап, эрегтей чоруп турган болза, ортумак звеноуң кадрлары ол айтырыгларны будүрүлгеге улам ханыладып, организастыг айтырыгларны шиитпирлээринге инициативалыг, чогаадыкчы чоруун көргүзүп турарлар. Үнүп турар чарыгдалдарны, кинрил ап турар орулгаларны сайгарып, аналиатээрингге специалистер неделя иштинде четтигип турарлар. Ынчангаш бот-орулга-чарылга, коллективтиг керээ бо совхозта бажыг турушту эдээн, совхозтуң орулгазы көвүдеп, экономиказы бажыккан. 1986 чылда совхоз күрүнеге мал продуктуларын: эттн, сүттү, дүктү садарынын планнарын октябрь айның бирээде-ле күүседипкен. Ам малдың яазы-бүрү чылдагаанындан хорамчазын кызырып тургаш, мал бажы өстүрериниң планны ажыр күүседир дээш туржуп турарлар.

Ортумак звеноуң кадрлары-биле ажыл районнуң өске совхозтарында кандыг бай далда турарыл? «Коммунизмче орук» совхозту ап көрээлиер. Совхозта партия комитеди, совхозтуң дирекциязы, көдээ Совет болгаш профком, комсомол организациялары ортумак звеноуң кадрлары-биле ажылды кошкак байдалда тургускан. Бо совхозта эде тургустунуушкунинуң негелделеринге дүүштүр кол специалистерниң болгаш ортумак звеноуң кадрларының бот-харылсалгазын бедик деңгелде тургуспаан. Совхозтуң директору эш Э. А. Оидарның талазындан специалистериниң бот-башкарыпп ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургуспаанындан, оларның ажылын холгаарлап турарындан, кадрларның идепкейн, инициативазы куду. Олар хүн бүрүнүң айтышкыннарын күүседип, үүрмек ажылагай айтырыгларын шиитпирлээринге өйлежип, нинти агым-биле чоруп турарлар.

Мал, чер ажылының ажыктыг, продуктулуг чоруун бедидериниң перспективтиг айтырыглары шиитпирлеттинмейн турар. Бо талазы-биле хүүда чогаадыкчы план тургузуп алган, ооң күүселдези дээш ажылдап турар кижи ортумак-даа звеноуң кадрларында чок. Партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, совхозтуң дирекциязы-даа оларның отчеттарын боттарының хуралдарынга ховар чугаалажып турарлар. Харын-даа бо хүнгерге чедир кол зоотехник, кол мал эмчизи, кол инженер түскай ажылдаар кабинеттер биле хандырбаан. Кол инженер коммунист Е. Монгуш ажылын бодуның кара туразы-биле каапкаш, көжүп чоруй баарга, ооң херээн сайгарып-даа көрбээн. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери дээрге-ле көдээде будүрүлгениң технологтары, бөлүүг ээлери болгай. Оларны инициативалыг, чүткүлүг, чогаадыкчы, бажыг тура-соруккакижиндери, өөредири хүн бүрүнүң кичээнгейинге турар ужурлуг.

Ол ышкаш ортумак звеноуң кадрлары-биле ажыл «Кызыл тук» совхозта база-да чогуур деңгелге тургустунмаан. Кадрларны шын шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар ажыл четпес тургустунганындан, бо совхозта Халымын хойжу бригадазының бригадиринге, сүт-бараан фермазының эргелекчизинге салыр, ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле сентябрь-октябрь айларда болуп эрткилээн бригадаларда партия эге организацияларының, парткомнарның отчеттуг хуралдарынга шыңгыы шүүлгемчилеп, партия, совет, ажыл-агый болгаш профэвилел, комсомол организациялары көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери-биле ажылды, ылаңгыя эң-не хөй санныг ортумак звеноуң кадрлары-биле ажылды экижидер апаар.

Т. МОНГУШ,
СЭКП Өвүр райкомуның көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр кылдыныц эргелекчизи.

ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАРЫВЫС

Советтиц девискээринде СЭКП-ниц XXII съездизи аттыг совхозтуң күрүне планының социалистиг күлээлгелериниц күүселдези Хайыракан көдээ Советиниц күүскомунуң кичээнгейинде. Ол айтырыгны сессияларга. Советтиц көдээ ажыл-агый талазы-биле докладчыларынга чугаалажып турар. Оон ангыда, ажыл-агыйның ыяк-бүрү участоктарында турустунган депутаттар болуктери, постулар ол херекке улуун киприштирип келген. Чижээ, Дөргүн сүт-бараан фермазында депутат болуунуң ажылын чижекке көргүзүп көрейн. Болуктуң улуг планы хөй талалыг. Фермаиың план күүселдези, сүттүң шыпары-биле, куш-ажылдың сагыга-чуруму, ажылдың организастаашкыны-биле, саавчыларның амыдыралы-биле холбашкан айтырыгларны депутаттар шиитпирлежип келген. Фермаиың ишчилериниң чагыы-биле туттунган кызыл-булун, саалчыларга амыдырал ханыларыга өрээли ажыглалга бо чылын киргеи. Ында ажылдан турааларга ол таарымчалыг болган.

Депутатар болуктериниң ажыл-чорудулгазы биске үеээш, илепкейлээн. Бора-Хөлге бот-орулга-чарылгалыг бөлүүзавода, суттатчылар бригадазында, мал чеми белеткээринин бот-орулга-чарылгалыг звеноиа депутатар болуунуң, постуунуң ажылы багай эвес. Куш-ажылдың сагыга-чуруму, ажылдың ыяк-бүрү ажылагай-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлежип келгеи. Совхозтуң МТМ-зинде депутатар болуу сессииго отчеттуг бергеи. Бөлүктүң улуг планы хөй талалыг. Фермаиың план күүселдези, сүттүң шыпары-биле, куш-ажылдың сагыга-чуруму, ажылдың организастаашкыны-биле, саавчыларның амыдырал-биле холбашкан айтырыгларны депутаттар шиитпирлежип келгеи. Фермаиың ишчилериниң чагыы-биле туттунган кызыл-булун, саалчыларга амыдырал ханыларыга өрээли ажыглалга бо чылын киргеи. Ында ажылдан турааларга ол таарымчалыг болган.

Депутатар болуктериниң ажыл-чорудулгазы биске үеээш, илепкейлээн. Бора-Хөлге бот-орулга-чарылгалыг бөлүүзавода, суттатчылар бригадазында, мал чеми белеткээринин бот-орулга-чарылгалыг звеноиа депутатар болуунуң, постуунуң ажылы багай эвес. Куш-ажылдың сагыга-чуруму, ажылдың ыяк-бүрү ажылагай-биле холбашкан айтырыгларны

АМЫДЫРАЛДЫҢ ШЫНЫН БАДЫТКАВЫШААН

МАРИЙ АССР. Медведевтиң арга-арыг комбинадмының дуржулга-шемелде питомнигинде моогүлерин чагыг ёзугаар остүрүп турар апарган. Мында тургустунган плантацияда ешшелка сорттуң үрезиннерин ирик төжектерде олуртугулап каан. Бо моогүлер амдан болгаш химиктиг тургузуунуң талазы-биле сураглыг ак моогүлерден чыда калбас. Плантацияда моогүлериниң остүрериниң хуусаазы ийи ай.

ЧУРУКТА: моогү остүрер участоктуң мастери Елена Ефремова биле питомниктиң улуг мастери Анатолий Булатов ешшелкалар плантациязында.

В. АСКОЧЕНСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

1986 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тыпсырыбиле кинрген ажылдарны бедик мегелделиг болгаш принципиалдыг байдалга чугаалаашкын көргеш. Амыдыралдың шынын бадыткап, бедик мергежил-биле бижиттингеш, чаа ёзу-биле угаап-бодаарынга дүжүп турар, үениң негелдезинге дүүшкеш, партияның XXVII съездизиниң ёзуу сиңиккеш чогаалдарының идейлиг уран-чечен шынарынче улуг ынчээнгейни угландырган.

Литература талазы-биле чаа лауреаттарның аразында Совет Эвилелиниң Маадыры В. Карпов киргеш, ол «Полководчу» деп тоожузу дээш шаңнаткан. Ында дайын чылдарының маадырлыг болгаш берге үезин, ол дугайында нарын шынны уран-чечени-биле көргүскеш. Номнуң маадыры — армия генералы И. Е. Петров фашизм-биле демисселге улуг үлүгүн киргеш, ооң овур-хевири Ада-чурттуң дайынының дугайында литературага улуг хемчээлдиг уран-чечен ажыдыышкын боон илереттингеш. Ук тоожу номчукчуларның болгаш критиканың калбак үнелелин алган.

Кара-Калпакиянның улустуң чогаалчызы Т. Кайыбергеновтуң «Кара-калпактар дугайында дастан» деп трилогиязы хөй национал совет литературага улуг болуушкун болган. Бичe улустуң хөй чүс чылдардагы төөгүзүн, оларның хосталгаже чүткүлүн. Россияга каттыжар дээш оларның күзелин трилогияда шынаар көргүскеш. Авторуңуң сөзүнүң уран-чечени, персонажтарның психологиязын чогаалдының чидиг болгаш ылаптыг дамчыткаңы, фольклорга даянганы — «Дастанны» ёзулуг-ла улусчу чогаал кылдыр хуулдурупкаш.

Уран-чечен публицистика дээш Күрүне шаңналыг чогаалчы, драматург, тележурналист Г. Боровикке «Пролог» деп ному дээш тывыскаш. Автор, Роберт Кеннединиң болгаш Мартин Лютер Кингниң араатанзыы-биле олургеш чылды— Америкизиниң 60 чылдарлагы үезиниң байдалын катап тургускаш номчукчуларга барааллаттыкаш. Ук ном шынгыы документалдыг болгаш тодаргай билдингир бижиттингеинбиле эмоционалдыг салдарлыг боон турар.

А. Межировтуң «Шүлүктээн проза» деп ному Күрүне шаңналы-биле база демдеглээн. Шүлүкчү-фронтчуунуң, хрестоматия ному апарган «Коммунистер, бурунгаар!» деп шүлүктүң авторунуң чогаадыкчы чоруунга ол ном делгем базым болган. Чурттан эрткенивис болгаш амгы хүнүнүң дугайында хөй бодалдар номчукчуларны доюлдурар. А. Межиров чүрүкчү болгаш лирик боон, чурттан эрткен үезин, келир үе дээш дүүрээзинин уран мергенбиле дамчыдып турар.

Кинематографияның чогаалдарынга Күрүне шаңналарын тывыскан «Ленфильм» студиязының «Торпедоносцы» ажылынга шаңналды тыпсырын шинтпирлээн. Төрээн чурту дээш боттарының амытынын бээринден безин чалданмас. Соңгу флоттуң ужудукчуларының маадырлыг херектерин ында көргүскеш.

«Мосфильм» студиязының кылгамы «Хоютку» деп фильмни улуг-даа, бичии-даа кижилерге хамаарыштыр чогаалдып тургускаш. Чаагай сеткил болгаш каржы чорук кожа чоруп турза-даа, кижилер чүгле хүндүткелдир, арыг, чаагай сеткилдиг, кичээнгейлиг, байлак сагыш-сеткилдиг болурунга хевирлеттинин, кижизиттинерин ооң өөреиир бис.

«Беларусьфильм» киностудиязының бүдүргени «Адалар болгаш уруглар» деп хөй сериялыг кинозу Күрүне шаңналын алган. И. С. Тургеневтиң проза чогаалын телеэкран уран чүүлүнче шилчидерде, чогаалдың овур-хевир тургузуун хевээр ажыглаан, оларны амгы үениң байдалынга база аянныштырган.

СССР-ниң Күрүне шаңналы документалдыг ийи чогаалга тывыскаш. Он чыл бурунгаар, БАМ-га ажылдап эгелээн баштайгы орук ыяскчилери-биле кады режиссёр В. Трошкин баштаан болуп кинематографистер аңаа чедип келген. Олар аңаа-ла хайгааракчылар болбаан, экранның мастерлери улуг ажыл-херектериниң киржикчилери болган. Магистральды тудуп турарының, ооң кижилериниң дугайында чээрби документалдыг фильмни олар тургускан. Авторлар боттарының маадырларынга каш удаа ээп кээп, оларның маадырлыг ажыл-ишчилерин көргүскеш «БАМның чыл демдеглелиг» деп бөлүк фильмнер ол шаңналга четкен.

Совет болгаш индий кинодокументалистериниң тургусканы «Неру» деп фильмде ийы-бүрү материалдарны чыып, Джавахарлал Нерунуң чуртталгазының үезинде тырттырган кинофото-чуруктарны чыгташ, индий улустуң улуг оглуңга гимн-лентаны тургускан. Ону база Күрүне шаңналы-биле демдеглээни черле чөптүг.

Армян ССР-ниң улустуң чурукчузу А. Акопяниың «Мээң Төрээн чуртум» деп болук бейзаж чуруктарын Күрүне шаңналы-биле үнелээн. Ол чуруктар көргүкчүлерни кижи болгаш бойдустуң чаңгыс аай холбаалыг болурунче. Черге амыдырал дугайын бодап көөрүче кыйгырып турар. Тайбыңны болгаш дыштың камгалаары — бистиң хүлээлгевис деп ол чуруктар боттары-ла чугаалай бээр.

РСФСР-ниң улустуң чурукчузу В. Стамовтуң «Болүк ажылдарынга шаңналды тывыскан. Олардың аразында «Покой», «Тревога», «Торс», «Хлеб» деп ажылдар бар. Ленинград чурттуг мастер бодунуң чогаадыкчы ажылынын бышкан үезинде келген. Чуруктарда шыйыглар чымчак, а үстүнде айыткан скульптура ажылдары кижилериниң сагыш-сеткилин чайгаар-ла оттура бээр.

Ленинградта күрүненир шин театрынга Ф. Абрамовтуң романнарын ёзугаар тургускан «Бажың» болгаш «Акылары болгаш дуңмаларын» деп шинлер уран-чечен бедик деңнели, төөгүге шынчызы болгаш амыдыралчы эвергизы-биле ылгалып турар. Бо ажылдарны тургузуп, чонга бараалгадырынга режиссёр Л. Додинниң кинрген үлүг улуг. Дайын сөөлүндеги берге чылларының үезинде соңгу чүкте бир суурнуң амыдыралын ында ылап шынны-биле көргүскеш. Якутскиде күрүненир П. А. Ойунский аттыг шин театрының коллективи «Мээң күзүүм ак-көк эрик» деп шинге аныяк анчының төөгүзүн бир ында база көргүскеш. Ону Чингиз Айтматовтуң «Далай кыдыныга маңнап чоруур ала ыт» деп тоожузун ёзугаар тургускан.

Күйбышевте академиктиг драма театрының режиссёру, ССРЭ-ниң улустуң артизи П. Монастырский орус классиканы сценага тургузарынга хөй ажылды кылган. Ооң сценага тургускаңы «Ревизор» болгаш «Чайка» деп шинлерни база Күрүне шаңналы-биле демдеглээн. Авторуңуң чогаалдың уран-чечен сөстерин режиссёр шинге өскерилге чоокка ажылган, ыраккы үеним бистиң үевиске чоокшуладып келген.

Грузин композитор С. Насидзениң чогаадыкчы ажылы долгандыр турар бойдуска болгаш кижиге дорт хамаарылгалыг. Ооң ажылдарында идеяларның демисели, сагыш-сеткилдиң дээжизинче дилээшин синниккеш.

Аныяк альтист Ю. Башмет мергежилиге хевирлеттинип тургустунган, бышкаш мастер апарган кижи. Ооң күүселиг-чи деңнели бедик. Күүселиг-ниң турар чогаалдары эстетиктиг эгелээш, уран-чеченниңи, амыдыралы утка-шынарының талазы-биле онзагай ылгалдыг. Альтист Ю. Башметке болгаш пианист В. Крайневке Күрүне шаңналдарын тывыскан.

Таллинниң Вийке-Ыйсмяэ район түдүү амгы үениң хоорай түдүүнүң бүгү негелделериниге дүжүп турарын барымдаалаан, аңаа Күрүне шаңналын тывыскан.

Төөгү болгаш уран-чечен чогаадылга теориязының талазы-биле архитектура доктору М. Бархинге «Архитектура болгаш хоорай», «Архитектура болгаш кижи» деп номнары дээш Күрүне шаңналын тывыскан. Хоорай түдүүнүң бистиң чурттувуста болгаш даштыкыда дуржулгазын ында долузу-биле шинчилээн.

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының чаа лауреаттарының ажылдары утка-шынар талазы-биле бедик, уран-чечен ажылдар болур, олар совет улустуң сагыш-сеткил талазы-биле эртинезинге төлептиг немежилгелер болур.

Г. МАРКОВ,
ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чакыда литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының комитединиң даргазы.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ

Тываның хоочун бүдүүрүлгелериниң бирээзи республика типографиязынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдаан, бүдүүлгеге чаа ажылдан эгелээн аныяктарның дагдыныкчыларын заавшл эвес. Оларның бирээзинге дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну, Тыва АССР-ниң культураның алдарлыг ажылдакчызы В. М. Ткачёвтуң алдан харлаанынга тураскаатказын байырлыг кежээ типография клубуга болуп эрткен.

Владимир Михеевич ол бүдүүрүлгениң парлалга цегинге 36 чыл иштинде үзүктелимишкин чок ажылдап, муң-муң парлалга продукциязын болгаш ооң иштинде яңзы-бүрү номнар база дептерлерни парлап үндүргеш. Бүдүүрүлгеде кады ажылдап турар оорум күш-ажылга өөреткеним хөй-хөй ажылчыннар, бүдүүрүлгениң удуртулгазы, хөй-нийти организацияларының В. М. Ткачёвка чаңгыс ол-ла бүдүүрүлгеге хөй чылдарның дургузунда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш иэнир байыр чедирип, моон соңгаар-даа эки ажылдарын, кадык-чаагай болуурун күзеп, белектерин тывыскан.

Кежээге кызыгаарлыларның бот-тывынгыр үран үүлү коллективи солуп концертти бараалгаткан.

Р. ТОЛЗАТМАА.

АРАГАЛААШКЫН — СОЦИАЛ ААРЫГ

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ.

Кижилер шаг-шаандан бээр эзиртир суксун кылыр, арагалаар чоруктуу хоруп, арагалаашкынга удур демисселди корудуп келген. Чижээ, эрте-бурунгу Индияга албан дужаалдыг кижилер, шажын-чүдүлге ажылдакчылары арага ижипкени биилдиие берген болза, хайындырыл каан сугну кызыдыр изидип каан демир савага кутказ, арага ижипкен кижи үгааның оксунуур дээр сыгап албадап турган ышкыр турган. А бир эвес херээжен кижи арага ижипкен болза, ооң хавааңга арага шили хевирлиг демдекти ол өртетскеш, бажыңындан үндур сывырыптар, ынчангаш ол бүгү назынында тоган, кылаштаар үжүргә таваржып турган.

XIX чүс чылда Европа чурттарында капиталистиг тургузуунуң хогжулдезинин, далай аргыжылгазының база садыг аймаанның калбарганының, колониялдыг эжелдерниң кедергезиниң уржуундан арага бүдүрери ковудап, хереглели ковудаан. Өске талазында, ядыы кижилер узун хуусаалыг дайынларга киржип, түрегни ажыдыралга таваржып, өгбүлеп, ажы-төлүнден чарлып, даартагы амыдыралынга бүтүрелин оксунуп, арагалаашкынче хөй-хойу-биле кирип турган. Араганы кылып, садар чижек садыгжыларның сөөлү база ковудаан, араганың өртээ чингээн турган. Ынчангаш ол ядыы кижилер безин 15 төгерик-биле будун неделя иштинде билбестедир ижер араганы садып аптар апарган. Арага ол баштай Пруссияга, оон соонда Англияга хогжуу неп-терээн турган.

Россияга арагалаашкының неп-терээни база тергиндекчи ацгыдарның политиказы-биле сырый холбаалыг турган. Хаанныг Россияга арагадан ажык кончаа үндүрүп алыр дээш, ону садар черлериниң санын ковудеп, арагалаашкынны чон ортузунга неп-терээп турган. Ол үеде спирт аймаан садыгларга хаанның чонтан акша-тегерик хавырып алырының оптуг аргазы апарган. Ынангыя XIX чүс чылда спирт, водка будүүрүлгези сайзырай бергенге араганың өртээ база-ла чиптеп, арагалаашкын ажылынар, тараачыннар, бөдүүн чон ортузунга хөй-хөй-биле неп-терээн эгелээн. Ам араганы харындаа ажылчы чонну экономиктиг, политиктиг эрге-чагырга дээш демисселден чардыктырар чеңсек кылдыр ажылап, чонуң угаан-бодалын төөредириниң аргазы болдурган. Арага чон ортузунга чоорту неп-терээп, араганы ижериниң яңзы-бүрү чылдагааннары тыптып эгелээн. Кижилер календарь байырлалдарында, өгбүле найыралдарында, үелерге, уткулга үезинде, харын-даа чаа хеп садын алганда, эргедужаал алганда-даа дашка көдүрүп, арагалаар чаңчыл тыпкан. Улуг улус хамаан чок аныяктар, элээдп назылыг уруглар, школачылар, сургуулдар, студентилер арагалаар, ооң уламыдан чүрүм үрээр, хулганнаар чорук ковүүлээп. Аныяктар баштай колдуунда улуг улустар оттуңүп база-ла байырлалдарда, а сөөлүрүде аңаа-ла кандыг-даа чылдагаам чокка ижип чоруур апарган. Эң ылаңгыя школа назылыг элээдп уруглар араганың алыс хоразын, ооң кижиниң организминге, психиказынга, мээ-медерелиге багай салдарын ханы билбейн, араганы ижиптерге кижиниң үгаанын өскээр тенидиптер, кижи кезек када хөглүг, тоор чүвезі чок, туразы улуг апаар ындыг салдарын сонуургап, ажыглап иже бээр.

Аныяк кижилерниң арага иже бээрининг база бир кол чылдагааны болза, оларның өг-бүледе байдалы. Ада-мелери өске-даа чоок кижилери арагалаар, алгыш-кырыш, шош-содаа үндүрер болза оларның уруглырындан колдуунда база ындыг кижилер үнүп турар. Ада-иезп арагалап турда, уруглары олардан хоорук, өске кижилерден оспаксыраар, сагыш-сеткилп муңгак, кады өөренип турар эш-өөрүндем чайгаар ыядыр, эпчоксунар болур. Ынчангаш олар боттарының эш-өөрүн күдүмчудан дилээр, чигзинчиг кижилер-биле ужуражыр, олардан дуза дилээр, чайгаар оларның салдарынга алыр болурлар.

Аныяктар ортузунга ажылды улам күштелдирери, өгбүлеге күш-ажыл, мөзү-шынар кижизидилгезин шын чорудары, аныяктарның хостуг үезин чеп ажыглаарының айтырыын ханы өөренири, арагага удур пропагаңда ажылын шиңгыядыры хүчүнүн айтырыы апарган. Дыка хөй школаларның бо талазы-биле ажылын хынап көөрге, республиканың чамдык башкылар коллективтери арагага удур кижизидилге ажылын кошкак чорудуп турары илерээн. Маңаа школаларда биле өг-бүленин быжыг харылзаазы коичуг чугула. Ада-мелер-даа, школа-даа коллективи эң ылаңгыя аныяк кижиниң организминге, психиказынга араганың хоразының дугайында литература-биле чеңсегленип, араганың кижиге хоразын чедингир, тода кылдыр тайылбырлап билирп, өөреник-чилерни амыдыралдың совет хевирынге кижизидиринин, ясы-бүрү арга-методтарын хаанын өөренип көрүп, ону школачы кижиниң амыдыралынга херек кырында боттандырып чорудары чугула. Ооң аңгыда немелде методиктиг сүмелерни, аас пропагандазын, эртем-нептерелдиг кинофильмнерни база ажыглаар херек.

Чамдык ада-мелер уругларының арага ижип турарын билбес болуп турары шинчилеп ажылдарын чорутканының соонда илерээн. Ол дугайын өөреникчилер боттары чугаалап турарлар. База ол ышкаш чамдык ада-мелер хостут үезин уругларынга-биле кады эртирбейн, оларның үезин контрольдавайн турары нептерээн. Амгы үеде арага ишпес чорук амыдыралдың алыс негелдези апарган. Арагалаашкын — социал каржы үүлгедиг. Арагалаар чорук кижиниң ажылдаар шинээзин кошкадыр, кадыкшылын баксырадыр, күш-ажылдың, хөй-нийтиниң сагыла-чурумун кошкадырынга, харын-даа аар кем-херек үүлгедиргиге чедирер.

«Аргалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаарының талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталалыг республиканың бүгү ажылчы чону изиг түүлдүгүшүүшкүн болгаш деткишкинбиле хүлээп алган. Бо хүнерле партия, совет, эргехоойлу организацияның, күш-ажылчы коллективтиринің арагалаашкынга удур кылып чоруткан ажылының түңнелинде арагалаашкынның уржуундан корум-чурум, сагылга-чурум үрээр, ажыл-шагы үзер, каржы үүлгедиглер кылыр чорук эвээжээп, озал-ондак кеглыр чоруктуп, азырык чолаачыларның буруузу-биле болур оруктранспортуның озал-ондаанның саны кызырыган. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур чорун турар ажылдар нарын, хөй талалыг. Маңаа арага ишпес чорук дээш демисселдиң республика чөвүлелиниң күш-ажылчы коллективтеринин, хөй-нийти организацияларының күжениишкинниг, демниг ажылы, чогаадыкчы дилээшкиннери негеттинер.

М. БАЙЫР-ООЛ,
философия эртемнериниң кандидады.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БУДАПЕШТ

Венгрияның металлургия үлетвүрүнүң баштайгызынга — Дунайның металлургия комбинадынга — чылда бир мыллион тонна төлевилел күчүлүг кокс батареязын байырлыг байдалга ажыглалга киирген. Ооң тудуун совет инженерлериң болгаш техниктериң идепкейлиг киржилгези-биле совет техниктиг документацияга үидезилел чоруткан. Тудугиу хуусаазындан сес ай эрте ажыглалга киирген. Венгрияда Дунайның металлургия комбинадын совет-венгр найыралдың бүдүрүлгези кылдыр адап турар. Ында ажылдап турар шелтериниң хөй кезии ССРЭ-ниң техниктиг кады ажылдажылгазының түңнелиниле кылдыгнан. Чаа объектиниң ажыглалга киирген-биле холбаштыр комбинатка хөй кижи киржикчилиг митинг болган. Ооң киржикчилери совет-венгр кады ажылдажылганың улам ханылап, чаа хевирлиг апар чыдарын демдеглээннер.

ПРАГА

Чехословакиянның соңгу-чөт облазының 52 бүдүрүлгези болгаш кооператив хөй чылдар дургузунда Совет Эвилелинде төрелешкек бүдүрүлгелер-биле найыралдажып турар. Талалар баштайгы чылдарда чүгле делегацилар солчуушкуну-биле, чайгы үеде бот-боттарынга пионерлер чалап ап, дыштандырары-биле, боттарының ажылының дуржулгазының дугайында коллективтиг чагаалар бижиккеринбиле кызыгаарланып турган.

Бөгүн чехословак болгаш совет ажыл-ишчилериң ол найыралы чаа чадаже шилчээн. Ол дээрге, бүдүрүлгеге кады ажылдажылга-дыр. Демин хоорайда «Ферокс» криоген аппаратура заводунуң Курчатовта «Криогенмаш» каттыжышкынның коллективи-биле кады ажылдажылгазы аңаа көскү чижек болур. «Ферокс» заводтуң коллективи боттарының совет өнүүктериниң дузазыбиле дүргеи үреличел продуктуларны, кат-чимистерни болгаш иогаларны дажылап, сөөртүрүнге болгаш кадагалаарынга ажыглаар криогеи аппаратурамың чаа хевирлерин бүдүрүп үндүрериниге киргеш.

СОФИЯ

Русениң Георгий Димитров аттыг комбинадының корабль тудукчуларынга чаа судно бүрүзүн сугже киирери аңаа-ла эвилегли күш-ажылчы тиилелге эвес, а чаа рекордтарны тургузары ышкаш экп чаңчыл апарган. Төлевилекчилерниң, инженерлериң болгаш ажылчыннарның моогаг-шылаг чок чогаадыкчы дилээшкинин ылергейлеп турар ол ландзыга совет «Судоимпорт» каттыжышкынының чагыын ёзугаар тутказ 3000 тонна кивар-таар материалдар дажыкчызы немежи берген. Аңгы-аңгы деталиниң корпузун кылырының болгаш эптеп, чырының үезинде техниктиг чаа шинтпирлерни чедишкинниг ажыглаалының, күш-ажылды организастаарының бот-орулга-чарылгалыг бригада керээзин шиңгээдип алганының ачызында ону хуусаазындан оранчок эрте сугже киирген. Эжиндиришкиде турун турар судвода ажыл график-биле дүжүп турар-даа болза, амдаа кылыр хөй санныг эптээшкин болгаш шеверлел ажылдары бар. Русениң корабль тудукчулары ону чагыгыга бо чылдың төнчүзүнде дамчыдып бээрин хүлээнип алганнар.

БЕРЛИН

Кижи, ооң иштинде тарааны тарын, өстүрүп-даа турар, кижи үүлге ооң-биле чурттавайн чоруур. ГДР-ниң ховулөдериниң ажыл-ишчилериниң сагыш-сеткил болгаш культура негелделериниң өзүлдези тодаргай хөй-нийтн болуушкуну болу берген болгаш көдээ библиотекаларның четкизин калбартырының эргежок чугулазын көргүзүп турар. Ол дугайын Шверин хоорайда ажыттынган республиканың библиотека эвилелиниң тускай эртемниглериниң семинарынга демдеглээн.

Суурларда болгаш улуг эвес хоорайларда ажыок нептерең-гейн-биле ажыглаттынып турар ол вом чыындыларының улам ыңайы хогжулдезиниң перспективалары ол семинарның киржикчилериниң кичээнгейинин товүнде туруп турар. Ам көдээ черлиң чурттакчы бүрүзүнүң үш дугаар кижизи шак мындыг библиотекаларга доктаамал барып турар. Ындыг библиотекаларның нийти саны 7 муң ашкаш. Өскээр чугаалаарга, чурттуң чартык миллион хире хамаатыларны оларга херек литератураны, солуннарны, журналдарны база ол ышкаш тускай эртемниглериң дылында «үн тарадыкчыларын» дээр магнитофон кассеталарын, плёнкаларны, пластинкаларны ап болур аргалыглар.

(СЭТА).

ЛАЙОНСТУҢ ЧУГААЗЫ

ВАШИНГТОН. Парлалга агентилелиниң дамтыкаңы биле АКШ-ның Оожум океанда флодунуң командылакчызы вице-адмирал Джеймс Лайонс ракеталыг «Ривэр» деп крейсерге эрткен парлалга конференциязында «АКШ Оожум океанның соңгу талазында болуунуң шеригп ковүдедип турарэ деп медеглээн. Адак ортулуктуг (Алеут ортулуктар) бо регионда кол америк бааза кылдыр АКШ-ның шериг далай күштериниң командылалы ажыглаар деп, ол дыңнаткан. Оожум океанда АКШның шериг-далай күүлерин ковүдедип турарын агартырыры-биле, вице-адмирал Пентагонның өске төлээлериниң катаптап турары «совет шериг айыыл» дугайында иугул чугаазын катаптап каан.

(СЭТА).

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

БРАЗИЛИЯ. Бразилияның президентизи Жозе Сарней Бразилия моон-даа соңгаар боо-чепсекти эндере бүдүрериниң соксадыры дээш, черге бүгү чурттарның бот-боттарының билчириниң болгаш бүзүрээшкининиң байдалын тургузары дээш туржур деп, совет журналистерге интервьюзунда чугаалаан.

Бо соруглапы чедип алырын белеп эвес херек деп, ол демдеглээн. Бразилияның туружу — боо-чепсектиң курлавырларын (ылангыя ядролуг боочепсектиң), кызырыныче болгаш чок кылырынче утланган бүгү эгелээшкиниверин кезээде деткиирп болур. Кижи төрелгеген ядролуг айыыл-халапчыгаалап турган. Ооң аңгыда немелде методиктиг сүмелерни, аас пропагандазын, эртем-нептерелдиг кинофильмнерни база ажыглаар херек.

Чамдык ада-мелер уругларының арага ижип турарын билбес болуп турары шинчилеп ажылдарын чорутканының соонда илерээн. Ол дугайын өөреникчилер боттары чугаалап турарлар. База ол ышкаш чамдык ада-мелер хостут үезин уругларынга-биле кады эртирбейн, оларның үезин контрольдавайн турары нептерээн. Амгы үеде арага ишпес чорук амыдыралдың алыс негелдези апарган. Арагалаашкын — социал каржы үүлгедиг. Арагалаар чорук кижиниң ажылдаар шинээзин кошкадыр, кадыкшылын баксырадыр, күш-ажылдың, хөй-нийтиниң сагыла-чурумун кошкадырынга, харын-даа аар кем-херек үүлгедиргиге чедирер.

«Аргалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаарының талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталалыг республиканың бүгү ажылчы чону изиг түүлдүгүшүүшкүн болгаш деткишкинбиле хүлээп алган. Бо хүнерле партия, совет, эргехоойлу организацияның, күш-ажылчы коллективтиринің арагалаашкынга удур кылып чоруткан ажылының түңнелинде арагалаашкынның уржуундан корум-чурум, сагылга-чурум үрээр, ажыл-шагы үзер, каржы үүлгедиглер кылыр чорук эвээжээп, озал-ондак кеглыр чоруктуп, азырык чолаачыларның буруузу-биле болур оруктранспортуның озал-ондаанның саны кызырыган. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур чорун турар ажылдар нарын, хөй талалыг. Маңаа арага ишпес чорук дээш демисселдиң республика чөвүлелиниң күш-ажылчы коллективтеринин, хөй-нийтн организацияларының күжениишкинниг, демниг ажылы, чогаадыкчы дилээшкиннери негеттинер.

М. БАЙЫР-ООЛ,
философия эртемнериниң кандидады.

ДАҢГЫРАК ХҮЛЭЭП АЛГАН

МАПУТУ. ФРЕЛИМО партияның ТК-ның политбюро кежигүүзү, улусчу ассамблеяның докталамал комиссиязының секретары Марселину душ Сантуш ФРЕЛИМО партияның даргазы эрге-дужаалга Ж. Чиссанону соңгуур дугайында ФРЕЛИМО партияның Төп Комитединиң резолюциязын болгаш ФРЕЛИМО партиязының даргазы республиканың Президентизи болур деп чугаалап турар МУР-нуң конституциязының 53 дугаар үүлүн номтаан.

Ж. Чиссано даңгырактың сөөлү чугаалаан болгаш эргедужаалга киргенинин дугайында актыга ат салган. Бо болуушкунга аллар кылдыр МУР-нуң күрүне гимни чаңгыланып үнген.

ФРЕЛИМО партияның даргазы, Мозамбик Улус Республиканың президентизи Ж. Чиссано аңаа болган митингиге үүре чугаалаан.

(СЭТА).

БУРУУ ШАПКАН

РИМ. Италияның парламентизиниң депутаттар палатазынга болган санал-онал солчулгазының үезинде «сылдыстар дайынының» америк программазын шинтпирлин-биле буруу шапкан.

Совет Эвилелп биле Каттышкан Штаттарның аразында чугаалажымышкыннар кылырын СКИ болдурбайн турар деп, хамаарышпас чөөн үзелдиглерден депутат Джанкарла Годриньяин айыткан. Вашингтонинуң планнары боочепсекти эндере бүдүрериниң чаа чалазынга чедирип турар болганда кончуг айыылдыг деп, депутаттар палатазында коммунистериниң болүүзүнүң даргазы Ренато Дзангери медеглээн. Бразилияның президентизи Жозе Сарней бо ийи чурттуң аразында харылзаа дугайында чугаалап тура, демдеглээн.

«Чурттаганың политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг — бүгү адырларында каш ажылдажылганың чаа аргаларын дилеп тыварын сеткилнивис ханызындан күзеп турар бис» деп, президент айыткан.

(СЭТА).

ФРАНЦИЯДА ЧАСТЫЫШКЫННАР

ПАРИЖ. Францияның найысылалынга база ийи частыышкынар болган. Бирээзи хүү кижилерге хамаарыжыр «Минерва» авиакомпаниянын төлээ черинин чанында, өскези Ил-де-Франс талазы-биле иммиграция талазы-биле национал эргелелдиң салбырының чанында болган. Өлген кижилер чок ы[illegible] материалдыг улуг когарал болган.

Ол кем-бурууулуг херек дээш харыысалганы «Аксьон директ» дээр чөөн үзелдиг экстремисчи бөлүк бодунга алган. Франс пресс агентилелиниче чоруткан чагаазында мали националдыг 101 кижини Франциядан үндургенинге удурланганының демдээ кылдыр ол чазылдырышкынарны кылган дел, террористер айыткан. Эрге-чагыргаларың ындыг хөделиишкини Франциядга удурланыышкынны болдурган. Парижке болгаш Париж районунга бо чылын террористериң чоруткаңы сес дугаар чазылдырышкыны ол боон турар.

Демократтыг күштер, түүнүдаа мурнуңда коммунистер, терроризм ажылдарын шинтпирлин-биле бүрүү шапкан болгаш кем-херек үүлгедикчилерин тыварын болгаш олтерге кеземче көргүзериң иегээн. «Кайыыя-даа үнүп турар болгаш каңгыг-даа лозунгар-биле боо[illegible] турар болза, терроризмниң-биле шинтпирлин-биле демисселдиң турар бис» — деп, «Франс-информ» радиостанциязынга интервьюзунга ФКП ТК-ның Политбюро кежигүүзү болгаш секретары Максим Гремец медеглээн.

(СЭТА).

КАРДИОЛОГИЯ: КАДЫКШЫЛ ПРОГРАММАЗЫ

Бүгү-эвилелдиң кардиологтарының IV съездизин ажылын доозкаш. Үш хүн дургузунда үргүлүүлээн шуулганга бүгү эвилелдешкен республикаларның делегаттары болгаш аалчылары, даштыкы эртемденнер киришкеннер. Амгы үениң кардиологиязының дыка чугула айтырыгларынга оны турасказган.

Сөөлгү үеде кадык камгаланының практиказынга эртемнин киирип турар улугүнүң ажок оскенин шуулганың киржикчилерининг илеткелдерине, дыңнадыгларынга чугаалап турган. Моон мурнундагы съездиниң үезинден бээр диагностика тургузарының чеңсектери дыка калбарып турар. Профилактика ажылының болгаш чурттакчы чонну эмнээрининг шынарын бедидер аргалыг чаа түүлдерни шиңгээдип алыры дыка дургедээн.

(СЭТА-ның корр).

ГФР. «Фашизмни болгаш дайынны кажан-даа болдурбас. Бүгү кижини ажыл-биле ханзырар» — Рурнуң Швертеге дайынга удур митингинин киржикчилери ындыг плакаттарны тудуп чорааннар. Боочепсекти дүжүрериниче углангаи тодаргай хемчеглерни ап чорударын, СКИ-ни боттандырып чорударынга ГФР-ниң киржилгезинин дугайында АКШ-биле дугуржулганы чок кылырын, барын герман деписизерден Баштайгы согугнуң ядролуг америк ракеталарын үндүрерин чазактан олар иегээн.

Т. КУЛЬБИЦКАЯНЫҢ фотозу.
(СЭТА).

АНОС СУУРДАН МАСТЕР

Өңнүктерниң уран чүүлү

Владимир Иванович Эдоков Горно-Алтайскиге төрүттүнген. Анаа башкы институдун дооскан болган Ленинградтың И. В. Репин аттыг уран чурулга, скульптура болгаш архитектура институдун дооскан. Искусствоведение эртемнериниң кандидады, Горно-Алтайскиде төөгү, дыл болгаш литература институдунуң ажылдакчызы. Даг-Алтайның чурумалыг уран чүүлүнүн төөгүзүү болгаш чурукчулар, оларның чогаадылгазының дугайында номнарның автору.

Алтайның профессионал чурулга уран чүүдүнүн эгелекчизи, Сибирь чурттуг пейзажисти Г. И. Гуркин дугайын ол «Анос суурдан мастер» деп номунда бижээн.

Даг-Алтайның чурукчуларының бисте организастаан чурулга делегелгези-биле холбаштыр В. И. Эдоковтуң «Шынның» номчукчуларынга Г. И. Гуркин, оон чогаадылгазының дугайын тавыштырган чүүлүн моон аданда парладывыс.

«ССРЭ-ниң улустарының амыдыралы болгаш чуртталга байдалы» деп бирги Бүгүэвилел делегелгезиниң каталогунга киириле «чүүлге А. В. Луначарский мынча деп бижээн: «Алтай чурттуг ойрот чурукчу Чорос-Гуркинниң «уран-чеверинин талазы-биле кайгамчык, өнүер талазы-биле ёзулуг-ла онза үнелиг пейзажтарын демделгескедим. Шак мындыг нарын арга Алтайга канчап чеде берген чоор — черле кижи кайгаар». Ол делгелге 1926 чылда Москвага болган.

Чурумалдыг уран чүүлдүн хамы сонуургакчызы болгаш ону билир чораан Луначарскийниң кичээнгейи «Арт кырында ова» деп улуг эвес чурук хаара туткан. Бо чуруктү ол 1924 чылда Тыва Арат Республикага тура чуган. Бодунуң чурттагазының бүдүш беш чылын эрттиргени чурттуң бойдузунуң дугайында бодунуң канчаар билип турарын ол айтып тода көргүскеин-даа ол боон чадавас. Чуруктә арт кырында кезек мыйнаак черии көргүскеш, мында чыып каан даштарны (озааны) бирги планда киирген. Даштарның кырында ён-баазын пөстер баглап каан ыяштар бар. Даг чурттуг улустарының чанчылы-биле артты яшкан кажы-ле анаа пос баглап, чер-чурт ээзин корадатпас дээш ногаан будук салып каар турган.

Чуруктуң кол темазы ол эвес, мында кол чүүл — арт кырындан көстүп турар панорама: дүдүсекпелип чорүп барган, кааспыраш чурумалдыг ак-көк даглар, арга-ыяш кыдыг вызыгаар чок чаптырган, терең суглуг деммер, туруп суглуг лиидер мында база хөй. Бо бичии чурук хамы үткашынарлыг, сеткил-сагыштың хөлзөзинин-биле долган онзагай чогаал. Ажыллың ужурдузазы улам күштелип турарының базз бир чылдагааны болза, мичээрде бүгү Россияга билдингир алтай пейзажист бодунуң эки-ле билбези бүлүнгә барып бо ажылды бижээнге болур. Уран арга, бедик мергежил, ургаш-болат талазы-биле бедик культура— бо бүгүнүң ачызында мындыг кайгамчык ажылды тургузуп болур арганыг болган-дыр.

Гуркин Тывага мнак чораан. Маңаа чурттап турган үезинде ооң бойдузун, чоңуун биилип ап, өөренип көрүп турган. Чуруктарының Тыва дугайында коллекциязында 150 хире янзы-бүрү ажылдар кирип турар.

Гуркин боду пейзаж чуруктузу кижи болганда мында бойдус чурумалы колдаанд, мичээра-даа тывааларның хүнбүрү амыдыралын көргүскен ажылдар, жаврылыг чуруктар чамдык шоргөттөр база бар.

Чуруктуң Тывага 1921 чылдың ийнги чартынында Моолдан келген, ол Улангомдан мрак эвеске Сергей Кузьмин Кочетовтуң кызыл партизандары-биле кады чурттап турган. Партизаннар Моолдам көп чоруп ора чуруктуунуң ос-бүлезини Тывага экелгеннер. Аңаа 1921 чылдың күзүнден 1925 чылдың чазыминга чедир Атамановкага (амгы Кочетово) орус школага башкылап ажылдап турган. Ооң соонда Кызылга кожа келген.

Моолга турганы дег чуруктуу Тывага чогаадыкчы ажылын сокпаттаан. Чуруктуунуң сураглыг «Хан-Алтай» (1907), «Даг эзелериниң хөлүү» (1910), «Катуныңың чиңгези» (1909), «Артта пештер» (1914) ажылдары ышкаш эвес дээрде башка, тыва бойдустуң бир янзы антологиязын ол тургускан. Тываның халдеринге болгаш Енисейге тураскаатка чуруктары онза солун.

Тывазының халдерин чуруктуу кодуунда чавыс черлерде — ховуларда кылдыр көргүскен, оларның эриктерии погаан үнүш бүргээн. Алтайның хөлдери дээш болза мындыг эвес, олар кодуунда меңги доштар чанында, кадыр-кашпалдар чоогүвда турар. Ол халдер (Тыва болгаш алтай) бот-боттарындан онзалаңгы мүгалыя турарлар. Бойдус талазы-биле ангы-ангы байдалдарда турар болгаш Тываның бойдузу «ң болгаш турар черииниң аяңы-биле элээн чымчак, лириктиг аян-биле кестүр. Алтайда болза мындыг эвес, мында тоолзуг аян колдап турар.

Енисей дугаймында элээн ажылдарыны ол тургускан. Оларның бир чамдыктарын (ийи ажылды) Кызылда Чуруумулар бажыңында делгелгеле салган. Мында Енисейин даг бажындан көстүп турар кылдыр чураан. Шак мындыг туруштан хемни чурааны Енисей долгем умун, терең суун ырак делгемиерже алган чорупканыны онзагай кылдыр көргүзүп турар.

Уран чуруглануң оске хевирлериниге бодаарга пейзажка чуруктуу кижа болуунуң сеткил-бодалыя илередип болур болгай. Тывага үр эвес чурттаанны Гуркининиң ооң-даа хөй ажылдарыны кылын болурунга шаптыктаан. Алтайның бойдус чурумалының ёзулуг-ла чуруктуузу болган, ол черииң пейзажының ылаптыг энцикловедиязыны тургускан.

Салым-чаяанының болган билиг-мергежилиниң, айыл-биле Гуркин портретист эвес чораан, мичээгээ ооң чогаадылгазында кижилерни элээш көргүскен, мындыг-даа болза портрет чуруктары, натуралан дозевилелдер кылдыгылаан. Ол уран чурулга аргазы-биле портреттерни эвээшти тургускан, партизаннарның сураглыг командири С. К. Кочетовтуң портредии чурааны элээн эки болуп турар. Иштика сагыш-сеткил талазы-биле ол онзалаңгы турар. Командирниң арны ажык тода, арганзымаар, карактары чилиг, онзагай тоза. Черле ол чурук кайы хире кузел-чүткүлдүг, туруштуг кижи ол дээрзии тодарадып турар.

1925 чылдың ортанда Гуркин Кочетовдан Кызылга республиканың удуртукчуларының чалааны-биле көжүп келген. Бо үеде чуруктуу чалак даалгаларын ёзугаар элээн ажылдарны кылган. «Таңды-Тыва республика» деп диорамаиы тургускан. Садыг министерствозунуң чагыны ёзугаар Уриикай крайның экономиктиг картограммазын кылган.

Кызылга тура Гуркин «Улуг наймыр» деп улуг чуруктуң эскизин кылып эгелээн. Байырлал шинчилиг кеттикген улус шөлүү дола берген турар. Могелер хүрежии соңуургаан көрүнчүлер тегеригтей тургуланыан. Могелер сегиржин алырыпга белеп, мөге салыкчылары база белеп тургуланыан. Хүреш эгелээриниң мурнумда маңаашкынының үезии чуруктуу тода көргүсеп. Чурукчуүн бодап алган бодалы композиция-биле чүүлдежип турар.

1925 чылдың күзүнүнде Гуркин Кызылдан Алтайже чорупкан. Тыва-биле дарылзаазын үезээп, аңаа тура ол баштайгы тыва үжүглелдик чуруктарын чураан. 1927 чылда «Советская Сибирь» солун мынча деп бижээн: «Чорос-Гуркин чагыны күүсеткен, 200 ажыг чуруктарны чураан. Тывалардың болгаш моолдарның амыдыралын эки билир чуруктуу оларны эки көргүскен. Үжүглелди ажылдыкаа бичии тыва уруг аңаа биилингир адыг, ыяш чуруун, кодаа хойларны эскерип каар».

«Алтайның ак-көк дагларында» деп делгелгедеп пейзажтың шылгарайгай мастерниң ажылдары-биле, ооң-биле чергелештир амгы алтай чуруктуларның чогаалдары-биле таныжып болур.

1941 чылдың күзүнүнде Ада-чурттуң Улуг дайынының бирги чылының эң-не чугула тулчуушкуннарының бирээзи — Москва чоогунга тоогулут тулчуушкун эгелээн. Наймылалче чоок черлерге немец-фашистиг армияларның кол күштери моңгедип берген. Наймыслалды камгалаарының эрес-маадырлыг хүнинерииге Кызыл Армияның дамдыгларын, олуңдеи кортыйын тулчуп турганнар, олар бымыт туруштуг болгаш эрес-маадырлыг чорүүн көргүскеннер, дайзын наймыслалче эртиезин дээш бүгү-ле чүүлдерни кылганнар.

Москва тиилеттирбес шинээже шилчий берген. Камгалал быжыглашкынчыларының курмаа-биле бүргеткен кадыг-дошкун аңаргын Москва ажылдаан, тиилеттеги дарганнан, бүгү-ле керек чүүлдер-биле фронтуну хандырып турган. Партияның кыйгырыы-биле төрээн наймыслалының камгалалынче коммунистер, хоорайның бүгү чурттакчылары коозулуун үнгеннер. Ол-он муң москвачылар улусчу ополченнеринг хүрээлеринге киирип алганнар, өскелеги партизан отрядтарынче чорүй бавгылаан.

1941 чылдың декабрь эезинде совет шеригдер Москва чоогунга шаап-халдаашкынче шилчий киргеи болгаш немец-фашистиг армияларга улуг аштырымыкшыны тавармыштырган. Фашист удуртулганың «Тайфун» деэр операциязы аштырымыкшыга шак мичээр тавармышкан. Бүгү совет улустуң дузазынга дет-киттирген Кызыл Армия Москва чоогунга тулчуушкунга Ада-чурттуң Улуг дайынының бирги чылында шинтиирдиг болуушкун аңаргын тиилеттеги чедип алган. Ол тиилеттеги улуг эргиленииң эезии болган болгаш делегейниң ийнги дайынынга гитлержилериниң бирги улуг аштырымыкшыны болган.

Москва чоогунга немец-фашистиг шеригдерни чылча шапканы герман армияның тиилеттирбезииниң дугайында тоолчургу чугааны күш чок болдурган. фашистерниң делегейни чагырып алыр дээн хорадалын чүгле доктаадып эвес, а харын үзүткен чок кызыгыр күш берип көргүскен.

ЧУРУКТА: Москва. Моссоветтиң бажыңы.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Культура болгаш амыдырал

ЧАА НОМНАР

Москвада «Эртем» деп ном үндүрер черииң чоон чүк литературазының кол редакциязының үндүрүп турар чаа номнарының дугаймында ооң удуртучузу Олег Дрейериниң чугаазы.

Азияның, Африканың болгаш Океанияның айтырыгларынга турасказаттынган 200 ажыг ажылдарны чылдыг-на үндүрүп турар бис. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Чоон чүк шинчилээр институдунуң удуртулууларының бирээзи Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү Георгий Куницың «Национал хозяйствалган социализмче» деп монографиязын онзалап демделгескеи тур мен. Ылаңгыя, хозяйствалган чурттарда инниттелдиң социал-анды тургузуунуң өскерилгези, национал хозяйствалыг революциялардың типологиязы дээш ышкаш мындыг кол угланышкыннар талазы-биле шинчилелди чорудуп турар, мынангаш социал деннимге болгаш идеологтуг демиселчертелиг мындыг айтырыгларны өөренип кеөрүү эң кол чүүл аңаргын.

«Чоон чүк» аңа-чем болгаш хегаүлде» деп, моөң бодап турарым ёзугаар алырга, кайгамчык эки ажыл совет улуг специалист профессор Виктор Растянниковтуң удуртулгазы-биле белеткеттинген болгаш чырыкче үнген. Бо айтырыг кезиргей улуг деннгелдиг апаргап, мынангаш ону өөренип, эртемге үндезилээн сүмелерии бээрге чүгле теоретиктиг эвес, харын практиктиг улуг үжүр-дүзалыг болуп турар.

«Чоон чүктүң хүш-ажылчы курлавыларын: демографиязкономика айтырыглары» деп шинчилел ажаок чугула ажыл болган. Ол дээрге кезиргей күштелген демографтыг ёзулдениң анализи, ооң-биле холбашкан айтырыгларны сайгарыл көргеил-дир. Ол берге айтырыгларны шинтиирлээринкин болдуунар арганнарының дугаймында бодалдарны үк номдза бижээн. Маңаа, ылаңгыя, ооңнуң назы-хар талазы-биле тускай онзагай байдалдарны, чижээлээрге, Африка чурттарында ооңнуң бзрык-ла партык кезии 15 хар чедир чурттавайн турарын барымдаалаа көөрү чугула.

Парлап үндүрериие белеткеп турар номнарның арагында Юрий Левинниң «Чит эрмиоктарын көрүнелер арагында таварыштыр тургузары» деп номчи адап көрейн. Ону тегиүл, орар чурттарның көрүнелер арагында докгаамалчыдар дээш демиселиие тураскаатканы. Ооң Школага чеданшкын хөй кезиниде үрүглариың кадымдан хамаарыжыр. Бир эвес өөренккни аарыксал турар болза, аңаа башкының кандыг-даа чеднмелиг тайылбыры ооң соңуургалын хайыкгырып шыдавас.

Кажан эъдн ияэзи, чөдүргеи таварылгада ада-не ажыттөүн эскерип каашқ, бажыңга арттырар, эмчи чалаар хенчеглерни алыр. Оларның «Бажың дээскиинп тур», «Иштим аарып тур», «Чүрээм шанчып тур» дээн чижектер хомудалдарынга чамдыкта кошкак кичээнгей салып турар. Ыяшалза-даа ол чорук ада-иелерии кичээнгеирер ужуглуг. Чүге дээрге ол аъш-чем эргилдезиилп азы чүрек, хандамнр системазының чажырттымган аарыгларының эге демдектери болуп чадавас. Оларның хөй кезии нери системазын көшкадып, урутларны шыжыгып, кылыхтандырарынга чедирер.

Урутларның сеткил-хөөнү сергек болуруи ада-иенин таласындан үтүп турар таварылгалар кайы хөй. Бичии чаштарның дүгдүнүп, хораган, ыглай каантары ажыр болгай.

Элээн үр болуп бар чыдар бактажымышкын азы урутларның аразында бот-боттарын хүндүлешпейн көрүшпестей бээр чоруу сагыш-сеткилдиң ундараашкынынга хамы салдарлыг. Ол өөредилгеге дораан өнерел кээр. Бешки классчы Белекмаа чүткүлдүг, кызымак, чуруму үлегерлиг уруг өөрүнге аарыткадып, бак карак болу берген. Чаңгыс-классчылары ооң эки демдектеринге адаарган, «адыырлакпай», «шээжилекпе» деп шолалаан, бак сөглеп эгелээнер. Уруг шак ол байдалды чүрүнге таарымнышкын чок хүлээп алган, муңгарап чорууруидан артында-ла арыпкан, школаже баарда сагышсеткили ажаок ундаргай бажыңындан үйүттер. Ол бүгүнүн түнелиинде өөредилге кошкал эгелээн. Аваазы-биле чугаа соонда классчы урулларының аразында хамаарылга илереп келген. Урутиуң ада-иези-биле класс башкызының дорт кирилгелгенинң ачызында школада байдал өскерилгеи.

Эки өөренир, чурумнут эштерии чамдык урулариың түрүй көөрү, оларның аразына чөртүдээ, шоодуп, ночулаары школага болгулай бээр. Ооң үжүрүнда чамдык урулларга кортук, күш чок чорук, багай хөөн төрүттүнер.

Урулариың таарымчалыг озуп, эки өөренирииге амыралдың өөрүшкүлүг саллары, бодуиуң күжүн ажыглап биларл, «ооң» кылын шыдаар, чедип аар мен дээр аргаларын ажыглаары эргежок чугула.

Ада-иелерге

СЕРГЕК ХӨӨН СЕТКИЛ ӨӨРТҮР

Уруглар-биле эвилеп-эвлдек бе азы шыңгыы вегелдеиг болур бе деп айырыг чайгаар тургустуиуп келир. Аңаа кандыг хамаарылгалыг болуру тургустуган байдалдардаа илереэр.

М. сугиуң ог-бүлезинге оглун кижизидер дээш ада-ие бот-боттарының аразында бола алгажыс, сес былаажы бээр. Ашаа оглунга аажок каржы, донгун деп кадайы сананар. Ооң-биле кады ашаа оглун ёзулуг эр ёзугга шын кижизидип турар кылдыр бодуи билип турар. Оолдуң хижизидилгеи доктаамал корүүдуушкун, алгы-кышкы-биле холбашкан. Чугаа кадында ажылаар сөстер безии анчыг, эрбеннг. «Төжек ышкаш чоп тур сеп, чү деп сенээ чүтаалалым, дүргеи кылаштап көр». «Айтырыг демээ» ышкаш, иргайып алгаш, туруп ап көрем. Бо үргүиу кыргап-аваазының дүгаймында мындыг чугаа улам үндараадыр. Ол мырыңай шкиртиинии ылаап бадырыптар. «Столдан тургаш, еске ораалче чор!» — деп ачазы коргунчуг дужаал бээр.

Кижизидилгеиниң мындыг хевири кандыг-даа ажыктыг чүүл бербеэи билдингир. Аңаже боттары таарымчалыг эвес байдалдарны тургузуп, дошкуи көрүжү, кээрел чок кыргыланчак чорүү-биле үрүү-чорүк, кошкак, түрээ чок кылдыр остүрүп алгаи. Өөрмааиың ёзулуг күзели — үргеи-не өзүп дорүгүп келгеи ада-иеиң кажы чагыргазындан талыйгыр ирап чорүүнү. А шииинде ада-не кайызы-даа чаңгыс кызыңга түгле «скиия-ле» күзүрии бодап чорүүр болбайн аан.

Чамдык ада-иелер үрүглары күш-биле чагырарын бодаар, эттеп-хыйнаарын ораллажыр. Бир эвес үрүглар довтаамал коргүшкүмга таварган, ада-иеиң сеткил-хөөнүн баксыратпас дээш сагыш човаан туруп бээр болза, ундарал ону базым бүрүзүиде кедеп чорүүр. Ындыг үрүглар боттарынга бүзүрел чогуудан кандыг-ла-бир таарымчалыг эвес, эичок түге болу бээрии, маиаи, ада-ораиынга-даа, школага-даа өскелерден оспаксырак, түге-даа солуургалы чок апаар. Олар кандыг-даа даалгаиы долу күш-биле кылып шыдавас кылдыр чаңгыгын каар.

Сеткил-сагыш сергек болур эки хөөнүү, хелүг байдалды тургузарда улуг улустуң оваарымчалыг деткимчезин эргежок чугула. Амыралдыга кижи бүрүүү бодуи туттуунга билир кылдыр өөренир. Бир эвес ол ог-бүлеге чаңмнлап эгелээр болза, уруглар хомудавачал, ундараачал, эгежилчел болбас, урулларны бүзүрел-биле хүндүлээр. Кажан кижилериниң хамаарылгазының аразында хүндүткел, бүзүрел турда, олар бот-боттарын ыяш биилир, оларның аразына хомудавайн турбас, сеткил-хөөн сергек болур.

А. ДЫРТЫЫ-ООЛ.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хогаүи-шин театрынга

Ноябрь 15-те В. Тендрякоктуң «Кезекче» деп шиизя, эгелээри — 19 шахта.

Ноябрь 16-да Л. Мамадуиуң «Бразилияның эртиелери» деп шиизя (уруглarга), эгелээри 12 шахта.

«Енисей» Культура бажыңынга

Ноябрь 15-те. Шыдыраа маргылдаазы, эгелээри 12 шахта. «Хозяюшка» клуб, эгелээри 16 шахта.

Ноябрь 16-да. «Собеседник» клубтуң кичээли, эгелээри 16 шахта.

«Колос» Культура бажыңынга

Ноябрь 15-те. Аныяктарга таныш, эгелээри 19 шахта.

Ноябрь 16-да. Клиоклуб «Арага ишкеи чорух — эмырдыралтый легедезиэ», эгелээри 18.30-де.

Дискотека, эгелээри 19 шахта.

Алдан-Маадыр аттыг чурттакчылел музейинге

Ноябрь 15—16-да. В. Демининиң чуруктарының делгелгези, эгелээри 11 шахта.

«Полиграфист» клубка

Ноябрь 15-те дыштанылга кезээзи, эгелээри 19 шахта.

Ноябрь 16-да. Студентилерниң «Университем» театр-биле ужуражылга, эгелээри 14 шахта.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга

Ноябрь 15—16-да 10 шахтан техниис, бильярд залдары, шыдыраа өрээли, хаак базазы ажылдап турар.

«Тыва тудуг» трестиң общежитказинге

Ноябрь 15-те Таиыы кежээзи, эгелээри 19 шахта.

№ 1 школага

Ноябрь 16-да спортгу секциялар хүнзедир ажылдаар.

№ 3 школага

Ноябрь 14-те 11 шахта кинофильм.

Ноябрь 16-да спортгу секциялар хүнзедир ажылдаар.

Островскиий аттыг библиотекага

Ноябрь 16-да. Кинолекторий, эгелээри 15 шахта.

Маршак аттыг библиотекага

Ноябрь 15-те. Конкурс — викторина «Сээң чурттап турар хоорайың», эгелээри 15 шахта.

Гайдар аттыг библиотекага

Ноябрь 15-те. Тоолдар вомкулгазы, эгелээри 15 шахта.

Ипподромга

Ноябрь 16-да терелиг хомкан үш аъткa уруглары обиздыры — 12—16 шахтарда.

Аныяк техниктер станциязынга

Ноябрь 15-те болгумнер: авиамоделчи 9—12, 14—17 шахтарда, картингистер 14—17 шахтарда, автобелгум 15—16 шахтарда, техниктиг эге мосевнрование 9—12, 14—17 шахтарда; судомоделчи 9—12 шахта.

«Исиатель» клубка

Ноябрь 16-да шыдыраага шайбалыг хоккейге будуулге коллективтериниң аразында бнии-турнир, эгелээри 10 шахта.

«Парус» клубка

Ноябрь 16-да. Дзюдо болгаш техниис болгумнерии, кайызы-даа 16 шахта.

«Бригантина» клубка

Ноябрь 16-да. Ойнаар-хыс болгумт, эгелээри 11 шахта.

Чурукчулар бажыңынга

Делгелге залында «Алтайның таңдарында» (делгелге) 10 шахтан көрүп болур.

Спортчу маргылдаалар «Херел» спортзалга

Ноябрь 16-да волейболга аруулеттүр комплексииниң профзавлел обединуиуң коллективтериниң аразында маргылдаа, эгелээри 10 шахта.

Спорт школузе (Кечил-оол 7-ги)

Ноябрь 15-те 10 шахта шайбалыг хоккейге будуулге коллективтериниң аразында бнии-турнир, эгелээри 10 шахта.

2000 ЧЫЛДЫҢ АНЫЯКТАРЫНГА

Кызыл районнуң Тээ Каа-Хем суурга Ада-чурттуң Улуг дайынынга маадырларынга биеэиериинең турган, кызырга районнуң 2000 чылдагы чурттакчыларынга, аныяктарыига дайынның тооччуларының, күш-ажылдың мурнакчыларының, терүүчелериин болгаш аныяктарының Кыйгчурмуң суваан карсуланы шыгжаарынга тураскаатказын киирип болуп эртген.

Кыйгырыгга КНО-иун Тайбың чылы деп чарлаттынган 1986 чылда чурттап турарлар кезии салгалга соңалыынның чаңгал алынышкынындан карап өөр эки камгалал делегейге яэролуг дайынның халавын болдурбазын чагын, эдс-кежиктиг келиг үеле эмгенинлап-даа эртип чаагай, ижик-ижиг чурттарын чагып, кузел турар. Кол-ла чүүле — делегейге тайбының кижилер болуп эртпеи.

Кыйгырыгга КНО-иун Тайбың чылы деп чарлаттынган 1986 чылда чурттап турарлар кезии салгалга соңалыынның чаңгал алынышкынындан карап өөр эки камгалал делегейге яэролуг дайынның халавын болдурбазын чагын, эдс-кежиктиг келиг үеле эмгенинлап-даа эртип чаагай, ижик-ижиг чурттарын чагып, кузел турар. Кол-ла чүүле — делегейге тайбының кижилер болуп эртпеи.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ТВ

НОЯБРЬ 14-те
ВИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45—«Михайло Ломоносов». Хөй сериилиг уран-чечен фильмиинң баштайгы көргүзүү. 1-ги фильм — «Чоонуң араазында». 3-кү сериязы. 9.55 — Делегей болгаш аныяктар. 10.30 — 10.35 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сонгу чүктүң вахтазы». 15.20 — Домра дуэдиниң концерти. В. Васильевтиң биле Ю. Корниенко ойнаар. 15.35 — Орус чугаа. 16.10 — РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Марусин мөлөөр. 16.40 — Орус музей. XVIII чүс чылдың дузалаа уран чүүлү. 17.10 — Львовтуң профтехнологелгезиниң Культура оргдузуунуң «Юность» ташпы ансамбліниң концерти. 17.20 — «Ийи эжиишкө». Н. Носовтуң мавдырлары экранда. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ТТ. БР-ниң орус улустуң инструментилиг үлегерлиг оркестриниң концерти. 19.25 — «Күш-ажылчы эвес оруглагар деп чүл?» «Кижи болгаш хоойлу» деп болуктеи. 20.40 — Аар атлетиказа делегей чемпионазы. Болгариядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — РСФСР-ниң М. Пятницкий аттыг Хүрүменнің үлегерлиг орус улустуң ниити ыр коллективиниң концерти. 22.55 — «Джаз-ты ойнадывыс». Фильм-концертиер баштайгы көргүзүү. Тбилисиде бүгү-эвилелдиг джаз фестивалының дугайында. 23.40 — 00.10 — Бөгүн

ИПИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Москвада кыска чаң, аны өскерилгеикиер тезиз». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 3 класс. ССРЭ улустарының музыказы. 9.05; 13.10— Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — КПТУ сурулдарыпта. Нинти биология. Амыдыралдың эстафетазы. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7 класс. Александр Невский. 11.05 — Аванның школазы. 12.10 — «Улуг кижилерге шылгалда». 3-кү дамчызында. «Чүрүмү дээш 5 демдек». 13.40 — Чаңгыс артистиң театры. С. Юрский. В. Золотухин. 15.00 — Симфония болгаш эстрада музыказының оркестрииің оон көргүзүү. 15.35 — 15.40 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15 — Аар атлетиказа делегей чемпионазы.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Уруглarга фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Аңаа төөгү». Программазы: Медээлер. «Аъш-чем программазы — боттарынмышкында». Тывааның агроүлетпүр комплексииниң ажылдакчылары-биле ужуражыгга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуг», чаштарга». «Вовка таныстыр хазак күрүнелиле». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — Бөгүүлеге чурттаалганың этнокультурологиязы. 20.45 — «Оон сурукчуларының үезии». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — 22.55— «Аты-баты, солдаттар чорүп орган». Уран-чечен фильм.

КИНО

НОЯБРЬ 14-те

«НАЙЫРАЛ»: «Армия Трясогузки снова в бою» 9.30, «Это было в Париже» (1, 2 сериилер) 11.20, 14.10, 17.00, 19.50 шахтарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 119» 9.40, «После дождичка, в четверг» 11.20, 13.00, «Подросток и закон» 15.00, «Танцы на крыше» 17.00, 18.40, «По главной улице с оркестром» 20.20 шахтарда.

«КАА-ХЕМ»: «Песни моря» 14.00, 15.50, 17.40, 19.20 шахтарда.

агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, ажбас. Сонгу чүктен хаттың дүргеии секундада 3—7 метр. Дүне 25—20 градус соок, чамдык черлерге 31 — 36 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, ажс, ажбас. Сонгу чүктен хаттың дүргеии секундада 3—7 метр. Дүне 31—33 градус соок, хүндүс 14—16 градус соок болур.

Кызылда Курумнаң педагогика институдунуң физика-математика факультединиг өөрешкө кирерии күзээн 10 класстың өөренчиктериниге болгаш ортумак билигиг ажылдап турар аныяктарга математика талазы-биле боттөөредилгелиг белеткеп курстары математика кафедразының чаңгыга 1986 чылдың ноябрь 15-тен эгелеп ажылдап үгелеэрии дыннадып тур.

Толургай адресии айтыкан билдирииккинии чыдыг ажеече чорудар: Кызыл хөөрай, Ленин кудумчузу, 34 дугаар бажың, педагогика институду, математика кафедразы.

ШЫН Редакциязының адрези:

667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыи № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-21-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24 2-23-54, карыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийлер амыдырал болгаш үлегерлер киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гурлуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; «оозу ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун «селбең» болгаш 2-32-75 телефоннер болгаи.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3393.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00059

Бүгү чуртталарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 264 (13264) | 1986 чылдың ноябрь 15, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 копеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери социалистиг чуртталарның ажыдуңмалышкы партияларының удуртукчуларының Москвага болган аажылчын ужуражышкынының түңнелдериниң дугайын СЭКП ТК-ның Политбюрозу ноябрь 13-те болган хуралында чугаалаажын көргеш. Ол аймактың талазы-биле эш М. С. Горбачевтуң дыңнадының түүлүгүзүнүң көргеш, ужуражышкынга СЭКП-ниң улегергелээш туружу башкарыкчы коммунистиг болган ажылчын партияларның деминг хөделиишкиннерин күштелдирериниң, социалистиг чуртталарның хөлзай-биле харылзаалары болгаш делегей социализмниң бызыглаарын мурнаан хөгжүдүнге үгланган шугумнуң херек кырында илереэшкини болуру деп демдеглээн.

Ажыл-ишчи, ажыт-чажыт чок болгаш чазагай күүзешкиниг байдалга деп эргелиг болган эш хуулуң сүмележиишкинин-биле Москвага болган ужуражышкын коммунистиг болган ажылчын партияларның кады ажылдажылгазының ыдыг хевирин бадыткаш туружуларының чогумчалының база катаң бадыткаан.

Математика талазы-биле эртем-шинчилеп ажылдарны күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ниң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладының хүлээп алган. Эртемденнериң саналын барымдаалап тургаш, теоретиктиг болгаш дузалаа математиканың талазы-биле шинчилеллериниң материал-техниктиг хандырылгазының экижилериниң, специалистерни белеткээриниң шынарын бедидиргенин, ол талазы-биле ажылдап турар эртемденнериниң күш-ажылынга идиг бээрин сайгарыгайжыдарыңче үгланган хемчегериниң комплексин докладта айтыныган. Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларыга математиктиг үлегерлээшкин методтарын калбаа-биле ажыглаарының инити күүзе программазын ажылдап кылыры көрдүүнүң турар.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң Бухарестиге болган 42-ги сессиязының түңнелдерин Политбюро чугаалажын көргеш болгаш эш Н. И. Рыжковка баштаткан совет делегациязының кылган ажылын чүүлдүгүзүнүң көргеш, Сессиязының шиитпирлерин боттандырыр дээш чорудары ЭДЧ кежигүннери чуртталың 2000 чылга чедир үеде эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын күүседиргиниг, бистиң чуртталарывыстың ажылагый организацияларының аразынга кады ажылдажылганың чаа депшилгелер хевирлериниң бүгү хемчегер-биле хөгжүдүнге таарымчалыг байдалды тургузарынга боттуг базым болурун демдеглээн. Оон-биле холбаштыр дөрт харылзааларны калбаттыр, каттышкан будүрүүлгелерни, чуртталар аразының каттыжымышкыныларын болгаш организациязының тургузар талазы-биле хемчегелерни тодаратканы чазактар аразының ийи талалыг дугуржулгаларынга ат салганы чүгүдэ роллуну ойнаар. ЭДЧ чуртталарынга атомнуг электростанцияларны болгаш чылыг хандырылгазының атомнуг станцияларны тударының сессиязга хүлээп алган программазы кооперацияның үндезинниге акы-дүңмалышкы чуртталың эмергия-биле хандырылгазын экижилер.

Эш М. С. Горбачевтуң Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиигине секретары Х. Флоракис-биле беседаларының түңнелдерин Политбюро чүүлдүгүзүнүң көргеш, Оон-биле кады ийи партияларның аразында харылзаалардың бедик деңгелинге, амгы үеның делегей харылзааларының бүгү айтырыгларының талазы-биле бот-боттарын билчиринге болгаш үзелбедалларының чаңгыс аайлыга сеткил ханылышкынын илереткен болгаш делегейге база Европага аймал чок хорукту быжыглаар дээш, ядроглуг айылга удур, бүгү делегейге тайбың дээш демселге коммунистерниң идепкейлиг деминг хөделиишкининиң чугаалажын онзалап демдеглээн.

Венага АКШ-тың күүрне секретары Дж. Шульц-биле чугаалажылышкынар дугайында эш Э. А. Шеварднадзеның дыңнадының чугаалажын көргеш, ядроглуг боо-чергесекти дужүрениниң оруунга Рейкьявикке чедип алдынган төөгүдүг чедишкилгерин быжыглаарыны дээш демселеэя үламчылаарының, апаа чугаалажан айтырыгларның бүгү комплекизиниң талазы-биле дең эргеге болгаш бир дөмей аймал чок хоруктуң дээштиг принципиглерге үндезилеттингеш дугуржулгаларны белеткээрииче утланган тодаргай ажылды кылырынче АКШ-тың администрациязын идепкейлии-биле киништирериниң чугулазын демдеглээн. Оны кылыры-биле АКШ боттуг талалыг дугуржулгаларынга ат салганы чугула роллуну ойнаар. ЭДЧ чуртталарынга атомнуг станцияларны тударының ханылышкынын, специалистерни белеткээриниң, ядролуг эргиниг-биле хандырылгазының, ол дээш иштинде ооруларның ажылдап ойталаар ужурлуг. Космоска боо-чергесекти эңдерге тургузарын болдурбазы-биле кады стратегтиг шаап халдаашкын чеченээниң бүгү хевирлерни үндезинии-биле кызырарынче, а оон соонда 10 чылдыг үе иштинде оларны чок кылырынче херекти согласлаштайн чорударынче совет удуртулганың шиитпирлинин бадыткаан.

Совет партия-күүрне делегациязының Самора М. Машельдиң оруушудулгазынга киржип турган үезинде Мозамбиктиң удуртулгазы-биле чугаалажышкынарының, а оон мөшкеи Демократтыг Немецтиң партия болгаш күүрне удуртукчулары-биле беседаларының дугайында эш Г. А. Алиевтиң информациязын чугаалажын көргеш. Оон-биле кады мозамбик улус бодунуң национал хамаарышпас чорудун болгаш социал-демократтыг оруу-биле бурунгаарлаар бодунуң эргезин хамгалап тура, мурнукузу мөшкеи. Совет Эвилелиниң деткимчезинге бижин-биле бүзүрел болур деп, Политбюро онзалап демдеглээн. Ол чуртта дешилгелиг сөзу-чурумну быжыглаарыкче утланган Йемен Улус Демократтыг Республиканың удуртулгазының күжениишкиннериниче деткимчеин илередип, совет-мурнуу йемен найыралдыг харылзаалазы бүгү талалыг хөгжүдүнче СЭКП-ниң чайгылаш чок шугумун бадыткаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга Герман Демократтыг Республикаже СЭКП-ниң делегациязының чораанының түңнелдериниң дугайында эш А. П. Бирюкованың дыңнадыны, а ол ышкаш бистиң чуртталарывыстың ыяшкы делегациязының чамдык ооң ажылдына киржип турарын бадыткаан.

СЭКП ТК-НЫҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИНДИЯЖЕ АЯН-ЧОРУУНУҢ ДУГАЙЫНДА

Индияның Премьер-Министри Р. Гандиниң болгаш индий чазактың чалаачы-биле СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев Индияже албанның аян-чоруун кылып, 1986 чылдың ноябрь тоңгузунде баар.

М. С. Горбачевтуң ам болур аян-чоруу ийи чуртталың болгаш улустарның аразында бар сырый бөга найыралдыг харылзаалариның үзеринде болур болгаш дээш дейзеге совет-индий ужуражышкынарының чаңчылынга чаа салымыкты болур. Ол аян-чоруктуң ийи таланың харылзааларынга төөгүдүг болуушкуун болгаш бистиң ийи күүрнелеривистиң база удуртукчуларывыстың деткимчезин бадыткаары болгаш шала ажылдажылганың быжыглаар талазы-биле сорулгаларын боттанарыңга чугулдуг болуп ажыл-ишти үзе берер.

(СЭТА).

ЛУРП-НИҢ IV СЪЕЗДИЗИ АЖЫТТЫНГАН

ВЬЕНТЬЯН. Лаостуң Улус-чу-революстуг партиязының IV съездиэ мында ажыттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиевке баштаткан СЭКП-ниң делегациязы, ооң-даа партияларның делегациялары оон ажылдына киржип турар.

ЛУРП ТК-ның политиктиг илеткелиниң ЛУРП ТК-ның Чиигине секретары Кейсон Фомвиханы кылган. ЛУРП-ниң IV съездизи — партияның аймаарылында чугула үе-чада деп, ол демдеглээн. Оон соруглазы — ЛУДР-нуң турустугунамнып соонда 10 чыл дургузунда эртикен оруун ханызы-биле сайгарып көөрү, партияның шиитпирлериниң күүселдезин түңнээри, чедишкиннерни-даа, четпестерни-даа үнелеп сайгарары, ыяшкыннан дуржулгалар кичеэндирилгиниктыры. Лаостуң чедип алган селиишкиннери ам эгезинде стратегтиг ийи сорулга болур төрээн чуртуң хамгалалының болгаш социализм тургузуулукчуунуң дугайында партияның идиг үндүрүгеин уламжыкшыныңың шиитпирин (адыткан турар.

Амгы үеде даанныр күүзү Совет Эвилели болуу бергеи дөгеилээшкиң социалистиг системаны бүгү талалыг хөгжүп, бөмбүрзекке делегейниң революстуг ворулугазының болгаш тайбының челенгиишкин апаргаа болуруңуң роли чайгылыш чок быжыглаар турар деп, ол чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизе удур Ленинниң чуртталуп хөгжүдезинге чаа үе-чада болган деп, илеткелде чугаалап турар. Ол үе-чада дээрге массаларның фогазыкчы идепкейлидир, эртем-техниктиг дешилгениң үндезинниге экономиканы шаанчы хөгжүдүнге, ССРЭ — бистиң стратегтиг үелелгиивис болган идепкелдиг челенгиишкинис дээрээн бистер кезээде ханызы-биле медереп билип турар бис. ССРЭ-биле быжыг харылзаалар — ЛУРП-ниң болгаш ЛУДР-нуң даштыкы политиказының үндезини принципиал-дир. Лаосчи революциянның бүгү тиилелгелери СЭКП-ниң, совет күүрнениң талазындан деткимчелиишкинниңден болгаш үелелгелери ажыдуңмалышкы партияларның деткимчезинден болгаш чорудулгазының шиитпирлеринден дужүрүп келгенин, ол чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVII съездиэ удур Ленинниң чуртталуп хөгжүдезинге чаа үе-чада болган деп, илеткелде чугаалап турар. Ол үе-чада дээрге массаларның фогазыкчы идепкейлидир, эртем-техниктиг дешилгениң үндезинниге экономиканы шаанчы хөгжүдүнге, ССРЭ — бистиң стратегтиг үелелгиивис болган идепкелдиг челенгиишкинис дээрээн бистер кезээде ханызы-биле медереп билип турар бис. ССРЭ-биле быжыг харылзаалар — ЛУРП-ниң болгаш ЛУДР-нуң даштыкы политиказының үндезини принципиал-дир. Лаосчи революциянның бүгү тиилелгелери СЭКП-ниң, совет күүрнениң талазындан деткимчелиишкинниңден болгаш үелелгелери ажыдуңмалышкы партияларның деткимчезинден болгаш чорудулгазының шиитпирлеринден дужүрүп келгенин, ол чугаалаан.

Боо-чергесекти эңдерге будүүрери совсадырыкче, ядролуг дайынның айылын чайладырыкче, таңдыкчы болгаш улустарның аразында чок чоруун хандырарынче утланган Совет Эвилелиниң чугула шиитпирлерин ЛУРП долузу-биле деткип турар. Ол бүгү ядролуг шеңделеерге мораторийни санглыс талалыг үзадыр дугайында санала илереттингеш. Бистиң партиявыс Азия-Оожум океан девискээрниге тайбыкты, айылга кок чоруну болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар талазы-биле ССРЭ-ниң санаалдарын, Рейкьявикке болган ужуражышкынга совет таланың туружун деткип турар деп, ЛУРП ТК-ның Чиигине секретары медеглээн.

(СЭТА).

ОН АЙЛАРНЫҢ ТҮҢНЕЛИ-БИЛЕ

Малдан алыр продуктуларын бүгүнгее дужаар талазы-биле мөңгүн-тайгалар бо чылын эрестиг ажылдап, беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын он айларның түңнели-биле шинчаар күүсеткен: район бо чылын күүрнеге эът дужаар планын 107,4 хуу боттандырган. Дук планын 100,7 хуу, сүттүүн 2,8 катап ажыр күүсеткен.

Районнуң ажыл-агыйларының аразында чарлаан социалистиг чарышка «Мөгөн-Бүреэ» совхоз үшкү кварталдың түңнелиле тиилекчи боор үнеген. СЭКП райкомунуң, райкүүкомуңуң база ВЛКСМ райкомуңуң шилчир Кызыл тугу-биле шанчыткан. Совхоз малдан алыр продуктуларын күүрнеге дужаар планын хуусаадан эрте ажыр күүсеткен. Сүттүң чылга планы 200 тонна турда, ону ол хуусаада 168 тонна чедирип, планныг онаалдазын 84 хуу боттандырган. Мөгөн-бүреэлер сүт планын чыл төнүүзүге чедир ажыр күүседир дээш сананчылар оргузугаа социалистиг чарыш одун үлам дерлээлеткеш күжениишкининг ажылдап турар.

Эрткен чылдыкымга деңнээргеге, малдың өлүп хораар чоруу дөмей кымыралган, дөрт чүүл мал: бажы остүрер чыл планын совхоз күүсеткен.

ХУУСААДАН ЭРТЕ КҮҮСЕТКЕН

«Рембытехника» бүдүүлге каттыжымышкынының амыдралдың нарын дериг-керекселерин сеңгээр мастерлери сөглээн сөөгүн эзлеп шыдаан. Чонга ачы-дуза чедирериниң ыяш планын олар ноябрь эгезинде хуусаадан эрте боттандырган. Бүдүүлге каттыжымышкынында мурнакчы коллективтер, мастерлер эвээш эвес. Оларның чамдыктары бо: Кол-Хем, Улуг-Хем районнарының чонуң аммырал хандырылга бүдүүлге эргелелдериниң амыдралдың нарын дериг-керекселерни сеңгээр мастерлери Х. Базыр-оол, В. Даңдар-оол олар бо чылдың планныг онаалдазын күүседиишпеннер.

Александр Иванович Бадреңовтуң удуртканы бригада — бүдүүлгениң мурнакчылаарының бирээзи. Оларның ажылы өскелерге үлегерлиг. Ол — таварылга эвес. Каттыжымышкында чаңгыс аай наряд-биле ажылдап эгелээннериниң бирээзи бо бригада. Ол чорук сеңгелгениң шынарын экижилерниге, бригада кежигүннериниң харымсалгазының бедидиргиге, күш-ажылдың сагылга-чурумнуң быжыглармыга идиглиг болган.

БИСТИҢ КОРР.

Кыштаглаашкын—хүннүң чугула айтырыы

АГИТКВАРТИРАЛАРНЫ БЫЖЫГЛААН

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозта 13 муң шээр мал бар. Малчыннар, совхоз дирекциязы бүгү күштү мал кыштаглаашкынынче утлаадырган. Колаң бүрүүзүнде 40-деп 60 тонна чедир сиген, көк-суда, саваң дүжүрүлгеп. Кажаалары болгаш малчыннарның чурттаар бажыңнарын септеп, чугайлаар ажылдар доозулган. Малчын бүгүдезин бажыңнарда чурттап орар. Бригадалар төптеринде үш кызыл-булуңнарның сентелгези улавас доостур.

Төрүүр кодаларга суурда албан-организацияның черлерин, агиткварти раларны быжыглаан. Олар кажаалариның үүрмек сентелгезин кылып бергеннер.

Кышка белеткелге хамаарыштыр малчыннарны чырык-биле хандырары кол айтырыгларның бирээзи. Бистиң совхозта чүгле Чаңгыс-Терек бригадазында каш малчын электри чырыы-биле хандырылган. Базырык-Адаа, Шат одуртур 20 ажыг малчын коданда чырык киирбиннээн. Бо талазы-биле электрик Хертек Балдый-оол баштаан бригада шүүлпеп ажылдап турар, мындыг байдал үениң негелдениге таарышпас. Совхоз бо чылын 3 километрге электри чагыын шөөр планныг, ону бедии боттанырбаан. Малчыннарны электри энергиязы-биле долу хандырар болза, оларның ажылдал, чурттаарыңга таарымчалыг болуру чугаажок.

А. КАНЧЫЫР.

КЫШКА БЕЛЕН

«Ак-Чыраа» совхозтуң дирекциязы малчын коданнарның кышка белеткелиниче киирүүгейни салып келген. Кышкы үеде малчыннарны чырык-биле хандырар дээш «У-2» маркалыг 9 саннаг шимчедикчиин сатканы, чагыларны тургускаш, кыштагларже киирген. Бичангаш малчын бүрүү чыммыт ажыл — массалыг хой өлүдаашкынынга белен.

Чалаакы хойжу бригадазының төөгүнде кызыл-булуңнары кылган. Элээн каш кыштагларда чурттаага бажыңнарын туткан. Малчыннар Маадыр-оол Торлук, Роза Балдан, Сүлер-оол Санаа, Эренчин Кутулов оларның кыштагларында чурттаар бажыңнардан аңгыда чүвар-бажыңнарны тутканы, ажыглалга киирген.

Кыштагларны сентээрнитге, олаар түүлүү сөөртүүге совхозтуң дирекциязы транспорт-биле хандырылганы үүгүлелиишкин чонга хандырып келген.

Н. ДАМДЫН.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайда пассажирлер АТБ-зинге шуурмакчы чолаачы Анатолий Азанов хоорайның чонунуң аргыжылгазын экижилериниң херээнге шалынчы үлүүн киирип келген.

Аймак чолаачы тургускан график ёзугаар автобузун башкарып, ажылынга хажыдмышкын, азы озалдаашкын кылбайн турар. Хүн үлүүн 130 хуудан вудулатпайн турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЯНВАРЬНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүүз» комбинаттың рудниинде он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседикеп, ам бо хүннерде 1987 чылдың үлүүнге киирип турар шалынчылар хөй. Кошкендей Ооржактың Юрий Брюхачевтуң удуртканы чер өрүмнекчилери 1987 чылдың январьның үлүүнде ажылдап турар. Экскаватор машинизи Виктор Козлов бо чылдың онаалдазын хуусаа бетинде күүседкен.

А. Сорокин, Н. Рудник оларның удуртуп турары экскаваторшиктер экипажының көргүзүглери база экн. Комбинаттың теп бүдүүлге лабораториязында комсомолчу ажыкчарның Марина Монгуш, Светлана Толмачева удуртқан эвлелгер эртикен он айларның планныг даалгаларын ажыр боттандырган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

135 ТОННАНЫ

Кызылдың сүт комбинадында Галина Дмитриевна Фазиенконуң болгаш Алексей Михайлович Кытмановтуң удуртуп турар бригадаларының ишчилери Октябрь байырлалының хүннеринде эки ажылдаан. Олар бәйырлал хүннеринде 135 тонна чалаң сүт продуктуларын бүдүргеш, найысылалдың садыг четкилеринче чүдүрүп чоруткан. Олар шиитки-биле 28 муң рубльдиң сүт, сметана, творог аймаан бүдүргеп. Продукциниң шынары эки болган.

Бистиң корр.

БАШ БУРУНГААР ЧОРУТКАН

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунда албан организация черлери кышка белеткел ажылдарын баш буруңгаар чоруткан. К. Миңге-Бәйыр удуртқан монтажниктер звеновузу чайын-на конторанның келээ Культура бажыңының болгаш МТМ-ниң гаражының одалга системазын эде кылып, батареяларын чаартып солаан.

Звено чоокта чаа кижи эмнелгезиниң өрээлдериңде сүт дамчыыр батареяларын кылган. Мурнунда чылдарда эмнелгеэн печка одап чылдың турганынга бодаарга, ам таарымчалыг апаргаан. Ол ышкаш школоның, магазинниң, уруглар садының одалга системаларын сеңгээр ап турар. Чижээлээргеге, Өөүр районда «Торгалыг» совхоз «Көк-Тей» совхозтуң шөлдеривинден 300 тонна саваңны прессеп алыр. Ол прессеп алган саваңны Торгалыгже сөөртпес, а мал семиртир «Сукпак» совхозка дужаар.

Чамдык черлерге химиктиг будүмелдер ажылаанының болгаш черле ажылдың бүдүрүкчулуун бедиткенинин түңнелинде дужүт ажаалдазы бо чылын эгээ дүүгүн болган. Бо чорук саваң ажаалдазын эрте организовстаарынга ядыг-дыг болган, мынангаш саваң мурнуку чылдардагызындан эки ажаттынган. Нөөрбь оның медээзин бүгээр алырга, бо чылдың болгаш эрткен чылдың көргүзүглерин дараалаштыр айтырга, мындыг байдалдыг: саваңын ажаагап шөл 144 муң болгаш 110 муң гектар, ажаагап саваң 115 муң болган 89 муң тонна, сараатгаан саваң 75 муң болгаш 49 муң тонна, кыштагларга болгаш сүт-бараан фермадарынче кедиргеин 29 муң болгаш 12 муң тонна. Бо чүрээлээр саваң ажаарында адыш бүрүүгээрээшкин кестүү келгенин көрөөлеп турар.

Саваң ажаалдазында чамдык чеднишкиннер-биле чергелештир четпестерни база айтыры чугула. Саваңны прессеэри эрткен чылдың деңгелиндеэ ажыдан турар: бо чылын 8,2 муң тонна-прессеттингеш, эрткен чылын 10,4 муң тонна прессеттингеш турган. Амгы үеде шөлдерде 20,7 муң тонна саваң овааланы берген чыдар. Мал семиже 122 муң тонна саваң белеткээр планнаа-даа күүсеттинмээн. А саваң бар, чедер болгаш артар. Ону шөлден белүүр, сараатгаар, прессеп турган, хадыгалаар черлерге чедирип алыры неттингеп турар.

Республиканың шөлдеривиле ак-даа 18 муң гектарның саваңы ажаатгынмаан. Шөлдерде саваң сараат, хөлээн аайы-биле азы ээлаа-ла овоо-овоо чыттышаан. Ылангыя Чөөл-Хемчик районуң ажыл-агыйларының 14,5 муң гектар шөлүүн чүгле 7,8 муң гектарының саваңы ажаатгынган. «Коммунизмниң хереңи» болган Тоха аттыг совхозтарның тараа тараан шөлдериниң 25 — 30 хуузуның саваңы амыраан чедир чыдып чыдар. Чамдык шөлдериниң саваңын шөл кыймынче белеткээр чыттыргаш, сараатгаайга олчаан кааннаан. Саваңны трактордар-биле белеткээр чыттыргаш шөлге чыдып кээлгээ артыкчылар соорга-соорга чыттылаар. Ыяшкы саваң чаа-ны хөрээнү ажыдан кыларының бирээзи. Оларның ажылы өскелерге үлегерлиг. Ол — таварылга эвес. Каттыжымышкында чаңгыс аай наряд-биле ажылдап эгелээннериниң бирээзи бо бригада. Ол чорук сеңгелгениң шынарын экижилерниге, бригада кежигүннериниң харымсалгазының бедидиргиге, күш-ажылдың сагылга-чурумнуң быжыглармыга идиглиг болган.

БИСТИҢ КОРР.

Кыштаглаашкын—хүннүң чугула айтырыы

АГИТКВАРТИРАЛАРНЫ БЫЖЫГЛААН

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозта 13 муң шээр мал бар. Малчыннар, совхоз дирекциязы бүгү күштү мал кыштаглаашкынынче утлаадырган. Колаң бүрүүзүнде 40-деп 60 тонна чедир сиген, көк-суда, саваң дүжүрүлгеп. Кажаалары болгаш малчыннарның чурттаар бажыңнарын септеп, чугайлаар ажылдар доозулган. Малчын бүгүдезин бажыңнарда чурттап орар. Бригадалар төптеринде үш кызыл-булуңнарның сентелгези улавас доостур.

Төрүүр кодаларга суурда албан-организацияның черлерин, агиткварти раларны быжыглаан. Олар кажаалариның үүрмек сентелгезин кылып бергеннер.

Кышка белеткелге хамаарыштыр малчыннарны чырык-биле хандырары кол айтырыгларның бирээзи. Бистиң совхозта чүгле Чаңгыс-Терек бригадазында каш малчын электри чырыы-биле хандырылган. Базырык-Адаа, Шат одуртур 20 ажыг малчын коданда чырык киирбиннээн. Бо талазы-биле электрик Хертек Балдый-оол баштаан бригада шүүлпеп ажылдап турар, мындыг байдал үениң негелдениге таарышпас. Совхоз бо чылын 3 километрге электри чагыын шөөр планныг, ону бедии боттанырбаан. Малчыннарны электри энергиязы-биле долу хандырар болза, оларның ажылдал, чурттаарыңга таарымчалыг болуру чугаажок.

А. КАНЧЫЫР.

САВАҢНЫ — МАЛ ЧЕМИНГЕ

Чер ажылдыгларның чымыштыг ижи кыш дүжери-биле соксаваан: үрезин арыглаашкыны, техника септелгези, тараа саваңын бөлөри, сараатгаары, прессгээри, сөөртүүгү уламчылап турар.

Он ийиги беш чылдың башгайы чылында республиканың чер ажылдыгларының КСРЭ-ниң XXVII съездиниң болган СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдырала боттандырбышаан, бурунгаар көскү базымны күзелеанар: зона системазын шинчээтпеннің түңнелинде чаагай дүжүт ажаап алдынган. Тараа культураары ортумаа-биле гектардан-на 13 центнер дүжүттү бергеп. Күүрнеге планда көрдүүгеннеринден дашкаар чээрби ажыг муң тонна тараа киргеп. Мал чемиже ортаан чылдың дециклиниден хой белеткеттингеп. Күскү пер. 1985 чылгагыларга болаарга, берык ийи катап хой ашдартмыган.

Ам черлик кырын ак-тар шугланган. Шинчала-даа ажыл уламчылаарыңаан: шөлдерде — үрезин арыглаашкыны, машина-трактор мастерскаяларында — техника септелгези түүгү. Тараа саваңын бөлөри, сараатгаары, прессгээри болган сөөртүүгү база уламчылап турар. Кысказы-биле чугаалаарга, чер ажылдыгларның чымыштыг ижи кыш дүжери-биле соксаан бербээн.

Бо хүннерде шөлдерде төөгүннер болган сараатгар чанында ажылдап турар улустуу бөлө көрүп болур. Элээн хой ажыл-агыйлар саваңны прессеп, мал чемиже белетиеп турар. Бо ажылды Таңды, Улуг-Хем болгаш оскө-даа районнарынын чамдык совхозтарындан көрүп болур. Дуржулга станциязы. «Революциянның чалбыныңа» болган Тоха аттыг совхозтар шөлдерлеп саваң сөөртүүгү дөозарының кырында келген. Ылангыя Кызыл районуң ажыл-агыйларының шөлдеривде эң-не элээш саваң артыкан. Бо район 24,9 муң гектар шөлүүгү 24,1 муң гектарының саваңын ажаап алган. Мынангаш Кызыл район саваң ажаар талазы-биле республиканга берип черле көрүп турар. Бо ажыл Каа-Хем районнуң совхозтарында база мурнуку чылдардагызындан эки: ында чүгле бир муң гектар хире черниң саваңын ажаары артыкан. Таңдының шөлдеривде чүгле ийи муң ажыг гектарның саваңы артыкан. Бо районнар дүжүт ажаалдазы эгелээнден бөөр саваңны мал чемиже белеткээрииче кичээнгейин салып келген. Саваңны хойну ажаагап ажыл-агыйлар келир чылдың тарылгазынга көрүүнүү база хойну белеткеп алганнар. Сүт-Хөл, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарының чер ажылдыгларга база мурнуку чылдардагызындан эки ажыглаан, хой саваңны ажаап алганнар.

Тараа культураары тарыпайн турар ажыл-агыйлар тараалаң черлерде ажыл-агыйларның шөлдеринден саваңны база сөөртүп ап турар. Чижээлээргеге, Өөүр районда «Торгалыг» совхоз «Көк-Тей» совхозтуң шөлдеривинден 300 тонна саваңны прессеп алыр. Ол прессеп алган саваңны Торгалыгже сөөртпес, а мал семиртир «Сукпак» совхозка дужаар.

Чамдык черлерге химиктиг будүмелдер ажылаанының болгаш черле ажылдың бүдүрүкчулуун бедиткенинин түңнелинде дужүт ажаалдазы бо чылын эгээ дүүгүн болган. Бо чорук саваң ажаалдазын эрте организовстаарынга ядыг-дыг болган, мынангаш саваң мурнуку чылдардагызындан эки ажаттынган. Нөөрбь оның медээзин бүгээр алырга, бо чылдың болгаш эрткен чылдың көргүзүглерин дараалаштыр айтырга, мындыг байдалдыг: саваңын ажаагап шөл 144 муң болгаш 110 муң гектар, ажаагап саваң 115 муң болган 89 муң тонна, сараатгаан саваң 75 муң болгаш 49 муң тонна, кыштагларга болгаш сүт-бараан фермадарынче кедиргеин 29 муң болгаш 12 муң тонна. Бо чүрээлээр саваң ажаарында адыш бүрүүгээрээшкин кестүү келгенин көрөөлеп турар.

Саваң ажаалдазында чамдык чеднишкиннер-биле чергелештир четпестерни база айтыры чугула. Саваңны прессеэри эрткен чылдың деңгелиндеэ ажыдан турар: бо чылын 8,2 муң тонна-прессеттингеш, эрткен чылын 10,4 муң тонна прессеттингеш турган. Амгы үеде шөлдерде 20,7 муң тонна саваң овааланы берген чыдар. Мал семиже 122 муң тонна саваң белеткээр планнаа-даа күүсеттинмээн. А саваң бар, чедер болгаш артар. Ону шөлден белүүр, сараатгаар, прессеп турган, хадыгалаар черлерге чедирип алыры неттингеп турар.

Республиканың шөлдеривиле ак-даа 18 муң гектарның саваңы ажаатгынмаан. Шөлдерде саваң сараат, хөлээн аайы-биле азы ээлаа-ла овоо-овоо чыттышаан. Ылангыя Чөөл-Хемчик районуң ажыл-агыйларының 14,5 муң гектар шөлүүн чүгле 7,8 муң гектарының саваңы ажаатгынган. «Коммунизмниң хереңи» болган Тоха аттыг совхозтарның тараа тараан шөлдериниң 25 — 30 хуузуның саваңы амыраан чедир чыдып чыдар. Чамдык шөлдериниң саваңын шөл кыймынче белеткээр чыттыргаш, сараатгаайга олчаан кааннаан. Саваңны трактордар-биле белеткээр чыттыргаш шөлге чыдып кээлгээ артыкчылар соорга-соорга чыттылаар. Ыяшкы

Социалистиг чарыш экраны

№ 11. ноябрь. 1986 ч.

ДЕТКИП ТУРАР БИС

КҮЖЕНИИШКИННИГ АЖЫЛДААР КҮЗЕЛДИ ХАЙНЫКТЫРАР

Бистиң Улуг-Хем ыяш-үлептүр ажыл-агый коллективи бо чылдың эрткен он айларында бүдүрүлге планын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүселипкем. Планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткени дээш коллективке СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиг болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Он ийиги беш чыл эде тургустунуушкунуун, дүргедээшкинниң чылы болганда, харыы-салгалыг участок бүрүзүнде коммунистер кол өзек болуп ажыллап турар.

Амгы үеде кол негелде — чогаадыкчы ёзу-биле, ак сеткилдиг ажылдаары. Кылып бүдүрүп турар ажылдың түгле хүрээзи сүрүп чүткүрүүнче эвес, а үндезин оскерилгенин бедик медерел-биле чедип алыры эргежок чугула.

Бүдүрүлгенин дериг-керексели, технологиязы эргижеэн турда, чаартылганы, күш-ажылдың бүзүрүкчүлүүн бедидери болдунмас дээрзи кымга-даа билдингир. Ажылчын биле ажылчыниың аразынга, участок, цех азы бригадаларның ортузунга чарышты калбартыр дижип кайда-даа чугаалажып турар болгай. Шын түргустунган күш-ажылчы маргылдаа шүшпең азы шала былдамыш кижилерни безин ажылга хамаарылгазын оскертип, кызымак, чүткүлүг эки ажылдаарынче кыйгыра бээр: кым-на хожудаанынарның одуруунга санаттырарын күзээр боор. Оон-биле кады хуу хүлээлгелерниң кол сорулгазы — ажылчынга долу күжүбиле күжениишкиннинг ажылдаар күзелди хайныктырары.

Ажылчын бүрүзүнүң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында салыышкын — ажылдың чедиишкинин хандырар чүгула чүүлдериниң бирээзи. Ындыг сагыш салыышкын фокта социалистиг чарышты организастаарының дээштин чедип алдынмас. Бо чаа бодал эвес-ле жирык. Бир эвес бүдүрүлгете күш-ажылды организастаарын үндезикки-биле оскертпес болза эле тургустуунуушкуун айтырыын шиитпирлээри берге. Чогум-на ажылчыныарның түс-түс ажылдаар туруштарында, цехтерде ажыл-херектиң организастаашкыны аажок оожум чоруп турарын бо-ла көрүп болур. Бистинде бо талазы-биле амдыызында кескү мактанылгы дег чүвезис чок. Чамдык дериг-керекселдер эргижиээн, ажылчыныарның ажылдан үнеркирер чоруу ам-даа бар.

Социалистиг чарыштың дээштиг, чарлыг болурун күштелдирер дээш бар арга-курлавырларды ажыглап турар бис.

Бир чүгээр демделексенгир чүүл — бистиң бүдүрүлгеде ажыл шагы үзер, озалдаар, прогулдаар чорук кызырылган. Ол база социалистиг чарышты негелдезинде кирип турар болгай.

Ажылчыныар баш удур-саналтыгган тодаргай планнарын ёзугаар ажылдап, хууда хүлээлгелерин ап турар. Кижи бүрүзү коллективтиң мурнуунда салдыгган сорулганы тода билип, бүдүрүлге планын күүседиринге кандыг болдунар аргаларны ажыглаарын дилеп тып ажылдап турар. Ажылчыныар ортузунган үнген ботинделпкейни чогуур үезинде детки-кирип, ону улам хогжүдери чүгула чүүл дээрзин өөренип көрүп, бир дугаарында бүдүрүлгениң кол өзээ —коммунистерниң харысалгазын бедиткен бис. Чогаадыкчы инициативни эки чүүлдүң чаа-чаа талалакчыларын хүн бүрү оскен турарын чедип алыр дээш социалистиг чарыштың негелделерни ажылдап кылып турган, ажылчыныарның чүге соиуургалдыын барымдаалап турар бис.

Улуг-Хем ыяш-үлептүр ажыл-агыйы бар арга-курлавырларны санап көргеш, чыл эгезинде социалистиг хүлээлгелерни ап тура, чурттуң мурнакчы коллективтериниң инициативазын деткип, ийи чылдың бүдүрүлге планын Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга чедир күүседирин хүлээнген.

Амгы хүннериң түңнелдери-биле алырга, сөглээн сес ажыл-херек-биле карышпайн турар. Бо талазы-биле биске көргүскен бедик идегел — шилчиир Кызыл тук-биле шаңнаткаммывыс ам-даа кызымак ажылдаарывысты, кижи бүрүзү аңаа харыы мындыр бодумуң шын туружун тып ап, шүлүмнерин хүлээдирип турар.

Участоктар ортузунга чарыштың тиилекчизиине адакы складтың коллективи санаткан. Ында ажылчыныар 2,5 муң кубометр дилиг материалдарын пландан ажыр бүдүргеи. База ол ышкаш социалистиг чарыштың тиилекчилеринге В. Башкирцевтиң бригадазы, Г. Галыкинаның, А. Блиновтуң звенолары саналтырган. Чербиниң ыяш пунктузунда М. Моңгуштуң бригадазы он айлар планын 135 хуу күүсеткен. Мурнакчыларның одуруунче ыяш сөөртүр машиналар чолаачылары В. Бочаров, А. Туренко, Е. Широчепко болгаш өскелердээ кирген.

Боттарывыска алган социалистиг хүлээлгелеривисти күүседир төлээде, күш-ажылды организастаарын экижилери, немелде хемчеглерни алыры, күралвырларны чөп ажыллаары, чиг этти, кыват-чаар материалдарны, электроэнергияны камнаары негеттинип турар. Бо бүгүге ажылчыныарның инициативазын көлүрери, оларның киргеи саналдарын бүгү тала-биле бүрүн деткинри эде туруштуунуушкунуун оруунга кол чүүл ол болуп ужурлуг.

Г. ПЕСТЕРЕВА,
Улуг-Хем ыяш-үлептүр ажыл-агыйынаа партия эе организациязының секретары.

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ БАДЫТКАВЫШААН

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаа фабриказының ээлчегларининг коллективтери боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерни ажыл-херээ-биле бадыткап туралар. Ооц чи жээниге бодуун рудадан даг-дүгү арыглаар цехтен С. М. Куулариың удуртканы № 4 эвлечегни ап көрээлиидер.

Эртиен тое айларда эвлечег 10521 тонна даг-дүгүн арыглаан, планый 113 хуу күүсеткен. Октябрьның планныг онаалдазын чедиишкиннинг боттанырган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база өскен. Коллектив социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда.

Эвлечегге шүүлү 55 кижи ажыллап турар. Олардан 14 комсомолчу, 7 кижи партия кежигүнү. Кызымак ажылы-биле олар үлегер-чижек болуп келген. Инитизи-биле коллектив пайгралдыг, деминг. Күш-ажылдың сагыыга чурумун быжыглаары дээш доктаамал кичээнгейни салып келгенинден чылдагаан чокка ажыл шагы үзер, озалдаар чоруктар соолгу квартилдарга болбаан. Чыл эгезинде үш ажылчын — Д. Хомушку, О. Бичеоол, Ч. Сарыглар олар эзирниктер серегелир черге киргеи. Оларны коллективтиң хуралынга сайгарып көргеи, он үшкү шалыңны казаан, ээлээш шалыңныг ажылче 3 ай хуусаалыг шилчиткен.

Аимак ажылчыныарны кижилерээре дагдынымкчыларының үлүг-хүзүү бар. Т. Д.-Э. Сайын-Белек, С. Б. Хомушку, Е. П. Захаренко, К. Биченей, Л. Д. Суге дээш мшкаш дагдынымкчылар кижи бүрүзү-ле бодунуң мергежилиниге 4—5 аныяк кижини өөретккеи. Комсомолчулар Александр Шагдыр, Маргарита Шыырап, Саяна Моңгуш болгаш оон даа өскелер дагдынымкчыларындан ээлээш эвести өөренип алганнар.

«Мергежилиниң тергиини» конкурска киришкеш, Александр Күжүгет, Михаил Моңгуш олар тиилекчи болуп, мындыг атты алганнар.

Эвлечегниң ажылчыныары чүгле ажылга мурнакчылар эвес, хөй-ниитти ажылынга, спортка идепкейлиглер. Спортчу спартакиадага чайын эки киришкеп, ГТО нормаларын база дужаап турар. Бот-тывынгыр уран чүүлге хандыкшылыглар база бар. Коллективтиң-биле дыштаныр, каттан-даа, Шушенскоеже маскурсиялар, тураскаадыг ленинчи черлерни көрүп-даа чоргаанар.

Эвлечегниң улуг мастери Сергей Куулар он чыл мурнунда бо цехке дериг-керексел машинизиниң өөреникчизи болуп ажылдап эгелээн. Ынчан оон дагдынымкчым Виктор Корнилович Федоровтан (ол ам улуг технолог) хөйүү өөренип, билип алганын ол сактып чугаалаар. Оон-биле кады ажылдап киргеи эштери В. С.-Д. Донгак (ам мастер), М. С. Сундуй-оол (улуг мастер) база эки ажылдап турардар. С. Куулар бодуу Ак-Довуракпың кежээки техникумун, ажылдавышаан, доозуп алган. Коммунист кижи болганда удуртуп турар коллективиниге ажылга-даа, амыдыралга-даа үлегерин көргүзүп чоруур. Оон хөй-ниитти даалгазы — пропагандист. График ёзугаар айда ийи удаа кичээл эрттирер. Партияның XXVII съездизиниң материалдарын, Совет чазактың тайбың углавышкынынг яштикн болгаш даштыкы политиказын өөренип турарлар.

Ак-Довурак хоорай. С. САЛЧАК.

Ак-Довуракпың Постоянныйда ийи каът бажыңда даараныгга чери бар. Ол «Чодураа» ательезинде Зоя Васильевна Скибицкаяга удуртkан даараныгга цегинде бригадалар планныг даалгазын ажыр күүсөлип, мактадыг ажылдап турар. Ында даараныкчы бүрүзү вде тургустунуушкунче кирген. Шупту бедиткеи хүлээлгедиг. Оларның чаңгызы-да ажыл шагын үсвес. Хөй чылдарда ажылдаан хоочуннардан Октябрина Чаш-ооловна Моңге-Байыр болгаи оон өскө-даа бедик мергежилдиг ажылчыннар ажылдап келген. Ол аныяктарны ажылга углап-башкарып, өөредири-биле дагдынып алган. Ында кижи бүрүзү кылган ажылының шынарлыг болуру дээш сагыш човаан турар. Бо бүдүрүлгеде удавас эт-херекселдерге квасталга кызыр болгаш умты идиктер кылыр цехтерни ажыдар деп турар.

ЧУРУКТА: «Чодураа» ательезиниң даараныгга пегииң начальныгы, мурнакчы Зоя Скибицкая.

АМ-ДАА ДОЛУ АЖЫГЛААР

Саанчының чарыш дугайында бодалы

Он ийиги беш чылдың планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улусчу социалистиг чарышты калбартыр дугайында Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыын бистиң ферманың коммунистери болгаш ажыл-ишчилери танышып көргеш, ону чүүлдүзүнүп деткээн. Ында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниң негелделериниге дүүштүр чарышты дээштиг организастаарым, шаңнап-мактаарының хемчеглерин чаартырын, эде тургузарын айткан. Ол салдыгган сорулганы боттандырар дээш чамдык хемчеглерни партия эге организациязы ап чоруткан. Чарыш дугайында айтырыгны партия хуралынга чугаалашкаш, чаа негелделерге дүүштүр ажылдаарын шиитпирлээн. Күш-ажылчы маргылдааны организастаарында, түңнелии үнзүреринде, шаңнап-мактаарында ёзу барымдаалаар эрги чүүлдерин чок кылыр, чаартыр хемчеглерни боттарывыстың байдалывыска таарыштыр чорудуп эгелээн бис.

Чарыштың кол негелдези болза планныг онаалдаларны, хүлээлгелерни күүседирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, продукциниың шынарын экижидерин, ажыглаттынчайн турар курлавырларны четче ажылгаары болгаш өске-даа чүүлдер хамаарыжыр. Ынчангаш ферманың партия организациязы, профэвилеа комитеди он ийиги беш чылдың бирги чылында үстүиде айтырыгларны шиитпирлээриниче доктаамал сагыш салып, ону харыылаар эштериниң отчёттарын, дыцнадыгларын хуралдарга ап келгеи, ол багай эвес түңнелдиг болганын демделээр болаан мен.

Бистиң ферма бо чылын күрүнеге 530 тонна сүттү садар планныг, ноябрь 1-ге чедир 514 тоннаны саткан, чыл даалгазы 97 хуу күүсеттингеи. Ам чүгле 26 тонна сүттү садарывыс арткан, ону бо айда күүседирин аазаан бис, мынчангаш күүседириниге бүзүрелдиг бис.

Чарышты дээштиг организастаарга кижилериниң даалган ажыл-ишиниге ээ-харыысалгазы улгадыр, күш-ажылдың сагыыга-чурумун экижидир, оон түңнелиинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидириниге, продукциниың шынарыига дээштиг салдарны чедирерлир. Коллективте күш-ажылдың сагыыга-чурумун, корумчурумун үрээр, арага-дарыже хандыкшыыр кижилер чок болгаи, кижи бүрүзү-ле бодуиун онаашкаи ажылын ак сеткилдиг күүседир дээш бүгү билиин, күжүн, арга-мергежилин утландырган болуп турар. Ол чорук сүт бүдүрерин көвүдеткеи. Эрткеи чылдың бо үезиниге деиизээрге бир инектеи-не 205 кг хөй сүттү саап алган, ол биске багай эвес көргүзүт.

Фермада саанчыларның көргүзүглерин хүн бүрү «Социалистиг чарыш экранында» бижип турар, кымның канчаар ажылдаанын оон тодаргай көскү. Күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруузиа коммунистер чорун орар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, РСФСР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылакчызы А. С-Б. Монгуш бо чылдың эрткеи тос айларында бир инекке онаштыр 2363 кг сүттү саап алгаш, өскелерни мурнай бергеи.

Бо болза коллективтиң чедип алган баштайгы күш-ажылчы чедиишкинин деп санап турар бис, ону улам көвүдедири-биле чарыштың аргаларын ам-даа долузу-биле ажыглаар деп санап турар бис. Хамыктың мурнунда кижилериң ак сеткилдиг, долу беримчелиг ажылдаарын чедип алыры, чарышты организастаарын экижидери, мурнакчы дүржулгаиы пентередири болгаш өске-даа хемчеглерни алыры болур. Оон ангыда малчыныарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар. Фермаиың кажааларын механизастаар, хол-биле кылыр ажылдарны чингедир талазы-биле кылыр ажыллар ам-даа хөй.

Бистиң фермаиың ишчилери Улуг Октябрьның 70 чылынга күш-ажылчы белекгерлиг ужуражыры-биле он ийиги беш чылдың ийиги чылының планын 1987 чылдың ноябрь 7-де күүседир социалистиг хүлээлгелерни алган. Ону күүседир дээш коллектив кежигүннери шалыпчы ажыллап турарлар.

«Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы-биле социалистиг чарыштыг бис. Үшкү квартилда сүт бүдүрер талазы-биле кожаларывыс бистеи ашкан, күүнеге сүт садар чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеи. Бистер бир инекке онаштыр сүт саап алырывыс, күүнеге саткан сүттүң шынарының талазы-биле оларны ашкан бис. Чарыш көргүзүглерин экижидеринге, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга хуузалап турар.

О. САТ,
Чеон-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн СБФ-зинде партия эге организациязының секретары.

ЧУРУКТА: республиканың Садыг министерствозуның дузалал ажыл-агыйында хаван ажаакчызы Шаптан Иргитовна Хавуу ажаап турар малынган хүнүүң-не немелде деңзинии ап турар. Бо хүннерде ол төрүүр хаванарыны ажаап, чемгерип турар. Шаптан Иргитовна он ажыг чылда ол бүдүрүлге черинге хаван ажаап, коллективте хоочунчыларның бирээзинге санадып, кызымакгай ажылдап келген.

ЧУРУКТА: Балган Хураа-оол Улуг-Хемде «Улуг-Хем» совхозта дүржулгалыг механизатор. Ол техника башкарып, хөй чылдарда ажылдаан. Мал чемерииниң чедирилгезинде киржип турар. Чайгы үеде мал чемерииниң белеткелинге ажылдап, Көк-Чыраанның чалгып чыдар терең сигенин кезип бөлүп, ону сараттажып турган. Дүжүт ажаалдазымга шалыпчы ажылдааш, мактала база кирген.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

АЧЫ-ДУЗА... ОНУ МЫНЧААР ШИИТПИРЛЕП ТУРАР БИС

Кызыл районуң чонуң аймдырал хандырылгага будурулге эргелелиниң коллективи районуң көдээ ишчилериге аймдырал хандырылгазының ачы-дузазын он кезек черле тургустуигаи комплекстиг хүлээл алышкын пунктуларын дамчыштыр чорудуп турар. Бистиң будурулгевис чонга аимдырал хандырылгазының он беш хевирииге ачы-дуза чедирип турар. Ону улам сайзырангайкыдар, ачы-дуза чедирилгезин эжижидер дээш канчаар ажылдап турар бис, ол дугайын маңаа чугаалап көрейн.

Аймдырал хандырылгазы — чонуң чаагай чорууи бедидер азымралыын бөрээзи. 1986—2000 чылдарда чонуң керегледеи бараанарын будурерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хогжүдериниң Комплекстиг программазы аимдырал хандырылгазының мурнунга социаларалттырымас сорулгаларны салгап. Ол талазы-биле бистиң кылыр чүүлдериивис хөй. Республиканың аимдырал хандырылгага албаннымның будурулгелериниң өске коллективтери-биле бир демей, бистиң будурулгениң ажылдакчылары экономиктиг чаа негелделер ёзугаар ажылдап турар. Оон түңнелдери ииитизи-биле багай эвес. Экономиктиг чаа негелделер-биле ажылдап турарывыс кылган ажылдың алыс түңнелдери дээш ажылдакчыларның бригадаларының, сомуургалын бедиткеи. Оз чүүл берип турарыл? Хүлээиген ажылынга кижилериң харысалгазы бедээн. А ол чорук чагыгынын шынарлыг күүсеттингеринге алыышкын пунктуларга барып, хандырылганың культуразын бедидерииге идиглиг болуп турар.

Бо айтырыгларның чогумчалыг шиитпирлеттинериие коллективте организастаан социалистиг чарыш дээштиг болуп келген. Совет узуска СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыы үнген соонда үелеп бээр чарыпты организастаарынче, оон дээштиг болгуиче удуг кичээлгейии углавдырып турар бис. Чурттакчы чонну хандырып турар ажылдакчыларның социалистиг чарышмының сорулгаларын мында айтыкан болгай. Чарышка ону удуртуга болдуруп турар бис. Ажылдакчылар оргузуунда чоруп турар күш-ажылчы маргылдааның негелделери хөй. Ынчангаш оон чамдыкызын көруп көрээлинер. Социалистиг чарыштың доктаамал түңнел турар. Оон тиилекчилери, мурнакчылары будурулгеде эвээш эвес. Оларга «Тиилелге» совхозта аимдырал хандырылга бажыңында күлээп алыкчы Х. Ондар, парикмахер А. Ооржак, Кызыл-Хем суурда комплекстиг хүлээл алышкын пунктузуиуң ажылдакчызы Л. Клинковна, даараныкчы В. Болдырева, ялык сертээр мастер В. Докуй болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр. Бедиткеи планныг онаалдаларын олар ажыр боттандырып келгеннер. Бо болгаш өске-даа мурнакчылар хандырылганың культуразын бедидер база ажылдың шынарын экижидер дээш бар арга-аргаларны ажыглап ажылдап турар.

Районуң ажыл-агыйларының ырак-узак черлерде малчыныарын, саанчыларын хандырары — бистиң коллективтиң ажылында кол чүүл. Малчын кодаиларже комплекстиг үиүшкүннериие графин ёзугаар тургускан. Бо ажылга совхозтар удуртукчуларыбиле, чер-чер Советтериниң күүскомнары-биле багай эвес ажыл-агыйжы харылаза тургустунган. Совхозтуң талазында дуза, деткимче амыдырал хандырылга ажылдакчыларына идиглиг болуру билдингир болгай. «Тиилелге», «Кара-Хаак», «Шамбалыг» совхозтарның директорлары ажыл-агыйның төвүиде комплекстиг хүлээл алышкын пунктуларының ажылдакчыларына транспорт-биле доктаамал дузалап турар болгаш тургустуиуп келген кандыг-бир айтырыгны шиитпирлээринге арга-сүмелиг. Көдээ ишчилериниң амыдырал хандырылгазының айтырыын олар ажыл-агыйның чугула өске айтырыглары-биле кады деңге шиитпирлеп турар. Ынчангаш үк совхозтарда көдээ ишчилериин амыдырал хандырылга айтырыы иитизи-биле багай эвес тургустуигаи. Кижи факторуи идевкейжидериниң база бир чугула айтырыы ол болгай.

Чамдык Советтериниң дузазын ап турар бис. Чижээ, Баян-Кол көдээ Советиин ап көрээлинер. Советтиң депутаттыкөрииде комплекстиг хүлээл алышкын пунктузуи ээде организастап, амыдырал хандырылга бажыңы болгаш оон-даа ажылдакчыларга транспорт-биле доктаамал дузалап турар болгаш тургустуиуп келген кандыг-бир айтырыгны шиитпирлээринге арга-сүмелиг. Көдээ ишчилериниң амыдырал хандырылгазының айтырыын олар ажыл-агыйның чугула өске айтырыглары-биле кады деңге шиитпирлеп турар. Ынчангаш үк совхозтарда көдээ ишчилериин амыдырал хандырылга айтырыы иитизи-биле багай эвес тургустуигаи. Кижи факторуи идевкейжидериниң база бир чугула айтырыы ол болгай.

Чамдык Советтериниң дузазын ап турар бис. Чижээ, Баян-Кол көдээ Советиин ап көрээлинер. Советтиң депутаттыкөрииде комплекстиг хүлээл алышкын пунктузуи ээде организастап, амыдырал хандырылга ажылдакчыларының ажылдаан ажылынга бердингеи, ээ-харыысалгалыг болуур болза, совхозтуң хөй ажылы база оруулгалыг адырының бирээзи болу берген турар ийик. Бүгү талазы-биле олар-биле бир домей байдалдыг тургашла, чер албас малчыныар бар. Ындыгларының харааны-биле совхоз төрүүр чүс хойдан 67 хураган алган болгай—деп, хойжу бригаданың бригадири И. Моңгуш чугаалаар болду.

Т. Баавыл биле Э. Ховалыг келир чылын соон-даа эки ажылдап, чүс хойдан 105 хураганны, бир хойдан 3,5 кг лүк алырын күлээиген болгаш кожазында хойжу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Янчат Ооянну социалистиг чарышка кыйгырган.

К. ХЕРТЕК.

БЕШ ЧЫЛДЫ — ХУУСАА БЕТИНДЕ

Татьяна Баавыл биле Эрес-оол Ховалыг — Кызыл районуң «Тиилелге» совхозунуң мурнакчы хойжулары. Олар ам он үш чыл хойжулап турардар. Кызымак малчын ес-бүзүе социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеп, он бирги беш чылда планнан аимдыр 150 ажыг хураганны камгалап, беш чылда 4 тонна ажыг дүктү кыргаан.

Улуг хойжу Татьяна Иргитовна малдың баш санын өстүрериие, оон продуктулуг чорууи безидериие дүржулгазы байлак ажылынга бердингеи кижи. Мал ажылынга, ылангыя чаа хураганнарны өстүрүп доруктурар талазы-биле чаа арганы тып, ону ажылынга ажыглавышаан, өске малчынарга база өөредип чанчылдыг. Бурунгу чылга чедиир-ле совхозтуң шупту хойжулары кыжын кажаа яштиие от салып, чаш хураган өстүрүп турган. А Татьяна Баавыл ол чиллаи эгелеп кажаага свокта от салбас аргаиы ажыглап ажилеп, оон дээштиг сеңгирээни эки. Ындыг хойларның хураганнары боткур, шыырак болур, белен-селеи варыг-аржыкка база таварышпас. Кодаиыныста ам 370 хой бар. Олар февраль эгезинден эгелеп оолдаар. Тарып, боозадылганы хой оолдаашкыны 20—25 хонук дургузунда доостур кылдыр чоруткан. Малды үзээш хуусаалыг оолдалырга, ажыл-агыйга-даа ажыктыг болур, сакмачыларны база тр тутпас, чаш хураганнар бир-лески өзүп доругар—дёп, Татьяна Иргитовна чугаалап олурду.

Татьяна Иргитовна биле Эрес-оол Борбак-оолович оларның үлегерин эдерип, олардан арга-дужулар солуп турган, эки көргүзүглерни чедип ап турар хойжулар совхозта бар.

— Хойжу бүрүзү Татьяна Баавыл, Эрес-оол Ховалыг мынаш ажылынга бердингеи, ээ-харыысалгалыг болур болза, совхозтуң хөй ажылы база оруулгалыг адырының бирээзи болу берген турар ийик. Бүгү талазы-биле олар-биле бир домей байдалдыг тургашла, чер албас малчыныар бар. Ындыгларының харааны-биле совхоз төрүүр чүс хойдан 67 хураган алган болгай—деп, хойжу бригаданың бригадири И. Моңгуш чугаалаар болду.

Т. Баавыл биле Э. Ховалыг келир чылын соон-даа эки ажылдап, чүс хойдан 105 хураганны, бир хойдан 3,5 кг лүк алырын күлээиген болгаш кожазында хойжу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Янчат Ооянну социалистиг чарышка кыйгырган.

К. ХЕРТЕК.

НАЙЫРАЛДЫГ, БИР ДЕМНИГ

Эрзин сурунуң столоваазы чүгле районнуң ажыл-ишчилериге эвес, харын Кызылдан болгаш өске-даа черлерден барган кижилерге мактадыг. Коммунистиг күш-ажылдың комсомолчу-аныяктар коллективи деп адын быжыы-биле бадыткап турар.

Олар Улуг Октябрьниң байырлалыы күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үткүп, бо чылдың он айларында прозукция сайгарарының планын 108 хуу, бодунуң продукциязыбиле кылырын 102 хуу күүсеткеи. Коллектив бир демниг ажылдап, аъш-чемниң ассортиментизии ишы-бүрү болдуруп, шынарын экижиткеи. Чыл эгезинден бээр район төвүиге аъш-чем делгелгезин дорт удаа организастаан. Үнүүшкүнүг салыглаашкыны база организастаан.

Бо комсомолчу-аныяктар коллективинде ажылдакчы бүрүзүнүң харысалгазын, чемниң шынарын бедидер дээш контрольду күштелдиргеи. Ээлчеглер аразында социалистиг чарышты организастап, ону аб, квартал санында түңнеп, мурнакчыларны шаңнап-мактаарынга материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерии ажыглап келгеи. Ол чарыштың мурнуку одуруунче Р. С. Сагдының удуртkан ээлчээ киргеи, бодунуң ажылын эде тургузуп ап, кылган чеми үргүлүү шынарлыг болуп турар. Вера Борисемконуң удуртkан ээлчээ ийиги черии ээлээи. Аныяктарның хоочун багдынмкчызы М. А. Татур мшкаш аъш-чем кылыриниң мергежилдиг мастерлери столоваяда бар.

Ол мшкаш В. С. Сувакай удуртkан комсомол бөлүү бодуиун ажылын экижидер дээш шудургу ажылдап турар. Ында чеди комсомолчу мактадыг ажылдап турар. Дузалакчы поварлар Б. Балдыр, У. Комбу, В. Сувакай оларның кылган чемниң шынары база эки дириип турар.

Столоваяның эки ажылын үнелээи чылыг сөстерии мыза «Саналлар дептеринде» комчуп болур.

Коллектив чыл планын декабрь 25-те күүседирии, чемниң шынарын, ассортиментизии улам көвүдедириив хүлээнип турар. Ылангыя булочка кылыгларын көвүдеткеш, чонга сазарын организастаар.

К. ХЕРТЕК.
Эрзин район.

ХӨЙ-УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уламчызы. Эгези № 262 «Шында»)

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Любовь Седиповна Байыр-оол — «Саян» совхозтуң саанчызы.

Светлана Моңгеевна Оюржак — «Хадың» совхозтуң малчыны.

Лидия Ивановна Салчак — «Саян» совхозтуң малчыныың дузалакчызы.

Любовь Дыртышпайовна Чыргалаңмай— Билелиг суурда садыгжы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Людмила Михайловна Сандорова — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Роза Маадыевна Талбаева — Тураның № 2 ортумак школазының техажылчыны.

Чечекей Викторовна Угуттей— «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Сара Карам-ооловна Куулар — районнуң харылзаа белдиринiң Кара-Чыраада салбырының почтальону.

Чедиң уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Севилбаа Ондаровна Монгуш — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Ондаровна Монгуш — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Алдын-кыс Сувандиевна Далай-оол — Бора-Тайга ортумак школазының ажылчыны.

Полина Бегзиевна Ондар — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Роза Тулушовна Ондар — «Сүт-Хөл» электри четкилериниң районда дежурный электриги.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Серемаа Сарыг-ооловна Куулар — Ак-Даш суурда уруглар садының нянязы.

Сержин Хунаевна Куулар — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Анна Чимитовна Ондар — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Антонина Сундуй-ооловна Ондар — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Кок-Хунаевна Ондар — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Сүзгер Хөр-ооловна Оюржак — «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыны.

Юлия Маржымаловна Сарыглар — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Ондаровна Хова'ыг — Карл Маркс аттыг совхозта Культура бажыңының техажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Бижиңзы Коликовна Даваа — Владимировкада ортумак школаның техажылчыны.

Лидия Георгиевна Молибога — Балгазың суурда магазинниң садыгжызы.

Розалия Дембиреловна Ондар — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Галина Кара-ооловна Оюн — Хову-Аксының холушкын барааннар садыының ажылчыны.

Роза Очур-ооловна Оюн — районнуң Бай-Хаактэ харылзаа белдиринiң почтальону.

Тамара Доржуевна Оюн — «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының ажылчыны.

Надежда Николаевна Стекольникова — районнуң газ черииң саначку кассири.

Зоя Чульдум-ооловна Хомушку — Элегес суурда уруглар садының кижизиткич башкызы.

Галина Викторовна Черепанова — Балгазың суурда ортбуле эдээ.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Кара-кыс Болакшановна Эренчин — Кызыл-Чыраа ортумак школазының техажылчыны.

Ольга Сергеевна Тюлюш — Самагалдай суурнуң музыка школазының башкызы.

Вера Норбуевна Чайбар — «Чодураа» совхозтуң бухгалтери.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ульяна Кангай-ооловна Натпит-оол— О. Шыраа ортумак школазының башкызы.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чагарма Ланзаевна Ланзын — Морен суурда ясли-садтың нянязы.

Зоя Хулеровна Чалзырай — Ленин аттыг совхозтуң малчыны.

Чедиң уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Тамара Чоодуевна Ламажап — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Наталья Васильевна Дирчинчап — «Чаа оруқ» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Долума Дажыевна Насык— «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1986 чылдың октябрь 31.

Көдээ ажыл-агый болгаш агроүлетпүр комплекизиниң болбаазырадылга үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнге

КЕЛИР ҮЕЖЕ ПЕРСПЕКТИВА

— Өг-бүле, кижи бүрүзүнүң столунга арбын аъш-чемни боттарының күш-ажылыбыле хандырып турарларын профессионал байырлалы бо таварылгада чамдык онзагай чүүлдерниг болуп турар. Хамык ужур ук байырлалдың чер ажылдыгларга, малчыннарга болгаш хову-шөлдериң дужүүлүн база фермаларның продукциязын болбаазырадып турар коллективтерге чаңгыс аай болу бергенинде эвес болбайн аан. Эң-не харыысалгалыг үеле—агроүлетпүрде эде тургустунуушкун калбаа-биле чоруп турар үеде ажылдың түңнелин үндүрери-биле ол онзагай деп болаар мен, олче угланышкын бистиң партиявыстың XXVII съездизинге ажылдап кылдынган болгай— деп, ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күркомитединиң даргазының бирги оралакчызы А. И. Невлев СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазын мынаар эгелээн.

— Эрткен чазын болгаш чайын чамдык элээн хөй регионнарга агаар-бойдустуң таарымча чок дыка берге байдалдары тургулаан болгай. Оларның чогумчалыг эвес уржуктары ажып эртинер аргалыг болган бе, Александр Иванович?

— Багай эвес дүжүт ажаан алдынган. Эрткен чылдыбыле деңнээрге, гектардан-на 2,2 центнер ажыг тараа ажаатымган. Оон нииитизи-биле чымлаазы 210 миллион хире тонна, азы эрткен беш чылдың чылда ортумак деңнелинден 30 миллион тонна хөй болган. Тараанның шынарып бедиреринге коскү базым база кылдынган.

Малчыннар багай эвес чедиишкиннерлиг болгулаан. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге, 1,2 миллион тонна мал болгаш куш эъдиш, 2,8 миллион тонна сүттү, 2,5 миллиард борбак чуурганы хөйнү дужаагаан. Болбаазырадылга үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери боттарының хүн бүрүдеги темпилерни шапкынчыткан, тос айларда пландан ажыр 2,5 миллиард рубльдиң продукциязын сайгарган.

Ол бүгү көргүзүглер — ажыл-агый коллективтериниң, бригадаларның, звеноларның, чарыш мурнакчыларының шудургу ажылының түңнели дээрэн билдингир болбайн аан. Ынчалзажок маңаа чедир кылдынмаан түүлдер дутайын ыыттавайн баар болзумза, ол шын эвес болур ийик. Четпестер эвээш эвес, ол хомудаңчыг. Мал, чер ажылының продукциязын күрүнеге садар планын дыка хөй ажыл-агыйлар күүсетпейн турар. А болбаазырадылга үлетпүрүнге чедир кылдынмаан түүлдер база хөй.

Чер-черде экономиктиг ажылдың деңнели куду болуп артпышаан. Орулга алырының планнарын хөй-хөй бүдүрүлгелер, колхозтар болгаш совхозтар ам-даа күүсетпейн турар, продукция бүдүрүп турган, бүдүрүлгези эвес чарыгдалдарны болгаш чидиргилерин хейлү болдуруп турар, ындыг бүдүрүлгелерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эвээш турар. Дыка хөй колхозтар, совхозтар болгаш үлетпүр бүдүрүлгелери карыллаглыг болуп артпышаан.

Моон алгаш көөрге, чедиң алган түүлдериивис ам-даа эвээш ышкажыл. Агроүлетпүр бүдүрүлгезинде шиитпирлиг ескерилге, чаартылга амдыгында болбаан. Оны чедиң алыр толээде, улам күжениишкиниг ажылдаары негеттинип турар.

— Күш-ажылчыг коллектив, улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнде эде тургустунуушкун чоруп турар. Агроүлетпүр секторунда ол канчаар чоруп турарыл?

— Ажыл-чорудулгазының херек кырынга бир дугаар эде тургузуп киргиккеннериң санында агроүлетпүр база хамаарыр деп дидимн-биле тугаалаан болур мен. Партия болгаш чазактың шиитпирлеринге дүүштүр агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарарының чаңгыс аай органнары: ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күркомитеди, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Агроүлетпүр күркомитеттери, крайларның, областарның Агроүлетпүр комитеттери, районнарның агроүлетпүр каттыжымышкыннары тургустунган. Чаа байдалдарда эргелеп башкарылганың бүгү чаалаларының үүлээлгелерин чүрүмчүдер талазы-биле улуг ажыл чоруттунган.

Агроүлетпүр бүдүрүлгезиниң организация болгаш экономика талазы-биле эргелеп башкарының бүгү системазын эде тургузарын бижырымчалыг доозар соруга-биле «Чүрттүң агроүлетпүр комплекизинге ажыл-агыйны башкарып чорударының экономиктиг механизмин улам сайзырангайжыдар дугайында» доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Анаа дүүштүр улуг хемчегерни боттандырып чорутка.

Доктаалды хүлээп алгандан бээр эвээш үе эрткен. Оон-биле чергелештир ында көрдүнген хөй-хөй хемчегер түгле келир чылын күштүг болуп боттанып эгелээр болзажок, чаа ажыл-агый механизми бүдүрүлгенiң практиктиг түңнелдеринге бодунуң эки салдарын чедирип эгелээн.

Ажыл-агыйны чорударының чаа методтары чер-черде илерен турар. Агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарарының арга-хевири чоорту ескерилип турар.

— Чүрттүң хоорайларының хөй кезиниинiң чүрттакчылары эртнен чайын болгаш күсну айларда иогаа, кат-чимис, картофель-биле хандырылгага болган оскерингелерни илдецинбиле эжерип көргеннер болгай. Ол дээрге —боттарының продукциязын сайгарар талазы-биле чаа ажыл-агый механизминиң оларга бергени ол калбак эргелерин ажыл-агыйларының ажыглаанының дорт түңнели ирги бе?

— Аразында дугуржуп алганы өртектер ёзугаар колхозтар рыногун болгаш хереглекчилер кооперациязын дамчыштыр олар бо чылын 700 муң тонна продукциязын сатканнар, ол дээрге —эрткен чылдарның кайызында-даа ол арга-биле сатканындан барык сес катап хөй болуп турар. Садыглаарының ындыг хевирин чон бедии-биле үнелээн, түгле чогуур деңнелге эки организастаан черлерге аан.

— ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күркомунуң үлетпүрүнүң ажылынга болгулаан ескерилгелер дугайын силерден дыңнаксаан ийик мен.

— 1986 чылдың январь 1-деп эгелеп аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин ажыл-агыйны чаа ёзу-биле чорударының системазынче шилчиктен турган чүве. Чаа байдалдарга ажыллың баштайгы түңнелдерни көстүп келген. Үш кварталдарның түңнели-биле ол бүдүрүлгелерге бүдүрүүшкүнүң ниити хемчээлиниң өзүлдези 4,4 хуу болган, а 1985 чылдың ол-ла үезинде 2,7 хуу турган. Ол-ла үе дургузунда күш-ажылдың бүдүркүчүлүү 5,2 хуу эскен— эрткен чылдың январь — сентябрь айларда күш-ажылдың бүдүркүчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизиндеп барык йиң катап хөй болган.

Ынчалзажок бо бүгү чүүлде эге базымнар дыр. Оларны калбартыры база быжыглаары — бистиң сорулгавыс. Оны боттандырар төлээде, ам-даа бар хөй-хөй четпестерни чайлаары херек.

Ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлгелерниң ажылын удурлуунуң стилин чаидык черлерде ооруу ескертип турар. Коллективтиг керээ-биле ажылдаар арганы хөй-хөй таварылгаларда эренгей иептередип турар.

Чедип алган түүлдерни тогум-на төлептин-биле демдеглевишаан, бүгү-ле удуртукчулар болгаш специалистер, коллектив бүрүзү боттарының ажылының түңнелдерин шүгүмүлекчи ёзу-биле аналзтеп көрүп, ында эң-не кошкак черлерни илередип, четпестерни чайладыр, бүгү-ле участоктарга бүдүрүүшкүнүң ажыктының безидер талазы-биле тодаргай хемчегерни алыры чүгүда. Мал кыштаглаашкының чедишкиниинiг эрткен турарын хандырары, келир часка хынамчалыг белеткенiри, беш чылдың ийиги чылының дүжүдүнге быжыг магадылалды тургузары дээш ыыжап бирги чергенiң ындыг айтырыларынче онза кичээнгей садыгжыгаш турар ужурлуг. Келир чыл —юбилейлиг чыл болгай. Совет эрге-чагырганың 70 чыл ою. Ону төлептир үткууру — агроүлетпүр комплекизинiң бүгү ажылдакчыларының алдарының херээ. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге хынамчалыг белеткел амдан эгелээр болза, чедишкин хандыртынган туруп болур.

В. ТЕРНОВСКИЙ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

⊙ ССРЭ-ниң фестивалы Индияга ажыттынар.

⊙ 600 кижиниң кеземче херектерин көөрүн соксаткан.

⊙ Эртемденнерниң делегей конгрези Гамбургка болуп эртер.

НАЦИСТЕРНИ ЧАЖЫРЫП ТУРАР

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи Андрей Федяшинниң дамчытканы болза: АКШ-тың дээди судунуң документилеринде ол херекти 86—228 дугаарлыг кылдыр көрүп турар. Ында Юозас Кунгис (Ньюарк, Нью-Джерси штат) АКШ-тың газаанга удур деп бижээн. Ол дугайында херекти дээди судка дыңнаарының дугайында чарлал «Балтимор сан» солунга үнген. «Оон бодунуң эрткен үезинден фактыларны чажырып турганынга үндезилеп алгаш, Чөөн Европа чүрттүг ол кижиниң америк хамааты эргезин казыры-биле чазактың барымдаалырын тодарадырынга суд чөпшээрешкен» деп, солун дыңнаткан. Солуннуң арыннарында чүгле чедиң одуруг. АКШ-тың эрге-чагыргаларының мурунда дерзин нацисчи кем-херек үүлгедикчизинге харыысалга онаарынга күзевейн турарын ооң-биле чажырарын оралдажып турар.

Совет Литваны гитлержилериниң эжелеп алганының соонда Кунгис нацисчи кем-херек үүлгедикчилериндеп тускан тускай шаажылакчы кезектериниң бирээзин баштай берген. Кунгистиң бөлүүүнүң шаажылакчылары тайбың чүрттакчыларны чок кылып турган. Хереченiрниң көргүзүп турарын-биле алырга, 1941 чылдың июльда Бабеншес суурнуң чоогунга олар 120 кижиниң боолап каанган. Ооң соонда Келайняй суурнуң чүрттакчыларын кырып каан. Ол бүгү түүлдерге Кунгис бодуу дорт киржип турган.

Шаажылакчы дайын соолунде чиде берген болгаш 1948 чылда АКШ-ка хоргадай берген. Улуг бергедээшкин чокка хамааты эргези-алгаш, Ньюаркка чүрттай берген. 1983 чылда ол хоорайның суду шын эвес медээлер-биле хамааты эргени алган деп ону бууруудаткан. Ынчалза-даа хөй муң тайбың чүрттакчыларны өлүрген Кунгиске судтуң шиитпирин дээди судка күш чок болдурар арганы берген. Ам аңаа кыжанып турар ээн дээди «кеземче» гитлержи шаажылакчының америк хамааты эргезин чидирери болгаш ону ооң бодунуң шилип алганы оске чүртче үндүр шөлүүрү боол турар.

Дайын соонда чүс-чүс муң кижилерни өлүрген муң-муң нацисчи кем-херек үүлгедикчилери АКШ-та чүрттай берген. Бо чылдарның дургузунда америк эрге-чагыргалар чүгле эвээш санныг кижилерниң АКШ-тың хамаатызы эргезин казаан болгаш оларны чүрттан үндүр шөлээн. Истелгеде турарларның бүрүзүн бадыткап турар чүүлдериң «чогундан» 600 кижиниң херектерин көөрүн соксаткан. Парлалганың медээлеп турары-биле алырга, оларның дугайында АКШ-тың чажыт албан черлери сагыш салган. Ол албан черлери дайын соонда Европадан муңмуң нацисчи кем-херек үүлгедикчилерин эккелген болгаш оларның бай дуржулгазын социалистиг чүрттарга удур «соок дайынга» ажыглаарын күзеп турган.

ОРГКОМИТЕТТИ ТУРГУСКАН

ДЕЛИ. Келир чылдың ортан үезинде ажыттынар болгаш чүрттүң хамаарышпас чоруун чарлаанының 40 чылынга тураскаттынар Индияның Совет Эвилелиниг фестивалының национал оргкомитедин индий чазак тургускан. Индияның кижи курлавырларының министри П. В. Нарасимха Рао комитеттиң даргазы болган. Оргкомитетте күрүне албан черлериниң, уран чүүл академияларының удуртукчулары, индий культураның болгаш эртемнiң көскү ажылдакчылары киргеннер. Фестивальдың делгем программазының белеткели эгелей берген. Аңаа чүгле Индияның байлак культура чаңчылдары-биле танымызлага эвес, а ооң экономиказының эртеминiң болгаш техниказының, социал амыдыралының аңгы-аңгы адырларының чедишкиннери-биле таныжызга база кирер.

Ийи чүрттарның ат салган протоколунга дүүштүр 1987 чылдың күзүнүнде Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл болур оюнга тураскаатткан ССРЭ-ниң фестивалы Индияга ажыттынар.

(СЭТА).

ПОЛИТИКТИГ ЧУРУК

«Ол чокка-ла айыылдыг байдалды улам-на чидиглендирип турар Чоокку Чөөн чүкте АКШ-тың полказы эң-не шыңгыы уржуктарлыг боол болур...»
(Солуниардан)

«Чоокку Чөөн чүкте от-биле оюн» — «Инкуайры» журналдан чурук.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭРТЕМДЕННЕР СКИ-ГЕ УДУР

БОНН. СЭТА-ның корреспондентизи Владимир Смеловтуң дамчытканы болза: ГФР-де ажыттынган тайбың неделязының кол сорулгазы— Американың космосту милитаризастаар планының айыыл-халаптыын көргүзери. Чүрттүң эртемден болүктериниң көскү төлээлериниң инициативазы-биле «Боо-чепсекти эңдере бүдүрериң соксадырының аргаларының» деп девиз-биле Гамбургка болуп эртер эртемденнериниң делегей конгрези неделяның кол болуушкуну болур. Аңаа ССРЭ-ниң болгаш өске-даа чүрттарның эртем ажылдакчылары киржир. Неделя дургузунда ГФР-ниң хоорайларында маргылдаалар болгаш хөй-нииитиниг хуралдары эртер. Оларның сорулгазы — Рейганның «Стратеттиг камгалал инициативазының» космостан согуг бээр боо-чепсекти тывылдырарын көргүзери.

«Эмчилер ядролуг дайынны чайладыры дээш» деп барын герман национал комитеттиң бир удуртукчузу Тил Бастиан Дюссельдорфка болган хуралга СКИ камгалаңышкын дээш эвес, а көңгүс өске сорулгалыг тургустунган деп медеглээн. Стратеттиг боо-чепсекти эвээжедир талазы-биле чугула чугаалажыышкыннарны эңизинге чедирерин шаптыктап турар ол программадан АКШ-тың чагырыкчы болүктери карак кызыл халбактаңмышаан. Вашингтонуң бодалдарын боттандырарын болдурбазыбыле бүгү күштү салыры эргежок чугула деп, Тил Бастиан онзалап демдеглээн.

АЖЫЛЫН ДООСКАН

ЖЕНЕВА. Совет-америк доктаамал консультатиивтиг комиссиянның эллигиг сессиязы ажылын аңаа дооскан.

Стратеттиг чепсегленишкинiң кызыгаарлаар дугайында болгаш ядролуг дайынның өскүл үнүп болурунуң айыылын эвээжедир талазы-биле хемчегер дугайында ССРЭ биле АКШ-тың аразында чарган дугуржулгаларның сорулгаларын болгаш чурумнарын боттандырып чорударынга идиг бээрiнге 1972 чылдың октябрь 21-де ССРЭ биле АКШ-тың чазактарының аразында дугуржулгалар дугайында меморандумга дүүштүр ол комиссияны тургускан турган.

(СЭТА).

Устунде чурукта АКШ-тың девискээринде бир садыгла боо-чепсекти садып турар үезин көргүскен. Неделя санында үнер америк «Ньюсуик» журнал АКШ-тың чонун «милитаризастаарынга» тураскаатткан статьяны чурукта көргүскен чүүл-биле тайылбырлап турар. Амгы үеде америк чонуң холунда 65 миллион пистолеттер болгаш револьверлер бар, оларның саны ам-даа өзүп турар деп журнал бижип турар. Боо-чепсек садарын хоруп турар федералдыг хоойлунуң хорувааны чартык автоматтыг боо-чепсектиң «экзотиктиг хевирлерин» чонуң алыры ковудеп турар.

Массалыг информация черлериниң хооремчидип көргүзүп турары чүүл-даа үүлгедип болурунуң, күштээшкин, «күштүгүн эргези» дээш оон-даа ынай чүртте кем-херек үүлгедиишкиниериниң саны өзүп турары чонну чепсегленiрiнче албадап турар деп, журнал айыткан. Шак ындыг берге байдал турбуже. АКШ-тың газа «өлүминүң фабрикантыларының» айы-биле бооп, өлүрүүшкүнүнүң боо-чепсээн контроль чок тарадып садарын хорувайн турар деп, «Ньюсуик» журнал демдеглээн.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Күш-ажылчы эвес орулганың оруун дуглаар

ХАЖЫДЫЫШКЫННАР КИЧЭЭНГЕЙ ЧОК АРТПАС

Хуузунда ажыл-коичаа сүрүп, ниитиниң өнүү-хөрөңгизин бодунга кандыг-бир арга-биле шиңгээдип алырын бодаар чоруктар-биле демисел чер-черде күштелген. Күш-ажылчы эвес орулгалар тывар чоруктарны үндезини-биле узуткаар дугайында партияның болгаш чазактың доктаал шиитпири үнген соонда, бо айтырыг чер-черде чидии-биле тургустунган. Хажыдыышкыннар кичээнгей чок артпастаан.

Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары күш-ажылчы эвес орулгалар алырын бодаар чоруктарны илередир ажылды күштелдиргеп, буруулуг кижилерге кеземче харыысалгазын онаап турар.

Чамдык ажыл-агыйларда малдың отчёт-үүёду саидартай, үр үеде мал саналашкының безин чорутпайн баар чоруктар бар. Ол — харыысалга чок, ажыл-агыйжы эвес чорук. Ону чамдык ак сетиилдиг эвес кижилер ажыглап турар. Кажнаар? Санаашкын ам база кана болуурул дээн хөөн-биле чамдык малчыннар кадарган малынга ээ-харыысалга чок болуп, ону орнаптар ийикпе, азы солуптарының фактылары бар. «Хөндергей» совхозтуң инек кадарчызы Б. Ховалыг уксаалыг инекти уксаа чок молдургага орнаткаш, 550 рубльдиң когаралын совхозка чедиргеп. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң инек кадарчызы Д. Монге дээрзи шак-ла мындыг арга-биле 900 рубльдиң когаралын күргүзе чедирген боол турар. Ол оон түңнел үндүрбээн. Ажылынга артканын ажыглап, оон база бир инекти оон орнааны ылерээн. Устунде адаттынган ажмы-агыйларның удуртукчулары самчыгдал кылып турган кижилерге совхозтуң малын бүзүрел, күргүненiң мал-магаының ынай-бээр кара туразында садып саарарынга эптиг байдалды тургузуп берип турганы канчап-даа таарышпас.

Күргүненiң машина-техниказын хуузунда херек кылырынга ажыглаан, тудуг материалдарын, артык кезектерни боттарынга шиңгээдип алган таварылгаларды база илереткен бис. Чадаанаанын уксажыдылга каттыжышкынының улуг инженери Д. Ховалыг, автобаза чолаачызы А. Ондар, «Тыва» совхозтуң чолаачызы В. Монгуш болгаш оон-даа өскелер торгаткан.

Ниитиниң өнүү-хөрөңгизин бүзүрээрге, ону кажарлап, кандыг-бир арга-биле өскээр, бодунга ажыктыг кылдыр ажыглаарының бир чижээ бо. Райпонуң аъш-чем магазинниң эргелекчизи А. Доржу, садыгжылар Р. Монгуш, У. Сат, Р. Тумат, В. Маадыр-оол олар райпонуң бухгалтериязының талазындан негелденiң кошкаан ажыглап. 1984—1985 чылдарның дургузунда боттарының өрезинге дүүштүр сөөлгү алган барааннарының фактураларын чажырып, санадын келгеннер. Адактың соолунде райпонуң ревизору Н. Кара-Сал 16 муң рубльдиң өрезин оон санап үндүрүп келген. Ынчалзажок комсомолчу Надежда Кара-Сал бо удаада кошкаан көргүзүп, садыгжыларның көгүлдезинге алзып, банк кассири Ч. Сарыглардың дузазы-биле акша дужаагаан деп меге каптанның алгаш, өрем чажырыпкан. Ынчалзажок кажарлаашкын «ойнадыпкан», бүтпээн. Үүлгедии дээш бүрүүлүг кижилер кеземче харыысалгазынга онаашкан.

Кывар-чаар материалдарның чарыгдалынга контроль кайда-даа күштелген. Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарда чүгүла бо ажыл ам-даа кошкак.

Күш-ажылчы эвес орулгалар киирип алыр чоруктар-биле демисел күштелген бо үеде үстүнде шыкаы болгаш оон-даа өске хажыдыышкыннар кой-ниитиниң кичээнгейи чок артпас.

И. ОНДАР.

Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң ИХК-зиниң социалистиг өнүү-хөрөңгини оорлап, самчыгдаар чоруктарга удур демисел чорудар киидистиң начальныгы.

КРЕМЛЬДИҢ ШАГЫ

Кызыл шолде Кремльдиң шагы дагмаар.
Кыйгы болган оон үнү чуртка тараар.
Халаларга могейгештиң ыыт чок турдум.
Хамык чонуң дамырыче сиңген дег-дир.
Дүвүлүг соок шуургаанныг үелерде
Дүмбей дүне үе часнас шынчы болган
Чаа үе, чаартылгалар медээнизи
Шагым-биле чаржалаштыр чүрээм согар.
Улуг чуртум судал-тыны тудуш болган
Ураң шагым дамырлар дег сагынамдар.
Тиилеледир сокпан согуу сеткилге чоок,
Диптер санай өткүт, чоргаар чаңгыланыр.

А. ЧЫМБА.

БАШТАЙГЫ ХАР

Талыгырда дүмээн туман
Таңдыларны чоорту шуглаг.
Дээскиндир шыва алташ,
Дээрин, черин тудуштурду.
Кодан-тавак кыйбап батказ,
Хову-шөлге чадыын салды.
Хөвең эштип удаан шинээ
Хөлчок таалаан шөлээн туру.
Дээриң кыдыы чоорту
чырыг.
Дески туман черже чаптып.
Сымлаан салгын күжү-биле
Сывнар бажы кестүп келдя.
Шивижиктиң аккыр хевин
Шилээн салгын
шимчедирге.
Мендиг оттуп, сырбаш
кынныр.
Меня катба дээзиңг-даа.
Оттуп келген шивижигеш
Ожуун чоктап чайгаңгыладр.
Харың чүгле башкылыы-
дыр.
Катап база улдуртуптар.

А. МОНГУШ.

ДИРИГ АМЫТАННАР АРАЗЫНДА

ДПА агентиледдиң иептеретиен бо чуруунда Сузи деп сарбашкын болган оон камгалалында турар өдүрек оглу. Ол бодунуң камгалакчызы шыкаш Барыын Германияда Клеебронн доорайда зоопаркка чорттуттунген. Сузиниң «хуу амыдыралы» мидыг-ла чедимчелиг болбаан. Бир катап өөрүнден аза бергеи өдүрек оглуун көрүп каапп, ону иезп кылдыр хүлээп көөр кылдыр бодунуң бүгү-зе аргазын үндүрген. Сузиниң кичээнгейин чалгынныг бичии амытан хаара тудупкан болгаш оон хайгаараалында тамчыгыг чурттай берген. Чаа тыныгга ие бодунуң азыранды оглунга аъш-чем дилээринге болгаш селгүүстээринге шуут шаптыктавас болгаш кандыг-бир айыыл болу бергенде созуй так куспактап алыр болган. ДПА—СЭТА-ның фотозу.

Үе-чергелеривис

БУЯННЫГ СЕТКИЛ—ООҢ КОЛ БҮДҮЖҮ

Баку хоогуида бичии суур Марлакиларда чурттап турарлар шуптузу бот-боттарын ажок билчирлер. Ынчангаш мээң анаа баштайгы-ла ужурашканым бичии оол Сария Талышхановаиың чурттап турары бажыңыга мени дораанга чедирди.

Ортумак дурт-сынныг, чечектер-биле хөлээн чуруктарлыг национал арамылдыг, ол бажыңның эвээ кижи меан эжик аксыига уткуп алды. Мээң оон-биле танышып ап, чугаалажып, оон дугайында очерк бижиир дээш келгенимин дыңнаш, ол аажок өлдепсиниди:

— Мен бодуимуп дугайын чугаалаарыига дыка пат кижи болгай мен. Өскелер-биле домей-ле чурттап чордум: муңгаралды-даа, өөрүшкүү-даа чурттап эртям — шупгузуи көрген мен. А кижилерге дуза-лажып чоруурум — ол дээрге, мээң мергежилим, бүдүжүм ындыг ийин...

Сария Талышханова хүнүң-не чүзәтеп алгаш чоруурун сумказын эгин ажыр кагган-ла, бажыңындан бастырып үнер. Ол аажок далажып бар чоруур: колдуунда-ла улуг назылыг кижилер оны маңап олурарлар. Сестра Сариянын барып турары улуг назылыг пенсионерлериниң саны — тос. Оларның хөй кезиниң төрелдери Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында өлүртүп каапнар, мынангаш Сари оларның чаасказынырга чорүун болдурбазын аажок-ла кызыдар. Эмчи сестразының профессионал ажылы-биле чергелештир (оларга эмиер чедирип бээри, эмчи чалаары, өларын эмлээри), оларга магазинден продуктуларын садып экеп бээр, бажың-балгадының иштин арыглажып, аштажыр, хептерин чүүрүүбиле прачечнаяга дужаар, кижи бүрүзү-биле чугаалажып олургулаар-даа. Оон ажылы дең бажыидан эгелээш, орай дүнеге чедир үргүлчүлеер.

Сариянын бодуиун үруглары — беш. Уруу болгаш дөрт оолдары бут кырында туруп, тускайлаиып ажылдап чоруй барганнар. Ынчалза-даа оон ог-бүлезиниде таарымчалыг байдалдар оскелериң амыдыралынга тоомга чок болуругга кажан-даа чаңчыктырбаан.

Бодуиуп эртиеи чылдарда амыдыралының дугайын Сария таныш-көрүштериие кажан-даа чугаалап чорбаан. А Казахстанда Джамбул областтың бир суурунуң школачылдары чеден чылларының төнчүзүнде боттарының чурттап турар черииң дайын үезинде төнүзүи өөреиип, ол дугайында материалдар чыып чораан. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бир азербайджан херээжен кижиниң дугайында солуп чүүлдү ол черииң архив документилериден тып алганнар. Ынчап, дөртен чылдарның эгезинден 1956 чылга чедир аңаа Талышхановтарның ог-бүлези чурттап турган. Ол херээжен кижи — Сария Талышханова болган. Бакуже оларның чорткан чугаазы республиканың Кызыл Крест инитилелиигe четкен. Бир эвес ол чагаа эвес болза, Флоренс Найтингейл аттыг медаль Азербайджан чурттуг эмчи сестразын та канчан тывар турган ыйнаан. Тайбыңдаа үеле, дайын-даа үезинде аарыг азы балыглаткан кижилерни ажаап-тежээрикге эрес-маадырлыг чоруу дээш эмчи сестраларын ол медаль-биле шаңнаар турган.

— Казахстанга мен 1940 чылда аныяк агроном турган ашаам Амир-биле Азербайджандан көжүп келдим — деп, Сария чугаалады. — Ынчан үгле школа дооскан мен. Чаа көжүп келген черимге баштай эмнелгеге иинилап, оон соонда эмчи сестразы болуп ажылдап турдум. Бир-де катап радиога коргуучуг медээ дыңналып келди: «Дайын!».

Ажыы-биле чугаалаарга, почтальоннар ажыг-шүжүглүг чагааларны, бижактерни чаасказаи кылган херээжеинерге чедирил бергижеге чедир, аар-бергe дайын чоруп турар, кижилериң ханы төктүп турар, аймыл-халап даргелген деп чүвени эки-ле угаал билбейн турган мен. Бис Амирлиң өстүргеи тараазы алдынналчак далаш ыыкаш чалгыы турарынга аажок-ла өөрүп турган болгай бис.

Рәйонда кара чаңгыс агроном болганындан Амирни шеригже келдиришкинден хостаг каан. Ынчалза-даа аймыл кижи бүрүзүиүң сагыш-сеткилин бүргей бергеи турган. Кажан дайынныы оруктарыига ада-иезии чидиргеи бичии оолдарны болгаш уругларны оларның суурунга эккелгенде, ол бүгүиүң канчаар-даа аажок бергезин Сария ынчан чүрээниң ханызындан медерел билгеи. Ол бичии оолдар болгаш уруглар бомбалаашкыи деп чүл дээрзин билир болганнар. Оларны колхоз баштаар черииң конторазынга чыыл, аңаа чурттадып каап, мида байдалдың бергезин барымдаалаашы, уруглар садыының эргелекчизи бүгү херээжеиерге чуртаалаан: «Тур када оларны бажыңнарынарже апаарын, амаан көрүкер».

Ол аштап суксаан, бергедээн чаштарының араазында — бажыңның дүгү кызыл-тас мыкаш алдыналчын, оларның араазында чамдык дүктер агарып эгелүүи ооглучаштыы Сария көрүп каан. Оол олче ооглучаштарын сунгаан, мөлай берген. Ол оолду болгаи соидаа өске харыксыраи-бакпираан чеди уругларны Сария ап алган. Олар 1,5 — 3 хар кедир бичиилер болганнар. Оларның эң улуу Лидияны Сария бодунга дузалакты кыздыр шилип алган.

Ада-иези чок арткан муиумуң чаштар миижан тылга турган өг-бүлелерге өзүп, аскежиин тыпкан дээрзии чугаалаар апаар. Ынчалза-даа Сария Талышхановаиың бо чоруу черле дыка онзагай. Боду безии-ле болбаан дирезииделе, оң тос харлыг херээжеи кижи бажыңныга тос бичиилерии эккеп ап, үш чыл дургузуида оларны ашкарып-чемгерери, кеижерии, аарыглардан оларны, камгалап-карактаары мыдыг белеи бе! 1944 чылдың күскү хүнүи Сария амга чедир үстүнде болгаи оиу карактарының чажыы чотпушаан, сактып чугаалаар. Ынчан уруглар садының эргелекчиин Сариига оөруп-четтиришкиннiң состерии чугаалавышаан, оон өстүүп казиы уругларны автобуска олуртуп, оларны төрээн черлеринче үзеп турганы ол. Оларны адаелери, төрелдери дилеп турар болгай.

Кижилерге дузалаар... Ол дээрге, Сариянын кол бүдүжү-дүр. Кажан 1948 чылда Ашхабадка чер шимээнкиин болганда, Сария база-ла айылга тевармишкиннерге дузаларын саналдаанларның бирээзи болган. Үргедекеи хоорайга бир ай ажылдавышкын үезинде оиу кым силер, кайыын келдиңер, дел айтыр-даан. Чүгле оон мергежилин айтырган болгаш камгалакчы-санитарларның аразында бижип каан.

— Хүндезидиле бис бүзүрелдер аразында кижилерни кадыы уштуп, оларның бадыын шарып, госпитальдарже чедирип турдувус — дең, Сария сактып чугаалаар.

— Бир катап, 14 шак дургузуида дежурныйлап ажылдаанымның соонда, шуут күш чок апаргынмын» биле кагдым... — дең, ол чугаалады.

Чүгле дайын азы бойдустуң коргуучуг болушкыннары Сариянын бүзүрелиг сеткилин оттуруп турар үзеес дээрзи балдыңгыр. Бежеи чылдарда, кажан полкомнелиг үзүр ажысканы чогаалып ыыглаза, эмчи сестралары-биле кады казах малчынаанның аалдарын эргип, оларның уругларына тарылга кылыры-биле чоруударын ол дилээп. Санитар автопоездизга чүс-чүс, харын-даа муң-муң километр черлерде быдаргай туттуңгулаан кодаларны эргип, берге оруктарны эрткеи.

Оон бээр дей-дей чылдар эрткен-даа. Сариянын бүдүжү ол-ла хевээр болуп артпышаан.

Оон арын-шырайынче топтап киргеш, балдыгыр бир-ле чогаалчының ыыглыг сестрии сактып кэрп мен: «Чагай сеткил, дузаргак чорук дээрге, херек апарган тавармыгада бодунуң сөөлгү артказ акшазын оку хереглеп чоруай кижиге бериптеи азы херек апарганда — кижилериң эрге-ажыы дүэш амыр-дыжыы бодавайн ажылаар чоруулу эвес, а кол-ла чүве — оске кижиниң коруткуун азы мунгаралыг дең үлемиин болур. Бүгү-зе чүве оон эгелээр болдур ийин...»

Валерий ГРИГОРЬЕВ.
ПМА-ның корреспондентизи.

СОНУУРГАКТАРГА

ХҮН СТАНЦИЯЗЫ ЧЫЛЫДАР

Бухарестиниң чаа районнарының бирээзи Баиясты найысылалдың чурттакчылары «хүнүүг» деп адаар. Ында 2500 квартираны хүн батареяларының чылдыпп турары кэиг суг-биле одап турар. Чоокта чаа Крайов хоорайның үш кварталында база мыдыг батареяларны эптээн. Үлаазас Калафат хоорайга олар база көстүп кэрр. Специалистериниң санаапы-биле алырга, чүгле Крайов биле Калафатта хүн станциялары (гелиостанция) чылдың-на 150 вагон хире чиэрлээи одаар чүүлдү камнап алыр арганы бээр.

ДЕЛЬТАПЛАН МОТОРЛУГ АПАРГАН

Краковта (ПУР) «Зуропол» бүдүүлге чуртта эң баштайгы моторлуг дельтапланны кылып үндүргеи. Ол ийи кижини уур болгаш шакта 70 километр дүргеи чоруп болур. Аппаратты киио тыртыларынга, оруктар хайгаараарынга ажыглаар. Моторлуг дельтапланнар чөрле кедилиг деп, спецпалистер санаап турар.

СЕРГЭЭНИҢ ЧАЖЫДЫ

150 харлыкта-даа кадык болгаш сергелеп чурттап болур. Оман султаатгың чурттакчызы Салмин Мували ынча деп бадыткаар. Ол чоокта чаа чогум-на ынча харлаан. Хүнүүн-не 6—8 километр черге кылаштаар болгаш шын кемненир херек дээр. Мували чемни эвээштеп, ынчалза-даа хой удаа чиир, колдуунда хлеб, эт болгаш мёдка ышак.

МАРСКА ХАТ ДЭЭРБЕЗИ

Чамдык барыын эртемделиериниң бодалы-биле алырга, космос шинчилээриие хатбиле ажылдаар шимеджикчилер улуг дузалыг болур. Чижэз, Марстың көрүүмүидеи база дыгыл эвес аглариидан кислород болгаш одаар чүүл алырынга. Бар-тээ ол планетаның кырында, 25 метр хире бедикте, хаттың дүргеии шакта 500 метр чедир турарын ап көөрге, ында ужур-ла бар.

«КАКПАДА» КҮЧҮТЕЙ

Он метр дурттуг улуг киз Мексика мугулдурунда улус эштир черииң элезииииге кадалып калган. Чээрби хире тонна дециилиг эялбес амытан болду хостальш чадашкан болгаш элээи кап шак иштинде ничээр чыткан. Камгалакчылар командазы ооң адаанга дыка улуг хемчээлдиг бугаскан, ам-на харын кит ажыы океанче эштии үне бергеи.

ЧААННАР ХАЛДААШКЫНЫ

Патна хоорайның чоогуида суурларииың бирээзиидеи беш тараазынче өөр чааннар халдаан. Хүн чаа ашкан турган, ынчалзажок улус рис шөлүгүте ажылдавышаан турган. 20 хире чаан чоокку аргадан үне халчып келген. Чааннарның чүге ол хире хорадаанының ужурун эртемденнер тайылбырлап шыдавайн турар. Эвээи көргеи, бо удаала түү-даа болза, когарал болбаан.

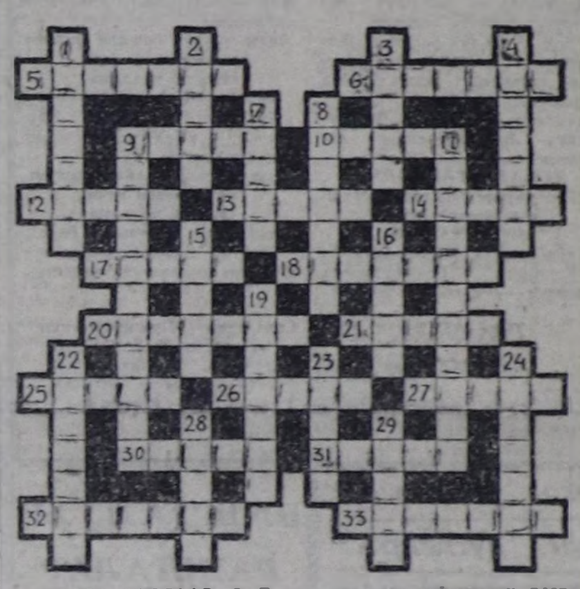
АШАА ФАБРИКАДАН ШИМЭЭННИГ

Англия чурттуг Мелвин Свинерниң калайын улус кээргээр. Оон ашаа рекордлуг кижи чүве-дир, эвчок чүүл чүл дээрге, ол хаарыктаарлар аразынга шыларавам. Пос аргыыр фабриканың шимээнииың күштүг 100 децибел болза, Свинериің хаарыктаары 87,5. Ындыг болганда хөөкүй херээжениің бир кулаа дүлей апарганында кижи кайгаар чүве чок хире.

ХОНДУР ЭЖИНГЕШ

Итали спортчу Паоло Пинто Италия биле Албания аразын эштип эртиеи. Хемелерлиг үш балыкчыга үдеттирип алган, ол 80 километр оруктуг 26 шак иштинде эртиеи.

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 5. Тывага хамаатты даймииның идепкейлиг киржикчизи. 6. Коммунистиг партияның, Совет күрүиеиің шилгараигай ажылдакчызы. 9. Хамаатты даймииның үезинде контрреволюциинның организакчыларының бирээзи. 10. А. Серафимовичиниң «Демир агыы» деп романының маадыры. 12. Немец чогаалчы, Ленинни шанпалдың лауреады. 13. Бир социалистиг күрүиеиің чурттакчызы. 14. Бүгү-эвилелдиң бүдүүлге хаттыжыышкыны. 17. ССРЭ-ниң улустуң артизи. 18. Сибирьче революстуг шимээшкиниің бир төөү. 20. Тамбовщинага контрреволюстуг үймээниің баштыңы. 21. Профессиоиалдыг революционер. Самарага Совет эрге-чагырга дээш демиселдиг удуртакчуларының бирээзи. 25. Эртемнег коммунизмниң үндезилекчизи. 26. Профессиоиалдыг революционер. Совет хамаатты баштайгы улус комиссарларының бирээзи. 27. В. И. Лениниің бир чажыт адыы. 30. Улус-демократтыг араб күрүие. 31. Тывада суур. 32. Совет шериг начальииги. 1918—1919 чылдарда Чөөл фронтуиуң командылакчызы. 33. «Капиталдың» орус дылче баштайгы очулдуруухчузу.

УЗУН ДУРГААР: 1. А. Первенцевтиң романы. 2. Тывага хем. 3. «Күрүче кыызаарга» деп телесериалдың маадыры, комиссар. 4. Америк журналист, хамаатты даймииың киржикчизи. 7. Кандыг-бир чүүлдүң чогаадыкчызы. 8. Ниитилел-политиктиг болгаи литературлуг журиал. 9. Коммунистиг партияның Совет күрүиеиің шилгараигай ажылдакчызы. 11. Революсчу. 15. Коммунистиг партияның Совет күрүиеиің шилгараигай ажылдакчызы. 16. Совет Эвилелиниң маршалы. 19. Шериг чыскаалдың бир хевири. 22. Совет күрүче ажылдакчызы, дипломат. 23. Эвилелдешкен республиканы пайысылалы. 24. Совет күрүче ажылдакчызы, шилгараигай дипломат. 28. Ток күжүүнүң хемээ. 29. Совет хирург, академик.

Кроссвордту Н. БАЗЫР тургускан.

ОКТЯБРЬ 25-ТЕ ҮНГЕН КРОССВОРДТУҢ ХАРЫЫЗЫ

ДООРА ДУРГААР: 3. Хадын. 7. Чайлаг. 8. Кестик. 9. Чамык. 11. Хорлаваш. 12. Саваскан. 14. Таалал. 15. Пуштун. 18. Иларжи. 19. Хүргүл. 22. Имелик. 24. Тоолай. 29. Дувурен. 30. Боорзах. 31. Ишкин. 32. Тенимс. 33. «Арарат». 34. Дилги.

УЗУН ДУРГААР: 1. Майкоп. 2. Чалаана. 4. Домбун. 5. Сержант. 6. Финвал. 9. Чашпан. 10. Кускун. 13. Динзе. 14. Тээли. 16. Негей. 17. Балык. 20. Диинги. 21. Шолбан. 23. Европий. 25. Леопард. 26. Дүргеи. 27. Күшкүл. 28. Паварк.

«УЖУРАЖЫЫШКЫН»

деп совуургал клуву республиканың 60 маадыр аттыг чурттунчилел музейиниң Тураида филиалында ажыттынган. Оон баштайгы киржикчилеримге сураглыг испан шүлүкчү Федерико Гарсиа Лорииниң чогаадылгазынга тураскаатткан темалыг кежээни белеткеп эрттиргеи.

Клубтуң моон соңгаарги ажылыиың программазында янзы-бүрү мергежилдиг солуи кижилери-биле ужуражмышкынар, чогаалчылар, артистер, чуруукчуларның дыңнадыглары, делгелгелери, көргүзүглери кирип турар. Ында бо күииерде Тыва АССР-ниң алдарлыг чуруукчузу И. Ч. Салчактың ажылдарының делгелгезин организастаан.

(Бистиң корр.).

ТӨНМЕС-САРЫГ БИЛЕ ОЙТУР-ТЕВЕР

Памфлет

Таң биле брага ийи ажок маргыжа бергеннер.

— Эээминг эң-не хүндүлүг чемнериивиг бирээзи мен — деп, брага көңгүл долу ажа хөөреп, шилекти дагжаан. — «Карыла чок Төнмес-сарыг» дээш ол мени кедергей макгаар — дитеш, кырыиай эрниң ажыш төгүлеп.

— Көгүве! — деп, кожазында шилде таң турамык үңү-биле коргээн. — Төнмес-сарыг мен деп алган. Ойтур-тевер-дир мен — дээш, шилден ажа хөөреп бээр дээрге, чепше бөөспүүн шимчеш диээн. — Шуурумдан шуран бадып турумда, ээм мени амзагылаар, ийи караан шийип, мага хандыр амдаанмаиыр. Оттуг-ниш шал, кыпсыр. Хып-турар болурумга, артийда ырлай кагылаттар. «Шуурумдан шуран батказ, суг-ла далай эртиевеи...» Эзвистиг эң-не үнелиг чеми чүл, сарыг-суг? — дээш, хайыыт-дойлурга, боолук аастыг хара шил эглиңейии берген.

Браганың өдү зарлы бер часкан. Көвүктелдир хайыыл, ажа шураары дам берган.

— Ат-башка безии чедимейи чордум. Шаг экижиирге оң-дур. Төнмес-сарыг деп чоокта чаа хүндүлеп адаар апарган. Моон мурнунда сарыг-суг аттыг чордум мйнаан. Ам ындыг нүвей үттүндүрган. Элээр с горбастарның өнүүг мен. Кудуп турда төнерим чок. Кундагалар четпир болза, мен шыдай-дыр.

— Хе! Хе! Ойтур-тевер... Суртеичиг, түрлүг эвес-тир бе? — деп, таң көңгүреди чугаалаш, чайгылады дывылаан. От-кестеч мээң кырымне тудунар. Эзмге дүрген кудунар. Ол мени ажылкенде, калгаа далай безии чода оргуу апаар кижи. Оң-лейт! — дээш, шилде чепкеии бичии-ле болза ушта тептер часкан.

Иштинде суук үүлү дывыларга, боолук моюнчуг шил чарлы бер часкан. Эглиңейии-чайлынайның, шала кырынга педиледир маңнагылаан. Брага база кайның аиаа турар. Он литр ижиниг көңгүл көңгүрткейидир кылаштагылаан.

— Төнмес-сарыг аттыг мен. Меии чоогламар — деп, ол дешкээр үүтп келгеш алгырган.

— Шуурумдан шуралдырганың башкылыы мен. Амзап көрүңер! Амданнымны шенеп көргер! — деп, улуг кара шилде таңның чиик-чаагы кедергей, көңгүлдүң мурнунга барган.

— Ойт, таң! — деп, ону брага доктаатткан. — Башгай боданып ал. Оон шуурга. Мен чок болзумза, кайын көөр сеи. Мерден үнүп, теректеи чарлып келир шаап бар бе. Мээң-не эчым-биле Ойтур-тевер атка четкен чүве. Болуң көгүве! — деп, брага кулак дажын негеп апкан.

— Хы! Бо амдан-чимден чок сарыг-сутиуң хөөреп чүзүл. Мээң ээм сеиең улустан чажыра чажыра шуглап зар ышкажык. Англанын ап амзавасдаа. Харын-даа изиг отка чаа хайындырыптар. Шуурумнуң шоргазын куду каък безии чок арыг кылаң-кара мен, меигүн-суу дег мөндүнейиил бадыстар мен. Эзминиң ырылоору үзүктелбес. А сеии ыт ишпес сарыг-суг дээш черже төптер. Кижи мурнунче кирбе! — дээп, боолук моюнчуг, улуг кара шил кудумчуну куду каңгыртхайидыр кылаштапкан.

— Тоткан оол чүзү-кандыгы-биле ойнаар дээр ийик мо-дар. Бо көгүүле тарбаганның дээп эзирп турарын көргер! — дээш, брага көөктелдир хайыыган.

Ак-демирдеи кылган улуг ак көңгүл чеже-дээ аар болза, шилди каш халыптаан.

— Сеиде чүү боор, думаахалаң! Ийи дашка седер шаап бар эвес. А мээң төнер-бидарым бир эвес.

Брага биле таң ийиниң алгыш-кырыжы дендеп, кудумчулап чаржып-ла олурганнар. Боттарының адын адап, эрткен-дүшкеи кижилерге сыгаттының шаанга киргеннер. Ынчалза-даа, олче сагыш салыр кижилер чок.

Ажылче далашкан кижилерниң аразында, арны бажы хадып калган бир эр, довуракдоозун тудуп чий бергеи идиниң бажыиче көрүп алган турган.

— Төнмес-сарыг мен-дир мен — дээп, ооцлуг ак көңгүл — дээп, боолук моюнчуг, улуг кара шил кудумчуну куду каңгыртхайидыр кылаштапкан.

— Тоткан оол чүзү-кандыгы-биле ойнаар дээр ийик мо-дар. Бо көгүүле тарбаганның дээп эзирп турарын көргер! — дээш, брага көөктелдир хайыыган.

— Мени! Мени! Ойтур-тевер ышкажык мен — дээш, улуг кара шил бо келген.

Бичии-даа агаар үнмес кылдыр дутпап каан чепке шилдиң аксыидан ушта теп, аргамчы дурту черже чаштай берген. Караның ирииии чүп албаан эр бирээни апкаш, чаъс ойта барып ушкан.

— Ол-дур бе! Ойтур-тевер деп чүвеии көргүзүптүм — деп таңның хыы хангаи.

Брага биле таң ийиниң оруун уламчылап чоруткаинар. Эзлегиг ээ тыпгайн, оларның шаа төнгеи. Эп-найыралдыг болуулу деп дугуржуп алганнар. Төнмес-сарыг азазы, Ойтур-тевер оглу болу бергеннер. Ийи адаштыының алгы-кыжкызындан кижилер шыжыгып эгелээннер. Бир кижи Төнмес-сарыгны чүзүлү оңгарынче төпкен. Ойтур-тевер база оон оруун оруктаан. Оларның ыыт-шимээнии ынчаар чиде берген.

Э. ДОНГАК.

Редакциянын! адрези:

667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карысалгадыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийии амыдырал болгаш үлегүүр киллдистериниң 2-31-75, пропагаида болгаш совет гургузуу киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54; коозу ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниың 2-12-45 солун келбейи болгаида 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3399.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаи Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—08061

ТЫВА

4-кү арын 1986 ч. ноябрь 15

· НОЯБРЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Чүүлден болгаш чүге». Уругларга дамчыдыкта. 9.15 —Шимээшкиниің аймыл чогу дээш. 9.45 —Чүруула уран чүүл. Документал. 10.30 — Бүгүнге болгаш кижи бүрүүнге. 11.00 — «Булактар». 11.30 — Литература, уран чүүл, архитектура талазы-биле 1986 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары. 12.55 — ССРЭ-ниң Күрүшиин үлегерлиг симфониң оркестриниң концерти. Чаяковскийниң (13.55) — Бөгүн делегейде. 14.50 — Нарын айтырыглар — калгашкинер—шинчилекчилер. Интеллектуалдың олимпиадаларының медиазы. 16.30 — Ада-иезиниң дугайында делегей чемпионады. Болгариядан дамчыдыкта. 16.50 — «Балдыңнар-даа болза — бүзүрелиг эвес». 17.50 — Улустуң аалгалары. 18.00 — «Алтымадан шаңы». Лоцшиниериің ог-бүдези Америка-биле чугаалажып тур. 18.55 — «Улуг Октябрьның юбилейиитер». «Тооруқчу ишкес одуруглары». «Июль 6». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35— «Субботада Ритага». Эстрадалыг программа. 22.25 — Медээлер. 22.30 — 23.10 — Имдиниың ритмнери.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Сүүтүмнү». Док. телефильмиинг баштайгы көргүзүү. 8.50 — Ритмиг гимнастика. 9.35 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыкка. 10.05 — Делегейниң ураи чүүл культуразы. Р. Л. Стивенсон. Амыдыралының болгаш чогаалыкчы ажылының арыннары. 11.05 — Черле, хээрле, даалайда. 11.35 —«Чүү? Кайа? Кажан?» Телевикторина. 13.05 — «Чер адаанның оруу». Мультфильм. 13.25 — Ураи чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Н. Свердлин. 14.25 — Хөгүүг старттар. 15.10 — «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер... 17.10 — «Бо оол эзи чедип келген». Уран-чечен фильм. 17.40 — Камера зелегейже көрүп тур. 18.40 — Реклама. 18.45 — «Музыкалыг ринг». В. Леонтьевтиң киржилгези-биле эстрадалыг программа. 20.00 — «Тамыктыг удунар, чаштар!». «Вовка талыгыр хээн күүгенээнде». Мультфильм. 2-ги кезии. 20.15 Стол теннизинге делегей мартылаазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Россияночка» ансамбльиин оон көргүзүү. 21.45 — Хоккейге делегей чемпионады. ЦСКА — «Спартак». 2, 3 дугаар үелери. (Чаяссрда — аар атлетикага делегей чемпионады). 23.15 — 01.00 — Бүт бомбуйже ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Нефтчи». (Чаяссрда — аар атлетикага делегей чемпионады).

ааган

Республикага бүргеи, ээмир, чагбас, барыын чүктеи хаттыг дүргеии 5—10 метр. Дүне 22—28 градус, чамдык черлерге 30—35 градус соок болур. Хүндүс 13—15 градус, чамдык черлерге 7—12 градус соок болур.

Кызыыа ыракар будуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктеи хаттың дүргеии сөөлүидеи 3—7 метр. Дүне 30—32 градус, хүндүс 14—16 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

НОЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Приключения бельчонка Микки» 12.20, «Это было в Париже» (1, 2 сериялы) 9.30, 13.50, 16.40, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 110» 9.20, «Золотой ключик» 10.50, «После дождичка, в четверг» 12.30, «Танцы на крыше» 14.10, 15.50, 19.10, «По главной улице с оркестром» 15.30, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пришло время любить» (1, 2 сериялы) 12.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «В стреляющей глуши» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 16 воскресенье № 265 (13265)

1225 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНГЕ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Үлетпүр министерстволарының каттыжышкыннарыга болгаш бүдүрүлгелериниге продукциининиң күрүне хүлээп алышкынын доктаадып тур-

гузарының айтырыгларын чугаалажып көргеш чөвүлел хуралы СЭКП ТК-га ноябрь 14-те болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар В. И. Долгих, Н. В. Талызин, СЭКП ТК-ның секретарьлары А. П. Бирюкова, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дәргазының оралакчылары Ю. Б. Баталин, Г. Г. Ведерников, Л. А. Воронин, В. К. Гусев, Ю. Д. Маслюков, И. С. Силаев ле-вүлел хуралдың ажылынга киришкен.

Эш М. С. Горбачев чөвүлел хуралга түвө чугаалаан.

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эштер! Үлетпүр министерстволарының бүдүрүлгелиргe күрүне хүлээп алышкынын доктаадып турганывыс ышкаш, А хей бараанар мөңгеделиш, кажан оларны албайн баар демдектер аң безин бар болуп турар. Чаа хереглел шынарларлыг чаа бараанларны кижилерге сүмелеп, бээр херек, ынчаарга олар ук бараанларны садып ап, үмелээр болгаш чөрүп четтиргенин илергейлээр апаар.

Бисте чоннуң хереглел бараанларының нинти хемчээлиниң структуразын амгы үеле ап көөрге, хей туруштар талазы-биле барыын чүктүүлеп харын-даа бедик болгаш чогумчалыг нормаларга чоокшулап берген бис. Ол хиреде-ле доктаамал чедиштестээшкинге таварыжын турар-дыр бис. «Европаның кайы-бир барыык талазы» чурттунга бүдүргеп деп маркалыг бараанар ишкин рынокка коступ келирге, оларны дораан-на садып ап турар. Ол черле таарымча чок байдал болуп турар. Чүге ындыг болуп турарыл? Чүге дээрге бистиң бараанарывыстың хей ыруушуунуң адаанчыжыр аргазы чок болуп турар. Ындыг болзажок, бистиң эки бараанарывыска барыын чүк марказын чыпшырып каарга, ону дораан-на садып ап турар таварылгаларыны база билир бис.

Шынар бедидери-биле холбашкан бисте ажыл-херек кандыг болуур болдур, бистиң бүгү улус ажыл-агыйбыста ажыл-херектер база ындыг болуур. Айтырыгны чогум-на шак мынаар тургузар херек.

Бүгү продукцииныы болгаш бараанларны шынарлыг бүдүрүп, турган болза, хей туруштарга хамаарыштыр айтырыг сан талазы-биле база шинтипирлеттинген турар ийик. Бистиң улус ажыл-агыйбысты, ишкин рынокту хандырары эң-не эргежок чүтүлә болуп турар. Бистиң экономикавыстың бо утланышкынынга күүлүг, ылап шуражыкшыны кылбас болзувусса, бистиң планнарывыстың күүселдезин, салдынган сорулгаларывыстың чедип алдынарын хандырып шыдавас бис, бистиң инитилелливисте, бистиң чөвүзүвүстә тургуступ келген идегелерив үеленнивис ол болур ийик.

Бодумунуң чорүп турганымның үезинде болгаш бесселаларга мындыг бодалды эскерем: дүргедедиишкинниң сорулгазын ТК болгаш чазак салып турар-дыр, ынчалзажок дүргедедиишкинни шынар-биле дүштүрүп болур бе, ынчаар?

Ынчаарга эштер, дүргедедиишкин болза чүге бедик шынарны дамчыыр, күш-ажылга, курлаырларга каминалгалыг технологияларны шинтээдип алырын хандырар улус бүдүрүлге арганыг эки продукцииныы болгаш оске-даа чүүлдериин дамчыштыр чорүп, бөстинер ужурлуг. Чогум-на шынарны дамчыштыр. Оортанкы оскээр бодап турар болдур, ол кижи дүргедедиишкин деп чогум чүл дээрзин амга чедир шуут билбээн-дир. Дүргедедиишкин дээрге, буу-хаа-биле хойнуу-ле бүдүр дээнин ол-дур деп бодап турар-дыр. А ол ындыг хевир-биле улус ажыл-агыйынга болгаш чоига херектинг бе? дээрзин бодавайн турар. Ынчаар көөр чорук — дүргедедиишкин эвес, амгы үениң негелдезиниг дедиээрге, даш чемсен-херекселдерлиг үе-чада-дыр.

Дүргедедиишкин хамыктың муриунда —техниктиг депшилгеин дамчыштыр, чаа технологиже болгаш технологижже шилчиишкинни, кижи факторун идепкейжидерин дамчыштыр боттанып ужурлуг. Кол чүүл —ол дээрге шынар, база катап шынар-дыр!

Кым-бир кижиге аиаа-ла, бөдүүн кылдыр угаазылаттыын болгу дег айтырыгның алыс утказы ол-дур. Шынарның айтырыгларын амыдырал боду амгы үениң эң чүүлүн айтырыы кылдыр тургузуп келген. Чидин-биле, эде тургустуумуушкунуң төөгүге онза чидин-биле тургускан-дыр.

Ол турушту бисте билдингир болгаш илдең, тодаргайы-биле тургускан. Мен мынча деп чугаалаар мен, эштер: силерниң холуңарда — мында олурукуп, адырларыны болгаш партия организацияларын база күш-ажылчы коллективтерни төлээлеп турар силерниң холуңарда ажыл-херектиң, аажок улуг ажыл-херектиң чедиишкинниг болуруи ооң дузазын-биле хандырар ужурлуг боттуг быралар турүп турар. Бо бүгүнү долузу-биле биилп тургаш, бөгүнгү чугааны эрттирер ужурлуг бис.

Моңу чугаалажып көөрүнге бүгү-ле чүүлдер баланысалтынган, ынчалза-даа бодап чок, бодаашкын үндүрбес, сагыш-сеткил, чурт дугайында сагыш ховаашкын эскертинмес белеткеп каан текстер жомчуваазын, ёзу барымдаалап киришпезин дилеп тур мен. Ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажыыл. Саазыннар чокта, чугаа кажан-даа кыска, чүвениң алыс утказы-биле болдур болгай. А бис ажыл-шынчы чуралды эрттирер ужурлуг бис.

Маңаа эвээжилге, бот-отчёт кылбайн, а чүнү кылып турарывыңның дугайын болгаш чүнү кылырывың, чүнү кылбайн каапканывың болгаш чүүже киичээнгей үндүрериниң дугайында бодалдарыны солчур херек.

Эштер, үш хонгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы бодунуң ажылын эгелеэр, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлүнүнүң планын хүлээп алыр. Мында олурукуп турар хой секретарьлар, Дээди Совединиң депутаттары ол планның көргүзүлери-биле таныжып апкап. Бистиң шагда-ла тозаралыын алганывыс ышкаш, амгы беш чылдың бистиң он беш чылдыг программаавыста эң кол черни эзлеп турар. Аңаа кол үндезиниерни тургузар. Экономикага, эргелеп башкарылгага кандыг үндезиниерни тургузуп алыр бис, чуртка политиктиг чорудулганы, социал политиканы дүргедиринииң талазы-биле кандыг үндезиниин, партия ажылының чаа методтарының, бистиң кадрларывыстың талазы-биле кандыг үндезиниин тургузуп алырывистан — ол бүгү чүүлдер шупту-зу бистиң келир үедети он беш чылдыг ажылывыстың түңнелдериниге салдарлыг болур.

Ынчангаш амгы беш чыл— эң берге, эң нарын, ынчанмакже эң солуун беш чыл. Ажылдың дүргедээшкинии өстүрбүшаан, экономиктиг кол сорулгаларның чаңгыс аай тулуш шинтипирлээрин чедип алыр хүлээлгелиг бис. Ийнги чылдың планын ылап-ла ындыг кылдыр тургускан — хөгжүлдениң темвилерин дүргедедир, будүрүлгени болгаш технологияны үндезиин-биле чаартыры болгаш чоига үлетпүр кылыгларын болгаш бараанарын ылап-ла улам-на бедик шынарлыг кылдыр бүдүрүп үндүрериң хандырары. Беш чылдың ийнги чылының кол кезектери, философиязы ындыг-дыр.

Шынарны бедидер талазы-биле ажылды эгелей бергеи болгай-бис. Оон-биле холбаштыр- «Продукцииның шинарын үндезиин-биле бедидер дугайында» бүгү партия комитеттериге, совет болгаш ажыл-агый организацияларга, партия, профсөвилел болгаш комсомол организацияларына, бүгү ажылчы чонаарга Төп Комитеттиң чагаазынын. бүгү чүүлдерин шыны-биле чугаалаан ажык партийжи документивиннаң дугайын силерге сагындырарын күзеп-дир мен. Ниитизи-биле ол бодумуң түңнелдерим бере бергеи. Продукцииның бедик шынарын хандырарынче шинтипирлиин-биле чоруурунче Төп Комитеттиң кыйгырымын биилп, чүүлдүүзүүн уткаан. Продукцииным мурииида улус ажыл-агыйы-даа, иштики рынок-даа, экспорт-даа хүлээп алдайн турган, а ам оларны күзелдин-биле ап турар апарган он-он бүдүрүлге черлерни аап болур мен, олар херекти ылап тудуп киргеш, кыска хуусаада ону чедип алган. Кылып шыдаар-дыр бис, эштер. Кылып шыдаар.

А ажыл-херек дереглеттинип турары ышкаш ынчаар чорувайн турар. Негеттинип турары ышкаш, мындыг хемчээлдерге чорувайн турар. Силер төпте болгаш чер-черде удуртукчулар, билир силер: ТК-ның албадаашкыны-биле ажылдап, чугаалашкан, ТК-ның чагаазын чугаалажып көрген хире, инда бир чүве кылдыпкын эгелээн, а ол ажыл ёзулуг калбаабаан-дыр.

Машина тудуунуң бүдүрүп үлүгүн турар продукциязын даарта азы сонгузу хүн 100 хуу делегей дениелиге дүгаӊп турарын дээр-кенеи бодаллаан ырак мен. Ол дээрге бүгү чүүлдерим эде кылып, эде бодаар, кылыгларның шынарын дилээрикин угланышкынын тодарадырыннан эгелээр, оларның дениелиг делегей, дениели-биле дүүштүрер, ону чогаадып кылыр, ооң соонда бүдүрүлгелерге таарыштыр тургузар, техниканы, технологияны эде тургузар, кадрларны кирипштирер —бо бүгү күзенишкинниерни болгаш үенги негээрн билдингир болбайн аан. Ынчалза-даа ажыл ооржум чорун турар дээнин база маргылдаа чок боор. Ол херек техниканы, күш-ажылды организастаарын, комплектилээр материалдарны, кадрларның шинтипирлээр аргазын — бүгү-ле чүүлдерни хаара тудуп турар ёң берге херек. Ол болза бистиң бүдүрүлгевистиң түңнели, алыс продукт-тур. Өскерлиишкинер эгелээн, ол херекте эки өскерилгелер бар, ынчалза-даа ол биске херек мындыг хемчээлдерге болбайн турарын база катап чугаалаксап тур мен.

База бир чүүл дугайын — мен XXVII съездиге чугаалаан мен, ол чүүдүт кайы хире үр-кинчавыг тодарадып, бодап келгенивисти утпаан мен.

Улус ажыл-агыйынга дешилгелиг, бедик шынарлыг продукцииныы берип турарларбиле бир демей, чүү адам чүүлдер бүдүрүп турарлар база болур чогууру-биле чүрттан турар мындыг байдалды чежеге чедир хевээр арттырар бис. Тамчыктыг чурттан турар, харын-даа, үрей кылыкчы техниканы сайзырангайжыттайн, күжениишкин үндүрбейн, аңаа бодулуң утаан болгаш ияра системазын эрттир күженгирбейн турар болгаинда, ол чинги-биле чурттан турар. Херек чок азы багай шынарлыг продукция дээш аңаа шалыы төлеп, шаңналдар берип турар бис.

Бир эвес ам силер бодуңарның продукциларның 100 хуузун рынокка садар силер, чежеин ажылдап алыр силер, ол шупту силерниң болур, бодуңар баш билир болур силер деп чугаалаар болза кандыг болурул. Бүгү 100 хуу! Оларның хуу шынарлыг продукцииныы кымга-даа херек чок болганда, олар ядыраң калыр. Ынчаар ажылдап болбас, эштер.

Эде тургустумуушкун байдалдарында шынар айтырыгларын төп кылдыр тургузар болгаш олче улуг кичээнгейни үндүрер ужурлуг. Шынарны бедидер талазы-биле ажылдың бүгү угланышкынларына улам-на шинтипирлиг хемчеглерни ап чорудары эргежок чугула. Бот-орулга-чарылгабиле, ооң кол принцип — чүнү ажылдап аларын сен, ону хереглее, алыс түңнелдер ёзулгаар уле деп ооң ол принцивиле хей чүүдүү холбап турар мен. А алыс түңнел дээрге продукция-дыр, ол дээш алган акша-хереглер-дир. Бир эвес ол хереглекчиге-даа, улус ажыл-агыйынга-даа херек эвес болза, орулга албас. Орулга албайн баргаш, ооң ыңай канчаар чурттаарының дугайын бодай бээр апаар.

Бөгүн ындыг болгеи, а даарта долу бот-орулга-чарылганы киирер деп чугаалаарын күзевейн тур мен. Ындыг чүве турбас. Ол сорулганы шинтипирлээри-биле бот-орулга-чарылга дамчыштыр баар ужурлуг бис дээрзи чигзинниг чокка ийин. Бир таварылгада ол сорулга дүргеги-биле шинтипирлеттинер, эске таварылгада —ооржум. Кижи бүгү-хүнге бодуунуң темпизи турар, ынчалза-даа чүүле ол оруктан чоруур херек. Чүге кылган чүүл, ооң шынары дээш төлээр херек, а алган орулга— бүгү коллективтиң, бүдүрүлгениң болгаш ооң тодаргай салыышкынын барымдаалап турган кижи бүрүзүнүң чедап чорчу болур. Ону бот-орулга-чарылганың байдалынга тодаргай киржилгезиниг зайы-биле демдеглеп турар ужурлуг. Ону билгеи турары чугула.

Үнелеши базымнарның болгаш ың шынгыы хемчеглериниң бирээзи болза 1987 чылдың январь 1-деи эгелеп продукцииның күрүне хүлээп алышкынын киирери болур. Олар бистиң ең улуг бүдүрүлгелеривиске хамаарыштайн, күженишкин үндүрбейн, аңаа бодулуң утаан болгаш ияра системазын эрттир күженгирбейн турар болгаинда, ол чинги-биле чурттап турар. Херек чок азы багай шынарлыг продукция дээш аңаа шалыы төлеп, шаңналдар берип турар бис.

Мынчаар чугаалаксай-дыр мен: күрүне хүлээп алышкынын киирерин аиаа-ла шинтипирлеэвээн бис, ол идеи бис хей черден үүгүл келбээн. Ындыг ажыл-биле шеңелдеин чорутпакан. Ол сорулганы шинтипирлеттинер, эске таварылгада —ооржум. Кижи бүгү-хүнге бодуунуң темпизи турар, ынчалза-даа чүүле ол оруктан чоруур херек. Чүге кылган чүүл, ооң шынары дээш төлээр херек, а алган орулга— бүгү коллективтиң, бүдүрүлгениң болгаш ооң тодаргай салыышкынын барымдаалап турган кижи бүрүзүнүң чедап чорчу болур. Ону бот-орулга-чарылганың байдалынга тодаргай киржилгезиниг зайы-биле демдеглеп турар ужурлуг. Ону билгеи турары чугула.

Үнелеши базымнарның болгаш ың шынгыы хемчеглериниң бирээзи болза 1987 чылдың январь 1-деи эгелеп продукцииның күрүне хүлээп алышкынын киирери болур. Олар бистиң ең улуг бүдүрүлгелеривиске хамаарыштайн, күженишкин үндүрбейн, аңаа бодулуң утаан болгаш ияра системазын эрттир күженгирбейн турар болгаинда, ол чинги-биле чурттап турар. Херек чок азы багай шынарлыг продукция дээш аңаа шалыы төлеп, шаңналдар берип турар бис.

Бир эвес ам силер бодуңарның продукциларның 100 хуузун рынокка садар силер, чежеин ажылдап алыр силер, ол шупту силерниң болур, бодуңар баш билир болур силер деп чугаалаар болза кандыг болурул. Бүгү 100 хуу! Оларның хуу шынарлыг продукцииныы кымга-даа херек чок болганда, олар ядыраң калыр. Ынчаар ажылдап болбас, эштер.

Эде тургустумуушкун байдалдарында шынар айтырыгларын төп кылдыр тургузар болгаш олче улуг кичээнгейни үндүрер ужурлуг. Шынарны бедидер талазы-биле ажылдың бүгү угланышкынларына улам-на шинтипирлиг хемчеглерни ап чорудары эргежок чугула. Бот-орулга-чарылганы-биле, ооң кол принцип — чүнү ажылдап аларын сен, ону хереглее, алыс түңнелдер ёзулгаар уле деп ооң ол принцивиле хей чүүдүү холбап турар мен. А алыс түңнел дээрге продукция-дыр, ол дээш алган акша-хереглер-дир. Бир эвес ол хереглекчиге-даа, улус ажыл-агыйынга-даа херек эвес болза, орулга албас. Орулга албайн баргаш, ооң ыңай канчаар чурттаарының дугайын бодай бээр апаар.

Бөгүн ындыг болгеи, а даарта долу бот-орулга-чарылганы киирер деп чугаалаарын күзевейн тур мен. Ындыг чүве турбас. Ол сорулганы шинтипирлээри-биле бот-орулга-чарылга дамчыштыр баар ужурлуг бис дээрзи чигзинниг чокка ийин. Бир таварылгада ол сорулга дүргеги-биле

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНГЕ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

оске, азы сагыттыммайн турар, техниктиг документация технология-биле дүүшпестээр, херекселдер база оске, мергежилде база бедидер апаар дээш оске-даа ыңдыг чүүлдер апаа тыптып келген де. Идиг беришкинилер-даа, продукция хүлээп алырының системазы-даа, кинрилде контроль-даа, четчелеттинер кылыгларда-да, черле ниитизи-биле алыр-га, эмгежок хөй айтырыглар туруп келген. Элээп каш ай иштинде бергедээп. Ынчалзаа-даа оон «Фрезерде» бүгү көргүзүлер эжиээн. Кинилер шынап-ла эки ажылдан болуруга, шынап-ла эки продукцияны берип болуруга дораан бүзүрей берген.

Ынчалза-даа ыңдыг чүве бар: күрүне хүлээп алышкынының органнары чүгле чаа тыптып келгеш-ле, чамдык черлерде бюрократизмге болгаш саазын-биле ажылдаар чорукка туттура берген дээр дугайында медээлер бар апарган. Саазын шөкөлларынга, чаа, кымның-даа, кана-даа дүрүмчүзээнин отчёт кылырының хевирлеринге, шынзылгаларга, яңзы-бүрү бижиглелер кылырынга турадыг чорук көстүп келген. Бо дээрге шуут болбаан чүве-дир. Бир эвес күрүне хүлээп алышкыны болуп чүгле кыжаныр, туразында ажылдаар кандыг-ла-бир өнза болук ышкаш кылдыр бодай бээр болза, ынчан ол күрүне хүлээп алышкыны эвес апаар-дыр. Чүмү, канчаар кылырын билир кижилерин дораан-на шилип, тып алыр херек, чүге дээрге, хүлээп алышкын органнарының ажылы кижилериниң, коллективтериниң ниитизи-биле ниитиелдиң салым-колдуга хамаарыжы турар болгай.

Күрүне хүлээп алышкының органнарынга политиктиг болгаш техниктиг делгем билиглиг, эртемниг, мораль талазы-биле бышкаң кижилерни шилип алыры чугула.

Маңаа партия комитеттериниң ролю улуг болур ужурлуг. Бүдүрүлгелериниң чамдык үдуртукчулары, чижек-биле алырга, мынчаар угаан бодап турары чажыт эвес болгай, күрүне хүлээп алышкынынга ажылын билир, эки ажылдакчыларны мээң берген херээм үе? Оон соонда олар мээң холумну долгап эгелээрлер болгай. Ыңдыг түрүш ол үдуртукчу боду эде тургустунуп албаанын, болуп турар чүүлдериниң чугулазын ханы билип албаанын көргүзүп турар-дыр, эштер.

Ниити ажыл-херек дээш сагыш-сеткилим-биле ажып чоруур ажылдакчылар херек. Кандыг-бир участокта кандыг-ла-бир кылыгны үрей кылып турарын күрүне хүлээп алышкының төлээлекчизи көрүп каап, боду апаа баргаш, конструкторну, инженерни, технологту киириштирип тургаш, бүдүрүлгени организастап аптар, оон ажылчынар-биле кады шынар дээш демисежип турар. Ажылга шак ыңдыг чорук кижилерден эки детинишкинин ап болур.

Чылдың артын калган бүдүн-чартык аймда бүдүрүлгелериниң болгаш адырларының күрүне хүлээп алышкынынга белеткелиниң дугайында тускай рубриканы телевиденнеге болгаш парлалгага кылып алзывысса ажырбас боор деп бодап тур-мен. Бо ажылга эки, мурнакчы дүржулга дугайында делгереңгейн-биле солуп кыдыр чугаалап бээр херек. Хөй-ниитиниң саналоналын идепкейлиг болгаш шаап-халдаарының ёзүүр-биле тургузар, кижилерни белеткээр, оларга болуп турар чүүлдерин тайылбырлап бээр херек.

Мынчаар чугаалаар ийик мен: күрүне хүлээп алышкының кинрерде кол-ла айтырыг болза аңаа белеткел-дир. Бүдүрүлге, адыр күрүне хүлээп алышкынынга канчаар белеткеттинген болдур, херек мынчаар болур. Эки белегкеттинигенде ол чорудулга дыка улуг чергезинде хилек чок, оңза бергедээшкин чок болур. А кай бирлер олар, продукцияның домей-ле алгаш баарлардыр ийни деп санап турар чөлерге дыка-ла нарымдаашкын болуп болур.

Социализмни соора ажыглап болбас-ла болгай бис: социализм үезинде күш-ажыллы коллективти домей-ле берге байдалга арттырбас, социализм үезинде домей-ле бир шиитпирни тыптар дээш мынаш. Тус черинг партийжи организы ТК-же долгаарлар болгаш канчаар ажылдаанывыстан хамаан чокка төлеп бээрин чедип алырын кызыдарлар деп.

Ыңдыг таварылгалар турган-на болгай. Чижээ, кандыг-бир чаа шугуммуу шинээдип алган, чаа технологиняже шилчээн, нормативтерни өскерткен, чүүктү партатқан, ажылдап кылышкын өскерилген. А улус-биле эки ажылдаваан, шупту чүвени кабинеттерге шиитпирзеп каапкан.

Социал, экономика база политикка талазы-биле шын эвес чүүлдер болбазын дээш, моңу үжүр эдертип, дүжүметсиг ёзүү-биле эвес, күрүне ёзүүзү-биле коор херек. Партия комитеттери арткан бүдүн-чартых ай иштинде херек бүгү чүүлдерин кыдыр, кижилер-биле ажылды ханыладыр ужурлуг. Бүгү чүвени шак болап, херек бүгү чүүлдерни кылынар. Ажылдың утланымышкыны тодаргай-дыр.

Бүгү-ле чүвени чолкуң киржилгеш-биле кылыр херек. Эң чүгүлә ажыл-херек аңаа-ла, чеже дээш шыкаң бүде бербес. Бо хемчег— продукцияның күрүне хүлээп алымышкыны — улуг хемчег. Ыңдыг болганда, белеткелге негелде база оңзагай. Олче мен сылерниң кичээнгейниерни үглап тур мен, чүге дээрге, бир эвес кэйда-бир четпестер болу берзе, министрлерден-даа, бүдүрүлге удуртукчуларындан-даа, партия организацияларының удуртукчуларындан-даа айтырар эргелиг болур дээш. Айтырар-даа бис. Ол таланы — күрүне хүлээп алышкыны мышкаш бо хире улуг хемчегни кинрерине организакчы, политиктиг ажылдың техниктиг белеткелдиң талазын оңзалап демдеглээр бодадым.

Мында үдерээн чүве дыка хөй дээрзин бодаар херек. Дыка хөй чүүл хилис барган. Инженер-техниктиг кадрларда, үлетпүрүүң өске ажылдакчылары-даа ортумак деңнелге дыка үр чаңчыгып, чамыстаткан негелделерни барымдаалап келген. Бо бүгүнү эдер, шиитпирлиг эдер херек, мынчаташ чогум-на харын улуг, шыңгыы, ханы, харыысалгалыг ажыл херек. Бистең өске орук чок. Бис ол оруктан ойталап шыдавас бис. Ол оруктан чоруур херек. Угаанныр, кедизиң көрген, ёзүүлүг ажыл херек.

Корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаарының айтырыглары биеэги хевээр партийжи кичээнгейни болгаш деткимчеин негеп турар. Корум-чурум болгаш сагылга-чурум чокта чүү-даа шиитпирлеп шыдавас бис. А чамдык кижилер арагалашкынны чок кылдым, эде тургустундум, туруптум, шылай бердим деп турар апаргам. Чамдыктар сагылга-чурум дугайында чугаалап болуул, чежеге дээр болур боор деп санай бергем.

Ынчап болбас. Корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну ам-даа чогууру-биле тургузуп албаан бис. Чүгле удуртукчу бүрүзү, партия комитеди бүрүзү эде тургустунуушкунунуң, чүгле экономиканың эвес, бистиң политиктиг чогумчалыг ажылдаарының ол шиитпирлиг факторларының ужур-дузазын ылап-ла билип алганда, ам-на чогууруубиле болуру ол. Бо участокка ажылды канчап-даа сулаарадыл болбас. Сагылга-чурум болгаш корум-чурум—бир дугаарлыг соруглга. Ол ыңдыг турган болгаш ынчаар арткандаа. Ынчангаш турупкан кижилерге ону сагындырар бис, а кым-бир кижи шуут чилчиргин туруптар болза, бодунуңна шорузу.

Бистиң чуртувустуң болгаш чонувустуң салым-чолуунга дыка берге, дыка харыысалгалыг үеде чурттап турар бис. Ону эки билген турар ужурлуг бис. Хөөредишкин чокка мынчаар чугаалап болур мен: бистиң бөгүнгү эртип турар үевис болгаш чадавыс, бир эвес бистиң мурнувуста туруп турар айтырыгларны шиитпирлеп шыдавас болзувусса, ол чуртка, оон делегейге ролюнга төөгүлүг үржуктарлыг болур ыңдыг үе-дир.

Маңаа көргүстүмер эки-даа дүржулгадан, багай-даа чүүлдерден, ол база-ла дүржулгадыр, чогуур өөредиглиг үлүдүрер арганы чөвүлел хурал биске бээр боор деп идегеп турар бис. Чурттуң үлетпүр бүдүрүлгелеринге продукцияның күрүне хүлээп алышкынынче келир чылдың январь 1-ден эгелеп шилчириниң оруунга чүү кылырын бүгү талаалыг сайгарып көөр ужурлуг бис.

• • •

ССРЭ-ниң Стандарттар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы **Г. Д. Колмогоров** дыңнадыг кылган. Ведомстволан дашкаар контрольдуң тускай органнарын түргузары продукцияның шынарын үнделгинин-биле эжиидериниң айтырын шиитпирлээриге эң-не принципиалдыг хемчелеринң бирээзин болуп турар деп, ол чугаалаан. Ол чорук бүдүрүлгелериниң инженер болгаш ажылчын кадрларының медерелиниң эде тургустунуушкунунга, бүдүрүп турар продукцияның техниктиг деңнелия болгаш шынарын бедидериниге шиитпирлиг эргилдени он ийиги беш чылда-ла боттандырарынга идигим бээр ужурлуг. Оон-биле чергелештир, күрүне хүлээп алышкынының доктаадып тургузары бүдүрүп турар продукцияның шынары дээш бүдүрүкчүүң болгаш оон контроль албаннарының карыысалгалыын чайлатпайн турар.

Күрүне хүлээп алышкының боттандырарының дүржулгазының дугайында, чаа ёзү-биле ажылдаарының таарымчалыг баштайгы түңнелдериниң, үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш күрүне хүлээп алышкынының ажылдакчыларының кады ажылчорудулгазының үезинде тургустунуп келген айтырыгларның, министерстволарның болгаш ведомстволарның улам өзүлделиг ролюнуң, партия, профэвилел болгаш комсомол органнарының ролюнуң дугайын хөй чүк чүдүрер автомобильдерин бүдүрер талазы-биле Кама каттыжышкында (КамАЗ) күрүне хүлээп алышкынының удуртукчузу О. В. Куршев, «Москва» даарыныла бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору Н. Я. Кременецкий, Воскресенскинниң «Минудобрения» бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору Н. Ф. Хрипунов, «Баклектробытаприбор» бүдүрүлге каттыжышкынының чиңгине директору М. Агаев, ССРЭниң министрлери В. В. Бахирев, В. М. Лукьяненко, А. А. Ежевский, С. В. Колпаков, Украинаның Компартиязының ТК-зының секретары Я. П. Погребняк, Литваның Компартиязының ТК-зының секретары А. К. Бразаускас, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң секретары О. А. Королев, СЭКП-ниң Куйбышев обкомунуң бирги секретары Е. Ф. Муравьев, СЭКП-ниң Горький обкомунуң бирги секретары Ю. Н. Христораднов, Украинаның Компартиязының Львов обкомунуң бирги секретары В. Ф. Добрик, СЭКП-ниң Ульянов обкомунуң бирги секретары Г. В. Колбин, СЭКПниң Свердлов обкомунуң бирги секретары Ю. В. Петров болгаш өскелер-даа чугаалаан.

Оон соонда эш Л. Н. Зайков санал берген. Эртем-техниктиг депшилгемиң түңнел коргүзүү, бүдүрүлгени организастаарының деңнели, оон культуразы болгаш" сагылга-чуруму күш-ажылдың болгаш продукцияның бедик культуразы болур деп чүвеин саналында ол онзалап демдеглээн.

Маңаа —экономиктиг-даа, политиктиг-даа шинчилиг бүгү айтырыглар каттыжар.

Чугаа чүгле күрүне хүлээп алышкынының байдалдарында ажылды канчаар организастап чорударының дугайында болбайн турар. Сорулганы улам-на калбаа-биле — бар курлавырларны канчаар эң-не эки болгаш ажылагыйжы ёзү-биле башкарарының, бүдүрүлгеге корум-чурумну тургузарының, күш-ажылчы болгаш технологтуг сагылга-чурумну быжыглаарының, ажылдың дең-дески чорууң көдүрериниң, үрей кылыкчыларга эптеш чок байдалды тургузарының сорулгазын салып турар.

Күрүне хүлээп алышкының доктаадып тургузары — ужур эрээн сорулга эвес. Планнаашкынны болгаш эргелеп башкарылганы эжиидер, каттыжышкынарны, бүдүрүлгелерни болгаш бүдүн адырларны долу бот-оруглагчарылга принципиниче шилчидер, бот-акшаландырышкынче болгаш чарылгазын орулгазы-биле дуглаарынче, бүдүрүлгелериниң бот-тускайлаң чорууң болгаш харыысалгазын бедидер, ажыл төлевирииниң идиг бээр ролюн быжыглаар талазы-биле амгы үеде боттандырып чорудуп турар хемчегленiң комплекизинден ому хоорук кылдыр көрүп болбас. Ол болгаш өске-даа хөй хемчегler продукцияның техниктиг деңнелин, ыманыштын болгаш шынарын, бистиң бүгү ажылывыстың шынарын шиитпирлин-биле бедидерни бодуңуң алыс сорулгазы кылдыр салып турар.

«Шынар» деп сёсту партия улуг уткалыг кылдыр көрүп турар. Ол болза чүгле продукцияның техниктиг бедик деңнели болгаш идегелдиг эвес-тир. Ол болза хамыктың мурнунда бистиң ажылывыстың стили, сёстүң болгаш ажыл-херектиң бузулбас чаңгыс аай болуру, дужуң хараар болгаш кыска үениң эрге-ажыктарын хараар чорукту ажыл эртери болур.

Күрүне хүлээп алышкының ажылынга болур-чогуур ажыл-ишчи байдалды тургузарының айтырыгларынга чер-черинг партия органнары чугула рольду ойнаар. Олар партияның болгаш күрүнениң дээди эрге-ажыктарын барымдаалаар, чайгылыш чок болгаш принципиалдыг чорукту көргүзүп, кыска үениң ажыыл, дужуң хараар, боттуг түүлдү хөөредириниче чүткүп турар кижилерни шыңгыы көөр, күрүне хүлээп алышкының талазындан объективтиг үнелээшкин берип, салдар чедирер ужурлуг.

Күш-ажылдың организастыг чоруун бедидерниге күш-ажылчы коллективтериниң ролюн бедидер талазы-биле, продукцияның шынарын бедидерин экижидерине идепкейлиг болгаш тодаргай сорулгалыг ажылды профэвилелдерден маңаар эргелиг бис. Бүгү ажылдакчыларның күш-ажылды ёзулуг ак сеткилдиг көөрүн, ажылчынарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның профессионалдыг мергежилин төлептии-биле болгаш калбак ажык, көскүзү-биле үнелеп көөрүн чедип алыр ужурлуг. Чүгле бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрер дээш коллективтиг харыысалганы бодугура ап турар болгаш бригада аргазы-биле ажылдаарынга белен мурнакчы бригадаларның инициативазын болгаш дужулгазын деткинир база калбаа-биле нелтередир ужурлуг.

Цехтерге, участоктарга болгаш бригадаларга бедик шынар дээш социалистиг чарыштыны улам калбартыр, алыс түңнелдер дээш ажылчы чон бүрүзүнүң хамаасты харыысалгазын бедидер ужурлуг.

Шынар дээш демиселге партия ленинчи комсомолга, бистиң аныяктарывыска оңза идегелдя салып турар. Комсомолчу бүрүзү, аныяк кижи бүрүзү чаартылгаларның киржикчизи кылдыр керек кырында бодуи билген турар ужурлуг. Ол херектерден кым-даа ойталбас ужурлуг.

Чөвүлел хуралга ажылдың шынарын бедидери-биле болгаш бүдүрүлгениң озал-ондак чок чоруу-биле холбашкан айтырыгларның комплекизин база чугаалажып көргеп.

Ол темага эш В. И. Долгих чүве чугаалаан. Бүдүрүп турар продукцияның шынарын бедидери хөй талаларда технологтуг сагылга-чурумну быжыглаарындан, күш-ажылды организастап чорударын экижидериндеп, бүдүрүлгеге иштики корум-чурумнуң дүрүмнерин шыңгызы-биле сагыырындан хамааржыр деп, ол демдеглээн.

Ол айтырыларже бистиң чуртувуста улуг кичээнгейни салып турар деп, ол чугаалаан. Күш-ажылды камгалаар, аңаа чогаадыкчы шинчини бээр, бүгү бүдүрүлгелерге ажылдың озал-ондак чок болгаш эки байдалдарын тургузар талазы-биле улуг хемчегlерни боттандырып чорудуп турар. Чүгле он бирги беш чылда ол сорулгаларга 24 млрд. ажыг рубльди чарыгдаан.

Оон-биле кады элээп каш министерстволарда, оон иштинде ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүрүүнүң министерствозунда, ССРЭ-ниң химия үлетпүрүнүң министерствозунда, ССРЭ-ниң Кара металлургия министерствозунда, ССРЭниң Нефть-химия үлетпүрүнүң министерствозунда болгаш чамдык өске-даа министерстволарда техниканың озал-ондак чок ажылдаар чорууның талазы-биле ажылдарның деңнели озуп турар негелделерге дүүшпейн турар. Демир-орук, автомобиль, далай болгаш хем транспортунда шимчээшкинниң озал-ондак чок болуур чорууң эрээжедириниң айтырыгларын ам-даа оожум шиитпирлеп турар. Ажыл-агыйның чамдык удуртукчуларының талазындан бодуңуң албан-хүлээлгелериниге харысалга чок, эрецгей көрүп турарының фактылары илереп турар.

Адырларның профэвилелдериниң Төп комитеттери, черчериниң профэвилел организациялары оларга тывыскан эргелерин долузу-биле ажылгаар, күш-ажылдың байдалын экижидер талазы-биле бүдүрүлгелериниң администрацияларының ажыл-чорудулгазын контрольдаарын күштелдирер херек. Бүдүрүлгениң сагылга-чурумунуң кандыг-даа хажыдышкынарыгга эптеш чок көөрүнүң байдалын күш-ажылчы коллективтиг бүгүзүге тургузарын чайгылыш чокка чорудар.

Ол угланышкынга идепкейлиг, кызымаккай ажыл кинтилел бүдүрүлгезиниң тодаргай, үзүктел чок ажылдаарынга, улус ажыл-агыйында таарымчалыг өскерлиишкиннерни быжыглаарынга, чурттуң социал-экономиктиг деңгээлдезин дүргедедиргече СЭКП-ниң XXVII съездизиниң утланышкынын чедиишкиниг боттанылырып чорударынга улуг аргаларны бээр деп, В. И. Долгих түңнелинде чугаалаан.

(СЭТА).

ЧАГААЛАР

ЧУРУМЧУТСА

Арбай, кызыл-тас, хоо-тараа шагда тывааларның хоорган, соктаа чип келген чеми. Ажыгыбиле чугаалаарга, национал чем болур.

Мындыг эртем-дешилгелиг үеде, кинчип тараа хооруп, соктаар, дээрбеедээр агрегат кылып билбес деп. Кижи бодаарга хандыг-даа аргазы бар хире. АВМ-ге хооруптар болза ажирбас. Электри күжү-биле ажылдаар дээбезеп чүге кылып болбазыл? Чамдык аныяк өскенивер хоорган белеткээп даларны билбес, танывас болгай. Ол чаагай чемни черле кылып белеткезе деп күзел бар.

Чон болза Чадааманың тыва өлөр кылыр иегиге чагыттырып көрзе? Десни, согаш-баланы кылын үндүрер кылдыр аан. Ол бүгү херекселдерни сүүр чурттакчыларында эвес-даа болза, малчынарга садып болгай. Оларга ол дыка дузалыг. Ыракузак малчынарга хлеб болуусту бээр. Автомагазин келбейн баар тавармагада, боттары хооруп, соктап, хол дээрбезин-биле тыртып белеткеп ап болур. Черле мичаш солунга үнген «Арбай далганы» деп авторнуң көдүрген саналын чугулалап көрүп, чүүлдүзүүдүм.

Б. КУУЛАР.

Таңды район.

ДУЗА БОЛБААН

Сентябрь 28-те бичии уруувус Саяна хенертен аарап. Суурда кижи эмчизи чок, ажылдап турган эмчи эвлечилиг декрет-шөлээде. Эмнелгенин аштакчызы В. Азанованы бажыңга эмчи чалап бээрин аксээривиске, боду келген, а дүрген болгаш сонгвардаттымас дуза чедирер машина келдиртпээн болган.

Аарыг уруувустуң дүве тараа сөөртүр машинага олуруткаш Тураа эмнелгезинге аваазы, чеспеэм чедирген. Эмчиге көргүзерге-даа дуза болбаан. Уруувус ынаавайн баргаш. Сөөда ийи-бир шак бурунгаар эрте дуза көргүскен болза, уруувусту камгалап алыр арга турган ийик.

Аймыралга чүү болбас деп, суурга эмчи турбаска бергеле дир. Республиканың Кадык камгалал министерствозунда аксээривис болза, Суш суурга эмчиден быжыглаарын күзээр-дир бис.

Суурда харылзаа салбыры база ажыллавас. Дүрген бижик аза кандыг-бир харылзаа кылырга ылап-ла чорук кылып, Туран хоорай баар. Шак бо четпестерни эде көрүп, хемчээн алырын улус депутаттарының Бии-Хем район Соведиинм күтсомуундан идегеп манадывыс.

Х. ЫРТЫЙ-ООЛ.

Бии-Хем район.

Кызыл хоорайда № 10 киоскиден улуг, бичe чон үзүктелбес, хаймыныг черлериниң бирээзи. Оон чоогу-биле эрткендүшкен чон көрүштүг, шеверген делгеп салган сеткүүлдерни төп болгаш республика солуннарын, номнарны, открыткаларны болгаш өске-даа хереглелдиң бараанарын күзелдии-биле садып алгаш баарлар. Улуг Октябрьның 69 чыл ооюуң бүдүүзүнде киоскиниң ажылдакчызы З. Г. Батурина-биле ужуражып, оон ажылчижи-биле танышкан бис.

Зара Георгиевнаның садып алыкчыларга кичээнгейлии, олар-биле чугаалажып турда эптии хөлчок болду. Ол элчеглежип ажылдап турар эжи Ф. П. Пастухова-биле байырлалга багай эвес ужурашкан. Киоск ажылдакчылары он айларда планын 106 хуу, а сөөлгү кварталда 104,2 хуу кылдыр ажыр күүсеткен. Олар эки түңнелдерни кандыг аргабиле чедип алганнарыл?

Бирээзе, ажылды шын организастаарынче, үе-шактыг чөптүг ажыглаарынче салып салган. Ийнде, кайызы-даа ажылга хамаарылганы шыңгыыраткан, чылдагаан чок ажылга келбейн баар, ийикпе озалдаар чорук шуут болбастаан. Ажылга мурнакчы аргаларны тыварынче олар чамдык орландажыышкынны кылып турар. Чижээлээрге, киоскини ажыларының бетинде, олар ажылга эрте келирин чурумчуткан. Ажылдаарының бетинде садып алыкчыларга эптиг кылдыр бүгү солуп, сеткүүлдерни болгаш өскеда бараанарны көскү черге делгеп салып каар. Бо чорук үе-шакты чогумчалыг ажыглаарынга эптиг. Чамдыкта номчукчулар чугула хереглээн солуп, сеткүүлүнге чагыг киирерге, өске киоскилердеп тып эккеп бээрлер. Садып алыкчыларың (чамдык чечен чогаалдар) чагыгларын садыг бааза-зынга дыңнадып хереглелии хандырып турар. Чоига дыңнангыр, кичээнгейлиг чорук киоск ажылдакчыларының ижинге дыка дузалап келген. Мындыг ажылдың ачызында, оларның киоскизинде киргеи солуп, сеткүүлдер, өске-даа бараанар үр чытпас, чогуур хуусаавында саттына бергилээр. Чамдыкта өске киоскилерни кезип тургаш, үр чыдып бээр бараанарны алгаш, чоига садып, эш-өөрүге ажылжининң талазы-биле аргасүмени када бээрлер. Амгы хүнерде киоск ажылдакчылары он ийиги беш чылдың бирги чылын эки доозар, аңаа мөөңнеттинген арга-курлавырларны быжыглазышаан, чаа чылды шалыпчы иш-биле эгелээр соруга салган ажылдап турар.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: З. Г. Батурина ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧААРТЫ ТУРГУЗУП ТУРАР

Биче-Тей суурга солун, сеткүүл чагыдыгазы эрткен чылдың деңнелиидеп өскен. Төп солуннарны — 21, республика солуннарны — 420, «Хемчиктиң сылдызын» — 103 экземпляр чагыткан.

Парлалга — бистиң амыдыралывыс-тыр. Өреге бүрүзү чагыдыгалыг болзун дээш, Шекпээрде почта салбырының эргелекчизи Т. С. Монгуш, почтачы З. Х. Монгуш эвээш эвес хемчегlерни ап турар. Мурнуку байдалды эде көрүп, боттарының ажылын чаарты тургузарының оруун олар тып келген.

О. ДОНДУП.

Барыын-Хемчик район.

БИЖИКЧИ БҮРҮЗҮНГЕ ӨӨРЕДИГЛИГ

Бо чылдың № 198 «Шын» солунга «Ажылчын болгаш көдээ бижикчилергe» деп эгелиг мурнуку чүүл парлаттынган. Ында көдээ бижикчилерниң парлалга-биле тудуш харылзаалыын, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарыбиле ажыл ишчилериниң канчаар ажылдап турарын чыыдарынга бижикчилериниң кинрип келген улуг бичe эвес дээрзин демдеглээн. Ол чүүлде амгы үеде тургустунуушкун үезинде ажылчын болгаш көдээ бижикчилериниң харысалгазының база моон, сонгаарны сорулгаларының дугайында онзалап тодаргайлаанын бодум хуумда номчукчу бүрүзүнге өөредиглиг деп санадым. Шынап-ла, бижикчи бүрүзү үениң негелдезинге дүүштүр бодундан эгелээш эде тургустунар дээрзинге каттышпас аргам чок. Эде тургустунуушкунуну ханы медереп билбээн шаанда, бижикчи болуру ыңдыг-ла белеп эвес.

Мээң кожа-хелбээ чурттап турарым көдээ корреспонденгилериниң аразында ййи-чаңгыс улус бар. Олариың бижээн чүүлдери номчукчуларының хөөнүнге дүүшпейн баргылаарын эскерип чугаалажып турар. Бодум хуумда, бригада, коллективтериниң күш-ажылчы кижилериниң аразында барып, ажылда чедер, четвеетерии тодарадып, оон чылдагааннарын илереткеш, шынының фактыларга даянып бижиирин оралдажып келдим.

Бо чылын «Улуг-Хем» солунунуң бир номеринге Арыг-Үзүүңүң ыяш ажыл-агый участогунуң лесниктери К. Ооржак, С. Даваа 5—5 тонна сигенни кезип, болуп сараатаан деп бир авторнуң чүүлү үшеп. Ол медээни бистиң черде бир автор мегелеп бижээн болган. Ону медээде ады кирген кижилер бадыткаавнар.

Бо чылын Иштии-Хемде сигенчилер бригадазынга, чедип, оларның ажылын көрүп, бригадир-учётчик Бистаң-оол Давваа-биле чугаалажып турумда, оларга дузалажыры-биле шефчилер келген. Оларның аразындан аныяк кижи келгеш, «Силерниң бижээн чүүлдериңерни солундан үргүлүү номчур-дур мен. Ажыл-ишчилер аразынга чоруур боорунарга, таныыр апардым. Чамдык бижикчилер чүвеин караа биле көрүп, тодарадып албайн бижий бээри таарымча чок» — диди. Көдээ бижикчилер ыңдыг чоруктан чайлап, ылаптыг бадыткаттынган ажылхеректерии, мурнакчыларның дүржулгазын каравыс-биле көрүп, сайгарып, кижилерниң боттары-биле беседалажып тургаш бижиир ужурлуг бис.

Чурттап турар девискээриниң янзы-бүрү ажыл-агыйынга чедеринге суурда партия эге организациязы, совхозта партия комитеди (секретары Я. М. Дамба), улус депутаттарының Арыг-Үзүү көдээ Соведи (күүском даргазы Б. К. Оюн) дузалап турар. Ынай-бээр чоруур транспорт-биле хандырып турары бижикчи ажылывыска дөгүм болуп келген.

Бодум хуумда «Шын», «Улуг-Хем» солуннар биле бижыг харылзааны тутпушаан, редакция ажылдакчыларының арга-сүмезинге даянып, хире-шаам-биле парлалга ажылынга киржип келдим.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

РАЙОН СОЛУНУ:

ону номчуур дизе...

Өскен-төрээн черим Кызыл-Мажалык. Оон он чедн чыл мурнуида чоруткаш, Кызылга тудугга ажылдап, үш чыл бурунгаар хүндүлүг дыштанылгаже үнген мен. Амгы үеде Каа-Хемниң Сарыг-Септе чурттап, пенсиялаза-даа аңаа орбайн, шыдаар шаам-биле ажылдап —таңнылдап турар мен.

Шөлээмде Кызыл-Мажалык чорааш, төрээн черимде ажылхеректи «Хемчиктиң сылдызы» солуниу дамчыштыр ажок сонуургап номчуглалдым. Ынчангаш эрткен чылын-на парлалга чагыдылазының үезинде Каа-Хем районуиуң «Союзпечать» черинге баргаш, ук солуниу көргүскеш, «Хемчиктиң сылдызы» солуниу чагыдып алыйн дидим. А оон ажылдакчылары тургаш: «Өске район солуну-дур. Сеңээ ону кым эккеп бээр чүвел?» дел харыы бергеннер.

Ол-ла хевээр чагыдып ап шыдавааным бо. А 1987 чылда ук солуниу номчууру-биле чагыдып ап болурунуң аргазы кандыг иргн? Бо талазы-биле арга-сүмеден бээрни диледим.

Самбуу ООРЖАК.

Каа-Хем район.

РЕДАКЦИЯДАН: көдээ бижикчиниң ол айтырымига хамаарыштыр тайылбырдан бээрни редакция республиканың «Союзпечать» агентилелиниң начальниги А. И. Давыдовтан диледи.

Тыва АССР-ниң Харылзаазының бүдүрүлге-техниктиг эргелиниң почта харылзаазының ажылынның начальниги Р. А. Тур-биле бо айтырыгны сайгарып чугаалашканының дугайын эш Давыдов редакцияга дыңнаткай. Ынчангаш 1987 чылдың февраль айдан эгелеп бистиң республикада районнар солуннарын Тываның кайы-даа районнарынче чедирип берип болур. Районнар солуннарын чагыдып алыксаан номчукчулар келир чылдың февральдан эгелеп боттарының районнарының солуннарын «Союзпечать» агентилелдерине барган, чагыдып ап болур.

МУРНАКЧЫ СААНЧЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинм депутады, «Кок-Тей» совхозтуң аныяк саанчызы Сара Ховалыговна Арандоп болуунуң мергежилиниге ёзулуглa бедидиптеп, арга-дуржулгазын бедидип чоруур мурнакчы саанчыларның бирээзи.

Ол, оон ийнги беш чылды бага-ла коичут ыя күш-ажылчы чедиишкиннерлиг эгелээн. Эрткен он айның түңнелдерии-биле ол боюнга бижыглаан хуналгын шиектериниң бирээзинден-не 1748 кг сүт саап алыр планын 2177 кг кылыр ажыр күүсединп, Октябрьның 69 чыл ооюуң байырладын эки көргүзүглериниг утткаан.

ССРЭ-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июиь (1986 ч.) Пленумуиуиң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Эрзиниин харылзаа белдириниң ажылдакчылары эде тургустунуушкун ёзүүр-биле ажылдап турар. Харылзаачылар он айларының планлыг онзалдалырын ниитизи-биле 102,5 хуу күүсеткен. Оон иштинде почта салбыры 104 хуу, телеграфистер 113,9 хуу, телефон харылзаачылары 101,2 хуу кыядыр күүсеткен. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, 6,8 хуу өзүлделиг болган. Көдээ суурларда почта салбырларындан Мөреиниң (эргелекчизи Я. Эрешдей) 108,8 хуу, Бүлүң-Бажының (эргелекчизи О. Баадыр) 101,2 хуу чедир күүсеткеп, мурнакчы.

Ажылга эде тургустунуушкун калбарып турар үеде күүселикчи сагылга-чурумну быжыглаарының бир кол бызазы —кижи фактору. Харылзаа белдириниң начальниги, профэвилелиниң комитеди боже сагыш салып, чамдык хемчегlерни ап чорудуп келген. Хамаарышкан участогуиуң сорулгазын ханы медереп билип, мергежилиниң айны-биле биэлиин доктаамал белидип, ажылдап чоруур аныяк специалистер ыыда эвээш эвес. Чижээлээрге, телеграфист П. Чурук он айларда хууда планын 109,3 хуу, электромонтёр К. Бегзикей 104,2 хуу боттандырган. О. Комбу Улан-Удэниң харылзаа техникумунда бот-өөредилге-биле өөреиишаан, электромонтёрлап, Б. Норбу телеграфистерниң бригадириидe эки ажылдап турарлар.

Улуг Октябрьның 69 чыл ооюуң байырлалында харылзаа белдириниң кызыл-булуиунга харылзаачылар чыглып, бо чылдың он айларында кылдынган ажылдарны түңнеп чугаалашкан, мурнакчыларга тус-тус шаңналдарны тывыскан. Ол кежээ аныяк специалистер биле хоочуиларының ужуражылгазы болган. «Күш-ажылдың хоочуну» медальдың эдилекчизи, «Союзпечать» начальниги О. М. Орус-оол электромонтёр К. Бегзикей, оператор Ч. Тава олар аныяк специалистерге боттарының аргасүмезин берип, ажылдап эрткен үезин чугаалап берген.

А. ТАВА.

Эрзин район.

Бөгүн—Агроүлетпүр комплекизиниң көдээ ажыл-агый болгаш болбаазырадыр үлетпүр ажылдакчыларының хүнү

ИНТЕНСИВТИГ ТЕХНОЛОГИЯ-БИЛЕ

Бо чылын бистиң совхоз гектар чер бүрүзүндеки ортумаа-биле 24 центнер тараа дужүдүн ажаап алган. А интенсивтиг технология ёзугаар болбаазыраттынган шөлдерниң дүжүдү оон бедик — 50 центнер бээки ажып турду. Бо көөкүү чылдарда мындыг бедик дүжүт-даа ажаап ап корбээн бис. Бо дээрге бистиң ажылывыстың түңнели, мында мээң бичии-даа бол үлүүм бар деп бодап кээрге, чажырып канчаар, шынап-ла өөрүнүүт, чоргаараанчыг. Ынчалзажда ону остүрери, ажаап алыры белеп эвес-ле болган.

Чазын совхозтуң экономистери бистиң бригадавыска хамаарыштыр интенсивтиг технология шөлдериниң гектар бүрүзүндеки 18 центнер тараазы ажаап алыр деп планныг онаалданы санап үндүрүп, биске дыннатканда, шыны херек, элээн үнүдараан бис. Эртиен чылын-на гектар чер бүрүзүндеи ортумаа-биле он ийи центнер дүжүт ажаап алганывыс шөлдерден ол хире тараа алыр дээрге, бүзүреңгир эвези ажоок болган. А план күүсеттиимеске, алыр аксатаргелер-даа эвээш болурун билбес кижи бар эвес...

Шынап-ла, баш мыпас арга чок. Шөлдерниң хөрзүнү, бистиң ону болбаазырадыр техникавыс-даа хевээр артканна болгай. Биезги шаг болза, ам үүле дээрже көрүп алган, оон кандыг дүжүп кээрин манап орар чүвезин. Агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалдарын чыда-ла, хөрзүн оң-дур ийин, а бистиң ол идегелгивис бүткен эки-ле чай болду. Ынчалза-даа бистиң ол эки дүжүт ажаап алганывыста оондаа артык база бир барымдаа бар. Ол дээрге, чем бодаарымга, кижилериниң боттарының ажылынга хамаарыштыгазы, боттарынга бүзүрели-аар.

Ам ону тайылбырлаары-биле база катап часка келиили. План бедик, ону канчаар күүседирил деп айтырыг бистиң мурнувуска тургустунуп келгенин чугаалаан мен. Ынчангаш интенсивтиг технологияның негелде бүрүзүн хажык чок күүседир, даанган херээнге бедик харыысалгалыг болур деп түңнелге ынчаа келдивис. Бистиң ол чугаавыс аңаа-ла сөстер боон артпаанын эгезинде-ле демдеглеп каайн. Маңаа бистиң хоочунарывыстың эки үлегер-чижээн, черге бүзүрелин черле чугаалаза эки. Аңаа хамаарыштыр маңаа бир мынзыг чижекти киирзе ажырбас боор.

Бир-ле катап база-ла аравыста чугаалажып, планның үлүүн сайгарып олурувуста, хоочун тараажы Иван Донгакович Далый мынча дидн:

— Че, соксаңар, оолдар, аас-биле кажан-даа кандыг-даа ажыл-херек бүдүрүүмейн чораан. Кандыг-бир чүвени чедип аар дээр болза, аңаа хоөреп орган херээ чок, ажылдаар апаар. Ол сес центнерде түү боор, аргажок чүве ышкажыл. шаанда бо шөлдерден алдан чедир центнер тараанын ажаап ап турдувус чоп. Ам канчап барган деп. Черивисти, боттарывысты ынчаар кудуу көөрүвүске кайнын боор.

Хоомуунүң ол сестеря бистиң хөй кезиивиске шынап-ла дегген боор, чүге дээрге оон соонда шөлдерге артык чугаалар болганын-даа сагынмас-тыр мен. Чугаалажып турар-даа чай кайда боор, часкы чымыштыг иш келген. Часкы тарылгага техниканы ыяк-ла белеткедивис. Чижээлээрге, мооң мурнунда сеялканың септелгезинин соонда оон дугуйлары дээскиинп, тараа чаштыгар аппарады ажылдап, үрезин токтүп турар-ла болза, ажырбас дээр чүве-ле болгай. Бо чазын мындыг болбаан, септеттингеп сеялка бүрүзү ажоок шыңгыы хымалданы эрткен. Оон соонда катап септелге чорулар тавармалгаларда турду. Херек болганда канчаар, катап септеп турдувус.

Эгезинден-не шуптү чүве кайнын-на мындыг эки турган деп. Тарылга эгелээрге, хөй кезиивис сеялкалар тавармыгарын база катап-ла үттүнүп, бистиң ол идегелгивис бүткен эки-ле чай болду. Ынчалза-даа бистиң ол эки дүжүт ажаап алганывыста оондаа артык база бир барымдаа бар. Ол дээрге, чем бодаарымга, кижилериниң боттарының ажылынга хамаарыштыгазы, боттарынга бүзүрели-аар.

Ам ону тайылбырлаары-биле база катап часка келиили. План бедик, ону канчаар күүседирил деп айтырыг бистиң мурнувуска тургустунуп келгенин чугаалаан мен. Ынчангаш интенсивтиг технологияның негелде бүрүзүн хажык чок күүседир, даанган херээнге бедик харыысалгалыг болур деп түңнелге ынчаа келдивис. Бистиң ол чугаавыс аңаа-ла сөстер боон артпаанын эгезинде-ле демдеглеп каайн. Маңаа бистиң хоочунарывыстың эки үлегер-чижээн, черге бүзүрелин черле чугаалаза эки. Аңаа хамаарыштыр маңаа бир мынзыг чижекти киирзе ажырбас боор.

Бир-ле катап база-ла аравыста чугаалажып, планның үлүүн сайгарып олурувуста, хоочун тараажы Иван Донгакович Далый мынча дидн:

— Че, соксаңар, оолдар, аас-биле кажан-даа кандыг-даа ажыл-херек бүдүрүүмейн чораан. Кандыг-бир чүвени чедип аар дээр болза, аңаа хоөреп орган херээ чок, ажылдаар апаар. Ол сес центнерде түү боор, аргажок чүве ышкажыл. шаанда бо шөлдерден алдан чедир центнер тараанын ажаап ап турдувус чоп. Ам канчап барган деп. Черивисти, боттарывысты ынчаар кудуу көөрүвүске кайнын боор.

Хоомуунүң ол сестеря бистиң хөй кезиивиске шынап-ла дегген боор, чүге дээрге оон соонда шөлдерге артык чугаалар болганын-даа сагынмас-тыр мен. Чугаалажып турар-даа чай кайда боор, часкы чымыштыг иш келген. Часкы тарылгага техниканы ыяк-ла белеткедивис. Чижээлээрге, мооң мурнунда сеялканың септ

ЭРЗИНЧИЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1986 чылдың ноябрь 21-де 17 шакта Эрзин суурнуң Культура бажыңынга «Шын» солуннуң Ажык чагаа хүнү «Эдетургустумуушкун» деп темага болуп эртер. Анда Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга, Чурттылга-коммунал ажыл-агый, Казык кампалал министерстволарының, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжылышкынының, «Тыва автотранс» каттыжылышкынының болгаш өске-даа албан чергелериниң база районнуң удуртукчулары болгаш харылсалгалыг ажылдакчылары киржир.

Эде тургустунуушкун дээрге ажыл-агыйның бүгү аныргарын, амыдыралдың бүгү талааларын хаара тудуп турар чүве болганда анаа салыр айтырыглар янзы-бүрү болур үжүрлүг. Ынчангаш айтырыгларны, санналдарны, күзелдерни бижээш, суурларда аскан хааржактарже сугар болгаш СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдыжынге-даа эккеп берип болзур.

Ажык чагаа хүнүнге идепкейлиг киржири-биле силерни чалап тур бис, хүндүлүг өрэнчилер!

СЭКП ЭРЗИН РАЙКОМУ.
«ШЫН» СОЛУННУҢ РЕДАКЦИЯЗЫ.

ТӨӨГҮНҮҢ БИЛИП АЛЫР ДЭЭШ

Азас ортумак школазынга янзы-бүрү темалыг неделяларны бо-ла организастап турар. Чоокта чаа Совет Тывага тураскаатканы неделя эртken. Бистер өренникчилер ооң Тываның төөгүзүнден фактыларны, болгушкуларын, солун кижилерни хайгы-биле билип алдывыс. Неделя дургузунда бистиң кылыр ажылдарывыстың планы улуг, ону тодаргай тургускан. Салчак Токаның «Араттың сөзү» деп трилогиязынга конференцияны эртиргеге бис, тоску классчылар программа бүзүгаар ону өренип турганнар. Конференцияга чүве чугаалаан өренникчилер чүгле ном-биле кызыгаарланмайн, «Шын» солуунуң чыгдынган материалдарын база ажыглаанар. Анаа хоочуларның сактыышкыннары база киргелээн.

Тывага революстуг намны тургузар дээш демиселчилер, сураглыг кижилер, үжүк-бижикти, эртем, культураны тургузарынга үлүгүн киргеннерни улам ханы билип алдывыс. Школаның кызыл нечилеря Сарыг-Септиң № 2 школазының школачыларының-биле чугаалашкаш, Албанчының үрүүнүң үруу Чашпай дугайын билип алдывыс.

Улустарның найыралын чогаалдаа кончуг эки көргускен. Тыва улустуң алыс күзелин боттанган. Олар Совет Эвилелиниң хамаатылары болганнар. Бисте ам чаа амыдырал чечектелип турар. Сескн классчылар «Дөңгүр-оол» деп шиндеп үзүндүнү база көргускенер.

Совет Тывага тураскаатканы неделя үезинде янзы-бүрү темаларга беседаларны чоруткан бис. Оларны тускай папкаларда чараштыр кылып ап турар бис. Бисте лекторлар бөлүү бар. Он беш кижи составтыг болук лекция, беседа кылырынга өөренип, чаңчылып ап турар. Өөренген материалды амыдырал-биле холбаарынга, ооң утказын ханы билип алырынга конференция, шия көргүзүү, лекция, беседа ажыктыг дең билдинис.

С. ЧИГЖИТ,
Азас ортумак школазының өренникчизи.
Тожу район.

ТАЙБЫҢГА ТУРАСКААТКАН

Баян-Тала ортумак школазынга тайбың неделязы эртken. Ол хүннерде школага хөй янзы хемчегларни чоруткан. Тускай митингини база эрттирген бис. Чыскаалган уруглар тайбыңны быжыглаарынче кыйгырып турар транспараитыларны туткулап алган турганнар. Школада төөгү болгаш обществоведение башкызы И. Багай-оол митингиге чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң тайбың дээш туруштуг демиселиң, бистиң партиявыстың болгаш күтүневистиң тайбынымы быжыглаарынче угланган инициативаларын онзалап демдеглээн.

Чер кырынга тайбың амыдыралдың чугулазының дугайын уруглар база чугаалаанар. Митингиге школачыларның ат салганы тускай бижикти база хүлээп алган. Совхозка картофель ажаалдазынга ажыллаш, алган 43 рубльди Тайбың фондузунче шилгиткен. Тайбың темазынга солун кежээни база эрттирген.

И. БАГАЙ-ООЛ.

АДАЙГАННЫҢ АЛА БУГАЗЫ

Эдегей дугайында тоолчургу чугаалардан

Ажы-төлүмүң уруг-дарымынга кырган-авай-даа болуп чоруур болзумза, аа сүдү-биле азырап, өстүрүп каан багай аваммы бо-ла савтым кээр мен. Билип кээримге-ле Эдегей, Кудугуй мичаар чурттап чоруур улус чүве. Аваммы анаа-ла Өшкү-Саар дээр. Бодунуң төрээн булуңунга дыка мнак, ооң бойдус байлаан мактап чугаалаарын бо-ла дыннаар чораан мен. Даг, даш бүрүзүнүң төөгүзүн, канныг аттар-биле чүү дең алаарын безин коннуг эки билир кижи. Чылыг холу-биле бажымны суйбап берип, от чырыынга самдар чүчаамны илип ора, чугаалап чораан тоолларын болгаш тоолчургу чугааларын бо-ла сактып кээр мен.

Бир-ле катап Эдегейниң Улуг-Оорга таварган улуг ыяктап кежип бар чораан бис. Хүн дыка изиг турган чүве. Аваң мени кызыл-кызыл даштарлыг, бажында бичии дыттыгаш үнген, соок кара еуг үнүп чыдар черге эдертип келди. Сүгиуң арыг, соогун магададым. Долгандыр-ла кызыл даштар чаптылган чер болду. Чүге ындыгыл деп мээң айтырымга аваң дараазында тоолчургу чугааны чугаалап берген.

«Шагда Эдегейни Эдер-Күй деп адаал турган чүве-дир. Ол куйинуң ортузуун дургаар кижи эртинмес шыргай арыг үнген. Кызыл өнүүн сай-даштарлыг Көк-Хөлче кынгыртайының агып кирип чыдар соок кара сугларлыг бо черни Чаңгыс-Дыт деп адаар турган. Ооң чурттап чораан. Ол хүнүүң жизинде чаңгыс көк инээн дең кыдымнга өртен каан, балык-байлаңнап, аңнап-мергеп ай-айы-биле чоруп каар ашак болуп-тур. Тыпкан олчазын көк инээнге чудуруп алган, самдар өөңге чаныптар. Бир-ле мичаар чанып чоруп каарга, инээ хөлче хая өйүзерлер.

Көк-Хөлдүң чечек-чимис шыпкан амданныг, чаагай өттүгенни чип чайлаан, көк инээ семис-шыырааа кедергей апаарган. Бир-ле катап инээ улуг ала быжаа төрүлкеш, өлүг бергеи. Адайган бызаазын улуг, ала буга киллэр остуруп ап-тыр. Буганың улуг хире-хире болгаш-ла кыпсынчыг киллэр бустай бээр. Ол бустай бергенде, Эдер-Күйнүң чалым хаалары чарлып чаптап. Бай-Тайганың бажыңдан менги доштар ацдарлып кээп лүжүп турган чүве-дир. Оран-делегейге чайбаргаан өөң «Өршээ, Эдекүом, Эдекейлы деп, Эдер-Күй деп атты ойзу эде адаза-адаза Эдегейим, Эдегей деп адай берген чүве-дир.

Адайган ала бугазын бүрүндуктап мунупкаш, алды артты ажыр, чоп хемни кежиндер моогүргеш, ооңгурган доктаасаң черинге ханаптар турган. Ала бугазының ханы кымы-түрегни чоннуң хүүн, савгтын ажыл, төктүр, кем шыкаш агыш турган дээр. Ала буганың ооң ооңгурган, оданыге кээп доктаап, дыштанып турган. Мал-маган чок адыы чон ала буганың ханын хоорүп чкп, аш-чуттан аалдалы-биле амзын камгалап ап чораан чүве-дир.

Адайганың ала бугазының төгүлген ханы ол черниң сайдажында олчаан сине берген. Ынчангаш Эдегейниң Чаңгыс-Дыт деп черде даштарының ону буганың ханы-биле өнүнеш болуп, кызыл өнүүг хөөлүр арткан чүве-дир».

Аваңдан дыңнаан тоолчургу чугааларны болуунуң аванынган ажы кырган аваңындан-да дыңнаан чоранны магат чок.

С. КУУЛАР,
башкы.

ХАВАН БИЛЕ АДЫГ

(басняжытkан чечен чугаа)

Эрге-чагырга тутkан Мажаалайга Хаван дээрзи ажыл дилеп, үшкү удаа өзрежип кээп-тир.

— Элээн эзлег чалгыны кылып чордум. Назы-хар улгатты, билиндим. Уруг-дарымны хей болгай. Билир силер. Кады кырымны база хоочу-хораалыг. Ажылдап үүү ирги, көрүүл көрүүлерем.

Хаван кайгал мурнунда хайлыг херек кылгаш, чогуур черге чоранынын Адыг мяк билир чүвеи ирги. Адыгның ачы бүргей хона берген. Хаванга дүңгеп, Хаванче ширнин көргеп.

— Сеня билир, биля-ир мен, тала. Дөспес амытан-на болгай сең, бир-ле черде кастына берген турар... Сеңээ таарышкы дег ажыл бисте чок ийин— дээш, Адыг өскээр көрүү берген. А Хаванның ачы изип дээн:

— Кайынам, хаймаатым. Хей ажы-төлүмүүң аксы-бөмсүн бодап көрүнер. Адыг эй-даа көрбес, кара шору хевирлиг. Чоон салаалары-биле столүн сохтагылаан. А болу иштинде бир-ле чүвеин бодап олурары илдең. «Моңу хүлээп албаска, айтыра бээрлер, Аңылга кириңер дээр. Барып-барып учётта болгай моолу...

Кайда кандыг ажыл барын айдара-дүңдере бодап олурган: тайгада чүл, ховуда, оторода чүл? Аа, отородка түр таныныл керек. Чогум таңныылы ааралап, эмчилээр апарган.

Адыг хаванче катап кирүүп келген. Ховуда отородка таңныыт керек. Күзээр болзунза, билдириишкинден бижи... Ооң өске ажыл менде чок.

— Отород! «Таңныыл! ...А берге ажыл-ла-дыр. Үнүш бышкалак, хайым деп чүвеин аттыг ыйнаан. Шыдаар ирги мея бе?

— Шыдавас болзунза бодунга биляп көр. Ооң өске ажыл сүмелеп шыдавас мен.

...Хаван ону өжегээр мичаа олурары ол болбас ийикпе. Шыдавас амытан ол эвес-тир ийин. Өөрээш, баажыланып орбас ийикпе!

Че, ындыг-дыр, кызар-ла болуп тур мен ийин. Улузумбиле характтаар болган-дыр мен ийин. Ачылыг-ла силер ийин, хайыраатты. Ынчангаш ынча хей амытаның ушкарыпбашкарып, чер-чурттуң ээзи болуп чоруур силер ийин. Чеэртирдим...

А шалың дугайын айтырар зу...

Ооң хүнүнге чедир савац сөөртүп чедирген кыштаг чок. Савац шолдерде чытпышаан, ону ыал-маган то базып, таварышкан-на кижи тоттеглеп турар. Сигенни база оорлап турар. Дүрелээшкинниң болгаш эдс тургустунуушкуунуң үезинде ындыг байдалды көөрү берге-дир. Совхозтуң удуртукчулары, ам келгеш, «Бүгү малчынар чыглыр, тайга үнер, шет кезер, тудуг материалдары белеткээр» дижип турар. Чогум ыяаар оруулаан кижи-даа чок. Ынчап турза, шагда-ла «Харлыг кыжы дүүн келгеп». Ам черле каппаарыл?

Сарыг-оол САЛЧАК.

КАЖАР ЧАРАА- ЧЕЧЕН

(Тоолчургу чугаа)

Буруң шагда дилги, бөрү болгаш чараа-чечен үзелээн кады амыдыран, чурттаң чораан. Бир хүн биянын эът тын алгаш, ону үлежип чадаап, олар маргымаш ижээн. Бөрү тургаш: «кым эзирнечелил, ол эътти чиир» деп санналдаарга, шупту каттышкан.

— Чүгле амзакпат болур мен— деп, бөрү бир-ле дуварында чугаалаан.

— Мен чызыдан — деп, дилгиин улашкан.

— А мен чүгле сураандан — деп, чараа-чечен түңнээн.

Дугуржулга ёзугаар эътта чараа-чечен чиир тургаш, кажар дилги кежек болаалгылаашкы ыяка дээн:

— Чарышка тилээн кижиге бээр-дир.

Бөрү база амыраш дээш, Чарыш-даа өгленээн. Чараа-чечен дилгинин кулдургудан туттунупкан. Мурнаан мен дээш, аажок өөрүп, кайда кел чор дээш келгеш үүнге киргиткээрге турупкаш-айтырган:

— Ам чаа келгениң ол бе, дилги?

Д.-С. СОТПА.

ЧИТКЕН ХӨЛ

АКШ-тың Луизиана штатка ооокка чедир-ле Пегиер деп хөл турган. Ол хөл ам чок, чиле берген.

Пегиер хөл терең эвес турган — ханызы метр ашпас. Ынчалза-даа шөлү кончуг улуг — 500 дырбелчин километр. Аңаа балыктар болгаш ректар хей турган. Хөлдүң кыдыны дескиндир чайлаг суурлар, янзы-бүрү үнүштүг улуг сад турган.

1980 чылда америк нефть компанияларының бирээзи нефть дилеп, хөл кыдыны бай улуур ол черниң байдалын өйлеп, ооң ыяктарын ыяап, ыңнаткан.

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

Республиканың Чиргилмышкын министерствозу, башкылар биляи бедидер институт, РСФСР-ниң Педагогика нинтилелиниң Тывада салбыры эртем-практиктиг конференцияны организастап эрттирген. Конференцияның өөренikчилер-биле кижизидилге ажылын организастаарынга класс удуртукчузуунуң ролюн бедидеринин дугайында айтырыгга тураскаатkан.

СЭКП-ниң XXVII съездиниң улус өөредилгезиниң айтырыгларывче онза киржиттейин салганы билдингир. Ниити билиг болгаш профессиональ школаның реформазы өөредилге-кижизидилгеликг ажылдарны экижилериниң кол угланышкынарын тодаратkан. Үстүнде негелдеерге дүүштүр класс удуртукчузу канчаар ажылдаар ужуругуа, ооң ажрысалгазы кайы тирел, бистиң республиканың школаларында бо талаям-биле кандыг-ла дужуулга чыгдынганын, бо ажылда четпестер чүл —бо айтырыслырны эртем-практиктиг конференцияга сайгарып чугаалашкан. Конференцияга өлеткелерни башкылар биляи бедидер институттуң директору С. Т. Ооржак, Кызылдың педагогика институдунуң кафедра эргелекчизи, доцент Л. П. Салчак, ВЛКСМ обкомунуң инструктору Г. Б. Монгуш билир кылган. Классстан дашкаар ажылдарының организаторлары, класс удуртукчулары болгаш өске-даа чүүлер илеткелдерни, дыңнаачыларны түс-түс секцииларга кылган. Конференция рекомендациялаарны хүлээп алган.

ТАЗТЫГ КЕЛБЭЭЖЕ...

Экии Мергеледей!

Республиканың ол-бо бүлүнгарынга саадал-даа чокка бо-ла чеде берген турар болгай силер. Чөөн-Хемчик районуң төвү Чадаана хоорайга келир болзунарза, ында чүнар-бажыңга кире дүшсүүзерзе кандыгы? Чоннуң хандырылгазынче, чижээ, амыдырал, садыг, коммунал хандырылгазынче кичээнгей улуг болгай. Ындыг турзээжок, бистиң бо чүнар-бажыңывыстың ажылы негелдете дүүшпес. Хамык ужур ындыг. Чунуп алыр дээш келген кижилер маңаа хөй-ле үе үндүрер. «Чүге» деп айтырар боор силер. Таз саны эвээш, ооң хостальрын маңап, үнген кижилер санап олурда, үе өртип-ле турар. Мындыг байдалды кижилер кончуг эки билир болгаш чүнар дээш келген кижилериниң хей келин шүүт чогу-биле бажыңнарындан тазтарлыг келир. Ынчалзажок таз маңап шаг-ла болур чүве. Уруг-дарыг эдерткен кижилерни көөрге — бир долуунда тазтар түткан, өскези-биле — ургуларын четкен келир.

Кранвар үрелак, ынчангаш ооң суг кудуп алыры берге. Чырык хүндүс каяа ажырар, кежээ ажыл соонда, чүнар дээш келген кижи бустуг бөрээлге кире албас, сайгылаан чок. Ооң-даа өске четпестер бар. Дыңнаарының орунга карак-биле көргеш дээре боор.

К. КУУЛАР.

«АЛА ЧАЙНЫ ӨТТУР ЫРЛААН»

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң, райкуускомнуң болгаш агроулетпур каттыжыышкынының кичээнгейинге

Шимал-да, чылдың дөрт эргилдезинин бо чаагай үезинин каас-чаражыгга, чылынга болгаш тодуунга алдып, хелестеп чыткаш, хардыг кыштың дүүни келгенин экскербейн баар кижилер бо-ла турар. Оларга бистиң Бай-Тайга районда «Тэзлю» совхозтуң директору Хертек Серекейни, ында партком седрстарының Хертек Сенчиин, оларның чагыргазында турар удуртукчуларны болгаш тускай эртемчилерни хамаарыштырып болур. Кыштаглаашкынга белеткелдиң четпес болганын (харын-даа үзүлгенин) ооң өске чүнүп-биле тайылбырлаарыл?

Кыштаглар сентээриниң мал чеми белеткээриниң дугайында айтырыгларыны совхозтуң болгаш салбырларының партия организацияларының, кедээ Советтер күүскомнарының болгаш өске-даа янзы-бүрү хүралларга, сессияларга бо чылын чеже катап чугаалашкан чүве. СЭКП райкомуң бюрозунга, күүском хуралында болгаш РАУК техчүүлелгинге безин каш катап чугаалашкан, хей шиитпирлерни хүлээп алган, а оларның күүселдезинге хайгаарал болгаш хынала четпес болган. Эрткен кыжын муң-муң малдың кырылган хайындан кым кандыг түңнел үндүрдүнүл?

Кыжын өлген малды тускайлаан трактор-биле удур кедээ турган-да» болза, кышталгарда сектер ам-даа чыгышаан. Найырал салбырда беш кыштагның коржени хоортунмаан. Оны хүүрек болгаш кускун-хаай-биле бузары берге, даштадыр кадып калган. Септелге кылырын планнаан, хуусаазын дугуржуп, хуралга бадылап каан кажаалларга безин кым-даа чайладыр хол дегбээн. Ол түрүүк кырында довураан хат соя шаап, иштинче чаашкын суу кырып, малгаштадып калган. Чижээлээрге, Хомушку Чылбак-ооллуң 40 градус ийлепкен (та канчап кызырын турар чүвел) кажаазын апрель айга 30 хүн дургузунда орнун солуп тударын планда айткан. Ам-даа ынчаар турбушаан. Ооң кырынче кижи үнер азы кылып хар чаар бээ, дораан барып дүжер. Опакай Чораан-оол, Лүзүүп Делег, Шожал Байыр, Салчак Мукулай оларның кажаалары туткандан бээр 15—20 чыл болган. База-ла йилепгилей бергилээн, дээвиирлерин ирип калгылаан. Оларга база хол дегбээн. А Николай Бортаанның кажаазы шуут барып үшкан.

Ооргалары сынык, серилерге болгаш хоолайлары чок кажаалар эмгежок. Донгак Бора-ооллуң кажаазының иштинде малгаш сүстүүп турар. Зинаида Серин, Ооржак Сенден оларның бажыңнарының сонгалары болгаш хаалгалары чок. Аныяк малчынар Алексей Очур, Анатолий Очур болгаш өске-даа бажыңы чок кадарчылар база бар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Кыштың тыныжы» деп фотозургузу.

Бо хүннерге чедир савац сөөртүп чедирген кыштаг чок. Савац шолдерде чытпышаан, ону ыал-маган то базып, таварышкан-на кижи тоттеглеп турар. Сигенни база оорлап турар. Дүрелээшкинниң болгаш эдс тургустунуушкуунуң үезинде ындыг байдалды көөрү берге-дир. Совхозтуң удуртукчулары, ам келгеш, «Бүгү малчынар чыглыр, тайга үнер, шет кезер, тудуг материалдары белеткээр» дижип турар. Чогум ыяаар оруулаан кижи-даа чок. Ынчап турза, шагда-ла «Харлыг кыжы дүүн келгеп». Ам черле каппаарыл?

Сарыг-оол САЛЧАК.

РАЙПОДА-ДАА, БААЗАДА-ДАА...

Хүндүлүг Мергелдей!

Бистиринң малчынарның чай чок чыммыштыг ажылын билбес улус силер эвес-ле болгай силер. Ынчангаш бо айтырыгны, тодаргайлаарга, хомудалды Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң малчынарының мурнундан бижиир бодадым.

Радио дыңнаайн турарывыстан бээр чартык чыл чедип тур. Бистиң чурттап турарывыс бо үеде ынча деп чугаалаары белеңгө эдлеок болгу дег. Хомудан чугаалавас арга чок. Малчынар улуг-биче хуралдарывыска ол дугайны чугаалап, даргаларывыстан «дэлеп шаг-ла болгаш бис. Чогел төнген.

Малчынарның радиолары колдуунда батарея-биле ажылдаар — «Альпинистер». Чер чедип, садыг кылыр арга биске белеп каяа турар боор, ынчангаш келген кижилерге батарея дугайында айтырыг тургузарывыска, тоомча чок баазры — түрмек негелде деп бодаарывыска ирги бе?

Хамык ужур мындыг. Батареялар магазинчерде, автомагазинчерде чок. Канчап билир дээш, кээп турар автомагазин садыгжыларындан ону бо-ла айтырар бис. Айтырыг «Батареялар райпода-даа, баазада-даа чок-тур» деп ыяка харыы-биле кызыгаарланыр. Радиоларывыска батарейны хайыым тып алыр ужурлуг улус боор бис. Бистиң бо айтырывысты Тыва республиканың башкаар черинге чедиреринерия диледнивис, Мергелдей.

О. ТАС-ООЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ТВ

НОЯБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Ритмик гимнастика. 9.10 — «Тулуг болгаш архитектура». Көжүүрнал. 9.20 — «Спортлотокуң» 46-гы тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 11.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчызынга. 11.30 — «Ава-чоруккулар клуву». 12.30 — «Музыкалыг киоск». 13.00 — «Көзенээ шагы». 14.00 — «Ералаш». Уругларга баштактаныглыг киножурнал. 14.10 — «Кадыкшыл». 14.50 — Аар атлетикага делегей чемпионады. Болгариядан дамчызынга. 15.20— «Спинаның көрүмчүү». Театр дончулавы. 16.45 — Тоол аалдан келген. Р. Калимгиннің чогаалдарынга мультфильмнер. «Бир дугаар чагга камчап бижиттингеннің», «Ах динлейметтең», «Рикки-Тикки-Тави». 17.55 — «Делегей панорамазы». 18.45 — Арфа аяң тулуп тур. 18.55 — Үнүштер дугайында. 19.45 — Агроулетпур комплексининг кедээ ажылагыйның болгаш болбаазыралын кылыр үлетпүрүүң ажылдакчыларынга хүүнүге турасхаатkан уран чүүл мистерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Холдарымыстан четтиривип алыышлыр, өңнүктер». Концерт. 23.05—Уран гимнастикага Интерделгеннің кубогу. Полыңнадан дамчызынга. 23.50 — 00.50 Медээлер.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бо оод 900 чедип келген». Уран-чечен фильм. 9.45 — Аваннын школазы. 10.15 — Томскиниң телевидение студиязының программазы. 11.10 — Орус чугаа. 11.40 — ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Солозьяненконуң көжүүрнал. 12.10 — Бистиң корреспондентилерривис чугаалаан тур. 12.40 — «Дириг амытаннар дугайында». Журналист В. М. Песков чорудар. 13.40 — Мособлсельстрой-18» трестиң болгаш ооң директору Социалистиг Күш-ажылдың Маазаары Н. И. Травкиниң ажылының дугайында дамчызынга. 14.30 — «Революциядан төрүттүүгеге». Ол сериалыг уран-чечен фильм. 1-ги фильм. «Берге күс». 15.35 — Кинганавам сутта хүнә чурттап турган». Мультфильм. 15.45 — Музыкалыг мозаика. 16.15 — Делегей болгаш ажыктар. «Пионер» клубтуң ажылы. 16.45 — Тоол аалдан келген. Р. Калимгиннің чогаалдарынга мультфильмнер. «Бир дугаар чагга камчап бижиттингеннің», «Ах динлейметтең», «Рикки-Тикки-Тави». 17.55 — «Делегей панорамазы». 18.45 — Арфа аяң тулуп тур. 18.55 — Үнүштер дугайында. 19.45 — Агроулетпур комплексининг кедээ ажылагыйның болгаш болбаазыралын кылыр үлетпүрүүң ажылдакчыларынга хүүнүге турасхаатkан уран чүүл мистерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Холдарымыстан четтиривип алыышлыр, өңнүктер». Концерт. 23.05—Уран гимнастикага Интерделгеннің кубогу. Полыңнадан дамчызынга. 23.50 — 00.50 Медээлер.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

НОЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Разгром немецко-фашистских войск под Москвой» 9.30, «Приключения бельчонка Микки» 11.20, «Это было в Париже» (1, 2 сериязы) 13.10, 16.00, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 119» 11.00, «Золотой ключик» 9.20, «После дождичка, в четверг» 12.30, «Танцы на крыше» 14.10, 15.50, 19.10 «По главной улице с оркестром» 17.30, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Василиса прекрасная» 12.00, «Пришло время любить» (1, 2 сериязы) 13.10, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Баллада о старом оружии» 10.00, «В стреляющей глуши» 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Киносборник» 14.00, «Чилерии» (1, 2 сериязы) 15.10, 17.40 шактарда.

Редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 8. Телефоннары: редакторнун 2-24-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжы ажылдарал болгаш үлетпүр аныстеринин 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут кылдыстеринин 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; кедээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун «Елбей» бөлүгүнүң 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3400

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектеринин талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—08004.

Тувинская
краеведческая
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүтүү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 18 вторник № 266 (13266)

1925 чылда үндезилеттингеп. Өртээ 3 хонээн.

Ноябрь 17-де эртенгинин 10 шакта Москвага, Кремльдин Улуг ордузунга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязы бодунуң ажылын эгелээн. Ол Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы-биле ажыттынган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязы

УГЛАНЫЫШКЫН—СОЦИАЛ-ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕНИ ДҮРГЕДЕДИРИ

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылын совет улус херии базым-биле, инмээшкинии, дилээшкинииң болган чаартылганың байдалында доозуп турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң угланыышкыны-биле, бижиг туруштут чорup, бистиң партиявыс болган чомувус кожулынган чүүлдү негелделиг болгаш боттуубиле үнелеп, Октябрьның Төрээн чуртуу улам-на бай болган күштүг болзуп дээш кылыр чүүлдерин чогаадыкчы ёзу-биле көрүп турар.

Бүгү-ле мурнакчы, эки чүүлдерин деткиирин, улус ажыл-агыйының, инитизи-биле чурттуң амыдыралының кол айтырыглары чаа ёзубиле шиитпирлээрии ССРЭниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязынга чыглыр келген депутаттар бодунуң соруглазы кылдыр көрүп турарлар. Ноябрь 17-де Кремльдиң Улуг ордузунга палаталарның каттышкан хуралы-биле ол ажыттынган.

Депутаттар болган аалчылар эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. Н. Слюньков, С. Л. Соколов, Ю. Ф. Соловьев, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов оларны адыш часхаашкыныларыныр-биле утказынар.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Дазгазы А. Э. Восс ажыткан.

Сессияның хүн айтырыгларын болгаш ооң ажылының чурумун чаңгыс үн-биле бадылаан. Чугаалажып көрүүбиле дараазында айтырыгларны киирген:

1. 1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүсеттинип турарының дугайында.

2. 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында база 1985 чылда ССРЭниң Күрүне бюджединиң күүседлезиниң дугайында.

3. ССРЭ-ниң Улуспу контроль комитединиң ажылының дугайында.

4. Индивидуалдыг үш-ажылыг чорудулга дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузуунуң төлевилелиниң дугайында.

5. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

Сессияның үш чурумунуң бирги айтырыын депутаттар чугаалажып эгелээн. 1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүсеттинип турарының дугайында илеткел кылыры-биле сөстү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрланының даргазы депутат **Н. В. Талызинге** берген.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1985 чылда ССРЭниң Күрүне бюджединиң күүседлезиниң дугайында илеткелди ССРЭ-ниң сан министри депутат **Б. И. Гостев** кылган.

Саналы бээри-биле ССРЭниң Эртемнер академиязының президентиги депутат **Г. И. Марчукка** сөс берген. 1987 чылдың планы ССРЭниң Эртемнер академиязы бистиң экономикавысты инитизи-биле эде тургузарының туруштарындан, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезии дүргедединиң турштарындан көрүп турар деп, ол чугаалаан.

Комплекстиг автоматчындылга-биле кады улус ажылагыйынга эң бедик экономиктиг ажыыты бүдүрүлгеге эң чаа технологтуг чорудулганы иептередири-биле чедип алыр. Ынчангаш планның төлевилелиниң эң чугула дезээ болза, бүдүрүлгеге материалдарны болбаазырадын кылырының лазер, плазма, радиация болган импульстуг порошок ме, таллургиязының болган эскелернин-даа технологтуг чорудулгаларын шиитпирлеп алыр талазы-биле онаалдалар болур. Ол технологиялары чүүл-даа мурнуунда адырлар аразының эртем-техниктиг комплекстери боттандырып чорудар.

Планның төлевилелинде агроүлетпүр комплекизинде эртем-техниктиг депшилгенiң айтырыгларынче улуг кичээнгей салдынган-дыр.

Үндезин болган дузалал эртем шинчилеллерии хөгжүдеринче болган ажыглаарынче улуг кичээнгейин Г. И. Марчук үлүргеп. Күрүне планының төлевилелинде ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эвилелдешкен республикаларның эртемнер академияларының болган кол дээди өөредилге черлериниң эртемденнериниң ажылдан кыпсаны техниканың, материалларның болган технологиларының принципиалдыг чаа хевирлерин кептердир талазы-биле хөй онаалдалар бар. Академияның эртем алban черлериниң чижек-биле доозугган 300 улуг ажылдары болгаш дээди өөредилге черлериниң 400 ажылдарын улус ажыл-агыйының адырлары-биле дорт харылзаанын үндезинниге кептередин киирер.

Организас-ажыл - агыйның бүгү механизмин эде тургузарының соруглазы академияларың эргелеп башкарарының структуразын болган системазын эде тургузарын негээр деп, ол демделээн. Ооң кол звенозуңуң— эртемнер академияларының роли бедииир, институттарның структуразы сайзырааргайжымыр.

Илиирде—ВЦСПС-тиң даргазы депутат С. А. Шалаев. Күш-ажылгы коллективтериниң эң чугула саналдарын ВЦСПС ССРЭ-ниң Күрланында болгаш ССРЭ-ниң Сан министерствозунга киирген болгаш олар Күрүне планының бүгү-ле хевирлеринде илереттинген деп, ол онзалаан демделээн.

Беш чылдың ийиги чылының планын боттандырып чорулары эргелеп башкарылганың бүгү звеноларинидан, күш-ажылгы коллектив бүрүзүнден күжесинишкинииг ажылды, бүгү курлавырларның мөөнүзэрии, ажыл-херек-ке чогаадыкчы хамаарылганы негээр деп, депутат онзалаан демделээн.

Эң-не ховар продукциинны будуреринге, немелде курлавырларны үткүштүр планнарның күсели-биле чедип ап болур. Ам 800 ажыг коллектив үткүштүр планнарны күзээп алган. Олар келир чылда беш чылдың планын ажыл турар.

Ынчалза-даа барааннарга болгаш ачы-дуза чедирериге чурттакчы хонуң негелделерии долузу-биле хандырары планның төлевилелинде баш удур кордүмээн болгаш ол айтырыгны шиитпирлээрии эң чугула соруглаарының бирээзин болуп арныышаан.

Келир чылын күш-ажылдың байдалдарын болгаш камгалалыг эжиндер талазы-биле чаа калбак хемчеттерин боттандырып чорударын төлевилээн. Келир чылда планның төлевилелинде социал хөгжүлдезиниң комплекстиг бөлүү бар-даа болза, бүдүрүлгеде күш-ажылдың байдалдарын болгаш камгалалыг үндезинии-биле эжиндер талазы-биле инити күрүне ужур-дузалыг хемчеттер ам-даа чедир илереттинмээн.

Социалистиг чарыштыг чаа деңгеелге көдүрери, ону ёзу барымдаалар чоруктан болгаш дүжүметтиг чоруктуң артышкынарындан арыглаарын, ажылчы коллективтиң чорудулга-массалыг, бүдүрүлге-массалыг, экономиктиг болгаш кижизидилгелиг ажылдың бүгү-ле хевирлерибиле бодунуң салдарын күштелдирерии, экономикага, сагыга-чурумну болгаш коруи-чурумну быжыглаарын профсоюзтар организациялары бодунуң соруглазы кылдыр көрүп турар деп, депутат чугаалаан.

Ооң-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының баштайгы каттышкан хуралы доозулган.

1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1986 чылда планның күүсеттинип турарының дугайында

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрплан даргазы депутат Н. В. ТАЛЫЗИННИҢ илеткели

Национал орулга 4,3 хуу, үлетпүр бүдүрүшкүнүмүң хемчээли — 5,1 хуу өскен. Ынчангаш экономика беш чылдың баштайгы чылында-ла беш чыл планының чылда ортумак деңнелинче үнген.

Машина тудуушкыну, химия болгаш нефтыхимия үлетпүрү, биргээр чугаалаарга, улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгенi тодарадыр ужурлуг адырлар бодунуң хөгжүлдезинге инитизи-биле үлетпүрүү дыка мурнай берген. Амгы үениң эң сайзырааргай техниказын бүдүреп калбарып турар. Индустрияның база адырлары — металлургииның, хөмүр-даш, нефть үлетпүрүүнүң ажылы экижээн. Чүктер соөртүр талазы-биле даалганы *г* транспорттуң бүгү хевирлери күүседип турар.

Агроүлетпүр комплекизинде тарааны, картофельди, ногааларны, кат-чимисти, мал продуктуларын бүдүреп болгаш күрүнеге садыын алыры өскен.

Капитал тудулгүнүң темпизи өскен. Ам ажылдан турар бүдүрүлгелерии чаартыры болгаш техниктиг эде дериирии бүгү звеноларының ажылчорудулгазын экижиндерине, күш-ажылчы коллективтериң ролюн күштелдиреринге үнделээш, бедик темпилерни хандырбышаан, эде тургустунуушкыну шиитпирлии-биле боттандырары, экономиктиг өзүлдезиниң үр хуусаалыг стратегтиг факторларын улам улуу-биле ажыглаары эргежок чугула боон турар. Чугаа болза эртем-техниктиг депшилгенiи дүргедединиң бүдүрүлгенiң структуразын экижиндериниң, продукциянын шинаарын бедиирининг, курлавырларны камнаарынын, социал политиканы идепкейжиндериниң дугайында боон турар. Инитилеп бүдүрүлгезинiң бүгү чадазын болган звеноларын хаара тудуп турар ажылагыйны чорударының болгаш эргелеп башкарылганың чаа бүдүн системазынче ажыглаары улус чаартылалардан шилип кирери эң чугула соруглаа болу берген.

1987 чылдың планын тургузарынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрплан даргазы депутат Н. В. ТАЛЫЗИННИҢ илеткели

Национал орулга 4,3 хуу, үлетпүр бүдүрүшкүнүмүң хемчээли — 5,1 хуу өскен. Ынчангаш экономика беш чылдың баштайгы чылында-ла беш чыл планының чылда ортумак деңнелинче үнген.

Машина тудуушкыну, химия болгаш нефтыхимия үлетпүрү, биргээр чугаалаарга, улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгенi тодарадыр ужурлуг адырлар бодунуң хөгжүлдезинге инитизи-биле үлетпүрүү дыка мурнай берген. Амгы үениң эң сайзырааргай техниказын бүдүреп калбарып турар. Индустрияның база адырлары — металлургииның, хөмүр-даш, нефть үлетпүрүүнүң ажылы экижээн. Чүктер соөртүр талазы-биле даалганы *г* транспорттуң бүгү хевирлери күүседип турар.

Агроүлетпүр комплекизинде тарааны, картофельди, ногааларны, кат-чимисти, мал продуктуларын бүдүреп болгаш күрүнеге садыын алыры өскен.

Капитал тудулгүнүң темпизи өскен. Ам ажылдан турар бүдүрүлгелерии чаартыры болгаш техниктиг эде дериирии бүгү звеноларының ажылчорудулгазын экижиндерине, күш-ажылчы коллективтериң ролюн күштелдиреринге үнделээш, бедик темпилерни хандырбышаан, эде тургустунуушкыну шиитпирлии-биле боттандырары, экономиктиг өзүлдезиниң үр хуусаалыг стратегтиг факторларын улам улуу-биле ажыглаары эргежок чугула боон турар. Чугаа болза эртем-техниктиг депшилгенiи дүргедединиң, бүдүрүлгенiң структуразын экижиндериниң, продукциянын шинаарын бедиирининг, курлавырларны камнаарынын, социал политиканы идепкейжиндериниң дугайында боон турар. Инитилеп бүдүрүлгезинiң бүгү чадазын болган звеноларын хаара тудуп турар ажылагыйны чорударының болгаш эргелеп башкарылганың чаа бүдүн системазынче ажыглаары улус чаартылалардан шилип кирери эң чугула соруглаа болу берген.

1987 чылдың планын тургузарынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрплан даргазы депутат Н. В. Талызинниң илеткели дугайында база 1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүсеттинип турарының дугайында

Ажыл-агыйны чорударымның чаа байдалдарында 1987 чылда планның онзагай чүүлдериниң дугайын чугаалап тура, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналдааны ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) болгаш июнь (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр, 1986—1990 чылдарда беш чыл планының онаалдаларын, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының саналларын барымдаалап ажыглаан кылган деп, депутат демделээн.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозу 1987 чылда планның төлевилелин чугаалажып көргеи болгаш ону колдуунда чүүлдүзүнгеи. Ынча кол кичээнгейни бо чылын экономикада чедип алдынган эки өскерлиишкинниңге быжыглаарынче болгаш хөгжүдеринче, инитилеп бүдүрүлгезинiң өзүлдезиниң үр хуусаалыг факторларын улам-на долузубиле ажыглаарынче углаңдырган деп демделээн. Бистиң инитилеливистиң социал-экономиктиг дешшилгезиа дүргедединче СЭКП-ниң XXVII съездизиниң алган угланыышкынына, он ийиги беш чылдың онаалдаларына ол дүүжүп турар. Ооң ыгула эки чүүлү болза созет инжилериниң амыдыралының бүгү талаларын хаара тудуп турар социал хемчеттерин боттандырып чорударын баш ууур көрген болур.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, инитизи-биле беш чыл планны күүседиргe кедир чыл эң чугула ужур-дузалыг болур. Ол болза социалистиг ажыл-агыйны башкарып чорударының чаа метолтарын калбак-биле ажыглаарының чылы болур. Чаа байдалдарга бүгү индустрия, агроүлетпүр комплекизи, транспорт, харылзаа, амыдырал хандырылгазы ажылдаар. Тудуутга болган дашткы экономиктиг ажыл-чорудулга адырынга ажыл-агый механизминиң эде тургузуушкыну эгелээр.

Ажыл-агый механизминиң сайзырангайжымыры уламчылаар. Эвилелдиң беш үлетпүр министерстволары, эске-даа министерстволарның чамдык улуг каттыжыышкыннары болган бүдүрүлгелери, а ол мышкаш ССРЭ-ниң Далай флодунуң министерствозу болган садыг долу бот-орулгачарылгаже, бот-ажыглалдырышкынче болган чарыгдалын орулгазы-биле болу дуглаар чорукче шилчиир. Каттыжыышкыннарның болган бүдүрүлгелериниң бот-тускайлаң чорууң калбартырыче, күш-ажылчы коллективтериң инициативазын хөгжүдеринче угланышкын быжыглатынар. Бүдүрүүшкүнүүң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң улам-на бедик темпилерни, бот-үеэни эвээжелиргe чедип алырынга таарымчалыг байдал тургустунар.

Ажыл-агыйның чаа механизминиң негелделеринге дүүштүр планның үндезинниге каттыжыышкыннарны болгаш бүдүрүлгелерни база оларның ажыл-агый чорудулгазының алыс түңнелдери-биле материалдыг идиг берииккини хөгжүдеринче угланган акша-хөрөңгини сырый холбаштырын турар үр хуусаалыг докгаамал нормативтер аларының үндезинии кылдыр алдынган. Чедиишкиниг ажылдан турар коллективтер ажылдап турар бүдүрүлгеин бүе чепсеглээринге болгаш чаартыырынга, ажылдакчыларыны материалдыг шанаан мактаарынга, социал айтырыгларны шиитпирлээринге улуг аргаларын алырлар. Үр үелиг, докгаамал экономиктиг нормативтер социал-экономиктиг политиканы төпүтүкен планның удуртурунуң болгаш боттандырарының эң чугула быраларымың бирээзин болуп бар чыдар.

Каттыжыышкыннарның болган бүдүрүлгелериниң боттускайлаң чорууң калбартырыче партиянын болгаш чазактың шугумун барымдаалап, мурнуда планга директива ёзугаар бадылаттырган хөй санныг көргүзүттерии планнары-биле министерстволарга болгаш ведомстволарга, эвилелдешкен республикаларга ази-каттыжыышкыннарга болган бүдүрүлгелерге шуут дамчыдып берген. Чурттуң экономиказын төнүттүкен дээштиг удуртуруи хандырар эң чугула көргүзүттерии, лимиттерии болгаш нормативтерии күрүне планында хевээр арттырган.

Планнаашкынны-даа, каттыжыышкыннарның болган бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазын үнелеп көргүн-даа «инитизи-биле» көөр чорукту ажыр эрттиргеге боттуг базымны ыыласн. 1987 чылдан эгелээш кереэлиг хүлээлгелерии 100 хуу күүседиргe үлетпүрге кол көргүзүү болур. Кереэлерии күүседиргe капитал тудугга болган улус ажылагыйынның эске-даа адырларга база көргүзүүлергe эң чугула үнелеп көргүшкүнниериниң бирээзи болу бээр. Ол база биллингир. Кереэлерии бүрүн күүседиргe — экономиканың материал талазы-биле балансылаачак болурунуң, улус ажыл-агыйынның бир дескн болган докгаамал турушкыр ажыглаарының, ажыл-агыйны чорударының, ажыл-агыйны чорударының, ажыл-агыйны чоруд

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжыныың алдыгы сессиязы

1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1986 чылда планның күүсеттинип турарының дугайында

(Төвүрүг. Эгези 1-ги арныда).

1987 чылдың планының көргүзүлери эртем-техниктиг дешилгениң чедиишкиннерин идепкейлиг ажыглаврынга даянып дең, депутат оон ынай чугаалаан.

Бүдүрүп турар продукциниың хамыктың мурнунда машина тудуушкунуунуң техниктиг деңнелиин үнделинии-биле бедидериниң сорулгаларын шинтирлээринче оныа кичээнгейин салган. Машина тудуушкуун министерстволарының талазы-биле делегей деңнелиниге дүгжүп турар кол продукциниың хемчээли 1,6 катап өзер. СЭКП ТК-ниң июнь (1986 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын беш чылдың төнчүзүнде шинтирлээр сорулга-биле моон соңгаарғы чылдарда милиг продукциниың хемчээли көвүлээр.

Савазга техниказын бүдүрүп үнүрери беш чыл планында 16 хуу турганыидан 19,5 хуу көвүлээр. Түс-түс кижилер ажыглаар ЭСМ-ни массалыы-биле белеткээри эгелээр.

Машина тудуушкуунуң комплекциниң продукциязын чаартырын көскүү-биле шаңкычылары көрдүнүп турар. Оон-биле чергелештир мурнунда бүдүрүп үнүрүп турганыига деңнээрге чаа продукция болуунуң техника-экономиктиг параметриниң талазы-биле алаш бедик деңнелдиг болур.

Лазерлиг, плазмалыг, мембранныг технологиялар шыкаш, шуут чаа технологиялары: ультра үнүү болгаш бедик базымышкыныарны ажыглаарыг үнделзилеттингеи технологтуг чорудулгаларны бүдүрүлгеге шинтээдип алыр талазы-биле онаалдаларың тодаратқан. Чиг этти комплекстит болбаазырадырының ажыктыг чорудулгаларын ажыглаарының, черинң каттыларының газ болгаш нефть берингезин бедидерн, ворошок металлургиязының болгаш эске-даа чорудулгаларны ажыглаарының хемчээли дыка калбарар. Көдээ ажыл-агыйда интенсивтиг технологияны центередир талазы-биле хемчегериниң калбак системалары көрдүлгеи.

ЭДЧ-ниң кежигүнү чурттарының 2000 чылга чедир үеде эртем-техниктиг дешилгеэзиниң комплекстиг программазында баш удур көрдүлгеи онаалдаларны боттандырарын хандырып турар. Улус ажыл-агыйын амгы үеиин эртем-техниктиг базаазыиче дыка дүрген шинчилеринге адырлар аразының эртем-техниктиг комплекстери идигин бээр ужурлуг.

Оон ынай идеткелги эң чугула улус ажыл-агый комплекстерии хөгжүлдеринге доктаагаи. Продукциниың техниктиг деңнелиниң болгаш шыларының айтырыгларына ажыглаар бүрүзүнүң хамаарылгазын үнделзнин-биле өскертир сорулгаы партия салган деп, ол чугаалаан. Продукциниың шыларын бедидер чорук болза, сан талазы-биле айтырыгларны шинтирлээриниң-даа, улус ажыл-агыйының база чурттакчы чоның янзы-бүрү хереглелериин улам-на долузу-биле хандырарының чайлаш чок негелдеэи болур.

Шыларны контрольдаарынга негелдеэрин келир чылдан эгелеп үнделзнин-биле өскертир, продукциниың күрүне хүлээп алышкынының кииреп. Айтырыгны принципиалдыы-биле тургускан: шылар чок продукция улус ажыл-агыйынга херек чок болгаш оны хүлээп албас. Ол дугайында үнделзшн-барымдаалыг чугаалажышкын партия Төп Комитединге үш комук бурунгаар болган.

Оон ынай идеткелги машина тудуушкунуунуң одалга-энергетиканың, металлургиниың болгаш агроүлетпүр комплекстериниң, аар индустриянның транспорттуң харылзаанның болгаш капитал тудугның чамдык адырларының сорулгаларын тодаргайдап көргеи.

Социал хөгжүлдениң база чонның амыдыралының деңнелии бедидериниң айтырыгларынга идеткелги толарғайы-биле доктаагаи. 1987 чылда планның социал утланышкынының дыка күштелдиргеи баш удур көрүп турар деп, ол чугаалаан. Национал орулганың немелде өзүлдезиниң барык-ла дөрттүң үш кезээн чонның чаагай амыдыралын бедидериге үнүүрен турар. Совет кижилериң амыдыралының бүгү талаарын хаара тудуп турар хемчегериниң комплекизии боттандырарын чугула социал айтырыгларны шинтирлээрнин беш чылдың онаалдаларынга деңнээрге, дүргелдиргеи баш удур көрүп турар.

Ажылчыныарның болгаш албан-хаакчыларның аңгы-амгы категориаларының күш-ажылының төлевирин сайзыранғайжыдарының болгаш шалының бедидериниң, уруглардыг ог-бүдүлерге күрүненің дузалам-чызын күштелдирериниң, өзүп орарр салгакчыларын ажаап-тежээрин база кижилерин, ажылчы чонныриың социал хандырылгазын экижидериниң талазы-биле төпчүткен хемчегериин боттандырып чорутқан турар. Ол сорулгаларга Күрүне бюджединден 2,8 млрд. рубльди тускайлап берген турар.

Ажыл төлевирин сайзыранғайжыдар чорук болза, бүдүрүлгеии интенсификастаарын, оон хөгжүлдезин дүргедедиринн хандырарының кол бырадарының бирээзи болуп турар. Ол талазы-биле төлевилеп турар хемчегериин коллективтиң болгаш ажылдакчы бүрүзүнүң ажыл төлевирин сандан, шыпардан база күш-ажылдың эчис түңнелдеринден шыгғыы хамаарыжыр, чорүктүң принципии барымдаалап тургаш, боттандырар апаар.

1987 чылда ажылчыныарның болгаш албан-хаакчыларның айда алыр ажыл төлевири 201 рубль хире, а колхозчуларның күш-ажылының төлевири —162 рубль болур. Ол болза, беш чыл планы-биле ол чылга көрдүнгениидеи бедик болуп турар. Хереглелдиң иштилел фондуларындан чонга бээр төлелгелер болгаш чингелделер база беш чыл планындаазыидан бедик болур. Чонның кижи санынга онааштыр херек кырында боттуг оруулгалар база-ла бедиир.

Чонның хереглел бараанналарын бүдүрерии болгаш чонга ачы-дуза чедиреин көвүдеиринге оиза кичээнгейии салып турар. Бүдүрүлгелериниң специализациязыидан хамаарылга чокка бүгү-ле каттыжышкынныарга болгаш бүдүрүлгелерге бараанналр бүдүрерии айлаа таарыштырар, ачы-дуза чедирилгезии кылыр, садыгаан турар организацияларның чагыгларында айыткан ассортиментиге бараанналрны бүдүрүп үнүрерии көвүдеир сорулга салынган.

Чонну аъш-чем-биле хандырары боттуу-биле экижир, чинк үлетүрүнүң бедик шынарлыг болгаш янзы-бүрү бараанналрынга хереглел улам-на долузу-биле хандыртынган турар. Чонның амыдыралының байдалдарын экижидериниң, ачы-дуза чедирерии улам ынай хөгжүдерииниң, чурттаалга тудуун хөгжүдерии дүргедедиринии, социал-культура талазының материалдыг базазын быжыглаарының талазы-биле хемчегериниң системазынга улуг киичээнгейии салган турар.

126,2 млн. дөрбелчии метр ниити шелдүг чурттаалга башкыларын тудуп тургузарын төлевилээн, ол болза беш чыл планының онаалдазыидан дыка ажын турар болгаш эрткен беш чылда чылда орту-маа-биле ажыглаалга киирип турганыидан 15,8 млн. дөрбелчии метр хөй болур. Чурттаалга тудуумга бүдүрүлге фондуларындан улуг хемчээлдиг көрөнгүлерии киириштирер апаар. Ол чорук 8,2 млн. дөрбелчии метр чурттаалга черии тударының аргазын бээр. Чурттаалга-кооператив болгаш хуулуң бажың тудуушкуунуң хемчээли оскеи турар.

Улус өөредилгезиниң болгаш кадык камгалалының материалдыг базазы улам ынай хөгжүүр болгаш быжыгар. Бойдусту камгалаар талазы-биле ажыл дыка калбарар.

Эвилелдешкеи республикаларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугайын чугаалаан тура, ол республикалар талазы-биле план беш чыл планыига дүүштүр тургустуган дээрзии илеткелчи онаалаи демдеглээн. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1986 чылдың июльда хүлээп алганы «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтирлеринге дүүштүр социал-экономиктиг хөгжүлдеии дүргедедирн дээш улус депутаттарының Советтериниң ролюн улам ынай бедидер болгаш харысалгазын күштелдирер талазы-биле хемчегер дугайында» докладты планда көрдүнген сорулгаларны шинтирлээрииге улут ужур-дузалыг боол турар.

Чурттуң чамгыс аай улус ажыл-агый комплекизин быжыглаарынга республика, крайларның болгаш областарның салыышкынын улгаттырбышаан, экономиканың хөгжүлдезиниге девискээр болгаш адыр талазы-биле үнделзиннерии шын холбаштырары чугула.

Республика бүрүзүнүң хөгжүлдезиниң талазы-биле тодаргай онаалдаар планда көрдүнген.

Чижээ, РСФСР-ге машина тудуушкуну, газ болгаш химия үлетпүрү дүргеи темпилиг хөгжүүр: Кара хөрзүнүүт эвес зонага экономика болгаш социал адыр улам ынай хөгжүүр. Сибирниң болгаш Ыракку Чөөн чуктуң районнарының экономиктиг күүсүзүн улгаттырарынче улуг киичээнгей салдынган.

Илеткелчи оон ынай эвилелдешкен республикаларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң чедиш алыр кол чүүлдеринге доктаваан.

Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле план даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганы үнделзии-биле сайзыранғайжыдар талазы-биле хүлээп алган доктаалдарны барымдаалап ажылдап кылдыганыны илеткелде демделээн. ЭДЧ кежигүнү чурттарының социалистиг экономиктиг интеграциязы улам калбарып, канилаар. Бот-боттарының аразында садыгаажышкынның хемчээлиниң өзүлдези-биле чергелештир кадыы ажылдажылганың чаа хевирлери, чижээ, дорт бүдүрүлге харылзаалары, бүдүрүлгелерии, кадыы тудуп тургузары дээш ышкаш кадыы ажылдажылганың чаа хевирлери улам хөгжүүр.

Даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулга талазы-биле министерстволарның, ведомстволарның, каттыжышкынныарның болгаш бүдүрүлгелериниң эргелери дыка калбаргай болгаш харысалгазы бедеэи. Оларның кол кичээнгейии экспорт күүсүзүн калбартырынче, даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганың ажыктыын бедидерииче утланган.

Н. В. Талызин түңнелиниде мынчаар чугаалаан:

Келир чыл —Улуг Октябрьның 70 чылы. Бистиң чурту-вустуң төөгүзүнүге ол канчаарда аажок улуг болуушкун. Юбилейлиг чылда социал-экономиктиг хөгжүлдеии дүргедедиринниң планнарын боттандырарынга эде тургустумуушкун. Оның бүгү бирааны улуг ролюду ойнаар ужурлуг. экономиканы болгаш чонның амыдыралының чаагай чорууи улам ынай бедидерии хандырарынче бистиң бүгү күчээнгейивис мөөнеттинген турар ужурлуг.

1987 чылдың планында онаалдалар улуг. Оларны боттандырары ажыл-агый болгаш социал айтырыгларны шинтирлээриниң чаа принциптери болгаш байдалдары-биле дорт хозбашкан.

Планның онаалдаларын боттандырары ажылчыныарның, колхозчуларның, интеллигеициянын чүткүлдүг ажылын, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының хей-ниитя организацияларының бүдүрүлге бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге бедик бүдүрүмчүлүг ажылдаарынга бүгү-ле чугула байдалдарны тургузарының талазы-биле, социалистиг чарыышты калбартыры-биле организакчы түскай утланышкынныг ажылын негээр.

1987 чылдың планын чедиишкиниг күүсеэнгеи дээрге —СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шинтирлеринге дүүштүр боттандырарынга аажок улуг бурунгаар базымны чылыры ол-дур. (Адыш часкавшкыны).

Илеткелди кызыра парлаан.

(СЭТА).

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1985 чылда ССРЭ-ниң бюджединиң күүселдезиниң дугайында

ССРЭ-ниң сан министри депутат Б. И. ГОСТЕВТИҢ илеткели

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели ССРЭ-ниң 1987 чылда Күрүне бюджедин силерге чугаалажкын көөрү-биле киирип турар.

Беш чылдың иштиң чылында совет ниитилел СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң эгезии салганы социал-экономиктиг дүргедезиниң оруу-биле база бир херии базымны кылыр ужурлуг. Партияның ажылдаан кылганы болгаш ниитилелге чаартылганың, чаа-чаа арга-кевирлерии дилеп тыварының байдалын бадыткан тургускавы дидим шинтирлеринң болгаш ёзулуг революстуг хөделиишкиннерииң стратегизиз аңаа идигии бээр апаар.

Күрүнекиң кол сан-хөө планы боол турар бюджетте чамгыс аай сан-хөө политиказының кол-кол угланышкыныары боттанып турар. Материалдыг бүдүрүлгеии хөгжүдерииге болгаш чонның чаагай чорууи бүдүрииеринге сан-хөө көрүнүшүнүң мөөнеи турар.

Бюджет болза, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бадылааны беш чыл планының даалгаларын барымдаалаан, совет экономиказа өөгүүр бурунгаарлаашкыныарга даянып, ниитилел хөгжүлдезиниң бүгү угланышкыныарынга сан-хөө базазын тургузарын көөрүп турар.

Улус ажыл-агыйын ийтенсификастаары, ниитилел бүдүрүлгениң немелде өзүлдезиниң темпилерии бедидери планны болгаш бюджетти күүседириге таарымчалыг салдарын кедирип турар.

1986 чылда ниити экономиктиг көргүзүлериин бирээзи— орулга талазы-биле даалгалар чедиишкиннег күүсеттинип турар. Оон 9 хуу немештар өскеи чорүү ортумаа-биле мурнуидагы беш чылдың чыл санынаи бедик боол турар. Күралдарлының бүгү хевирлерии, ажыглаары ажыктыг аңаргап, продукциниың бот-үнеин кудулаан. Чүгле чиг этти, материалдарның, оттулар чүүлүүн болгаш электри энергиязының ниити чарыгдалын хөөшкеткенникеи күсеп-биле миллиард кире рубль каматтынар апаар.

Бюджеттаи орулгалары өскеи. Орулгаан планнан ажыр киирялде 3,5 миллиард рубль болуур.

Экономиканда бурунгаар баазынар-биле чергелештир шинтирлеттинээн айтырыгларның болгаш иетвестериид ам-даа хөөеи эвелии дооступ турар чыл көргүскеи. Үлетпүрүүн дыка хөй азырларында, тудутта, көдээ ажыл-агыйда сан-хөө экономиктиг ажыл талазы-биле улуг четпестер ам-даа үзүткаттынаан. Дыка хөй санныг бүдүрүлгелер чаргыдалары хөөшкедиринии, орулгалыг чорукту өстүрериин талазы-биле онаалдаларны күүсеэнгеии чедип албайн турар.

Делегей рынокчуун деп-лески хөөс шинъюктуралы, ертектериин, млаиныи нефтиге болгаш нефть продуктуларынга ертектериин чайгылыышкыныары даштыкы савыгдан орулгаларыны бюджетке киирериие салдаа чедирген.

Интеркосмос өөгүлеиин орулгае экономиканы шилчиндерии дүргедедиринге улам агыйын акшалаидырарынга газалга 20,2 миллиард рубль түңнүг акшалаидырыышкыны көрдүнген.

Үлетпүрге эртем-техниктиг дешилгеии, бүгү бүдүрүлге күүсүзүн шынар талазы-биле чаартырынче улганган адырларже дыка хөй сан-хөө курлавырларын үнүдүрер.

Машина тудуушкуну мурнаи турар темпилерге акшаландырыышкыны — 11,5 хууну алыр. Ол оиза сагыш салыышкының чүүлү — одалга-энергетика комплекизи. Индустрияже үнүдүрген күрүне салыышкының дөрт рубликиің бирээзии ынаар чорудар.

Бүгү үлетпүрүүн келир чылдан эгелеэш шилчии киирера ажыл-агыйны чорударының чаа байдалдарында акшаландырыышкыныың кол үмер дөзү каттыжышкыныарның боттарының чылдаларын, чүүн-даа мурнуида орулга болу бээр. 1987 чылдың планында ону 119,7 миллиард рубль кылдыр тодаратқан.

Планның болгаш бюджеттиң онаалдаларында курлавырларың бүгү хевирлерии үнделзии-биле ажыглаарыиче угланышкыны тодаргай илеттингеи. Оон күсели-биле орулганың немей өзүлдезиниң чартыидаи хөйну алыры төлевилеттингеи.

Каиналганың кол курлавыры —чиг этти, материалдарның, белеи продукциниың саарлышкыныың үезии кызыгары. Ол сорулгаиы шинтирлээрии шыңгыы контрольга алган турар ужурлуг деп, оратор онзалаи демделээн.

1987 чылда үлетпүрүүн бүдүрүлге фондуларын техниктиг чаартыр болгаш сайзыранғайжыдар талазы-биле улуг ажылдарны чорудар. Ону кылырыига 90 миллиард хире рубльди үнүдүрер. Социал-экономиктиг дешилгеии дүргедедиринге, адырларниң сан-хөөзүн быжыглаарынга продукциниың шынарын үнделзии-биле бедидери бирги чергенің ужур-дузалыг болуп турар. Анаа сан-хөө талазы-биле салдар чедирери күштелир. Үрей кылган чүүлдерден чидириглер, ону эдериие чаргыдаллар экономиктиг идиг берииишкиниң фондуларынга дорт салдарлыг болур.

Агроүлетпүр комплекизиие материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының онаалдаларын боттандырып чорударынга мөөнеэр. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин болгаш оларның-биле холбашкан адырларны хөгжүдериите 166 миллиард рубльди азы улус ажыл-агыйында бүгү салыышкыныарның үштүн бирииеи хөйну үнүдүрер.

Бот-орулга-чарылгалыг харылзааларны быжыглаарынче болгаш хөгжүдериите кол киичээнгейии углаидырар. Ол сорулга-биле сан-хөөну организастарын үнделзии-биле өскертир, оларны тургузарын долузу-биле нормативтиг базаже шилчидер.

Хөгжүп орар чурттар-биле, а ол шыкаш сайзыранғай капиталистиг күрүнелер-биле кайыышга-даа ажыктыг болгаш деп эргелер үнделзиие экономиктиг кадыы ажылдажылганы чорударынга эргежок чугула акша-хөреигии база ажыглаан. Бистиң социал-экономиктиг хөгжүлдевистиң планы тайбың тургузукчу күш-ажылче, делегей арелазынга үретүңелдиг кадыы ажылдажылгаже угланган.

Боо-чевескети эңдере бүдүрериче кижи күжүн, материалдыг болгаш сан-хөөниң канчаар-даа ажоок улуг курлавырларын бодамча чок чаргыдаарынга Совет Эвилели чайгылыш чок удур туржүп келген. Ынчалза-даа Рейкьявикке ужуражышкын болгаи сөөлгү болуушкуинар АКШ-тың шериг талазы-биле артык күшту чедип алырын уламчылап турарын көргүскеи. Ынчангаш милитарисчи империалистиг болуктериниң талазында даймы аймыны туруп турда, бистиң Чепсектиг Күштериивис чүүлүүн камгалаимр аргазын камгалаарынга чеже хире херек болдур, шынаны алырлар. 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединде камгалаага 20,2 миллиард рубль түңнүг акшаландырыышкын көрдүнген.

Бүдүрүлгелериниң акша-хөреигизиниң күсели-биле ажыл-чы чонның аймырал байдалын экижидериие чаргыдаллар дыка өөр. Чонның орулгаларының кол үмер дөзү ажыл төлевирии сайзыранғайжыдар талазы-биле улуг хемчегер айыттынган.

126,2 млн. дөрбелчии метр ниити шелдүг чурттаалга башкыларын тудуп тургузарын төлевилээн, ол болза беш чыл планының онаалдазыидан дыка ажын турар болгаш эрткен беш чылда чылда орту-маа-биле ажыглаалга киирип турганыидан 15,8 млн. дөрбелчии метр хөй болур. Чурттаалга тудуумга бүдүрүлге фондуларындан улуг хемчээлдиг көрөнгүлерии киириштирер апаар. Ол чорук 8,2 млн. дөрбелчии метр чурттаалга черии тударының аргазын бээр. Чурттаалга-кооператив болгаш хуулуң бажың тудуушкуиуиң хемчээли оскеи турар.

Улус өөредилгезиниң болгаш кадык камгалалының материалдыг базазы улам ынай хөгжүүр болгаш быжыгар.

Бойдусту камгалаар талазы-биле ажыл дыка калбарар.

Эвилелдешкеи республикаларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугайын чугаалаан тура, ол республикалар талазы-биле план беш чыл планыига дүүштүр тургустуган дээрзии илеткелчи онзалаи демделээн. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1986 чылдың июльда хүлээп алганы «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтирлеринге дүүштүр социал-экономиктиг хөгжүлдеии дүргедедирн дээш улус депутаттарының Советтериниң ролюн улам ынай бедидер болгаш харысалгазын күштелдирер талазы-биле хемчегер дугайында» докладты планда көрдүнген сорулгаларны шинтирлээрииге улут ужур-дузалыг боол турар.

Чурттуң чамгыс аай улус ажыл-агый комплекизин быжыглаарынга республика, крайларның болгаш областарның салыышкынын улгаттырбышаан, экономиканың хөгжүлдезиниге девискээр болгаш адыр талазы-биле үнделзиннерии шын холбаштырары чугула.

Республика бүрүзүнүң хөгжүлдезиниң талазы-биле тодаргай онаалдаар планда көрдүнген.

Чижээ, РСФСР-ге машина тудуушкуну, газ болгаш химия үлетпүрү дүргеи темпилиг хөгжүүр: Кара хөрзүнүүт эвес зонага экономика болгаш социал адыр улам ынай хөгжүүр. Сибирниң болгаш Ыракку Чөөн чуктуң районнарының экономиктиг күүсүзүн улгаттырарынче улуг киичээнгей салдынган.

Илеткелчи оон ынай эвилелдешкен республикаларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң чедиш алыр кол чүүлдеринге доктаваан.

Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле план даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганы үнделзии-биле сайзыранғайжыдар талазы-биле хүлээп алган доктаалдарны барымдаалап ажылдап кылдыганыны илеткелде демделээн. ЭДЧ кежигүнү чурттарының социалистиг экономиктиг интеграциязы улам калбарып, канилаар. Бот-боттарының аразында садыгаажышкынның хемчээлиниң өзүлдези-биле чергелештир кадыы ажылдажылганың чаа хевирлери, чижээ, дорт бүдүрүлге харылзаалары, бүдүрүлгелерии, кадыы тудуп тургузары ышкаш кадыы ажылдажылганың чаа хевирлери улам хөгжүүр.

Даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулга талазы-биле министерстволарның, ведомстволарның, каттыжышкынныарның болгаш бүдүрүлгелериниң эргелери дыка калбаргай болгаш харысалгазы бедеэи. Оларның кол киичээнгейии экспорт күүсүзүн калбартырынче, даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганың ажыктыын бедидерииче утланган.

Н. В. Талызин түңнелиниде мынчаар чугаалаан:

Келир чыл —Улуг Октябрьның 70 чылы. Бистиң чурту-вустуң төөгүзүнүге ол канчаарда аажок улуг болуушкун. Юбилейлиг чылда социал-экономиктиг хөгжүлдеии дүргедедиринниң планнарын боттандырарынга эде тургустумуушкун. Оның бүгү бирааны улуг ролюду ойнаар ужурлуг. экономиканы болгаш чонның амыдыралының чаагай чорууи улам ынай бедидерии хандырарынче бистиң бүгү күчээнгейивис мөөнеттинген турар ужурлуг.

1987 чылдың планында онаалдалар улуг. Оларны боттандырары ажыл-агый болгаш социал айтырыгларны шинтирлээриниң чаа принциптери болгаш байдалдары-биле дорт хозбашкан.

Планның онаалдаларын боттандырары ажылчыныарның, колхозчуларның, интеллигеициянын чүткүлдүг ажылын, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының хей-ниитя организацияларының бүдүрүлге бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге бедик бүдүрүмчүлүг ажылдаарынга бүгү-ле чугула байдалдарны тургузарының талазы-биле, социалистиг чарыышты калбартыры-биле организакчы түскай утланышкыныг ажылын негээр.

1987 чылдың планын чедиишкиниг күүсеэнгеи дээрге —СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шинтирлеринге дүүштүр боттандырарынга

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧҮГЛЕ ЭГЕ БАЗЫМДА

Ниитилелди шынар талазы-биле чаарты тургузарының үе-чадазы — ажы үе-чада бодунуң ажыл-чорудулгазын ажылгырын болгаш шудургуун үнелеп көрде, чаа-чаа күжениишкиннерни, принципиалдыг чорукту партиядан, ооң организация бүргүүнден негеп турар деп партияның XXVII съездизиниге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг элеткелинде айыткан. Чеди-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң партия организациязы отчёттуг үеде ол негелделерге дүүштүр ажылдап шыдаан бе? Ол айтырыгга организацияның отчёттуг хуралынга кирмишкенер тода харыны албаан. Ажыл-агыйда эде тургустуунушкун ам дээредиве чүгле эге чадада деп түңнеэлди партком секретары Т. Х. Демчиктиң элеткелинден, хуралга сес алганнарның санаалдарындан үндүрүп болур.

Ажыл-агыйның бо чылдың эрткен тос айларында экономиктиг көргүзүглериниде чүгээр эки түүлдер бар: күрүнеге сүт, дүк садарымыг планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеттинген, гектар чер бүргүүнден 14 центнер тараа ажаан алдынган. Күш-ажылчы коллективтерден ажыл-агыйның Хорум-Даг салбырының Дон-Терек сүт-баразы феомазы, Ак-Хая хойжу бригадазы болгаш витаминниг сигеи далганы белетиээр эвено боттарынга алган социалистиг хүлөлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен.

Ынчалза-даа ажыл-агыйда ооң-еске эки депки дег түүлдериниң барык чогун хуралга коммунистер чидиишиле шүүгүмчүлээн. Совхозтуң экономиказының кол эдыры — хой ажылы, а хой четпес түүлдер мында. Совхозтуң малчыннарының бо чылын түе баш малга ономаштыр ортумаа-биле чүгле 70 хураган, 46 быжаа алганы дыка куду көргүзүг. Мал бажын өстүрериниң планы база күүсеттинмейн турар. Бо чылдың эрткен тос айларында күрүнеге куду деңзинлиг, арган мал дузаваганындан совхоз түс үжен муң ажыг рубль карылгалыг болган, бегай шынарлыг дүк даөш карылга барык сес муң рубль четкен. Күрүнеге дужаагаи сүттүң чүгле 57,8 хуузу бирги сорттуу болган, ол дээрге базала эвээш эвес чидириг дээрэн билдингир.

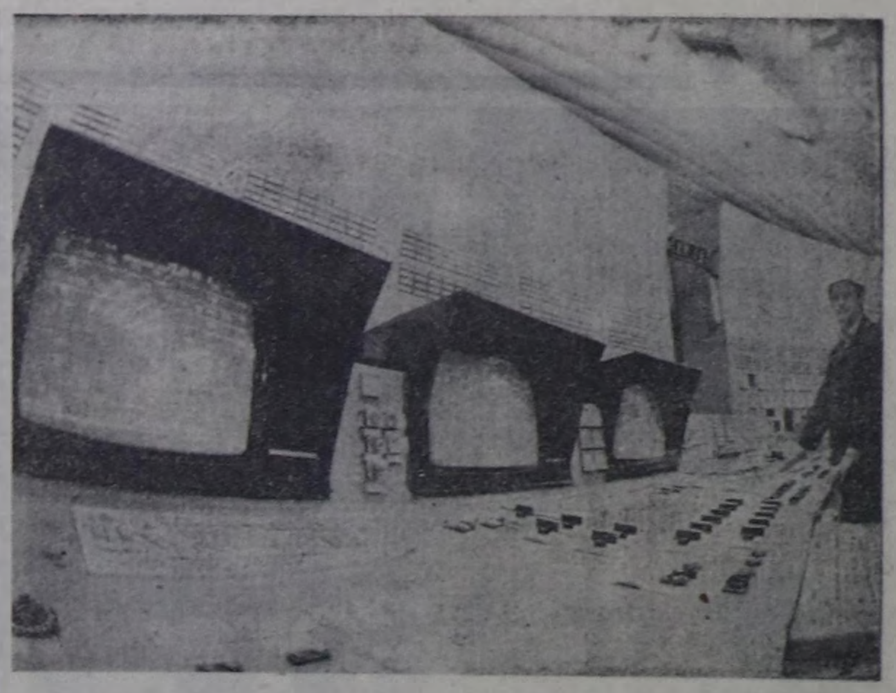
Чамдык малчыннарның эргарысалга чок чоруунган, бо чылдың ноябрь 1-деги байдал ёзугаар алырга, инитизи-биле 30 муң рубль түңнүг ереллг кижилер бар. Оны түе-түе кижилерге хамаарыштыр алыр болза мындыг: М. В. Тайовта — 6180 рубль, М. С. Кестээде — 4110 рубль, О. Д. Байыр-оолда — 2774 рубль даөш оон-даа өске.

Малдың уксазын экижилер талазы-биле эртемге үнхенилеттинген хемчеглерни мал ажылының түрүкай эртехнигилери ажык эрөңгей чорудуп турарлар. Малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таварымчалыг байдалдарны тургузарынче база чогуур кичээнгей салдынмаан. Маңаа хамаарыштыр Ак-Хая хойжу бригадазының кыштагларын ап болур. Оларның кайызы-даа электрижиттинмээн, а электри шугуму кыштагларын шуут чаны-биле шейлүп чоруткан. Ынчангаш оларны электрижидериниге хей күшдаа, чарыгдалдар-даа негеттинмес. Чүгле ажыл-агыйның удуртулгазының, партком күзели, күжениишкинни четпейн турар.

Чер ажылында байдал база ындыг-ла эки эвес. Совхоз каш чыл улаштыр черге тараан үрезинни безин чүгле халдың чоллуг ап, харыда-аа ону безин албайн келген. Бо чылын гектар чер бүргүүнден 14 центнер тараа ажаан алырынга агаар-бойдустуң таварымчалыг байдалдары удуг дузалыг болган. Ак-Хая, Хылдыг-Үөүк, Удуг-Хову болгаш өске-даа тарылга шөлдерни бок үнүштер шыва алган. Хорум-Дагның суггарылга системазының тудуу ам-даа ажыглалда кирбээн.

Ол бүгү партия организациязының бодунуң иштики ажылында четпестерниң түңнели деп шын түңнелди хурал үндүрген. Ажыл-агыйда чоокуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгээн, лекция пропагандазының ажылы куду деңелде, партком совет, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хей-ниитп организацияларының ажылын кошкак удуртуп келген. Ол бүгү партия хуралынга дорт айыттынган болгаш чоокку үеде чайлаттынар, ажыл-херек эжижир боор деп идегелди арттырган.

О. КАРА-САЛ.

Тюмень областың соңгу талазында үлетпүр төвү Сургуттуң нефть тывыкчылары ажылдың темнизин бедидип турарлар. Беш чылдың бирги чылының эезинден бээр күш-ажылчы коллективтер планнан ажыр бир миллион тонна ажыг чиг эттп тыпканнар.

Нефть болгаш газ —хоорайның экономиказының үндезини. Бо ажыктыг казымал байлактарның тывыжын бүгү талазыг ковудетпишээн, Сургуттуң ажыл-шинчилери чаа одаар түүл чыдар черлерде шинчилел ажылдарын идепкейлиг чорудуп, нефть тывыжының болгаш энергетика курлавырларын ажыглаарының системазын сайыдыпгайжыдып турарлар.

Сургут ГРЭС—нефть, болгаш газ устывыжынга энергия бээринең кол хандырыкчызы болуп турар. Ол нефть адаприилиг газ-биле ажылдап турар. Бегүн ооң күүзү 5700 мегаватт ажып турар.

ЧУРУКТА: ГРЭС-тиң ийнги волчоонин эртелеминиң блок шиттеринин бирөзүнүн чанында.

И. САПОЖКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УДУРТУЛГАНЫҢ КОШКААНДАН

Администрацияның болгаш аппараттың ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссиялары «Шекпээр» совхозтуң парткомунуң удуртуп турарының дугайында айтырыгны СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бюрозунга чугаалашкан.

Совхозтуң парткомунуң чакында К. Б. Кууларга, М. К. Хомушкуга, Л. С. Кууларга удуртқан кедээ ажыл-агый машиналарын болгаш автотранспортту, инитиниң малынга чемин, суггаттыг черлерни чөп ажыглап турарын контрольдаар үш комиссия тургустунган болгаш ажылдап турар. Олар чаа, депшилгелиг түүлдерни эскерер болгаш көл зоотехник турган В. С. Монгуштуң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, кадрларның ажылдан үнер, кирер чоруун кызырар дугайында В. П. Ооржактың, ферманың, ховуда, тудугда парторганизацияларының отчёттарын дыңнаан.

Кыдмыган чамдык ажылдар-биле чергелештир администрацияның болгаш аппараттың ажылын контрольдаар комиссиялары, партком удуртуп турарында четпестерни, чедир кылдыңмаан түүлдерни бүрөдан шыңгыы айыткан. Күрүнениң планныг даалгаларын күүседир талазы-биле удуртукчулар, түскай эртемниглерниң мурнунга шыңгыы негелделерни тургузуун шыдаваан. «Шекпээр» совхоз оң бирги беш чылда 3 миллион рубль карылгалыг болган. 1986 чылдың январь 1-де совхоз 10467 рубль ере-самчыгдалдыг турган болза, ооң соонда 56321 рубль четкен.

Совхозтуң экономиказының сандаргай байдалы экономистер С. С. Монгуштуң, З. О. Ховалыгның дүвүретпейн турар. Чамдык удуртукчуларның, коммунистериниң талазындан партиялың, күрүнениң сагылга-чурумун, социалистиг хоойлудүрүмүү каржызы-биле кижидар чоруктар тургудаан, бо чылын 5 коммунисти шыңгыы хемчег алган, 2 кижини партиядан үндүрген, коммунист турган бир кижи кезекче хоойлуун ёзугаар шиитпирин чорукпаның бюронуң доктаалында демдеглээн.

Бо болгаш өске-даа четпестер парткомунуң, аңаа хамаарыжыр парторганизацияларының, комиссияларның ажылының багай тургустунганын, партия Уставының негелделерин коммунистериниң четпес күүседип келгенин тодаргай хереглеп турар.

А. ХЕРТЕК,
Барыын-Хемчик район.

ЭКИ ҮҮЛДЕР ТУРЗАЖОК...

Өөредилгени бүдүрүкчүлүт күш-ажыл-биле холбаштырарының ленинчи принцибин долузу-биле боттандырары, өөредилгениң ажыктыын бедидерни, аныяктарны бот-тускайлаң амыдырала болгаш күш-ажылга белеткээрин, чаа инитилелдиң медерелдиг тургузукчуларын кижизидерин үндезинин-биле эжижедиин шиитпирлин-биле чедип алыры — аңы үеде чырыдымыкшын ажылдакчыларының мурнунга партиниң салын турар кол сорулгалары мындыг. Ол сорулгалар Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазында тодазы-биле айыткыган. Бо хемчеглениң хереқ кырында боттанып эгелээнин ам безин көрүп болур. Аңаа хамаарыштыр Кызыл районнуң школаларын ап болур.

Соолгу ийи өөредилге чылында районнуң школаларының материал-техниктиг баазазы көзүлдүр-ле эжижээн деп чырыдымыкшын ажылдакчыларының профэвилелиниң район конференциязынга демдеглээн. Сукпак болгаш Баян-Кол суурларда каймызынга-даа тустузунда 600 ажыг өөренкчи өөренир школалар, район төвү Каа-Хем суурда 140 уруг турар өөрэн-сад ажыглалга киргеи. Терлиг-Хая, Кунгуртуг школаларындан аңгыда артқан школалар шуптузу өөредилгениң кабинет системазынче киргеи. Школаларда башкы мергежилиниң мастерлери чылдаа чылче ковүдеп турар.

Ооң-биле чергелештир районнуң школаларында күш-ажыл өөредилгези болгаш профессионалдыг белеткел талазы-биле ажылзар шынаа-ла эжижээн. Школаларның база совхозтары — «Тиилелгеш», «Шамбалыг», «Кара-Хаак» өөренчилериниң будүүргүе бригадаларынга ургуларының чурттаарынга болгаш ажылдаарынга таварымчалыг төптерни тудуп берип, түскай эртемниглерни оларга быжыглаан. Ылаңгыя «Сукпак» совхоз-биле шында школаның харылзаазы өскелерге үлегерлиг. Школада автомобиль, трактор болгаш көдээ ажылагый машиналарының кабинеттерни ажыл-агый боду дерип бергеи. Бо чылын совхоз школага дериг-херекселлер садып, кабинеттер дерипринге 11 муң рубльди үндүргеи. Ынчангаш школада бар он сес кабинеттиң эки дериттингенинде ажыл-агыйның үлүг-хүүзу улуг. Школаларның хей кезиинде күш-ажыл өөредилгезиниң, профессионалдыг белеткелдиң кичээлдерин эртиперинге ажыл-агыйларның көдээ ажыл-агый талазы-биле түскай мергежилдиглериниң идепкейлиг киржип турары эки салдарлыг боон турар. Ол бүгү эки эгелээшкиннериниң амыдырала боттанып турарында школаларда профэвилел организацияларының үлүг-хүүзу эвээш эвес деп конференцияга демдеглеттингеи.

Ынчалза-даа чырыдымыкшын ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң ажылында четпестер эвээш эвес. Ылаңгыя башкыларны чурттаалга бажыңнары-биле хандырары чедир шиитпирлеттинмейн турар. Чижээлээрге, 1985 чылда план ёзугаар башкыларга 37 бажың бээр турган болза, дерек кырында чүгле 23 бажыны башкылар алган. Башкыларны аъш-чем-биле хандырарында база четпестер бар. Маңаа дыка улуг роль черлерде көдээ Советтерге оналаажыр-даа болза, Элегес-Аксы, Баян-Кол, Шамбалыг, Шынаа Советтериниң школалар-биле харылзаазы кошкак боон турар. Чырыдымыкшын ажылдакчыларының аразында спорт болгаш культура-массалыг ажылдар кошкак. Ынчангаш айыттынган четпестерни дарый чайладырын, чаа ёзу-биле ажылдаарын профэвилел райкомунуң чаа составынга конференция даасқан.

Д. ЧЫМБА.

ХЕМЧЕГ АЛЫР ҮЕ КЕЛГЕН

Чонның аргыштырылгазында, харылзаа хандырылгазында четпестерни илеткен чагаалар редакциянның почтазынга түргүлүү кээп турар. Бии-Хем районнуң Сесерлиг суурдан бо удаада мындыг чагаа келген. Районнуң кайы-даа суурларынче автобустар чоруп турары эки-дир. Сесерлиг суурга автобустар чүге доктаавайн турарын? Эртеен автобустар ында-хаая доктаай каапканда, Тураче-даа, Кызыл хоорайже-даа баар дээн кижилер бут кырынга тура чедип турар. Туран хоорайда билет садар кассадан Сесерлиг чедер билет садып алыр дээрге, ыяан-ла Кызыл чедир садып алыпар дээш хоржок, албадаар боор-дур.

Чоокта чаа Сесерлиг чедер 5—6 кижи билетти оттур Кызылче садып алган, Сесерлиге дүүн кагдынып. Ynшак чидирип, Туранга бир хонуп чыдар эвес. Садып алыр ужурга таварыштывыс.

Моон мурнунда Ээрбек суурже автобус неделяның понедельник, среда, суббота, воскресенье күннеринде чоруп турду. Ам чүге чорбастаавын? Орук багай бе дээрге, Бичеваан-Колга чедир орукту асфальтылаан каан болгай. Ээрбек—Кызыл аразынга автобус чоруурун чүрүмчүдер үе келбээн бе? Автобус чорбастаавындан Ээрбектиң чурттакчылары Кызылдың хоорай иштинге чоруур № 7, 11 автобустарынга дилги фермазынга чедир олурупкаш, Ээрбек кайы сең дээш, чадаг базыштары чаңчыл болу бергеи.

Сесерлиг суурда радио ажылдавастаандан бээр бир чыл ажып турар. Моон мурнунда муң-не сымыранып турган чүве. Бии-Хем районнуң харылзаа белдирииниң ажылдакчылары радио четкизиниң ажылын чүге хынап көрбейн турарлы? Сесерлиг суурга почта салбырын чүге ажыдып болбазыл? Ол-бо черлер-биле телефон-биле харылзажып чугаалажыр дээш Туран аза Кызыл хоорай кирер ужурга база таварышып турар бис. Чонның хандырылгазында бар боон турар четпестерни дарый чайладыр талазы-биле районнуң удуртукчулары хемчег алыр үе келгеи.

С. УДУМБАРА.

ЭРГИП-КЕЗИП ЧОРААШ...

Чаймың кайы-даа эзлчээнде оон оруу үргүлүү малчын кодакнарже углаар. Ховуларда одар-белчинирге чедиппес боон турар чүве — суг. Хойжу турлаглардыг чер-чери-биле чапты берген шөлдерге, хүнзедир-даа чоруурга, дажыракталып агып чыдар хепшир-даа сүттә таварышпайн барып болур. Ынчангаш Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң ийи дугаар хойжу бригадазының малчыннарынга водовоз чолаачызы А. Б. Ломбу күзенчиг кижилериниң бирөзү.

Аркадий Баадыр-ооловичмоон мурнунда чылдарда ажыл-агыйның өске хей-хей чүүктерин сөөртүп, чолаачы ажылга ыяк мергежий берген. Ажылдың харысалгазының база чугулазын барымдаалаан, дуржулгалыг ишчинин ийи дугаар хойжу бригадага бажыглаан, малчыннарже суг сөөртүрү-биле водовозту үндүрүп берген.

Бо хүннерде малчыннар инитиниң малын түс-түс кыштагларында кадарып киргеи. Оларда мал чемниң курлавырын хире-шаа-биле чедирген. Бо талазы-биле хойжу бүрүзү чайын, күскү үеде элээн ажылдаашаа, сигенин, мал чеминиң өскедээ хевирлерин белеткеп алган. Чылыг-даа, кур-даа кажааларны белеткээн бо чылын багай эвес болуп турар, чамдык кыштагларда чаа тутқан кажаалары, чунар-бажыңнарны кылган.

Чаа объектилериниң мааңгыя чунар-бажыңнарының туттунгаш-биле чергелештир сугга хереглеп немежин турар. Ынчангаш суг сөөртүкчүзүнүң ажылы ковүдээн.

— Суг-биле хандырар ужурлуг бригадамда он сес кыштаг бар— деп, ол биске чугаалады.— Суггат эки болур болза, малдан алыр продукция багай эвес болур, ылаңгыя чаш хураганнарга чылыг суг доктаамал херек.

«Чаа орук» совхозта, ооң девискээри колдуунда бичө хемнер акпайн чыдар ховуда турар. Мында бөгүнге чедир шинчилеп каан чиг эттиң курлавырлары тывыштың өөрүлдезин 2005 чылга чедир хандырып болур аргалыг деп, «Актюбинскнефть» бүдүрүлге каттыжышкынының кол геологу Борис Селиванов мейээ чугаалап берген.

Эрткен чылын Актюбинск чоогунга, бо черлерини-биле айырга, мындыг-ла хей эвес — 1,5 миллион нефть алдынган. Ынчаргa Жанажолга чер адаанда ооң бирги дамдызын үндүрүп алганындан бээр үр үе эртчик бе? Ол үүле бир чыл бурунгаар болган мынайгыай. Депшилгениң дүргедээшкининиң үезинде ол темпилерниң төлептинин чугаалаан ажыы чок мынаан-тыр.

1986 чылдың чайынында шинчилеп каапкан курлавырлардан алган көөрге, он ийиги беш чылдың төнчүзүүнде «Чаа орук» бөгүн мынаан 1,5 миллион тонналы эвес, а 4,5 миллион тонна тывышты берип турар болу бээр. XXI үе чылдың бирги беш чылының төнчүзүүнде нефть тывыжының хемчээли хей-хей катап өзер. Бо дээрге келир үени бодап, бөгүнгү байдалдардан көрөш, тургускан планныг көргүзүглер-дир. Каспий чоогунуң нефть тывыкчылары бо чылдар дургузунда хол куруг олурарын бодавайн турарлар болгай. Актюбинск область талазы-биле геология каттыжышкыны, Селивановтуң чугаалаанын шынаш, нефть чыдар чаа курлавырларны белеткеп турар, ылаңгыя 1990 чылдың соонда ажыл-херек шуут-ла үндезинин-биле өскерли бээр.

...Моөң мурнумда ийи диптиң кызыгаары тодаргай кестүп чыдыр. Урал хемниң оң талакы эриинде, Уральск хоорайның кыдыында, тураскаал Европа биле Азия аразында кызыгаарның демдээ болуп турар. Хемниң кежилдир көвүргүлеп неже бергеи Азияже кире бээр сеи. Оон ынай орук чөөн чүкче углай берген болгаш кышкы хат-шуурганнар болгаш чайгы ыанг-халдыын үезинде шилээн чыдар кавак суур Аксайга чедире бээр. Оон девискээринде Каспий чоогунда ең улуг будүүргелериниң бирөзүн — Карачаганактың газ-конденсат чыдар черинииң ажылдап кылыышкының болгаш чаартыкылыын ажылдарын чорудуп турар.

Аксайда чоокта чаа тургускан «Казахгазпром» бүдүрүлге каттыжымышкымының кол инженери Валерий Казаков маңаа каш чыл буруңгаар Оренбурггаа чедип келгеи.

— 1979 чылдың чайынында ам бисте сураглыг апарган № 10 и дээр бирги үлетпүр скважинаазын ажыглалга киирип турганыының хереңизи болган мен— деп, Валерий сактып турар.— Ооң ерүнээшкининиң Андрей Жарлыгасовтуң бригадазы чорутқан. Ол ажылы дээш Ленин ордени-биле шаңнатқан чүве. Ол СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады болуп чорду. Баштайгы скважинаны кылып, чорударынга бүгү коллективтиң киирген күш-ажылының хемчээлин демдеглекээш, чер үүзээр мастериниң ачы-хавыраазының дугайын чугаалап турарым ол. Карачаганактың чер каъдында базымышкын 600 атмосфера ажып турар. А ында нефть чыдар черниң ханызы Оренбурггуундан ийи катап хей. Ол дээрге 4000 ляре метр-дир. Чүгле бо ийи фактор безин чер ерүнээшкилеринге дизы-бүрү бергелерни таварыштырып турар.

Ындыг-даа болза, Каспий чоогунуң кара болгаш аккөк «үүжезининң» берге аажы-чаңының дугайында каш сес. Бо черлерниидве ышкаш хенертен болу бээр үүдлер делегейниң кайызынга-даа ам-даа болуп көрбээн болгай. Ындыг болганда, баштайгы удаада белен техниктиг шиитпирлер, ажылдап чаңчыга бергеи технологиялар турбаан. Чамдык дөмейлешкек үүздериниве бо черниң газы-биле төрелдешкек оренбург дуржулганың турганы шын-на харыя.

Каспий чоогунуң нефтизи биле газынга дешлешкин дег ындыг үүлдер делегейде чок дээр дугайын үстүнде чугаалаан бис. Чыдаганы үүле черниң иштики каттарында бедик базымышкында чаштынмайн чыдар. Карачаганактың газында, чижээ, аймыылдыг холуксаалар — күүрүлүг водородтуң болган углекислоталыг газтың алды, парафининиң үш хире куузу бар болуп турар. А Тенгизтиң нефтинде күүрүлүг водород оон-даа хей — 20 хуу чедип турар. Бир эвес ону хоолай дамчыдыгазынга идегелдиг кыдыыр чажырын кагбас болза, ындыг аймыылдыг болган дүрген часпы берип болур холуксаа эвээш эвес берге үүлдерге чедирип болур.

База бир чижектен киирип көрейн. Чок дээн дүргедээшкилеринге безин Каспий чоогунуң чиг эдп-биле демнеэл кылыры аңаа-ла эвес болуп турар. Чер иштинден ерүнеп үндүрген черниң ажсынга кедүрүлүг келген газ дыка сооп каар, ооң соонда хоолай дамчыдыкчыларының ханаларынга элээн хей хемчээлдиг парафин чыпшынып чыдып каар. Ол бичин болганда бүгү системаның ажылынга бергелерни таварыштыра бээр. Шак ындыг болуушкундан чайлап, адырлып алыр дээш элээн каш идеяларны тып үндүрген.

— Бистиң бир ажылчыныыстың киирген саналы элээн бедүүн болган практиктиктиге ажыглап болурун көргүскен — деп, Аксайдан кол инженер Валерий Казаков сактып чугаалап турар.—Ооң утказы мындыг. Хоолайларга ховуддуг поршень ажыглаар. Ол базымышкының аайы-биле газ-биле кадыы шимчеп чокташ, хоолай иштинге артып калган парафин артымчыларын кадыы үүлүп үндүрүп көөр. Вистер бо технологияны элээн каш чылдар дургузунда чедиишкининг ажыглаан тур бис.

Бо черниң конденсадының дадарыычал шинарлыг болганы база бир шыңгыы айтырыгларны тургузуун турар. Хоолай дамчыдыгазынга ажыглаар каанын тускай чаа сорттары, оларны тудуштуур каанаарының онаа методиказы, хоолайларның ханаларын кылыпадыы каанын— скважинаны айлыы чок ажыглаарының бүгү комплекстерин хандырып болур аргалыг.

Ам Карачаганакта чылда 3 миллярд кубометр газты, 2 миллион тонна конденсатты тып ап турар. Бо беш чылдың төнчүзүүнде бо ийи сан адак-ла өөрге дарт катап көвүдөөр ужурлуг.

Юрий ШПАКОВ,
ПМА-ның корр.

ЭДЧ: интеграция боттанышкында

ЧАА ҮҮС ЧЫЛГА НЕФТЬ БОЛГАШ ГАЗ

Ай бүргүү эрткен түдүм чаа улуг тудугуун— Каспий чоогунуң нефть болгаш газ чыдар провинциязының хевирлери улам-на көскү апар чыдар. Ол дээрге ЭДЧ кежигүнү чурттарның объектизи-дир. Кажен-бир шагда эзи-куруг болгаш кадыгдошкун чыткан Каспий чоогунуң девискээрин шингээдип алырынга совет кижилер-биле кады акы-дүүмалышкы социалистиг чурттардан келгилээн ажылчыннар болгаш түскай эртемниглер киржип турарлар. Чоокку үеде бо девискээрге, Барыын Сибирь-биле чергелештир, социалистиг дем каттыжымылга чурттарның улус ажыл-агыйынга хереглээр үнелиг минералдыг чиг эттиң — нефтиниң болгаш газтың ең улуг хандырыкчызының бирөзүнүң салымчолу шиитпирлеттинге бээр.

Бойдус Каспий чоогунуң чер иштинде чыдар байлаан нефть болгаш газ-биле харам чок немей шаңнаан, XX үе чылдың бирги чергелиг чиг эди-биле байлакшыткан. Үжен чылдар үезинде-ле бо девискээриниң улуг ужур-дузалымының дугайында эртемденнер чугаалажып турганнар. Совет эртемниң ындыг шылгарааңгай кижилериниң бирөзү академчик И. М. Губкин турган. Ол нефть болгаш газ дугайында эртем ажылдарын чорудуп, бо черлерде ол чиг эттиң улуг курлавырлары чыдарын бүдүрелеп шыдаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң соонда бо крайның шапкын көргүүдээн он ийиги беш чылдың чугула планныг онаалдаларының бирөзүн болуп берген. Бөгүн Каспий чоогунуң ус-тывыш будүүргелериниде газ болгаш нефть ажылдакчылары сөстеп ажыл-херекче шинчээп, чаа чүс чылдың баштайгы он чылдарында боттандырып болур калбак хемчээлдиг, берге ажылдарны чорударын планнап турар.

Каспий чоогунуң нефтьбиле байлак бир черйн чижекке киирип көрейн. Нефтилиг ол черни Жанажолское (Казах дыядан очулдурарга «Чаа орук» дээн) дээр. Ол Актюбинск чоогунда ховуда турар. Мында бөгүнге чедир шинчилеп каан чиг эттиң курлавырлары тывыштың өөрүлдезин 2005 чылга чедир хандырып болур аргалыг деп, «Актюбинскнефть» бүдүрүлге каттыжышкынының кол геологу Борис Селиванов мейээ чугаалап берген.

Эрткен чылын Актюбинск чоогунга, бо черлерини-биле айырга, мындыг-ла хей эвес — 1,5 миллион нефть алдынган. Ынчаргa Жанажолга чер адаанда ооң бирги дамдызын үндүрүп алганындан бээр үр үе эртчик бе? Ол үүле бир чыл бурунгаар болган мынайгыай. Депшилгениң дүргедээшкининиң үезинде ол темпилерниң төлептинин чугаалаан ажыы чок мынаан-тыр.

1986 чылдың чайынында шинчилеп каапкан курлавырлардан алган көөрге, он ийиги беш чылдың төнчүзүүнде «Чаа орук» бөгүн мынаан 1,5 миллион тонналы эвес, а 4,5 миллион тонна тывышты берип турар болу бээр. XXI үе чылдың бирги беш чылының төнчүзүүнде нефть тывыжының хемчээли хей-хей катап өзер. Бо дээрге келир үени бодап, бөгүнгү байдалдардан көрөш, тургускан планныг көргүзүглер-дир. Каспий чоогунуң нефть тывыкчылары бо чылдар дургузунда хол куруг олурарын бодавайн турарлар болгай. Актюбинск область талазы-биле геология каттыжышкыны, Селивановтуң чугаалаанын шынаш, нефть чыдар чаа курлавырларны белеткеп турар, ылаңгыя 1990 чылдың соонда ажыл-херек шуут-ла үндезинин-биле өскерли бээр.

...Моөң мурнумда ийи диптиң кызыгаары тодаргай кестүп чыдыр. Урал хемниң оң талакы эриинде, Уральск хоорайның кыдыында, тураскаал Европа биле Азия аразында кызыгаарның демдээ болуп турар. Хемниң кежилдир көвүргүлеп неже бергеи Азияже кире бээр сеи. Оон ынай орук чөөн чүкче углай берген болгаш кышкы хат-шуурганнар болгаш чайгы ыанг-халдыын үезинде шилээн чыдар кавак суур Аксайга чедире бээр. Оон девискээринде Каспий чоогунда ең улуг будүүргелериниң бирөзүн — Карачаганактың газ-конденсат чыдар черниң ажылдап кылыышкының болгаш чаартыкылыын ажылдарын чорудуп турар.

Аксайда чоокта чаа тургускан «Казахгазпром» бүдүрүлге каттыжымышкымының кол инженери Валерий Казаков маңаа каш чыл буруңгаар Оренбурггаа чедип келгеи.

— 1979 чылдың чайынында ам бисте сураглыг апарган № 10 и дээр бирги үлетпүр скважинаазын ажыглалга киирип турганыының хереңизи болган мен— деп, Валерий сактып турар.— Ооң ерүнээшкининиң Андрей Жарлыгасовтуң бригадазы чорутқан. Ол ажылы дээш Ленин ордени-биле шаңнатқан чүве. Ол СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады болуп чорду. Баштайгы скважинаны кылып, чорударынга бүгү коллективтиң киирген күш-ажылының хемчээлин демдеглекээш, чер үүзээр мастериниң ачы-хавыраазының дугайын чугаалап турарым ол. Карачаганактың чер каъдында базымышкын 600 атмосфера ажып турар. А ында нефть чыдар черниң ханызы Оренбурггуундан ийи катап хей. Ол дээрге 4000 лярe метр-дир. Чүгле бо ийи фактор безин чер ерүнээшкилеринге дизы-бүрү бергелерни таварыштырып турар.

Ындыг-даа болза, Каспий чоогунуң кара болгаш аккөк «үүжезининң» берге аажы-чаңының дугайында каш сес. Бо черлерниидве ышкаш хенертен болу бээр үүдлер делегейниң кайызынга-даа ам-даа болуп көрбээн болгай. Ындыг болганда, баштайгы удаада белен техниктиг шиитпирлер, ажылдап чаңчыга бергеи технологиялар турбаан. Чамдык дөмейлешкек үүздериниве бо черниң газы-биле төрелдешкек оренбург дуржулганың турганы шын-на харыя.

Каспий чоогунуң нефтизи биле газынга дешлешкин дег ындыг үүлдер делегейде чок дээр дугайын үстүнде чугаалаан бис. Чыдаганы үүле черниң иштики каттарында бедик базымышкында чаштынмайн чыдар. Карачаганактың газында, чижээ, аймыылдыг холуксаалар — күүрүлүг водородтуң болган углекислоталыг газтың алды, парафининиң үш хире куузу бар болуп турар. А Тенгизтиң нефтинде күүрүлүг водород оон-даа хей — 20 хуу чедип турар. Бир эвес ону хоолай дамчыдыгазынга идегелдиг кыдыыр чажырын кагбас болза, ындыг аймыылдыг болган дүрген часпы берип болур холуксаа эвээш эвес берге үүлдерге чедирип болур.

База бир чижектен киирип көрейн. Чок дээн дүргедээшкилеринге безин Каспий чоогунуң чиг эдп-биле демнеэл кылыры аңаа-ла эвес болуп турар. Чер иштинден ерүнеп үндүрген черниң ажсынга кедүрүлүг келген газ дыка сооп каар, ооң соонда хоолай дамчыдыкчыларының ханаларынга элээн хей хемчээлдиг парафин чыпшынып чыдып каар. Ол бичин болганда бүгү системаның ажылынга бергелерни таварыштыра бээр. Шак ындыг болуушкундан чайлап, адырлып алыр дээш элээн каш идеяларны тып үндүрген.

— Бистиң бир ажылчыныыстың киирген саналы элээн бедүүн болган практиктиктиге ажыглап болурун көргүскен — деп, Аксайдан кол инженер Валерий Казаков сактып чугаалап турар.—Ооң утказы мындыг. Хоолайларга ховуддуг поршень ажыглаар. Ол базымышкының аайы-биле газ-биле кадыы шимчеп чокташ, хоолай иштинге артып калган парафин артымчыларын кадыы үүлүп үндүрүп көөр. Вистер бо технологияны элээн каш чылдар дургузунда чедиишкининг ажыглаан тур бис.

Бо черниң конденсадының дадарыычал шинарлыг болганы база бир шыңгыы айтырыгларны тургузуун турар. Хоолай дамчыдыгазынга ажыглаар каанын тускай чаа сорттары, оларны тудуштуур каанаарының онаа методиказы, хоолайларның ханаларын кылыпадыы каанын— скважинаны айлыы чок ажыглаарының бүгү комплекстерин хандырып болур аргалыг.

Ам Карачаганакта чылда 3 миллярд кубометр газты, 2 миллион тонна конденсатты тып ап турар. Бо беш чылдың төнчүзүүнде бо ийи сан адак-ла өөрге дарт катап көвүдөөр ужурлуг.

Юрий ШПАКОВ,
ПМА-ның корр.

Куйбышевтин күрүне университединиң доозукчузу комсомолчу Юрий Николаевич Чилугин Тоора-Хем ортумак школазында даштыкы дыл башкылап, эки ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Тоора-Хем ортумак школазының англи дыл башкызы дөрткү класста кичээл үезинде.

А. КРЕСТЬЯНИНОВТУҢ фотозу.

САГЫШ-СЕТКИЛДИҢ КИЖИЗИДИКЧИЗИ

Ынчан 1949 чылдың чайы турган. Мугур-Аксының бичии клубунга бот-тывыгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилериниң концерти болган. Бир дугаар көргеним ол концерт сагжымда хевээр арткан. Бадыргы башкы хөйнүң ырын дирижёрлап турган. Шожул Саая «Шорс маадырны», Арагачы Кара-Сал «Чорумал бодум» деп ырларны ырлаан. Саая Бюрбе ийил, бызаачыга, Аралдаа Саая гармошкага тыва аялгаларны ойнаанын аажок сонуургаан мен. Долума Иргитке баштаткан кыстар «Кыжын хомарны» ырлавышаан, таныпылап турган. Ак өшкү дүгүн ак сал кылып алган кижи меңээ кончуг солун болган. Баштак чугаазы-биле ол көрүкчүлерни каттыртып, аңнар, куштар өттүнүп турган. Концерт соолунде салып адырып каапталга, улус ону ам-на танып каан. «Па, бо дээрге Сүрүң-Хоор оглу Доңпак-оол ышкажыл!», «Ийе, ол-дур, ол-дур. Ам Хемчик бажы Бай-Тал деп черде башкылап турар кижи болган». Мындыг чугаалapны ынчан клубка дыңнаан мен.

Артист кижини улус үглөйле берген. Хоочун башкы, амдаа Бай-Талда башкылавышаан. Ол эвээш эвес ырларны чогааткан. Ус-шевер, салым-чаяанныг кижиниң адын Салчак Сүрүнович Тойлу дээр.

Каргының Кускунчут-Арыгга турган чайлаг школазының кийги классын дооскаш, Көк-Дөрүүн, Кадыр-Орук аалларын кезип, бижик билбес улуг, бичe кижилерни бодунуң шаабиле өөредип турган. Дөрт класс соонда, ол Каргы бажының аалдарының улуг башкызы апарган...

Өөреникчилериниң эстетиктиг кижизидилгези ооң ажылының кол угланыышкыны болган. Уран чүүл бөлгүмнерни ол хөй чылдарда удуртуп келген. Уруглар-биле ажылга ол сеткилиндеа бердингеи. Тыва хөгжүм хереклерлериниң аңгыда, ынчаарда чаа коштуп эгелээн мандоликага, дошпулуурга, гармошкага бодунуң дыңнап, билип алганы чаа аялгаларны дораан ойнап өөренип алтар чоруған. Башкылавышкын чок ойнузары белеи эвес болбайн аан. Од үеле ыры өглерге, клубтарга хөгжүмге ынак аныяктарны чыып, оларга кайчаар ойнаарын айтып берип турган. Оюн-концерт белеткелиниң илепкейлиг киржикчизи баштай-ла боду үлегер көргүзүп турганы билдингир.

Салчак Сүрүнович чыл болган күш-ажыл кичээлдерни бағыкылавышаан, көдээ клуб эрге-элекчилел ажылдап турган. Сүрүнүң культура амыдыралының судалын тутқан активчиге дузалакчылар чедип келген. Бежен чылдарда Бай-Тал школазынга аныяк башкылар Алексей Анай-оол, Константин Тоюң оларның келгенивиле чаа агым немешкеи. Оларның кайызы-даа уран чүүлге хандыкшылдыг, салымчаанныг 4 кижилер болган башкыны баянга нотз-биле ойнаар кылдыр өөредип каан. Каш чыл болган ол ырларны чогаадып эгелээн. Ыр сөзү шилип алырынга аңаа Конституктин Тоюң дузалашкан. Х. Мюрюнүң сөзүнге «Комбаймер», «Тыва кыстар», А. Херелтиң сөзүнге «Совет башкы» дээн ырларны бижээн. М. Өлчей-оолдуң сөзүнге «Чылгычының ыры» бот-тывыгыр уран чүүл коллективиниң репертуарындан дүшпейн турар. Ооң ырын тыва ансамбльдер бөзө күүседип турар.

— Уран чүүлду чоңдан өөренип чоруур мен. Ол улуг күш. Аныяк салгадты чараш чүүлге хандыкшымын, кижизидерн белеи эвес. Бичии-ле чедишкини көстүп кээрге, күжемишкинимге хилис барбаандыр дээш, аажок өөрүүр-дүр мен — дээн Салчак Сүрүнович чугаалаар.

Республика, район фестивальдарынга, көрүүлелерингe оң доктаамал киржип келген. Ооң белеткээн, күүсеткен номерлери чолдуң бедик үнелелин алган. Концертке белеткел үезинде бижиг сагыларгуруумну тутканы, күүселде дээш харымсалганы билиндиргеш эки түңнелге чедирип турганы билдингир.

Ол Шүй школазының бүдүүрүлге бригадазынга ажылдап, уругларның күш-ажылгы кижизидилгезинге төлептиг үлүгүн киргизе. Бригаданың районда эки хөрүүрүлерни чедип алганы база ооң кызымак ажылының хереглиг болур.

Хоочун башны, коммунист ыран чүүл ажылына бодунуң амыдыралының үзеи сес чылдарын бараалгатқан. Белеи эвес ажылынга ак сеткилдиг хамаарылгазы дээш чазактың шаңналын ап келген. Ооң көрээн Күш-ажылдың Кызыл Тук ордэн болган аскс-даа медальдар каастап чөрүүр. Аныяктар кижизидилгезинге төлептиг үлүгүн киргизип дээш ВЛКСМ ТК-ның Ұрындулел биилия-биле шаңнаткан.

Тыва национал хөгжүм хереклерниң чаа хевирлерин оң кылып турар. Оны аныяктарга ойнап билир кылдыр өөредир сорулганы ол сагаан. Кижиниң сагыш-сеткилин кижизидерн мшкаш берге, солун ажылдыг кижини оолдар, кыстар база улуг-даа улус бо-ла доолганы бергеи турар.

Б. ЧҮЛЬДҮМ-СҮРҮҢ.

Тес-Хем район.

Школа, башкы, ада-ие

ВОЖАТЫЙ

Школачыларның хөй-ниитя организацияларының ажылын идепкейжидерине оны баштап турар кижилериниң инициативчи, бот-башкартыныкчы чоруу черле салдарлыг болур. Амур Увангур оны класска өөренип турда-ла, школаның пионер вожатыйынга ажылдадып каан. Идепкейлиг, тывыгыр, уруглар-биле чоок харылзаалыг боорга, башкылары аңаа идегеп турганы ол болбайн аан. Эрткен чайын ооң школазын доозул алган. Ынай-бээр өөренип киргиннге-даа далашпаан, пионер вожатыйы ынак ажылын ол-ла терээн школазында уламчылавышаан.

Бо өөредилге чылының эрткен үези Чыргаланды ортумак школазының пионерлеринге солун ажыл-херектербиле доллуган. Уруглар «Ыт-кады» деп операцияга киришкеш, чеди кг кат чыгган. Чартык тонна макулатура чыгыптан. Уруглар төрээн совхозу — «Чодураага» пионержи хире шаа-биле дузаны база көргүзүп келгеннер. Үстүкү класстың аңы, углаларының бо талазы-биле эки үлегерин олар эдериксеп турары чугаа чок.

Комсомолдуң XX съездизинге үткүштүр чурттуң пионер организацияларында торуп турар кайнышкынныг ажыл-херектерде Чыргаланды ортумак школазының пионер дружиназы база киржип турар. Павлик Морозов аттыг пионер дружиназы Свердловск области Герасимовка сес чыл школазының пионерлери-биле харылзааны тургусканнар. Эрес-дидим пионер Павлик Морозовтуң төрээн чери бо. Павлик Морозовтуң дугайында солун материалларны ол школаның уруглары эштеринге чорудуп бергеннер.

Октябрь байырлалын таварыштар «Революсту алдар неделязы» чоруп турган. Аларының, улуг кижилериниң чаагай херектерни урулларга солуп. Төрээн суурунуң, совхозунуң ат-сураглыг хоочуннары-биле солун ужуражышкынар уруглары сорук киирер. Тайбың неделязынга уруглар идепкейлиг киришкеннер. 4—7 классчылар «Ак-көк отчугаш» деп пионержи агитбригадазы тургузуп алганнар. Ону база-ла пионер вожатыйы удуртуп, баштарып турар. Бот-тывыгыр уран чүүлүң янзы-бүрү жанрларының аайы-биле уруглар доктаамал өөренип, мергежилер.

Бо дружинаның ажылында бир эки чүүл — камгалагаже кичээнгей салып турары, Уругларны бичезинден каминыг, хумагалыг чорукка өөредири оларның кедээн барып улуг кижилер апаргаш, ажыл-ишке харылсалгалыг, улуг-даа, бичии-даа чүүлдерге камнап биилиргe чанчыгып алырынга чугула болбайн аан. Бо ажылдың дугайын Амур сеткил камышкын-биле чугаалаан, дружина коллективи канчаар ажылдап турарын таныштырды. Камналга неделяларын эрттирип турар. Тускай штабты тургускан. Ылаңгыя өөредилге чылының эгезинден-ле школаның бүгү дериг-херекселдерине, өөредилге номнарына дээш еске-даа чүүлдерге камнаг болурунга уруглары чанчыктырып турары эки. Рейдилерни организастап турар. Школачы кижи кичээл үзер болза, ол база-ла салгала-чурумга дүүшпес чорук-тур, кымнар чүгле эки демдектерге өөренип турар болдур, олар школазын, башкыларын, ада-иелерин өөртүп турар. Шак ынлыг хевирлиг ажылды пионерлер ортузунда таарыштыр тургусканы таарымчалыг.

Увангур Амурда уругларны соңуургадыптар мөзү бар. Хөй уругларлыг өг-бүлеге өзүп келген, олар ам чүгле азызы-биле чүрттап турарлар. Амур кыстар мшкаш, даараның, аргыттынын турда, база магалыг. Аңаа канчап өөренип алганын соңуургаарымга.

— Аллыгы класстан-на аргын өөренип алган мен. Улустан көрүп өөренген мен. Баштай от ыыштары-биле аргын өөрендим. Аргыны мегээ солун болган, чоорту хандыкшыл берген мен. Үгбаларым база дузалаан.

Кофта, свитер, пуловер, бөрттер дээш — чүнү-даа аргын билир, кыстар дег шевер ооң болду.

А. Увангур — уругларның пионер вожатыйы, ол ажылынга бердингеи-даа, соңуургаллыг-даа кижи чорду.

Б. ОЮН.

ДЕМНИГДЕ КҮШТҮГ

Школа реформазын боттандырары ада-иелериң дузазындан, башкылар-биле сырый харылзаалыг, демниг ажылдарындан боттуг түңнелдерге чедирер. Бистиң уругларывыстың өөренип турары Мугур-Аксы ортумак школазында кабинеттериниң дериттинин, өөредилге херекселдери-биле четчелеттинин, башкыларының харымсалгазы белеи турарынга оруп, хей-аът кирип турар бис.

Чоокта болуп эрткен ада-ие хуралынга чон хөй чыглып, аңда школа ажылын улам экижидер дээш олариның бергеи самаалдары черле ээвээ үнелиг болган.

Чамдык ада-иелер уругларның кижизидилгезинче кичээнгей салбас, башкылар-биле харылзаа тутпас болгулаар. Ону бис шыгғызы-биле буруу шаап, докгаамал тайылбыр ажылын чорудуп турар бис. Уруглар хүнүң хөй кезиниде адакелериниң чанында турар. Ынчангаш ада-иениң кижизидикчи салдары база кол ролдуг ойнап турар. Черле ынчаш школачыларны хүн чурумун сагыырынга чанчыктырары чугула.

Ада-иелер бистер баймдал хүнелеринде школаның бүгү эрттирип турар ажылдарынга киржип келдивис.

Ол шыкаш уруглар кижизидилгезинге хамаарышкан материалдарны солуннар арыннарындан номчуп, оларны ада-иелер комитеттериниң хуралдарынга чугаалаажып, чамдык чүүлдерни, бодалдарыны ажылывыска арга-дуржулга кылдыр ажыглаарын сүмелеэнип, сайгарылгазын кылып келдивис.

Бо өөредилге чылында бүгү класстарның ада-ие комитеттериниң ажылын идепкейжиткеш, школаның өөредилге-кижизидилге хемчеглерин экижидер дээш күжүүстүү салып, ада-иелериниң харымсалгазын улам үндүрер сорулгалыг бис.

Д. ДАМБА.

Мугур-Аксы ортумак школазының ада-ие комитединиң даргазы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

18. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм. «Эртеминиң эжиктери». 1-ги серия. 9.55 — «Харыылакар, горизонтер!». 10.25 —«Бүтүреңнг-даа болза — элдептиг». 11.25 — 11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Көдээниң горизонтулары». Док. фильмнер. «Варвараның дүлгүүрү». «Саавчы бяле кадарчы». 15.30 — Б. М. Кустодиев. Чагааларындан болгаш сактыышкынныларындан. 1-ги дамчыдылга. 16.20 — Дальнекорск суурунуң Культура ордузунуң үлегерлиг ниити ыр коллективиниң концерти. Владивостоктан дамчыдылга. 16.45 — «Үүнден болгаш чүге». 17.15 — С. Рахманиновтуң фортепианога чогаалдары. 17.35 — «Пальмалар болгаш харлар чүртүнде». Индияның дугайында кинопрограмма. 18.05 — Эртем болгаш амыдырал. 18.35 — «Крокодилдиң шынчы сазуу». Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Док. фильм. 19.50 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм. «Эртеминиң эжиктери». 1-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.40 — «Удук негежир маргылдааның ийи таймы». Шыдыраага делегей маргылдааларының түңнелдери. Г. Каспаров — А. Карпов.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Трамплин». Док. фильм. 8.35; 9.35 —География. 7 класс. ССРЭ-ниң суг курлавырлары. 9.05; 14.00 — Немец дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Хүн. 10.35; 11.40 — Ниити биология. 9 класс. Ч. Дарвин. Хевирлериниң тывылганы. 11.05 — С. Есенниниң лириказы. 12.10 — Бойдус эртеми. 3 класс. Бойдуста сугнуң эргилдези. 12.30 — Обществоведение. 10 класс. Империализм болгаш оон амгы үеде онзагай талалары 13.00 — И. А. Бунин. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арынары. 14.30 — Өөреникчилерге — физиология болгаш гигиена дугайында. Ада-иелер болгаш уруглар. (Кижиниң салгалдарынга ажогольдуң салдарының дугайында). 15.00 — 15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаның белеткел классының өөреникчилериниге телешкола. 8-ки кичээл. 18.35 — Уругларга фильм. 18.50 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Тыва: Хөгжүлдениң келир үези».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Харам Күзя». Мультфильм. 20.20 — «Ажыдыышкын чокка ажыдыышкыннар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.30 — Ритминг гимнастика. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Люботка». Уран-чечен телефильм. 22.40 — 23.20 — — «Кыска уе доктаап көр».

19. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 1, 2-ги сериялары. 11.10—11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Херек кырында хынаттынган». Док. фильмнер. Сергей Довженко чүге чоруур деп барганыл?», «Чаңгыс чүгле». 15.40 — Б. М. Кустодиев. Чагааларындан болгаш сактыышкынныардан. 2-ги дамчыдылга. 16.15 — Бистиң корреспондентилер чугаалап тур. 16.45 — Шимчээшкинниң айыыл чогу дээш. 16.50 — Совет Армиязының «Кызыл сылдыс» ансамблиниң концерти. 17.30 — «Он алды харга чедир болгаш, оон улуг назы». 18.15 — Экологтуг хүн демдеглели. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң Дээди Советининң депутаттары чугаалап тур. 19.10 — Артиллериниң болгаш ракета шериниң хүнү. Ракета шериниң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң маадыры, армия генералы Ю. П. Максимовтуң чугаазы. 19.25 — Улустарның аялгалары. 19.45 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм. «Эртеминиң эжиктери». 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Сутгарами Ражкупати танцылаар». (Индия). 21.55 — В. Распутин чогаалчының бажыңында. 22.45 — 23.10 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кодээниң ажыл-агыйы». Киножурнал. 8.35 —Шин чогаалы болгаш театр. Н. В. Гоголь — «Ревизор». 9.20; 13.20 — Испан дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 9.50 — «Көшкени чагырганы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Обществоведение. «Октаярай материалистиң көрүжү-билеэ». 10.35; 11.35 — Зоология. 7 класс. Балыктарның хөй херилия. 11.00 — Эртем болгаш амыдырал. 12.00 — Бойдус эртеми. 4 класс. Хат болгаш ооң ажылы. 12.20 — XVIII вектиң уран чүүлү. Уран чурулга. 12.50 — Төөгүнүң армынары. «Эльбага даңгыраак». 1945 чылдың апрель айда Эльбага совет болгаш американ солдатларның ужуражылгазының дугайында. 13.50 — «Чеди солдатчыгаштар». Уран-чечен фильм. 15.00 — «Дошкун тулчуушкуулан тиилекпитле боорүнер...». Арагалашкынның хоразының дугайында. 15.45 — 15.50 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 —«Ойнаттынмаан ролдарның конкурузу». Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг хөгжүм-шин театрының аныяк артистери киржилер. 19.00 — Док. фильм. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин— амыдыралга!», «Улусчу контроль». 19.50 — Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Эң-не бичии гном». Мультфильм. 20.15 — Мячиктиг хоккейге Европа чемпионнарының кубогу. «Енисей» (Красноярск) — «Ветланда» (Швеция). Абакандан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «ТТ-ниң «алдын фондузундан». ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Тарханов. 22.30 — 23.40— — РСФСР-ниң улустуң артизи С. Лейферкустуң концерти.

20. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм. — Эртеминиң эжиктера». 2, 3 сериязы. 11.15 — 11.20 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — Чурттуң телестудияларының док. фильмнери. «Салгалга берген чер», «Кама ясинде бажым», «Ужуп үнериниче эрге». 15.55— Шыдыраа школазы. Разрядчылар клазы. 16.25 — Бистиңбиле кады кыл, бис ышкаш кыл, бистен дээре кыл. ГДР-ден дамчыдылга. 17.25 — Шүлүк чогаалы. Михаил Дудин. 18.10 — Соглээн сөс — керткен ыяш. «Коллективтиг шиитпир — коллективтиң харылсалгазы». Үлетпүр бүдүүлелериниң ажылын коллективтериниге Советтерни тургузарының принципнериниң дугайында. 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — Бут бөмбүүшүн шилип алырының Европа чемпионады. ГДР-ниң болгаш Франциянның шилиндек командалары ойнаар. ГДР-ден дамчыдылга. 19.40 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 1, 2-ги сериялары. 11.10—11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Хөрек кырында хынаттынган». Док. фильмнер. Сергей Довженко чүге чоруур деп барганыл?», «Чаңгыс чүгле». 15.40 — Б. М. Кустодиев. Чагааларындан болгаш сактыышкынныардан. 2-ги дамчыдылга. 16.15 — Бистиң корреспондентилер чугаалап тур. 16.45 — Шимчээшкинниң айыыл чогу дээш. 16.50 — Совет Армиязының «Кызыл сылдыс» ансамблиниң концерти. 17.30 — «Он алды харга чедир болгаш, оон улуг назы». 18.15 — Экологтуг хүн демдеглели. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң Дээди Советининң депутаттары чугаалап тур. 19.10 — Артиллериниң болгаш ракета шериниң хүнү. Ракета шериниң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң маадыры, армия генералы Ю. П. Максимовтуң чугаазы. 19.25 — Улустарның аялгалары. 19.45 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм. «Эртеминиң эжиктери». 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Сутгарами Ражкупати танцылаар». (Индия). 21.55 — В. Распутин чогаалчының бажыңында. 22.45 — 23.10 —Бөгүн делегейде.

21. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм. «Эртеминиң эжиктери». 3-ку сериязы. 10.05 — Делегей болгаш аныяктар. 10.40 — 10.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Болдуң продукт». Док. телефильм. 15.40 — «Самоцветы» танцы ансамблиниң концерти. Челябинскиден дамчыдылга. 16.05— Орус чугаа. 16.40 — И. Носовтуң маадырлары экранда. Мультфильм. «Билбеспей Хүн хоорайында». 1-ги сериязы — «Билбеспей эки херектерни кайнаар кылып чоруп турганы», 2-ги серия — «Избичибиле ужуражылга», 3-ку серия —«Хуулгаазынныр эгелээн». 4-ку серия — «Дезил чорукчылары». 17.55 — «Туруш». Арагалаашкынның доразының дугайында док. фильм. 18.15 — «Кадыг ажылдажылга». Тележурнал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Спорттуң алдарлыг мастери Ю. Власовбиле ужуражышкын. 20.30 — ТТ, БР-ниң орус ырның үлегерлиг чиити ыр коллективиниң күүселдезинде Россияның чиизы-бүрү областарының улустарының ырлары. 21.00 — «Үе». 21.30 — Улуг кижилерге шылгалда. 6-гы дамчыдылга. «Татьянаның чагаазы». 22.45 Бөгүн делегейде 23.00 — 00.10 «Рикки Э Повери» (Италия) ансамблиниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Объективте — дириг амытаннар». «Борзектер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 3 класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 9.05; 13.35 — Англи дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. Амыдыралдың эстафетазы. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7 класс. Александр Невский. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Улуг кижилерге шылгалда. 5-ки дамчыдылга. «Шилип алыры». 14.05 — И. Бабель. Чогаалдарының арынарындан. 15.00 — «Денис школаже чорукчан». 16.30 — 15.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Аныяк гвардия». Аныяктарның шериг-патриготту кижизидилгези. 18.50 — Док. фильм. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга!». СЭКП Кызыл хооркомуның 1-ги секретары Б. П. Свинцовтуң чугаазы. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бүтүрелдиг арга». Мультфильм. 20.15 — «Хостталганың өртээ». Док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 —«Ужуралдарлыг фильминиң экраны». «Кеземче херээ истээр черниң хүн бүрү ажылы». Уран-чечен фильм. 23.00—00.45 — Бут бөмбүүшке « ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Киев) —«Зенит»; «Спартак» — «Нефтчи».

22. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Казань хоорайның Күрүне университединиң татар ниити ыр коллективиниң концерти. 9.05 — Суббота — ада-иелер хүнү. 9.35 — Улустуң чогаадыкчы ажылы. Теледоңчулаа. 10.20 — «Кайгамчык чараш чүүлдерже оруктар». Алушканың оруд-музейи. 10.55 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 11.25 — «Клемент Готвальд». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. ЧССР-дең дамчыдылга. 12.05 — П. Чайковскиң. Скрипка биле оркестрге концерт. 12.45 — «Ховар бараан болгаш ооң үдүкүүлери». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 13.15 — Литературлуг альманах. 14.35 — Бөгүн делегейде. 14.50 — Улуг Октябрьның юбилейинге. «Тоогунуң ошпес одурулары». Уран-чечен фильм — «Кроштадтан бис». 16.35 — «Үе болгаш бодуңуң дугайында». Шүлүк антологиязы. Велимир Хлебников. 16.50 — «Дириг амытаннар дугайында». 17.50 — «Кайгамчыктыг Елена». Ж. Оффенбахтың оперетгазынга фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 19.20 — Академик В. Г. Афанасьев телекөрүүчулериниң айтырыглырынга харылылаар. 19.50 — «Вера болгаш Анфисаның дугайында». Мультфильминиң баштайгы көргүзүү. 20.00 — Телекөвүрүг ССРЭ—Нигия. (Алма-Ата — Делиа). 21.00 — «Үе». 21.35 «Суббота кежээзинде». ТХК-86. (Тывынгыр болгаш хөглүглериниң клубу). Севастополь-дуң прибор тудуунуң болгаш Уралдың политехниктиг институттарының студентилериниң ужуражышкыны. 23.35 —23.50 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бир эвес Чер чок турган болза...». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.30 — Ритминг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.30 — «Аныяктар клуву». 12.30 — «Музыкалыг киоск». 13.00 — «Кодээниң шагы» 14.00 — «Кадыкшыл». 14.45 — «Союзмультфильм» киностудиязынга тураскаатқан түңнел дамчыдылга. 16.05 — ССРЭниң Күрүнеиниң симфониктиг үлегерлиг оркестриниң концерти. 17.10 — «Ындыг япызынзы клоуннар». Цирк дозуулалы. 18.00 — «Делегей паромазы». 18.45 — УССР-ниң улустуң артизи, Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады Л. Забиляста ырлаар. 19.20 —«Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 3-ку фильм — «Төрээн чурттуң алдары дээш». 1-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Сазгалга шын тоолгурга чугаа». Литература болгаш театр дугайында рассказтар. 23.00 — 23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бахор». Үзбек ССРниң Күрүнеиниң улустарның тыныалыш ан келген. Ооң көрээн Күш-ажылдың Кызыл Тук ордэн болган аскс-даа медальдар каастап чөрүүр. Аныяктар кижизидилгезинге төлептиг үлүгүн киргизип дээш ВЛКСМ ТК-ның Ұрындулел биилия-биле шаңнаткан.

Тыва национал хөгжүм хереклерниң чаа хевирлерин оң кылып турар. Оны аныяктарга ойнап билир кылдыр өөредир сорулганы ол сагаан. Кижиниң сагыш-сеткилин кижизидерн мшкаш берге, солун ажылдыг кижини оолдар, кыстар база улуг-даа улус бо-ла доолганы бергеи турар.

Б. ЧҮЛЬДҮМ-СҮРҮҢ.

Тес-Хем район.

ДЕМНИГДЕ КҮШТҮГ

Школа реформазын боттандырары ада-иелериң дузазындан, башкылар-биле сырый харылзаалыг, демниг ажылдарындан боттуг түңнелдерге чедирер. Бистиң уругларывыстың өөренип турары Мугур-Аксы ортумак школазында кабинеттериниң дериттинин, өөредилге херекселдери-биле четчелеттинин, башкыларының харымсалгазы белеи турарынга оруп, хей-аът кирип турар бис.

Чоокта болуп эрткен ада-ие хуралынга чон хөй чыглып, аңда школа ажылын улам экижидер дээш олариның бергеи самаалдары черле ээвээ үнелиг болган.

Чамдык ада-иелер уругларның кижизидилгезинче кичээнгей салбас, башкылар-биле харылзаа тутпас болгулаар. Ону бис шыгғызы-биле буруу шаап, докгаамал тайылбыр ажылын чорудуп турар бис. Уруглар хүнүң хөй кезиниде адакелериниң чанында турар. Ынчангаш ада-иениң кижизидикчи салдары база кол ролдуг ойнап турар. Черле ынчаш школачыларны хүн чурумун сагыырынга чанчыктырары чугула.

Ада-иелер бистер баймдал хүнелеринде школаның бүгү эрттирип турар ажылдарынга киржип келдивис.

Ол шыкаш уруглар кижизидилгезинге хамаарышкан материалдарны солуннар арыннарындан номчуп, оларны ада-иелер комитеттериниң хуралдарынга чугаалажып, чамдык чүүлдерни, бодалдарыны ажылывыска арга-дуржулга кылдыр ажыглаарын сүмелеэнип, сайгарылгазын кылып келдивис.

Бо өөредилге чылында бүгү класстарның ада-ие комитеттериниң ажылын идепкейжиткеш, школаның өөредилге-кижизидилге хемчеглерин экижидер дээш күжүүстүү салып, ада-иелериниң харымсалгазын улам үндүрер сорулгалыг бис.

Д. ДАМБА.

Мугур-Аксы ортумак школазының ада-ие комитединиң даргазы.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

НОЯБРЬ 18-те

«НАЙЫРАЛ»: «Соучастие в убийстве» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 20.40, «Храни меня, мой талисман» 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения голубого рыцаря» 9.30, «Верная рука — друг индейцев» 11.10, 13.00, 15.00, «Это было в Париже» (1, 2 сериязы) 17.10, 19.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «В стреляющей глуши» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жалоба» 14.40, 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Танцы на крыше» 18.00, «Песни моря» 19.20 шактарда.

агаар

Республикага дүне биче булуттаар. Чагбас. Хүндүс бүргээр. Биче хар чаар. Дүне агаарның температуразы 28—32 градус, чамдык черлерге 22—27 градус соор. Хүндүс 16—20 градус, чамдык черлерге 6—10 градус соок болур.

Кызылга биче булуттаар. Чагбас, дүне агаарның температуразы 28—30 градус соор, хүндүс 15—17 градус соок болур.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 5, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерииның 2-12-45 солун «Елбей» Сентерде 2-32-75 телефонче болгаар

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3401.

ТС—00261.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының дерекгериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 19 среда № 267 (13267)

1925 чыдда үндезилеттинген. Өртээ 3 копеек.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязы ноябрьның 17-18 хүннеринде Москвага Кремльдиң Улуг ордузунга болуп эрткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязы

УГЛАНЫЫШКЫН—СОЦИАЛ-ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕНИ ДҮРГЕДЕДИРИ

МОСКВА. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязының хуралы Кремльдиң Улуг ордузунда бодунуң ажылын эгелээн.
ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң болгаш Эвилел Совединиң кады хурал эрттирип турганының үези. (СЭТА).

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының хуралдаар залынга Эвилел Совединиң бирги хуралы 14 шакта эгелээн.

Эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Н. Н. Слюньков, Ю. Ф. Соловьев, Н. В. Талызин, В. А. Медведев, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов оларны депутаттар болгаш аалчылар адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хурал Эвилел Совединиң Даргазы Л. В. Толкуновтуң даргалаашкыны-биле эртken.

Палатаның Мандат комиссиязының даргазы К. С. Демирчяниның ылеткелиң ёзугаар чаа соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелерин хүлээп көөр дугайында доктаалды депутаттар бир үн-биле бадылаанар.

Эвилел Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составынга өскерилгелерни хуралга киирген.

Эвилел Совединиң доктаамал комиссияларының 1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планының күүселдезиниң дугайында, 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында эдерингә илеткелди Эвилел Совединиң Планбюджет комиссиязының даргазы В. А. Масол кылган.

Нииттилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидериниң эң кол фактору — эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринге ол доктаагаан. Бо талазы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның ажыл-чорудулгазында шынар талазы-биле өскерилге амдыызында болбаан деп комиссиялар санаан турарын ол демдеглээн.

Бүгү адырларның планнарын көрүп тура, чиг этти, материалдарны, одаар чүүлдү болгаш энергияны камнаар болгаш чогумчалыг ажылгарыышче уланган ажылдың деңнели чаңыс болган деп комиссиялардың саналарын илеткелчи демдеглээн.

Улус ажыл-агыйынга инвестиция политиказының ажыктың бедидер талазы-биле партияның салгап судулгаларын капитал тудугда ажыл-херекселерни үндезинге-биле экижидерин негеп турар деп, оратор айыткан.

Чурттаалга болгаш социал-культура тудуушкынүүнүң программаларын чугаалажып көөрүнче комиссиялар оңза кичээнгейин салган. Чоонуң херегле барааннарын бүдүрелер түрмеезеп салдар чогактерге 217,8 миллион рубль нииттә тиңге база бюджеттиң орулгазын 150 миллион рубльге ковүдедир арга барын доктаамал комиссиялар дилеп тыпкаанын оратор чугаалаан.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин ол эдилгелерни киирбишаан бадылаар дугайында саналды эдерингә илеткелги киирген.

Совет улус практиктиг ажыл-херектерни-биле партияның деминги утланышкынын детким турарлар деп, саңал-оңал солчуушкунуң ажыдып тура, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы депутат Ф. А. Табеев демдеглээн. Бүгү чурттаазында мшкаш, Россия Федерациязында улус ажыл-агыйынның адырларының хөй кезии элээп дең-лески ажылдаар апарган, бүдүрүлге хемчээли оскен, агропүлетпүрүүн адырларында ажыл-херектиң байдалы экижээн.

Ындыг-даа болза республиканың экономиказында бо өскерлиишкиннер ам-даа быжыг байдалдыг болбайн турар деп, оратор айыткан.

Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринің чугула айтырыгларынче, чүртүүн улус ажылагый комплекизинге ооң үлүгүн улгаттырарынче кичээнгейни Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат А. П. Лапшко мөңгүнеп.

Күрлавырлар камнаар алырының технологияларын шиңгээдип алырының продукциязы бүдүрерде хөй материалдар чарыгдаарын эвээжедиринің, чиг этти болгаш материалдарны камнаар алырының херээнде шыңгыы айтырыглар дугайында депутат дүвүрелбиле чугаалаан. Дагын ажыглаар чиг этти болбазаашкынны кылыр сайзырааңгай техниканы чогаадып тургузарының эргежок чугулазын ол оңзалап демдеглээн.

Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары бодунуң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин шүгүмүүлекчи ёзу-биле көрүп турар деп, Азербайджанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары К. М. Багиров демдеглээн. Бүдүрүлгениң өзүлдезинің, ажыктыг чорукту бедидериниң бар турар бүгү курлавырларын ам-даа ажыглалга кирип шыдавайн, керээлиг чүрүмнү сагыырынга, продукциялың шынарын бедидеринге, чоонуң салыг болгаш ажылдыралдың хандырылгазын экижидеринге үлдезин эргеледе чедип алдынмайн турар.

Албан-дужаалын бүүрү ажыглаар, карак чаар, мегелеп немей бижилге кылыр, хээлиленир чоруктар-биле улам шинтпирлиг демисежир, эргелеп-башкарылга системаларын экижидер деэш улам боттуу-биле ажылдаар, экономиктиг быларыны болгаш идиг беришкиннерни улам идепкейлиг ажыглаар, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидерни чедип алыр сорулга республиканың коммунистериниң мурнунда турун турар.

Кижилер дугайында, оларның кадыкшылының дугайында сагыш салышкын — беш чылдың ийиги чыынын планының эң чугула тудуш кезээ. Москва хоорайның № 79 поликлиниказының иштики ажырлар салбырының эргелекчизи депутат Л. П. Шурыгина боже оңзагай кичээнгейни угланыдыргаан.

ССРЭ-ниң чиик үлетпүр министри депутат В. Г. Клюев күүселдезиниң дугайында, 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында эдерингә илеткелди Эвилел Совединиң Планбюджет комиссиязының даргазы В. А. Масол кылган.

Нииттилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидериниң эң кол фактору — эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринге ол доктаагаан. Бо талазы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның ажыл-чорудулгазында шынар талазы-биле өскерилге амдыызында болбаан деп комиссиялар санаан турарын ол демдеглээн.

Социал инфраструктура объектилерни тударынга үндезин эде тургустунуушкунуну чедип алырын ССРЭ-ниң министерстволарындан, ведомстволарындан, республика органнарындан комиссия негээн.

Аъш-чем программазын бодандырарынче улуг кичээнгейни планда угланыдыргаан. Агропүлетпүр бүдүрүлгезин улам ыыдай хөгжүдерининг организастыг, экономиктиг болгаш социал факторлары келир чылын долу күш-биле ажылдаан турар ужурлуг.

Чоонуң төлээр аргалыг херегледерни улам долу хандырарының айтырыгларын комиссия кичээнгейлин-биле чугаалажып көрген.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планы болгаш бюджеди СЭКП-ниң XXVII съездизиниң күүселдезиниң дугайында, 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1985 чылда ССРЭ-ниң бюджединиң күүселдезиниң Эвилел Совединиң Планбюджет комиссиязының даргазы В. А. Масол кылган.

Нииттилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидериниң эң кол факторлары — эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринге ол доктаагаан. Бо талазы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның ажыл-чорудулгазында шынар талазы-биле өскерилге амдыызында болбаан деп комиссиялар санаан турарын ол демдеглээн.

Бүгү адырларның планнарын көрүп тура, чиг этти, материалдарны, одаар чүүлдү болгаш энергияны камнаар болгаш чогумчалыг ажылгарыышче уланган ажылдың деңнели чаңыс болган деп комиссиялардың саналарын илеткелчи демдеглээн.

Улус ажыл-агыйынга инвестиция политиказының ажыктың бедидер талазы-биле партияның салгап судулгаларын капитал тудугда ажыл-херектерни үндезинге-биле экижидерин негеп турар деп, оратор айыткан.

Чурттаалга болгаш социал-культура тудуушкынүүнүң программаларын чугаалажып көөрүнче комиссиялар оңза кичээнгейни салган. Чоонуң херегле барааннарын бүдүрелер түрмеезеп салдар чогактерге 217,8 миллион рубль нииттә тиңге база бюджеттиң орулгазын 150 миллион рубльге ковүдедир арга барын доктаамал комиссиялар дилеп тыпкаанын оратор чугаалаан.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин ол эдилгелерни киирбишаан бадылаар дугайында саналды эдерингә илеткелги киирген.

Совет улус практиктиг ажыл-херектерни-биле партияның деминги утланышкынын детким турарлар деп, саңал-оңал солчуушкунуң ажыдып тура, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы депутат Ф. А. Табеев демдеглээн. Бүгү чурттаазында мшкаш, Россия Федерациязында улус ажыл-агыйынның адырларының хөй кезии элээп дең-лески ажылдаар апарган, бүдүрүлге хемчээли оскен, агропүлетпүрүүн адырларында ажыл-херектиң байдалы экижээн.

Ындыг-даа болза республиканың экономиказында ам-даа эвээш эвес курлавырлар болгаш чедир ажыглаттынмаан аргалар бар деп, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы депутат В. И. Казаков демдеглээн. Хөй адырларда эде тургустунуушкун оожум чорун турар. Ук эде тургустунуушкун чамдык коллективтерде херек ыңырыда ам-даа эгелеевээн. Кылыгларны керээ ёзугаар тодуруп бээр планнарны болгаш продукциялың курлавырларын ам-даа ажыглалга кирип шыдавайн, керээлиг чүрүмнү сагыырынга, продукциялың шынарын бедидеринге, чоонуң салыг болгаш ажылдыралдың хандырылгазын экижидерингә үлдезин эргеледе чедип алдынмайн турар.

Албан-дужаалын бүүрү ажыглаар, карак чаар, мегелеп немей бижилге кылыр, хээлиленир чоруктар-биле улам шинтпирлиг демисежир, эргелеп-башкарылга системаларын экижидер деэш улам боттуу-биле ажылдаар, экономиктиг быларыны болгаш идиг беришкиннерни улам идепкейлиг ажыглаар, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидерни чедип алыр сорулга республиканың коммунистериниң мурнунда турун турар.

Кижилер дугайында, оларның кадыкшылының дугайында сагыш салышкын — беш чылдың ийиги чыынын планының эң чугула тудуш кезээ. Москва хоорайның № 79 поликлиниказының иштики ажырлар салбырының эргелекчизи депутат Л. П. Шурыгина боже оңзагай кичээнгейни угланыдыргаан.

ССРЭ-ниң чиик үлетпүр министри депутат В. Г. Клюев

Албан-дужаалын бүүрү ажыглаар, карак чаар, мегелеп немей бижилге кылыр, хээлиленир чоруктар-биле улам шинтпирлиг демисежир, эргелеп-башкарылга системаларын экижидер деэш улам боттуу-биле ажылдаар, экономиктиг быларыны болгаш идиг беришкиннерни улам идепкейлиг ажыглаар, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидерни чедип алыр сорулга республиканың коммунистериниң мурнунда турун турар.

Кижилер дугайында, оларның кадыкшылының дугайында сагыш салышкын — беш чылдың ийиги чыынын планының эң чугула тудуш кезээ. Москва хоорайның № 79 поликлиниказының иштики ажырлар салбырының эргелекчизи депутат Л. П. Шурыгина боже оңзагай кичээнгейни угланыдыргаан.

ССРЭ-ниң чиик үлетпүр министри депутат В. Г. Клюев

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

17 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының хуралдаар залынга Национадлар Совединиң бирги хуралы эгелээн.

Депутаттар болгаш аалчылар эштер В. М. Чебриковту, А. П. Бирюкованы, В. П. Никоновту адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хурал А. Э. Восстуң даргалаашкыны-биле эртken.

Чаа соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелерин хынаашының дугайында Мандат комиссиязының клеткелин Национадлар Совединиң Мандат комиссиязының даргазы О. С. Мирошкин кылган. Илеткәл талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган.

Палатаның хуралынга палатаның чамдык комиссияларының составынга өскерилгелерни киирген.

1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1986 чылда планның күүселдиниң турарының дугайында, 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында доктаамал комиссияларның эдерингә илеткелин Национадлар Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы Н. И. Масленников кылган.

Палаталарның доктаамал комиссиялары 1987 чылда чурттуң планын болгаш бюджедин баш улур чугаалажып көрген, бо чылдың планының күүселдиниң турарының дугайында база 1985 чылдың бюджет күүселдезиниң байдалын аналиэтээн болгаш чогуур түңнелдя үндүрген деп, ол чугаалаан. 1987 чылдың планын девирлеп тургускаанының боттуг онзагай чүүлү болза чедип алган деңнелдя ,барымдаалап, план тургузарының чурумундан шинтпирлин-биле ойталаанны болур.

Бирги чергенің кол кичээнгейни эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, улус ажыл-агыйынның эңнес түңнелдиринге эртемниң салдарын күштелдирер талазы-биле планда кордуынген хемчеглериниң дээштүг чоруун үнелээринче углан. дырган. Шынары куду техниканы болгаш дериг-херекселдерни бүдүрер чоруктарның орүүн продукциянның күрүне хүлээп алышкыны дуглаар ужурлуг. Ындыг-даа болза, бо ажылга чамдык черлерде белеи эвес деп, илеткелчи демдеглээн.

Социал инфраструктура объектилерни тударынга үндезин эде тургустунуушкунуну чедип алырын ССРЭ-ниң министерстволарындан, ведомстволарындан, республика органнарындан комиссия негээн.

Аъш-чем программазын бодандырарынче улуг кичээнгейни планда угланыдыргаан. Агропүлетпүр бүдүрүлгезин улам ыыдай хөгжүдерининг организастыг, экономиктиг болгаш социал факторлары келир чылын долу күш-биле ажылдаан турар ужурлуг.

Чоонуң төлээр аргалыг херегледерни улам долу хандырарының айтырыгларын комиссия кичээнгейлин-биле чугаалажып көрген.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планы болгаш бюджеди СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдя үндүрген деп, ол чугаалаан. 1987 чылдың планын девирлеп тургускаанының боттуг онзагай чүүлү болза чедип алган деңнелдя ,барымдаалап, план тургузарының чурумундан шинтпирлин-биле ойталаанны болур.

Бирги чергенің кол кичээнгейни эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, улус ажыл-агыйынның эңнес түңнелдиринге эртемниң салдарын күштелдирер талазы-биле планда кордуынген хемчеглериниң дээштүг чоруун үнелээринче углан. дырган. Шынары куду техниканы болгаш дериг-херекселдерни бүдүрер чоруктарның орүүн продукциянның күрүне хүлээп алышкыны дуглаар ужурлуг. Ындыг-даа болза, бо ажылга чамдык черлерде белеи эвес деп, илеткелчи демдеглээн.

Социал инфраструктура объектилерни тударынга үндезин эде тургустунуушкунуну чедип алырын ССРЭ-ниң министерстволарындан, ведомстволарындан, республика органнарындан комиссия негээн.

Аъш-чем программазын бодандырарынче улуг кичээнгейни планда угланыдыргаан. Агропүлетпүр бүдүрүлгезин улам ыыдай хөгжүдерининг организастыг, экономиктиг болгаш социал факторлары келир чылын долу күш-биле ажылдаан турар ужурлуг.

Чоонуң төлээр аргалыг херегледерни улам долу хандырарының айтырыгларын комиссия кичээнгейлин-биле чугаалажып көрген.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планы болгаш бюджеди СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдя үндүрген деп, ол чугаалаан. 1987 чылдың планын девирлеп тургускаанының боттуг онзагай чүүлү болза чедип алган деңнелдя ,барымдаалап, план тургузарының чурумундан шинтпирлин-биле ойталаанны болур.

Бирги чергенің кол кичээнгейни эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, улус ажыл-агыйынның эңнес түңнелдиринге эртемниң салдарын күштелдирер талазы-биле планда кордуынген хемчеглериниң дээштүг чоруун үнелээринче углан. дырган. Шынары куду техниканы болгаш дериг-херекселдерни бүдүрер чоруктарның орүүн продукциянның күрүне хүлээп алышкыны дуглаар ужурлуг. Ындыг-даа болза, бо ажылга чамдык черлерде белеи эвес деп, илеткелчи демдеглээн.

Социал инфраструктура объектилерни тударынга үндезин эде тургустунуушкунуну чедип алырын ССРЭ-ниң министерстволарындан, ведомстволарындан, республика органнарындан комиссия негээн.

Аъш-чем программазын бодандырарынче улуг кичээнгейни планда угланыдыргаан. Агропүлетпүр бүдүрүлгезин улам ыыдай хөгжүдерининг организастыг, экономиктиг болгаш социал факторлары келир чылын долу күш-биле ажылдаан турар ужурлуг.

Чоонуң төлээр аргалыг херегледерни улам долу хандырарының айтырыгларын комиссия кичээнгейлин-биле чугаалажып көрген.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планы болгаш бюджеди СЭКП-ниң XXVII съездизиниң

Кыштаглаашкын — хүннүң чугула айтыры

РАЙОННАРДАН МЕДЭЭЛЕР

Эрзин районуң хойжулары СЭКП ТК-ниң Киитирмиң амыдыралга боттандырар дээш мал кыштаглаашкынын организастыг чорудуп турар. Ажыл-агыйларның шээр мал кыштагларында 10-дан 15 тонна сигенни, кеж-суланы чедирген.

Районда социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар Ленин аттыг совхоз мал кыштаглаашкынын организастыг эгелээн. Чаш хураган кажаалларын бүрүнү-биле септеп доозкан. Хойжуларның кыштагларынче сигген, мяш сөөртүлгези удамчылап турар. Ол совхозта Дүмей Байыр Дулгуюң удуртканы № 2 хойжу бригада кыштаглаашкынын эки организастаан. Ленин аттыг совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. Өөвей өг-бүлезинниң күүү-биле сигенни белеткеп, 10 ажыг тонна өзекти болуп белеткеп алган. Малды кыштан - түр-меңзи ажырып, хойдан-на хураганы кампалап алыр сорулганы салып, кажаа-хоралзының септелгезин чыг кылдыр белеткээн. Ол-ла совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Аракчаа Бичелдей мал кыштаглаашкынынга бүрүн белеткеткеп болгаш чаңгыс-даа баш мал хоратпас дээш кыйын ажылдап турар.

• • •

Мал ажылынын продуктуларын будуреринің болгаш күрүнеге садарының планын еднишкининг күүсеткеш «Мөгеп-Бүрең» совхоз социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Ажыл-агый төрүүр чүс хойдан ниитизин-биле 86 хураганы өстүрүп алган. Мыйыстыг бодя мал бажы 100 хүү онча меңзи, төрүүр чүс сарлыктан 95 бызааны доруктурган.

Мөңгүн-Тайганың малчыныары кыштаглаашкынче организастыг кирген. Кыштаг бүрүзүнде 8—10 тонна сигенни чедиртингеп. ССРЭ-ниң 60 чыл совхозтуң хойжулары Кашоол Борарганның, Мочак-оол Бичe-оолдуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Борис Тейниниң, «Мөгеп-Бүрең» совхозтуң хойжузу Алексей Ширненің болгаш оон-даа өске кыштагларда кажаалар чылыг, мал чеми бар.

• • •

Эрткен кыжын төрүүр 100 хойдан 100 хураганы өстүрген «Мөгеп-Бүрең» совхозтуң мурнакчы хойжузу, Улустарның найыралы орденниң эдилекчизи Ш. И. Дарын-Базыр кыштаглаашкынга эки белеткелдиг кирген.

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң малчыннары кыштагларже көжерни организастыг дооскан. Кыштагларны сентеп, кажааларны чылыглаан, мал чемни чедирерин уламчылап турар.

Ажыл-агыйлар аразында соңгаалашкынга белеткелдер — ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерстволузуна бирги чергенің чугула айтырыг дээрээн депутат демдеглээн.

Партияның XXVII съезизиниң республиканың адрезиниргe болгаш чоптуг шүгүмүүлел бистиң социал-экономиктиг организивистиң экижидеринге, ону таарымча чок чүүлдерден болгаш болуушкунчулардан арыглаарынга дузалаан деп, Узбекистанның Компартиязының Ташкент обкомунуң бирги секретары депутат Т. А. Алимов чугаалаан.

Областың чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан тура, бар турар курлавырларның чүгле баштайгылары ажыглалга кирген, улуг аргалар ам-даа ажыглаттынмаан деп, оратор демдеглээн.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Шагаан-Арыг хоорайда № 42 тудуг эргеленинің тудугжулары чыл эгезинден тура-ла ажылдың бедик темпизин чедип ап, күш-ажылды эки организастап, бригадалар аразында социалистиг чарышты чорудуп тургы тудуг ажылынга дүргедээшкинни болдурарынга улуг идиглэр берген. Коллектив он айлар иштинде 1 миллион 83 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг тургаш, 1 миллион 197 муң рубльдиң ажылдарын кылып чоруткан, азы планныг онаалдазын — 110,5 хүү кылдыр күүсеткеп.

План күүседири — хоойлу, ажыр күүседири — алдар — деп чугаалажыр болгай бис. Социалистиг чарыштың тиилекчилери В. Подкопаеваның бригадазы планын 118,9 хүү. З. Салчактың бригадазы — 116,4, Г. Коляданың бригадазы — 115,7 хүү күүсеткеннер. Эске бригадалар база-ла планныг онаалдаларын ажыр болгаш чедир күүсеткеннер. Тудуг ажылының хоочуннары, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Галина Коляда, Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи Тамара Шивит, мурнакчы тудугжулар Виктор Лакпа, Хербий Доңгак, Мария Доржу, Түмен-оол Маадыр-оол, Ранса Ооржак олар социалистиг чарыштың олуун кыпсып, хүн бүрү шудургу ажылдап, боттарының эске эш-өөрүүге үлетерин көргүзүп, ажылдап турарлар.

Эргеленің тудугжулары ажылдың темпизин дүргедедирин кайнап чедип ап, түңүн күселе-биле планныг онаалдазын ажыр күүсеткеп турарлы?

Бир-ле дутаарында, тудугжулар ажыл шагын— ажылга— деп негелдеп дүрүм болдурун, туруушкун чок ажылдарын чедип ап, ажыл шагының үезинде кижи бүрүзүнүң бүдүрүкчүлүг ажыллаары дээш чарышты чорудуп турар. Ол ышкаш эргеленің удуртукчулары тудуг объектилеринде биче механизацияны чорудуп, хол-биле кылыр ажылдарны чыл эгезинден бээр дыка эвээжеткен. Ажылдың ол мурнакчы дүрүмүзүнүң эң алдынга К. Ооржак, А. Егорова, В. Подкопаеваның бригадалары эки шинтээдип ап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктаамал бедидип турарлар.

Эргеленің партия, профсоюзтар организастыгы бригадалар аразында чарышты организастаарда мооң мурнуда чылдарга ышкаш ёзу барымдаалар, саазын кырынга чорудар чоруктан үштүнүп, кижилериң ёзулуг-ла маргымын ажылдаарын болдурун, материалдыг болгаш моральдыг ыяш беришкинни чеп ажыглап турар.

Тудуг материалдарын болгаш өске-даа чиг этти хумагалыг эдилээр, ооң ажыглалын эжижидериниң айтырыын эргелелде эде корун, материалдар чарыгдалын шын чорудуп, шыңгыы контролька алганы тудуг ажылын шынарлыг тооруварынга ажылдың темпизи, түңнелин чедип алырынга база улуг идиглэр берип турар.

Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде, бригада төвүлели ол бүгү негелдеп өөренип корун, күш-ажылчы коллективтиг кежигүннери-биле сүмележип, оларның саналын барымдаалап корун турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН: хоозун чугааның ажыы чок

Эде тургустунуушкун дугайында хөй-ле чугаалап келген бис. Илеткелдерге-даа, саналдарга-даа бо сөстү үргүлүү дыңнаар. Ол сөс чокта кандыг-даа хурал-суглаа эртпейн турар. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дугайында чугаа үргүлүү боол турар... Ынчалза-даа чамдык күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазы-биле танышып көөрге, ук коллективтерде эде тургустунуушкун, а кол-ла чүве оон кандыг түңнелдерниг боол турары үениң иегелезинге мыкта-ла дүүшпейн турар.

Эде тургустунуушкуннуң канчаар чорун турарын Тыванның септелге-техниктиг бүдүрүлгезиниң чижээлеп көрүп болур. Кандыг-даа ажыл-херек планның эгелээр. 1986 чылда болгаш он ийиги беш чылда бүдүрүлгениң ажыктың бедидериниң планын ук бүдүрүлге бо чылдың март 5-те чугаалажып көргеш, бадылаан. Ол планны тургузуп каанын көөрге, шынап-ла бүтү талазы-биле бүдүрүлге планынга дүжүп турар мыкаш сагындырар. Бүдүрүлгени механизастаар болгаш автоматчылар, ам ажылдап турар дериг-херекселдерни чаартыр, материалдыг болгаш энергетика курлавырларын камнап алыр продукциялыг шынарын бедидер талазы-биле кылып чорудар ажылдарын онда айытказ.

Каксы таныварга ажылдап кылган хемчеглер экилдээ мыкаш сагындырар. Ынчалза-даа ол хемчеглерни ханы анализтеп көөрге, четпестер-ле хөй боол турар. Чижээ, бүдүрүлгени механизастаар болгаш автоматчылар талазы-биле чеди хемчеглерни ап чорудары, дериг-херекселдерни чаартыры дээш чижектиг чүүлдер онда көрдүнген. Хүлээп алган хемчегдер чүнү бериптен болурул, механизациялыг деннелин кайы хире көдүрерил, хол-биле кылыр аар ажылдардан чеже ажылчын хосталырыл дээрзин онда айытпаан. Каминалга болгаш шынар айтырыгның талазы-биле чүнү-даа биживаэн боол турар. Өскээр чугаалаарга, ол хемчеглерни эки ажылдап кылбаан, ужур эдертпеп хемчеглер боол турар. Оон кандыг түңнелдиг болуруп баш удур санап албайн-даа барып болур турган-на мынаан, онда айытказ чүүлдерни шуптузуп күүселип алтар чүве болза, кандыг-бир түңнел үнүп кээри-даа магат чок турган боор.

Мында мунгаранчыг чүве бо. Көрдүнген план колдуунда-ла саазын кырынга арткан. Айытказ планны күүседирде фондуну, акша-хөрөнгини кайбыл алырын айытказ, ону шынгыы контрольга ап, күүседикчилерден иегелезин күштелдирер турган. Херек кырында ол чүүлдер чок болган. Бо 1986 чылда септелге ажылдарыл механизастаарынга салдар болур эдиктирилге участогуун чаартыр, көдүртүр кран тургузар, үзеп чаар системаны механизастаар, өөрилл өөрелин механизастаарын неттередир дээш 7 хемчеглериниң 5-ин күүсеттейн барган. Дериг-херекселдерни чаартыр талазы-биле көрдүнген 3 хемчеглериниң айызы күүсеттинмээн.

Бо чылдың эрткен тос айларында бүдүрүлге канчаар ажылдаанып? Эрткен тос айларның түңнелиндеп алгаш көөрге, бо бүдүрүлге инитизи-биле 32 тонна кывар-чаар материалды, оон иштинде 8 тонна дизель одаар чүүлдү, 24 тонна бензинни ажыр чарыгдаан боол турар. Норма ёзугаар санаар болза, ол нияты хереглелдиң 3 хуузуудур. Камналгалыг ажылдаарының орнунга каражалыг ажылдап тургаш, канчап эде тургустунарыл?

Шынар талазы-биле оныа өскерилге чок, бичии-даа бурунгаар базым кылдынмаан. Шынар ажылдаар чердеп эгелээр дээр болгай. Технологиниң негелделерин, дериг-херекселдерниң ажылдаар чурумун чаштыр, тода кылдыр бижээш азып каанын киижи эскербес. Септелгениң шынарын башкарар системаны 1984 чылда-ла неттередип эгелээр деп бижип каан хирезинде-ле ол системаны ам-даа ажылдап кылбышаан. Шак мындыг шүүлеп чоруктуң эде тургустунмайн турарының түңнелинде бо бүдүрүлгениң бүдүрүп үндүрген продукциязыл садып сайгарарын курхайгаарал лабораториязы чеже-даа катап хораам.

Тракторлар болгаш шимчедикчилер септээр мастерская буступ дүжер чеде берген. Бо чылдың январь бирден эгелеп бо мастерскааны ажыглаарын хораан дугайында акт безин бар. Ол айтышкын мынчага чедир күүсеттинмээн. Мотор септээр база септеттинген тракторларны эдиктир мунар цехтерде арыг-шеверин сагывайн турар.

Ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш бир арга-курлавырларны ажыглап тургаш, чаа мастерскааны чүге тудуп ап болбазыл? Төлевилелди кылгаш, акша-хөрөнгини үндүрүп берген болгаш 100 мүң ажыг рубль өртектиг бажың тудар конструкцияларны берип каам. Чаа мастерскааны туларынга райониүң агроүлетпүр каттыжышкыны бо бүдүрүлгеге дуза кадар ужурлуг. 1986 чыл адакталып келген. Оны кылыр организация тывылбастап туруп берген. Чыын эптээр конструкцияларны бүдүрүлгениң девискээринде овааландыр чыып каан чыдып турар. Моны чүү деп санаарыл? Ажыл-агыйжы эвес чорук-тур.

Бүдүрүлгеге эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыын парторганизация хуралынга база чугаалажып көрген. Бир дериг-херекселдерни ажыглап турарында четпестерни, диагностика кылыр автомобильэ дериг-херекселдериниң, дутуй эптээр стендиниң, клапаннар хоюглаар станоктуң ажыл чок аназ чыдып турарын коммунистер ол хуралга шыңгыы шүүмчүлээн. Бар дериг-херекселдерни ажыглавайн чыткаш, чаа дериг-херексел салып алыр дээш акша-хөрөнгү чарыгдап турган ажыы бар бе?

Ажылдаар черлериниң аттестациязыл чорударымче мында ам-даа эгелеп кирбээн. Ажыглап турар дериг-херекселдериниң бүдүргүкчүлүүн чедип алырынга, эргежок чугула херекселдер-биле ажылдап турар черлерни дериирингe ол хамыктың мурнунда улуг ужурдузалыг болур. Чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар бо талазы-биле тывынгыр ажылдаар ужурлуг. Бо бүдүрүлгеде ажылдап турар бүгү кижилериниң 7 хуузу чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар. Чамдык практиктиг саналдар болгаш чогаадыглар бар. Чаартыкчының саналын таптыг долдуруп, ону шаннап, макталырынче кичээнгей салбайн турар. Чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажылдар талазы-биле таптыг ажылдаар чүве болза, бо бүдүрүлгеде дээди болгаш ортумак тускай эртемниг 16 специалистер ажылдап турар. Үе-биле дээре базып, эде тургустунары Тываның септелге-техниктиг бүдүрүлгезиниң коллективиниң хүлээлгезин-дир.

Г. ТУТЫНИНА,
эртем-техниктиг иниттиелдиң область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

Кызылдың даараныла фабриказында кижи бүрүзү планныг, бедиткен социалистиг хүлээлгелиг. Ол бүдүрүлгеге 22 чыл дургузунда дааранып ажылдаан, коммунистиг күш-ажылының шалынчызы Семис-оол Оюновна Көк-кыс бо чылда бодуның хуудa планыг даалагазын күүседипкен. Даарамырында оон мергежилиг бедик. Комсомолчу-аныктарының бригадазында аныктарның дагдыныкчызы.

ЧУРУКТА: фабриканың хооочуи даараныкчызы, аныктарның дагдыныкчызы Семис-оол Көк-кыс.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХООЧУННАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Хандагайтының Культура бажыңынга партияның, дайынның, күш-ажылдың, комсомолдуң хоочуунары Д. Ш. Монгуш, С. К. Монгуш, Т. Д. Куулар, П. А. Сайын, Б. Д. Монгуш болгаш өскелер-даа-биле комсомолчуларның ужуражылгазы болган. Олар боттарының партийжи, дайынчы, күш-ажылчы, комсомолчу ажыл-чорудулгазының дугайында чыылганнарга чугаалап берген. Ол ышкаш хоочуунарга концертти көргүскен.

Партияның, дайынның, күш-ажылдың, комсомолдуң хоочуунарының портрет-чуруктарының галереязын ол хүн ажыктан.

Я. КУУЛАР.

ЧУРУМЧУТСА

Эргим редакция!

Эрзин районуңуң Нарын суурда чурттап, ажылдап турар мен. Бистиң бо суурувуста кудуктар-ла хөй. Ынчалза-даа оларның чаңгызы-даа орта ажылдавас.

Кыш келген. Кудуктарда одаар печкалар бар-даа болза, кыжын одавас. Ынчангаш кыжын кудуктарның иштин-даштын даг дег кылдыр дошталып каар. Улут, биче улус оон суглаары бергедээр.

Суг өйлеп алыр кран чок болганындан, шлангызын аккан суг черже хемчээл чок төктүп турар. Мынаа камналганы көөрү чугула. Кудук чүгле хүндүскүүнүң 12 шактан 2 шакка чедир ажылдаар. Ажылдан орай келген кижилер суг ап четтикпес. Оля хирезинде чурттакчылардан суг өртээ дээш бир рубль чыып алыр. Оода кудукту одап, суг өйлээр кранны эде кылза! Хүн чурумун ёзугаар 7 шактан кежээкиниң 8 шакка чедир ажылдаар кылдыр чурумчутса. Нарын суурнуң көдээ Совет күүскому бо талазы-биле дарый хемчет алыр боор деп идеген артым.

И. ЧЫДАРАН.
Эрзин район.

1986 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары

БРИГАДА КЕРЭЭЗИНИҢ МЕТОДУ-БИЛЕ

ТАТАР АССР. КамАЗ-тың болгаш автомобиль тудукчуларының хоорайын тургузарда депшилгелиг бригада керээзиниң методун ажыглаан күш-ажылчы коллективтериниң аразында бир дугаар черже Александр Васильевич Зотовтуң башчылар бригадазы. (Чуруктa).

15 чыл бурунгаар ол бээр 8 кижи кирип турар бригадалыг чедип келген. Оон-на бээр ол Брежнев хоорайның тудуг баштаар черинде СМУ-51-де бригадир боол ажылдап турар. Дашчылар бригадазы 16 чурттаалга бажыңын, 8 уруглар садын, 7 школаны, садыгларны тудткан. КамАЗ-тың сазын-картон комбинадының объектилерин тударынга киришкен. Бригадада депшилгелиг арганы эптеп-биле шинээткеш, күш-ажылды тактыг организастаан объектилерни «сдан» болгаш «тергиин эки» деп демдектер-биле дүжаап турарының, түңнелдеп боол турар. Ол арга дүргеш-биле тарай берген, ам ол аргада «КамГЭСэнергострой» каттыжышкынында 400 хире коллективтер ажылдап турар апарган.

Техниктиг чаартылгаларны ажыглап база оларны эжиждип турары Зотовтуң бригадазынга 2 смена иштинде хаваларны эптеп тургузарын болгаш тууйбу салырын үзүк чок болдуруп турар. Бригада керээзин сайзыраңгайжыткышаан, кол керээлиг организация болуп тура, «заштыкы» кадыг керээлиг организацияларының тускайжыттынган бригадаларының коллективиниң керээзинге киирерин Александр Васильевич саналдаан. Үлетпүр тудуунуң, чурттаалганың болгаш социал культура хандырылгазының он-он объектилерин бо арга ёзугаар бедик шынарлыг болгаш хуусаадан эрте тудуп кылган.

Дашчының ак сеткиилиг күш-ажылы Октябрь революциязының, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле болгаш медальдар-биле демдеглеттинген.

Күш-ажылда шылгаранган чедишкинниери дээш А. В. Зотовка 1986 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

М. МЕДВЕДЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

ЧАРЫГДАЛ ЭВЭЭЖЭЭН

Николай Бычков — комсомолчу-аныктар бригадазының баштыны. Оон удуртулгазы-биле 6 кижи Тываның электри четкилериниң коллективинде ажылдап турар. Олар шуптуу токарылар. Бригада кежигүннериниң хүлээлгези — дериг-херекселдерни септеп, эде дерип кылыры, артык кезектерни бээткеп бүдүреры.

Коя цехтериниң участоктарының кирген чагыгларын чогуур үезинде болгаш шынарлыг кылганындаа станоктарының дең-дескиниң ажылдаары хамаарыжыр. А ол дээрге хоорайывыстың хөй адырларлыг бүгү үлетпүр бүдүрүлгелериниң, организациялarының туруушкун чок ажылы-дыр. Найыралдыг бичии коллективтиң хүн бүрү кирип турар үлүг-хуузу мындыг үнелиг.

Бригада ай, квартал планнарын 102—104 хуудан кудуматпайн келген. Ажылдың шынарында хамаарыштыр хөмүлдаар кирбээн. Мастерская иштиң арыг-силиг, эңмесекселиг. Техниканың озалондак чок чоруу сагыттынып турар.

Бүдүрүлгениң ажыктыг чорууп бедиктериниң шинтипирлиг иегелдези, чоок курлавыры — каминалга дугайында пункт хүлээлге бүрүзүнге ыяап-ла кирип турар. Электроэнергияны каминг чарыгдаларынга мында ажылдакчы бүрүзү сонуургалдыг. Артык чарыгдал үнүп келген таварылгага акша шаңналынга багай салдарлыг. Бүдүрүлгениң цехтеринде черде чыдар эзирил, кадаг, кандыг-бир ажылгалга кирер демир кесикиидизи көзүлбес. Ол база-ла каминалга.

Токарь оолдарының ажылдап турар станоктары эргижирээн, оларның хар-назыным безин шагда ашкан. Шынарлыг кылгыларны бүдүрерде оларны доктаамал хайгаараар апаар. Дериг-херекселдерни четчелеп тургузары, оларны чаартыры эде тургустунуушкунуун эге базынары болур. Механиктиг мастерская чаа черже чоокта көжүп кирген. Төлевилел ёзугаар аназ техниканың соолгу сөзүү-биле кылдыңган станоктарны эптеп салыр турган. Ынчалза-даа ол болдунмаан.

С. ДАНЗЫ.

Номчукчуларның чагааларынга хамаарыштыр

ХЛЕБ ДУГАЙЫНДА БОДАЛ

Столдарга салыр чемнеривис хүн үнген түдүм-на кизы-бүрү болгаш чемишкир апар чыдар. Ногаалар болгаш сүт продуктулары элбээн. Ынчалза-даа хлеб хүндүлүг черин эзлевишаан.

Хлебтиң күсели-биле организмниң белокка хереглелиниң 30 хире хуузун, углеводтарга, витаминнерге, фосфор дузурга, бестерге хереглелдиң 50 хуузун хандырып турар. Аъш-чемде калорийлерниң 40 хуузу хлеб продуктулары боол турар.

Хлеб-булочкалар бижырарын болгаш макарон кылыглары бүдүрериң үлетпүр черлери ковудедип турар. Оон-биле кадыг чамдык садыл алыкчылар дээди сорттуң далганындан бижырган хлеб садыгларза эвээш боол турарын бижип турар. Мындыг янзылыг чагаалarга тайылбыр бээрин ССРЭ-ниң хлеб продуктулар министри Григорий Сергеевич Золотухинден СЭТА-ның корреспондентизин диазаа.

— Эки шынарлыг хлеб бижырарын ковудедирин диазаа чагаалаар министерствога база көөп турар—деп, Григорий Сергеевич чугаалаан. —Бистиң бүдүрүлгелериввис булочка слоба, баранка болгаш сухарей аймаанга чонуун хереглелиин ам-даа чедир хандырбайн турарын немей чугаалаары чугула боор. Дээди сорттуң далганындан бижырган хлеб болгаш булочкаларны, ол ышкаш эки дээрбедээн кок-тараа далганыктан кылыгларны оон хөй-биле иегелеп турар.

Аныкчы оонуун далгелерни болгаш кызелерни кичээнгей-ниш-биле көрөнип көрүп, ооруу чемелерни ап турар бис. Ынчаарга продукциянын шынарын бижырыкчыларның мергежилиин, чиг эттин (халганның, оске-даа немелелериниң) байдалынган, хлеб заводтарының, макарон фабрикаларының материал-техниктиг ченелгелин хамаарыжыр болгай. Бистиң чүртүүстө эрги хлеб заводтарны ам-даа хөй. Чиик болгаш аъш-чем үлетпүр министерствозунуң машина тудуушкун бүдүрүлгелери автоматтыкан болгаш комплекстиг-механизастаан шугуманарны бүдүрерин ам-даа шингээдип албаан. Моон ужурунда түрмек бичии булочкаларны слоба кылыгларын, сухарейлерни болгаш баранкаларны быдаргай черлерге хол-биле кылып күш-ажылды ажыглап бүдүрүп турар.

— Бо хөй айтырыгларны шинтипирээрин силерниң министерстводан база хамаарыжыр болгай, Григорий Сергеевич?

— Ынзыг харын Белетхелер министерствозуун Хлебпродуктулар министерствозу кылдыр эде тургускан чорук, оскээр чугаалаарга, белеткел тараанны арыглап, болбаазырадыр болгаш оон продукция бүдүрер ажылды үрелеп башкарылганын чаңгыс органынга мөөнүзүп чорук «шынжиккен зонивашкынарының» дүрген чежеринге дузалаар. Хлеб бижырар болгаш макарон кылыгларны бүдүрер үлетпүрүүн ажыларын чоокулуп ап, күүсеттейн болгаш үүлдүгүзүнгени болгуп.

— Ап чорудуп турар хемчеглерни улам тодаргай чугаалап бээрин номчукчулар ынзыг турар-дыр.

— Чунуп-даа мурнукта чугаалаар чүве болза, 1987 чылдан эгелээрин, дээди сорттуң кызыл-тас болгаш кок-тараа далганындан хлеб бижырарын ковудедирин көрүп турары болуур. ССРЭ-ниң Тараа продуктулар министерствозунуң бүдүрүлгелери 1990 чылда дээди сорттуң далганындан хлеб бижырарын 2,2 катап ковудедир апаар болгаш 1987 чылда безин ол сорттуң далганындан 900 мүң тонналаан эвээш эвес хлебти бижырар. Булочка болгаш сдоба кылыгларын иинти хлебтиң барык 20 хуу хирези кылдыр бүдүрер. Бо соруулганы күүседирингe биске колхозтар болгаш совхозтар дузалаар, чүге дизе олар хлеб бижырар шынары бедик кызыл-тасты бүдүрерини чылдан чылче ковудедип, күрүнелеп улуг немелде өртектиг ап турар болгай.

— База бир солуун чагаавы номчуптайн: «Сарыг-хүрен өнүүг чаагай амданныг хлебти хөйүү бижырзың дээш бистер аназ хереглээр кызылтасты моон сонгаар-даа естүрер бис. Күштүг кызыл-тастан хлебти Ишатово районуун суурларында ам-даа бижип турарыл?

— Ишатово районуун суурларында ам-даа бижип турар. Ынчангаш ол районга ажыл-чорудулгазын ковудедип, ам-даа чедир ханзырбайн турарын немей чугаалаары чугула. Ол районга ажыл-чорудулгазын ковудедип, ам-даа чедир ханзырбайн турарын немей чугаалаары чугула боор. Ынчангаш

№ 11 (148). Ноябрь. 1986 ч.

Бөгүн — Ракета шериглериниң болгаш артиллерияның хүнү

КЕЗЭЭДЕ ДАЙЫНЧЫ БЕЛЕН ТУРУШТА

Фронтучулар-артиллеристериниң ошпес эрес-дидим чоруун, оларның дайынчы ачы-хавыяазын чылдың-на ноябрь 19-та совет улус алдаржыдып, ракетучиктериниң болгаш артиллеристериниң амгы салгалын хүндүткеп, күүлүг ракета болгаш артиллерия чепсээниң тургузукчуларынга — кайгамчык таланттыг эртемденнерге болгаш конструкторларга, инженерлерге болгаш техниктерге, камгалал үлетпүрүүнүң ажылчыннарынга өөрүн четтиргенин илередип турар.

1944 чылда доктаадып тургускан Артиллерия хүнүн 1964 чылдан эгелеп Ракета шериниң болгаш Артиллерия хүнү кылдыр демдеглеп турар апарган. Бо чылын ук байырлалды бистиң шинтилелдиң хөгжүлдезинде үмдезин чаартылгалар болуп турар, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү улустуң деминселиниң, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүгеледир дээш совет кижилер партииниң стратеттиг угаанышкымнарын чаңгыс эп-сеткил-биле детпип турар чедеде демдеглеп турар-дыр бис.

Совет артиллерияның дайынчы оруу 1917 чылдың октябрь хүнинде эгелээн. Петроград болгаш Царицын чоогунга, Каховканы болгаш Перекопту чаза таварып турда, черле ынчаш хамаатты дайынының бүгү фронтуларынга артиллеристер Советтериниң эрге-чагыргазы дээш демисселге эрес-маадырлыг, быжыг туруштуг чоруктуң үлегер-чижээн көргүскеннер. 18 артиллерийжи кезектер хүндүлелдиң революсчу Кызыл Туктары-биле шаңнаткан.

Башкайгы беш чылдарының үезинде Кызыл Армияны сайзыраңгайжыдар, ону амгы үениң техниказы болгаш боо-чепсээ-биле, оон иштинде артиллерия-биле чепсегләәр талазы-биле улуг ажыл чоруттуп-кан. Бодунуң дайынчы шынарының талазы-биле даштыкы арминиларның мызыг системаларын оранчок ажып турар янзы-бүрү калибрлиг 25 чаа артиллерийжи система ажылдап кылдыңган. 1941 чылдың июнь 22-де Совет Армиязының чепсээниң бүгү хевири 67335 чедип тургай.

Ада-чурттуң Улуг дайынын Совет Чепсектиг Күштерге эң кадыг-дошкун шылгалда болгаш сынып чок чоруктуң бүгү талалыг хынналдазы болган. Дайынның бирги хүнүмден эгелээш, оон эң сеилгү хүнүге-ге чедир дайынчылар-артиллеристер дидим тулчуп, фашизмни тиилеп алырынга төлептиг үлүг-хуузун киришкен. Оларның дайынчы шылгаралын болгаш маадырлыг чоруун чазак бедик-биле үвелээн. 1 миллион 600 муң артиллеристер орденнер, медальнар-биле шаңнаткан. 1800 кижи Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атты алган, 500 ажыг артиллерийжи кезектер болгаш каттыжымышкынар гвардейжи болган, 2100-үү орденнер-биле шаңнаткан, 1200-үү хүндүлүг аттар алган.

Фашизминиң болгаш милитаризминиң согуглуг күүжүн ашкан төөгүлүг тиилелге деп-шилгениң реакциязы тиилээ-ниниң демдээ болган. Ол социалистиг тургузугуңуң бузулбас күүү-шыдалын, капитализ-миниң мурнуунга оон артык күштүүн көргүскен.

АКШ-тың ядролуг чепсекке түр када монополиязынга даянып алгаш, империалистиг күрүвелериниң агрессчы бөлүктери дайын төнгенинiң соон дарый, ССРЭ-ге, социализминиң оон-даа өске чурттарынга удур «соок дайын» дээр чүүлүн дораан-на калбартып, корударының политиказынче ажыы-биле шилчээн. Империализм ракета-ядролуг дайынга материалдыг болгаш психологтуг белеткелди ам-даа чорудуп турар.

Рейкьявикке дээдө деңнелге болуп эртткен совет-америк ужуражылганың түңнелиниден алгаш көөрге, Вашингтонщуң администрациязы бодунуң техниктиг арга-шинээнинге менээргенин алгаш, шериг күүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ни „ажып аар бис деп бүзүрел турар. Езулуг милитарисчи характерлиг болгаш космоска согуглуг чепсекти тургузарының кандыг-ла-бир аргазын хайгыраан «стратеттиг камгалал инициатива» деп адаар эгелээшкинниниң утланмышкыны-даа ындыг.

Амгы үеде ракета шерии бодуунуң сайзыралында чаа, шынарлыг деңнелди чедип алган, бистиң Төрээн чурттуустуң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының идегелдиг камгалакчызы апарган. Олар амгы үениң эң сайыраңгай ракета комп-лекстери-биле чепсеглеңген. Оларның бүгү ажыл-чорудулгазы, дайынчы ажыглалы автоматчыттынган.

Ракетчиктериниң болгаш артиллеристериниң амгы салгалы Ада-чурттуң Улуг дайынын-га түлчуп чораан ада-өгбелериниң дайынчы чаңчылдарын дозеп-салган, ону улам байлакшыдып турар. Хүннүң-не кежээки хынналдага салбырларның хуула составынче моңге книр бижиткен маадырларының аттары чаңгыланып турар. Бөгүн ракетчиктер-биле чаңгыс одуругда Совет Эвилелиниң Маадырлары капитаннар И. И. Новоженов, Б. Л. Хигрин, улуг лейтенант А. А. Космозем'янский, улуг сержант Н. В. Колесников болгаш оон-даа өскелер шериг албанын эрттирбишаан.

Тайбың хүннерде безин ракетчиктер эвээш эрес эрес-дидим чоруктарны кылып турар. Аңаа дайынчылар Д. Бушуев, В. Костенко, А. Хусанов, ефрейтор А. Кистанов, бичг сержант В. Бабичев, лейтенантылар В. Басов, Н. Гаврилов, улуг лейтенант Ю. Дубровин, капитан Н. Кузнецов, майор Е. Гриванс, подполковник С. Горбатюк болгаш оон-даа өскелериниң аттары бүгү хуу составка билдингир. Кижилериниң амы-тыныш, дайынчы техниканы камгалаар дээш, агаар-бойдустуң хай-халавындан, өөредилге-дайынчы даалгалар күүседи чорааш олар боттарының амы-тыныш харам-наанаанар.

Оларның маадырлыг үлегер-чижээн Афганистанга интернационалчы хүдээлгени күүсеп тура, дайынчылар-артиллеристер база катаптаан. Дыка хей офицерлер, солдаттар болгаш сержантылар орденнер, медальдар-биле шаңнаткан. Оларның аразында — А. Брашев, А. Иванов, С. Зорин, М. Кулов болгаш оон-даа өскелер бар.

Боттарының чаңчыл болган байырлалын ракетчиктер болгаш артиллеристер, Армияның болгаш Флоттуң бүгү бот составы-биле бир дөмей, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткаан. Өөредилге чылы чедиишкиниг доозулган.

Стратеттиг ракетчиктер — эң дошкун чепсектиң чагырыкчылары. Олар кезээде дайынчы белен турушта.

В. ВИШЕНКОВ,
Генерал-полковник,
стратеттиг соруулганың Ракета шериниң кол штабының начальныгы,
Совет Эвилелиниң Маадыры.

Саннар, факіпылар!

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУНУҢ КАМГАЛАЛЫНДА

⊙ Стратеттиг соруулганың Ракета шерии дээрге — ол ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң ракета-ядролуг чепсекке хандыртынган хевири болур. Ону шериг стратеттиг соруулганың күүседи ыяшлыг тургузуп турар. Ракета шерии 1960 чылда, империалистериниң ядролуг чепсек ажыглаарының дугайында ыяжаныг үндүре бергени-биле холбаштыр тургускан. Ракета шериниң составында ракета кезектери болгаш каттыжышкынары, өртем-шинчилел албан черлери, шериг-өөредилге черлери, а ол ышкаш хандырыла черзери организастыы-биле кирип турар. Чаа техниканың бүгү компоненттилери — совет эртемденнериниң, инженерлериниң болгаш ажылчыннарының кылып тургусканы ракеталар, башкарыга системалары, ядролуг зарядтар.

⊙ «ГИРД-09» дээр баштайгы совет экспериментаддыг ракета М. К. Тихонравовтуң удуртулгазы-биле түдүп тургустунган болгаш 1933 чылдың августа С. П. Королёвтуң удуртулгазы-биле дээрже салып үндүртүнген.

⊙ Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет реактивтиг артилдерии болуп кайгамчыктыг кылдыр көргүскен. Бүгүдеге билдингир БМ-13 дээр дайынчы установка — «Катюшаны» И. И. Гвай удурткан конструкторлар бөлүү чогаадыын тургускан. Белүкке В. Н. Галковский, А. П. Павленко, А. С. Попов болгаш оон-даа өскелер кирип турган. Москваның «Компрессор» заводунга В. П. Бармин, В. А. Рудницкий, А. Н. Васильев болгаш оон-даа өскелериниң удуртулгазы-биле «Катюшаны» төнчүзүнге чедир ажылдан кылган. 1941—1945 чылдарда ол заводка 2500 хире установканы база дайын төлүүге трелген ол хире машинаны септеселээн.

⊙ Ада-чурттуң ракета техниказының түдүп тургузукчуларының аразында Н. И. Тихомировтуң, И. Т. Клейменовтуң, Ю. А. Победоносцевтиң аттары база бар.

⊙ Ракета техниказын ажылдан кылыр айтырыгга улуг үлүг-хуузу ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының академиги, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры Анатолий Аркадьевич Благонравов киргеп. Баллистика талазы-биле ол эртемден артилдерии эртемнериниң академиязының президентизи тургап.

⊙ Ада-чурттуң Р-1 дээр баллистиктиг ракетаның бир дугаар салып үндүрүүшкүнүү 1947 чылдың октябрьда боттандырган. Үш чыл эрткенде, база мындыг Р-2 дээр өскебир ракетаның шенелде салымышкының чедиишкиниг эрткен. Ол техниканы тудуп тургузарынга дыка хей совет эртемденнер, инженерлер, техниктер киришкен. Чижээдээрге, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры Сергей Павлович Королёв, Социалистиг Күш-ажылдың база-ла ийи дакпыр Маадыры Михаил Кузьмич Янгель.

⊙ 1949 чылда Совет Эвилелиниң атомнуг бомба чогаалтымын тургустунган болгаш шенеттинген. Ол дээрге АКШ-тың империалистериниң кордан турганы ядролуг шүгүл политиказынга харыы болур. Ада-чурттуң атомнуг чепсээн тудуп тургузарынга Социалистиг Күш-ажылдың үш дакпыр Маадыры Игорь Васильевич Курчатов, Мстислав Всеволодович Келдыш, Кирилл Иванович Шелкин, Яков Борисович Зельдович, Юлий Борисович Харитон болгаш оон-даа өскелер киришкен.

⊙ 1953 чылда бистиң чурт термоядролуг бомбаның шенелезин эрттирип тура, буржуаз эртемден болгаш техникадан болдунуң хамаарышпазын, бир эвес байдал негеп кээр болза, камгаланыр техниканы болгаш чепсегленир аргазын чогаадып тургузуп, ону шиңгээдип алыр талазы-биле бодунуң арга-шинээзинии ол база катап көргүскен. 1957 чылда диптер аразынга ужугар, Чер бөмбүрээзиниң кайыдаа точказында турар, кандыг-даа сорулганы үзүткен чок кылыр аргалыг баллистиктиг ракетаның шенелдезин эрттиргеп.

⊙ Амгы үеде стратеттиг соруулганың ракета шерии бистиң арминиң дайынчы күүү-күжүн илередип турар.

Чаңгыс чер-чурттугларывыс

РАКЕТЧИКТЕР

Тергиин дайынчы бичг сержант Иван Монгуш Кызылдың профессионал-техниктиг училищезинiң дооскаш, «Тывасуг тулуг» треске монтажниктеп ажылдап турган, кижиниң болгаш чер кырында бүгү-ле амылыг бойдустуң хинн суг болгаш хөрзүү-биле тудуш чүве-дир деп билген. Ындыг чүүлүл мергежил шилдип алганынга сеткилинден өөрүп, шеригже келдирткиже «Ленинчи орук» совхозтуң тарылга шөлдеринге суггарылга каналдары тудуп, тургусчуп ажылдап турган. Кажан Вания ракета шериниң одуруунга чыскаалыпкан турда, оон кылыпкан кинолдарынче Коптуңуң, шил дег, арыг суу агып бадып эгелээн...

Чоон трос-биле өртей багдап каан ракета, сугда балык дег, агаарга аяар салдап чораан. Бажын элээн бедиди ковайтылкан, дески, кылан, быкты хүнге чайнаан ол сурлуг чепсекти көөрге безин коргунчуг. Бичг сержант Монгуш, чайгаимазын дээш, солагай холу-биле ону быжыглай тудуп чораан. Демирнин соогун салаалар дамчыштыр биилип, эът-кежи соолаш кынып каап чорза-даа, хол адаанда, каш-ла сантиметр черде көзүлбес энергиниң оттуг шуурганы чаштынып чыдар деп чүвени сактып кээрге, кижи ала чайгаар иштеп бээр.

— Девидеве, Монгуш, бүгү-ле чүве аңаа болур—деп, Вания бодун оожуктурган.

Иван аңаа дайынчы Отар Сонадзеже көрүшкеп. Бичг сержант хүлүмзүрүш дээрге, Сонадзе бажын чайып каан...

Бөлүктүң командири улуг лейтенант Царев-ле тоор чүве чок чоруп орган.

Улуг лейтенантының ийи холуунуң айтыр салаалары, антенна дег апарган оң, солагай талаларже айтып каап чораан. Сайырам хөрзүнге демир дугуйлар элээн кыйырап соонда, чазаглыг орукче үнүп келгенер...

Ракетаны салып үндүрер туружунга экжелгеш быжыглапканда, Иванның сеткилиниге тайылбырлаттынмас өөрүшкү кыптыга берген. Оон солдат хүлээлгезиниң болгаш амыдыралының ужур-утказы бо улуг хемчээлдиг окта—утаанныг машинала болбас, ийикле. Ону кылып бүдүрериниге кандыг угаан-бодалдар, дилеп тывышкынынар үнмээн дээр, чеже холдар ажылдаваан дээр!

Мурнунда чүүле номнардан, киноларлан, телевизордан, парадтардан көрүп турганы күүлүг дайынчы бо чепсектиң чанынга баштай-ла кылаштаан кээп, ону салып үндүрер установканың кабиназынче кире бергеш, сантүк чок өжүрүккүлерин, кыпсыкчыларны, хереккелдерин ол кайган, магадап көрген. Мындыг күүчүтен-техниктиг ажылдаар, ракета шерии болганынга канчап өөрүвезил, чоргаварланмазыл?!

Ракета шериниң албан-хүзөлгези нарын. Ылаңгыя ракета салып үндүрүп тура, чаңгыс-ла чазыг кылыр болзунза, дээрлерде соруланда-да күүсеттинмес, кады турганың эш-өөр байтыгай, ол чоок-кавыда долгандыр турган девискээрлиин-даа хүлымайба болдурганың ол.

Теоретиктиг кичээлдер түүнээн хынала кичээл үезинде Иван чаңгыс-ла чүвеге чазыпкаш, канчаар даржылбажык. Казармага, Ленин өрээлинге, ол хамаанчок столовайга безин бүгү-ле чүве: стол, сандай, тавактар, омаштар, харын-даа кескиндя хлебиң сеңден айтырып, сеңээ чигзиниң, сеңи кайтап турганзыг боон турзуң.

— Мөге эгиннериңден бажың чүге куду халаа берди, Монгуш? Ындыг хөөн-биле балыктап-даа чорун шыдавас сен.

Улуг лейтенант Царев батареяда партия организациязының, а Монгуш —комсомол организациязының секретарылары. Олар иштп дылды тып, Иванның частырында-даа кады сайгарып, шаг болганнар. Иванның орус дылды тулган эки билири — кымның-биле-даа чугаалажырының дүүгүрүү боол, эш-өөрүнүң хүндүткелии ол чоорту чаалап алкан.

Ракетчиктер боттарының байырлалының бүдүүзүнде база бир ракетаны «үдээнер». Ракета салып үндүрер установканы шыва ала бээр сарыг-кызыл өөнүг чалбыраш дүргелээ-даа, чер-дээрни сиригеи бээр даваш-дыңмит-даа, агаарга астына бергензиг боол чорүй, ак удазын шөйүкеп дег, оон оруудаа ам оларга чаңчыл апарган. Ынчалза-даа соолгүүү дээш болган. Иванның сагыжында чүүле аразының эргим овур-хевири чуруттуңгаш барган...

Ю. САВОСТИН.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ИДЕГЕЛДИГ КАМГАЛАЛЫ

Прикарпатьеның Кызыл Туктуг шериг округунуң ракетчиктери-дайынчылары бот-тарының баймрлалын дайынчы болгаш политиктиг белеткелге тергиин чедиишкиниер-биле уткуп турар. Боттарының адаларының болгаш кырган адаларының — фронтучуларның дайынчы чаңчылдарын уламчылавышаан, практиктиг кичээлдерге, класстарга болгаш тренажёрларга, оттуг туруштарга болгаш боодалга кылыр черлерге олар мергежилин бедидип ап турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга төлептиг боттандырар дээш чаңгыс аай хайнымышкынныг чүткүлге хей-аът киргеп ракетчиктер дайынчы болгаш политиктиг белеткелге бедик коргузүүлерин чедип аар дээш калбарган социалистиг чарышта бүрүн хаара туттуниган.

ЧУРУКТА: шефчилери чедип келгеп.
В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОНУУРГАЛ КЛУВУ

Бистиң районнуң Пионерлер бажыңында чыл эгезинде ара тура сонуургактар клувунуң тургустунганы школаның хей-ниити амыдыралында чаа агымны экжеп, өөренниилериниң сонуургалын хайныктырган. Мен өске эштерим-биле кады «Чаштанчыл» клубта кирип алдым. Бо клубтуң ажылы кончуг солун. Бистер, клубтуң кежигүүлери, Ада-чурттуң Улуг дайынының берге чылдарында немец-фашистиг эжелекчилерин ССРЭ-деи үндүр ойладырынга эки тура-биле киришкеп чаңгыс чер-чурттугларывыстың маадырлыг херектерин өөренип, оларның дугайында сактыышкынынарны бижип, доңчу намдарларын катап тургузуп турар бис.

Тыва эки турачылар бистиң чаңгыс чер-чурттугларывыс Чылбак Монгуш, Бойду Сарыглар, Кыстаа Ондар, Самбуу Ондар оларның дугайында солун фактыларны чыып, оларның биске болгаш өске-даа кижилерге үлегерлиг аамдыралын катап тургузары, дайынчы намдарын өөренири биске ёзулуг ажыдыышкын болуп турар. Моон мурнунда ол эрес-маадыр, шынчы, ак сеткилдиг кижилериниң дугайында дыка эвээшти билир турган-дыр бис.

1987 чылдың февраль 23-те Ада-чурттуң Улуг дайынының кыржыкчызы, бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Доржу Кежетемегович Монгуштуң төрүттүнгенинден бээр 70 чылы болур. Ам ол солуң кижиниң дугайында материалдарны чыып турар бис.

Хүндүлүг эки турачылар база дайынчының өске-даа чоок кижилери! Доржу Кежетемегович Монгуштуң дайын мурнунда амыдыралының дугайында, дайын шөлүнге оон канчаар демисежип чораанының дугайында бисче солун дамчыштыр бижиңиргерин диледивис. База ол ышкаш февраль 20-де районнуң Пионерлер бажыңынга болур тыва эки турачы Д. Монгушка тураскаатказ дайынчы, күш-ажылчы алдар кежээзинге оон чоок кижилериниң дөргүл-төрелдериниң кээп киржирин диледивис.

Л. ООРЖАК,
Л. ХҮЛЕР-ООЛ,
клубтуң кежигүннери.
Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхоз.

ЭРТКЕН ДАЙЫННЫҢ ЧАҢГЫЗЫ

Борисов. Белорус ССР. Хоорайның бир чаа кудумчузун Совет Эвилелиниң Маадыры генерал-майор П. Толстиковтуң ады-биле адаан.

Павел Борисович хоорайга бо-ла чедип кээп, аныяктар мурнуунга чүве чугаалаан тургулаар. Хоорайның төөгүчурт-шинчилел музейинге белек кылдыр бодуунуң хууда шериг эт-севин, шаңналдарын бергеп.

Чаңгыс чер-чурттуг маадырларының — Белявининиң, Каминскийиниң, Лопатининиң, Морозовтуң адын эдилээн кудумчулар, проспектилер хоорайда база бар.

П. БОРОДКО.

ИЕНИҢ САГЫШ ЧОВААШКЫНЫ

Мецээ дужаалтыр олуттарга хар четпээн оглун тутпаа не болгаш бир-ле тускай өредилге черинең сургуулу дирe аныяк оол олурупканнар. Човаачы автобузун өрук ара суурларынып автобус доктаар черлеринге доктаадып каап, чедер черлеринге чедип келгенинеринь дүшүргеш, хос олуттарга пассажирлер олуртуп ап, халдып олур.

Бир-ле черге доктаактарга, артыжыста олуттарның бирээзи хостапы берди. Ие чанында кижини олче олурупп алырын дилээш, оглуң чанынга чыттыргаш, боду шылаан холдарын дыштанырып олур. Баштай көөрге, мында онзагай чүү-даа чок шыкаш. Ынчалза-даа аныяк иениң чаш төлүүге эргим хайыралыг ыяа мээң кичээнгейимни хаара түдүп, харын-даа бижиирин албадаппаны бо.

Иени көөрүмге, шынап-ла, туруп шылааны аажок. Ам-на бичии дыштанып алырын бодаан боор, тамчыктыг удуп чыткан оглуңга дегбес дээш, олут кыдынга бичии черге олуруп алды. Ынчалза-даа ол хензиг-даа када амыо-шөлээн болбады. Бичии болгаш-ла удуп чыткан оглун хайгаарап көрүп, өзе, эптештир чыттырып, тоңуунуң, бергүнүң өөктерин сериттеңдир чежип, ядык-хевин эде салып каап, ажаапызыран олур. Ынчалза-даа ооң өзүлеп, чымчак холдарынып шинчээшкинкилерин удуп чыткан чаштыг бичии-даа хөлзетпеди. Бичии кижи аваанып ол хире сагыш човаашкынынга өпейледип, шөлээп, ийи холуун чада салып алган, чырык-чагай дүнээн ышкаш хүлүмзүрүп каап, удуп чыдыр. Ава база амыр-шөлээш дыштанып чыдар чаптанчыг чаш төлүүге көрүп алган, сетиилп өөрүп, арын-шыраймында аас-кежик долган, дойтаныыр бүгү чүвенин, бодуунуң могап-шылаанын безин үттуунган дег кичээнгейи түгле оглунга сиңиккеп олуруу.

Ол бүгүнү көрүп чорааш, аваралыг иезинин кызыгаар чоп ышкашлыкта, сагыш човаашкынынга бүргеткеп чаш өзүп келгеш, хайыралыг аваанын төлү дээш, ол ээээ амырлыг чок сетиилпп кажан-даа үнпайн, ханызы-биле билип, арыт-чагаяй сетиилдит болуп, амыр-дыжын бодаар-ла боор деп күзеп бодап чорду.

Л. САТ.

Косметологтуң сүмези

КЫЖЫН КЕШТИ АЖААРЫ

Кышкы үеде косметика ажыглаарын хорувайн турар. Чүгле карын соокче үнерде арын шыгыдар кремни чаап болбас. Дынзыг сооктар үезинде арыпны үстүт крембиле чугаладыр чаап алыры арын кежин сооктап камгалаар, а эрвинерге помаданы азы вазелинни чаар. Пудраны чугаладыр чаап алыры безин арыпны камгалаар. Кургаг кештиг арынга «Восторг», «Люкс», «Алёнушка», а үстүт арынларга «Идеал», «Нектар», «Огуречный», «Шиповник» деп кремнерни ажыглаар. Холдарынарыны чүгаа салында-ла кургадыр чоткаш, үстүт кремни азы глицеринни чаап ап турарыларны сүмелеп дижиз.

Арыңнарның, холдарыңнарның кежин кышкы сооктардан камгалаңар, а херек апарган-да, бистерге кээп сүмележиңнер.

Л. КОСТЕНКО.
Кызылда «Косметика салонунуң» косметологу.

БИЛИР СИЛЕР БЕ, БИР ЭВЕС...

● Нашатыр спиртиниг шыгыдып каап дүктүүр пос-биле дүрбүп клапторга, мөңгүнүзи кылган болгаш чайырлаан эдилелдер чаа, кылагар кылдыр кестүр.

● Хирлеп берген зоотуну суг-биле нашатыр холуксаазы-биле аштала дээре (литр суггa чартык стакан нашатыр спирти херек).

● Нашатыр спирти-биле йоп тогуларен черни аштаарга арымчал.

● Хүүп ишти суггa бир шопулаа нашатыр спиртин холаап хеп чүүрге, ак хеп улам агарар.

ӨСКҮСТЕРГЕ АВА БОЛГАН

Коммунистиг партия болган Совет чазак не-чаштың кадыкшылы, оларның чаагай чорду дээш материалдыг болган моральдыг улуг деткимче дузалаачыны көргүүл турар. Амгы үе иедерге сагыш амыр болган. Үрүү хар четкинде шөлээте олуруп, чаш үрүүм азырап өстүрбүшаан, күрүмелеп ай санында, доктаатпингэн чүрүм сөзүлээр, акшаны база ап турар.

Бодунуң беш ажы-төлүн азырап өстүрбүшаан, бистерни, алды өскүстү оларының-биле кады азырап доруктургаш, күрүменің ажыл-херээн кылып чорүүр кылдыр оруузүе ажыдып берген, тиреэм иевис орнунга не боол артқан чаваавыс Селикова Успуновна Байдостуң дугайын бижип олур мен.

Хеймериивис Хеймер-оол чаа-ла бир хар ажып чорда, төрүп каап иевис төнертен аараап чок апарган. Үш хире чыл болганда адазыс база «кымыл-дустаан». Баштай өтпеген улуг ажыыс, човаачы Иванның оонуң херээжен үнүн чаазаныс Селикова Успуновна бүдүп өскүс артқан бистерни өскүстер азыраар черже-даа барымбайн, холунга алган. Шуптуг оон бир уруг чаңгыс бажыңга сынмаражып өзүп келдиивис. Бистерни өстүрүп, кижизидеп алыр дээш чаававыс чүүл кылбайн чорду дээр. Ынча кижиниң ядык-хевин, иштинкирыны берге-ле болгай. Чаавыыс — ёзулуг-ла эриг бааргыг, калган иевис соданып, түлеп-даа бистн чоксуратпайн өстүрүп каап эргелиг иевис. Ынчангаш чаазавыска аргалыг-ла болза эки мөзүүс көргүзүп, ооң сеткилин өөртүп, аңаа чүгле эки чүвесин кылыксаар бис. Солуунче чаа-даа бижий бергенин ужуру ол түвес. Чаазавыстың бистерни дээш үндүрген күжү, тонкен дерн халас барбаан. Мен Кызылдың политехникумун доозаан, элээн үр үеле тудуутта мастер боол ажылдап келдим. Ам Бай-Тайга районуң тудуг-септелге участогунда ажылдап тур мен. Улуг угбавыс Ална, дуңмаларывыс Виктор, Алевтина, Мая олар Кызылдың педагогика институдун доозаан, дээди эртемниг башкылар боол, чонуңуң ажы-төлүн эртем-билигге өредип ажылдап чорлар. Оларның иштинделеп Виктор В.ЛКСМ Тожу райкомуның бирги секретарынга ажылдап турганы, ам партияның Новосибирскиде дээди школазында өөренип турар. Эң хеймериивис Хеймер-оол Кызылдың ураа түүл училищезин доозаан. Ол ам Ленинградта ураа чүүлүүн. Музин аттыг дээди училищезиниң үшаа курдунда өөренип турар. Үш чыл болгаш ол дээш эртемниг скульптор ам архитектор боол, улуг делгем Совет Эвилелинин айы-биле бүлүнүнга ажыттай боор.

Кандыг ковчуг мактанып кижи боор деп болдай бербес-пер, чүвениң шынын чугаалап тур мен. Чаазавыстың бистн күш-ажылга ынак кылдыр кижизидип каанывыг түңнелп ол-дур.

Чаазавыс, удазынга ораашпас деп боор, шевер кижи. Ол чүгле ишкевее ажы-төлү, бистерниң ойбак-дылдывыс ылер, даараар эвес, чон, эш-өөрүүнүң айбызынга чүгле удурлажыпас чорду. Селикова Успуновна чүгле болунуң хүүда амыдыралы-биле, хей ажы-төлүү бистерни өстүрүп, кижизидеп-биле кызыгаарланмайн чорааш. Иевис — хей-иевилиг кижи. Районнуң херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү. Тээли сүүрда херээженнер чөвүлелиниң даргазы боол, дыка үр үеле ажылдап келди. Хей-иевилиг ажылы дүвүре олут, чиазын чон ажылдаар, ыяпкыл аленшилиг чорүүн үзелеп көргеш, чаазайны бо 1986 чылда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңналгыга сеткилдиистен өөрүп бис.

Херээжен-кижиниң эң эки мөзүү-бүдүмү сиңирикеп аваавыс — чаазавыска чоргаарланмышаан, хей ажы-төлүүнүң мурнундан солуун дамчыштыр байыр чедирип, аңаа кап-дет бымыр кадыкшылды күзедим.

Василий ДОҢГАК.
Бай-Тайга район.

МАЛЧЫНЫҢ ХОСТУГ ҮЕЗИ

Августуң сөөлгү бир хүнинде «Тивилелге» совхозтуң тараа шөлдерин эргип чораан, улуг дүъш эртип чорда, хөлгевне дынын чанар үгже утпаскан бис. Чонуңуң чоон оруундан ырак эвестс дескеп кырында малчын кодан, оортан баранының чагайы дегет улуг ак өг бисти «кире дүш» деп кыйгырып турганыг.

— Совхозтуң мурнакчы хойжузу Татьяна Базыылдың кодан-сууру 60 боор. Контора чанында Хүндүлел самбызразында чүүрү база бар болду чоп — деп, сөөүүргалын эскерген дег. орукташтарым ынаар көрө бердилер.

Улуг, чаагай, эргеи ыт бистн кодан кыдынга кээп уткуду. Дөрт, беш класстың өөренгенимин хире овураш баштыг бичии уруг узун хой кажаазының баарында шиек саап ор. Чунар-бажың хөлегезинде каш анай, хураган, бир улуг хой-даа чыдар. Хериң иштинде улуг бажың, ооң чанында докулчак ак өг. Бажыңдан аныяк херээжен кижи үнүп кээп, бисти баже-биле дөмей! Каш янзы өйнүг дээлимба кежегелерни каастапга маймактарын ёзугаар ол келип, чыпшыр даарап, хээлеп турган кылганы холчок шевер. Ынча улуг өгүүң иштии ыяа, хана көзүлбес кылдыр шуптузун дүй көжегелеп, кежеге боорда хээлеп, каастап турган кылганы хемчээли улуг, нарын ажыл. Ол бүгүнү Татьяна Иргитовна боду даараан. Ёзулуг ус-шевер, алдын холдар.

Эзерлиг бени хөлегеже чедип бар чорда, кулунчак маңнап келгеш, эргелиг эзикпге чассын, ооң холуун чыттап, бир-ле түве дилей берди. Ээ бажыңче кире халаап, дербелчин ак чигирлерин аңа берди. Кулун амыраап дет, арта бажын сөвей каапты. Ээзи: «Хөптак кулугурну кирем мону...» — дээш ооң хилиң дет хонг, ыламайның турар кештиг мойнуи сүйбан турду.

Ада-иезинин эки мөзүүн ажы-төлүү база салгаар. Уругларының аъш-чем белеткей каап, авазының оң-бо айбызынга маңнажып турда сагыш-ла.

Татьяна Иргитовна Баавыл хей-иевилиг ажылын бирги чергенинг айтырыны кылдыр корүп, улус депутаттарының район Совединиң депутады хүндөлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Иниинниң малын ажаар-төөзөр, кадрар ажылдан ыңгыда өг-бүленинг херээжен ээзинин балдыр сыппас, олут орбас чымыктыг иевин фоторепортажка «Малчының хостуг үезэ» деп ады, каш сөс-биле кыскы чугаалаксаан бис.

В. САТ.

ЧУРУКТАРДА: кулунчут бе ээзи-биле: малчын Т. Баавыл уруу Белек-кыс-биле кады ог иштинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ГРИПП

Грипп—халдавырлыг аарыг. Ол хенертен билдинип кээр демдектерлиг. Эртен кадык тургаи кижи дүъш соонда хенертен ышмырыгып, температуразы көдүрүп, бажы деспнин эгелээр болгаш маза-бодуунуң маг-шикээ чоктаамаар. Ол ышкаш үнүү хыйлаааш, думчуу тунуп болу бээр. Температура чамдыкта 40 градуе чедип, аарыг кырыпдаваапза, үзүт иляп 3—4 хонгаш бадп бээр.

Чамдыкта өрпнер болгаш думчук девискээрпиге шиявишкилер тыптып кээр. Грипп үезинде бай аарыы карактарны, баштың ол-бо талаже шимчедирге, арынның хаван талазынче улам куштелир. Организмнп ишти бактерадыр демдектерлиг— баш дескинер, шыгналнар чүүрүп ышкаш апаар, боостаа курадыр, көрек ишти дакпыжадыр, үн шедиргеленчек азы хыйлаааш болу бээр. Ол ышкаш азыртыр, сут думаа текпүр.

Хар чедир назыдыт чаштарга грипп аар эртер. Чамдыкта урут утаанын чилиряптер, сирилээр. курлур болгаш кузар ийикке, магаболу бйлинместей бээр. Мынызг таварылгада чаш киижин дүргеп эмчиге чыттырып эмнээр. Өөке ыжык тыптып болур. Ынчаар аараан кижиниң тынызы хирилээштир. ъдынын кежи коксүмээр өнүүг апаар. Бо таварылгада база үүрүнү дораан эмчиге чыттырып эмнедирп чугула.

Грипп кандыг-бир аарыгны болганчок-ла каданнадыр. Ол чүге ыдыгыл дээрге, грипп организмнің ишти күжүн кошкадыптар, а мага-ботта өске кандыг-бир аарыг бар болза улам хоочурадыптар. Өкпеге, чүрек-даммрга дегдирпшкинни үргүлүү болдурар. Сидик ылгалдырар органның оруунга дегдиришкин тывыдырар. Грипптеп аараан уруглар кулаанның ортазкы кезээнге дегдирер болгаш ижип-шөйүндүзүүнүң ажыл-чорудулгазы баксыраар. Дегдиришкин грипптин аар хевирикден тыптырындан ангыда, чамдык улус аарыгны бут кырынга эрттиргенинден баа тыптыр.

Грипп-биле демиседдиң чугула аргазы — организмни дадыктырары, ону чорударда доктаамал, чогуур үезинде кылыр. Дадыккан кан-кадык кижилер хаая грипптеп үрүтларының ишти байдалын доктаамал хайгаараары чугула, млаңгыя орутүң хемчээлин улгаттырып турган.

Агаар-бойдус болгаш кадыкшыл

«Багай агаар-бойдустаң» камгаланыр тускай арга чок болбайн ааи. Агаар базыышкынының, агаар температуразының, ол-шыгының өскерлиишкиннерп боттары аарыларны тывылдырбас. Олар кижилерниң хоочураан аарыгларын түгэе бергеделир, варыядадыр. Ынчангаш агаарбойдустуң хенертен болган өскерлиишкиннерпиңң үезинде эмнедип турар эмчилерпиге дораан барып шинчидерп чугула. Эмчи аарыг кижиниң аарыгларын өөскүтпес эмнерпи ишерпи айтып бээр.

Узун назылыгларның чем рационунга

Хар-назын дээрге хар-назынва болгай. Назыны улгадып кыраан кижилерниң организмиие кальций солчуушкуну бо-ла шын эвес болуп, сөөктерни сыйлымчал, үреличел болдурар. Чижээлээрге, кижи таңгыда бичии-ле барыа ужарга, сыйлы берген боор таварылгалар бар болгай. Ынчангаш кальцийлиг дустаалыг чемнерни көөдедир ажылгаавы чугула. Олар сүттеи кылган чемнерде, млаңгыя кальций будүмелдерни немеп турган кылган творогта хей.

Ынчангаш улуг назылыглар боттарының бир дүн-хүндее чнир чемниң рационунга 100 грамм творогту немээр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Республикага дүне бичe булуттаар. Чагбас. Хүндүс бургээр. Бичe хар чаар. Дүне агаарның температуразы 26—31 градус, чамдык черлерге 18—23 градус соор. Хүндүс 14—19 градус, чамдык черлерге 7—12 градус соок болур.

ТВ

НОЯБРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Чес». 8.50 — «Михайло Ломоносов». Хой сериалныг уран-чечен фильмиин бирги кыскыгыы. 2-гн фильм. «Эртемнин эзиктери». 1, 2-гн сериалары. 11.10—11.15 — Мелодьер. 14.30 — Мелодьер. 14.50 — «Херек кырында ыяттыгнаа». Док. фильмнер. «Сергей Довженко түгге чоруур деп бараалыы». «Чаңгыс черде». 15.40 — Б. М. Кустодиев. Чагаа-зарыидан болгаш сактыышынналрдан. 2-гн дамчыдылга. 16.15 — Бистнн корреспондентнерниис чугаалап тур. 16.45 — Шимчээшкинниң айыыл чогу дээш. 16.50 — Совет Армиязының «Кызыл Сылдыг» ансамблиниң концерти. 17.30 — «Он алды харга чедир болгаш ооң улуг назы». 18.15 — Экологтуг ыдың деңгеелери. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттары чугаалап тур. 19.10 — Артилдерлиниң болгаш ракета черинииң дүүн. Ракета черинииң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы Ю. П. Максимовтуң чугаазы. 19.25 — Улустарның ырлалары. 19.45 — «Михайло Ломоносов». Хой сериалныг уран-чечен фильмиин бирги кыскыгыы. 2-гн фильм. — «Эртемнин эзиктери». 2-гн сериазы. 21.00—«Yes». 21.30 — «Сутхырмин Радхулатп танылдыр». (Индия). 21.55 — В. Распутин өгогалчыныц бөлүмнүзүнэ. 22.45 — 23.10 —Бүгүн делегейдеге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртемги гимнастика. 8.15 — «Трамплин». Док. фильм. 8.35; 9.35 —География. 7 класс. ССРЭ-ниң сут курлаврлары. 9.05; 14.00 — Немец дыл. Өөредилгенин бирги чыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Хүн. 10.35; 11.40 — Нинги биология. 9 класс. Ч. Дарвин. Хевирлериниң тыныгаы. 11.05 — С. Есенниниң лириказы. 12.10 — Бойдус эртеми. 3 класс. Бойдуста сугнуң эргилдеи. 12.30 — Обществоведение. 10 класс. Империализм болгаш ооң амгы үеде онзагай талазары. 13.00 —И. А. Бунин. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылынның арынгары. 14.30 — Өөренпкчилерге — физиология болгаш гигиена дугайында. Ада-иелер болгаш уруглар. (Кижиниң салгалдарынга алкоголдуң салдарының дугайында). 15.00 — 15.05 — Мелодьер. 18.00 — Мелодьер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаның белеткел классынып өөренпкчилеринге телешкола. 8-ги кичээл. 18.35 —Уруглarга фильм. 18.50 — Делегей байдалынын дугайында беседа. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемелодьер. 19.30 — «Азия төвү». Программада: Мелодьер. «Тыва: хөгжүлдениң келир үеэ».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». «Харам Кузя». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

20.20 — «Дайынчы аларга». Чита, Бурят, Иркутск, Кызыл телевидение студиаларының регионалдыг программазы.

МОСКВАДАН

21.00 — «Yes». 21.30 — «Любочка». Урал-чечен телефильм. 22.40 — 23.20 — — «Кысха үе, доктаан көр».

Кино

НОЯБРЬ 19-ТА

«НАЙРАЛ»: «Соучастие в убийстве» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения голубого рыцаря» 9.30, «Верная рука — друг индейцев» 11.10, 13.00, «Говорит 01» 15.00, «Это было в Париже» (1, 2 сериазы) 17.10, 19.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Армия тресогузуки снова в бою» 14.20, «Храни меня, мой талисман» 15.50, 17.40, «В стрелковей глушн» 19.30 шактарда.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң политехникти институдунуң Кызылда филиазы 1986-87 өөредилге чылында белеткел салбырынга дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап тур.

Белеткел салбырынга ажылчыннардан болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериилеп хаалашканнардан ортумак эртемниг дыңнакчыларны хүлээп алыр.

Ажылчыннардан киреэрп күзээнгер сөөлгү ажылдан турган черинге декабрь 1-ге чедир бир чылдан эвээш эвес күш-ажыл стажтыг болур.

Белеткел салбырынга чедишкиниг доозаан болгаш шылгалдаларны эки дужаагаи дыңнакчыларны 1 курска киреринин шылгалдалары чонга хүлээп алыр.

Документилерни октябрь 1-деи ноябрь 25-ке чедир дараазында адреске хүлээп алыр: 667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, 4, кабинет 302, белеткел салбыры.

Ноябрь 25-26-да дыңнакчыларны салбырга киирип алыр. Өөредилге декабрь 1-деи эгелээр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериилеп хаалашканнар документилерни январь 15-ке чедир дужаан болур.

Директорга билдиришкинге дараазында документилерни кожар: ортумак эртемниң дүтээшкинда документ (бодуу-биле), өөредилге-биле чоруткан бижик, характеристика, 3х4 см хемчээлдиг сес фото-чурук, № 286 майык бүтаар эмчи шинчылгазы, күш-ажыл дептериниң доолгазы.

Шын Редакциянын адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 8, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймакта болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропагаида болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; ногаа ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерииның 2-12-45 солун келбей болгаида 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3401.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00264

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 20 четверг № 268 (13268)

1925 чылда үдезавлеттинген. Өртээ 3 көпеек.

ССРЭ-ниң Дээди Совединин он бирги чыыжынын алдыгы сессиязы ноябрьнын 17-19 хүннеринде Москвага Кремльдиң Улуг ордузунга болуп эрткен.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынын алдыгы сессиязы

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдаар залынга Национадар Совединиң ийиги хуралы 10 шакта ажыттынган.

Депутаттар болган аалчылар **В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, С. Л. Соколов, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, В. П. Никонов** оларны адыш часкаашкыны-биле утпаан.

Национадар Совединиң дараазында **А. Э. Восстуң** дараалаашкыны-биле хурал эрткен.

Шинтирлиг эвес тургустуунушкунче, социал-экономиктиг хөгжүдүлениң темдиглерин дүргедиривиче партияның болгаш күрүнениң утпаныышкынын бодунуң тура-соруунуң илергейлеңнинин ылгыр чон хүлээп алган деп, «Фергананефтеоргсинтез» бүдүүлеле каттыжыышкынының оператору депутат **Ю. Назиров** бодунуң саналынга оозалап демдеглээн. Шалынга күшажыл — ол дээрге бистиң Төрээн чүртүүстүүн экономиктиг күчүүлүн болгаш Чер кырынга тайбыңны быжыглаарының эң-не идегелиг үлегизин дээвиин тодаргай биляп турар бис деп, ол чугаалаан.

Бойдустуң байлак ажыкчелерин дараазында салгакчылар ажыглаар төлээде бойдусту камнаарының эргежок чугулазының дугайында депутат ханы сагыш човаашкын-биле чугаалаан. Од дугайында тиилдик кижилер Фергананда садыгыш салбайн турарны томудаачыг.

Үеэш өрткен болган эргижирээн түүлдерин, социал-экономиктиг хөгжүдүлеин улам ыыкай дүргедиривиге моондактыг таарымна чок болуушкынарны ажыл эртери партияның область организациязының ажылының кол утказы болуп турар деп, СЭКП-ниң Калинин обкомунуң бирги секретары депутат **Н. Ф. Татарчук** чугаалаан.

Амыдыралдың болуушкынарын бедик партийин ёзулбиле көөрүүн, кыдыра чоогаалдарны, чогаадыкчы ажылдың чавыс деңнелиг болу бээрин болдурбазының эргежок чугулазының дугайында Грузиядан келген сагылдыр депутат **М. И. Бердзенишвили** бодунуң саналынга демдеглээн. Чоокку үеде Москвага ажыттынар деңгелгеге Грузияның чүрүкчулары белеткенип турар деп, ол чугаалаан. Үк деңгелге болза республикамның чүрүкчуларының москвачылар мурнуга чогаалыкчы отчёду болур.

Бүгү-ле түүлдер школадан эгелээр болгай деп, Азербайджан ССР-ле Сазаректың хөдээ школазының башкыны депутат **В. Ю. Мамедова** онзалап демдеглээн. Амгы үеде парталар аргыда өөренип турар бичии салгакчылар чаартыганың узун хуусалыг программаның амыдыралга бөттандырар апаар. Материал-техниктиг баазаның четпес бөлеткелдиин, өөредилгениң эриижирээн номнарын школа реформазын бөттандырарының темплериин ооожумаавын турар деп, оратор ыйыктаан.

Беш чылдың ийиги чылының планнарын чедиишкинниг бөттандырар төлээде, ажылагыйлы башкарарының чаа байдалдарынче бүдүүлелерин шилчилеринге эргежок чугула болуп турар. Ооң-биле холбаштыр адырда эргежок чугула белеткел хемчеглерни доозуп турарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы депутат Д. Кунаев чугаалаан.

Партияның политиказын хамыктын мурнукта бедик шынарлыг хүш-ажылывыс биле деткип турар бис деп, Башкар АССР-де «Уныш» колхозтуң даргазы депутат **М. М. Галиев** медеглээн.

Хлеб — бүгү чүвениң дээзин деп, бистиң чоокувуста шыны-биле чугаалаан турар Тараазы, хлеб-биле улам-на хей бүдүрер толээде, чүгле мергежилдиг холдар эвес, харын база бедик бүдүрүктүүлүг техника керек болуп турар. А бедик бүдүрүктүүлүг техниканы ыылар керекте чогуур чүрүм ам-даа чедип алдынмаан деп, депутат чугаалаан. Чеминчидилегенин хөрүүнге чаштыпар, сиңирер агрегатты массалыы-биле бүдүрүп үндүрер керекти амга чедир оожум шинтирлел турарын чижек ыыдыр ол ыйыктаан. Ингредиенттер техникаа ыыдыр турар бис, ынчаарга агроүлетпүрүнүң ажилдакчылары боттарының бүгү хүлээлгелерин күүсединп шыдаар ергалыг.

Республиканың мурнуу-барымы районнарынга Каракумнуң В. И. Ленин аттыг каналының тудуун уламчылаарының экономиктиг болгаш социал улуг ужур-дузалыының дугайында Туркменистанның Компартиязының Красноводск обкомунуң бирги секретары депутат **Е. Т. Митрин** чугаалаан.

Бо эң чугула айтырыгның талазы-биле чогуур шинтирлерин хүлээп алырын дүргедир дугайында Эвилелиң хамаарышкан органнарындан депутат дилээн.

«Таджикхимстрой» трестиң № 33 эргелелиниде монтажниктер-бригадирин депутат **С. Рахмонов** республикада капитал тудуунуң байдалынга доктаагаан. Бо талазы-биле үнелеп эккиидилгени чедип алыры ам-даа болдурмаан. Объектилерни ажыглалга киирериниң хуусаазын дыка узатпаан. Күш-ажылды организастаарында эвээш эвес четпестер бар, механизациявыл дерек-селдерни багай шинтээдип ап турар.

Кижи фактору Союзтуң чүктээлелериниң Эстон республиказында, Молдав АССР-ниң кожа хемчеглериниң бедик бүдүрүктүүлүг темплериниң доозуктазының шинтирлериниң ажыл-ижинде ылгалдарын ажыглаарының бурун шинтирлеттинмээн айтырыглар ам-даа хой ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүрүнүң министерствозунуң, ССРЭ-ниң Күрагроүлетпүрүнүң, оскелээ чамдык министерстволар болгаш ведомстволар социал хөгжүдүлениң айтырыгларын мурнукы чеверээр оожум шинтирлеп турар.

Төнте болгаш чер-черде чүртталга-коммуналдыг бөлүүн хоорай ажыл-агыйынче спецлигү чылдарда улуг кичээнгейни үлегиттирип турарын профессионал-техниктиг училищелериниң доозукчуларының четпес белеткелдиинге колбаштыр сеткил дүүрээнгирин Каунастың «Дробас» деп дуктеп пес-таавы кылыр бүдүрүлге каттыжышкынының пес-таавычызы депутат **В. М. Ассамитаусене** илергейлээн.

Беш чылдың дооступ турар бо чылы республиканга нарын болган деп, Таджикстанның Компартиязының ТК-ниң бирги секретары депутат **К. Махамов** демдеглээн. Эртээ чылда чер шинчээшкинни болгаш бо чылдың сүүнүң эвээш болганы чер болгаш мал ажылынга таварымга чок салдарны чедирген. Республиканың социал хөгжүдүлениң айтырыгларынга депутат доктаагаан, ук айтырыгларны ам дээрезинде четпес шинтирлеп турар. Хөвең дүүдүл ажаан алырын комплекстиг механизастаары төвеен бүдүүлелиндеде улуг курлавыр болур. Студентилерни болгаш үстүкү класстарның өөренижилерин киириштирбейн, хөвең дүүдүн бо чылын бир-ле дугаарында ажаан алган.

Мурнуку чылдарган уламжыр келген четпестёр болгаш чедир быжыглаайн түүлер бурунгаар дүрген хөгжүдеге деткип турарынга, профессионал-техниктиг училищелерниң доозукчуларының четпес белеткелдиинге колбаштыр сеткил дүүрээнгирин Каунастың «Дробас» деп дуктеп пес-таавы кылыр бүдүрүлге каттыжышкынының пес-таавычызы депутат **В. М. Ассамитаусене** илергейлээн.

Беш чылдың дооступ турар бо чылы республиканга нарын болган деп, Таджикстанның Компартиязының ТК-ниң бирги секретары депутат **К. Махамов** демдеглээн. Эртээ чылда чер шинчээшкинни болгаш бо чылдың сүүнүң эвээш болганы чер болгаш мал ажылынга таварымга чок салдарны чедирген. Республиканың социал хөгжүдүлениң айтырыгларынга депутат доктаагаан, ук айтырыгларны ам дээрезинде четпес шинтирлеп турар. Хөвең дүүдүл ажаан алырын комплекстиг механизастаары төвеен бүдүүлелиндеде улуг курлавыр болур. Студентилерни болгаш үстүкү класстарның өөренижилерин киириштирбейн, хөвең дүүдүн бо чылын бир-ле дугаарында ажаан алган.

Мурнуку чылдарган уламжыр келген четпестёр болгаш чедир быжыглаайн түүлер бурунгаар дүрген хөгжүдеге моондак болуп турар деп, Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **А. А. Мокану** демдеглээн. Социал чөпүт чорукчуң принциптерин аммыдыралга чайгылыг чокка чорудар, хоолай-чүрүмү болгаш эргежок чүрүмүү, организастыг чорукчу болгаш сагылга-чүрүмү бижиглаар, таарымга чок ёскелга болзуушкынарны ажыл өртер толээде, ам-даа хей түүлерни кылыры истеттинип турар.

Дүргедиишкинниң күш-ажылчы күрлавырларының дугайында, социалистат чарыышың улам ойулелиг дүүдүлениң дугайында «Нарынгидроэнергострой» түзүт эргелелинде монтажник-слесарьзыр бригадирин депутат **М. Сабиров** чугаалаан. Ынчалзажок ыяш-ажылчы коллективтеринден планнарын парлы айтырыгларга зорулгазы шинтирлер деп, Зубово Полянск районда «Кызыл түк» колхозтуң кол агрономчу депутат **Ф. П. Лобушев** демдеглээн. Агаар-бойдустуг таарымча чок байдалдарынга удурланыышкыр кедээниң ажыл-ижинде бедик сагылга-чүрүмүү түзүп, ажыл-агыйлы чорударының эртемге үндезилеттинген четпестерин, индустриалдыг технологияларын, өөрүн мелиорастаашкынын, семиилиглелеринин ажыглап турарын бодуун ажыл-агыйынын чижектеп дээнин, депутат айтпаан.

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

Эвилел Совединиң ийиги хуралы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдаар залынга ноябрь 18-те 15 шак турда ажыттынган.

Эштер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, И. И. Скворцов, Ю. Ф. Соловьев, Н. В. Талызин, В. А. Медведев, Г. П. Разумовский** олдарны депутаттар болгаш аалчылар аразы часкаашкыны-биле утпаан.

Эвилел Совединиң даргазы депутат **Л. Н. Толкунов** хуралды даргалаан.

Планнар болгаш бюджетти түүлүүр деп көөр дугайында эвес депутаттарның сонгалгазы-биле Эстон ССР-ниң Пайдес районунда «Май 9» колхозтуң даргазы депутат ханы сагыш човаашкын-биле чугаалаан.

Казахстанның Компартиязының Гурьев обкомунуң бирги секретары депутат **А. А. Кулябаев** бойдус байлактарын шинтээдип алырының айтырыгларының дугайында бодунуң саналынга чугаалаан.

Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларын ажыглаарының чаа байдалдарынче шилчидер дугайында Грузин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **О. Е. Чернезия** чугаалаан. Амгы үеде шынарның айтырыглары бүгү ажылдың тенүүде турун турарын оон дамчыдаан. Ынчалзажок республиканга күрүне ажылдың шилчиринге белеткел божум, четпес чорук турарын практика көрүүскен.

Аныяк разылларның ажылтан келген четпестёр болгаш чедир быжыглаайн түүлер бурунгаар дүрген хөгжүдеге моондак болуп турар деп, Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **А. А. Мокану** демдеглээн. Социал чөпүт чорукчуң принциптерин аммыдыралга чайгылыг чокка чорудар, хоолай-чүрүмү болгаш эргежок чүрүмүү, организастыг чорукчу болгаш сагылга-чүрүмү бижиглаар, таарымга чок ёскелга болзуушкынарны ажыл өртер толээде, ам-даа хей түүлерни кылыры истеттинип турар.

Дүргедиишкинниң күш-ажылчы күрлавырларының дугайында, социалистат чарыышың улам ойулелиг дүүдүлениң дугайында «Нарынгидроэнергострой» түзүт эргелелинде монтажник-слесарьзыр бригадирин депутат **М. Сабиров** чугаалаан. Ынчалзажок ыяш-ажылчы коллективтеринден планнарын парлы айтырыгларга зорулгазы шинтирлер деп, Зубово Полянск районда «Кызыл түк» колхозтуң кол агрономчу депутат **Ф. П. Лобушев** демдеглээн. Агаар-бойдустуг таарымча чок байдалдарынга удурланыышкыр кедээниң ажыл-ижинде бедик сагылга-чүрүмүү түзүп, ажыл-агыйлы чорударының эртемге үндезилеттинген четпестерин, индустриалдыг технологияларын, өөрүн мелиорастаашкынын, семиилиглелеринин ажыглап турарын бодуун ажыл-агыйынын чижектеп дээнин, депутат айтпаан.

Чүрүмүн чоон чүк деңнээлериниң эртемденнериниң ажыл-чорудулгазының эң чугула ыыкай дүргедиривиниң дугайында ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Чөпө Сибирь филиалының президиумунуң даргазы депутат **Н. А. Логачев** дыкпаткан. Леңа хемниң бажында районнуң бойдус байлаптарын комплекстиг шинтээдиң алырының перспективаларын ажыглаар кылырын дүргедиривиниң эргежок чугулазының дугайында айтырыгны депутат тургускан. Ында байлаптарны комплекстиг шинтээдиң алыры Чөпө Сибирьниң бүгү регионунга кайгамчык улуг ужур-дузалыг болур.

Эде тургустуунушкунну боттандырарынга тускай үеэш ажыглаашаан, эде тургустуунар керек деп, Армян ССР-ле «Ереврострой» трестиң № 31 тудуг эргелелиниң штукатурщик бригадирин депутат **Г. С. Маркарян** чугаалаан.

Тудугларның күш-ажылының ыыкай механизмнерин чагыгчылар ховар эвес кылып турар. Оң-даарге, чөптүг негелдер-дир. Ынчалзажок тудуг шелделерин катаа эгелевес кайык. Ядролуг чепсектә дүүрериниң оруунга улуг базым чинчаарда кылдыңган турар кайык.

Бистер — химиктиг чепсекти хоруурун, ооң бүгү курлавырларын узуткаары дээш мурнуку хевээр туружун турар бис. Бистер — биологтуг чепсекти хоруур дугайында Конвенциянын шынгыы сагыш-ры дээш туружун турар бис. Бистер — талаларның бир домей айыл чок болуруның принциптерине үнделилээш, Европада аңаа боо-чепсектерни боттуу-биле кымнарыр дээш туружун турар бис. Бо бүгү айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Варшава Керээжиниң кыржикчилерге оске-даа күрүнелериниң тодаргай база калбак чемчээлиг санаалары күштүг хевээр болгаш НАТО чүрттарының аразында чарыышың маңнап турар бис.

Ядролуг күштен кижи төрелгелерин хамаарыышкынын ап чорудулгазында бүгү ядролуг чепсектерни чок кылыр.

Европада ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың **ортумах мраккылдың ракеталарын холузу-биле узуткаарын** болгаш ол класстың Азияда ракеталарының санын үндезинин-биле кымнарарын санаалаан тур бис.

Ракетага удур камгалал системазын кызыгаарлаар дугайында 1972 чылдың хуусаа чок керээзинден оларның үмер эргезин 10 чыл дургузунда ажыглаваас хүлээлгени боттарынга алырын болгаш ооң түүлерин ыыкыышкынын-биле сагыыр хүлээлгени ССРЭ болгаш АКШ боттарынга алырын санаалаан тур бис.

Адактың совлуде, **ядролуг шеңделелерин долузу-биле соксадырының дугайында** чугаалажыышкыннарны ССРЭ болгаш АКШ-тың доп-дораан келээрин санаалаан тур бис.

Ядролуг боо-чепсекти дүүзер талазы-биле Совет Эвилелиниң санаалап турарын үндезин чемчеглерня шынгыы контрольга, ооң иштинде чер-черге чорудар ажеппекпин-биле халы делегей контролугга боттандырын чорудар ужурлуг.

Санаттынган үндезин чемчеглер чаңгыс аай пакет болур. Пакет — эрге-ажыктарның болгаш бот-бодунуң аймага кирижирээниң балансызы, кайгыыыт-даа сагышсыраарын болдурбазының, айыыл чок чорукчун эрге-ажыктарының бот-боттарының аразында хамаарылганының балансызы.

Рейкьявик чүлге ынанныышкынны тургустаан. Ядролуг чепсек чок делегейже орукка бергелерни ол үлеретькен «Сандистар дайынының» америк планнарын, СКИ деп адаар программа ядролуг чепсекти чок кылырының дугайында дүүжүлгелерны чедип алырынга кол моондак болу бергеп дээр дугайында делегейниң хей-янатизининг элээп келиниин билиишкин — шын билиишкин болур. Ол чорук Рейкьявикке ужуражыышкынын үезинде долу деңгеп-биле бадыткаттынган. СКИ программазы — шерге талазы-биле артых күштүг болурунун туружунче шилчилеринин орайлажыышкыны, тиилеп алырын илегеп, ядролуг чайлыны тодаруларынга арганы тып алырынын орайлажыышкыны болур.

Бодунун айыыл чок чорууга кандыг-даа кижанныышкынга ССРЭ кезээде дүүшкек харынны берип тургаанын төгүүнүн дүжүлгазы кергүүн турар. Моон сонгаар-даа ыыдыг болур. Оны кылырынга Совет Эвилелинде кижи, эртемтехниктиг болгаш үлетпүр күүзүү бар.

Ыйчаарга боо-чепсектерниң эңдере бүдүрүшкүнүн кедергей хей чарыгдалдарлыг болгаш деңнээ аймыыт талаже кинрбишаай, космос чепсээ тургузары болуушкынарының чорудулгазын полигиктерниң контрольдаар аргазын узуткаар апаар дээрзин ССРЭ-ниң Дээди Соведи барымдаалап турар. Техниктиг соора саналашкын азы частырыг, компьютерге кандыг-бир үрелиишкин чайлаан чок халаяты болдурун магат чок.

Космостуң боо-чепсектерни эңдере бүдүрериге удур Совет Эвилели боттуг арганы — бүгү-ниинниинг чаагай чорууга болгаш чечектелиишкиниге бараан кылдыр бүгү күүзүнерниң кады аажылалгазынга үндезилеэш, космосту тайбың шинтээдип алырын саналаан турар.

Кижи төрелгетенниң төгүүзүле эң-не харыысалгалыг харын-даа шинтирлиг бо үеде **ядролуг чепсек чок делегейни тургузарынче, бүгү күүнелерге бир домей иделедиг** айыыл чок чорукту тургузарынче херек кырында **шилчин киирер** дээш шинтирлиг **демисеживинче бүгү парламентилерни болгаш улустарны ССРЭ-ниң Дээди Соведи кыйгырып тур.**

Бо сорулга болза күүнелер аразында кандыг-даа маргылаалардан болгаш ядролуг чөрүүлелерден бедик киларын тургустуунун тураа ужурлуг.

Ядролуг чепсек чок делегейже Рейкьявикке заажытынган эжикти дүй шаварын болгаш ССРЭ ядролуг шенелделерин катаа эгелевес кайык. Ядролуг чепсекти дүүзериниң оруунга улуг базым чинчаарда кылдыңган турар кайык.

Бистер — химиктиг чепсекти хоруурун, ооң бүгү курлавырларын узуткаары дээш мурнуку хевээр туружун турар бис. Бистер — биологтуг чепсекти хоруур дугайында Конвенциянын шынгыы сагыш-ры дээш туружун турар бис. Бистер — талаларның бир домей айыыл чок болуруның принциптерине үнделилээш, Европада аңаа боо-чепсектерни боттуу-биле кымнарыр дээш туружун турар бис. Бо бүгү айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Варшава Керээжиниң кыржикчилерге оске-даа күрүнелериниң тодаргай база калбак чемчээлиг санаалары күштүг хевээр болгаш НАТО чүрттарының аразында чарыышың маңнап турар бис.

Ядролуг күштен кижи төрелгелерин хамаарыышкынын ап чорудулгазында бүгү

(Төнчүзү 2-ги арыында).

Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң КЫЙГЫРЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжыныың алдыгы сессиязы

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

рарынче кайгамчык улуг ачы-чөзүгейин партия болгаш чазактың угландырыгы турарын база катап көргүскен.

Амыдыралдың бүгү талаларында чорудуп турар чаартылгалар күрүне даалгаларын күүседир. Бүгү-ле курлавырларны бүдүрүлгеге хаара тудар, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын чөптүг ажыглаар хээш шиңгэмы контрольду негеп турарын депутаттар демдеглээнер. Күш-ажылчы ажыл-чорудулганың бүгү участоктарында сагылга-чуруумну болгаш корум-чуруумну быжыглаары эргежок чугула.

Кижиниң келген ядролут халаатты чайладырынче, кижи төрелгетеин ядролуг чепсектен хостаарынче угланган СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң даштыкы политиктиг угланышкынын чаңгыс үнбле деткип турарын ССРЭ-ниң Дээди Соведи илергейлээн.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. И. Слюньков, С. Л. Соколов, Ю. Ф. Соловьев, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов оларны депутаттар болгаш аалчылар адын часкаашкынынары-биле уткаан.

Хурал ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң даргазы Л. Н. Толкуновтуң даргалаашкыны-биле өртеген.

1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының болгаш 1986 чылда планның күүсеттиниң туурарының дугайында айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлаачызы, ССРЭ-ниң Күрүлелиниң даргазы депутат Н. В. Талызин түнелге сөстүг чугаалаан.

1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планын силер бүгү тала-биле чугаалажып көргүңер деп, ол чугаалаан. Эвилел Совединиң болгаш Национал дар Совединиң докгаамал комиссияларының түңнелдериле болгаш депутаттарның санал-оналдыг ажыктыг, күш-ажылчы болгаш сан-хөө курлавырларын камгалаарынче, бар курлавырларны дилеп тыварынче болгаш бүдүрүлгеге ажыглаарынче, материалдыг, күш-ажылчы болгаш сан-хөө курлавырларын камнаарынче, чөп ажыглаарынче угландырып келгени. Комитеттериниң чорукта хынаалаарының барык деп кезии бо айтырыгларга хамаарышкан.

Ылгаашок четпестерни чайладыр талазы-биле төвке болгаш чер-черге ап чорукта хемчеглер ажыл-херекте экижедиринге, ажылга улуг четпестерни болдурбазынга, сагылга-чуруумну быжыглаарынга дузалаан.

Ынчалзажок улусчу контрольуң дээштиң ажыы негелдезерге ам-даа дүүшкейн турарын, бодунуң кол сорулгаларының барөзүнүн күүседирин — четпестерни болдурбазын ам-даа хандырбайн турарын тодаргай эскерип, көрүп турар бис деп, оратор үламчылак чугаалаан. Таарымча чөп болуушаннарга удур шинтирлиг демисселди чорударының орнунга кемнеттер чамдык үрээшкинер, хамыдымышкынар талазы-биле түгле түрмек хемчеглерни алыры-биле өйлежип турарын тоовар эвес.

Бо талазы-биле эвилел комитединге четпестериниң барын, оң организаҗыгы ажыл-ажылдың ыяшталган черлериниң, ниити өөредилге школаларының, профессионал-техниктиг, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериниң, өртемшинчилел албан черлериниң, библиотекаларга, клубтарга, театрларга, парзалгага, телевидениеге, радиога болгаш чыгыдыышкын болгаш культура талазы-биле өске-даа хемчеглерге; эмнелгелерге, поликлиникаларга, саватөрийлерге болгаш кадык камгалалының база күш-культураның өскедээ албан черлериңе; пенсиялдарга болгаш пособиелерге акша-көрөңгөлерни үлүдүп бээрин 140641911 муң ниити түңнүг. оң ниитинге күрүпеминиң социал страхованиезиниң бюджединиң талазы-биле 55059985 муң түңнүг кылдыр доктаатказ.

Чурттуң камгалалынга чарыгдалдарың 20244000 муң рубль түңнүг кылдыр доктаатказ.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүседезиниң дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алган.

Эвилел Совединиң болгаш Национал дар Совединиң докгаамал комиссияларының 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң талазы-биле түңнелинде айткан саналдарны болгаш шүгүмүүлелдиг сүмелерни, а ол шываш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга депутаттарның киргген саналдарын болгаш шүгүмүүлелдиг сүмелерни чугаалажын доосказы бедыткап көргүскен деп, ол демдеглээн. Бюджеттиң социал угланышкынын күштелдиргенин, күш-ажылчы, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын ажыглаарынга камналганың чурумун шинглээнир талазы-биле ажылды улус ажыл-агыйынга калбартырынче угланышкынны чүүлдүг деп көргеп.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң орулгаларын 435682,5 миллион рубль, чарыгдалдарын — 435509,9 миллион рубль ниити түңнерлиг кылыр палаталарга ийи ангы бадылаашкын-биле депутаттар бир эң-сеткилдиг бадылаан болгаш 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хойлуну палаталарының докгаамал комиссияларының чазалгаларын барымдаалаан хүлээп алган.

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң кол көргүзүглериниң талазы-биле немелге өөрүлдениң темпилерни планда кымчаар тургускан:

(1986 чылдың планнига хуу-биле немелге өөрүлде)

Бүдүрген национал орулга	4,1
Үлетпүрүң продукциязы — шүүлтүг оон ниитинде: бүдүрүлге чепсек-керекселдериниң бүдүрери	4,3
херелел эт-херекселдерин бүдүрери	4,5
күш-ажылдың бүдүрүктүүлүг үлетпүрде тудугда	4,4
	3,8
демир-орук транспортунда	4,6
чурттакчы чонуң кижи санынга оналаттыр ботгуг орулга	2,6

Социал хөгжүлдениң программазын чайгылтыш чокка боттандырып чорудар сорулгада-биле 1987 чылда чонуң аминдырал деңнелии бедилер талазы-биле төпчүттүгеен арга-биле 2,8 млрд. рубль түңнүг чарыгдалдыг хемчеглерни боттандырып чорудары бай удур көргүгеен.

1987 чылда ажылалдыгрынышкынның бүгү үнер дестериниң күсели-биле ниити шелү 126,2 млн. дербелиин метр чурттарга башкыларын тудар.

1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының талазы-биле ССРЭ-ниң сан министри депутат Б. И. Гостев түңнел сес чугаалаан.

Чаа бюджетке хамаарыштыр бүгү депутаттарның бир эң-сеткилдиги 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедиң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чугаалажын доосказы бедыткап көргүскен деп, ол демдеглээн. Бюджеттиң социал угланышкынын күштелдиргенин, күш-ажылчы, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын ажыглаарынга камналганың чурумун шинглээнир талазы-биле ажылды улус ажыл-агыйынга калбартырынче угланышкынны чүүлдүг деп көргеп.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң орулгаларын 435682,5 миллион рубль, чарыгдалдарын — 435509,9 миллион рубль ниити түңнерлиг кылыр палаталарга ийи ангы бадылаашкын-биле депутаттар бир эң-сеткилдиг бадылаан болгаш 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хойлуну палаталарының докгаамал комиссияларының чазалгаларын барымдаалаан хүлээп алган.

Улус ажыл-агыйын аминдырарынга — аар үлетпүрүү, тудуг индустриязын, чиик болгаш ашы-чем үлетпүрүн, көдээ ажыл-агыйны, транспортту чурттакга-коммунал ажыл-агыйын болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын улам шинй хөгжүдериңе чарыгдалдарны 247379065 муң рубль ниити түңнүг кылдыр доктаатказ.

Социал-культура хемчеглерге — школа назыны четпээн ургуларының албан черлериңе, ниити өөредилге школаларынга, профессионал-техниктиг, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериңе, өртемшинчилел албан черлериңе, библиотекаларга, клубтарга, театрларга, парзалгага, телевидениеге, радиога болгаш чыгыдыышкын болгаш культура талазы-биле өске-даа хемчеглерге; эмнелгелерге, поликлиникаларга, саватөрийлерге болгаш кадык камгалалының база күш-культураның өскедээ албан черлериңе; пенсиялдарга болгаш пособиелерге акша-көрөңгөлерни үлүдүп бээрин 140641911 муң ниити түңнүг. оң ниитинге күрүпеминиң социал страхованиезиниң бюджединиң талазы-биле 55059985 муң түңнүг кылдыр доктаатказ.

Чурттуң камгалалынга чарыгдалдарың 20244000 муң рубль түңнүг кылдыр доктаатказ.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүседезиниң дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алган.

Эвилел Совединиң болгаш Национал дар Совединиң докгаамал комиссияларының 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң талазы-биле түңнелинде айткан саналдарны болгаш шүгүмүүлелдиг сүмелерни, а ол шываш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга депутаттарның киргген саналдарын болгаш шүгүмүүлелдиг сүмелерни чугаалажын доосказы бедыткап көргеш, ол талазы-биле чогуур шинглээнир хүлээп алырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге ССРЭ-ниң Дээди Соведи давскан.

Хүн айтырымның чурумунга дүүштүр оон даразында ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң ажыл-чорудулгазының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Комитеттиң даргазы депутат А. М. Школьников илеткел кылган.

Палаталарның хоойлу-дүрүм саналдаар комиссияларының эдериниң илеткелии Национал дар Совединиң Хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиязының даргазы депутат В. П. Миронов кылган.

Партияның директиваларының, совет хоойлуларын болгаш чазактың шинтирлериниң күүседезин хынаар, күрүне планының болгаш даалгаларының күүседезин, материалдыг, күш-ажылчы болгаш сан-хөө курлавырларын камнаар ажыглаарын контроллаар талазы-биле боттарының эргелерин улусчу контроллуң органнары уламна илепкейлиг ажыглап турар апарган деп, ол чугаалаан.

Ооң-биле чергелештир, комитеттиң ажыл-чорудулгазы СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ниң Пленумунарының тодаргайлааны бистиң ниитилелдиң ногжүлдезиниң амгы үе-чадазының сорулгаларынга болгаш негелделериңе долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

Улусчу контроль комитеттери продукциниң, ышнарын бедидери, керээлиг хүлээлгелерни күүседири ышкаш ынды эң чугула угланышкыннар талазы-биле партияның болгаш күрүнениң негелделериниң күүседезин дээш контроллуду четпес кызымаккайы-биле болгаш четпес принципиалдыгы-биле боттандырып чорудуп турар, ол айтырыглар талазы-биле массалыг хынаалаарны өөрүш организастап чорудуп турар.

Чиңгир айтырыгларның бирээзин ведомстволар контролюн багай организастап турары болуур деп, оратор демдеглээн.

Улусчу контроллуң органнары күрүне сагылга-чуруумун каржызы-биле хамыдын турарынга буруулуг албан дужаалдыг кижилериң доделишкинин, ажыл-агыйның шынгыы четпестерни чамдыкта чидин-биле болгаш принципиалдыы-биле үнелеп көрбей турар.

Улусчу контроллуң эвилел болгаш республика комитеттери бодунуң ажылының эде тургустунуушкыну дээш бодунуң кидрларынга негелдеми күштелдирер, ёзу барымдаалаар чорукту, контроллаар ажылда карак чаар чорукту шинтирлин-биле узуткаар ёжурлуг. Ооң-биле кады улусчу контроллуңуң бөлүктериниң болгаш постуларының кежигүнериниң эргезин эки камгалаар, оларның ат-алдарын деткинр болгаш быжыглаар ужурлуг.

Белорус ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуның Даргазы депутат Г. С. Тарасевич санал-оналды ажыкташ, социал-экономиктиг айтырыгларны шинтирлээрниге салдар чедиреринге улусчу контроль улуг арганарлыг деп чугаалаан. Оңу дүргедээшкинниң негелделериниң негеп турарынга чедир ажыглавайн турары база шын. Комитеттериниң ажылын хөй таварылгаларда ажыл-керектиң боттуг экижээни-биле эвес, а чорукан хынаалаарының, хүлээп алдыган докгаалдарының, көргүскен кеземчелериниң саны-биле үнелеп көрүп турар. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң соонда областың партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга ажыл-керекке чаңгыс аайлыг эвес хамаарыжыры, ходелиишкининиң инициативтиг болгаш кызымаккай хевирлерам дилээри шынар болуп турар болза, улусчу контроллуң комитединиң ажылында ол утка-биле алырга эде тургустунуушкун ам-даа эгелээнээ деп. СЭКП Ульяновск обкомунуң бирги секретары депутат Г. В. Колбин медеглээн.

Амыдырал амгы үеже улусчу контроллаан улам дей үре-түүмелдиг негеп турар деп, ССРЭ-ниң Чингине прокороору депутат А. М. Рекунков демдеглээн. Күрүнениң доктаатказ хоойлу-дүрүмнериниң янзы-бүрү үрээшкиннерин амдаа бар. Күрүнени негелээр, чижеен чоруктар болгаш өске-даа таарымча чок болуушкуннар хамыны-биле нептерээн турган. Күш-ажылчы эвес орулгаларны алчыминиң бүгү оруктарын бүрүн дутпаарын эргежок чугула.

Хажыдыышкиннарны баш удур болдурбазынче хынаалаарының утланган харакгери областа күштелип турарының дугайында улус депутаттарының Ленинград область Советиниң күүскомунуң даргазы депутат П. И. Попов чугаалаан.

Контроллуң ажыктыгы бедидери — айтырыгның өзээ болуп турар деп, ВЛКСМ ТК-ның секретары депутат В. И. Федосов демдеглээн. Хынаалаарының самын ёзу-хевир бырындаалаан көвүдеир эвес, а хынаала бүрүзүн чогуур үретүүнелдиг болдурар дугайында чугаа болуп турар.

Улусчу контроль болза социалистиг өнүүнүң камгалаар, ажыл-агый амыдыралының бүгү талаларында ёзулуг корум-чуруумну тургузар дээш идепкейлиг демисселди сорулгалыг деп. Грузин ССР-ниң Гудаут райбомунуң Лыхны суурында СЭКП-ниң XXIV съездизи аттыг колхозтуң даргазы депутат Х. К. Айба чугаалаан.

Улусчу контроль органнарының көдээге ажыл-чорудулгазын идепкейжидериниң арганарының дугайында Татар АССР-ниң Октябрь райбомунда Кульбаево-Марасин көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы депутат Г. С. Садретдинова бодунуң саналымга айыткан.

«Челябинскиниң В. И. Ленин аттыг трактор заводу аттыг бүдүрүлге каттыжымышкынының хайгымлчыларының бешмуң кижилиг отрядының ажыл-чорудулгазының дугайында каттыжымышкынның чиңгине директору депутат Н. Р. Ложченко чугаалаан.

Бистиң бүдүрүлгеңиң ажылын экижидеринге улусчу контролерларның күш-ажылының биче эвес үлүг-хуузу бар деп, чартык дамчыдыкчыларлыг приборлар заводуның (Марий АССР) слесары депутат Г. А. Темилов демдеглээн. Ынчалзажок контролерлар хынаалаарының самын чамдыкта чугулалап, четпестерни дораан-на чайлазыр талазы-биле принципиалдыг чорукту четпес илергейлеп турар. Чамдык улургукчулар чоонуң хайгымлчыларын бот тарының дузалакчылары кылыр санавайн турар.

ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң ажылының дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алган.

Партияның директиваларының, совет хоойлуларының дээштиң ажыы-бүрү үрээшкиннерин баш бурун-даар болдурбазын, эргелел аппарадының, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организациялларының ажылында четпестерни дүрген чайладырын чедип алырын; күрүнениң болгаш ниитилелдиң эрге-ажымга кажан когарал таварышкан таварылгаларга диңим болгаш принципиалдыг хөделирим; контроллуун ажык болуруң калбартырын ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединге доктаалда сүмелээн.

Хүлээп алынган шинтирлериниң, планнарының болгаш хоойлуларының күүседезинге контроллуду үндезинни-биле экижидер, бүгү контроль ажыл-чорудулганы идепкейжидер дугайында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр улусчу контроллуң үндезинни-биле боттандырып чорутпайн турар.

Сагылга-чуруумну болгаш корум-чуруумну быжыглаарынга, ёзы-бүрү хажыдыышкынарны чок кылырынга ажылчы коллективлерниң билдиринишкиннери болгаш комудалдары-биле ажыл улуг ужур-дузалыг деп, комитет санаар турар. Ийи партия кыл дургузунда ССРЭ-ниң УКК-га 84 муң кижи бижи мел билдиринишкиннери кирген болгаш күлээп алынышкынга киргеп, а бүгү комитеттерге —бир миллион беш чүс муң ажыг кижи чорааң. Хөй чаалар каяа хынаалаарлыг чорударынга болгаш принципиалдыг түңнелдерни үндүреринге үндезини болган. Чагаалар болгаш хомудалдар-биле ажылды министерстволарда болгаш ведомстволарда, бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда канчаар чорудуп турарын комитет үргүлүг хынап турган болгаш - ылгаашок четпестерни чайладырын-биле хемчеглерни ап турган.

Бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның тускайлаң чоруу болгаш инициативазы улуу-биле бедип турар ажылагый чорударының чаа байдалдарында ведомстволар болгаш ведомстволар аразының контролюнга корум-чуруумну тургузары, оон дээштинни бедидери эргежок чугула болу берген деп, оон ыкай илеткелчи чугаалаан. Ажыл-керектеп хөй кижилерни чардыктырып турар хөй санныг хынаалаарны болгаш ревизияларны ёзу барымдаалаар, эргижирээн нормативтиг документилер барымдаалаар, хөй таварылгада ботботтары-биле чергелештир чорудуп турар.

Бөлүктериң болгаш постуларының идепкейлии болгаш зайынчы чоруу оларның боттарынаан, оларда кымны соңгаанынаан болгаш оларның боттарының хүлээлгелериниң каяаар күүседин турарындан хамаарыжыр болбайн аан. Оларның ажылын чогуур үезинде, ажыл-керекчи ёзу-биле деткиңир, оларның хөй-ниитилелчи ажыл-чорудулгазы дээш улусчу контролёрларны истеп-сүрериниң фактыларын шинтирлии-биле чок кылыры эвээш эвес ужур-дузалыг. А ындыг чүүлдер таварыжып турар деп, илеткелчи демдеглээн.

Партияның болгаш Советтериниң удурткулгазы —улусчу контроллуң күжү, оон ажыл-чорудулгазында чедишкиннериниң магадылалы. Партияның болгаш улустуң мурнуна бодунуң карысалгазын биилиң, улусчу контроллуң ажылакчыларының болгаш активтилерин болгаш сорулгаларны эки күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылыр дээрээн депутат бүдүрүлгеге (Алыы часкаашкыны).

ССРЭ-НИҢ УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ КОМИТЕДИНИҢ АЖЫЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Комитеттиң даргазы депутат А. М. ШКОЛЬНИКОВТУҢ илеткели

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтирлериңе дүүштүр бүгү ажыл-агый аминдыралын болгаш эргелел башкарылганы үндезинниден эде тургузар талазы-биле кайгамчык улуг ажыл чүрттә чоруа турар амгы үеже ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң ажыл-чорудулгазын Дээди Совединиң амгы сессиязынга чугаалажып көрүп турары сагылга-чуруумну болгаш корум-чуруумну быжыглаарынга, социал-экономиктиг хөгжүдениң дүргедедиринии, ниитилелдиң чаартылгаларының сорулгаларын шинтирлээрниге улусчу контроллуң улуг ролюн партия болгаш күрүнениң бедип-биле үнелеп көргенинин дугайында хереченнел турар.

Партия организациялларының болгаш Советтериниң хүн бүрүде деткимчезинин ачызында улусчу контроллуду четпестерге удур, партияның директиваларын, совет хоойлуларны болгаш чазактың шинтирлерни күүселир дээш демисселге күрүненин болгаш хөй нурузуунуң түңнелдерни комитет болу болгаш көргеп. Амгы байдалдарда улусчу контроль органнары улам-на идепкейлиг болгаш шинтирлиг ажылдаар, партияның негелделеринге дүүштүр бөттарының ажылын түрген эзе тургузар ужурлуг.

1984 чылдың апрелье тургустунгамнадан бээр эртнен үениң дургузунда комитет директивалыг органнарның айтымкыннарын күүсетишаан, бодунуң ажылының кызыларын ёзугаар улус ажыл-агыйынкын ниизы-бүрү аландарынга болгаш чүрттүн регионнарынга 600 хире хынаалаарны кылган. Хынаалаарның хөй нурузуунуң түңнелдерни комитет болу болгаш бистин даавсканнывысты ёзугаар — министерстволар болгаш ведомстволар чугаалажып көрген. Республикаларның, крайларның болгаш областарның партия болгаш совет органнарының дилээнин ёзугаар олар чугаалажын көөр кылдыр хынаалаар материалларын каяа эвес чоруумда берип турган.

Эң чугула айтырыглар талазы-биле хынаалаарның түңнелдерни СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң чазаанга илеткел турган, түңнелдерниң хөй айтырыгларының талазы-биле чогуур доктаалдар хүлээп алдыган. Хынаалаарның материалларын Дээди Совединиң докгаамал комиссияларынга база үргүлүг берип келген бис деп, депутат чугаалаан.

Отчеттуг үеже Улусчу контроль комитеди болгаш оон чер-черде органнары боттарының ажыл-чорудулгазын камнаар шинтирлиг демисселди чорударының орнунга кемнеттер чамдык үрээшкиннер, хамыдымышкынар талазы-биле түгле түрмек хемчеглерни алыры-биле өйлежип турарын тоовар эвес.

Бо талазы-биле эвилел комитединге четпестериниң барын, оң организаҗыгы ажыл-ажылдың ыяшталган черлериниң, ниити өөредилге школаларының, профессионал-техниктиг, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериңе, өртемшинчилел албан черлериниң, библиотекаларга, клубтарга, театрларга, парзалгага, телевидениеге, радиога болгаш культура талазы-биле өске-даа хемчеглерге; эмнелгелерге, поликлиникаларга, саватөрийлерге болгаш кадык камгалалының база күш-культураның өскедээ албан черлериңе; пенсиялдарга болгаш пособиелерге акша-көрөңгөлерни үлүдүп бээрин 140641911 муң ниити түңнүг. оң ниитинге күрүпеминиң социал страхованиезиниң бюджединиң талазы-биле 55059985 муң түңнүг кылдыр доктаатказ.

Чурттуң камгалалынга чарыгдалдарың 20244000 муң рубль түңнүг кылдыр доктаатказ.

1985 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүседезиниң дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алган.

Эвилел Совединиң болгаш Национал дар Совединиң докгаамал комиссияларының 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң талазы-биле түңнелинде айткан саналдарны болгаш шүгүмүүлелдиг сүмелерни, а ол шываш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдарынга депутаттарның киргген саналдарын болгаш шүгүмүүлелдиг сүмелерни чугаалажын доосказы бедыткап көргеш, ол талазы-биле чогуур шинглээнир талазы-биле ажылды улус ажыл-агыйынга калбартырынче угланышкынны чүүлдүг деп көргеп.

Палаталарның хоойлу-дүрүм саналдаар комиссияларының эдериниң илеткелии Национал дар Совединиң Хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиязының даргазы депутат В. П. Миронов кылган.

Партияның директиваларының, совет хоойлуларын болгаш чазактың шинтирлериниң күүседезин хынаар, күрүне планының болгаш даалгаларының күүседезин, материалдыг, күш-ажылчы болгаш сан-хөө курлавырларын камнаар ажыглаарын контроллаар талазы-биле боттарының эргелерин улусчу контроллуң органнары уламна илепкейлиг ажыглап турар апарган деп, ол чугаалаан.

Ооң-биле чергелештир, комитеттиң ажыл-чорудулгазы СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумунарының тодаргайлааны бистиң ниитилелдиң ногжүлдезиниң амгы үе-чадазының сорулгаларынга болгаш негелделеринге долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

Улусчу контроль комитеттери продукциниң, ышнарын бедидери, керээлиг хүлээлгелерни күүседири ышкаш ынды эң чугула угланышкыннар талазы-биле партияның болгаш күрүнениң негелделеринге долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын, хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

Улусчу контроль комитеттери продукциниң, ышнарын бедидери, керээлиг хүлээлгелерни күүседири ышкаш ынды эң чугула угланышкыннар талазы-биле партияның болгаш күрүнениң негелделеринге долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын, хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

Улусчу контроль комитеттери продукциниң, ышнарын бедидери, керээлиг хүлээлгелерни күүседири ышкаш ынды эң чугула угланышкыннар талазы-биле партияның болгаш күрүнениң негелделеринге долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын, хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

Улусчу контроль комитеттери продукциниң, ышнарын бедидери, керээлиг хүлээлгелерни күүседири ышкаш ынды эң чугула угланышкыннар талазы-биле партияның болгаш күрүнениң негелделеринге долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын, хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

Улусчу контроль комитеттери продукциниң, ышнарын бедидери, керээлиг хүлээлгелерни күүседири ышкаш ынды эң чугула угланышкыннар талазы-биле партияның болгаш күрүнениң негелделеринге долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын, хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

Улусчу контроль комитеттери продукциниң, ышнарын бедидери, керээлиг хүлээлгелерни күүседири ышкаш ынды эң чугула угланышкыннар талазы-биле партияның болгаш күрүнениң негелделеринге долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын, хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

Улусчу контроль комитеттери продукциниң, ышнарын бедидери, керээлиг хүлээлгелерни күүседири ышкаш ынды эң чугула угланышкыннар талазы-биле партияның болгаш күрүнениң негелделеринге долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын, хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

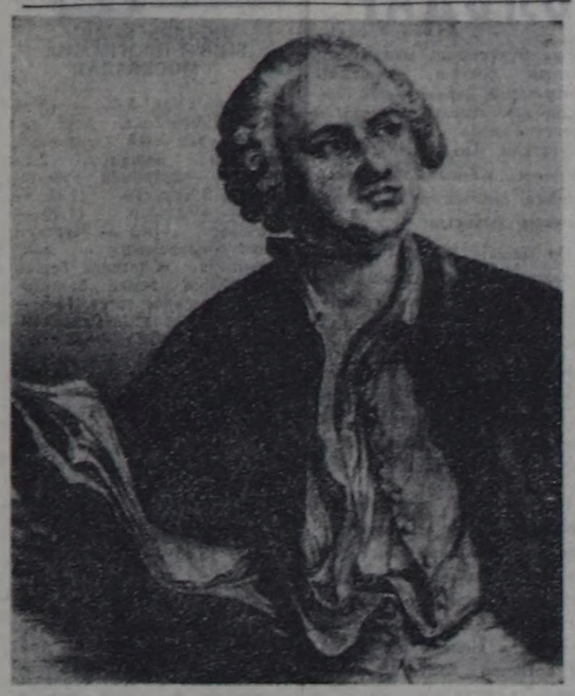
Улусчу контроль комитеттери продукциниң, ышнарын бедидери, керээлиг хүлээлгелерни күүседири ышкаш ынды эң чугула угланышкыннар талазы-биле партияның болгаш күрүнениң негелделеринге долухемчеглдиг кылыр ам-даа дүүшкейн турарын, хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиялар демдеглээн. Ооң ажылының утка-шынарының болгаш стилиниң эде тургустунуушкыну оожум боттанып турар. Ажыл-агый механизмин сайзырадгайжыдары, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедири, күрүне аппарадында дүжүметсиг болгаш ажыл чылыр чоруктарны, совет хоойлуларының үрээшкиннерин когул үзе-үзүткээры ышкаш, мындыг чугула улуг айтырыгларже киңээнгейни комитет ам-даа четпес угландырып турар.

Ноябрь 19-та М. В. Ломоносовтуң

төруттүнген хүнүнден бээр 275 чыл болган

ЭРТЕМДЕН, ШҮЛҮКЧҮ, ЧЫРЫДЫКЧЫ

1986 чылдың ноябрь 19-та улуг орус эртемден, энциклопедист Михаил Васильевич Ломоносовтуң төруттүнген хүнүнден бээр 275 чыл болур. ЮНЕСКО-ның Кол конференциязы Ломоносовтуң юбилейин оны амгы үениң бойдус эртемининг үндезилекчилериниң бирээзи кылдыр демдеглээнинче делегейниң хей-ниитизин кыйгырган.

ЧУРУКТА: орус бойдус шинчилекчизи, эртемден, шүлүкчү, чырыдыкчы, төөгүчү М. В. Ломоносов.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Ломоносов — орус эртемниң чоргааралы. Оон эртем талазы-биле сомуургалдары бойдус эртемининг барык бүгү адырларын (химия, физика, геология, астрономия болган өскелер-дээ), даг-руда болган металлургия черээн, география болган экономика, төөгү болган дыл эртеми, поэзии болган уран чогаал, демографтыг политика болган чонуң калыкшылыг кампалаарының айтырыгларын хаара тудуп, кончуг калбак делгем чорваан. Ол адырларның кайызынга-даа ол бодун чаартыкчы болган башкайгы ажыдыкчы кылдыр көргүскен.

М. В. Ломоносовтуң эртем талазы-биле эң улуг чедиишкини — бүдүмелдериң болган энергияның хевээр артарының дугайында дүрүм болур. Ол дүрүмүң 1748 чылдың июль 5-те Леонард Эйлерге чоруткан чагаазынга тайылбырлап тургускан: «Бойдуста боон турар бүгү-ле өскерлиишкинner, бир эвес бир түүлге өске түве немежи берген болза, ону өске бир түведен казып ап турар кылдыр шинчаар боор турар... Ол болза бойдустуң бүгү-ниитин дүрүмү болур». Ломоносов — чылыг теоризиниң, атом-молекулярлыг теориянның үндезиниериниң, газтарының кинетиктиг теоризиниң, электрилиг болуушкуннарының шимарының дугайында өредигиниң, оңнер теоризиниң автору. Ол астрономия талазы-биле ажыдыышкыннарыы база кылган. Бодунуң хайгааралдарынга болган санаашкыннарыгга данныг алган, «Хүнде Венераның болуушкуннары» деп ажылынга (1761) Венерада атмосфераның барын эң баштай бүзүредип бадыткаан.

Филология талазы-биле ажылдар оон чогаадыкчы ажылында улуг черни эвлээн. Оларның аразында 1748 чылда парлап үндүрген «Риторика» — чечен чугаанның өредилге ному онза сураглыг нептерээн. Ол ном хей чылдарның дургузунда Россияның эртем-билигли кижилериниң код ажыглап турган ному болу берген. XIX вектиң 30 чылдарынга чедир орус дыл кырынга үнген база-ла мындыг өредилге номнарының үндезини ол болуп келген. Ломоносовтуң «Российская грамматика» деп ажылы чурттуң культура амыдыралынга улуг болуушкун болган. Орус дылды тодаргайлап тура, эге сөзүнге хей дыштыкы кижилер оон испан дылдың, француз дылдың сергелеңнин, немец дылдың бижимин, италь дылдың чымчаан, оон-даа чүвенин байлаа-биле болгаш күштүү-биле чуруп көргүзерде грек болган латын дылдарының кысказын тып ап болурлар деп бижээн.

Дээди өредилге болгаш чырыдыышкын талазы-биле ол хей түүлүг кылган. 1755 чыл-да XVIII векте Россияга мурнакчы эртемниң болгаш демократтыг үзел-бодалдың төөг болу бергем. Москва университединиң оон эгелекчи саналы-биле тургускан. Ломоносов эртемниң пропагандазын болгаш нептерелекчизи чораан. Ол чүгле бодунуң ажылдарын парлап үндүрүп, дыштыкы эртемденнериниң чогаалдарын орус дылче очулдуруп турган эвес, харын эртем темаларынга шүлүктерни бээ бижип чораан (Чижээлээрге, «Агаар болуушкуннарының дугайында сөс», «Шилдің ажыктыының дугайында чагаа», «Лукрецийниң «Бүдүмелдериң шимарының дугайында» поэмазындан одуругларың шүлүктүг очулгазы болгаш өске-дээ). Оон кадында ону амгы үениң эртем-тайылбырлалдыг журналистиказының үндезилекчилериниң бирээзи деп ону санап болур. «Философияның хостуун детинир ушурлуг чогаалдарны тайылбырлап туре журналистерниң хүлээмгелеринде дугайында бодаалдар» деп оон ажылдарының бирээзи-ле ол дугайын айтып турар.

Барыын чүкке Ломоносовтуң ажылдары чүгле эвээш специалистерге, физиктерге болгаш химиктерге билдингир турган. Ону билир чорааннар эртемденни болур-чогууру-биле үндүткеп турган. Ломоносовтуң чогаадыкчы ажылының дугайында Леонард Эйлерниң үнелээшкинни ол олчаандырын дамчыдарга мынаыг. Ынчан Эйлер Россиядан чоруй барган болгаш Берлинниң эртемнер академиязының кежигүнү турган: «Дээрги Ломоносовтуң чогаадарлы... чүгле эвээш эвес, харын-даа тергиин, чүге дээрге ол эң-не керек болгаш берге физиктиг болгаш химиктиг материалларны тайылбырдап турар. Олар коңгүс билдинмес чораан болгаш ону шылгарангай уламныг эртемден кижилер тайылбырлап чыдавайн турда, ол ону кончуг ылавылалдыы-биле тайылбырлаан, оон бадыткалдарының ылап шын дээрзинге шүүт бүзүрээр мен... Физиктиг болгаш химиктиг болуушкуннарны тайылбырлаарынга ол салымныг эң-не чидиг уламныг кижи болган».

Академик П. Л. Капица иергеин-биле «Эртемнер академиязының баштайгы орус эртемденнериниң бирээзи болур дээш Петербургка чогуур үезинде Ломоносовтуң чеде бергеин чедиишкини болган. Ынчалза-даа Ломоносовтуң баштайгы орус эртемден болу бергеин Эртемнер академиязынга оон артык улуг чедиишкин болбайн канчаар» деп демдеглээн.

Чүге Ломоносов баштайгы орус эртемден апарганмал деп айтырыг номчуучуга тургустуун кээп болур. Чүге дээрге, ол үеде Петербурттуң эртемнер академиязының бүгү академиктери даштыкмдан келген кижилер турган. Нимчазы-биле Ломоносовтуң амыдыралының оруу хаанныг Россияның байдалында кончуг хөвар болуушкун. Россияның полюс чоогунда кыдыг черниде Архангельск губерниязынга бижик билбее балыкчының оглу 10 харлыында бажыңындан Москваже дезипкеш, бодун мынгуурган дворян кижиниң оглу мен-дээш Славян-грек-латин академиязынга (барык-ла ортумак школа деңнелдиг өредилге черн) кирип алган. Оске сословиялардан мнаар өөренчиктер хүлээп албас турган. Элээн каш чыл болганда оон мегелепкеин билдинде берген. Ынчалза-даа ол үеде Ломоносовтуң шылгарангай салым-чаваанны кестү берген. Ынчангаш Петр императорлуң сурукчузу чораан Феофан Прокопович деп архиепископ (хүрээниң улуг ламазы) салым-чаваанныг

СЛЕТКА ЧУГААЛАШКАН

Тес-Хемниң школачыларының күш-ажылчы каттышышкынырының эрткен чайгы ажылының түңнелии слётка түңнеп чугаалашкан. Ниитизи-биле 34 каттышышкын чай дургузунда улус ажыл-агыйының ангы-ангы адырларынга ажылдап эрттирген. Уруглар тудутта, мал семиртиринге, моголдор ажаар, мыштар өзүмнери тарып өстүреринге дузалажып, боттары база күш-ажылчы шылгалданы эртип, улуг улустуң мактанылыга төлептиг болганнар.

Чыргаланы школазының күш-ажылчы каттыжышкынын (удуртукчузу З. К. Сондуйма) муң ажыг хойну кадарып чайлаш, алды тоона немелде деңнелиг хойларны хүлээткеннер. У. Шыма школазының өреникчилериниң семиртккен өшкүлери дуржулгалыг малчынарыныңдан артык болганы слётка демдеглеттингеп.

Школа реформазын амыдырадга боттандырар херекке Түргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң директинязы (Н. Ч. Ооржак) боттуг дузаны көргүзүп турар. Школага өөредилге мастерскаязын тудуп берген. Инда станоктарны садып тургускан. Школачылар малчынарга херек чүүлдерни кылырын база өөренип билип алырын күзеп, чамдык ажылдарны желеп бергеннер. Бо школазының күш-ажылчы бүдүрүлге каттыжышкынының удуртукчузу Г. Г. Данзыны уруглары чайгы ажылдар үезинде эки организастаан.

Самагалдай ортумак школазының «Ногаан салгал» деп отрады мын ажыл-агыйынга боттуг дузаны көргүскен. Уругларның профугланышкын ажылын эки башкарып дузалажыр херекке чамдык бүдүрүлгелер, организациялар көргүссе чогуур дузазын боттандырбайн турары слётка база демдеглеттингеп.

М. ТИРЧИН.

МУЗЕЙНИҢ ЗАЛДАРЫНДА

Республиканың Алдан-Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейиниң залдарында солуун делгелгелерни хүн бүрү хөй санныг авлчылар болгаш хоорайның чурттавчылары, школачылар, сургуулдар көрүп турарлар. Музейниң дежурный залында хоонуп чурукчу В. Ф. Дёминиң ажылдарын делгээн. Тывага ол 1941 чылда келген, оон бээр чурукчуның чурааны визы-бүрү ажылдары инда кирип турар.

Тываның Арattың революстуг намының үндезилекчизи Оюн Күрсединиң улуг портредин, Тываның Совет Эвилелинге каттыжып киргенинің дугаймында Декларацияны көргүскен улуг чурукту, Тывага кызыл партизанларның сураглыг командирин С. К. Кочетовтуң портредин онзагай. Бойдус чурумалы болгаш оске-даа ажылдарны мында келгенкер сонуургазыбиле көрүп турар.

Оске бир залдың витриназында Тываның комсомол шаңналының лауреады Д. Х. Дойбухааның болгаш оскелерниң-даа уран-шевер ажылдары кирген. Бо хүннерде музейниң залдарында экскурсантылар көнчүт хөй. Оларның арazында ырак-узактан келген ажылдавчылар, республиканың районнарындан малчыннар, школачылар, башкылар бар. Музейниң ажылдакчылары дуржулгалыг эштер мында делген салган экспонаттар дугайын залчыларынга чогумалыг таныштырып турарлар.

Р. ТОЛЗАТМАА.

МЕТОДИКТИГ ДУЗА

Рёспубликаның башкылар билиин бедидер институдунуң 13 кижи составтыг бригадазы Сүт-Хөл районнуң школаларынга методиктиг дузаны көргүзүп чоруур. Бригада Сүт-Хөл, Бора-Тайга, Кара-Чыраа школаларының башкылар коллективтеринин школа реформазын боттандырар талазы-биле ажылын дыпап, методика дузазын чедирген. Районнуң школа директорларынга, өөредилге эргелекчилеринге семинарны чоруткан.

В. ОНДАР.

СЦЕНАДА — ОЙНАТТЫНМААН РОЛЬДАР

Езулуг артист кижиниң сагыжын бир-ле бодал үргүлчү дүвүредип чоруур. Ол дээрге оон ойнаксан чоруур оюн-хевирлери-дир. Шак ынчыг күзелдериин боттаныры ангы-ангы болгулаар. Аныяк артистериниң режиссёрнүң кандыг-даа дузазы чокка боттарының тоң талалыг чогаадыкчы дилээшкиннериниң ачызында тургускан бот-тускай. лаң ажылы оларның ойнаксан чоруур рольдарынче эге базымны кылыр, режиссёр кижиге ол улуг дуза болуур.

Езулуг-ла ынчыг бадыткалды Тываның хөгжүм-шинн театрының чанында «Чогаалдылга» клубунуң театрның артистеринің арazында эрттирип турары, чанчыл болуп бар чоруур чогаадыкчы конкурс коргузуп турар. Бо чылын эртип турар конкурсту «Ойнаттынмаан рольдарның ярмарказы» деп адаан. Ол эрткен неделяда театрга болгон.

Бүтү-россияның театр институдунуң Тыва салбырының даргазы, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кадр-оол Ооржакович Сагды конкурстуң киржикчилеринге байыр чедиргеш, оларга чогаадыкчы четинишкиннерин күзээш, жюри кежигүннерин таныштырган.

Кожеге чоорту ажыттына бергеш. Сценада шала имиртиң чырык имистелин чыраан. Инда салган улуг антыраларны эрлчештир ажыдып, оон иштинде «үүжезин» чинчерлевишаан. А. С. Пушкиниң чогаалдарының бир маадыры көрүкчүлер журнугна коступ келген. Ол болза «Харам рыцарь» деп бичии трагедиядан үзүлүг-дүр. Ону артист Дыртык Монгуш ойнап күүсеткен.

Оон соонда артистериниң боттарының күжү-биле белеткеп алганы янзы-бүрү шиндерден үзүлүлериниң коргузуглери болган. Оларның арazында Б. Брехтиң «Сечуанадан буянныг кижи», А. Пушкининиң «Моцарт биле Сальери», Р. Ролланның «Пьер биле Люси», Э. Ростанның «Сирано де Бержерак», В. Шекспирниң «Отчоклайның билиндиргени» болган оске-даа сураглыг шиилерден көргүзүглер бар. Ниитизи-биле конкурска даштыкы болган совет классика чогаадыларындан оң үзүлүлүү артистер күүсеткен.

Конкурстуң соолгу өөртүчүг болган сүреэдектиг минуталары. Кым оң тиилекчиин болганын? Күзелчүткүдүн дүвүредип ойнаксан чоруун овур-хевири — В. Шекспирниң «Отчоклайны билиндиргени» деп шиинде Петруччионуң ролюн эки ойнааны дээш театрның аныяк артизи Сергей Ооржак бирги шаңналды алган. Аныяк артист ойнаа турарында көрүкчүлериниң сонуургалын хайыктырып кээр аянга эвес чогаадыкчы талалар бирии жюри кежигүннери үзеглээн. Конкурстуң тиилекчизиниге Москва хоорай бар чогаадыкчы путёвканы тывыскан.

Иштиг шаңналд. Анаа театрның артизи Хертек Ширинсол төлептиг болган. А. Пушкининиң «Моцарт биле Сальери» деп чогаалында овур-хевирни чедиишкиннинг тургусканы дээш культура ажылдакчыларының профзавлел обкомунуң шаңналын анаа тывыскан.

Белеткеп алган овур-хевирлерни бүзүрелчиг маадырлыг иштиг болган даштыкы ажыл-чанын коруучуларге бизнестиг дамчыткаш дээш аныяк артист Галина Доржу база мактанган. Анаа ВЛКСМ обкомунуң шаңналы — далай эриинге дыштанып халас путёвканы тывыскан.

Ол ышкаш ВЛКСМ Кызыл хоорайның шаңналын — театрда эң-не аныяк сайгылдың ардын Орлан Дамба-Хуурак, тыва телевидениеңиң шаңналын — артист Надежда Наксал, «Тываның аныяктары» солуунуң шаңналын артист Людмила Тюлюш олар тус-тустунда алганнар.

Иштиг-биле конкурс чогаадыкчы бедик деңнелге эрткен. Ынчалза-даа оон киржикчилери эвээш болганы хомудаанчыг. Анаа киришкен артистер эске-даа конкурстарга доктаамал киржип келген олла артистер болуп турарны жюри кежигүннери демдеглеп айытkан.

А. ШОЮН.

НОМ — ӨДНҮҮВҮС

Республиканың библиотека ажылакчылары чон ортузунга ном пропагандазын калбартыр ажылга эки киржип турарлар. Бо чылдың эрткен тос айларында эвээш эвес ажылдар кылдыган. Эрткен тос айларда массалыг библиотекалар барык - 94 мун номчукчуга 1,4 млн. ном бижиткен. Эрткен чылдың ол деңнелиизеен көргүзүг бедик. Номчукчулар талазы-биле иштиг план, ном бижидеря күүсеттинип турар.

Бай-Тайганың төп библиотека системазы, Каа-Хемниң, Тандының, Эрзиниң системалары элээн эки ажылдаан. Монгун-Тайга, Тожу, Кызыл район системаларының көргүзүлгелеринде эки болган. Хөнделең, Бажын-Алаак, Бүрен-Бай-Хаак, Тарлаг, Балгазын, Булуң-Бажы кедээ филиалдар. Кызыл хоорайның Островский аттыг филиалының ажылдап турарында көскү чүүлдер бар апарган. Үстүнде филиалдарның ном пропагандазының талазы-биле ажылында солуун арга-хевирлер бар. Бир чамдык библиотекаларга тускай неделялар, хүннер, делегелгелерни чоруткулаан. Ол ышкаш «Информация хүннери», «Специалистиң хүннери» эртип турар.

Улуг-Хем Эрзин, Бай-Тайга төп библиотекаларында мындыг бир чаа арганы тып алган. Ол түн дээрге номнарны бригада аргазы-биле бижидип алыры. «Делегей болган аныяктар» (Тожуда), «Сонуургаллар аайы-биле литература клубу» (Каа-Хемде). «Мен болган хоолуг» (Эрзинде), «Хозяюшка», «Тоолдар оранында» деп оске-даа клубтар библиотекаларының базазаларында тургустунуп турар.

Библиотекалар партийжи съездиниң материалдарын чонга тайылбырлап чедирер, съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттанырларынче чонуң ангы-ангы болуктерин пропагандалаар дээш ажылдарны калбартkан. Специалистерни болгаш кедээ ажыл-агый будүрүлгезиниң ажылакчыларының ортузунга литература пропагандазы эскижээн. Малтыныарже сагыш салыышкын элээн кескү апарган.

Тос айларның түнелдеринде алырга чамдык түгээр чүүлдер бар-даа болза, массалыг библиотекаларның ажылында четпестер хөй. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Бии-Хем база Кызыл хоорай системалары эрткен чылдың деңнелиизеен кошкак ажылдап турарын илерттингеп. Дөк-Терезин, О. Шыкаа, Чодураа (Улуг-Хем) кедээ филиалдар база четпес ажылдаан. Районнарның төп библиотека системалары филиалларның ажылына дуза, контроль чок болуп турар. Ай, кварталда отчеттарын аналиэтевейн турары толаргай. Кедээ библиотекарьларга семинарлар хонар. Оон аңгыда кадрларның ажылдан үнери хөй, оларга чурттагга шолуун эжиждерни кошкак. Кызыл хоорайның төп библиотека системазының номчукчулар талазы-биле тос ай планын күүсеттиннин Крупская аттыг төп библиотеканы үр үеде септеп турары-биле тайылбырлаар апаар. Система иштинге ном солчуулгазын багай организастаан. Район библиотекаларда темалыг болуктерни ажыглавайн турар. Ажылды кошкаткан библиотекаларда дузаны чедирери, оларның ажылын эжиждер хемчеглерни алыры чугула. Чүге дээрге чонуң ыштынылгазын чогумалыг организастаарынга библиотекалар боттуг үлүг киирер ужурлулар.

Т. НИКИТИНА,
республика библиотеказының улуг методизи.

•СПОРТ•СПОРТ•СПОРТ•

КАДЫКШЫЛГА БӨЛУКТЕРИ

Кадыкшылганың иён болуу Кызыл хоорайның «Херел» спортзалында тренерлер В. Г. Югайның болгаш В. П. Павловтуң удуртулгазы-биле кичээлдер турар.

Чаа тургустунган бо ийи болук эвлежип, эртени болгаш кежээки шактарда кичээлдер турар. Тренер В. Г. Югайның болуу неделяның понедельник, среда, пятница хүннеринде эртенинин 6 шактан 7 шакка чедир кичээлдээр. Болуктө школачылар-даа, аныяктар-даа, пенсионерлер-даа бар.

Назыны улгаткан-даа болза, спортка хандыжышкылыг-лар Любовь Степановна Товарева, Екатерина Константиновна Петрова олар боттарының сергек кашпагайы-биле үлегер-чижекти көргүзүп турар. Тренериң уругларыонгу классчы Линда, дөртку классчы Инга, 5 дарлыг Виктор база инда.

Олар киичээлге сула ынчаштаннер кылыр шоорту, шын тывары чоруп, ритмиктиг таңды хевирлер-даа мергежилгелерни кылып турары сонуургалчыг. Оон соонда 2 үстүү аглаш, баскетбол ойнаа киришкер. Бо болуктө ам дээреде киижи саны эвээш.

Тренер В. П. Павловтуң болуу неделяның вторник, четверг хүннеринде кежээ 20—21 шактарда, воскресеньеде 19—20 шактарда кичээлдер турар. Ол-ла тренериң удуртулгазы-биле аңаа тускай ортумак болгаш дээш өөредилге черлериниң сургуулдары, студенттер база бары турар.

Күш-культурага кадык, сергек болурунга дузалыг. Бо болуктерге кээп киичээлдеринге чалап турар.

Р. ДОЛЗАТМАА.

АЖЫК - МАРГЫЛДАА

Кызылдың школачыларын профтехучилишелериниң амыдыралы-биле таныштырар соругага-биле «Трудовые резервы» спорт-иштилелиниң уругларның спорт школазының бирги черге дээш хостуг хүрешке ажык маргылдааны эрттирген.

Маргылдаа № 1 профтехучилищеның спортзалында болган. Хостуг хүрешке түс ажыг аныяк моголер киришкен. Маргылдааның киржикчилерге № 2, 3 база 14 школаларының өөренчилерге ооллар боттарының деңзизинге хүрешкеннер. Профтехучилище сургуулдарындан бирги черни Владимир Кошкендей, Андрей Доржуган, Лев Тюлюш, Аркадий Сарыг-оол, Артур Кызыл-оол, Арсен Ооржак олар алганнар.

Киржикчилер бар, ынчалзада спортчуларның белеткелиниң шынары кошкак болганы маргылдаадан көрүлген. Моголериниң белеткелиниң кудузу — «хоочураан» айтырыг болгай.

Аныяк спортчуларывыс нарын аргаларны туруп алгандаа, партерге-даа кылыры кошкак, азы шуут кылып билбес болур-дур. Хүрежиниң ритмизи чок, ынчангаш турар үеле аткаар ыяглеш, будундан колургеш, оорга ажыглыр октаарын, «челнинаа», «пергушкин», «накатын» дээш мыкаан аргаларны ажыглап турган моголи киижи көрбес. Бистер тренерлер аныяк оолдарны тактиктиг белеткелге— катаң атакалаарынга, быыдаарынга шиитчетпейн баарынга, удурлашкызын ажыдарынга— четпес өөредилгин турар-дыр бис. Маргылдаага киржириниң болгаш соолгу минуталарда хүрежиниң талазы-биле моголериниң тактикалыг белеткели кончуг четпес болуп турар.

Тренер ажылының техниктиг херекселлерни бистө кончуг чедеп. Республикага видеомагнитофон садып алыр дугайында айтырыг он чыл чедир шиитпирлеттинмейн туруп турар. Ол мыкаан тренировка-даа, маргылдаа-даа үзүмде фото болгаш кино аппараттарны ажыглавайн турар.

Амгы үеде өөредилге-тренировка чорудулгазын эге тургузар, үндезинин-биле эки-жидер сорулганы салып турар.

А. САНДАН,
ССРЭ-ниң спорт мастери.

БООДАЛГА

Улуг Октябрьның 69 чыл ыонга тураскаатkан боодалга маргылдаазы хууда болган команда аайы-биле бирги чер дээш Кызыл хоорайга болган. Анаа ДОСААФ болгаш ончулар болгаш балыкчылар иштилелиниң эге организациларындан 70 адыгжы киришкен.

Чидиг демжел электри четкилериниң, «Тыва коммунэнергонуң» болгаш авиабудурулгениң командаларының аразында болган. Команда аайы-биле тиилелгеен электра четкилериниң командазы 281 санны аткаш, чедип алган. Команданың составында П. Попов, П. Терентьев, А. Бутырев олар.

Майгынынге — 278 санныг болуп, «Тыва коммунэнерго», ушкузунге — 271 санны аткаш, авиабудурулгениң командазы болган.

Хууда бирги черни электри четкилериниң төлээзи П. Попов 96 санны аткаш алган. Ийнги болгаш үшкү черлерни Г. Павлушкин, И. Толмачев—кайызында «Тыва коммунэнерго» үзешкеннер.

Мынчыг чергелиг маргылдаалларга автотранспорт будурулгелериниң болгаш «Тыва тудуг» трестиң хамаарылгалыг организациялары киришпейн турары хомудаанчыг. Будурулгелериниң удуртукчулары болган хөй-ниитти организациялары мынаар кичээнгей салыры күзелчиг.

А. ЕФИМОВ,
Кызыл хоорайның ДОСААФ комитединиң даргазы.

1986 чылдың ноябрь 23-те (воскресеньеде) СЭКП Тыва область комитединиң Политиктиг чыылышкынын бажыңында 14 шакта «Европага тайбын болгаш аймыл чок чоруук — совет даштыкы политиканың кол уланышкынарының бирээзин» деп темалыг лекция болуруун. «Билиг» иштилелиниң Тыва республика организациязы чарлап тур.

РСФСР-ниң «Билиг» иштилелиниң Баштаар черинин лектору, төөгү эртемнериниң кандидады А. Т. Фомичев (Москва) лекцияны номчуур.

Абонементилер-биле кирер. Билеттерни кирер эжикте садып турар. Дыштарыя күзээн киижилерни база чалап тур.

МАСТЕР

Оналыкка ажылынга бердинигеш, бижиг туруштуг, өдүүлүг ажам-чайын, улуг, бичe киижилерге эттиг-сөлдүг, сагыш човарыгы-биле чонуун хөлүүткелин чаалап ап чоруур киижилер арazында кайы хөй. Оларның бирээзинге Ак-Довурак хоорайның № 3 профессионал-техниктиг училищезинде бүдүрүлге өөредилгезинин мастери Шангыш-оол Күжүгетович Кара-оол хамаарыжыр.

Ол чеде чыл мурнуунда бо училищеге Бай-Тайга районнуң мрак булуңу Кара-Хөлге сес чыл школазын дооскан оол өөренип кирген. Алыс бодуу аажок чазык, орлан-шоваа оолдуң өөредилгеге, ажылынче кызымаан, организакчы талантызын башкылары эскерип каан. Доозары билек, Свердловскиниң индустриалдыг башкы техникумунче өөредип чоруткан. Берге, солуун, хөглүг чылдар биликирбейн эрте берген.

Техникумну коңчуг эки деңгелеринг дооскаш, бодуунуң өөренип турганы училищезинге кээп ажылдап эгелээнинден бээр ам он ийи чыл ашкан.

«Тыва даг-дүгүр» комбинаттың, арыглал фабриказының ангы-амгы участокторугна ажылдаар электрослесарьлар белеткээринге эвээш эвес үлүг-хуузун ол киирген. Оон өөредип келген сургуулдары чыл саныида шыгыы иеделелиг, комиссияның мурнуна шылгалдарны чедишкинниг дужаан, аныяк хоорайның ажылчын ангызының аргазынче кирип турар. Арыглал фабриказында дежурный электрик Виктор Ооржак, транспорт цехинде Чечек-оол Маска, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, бригадир Анатолий Хертек ышкаш будурулгенин мурнакчыларының арazында киргеи өөренкчилериже мастер чоргаарланыр эргелиг.

— Эртекен өөредилге чылында 20 киижини дооскурдум. Оларның чамдыызы кыстар чүве. Бо өөредилге чылында мээң бөлүүмде 28 кижи өөренип турар — деп, ол чугаалап орду.

Дүргедээшкиниң эде турустуушкунуун утланышкыныже кирген ангы үе-чадада бедик мергежилдиг ажылчын кадрлар белеткээринин негелдезин кажангызындан-даа артык улгаткан. Хамыктың мурнуна мастер кижи боду шүгүдүнер, бүгү тала-биле эде турустунар үлүглүг дээрзин ол эки билир. Ынчангаш теоретиктиг болгаш практиктиг биликин улам бедидип, өөредилгениң чаа арга-методтарын дилеп тып, ажылаар сорулгазы салган.

Ш. К. Кара-оол комбинат ажылчыны Марина Лама-Сурунова-биле кады дөрт ажыл-төлүүн ада-иези. Улуг оглу Роман адазының сүмези-биле профтехучилище дооскаш, арыглал фабриказында ажылдай берген.

Ш. К. Кара-оол — училищеде партия эге организациязының секретарының орлакчызы. Өөренкчилер, башкылар, ажылчынар ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын удуртур даалгазын ак сеткилдиг күүседип келген.

Политинчээлер, кескү агитация, хана парлалгазы, лекция, беседалар өөрүдары оон кайгаралында.

«ССРЭ-ниң профессионал-техниктиг өөредилгезинин тергиинин» хөрек демдээн чедип алган дургузунда эдилеп келген мастер Ш. К. Кара-оолдуң эмдиларынга бо чылын онзагай болуушкун болган.

Оң бирги беш чылда чедип алган чедишкиннери, аныяк салгалды өөредип кижизидеринге ачы-хавыяазы дээш Улустарның найыралы орденнге шаңналган.

— Бедик шаңналды түгле болдурга эвес, кады ажылдап турар эш-өөрүмге хамаарыштыр көрүп турар мен — деп, Ш. К. Кара-оол чугаалаар.

А. ХЕРТЕК.
ЧУРУКТА: Ш. К. Кара-оол ачызын үезинде.
Ч. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

УЛУГ ОРУС ЭРТЕМДЕН — М. В. ЛОМОНОСОВТУҢ ТӨРУТТҮНГЕН ХҮНҮНДЕН БЭЭР 275 ЧЫЛ БОЛГАНЫ-БИЛЕ ХОЛБАШТЫР ТУРАСКААЛ ЧООСТУ САРЫЛГАГА ҮНДҮРЕР ДУГАЙЫНДА

1986 чылдың ноябрь 10-да улуг орус эртемден М. В. Ломоносовтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 275 чыл болганыбиле холбаштыр 1 рубль үнелиг тураскаал чоостуң саарылгага киирип үндүрген.

Тураскаал чоостуң ак өңнүг чес-никель долуксаадан кылыр болгаш 31 мм диаметрлиг төгерик хевирлиг болур.

Чоостуң ийи талазында долганзыр хаажылап каан черлиг болур.

Чоостуң арын талазында ССРЭ-ниң Күрүне сүлдези болгаш «ССӨР», «1 рубль» болгаш «1986» деп бижээн.

Чоостуң артыы талазында М. В. Ломоносовтуң чурук болгаш оон оң талазында, «1711» болгаш «1765» деп санар, оон алдыы талазында «М. В. Ломоносов» деп бижээн.

Чоостуң кырында ийи точка-биле аңгылаттынган ойгаралай «один рубль» деп бижээн болур.

Улуг орус эртемден М. В. Ломоносовтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 275 чылынга холбаштыр саарылгага үндүрген тураскаал чоостарны амгы үеде сварылгада турар чоостар-биле бир домей төлевирлериниң бүгү хевирлеринге күруне, кооперация, хей-ниити-аллың биениң будурулгелери, албан черлери, организациялар, колхозтар болгаш хуу кижилер хүдээп алыр, а ол ышкаш банклар, ажаалда кассалары болгаш Харылзаа министерствозунуң будурулгелери агар, сөнажылга сөнынга, салыышкынарга, аккредитивтерге болгаш шилчилгеге кадыгдаа кызыгаар чокка хүлээп.

ТВ

НОЯБРЬ 20-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.45 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң башгайгы көргүзүг. 2-ги фильм. — «Эртемниң эжиктери». 2, 3 сериялар. 11.15 — 11.20 — Мелодиялар. 14.30 — Мелодиялар. 14.45 — Чурттуң телестудиязының 20-ги фильмнери. «Салгалга берген черге». «Кама лемде балыкчы». «Үзүүп үнерниң эргези». 15.55 — Шимдираа школазы. Разрадчылар класы. 16.25 — Бистиң-биле кадыг кыл, бис мынаан кыл, бистиң дээрге кыл. ГДР-ниң дамчыдылга. 17.25 — Шүлүк чогаалы. Михаил Дудин. 18.10 — Сагыыр сөс — ширгем мин. «Коллективтиг шиитпирлер — коллективтиг харыысалгалар». Улустуң бүдүүлгелериниң ажылчын коллективтеринге Советтерни тургузарының принциптериниң дугайында. 18.40 — Бүгүн зелегейде. 18.55 — Бут бөмбүттүүлгилел алырының Европа чемпионады. ГДР-ниң болгаш Францияның шилиндек командаларының ойнаар. ГДР-деп дамчыдылга. 19.40 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильмниң башгайгы көргүзүг. 2-ги фильм. «Эртемниң эжиктери». 3-кү серия. 21.00 — «Ут». 21.35 — Улуг кижилерге шылгалда. «Шилдин алырыы». Бижи дамчыдылга. 23.00 — Делегей болган аныяктар. 23.35 — 00.00 — Бүгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кодзаның ажыл-агыйы». Киножурнал. 8.35 — «Шин чогаалы болгаш театр. Н. В. Гоголь — «Ревизор». 9.20; 13.20 — Испан дыл. Өөредилгениң ийнги чылы. 9.50 — «Кежиктиң чагырганы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Обществоведение. «Октябрьай материалистиң көргүжү-билеэ». 10.35; 11.35 — Зоология. 7 класс. Балыктарның хөй янзылыг. 11.00 — Эртем болгаш амыдырал. 12.00 — Бойдус эртеми. 4 класс. Хат болгаш оон ажылы. 12.20 — XVIII иектиң уран чүүлү. Уран чурулга. 12.50 — Төөгүүнүң арынгары. «Эльбага дайгырак». 1945 чылгы апрель айга Эльбага совет болгаш американ солдаттарының ужуражылгазының дугаймда. 13.50 — «Чедиг солдатчыларыбыс». Уран-чечен фильм. 15.00 — «Дошкуң түлүүшкүдан тилекчилер боолгунер...» Арагалаашкынның хоралының дугайында. 15.45 — 15.50 — Мелодиялар. 18.00 — Мелодиялар.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Ойнаттынмаан рольдарның конкурсуу». Тываның «Хүндүлелиин Демиске» орденниг хөгжүм-шинн театрының аныяк артистери киржир. 19.00 — Док. фильм. 19.10 — Телемелодиялар. 19.20 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съезжизиниң шиитпирлерин— амыдыралга». «Улустуң контролъ». 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Эң-не бичии гном». Мультфильм. 20.15 — Мячиктиг хоккейге Европа чемпионнарының күбегу. «Енисей» (Красноярск) — «Ветлянда» (Швеция). Абакандан замчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35 — «ТТ-ниң «алдын фондузунда». ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Таривлов 22.30 — 23.40 — РСФСР-ниң улустуң артизи С. Лейферкустуң концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Республикага шокар булуттаар. Биче хар чаар. Мурнуу-барымын чүүге үглай хаттым дүргеин секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 23—28, чамдык черлерге 30—35 градус соор. Хүндүс 15—18, чамдык черлерге 7—12 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар. Чагбас. Мурнуу-барымын чүүге үглай хаттым дүргеин секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 23—25 градус соор, хүндүс 14—16 градус соок болур.

Кино

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Под огнем» (АКШ, 1, 2 сериязы). 9.30, 12.10, 14.40, 17.10, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Верная Рука — друг индейцев» 9.00, 13.00, 19.00. «Орлёнок» 10.50, 15.00, «Соучастие в убийстве» 17.10, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Это было в Париже» (1, 2 сериязы) 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Призмать виновным» 15.00, «Ошибка резидента» (1, 2 сериязы) 17.00, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Жалоба» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-83, редакторнуң оралавчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партия аймыраа болгаш үлегпүр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, информация киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54; «ода» ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3402.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—00267.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 269 (13269) | 1986 чылдың ноябрь 21, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кеттеш

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязы

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында ССРЭ-ниң хоойлузуунуң төлевилелиниң дугайында ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күруне комитединиң даргазы депутат **И. И. Гладкийниң** илеткелин болгаш Эвилел Совединиң Хоойлу-дүрүм саналдаар комиссиязының даргазының оралакчызы депутат **А. А. Титаренконуң** кыйгаы палаталарның хоойлу-дүрүм саналдаар комиссияларының эдериинчи илеткелин чүүлаалажын көөрүн ноябрь 19-та сессинга үргүлүвээн.

Латвий ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **Я. Я. Вагрис** хоойлунуң төлевилелин түүлдүг деп көөрүн саналдаан болгаш улуг бүдүрүлгеге ажыглаттынмаас азы бүрүү-биле ажыглаары болдунмас мынаг курлавырларны улам долу ажыглаарынче ук хоойлунуң үглаңганың демделээн.

СЭКП Горький обкомунуң бирги секретары депутат **Ю. Н. Христорадное** область чоннуң чүс-тывыш ажыл-агыйларының байдалын аналиэтеп чүүлаалаан болгаш оларны улам шаа хөгжүдери-биле холбашкан хөй айтырыгларын шиитпирлээрингe чаа хоойлу дүүлаалар дээрзин айтыкан.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында хоойлу кижизидикчи улуг үжүр-дүзалыг болур дээрзин Москванын «Смена» будүрүлге каттыжышкынының даражыкчы-моторизи депутат **Л. В. Шарова** болдуунуң саналынга демделээн. Нормакчыларны, студентилерни инитилелге ажыктыг күш-ажылга киириштирери аныяк салгакчыларның таарымчалыг хамаатыны кижизидилгезинге идигни бээр.

Хоойлунуң төлевилели дерелгел кооперациязы-биле, оон хүн бүрүле ажыл-биле дорт холбаалыг деп, Центросоюзтуң башкаар черинiң даргазы депутат **М. П. Трунов** чүүлаалаан. Кооперацияның материал-техниктиг баазазы соолгу үеде пландың хөгжөөн, ынчалзажок ылангыя кодээде чоннуң хамыырарының депсели ам-даа чавыс болуп артышаан. Кооперация-биле хуузда керээ харылзааларын калбартырынга хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында хоойлу боттуг идигни бээр.

Чаа хоойлу чонга буянныг сорулгалаглыг, ынчаарга хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы калбартыры чанды кижилериниң чортузунга хуу оңучүүрек хевиириниң нептерээрин, чижеш чоруктуң тыптырын, социал чөптүг чоруктуң принцинин үрээр дээр оралдажымыкшыныарны болдурбазы чүүлаа деп, ВЦСПС-тиң даргазының оралакчызы депутат **В. Г. Ломоносов** чүүлаалаан.

Хуузунда үе-тывыш ажылагыйларын таарыштырар норма-чижектер биспиң республиканга чүүлаа үжүр-дүзалыг болуп турар деп, Дагестан АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **М. М. Магомедов** медеглээн. Ол республиканда бүдүн чартык муң хире кижи белектер аймаан, хевистерни болгаш еске-даа кылыгларны хуузунда бүдүрүп турар.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында ССРЭ-ниң хоойлузун палата-ларга ийи аңгы бадылаашкыны-биле депутаттар хүлээп алган.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында ССРЭ-ниң хоойлузуң 1987 чылдың май 1-ден эгелеп күштүг болдурар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң докгаалы хүлээп алдынган.

Националлар Совединиң Даштыкы харектер талазы-биле комиссиязының даргазы, СЭКП ТК-ниң секретары депутат **А. Ф. Добрынинге** сос бергеи.

Депутат А. Ф. ДОБРЫНИННИҢ чугаазы

Эштер депутаттар!

Рейкьявикке совет-америк дээди деңнелге үжураажылыкының соолукче делегейге тургустунган байдал-биле холбаштыр кадтыткан дурадгы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведкиниң болгаш Националлар Совединиң даштыкы харектер талазы-биле комиссиялары ноябрь 17-де эрттиргеи.

Делегейде ол байдал үжураажылыкынга чедир тургаанынаа ам ыракта өске болуп турар. Ядролуг чепсек чок келир үе дээш демисел шынаар талазы-биле чаа үе-чадазынче шилчээн болгаш улам бедик, улам идепкейлиг деңнелче көтүрүлген.

Үлегерлеп чүүлаалаарга, тайбың дээш иеделге амгы үеде кажаигызындаа-даа артык улгатка. Ядролуг халап ылыштары-биле дээвирги шыптынган делегейге чурттаарын кижи тыргылетеп күзевейн турар. Дайынның болгаш тайбыңның, боо-чепсектериниң эп-дере бүдүрүүшкүнүн соксадырының, сеңсеглеңиишкинни чүүдүрериниң айтырыгларының талазы-биле бүгү-де черлерде чүүлаалажын көрүүшкүнner чоруп турар. Ядролуг чепсек чок даартагы хүнче орулга кол мөөнзек — «сыдыс дайынкарының» айыылдыг программазы азы СКИ-ниң программазы дээрзин делегейниң калбак хей-нинтизи билип эгелээн.

Айыыл чок чоруктуң айтырыгларын чаа ёзу-биле көөрүп айыылдыг байдал шынары деген турар, даштыкы политиканга чаа үгаан бодаашкынны, делегей харылзааларының чаа философтыязын иеген турар.

Михаил Сергеевич Горбачевтуң чоокта чаа чигези-биле түңнеп айткының ёзугаар алырга, Рейкьявиктиң диалектиказы мынаар: ылыс сорулга чоок, кескү апарган, ынчалзажок байдал улам-на парыл болгаш чорушкек болу берген. Боттарының демчээлиниң талазы-биле чижеглээр чүве чок дугуржулгалар кескү болгаш чедип ап болдунар, ынчалзажок ол оруктa аыка улуг моомдактар турун турар.

«Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыын хүлээп алыр дугайында канаданың санаттыкы харектер талазы-биле комиссиялар чүүлаажын көрде, делегейде амгы байдалдың бүгү нарынын база дүшкүүрлүүн барымдаалап көргеи. **(Адыш часкаашкыны).**

Кыйгырыгның төлевилелин А. Ф. Добрынин номчаан болгаш ону адыш часкаашкыны-биле үткаан. Эвилел Совединиң болгаш Националлар Совединиң даштыкы харектер талазы-биле комиссияларының чүүзээнинден ону бадылаарын ол саналдаан.

«Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» Кыйгырыгны ССРЭ-ниң Дээди Соведы бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары депутат **Т. Н. Ментешашвилини** оон дараазында илеткел кылган.

Илеткел талазы-биле чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны депутаттар бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң составынга өскерилгелер дугайында айтырыгны депутаттар база чүүлаалажын көрген.

Депутат В. М. Мишин ВЦСПС-тиң секретарынга сонгуткалы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү хүлээледелеп оны сессина хостаан.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары депутат В. И. Мироненко ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге сонгуткаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязының материалдарын Совет Тыванның ажылчы чоннары бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп, деткип турар.

(СЭТА).

ОРУС ЭРТЕМНИҢ ШЫЛГАРҢГАЙ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ

Ада-чурт эртемниң болгаш культуразының бедиизи Ломоносовтуң ады өшпес сылдыс болуп, чаңчылдың хыл турар. Шылгарыңгай эртемден-энциклопедист, моогаг чок чырыдыкчы болгаш бодунуң чуртунуң иезиг патриодуу бистиң Тергээн чуртувустуң хөгжүлдезиниге дүргедээшкинни болдурүп, биске эртемниң болгаш практиказын сырый харылдаавазының демдээ, чоннуң күүлүг күүдүн бодукда сиңирип алган хөжи болур.

Орус болгаш делегей эртемниң шылгарыңгай ажылдакчызының төрүттүнгеи хүнүнден бээр 275 чыл оонга Москвага ССР Эвилелиниң Улуг театрынга ноябрь 19-та болгаи байырлыг хуралды тураскаатка.

Байырлыг хуралдың киржикчилери эштер **М. С. Горбачев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков** оларны ядың таскаашкыны-биле үткаан. Президиумда ол шыкаш бүгү-эмгелдиң юбилей комиссиязының кежигүнери, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, хөй-нинтиниң төлээлекчилери. Делегейниң эртем организациларының төлээлекчилери, сураглыг даштыкы эртемденнер база олурган. Оларның арааныда — ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының дээди шаңналының — М. В. Ломоносов аттыг алдын медальдың лауреаттары база бар.

Байырлыг хуралын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизин академик Г. И. Марчук ажыктаан. Ада-чурт эртемниң үндезилекчизиниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы орус күрүненiң үндезин эртем-ажыктары-биле сырый холбаалыг турган. М. В. Ломоносов ада-чурт эртемниң бойдус эртемниг болгаш техниканга, төөсүге болгаш философтыга, литература эртемниг-биле болгаш чер дугайында эртемге — мурнуку турушче үнеп дээш моогаг чокка демисежип чораан деп, ол чугаалаан.

Хөй чылдарның дургузунда Ломоносовтуң аммадыралы болгаш ажыл-чорудулгазы Эртемнер академизы-биле тудуш холбаалыг чораан. Эртемниң кол ролюнүн болгаш оон практика-биле чакгыс айтырыңың, улус чырыдыкчыныңың чугулазының дугайында Ломоносовтуң идеяларының кайы хире хаяа утказының бис оның тодаргайы-биле ам билип турар бис деп, оратор онзалап демделээн.

«М. В. Ломоносов — ада-чурт эртемниң үндезилекчизиң» деп илеткелди ССРЭ-ниң ЭА-ның оралакчы президентизи академик К. В. Фролов кылган. Ломоносовтуң өөреникчилери Архангельскиниге Мусоргскийниң «Борис Годунов» деп операзын көргүзкеи.

(СЭТА).

ЧААРТЫЛГАНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫН СОВЕТ ТЫВАНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ БИР ЭП-СЕТКИЛДИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП, ДЕТКИП ТУРАР.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайда «Чечек» ательеның хоочун даараныкчызы, анныктар лагдыныкчызы Мария Николаевна Ильичева бригадазында даараныкчыларга чаа болуп эрткен ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязының материалдарын таныштырып тур.

Олар бо айда үн муң ажыг рубльдиң эки шынарлыг продукциязын кылып үндүрери хүлээгеннер. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында ССРЭ хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында

ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күруне комитединиң даргазы депутат И. И. ГЛАДКИЙНИҢ илеткели

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң болгаш Националлар Совединиң хоойлу саналдаш киирер комиссияларынга баш удур чүгаалажын көрген болгаш оларның чүүлдүгзүнүүшкүнүн алган. Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында хоойлу төлевилелин чүгаалажын көөрү-биле силерге киирип турар деп, илеткелчи чугаалаан.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы хогжүдериниң чугулазының дугайында, күш-ажылдың ол хевирин ажыл-агыйны социалистиг үзүбиле чорударының принциптерин-биле бүрүн дүүштүрериниң эргежок чугулазының дугайында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң чүүлдерин база айтымшкыннарын барымдаалап турган, хоойлу төлевилелин ажылдап кылган. Ону белеткеп кылыр үеде ажы-дүнма социалистиг чурттарның дүржулгазын ажыглаан, ажылчы чоннарның пардалгага болгаш чагааларга илереттингеи күүзээшкиннерин база үнелиг саналдарын болгаш барымдаалаан. Хоойлунуң төлевилелин күш-ажылчы коллективтерге шалтыг чугаалажын көрген. Ук төлевилел бүгү-де эвилелдешкеи республикаларның Дээди Совединиң Президиумнарының болгаш Министрлер Чөвүлелдериниң деткиишкинин алган.

Төлевилелдиң үндезинниге дараазында кол-кол принциптер салдынган.

Бирээде, күрүне хуузунда күш-ажылчы чорудулганы айлап таарыштырар үеде ону инитилелдиң эрге-ажыынга ажыглаарын хандырарын баш удур көрген. Ол ажыл-чорудулганы хогжүдер чорук инитилел бүдүрүлгезинден күш-ажылчы курлавырларны эвээжетпес үжүрлүг, ынчалзажок ол-ла үеде чурттакчы чоннуң инитилелге ажыктыг күш-ажылды кылган турарын бедидериге идигни бээр хүлээлелиг.

Ийиде, инитилелге ажыктыг болуп турар хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганың мындыг хевирлериниге бүгү-де үнезинн-барымдаа чок кыамгаарлаашкыннарны сайлаарын, чурттакчы чоннуң базараажанарга болгаш ачы-дуза чедирилгезиниге хереглелдерин улам-на долузу-биле хандырарынга идигни бээрин баш удур көрүп турар.

Үште, хуузунда ажыл-чорудулгазындан алыр орулгалар хамаатыларның хуузунда күш-ажылының чарыдалынга база социал чөптүг чоруктуң принциниинге дүүшкен турар кылдыр, хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы хогжүдерин шак ынчаар айлап таарыштырган турар.

Дөрттe, хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы кылырынга чөпшээрелдерни бээринге болгаш ону айлап таарыштырарынга калбак эргелерни улус депутаттарының чер-чер Совединиге тыпсын турар.

Хоойлу төлевилелиниң кол-кол принциналдыг чүүлдеринге илеткелчи доктаалаан. Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы кылыр эргени эдептеп орар херээженнерге, инвалидтерге, пенсионерлерге, студентилерге болгаш сургуулдарга тыпсыр. Инитилелдиң хереглелдерин барымдаалап көрүп турган, хоойлуда көрдүзээн таварыгларда хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы инитилел бүдүрүлгезинде киришпейн турар оскe-даа хамаатылар кылып болур.

Ховар дээш каасталга кылыларын белеткеп кылыр бедик, мергежилдиг кижилерге ук чүүлдерни кылырынга сундулуг болган шевер болгу дег оскe хамаатыларны өөредирин чөпшээрээн турун болур.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылып турар хамаатыларның күрүнеш, кооперативтиг, инитилел бүдүрүлгелери-биле, албан черлери болгаш организациялар-биле керээлеп харылзаалаарже киреринге күрүне идигни бээр. Оон аңгыда, ук хамаатыларның кооперативтеринга тура инитилелдеринге болгаш эштежилелерге катгыжарынга-даа идигни бээр. Мындыг таварылгаларда төгүүр кооперативтериң инитилелдериниң болгаш эштежилелериниң кежигүнерине таарыштырган дүрүмнерни болгаш саавырларны барымдаалаар аваар.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылырынга хамаатылар докгаамал чурттап турар черниң талазы-биле улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарындан, ол шыкаш суур болгаш көдээ Советтериниң күүскомнарындан ап болур.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганың тускай чөпшээрел иегеттинмес мындыг хевирлерин үх черниң байдалын база национал онзагай чүүлдерин болгаш кайы-бир бараанарны бүдүрерни база ачы-дуза чедирерни хөгжүдерин барымдаалаш, тодаргай эргени улус депутаттарының крайлар болгаш областар Советтериниң күүскомнарынга, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, а ол шыкаш область хуваалдазы чок эвилелдешкеи республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге тывыскан. Ол дугайында шиитпирни чурттакчы чонга чедир чарлап дыңнаткан турар дээрзин база баш удур көрүп турар.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылып турар хамаатыларга детkимче көргүзер дугайында тускай чүүлдер төлевилелге баш удур көрүп турар. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары, бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар ол хамаатыларның чыг этти, материалдарны болгаш хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулгага эргежок чугула оскe-даа эт-херекселди садып, тыптынып алырынга, а ол шыкаш оларның бүдүргеи продукциязын сайгарарынга деткимчени көргүзерин, чурттакчы чоруктуң принциниин үрээр дээр ажыл-чорудулганы кылырынга чөпшээрелдерни бээринге болгаш ону айлап таарыштырарынга калбак эргелерни улус депутаттарының чер-чер Советтери

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязы

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында ССРЭ хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында

(Төөчүзү. Эгези 1-ги арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының киирген саналдарын барымдаалап турган, чөпшээрээн ачы-дуза чедирилгезинге пансионнуг хандырылга барымдаалап туристерге, экскурсантыларга болгаш еске-даа хамаатыларга бүдүрүлелер, албан черлери болгаш организацияларбиле керээлер ёзугаар ачыдуза чедирерин киирген.

Социал-культура талазы-биле дуза көргүзүп кичээлдер эртиреринден, даштыкы болгаш ССРЭ улустарының дылдарындан текстер очулдурарын чөпшээрээн. Ол чорук улуг дуржулгалыг болгаш билиглерлиг, ооң иштинде пенсиядга турар бөлүк мергежилдиг башкыларны болгаш специалистерни ниитилелге ажыктыг күш-ажылчы ажыл-чорудулгага идепкейлии-биле киришкиннер болгаш ооң-биле кады оларның материалдыг байдалын экижидер арганы бээр.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулгада чөпшээрээн ачы-дуза чедирерине хуу автомобиль эъеринин хамаатыларга транспорт талазы-биле дуза чедирерин база киирген.

Төлевилелде хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга ёзугаар чорудун болур устывыш болгаш ачы-дуза чедирилгезинин 30 ажыг эң-не иептерээн хевирлерин киирген. Ынчалзажок ус-тывыштын болгаш ачы-дуза чедирериниң чөпшээрээн хевирлериниң саны долу эвес болгаш бир эвес ооң чогуур хевирлерин ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларының хоойлужудулгазынга удурланышкак эвес болза, ону чер-черге немеп болуру көрдүүнген.

Төлевилелди чүтаалажын көрүп турда киирген саналдарны барымдаалап көргеш, хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы ангы-ангы адырларга чүрүмчүдүп турар чамдык негелделерни тодаратканнар.

Чижээлээрге, хамааты болурунуң хоойлужудулгазының нормаларын сагывышаан, оларны белеткеп кылган черинiң айны-биле-даа, еске хооралларга болгаш районнарга ус-тывыш кылыгларын садарын чөпшээрээн. Социал-культура адырынга тураскаатканн кезекте медицина, педагогика болгаш еске-даа тускай билиглерни иеген турар хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы чорударын, а ол ышкаш ангы-ангы профессияларга болгаш мергежилгелерге өөредири-биле холбаткан ажылды чорударын тускай белеткелдиг, а ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларының хоойлужудулгазында баш удур көрдүнген таварылгада чогуур эртемниг хамаатыларга чөпшээрээр.

Ниитилелдиң эрге-ажыктарынга удурланышкак ажылчорудулганың ындыг хевирлерин кылырын хоойлу төлевилели хорун турар. Чижээлээрге, боо-чепсектиг кандыг-даа хевирлерин бүдүрерин болгаш септээринге, коранныг болгаш наркотиктиг бүдүмелдерин бүдүреринге, оюн-тоглаа албан черлерин тургузарынга, мөөрейлежир оюннар организастап чорударынга ол хайыраксыз турар. Биладингир-ле чылдагааннар-биле кадык камгалал дугайында хоойлужудулгага дүүштүр медицина практиказының чамдык хевирлерин, өөредилге черлериниң өөредилге планнарында киирбейн турар эртемнерге болгаш курстарга кичээлдер чорударын болгаш ажыл-чорудулганың чамдык еске-даа хевирлерин чорударын база хорун турар.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы чорударынга аргаларны калбарткаңнарбиле кады чогуур хоойлужудулга үрээнин дээш хамаатыларның харысалгазын бедиткен. Чижээ, тургускан корум-чүрүмнү үрээн кижилерге хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга чорударын хорун болур. Хеледеленикчи күш-ажылды ажыглап база күш-ажылчы эвес орулга алыр соруглга-биле хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга чорударын болдурбас.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылын турар хамаатыларның күрүне чүрүмүнга оларның үндүрүг хүлээлгелеринге хамаатыларның харысалгалыг болурунуң тодаргай чүрүмүн доктаадып тургускан. Ол чүл дээрге хамаатылар чогуур үезинде бодунуң ажыл-чорудулгазын сан-хөө органнарынга бүрүткедир, айыттыгаан ажыл-чорудулганың күсели-биле алган бүгү орулганы шуптузун чогуур үезинде демдеглеп болгаш оларның хемчээлиниң дугайында декларацияны көргүзер дээни ол. Хоранн хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулгадан алган, а ол ышкаш чогуур чөпшээрел чокка ажыл-чорудулгадан алган бүгү орулганы күрүне орулгазынга тыртып алырын доктаптакан.

Чаа хоойлунуң чүүлдерин амыдыралга боттандырып чорудары эвилелдешкен республикаларның Министрлер Совединиң, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының, министерстволарның болгаш ведомстволарның, массалыг информация кепсектериниң талазындан улуг организакчы болгаш тайылбыр ажылын чорударын иеген турар. Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылып турар хамаатыларның эргези магадылаттынган турар болгаш ооң-биле кады ону ыш боттандырып чорударын дээш дэштинг контроль тургустунган турар үжүрлүг.

Ол белеткел ажылдарын чорудары эъеэн үе-шагны негээр. Ынчангаш чаа хоойлуну 1987 чылдың май айдан эгелеп күштүг болдуруп киирерин чогумчалыг деп санаан.

Чаа хоойлунуң чүүлдерин социалистиг ажыл-агыйны чорударының принциптери-биле долу дүжүп турар. Хүлээп ап турар хемчеглер кандыг-даа бол хевирге хуу бүдүрүлге ээзининг ажыл-чорудулгазынче катап кирерин ол эвес, а ол талазы-биле чамдык буржуаз ажылдакчыларның хопмеге чүтааларында кандыг-даа үилезин чок. Совет кижилерниң доктаамал өзүп турар материалдыг болгаш амыдырал хереглелдерин хандырарының кол үнер дөзү ниитилел бүдүрүлгези болуп хевээр арткан болгаш артар-даа ССРЭ Конституциязында баш удур көрдүнгенин-биле күрүне хуузунда күш-ажылчы ажылчорудулганы ниитилелдиң эрге-ажыктарынга ажыглаарын хандырбышаан, ону мурнунда ышкаш тавыштыр башкарар.

Хоойлуну хүлээп алыры чонга херек бараанарны бүдүрерин көвүдедир, чүрттакчы чоннуң культура-амыдырал ачы-дуза чедирилгезин эки-ндер болгаш алызында барып ажылчы чоннарның амыдыралының деңнелин бедидери-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеминиң СЭКП-ниң XXVII съездизининг шиитпирлеринге дүүштүр чорудуп турар хемчеглерниң ниити комплекизинге чугула факторларның бирээзи болур дээрзинге чигзининг турбас.

(Адыш часкаашкыны).

Хову-Аксындан ийи чагаа

ЧОГААДЫКЧЫ ЧОЛААЧЫ

«Тыва кобальт» комбинаттың транспорт цехиниң чолаачызы Владимир Иванович Наумцев дуржулгалыг чолаачы. Аммаа, соөртүр машинаже ажылдаандан бээр чеди чыл чедип турар. Ооң ниити чолаачы стажы чээрби чыл ашкан. Ол планның онаалдаларын ай санында доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруушка чоруп келген.

Мурнакчы чолаачы Абакаиче рейс чоруурунга белеткенип турда, аңаа ужураштым. Амыр-мендивис солушкан соонда, ооң ажыл-ижин сонуургадым.

— Техникага бичии чорааша-ла сонуургалыг чордум. Эр болуп өзүп келгеш, чолаачылар курсунга доостум. Баштай-ла эрги машина берип каан. Ону септеп алгаш, элээн каш чыл ажылдаан мен. Бо эрткен үеним дургузунда кандыг марканың машиназын мунмадым дээр. Эрткен чылын бо мунуп турар машинамны алдым. Чаа машинага ажылдаарга хала чок, амыр-ла-дыр.

Шынап-ла мурнакчы чолаачы В. Наумцевтиң ажылында онзагай чүүлдер бар. Ол машиназын кичээнгейлиг эдилээр. Бир-ле эпчок даваш тыпты берзе, доп-дорааи эдип алыр. Кывар-чаар материалларны камналгалыг болгаш хумагалыг чарыгдап билир.

В. И. Наумцев чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң эге организациязының ажылында идепкейлиг киржип турар. Ол элээн хөй чогаадыкчы саналдарны киирген. Ооң бир дириген чогаадыкчы саналы кымдыг. Автомобильдиң мурнуку дугуюнуң өзээн үштүр тускай керекчел. Ону кылырда үндүр бижээн бульдозериниң артык кезектерин ажыглаан. Ооң түңнелиниде септекчилериниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүдээн болгаш дугуйлуң подшипниктерин эдилээр хуусазы дөрт катап узаан.

УС-ШЕВЕР ТОКАРЬ

Леонид Ефимович Наумов комбинаттың септелге-техникти цехиниң шевер дээн токарьларының бирээзи. Ооң ажылдап турары цехте каш янзы станоктарны чыскаай тургускан. Чоңдурар, хоюглаар-даа станоктар мында бар. Ус-шевер токарь Л. Наумов оларның кайызынга-даа ажылдап билир, бедик мергежилдиг ишчи. Токарьның тускай мергежилии ол Алтайның машина тудуушкун заводунуң профтехучилищезинге өөренип тургаш, чедип алган.

Бодунуң ынак мергежилиңге ол дыка хөй аныяктарны өөреткен. Ооң өөредип каан өөренакчилери В. Дербенев, В. Блинов болгаш өскелер-даа башкызындан дудак чок ажылдап, цехтиң төлептиг ажылчыннары болуп бергеи. Коммунистиг күш-ажылдың шалычызы Л. Е. Наумов кызымак ажыл-ижи дээш ССРЭ-ниң Өңүүг металлургия министерствозунуң «Тыва кобальт» комбинаттың директсиязының хүндүлел бижиктерин болгаш өртектиг белектербиле каш удаа шаңнаткан.

О. КОРОДА.

Кызылда кооператив училищезин ийи чыл буруңгаар дооскаш, Мария Доондай Тес-Хем райпозунга ажылдап келген. Самагалдай суурда № 2 ашы-чем магазининге ооң садыгжы, күш-ажылчы намдары эгелээн. Баштайгы үеде ооң ажылынга бергелериниң таваржып турганы чугаажок. Ынчалзажок мергежилиңге алызындан бердинген кыс кады ажылдап турар эш-өөрүүнүң арга-дүржулгазынга өөреним, ажылынга чоорту мергежилиң эгелээн. Садып алыкчыларга дыңнангыр, кызымак чоруу-биле ол райпода харын эки ажылдыг садыгжы дыртып турар апарган. № 2 ашычем бараннар магазининиң ажылын мичангаш аңаа бүзүрээн. Ооң-биле кады садыгжы М. Чоодуң, чем савалакчызы Ч. Чоодуң бир деминиг ажылдап турар. Бо чылдың эртээн он айларында олар эки ажылдаан болгаш планның онаалдазын 104 хуу боттандырган.

Чоннуң хереглелии чогуур үе-шаанда хандырары садыгжының мурнунда чугула соруглга. Ынчангаш бо магазинниң садыгжылары бараанны складтан ой-шаанда барып алырын чугулаалап турарлар.

Аныяк садыгжы М. Доондай —райпо коллективиниң хөй-ниити ажылынган чыда кадбас кижилериниң бирээзи. Ол — райпозда комсомол организациязының секретары, хөрээжиннер чөвүлелиниң ведигүүзү. Ынчангаш коллектив ведигүүлериниң кижизидилгези-биле холбашкан айтырыгларга ол база идепкейлиг киржип турар.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: садыгжы Мария Доондай.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ, ЫРААЖЫЗЫ

«Ленинчи алдарлыг туктарының адаа-биле келир үеже большевиктер боон баар бис». Азербайджанның кайгамчыктыг совет шүлүкчү-патриоду Самед Вургуның бо одуругларының Москвага, ноябрь 18-те, Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга чаңгыланган. Бодунуң бүгү талантызын социалистиг Төрээн чуртунга баравын болгуурга берген, сөстүк кайгамчыктыг чурукчузунуң төрүттүүген түңүнден бээр 80 чыл болганынга тураскаараан байырлыг хурал аңаа болган.

Президиумда эштер Г. А. Алиев, Е. К. Литачев, П. Н. Демичев, Аңаа Компартияларның ТК-ларының бирги секретарьлары: Азербайджанның —К. М. Багиров Грузияның —Д. И. Патваканың, Армениянның —К. С. Демирчян, СЭКП ТК-ның культура кижизиниң эргелекчизи Ю. П. Воронов, СЭКП ТК-ның пропаганда кылдызының эргелекчизиниң орлакчызы В. Н. Севрук, партия, совет, хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң төлөөлекчилери, акыдыкма республикалардан келген адамнар база ыяла.

Чаа эпоханың мраажызы, революцияның ёзулуг шүлүкчүзү Самед Вургун бодунуң кайгамчык улуг шүлүкчү талантызын төрээн улузунга тураскаарган деп Азербайджанның Компартиязының ТК-ның секретары Р. Э. Мехтиев ылап-келгиге чүтаалаан. Ооң чогаадыкчы ажылынга кол теманы ленинчи партия эъеэн, ол дугайын «Чүс чылдың түк түрүнде» деп шүлүгүнде чугула сөстерни тывыскан.

Вургуның бүгү чогаадыкчы ажылы — поэзияның, бедик хамаатыны ёзулуур, патриотизмниң болгаш интернационализмниң түдүшкени болган. Ол шынар Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында — коммунизмниң бедик идеалдарынга совет улустуң шынчы чорудуунуң шылгалдазының чылдарында долу хемчээлге ылаерээн.

Самед Вургун бистиң дүвүрээнивиниг XX чүс чылывыс-ты, ооң өөрүшкүзүн болгаш дүвүрелин чүрээнинг, шынчээшкинивиниң ханызындан билип, ускерип турган болгаш ниитилел депшилгезин дээш, тайбың болгаш улустарының аас-кежиин дээш демиселге ханы кады ажылдажыдыңче делегей күлүг-дүкчүзүү» деп шүлүгүнде чыыткан.

Вургуның бүгү чогаадыкчы ажылы — поэзияның, бедик хамаатыны ёзулуур, патриотизмниң болгаш интернационализмниң тудушкаңы

КҮЗЕЛИВИС—ТАЙБЫҢ

Мен хөй чылдарда «Сут-Хөл» совхозка электрикте, Сут-Хөлдүң харылзаа салбырынга монтёрлап ажылдап келген мен. Бо хүнеерде базала районнуң харылзаа белдириндө монтёрлавышаан мен. Беш уругнуң адазы кижи болгаштың амыр-тайбың, аас-кежиктиг чуртталга дээш ажыл-ижинге-даа, амыдыралчуртталгазынга-даа кызымак бедик харысалгалыг боор чүве-дир. Аас-кежиктиг чурттал-га дээрге-ле — тайбың-дыр. Совет кижиниң күш-ажылы делегейге тайбынны быжыглаарынга бичии-даа бол үлүгхүүзүн киириштирип турары ол.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет чазактың тайбың, ооң камгалалы дээш хүн бүрү чорудуп турар политиказын, СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтүң совет телевидение дамчыштыр чугааларын, АКШ-тың президентиан Рейган-биле Рейкьявикке ужуражмышкынга чугаазын бүрүүн-биле деткип турар мен. Дең эргенин болгаш чаңгыс зай аймыл чок чорукту принциптеринге үндезилеттинген кайы-даа чурттарның эргө-ажыктарын барымдаалаш, ол эң-не чөптүг саналгалын киргеп. Ол ужуражмышкының түңнели кылдыр бодүүн чугаазынга Михаил Сергеевич Горбачев совет телевидение дамчыштыр мынча дээн: «Рейкьявикке ужуражмышкын бодүүн берге үезин турза-даа — чугаалажмышкыннар-даа үезинде, оларның түңнелдери-даа — ядролуг боо-чепсекти дүжүрериниң оруктарын дилээринге дыка хөй он-он чылдар дургузуунда чедип алдынмаан бурунгаар базым кылыр арганы берген..».

Тайбың дээр аданга кым аас-кежиктиг чурттаксавас боор. Тайбың турда, чурттарга чараш, ол дээрге, даартагы дүнге магадылал.

Ч. ОНДАР.

Сут-Хөл район.

* * *

Тайбыңның болгаш дайынның айтырыгларын Совет чазак эң шыдамык болгаш бүгү талалыг шыныы-биле шинтирлеп, бүгү совет чонбиле ажык чугаалажып турар. Бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың даштыкы политиказы — ол дээрге бөмбүрзекте тайбыңга мнакшылдыг бүгү чонуң тайбың амыдыралының политиказы болур деп билип турар мен. Делегейниң дешилгелиг бүгү чону ССР Эвилелиниң тайбың политиказын деткип турар.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтүң совет телевидение дамчыштыр чугаазы амгы бистиң чурттап турар үевистиң негелдези-биле, СЭКП-ниң XXVII съездиниң шинтирлери-биле долу дүүшкек. Рейкьявикке ужуражмышкын үезинде империализм база катап бодүүн еражок арныы. Совет Эвилелинге кара сагыштыг хамаарылгазын көргүскен. Дешилгелиг кижи төрелгетениң чырык күзелин шериг болгаш ядролуг чеченсегленишкинни

Культура ажылдакчызынга хамаарылга

КЛУБКА ЁЗУЛУГ ЭЭ ХЕРЕК

«Шын» солунда «Культура ажылдакчызынга хамаарылга» деп эгенип адаавга парлаттынар материалдарыны культура ажылдакчылары бистер аажок сонуургап номчуп турар бис. Бо айтырыгның чугулазын эш-өөрүүн айтып турары шын. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары Б. Чұльдүм-Сүрүнүң, М. Оюнуң самал-оналын детки-вишаан, бодумнуң чамдык бодалдарымны илередип көрейн. Культура ажылдакчыларының ажыл-кижин, оларның инитилеге туружун чамдыкта чедир үнелевес чоруктар кайыдаа районда бар дээрзин чазының соон дарый солунда парлаттынган материалдар хереченнел турар-дыр. Деткимче албайн турарлырның долу күш-биле ажылдаар аргазы, сонуургалы чок болуп турарды чугаажок.

Культура-кижизи д и л г е лиг ажылдарның чаа кижинин хевирлээринге, өске-даа социал айтырыгларны шиитпирлээринге киржилгезин, ужур-дузазын чедир билбейн баар чоруктар-биле эштежири берге. Малчын кижинин камгалап алган хураганын, тараажының ажаагаи дүжүдүн бухгалтерның отчёду хереченнел бээр. Ону түңнеп, мурнап, хожудап турарларны илередип турар. А клуб ажылдакчызы багайда ажылдаар болза, ону кымда херекке албайн баар. Үенинң негелдезинге шүүлтүр ажылдап турарлар бар бе, кандыг бергедээшкин барыл деп, удуртукчулар доктаамал сонуургап көрбейн турар. Ынча-мынча болгүм бар дээр, оларның канчаар ажылдап турарын анализтеп, дээштинин хынаары чугула деп бодаар мен. Культура ажылдакчыларының чамдык кезии специалист эвес болганда, олардан хөйүү айтырары болдунмас, Ындыларга өөр-ле дугаарында дуза херек. «Шыдаалас кижи» дээш хол чаңгаар тавырылгалар тургулаар. Кандыг-бир ажыл бүтпейн бааргa, «шыдаар кижи» бурыулуг артар. Мындыг чорук кадрларның харысалга чок чоруун тывылдырар. Эки улустуң адаазы, багай ажылдап турарларны херекке албас, оргумактар-биле эптежир чорук бар. Ала-чайгаарлаашкын агымына алзын, хол дашты-биле ажылдаар чорук мынчап тыптыр. Ажыл-агыйнүү еске адырларынга ындыг хөөн турбас-даа, харын-даа идиг бериишкинниң аргаларын калбертырын культура кылдыстеря өөренип көөр болза эки. Айтырыгның бир талазы бо.

Кандыг-даа иергежилдиң кижизи кылып турар ажылын түгле хууда ажыы кылдыр бодаваc, ону чон мурнуңга бодунуң үүлээлгези кылдыр көөр ужурлуг. Багай үнелел алыры оон арын-иүүрүнге чүүлдешпес чорук болур кылдыр, мынаар бот-негелдени күштелдиргеш, беримчелиг ажылдаар херек. Коллективиниң ат-алдарын камгалаар дээш кызымак ажылдап, билиг-мергежилин бедидип, бодунуң харысалгазын медереп билип чоруур кижини чон үнелээр. Чүрттүүн культура амыдыралында чаа чүүлдерни өөренип, ону ажылга ажыглаарын чедип алыры чугула.

Марк Оюнның бижин турарым ишкаш, совхозтуң, районнуң амыдыралын билирин, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзаа кол негелдерминиң бирээзин ол болур. Совхоз директорундан дудак чок саңчүрагайны билир турган мен дээн оон сөстеринде утка-ла бар. Амыдыралдан чыдып каап турар болза, культура ажылдакчызы мен деп канчан санаттынарыл? Улус чоюу канчан кижизидерил?

Өске кол шиитпирлезе чоруур айтырыг — кадрлар белеткели. Кызылың ураа чүүл үнилищезинге доосканнар хөгжүм херекселдерине ойнап билбес боор-дур. Баянист-даа, пианист-даа эвес, а клуб ажылдакчызы кижи мен дээр. Клубтарга ажылдаар специалист кижиге музыка ооретпейн турарын кижи кайгаар. Хөгжүмге ойнаарының, чуруурунуң бөлүүн аргаларын билбеске, ажылга бергедээшкинниер чайгаар туруп кээр. Чарлал безин бижип албас, ягилбиле бызаанчыны ылгап албас доозукчулар бар боор-дур. Башкылаашкыны үенинң негелдезиниге дүүштүр тургузарын үүлилище чедип албаанын бо фактылар чугаалап турар.

Кайда-даа баянистер чедишпес. Ол хирезинде районнарның культура бажыңнарында специалист-даа, специалист эвес-даа ажылдакчыларның аразында баянистиң ат-алдары, үнези эң куду болуп турар. Ооң шалыны өскелерден ийи катап эвээш. Корадүнгеи штат сөзүгаар шаллың чок болгулаар. Бистиң районнуң Культура бажыңында Кызылдың ураа чүүл үнилищезинің доозукчузу Алексей Арапчаа чартык шалында ажылдап турар. Ол музыка школазында эвээш шактыг ажылдап турар. Район төвүнүң организацияларын кезиң ойнап келир көрүлде үезинде ол көңгүс чай чок апаар. Оске алырларда дег шалыңы ооң ажылының шынарынга үндезилеп төлээри эки болгу дег. Дүнхүн чок ажылдаарга-даа, олла акша хевээр артып турар. Бүдүүлгеге артык шакты төлеп турар болгай.

Баяниске хамаарылганы өскертирги бүгү талалыг ажылды иеген турар-дыр. Материалдыг идиг бериишкиннерден, хөгжүм херекселдери-биле четчеледен айгы, баянист айтырыын шиитпирлээринге белик мергежилиг кадрларбиле клуб бүрүзүн быжыглаары чугула болуп артып турар. Баянны «дырышкак кара хөмэ» дивезе-даа, индазында ону үстүүртен куду көөр хевирлиг эштер тургулаар. Гармонист келди-ле деп ожегээрээн будай адап турарлар бар. Шаандагы шагның көдээ сууругa ыры-хөгжүм ансамбльдери турган эвес, гармошка, баян, дошпулуур үүлээр хөгжүм херекселдери болуп турган. Ыры, танцы, хор үдээринге баян ам-даа бирги черде туруп турар.

Национал хөгжүм херекселдеринге ойнаптар азы орта ойнаар кижилерни чыып, белүүн үүртүптар кижилер ховарар. Аңаа чүгле улуг назылыглар ойнап турар. Чамдык көрүделеде безин бо номерлер кирбейн баар. Бо дугайын бодаар уе база келген. Хоочун эштериңиң дүржулгазын өөренмес болза, игилдээр, бызаанчылаар кижилериңиң саны чыл санында эвээжеп орар. Хөгжүм херекселдерни массалыбиле ап, чамдык ораллажышкыннарыны кылып турар болганда, оларга билиглиг ээлер херек апарган. Чадаганга, бызаанчыга ойнаарынга кым өөренирил? Ийи-чаңгыс кижилер бо айтырыгны шиитпирлей албас.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары хуралдарга культура ажылының талазыбиле сагыш човаашкынның чараш сөстерни чугаалаарынга туралыг, ол хирезинде көдээ клуб директорунуң дилээн тоол көрбейн баар. Культурачырыдыышкын ажылынче киөзиңгей кошкакта, иланчыя аимак кижиниң хей-аъдыйдетелп ожуп, ажылдаар күзели чок апаар. Ажылдан үнеркирер чоруктуң чылдагаанында. Совхоз директорлары стипендиаттар белеткээрин тоомча чок көрүп турар. Көдээ ажыл-агый специалистерникилеп культура кадрларын ылгай көөр чорукту киирер болза эки деп санап турар мен.

Амгы үенинң кижилериниң сагыш-сеткилинге дээштер хире хемчеглерни эрттирерни ындыг-ла белеп эвес. Ону белеткээр мурнуунда клуб ажылдакчызы кижи янзы-бүрү литератураны шилип, номчуур, күүседикчилерниң арын-шыырыйындан, шимчээшкининден, чугаа-домаанган эгелээш, хөй ажылдарны кылыр, болуп алган материалының сан-фактызын каттыштырары, хөөглавры, хөгжүм үделгезин белеткээрин карын. Клубта ажылдап турар болганда, талаитылыг кижилле ыйнаан деп болаар улус турар. Безин «адаарганчыг ажылъ дижирлер бар. Шынында сагыш-сеткилинден бердинип ажылдаар болза, клуб ажылы хөй күштүү, билиг-мергежилди, бедик чүткүдүүр чогаадыкчы орукту негээр.

Эш-өөрүүң солунда үнген материалдарын хамаарылгалыг организациялар киүээгейге ап, ону түңнээри артып турар. Аңаа чугаа болуп артпас кылдыр тодаргай хемчеглер алыры чугула.

Б. ДҮПЧҮР.
Эрзинде районнуң Культура бажыңында чурукчу. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

ТВ

НОЯБРЬ 21-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Михайло Ломоносов». Хөй серииллыг уран-чечен фильмиң баштайгы хергүүтү. 2-гы фильм. «Эртемниң эжиктери». 3-кү сериязы. 10.05 — Долгей болгаш аныяктар. 10.40 — 10.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Бөлүүн продукт». Док. телефильм. 15.40 — «Самоцветы» таңды авсамблиниң концерти. Челябинскиден дамчыдылга. 16.05— Орус чугаа. 16.40 — Н. Носовтуң маадырлары экранда. Мультфильм. «Билбеспей Хүн хоорайында». 1-ги сериязы — «Билбеспей эки херектерни кайчаар кылып чоруп турганыл». 2-ги серии — «Нәбичибиле ужуражылга». 3-кү серия —«Хуулгаазыннар эгелээ». 4-кү серия — «Дезин чоруткаиы». 17.55 — «Туруш». Арагалаашкыныңы хоразыныңын хуулаймында док. фильм. 18.15 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Спорттуң алдарлыг мастери Ю. Власов-биле ужуражылгазы. 20.30— ТТ. БР-ниң орус ырыын үүлегирлиг ыраан ыр коллективиниң күүселдезинде Россияның янзы-бүрү областарының үүлүгерлериниң ырлары. 21.00 — «Үе». 21.30 — Улуг кижилерге шилгедеп. 6-гы дамчыдылга. «Татьянаның чаглавы». 22.45 Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.10 «Рикки Э Повери» (Италия) авсамблиниң концерти.

ИЯГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Объективте — лирик амытаннар». «Борбектер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.50. 9.35 — Музыка. 3 класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 9.05; 13.35 — Англи дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Нанат биология. Амыдыралдың эстафетазы. 10.35; 11.40 — Тоолуг. 7 класс. Александр Невский. 11.05 — Бистиң салымыс. 12.10 — Улуг кижилерге шилгедеп. 5-ки дамчыдылга. «Шилче алыры». 14.05 — И. Бабель. Чогаалларының аринчарындан. 15.00— «Денис школаже чоруткай». 15.30 — 15.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Аныяк гвардия». Аныяктарның шерии-патриотчу кижизидилгези. 18.50 — Док. фильм. 19.15 — Телеүзеңгелер. 19.25 — «Азия тоңу». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съезжазының шиитпирлерин — амыдыралга!». СЭКП Кызыл хоорайының 1-ги секгээры Б. П. Синицовтуң чугаазы. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улустар, таштар!». «Бүүрелдеп ырга». Мультфильм. 20.15 — «Хөөлтаанның өртээ». Док. фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 —«Ужуралдарлыг фильмиң эвээжи». «Кезээчче херээ истеер черниң түн бүрү ажылы». Уран-чеченфильм. 23.00—00.45 — Бүт бомбүүзүге ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Киев) —«Зенит»; «Спартак» — «Нефтчи».

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызылдың аъш-чем садыгларында далай капустазыдан салат киргеп.

Далай капустазы дээрге — кадмышылга ажыктыг суг үүшүү. 200 чыл ажыг хөй-хөй чурттарның эртемденнери далайның ногаан үүлүтерин шинчилеп келген. Суг үүшүтериниң белогунда медициок ажыктыг аминокислоталар элээн хөй тывылган. Ол ишкаш далай капустазында бистиң организмивисе эргежок чугула витаминнер болгаш микроэлементилер хөй. В витамин картофель биле свеклага бодаарга далай капустазында 200 катап көвей. Ооң органиктиг бүдүмелдери азоттуң, углеводтуң нарын каттымышкынындан тургустунгаи. Гастриттиң болгаш колиттериниң янзы-бүрү хевирлери-биле аарааннарга ажыктыг, ол ишкаш иштики секрециялыг бестериниң ажылдаарына эки салдарлыг ферментилер болгаш фитогормонар далай капустазында бар. Далай капустазын чигенииниң соонда кижиниң хаанда эритроциттериниң болгаш гемоглобиниериниң саны өзе бээр. Ынчангаш ону иглотерапияга болгаш кемишкиннер эртеминиң соонда ажылдаарын сүмелеп турар. Далай капустазын чүрек-даммыр аарыгларының болгаш атеросклерозтуң профилактиктиг эмнээшкининде база ажыглап турар.

Суг үүшүүнүң углеводтарын болгаш клетчатказы ханда хоостеринниң хемчээлин эвээжедир. Хүнде 40—50 грамм чигем капуста кижиниң организмин йод-биле хандырып шыдаар. Үнүште бир бром кижиниң нерв системазынга, сергедиргеге болгаш оожукпас ышкаш седативтиг шимченгилиг, цилиндрлиг шимченгилиг, цилиндрлериниң ишкери 245 куб. сантиметр. 4—5 ат: хүштүг, 660 рубль өртектиг мотоблок, аңдазыкының өртээ — 100 рубль, сагеш кезиктизиниң — 200, тергезиниң (хемчеглери — 2650 —1330 — 1240 мм, 350 кг чүүк сөөртүр) — 310 рубль.

Мотоблокту садып алырын күүсээн кижилер мындыг адресче чагыгларны киирер: Кызыл хоорай, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, 31 дугаар бажың. Телефоннар: 2-21-50, 2-42-26. Чагыгларны 1986 чылдың декабрь 1-ге чедир хүлээп алыр.

ПРОФКОМ ДАРГАЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРНЫҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1986 чылдың ноябрь 25-тен декабрь 15-ке чедир Кызыл хоорайның аъш-чем садыы үүрүлеринга Чаа чыл бежектеринге чагыг хүлээп алырын чарлап тур. Бежектериниң өртээ 2 рубль. Пакеттер болгаш бараанарны садыглардан алыр, а комплектилерни организацияларга бөстүүр киирер.

Чагыгларны хүлээп алыр адрес: Октябрьская кудумчузу, 29, кабинет 11, организдис. хүнүүн-не суббота биле воскресеньелер ангыда. 9 шактан 17 шакка чедир ажылдаар.

Чагыгларны декабрь 25-не чедир бээр.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы 1986-87 өөредилге чылында бежектеп салбырынга

Бежектеп салбырынга ажылчыннардан болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашканнардан ортумак эртеминиг дыңнакчыларны хүлээп алыр.

Ажылчыннардан киреринг күзээнинер сөөлгү ажылдап турган черинге декабрь 1-ге чедир бир чылдан эвээш эвес күүлээжил стажтыг болур.

Бежектеп салбыры Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга дыңнакчыларны бежектеп салбырынга автомобиль ажыл-агыйы.

3). Үлетпүр болгаш хамаатты тудуг.

Бежектеп салбырының дыңнакчыларынга айза 40 рубль стипендия төлөөр. Хереглээн кижилерге общежитие бээр. Бежектеп салбырын чедишкиниг доозын болгаш шылгаллаарны эки дужаагаи дыңнакчыларны 1 курска киреринге шылгаллаары чокка хүлээп алыр.

Документилерни октябрь 1-ден ноябрь 25-ке чедир дараазында адресче хүлээп алыр: 667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, 4, кабинет 302, бежектеп салбыры.

Ноябрь 25-26-да дыңнакчыларны салбырга киирип алыр. Өөредилге декабрь 1-ден эгелээр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериилеп халашканнар документилерни январь 15-ке чедир дужаап болур.

Директорга билдиришкинге дараазында документилерни кожар: орутмак эртеминиг дугайында документ (бодубиле), өөредири-биле чоруткан бижик, характеристика, 3х4 см хемчээлиг сес фото чурук, № 286 майын саруглар эмчи шинжилгаан, күш-ажыл депгериниң хоолгазы.

СОНУУРГАЛ ААЙЫ-БИЛЕ

СЭКП Төп Комитединиң культура болгаш спорт ажылын эжижилер талазы-биле доктаалы сонуургал аайы-биле клубтарның база бөлүүмериниң ажылынче кичээнгейни утландырган. Ол черле чөптүг. Чонну культура болгаш спорт ажылынга масалыы-биле кириштиргери — чаа кижиниң кижизидериниң чугула кезээ.

Улут-Хем районда шупту сонуургал аайы-биле 44 клуб болгаш бөлүүм ажылдап турар. Ында ямзы-бүрү мергежилдиг 1400 ажыг кижи хаара туттунган.

Ол клубтарның база бөлүүмериниң ажылы мурнукузундан элээп шапкынчаан. Эки ажылдың эгези салдынган. Кадыкшылга улуг ужурдузалыг ритмиг гимнастиканың «Аэробика» деп бөлүмнери районнуң Культура бажыңында, Кызыл-Даг, Ийи-Тал суурларда ажылдап турар. Район төвүнүң «Аэробика» клубунда 32 кижиниң колдуу үстүкү класстың өөреникчилери, улуг улустар ол ажыг кижи бар. Аңаа бижитиннер кичээл үспейн кээп турар.

Ол-ла Культура бажыңында иниити ырның (удуртукчузу Светлана Ооржак), шиниң (Елена Бадмаева), таңының, филателистериниң (төөгүүн маркаларын чыыр) бөлүүмнер тургустунган план ёзугаар ажылдап турар. Ыланғыя Чөөн Сибирьниң культура институдунуң доозукчузу, уран чүүл талазы-биле методист С. М. Ооржак хөйүүн ырының бөлүүмүн билдинг удуртуп, шын ырлаарының аргаларын, чаа ырларны өөредип турар. А. Чыргал-оолдуң «Ленин — партия». И. Листовтуң «Походтап чоруп турган бис» деп ырларын, а херээженнер ансамблинге А. Туликовтуң «Бис тайбың дээш» деп ырын өөренгеннер. Тиилелге хүүн таварыштыр 78 кижи киржикчилиг хөйүүн ыры Кызылдың ногаан театрынга болган концертке жюри кежигүнериниң багай эвес үнелелии алган.

Ырлаарынга сунидулут ол бөлүүмде идепкейлиг доктаамал киржип турарларга поликлиника эргелекчизи Д. Куулар, АТБ-де дарган Х. Сүрүң, тудугжу Б. Найдан-оол, суд черииниң ажылдакчызы А. Хаптухаев, баш таарыкчызы Г. Чолдак-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр. Шын бөлүүмүүнүң ажылынга П. Сеянл, У. Хүргүлек, Г. Анай-оол, Т. Монгуш олар идепкейлиг киржип турар.

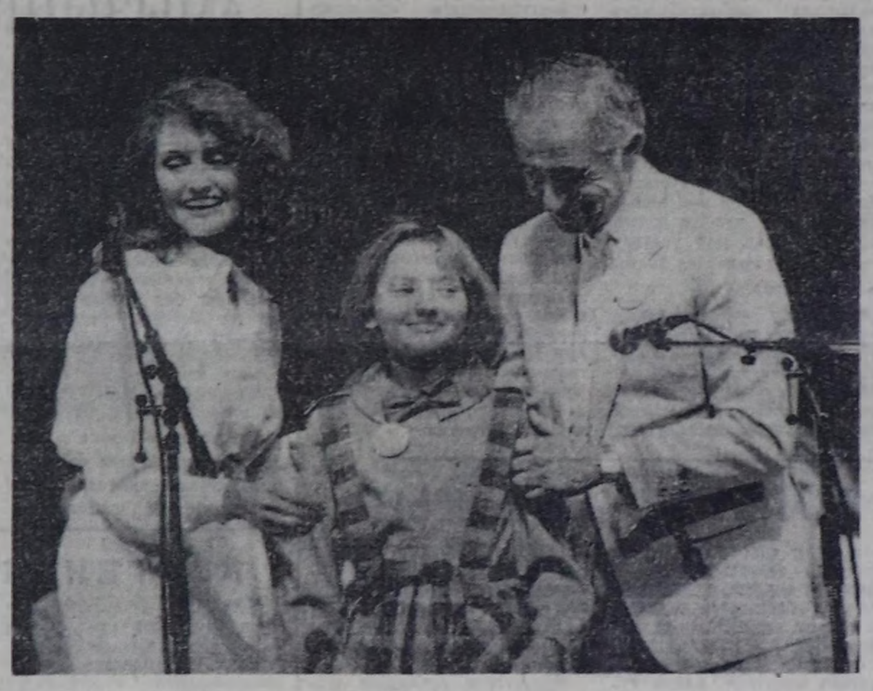
Чүрүк тырттырар, даарацырының, аргыырының бөлүүмнерия немежар. Ыяштан сиилбип чазаарының сонуургактар клубуун ажыдарынга септелгетудуг участогунуң чолаачызы П. Агашков чепшээрелии берип, ону удуртуруп аазаан.

Моон соңгаар стол теннизиниң, биллиардтың, шыдыраанын бөлүүмнери доктаамал ажылдаар.

Кызыл-Даг, Ийи-Тал суурларда аэробика, танцы, даараныгының, шыдыраанын, кимога сонуургалдыгларының бөлүүмнеринден ангыда, кажык адарының. «Кырган-авашкыларың», «Арага ишпес чорук —амыдыралдың негелдези» деп клубтар ажылдап турар апарган. Ынчалза-даа сонуургал аайы-биле клубтарның бөлүүмнериниң ажылы чер-черде кески, чаңгыс аай эки эвес. Кадрлар-биле ажылды экижип, сонуургалдыгларны илередир болза, булуң бүрүзүнден талаитылыг ажыл-ишчилер тыпты бээр. Аныяктарның, чонуун бот-идепкейин ынаар углаары культура ажылдакчыларының, хөй-ниити организацияларының соңгаарлаттынмас ажылы. Ол бүгү кижизидилге ажылын экижиндиринге улуг идиглэн бээри чугаажок.

Ч. СОТПА.

УРУГЛАР—ТАЙБЫҢНЫҢ БАШКЫЛАРЫ

«Уруглар — тайбыңның башкылары» деп хөй-ниити организациязындан 50 америк уруглар Москвага чорааш, боттарының совет үе-чергелери-биле ужурашкан. Оларның чорааны — совет уруглар-биле найыралды быжыглаар сорулгалыг тайбыңның аян-чоруу болган.

— Бис Совет Эвилелинче чоруурун планнап тургаш, делегейниң бүгү уруглары-биле дөмей деп бодаадыг удуртулга кылып алган турган бис — деп, «Уруглар — тайбыңның башкылары» деп организацияның удуртукчуларының бирээзи доктор Джеральд Джампольский СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Оларның делегейже көрүүг барык чаңгыс аай, багай чүвени эки чүве албан ткилээринге сеткилиниң канызындан бүзурел, эп-найыралдыг болгаш тайбың үеде чурттаар күзел шупту уругларда бар. Делегейниң уругларының ойнаар ошку бетин дөмей. Ынчангаш бистиң аян-чоруувус чедишкиниг боор деп чүвете бис чигзинмейн турган бис. Бистиң бодалывысты амыдырал бадыткаан. «Уруглар — тайбыңның башкылары» деп бистиң идеявыс Совет Эвилелинде аажок улуг деткишкинни алган. Совет болгаш америк уруглар найыралды-биле кады чуруп, ойнап, чугаалажып турда көөрге, сетилге таалынчыг болган. Бот-боттарын билчиринин болгаш бүзүрежириниң оруктарында чугаалажышкынмарны дилеп тывары база тайбыңның айтырыглары оларның квчээтейниин төвүнге турган.

Найысылаадың Ворошилов районунда Пионерлер болгаш өөреникчилер ордузунга тайбың дээш туружун турар америк демисеглилерни чылыы-биле уткуп хүлээп алган. Езу-чуруун сагывайн, уруглар боттары-ла эп-найыралдыг, хостуг харылзажып, ойнап, чугаалажып ягелей бергенер.

ЧУРУКТА: «Орлёнок» деп аныяктарның культура төвүнде «Уруглар — тайбыңның башкылары» организациянның удуртукчулары Дайана Сиринсиони (солагай талазында) болгаш Дж. Джампольский, Катя Лычева-биле концерт үезинде.

Б. ХРИСТОФОРОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЖАН, КАЯА ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Хөгжүм-шин театрынга

Ноябрь 23-те. «Уруглarга болгаш чалыыларга» неделя ажылдыышкыны. А. С. Пушкин. «Балык болгаш балыкчы дугайында тоол». Эгелээри 18 шакта.

«Енисей» Культура бажыңынга

Ноябрь 22-де. «Звездочка» клубка «Ойнаарактар болгаш Чаа чыл» деп эгелиг кичээл. Эгелээри 10 шакта.

«Хозяюшка» клубтуң эдлчелиг кичээли. Эгелээри 19.30 шакта.

Дискотека: «Аялга» фирманың аялгалары. Эгелээри 19.30 шакта.

Ноябрь 23-те. «Моол — дүүн болгаш бөгүн». МАР-ның 62 чыл оюнга турасказткан аас журналы. Эгелээри 13.30 шакта.

«Хозяюшка» клубтуң кичээли. Эгелээри 14.30 шакта.

Дискотека: «Дыннавышаан танцылап тур бис». Эгелээри 19.30 шакта.

«Колос» Культура бажыңынга

Ноябрь 22-де. Бот-тывыгыр ураи чүүл киржикчилериниң концерти. Эгелээри 14.30 шакта.

«Шире круг» деп дыштанылга кежээри. Эгелээри 19 шакта.

Ноябрь 23-те. «Антарис» ансамбльдиң концерти. Эгелээри 14.30 шакта.

«Хөгүүг сагыш-хевиниүң орбитазында» деп аныяктарның дыштанылга кежээри. Эгелээри 19 шакта.

«Полиграфист» Культура бажыңынга

Ноябрь 22-де. Вера Кетлинскаяның «Эрес-маадырлыг чоруку» деп номунга номчулга конференциязы. Эгелээри 16 шакта.

Хоорайның харылзаа белдириниң клубунга

Ноябрь 22-де. Харылзаа ажылдакчыларының аразынга шыдыраа маргылдаазы. Эгелээри 17 шакта.

Даараныгга фабриказының клубунга

Ноябрь 22-де. Даараныгга фабриказының ажылдакчыларының аразынга шыдыраа маргылдаазы. Эгелээри 17 шакта.

№ 1 АТБ-ниң клубунга

Ноябрь 22—23-те. «Бот-тывыгыр ырлар» деп каттыжыышкынының кичээли. Эгелээри 12 шакта.

«Тыва тудуг» трестиң клубунга

Ноябрь 22-де. Шыдыраа маргылдаазы (Улуг-Хемская кудумчузу 17, общежитие). Эгелээри 16 шакта.

Аныяктарның дыштанылга кежээри (Чехов кудумчузу 8, общежитие). Эгелээри 19 шакта.

Уруглардың «Искатель» клубунга

Ноябрь 23-те. № 2, 4, 7, 11 школалар аразынга команда аайы-биле стол теннизиниге маргылдаа. Эгелээри 11 шакта.

Уруглардың «Пограничник» клубунга

Ноябрь 23-те. Бөлүүмчүлерге хөгүүг шак. Эгелээри 12, 15 шактарда.

Уруглардың «Бригантина» клубунга

Ноябрь 23-те. «Театр болгаш уруглар» неделязы. Артистер-биле ужуражылга. Эгелээри 11 шакта.

«Петрушка болгаш ооң дузалакчылары». Эгелээри 13 шакта.

«Каа-Хем» кинотеатрга

Ноябрь 23-те. Артист Ролан Быковтуң чогаалыкчы ажылының дугайында беседа. Эгелээри 13.40 шакта.

Автоорук техникумунга

Ноябрь 22-де. Шыдыраага, стол теннизиниге болгаш хол бөмбүүнге — «Тыва — Хакасия» хоочун спартакчыларының маргылдаазы. Эгелээри 14 шакта.

Уран-чеченфильм. Эгелээри 18 шакта.

Ноябрь 23-те. «Тыва —«Хакасия» хоочун спартакчыларының маргылдаазы уламчылаар. Эгелээри 10 шакта.

«Херел» спортзалынга

Ноябрь 22—23-те Спортчу маргылдаалар Самбо хүрешке хууда бирги чер дээш республика маргылдаазы. Эгелээри 11 шакта.

«Совет Тываның 5 чыл ою» стадионга

Массалыг чүүгулаашкынга каток ажылышкыны. Эгелээри 11 шакта.

«Тайга» станциязынга

Массалыг чүүгулаашкынче чалап тур.

Дыштанылганың болгаш культураның Гастелло аттыг парыгы

Теннис, биллярда болгаш шыдыраа өөрээли 10 шактан 22 шакка чедир ажылдаар.

Лыжа базазы 10 шактан 18 шакка чедер.

Ойнаар автоматтар залы 10 шактан 18 шакка чедер.

Чурттап турар черииниң аайы-биле

Келил-оол 7«б» Титова 36 кудумчуларга, аэропорт болгаш автоорук техникумунуң девискээринде хоккей ойнаар коробкалар ажылдап турар.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

Кино

НОЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник № 137» 11.30, «Под огнем» (1, 2 сериязы) 9.00, 12.50, 15.20, 17.50, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «В грязевитом царстве» 9.30, «Верная рука — друг индейцев» 11.20, 15.00, 19.00, «Танцы на крыше» 13.00, «Соучастие в убийстве» 17.20, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Это было в Париже» (1, 2 сериязы) 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хатан-Батор» (1, 2 сериязы) 15.00, 19.30, «Песня моря» 17.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Признать виновным» 14.30, «По главной улице с оркестром» 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага чокар булуттаар. Биче хар чаар. Сырыннаар. Дүне агаарның температуразы 22—27 градус соор, чамдык черлерге 30—35 градус соок болур. Хүндүс 10—15, чамдык черлерге 16—20 градус соок болур.

Кызылга чокар булуттаар. Дүне биче хар чаар. Хүндүс чагбас.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

1986 чылдың ноябрь 23-те (воскрессеньеде) СЭКП Тыва область комитединиң Политтаг чырыдыышкын бажыңынга 14 шакта «Европага тайбың болгаш айыл чок чорук — совет даштыкы политиканың кол угланышкынмарының биразызы» деп темалыг лекция болуруи. «Билиг» янитилелиниң Тыва республика органзавшиязы чарлап тур.

РСФСР-ниң «Билиг» илитилелиниң баштаар черниң лектору, төөгү эртемнериниң кандидады А. Т. Фомичев (Москва) лекцияны номчуур.

Абонементилер-биле кирер. Билеттерни кирер эжикте садып турар. Дыңнаарын күзээн кижилерни база чалап тур.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет туругузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3403.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00271

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 23 воскресенье № 271 (13271)

1925 чылда үндезилеттингеп. Өртээ 3 көпеек.

ПАРТИЯ БӨЛҮКТЕРИ

Республиканың бүдүрүлгелериниң цехтеринде, участоктарында, бригадаларында, эжелеглеринде, тудуг шөлдеринде, совхозтарда сүт-бараан фермаларында, хөвү-трактор, хойжу бригадаларында болгаш өске-даа коллективтерде дөрт чүс ажыг партия бөлүктери бар, оларның амыдыралында чүгүле болгаш харыысалгалыг үе, партийжи күжүүнүң көрүлдези — отчёт-соңгулдалыг хуралларының хөй нуруузу организастыг, ажыл-агыйжы байдалга эртикен.

Партияның XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, партия Тыва обкомунуң II, III пленумнарының доктаалдарын амыдыралга бот-тайнмырар дээш партия бөлүктери отчёттуг үеле кылып чоруткан ажылдарын ол хуралларга партийжи принципиалдыг, шүгүмчүдекчи ёзу-биле аналиэтеп чүгаалашкан. Партийжи ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаарының хемчеглерин партия съездиниң салган соругалаарын күүседир дээш чамдык ажылдарны чорудуп эгелээнинден ажыл-агыйга, культура тургузуушкунунга, ажылчы чоннарның кижизидилгезинге оон эки салдарны чедирип турарын илеткелчилер болгаш коммунистер саналларынга демдеглээн. Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак, Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур сүт-бараан фермаларында, Эрзинде «Нарын» совхозтуң № 1, Сүт-Хөлде «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектиг, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң Сыын-Чүрээ хойжу бригадаларында болгаш өске-даа коллективтеринде партбөлүктериниң отчёт-соңгулдалыг хуралларында организастыг, чогуур дениелге эртикен.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлериниң салган соругалаарының чаазы, улуг хемчээлдиг болгаш нарыны партия бөлүктеринден күжениишкинниг, туруштуг, негелделиг, тура-соруктуг ажылдарын оларга хүлээдирип турарын отчёт-соңгулдалыг хуралларга айыткан. Ынчалза-даа чамдык партия бөлүктери, коммунистер партияның негелделериниге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдавайн, оожум эде тургустунуп турарындан коммунистерниң авангардчы ролюн, бүдүрүлгениң гажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун база организастыг чорукту экижидиринче, бригада керээзин, бот-орулга-чарылганы, мурнакчыларының дүржулгазын нептередиринче, хуралдарга хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин хандырарынче, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырыпче чогуур кичээнгейин салбайн келген. Ол ышнаш кижи факторуун илеткейжидеринче, ажыл-ишчилериниң, ыланғыя малчыннарының ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейин көшкен салып турар. Оон уламындан чамдык партия бөлүктериниң даймчы арга-шинээзин ам-даа кулу, ажыл-ишчылы коллективтер планның онаалдаларын күүсетпес, мал болгаш чер ажылының культуразы чаныс, продукциянның шынары куду, бот-үнези улуг болуп артпышаан. Ындыг четпестер «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем болгаш өске-даа районнарның совхозтарының чамдык партия бөлүктеринге турганың отчёт-соңгулдалыг хуралдарга илеткеп. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни дарый чайладыр, ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаарының хемчеглерин партия бөлүктери ап турар.

Партия бөлүктериниң негиигүннериниң саны эвээш-даа болза, оларның ажыл-агый культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирээринге кирбилгези улуг. Партия бөлүктери улус массаларының аразында турар, хүн бүрү тудуш харыысаалыг, оон уламынан ажылды эде тургузар, коммунистерниң харыысалгазын бедидер, коллективте эки өгелөшкиниерин чогуур үезинде эскерип, оны деткикир, нептередир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, кижи факторун идепкейжидер, бар четпестерни илеридир, оны чайладыр, идеология, политика-кижизидилгелиг ажылды эжижидер талазы-биле дээштиг хемчеглерни боттандырарынга дорт кирбилп турар. Соругга болза, ол аргаларны долузу-биле амыдыралга, ажыл-ишке ажыглаары.

Партия бөлүктериниң даймчы арга-шинээзин, коммунистерниң күш-ажылга болгаш иниитилел политиктиг амыдыралга авангардчы ролюн бедидери, СЭКП негиигүннериниң болгаш вежиигүне кандидаттарының Устав ёзугаар хүлээлгелерин база партийжи даалгаларын күүседип турарын хынаары, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартыры, партияның күрүненип, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун үрээр, арагалаар, күш-ажылчы эвес оруга алыр чорутар-биле демиселзи улам күштелдирери партия ие организацияларының, партколмарының кичээнгейниниң төвүнге турар ужуруг.

Улус ажыл-агыйының бүгү азырларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, коллектив, коммунист, ажылчын бүрүзү планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни ыяап-ла күүсетпеп турарынче партия бөлүктери хүн бүрү сагыш салып, социалистиг чарыштыг дээштиг организастаар, оон түңнелдерни хуусаазында үндүрер, шаңпанмакталарының хемчеглерни сайыранғайжыдар, ээлчеглер начальниктеринин, фермалар эргелекчилеринин, бригадирлериниң, коммунистерниң илеткелдерин, дыңнадыгларын хуралдарга доктаамал дыңнаарын чедип алыр. Бо ажыл-агый чылында ыяа хөй коммунистер планның онаалдаларының күүселдезин чедип албаан болгай, оон чылдагаанарын тодарадыр, олардан негелдекп күштелдирер, харыысалгазын бедидер. Ол ышнаш тудугза, мал болгаш чер ажылында четпестер ам-даа уламчылавышаан. Тудуг объектилерни дүргеп, ыынарлыг тударынче, айыткан хуусаазында ажыглалга киирериниче, машина-техниканы ажыктыг ажыглаарынче, тараа болгаш мал чеми культураларының үнүш-дүжүктүрүн бедидеринче, малдың баш санын, продуктулуун өстүрекпиче, ужасалын эжижилеринче чогуур кичээнгейни партболуктер садыр. Ынчалза-даа кыпсы үеле тулугунун темпизин кудулаттпас, кыштан малды хүр ажырар, сүт саалазын эвээжеттес, часы-пооу ажылдарында үлегерлиг белетээнир болгаш өске-даа хемчеглерни алыр херек. Оон-биле чергелештир күш-ажылды организастаарының лепшилгелиг аргазы болур бот-орулга-чарылганы, бригада керээзин улам нептередириниче кичээнгейни салып, бо чүгүле ажылза четпестер болгаш чедип шиитпирлеттимээн түүлдер ам-даа бар, ону эдип алыры салдынган соругаларны күүседирни хандырар.

Кайы-даа коллективтиң мурнунда салдынган соруганы чедишкинниг шиитпирээри—катырлардан хамааржыр болгаш, олардан негелдени күштелирер, харыысалгазын бедидер, ажылаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче доктаамал кичээнгейни салып херек.

Партболук ажылының аргаларын, хевирлерин сайзыралгайжыдары оларның организакчылыгырдан улуу-биле хамааржыр. Ону барымдаалаш, эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралларга политиктиг, иниитилелдиг болгаш социалистиг хүлээлгелерни ыяап-ла күүсетпеп турарынче партия бөлүктери хүн бүрү сагыш салып, социалистиг чарыштыг дээштиг организастаар, оон түңнелдерни хуусаазында үндүрер, шаңпанмакталарының хемчеглерни сайыранғайжыдар, ээлчеглер начальниктеринин, фермалар эргелекчилеринин, бригадирлериниң, коммунистерниң илеткелдерин, дыңнадыгларын хуралдарга доктаамал дыңнаарын чедип алыр. Бо ажыл-агый чылында ыяа хөй коммунистер планның онаалдаларының күүселдезин чедип албаан болгай, оон чылдагаанарын тодарадыр, олардан негелдекп күштелдирер, харыысалгазын бедидер. Ол ышнаш тудугза, мал болгаш чер ажылында четпестер ам-даа уламчылавышаан. Тудуг объектилерни дүргеп, ыынарлыг тударынче, айыткан хуусаазында ажыглалга киирериниче, машина-техниканы ажыктыг ажыглаарынче, тараа болгаш мал чеми культураларының үнүш-дүжүктүрүн бедидеринче, малдың баш санын, продуктулуун өстүрекпиче, ужасалын эжижилеринче партболуктер садыр. Ынчалза-даа четпестерни дарый чайладыр, ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаарының хемчеглерин партия бөлүктери ап турар.

Партия бөлүктериниң негиигүннериниң саны эвээш-даа болза, оларның ажыл-агый культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирээринге кирбилгези улуг. Партия бөлүктери улус массаларының аразында турар, хүн бүрү тудуш харыысаалыг, оон уламынан ажылды эде тургузар, коммунистерниң харыысалгазын бедидер, коллективте эки өгелөшкиниерин чогуур үезинде эскерип, оны деткикир, нептередир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, кижи факторун идепкейжидер, бар четпестерни илеридир, оны чайладыр, идеология, политика-кижизидилгелиг ажылды эжижидер талазы-биле дээштиг хемчеглерни боттандырарынга дорт кирбилп турар. Соругга болза, ол аргаларны долузу-биле амыдыралга, ажыл-ишке ажыглаары.

Партия бөлүктериниң даймчы арга-шинээзин, коммунистерниң күш-ажылга болгаш иниитилел политиктиг амыдыралга авангардчы ролюн бедидери, СЭКП негиигүннериниң болгаш вежиигүне кандидаттарының Устав ёзугаар хүлээлгелерин база партийжи даалгаларын күүседип турарын хынаары, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартыры, партияның күрүненип, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун үрээр, арагалаар, күш-ажылчы эвес оруга алыр чорутар-биле демиселзи улам күштелдирери партия ие организацияларының, партколмарының кичээнгейниниң төвүнге турар ужуруг.

Улус ажыл-агыйының бүгү азырларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, коллектив, коммунист, ажылчын бүрүзү планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни ыяап-ла күүсетпеп турарынче партия бөлүктери хүн бүрү сагыш салып, социалистиг чарыштыг дээштиг организастаар, оон түңнелдерни хуусаазында үндүрер, шаңпанмакталарының хемчеглерни сайыранғайжыдар, ээлчеглер начальниктеринин, фермалар эргелекчилеринин, бригадирлериниң, коммунистерниң илеткелдерин, дыңнадыгларын хуралдарга доктаамал дыңнаарын чедип алыр. Бо ажыл-агый чылында ыяа хөй коммунистер планның онаалдаларының күүселдезин чедип албаан болгай, оон чылдагаанарын тодарадыр, олардан негелдекп күштелдирер, харыысалгазын бедидер. Ол ышнаш тудугза, мал болгаш чер ажылында четпестер ам-даа уламчылавышаан. Тудуг объектилерни дүргеп, ыынарлыг тударынче, айыткан хуусаазында ажыглалга киирериниче, машина-техниканы ажыктыг ажыглаарынче, тараа болгаш мал чеми культураларының үнүш-дүжүктүрүн бедидеринче, малдың баш санын, продуктулуун өстүрекпиче, ужасалын эжижилеринче партболуктер садыр. Ынчалза-даа четпестерни дарый чайладыр, ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаарының хемчеглерин партия бөлүктери ап турар.

Партия бөлүктериниң негиигүннериниң саны эвээш-даа болза, оларның ажыл-агый культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирээринге кирбилгези улуг. Партия бөлүктери улус массаларының аразында турар, хүн бүрү тудуш харыысаалыг, оон уламынан ажылды эде тургузар, коммунистерниң харыысалгазын бедидер, коллективте эки өгелөшкиниерин чогуур үезинде эскерип, оны деткикир, нептередир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, кижи факторун идепкейжидер, бар четпестерни илеридир, оны чайладыр, идеология, политика-кижизидилгелиг ажылды эжижидер талазы-биле дээштиг хемчеглерни боттандырарынга дорт кирбилп турар. Соругга болза, ол аргаларны долузу-биле амыдыралга, ажыл-ишке ажыглаары.

Партия бөлүктериниң даймчы арга-шинээзин, коммунистерниң күш-ажылга болгаш иниитилел политиктиг амыдыралга авангардчы ролюн бедидери, СЭКП негиигүннериниң болгаш вежиигүне кандидаттарының Устав ёзугаар хүлээлгелерин база партийжи даалгаларын күүседип турарын хынаары, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартыры, партияның күрүненип, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун үрээр, арагалаар, күш-ажылчы эвес оруга алыр чорутар-биле демиселзи улам күштелдирери партия ие организацияларының, партколмарының кичээнгейниниң төвүнге турар ужуруг.

Улус ажыл-агыйының бүгү азырларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, коллектив, коммунист, ажылчын бүрүзү планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни ыяап-ла күүсетпеп турарынче партия бөлүктери хүн бүрү сагыш салып, социалистиг чарыштыг дээштиг организастаар, оон түңнелдерни хуусаазында үндүрер, шаңпанмакталарының хемчеглерни сайыранғайжыдар, ээлчеглер начальниктеринин, фермалар эргелекчилеринин, бригадирлериниң, коммунистерниң илеткелдерин, дыңнадыгларын хуралдарга доктаамал дыңнаарын чедип алыр. Бо ажыл-агый чылында ыяа хөй коммунистер планның онаалдаларының күүселдезин чедип албаан болгай, оон чылдагаанарын тодарадыр, олардан негелдекп күштелдирер, харыысалгазын бедидер. Ол ышнаш тудугза, мал болгаш чер ажылында четпестер ам-даа уламчылавышаан. Тудуг объектилерни дүргеп, ыынарлыг тударынче, айыткан хуусаазында ажыглалга киирериниче, машина-техниканы ажыктыг ажыглаарынче, тараа болгаш мал чеми культураларының үнүш-дүжүктүрүн бедидеринче, малдың баш санын, продуктулуун өстүрекпиче, ужасалын эжижилеринче партболуктер садыр. Ынчалза-даа четпестерни дарый чайладыр, ажылды эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаарының хемчеглерин партия бөлүктери ап турар.

ШЕВЕРЛЕКЧИЛЕР

Улуг-Хемде Чаа Шагаан-Арыгның беш каът тудугларында ажыл хайнышкынныг. Ында 120 аал ишти чурттаар башында шеверлекчилер бригадаларын меңнээн Валентина Подкопаеванық, Клара Ооржактың комсомолчу-ашыктар бригадазы өрээлдерни дозулап турар.

Ашыктар бригадаларының аразында социалистиг чарышты калбарткан Валентина Подкопаеванық бригадазындан чээрби ажыг шеверлекчи бедик бүдүрүкчүлүг ажылдан, мактадып турар. Олардан Надежда Болат шалынчы деп чарлаан бо тудугга беш чыл ажылдаан.

Ашык тудугжу Салбакай Сат мында профтехучилищени доозкаш, ол бригадада шеверлекчилей берген.

ЧУРУКТА: шеверлекчилер Надежда Болат биле Салбакай Сат.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Кыштаглаашкын — хүннүң айтыры

ОРГУ-ШӨЛДЕ

Сүт-Хөл районуң экономиказының үндезини — мал ажылы. Ындыг болганда районуң ажыл-агыйларының кол кичээнгейни малды хүр кыштадып, мал бажының хорамчазын болдурбазынче углаттынган. Оон-биле кады малчыннарның амыдырал байдалынче, оларның культура хамдырлазынче сагыш салыры сонгаарлаттынмас чугула айтырыг болуп турар. Бо соругларны «Алдан-Маадыр» совхозтуң лирекциязы, парткому, профкому болгаш комсомол комитеди херекке ап, ону ажыл-херек кырында ботгандырар дээш кичээнгейни суларатпайн турар.

Оң ажыл-агыйның Оргу-Шөл хойжу бригадазының малчыннары боттарының кыштагларында кожуп келген. Хоочун малчыннар Шолбан-оол Ооржак, Дадар-оол Монгуштуң, Серен Ооржак болгаш Куртугбай Ондар олар база кыштаанда кээп, кыштың чымыштыг ажыл-ишинче бүрүн киирген. Кыштагларның кышка белеткели эки. Кургаг одек, сиген четчир кылдыр белеткеттингеп.

Хар улуг дүшээнде мрактузак коданнарже мал чеминиң сөөртүлгезини совхоз шапкынычыткан.

Чамдык коданнар кышка экиле белеткеттинмээн болуп турар. Чижээлээрге, Дадар-оол Монгуштуң кыштаанда хой кажаазының эргижирээнинден оон ооргалары иертейин, кудулап бадып келген. Улуг хар дүжер болза айыылдыг. Оттулар мыш, хөмүр-даш чамдык коданнарда мынчага дүжүртүнмээн. Ол ышнаш малчыннарның чагыткан солуннары, журналдары үезинде келбейн турар. Малчыннар почтачызы Чечен Назын-оолдуң кыштагларны дарый эргин четтикпейн турары—харыысалга куду чоруткан хереченин. Оон уламындан чагыдылга чамдыкта четче эвес кээр.

Автомагазин кыштаглар эргивейн турар. Кижи эмчилер, лекторлар белүү, культура ажылдакчылары дээш ышкаш бөлүктериниң комплекстиг үнүүшкүнниерин кыштагларда малчыннар маңап, сонуурган турар.

Малчыннарның амыдыралчуртталгазын экижидер соруулга-биле чамдык ажылдар хире-шаа-биле кыдынып турар. Чеди малчын коданда чупар-бажыңым бо чайын туткаш, ажыглалда кирген, тудуг, сеңгелге ажылы кыштагларда уламчылавышаан.

А. ООРЖАК.

ПРОПАГАНДИСТЕР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Ноябрь 21-де Кызылга СЭКП обкомунуң Политиктиг чыдыышкын бажыңында республиканың пропагандистериниң «Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлгезин дүргедиридир — СЭКП-ниң стратегиг шугуму» деп темага он хоонук хуусаалыг өөредилгези эгелээн. Курстуң киржикчилерга семинарының бирги хүнүнде СЭКП обкомунуң Политиктиг чыдыышкын бажыңының эргелекчизи Л. С. Зоринаның «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр марксисчи-ленинчи өөредилге системазын эге тургузар, 1986 — 87 өөредилге чылында ажылды чонның политиктиг, экономиктиг өөредилгезин организастаар талазы-биле партия организациязының методиктиг човулелдерин, пропагандистериниң СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр марк

Кыштаглаашкын-хуннуң чугула айтырыы

ЧЫЛДЫ ЭКИ ДООЗАР

ХОЙЖУ БРИГАДА БИЛЕ ФЕРМАДА

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында хойжу бригаданың ажылы көрүп көрээли. Оон бригадири Д. Хертек. Бо бригада малдан чаш төл, дүк алыр болгаш мал бажын камгалаар талазы-биле чыл бүрүде чүгээр көргүзүлгелерни чедип ап келген.

Амгы хүнерде 24 колданда 9945 баш хой кыштаглап турар. Оон иштинде төрүүр 12 кодан бар. Бригада иштинь-биле төрүүр чүс башка онаашаттыр 90 хураганны алган, хойдан 2,5 килограмм дүктү кырган, күрүнеге дүк дужаар планын бир тоннага ажырган. Үр чылдарда хой малдан Ооржак Күсне, Сая Шактар, Баганай Сарыг-оол олар чүс баш төрүүр хойга онаашаттыр 100-112 чедир чаш хураганнарны алганнар.

Малдың баш санын остүрер, чаш төлүн мөңгө камгалап алыр талазы-биле планның онаалдаарлы: чедишкинниг күүседир дээш малчын бүрүзү харысаалгазын экижиткен. Малчыннар ортузунга чарлаан социалистиг чарышка кижи бүрүзү идепкейлиг киржип келген. Моон ачызында эки түнелдер чедип алдынган.

Иниттиниң малын соок кыштаа хүр-мөңге ажырары-биле бригаданың малчыннары хойнуң чайгы семиртилгезин органнзастыр эрттирген. Мал чемнерин боттарынын күжү-биле четчир кылдыр белеткен алган. Ам кыштаг бүрүзүнде 5—10 тонна сиген дүжүртүрген. Өскө немелээ чемнер, холуксаалар бар. Бо чылын төрүүр ийи кодунга чаш хураганнар кажааларын чаартканнар. Малчыннар Күжүтет Оюнаа-оол, Сая Бай-Кара, Сарыг-оол Сарыглар олар кыштаглаарын эки сеткээн.

Малдың суггаралгазынче оюна салгын салган. Бригадада суг сөөртүр үш машинаны бызыглаан. Чылыг суглу Ак-Довуракның электри төөгүдеп алган, хүнүң-не коданнарже сөөртүп турар. Малчыннарның ажылдап, чурттаарынга тапрымчалыг байдалды салбыр эргелекчизи Ч. Сазчак, бригадир Д. Хертек олар тургузуп келген. Автомагазин, солун, сеткүүл чедирилгези болгаш кижи эмчилериниң дузазы доктаамал.

• • •

Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының коллективиниң ажыл-ижи, районнуң өскө ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларындан дээрге черде. Коллектив бо чылын 570 тонна сүттүг бүдүрүп, 448 тонналы күрүнеге садар планның. Эрткен он айларда олар 503 тонна сүттүг бүдүрүшкен, 406 тонналы күрүнеге сатканнар. Чыл планын саначылар декабрь эгезинде күүседир сорулгалыг ажылдап турар. Саначылар түс-түзүнде алган социалистиг үлүлгелерин ажыр күүсеткилээн. Сарыглар Кара-кыс, Светлана Мөңгүш, Валентина Карма, Байыр Кидиспей, бызаа ажаакчызы Тамара Сат олар социалистиг чарышка мүриндиг.

Ферма бо чылгы кыштаглаашкынга баш бурунгаар хөй ажылдарны кылган. Чайгы үеде суггур чаъс-чер ферманың кажааларынга бичее өөрү когаалды чедиргеп. Оон бүгү ажылдарны коллектив үезинде кылып, септеп доозкан. Саначыларга кызыл-булуңнуг мал чемни үрар складты, мал чемни хөөлектээр машинаны ажыглалга киргеннн эки болган.

Амгы үезе фермада байдалжи. Сүт саалдазын күдулаттас дээш шиек кадарчылары саначылар бүгү хемчегларин ап, ажылдап турар. Коллектив кежигүннери он ийиги бөлүкчылы чедишкинниг ажыл-биле доозар, келир чылдың баштайгы чылын чаа күш-биле эгелээр сорулганы салган.

Х. МОНГУШ,
Барлык-Хемчик район.

БЕЛЕТКЕП АЛГАННАР

«Эрбек» — хой ажыл-агыйлыг совхоз. Ажыл-агый хой тарын боозадылгазын тойлар январь ортадан шилй хуусада солдаар кылдыр чорткан.

Малчыннар М. Б. Күулардың, С. Дарыманың, Н. Сеңгир-оолдуң болгаш К. Сеңир-оолдуң дөрт кодан хөөн Эки-Оттуг деп черде хөй тарыгар пунктуга тараан. Оларның хойларының массалыг болзаашкыны январь 10 тээледе эгелээр. Ниитизиг олар хураган кажааларын тыныжалыг септеп, белеткеп алганнар.

С. УДУМБОРА.
Бай-Хем район.

Партийжи амыдырал

АВАНГАРДЧЫ РОЛЮН БЕДИДЕР

СЭКП-ниң XXVII съездиниң болгаш партия ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң партия эге организацияларының даймчы арга-шинээзин, коммунистерниң бүдүрүлгеге авангардчы ролюн улам бедидеравче чүгүлээ киҥээнгейни салган. Партия райкому ажаа дүүштүр партийжи организастыр, идеологтуг, политика-кижизидилге ажылларын эки-жидер хемчеглерни боттандырып чорудуп турар. Районуң партия организациязының үөбүдүнде 900 ажыг коммунистерниң 85 хуузу бүдүрүлгениң харысаалгалыг участоктарында бижыглаттынган болгаш оларга партийжи даалгаларны берген. Оларның 55,6 хуузу материалдыг кежиктэ бүдүрүп үлеттүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хогжудериниге идепкейлиг киржип турар.

Партия райкому, парткомнар, партия эге организациялары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, партия ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң негелделериниге дүүштүр партийжи ажылды эде тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаар, ниитилеп бүдүрүлгезиниң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерине үүрүлгелерни чедип ап турар. Ол болза ында удуртукчу коммунистерниң даандырган ажыл-херээже ээ-харысаалгалыын, планның онаалдаарын база хүлээлгелерин күүседир-биле ажылды болган чаршыны багай эвес организастап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, сагыл-чурумун бижыглаар дээш кызымак ажылдаанының херечизи болур.

Партия эге организацияларының коммунистериниң бүдүрүлгеге авангардчы ролюн бедидип, оларның инициативазын деткип турар. Оон түнелинде онаашкан ажылынга харысаалгалыг, бижыг сагылга-чурумнуг, хой-ниитиниң ажылынга идепкейлиглериниң санын көөдээн. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Ак-Хая хойжу бригадазында партболук (организоокчызы Чечен Мөңгүш) партийжи-организастыр болгаш политмассалыг ажылды элээп идепкейлиг чорудуп, партияның эдээглиг съездизиниң материалдарын коммунист бүрүзү өөренип, чаа ёзу-биле ажылдаары-биле эде тургустуган. Бригада районда дээре түнелдерни чедип алган. СЭКП-ниң XXII съездизи атты совхозтуң хойжузу, аныяк коммунист Евдокия Оюдар мал ажылының хоочуннарының арга-дүржулгазын өөренип турган, ажыл-ишке кызымак-кайбын коргускен. Аныяк хойжу торүүр чүс хойдан-на 101 хураганны ап, бир хойга онааштыр 2,7 килограмм дүктү кыргаан, районда мурнакы хойжуларның санында киргеп. Ол-ла совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында аныяк коммунист, эң саанчы Моңгуш-оол Моңгуш-оол планын доктаамал ажыр күүседип турар.

Оон-биле черелештир район-ниуң чамдык партия эге организацияларының коммунистериниң авангардчы ролюн бедидер, бот-идепкейин көдүрер дээш организакчы ажылдарны партияның амгы негелделериниге дүүштүр чорудар хемчеглерни четпес боттандырып турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдырапга боттандырар дээш коллектив бүрүзүүнүң шалынчы ажылдаарынга, кижи факторуң идепкейжидеринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, продукциянның шынарын экижидеринге, кижилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар хемчеглерни чамдык партия организацияларының чедир чорутпайн турар. Ол ышкаш бижыг сагылга-чурумга, организастыг, харысаалгалыг чоруккә, социалистиг өнүү-төрөөнүн камгаларынга кижи бүрүзүн кижизидер ажылче партия организацияларының эвээш кичээнгей салып келген. Эң ылангыя «Тыва», «Хөндергей» совхозтарда, районнуң агропүлетпүр каттыжышкынында, райпода, АТБ-де, харылзаа белдирииде партия эге организацияларының ол айтырыгларны четпес шиитпирлеп турар.

Коммунистериниң ажылчы чонунуң бүрүүлгеге киржилгезин идепкейжидери, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы бригада кереэзин неперединр, ону шинчээдип алыры четпес боттанып турар. Коммунистериниң ажылчы чонунуң ортузунда социалистиг чарышты ам-даа четпес организастап турар бис. Ынчангаш коммунистериниң аразында безин планнарын болгаш социалистиг үлүлгелерин эрткен тос айларда күүседип шыгавааннар эвээш эвес. Коммунист малчынар Александр Сарыглар, Күулар Тас-оол, Кара-Сал Кошкар-оол, Күулар Кавааолар төрүүр чүс баш хойдан чүгле 51-ден 75 чедир хураганнарны камгалап ап, планнарын күүсетпээнер.

Удуртукчу кадрларның онаашкан участоктарынга харысаалгазы ам-даа чавыс боон артышпаан. Кадрларнын ажылдан үмер-кирер чоруу эвээжевейн турар. Районнуң совхозтары тос айларда кол кергүзүүлер талазы-биле планнарын бүрүнү-биле күүсетпээнин онда кадрларның ажылынын стилин, методтарын үениң негелделзиниге дүүштүр эде тургусланнын херечилеп турар. Төрүүр чүс баш малдан алыр чаш мал төлү эвээш болуп артышпаан. СЭКП-ниң XXII съездизи атты, «Чыраа-Бажы» совхозтар (директорлары Х. С. Дамба-Даржаа, М. Б. Донгак) чүгле 46—47 бызаалыры, «Искра», «Большевик», «Хөндергей» (директорлары Б. Ч. Моңгуш, Б. М. Кара-Сал, Т. Ш. Сарыглар) 62—63 анай, хураганнарны камгалап алган. Чазааның хлеб заводу (директору Э. М. Попуу), автотранспорт бүдүрүлгези (начальниги М. С. Ооржак), районнуң харылзаа белдири (Д. К. Донгак), чонунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели (К. К. Байкара), коммунал ажыл-агый эргелели (Ш. С. Ооржак) үшкү кварталдың планнын онаалдаарын күүсетпээн.

Бо хүнерде партия организацияларынга политиктиг чүгүлээ кампания — отчёттар болгаш соңгудалар дооступ турар. Партия эге организациялары отчёттуг болгаш отчёт-соңгудалыг хуралдарга СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр ажылының стилинин, методтарының эде тургустунуушкүнүн аналиэтеп, ону моон соңгаар канчаар сайзырангайжыдарының сорулгаларын тодаратканнар.

Районнуң ыяш ажыл-агыйында, Ак-Хая хойжу бригадада партболуктер, «Большевик» совхозугуң Арыг-Бажы болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи атты совхозта Дөргүн сүт-бараан фермаларында партия организациялары отчёттуг үеде бодунуң ажилын үениң негелделзиниге дүүштүр чорудуп, отчёт-соңгудалыг хуралдарыны организастыг, чогуур деңнелге эрттирген.

Отчёт-соңгудалыг хуралдарга санал берген коммунистер четпестерни илередип, кол киҥээнгейни партийжи ажылдың арга-хевирлерин съездиниң негелделеринге дүүштүр дүрген эде тургузарынче, сайзырангайжыдарынче угландырып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, коммунистериниң авангардчы ролюн бедидерин, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезининң хыналдазын күштелдирерин, хөй-ниити организацияларынга удуртулганы эжиидерни негээн. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының партия организациязының отчёттуг хуралынга коммунистер саналынга салбырның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң онаашкан ажылынга харысаалгазының чавызын шүгүмүүлээн.

«Хөндергей» совхозтуң партбюрозунуң отчёттуг хуралынга коммунистер саналынга XXVII съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузукчуларының тускай эртемниглериниң онаашкан ажылынга харысаалгазының чавызын шүгүмүүлээн.

«Хөндергей» совхозтуң партбюрозунуң отчёттуг хуралынга коммунистер саналынга XXVII съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузукчуларының тускай эртемниглериниң онаашкан ажылынга харысаалгазының чавызын шүгүмүүлээн.

Удуртукчу кадрларның онаашкан участоктарынга харысаалгазы ам-даа чавыс боон артышпаан. Кадрларнын ажылдан үмер-кирер чоруу эвээжевейн турар. Районнуң совхозтары тос айларда кол кергүзүүлер талазы-биле планнарын бүрүнү-биле күүсетпээнин онда кадрларның ажылынын стилин, методтарын үениң негелделзиниге дүүштүр эде тургусланнын херечилеп турар. Төрүүр чүс баш малдан алыр чаш мал төлү эвээш болуп артышпаан. СЭКП-ниң XXII съездизи атты, «Чыраа-Бажы» совхозтар (директорлары Х. С. Дамба-Даржаа, М. Б. Донгак) чүгле 46—47 бызаалыры, «Искра», «Большевик», «Хөндергей» (директорлары Б. Ч. Моңгуш, Б. М. Кара-Сал, Т. Ш. Сарыглар) 62—63 анай, хураганнарны камгалап алган. Чазааның хлеб заводу (директору Э. М. Попуу), автотранспорт бүдүрүлгези (начальниги М. С. Ооржак), районнуң харылзаа белдири (Д. К. Донгак), чонунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели (К. К. Байкара), коммунал ажыл-агый эргелели (Ш. С. Ооржак) үшкү кварталдың планнын онаалдаарын күүсетпээн.

Бо хүнерде партия организацияларынга политиктиг чүгүлээ кампания — отчёттар болгаш соңгудалар дооступ турар. Партия эге организациялары отчёттуг болгаш отчёт-соңгудалыг хуралдарга СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр ажылының стилинин, методтарының эде тургусланнын аналиэтеп, ону моон соңгаар канчаар сайзырангайжыдарының сорулгаларын тодаратканнар.

Районнуң ыяш ажыл-агыйында, Ак-Хая хойжу бригадада партболуктер, «Большевик» совхозугуң Арыг-Бажы болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи атты совхозта Дөргүн сүт-бараан фермаларында партия организацияларының отчёттуг үеде бодунуң ажилын үениң негелделзиниге дүүштүр чорудуп, отчёт-соңгудалыг хуралдарыны организастыг, чогуур деңнелге эрттирген.

Отчёт-соңгудалыг хуралдарга санал берген коммунистер четпестерни илередип, кол киҥээнгейни партийжи ажылдың арга-хевирлерин съездиниң негелделеринге дүүштүр дүрген эде тургузарынче, сайзырангайжыдарынче угландырып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, коммунистериниң авангардчы ролюн бедидерин, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезининң хыналдазын күштелдирерин, хөй-ниити организацияларынга удуртулганы эжиидерни негээн. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының партия организациязының отчёттуг хуралынга коммунистер саналынга салбырның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң онаашкан ажылынга харысаалгазының чавызын шүгүмүүлээн.

«Хөндергей» совхозтуң партбюрозунуң отчёттуг хуралынга коммунистер саналынга XXVII съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузукчуларының тускай эртемниглериниң онаашкан ажылынга харысаалгазының чавызын шүгүмүүлээн.

Республика типографиязында аныяк ажылчын Надежда Чернышина дептерлээр цехте ажылдап, хүнде үлүүм 120 хуудан кудулаттайн келген.

Ольга Блиновның аныяктар бригадазында ол мактадыг. Ай санында үлүүн ажыр күүсеңнп, чаршыттың мурнавчыларының бирээзинге санадып келген. Парлап белеткээн номнарны ол хырбалаап, картон-биле карттаар улусче ол дамчыдып турар. Беш чылдың бирги чылы төнер дей бергеп. Ынчангаш ол хүнде үлүүн 130 хуу чедир күүседирин хүлээнип алган, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

ЧУРУКТА: типографиянның дептерлээр цехинин ажылчыны Надежда Чернышина.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭКИ ХАЙГААРААРГА

Арга-арыг — бистиң иогаан өнүүвүс. Ону карак огу дег камгалап чөрүүр ыяш ажыл-агыйының идепкейлиг ажылдакчыларының бирээзи Бапын-оол Сарыг-Оолакович Ховалыгнан дугайын бижикседим.

Коммунист Б. Ховалыг ыяш ажыл-агыйының шүгүмүнга ажылдаа-ла чедип чыл ажыын чөрүүр. Ол даандырган ажылкерек дээш харысаалгазы улуг, бодундан негелделзиг кижи. Оон харылап турар деискээрни улуг. Бай-Тайганың Ак-Булук бажындан эгелээш Чараш-Даш, Барлык, Шуй, Тоолайлыг дээш кожазы Мөңгүн-Тайга районнуң кызыгаарырынга чедир черни ээлеп турар. Бо хире улуг деискээрни камгалаары белеп эвээс сорулга.

Бапын-оол Сарыг-Оолакович Ховалыгның өг-бүлези суурда бөзин чурттавайн турар. Арга-арыгның камгалакчызы кижи болгаш, үргүлчү тайга кезип, чортуп чөрүүрда эптиг болзун дээш, Ак-Хемниң Дүвүреңниг-Кат-Аксы деп черде бажың тудуп алган инда чурттап орар. Б. Ховалыг бодуу бажыңында черле орбас. Тос чүстүг кара дураның чүзүктеп алган, ах аъдын мунупкан үргүлчү тайгада чорүүр.

Бодунуң харылап турар деискээринде чурттап турар малчыннарга ол бо-ла чеде берген турар. Ол чөрүүрда бодунуң партийжи даалгазын күүседип чөрүүр. Малчыннарның ортузунга ырт айылыы болдурбас дугайында таймылбыр ажылын докладчыл кылып турар. «Мурнакчы» совхозтуң дирекциязы, улус депутаттарының Хорум-Даг салбырының Үдуртукчуларының, тускай эртемниглериниң онаашкан ажылынга харысаалгазының чавызын шүгүмүүлээн.

Бапын-оол Ховалыгнын кадагалап турар деискээринге оон ажылдап эгелээн үезиниден бээр ырт айылыы болгаш тотчеглекчи чөрүүктар болбаан. Ол дээрге Бапын-оол Сарыг-Оолакович Ховалыгнын эки ажылдап турарының база бир херечизи-дир.

С. САРЫГ-ООЛ.

ӨЛҮК ШЫНАРЛЫГ БОЛУР ҮЖУРЛУГ

Бо чылдың аныяр сезону эгелээн. «Хемчик» аныяр-тывыш ажыл-агыйының штатта турар анчыларындан ангыда. Барлын-Хемчик, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик районнарының анчылары бо аныяр сезонунда 203,5 муң рубльнин «Чымчак алдынын» дужаар керээ чаргаш, тайгаларже аъттанып үнген. «Чымчак алдын» тывыкчылары тайга-сыныарже аъттанып үнер бетинде, аныяр черлерин баш удур тодарадып алган. Оларны ок-чемзек, күш-хүнезин, ишик-хел-биле бүрүн хандырган.

Ынчалза-даа аныяр чурумуун хажыдып, дүүгү чедишпээн диниг боолаар анчылар база бар. Сыргазы четчи берип-тир дээш, диниг өлүрерге, оон кежиниң сорту куду болуруун анчы кижи биилп алыры чугула. Чамдык анчыларның эккел дужаап турар кеширинин шынары куду. Дужаап турар өлүктүң шынарынче киҥээнгейни күштелдирери — анчыларның кол сорулгазы.

А. ДОНГАК.

Капитал тудуг: эртемденнериң салыышкыны

ТӨЛЕВИЛЭЭРИНИҢ ДЕПШИЛГЕЛИГ МЕТОДУ

НОВОСИБИРСК. «Сибгипрошахт» институдунда ажыглап турары төлевилээринин макетнир аргазы улуг түлүгүнүй хөй айтырыгларын төлевилеп турда-ла шиитпирлеп-тер арганы берип турар.

Ол арганың кол утказы — ажылдап кылган объектиниң бичии хемчээлдиг кыладыр «тударыы» болур. Кузбасста «Распадская» шахтаның болбаазырадмызга арыглап фабриказының македин баштайгы дүүжүлгә болган. Ажылчын чуруктар-биле кылган бүдүрүлгениң македин төлевилечилерге баштайгы ажылдап кылган чүүдүүн четпестерин дүргеп илередип алыр, инженерлиг оруктарның бот-боттарынга хамаарыштыр тургузуун тодарадыр арганы берип турар. Автоматтыг төлевилээшкин системазын калбаа-биле иештеретсенн төлевилел ажылдарының шынарын бедидип турар. Хөмүр-даш каттарының, казып аштаар породалар, черинң хевирииниң дугайында сан медээлерни математика дылынче шилчиткеш, ону ЭСМ-ниң дузазы-биле дүргеп сайгарып кылыр. Ол казып тывары-ның, болбаазырадып кылырының, арыгларының эң дээре төлевилелин тургузарынга зуалаар.

ЧУРУКТА: макет мастерскаазының удуртукчузу В. Н. Соколов (солагай талазында) болгаш арыглап база дериг-херекселдер килдизиниң начальниги М. С. Анастасиев оларның арыглап фабриказының македин чуталажын көрүп турарлы.

А. ПОЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

РАУК-ТУҢ САҢ-ХӨӨ БАЙДАЛЫ

ССРЭ-ниң Агроүлетпүр-күркомуун база оон чер-черде органнарын тургусканы чурттуң агроүлетпүр комплекизинин эргелеп башкарарын планнарын болгаш ажыаландырарын чаңгыс аай чүүл болдурган. Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынны (РАУК) — АУК-түң (агроүлетпүр комплекизинин) эң звенозу болуп турар болгаш анаа чогуур эргелерни берген. Ол колхозтарның, совхозтарның, хандырылга, транспорт болгаш тудуг-организацияларының, болбаазырадмызга болгаш септелге бүдүрүлгелериниң планнаашкынын база ажыаландырарын боттандырып турар.

Оон-биле кады РАУК-ке чаартыкан бүдүрүлгелер болгаш организацияларның боттарының ажыл-агыйлы бот-тускайлаан чорууп долузу-биле арттырып алган дээрзин билир керек. РАУК-ларны бюджеттиг ажыаландырымышкынының хевиринден — республиканы-даа, түс черинде-даа болза — хамаан чокка ажыаландырып турар. АУК-түң ол эң хөөнөүүн холуда ам 18 миллиард рубль бюджет хөрениин база төпүткен күрлавыр фонддар, болгаш экономиктиг ниитизиг бүдүрүлгелерниң ниитизиг фондулары 5 миллиард рубль түнүүт бар болуп турар.

Бодуунуң хөрениглеринең күсели-биле көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин амдыызында өстүрүп шыдавас ажыл-агыйларга акша үнүтүрүп бээр арга ам бар апарган. Ол айтырыг, кыдыгын болбаазырадмызга бүдүрүлгелерин, цехтерин, складтарны, кормоцехтерин, машина кадагалаар серилерин тударынга онза ужурдузалыг, чогум-на оларга киирген хөрениглерден эң улуг бериимзени ап болур.

РАУК-ке берген эргелер бүдүрүлгенин, болбаазырадмызганы база ышкаш кадагалаарын чаңгыс аай технологтуг үран чүүл кылдыр каттыштырар арганы берип турар. Оон ачызында продукциянын чидирикки кызырарын чедип алырының чидиг айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттинин үгелээп. А ол чорук бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниге база эъзп-чемге хереглелп улам долу хандырарынга ыяк зуалыг.

Бюджеттен үнүүрүп турар хөрениглерни оларны ажыглаарынын угланышкынынарынын аайы-биле эде хуваар арга тургустуун келген.

Оны тайыбырлап көрээл. Бир эвес капитал салыышкынынар планны ажыр күүсеттинин турар болза, РАУК эске хереглелдерге акшаланды-рышкынны кызырып тургаш, совхозка немелде хөрениин үндүрүп болур. Сан-хөө органнары-биле кады мынлыг шиитпирин база үндүрүп болур: районга хамаарыштыр түс черинң бюджеккинде көрдүнген көрениглерни кварталдан хуваарын эскертир.

Чамдык бүдүрүлгелерниң ажыглаваан бюджет хөрениглерни ийиги кварталда үндүт хереглел тургустуун келген оске ажыл-агыйларга тудугну ажыаландырарынга азы машина-техника садып алырынга ажыглаар кылдыр чорудуп болур эрге РАУК-те бар.

Совхозларны болгаш АУК-түң эске бүдүрүлгелерни бюджеттен ажыаландырарын болдуунүдер талазы-биле улуг базым киллынган. Ам бүдүрүлге хогжудеринге база агроүлетпүр комплекизинин талазы-биле оске-даа чарыгдаларга ажыаландырымышкынны түс-түс адырларга чарбайн РАУК-ке ниитизи-биле ажылын берип турар. РАУК ол хөрениглерни совхозтарга, бүдүрүлгелерге, хандырылга болгаш чагырганга турар бүдүрүлгелерге болуу тускайлан хуваап, оларның адырлар база статьялар талазы-биле үүдүп чорудуп турар.

ССРЭ-ниң Күрагроүлетпүр системазының бүдүрүлгелеримге болгаш организациларынга күрүнеин капитал салымышкынарындан акшаландырымышкынның чаңгыс аай чүүлүнүң база статьялар талазы-биле үүдүп чорудуп турар.

Ам ол хөрениглерни ажыл-агыйлар иштиин орукгарын, культура-амыдырал болгаш коммунал хереглелдиг объектилерни чаартыр талазы-биле үүдүп чорудуп турар.

ССРЭ-ниң Күрагроүлетпүр системазының бүдүрүлгелеримге болгаш организациларынга күрүнеин капитал салымышкынарындан акшаландырымышкынның чаңгыс аай чүүлүнүң база статьялар талазы-биле үүдүп чорудуп турар.

Ам ол хөрениглерни ажыл-агыйлар иштиин орукгарын, культура-амыдырал болгаш коммунал хереглелдиг объектилерни чаартыр талазы-биле үүдүп чорудуп турар.

ССРЭ-ниң Күрагроүлетпүр системазының бүдүрүлгелеримге болгаш организациларынга күрүнеин капитал салымышкынарындан акшаландырымышкынның чаңгыс аай чүүлүнүң база статьялар талазы-биле үүдүп чорудуп турар.

Ам ол хөрениглерни ажыл-агыйлар иштиин орукгарын, культура-амыдырал болгаш коммунал хереглелдиг объектилерни чаартыр талазы-биле үүдүп чорудуп турар.

Саң-хөө курлавырларын шимченнер ажыглаар сорулгабиле төлевирлер хемчээлдерни тургузар, төпүткен курлавыр фондуларын доктаадыр талазы-биле АУК-түң чер-черде эргелеп башкарылга органнарынга улуг эргелерни бергеп. Бүгү районга хамаарыштыр бюджеттиг төлевирлерниң ниитизиг түүүн бармындаалап тура, колхозтарның болгаш совхозтарның бюджеттиг төлевирлериниң хемчээлин РАУК доктаадыр. Ажыл-агыйларның бүдүрүлге күчүзүн — черинин экономиктиг үнелелин, кол фондулар болгаш күш-ажылчы курлавырлар-биле хандырганын көрөнүн көөр. Чамдык ажыл-агыйларга төлевирлер талазы-биле чинчилелерни берип турар.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынларының, крайларның болгаш областарның агроүлетпүр комитеттериниң база эрилелдежкен республикаларның агроүлетпүркүркомларының төпүткен курлавыр фондуларынче совхозтарның, колхозтарның болгаш оскеда бүдүрүлгелериниң, киирер ландшафтарының хемчээлдерин база РАУК доктаадыр, ынчан бүдүрүлге күчүзүн база барымдаалаар. Ол курлавыр фондуларны көдээ ажылагый продукциязын болбаазырадыр база шыгжан кадагалаар талазы-биле ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелерин болгаш оске-даа тускайжыткан бүдүрүлгелерин хогжудеринге ажыглап турар. Сорулга — Күрагроүлетпүр системазының колхозтарының, совхозтарының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажыл-агый чорудар байдалдарын денгеештирери, бойдус халавыына таварышкан ажыл-агыйларга дузаламчы чедирери. РАУК-түң эргезинде социал-культура хемчеглериниң болгаш чурттаага тудуунуң, ол ышкаш материалдыг шаннал-макталдың төпүткен фондулары база бар. Олар бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының база-да мындыг фондуларындан тургустунар.

РАУК сан-хөө талазы-биле улуг эргелерниг дээрзин көрдүвүс. Оон-биле кады ол эргелер колхозтарның, совхозтарның болгаш оске бүдүрүлгелериниң база организацияларының бот-оруга-чарылга талазы-биле эргелериге чөрүшкек болбас ужурлуг. Төпүткен курлавыр фондуларынче шилчидилгелериниң хемчээлин колхозтарның чөпшээрелнн сөөгаар доктаадыр. Социал-культура хемчеглериниң болгаш материалдыг шаннал-макталдың фондуларынга хамаарыштыр чугаалаар болза, оларны бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның күш-ажылчы коллективтериниң чөпшээрелнн сөөгаар тургузар.

АУК-түң чер-черде органнарының чээлп планнаашкынының талазы-биле база улуг эргелерлиг. РАУК үр хуусаалыг чээлп бээрининң планнарын ажыглап кылыр. Чээлп лимиттерни эде хуваарын база ол чорудуп турар. ССРЭ-ниң Күрбанжымының албан черлерин РАУК-түң чагадылаанын-биле чээлп талазы-биле төлевирлерни алыы аъ чедир хуусада сонгаарладып болур.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, сан-хөө талазы-биле бергеп эргелер АУК-түң мүриндэ турун турар чугула сорулгаларны шиитпирлээринге бюджет хөрениглерни эң-не тавырымчалыг кылыр ажыглаар арганы берип турар, а оларның сорулгаларын биилнигир — продукция бүдүрерин дүргеп иемей өстүрер, социал айтырыгларны чедишкинниг шиитпирлээр.

В. СЕМЕНОВ,
ССРЭ-ниң сан министриниң орадаачызы.
(СЭТА).

СЕРЕМЧИЛЕЛ ЧОК ЧОРУКТУҢ УРЖУУ

Каяа-даа, кандыг-даа байдалда өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин шыңгыы сагыыр херек

Соок дүжүп келгеш-биле ерт болган дугайында дуурегниг медээлер кирип эгелээн. Бо айның эгезинден бээр республикага элээн хой ерт болган. Чүгле Кызылга— он сес. Оон чижектери бо. Кызыл хоорайга судмедэксперт черинің машбюрозунга электри-биле ажылдаар хонгоры хайгаарал чок каапканымдан ерт болган, когарал — 2 муң ажыг рубльге санаттынган. Печканың уреликшкининден хамааты Г. И. Костицинниң дачазынга чунар-бажың, сарай, гараж, «Москвич» автомашина ерттенген. База чижек. Кызыл хоорайның Оюн Күрседи кудумчузунга чурттап турар А. Терехов дээрэн эзирик тургаш, таакпы-биле серемчилел чок болганымдан өртте бажың элээн уреликшкининерге таварышкан.

Районнарга болган өрттерниң чамдыктары бо. Эрзин районунуң төвү Эрзин суурда Пионерлер бажыңынга ноябрь 15-те болган өрттүң когаралы 7505 рубль болган. Ол каңчаар болганыл? Котёлду одап хаап, кочегар Б. Д. Чооду бажыныңче чана берген, дүне ерт үнген. Харыысалга чок чоруктуң уржуу мындыг. Электри шугумунуң уреликтеп өскүп үнген өрттүң чижээн Аждаа суурда Октябрьская чеди дугаар бажыңга болган өрттен көрүп болур.

Бо чижектер чүнү көргүзүп турарыл? Өрттериниң болган чылдагааннары аңгы-аңгы. Ол — кижилериң серемчилелдиг болурун база катап сагындырып турар.

Статистика сан-түңүлеп ам көөрге, ол-бо чылдагаанындан үнүп турар ерт хой болуп турар. Оларны аналиэтеп хорүп, хой санныг чылдагаанарның аразынга дараазында бодалды киирери черде артых эвес: чамдык будүрүлгелериниң, ог-бүле эдлериниң кышка белеткели кошкак. Оон-биле кады өртке удур камгалал черлериниң ажылдакчыларының сагындырыглары чамдык кижилер херекке шоолуг-ла албайн турар. А ол — материалдыг когаралдыр дага чедирип турар.

Бо чылдың он айларында хоорай черлерде өрттүң саны 13 хуу, а оон когарал ийи катап оскен болуп турар. Өрттүң 12 хуузу печка одалгазының ажыглалы шын эвес чоруткаңмыдан, 16 хуузу — отту серемчилел чок ажыглаанындан болуп турар. Уруглардың от-биле ойнаа турганының уржуундан болуп турар өрттүң саны ийи катап көвүдээн. Ынчангаш одалга системазын ажыглап турар бо кышкы үеде, каяа-даа, кандыг-даа байдалда өртке удур аймыл чок чоруктуң дүрүмнерин сагымыны хандырарын ажылагый удуртукчуларынга, бажың эдлериниге, ог-бүлелерге Тыва АССР-ниң Иштики деректер килдизиниң өртке удур камгалал килдизин база катап сагындырып турар.

Кочегарларның ажылынга хайгаарал-контрольду, ылаңгыя дүнеки үелерде күштелдирерн чүүла. Ажылдың кайы-даа участогунга өртке удур аймыл чок чоруктуң тургузар.

В. САННИКОВ.
Тыва АССР-ниң ИХМ-изиниң өртке удур камгалал килдизиниң улуг инженери.

САГЫНДЫРАРЫ АРТЫК ЭВЕС

Кышкы үеже шилгээн бо үеде будүрүлгелерге, чурттага бажыңнарынга, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, участок бүрүзүүге өртке удур аймыл чок чоруктуң тургузары чүгүлә. Ол сорулга-биле өртке удур аймыл чок чоруктуң дүрүмнерин шыңгыы сагыыр. Кышкы одалга сезонунга белеткел ажылдарын чер-черге чорутаан болгай. Ынчалзажок сентелгенин хымамчалыг чоруттайн барган печкалар туруп болур. Оон-биле кады электри-биле ажылдаар үреликтерге дериг-херекселдер, электри шугуму база өртке чедирип болур. Одаа каяа печканы, электриде кожуп каяа дериг-херекселдерни хайгаарал чокка каапкаш баар чоруктардан чайлаары чүгүлә. Шак мынаар болган өрттер база бар болгай. Үстүнде чугаалаан түүлдерниге хамаарыштыр дараазында чижектерни маңаа киирип көрейн. Өвүр рәйонда Ак-Чыраа магазинниге эрткен чылын ерт болган. Печканы шын эвес ажыглаанындан болган ол ерт күрүнеге улуг когаралдыг болган. Мындыг янзылыг чижектер эвээш эвес.

Сооң берген үеде ажыглаары-биле тур тургускан суугуларны ажыглаанындан болган өрттер база бар. Ынчангаш оны тургузарда, өртке удур аймыл чок чоруктуң дүрүмнерин шыңгыы сагыыр болгай. Электри шугумунуң үрелиниден өскүп үнген өрттүң чижээн Аждаа суурда Октябрьская чеди дугаар бажыңга болган өрттен көрүп болур.

Бо чижектер чүнү көргүзүп турарыл? Өрттериниң болган чылдагааннары аңгы-аңгы. Ол — кижилериң серемчилелдиг болурун база катап сагындырып турар.

Статистика сан-түңүлеп ам көөрге, ол-бо чылдагаанындан үнүп турар ерт хой болуп турар. Оларны аналиэтеп хорүп, хой санныг чылдагаанарның аразынга дараазында бодалды киирери черде артых эвес: чамдык будүрүлгелериниң, ог-бүле эдлериниң кышка белеткели кошкак. Оон-биле кады өртке удур камгалал черлериниң ажылдакчыларының сагындырыглары чамдык кижилер херекке шоолуг-ла албайн турар. А ол — материалдыг когаралдыр дага чедирип турар.

Бо чылдың он айларында хоорай черлерде өрттүң саны 13 хуу, а оон когарал ийи катап оскен болуп турар. Өрттүң 12 хуузу печка одалгазының ажыглалы шын эвес чоруткаңмыдан, 16 хуузу — отту серемчилел чок ажыглаанындан болуп турар. Уруглардың от-биле ойнаа турганының уржуундан болуп турар өрттүң саны ийи катап көвүдээн. Ынчангаш одалга системазын ажыглап турар бо кышкы үеде, каяа-даа, кандыг-даа байдалда өртке удур аймыл чок чоруктуң дүрүмнерин сагымыны хандырарын ажылагый удуртукчуларынга, бажың эдлериниге, ог-бүлелерге Тыва АССР-ниң Иштики деректер килдизиниң өртке удур камгалал килдизин база катап сагындырып турар.

Кочегарларның ажылынга хайгаарал-контрольду, ылаңгыя дүнеки үелерде күштелдирерн чүүла. Ажылдың кайы-даа участогунга өртке удур аймыл чок чоруктуң тургузар.

В. САННИКОВ.
Тыва АССР-ниң ИХМ-изиниң өртке удур камгалал килдизиниң улуг инженери.

Бөгүн — Чехословак болгаш делегейниң коммунистиг, ажылчын шимчээшкининиң ажылдакчызы Клемент Готвальдының төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылы

РЕВОЛЮСЧУ, ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ, ПАТРИОТЧУ

«Бис нацияның мурнуста ак сеткилдиг күш-ажылдың партиязы, арын-нүүрлүг болгаш ырыг холдарның партиязы болуп туруп турар бис. Бистиң бүгү күжениишкинивистиң, бистиң бүгүдевистиң, коммунистерниң бүгү амыдыралының соруглазы— социализмниң улуг болгаш ыдыктыг эчис соруглаларын боттандырып чорудары. Бис шын оруктa турар бис! Бистиң мурнувуста ам-даа хой мөөндактар бар. Чон-биле чаңгыс аай сагыш-сеткилдээ болгаш мага-боттуу тургузуп турар бис, чон-биле кады бис, ынчангаш бүгү мөөндактарывыл ажып эртер бис». 1946 чылда Чехословакияның Коммунистиг партиязының VIII съездизиниң бодунуң ыяктелип ЧКП Төп Комитединиң даргазы, революсчу, интернационалчы, патриотчу чехословак улустуң кайгамчык оглу Клемент Готвальд сагыш-сеткилди хаара тудуп келир мындыг сөстер-биле дооскан. Оон төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чыл болганын аксы-дүжмаалышкы Чехословакия, социализмниң, демократияның болгаш депшилгениң делегейниң бо чылдың ноябрьда демдеглеп эрттирер.

Амгы үениң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң төөгүзү, социализмниң тургустугланының болгаш быжыкланының, делегейниң социалистиг системазының төөгүзү, ажылчын ангының херээ дээш, коммунизм дээш хой-хой демисел-чилериниң, янзы-бүрү чурттарның болгаш националдарның коммунистерниң күчүлүг дайынчы кезээ болур шылгарыңгай революсчуларның ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбашкан. Ол алдарлыг дайынчы хүрээлекте Клемент Готвальд база кирип турган.

Оон ажыл-чорудулгазы-биле болгаш ады-биле оон Төрээн чурттуүн төөгүзүнде, Чехословакияның Коммунистиг партиязының төөгүзүнде эң улуг ужур-дузалыг үелерге ээлеп турар бис. Объектилерге милиция ажылдакчыларының дежурныйлаашкыны камгалады сайзырангайжыдарындан аңгыда, иштиниң корум-чурумун быжыглаарынга база идиглиг болуп турар. Албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар бисте эвээш эвес. Оларның ажылын мооң адаанда киргеним чамдык чижектерден көрүп көрээлидер. «Карпаты» деп мопедти оорлап муна берген дугайында медээ» келген. Салбыр командириниң дузалакчызы милициняның сержантызы С. Д. Лудуп биле милициянер-чолаачы В. В. Губанов медээни алган, кончуг дүрген хемчет алганындан, кем-херек үүлгедип ийи шак дургузунда илереттингеп. База чижек. Республика эмнелгезиниң складында турускан медээ берикчүзүнден «Дувурээзин» медээ» келген. Таныыл болгук олче аътталыпкан. Склад эжиин үнээш, олче кирер деп турган кижи үезинде туттурган. Таныыл албанының ажылдакчылары оон аңгыда, будүрүлге черлериниг кыгап рейдилерге база киржип, күш-ажылчы эвес орулгалар алыр чоруктарыны илередириниге үлүг олар кириштирип турарлар.

Р. ГАЗИЗОВ.
Кызыл хоорхүүскомуның ИХК-зиниң чанында ведомстводан дашкаар таныыл албан килдизиниң начальнигиниң орлаакчызы.

—партияны тургузары болгаш ЧКП-ниң революсчу шинчизи дээш, капиталистиг корумчурумга удур, күш-ажылчы улустуң эрге-ажыктары дээш, чурттуң буржуаз чазаанын делегейде эң баштайгы социалистиг күүнден — Совет Эвилелин хүлээп көөрү дээш, тайбың болгаш аймыл чок чорук дээш, ССРЭ-биле найырал болгаш кады ажылдажылга дээш демиселдиг үелери холбакшкан.

Фашизм-биле улуг демисел-диг чылдарында Комитетниң Күүскомунга болгаш партияның удуртулгазынга Клемент Готвальдының хайнышкынныг күш-ажылы фашистиг дерзин ёзу-чурумга удур депшилгелиг бүгү күштерни сырый каттыштырарынче, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң организастап чорударының болгаш фашистиг Германияның тнвлээнниниң түңнелиниде чаа, улусчу-демократтыг үндезинниерге Чехословакияны катап тургузарының херээнге долузу-биле чагыртказ турган.

Готвальдының ады-биле Чехословакияга социалистиг тургузуушкуну калбартып чорудары болгаш чурттуң Совет Эвилели-биле, социалистиг еске чурттар-биле эвилелчи харылзааны болгаш янзы-бүрү талалыг кады ажылдажылганы чорудары дорту-биле холбашкан. «Совет Эвилели-биле кезээ-мөңгеде кады болгаш каждан-даа оон өскээр баспас бис», деп оон кыйгыры Чехословакияның ажылчы чоннарынга, чехословак коммунистерге мөңге чагыр болуп артып калган.

1948 чылдың февраль 22-де Чехослоак-совет найырал эвилелиниң Прагага болган съездизиниге Клемент Готвальдының хайнышкынныг күш-ажылы фашистиг дерзин ёзу-чурумга удур депшилгелиг бүгү күштерни сырый каттыштырарынче, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң организастап чорударының болгаш фашистиг Германияның тнвлээнниниң түңнелиниде чаа, улусчу-демократтыг үндезинниерге Чехословакияны катап тургузарының херээнге долузу-биле чагыртказ турган.

Готвальдының ады-биле ролюнуң дугайын сагындырган. «Бистиң хосталгавыс дээш амы-тыныл берген маадырларывыл турасхаалын баксырадырын бис каждан-даа болдурбас бис, совет-чехословак найыралга болгаш совет шериглер-биле кожа демисежин турганыыс эчис соруглаларга каждан-даа шынчы болур ужурлуг бис»— деп, ынчан Готвальд медеглээн.

1948 чылдың февральдың үттүндүрбас хүнүнде республиканың ажылчын аңгызы, ажылчы чоннары партиязының болгаш Клемент Готвальдының бодунуң дорт удуртулгазы-биле иштики болгаш даштыкы реакциянын контрреволюстуг сүлчээзин чылча шапкан. Сүлчээчилер Чехословакияны ССРЭ-дев айгылаар болгаш чуртка капиталистиг ёзу-чурумну каттай тургузарын ораллашкан.

Чехословакияның улустарының угаан-бодалынга Клемент Готвальд чазак даргазының, а оон соонда республиканың президентизиниң эргеге-дужаалынга бодуң чайынначаа-биле көргүскен массаларның шылгарайгай удуртукчузу болгаш организакчызы кылдыр артын калган.

Бүгү амыдыралының иштинде Клемент Готвальдыга биче сеткилдиг чорук, могаг чок ажылгыр чорук, массаларның ортузунга доктаамал чоруурунче чүткул, оларның хөөнүн болгаш бодалдарын экн билир чорук — аяга түүлеп шынарлар ол. Клемент Готвальд бодунга ажылчын ангының эң экн онзагай бүдүжүн — шинтпирлиин, быжыг туруштуун болгаш шудургу чоруун сиңирип алган чораан. Ону мынаар хөй миллион оон чаңгыс чер-чурттуларының, хөй чурттарның болгаш партияларның төлээлекчилери биилп чораан. Ону мен мындыг кылдыр дайын чылдарында болган дайын соолгалдеги үеде-даа ажыл үезинде биилр чораан мен. Бодуңун бүгү күштерни, биилгелерни социалистиг Чехословакияны хөгжүдүп, ажылчы ангының, коммунистиг партиязының удуртулгазынга Чехословакияның улустарының ажыл-ажыттарын, ыяктарын чедирип, ССРЭ-биле найырал болгаш ажылдажылганы бүдүрүп, Чехословакияны Германияның фашистиг дээрэнден ангыдып алырынга бүгү күштерни сорулгалаан.

Клемент Готвальдың Чехословакияның ажылчы чоннарынга, Чехословакияның Коммунистиг партиязынга, ССРЭ-биле найырал болгаш ажылдажылганы берге-дүжаалынга, Чехословакияның улустарының ажыл-ажыттарын, ыяктарын чедирип

⊙ Эртем - техникада чаа чүүлдер.

⊙ Чаа номга хамаарыштыр чамдык бодалдар.

⊙ Номчукчу хомудалдыг чагааны чүге бижий бергенил?

Ажыдыышкыннар

ОЗОН

Улус ажыл-агыйының хөй-хой адырларын чедишкинниг төгүдүрүшкө озон эргежок чугула. Үлетпүр артынчылары бадырар шоргаларны, ижер арыг суг хирлеин бээрге, оон-биле арыглап турар. Оон дузазы-биле целлюлозаны болгаш сазылыны агарды будуп, продуктуларны үрлебее кылдыр консервалап, кат-чимнелерниң болгаш могазырдың үрелип бакшырай бээрининде баш бүрүнгээр оон-биле камгалап турар.

Ынчалзажок оны будуреринге дериг-херекселлерниң керек кырында чок болганындан улус ажыл-агыйынга озон калбак-биле ажыглаттырмайн турар. Кировтуң политехниктиг институдунда тургускан биче хемчээлдиг тургузуг — ол айтырыгны шинтпирлээрининг аргаларының бирээзи.

Алюминийден кылган хааржак электротехника кафедразының лабораториязының башкылыга хемнинг чер эллээр. Агаардан болгаш кислородтан озон будуреринге ажыглаар установка ол-дур. Ажыглавры-биле кандыг-даа бажыңга оны тургузуп ап болур аргалыг.

— Дашпында бүгү-ле онзаланчак чүүлдерий бистим приборувустуң тургузуунда үнлезии өскертилгелер-биле таныдырлап болур — деп, доцент В. Пантелеев чугаалады. —Ниити хемчээлиң бичеледир дээш ток частотазын барык үзел катап ковудедир ужурга таварышкан бис. Кафедрада ажыглап кылган тускай трансформатор озонну будуреринге энергия чарыдалдарыл дыка эвээжедир артаны база берген..

Янзы-бүрү адырларның үлетпүр будүрүлгелериниде оны ажыглап эгелээн. Кировта Ленсе аттыг электромашина тудуушкун каттыжышкынында ындыг тургузугну чамдык цехтериниң хоралыг артынчыларын арыглаарынга ажыглап турар.

Тургузугларны калбак-биле ажыглап эгелээр төлээле, оны хөй-биле кажан будурүп эгелээрини маңаан керек чок. Оон тургузуу аажок бөгүүн болганда ындыг тургузутларны колгоотар азы совхозтар мастерскаяларынга безин кылып ап болур.

Г. ХАНОВ.

Киров.

НЕФТЬ «ШИШКИИЖИ»

Электромагниттиг шөлүң чамдык будумелдерин доктаамптар шынарлыын Казах ССР-ниң нефть болгаш бойдус дустарының химия институдунуң эртемденнери нефть арыглаарынга ажыглаанныр.

— Нефть чызар каттаң нефть хөй-биле оттыгын үнзүн дээш скважиналарже сугну күдүп балырыптар болгай. Ынчалзажок нефть-биле хады ол дамчыдыкчыларже киргеш, бөлбазаңрадыгланы көзүлдүр-ле нарылады бээр — деп, физика-математика эртемнериниң кандидады Б. Анисимов чугаалаар, оон үлүмчүлээш:

— Нефть хоорзалар дамчыштыр агып чоруп турда, хөлүр аргалыг.

К. НАУРЫЗБАЕВ.

Гурьев.

АНДРОМЕДАНЫҢ ЧАЖЫТТАРЫНЧЕ

Бистиң болгаш мувгаш туманныг Андромеда база хамааржың кирип турар, бистиннге эң чоок галактикаларны долгандыр оизагай «атмосфера» барын УССР-ниң Эртемнер академиязының Харьковта радиоастрономия институдунуң эртемденнери тыпканнар.

Оларның бодап турары-биле алырга, космиктиг ол объектилер хөлчөк изиг, шүүрденчек водород кадыы-биле бүргелген болуп турар. Ол галактикалар аразында хей-биле долдунган канчаар-даа аажок улуг өдүг бар хевирлиг. Бистиң галактикавыстан водород хөлчөк тыртыжыышкынныг, ол улуг шөлдүг кожазы галактикажже дамчып турар шинчилиг.

— Ол ховар дээн көргүүлерни УТР-2 декаметрлиг чаалыгларының делгээйже ап улуг радиотелескоковуүц дузазы-биле алыр аргалыг болган бис. Радиотелескоптар октаргай дугайында эң солуун болган чугула информацияны берип турар. Оларның дузазы-биле эртемденнер чырыктың херели оон миллиард чыл болгаштың оон келир октаргайны шиңгээр талыгыр ханызынче «шымның» кирип турар. Шинчалзажок хереселивистиг «характарының улам көскү болувуун» улам экижеринче чүткүп турар бис. Ол сорулга-биле интерферометрлерни чогаадып кылып турар. Республиканың «Уран» академиктиг программазын ёзулаар интерферометр кылыры уламчылап турар.

В. ГАТАШ,
СЭТА-ның корр.

Харьков.

МӨҢГҮН КУДА КЕЖЭЭЗИ

Арыглал фабриказының ажыл-чыны, күш-ажылдың доочуну, дерек сынмас орденмедальдарлыг Дуктен-оол Деспи биле оон кадайы — улус эрелилгезинин тергиин Зоя Сагдыевна оларның кады чурттаа-ла 25 чыл болган мөңгүн кудазын Ак-Довуратқын тудугжулар суггуунуң Культура бажыңынга эртиргеп.

Алтаг-йөрээл сестер, хөлүгбаштак хана солуннар астыгган, эстрада хөгжүм ойнаан, шевергни кылдыр дерип салган, аъш-чем делгээн столдар. Аян тударының бот-тывыгыр артистер база чедип келгилээн.

Кежээнин башкарыкчылары чыылганнарны столже олуртуп, ойнап-хөглеңдип, мөңгүн кудазы эртиргип турарларның намдары-биле база таныштырганнар.

Деспи Дуктен-оол — мурнакчы ажылчын, бот-тывыгыр уран түүлге база хайгыкчылыг. Бо хүнниерге «Самбажык» деп шинде киржип, чаа ролдуу ойнаарынга белеткенип турар. Мөңгүн кудазы кежээзи Дуктен-ооларга уттуидурбас, солуун болуп эртпеп.

Р. САТ.

Барыын-Хемчик район.

АЖЫКТЫГ СЕМИНАР

Эрзиниң Культура бажыңынга районуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажылдакчыларынга күш-ажылчы эвес орулга-биле демиселди күштелдирер талазы-биле оөредилгиг семинар болган.

Ацаа республиканың Дээди судунуң консультантызы С. Дорсат «Күш-ажылдың хөй-лузун, республика прокуратуразының төлээзи Л. Корешникова «Долу материвилиг харысалга» деп темаларлыг дыцнадыгларны кылган. Күш-ажылчы эвес орулга, социалистиг өнүү-хөреңгини кадагалап, камнаар дугайында тодаргай чижектер, саннар, факгылар-биле бадыткап тургаш, Юстиция министерствозунуң консультантызы Н. Каширина чыылганнарга чугаалап берген.

Район прокурору А. Дамба-Хуурак, улус судьязы Е. Даржы-Сегбе боттарының кылган дыцнадыгларынга үстүнде айыттынган доктаалдарны херек кырында найчаар боттандырып турарын сайгарып көрбүшаан, чамдык совхозларда болган организациялярда хооблу-дүрүмнү каржызыбиле хажыдып, күрүненинг, хөй-ниитиниң өнүү-хөреңгизин оорлап, самчыгдап, хууда малды доктаатгынган хемчээлден аалыр тудуп турар чоруктар-биле танышпырган.

Бо семинар-хурал дыцнакчыларга ажыктыг, солуун, өөредилгиг эрткен.

Т. КУУЛАР.

ТЫВА ТӨӨГҮЗҮНГЕ ХАМААРЫШТЫР

Амгы үениң кижизи бодуунуң, чонунуң, чуртунуң эрткен төөгүзүн билир ужурлуг. Оон башка амгы үени-даа, келир үени-даа кижи орта үтаап шыдавас. Бодунуң ниити төөгүзүн билбеске, кижи арай саарзын, бир чүвезин четпес шыкаш болур.

Тывалар, өске-даа улуг-биче хөй улустар шыкаш, узун төөгүлүг, янзы-бүрү байдалдарда чурттаан эрткеш, совет үеде сокиалистиг нацна кылдыр хөгжээн. Тываның төөгүзүнүң дугайында аңгы-аңгы номнар, монографиялар, чүүлдер хөй үнген.

Чоокта чаа ном садыгларында Тываның кол төөгүчүлериниң бирээзи М. Х. Маңнай-оолдуң **«Тыва феодализм үезинде»** («Тува в эпоху феодализма», 1986) дел ному көстүп келген.

Ортаа өөрт үезинде Тываның төөгүзүнге хамаарышкан ажылдар бар. Чогум-на ол үеде тывалар тускай улус болуп тывылгаш, нарын байдалларда чурттаан чораан. Оларның ажыл-агыйы-даа, чурт-девискээри-даа, дылызаа, аажы-чаңы болгаш культуразы-даа ол үеде турумчуп быжыккаш, хөгжүп келген. Чогум-на оон ужурукта айтыканывыс ажыл ол талазы-биле оноа ужур-дузалыг.

Номда өзек айтырыг —тыва улустуң тыптып келгенинии дугайында айтырыг. Ынчалза-даа ол улуг теманы Төп Азиянын, Мурнуу Сибирьниң улустарының ниити төөгүзүнге хамаарыштыр, ол төөгүүнүң яштинде тема кылдыр көргүскен. Ында Саян-Алтай дагларының улустарының — тывалардың, алтайларның, хакастарның харылзашкак төөгүзүн катай бижээн. Ынчангаш М. Х. Маңнай-оолдуң кылган улуг шинчилеп, ылангыя аныяк-өскенниң, төөгү талазы-биле билгилерин баймдып алырынга улуг дузалыг.

Теманы янзы-бүрү талаларындан шинчилээнин эгелеринде аттарындан-на көстүп турар: Кириллде; 1 эге. Тыва улустуң социал-экономиктиг тургузуунуң болгаш тывылганың шинчилеп келгени; 2 эге. Саян-Алтай дагларында баштайгы общинылыг (төрел-аймак) тургузугнуң бүстүп чыткени; 3 эге. Баштайгы ортаа векторде (VI—XVI вв.) Саяи-Алтай дагларының улустарында феодалдыг хамаарылгаларның тывылганы болгаш нептерээнии: 4 эге. Тывалардың (XVII—XIX вв.) социал-экономиктиг хамаарылгалары (бо эң улуг эге) 5 эге. Тыва улустуң (биче улустуң) девирлеттинии тывылганы: Түңнел. Темага хамаарышкан литератураның дамзызын номнуң соолунде киирген.

Сибирьниң болгаш Саяи-Алтайның улустарының шыгаргакгай шинчээчизи профессор Л. П. Потапов номнуң редактору. Ол дээрге «Тываларның амыдырал-чурттагазының очерктери» (М. 1969) болгаш өске-даа, хөй улуг ажылдарның автору деп номчукчулар билир. М. Х. Маңнай-оолдуң бижии турарын ёзугаар, революция мурнунда эртсмденнериниң хөй кезии Саяи-Алтай улустарыга, ылангыя Тывага, ниитилел бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң тодаргай чадазы «болур феодализм турбаан деп санаан чораан. 30 чылдарның эгезинден тура марксизчи-ленинчи методологияга үндезилеттинген ажылдарда, ылангыя Л. П. Потаповтуң-даа ажылдарында алтайзырга болгаш Сибирьниң өске-даа улустарыга ажыглыг, дарлалдыг, феодалдыг ниитилел харылзаалар турганын көргүскен. Төп Азияга болгаш Мурнуу Сибирьге феодализмни шинчилээрииге академик Б. Я. Владимирцов болгаш Н. Н. Козминниң ажылдары хаиы иети арттырган.

К. Маркс, Ф. Энгельс, В. И. Ленинниң ажылдарыга даянгаш, херек кырында төөгү документилериниң, шинчилелдериниң, археология болгаш этнография материалдарынга үндезилеп, «тургаш, М. Х. Маңнай-оол Тывага патриархалдыг демдектерлиг феодалдыг хамаарылгалар турганын бүзүредип көргүскен, феодалдыг хамаарылгалар үр үениң иштинде оңзагай болгаш нарын байдалларда тывылган деп айтыкан. Москва университединиң профессору Л. Р. Кызласовтуң бадыткал турганыга даянгаш, феодализминиң алыс үндезиниң мал ажылы эвес, чер болур (чер-биле кады оон сүтлары база) деп боттуг бадыткаан, херек кырында феодалдыг рента турганыи айтыкан, бадыткаан. Саяи-Алтайның улустары, тывалар база, кул ниитилелиниң тургузуун таварбайн, баштайгы общинылыг тургузугтан феодализмче шуут шилчий берген деп көргүскен. Кулдаңытвың чамдык элементилери тургаиын айтканы база солуи.

Бо номдан тывааларның болгаш Саяи-Алтайның өске-даа улустарының кандыг-кандыг күштүг күрүнелериниң, хаан чагыргаларының составында кажан канчаар кирип чораанын тода билип ап болур. Революция мурнунда Тываның социал-экономиктиг байдалын тода көргүскен.

Бис бодаарывыска, бо номда мындыг чүве чедир көргүстүнээн. Номда материалдыг культура дугайын хөй черде тодаргай айтып турар. Угаан-бодал культуразын база аиаа сестер-биле чугаалаан, чогум боттуг барымдаалар эвээш, марыиай эвээш. Бодап-даа көөрге, кижилериниң угаан-бодалы, сагыш-сеткиил, культуразы эне чугула демдектериниң бирээзи-ле болгай. Ынчангаш чонның ниитилел болгаш бойдус дугайында реалистиг билгилерии, угаан-бодал культуразын тода материалдарга даянып көргүскен болза ыка ёскө болур ийик. Ылаңгыя аас чогаалның база чегей ажыглаан. Улустуң ырларында, тоолларында, үлегер домактарында феодалдыг хамаарылгаларны, черле төөгүнү, ол мыкаш ниитилел бодалларын, угаан-бодал культуразының деңгээлин көргүзүп турар дыка хөй материалдар бар-ла болгай. Номга культура дугайында бир бөлүк (эге) турган болза деп болбаз турар бис.

Ниитизи-биле М. Х. Маңнай-оолдуң «Тыва феодализм үезинде» деп ному Тываның төөгүзүнге чугула салыышкыны, дыка ажыктыг ном деп саналы турар бис. Ол эртемденнерге-даа, башкыларга-даа, өөреникчилерге-даа солуи, ажыктыг шинчилел болур.

Бо номну тыва дылга үндүрери күзеккиг. Ол үлүгерде чамдык допчулаттыны бергеи айтырыгларны делгередир, таймылбырлар, бадыткалын күштелдирер, үстүнде киирген саналы өөренип көөр; оон ынай, амгы үеге шоолуг билдиикее терминнерни (архаизм болгаш историзм сестерии— этнонимнерни, антропонимнерни, эрте-дүгээл аттары) дакылаваш, таймылбырын бээр, оларның төөгү документилеринде, шинчилелдерде янзылары-биле чергелештирип тыва чугаага канчаар дыиналып чоравының киирзе тавармычалыг деп бодап турар бис. Катаптаан чүвелер база бар.

Номда киргеи чамдык чүүлдерни аажок деңгээлеп көөрү чугула. Оң-бо кижилерниң чамдык айтылгаларын илап чүве дээр янзылыг киирилээни суг арай чигзиичиг. Чажээлээрге, 119 дугаар арыида «Адазы оглун өске ег-бүлеге садыптар» деп кааны. 120 дугаар арыида «Ядыы кижилер ашпазынидан боттоттарын чижир» деп чамдык чугааларны кииргеии черле тыва кижиниң ялыс моралы будүүжүне дүүшпес. Ийи-чаңгыс хынаттынмаан чугааларны, кижиниң ядыны, ийи-чаңгыс фактылардан түңнел кылыы каары черле тавармыпас. Тываларның чаш төлге, өскүс үрлугларга хамаарылгазын — камнының, ыамактыг деп көөрүн эртемденнер чаңгыс эвес удаа демдеглээн, ону чонның «Өскүстеи өлбес» деп мергеи чугаазы-даа бадыткап турар. Каннибализмни (кижи чиир чоруктуу) кижи көөр хөөн чок, чиирткии бак деп көөрү чонның угаан-сагыжында быжыг сиңиккеи. Чонның алдын-мөңгүнге саттынмас, шак ыдыг бедик, аар үнелиг шынарларын ийи-чаңгыс кижилерниң чугаалары-биле хемелбазырар деп бааргга хомудаар чыг, шын эвес болбайн каалаар. Ону база өөрелип көөрүн авторга чугаалаар деп бодаан ийик бис.

Ш. САТ,
филология эртемнериниң доктору, профессор.

Чаа ном

Тайбың — ол дээрге кажан авазы болгаш ачазы үргүлчү сээн-биле кады чоруу-ру-дур, кажан сени долгандыр хөй-хөй ургуларның хөглүг ойнаары-дыр, ак-кок дээрден оларга чырык хүнүүн эргеледип чылыда бээрдир... Шак бо бодуун шынны Эссенге (ГФР) болган тайбың болгаш чепсегленишкинин дүжүрери дээш демиселчилерниң даймига удур чыскаалыының бичии киржикчизи билип турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮШ КАТАП — «ЕНИСЕЙ»

АБАКАН. (Красноярск край). (СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Хов). Красноярскиниң «Енисей» командазы сөөлгү чедн чылдарда мичилиг хоккейге чемпионнап алган. Сөөлгү түңнел оюнда совет командаа Швецияның «Ветланда» командазы-биле 3:3 (1:2) кыдыр ойнаан, хаймишкан. Ийи клубтуң алган саны база 5-5 болган. Ынчаи чүгле киирген болгаш боттарының хаалгазынче эрттирген мичилерни саиаар апаргаи. Түңнелиниде совет командаа 23 санны удурламкчызының хаалгазынче киирген, болуиуунче 6 санны эрттирген. А Швецияның командазы 16-ны киргеш, 4-үү болуңуң хаалгазынче эрттирипкеи. Ынчангаш красноярскылар тиилелгеии чедип алган.

Үшкү черии фиии клуб ОЛС (2 санныг) болуп, түңнел оюида норвег «Сольберг» деп команданы (0 санныг) — 6:2 (4:2) санга уттыкаи, алгаан.

Үш хүи болгаи маргылдааның түңнелиниде «Енисей» болгаи ССРЭ-ниң шилиидек командазының халдаачызы Сергей Ломанов 8 санны киргеш, эң эки халдакчы болгаи.

(СЭТА-ның корр).

спорт

ХОЛ БОМБУУ

ЭРЗИН. Районуң агроүлетпүр комплексиниң кадар ажыл-агыйы болгаш болбазырадыр үлетпүр ажылдакчыларының байырлалынга тускаткаи хол бомбүүге маргылдаа Эрзин ортумак школазының спорт залынга болуп эртпеи. Анаа ир улустуң 4. черээжериниг 3 команда киришкеи. Оюн шиейлар система-биле болгаи.

Маргылдааны сонуургап келгеи чон залга сыңыыпас турган. Ойнакчылар аразында районуң хоочун бомбүүчүлериниң ыңгыда, аныяктар Азият Баазан, Эрес Идам, Темир Бетпи, Алёна Баазандай болгаш өскелер-даа эки ойнап, эрес канпагяйны көргүскеивер.

Бирги чер дээш түңнел оюида эр улустуң Эрзин ортумак школазының база сеппелеттудүүт участогунуң командазы уштаишкан. Ол оюн көрүштүг болгаи. Дерткү оюн соонда сан ийи-ийи апаргаи. Бешки цинтирлиг оюида сеппелеттудүүт участогуиуң командазы ийи сан мүрнай бергеи. Кажан сан 11:9 турда, школачыларның капитаны Роман Биче-оол дидим ойнаан, бедик мергежилги көргүзүп турган, санны демвештиргеи. Ол-ла хевээр удурланыкчыларының сүрээлеи турарыи ажыглаан, тиилелгеи чедип алган. Үшкү черле районуң агроүлетпүр каттыжышкынының командазы болган.

Херээжең улус аразындан эмнелге командазы бирги черии бүзүредилии-биле алган.

Шапкалдыг чер алган командаларга дипломнарны болгаи эртектиг белекгерни районда агроүлетпүр комплексиниң ажылдакчыларының профсоюзтел даргазы Н. В. Сагды тывыскаи.

Солуи маргылдааларга ёзугуун хереглекчилер ниитилелиндеи, харылзаа белгелеринден командалар шуут киришпеии. Бо талазы-биле тус-тус коллективтерде профсоюзтел комитеттери түңнел үндүрери күзеиниг.

Т. КУУЛАР.

АМ КАЯА БААР МЕН

Мерген Мергенович! Силерге бо чагаавны бижиирим ужуру болза: Өскен-төрээн черим — Тожу. Сөөлгү чылдарда Чазылар суурга (ону улус Хым-Сыра сүүр деп амга чедир шын эвес адап турар) чурттап турдум. Мээң ачам Ак Сешип-оол Хойбалович Ада-чурттуң Улуг дайынынга эки турачы боон каржил чораан кижи. Оон чадырынга өзүп, ог-бүле тудуп, беш уруглуг-даа болдум. Оом эки ацынып-тывыш ажыл-агый черинден эки ацтыларымның бирээзи, улус депутаттарының район Советиниң депуталыдаа чорду.

Ачам-даа, ашаам-даа эрткен чылын чок апарган. Беш уруглуг бот-не кижи хөйнү-ле бодаар чорду, оларның эң-не чугулазы —ургларны канчаар өстүрүп, кижизидип алыры. Беш уругнуң дөртү школа назылыг. Ынчангаш Чазылар суурдан район төвү Тоора-Хем суурже көжер ужурга таварышкан мен, чүге дизе, Чазыларда школа бар эвес. 1959 чылда Чазылар суурну тудуп эгелеп турда ацаа, эге школаны тутпан чүве, ажылдап-даа турду, ынчалза-даа каш чылдар бурунгаар ук школаны билдиимес чылдаган биле хаяк казакан. Ам бо школа суурга каш ап, кижи «көрежир» деввэ апарган!?

Фронтчуу кижи-дир дээш, ачамга бир өрээл бажыңны Тоора-Хем суурга берген чүве, ацаа көжүп келгеш, ургларымны школага киирип көрелээн, улус депутаттарының район Советиниң депутаты-чедишпес-тир» дээш мени оон-даа чорду.

— Силер аза берген боор силер, бо хире аныяк-даа болзуңарза, угааныңар чаңыычал апарган-дыр аа, бистиң башцывыс ышкажыл, бистиң аи —дээш, алдыы-үстүү салыыш угаанынга аксы бөлүн бичии көстүр аныяк эр көрээн часкангылаар болду.

Бо херектиң ужурун истеп-сүрүп көөрүмге, аңныыр-тывыш черинииң Чазыларда участогунуң даргазы В. Ф. Слезиюк мээң-биле-даа, ында көдээ Совет-биле-даа дугуржулга чокка, кайның тоңап келген чүве ийик, чыл ажыг үеле ында кандыг-даа кижи биживилге чок чурттап турар таныш өөрүмге берипкен чүве-дир.

Бажың чок артканым ол. Ол-даа канчаар, бажың ниитизиниң эт-севин та кымнар «үлежип» апларган чүве. Берге-ле болчук. Канчалза, чүнү кылза эки чүвеш ийик.

Ачам биле ашаам дириг чорда кымныг байдалга таварышпаан мен. Ачам алдылап чорда беш дугаар уруумну — оглумну *божаан* мен. Кижиниң чаңын келгеш, ажок-ла өөрүп, чугаалаттынын орар чүве. — Хөөкүй уруумну аасккежиктиг, ак сүт дег сеткилдиг уруумну, хөй уруглуг боорга, амыдырал эки боор ийин, ацаа дужак-шаптык кадар чүве турбас дижир.

Араатан дайзын дайын өөскүткеш, ачамны аар балыглаваан болза, ол ам-даа дириг чоруур ийик.

Мээң мындыг байдалымны билир черлер хөй, ынчалза-даа боттуг дуза көргүскен чер чок. Бодум байдалымны дыцнадып, район прокурорунга, улус депутаттарының район Советиниң күүсхомуига чедип, өргүүдел-дилег-даа бижээн мен. Сурнан дыцнаарга, чаа, ёзу-биле эдс тургустунуп-ла турар, а чаңгыс бот-неге дуза чедирер албаска кижиниң хөңү карарар-дыр.

Эргим Мергелдей! Чагаа, домудал бижиирине ынак өөрүмнүң байдалымны ак-кара чокка аймтакш, бир-ле дугаар чагаа бижиир ужурга таварыштым, меңээ харын бижиир апарзынарза, мээң доктаамал аздезим чок эвес бе? та Чазыларга, та Тоора-Хемге, та Ийге турар мен, билдиимес ийин.

Галина АК.

РЕДАКЦИЯДАН: Кооперацияның «Тоора-Хем» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының Чазылар участогунуң ажылчыны Галина Алексеевна Актың амыдырал байдалынга боттуг дуза чедирер органнар: Тоора-Хем кодээ Советиниң күүсхомуунуң район прокурору болган улус депутаттарының район Советиниң күүсхому бөдүүн ишчи, бот-неге дуза чедиргеи уламдыктырып, боттарының ажылынга ёзу барымдаалаар, эрелгей чоруктуу уламчылап турар болганда, ам партия райкомуиуң талазыидан боттуг хемчег алыры артаан-дыр. Ол дугайында харыыны редакция манап турар.

Редактор В. С. ШАРАВИЧ.

агаар

Республикага биче булуттаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Хүндүс агаарның температуразы 15—20, чамдык черлерге 9—14 градус, дүне 22—27, чамдык черлерге 29—34 градус соор.

Кызылга биче булуттаар, хар чагбас. Хүндүс агаарның температуразы 16—18 градус, дүне 29—31 градус соок болур.

Кино

НОЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙРАЛ»: «Киносборник № 137» 11.20, «Под огнем» (1, 2 сериялы) 9.00, 12.50, 15.20, 17.50, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «В тридевятом царстве» 9.10, 12.50, «Верная рука — друг индейцев» 11.00, 14.40, 18.20, 20.20, «Оцеола» 16.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Приключения Бельчонка Мики» 10.30, «Соучастие в убийстве» 14.00, 17.40, «Тайны на крыше» 12.00, 13.50, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оранжевый пожник» 10.00, «Это было в Париже» (1, 2 сериялы) 11.20, 14.10, 16.50, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Армия трясогузки снова в бою» 14.00, «В стреляющей глуши» 15.30, 17.20 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, парти йжи амыдырал болгаш үзетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуи келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3405.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00276.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 272 (13272) | 1986 чылдың ноябрь 24, понедельник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көшээ

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ индий журналистерге интервьюзу

Индияга баары-биле болбаштыр М. С. Горбачев ноябрь 21-де индий журналистер — индий телевидениениң тайылбырлакчызы С. Нахви-биле Пресс траст оф Индиа (ПТИ) агентилелдиң түскай корреспондентизи А. Балу, Юнайтед нюс оф Индиа (ЮНИ) агентилелдиң түскай корреспондентизи К. Г. Джозлекар, Бүгү-индий радионуң чеңгине директору Харин Авастхи-биле ужурашкан болгаш оларның айтырыгларынга харылаан.

М. С. Горбачев. Индия-биле ужуражырывыс улуг сонуургал-биле манап турарымны хамыктың мурнунда чугаалаарым күзээн ийик мен.

Совет кижилер Индияны онзагай көрүп турар. Индий улусту хоочун өдүүжүс, идегелдиг эвилел кылдыр көрүп турар бис. Бистиң харылзаалар-бистиң даштыкы политиказыста онзагай черии эзелеп турарын моон мурнунда чугаалаан болгаш ам база катап чугаалаар болай-дыр мен. Индий улуска хамаарыштыр бистиң улустарывыстың ханы нарыралдыг сагыш-сеткилии Совет Эвилелиниң, совет удурлулганың, даштыкы политиказы Индияга хамаарыштыр барымдаалап турар деп чугаалап болур бис деп бодаар мен.

Бистиң чоокувуска хамаарыштыр индий киништелде, индий улуста ханы чаагай сагыш-сеткилди илергейлээринче чүткүлдүг индий чазактың политиказындан база доктаамал бүлүмчилиг болгаш Индияга ам-на ажыл-агыйлыг харылзаалар-бистиң ханы-биле үндезилеп турар мен. Ооң туразында бистиң харылзаалар-бистиң тургустунарынга ооң салыышкының бедии-биле үнелеп турар.

Социализминиң делегейги болгаш нашпал хосталганың делегейин, хөгжүлдениң делегейин төлөөлээн Совет Эвилели болгаш Индия боттарының улустарының эрге-ажыктары, бүгү улустарның эрге-ажыктары дээш хөй чылдарда, он-он чылдарда чаагай үре-түмистиг кады ажылдажып турар. Ол дээрге экп үлегер-дир. Ол харылзаалардың улам-на сайзыраарын күзеп турар бис. Ол дээрге кол чүүл-дүр.

Ынчангаш Индия-биле ужуражырым манап турар-мен. Индий дыңнакчыларга, номчукчуларга, телекөрүкчүдерге бо допчу чугаамны Совет Эвилелиниң бүгү улустарының өнүзээннилеп чүректиг ханызынган иэик байырны оларга ам чедирбишаан, доозар болдаан ийик мен.

Ам ажылдан киришпээн.

Айтырыг: Дээрги Горбачев, Женевадан Рейкьявикке чедир Силерниң оруунарыңар улуг сонуургал-биле хайбаран турдувус. Ол дээрге бир ажыл үе-чадалар-дыр. Моон сонгаарры ортукы канчаар көрүп турар Силер?

М. С. Горбачев. Силер бистиң шуптувусту дүвүрелиг турар эң кол айтырыгны салдыңар. Болаш көөрүмге, Женевага бистиң ужурашканывыс соонда талгыгла чыл эртикен-дир.

Женева чугула ужур-дузалыг болган деп үзүлге ап бүүрел турар мен. Ол ужуражымышкын Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының удурлуктуларының политиктиг чугаалажымышкынның катап эгелээрин болдурган. Ол безин чугула болгай-ла. Чугаалажымышкын турда — бот-бодуңуң туружуңга билип алыр болгай. Чугаалажымышкын турда — дилээшкиннер үргүлчүзин турар дээнин ол. Чүү-даа болза Женеваның балансынга хамаарыштырын болур бир эки чүве ол.

Чугула дугуржуп алыышкыдыр турган. Бистиң АКШ-тың президентизи-биле ат салгапывыс түңнел документиниң аңаа хамаарыштырын туралын ол. Ында мынчаар айыткан: ядролуг дайынны болдурбас болбас, аңаа тиилээр тала турбас. Бо дээрге политиктиг көңүүр чугула бадыткаашкын. Бо дээрге ядролуг бичии, кызыгаарлаттынган, кезек дайынчарны күзеп азы боон болур деп бодап турар бүгү кижилерге харыы болур. Бир эвес Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының удуртукчулары ядролуг дайынны болдурбас деп үзүлээп көрүп турар болза — ядро-космостуг чүс чылга харылаан турар чаа политиканы ажылдан ында ырыынга ол көңүүр чугула эге бөзүм болур ийик.

Аңаа база бир көңүүр чугула бадыткаашкан турган чүвескайы-даа тала шериг талазы-биле артык күштүг болурунче түткүвес деп ында айыткан. Бир эвес бо дугуржулганы эдерер болза мынчаарда кайы-даа тала шериг талазы-биле артык күштүг болгуун эвес, а деп үнделиниг боо-чепсекти дүвүреринии айтырыгларын бодаар ужурлуг.

Совет удуртулга Женевага бодунга алган үүлгэлелеринге шынчы бооп турар

Ол түүлдерин чамдык фактылар-биле бадыткаар болдаа тур мен. Ол дугайын чугаалаары чугула, чүге дизе, олар бөгүн-даа ужур-дузалыг чидирбээн.

Бистер Женева соонда мораторийин үзаткан бис. Ядролуг чепсекти үе-чадалап кызырар болгаш ону 2000 чылга чедир үзүткээр дугайында 15 чыл иштинде боттанылыр калбак программаны бистер бүгү делегейге январь 15-те санаалаан бис. Женева соонгары бистиң санаалдарывыска, бис болаа көөрүүтсе, чепсекти эдерер бүдүрер чорук-биле демиселлиг айтырыгларының талазы-биле көңүүр чугула идеялар база турган. Стокгольм дугайын чугаалап турарым ол: бис аңаа боттуг санаалдарны киирген бис. Ол чорук бо чугула шуулганы чедиишкиниг доозарын болдурган. Стокгольмның ужур-дузалыг бедии-биле үнелеп турар мен. Бистер, оон ынай, химиктиг чепсекти хоруур болгаш үзүткаар дугайында дугуржулганы шинчилеп турган бис.

Бо бүгү түүлдер Женева соонда болган.

Адактың сөөлүүде түл дизе, бо чылдың чайынында социалистиг өске-даа чүүттар-биле кады аңаа боо-чепсектерни болгаш чепсектиг күштерни кызырар талазы-биле улуг санаалы кииргенивис болур. Моон аңаан түүлдеримни түүле санап каар-даа болза Совет Эвилели Женева соонда харылсалгалыг-биле хөделип турганын бадыткаарывыс четчир-дир. Ядролуг чепсекке хамаарыштыр алырга ядролуг боо-чепсектерни эдерер бүдүрерии кызырарынга биттүг базым болдуумаан. Үүнүл-даа мурнуна бо айтырыглар талазы-биле Женева чугаалажымышкыннарын айтып турарым ол. Ол айтырыглар шүүгаштаалып калган. Ынчалза-даа бистер бо таварылгага безин конструктиниг, харылсалгалыг хандан турган бис. Женевага тургустунган мунгаштаган байланды барымдаалаан, бүгү ажыл-херекти сөкпатказ, социгарладышкын чокка ужуражырын АКШ-тың президентизинге санаалдаан мен. Чугаа тайбыңның салымчедип алыр бодаа турары технологтуг чеднишкиннер дээш Америка болгаш делегей кандыг аар өртектиг төлээр апаар даарын бодаа көрөөлем.

Силер, Индияның төлээлекчилери, оон-биле чөпшээрежип болур силер бе? Америк үлетпүрүүн болгаш өртемниң кандыг-бир технологтуг бедиктерни чедип алыр дээш бүгү сарыылдыг кижи терелгеген ындыг халапты айыыл-биле чөпшээрежип шыдавас.

Ол-ла технологтуг болгаш техниктиг, өртем бедиктерни космосту тайбың шинчээдип алырының программазын боттандырып турган, чүге чедип ап болбас деп? Бис чогум-на оны санаадан турар бис. Совет Эвилели ол талазы-биле санаалы Каттышкан Нациялар Организациязынга киирген.

Бо бүгүнүн дугайын хамыы-биле сайгарып, көрүп болуур бис. Бис космос-биле кольдуунда «сөөн» деп чугаалажып, аңаа шагда-ла ажылдап, оон иштинде Индия-биле кады ажылдап турар бис.

Ынчаарга, бир төө ол ындыг болганда, тайбың космосту дамчыштыр, улустар аразының кады ажылдажылгавына үндезилеп, оны шинчээдип алырын дамчыштыр технологтуг чеднишкиннерже үнүп болур чүүл болза, ындыг айтырыг тургустунуп келир-дир. АКШ-тың администрациязының СКИ-ге чогум-соонуургалы түдел ынчаш. Мында херектиг ужуру технологтарга эвес-тир. Оон АКШ-та-даа, бүгү делегейде-даа хөй санныг эртем-деннер бар-дыр.

Америк администрация болгаш АКШ-тың шериг-үлетпүр бөлүүктерин бистеп эртип, мурнаар, космос дамчыштыр шериг талазы-биле артык күштүг болурун чедип алыр деп турарлар. Стратегиг дең дайынга, бир дең аймак чок чорукка Америка таарзынмайн турар. Космоска тергиндээр нация Чер кырынга база тергиндээр апаар деп бодунуң үезинде Джонсон чугаалаан болгай. Политиктер болгаш шериг-үлетпүр комплекизининң төлээлекчилери олче сундуга бергеннер. Чогум-на мынчаңгаш кол айтырыг ында болуп турар. А оон-биле бис чөпшээрежип шыдавас бис. Мен бодаарымга, кым-даа чөпшээрежип шыдавас. Экономика, алызында барып, чон-даа оон ажыкты чедип алыр үүнө дең. СКИ төлевилелин АКШ шак мынчаар көргүзерин ораладажып турар. Ынчалза-даа ол мегелээшкиннир. Үүгле мегелээшкин эвес, харын Рейкьявикке бистиң дуржулганывыстың оруунга кол мооңдак болуп турар.

Шериг талазы-биле алырга, СКИ дээрге боо-чепсекти эңдере будүрериниң чаа үе-чадазы, ол дээрге боо-чепсектиг чаа хевирлериниче, космостуң боо-чепсээнче шилчимишкин-дир. Бо чорук делегейиниң дүшкүүрлүг чорууп кошкатпас, а оны улам шапкыны-биле күштелдирери билдингир. Политика талазы-биле алырга, бир эвес СКИ-ниң программазы боттаны бээр үүнө болза, чугаалажымышкынларны чоруткавының ажыы черле чүү деп? Шериг-үлетпүр комплекизининң болгаш милитаризмниң авантюристериниң сорулгаларын чиигедирии кым күзээр боор? СКИ стратегтиг байдалды доктаамал эзес болдуруп, бүзүрелжилгени быжыглаваин, а харын оны улам үреп, каразымыр чорукту өскүдер. Бүзүрел чок чорук улгадыр. Бодамча чок шинтпирлериг байдал тургустунуп келип болур. Чогум-на мынчаңгаш американнар болгаш делегейниң бүгү киништелдиг СКИ делегейни кайнаар ап-пар чыдарын шупту бодап көөр ужурлуг.

Адактың сөөлүүде СКИниң экономиктиг талазын көөрү чугула. Ол — ёзулуг хөнтек маңгыс-тыр. Америк медээлер ёзугаар алырга, аңаа эң эвээш дизе-ле триллион долларны, а өске медээлерден алгаш көөрге — ийи триллион долларны чарыгдаар. Бо чорук Америкага согуушкунну таварышпырар, бо чорук шак ол маргылдаага киржир ужурга таваржыр чүттарга согуушкунну таварыштырир. Түңнелинде барып, хөгжүл орар чүттарның чугула айтырыглары болгаш хереглелдери ол хевээр артып калыр. А ол айтырыглар тергиин улуг. Америк улус боду-даа, совет улус-даа, делегейниң шинтилежилгеен-даа ол планны бу бүүрү шаап, моөр ужурлуг деп бодаар мен.

СКИ деп бис кортпас бис. Бир эвес америкалар СКИни уламчылаар чүве болза, чүмү кылырывысты бистер боданыын алган бис. Мынчаладаа ону бис шинээ албаан бис. Америка баш удур билир арга чок уржуктарлыг хеделиишкиннерже делегейни чыган турар-дыр. Ону делегей билир ужурлуг.

Бис Индияның туружун ажок үнелеп турар бис. Делегей байдалы канчар баарыл дээш бо айларда чидиг лемпселге тайбыңга ынаар Индияның үүг — камчаардаа ажок улуг ужур-дузалыг болгаш улуг үнелиг фактор болуп турарын чугаалаар ужурлуг мен.

«Делиниң алдыынның» туружун бис билир болгаш үнелеп турар бис. Оон бүгү кыйгырыгларын бис алган Солгаш аңаа харыыларын бергенивисти чугаалаксадым. Индияның, «Делиниң алдыынның» дүвүрелин Совет Эвилели дегже үлежип турар, чидиг айтырыгларны шинтпирлээриниң оруун тывар дээш кады ажылдаарывыга ол белеп.

Айтырыг: Рейкьявиктеи америк таланың обталаарынын ораладажыышкынары турзаза, аңгы канчы тургустунган байлал ораладаа болза. Силерниң ораладаа чүге талаксаар-биле ол чүүлдерни ынаар-моорга чедирбээнивис? Ынчангаш бистер Силерниң ынчаарны мен бээн хөөн калган бүйдалдыг деп чугаалаар ийик ken. Моонун шын ирги бе? Силер бөгүн чамдык үениң муриулагыышыдан артык шынгыы, оон артык хорадаан мшкаш-тыр силер.

М. С. Горбачев. Мен болуунуң ындыг аймым-биле сеткил дүвүрээшкинил илереидир бодаан мен. Моөң туруштарны мурнундагызы мшкаш ол хевээр арткан. Ол чорудулгага эки делегейже улганган дорт оруукче үнер арганы бербес, делегейниң хөй-инитизиниң медерелин будуулгар болгаш ужуражымышкынның түңнелдерин суларазыр сорулгалыг янзы-бүрү, ужур-дузалы шоолуг эвес, бичии чугаажыгаштар аразынга Рейкьявиктиң түңнелдерин шынаа-ла чиде бербезин дээш мен, совет удурлулга моөң бүгү эң-көрүмбиле бир дөмөй, дыка дүвүреп турар мен. Ындыг дүвүрээшкин моөң чугаамның аянын өскертпкеп. Ынчалза-даа бистер —өскерилбес оптимистер улус болгай бис. Бистер тайбыңга ынак угланыышкынга бердинген болгаш, ол чорудулганы камгалап арттырар база ону бурунгаар шимчедир дээш ам-даа хөйүү кылыр аңаар бис. Ындыг-даа болза, көөрүүтүг ийи таладан түзар болза эки деп чугаа бар болгай.

Айтырыг: Силер даштыкы политиканга чаа угаан-бодалдың чаа ёзу-биле көрүүшкүүнүн эргежок чугулазының дугайын чугаалап турар-дыр силер. Ынчангаш бистер Силерниң ындыг медеглелдериңер-биле улуг сонуургалдыг таныжып турар бис. Чижээ, Силериниң Владивостокка чугаанар-биле. Ол ССРЭ-ниң Азиада политиказында канчаар идегерттиниң турар ирги?

М. С. Горбачев. Солун айтырыг-дыр. Чугула, улуг ужур-дузалыг.

Бистиң чаа ёзу-биле угаан-бодаавысывыс амгы чүс чылдың эрек кырында байдалдарынга үндезилеттингеп деп-оны мынчаар билип турар бис. Бистер шуптувус чангыс хемө иштинде олурарывыс тодаргай апарган-дыр. Ядролуг космос чүс чылы камгалаттынын артарының, кижи төрелгеттинин дирис артарының айтырыын кандыг-ла-бир тустуг чүттарның эвес, бистерниң шуптувустуң мурнуувуска салган. Ол дээрге бистиң киити айтырыывыс-тыр. Оон ужурунда бистер боттарывыс-

(Уланчызы 2-ги арыында).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

Партияның XXVII съезжизиниң айтыышкынның барымдаалал, министерстволар болгаш ведомстволар, чер-черниң партия, совет, ажыл-агый органнары социал адырны хөгжүдеринде, чүрттелга бажыңнарын, культура-амыдырал объектилерин тударынче улуг кижизидегейин үндүрүп турарын демиселээн. Ниитизин-биле чүрттә 1986 чылдың төс айларының дургузунда чүрттелга бажыңнарын ажыглалга киирери эрткен чылдың ол-ла үезиниң деңнээрге — 14, школаларны — 13, школа назыны четпээнирниң аңбан черлерин — 27, эмнелге болгаш поликлиникаларын — 60 хуу улгаткан.

Оон-биле кады хөй саннын министерстволар болгаш ведомстволар, улус депутаттарының Советтери ол угланыышкын бүгүлээр бодунуң ажыл-чорудулгазынга эргежок чугула эде тургустуунуушкуну-ну хандырбаан, социал-культура комплекизининң объектилерин тударын үндезилеп-биле ажыжирии чедип албаан, ону мурнукузу мынаан өйгеш чоруун деңээ кылыр көрүү турар. Чүрттелга бажыңнарының, магазиннериниң, эмнелгелериниң, профтеүчүлиилелериниң, дээди середилге черлериниң, клубтарының тударын, спорт тудугларын планныг онаалалардан хоорадан, багай тудуп турар.

1986 чылдың январь-сентябрь айларында ССРЭ-ниң Хөмүүлүл үлетпүрүүн министерстволуу, ССРЭ-ниң Көлээ ажыл-агый машина тудуунуң министерстволуу, ССРЭ-ниң Мал ажыл-агыйының машина тудуунуң министерстволуу, ССРЭ-ниң Машина тудуунуң министерстволуу, ССРЭ-ниң Хлеб продуктулар министерстволуу чыыда планнаттынган чүрттелга бажыңнарының тудуунуң чартыынган эвээжии ажылдалга киирген. Астрахань, Кемерово, Чита, Тула областтарда ону 40 хире хуу ажылдалга киирген. Чүрттелга бажыңнарының тудуунуң программазын ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомуу, Армян, Грузин, Үзбек, Молдав эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, РСФСРниң хөй областары, крайлары болгаш автономнуг республикалары күүседиргеп. Эртеен үениң иштинде катып хамаалалның чаңгыс-даа объектизин Иванова, Горький, Орел, Рязань областарда ажыглалга киирбээн.

Школа назының четпээнирниң албан черлериниң тудуунда эң-не улуг хожудаашкынны ССРЭ-ниң Радио үзетпүрүүнүң министерстволуу, ССРЭ-ниң Станок-тудуунуң үлетпүрүүнүң министерстволуу, ССРЭ-ниң Харылзаа үзетпүрүнүң министерстволуу, ол шыкаш Новгород, Смоленск, Томск областарда болдурган. Ында ол объектилериң чылда хемчээлиниң дерттүң биринден эвээжии ажыглалга киирген. Өредилгеге чылының үезинде ипти билиг школаларын ажыглалга киирер талазы-биле онаалаларны Мостооркүүском, Кыргыс ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиң күүседип шыдаваан.

Ындыг байдал ССРЭ-ниң Чөөн чүк тудуг министерстволуу, ССРЭ-ниң Урал-Сибирь тудуг министерстволуу, ССРЭниң Сонгу-Барыын тудуг министерстволуу, ССРЭ-ниң Мурнуу чүк тудуг министерстволуу, ССРЭ-ниң Нефть-газ тудуг министерстволуу сонгал ужур-дузалыг объектилерииң тудуун колдадыр көөрүн хандырбаанының, оларның керээлеп хөй организациялеры оны багай чорудуун турарының уражуундан болгаш.

ССРЭ-ниң Күрпланы, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазы, министерстволар болгаш ведомстволар чүрттелга-хамаалы тудугиүн озуп турар хемчээлин эргежок чугула материалдыг курлавырлар-биле хандырар талазы-биле дээштиг хемчеглерин ап чорутпаан. Сонгал ужур-дузалыг объектилериниң планнаашкынында чогуур корум-чуруумну тургуспаан, чүрттелга бажыңнарының шуушттуруглуг тудуун организастап чорударынга эргежок чугула белеткелбаш удур корлунмээн.

СЭКП ТК-ниң санап турары-биле алырга, айыттынган четпестер хөй таварылгаларда эвилелдешкен республикаларының Министрлер Чөвүлелдерн, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары, чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары социал-культура адырының материал-техниктиг базазын улам ынай быжыглаар талазы-биле шинтпирлиг өскерлиишкинни ам-даа боттандырып чорутпаанында, чүрттелга шөлиир ажыл төлээде, ведомстволарга чагыртқан организациялариың ажылын үндезилии-биле даа турузарын иегээн. Чүрттүп мурнакчы коллективтериниң үлегерин ёзугаар ол тудугларга ийи үелчелиг шинтпирлиг ажылды организастарын, апаа эргежок чугула будуруге болгаш амыдырал-чүрттелга байдалдарын турузарын министерстволарга болгаш ведомстволарга сүмелээн. Ол айтырыгларны херек кырында шинтпирлээриге доктаамал контролдуг турузарын, организакчы болгаш политика-киижизидиглиг ажылды үелелерин, кадрларга иегелдеин, планнарның күүселдеин дээш эргелел ажыраалышкын ажылдакчыларының хуудаа харыысалгазын болдуруп министерстволарның болгаш ведомстволарның партия комитеттерниге сүмелээн.

Бажыңнар тудуун кылып турар комбинаттарда болгаш көөрүүде тудуг комбинаттарында будуруге күүселериниң ажыглалын үш ай хуусаада толаргай сайгарып көөрүн, тургустунган будуруге күүселүүн эгидиге бөзүрин улгаттырар, чүрттелга бажыңнарының болгаш социал-культура объектилериниң кезектер комплектилерин будуруп үндүрериң ажыглалга белеткээри болгаш ведомстволарның партия комитеттериге сүмелээн.

Бажыңнар тудуун кылып турар комбинаттарда болгаш көөрүүде тудуг комбинаттарында будуруге күүселериниң ажыглалын үш ай хуусаада толаргай сайгарып көөрүн, тургустунган будуруге күүселүүн эгидиге бөзүрин улгаттырар, чүрттелга бажыңнарының болгаш социал-культура объектилериниң кезектер комплектилерин будуруп үндүрериң ажыглалга белеткээри болгаш ведомстволарның партия комитеттериге сүмелээн.

Бүгү социал комплекстин объектилерин ажыглалга киирериниң бо чылда тургускан планның долу номенклатурага чугаа чокка күүселер, өрээжок чугула белеткелдиг турузар талазы-биле долу хемчеглерин ап чорударын эзимелдешкен республикаларның комвартаваларының ТК-ларындан, партия крайкомнарындан, обкомнарындан, СССР-ниң министерстволарындан, ведомстволарындан, улус депутаттарының край болгаш область Советтериниң күүскомнарындан, партия, профэвилел, комсомол организациялариндан партияның Төп Комитединиң негээн. Горький автозаводунуң, Волганың автозаводунуң болгаш өске-даа мурнакчы будуруглериниң социал айтырыгларының турген шинтпирлээри-биле немелде аргаларны ажыглаарының эгелекчи санаалдарын кеңгередир талазы-биле организакчы ажылды күштелдирер. Тудугнуң ажыл-агыйының машина тудуунуң министерстволуунуң, ССРЭ-ниң Харылзаа үзетпүр министерстволуунуң, ССРЭ-ниң Хлеб продуктулар министерстволуунуң коллегиларының кичээнгейин партия Төп Комитединиң үлегерлиг, болдуунган хожудаашкынының ажыл-агыйлыг болгаш деңнээлиг чорударын, социал-культураның б ү г ү объектилерин чогуур үезинде ажыглалга киирерин чедип алыр талазы-биле, ведомстволарга чагыртқан организациялариның ажылын үндезилеп-биле даа турузарын иегээн. Чүрттүп мурнакчы коллективтериниң үлегерин ёзугаар ол тудугларга ийи үелчелиг шинтпирлиг ажылды организастарын, апаа эргежок чугула будуруге болгаш амыдырал-чүрттелга байдалдарын турузарын министерстволарга болгаш ведомстволарның партия комитеттериге сүмелээн. Чүрттелга бажыңнарын болгаш социал-культура объектилерин ажыглалга киирериниң чыл планның айлар, кварталдар ажыы-биле улам-на дең-дескн хуваар, нормативтиг хуусаалларга чиге дүүштүр оларны тудар талазы-биле тодаргай хемчеглерин алырын ССРЭниң Күрүүдүүнга, ССРЭ-ниң Хамаатыны күрүүдүүнга, ССРЭниң Агроүлетпүркүркомуунга, тудугнар болгаш өске-даа министерстволарга болгаш ведомстволарга сүмелээн. Ол айтырыгларны херек кырында тударга талазы-биле тодаргай хемчеглерин боттандырар.

Социал-культура тудуунуң болгаш чоокга түрмекчел садарының хереглелдерни будуруп хандырары-биле линолеумну, шыыг кыдыр плитканы, дээлир шывар будуур болгаш өске-даа шеверлээшкин кылыр материалларны, санитар-техниктиг дериглерни база приборларны будуруп калбартыр дугайында санаалдарны белеткээрии болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиңге киирип, көөрии ССРЭ-ниң Күрпланынга даасканын.

Будуруглериниң эвес тудуг объектилеримге фондуларны арбыладыр тускайлаарыңа материал-техниктиг курлавыр-биле чогуур үезинде четчелел бээрии, тудуг организациларының чагыгларын бүүраар бо херекке моөңнеп садыглаарынче калбаа-биле шилчиварии ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга, ССРЭ-ниң Күрүүдүүнга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң Даргазы Н. И. Рыжков кадайыбиле, албаниың өске-даа кижилерии үдеп каан.

Индерландының чазак баштыңы-биле кады даштыкы херектер министри Х. Ван ден Брук база чорупкан.

* * *

Улуг чорудуруның мурнунда калчы совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязын чорутқан.

(СЭТА).

МОСКВАДАН ЧОРУПКАНЫ

Индерландының Премьер-министри Р. Любберс кадайыбиле Москвадан ноябрь 22-де чорупкан. Совет чазактың чалаңы-биле ол бистиң чурттуускага ээш-чорук кылып чораан.

Аэродромга Премьер-министрни СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүүн, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков кадайыбиле, албаниың өске-даа кижилери үдеп каан.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ
индий журналистерге интервьюзу

(Тоичүзү. Эгези 1-ги арында).

тың даштыкы политикавысты бүгү делегей нинтилежилгевинче угландырып турар бис. Ядролуг аймыл-халантан кижи төрелгетеннің сайзыралыч камгалап алыры бистиң нинти соруглавыс боон турар.

Азы экологтуг айтырыгларны ам көрээлиҗер. Ол айтырылар эң-не шыңгызы-биле тургустунуп келген. Ол дээрге чүгле бүгү чурттарның азы ажылдажылгазынга үндезилээш, ам шинтирлеп болур айтырыглар-дыр. Бүдүн-бүдүн диттерниң безин ядыы-түрениргизиниң, хегжүлде чогунуң, хожудаашкыныңың айтырыглары-дыр. Ол айтырылар кичээнгейден чайлап, шинтирлеттинмейн артык каап шыдавас. Ол айтырылар делегей политиказының сонгаларыңче болгаш эжиктеринче шуут-ла кирер соктап келген.

Бистер шуптувус айтыг-аңгы боон, тала бүрүзү шилип алган идеологиялыг, кандыг-ла-бир политиктиг системаны хүлээп көөр, аңгы-аңгы шажың чүдүлелиг болгай бис. Ол бүгү ындыг-дыр. Ынчалза-даа амты чеде бистер шуптувус бот-боттарывыстан дыка хамаарылгалыг апарган бис. Ындыг болганда, бистер мурнукузундан ескерликлер угаан-бодаар ужурлуг-дур бис. Бистер улустар арасынга чаа ёзулуг харылзааларын тургузарының аргаларын идепкейлии-биле дилеп тывар ужурлуг бис.

Оларны тургузарынга Азия ышкаш, ол хире канчаар-даа ажок улуг шинтир чурттарының идепкейлиг киржилгезин чок болур болза, ол бүгү чорудулга боттуг эвес чүүл болур деп бодаар мен. Азия дээрге —Индия база-дыр. Кы-дат база-дыр. Совет Эвилелин база-дыр, ол дээрге, миллиард-миллиард кижилер, дыка хей улустар болгаш күрүнелер-дир. Бо темаларга ийи удаа беседалашканывыс дээрги Раджив Ганди-биле бодалдарывысты илередип, солушканывыстың соонда, бистерниң бодалывыс дөмей хире болган: ол айтырыг Азинга кандыг-даа берге турган болза, а ол сынныг-ла бедүүш эвес боон турар, ол динге чаа-чаа шинтирлээшкиннерин дилеп тыварын бүгү талазы-биле калбартыр керек. Бистер ону канчаар көрүп турарывысты Владивостокка чугаага илередирин оралдашкан бис. Амгы чеде бистер Азия девискээринге дыка хей сан-ныг — бичии-даа база орту-мак-даа күрүнелер-биле политиктиг чугааны идепкейжидип турар бис.

Ол херектерге Индияның улуг салыышкынынга болгаш аңаа оон-биле демниг чөделиишкинге мнанып турар бис. Азия чорудулгазынга хамаарыштыр бистиң бодалывысты Кыпаткада чедирип турар бис.

Бүгү чурттарның бот-тускайлаң ийилип алыр, бодунуң салым-чолун, политиктиг системазын, күрүне тургузуун тодарадыр эргенин бис күлээп көрүп турар бис. Ол эң-не чүүл болур ужурлуг. Чүүттарның амыдыралынга, ында боон турар иштики чорудулгаларже холгаарлап көрүнүнүң кандыг-даа оралдажышкынаның үлээп көрбейн турар бис. Оон кайы хире бергезин көрүп турар бис. Кезээде демисел-

ССРЭ-де информатика, саналга техниказы, машина тудуунуң талазы-биле улуг программаны боттандырып чорудуп турар. Ол чорук Индия-биле кады ажылдажылганың аргаларын база калбартыр. Ийе, ол талазы-биле кандыг-бир чүүлүг аян-чорук үезинде база шинтирлээр бис. Оны эңдыызында чугаалавас мен.

Бодунуң бот-тускайлаң, хамаарышпас чоруу дээш ниитидий улустуң демиселин бис кезээде улуг хүндүткел-биле көрүп, оон тайбыңга ымак угланыышкының деткип, камгаланыр аргазын бы-жыглаары дээш оон салыш човаашкының кезээде билиишкин-биле көрүп келген бис.

Бистиң эртем-техниктиг харылзааларывыс, культура харылзажылгаларывыс, туризм калбарып хегжүп турар. Ол улустарны чоокшулаштырып, оларның пайдалыг быжыглап турар.

Бараан сөөрылгазында, салыглажышкында чамдык айтырыглар тургустунуп келген, ынчалзажок ам совет-даа, индий-даа тала чогумчалыг ажылдап турар, бараан сөөрылгазы улам озер.

Бистиң кады ажылдажылгавыстың, бүгү совет-индий харылзааларның келир үези эки деп бодап тур мен. Индия-биле харылзааны канчаар тургузарыл дээр айтырыг бистө чок. Бис Индияны улуг шинтүвүс деп көрүп, оон делегей чорудулгазына бүгү-ле адырлар талазы-биле кирип турар ажок улуг салыышкыныңы үнелеп турар бис.

Айтырыг: Дээрги Чинги-ниге секретарь, совет-индий найырал дугайында, бистиң чурттарывыстың аразынга 15 чыл мурнунда ат салган Керээ дугайында айтырыгга доктаавасп тур мен. Делегейниң амгы байдалынга дүүштүр үк Керээни чугула документ деп көөр ужурлуг бе?

М. С. Горбачев. Ийе. Мен бодаарымга, ол Керээ болгаш оон ужур-дузазы чүгле совет-индий харылзааларбиле кызыгаарланмас.

Силерниң чуртуңар-биле найырал дугайында Керээге ат салып турган, бис хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң болгаш Индияның эрге-ажыктарының дугайында бодап турган бис. Ол билдингир. Оон-биле кады ол Керээниң үндезинииге кады ажылдажылганың хөгжүлдеэн база ону боттандырып турган үеде чедип алганывыс бедиктер, ол харылзаалар, ындыг болганда Керээ боду база өске чурттарга эки үлегер деп чугаалаар арганы бүгү берип турар-дыр. Амгы үеде, кажан бис делегей байдалын экижидериниң оруктарын дилеп тыварының дугайында, янзы-бүрү социал системалар-биле тайбың кожа-келбээ догуиналашкынны быжыглаарының дугайында чугаалап турувуста, кады ажылдажылганыг ындыг үлегерни, күрүнелер аразынга харылзааларының ыңдыг үлегери — бүгү кижи тарелгетеннің улуг чедип алышкыны-дыр.

Бо хире хей чылдарда дыка үре-түңелдиг кады ажылдап келдинивис, бис-даа хамаарышпас чоруузуусту чидирбээн бис, Индия-даа бодунуң хамаарышпас чоруун чидирбээн, ол талазы-биле когараалга таварышпаан. А хөйүү чедип алган бис. Ынчангаш бистиң харылзаалары-вывыс делегей политиказының күүлүг фактору апарган.

Керээ—төөгү эвес-тир. Ол бөгүпгү-даа хүн, ол—бо хүннериң, бистиң үевистиң дириг практиказы-дыр.

Айтырыг. Дээрги Чинги-ниге секретарь, Силер совет-индий харылзаалар дугайын чугааладыңар. Бистиң ийи чурттарывыс аразынга улам хамы экономиктиг болгаш эртем кады ажылдажылгазы дээш чүүү саналдаварынарны билип алыксап тур мен?

М. С. Горбачев. Бо айтырыгны Делиге кыдыр артырып алыыл аа. Дээрги Ганди-биле бүгү чүүлдү чугаалажып көргенивис соонда ээп келгеш, силерге чугаалап бероол. Баш удур чугаалаваал. Чүүү дугайын дугуржуп алгаңывысты ийи тала чугаалаарга харын-даа силерге солун болур боор. Парлалга конференциязынга кээр боор силер деп идегедим, бо айтырыңарны аңаа салыр силер деп дугуржуп алыыл.

Айтырыг: СЭКП-ниң XXVII съездизинге Совет Эвилелиниң Афганистандан үнериниң дугайын чугаалаан Силер. Оон Владивостокка совет шеригленің чамдык кезиин үндүрер дугайын чарлаан силер. Афганистанда амгы байдалды кандыг деп көрүп турар Силер?

М. С. Горбачев. Бүгү-ле ёзу-чурумнар, бүгү-ле чазактар үезинде Афганистан-биле кезээде эки, найыралчы харылзаалардыг турган бис. Олар ам-даа ынчаар арткан. Принципиалдыг ийи чүүл эртken-даа. амгы-даа үеде оларның үндезиини болуп турар: ол дээрге — бистиң-биле ийи муң беш чүс километр ниити кызыгаарлыг кожавысе чурт-тур. Кожалар-биле кезээде эки чурттаар керек. Ийиде — ол дээрге бодунуң шилип алганын бот-тандырбышаан, чаартылаларның оруунче кирген чоидур. Ол дээрге оон эргезидир.

Афганистанга кандыг-даа базавларлыг болуруун күзеевейн турар бис, чиг эттиң курлавырларын ында дилевейн турар бис. Болуушкунзар ында бедүүш эвес хогжүп турар. Чылдагаанныңар биске-даа, силерге-даа билдингир болгай.

Афганистанга дузалаар дугайында дилегин ол-ла үезинде хандырган бис, оон чазаның дилээнин ёзугаар ынаар шеригленің түр када кирген бис. Аңаа кезээде артып калырын күзеевейн турар бис. Аңаа ынчаар аптарынга афган улус болгаш оон чазаа-даа чөпшээрешпе: ийик.

Афганистанны долгандыр айтырыг политиктиг арга-биле шинтирлеттинаын дээш туржүп турар бис. КНО-нуң хайгаараалы-биле кылдыыпп турар чүүлзер — боттуг чорудулга-дыр. Кардовестиң миссиязының дугайын чугаалап турарым ол. Пакистан болгаш Американың Каттыышкан Штаттары политиктиг арга-биле шинтирлээшкин дээш база туржур болза, ол чорудулга чедиишкинниг дооступ. политиктиг таарыштыр шинтирлээшкинге чедирип болур ийик. Ындыг турбуже, таарыштыр шинтирлээшкинге депшилгеге тыптып эгелей бээрге, ону үзер дээш оларның талазындан хемчеглер дорааи-на алдынып турарын көрүп турар-дыр бис. Ынчалзажок Афганистанны долгандыр байдаалы политиктиг арга-биле таарыштырар дугайында айтырыг шинтирлеттинген турар хүн ырак эвес деп бодаар мен. Афганистандан бистиң шеригленривисти үндүрер дугайында айтырыг ынчаарда хары-угда база шинтирлеттинген турар ийик.

Афганистан каяа-даа каттышпас, хамаарышпас болуруп күзээр бис. Афганистанга хамаарыштыр экспансионизм кандыг-даа бодалдар бистө чок дээрзин база катап чугаалаар бодай-дыр мен. Бо дугайы бүгү делегейге тодаргай билдингир болган турар ужурлуг.

Айтырыг: Совет Эвилелиниде Силериниң боттандырып чорудуп турар оскерлиишкинниериңер бүгү делегейде улуг сонуургалды болдуруп турар. Чамдык чугааларыңарда ону революция-биле деп күштүр кылдыр тодаратқан болгай Силер. Аңаа элээн делгерекгейи-биле доктаал болур Силер бе?

Ол айтырыгга, ол элээн улуг айтырыгга немелде кылдыр мен мындыг чүвени чугаалаксадым: ССРЭ-ниң Дээди Советиниң хуула күшажылчы ажыл-чорудулга дугайында Хоойлуну хүлээп алган бис. Ол бүгү социализм ёзалуу-биле боон турар.

Ол оруктап чоруур бис. Бисте кандыг-даа чайгылыышкын чок. Ол дээрге, бистиң чуртувуска-да, а делегейге оон ролюн барымдаалап көөрге — бүгү делегейге-даа кайгамчык улуг салдарлыг болур.

Ындыг планнарны тургузуп, боттандырбышаан, тайбыңга, өске чурттар-биле —социалистаг, хөгжүп орар болгаш капиталистиг-даа чурттар-биле кады ажылдажылгага сонуургалдыг бис. Бо бүгүге ажык бис.

Айтырыг: Чоокку Чөөн чүк ышкаш, ындыг чугула регионга хамаарышкан айтырыгны салып бодай-дыр мен. Ол регионга хамаарыштыр Силерде тайбың чаа кандыг-бир ниитинативалар бар ирги бе?

М. С. Горбачев. Чоокку Чөөн чүк ол дээрге, бүгү делегейниң ниити сагыш салыышкыны-дыр деп бодаар мен. Ниити сагыш салыышкын дээрзин онзалап демделээр бодай-дыр мен. Чамдык күрүнелер айтырыгны боттарының күзээнибиле шинтирлээрин оралдажып келген чылдагаан-биле ында депшилге чедип алдынмаан деп бодаар мен. Карак ажыттаар кандыг-даа төделишкиниргиниң, башкаландырар сүлчээлериниң политиказы кандыг-даа эки чүвеге чедирбээнин ам көрүп турар-дыр бис.

Айыылдыг байдалга таварышкан дыка чугула ол регионуң айтырыын шинтирлээрин делегей деңнелиниче көдүрер керек дээрзинге хамаарыштыр билиишкин делегей ниитилежилгезинде амгы үеде нептерел эгелээн деп бодаар мен. Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференциязын чыылзырар соруглага-биле белеткел ажылын КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелин дамчыштыр, белеткел комитединиң дамчыштыр этелээриниң эргежок чугулазының дугайында бистиң салыышкыстың таарымчалыг болуп турарын бадыткап болур ийик мен.

Ийи талаларның харылзаларынга, санал-оналарының хей талалыг солчуушкуларынга үндезилеттингеи ындыг белеткел үе-чадазы бүгү күрүнелерниң эрге-ажыктарынга дүүшкен таарымчалыг саналарны тывар аргамы бээр ийик.

Ындыг оруктуң боттуунун болгаш ажыктыының үлам калбак билиишкини ам бар деп бодаар мен.

Бистиң ужурашкавыска, силерниң айтырыгларыңарга харылавышаан, индий хей-ниити-биле санал-онаалларны солчур аргалыг болганывыга көрүп тур мен. Бо дээрге Индияга баарымның будүүзүкче ажыктыг хемчег деп бодап тур мен. Делиге ужурашкыже чедир, сайлырлыг.

Четтирдим.

ДҮРГЕДЭЭШКИН: *бот-орулга-чарылга болгаш бригада керээзи*

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Кок-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазы алган социалистиг хүлээгезин чедиишкиниг боттандырар дээш, мурнунда чылдардан дээрге, дүргедээшкиниң угланыышкыны-биле ажылдап турар. Бо чылдың апрель айдың эгелеш коллектив бот-орулга-чарылга-биле ажылдаарынче шилчээн соонда, күш-ажылдың будүрүлчүлүг бедээн, ферманда кижи бүрүзүнүң ажылга ээ-харысалгазы экижээн. Каа-Хем районуң агропредприятиязының ажыл-агыйларында бедик будүрүлчүлүг ферма ол.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтирлериниде будуруг турар продукциянның шинарын экижидеринче онза кичээнгейин салган. Күрүнеге сатkан сүт шуптузу бирги сортка киргеп. Ынчангаш совхоз күрүнеден хей ярыг оруганы алган. Үш кварталда бүгү саавчыларга шуптуг 37 кижиге 12 муң рубльдың шайналын тывыскан. Оон аңгыда саавчыларга планнан ажыр сүт сатkан дээш немелде төлевирин ай саанында шайналынга база киргеп. Ол дээрге малчиннарның материалдыг сонуургалын бедидер дүтайында партия болгаш чазактың салган чүүлүн сорулгазын амыдыралче күүсеевин турарының бир көскү чижээ-дир.

Ферманда социалистиг чарыштың негелделерин муруннаазындан чаартkан. Квартал саанында мурнакчыларга шайналдың тыпсырыдан ангыда, чыл түнелеп-биле бээр шайналдарны тургускан. Чылда саар инектен-ле 4000 кг сүт сатkан саавчыга 500 руб. 3000 кг сүт сатkан кижиге 300 рубльди шайналга бээр. Оон аңгыда социалистиг чарыштың негелделезинде күүсеткен саавчыларга, бызаа ажаакчыларынга, кадарчыларга өртектиг белектерни, санаторийлерге, курортчаргa чыштаныр путевкаларны тыпсыры көрдүнген. Чарыштың негелделерин чеже-даа ажыы күүсеткен, сагылга-чуруу үрээн, шынары куду сүт сатkан кижилерге шайналлар бербес аны оны кызырар. Оон ынай хей-ниитиниң ажылбинга идепкейлиг ышкаш, уруглардың чедиишкинниг ажылдаарынга үндезилеттингеи ындыг белеткел үе-чадазы бүгү күрүнелерниң эрге-ажыктарынга дүүшкен таарымчалыг саналарны тывар аргамы бээр ийик.

Ындыг оруктуң боттуунун болгаш ажыктыының үлам калбак билиишкини ам бар деп бодаар мен.

Бистиң ужурашкавыска, силерниң айтырыгларыңарга харылавышаан, индий хей-ниити-биле санал-онаалларны солчур аргалыг болганывыга көрүп тур мен. Бо дээрге Индияга баарымның будүүзүкче ажыктыг хемчег деп бодап тур мен. Делиге ужурашкыже чедир, сайлырлыг.

Четтирдим.

Фермада социалистиг чарыштың негелделерин муруннаазындан чаартkан. Квартал саанында мурнакчыларга шайналдың тыпсырыдан ангыда, чыл түнелеп-биле бээр шайналдарны тургускан. Чылда саар инектен-ле 4000 кг сүт сатkан саавчыга 500 руб. 3000 кг сүт сатkан кижиге 300 рубльди шайналга бээр. Оон аңгыда социалистиг чарыштың негелделезинде күүсеткен саавчыларга, бызаа ажаакчыларынга, кадарчыларга өртектиг белектерни, санаторийлерге, курортчаргa чыштаныр путевкаларны тыпсыры көрдүнген. Чарыштың негелделерин чеже-даа ажыы күүсеткен, сагылга-чуруу үрээн, шынары куду сүт сатkан кижилерге шайналлар бербес аны оны кызырар. Оон ынай хей-ниитиниң ажылбинга идепкейлиг ышкаш, уруглардың чедиишкинниг ажылдаарынга үндезилеттингеи ындыг белеткел үе-чадазы бүгү күрүнелерниң эрге-ажыктарынга дүүшкен таарымчалыг саналарны тывар аргамы бээр ийик.

Ындыг оруктуң боттуунун болгаш ажыктыының үлам калбак билиишкини ам бар деп бодаар мен.

Бистиң ужурашкавыска, силерниң айтырыгларыңарга харылавышаан, индий хей-ниити-биле санал-онаалларны солчур аргалыг болганывыга көрүп тур мен. Бо дээрге Индияга баарымның будүүзүкче ажыктыг хемчег деп бодап тур мен. Делиге ужурашкыже чедир, сайлырлыг.

Четтирдим.

Ийи талаларның харылзаларынга, санал-онаалларының хей талалыг солчуушкулар

ИЙИ БҮДҮРҮЛГЕ— ИЙИ АҢГЫ БАЙДАЛ

Көскү агитация

Көскү агитация ол бодунуң мобилизакчы күжү, шынчы сөзү, оңгур, чараш хевири, тодаргай утка-шынары-биле кижилерни хей-аът кирип, чогаадыкчы ажыл-херектерже кыйгырып турар.

Бо хүнерде көскү агитацияның кол темазы— он ийиги беш чылдың бирги чылының планнарын, коллектив бүрүзүнүң алган социалистиг хүлээлгелерин күүседирип, а кол угланышкын — чер болганга социалистиг сагылга-чурумну быжыглаары, кижи факторун идепкейжидери, чаңгыс сөс-биле, чер болганга эде тургустунуушкунну чедип алыры дээш демисел болур ужурлуг. Боданыр, дилеп тывар, ажыы-биле чугаалаар, дорту-биле шүгүмчүлээр деп партия иеген турар бо хүнерде көскү агитацияның роль улам улгатkан.

Ам Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгези-биле № 42 тудуг эргелеливде көскү агитацияның байдалын деңнеп көрээлиңер. Транспорт бүдүрүлгезиниң девискээриге чоокшулап чедип келиргеле, чүвениң байдалы дораан билдине бээр. Бүдүрүлгениң даштыкы девискээри хырлыг, ында-мында доң довурактар, оңгул-чиңгил, үрелген машина кезектери, хир-чам. Чүгле кирер улуг хаалга бажында: «Күш-ажылга алдар!»— деп бижип каан чаңгыс лозун өскүссүрей берген көстүп турар. Контораже кирер эжик аксында бүдүрүлгениң социалистиг хүлээлгелери, планныг онаалдаларын бижип каанындан кижи чүү-даа үндүрүп алыры берге, ында плакаттар, лозуңнар «кырый берген», мурнакчыларны мактаан көргүзүг, хүндүлел самбыразы чок. Күш-ажылчы алдар түгүн чарыштың тиилекчилеринге, шалыпчыларга тураскаадып көдүрбейн турар, хана солуннарын. «Комсомолчу прожекторну» бо чоокта үндүрүп көрбээн, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бо бүдүрүлге черинде көскү агитацияның шуут уттундурган.

Ол чүнү көргүзүп турарыл? Ол ында партия организациязының, удурткучу эштериниң чүгле көскү агитацияны тоот көрбейи турарын эвес, черле ниитизи-биле ажылдың удурткылгазының четпезин, ажылдың стиль, методтарын эде тургуспайн турарын, кижилериниң ажылга хамаарылгазының кошкаан херечилеп турар. Ооң түңнелинде бүдүрүлгениң ажылы сулараан, пассажирлер аргыштырылгазында хей четпестер бар. Чижээ, Шагаан-Арыг— Арыг-Бажы маршруттуң автобузу үш хүн чорбайн келген. АТБ-ниң начальныгы В. Антоненко ам-даа ийи неделя хире байдалды экижиндип шыдавас бис деп шөлээн «планнаан» олурар.

Хоорайның № 42 тудуг эргелеливде көскү агитацияны кылганы черле эвээ, утка-шынары тодаргай, чаңгыс авай угланышкыныг, «дылы» чедингир, хевири чараш. Кижи факторун идепкейжидер, кижилериниң хей-адын көдүрер дээш хей ажылды кылганы ылаен.

Бо бүдүрүлге черинең көскү агитацияны кылып турарын өскелерге шептередип, дуржулгазын өөренип болур. Мында көскү агитацияны болгаш хана парлалгазын 5 кижи составтыг човулел удурткан, ажылын квартал айы-биле планнаан, ону партбюронуң хуралынга чугаалажып көргеш, бадылап турар. Партия эге организациязы (секретары О. Федорова) көскү агитацияның болгаш хана парлалгазының темазының угланышкынын берип, кылып чорудар перспективтиг ажылдарын тодарадып турар. Ында чорук көскү агитацияның дээштинин чедип алырынга, ону оперативтиг болдурарынга, хүнүң темазын тодарадырынга улуг идиг-ин берип турар. Шынчаташ човулелдиң чорудун турар ажылы хей талалыг. «Эде тургустунуушкун дээрге кижи бүрүзү бодунуң херээн шынчы, ак сеткилдиг, долу күжүн үндүрүп тургаш кылыры-дыр». «Шынар, темп, камның болур чорук — хүнүң кол лозуңу ындыг»—деп чараштыр бижээн кыйгырыглар ол бүдүрүлге черинче чорун орда, кайы иракта-на тода көстүп турар. Бүдүрүлгениң девискээриниң даштында: «Ленинүң ёзу-биле, коммунистиг ёзу-биле шалыпчы ажылдаар»—деп стендини көргүстүг кылдыр кылган. Ында бүдүрүлгениң кол көргүзүглерин, планныг онаалдаларының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин көргүскен. Коллективтиң Күш-ажылчы алдар түгүн эрткен айда алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен Зинаида Салчактың бригадазынга алдар болдүрүн көдүргеи. Хүндүлел самбырazында хүнүң маалырларын мактап көргүскен. Оларның аттары бо: № 1 участоктуң бызаңчызы Түмен-оол Мавдыр-оол, шеверлекчи — штукатурлар Хербий Домгак, Мария Доржу, Ранса Ооржак, № 2 участоктуң бызаңчызы Виктор Лакпа.

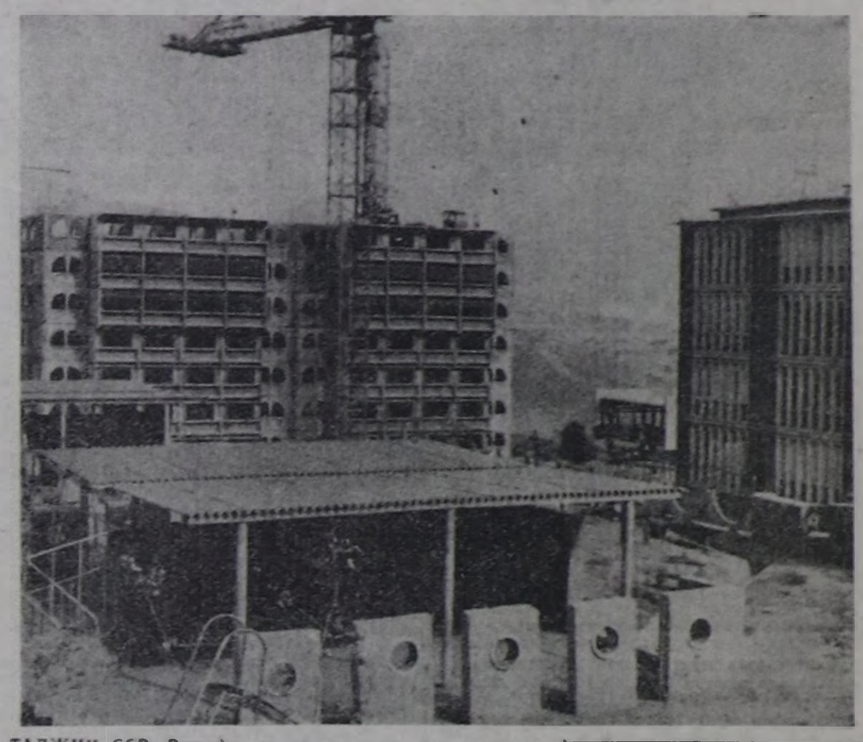
Бүдүрүлгениң баштаар черинің конторазынче кире бээрге, көскү черде «Чаңгыкты» аскан. Ында: «Галина Дмитриевна Коляда, силерни чазактың бедик шаңналы — Күш-ажылдың Кызыл туң ордени-биле, а Тамара Донгаковна Шивит, силерни Күш-ажылчы Алдар орденинің III чергези-биле шаңнааны дээш байыр чедирип тур бис. Силерниң шудургу күш-ажылынар биске үлегер болуп, улам хей-аът кирип турар»— деп бижээн. Коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, ажыл шагы үзе бээр таварылгаларны хана солунчулар база дораан сойгалап көргүзе бээр. Октябрьда прогул кылганнарга: «Олар коллективтиң адын бужартадып турарлар» деп плакатты «тураскааган», оларның данзызын шалың алыр касса аксында аскан. Оларга А. Аксыс, О. Монгуш, С. Васильев, О. Попова, М. Бүрүнеи олар хамаржыр.

«Хоорайны тургузуп турар бис» деп стенд. Ында база-ла будурүлгениң мурнакчыларының фото-чуруктары, кол көргүзүглери, алган шаңналмактадары, туткан кол объектилери. «Физкультура болгаш спорт» деп стендиде коллективтиң спортчу амыдыралын көргүскен. «Эки дыштанылга — шалыпчы ажыл» деп стендиниң дерип кылганы база солун, көрүштүг. Чиг эт, электроэнергия, кывар-чаар материалдар камналгазы бо хүнде бирги чергенің айтырыы. Шынчаташ бо коллективте хей-ниити организациялары, камналга комиссиязы, улусчу контроль бөлүг камналга айтырыын өөренип көрүп, тудуг материалдарын чүгле лимит карталарын ёзугаар чарыгдаарын чедип ап, оон хынаалдазын шыңгыы чорудуп турар. «Камналганың хүн чуруму» деп стендиде ол дугайын тода көргүскен.

Ол тудуг организациязы он айларның иштинде 1 млн. 83 муң рубльлиг тудуг-монтаж ажылдарын ажылдап кылыр планныг онаалдазын 110,5 хуу күүсеткен. Эң алдынгы В. Подкопаева, З. Салчак, Г. Коляданың бригадалары тудуг материалдарын камнап ап, эки ажылдааш, шаңналдыг черлерже үнгеннер.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

РОГУН ГЭС

ТАДЖИК ССР. Рогунйуң гидроэлектростанциязының тудугжулары кол гидротехниктиг объектилериниң чер адаанның комплексизин тудуп киргеннер.

Бүгү ажылдарны организастаарынга комплекстиг чорук— тудугжуларның чедиишкинниниң чугула үндезини болуп турар. Хамаатты тудуунуң айтырыглары база уттундурбаан. Плотинада ажылдар-биле чергелештир энергетиктериниң чаа Рогун хоорайы өзүп олурар.

ЧУРУКТА: Рогунның өзүп турар каттары.

Ю. МАШКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АРГЫЖАРЫ БЕРГЕДЭЭН

Тожу районуң суурларының дагаарында аргыжарының бергезиниң дугайында шүгүмчүлелдиг чагаалар «Шынның» арнынарында моон мурнында-даа парлаттынып турган. Ынчалза-даа бо районда аргыжылга айтырыының амдаа шинтпарлеттинмейн турарының дугайында чагаалар ам-даа кээп турар. Ук чагаалардан районуң удуртукчулары чоонуң аргыштырылгазының айтырыынче ындыг-ла онза кичээнгей салбайн турары илдең боон турар.

Солуннуң бижикчизи Д. Айр-Санаа бисче мындыг чагааны бижип чорутkан:

Тожуда автобус чорупку дег улуг орук чогу бялдингир. Ынчалза-даа район төвү Тоора-Хем суур-биле Ий, Адыр-Кежиг суурларның аразынга аргыжары дег берге айтырыг чок. Суурлар аразынга пассажирлер дажыглап турар бир автобус бары-ла бар. Ол доктаамал ажылдавас. Чамдыкта бензин чок, бирде үрелип калган болур, харын-даа чолаачы бензин чок болу берген турар. Районуң совхозтары ийи автобустуг. Олар база-ла суурлар аразынга маңнавас.

Ажылын, хууда херээн-даа кылып, эмчиге кирип алыр кижилер район төвү кирерде, азы оон дедир чанарда ийи-чаңгыс чүүк машиналары «бадылаар» ужурга таваржып турар. Олар алыр, албас.

Ираким Тожуның чонунуң аргыжылгазында четпестерни дарый чайладыр хемчетлерни дүрген алыр дээш районуң удуртукчулары кажан шинчеңнп эгелээр ирги?

Д. АЙР-САНАА.

ИМИСТЕЛЧЕК КУДУМЧУ

Чадаана хоорайның эң узун кудумчуларының бирээзинге Советская кудумчузу база хамаарыжыр. Ында чуртталга бажыңнары электри шугуму-биле бүрүн хандырылган.

Ындыг турбуже ол-ла кудумчуның алдыы талазында 45 дугаардыг бажыңдан куду (кудумчуның ийи талазының) бажыңнарының чурттакчылары барык үш чыл дургузунда электри энергиязының чырым-биле четче хандыртынмайн келген. Хүндүзе чүгээр чырык болур, а кежээкинің 5—6 шактардан дүнекинің 12 шакка чедир чурттакчылар имиски чырыкты ажыглап турар.

Электри энергиязының имистелип каарының ужурундан телевизор шуут көрбестээн бис. Соодукчуларывыс ажылдавастаан. Бо дугайын чурттакчылар Чадаана хоорай Советиниң күүскомунгадаа барып хомудан, район солуунуна-даа бижээн. Дээштиг хемчег алдынмаан. Имистелчек чырыктыг бажыңнарның хей муруузу Чадаананың орук септелге-тудуг эргелеливге хамааржыр. Ол-ла бажыңнарның чамдык чурттакчылары электри энергиязы күштүг өске кудумчуларда бүдүрүлге черлериндеп электри шугумун кожуп ап турар апарган, а хөй имистелчек чырык-биле кара хилиичектиг чурттап турарлар.

Чурттакчылар бистериң бо негелделеривисти Чадаана хоорай Советиниң күүскому (даргазы Калдар-оол Куулар), хоорайның электри четкизи (эргелекчизи Владимир Мандан-Хорлуу) дарый хандырарын «Шын» солуннуң дамчыштыр дилеливис.

С. МОНГУШ,
В. МОНГУШ,
К. МОНГУШ,
О. МОНГУШ.

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Партия Барыын-Хемчик райкомуның бирги секретары Б. С. Нурзат семинарны ажыткаш, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле районда кандыг ажылдар чоруттуруп турарын тамыштырган.

«Барлык» совхозтуң, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткомнарының ажылы-биле сүт-хөлчүлер таныжып, эде тургустунуушкунга хамаарыштыр арга-дуржулгазын солушкан. Ол ышкаш Ак-Довурак хоорайның тудуг объектилеринге, ажылчын хандырылгазының магазиннеринге чедип, дүргедээшкин, эде дериишкин талазы-биле ажылды канчаар организастап турарын көргеннер.

Семинарның түңнелин ийи райкомнарның ажылдакчылары үндүрүп, дуржулгазын солушкан.

А. ХЕРТЕК.

Кышка белеткелди хынап тур бис

«САПЫК ДААРАКЧЫЗЫ— САПЫККА ЧЕДИНМЭЭН»

Редакциняга «Кызыл тудуг», 81 дугаардыг, чер ажылдары кылыр, 48 дугаардыг тудуг эргеледдеринден, бүдүрүлге-тудуг четчелээшкин эргелелиндеп шупту 33 кижиниң ат салган чагаазы келген. Олар шупту Улуг-Хем кудумчузунуң 17 дугаардыг бажыңында 3 дугаар общежитиеде чурттап турар. Общежитие кышка белеткеттинмээнинден соогун, ында ажылагыйжы эвес чорукту бижээн. Маңаа хамаарыштыр бистиң штаттан дашкаар корреспондентивистиң материалын парладывыс.

Ноябрьның ийиги чартыында, кыштың соогу дыңзып эгелеп турда, ажылчыннарның иниги чурттаргa бажыңы кышка белеткеттинмээнин өлдептир. Артында-ла бо общежитиеде найысылалдың улуг тудуг организациялары-ның бирээзи — «Тыва тудуг» трестиң ажылчынары чурттап турар.

Ынчалза-даа ындыг дүвүрээзинин инда чурттап турар ажылчыннар боттары көдүрүп турар болганда, аңаа бүзүрезес арга чок. Общежитиениң чурттакчыларының трестиң эргелекчизи И. К. Гнездиловка бижээн чагаалында ындыг олуруглар бар. Трестиң общежитиезин кышка белеткеттинмээн. Оон чурттакчылары донуп турар. Чунар черлер, буфет, столовая хагдынган. Кызыл-булун эт-сеп шыгжаар аңмаар кылдыр хуулган.

Бо чагаазы номчаашк кижи кайгай бээр. Улуг тудуг чери ажылчыннарының чурттаар общежитиезин чүге чогууур өйүнде септеп, кышка белеткел албаан чоор? «Сапык даараккызы сапыкка чединмээн» деп, үлегер чугаа мышкаш болганы ол бе?

Чагаада хомудалдар, бо сдуругну бижип орар кижини он общежитиеге чедип барып, байдал-биле танышып, оон кижилери-биле чугаалажырынче албадапкан. Аңаа чеде бээримге, общежитиениң чурттакчылары четпестерни тө каап бүзүредип көргүстүлер-дээ.

Ук чагаанның авторлары шуда бар четпестерни харын четче айытпайн, оларның эң вол-когун бижээн болгу. Трестиң бо 5 каът общежитиезин ол микрорайонда хоочун, чурттаарынга ажээре бергеи бажыңнарның бирээзи. Ында хамык чүве эңмелеиген, чурттаарынга таарымчалыг, чылыг-чырык, арыг-силиг болгу дег. А шынында ындыг эвес. Оон өрээлдери ийи чыл улаштыр септеттинмээн. Иштн хырлыг, ханалары ойбак, соңгалары чаңгыс каът, шилдери бузук, эжиктери үрелик. Эжик, соңгалар чылыгларттынмаан. Одалга системазы орта ажылдавас. Оон уржуундан чамдык өрээлдер, коридорлар чылыг эвес, чурттакчылары донуп турар.

Ажылчыннар эртен ажылдап чоруурда-даа, кежээ оон ээп келгеш-даа чемненир чер чок. Инда буфет-столованың септээр дээш июль айда-ла хаап каан. Амга чедир ажылдавайн турар. Чунар черлерниң байдалы база ындыг. Душтар июнь айда-ла хагдынган. Ам-даа септеттинмээн. Арыгланыр туалеттер хырлыг, каранғы, инда сут доктаамал тектүп турарындан оларның иштн өл-шык. Общежитиениң штадында сантехник, чазаанакчы-даа бар. Оларның чүге ажылдавайн турары билдинмес.

Чурттакчыларның хостуг үезинде дыштанып чери, культура-массалыг хемчеглер организастаарының төвү болур кызыл-булун база септеттинмээн. Харын ону шуут каггаш, эт-сеп шыгжаар склад кылып каан.

Чурталга өрээлдерни чогуур өйүнде чугайлап, дозулавайн турарындан общежитиеде санитарлыг байдал бүгай. Чамдык өрээлдерде клоп тараканнар тыпты берген.

Чурттакчыларның чугаалап турарын ёзугаар алырга, эргелелдиң даргалары маңаа шоолуг келбес, ажылчыннарның амыдырал-чурталгазын, хостуг үезин канчаар эрттирип турарын сонуургавас. Эргелелдиң удуртукчулары, профком кызыл-булунга музыка аппаратуразы, ойнаар керекселдер (бильярд, теннис) садыл бээрин үш чыл дургузунда аазап келгеш, ооң үезин чедир күүсетпээн.

Общежитиениң комендантызы В. П. Волчинаның адресинге чурттакчыларның хомудалы база бар. Ажылагыйжы эвес, кижилер-биле ажылдап билбес, харын-даа оларны кончуур, дорамчылаар, деңдин каржы кижи кылдыр характеристикалаар болду.

«Кызыл тудуг» трестиң 400 хире ажылчыннарының чурттап турары бо улуг общежитиезинде ындыг дүвүренчит байдал канчаш тургустуна бергеин, моон чылдагааны чүдел деп айтырыг тургустунуп келир ужурлуг. Бо тодаргай факт бүдүрүлгеге кижи факторунуң ролюн бедидер, ажылчыннарның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалларны тургузар дугайында «Тыва тудуг» трестиң кичээнгейиниң төвүнде салдынмаанын херечилеп турары илдем-дир.

Общежитиеге ажылчыннарның амыдыран - чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дугайында трескелдилег, хомудалды удаа-дараа тургузуп турбуже, оларның күүсеттинмейн турарынга ажылчыннар хомудалым илередип турар.

Ынчаигаш үстүнде айытtынган четпестерни чайладырынга салдар чедирер дээрзинге илегелин илередип артканнар.

Д. МААДЫ.

ТУДУГДА РЕФОРМА

Он ийиги беш чылдың сорулгалары

Ам бистиң экономикавыста чоруп турар эде тургустунуушкун база бир улуг адырны — тудугну база хаара туда бээр. Ниитилелдиң экономикатиг болгаш социал хөгжүлдезинге күрүненің салып кирип турар акша-хөреңгилерининң барык деп кезин тудугнуң үлүг-хуузунга кирип, кара металлдар прокадының 20 ажыг хуузу, цементининң 80 хуузу, чуртта белеткеттинин турар тудуг ыяжының барык үштүң бир кезин заводтарны, фабрикаларны, чурталга бажыңнарын тударынга чарыгдаттынын турар. Улус ажылагыйында ажылдап турар он кижиге бүрүзүнүң бирээзи-ле тудугда ажылдап, муң-муң бүдүрүлгелер ооң эргезинде туруп, эң-не янзы-бүрү хевириниң чартык миллион чыгаа санныг техниказы инда ажыглаттынган.

Бо адырның бөгүнгү күүзүзүшак-ла ындыг. Ону эң ажыктыг кылдыр ажыглараы —эргелээн эде тургустунуушкунунуң чоокку болгаш алыс сорулгазы. Ону боттандыларынын оруктары СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Човулелиниң чоокта чаа хүлээп алган доктаалдарында тодаргайлаттынган. Тудугга ажылагый механизмни сайзырангайжыдар талазы-биле хемчелерниң болгаш тудугну эргелеп башкарарының ол доктаалдарда ажылдап кылдынган системазы ажыок шыңгыы, кедиглиг, бүдүштүг болганындан ам болур чаартылгаларны чүргө тудуг хөрээнин реформазы кылдыр долу барымдаалыг үнелеп болур.

Тудугга реформа шагда-ла эргежок чугула апарган. Тудугда чамдык чүүлдерниң таарымча чогуунуң баштайгы демдектери 1975 чылда-ла илереп келгеи, хоозулбаан тудугнуң хемчээли нормативе ёзугаар деңнелди (өртек-үнебиле алырга) бир-ле дугаарында ажып, капитал салымшкынларның чылда түңүнүң 72 хуузу четкеп. Оон соонда ол көргүзүг 87 хуу чедир улгатkан, а чамдык адырларга ол 125—130 хуу четкеп.

Ындыг чоруктар күштерни болгаш акша-хөреңгилерни хей санныг тудугларга быдарадып, сандаратканының уламындан болган. Министерстволар болгаш ведомстволар экстенсивтиг өзүлде логиказын сүргеш, чаа күүлерни тургузарының күселп-биле продукция кылып үндүрерин көөдедиринче чүткүл салып турган. Тудугжулар боттарының арганарында чөрүштүр-ле хары угда шупшүзүн сегирип ап турган. Күштери-даа, материалдыг болгаш техниктиг күрлавырлары-даа чедишпейн турда, тудугну эгелеп алгаш, ону нормативиг хуусаазынга доозар дээш олар эң хей каинтал кирер ажылдарыны бирги эдтегде күүсеткеш, өскелерни дараазындагы үеге арттырып турган.

Оа-ла бүгү чүүлдер —эгелеп каан, ынчалза-даа доозулбаан будүрүлге объектилерни экономиканың ниити байдалынга, национал орулганың өзүлдезиниң темпилериге салдар чедирбейн барып шыдавас болган. Ындыг объектилер миллиард-миллиард рубль капитал салымшкынынарны өлүглендирип, эрте болгаш чаа будүрүлгелериниң аразында техниктиг деңнелге карышкакты улгаттырып турганыидан реконструкциягa болгаш техниктиг чаарты чепсегленишкинге курлавырларыны арттырбайн турган. Төлевилелдериниң сметада көрүнген өртек-үнезинге удур чарыгдалдарның көөдөөшкини, тудугнуң куду шынары, ооң комплекстиг эвес чоруу база эвээш эвес каражэ-когараллга чедирип турган. Байдалды административтиг аргалар-биле эдип алыр дээр орандажымышкынынар-даа, черчерге ап чоруткан чаа экономиктиг хемчелер-даа чогуур түңнелди бербээн. Совет экономиканың экстенсивтиг тр хөгжүлдезининң байдалында тургустунган тудуг механизмя эске арга-биле хөделир шинээдаа чок турган. Ынчаарга адырга планнаашкынының системазы-даа, күш-ажылдың үнелелиниң болгаш төлевирининң хемчээли-даа тудугжуларны кол нургулаймда чаңгыс чүүлче — акша-хөреңгилерни болдунар-да аргазы-биле хойнуу чарыгдаарынче чыгап турган. Шынарны, курлавырларыны камналгалыг ажыглаарын, керээлиг хүлээлгелер күүселдезин кошкаш бармдаалап турган болгаш ол чүүлдерге идиг бербейн келген.

Ам экономиктиг өзүлденің шынар факторларын бирги планче көдүрүп үндүргенде, тудуг комплексизиниң ындыг ажылы кымны-даа хандырып шыдавас. Үргүлүү шүгүмчүледип турар тудугжуларның боттарын-даа, оларның чагыкчыларын-даа хандырбас. Ынчаарга ол ажылды чаа негелделерге дүүштүр хөделдирип үндүрер төлөэде, ажыл-херектн тудугжуларның канчаар көөрүн боттуу-биле өскертип болгу дег ындыг «кезип эңнээшкин» херек болу бергеи. Ынчаташ олар ам ындыг чаартылгаларның бүдүүзүнде келгеннер.

Хамыктың мурнында адырның структуразы болгаш ону эргелеп башкарары өскерлир. Бо адырда колдуунда-ла техниктиг политика-биле ажылдап турар ССРЭ-ниң Тудуг керектериниң талазы-биле күрүне комитеди девискээрлер барымдаалап чаарты органнзастаан министерстволарны удуртурунуң кол штавы болуп бар чыдар. Хей звенолут болур чорукту хоолгалап, дөмейлештирер чорукту чок кылып турары-биле кады трестерниң болгаш эргелелдерниң ажыл-агыйжы бот-тускайлан чоруу өзүп турар.

Чаңгыс эргелелдиң чагырга-зының аланда мөөнээн тудугжуларга министерстволары болгаш оларга чагыртkан трестер боттарының ажыл-чорудулгазынга мооң мурнунда ышкаш акша-хөреңгилерни шинээдип алганының хемчээлдерни эвес, харын керээлиг хүлээлгелерни күүсеткенин барымдаалавр апаар. Тудугжуларның ажылын харын ону көрүп үнелээр, ындыг болганда ону барымдаалап төлээр. Чагыкчы-биле харылзаа байдалдарга керээ ёзугаар өртектер дээр чүүлдерни калбаа-биле ажыглаар. Ол өртектериниң алыс утказы чүл дээрге, оон негелделерни шынгыы болган тудум-на (хуусаалар, шынар болгаш өске-даа ол янзылыг чүүлдер талазы-биле) өртек улам бедик болур. Оон-биле кады тудугнуң хуусаазын кызырар аргалыг болган үениң дургузунда чагыкчының алган арыг орулгазының 50 чедир хуузун керээлиг ажылдаар организациянын счёдуиче (санынче) шилчидип бээр. Ындыг организацнин тудуг ажылының үезинде канчаан алдынган акша-хөреңгилериниң 75 чедир хуузун бодунуң эргезинге база алыр.

Бо бүгү ындыг берииишкинери моон мурнунда турбаан. Мындыг санкциялар база көрдүнгеп: бир эвес чагыкчы тудугжуларның ажылынган үрей кылымшкынны илередип аптар болза, тудугну ол акша-ландырбайн баар, ажылдың бодун план күүсеткенинге кирер санавас. Оон уржуктары тудугжуларга онаажыр.

Ажыл-херекти организастаарының чаа байдалынга дүрген, эки болгаш каиналгалыг тударының четчир күштүг болгаш сорук кирикчи негелделери кирген. 1987 чылдан эгелээш бүгү тудуг черлериниң шилчип кирер апаары бүрүн бот-орулга-чарылгалыг ажылдаарынга дүүштүр улус ажыл-агыйының тудуг азыры бүдүрүкчүдүг болгаш ажыктыг кылдыр ажылдап шыдаар арга-шинектиг механизминиң демлектерни чедип алыр.

Александр ДЕДУЛ,
ПМА-ның экономика таймылбырлакчызы.

АЖЫЫ БАР БЕ?

Суурларда ыт көөдээн дээн чугааны кана-даа бо-ла дыңнап болур, ынчукчулар ол дугайын солунга бижипдаа турар болгай. Аңаа хамаарыштыр дараазында чүүлдү чугаалаксап турар мен. Шагдан бээр чоокку үелерге чедир, ореге бүрүзү чаңгыс ыттыг болур чүве. Инда-хаая аңчы кижилер харын ийи чедир ыттыг болур. Моон алгаш көөрге, өг-бүлелер ону өйлүг тудуп чораан. Ам көрүп чоруурга, кайда-даа чурттап турар кижилер ытты хемчээл чок тудуп турар боор чүве-дир. Мен бодум хуумда аңаа таарыныпас мен. Чамдык өрегелер үш-дөрт, харын оон-даа хей ыттарлыг болур-дур. Ээзи чок, хайгаарал чок артkан черлик ыттарның ылаңгыя көдээ черлерде көөдээнин эскерип турар бис. Оларның хоразы база бар. Мал-маганче халдаан чоруктарның чижээн безин дыңнаар боор чүве-дир.

Чамдык суурларның чурттакчыларының дузалал ажылагыйы чок, ооң ажыын чедир билбейн турарлар база бар. Ол хирезинде, кижи-даа тудуп каапкы дег хей ыттыг болур. Мен бодум хуумда аңаа таарыныпас мен. Чамдык өрегелер үш-дөрт, харын оон-даа хей ыттарлыг болур-дур. Ээзи чок, хайгаарал чок артkан черлик ыттарның ылаңгыя көдээ черлерде көөдээнин эскерип турар бис. Оларның хоразы база бар. Мал-маганче халдаан чоруктарның чижээн безин дыңнаар боор чүве-дир.

Чамдык суурларның чурттакчыларының дузалал ажылагыйы чок, ооң ажыын чедир билбейн турарлар база бар. Ол хирезинде, кижи-даа тудуп каапкы дег хей ыттыг болур. Моон алгаш көөрге, өг-бүлелер ону өйлүг тудуп чораан. Ам көрүп чоруурга, кайда-даа чурттап турар кижилер ытты хемчээл чок тудуп турар боор чүве-дир. Мен бодум хуумда аңаа таарыныпас мен. Чамдык өрегелер үш-дөрт, харын оон-даа хей ыттарлыг болур-дур. Ээзи чок, хайгаарал чок артkан черлик ыттарның ылаңгыя көдээ черлерде көөдээнин эскерип турар бис. Оларның хоразы база бар. Мал-маганче халдаан чоруктарның чижээн безин дыңнаар боор чүве-дир.

Чамдык суурларның чурттакчыларының дузалал ажылагыйы чок, ооң ажыын чедир билбейн турарлар база бар. Ол хирезинде, кижи-даа тудуп каапкы дег хей ыттыг болур. Моон алгаш көөрге, өг-бүлелер ону өйлүг тудуп чораан. Ам көрүп чоруурга, кайда-даа чурттап турар кижилер ытты хемчээл чок тудуп турар боор чүве-дир. Мен бодум хуумда аңаа таарыныпас мен. Чамдык өрегелер үш-дөрт, харын оон-даа хей ыттарлыг болур-дур. Ээзи чок, хайгаарал чок артkан черлик ыттарның ылаңгыя көдээ черлерде көөдээнин эскерип турар бис. Оларның хоразы база бар. Мал-маганче халдаан чоруктарның чижээн безин дыңнаар боор чүве-дир.

Школа, ада-ие

ТӨЛЕПТИГЛЕР БОЛЗУН ДЭЭШ...

Кандагардан ырак эвестe хунчалдыр ортедимкен пуштун суурдан Шакуфа деп беш харлыг урутну тып алган. Душман дээрбечилер шунту чонну кырып каапкан: суурнуң чурттакчыларынан чаңгыс Шакуфа диряг арткан. Совет шеригler ону Кабулдун уругlар азыраар бажыңынга экелгенiнер.

Шакуфаны Зоя Владимировна эң баштай көрүп калыр, чожуй бергеи. Бичии уругнуң салыы-чолун канчап чингедирил, ооң хунаттырган хүлүмзуруун, кадышкылын, ада-иениң эргелеми канчап эгидип бээрил деп бодал ооң бажынга дораан кире хонуп келген. Афган черге бир чыл ажыг дүвүрээзиниг чурттагазыныг үезинде Зоя Владимировна улустуң хилинчээн, төкпеи ханын, базыглатканнарны, өлүртkеи уругларны көрүп келген...

Уругну азырап алыр деп бодал Зоя Владимировнаның бажынга дораан кире хонуп келген. Уруг бо үеэң аваа-дыр, дайын бистi чарып каан, а ам бис база катап кады анаргаи бис деп чүвеге бичиндаа кала чигзинимээн. 1985 чылдың январь 21-де Зоя Владимировна Шендрик Шакуфаны уруглар бажыңындан ап алган.

Уруг азырап алырының дугайында ёзуруумну эрткеш, (ооң дугаймында Афганистан Демократтыг Республиканың дашпыкы херектер министерствозунуң тураскаал бижин Зоя Владимировнада бар), ол Шакуфа-биле кады Ташкентке ужуп чорупкан.

Өг-бүледе чаа кежигүн тыптып келгенин Зоя Владимировнаның оолдары таарымчалыг хүлээп алган: авазы мичаар шинтирлээри болганда, мындыг болур ужурлуг деп бодап каапнар. Улуг уругларның иинзи боттары өг-бүлелерлиг, а бичкизи, Павел 9 классче шилчээл.

Ташкентиниң 72-ги школазында өөренип турар үе-чергелери — ийи классчылардан бо кара каратарлыг, шимченгир бичии уруг коңгус илгалбас. Бирги классты тергиин эки дооскан. Ам безин Шакуфаның үш демдеглелинде чүгле беш демдектер бар.

ЧУРУКТА: республиканың Кадык камгалал министерствозунуң 1-ги поликлиниказының эмчизи Наталья Семёновна Скородумова, Шакуфа болган Зоя Владимировна олар.

В. ШАГАЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Уругларны культурлуг аажы-чаңга кижизидериниң дугаймында чамдык үүлдерни маңаа чугаалаксадым.

Кача-даа чораан — өг-бүлезинге, ажылдаар черинге, эш-оорунуң аразынга, хой-иниттиниң черлериниг коммунистиг моралдың нормаларын хүн бүрү сагып чоруур кижини культурлуг кижи дээр бис. Культурлуг аажы-чаңга хамаарыжыр үүлдер хой: кижиниң сайзыралының инити деңнели, күш-ажылчы ажыл-чорудулганың янзы-бүрү хевирлери-биле холбашкан чаңчылдар болгаш аажылар, бодуи организастыг болгаш культурлуг ак чоруурунуң чаңчылдары болгаш аажылары, үн чурумун сагыры болгаш хостуг шагын канчаар эрттирери. Ол ышкаш культурлуг аажы-чаңга уругларның бодуи ак чоруурү, арыг-салын, шевергини, эътиг-эвилеңи, бодуи туттунуп билири, сагыш човаачалы, дыңнангыры, бөдүүнү, улус-биле чугаалажыр аянын дээш өске-даа шынарлар база хамаарыжыр.

Чамдыкта мындыг таварылганы хайгаарап болур: элээди уруг тооруг казаап, картын шала кырынче октаптар азы кандыг-бир кижиниң будуи базынкаш, чок болза, ону ишпкеш, буруузуун билиимес.

Культура чок чоруг бистиң хой-иниттиниң корум-чурумуунуң өске-даа нормаларын, негелделерин сагывазындан, улуг кижилерни хүндүлевезинден, эътиг-эвилеңнең үезинден, каржы-хажыгайындан, төлептиг эвезинден, чугаалажыл билбезинден, шевергни эвезинден, кадызыргаалдан, улуургаалдан, мактанчаандан дээш өске-даа үүлдерден илереэр.

Аажы-чаң культураның үнделгелери өг-бүлеге салдынар, чүге дээрге уруг бодуиң чаш үезин анда эрттирер болгай. А кижиниң чаш үезинде кижизидилгези соң кедизинде кандыг кижи апаарынга шинтирлиг рольду ойнаар. Бо талазы-биле А. С. Макаренко мынча дээн: «Кижизидилгениң кол үнделгелерн беш харга чедир салдынар, мичаңгаш салериниң уруунарга беш харлыынга чедир кылган үүлүмер кижизидилгениң бүтүү чорудулгазының 90 хуузу ол болуур».

Чамдык ада-иелер аажычаң культураза деп чогуи үүл дээрэзи билбейн турар. Оларның чамдызы культурлуг аажы-чаңны өг-бүлеге эвес, чүгле театрга, киногa, хой-иниттиниң черинге сагынып кылдыр бодап чоруур. Уругнуң аажычаңы, культурлуу өг-бүлезиниг-даа, хой-иниттиниң черлериниг-даа бир демей илереэр дээрзин олар ұзтуп турарлар.

Уругларны культурлуг аажы-чаңга канчаар кижизидерил?

Ынаыг кижизидилгениң кол негелделериниң бирээзи өг-бүле коллективиниң эп-найыралдыг болуру. Чүгле ада-иелериниң боттарының культуразы бедик болза, уругну культурлуг аажы-чаңга кижизидериниң эргежок чугула негелделер тургустунар. Уругларны чамдыдаа болзунуң булунуң үргүлүг арыг-шевер тургузарынга, номнарны ынанза арыг колдары-биле тударынга, онзаарактарын, эт-хереселдерин каамаарынга чаңчыктырар ужуралуг.

Шынаар кижизиттингеп уруглар школага келгенде партазын арыг кылдыр эдилеп, хой-иниттиниң эт-хөреңгезин камнап, эш-оору кандыг-бир чүве үрээр, парта кыры будуп, хана былчактаар болза, ону үргүлүг соксаттырын турар болгулаар.

Аажы-чаңның культуразының кандыг-даа таңчылдары, шиидыг-бер хөделиишкиннери болгаш кылдыыларны хой удаа каталтаанының түңнелинде тыптыр. Дыка хой ада-иелер бо бүтүүү ажык чок, хей чүве кылдыр көрүп, уругларга уламы бергеш боттарын биле бир дижирлер. Ынаыг ада-иелер улуг чаштырыным кылып турар.

Бак ышкы-чаң, бир эвес оол-биле демисселиг болза, бак үнүштергилештир тыптын келгени дээн-дораан хорлээлеп эгелээр. Культурлуг аажы-чаңның чаз чаңчылдарын шиктиреринден багай чаңчылдарны чидирип алыры ораанчок берге дээрзин ада-иелер билип алза чогуур.

Бодунуң даштыкы хевиринээ дугаймында сагыш салыры — культурлуг аажы-чаңның бир деңнери. Кеткен ядыкхевин эмге-сестелиг, арыг-салиг, бажын канчаар дыраа алганы кижиниң элис шевериниң, организастының, чурумнуун херечелеп турар. Ынчалза-даа чүгле даштыкы хевирин болап, улуг ертектиг ядык-хеп-биле, алдын-мөңгүн чүстүк, сыргалар-биле уругларын көөргеттиниген чүве дег каастаарны черле таарымча чок, шын эвес. Кижиниң кижизиин ооң мөзүзүнде, бөдүүзүнде болгаш төлептиглер.

Культурлуг аажы-чаң хамыктың мурнунда кижиниң эптигэвилеңнелер, хүндүлээчел, биче сеткилдиниден хамаарыжыр. Өске кижиниң ажыгхачыгдалын билири, кижилерге ынаныр күзээри, кижа бүрүзүнге дуза көргүзериниг өскелеп, дыл-домаанның чымчаа кижиниң мөзү-бүдүшкүүнүн хересээри.

Чамдык ада-иелер уругларын эмаа эвес үгаанныг кылдыр өске уруглардан ылгай көөрү оларны каастанчаң, улуургаң, көөргеттинчек чаңга өөредир. Уруг культурлуг мөзүлүг болган түдүн, уламда бөдүүн, төлептиг болур. Ынчаргa ынаэрээтинек, улуургаң, көөргеттинчек чорук ооң культура чогумун хересиин.

Уругларны кижизиериниг чугаа культуразы ужур-дузалыг. Культурлуг чугаалары дээрге бодуиуң бодааларын ыны, төлө илередири, чугаазынга бөк, карын сөстер дерегелеп, чугаалажыл турар кижиниң ужун дыңналбастадыр алгырбазы болур.

Кижиин культурлуг аажы-чаңга кижизиери — белем эвес херек. Моны чүгле сургаалдар, чугаалажыышкыннар, тайылбырлар-биле кызыгаарлап каапн болбас, маңаа ада-иелериниң боттарының үлегери чугула рольду ойнаар.

Д. ТЮНДЕШЕВА,
Кызыл-Мажалык ортумаа школазының башкызы, улус өөредилгезиниң тергиини.

КОЛ ЧҮҮЛ-ШЫНАР

Школа реформазының негелделезин ёзугаар бүгү өөредилге-кижизидилге ажылын шынар талазы-биле чаа деңнелге тургузары болгаш. Төрээн чурттуга кызыгаар чок бердиктең, эртем-билигниг, күш-ажылга хандыкпаан кижилерни белеткээри башкының бедик мергежилинден, харыысалгазындан дорт хамаарыжыр.

Бистиң школа бо чылын бир-ле дугаарында өөредилгениң кол хевири — кичээлдиң шынарын экижидер дээш бүгү эртемнер аайы-биле класстарның удурткучу башкыларының интернат, узаткан хүн кижизидикчилериниң, методактиг каттыжышкынчарының ажылын эде көргеш. Маңаа хамаатың мурнунда башкылаашкынныг практиктиг угланышкынныне чогуур кичээгейни салгаш болгаш ону дуржулгалыг башкылар удуртуп турар. Олар башкыларның кичээлдеринге олур-жуп, арга-дуржулгазыны солчуп келген.

Башкылар С. Шагдыр-оол, Б-К. Салчак, К. Чыдым, М. Саая, С. Ооржак, О. Донгак болгаш оскелер-даа чаа дилээшкиннерни кылып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдан турар.

Бо өөредилге чылында неделя бүрүзүн эртемнер аайы-биле темалыг эрттирип, ооң утка-шынарынче угланышкынны эжижидип, өөреникчилерниң идепкейлиг шынаргезин чедип алыр соруулганы салган бис. Орус тыва литератураларның, Ленинчи комсомолдуң неделилэрэ шынирлыг эрткен. Өөреникчилер эртемге хамаарыштыр кичээлдерге эки белетkенип, чогаалчыларның шүлүктерни номчуп, шилдерден үзүндүлерни ойнап көргүскен. Амгы үеде школада 15 класс-кабинет дериттингеп. Техниктиг херекселдериниң бүгү хевирлери бар.

Өөреникчилериниң сонуургалының аайы-биле 14 белүүн, 9 спортчу секция ажылдап турар. Күш-ажылдың массалыг мергежилгеге өөренирә-биле үстүкү класстардан 200 ажыг өөреникчи хаара туттунган. Ынчалза-даа мында дарый шинтирлээр ужурлуг айтырыглар ам-даа бар. Өөреникчилериниң өөренир, практиктиг ажылдар эрттирер черлери дыкпыл, ажыглап кагбаан. Мергежилдер аайы-биле өөредирнге программа, методиктиг сүмелер, материалдар чок. Бо талазы-биле республикачың башкылар биилиг белдер институт дуза чедирге бээр боор дээрзинге бүзүреп турар бис. Школага ада-иелериниң, аңаа быжыглаан организацияларының боттуг дузазы багай эвес: өөредилгениң техниктиг херекселдерни салып берип, сеткителге кабинеттер дериглезинге идепкейлиг киржип келгеи.

В. ДОНГАК,
Мутур-Аксы ортумаа школазының директору.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ

24. ПОНЕДЕЛЬНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Бүт бомбүүнүң допчуламы. 9.20 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 3-кү фильм — «Ада-чурттуң алдары дээш» 1, 2 сериязы. 12.10 — 12.15 — Медээлер. 14.30— Медээлер. 14.50 — «Хоойлуну билир сен бе?». Тележурнал. 15.30 — «Москваның күзүү». Совет музыканың фестивалының ажыдыышкыны. 17.20 — Спорт болгаш кижи. Игорь Паклин. 17.50 — Делегейниң улустарының уран үүлү. 18.35 — «Бир-ле катап ээн хонуга». Мультфильминиң баштайгы көргүзүү. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дүргедеңнишкин». «Керээ акшадан үнелиг». «Полимер» дээн Новополоцкинниң будүрүлге каттыжышкынының керээ ёзугаар хандырылганың дүржулгазының дугаймында. 19.30 — «Композиция». Док. телефильм. 19.40 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 3-кү фильм — «Ада-чурттуң алдары дээш». 2-ги серия. 21.00— «Үе». 21.35 — «Улуг кижилерге шылгалда». 6-гы дамчыдылга — «Татьянаның чагаазы». 22.50 — Бүт бомбүүнүм допчуламы. 23.20 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Литваның хол үжүү». Док. фильм. 8.35; 9.35 —Бойдуе эртеми. 3 класс. Бойлуста сугнуң эргилдези. 8.55 — «Праборларны — эртемгеэ». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05 — Орус чугаа. 9.55—«Эрмитажтың көргүзүктери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Н. А. Некрасовтуң лириказы. 10.35; 11.35 — Ботаника. 6 класс. Суг үнүттери. 10.55 — Эртем болгаш амыдырал. 11.25 — Чоага — орт талазы-биле айыыл чок чорук дугайында. Эртем-тайылбырлыг фильмнер: «От-биле ойнаарымчалыг болунар» «Тивилегенiң өртээ». 11.55 — Салым-чолдар болгаш ролдар. 13.05 — Башкыга — музыка кичээли. 3 класс. 14.05 — «Камгалал алдынган чаш хоорайның улус депутаттарының Советтериниң ажылында эде тургузуушкун дугайында. 18.15 — Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Р. Газизов. «Мээң аялгам». 19.30 — «Дашпыкы фильмиин экраны». «Оттуушкун» (Индия). 21.00 — «Үе». 21.40— «Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 22.10 — Белорус чурукчалар. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Таманно». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Обществоведение. 10 класс. Империализм болгаш ооң амгы үеде сизагай үүлдерге. 9.05; 13.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Хүн. 10.35; 11.35 — Ниити биология. 9 класс. Микроэволюция. 11.05 — Суббота — ада-иелер дүүн. 12.05 — Экран—башкыга. Музыка. 1 класс. Музыка дугайында тоол. 12.35 — «Улуг кижилерге шылгалда». 7-ги дамчыдылга. «Футбол шөлүндеи апгыда». 14.00 — «Чүс чылдар өттүр аян-чорук». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.10 — «Дошкун тулчуушкудан тинлекчилер бооп үнер». 2-ги дамчыдылга. 14.55 — 15.00— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «От-биле оюн». Док. фильм. 18.40 — «Орус дылды өөренип тур бис»: Национал школаларның белеткел класының өөреникчилеринге телешкола. 18.55 — Уругларга фильм. 19.05 —Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү»: Программада: Медээлер. «Дүргедээшкиннiң угланышкыны-биле». «Бөгүн—Моол Арат Республиканың тургустунганының хүнү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Рикки-Тикки-Тави». Мультфильм. 20.15 — Бүт бомбүүнге ССРЭ-ниң чемпионады. «Зенит» — «Динамо» (Киев). 21.00 — «Үе». 21.30 — 23.05 — «Парашютчулар». Уран-чечен фильм.

25. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 3-кү фильм — «Ада-чурттуң алдары дээш». 2, 3 сериялары. 11.25—11.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 —Чурттуң телестудияларының док. фильмнери: «Кым сөөлүнде каттырарыл». «Хүн бүрүүнүң сагыш човаашкыны». 15.40— «Төөгүүнүң кичээндиргелери». Тележурнал. 16.30 — Экранда литература чогаалдары. «Дубровский». Уран-чечен фильм. 17.45 — Эртем болгаш амыдырал. «Чаартыкчы болгаш консерватор». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Арага ишпес чорук— амыдыралдың негелдези. Телекөрүкчүлериниң чагааларындан. 19.35 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 3-кү фильм. «Ада-чурттуң алдары дээш». 3-кү серия. 21.00 — «Үе». 21.40 — «Улуг кижилерге шылгалда». 7-ги дамчыдылга. «Футбол шөлүндеи апгыда». 22.35 — «Бо черни Узбекистан дээр». Док. телефильм. 22.45 — 23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Удуртукчулар өөренип турар». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Физика. 7 класс. Будумелдериниң агрегаттыг байдалының өскерилири. 9.00 — Француз дыл. Өөредилгениң кийги чылы. 10.00 — КПТУ сургуулдарынга. А. П. Чехов. «Вишнялыг сад». 10.30 —Кижилерге — орт талазы-биле айыыл чок чорук дугайында. «Ындыг бөдүүн бе?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.40; 11.40 — География. 6 класс. Австралияның үнүттериниң болгаш дириг амытаннарының дугайында. 11.10 — Шыырааа школазы. 12.10; 13.10 — Физика. 10 класс. Оптика приборлары. 12.40 — Экран—башкыга. Төөгү. 7 класс. Куликово тулчуушкуну. 13.40 — «Улуг кижилерге шылгалда». 6-гы дамчыдылга. «Татьянаның чагаазы». 14.55 — 15.00 — Медээлер. 18.00— Медээлер. 18.20 — «Оруктарга төрүттүүген ырлар». Маштаковтарның цыган ансамблиниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.45— «Сисиага бердингеп (Австрия). Симферовольдан дамчыдылга.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Тамаино». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Обществоведение. 10 класс. Империализм болгаш ооң амгы үеде сизагай үүлдерге. 9.05; 13.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Хүн. 10.35; 11.35 — Ниити биология. 9 класс. Микроэволюция. 11.05 — Суббота — ада-иелер дүүн. 12.05 — Экран—башкыга. Музыка. 1 класс. Музыка дугайында тоол. 12.35 — «Улуг кижилерге шылгалда». 7-ги дамчыдылга. «Футбол шөлүндеи апгыда». 14.00 — «Чүс чылдар өттүр аян-чорук». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.10 — «Дошкун тулчуушкудан тинлекчилер бооп үнер». 2-ги дамчыдылга. 14.55 — 15.00— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «От-биле оюн». Док. фильм. 18.40 — «Орус дылды өөренип тур бис»: Национал школаларның белеткел класының өөреникчилеринге телешкола. 18.55 — Уругларга фильм. 19.05 —Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү»: Программада: Медээлер. «Дүргедээшкиннiң угланышкыны-биле». «Бөгүн—Моол Арат Республиканың тургустунганының хүнү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Н. Дурованың ялчылары бис». 2-ги дамчыдылга. 20.15 — «Сумының шенелдези». Док. фильм. 20.30 — «Музикалыг киоск». 21.00 — «Үе». 21.40 — Дашпыкы фильминиң экраны. «Амдыызында кадайламаанда». (1986 ч.). 22.45—01.00— Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Рига).

26. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Михайло Ломоносов». Хөй сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 3-кү фильм — «Ада-чурттуң алдары дээш». 3-кү серия. 10.10 — «Аян-чорукчулар клубу». 11.10 — 11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Кижи болгаш бойдус». Док. фильмнер: «Полюстан ийи базын черде». «Ирбаштың изи-биле». 15.30 — «Уругларга дириг амытаннар дугайында». 16.00 — Бистиң корреспондентилерниис чугаалап тур. 16.30 — «Рабиндранат Тагор болгаш Совет Россия». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 16.45 — «Автограф». Өөреникчилерге литературлуг викторина. 18.10 — Моолдуң уран үүл мастерлериниң концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ажыг чигир». Док. телефильм. 19.25 — Сиерниң дилээшер-биле ужуражышкыны. «Москваның уран мергежилгилериң» ориестр ойнаар. 21.00 — «Үе». 21.30 — Оренбургтуң орус улустуң күрүнеиң ниити ыр коллективиниң концерти. 22.05 — Делегей болгаш аныяктар. 22.45— Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.55 — Бут бомбүү. УЕФА-ның кубогу. «Спартак». (Москва) — «ФК Тироль» (Австрия). Симферовольдан дамчыдылга.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Таманно». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Обществоведение. 10 класс. Империализм болгаш ооң амгы үеде сизагай үүлдерге. 9.05; 13.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Хүн. 10.35; 11.35 — Ниити биология. 9 класс. Микроэволюция. 11.05 — Суббота — ада-иелер дүүн. 12.05 — Экран—башкыга. Музыка. 1 класс. Музыка дугайында тоол. 12.35 — «Улуг кижилерге шылгалда». 7-ги дамчыдылга. «Футбол шөлүндеи апгыда». 14.00 — «Чүс чылдар өттүр аян-чорук». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.10 — «Дошкун тулчуушкудан тинлекчилер бооп үнер». 2-ги дамчыдылга. 14.55 — 15.00— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «От-биле оюн». Док. фильм. 18.40 — «Орус дылды өөренип тур бис»: Национал школаларның белеткел класының өөреникчилеринге телешкола. 18.55 — Уругларга фильм. 19.05 —Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү»: Программада: Медээлер. «Дүргедээшкиннiң угланышкыны-биле». «Бөгүн—Моол Арат Республиканың тургустунганының хүнү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Рикки-Тикки-Тави». Мультфильм. 20.15 — Бут бомбүүнге ССРЭ-ниң чемпионады. «Зенит» — «Динамо» (Киев). 21.00 — «Үе». 21.30 — 23.05 — «Парашютчулар». Уран-чечен фильм.

27. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Кадыр чер». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 9.10 — ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң шериг ансамблиниң концерти. 9.40 — «Дириг амытаннар дугаймында». 10.40 — 10.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Док. фильмнер: «Шылгап көрем, оруу». «Дилеп чоруптум», «Күгитаңга». 15.30 — Шыырааа школазы. «Мергежилдиң кичээлдерин» 16.00 — Ф. Шопениң фортепианога чогаалларын делегей конкурузунуң лауреады С. Бунин ойнаар. 16.30 — «...Ол алды харга чедир болгаш оол-даа улуг назы». 17.15 — Раджаханның ырлары болгаш таңпылары. 17.45 —«Сеглээн сөс—керткен ыяш». «Шенелдеден — херек кырынче». Тбилиси хоорайның Завод районунуң болгаш Сухуми хоорайның улус депутаттарының Советтериниң ажылында эде тургузуушкун дугайында. 18.15 — Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Р. Газизов. «Мээң аялгам». 19.30 — «Дашпыкы фильминиң экраны». «Оттуушкун» (Индия). 21.00 — «Үе». 21.40— «Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 22.10 — Белорус чурукчалар. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Кадыр чер». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 9.10 — ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң шериг ансамблиниң концерти. 9.40 — «Дириг амытаннар дугаймында». 10.40 — 10.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Док. фильмнер: «Шылгап көрем, оруу». «Дилеп чоруптум», «Күгитаңга». 15.30 — Шыырааа школазы. «Мергежилдиң кичээлдерин» 16.00 — Ф. Шопениң фортепианога чогаалларын делегей конкурузунуң лауреады С. Бунин ойнаар. 16.30 — «...Ол алды харга чедир болгаш оол-даа улуг назы». 17.15 — Раджаханның ырлары болгаш таңпылары. 17.45 —«Сеглээн сөс—керткен ыяш». «Шенелдеден — херек кырынче». Тбилиси хоорайның Завод районунуң болгаш Сухуми

28. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Уругларга дириг амытаннар дугайында. 9.20 — Украин ырлар ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Соловьяненкоуң күүселдезинде. 9.50 — Делегей болгаш аныяктар. 10.25 — 10.30 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Чаңчылдарның салгачылары». Док. фильмнер «Мелиоратор дүүн». «Флагман соонда чоруп ор бис». «Эр кижиниң профессиязы». 15.40 — Орус чугаа. 16.10 — «Албания дугайын чугаалап бээли». 16.45 —«Пейзаж» ансамблиниң фильм-концертиниң баштайгы көргүзүү. 17.15 — «Чажыт ужаа». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 17.45 —Орус музей XIX чүс чылдың бирги чартыкының көрүнеш үлегериг Улуг театрының делегей балединиң концерти. 21.00 — «Үе». 21.40—«Биеэги чырым чидирбээн мен»... А. Блокэ. Док. телефильм. 22.35—00.50 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Крылья Советов»— «Спартак».

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — «Уругларга дириг амытаннар дугайында. 9.20 — Украин ырлар ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. С. Кепденбильдиң дугайында кинооочерк. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Азия төвү». Программада: Медээлер. Мөңгүн-Тайга районда кыштаглаашкын дугаймында репортаж. «Найырал». Моол Арат Республиканың тургустунганының 62 чыл оюнга тураскаатkан дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Н. Дурованың ялчылары бис». 2-ги дамчыдылга. 20.15 — «Сумының шенелдези». Док. фильм. 20.30 — «Музикалыг киоск». 21.00 — «Үе». 21.40 — Дашпыкы фильминиң экраны. «Амдыызында кадайламаанда». (1986 ч.). 22.45—01.00— Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Рига).

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Реформа амыдыралда боттанын турр». Школа реформазынга Советтериниң ролю. Эрэңдеи дамчыдылга. 18.45 — «Ажылчын аңгыны аныяк салгалы бис». Түнгел дамчыдылга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Советтер болгаш амыдырал». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Рикки-Тикки-Тави». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — «Мээң Россиямның хоорайлары». Совет ырның концерти. 20.45 — Кадык-болурун күзедикче. 21.00 — «Үе». 21.40—«Биеэги чырым чидирбээн мен»... А. Блокэ. Док. телефильм. 22.35—00.50 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Крылья Советов»— «Спартак».

29. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50—АБВГДейжиткэ. 9.20— Чараш үүлүе орук. Кара далай чоогуунуң бурунгу хоорайлары. 9.50 — Бүтүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. «Донбасс» соодукчуиуң шынар демдээн чүге ап каапканы? Кировоградта чурттаргa бажыңнарының тудуунуң дугайында. 10.20 — «Кижи. Чер. Октаргай». 10.50 —«Балканнарда чурт». Югославия-биле ужуражылга. 11.50 — «Ялыс утказы-биле чугаа». Харьков хоорайның үлетпүрлериниң чижээнге «ийи сменаның» социал айтырыгларының дугайында. 12.50 — Бөгүн делегейде. 13.05 —Улуг Октябрьның юбилейинге. Төөгүнүң өшпес одуругларының. «Волочаевскиңың күнелери». Уран-чечен фильм. 15.00 — Суббота —ада-иелер хүнү. 16.30 — «Бүзүренчиг-даа болза — элдептиг». 17.30 —«Сценаның көргүзүү». Театр дончуламы. 18.45— «Алды Иванычар — алды капитаннэр». Мультфильм. 19.00 — «Ягуар» —1936» (Польша). Уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 19.50 — «Суббота кежээзинде». «Музыкалыг рейс». Композитор А. Морозов болгаш «Форум» бөлүү. Эстрадалыг программа. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Үүү? Кайда? Кажан?». Телевикторина. 23.00 — «Музей шыпшынының кыска үези». Док. телефильм. 23.20 — 01.00 — Бүтбомбүүнге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Киев). Чансарда. (00.05) — Медээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Шүлүкчү болгаш гитара». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 8.25 — Ритминг гимнастика. 9.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.40 — «Шинтирлээр хүлээп алыр эрге». 1, 2 сериялары. Уран-чечен фильм. 11.30 — Делегейниң уран үүлү культуразы. М. П. Мусоргский. 12.35— Армян ССРниң телевиденiезиниң программазы. 13.35 — Москва. Консерваториянның Улуг залы. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ю. Башметтиң концерти. 14.45 — Спорт программазы. Шой көдүрер спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Клайпедадан «Таныжыңар — бейсбол». 16.25 — «Сиерге, эки кижилер». Концерт. 17.40 — Останкинонуң Концерт студиязынга академик Д. С. Лихачев-биле ужуражылга. 19.10 — «Тайбың күдүмчүзүндэ». ССРЭ-ниң улустарының танцы ансамблиниң школа-студиязының сургуулдарының ооң көргүзүү. 19.40 —«Урал черинiң тураскаавы». Док. телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Динс болгаш диилги». 20.15 — Улустарның аялгалары. 20.30 — «Хостуг үехой-иниттиниң херээ. Калуга областың Козельск хоорайының чижээнде чонкуг хостуг үезин шын ажыглаарынга партиа, советтер болгаш хой-иниттиниң организацияларының ролю. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.35 — «Москваның күзүү». Совет музыканың фестивалының концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

НОЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Игры для детей школьного возраста» 9.00, 10.50, 12.40, 14.30, 16.20, 18.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Властелин времени» 9.30, 13.00, «Школа — время перемен» 11.00, «Лидер» 14.30, «Под огнем» 16.10, 18.40, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Танцы на крыше» 14.00, 15.50, 19.30, «Соучастие в убийстве» 17.40 шакта.

«ВОСТОК»: «Верная Рука —друг индейцев» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Это было в Париже» 17.00, 19.30 шактарда.

агаар

Республикага биче булуттаар, хар чагбас. Агаарның температуразы хүндүс 15—20, чамдык черлерге 9—14 градус соор. Дүне 22—27, чамдык черлерге 29—34 градус соор.

Кызылга биче булуттаар, хар чагбас, хүндүс 16—18, дүне 29—31 градус соок болур.

ШЫН Редакциянның адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-83, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, парти ёжи амыдырал болгаш үзеспүр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, информация киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54; «ода» ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн бартанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 5490.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының херектериниң талазы-биле комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00276

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 25 вторник № 273 (13273)

1925 чылда үлегжилеттингеш. Өртээ 3 кезек.

СЕПТЕЛГЕГЕ—ШЫНАР БОЛГАШ ТЕМП

Бистиң республиканың тараажылары бо чылын тараа будурерин элээн улгаттырып, күрүнеге тараа садар планын, социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседткен. Ону боттандырарынга интенсивтиг технологияны ажыглап эгелээни улуг рольдуг болган. Республикага интенсивтиг технология-биле болбаазырадып кылыр шөлдерниң хемчээли келир чылын оон-даа улгадыр.

Тараажыларның мурнунда чымыштыг иш—келир чылдың хову ажылдарынга бүгү талалыг белеткенири. Он ийиги беш чылдың ийиги чылының дүжүдүнүң салым-чолу бо хүннерде септелге мастерскаяларында база шинтпирлеттинип турар. Хову ажылдарының хуусаазы, шынары техниканың байдалынган улуг хамааржыр. Техниканы өйшаанда, шынарлыг белеткеп алыры — часкы тарылганы, чайгы ажаалганы, күскү дүжүт ажаалдазын чедиишкинниг чорударын хандырарының магадылалы.

Тракторлар, культиваторлар, сеялкалар болгаш өске-даа кожуг машиналары часкы тарылга эгелээринге чедир белениниң шугумунга бүрүн чыскааттынган турар ужурлуг. Часкы тарылга чер ажылдыгларга — шыңгыы шылгалда. Езулуг-ла ынчан дүжүттүң үндезини салдынар.

Мооң мурнунда чылдарда ышкаш оожумнаар, шынарже кичээнгей салбас чоруктардан уштунар херек. Ылангыя күчүлүг тракторлар септелгеге үр турар чоруктар эвээш эвес турган. Тарылгага киниртирер техника-биле чергелештир комбайннарның, мал чеми белеткээр машиналарның септелгезин база сонгаарлатпазы чугула. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар септекчилериниң ажылын шын организастап, артык кезектер-биле хандырылгазын экижидип, оларның ажылдаар, дыштанып байдалдарынче кичээнгей салыр хүлээлгелиг, а РАПК чөвүлелдери техника септелгезин оныза контрольга алыр. Мооң мурнунда чылдарда ышкаш ажылагыйлар техника аймаан бүрүнү-биле септеп албайн, часкы ажылдарже кирер таварылгалар тургулаан, ам мындыг чоруктарны болдурбас херек. Чүгле септелгезин шынарлыг чорукканда техника үреливишкин, туруушкун чок ажылдаар, бүдүрүкчүлүү улуг болур.

Тракторларның, культиваторларның, андазынарның, сеялкаларның, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелер чажар машиналарының септелгези, эрткен чылдың ноябрь эгезинде турганынга деңнээрге, оожум чоруп турар, Тодаргайлаарга, Бии-Хем, Кызыл, Тес-Хем районнардан аңгыда районнар трактолар септээр планын он хуу безин четпес күүседип алган. Ажыл-агыйлардан Дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы, «Тинилге», «Өөк» совхозтар ол ажылды элээн шуудады бергеннер. Оларда бар чаа төлевилелдиң мастерскаяларын септекчилериң кышкы үеде ажылдаарынга таарымчалыг кылдыр баш удур белеткээн. Септекчилер ам чылыг, чырык, делгем мастерскаяларда ажылдап турарлар. Септекчилерге шак ындыг сагыш салыышкынны бүгү совхозтарга тургузуп, септелгениң темпизин дүргедедири, шынарынче кичээнгейни улгаттырары негеттинип турар.

Септелгениң шынарын чедип алырда, коллективтиг кижи бүрүзү ак сеткилдиг, бедик харыысалгалыг ажылдаары негеттинер. Шынар чок ажылдың түнелинде дыка хөй үе-шак, материалдар ажык чок чаргыдаттынар. Чер ажылының тускай эртемниглери, партия, профэвилел комитеттери чер-черлерге чогуур хемчеглерни алыр, септекчилериң кижи бүрүзүн ажылдың шынары дээш демиселге киниртирери чугула. Чүге дээрге ёзулуг-ла кижи бүрүзүнден, оон ажылындан септелгениң шынарлыг болуру дорт хамааржыр. Ону утпас херек.

Ажылды шын организастаары болгаш артык кезектер-биле хандырылганы экижидери, коллективтерге таарымчалыг байдалдарны тургузары септелгениң шынарын экижидер. Ол бүгүнү хүн бүрүнүң ажыл-иштиниге чанчыл болдурары— удуртукчуларның хүлээлгези. Совхозтарда парткомнар, бодунуң ээлчээнде, келир чылдың хову ажылдарынга киржир техниканы шынарлыг септээрингe организастыг, техниктиг болгаш экономиктиг байдалдарны тургузар дээш удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглериниң бот-харыысалгазын бедидер соруглалыг. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээлерден шынгыы негелдени тургузуп, бичиңиле үрей кылыышкынны азы карак чаар чорукту болдурбас дээш демиселди чорудар. Техниктиг контрольдуң бөлүктери техника септелгезин кичээнгейлиг болгаш хынамчалыг хайгаараар херек. Совхозтарның парткомнары профэвилел болгаш комсомол комитеттери-биле кады септекчилер ортузунга социалистиг чарышты калбартып, техниканы часка уткуштур үезинде, шынарлыг септээрин хандырар, багай ажылдыгларга шынгыы негелдени тургузар, механизатор болгаш септекчи бүрүзүнүң бодунуң ажылынга сөөлгү түнел дээш харыысалгазын бедидер херек.

Техниканы шынарлыг белеткээнинден, техниканың идегелдининден хову ажылдарының бүдүрүкчүлүү, оон уламыннан мал ажылының хөгжүлдези улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш он ийиги беш чылдың ийиги чылының хову ажылдарынче техника чогуур үезинде үнүп, эң ажыктыг ажыглаттынган турзун дээш амдыгааштан сагыш салыр херек.

ЧУРУКТА: аныяк ажылчын Арина Монгуш Кызылдың даараныла фабриказында он чыл ажыр ажылдаан. Ында пөстерни кезер цехте дуржулгалыг кижилерниң бирээзи. Хөвеңни салгаш, быжып каан хепти машинага кестирерниңге ол өөренип алган. Бедик мергежилдиг бо ажылчынның ажылының бүдүрүкчүлүү бедик. Эки шынарлыг продукция кылып үндүрүп турарларның чарыжынга ол тиилекчи болуп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Кызылдың туйбу заводу ноябрь 5-га чедир 8500 муң кезек туйбу бүдүрүп үндүргеш, чыл планын хуусаа бетинде күүседипкен. Он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле бүрүн күүседкенин Кызылдың туйбу заводунуң коллективи ноябрь 13-те партия Кызыл хооркомунга, хоорай Совединиң күүскомунга рапорттаан.

Ол ышкаш заводтуң сай-даш үүрмектээр карьери чыл планын октябрь ортан үезинде күүседкен болгай.

Бистиң бүдүрүлге мурнунда чылдарда хожудан турган болза, бо чылын планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир аргалыг болгаш. Ол дээрге, эрткен чылдан чорудуп эгелээн технологтуг дериг-хереккелдериниң эде дериишкинниниң, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумуу белээниниң түнели болур. Бүдүрүлгениң бүгү звеноларының аразында харылзаалыг, бригадаларның ажылга хамаарылгазы өскерилген.

Чиг туйбу хептээр чаа пресстиң тургузуп, шаңгээдин алганы, дой-довуракка хирээни холуп турар апарганы продукцияның шынарын экижидериге эки салдарлыг болган.

Мурнунда ыллдарга чиг туйбуну кургадырының технологизынга хажыдыышкынар турганы ажылга шаптыктап турган. Ынчангаш кургадыр камераларже чылыг дамчыдылгазын контрольдаарын автоматизастаан. Ам мында тургускан херексел камераларда температураны бодуула бижип, контрольдап турар база мында ажылдап турар кижи ажылдың шынарынга материалдыг сонуургалдыг кылдыр чурумуткан. Бир эвес камераларда температура 100 градустан куду көргүзер болза, ол кижиниң ажылдаан шагын шуут тодареес, ол бир эвес чыдыг бээрге 120 градустан куду болдаар болза, шаңнал аксаны төлеп бербес. Ажылдың түнелиндеги ындыг хамаарыгалыг кылдыр чурумчуткаш ажылчын кижиден айыттынган температураны хандырарын негеп турар, ол дээрге, кургадырымның доктаавткан шынарын хажыппазының магадылалы-дыр. Ажыл төлевиин санаарда, ажыйдаар черни арыг-силиг тудуп турарын база барымдаалаар.

Ап чорукан хемчеглериниң түнелинде продукция будүрери чүгле сан талазы-биле эвес, шынар талазы-биле эжижээн. Чижээ, эрткен чылын туйбунуң быжыныың көргүзүү эң куду кылыгаарындан — 75 хуудан безин кудулаан турган болгай. А бо чылын эртумак маркаазы 98,2 хуу болуп келген. Сентябрь, октябрь айларда маркалыы 100 хуу болган. Мооң мурнунда брак будүрген продукцияның үштүн бир хуузу чедип турган болза, сентябрьда үрей кылдынганы 4,1 хуу чедир кудулаан. Ол дээрге, курстандарт ёзулаар брактың турун болур нормадан безин эвээш болуп турар-дыр.

Сөөлгү чылда заводта оон аңгы-даа ёлээн ажылдар кылынган. Элээн хөй удаа дериг-хереккелдерни тургускулаан, суг, одалга, энергия системаларының септелгезин кылган. Будүрүлге кышка багай эвес белеткенген. Карьерден алынар чиг эттиң белеткелин чорудуп турар. Мурнунда ол ажылдарга хол четпейн-не турган болгай.

Будүрүлгениң ыыдыг эң көргүзүглери ында ажылдап турар кижилериниң кызымак ажылындан база хамааржыр болгай. А. Р. Нуруулаанның удуртказы ээлчээ социалистиг чарышка чыл эгезинден тура ай, квартал саныында тиилекти болуп, доктаамал бедик көргүзүглерлиг ажылдап келген.

Ол ышкаш Р. В. Хапатуровтуң, Маадыр-оол Оюнуң удуртказы ээлчегleри база багай эвес көргүзүглерлиг болуп, планныг онаалдаавын күүселип келгеннер.

Сай-даш үүрмектээр карьерде доктаамал, быжыг коллектив тургустунган. Карьер амгы үеле келир чылдың февральдың үлүүнде киргеп.

Кызылдың туйбу заводунуң коллективи январьның үлүүнде ажылдап турар. Ноябрьда бистиң завод база ажылдың темпизин кошкаттаан, ноябрь 18-те, хуусаа бетинде айның планын күүседипкен.

Л. ПОНОМАРЕВА.
заводта партия эге организациязының секретары, экономист.

КУШ-АЖЫЛЧЫ МЕДДЕЗЛЕР

ХООЧУННУҢ КЫШТААНДА

«Ак-Чыраа» совхозтуң хоочун хойжузу, коммунист Кара-оол Хүр-оолович Ховалыгны хөй чылдар дургузунда кызымак ажылы дээш Совет Чазак оңу «Хүндүлелдиң Демдээ» орденибиле шаңнаан. Бедик шаңналга сорун киргеп малчын кыштаглаашкынны эки белеткелдиг эгелээн.

Кара-оол Хүр-ооловичиниң болгаш оон кадайы Кара-кыс Сагаан-ооловнаның өг-бүлези сөөлгү 12 чыл иштинде төрүүр хөй кадарын келген. Оларның кадарган коданы чылдың-на хүр-менди кыштап ажып, эрткен чылдарда төрүүр үзе хойган ортумаабиле 90—95 хураганны доруктуруп ап келген. Бо чылын өг-бүле кадарган 350 хоюндан 355 хураганны доруктурган. Өг-бүлезиниң күүш-биле 22 тонна сигенни, 11 тонна погаан суланы кезип, болгеш, кыштаанда, чалаада чедирип, сараатпал алганнар.

Н. ДАМДЫН.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бөлүүн руддан даг-дүгү арыглаар пегинде Н. Арсламовага удуртказ бир дугаар эвлчег чыл планын хуусаа бетинде күүседкен. Планнан ажыр 1399 тонна даг-дүгүн будүргеп.

Бо күш-ажылчы чедиишкинин магадылаарынга аныяк коммунистер В. Ооржак, О. Ондар, таарыштырыкчылар А. Салчак, В. Степченкова, электрик А. Саая, дериг-хереккелдер машинистери А. Е. Сарыглар, Т. Ховалыг, савалакчылар А. Монгуш, З. Сарыглар болгаш өскелер-даа талантыг салыышкынын киргеп.

Д. МОНГУШ.

ҮЛҮҮВҮС КИРЕР

СССР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжынның алдыгы сессиязының он ийиги беш чылдың ийиги чылында бистиң чуртувустуң мурнунда салдынган улуг соруглаларны, планнарны тодаратkан. Ол планнар совет кижилериниң, күш-ажылчы коллективниң бүрүзүнүң кичээнгейин хаара тутkан. Кызылдың аъш-чем баразинар садыының магазиниериниң болгаш будүрүлгелериниң өске коллективтерин-биле бир демей, мээң ажыдаал турарым № 34 магазиниң садыгжылары, ажылчылары сессиниың материалдары-биле таныштывыс. Соруглалар удуг, оңу боттандырары — коллектив бүрүзүнден, кижи бүрүзүнден улуг күжениишкинни, бедик харыысалганы, ажылдың участок бүрүзүнге будүрүктүлүг ажылды негээр. Совет кижилериниң төлептиг күш-ажылы — бистиң Төрээн чуртувустуң экономиказын быжыглаарының база Чер кырынга тайбиниы камгалаарының үндезини дээрзин эки билир бис.

Он ийиги беш чылдың башгайгы чылының дооступунга чедир ыыдыг-ла havй эвес үе артkан. Республиканың садыг будүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка киримкеш, бо чылдың тоо айларының түнделерин-биле садыгның коллективиниң аңаа мурнал, сөөлгазы турүүк, шалазы безин чок бажыңнар бар. Частан бээр кыштаглаашкынга белеткелге херек хөй үе эрткен.

Мал семиртир «Тыва» совхоз кыштаглаашкынны организастырчок эгелээн. Онда мал чемгерериниң чугуу сагыттынмайн турар. Бөдүүн мал чеми хүнденгээр үш механизмиин чугле чаңгыыс ажылдан турар, ынчангаш сиигенин болгаш савацны ол-ла олчаан будуне берип турар. Мындыг чорук малга немелде деңнии бербес. Эрткен айда семиртилге шоолуге турган 1410 шары зөңгүн-ле чаңгыс тонна хире деңнии немээн. Чыл эгезинден бээр хонукта бир шарындан 500 грамм немелде деңнии алыр ёлаң чүгле 839 грамм кылдыр күүсеттиргеге. Семиртилгеге тургускан 616 шарындан 86,4 тонна немелде деңнии алыр ёлаң деңгүүле 25,8 тонна четкен. Ол түрүүк алды шарыны азыраар ужурга таварышкан.

Кысканы-биле чугаалаарга, Чоон-Хемчик районда ниитиниң малының кыштаглаашкынны югуур негелдеге четпес. Мындыг байдал аграүлетпүр каттыжышкынының болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының, түскай эртемниглериниң сула ажылдаанындан кышка белеткеттинмээн. Эжеш, социалистиг чарышка киримкеш, бо чылдың тоо айларының түнделерин-биле садыгның коллективиниң аңаа мурнал, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилел болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчир Кызыл тугун чаалап алган. Ол көргүзүглерни улам быжыглаар соруглалыг садыгжылары бистер база удуртукчулары кижи бүрүзүнден ажылдакчылары база удуртукчулары бистер база удуртукчу киирер бис.

А. ДВОРЯК,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Кызылдың аъш-чем баразинар садыының № 34 магазиниинин садыгжызы.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП ДЕТКИДИМ

Мен «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектиг хойжу бригадазында он ажыг чыл малчыннап келдим. Бистер, малчыннар, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының алдыгы сессиязының материалдарын улуг соңуургал-биле номчуп таныштывыс. Ажылагыйның бүгү адырларында чаартылгалар көрүнүп турары көрүнүүр-дүр. Ол бүгү чедиишкин бистиң кижи бүрүзүнүң ажылындан чыглып келир дээрзин медереп билип, мооң-даа соңгаар малдың баш саның өстүрер дээш кызымак ажылдаарывысты хүлээнип турар бис. Бистиң бригада он бирги беш чылда чамдык чедиишкиннерни чедип ап, чүге башка онаалтыр чүге он хураганны камгалап алган. Хоочун хойжулар Сикен-оол Ондар «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле, Сүрүн-оол Монгуш «Күш-ажылчы эрес-маадырдыг чорук дээш» медаль-биле шаңнаткан.

Сессиняга ажыл-агыйжы эвес чоруктуң бүгү-ле ыларгаанныңнеринден бистиң ниитилелиниз бүдүрелдиг камгалаттынган турар ужурлуг деңнииге конуург таарымның турар бис. Бригадавыс бо чылын социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсетken. Ол учет-отчёттуу контролына ап, арагалаашкынга үдур демиселдиң күштелдиргеминиң түнелинде чедип алдынган.

Мен он бир уругларымның алазы мен. Сессиняга чоокуг амыдырал байдалын ажыжидеринче утланган хемчеглерни база чугаалашкан-дыр. Келир чылын албан-хааксу, ажылчын кижиниң шалыңын 201 рубль чедир өстүрер деэш база партия, чаазакшыл кижи дээш сагыш салышкыны болур. Орта харыы кылдыр үш хойнаа тоган беш хураган алыр дээш социалистиг хүлээлгемни эде көрүп, чүс ажыг хураганны алырын шинтпирледим. Кыштаглаашкынны хүр ажыр дээш, бодумдан хамааржыр хемчеглерни ап чорудуп турар мен.

Н. ХОВАЛЫГ.
«Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектиг хойжу бригадазының малчыны, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медалдың эдилекчизи.

Кыштаглаашкын— хүннүң чүгула айтырыы

ХАР КЫЛЫННАП, СООК ДЫҢЗЫП ТУРДА

Чоон-Хемчик районнуң девискээринге бо чылын хар мурнувузумдан эрте дүшкен. Ам бүргет хүмүр көвүдеп, хар улам-на ыглыннап турар. Оон-биле чергелештир соок база дыңзып келген. Малчыннарга, черле ажыл-ишчилерге, ылаңгыя малга берге үениң келгенин бо. Ону ажып эртери ажаа кажыр белеткеңгенинден, малды кажыр ажаап база чемгерип турарындан хамааржыр.

Чоон-Хемчик —малчын районнарның бирээзи. Амгы үеде оон ажыл-агыйларында беш муң чыгаа ишек, бежен муң хире баш хой болгаш өшкү бир муң ийи чүс хире чылгы кыштаглаашкында турар. Оларның бажын өстүрер, продуктулуун бедидер, чаш төлүн меңги алыр деэш районун мал ажылдыглары, бүгү чону элээн ажылдарны кылган: кыштагларны септээн, профилактика ажылдарын чоруткан мал чемин белеткээн, мал ажылының кадрларын четчелээн, социалистиг хүлээлгелерни алган. Кыштаглаашкынга белеткел болгаш кыштаглаашкынны организастыг эртиирер талазы-биле айтырыгларны агитквартиралар болгаш бригада хуралдарыкпан эгелээш СЭКП райкомунуң бюрозунга чедир хөй чугаалашкан, хөй доктаалдар болгаш шиитпирлер хүлээп алынган. Чугула айтырыг ындыг болур-даа ужурлуг. Ам ол бүгү хемчеглериниң түнелин чедип алыры чер-черде партия организацияларындан, совет болгаш ажыл-агый органнарындан, профэвилел, комсомол болгаш хөй-ниити организацияларындан, кижи бүрүзүн деп негеттинип турар.

Агроүлетпүр каттыжышкынының ажыл-агыйларында ниитиниң малының кыштаглаашкынының байдалын тускай комиссиялар, улусчу контроль органнары каш катап хынап көрген. Кыштагларда болгаш фермаларда чамдык ажылдар кылдынып турар-даа болза, четчестер болгаш чедир кылдынмайн турар ажылдар ам-даа хөй. Ниитизин-биле алырга, кыштаглаашкынга сула белеткенген черлер бо-ла таваржыр: септеттинмээн болгаш чылыттынмаан кажаалар, одек аштаарын азы малга чем каап бээрин хол-биле кылыр фермалар, мал чемин болбаазыраан бербейн турар коллективтер, ажылдаарынга болгаш дыштанырынга тааларымчалыг байдалдар тургустунмаан кодаалар — ажыллагый бүрүүлүде.

Хоолулуг, ак-таанныг болгаш болбаазыраттынган чемин мал, га бээри, зоотехниктиг негелдеге дүшкен рационну тургузары кормоцехтер ажылынган хамааржыр. Ындыг турбуже СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң Дергүн, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермаларында кормоцехтер үреливишкинге таваржип, колдуунда ажылдавайн турар. Оон уламыннан мал чемин хээп, хоолу болгаш амдан кыяр холуп, минералдыг немелделер немеп, ылбырадыр хайындырып бээри болдунмайн турар. Бо дээрге мал чемгерилгезиниң чурумунда эң-не каржы хажыдыышкын-дыр. Кормоцехтер ажылдавайн баар таварылгалар мооң мурнунда чылдарда база турган, ол чорук ам-даа катаатаышаан дээрзин айтыр херек. Аалттынган совхозтарның директорлары Х. С. Дамба-Даржаа, М. Б. Донгак, Б. Ч. Монгуш мооң түнел үлүүрүп, деңгээр хемчегни алыры чугула.

Шык-Бажы сүт-бараан фермазы — районнуң баштай тургустунган ындыг коллективтериниң бирээзи. Ында кыштаглаашкын эрттиреринииң дуржулгазы улуг. Ынчалзажок механизмнериниң болгаш кажааларының эдилелиниң багайындан кажаа ишти аштаар болгаш мал чеми дажыглаар ажылдарны хол-биле кылыр ужурга таваржып, саанчылар ол силосту шоодайларга чүктеп турар. Кажаалар соок, ишти ол-ышык, оон уламыннан малдың деңгелэ бакшырап турар. Ол совхозтуң Дөң-Терек сүт-бараан фермазында мал чеми үлүүр механизм ажылдаас. малдың суг ижер савалары чедишпес. Чамзык соңгаларның шиилдери турүүк, рамалары безин чок. Бир кудук база ажылдавастаан. Хол-биле вар ажыл кылып турар кижилер чыынар болгаш дыштанып ареэл чок, доңган кижилерге изиг шай ижер черии организаставаан.

«Искра» совхозта байдал мооң дээредевес. Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында кажаалар ол одек үндүрер транспортёр ажылдавастаан, оон уламыннан ажылды хол-биле кылып турар. Инек саар болгаш мал суггаар механизмнер база тренген. Совхозта он ажыг бажың болгаш өскеш кажаа септеттинмээн. Эжеш, кышкы белеткеттинмээн. Эжеш, кышкы белеткеттинмээн. Эжеш, кышкы белетк

Профэвилел организацияларында

КИЖИ ДУГАЙЫНДА ДОКТААМАЛ САГЫШ САЛЫР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, партиялың XX область конференциязымың докладын. Аъш-чем программазын аймыралга боттандырар дээш республиканың агроулетпур комплекизинин ажыл-ишчилери социалистиг чарышка ideлкейлиг киржип, чамдык эки түнделерин чедип алган. Он бирга беш чылда кол будурулге фондулары элээн быжыкан, кедээниң ишчилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга таварымчалыг байдалдарын чуртуларынче чогуур кичээнгейни салбайн келгениниден ниитизи-биле агроулетпур комплекизининден чылдың-на 400 ажыг кижи ажылдавайн турар, ол болза бир ортумак совхоз азы бир улуг будурулге будун чылда ажылдавааныга денежир. Бо болза кижилериниң кадыын камгалаарынга докгаамал сагыш салырын кажедиирип турар.

Профэвилел обкому, ооң президиумуу отчёттуг үениң дургузуунда планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседир, чепиүн хандырылгазыныр культуразын бедидер, ажылдаарынга таварымчалыг байдалдарны экижидери дээш социалистиг чарышты улам калбартырынче кичээнгейни салып келгеш.

Профэвилелдер обкомунуң профкомнарының болгаш садыг организацияларының чорудуп келген ажылының түңнелинде, ажылдап турарларның 97,3 хуузу социалистиг чарышта хаара туттунган, ооң иштинде 68,1 хуузу азы 6528 кижи күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинде киржип турар. Садыг организацияларында 1501 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары атты чедип алган. Күш-ажылчы коллективтерге чарыштың дээштинн бедидер талазы-биле Кызылдың аъш-чем барааннар садыынга, Монгүн-Тайга райпозуида, Арыг-Узуу ажылчын кооперациязында элээн ажылдар кылдынган.

Коллективтиг керээни чараның сайгарыышгайжыгар талазы-биле база организацияларбиле демнежин ону контрольдаарын чорудуп келген. Чыл санында-ла садыг организацияларга коллективтиг 43 керээни чарып турар. Ынчалза-даа профкомнар, ажыл-агыйлар коллективтиг керээнин будурулге, экономикатиг, социал айтырыгларны шиитпирлээринге ооң аргаларын долу ажыглавайн турар.

Профэвилел обкому (респотребсоюз болгаш Садыг министерствозу-биле кады) 17 организацияга күш-ажыл телевирин организастаанынга хынаданы кылган. Чамдык коллективтерде күш-ажыл телевиринде хажыдыышкынныар бар болуп, хомудалдар эвээжеейн турар. Ол дээрге организацияларлар күш-ажыл телевиринин болгаш шалыпчыл материалдыг ылгы бөөр талааларын чедир ажыглаавайн келгени-дир. Эртекен чылын бараан саарыл газыының планын Садыг министерствозу, респотребсоюздыка хөй садыг организацияларды күүсетпээн.

Чамдык садыг организацияларында бараан курлавырларын сайгара ажыглаары четпес, садып алыкчыларның хереглелин кошкак өөренип турар, садыглаарының культуразы ам-даа чогуур дениелге дүүшпес. Ылаңгыя кодээ чурттакчыларның, малчыннарның, кадарчыларның садыг хандырылгазы экижиивейн турарын конференцияга шүүмчүлээн. Кодээ магазиннерде уругларның ниик-кеви, спорт бараннары хомар, аъш-чем бараанныарының ассортиментизи кызыы болуп артпышаан. Ол болгаш ооң-даа ооскө четпестер дээш Садыг министерствозунуң, респотребсоюзтуң профэвилел обкомунуң ажылын партиянның XX область конференциязыңга база шынгы шүүмчүлээн. Бо бөө чылда кооператорларның мурнунда — бараан курлавырларын кескүү-биле көөдүзидир, кодээ черлерге садыг хандырылгазын экижидери, чоңдан садып алыр кодээ ажыл-агый продуктуларын киириштирерни көөдүлетпишаан, немей будурерин калбартыры көрдүнүп турар.

Ажылдап турар кижилерниң ажрыкшы эвээжеедир соруга-биле республиканың «Кадыкшылга» дээр комплекстиг программаны боттандырып турар. Ынчалза-даа чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй. Хүн санында-ла 230 ажыг кижи азы ажылдап турарларның 2,7 хуузу аарааныдан ажылчы үнмейн турар. Бай-Тайга Сүт-Хөл, Өөрү районнарының ыка хөй столоваларында магазиннеринде соок, ажылдаарынга таварымчалыг байдалдар тургустукмаан, гигиена өрээлдери, душ, дыштанмыр өрээлдер чок.

Садыг ажылдакчыларының чурттаага байдалдарын экижидери-биле хемчеглер алдынын келген. Сөөлгү үйн чылда күрүне садыының шүүмү-биле 204 орунлуг общежитиена кооперацияның шүүмү-биле 3276 дербелиин метр шаалдыг чурттаага бажыңнарын түткан. Чурттаага бажыңнарының септелгезин кылгылаан. «Орлеокэ» пионер лагерьнин материалдыг базазын бижиглээн.

Кижизидилге ажылынга болгаш профессионал мергежин белидериге коммунистиг күш-ажыл школалары чугула роль ду ойнап турар. 1985—86 оореллиге чылында коммунистиг күш-ажылдың 136 школазынга 3400 ажылдакчы хаара туттунган, ажылчын аныяктар школазынга 170 аныяк ажылчын өөренип турган. Кызылдың үлетпур болгаш аъш-чем бараанныарының садыгларында. Эрзиниин, Тандының райпоыларында, Арыг-Узуу ажылчын кооперациязында коммунистиг күш-ажыл школалары чамдык дүрүлгелиг мөөннеп алган.

Аралгалаашкынга удур демиселги чер-черде чорудуп турарыңга хынаалаарыны кылбн турган. Обкомуун президиум кежигүннери рейдилерге киржип, хажыдыышкыныарны плеретклээн.

Ынчалзажок чамдык садыг организацияларынга аралгалаашкынга удур хоолдуну хажыдып турган фактылар тургулаан. Ындыг чоруктар Түрбэ хоорайга, Самагалдай Өөк, Хандагайты, Чыраа-Бажы суурларга болгаш ооң-даа өскө черлерге болгулаан. Ол дээрге күш-ажылчы эвес орулга киирип алыр, аныксак-чиксек чамдык ажылдакчыларның талазындан болуп турган. Чижээ, Харечко дээрзи Кызылга Саян артындан 600 шил водканы улуг ортекке садар сорулга-биле сөөртүп эккелген. Ону ол үүлгедин дээш 7 чыл иштинде хостагазын кадыр шиитпишаан, хереңгизин хавырган. Ол ышкаш Осетровтар улуг ортекке арага садып турганы дээш, Осётровту 6 чылга, Осетровапы 5 чылга хостагазын кадыр шиитткеп. Эзиртир сүксүн садарының чурумун хажыткаиы база арага-дарыга хандыкшааны дээш Бии-Хем райпозулуң баштаар черинин даргазы А. А. Ахмадулинни. Өөк ажылчын кооперациязының баштаар черинин даргазы Дерековту ажылыдан хостаан.

Күш-ажылчы эвес орулга-биле демиселги күштелдирер талазы-биле каттышкан комитеттериң болгаш профкомнарның база профэвилел обкомуун бодуңуу ажылында чеспестер бары илереттинген. Бо чылдың эртекен үеэниле кооперация системазында 89,2 муң рубль түңге оор херээ болгаш дуглаглалдыг 37 санныг таварылга клеретгинген. Күрүне садыының системазында 172 муң рубльге күрүненна енчү хереңгизинге ере-санчыгдалды болдурган 8 таварылга болган. Ол ышкаш күрүне садыында болгаш кооперацияда түрмек дуглаглалдар-биле, садып алыкчыларны мегелээр, бараанныарны чедир хемчээвес, чедир дегзилевес чоруктор-биле демисел кошкак.

Ажылчы чоңнуң чагаа, бидиришкинкиниерни ей-шаанда сайгарып көөрүнге кичээнгейни күштелдирген. Профэвилел обкомуига келген бидиришкиниериңг болгаш хомудалдарның сайгарылгазын ай санында кылып турар. 1985 чылда обкомга 37 чагаа, бидиришкин киргеп. Чамдык профкомнарның талазындан киргеп хомудалдарның, чагааларның үеделуи кылбайн, оларны төшаавида сайгарып көрбейн турар таварылгалар бар. Конференцияга санал бергенер ону шыңгыы шүүмчүлээн.

УЛАМ ИДЕПКЕЙЖИТПИШААН...

Кооперацияның болгаш күрүне садымның ажылдакчыларының профэвилелдериниң XI область конференциязы болуп эртеен. Аңаа отчёттуг үениң дургузуунда кызыын чоруткан ажылдарны шүүмчүлекчи ёзу-биле сайгарып, моон сонгаргы сорулгаларны чугаалаашкан.

Профэвилел обкому болгаш ооң президиумуу отчёттуг үениң дургузуунда планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүсеидир, чепиүн хандырылгазының культуразын бедидери, ажылдаарынга таварымчалыг байдалдарны экижидери дээш социалистиг чарышты улам калбартырынче кичээнгейни салып келгеш.

Профэвилелдер обкомунуң профкомнарының болгаш садыг организацияларының чорудуп келген ажылының түңнелинде, ажылдап турарларның 97,3 хуузу социалистиг чарышта хаара туттунган, ооң иштинде 68,1 хуузу азы 6528 кижи күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинде киржип турар. Садыг организацияларында 1501 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары атты чедип алган. Күш-ажылчы коллективтерге чарыштың дээштинн бедидер талазы-биле Кызылдың аъш-чем барааннар садыынга, Монгүн-Тайга райпозуида, Арыг-Узуу ажылчын кооперациязында элээн ажылдар кылдынган.

Коллективтиг керээни чараның сайгарыышгайжыгар талазы-биле база организацияларбиле демнежин ону контрольдаарын чорудуп келген. Чыл санында-ла садыг организацияларга коллективтиг 43 керээни чарып турар. Ынчалза-даа профкомнар, ажыл-агыйлар коллективтиг керээнин будурулге, экономикатиг, социал айтырыгларны шиитпирлээринге ооң аргаларын долу ажыглавайн турар.

Профэвилел обкому (респотребсоюз болгаш Садыг министерствозу-биле кады) 17 организацияга күш-ажыл телевирин организастаанынга хынаданы кылган. Чамдык коллективтерде күш-ажыл телевиринде хажыдыышкыныар бар болуп, хомудалдар эвээжеейн турар. Ол дээрге организацияларлар күш-ажыл телевиринин болгаш шалыпчыл материалдыг ылгы бөөр талааларын чедир ажыглаавайн келгени-дир. Эртекен чылын бараан саарыл газыының планын Садыг министерствозу, респотребсоюзтуң профэвилел обкомунуң ажылын партиянның XX область конференциязыңга база шынгы шүүмчүлээн. Бо бөө чылда кооператорларның мурнунда — бараан курлавырларын кескүү-биле көөдүзидир, кодээ черлерге садыг хандырылгазын экижидери, чоңдан садып алыр кодээ ажыл-агый продуктуларын киириштирерни көөдүлетпишаан, немей будурерин калбартыры көрдүнүп турар.

Ажылдап турар кижилерниң ажрыкшы эвээжеедир соруга-биле республиканың «Кадыкшылга» дээр комплекстиг программаны боттандырып турар. Ынчалза-даа чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй. Хүн санында-ла 230 ажыг кижи азы ажылдап турарларның 2,7 хуузу аарааныдан ажылчы үнмейн турар. Бай-Тайга Сүт-Хөл, Өөрү районнарының ыка хөй столоваларында магазиннеринде соок, ажылдаарынга таварымчалыг байдалдар тургустукмаан, гигиена өрээлдери, душ, дыштанмыр өрээлдер чок.

Садыг ажылдакчыларының чурттаага байдалдарын экижидери-биле хемчеглер алдынын келген. Сөөлгү үйн чылда күрүне садыының шүүмү-биле 204 орунлуг общежитиена кооперацияның шүүмү-биле 3276 дербелиин метр шаалдыг чурттаага бажыңнарын түткан. Чурттаага бажыңнарының септелгезин кылгылаан. «Орлеокэ» пионер лагерьнин материалдыг базазын бижиглээн.

Кижизидилге ажылынга болгаш профессионал мергежин белидериге коммунистиг күш-ажыл школалары чүгүла роль ду ойнап турар. 1985—86 оореллиге чылында коммунистиг күш-ажылдың 136 школазынга 3400 ажылдакчы хаара туттунган, ажылчын аныяктар школазынга 170 аныяк ажылчын өөренип турган. Кызылдың үлетпур болгаш аъш-чем бараанныарының садыгларында. Эрзиниин, Тандының райпоыларында, Арыг-Узуу ажылчын кооперациязында коммунистиг күш-ажыл школалары чамдык дүрүлгелиг мөөннеп алган.

Арагалаашкынга удур демиселги чер-черде чорудуп турарыңга хынаалаарыны кылбн турган. Обкомуун президиум кежигүннери рейдилерге киржип, хажыдыышкыныарны плеретклээн.

Ынчалзажок чамдык садыг организацияларынга арагалаашкынга удур хоолдуну хажыдып турган фактылар тургулаан. Ындыг чоруктар Түрбэ хоорайга, Самагалдай Өөк, Хандагайты, Чыраа-Бажы суурларга болгаш ооң-даа өскө черлерге болгулаан. Ол дээрге күш-ажылчы эвес орулга киирип алыр, аныксак-чиксек чамдык ажылдакчыларының талазындан болуп турган. Чижээ, Харечко дээрзи Кызылга Саян артындан 600 шил водканы улуг ортекке садар сорулга-биле сөөртүп эккелген. Ону ол үүлгедин дээш 7 чыл иштинде хостагазын кадыр шиитпишаан, хереңгизин хавырган. Ол ышкаш Осетровтар улуг ортекке арага садып турганы дээш, Осётровту 6 чылга, Осетровапы 5 чылга хостагазын кадыр шиитткеп. Эзиртир сүксүн садарының чурумун хажыткаиы база арага-дарыга хандыкшааны дээш Бии-Хем райпозулуң баштаар черинин даргазы А. А. Ахмадулинни. Өөк ажылчын кооперациязының баштаар черинин даргазы Дерековту ажылыдан хостаан.

Күш-ажылчы эвес орулга-биле демиселги күштелдирер талазы-биле каттышкан комитеттериң болгаш профкомнарның база профэвилел обкомуун бодуңуу ажылында чеспестер бары илереттинген. Бо чылдың эртекен үеэниле кооперация системазында 89,2 муң рубль түңге оор херээ болгаш дуглаглалдыг 37 санныг таварылга клеретгинген. Күрүне садыының системазында 172 муң рубльге күрүненна енчү хереңгизинге ере-санчыгдалды болдурган 8 таварылга болган. Ол ышкаш күрүне садыында болгаш кооперацияда түрмек дуглаглалдар-биле, садып алыкчыларны мегелээр, бараанныарны чедир хемчээвес, чедир дегзилевес чоруктор-биле демисел кошкак.

Ажылчы чоңнуң чагаа, бидиришкинкиниерни ей-шаанда сайгарып көөрүнге кичээнгейни күштелдирген. Профэвилел обкомуига келген бидиришкиниериңг болгаш хомудалдарның сайгарылгазын ай санында кылып турар. 1985 чылда обкомга 37 чагаа, бидиришкин киргеп. Чамдык профкомнарның талазындан киргеп хомудалдарның, чагааларның үеделуи кылбайн, оларны төшаавида

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАДАН ӨӨРЕНМИШААН

Республиканың херээжеңнер чөвүлелиниң эвлечелиг хуралы субботада, ноябрь 22-де партия Кызыл хоорнөмүнүң залында болуп эртиен. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр херээжеңнер ортузунга культура-массалыг ажылдарны организастаар болгаш күш-культураны, спортту хөгжүдер талазы-биле херээжеңнер чөвүлелдериниң моон соңгаарты сорулгаларының дугайында айтырыгны аңаа чугаалажыкан.

Хуралдың ажылынга СЭКП обкомунуң херээжеңнер ортузунга ажыл чорудар талазы-биле секторунуң эргелекчизи Т. Т. Даваа, республиканың херээжеңнер чөвүлелиниң кежигүнери, херээжеңнер шинчээшкининиң хөвүүнары болгаш чер-черден чалаткан активчи херээжеңнер киришкен.

Чугаалажыкан айтырыг талазы-биле илеткелди республиканың херээжеңнер чөвүлелиниң президиум кежигүнү, профоблчөвүлелдиң секретары М. М. Фирсова кылган.

Илеткелчи чер-черде херээжеңнер чөвүлелдериниң кылып чорудуп турар үш ажыл-херектериниң дугайында, республиканың социал болгаш культура хөгжүлдезинге оларның ролюнүң дугайында чугаалаан. Республикада 326 херээжеңнер чөвүлелдери, оларда 5200 ажыг активчилер бар.

Совет кижилериң чогаадыкчы чорууп сайгырангайжыдарынче, оларның хостуг үезин ыяш организастаарынче партия, чазак докпамал сагыш салып турар. СЭКП Төп Комитединиң «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын эжеңидер талазы-биле хемчеглер дугайында» докпаалы болгаш Улуг Октябрьның 70 чылынга утказуштур уран чүүлдүң ийиги бүтүү-эвилел фестивалы оон тодаргай херечиин болур. Республикада чер-черлерде культура спорт комплекстери, төп-түтүнер клуб, библиотека системалары ажылдап турар.

Херээжеңнер чөвүлелдерин агитквартиралар дамчыштыр культура-массалыг ажылдарны чорудуп турар. Республикада шүүтү 927 агитквартира бар. Эки ажылдыг чамдык агитквартиралары алаң, оларның солуун ажыл-херектериниң дугайында илеткелчи чугаалаан.

Улуг-Хем районуңуң Ак-Тал суурунуң «Аян» агитквартираны шида ортумак школада кижизидикчи башкы Ч. С. Сотна баштаан. Шында агитквартира чөвүлели деминг ажылдап турар. Культура-массалыг секциинин 7 уруглуг ие Үйнүк Хуурзак удуртуп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң Тере-Хая суурда 12 агитквартира бар. Партия организациязының удуртулгазы-биле олар чонуң чурттап турар черинге ажыл-ажилгаларны чорудуп келген.

Ол ышкаш Чөөн-Хемчиктиң Хаймракан, Шеми, Барыын-Хемчиктиң Барлык, Шекпээр суурларда, Тес-Хеминиң Чодураа, Тожуңуң Адыр-Кежиг, Кызыл районуңуң Кур-Чер, Баян-Кол, Каа-Хеминиң Сут-Бажы, Эрзиниң Нарын, Өвүрүңүң Торгалыг суурларда херээжеңнер чөвүлелдериниң агитквартиралары эки ажылдыг.

Каа-Хем районуңуң херээжеңнер болгаш ог-бүле клубтары, ылангыя «Мерген-мастериица», Бии-Хем районуңуң Аржаан суурда «Аныяк ог-бүле» клуву, Эрзиниң «Уранай», Кызыл-Мажалыктың, «Шекпээр» совхозтуң, Кызылдың даваныла фабриказының, «Тудуг кежектери» комбинаттың «Ховаюшка» аттыг клубтары бот-тарының ажылын утка-шынарлыг кылдыр тургускан. «Мерген-мастериица» клуб ог-бүлелер аразынга конкурстарны, ог-бүлелер концерттерин чурттакчыларга көргүзүп, аргымарының, кулинарияның болгүмнерин организастап турар. Ол клуб район иштинде культура-массалыг ажылдың методиктиг төвү апарган. «Хову-Аксыночка» клуб 5 чыл ажыр суурнуң херээжеңнерин хаара тудуп турар.

Ынчалза-даа херээжеңнер чөвүлелдериниң ажылынга четпестер барын ялеткелчидаа, санал бергеннер-даа чугаалап турган. Чоннуң чурттап турар черинге ажыл-ажилгаларны чорудуп келгеш, ажыл-агыйның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге сайзырадыр херекче биче эвес үлүүн киирип, ажылчынарының ортузунда күш-ажылчы маргылдаага чаңгыс удаа эвес тинлекчи болуп үнүп, шаңнадып-мактадып-даа турган.

ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң экономиказының көл адыры— мал ажылы, ынчангаш аңаа хойжулаар кижилер чылдың-на херек болуп турар.

Ол база хойжулап эгелээн.

— Съездиниң шиитпирлерин күүседири, эле тургустунары дээрге ак сетки-лдиг ажылдарды-дыр — деп, Эрестол Донгакович чугаалап орар. Шынап-ла, кайдыг-даа херектиң ак сеткилдиг күүседир болза салдынган сорулганы чедиишкинниг шиитпирлеп болур.

Ону малчыныың бо чылгы көргүзүглери тодаргай чугаалап турар. Хойжуның кодазынга 394 хой турган, төрүүр чүс баш хойга онаастыр 92 хураганны мешин доруктүрген, бир баштан-на ортумаа-биле 1,2 килограмм дүктү кыргып алган. Шээр малдың баш санының 96 хуузун мешин камгалап алган. Бо болза үк черинин байдалынга дээре көргүзүглүг малчыныың санынга кирер. Ынчангаш төрүүр чүс баш хойдан 90 хураганны мешин доруктүрген, бир баштан-на ортумаа-биле (агитквартиралар ажылын) Сүт-Хөл, Бии-Хем, Барыын-Хемчик болгаш оон-даа өске районнарда ношкаткан. Чамдык агитквартиралар херээжеңнер чөвүлелдериниң үчүдүнда, отчедунда хаара тутпаан.

Культура-массалыг ажылдарны организастаанында чедир кылдыңмайн турар ажылдар бар. Уран чүүл болгүмнериниң, киржикчилериниң саны эвээш, чамдык бүдүргеле, организация черлеринде уран чүүл болгүмнери туруступмаан.

«Алкоголизмиге болгаш арагалаашкынны узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докпаалыг амыдыралга боттандырарынга херээжеңнер чөвүлелдери идепкейлиг киржип келген. Арага ишпес чорук дээш демиселчилериниң 75 хуузу херээжеңнер.

Ынчалза-даа чамдык черлерде көстүп келген брага хаймырар чоруктар-биле шыңгыы демиселди херээжеңнер чөвүлелдери чорудар ужурлуг. Кадык-чаагай амыдырал дээш демиселди күштелдирер, школаларга уруглариың чөвүлелиң катап тургузары, арага ишпес чоруктуң ыйбтарын чер-черге организастаары чугула.

Бай-Тайганың Тээли суурда массалыг спортчу маргылдаалары неделя санында организастап эрттирип турар. Ол маргылдаалары район төвүүң бүгү организациялары, бүдүрүлгелери график ёзугаар организастаары чаңчыл болган.

Бо талазы-биле Кызылдың үлетпүр барааннар садыының, «Мерген-Бүрен» совхозтуң, Эрзин районуңуң Эрзин суурунуң, Чөөн-Хемчиктиң Шеми суурунуң херээжеңнер чөвүлелдери херээжеңнерни, оларның ог-бүлелерин күш-культура, спортче хаара тудуп турары эки.

«Тиилелге» совхозта Культура бажыңының директору М. М. Чигдениң удуртканы, «Барлык» совхозта Р. М. Сааның кадыкшылга болуктеринің ажылы үлегер-чижек болур.

ССРЭ-ниң аныяк уруглар командазының кежигүнери делегей чергелиг спорт мастера, Европа чемпиону Елена Тутаричкова, ССРЭ-ниң спорт мастери Людмила Захарова оларга чоргаарланыр бис.

Санал бергеннер боттарының ажылының дуржулгазындан агитквартираларының чонуң чурттап турар черинің аймы-биле чорудуп турар солуун үүлдерин, сонуургал аймы-биле клубтарының күш-культура-кадыкшылга ажылын организастаарының талазы-биле арга-дуржулгазын солушканнар. СЭКП Эрзин райкомунуң херээжеңнер ортузунга ажыл чорудар талазы-биле кылдистиң эргелекчизи А. С. Намдараа, Каа-Хем райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи, «Мерген-мастериица» клубтуң удуртукчузу А. С. Сокольникова, Бай-Тайга районнуң «Муриаучы» совхозтуң бригадири С. С. Саая, Бии-Хем районуңуң херээжеңнер чөвүлелиниң райсезтиң кол эмнизи Л. М. Ооржак, республиканың күш-культура болгаш спорт талазы-биле күркомитединиң инструктору Н. А. Каратаева, Кызыл хоорайның арага ишпес чорук дээш демисел пиитилеринің харысаалгалыг секретары А. И. Дудина олар санал бергеннер.

Н. ООРЖАК.

АНЫЯК ХОЙЖУ

Кан-оол Эрестолдуң мергежили — механизатор. Үзээрбе хире чылдың дургузунда совхозка трактористеп, чолаачылап келгеш, ажыл-агыйның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге сайзырадыр херекче биче эвес үлүүн киирип, ажылчынарының ортузунда күш-ажылчы маргылдаага чаңгыс удаа эвес тинлекчи болуп үнүп, шаңнадып-мактадып-даа турган.

ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң экономиказының көл адыры— мал ажылы, ынчангаш аңаа хойжулаар кижилер чылдың-на херек болуп турар.

Ол база хойжулап эгелээн.

— Съездиниң шиитпирлерин күүседири, эле тургустунары дээрге ак сеткилдиг ажылдарды-дыр — деп, Эрестол Донгакович чугаалап орар. Шынап-ла, кайдыг-даа херектиң ак сеткилдиг күүседир болза салдынган сорулганы чедиишкинниг шиитпирлеп болур.

Ону малчыныың бо чылгы көргүзүглери тодаргай чугаалап турар. Хойжуның кодазынга 394 хой турган, төрүүр чүс баш хойга онаастыр 92 хураганны мешин доруктүрген, бир баштан-на ортумаа-биле 1,2 килограмм дүктү кыргып алган. Шээр малдың баш санының 96 хуузун мешин камгалап алган. Бо болза үк черинин байдалынга дээре көргүзүглүг малчыныың санынга кирер. Ынчангаш төрүүр чүс баш хойдан 90 хураганны мешин доруктүрген, бир баштан-на ортумаа-биле

Хойжу кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген. Ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Төрээн хойларга, чаш хураганнарга бээр сигенин, дустуу чедирип алган. Э. Д. Кан-оол хоюн үр кыштаглаткаш, көргүзүглерин үлам көвүдедир сорулгазы бодунуң мурнунга салгаш, оларның озарын, суггадын шин таарыштырып, ажаалдазын экинидип турар.

Э. Д. Кан-оолдуң механизатор эштери Алексей Шомбул, Донгак Кара-оол, Михаил Бичелей, Куулар Алдын-оол база совхозтуң малын кадарып үнгеннер, олар бээр-ла бердингей даалганы ак сеткилдиг күүселеп, ниити херекке телептиг күш-ажылчы үлүүн киирер дээш ажылдап тураржыр.

Т. ХЕРТЕК.

Монгун-Тайга район.

«Ядролуг дүүн», «Ядролуг хыш»... оон ыңай чүү болурул?

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫҢ ДЕЛЕГЕЙГЕ УРЖУКТАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ПМА-ның шериг таймылбыраавчызы В. Морозовуң айтырыгларынга ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң эксперти, шериг эртемиериниң кандидады генерал-майор Филипп ГОНТАРЬНЫҢ харыылары.

— Атомнуг дайынның ылаңатты өскертип болур уржуктарын билип алырын ядролуг чепсектиг тургускаанының соонда дыка үр үеде кым-даа ораладашпаан. Ядролуг частымшкиниарның атмосферага салдары кедергей улуг доозун булуттар атмосфераже аттыктырып үндүрер вулканнар шыкаш шак мындыг болур боор деп санап тургаи. Ол доозуннар хүн хереддерин дүглай бээр, ынчангаш Черинң ап турар энергизиниң хемчээли кезек үеде эвээжээр. Оон түңнелиинде чер кыры болгаш атмосфера аажок соой бээр. Ынчалзада-да атомнуг дайынның түңнелиинде ылаңат шоолуг өскерилбес, ынчангаш ядролуг халапты оон артык өске уржуктарынга бодаарга, ону хереңке албайн барып болур деп санап тургаи.

Ядролуг дайынны өскүдүп үндүрген таварылгада кижилериң кол хорамчазы болгаш экономиктиг күүнүң каражазы түгле ядролуг согуушкыннарга шуут таварышкан чурттарга болгаш девискээрлерге болур деп чоокуу үеге чедир (70 чылдарның тоңчүзүүне чедир) санап турган болгай. Ам оон дугайында чүү чугаалаан болуруул?

— Ядролуг дайынның уржуктары түгле халдакчының атомнуг согуушкыннар таварыштырган чурттарынга болгаш девискээрлеринге болур дээр ялызылыр үр үеде туруп турган бадыткаашкынны четче үндезилеттинмээн деп санаар херек.

Ядролуг дайынның делегейге үр үеде хора чедирер уржуктары Хиросима болгаш Нагасаки үезинден бээр билдингир ядролуг частымшкиниарның шуут дорт түңнелериниң дорайтавас, харын олардан-даа артык өлүмнүг болур дээрзин совет эртемденнериниң болгаш даштыкы чурттарның депшилгелиг эртемденнериниң сөөлгү үлээн чугаалажыкан шиитпирлеринге үндезилеттинмээн деп санаар-берге болбушаан.

Ядролуг дайынның делегейге үр үеде хора чедирер уржуктары Хиросима болгаш Нагасаки үезинден бээр билдингир ядролуг частымшкиниарның шуут дорт түңнелериниң дорайтавас, харын олардан-даа артык өлүмнүг болур дээрзин совет эртемденнериниң болгаш даштыкы чурттарның депшилгелиг эртемденнериниң сөөлгү үлээн чугаалажыкан шиитпирлеринге үндезилеттинмээн деп санаар херек.

Ядролуг дайынны өскүдүп үндүрген таварылгада кижилериң кол хорамчазы болгаш экономиктиг күүнүң каражазы түгле ядролуг согуушкыннарга шуут таварышкан чурттарга болгаш девискээрлерге болур дээр ялызылыр үр үеде туруп турган бадыткаашкынны четче үндезилеттинмээн деп санаар херек.

Ядролуг дайынның делегейге үр үеде хора чедирер уржуктары Хиросима болгаш Нагасаки үезинден бээр билдингир ядролуг частымшкиниарның шуут дорт түңнелериниң дорайтавас, харын олардан-даа артык өлүмнүг болур дээрзин совет эртемденнериниң болгаш даштыкы чурттарның депшилгелиг эртемденнериниң сөөлгү үлээн чугаалажыкан шиитпирлеринге үндезилеттинмээн деп санаар-берге болбушаан

Культура болгаш амыдырал

ЛЕНИНГРАД. Ленинградта операның болгаш балеттиң күрүнениң үлегерлиг С. М. Киров аттыг театрының опера ыраажизы А. А. Стеблякону ол театрның шилерээринге кол ырларны күүседткени дээш оны 1986 чылдың РСФСР-ниң Күрүне шаңналы-биле шаңнаавышаа дештинип үндүрген.

Ленинградтың Н. А. Римский-Корсаков аттыг күрүне консерваториязының доозукчу. зу аныяк ыраажы опера сценазынга эң баштай он чыл бурунгаар П. И. Чайковскийниң «Евгений Онегин» деп операзынга Ленскийниң ырызын күүседткен. Эрткен он чыл дургузунда Алексей Стебляконуң эң улуг чедишкиннериниң бирээзи П. И. Чайковскийниң «Калбак-кара кадынында» Германның эң ырлын ырызын күүседткен болур.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң алдарлыг артизи Алексей Стебляко.

Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УРУГЛАРЫҢАРГА ҮЛЕГЕРЛИГ БОЛУҢАР

Кижизидилге темазынга

Бис уругларны бойдуска ынак боорунга, эртемге, чаа чүүлдерге, ажыдыышкыннарга хандыкшылдыг болурунга өөредип турар бис. Ынчалза-даа оларны арыг, чараш ынакшып билиринге өөредири база чугула. Ынчангаш элээдилер-биле ол темага чугаалажырындан ойталавас херек. Чүге дээрге оларны ол айтырыг дүвүредип, дорт, шын харыы алырын негеп турар. Ол темаларга элээдилер-биле эптиг-эвилең чугаалы школага-даа, ог-бүлеге-даа чорудары ажыктыг. Ол дээрге мөзү-шынар кижизидилгезиниң база бир хевири болур. Бирле катап онгу классчыларга кичээл эрттирип тургаш, бир өөреникчиден «Элээдя ооп чүнү билир ужурлуул» деп номну хавырып алганымны сактыр мен. Класс каттыржы берди. Ынчалза-даа мээң көңгүс шөлээн болуп, конучуттунмазымны кым-даа маналаан:

— Сээң бо номну номчуп турарың эки-дир. Кижи бодуун организминиң дугайын билири чугула, ындыг-даа болза ону кичээл үезинде эвес, а хостуг шагында номчуур ужурлуг.

Ынчалдыр мээң өөреникчилеримге ол «хоруглуг» ном бодунуң «чажыт сонуургашкынын» чидирип, биология эртеминиң өөредилге ному ышкаш, аналза-ла ном апарган.

Үстүкү класстарның өөреникчилери-биле ынакшыл дуза-лажылга беседаны чүге чорутпас боор? Класска Маркстың кадаймына бижээн чагааларын номчуп бээримге, уруглар, оолдарны оларның күштүг, чараш ынакшылы магаладткан.

Кижизидилге ажылының чугула сорулгаларының бирээзи — кайгамчыктыг арыг сеткил-хөөнге, боттарының ынак кижизин хүндүлеп билиринге өөредири ол эвес бе. А чамдык ада-иелер оолдар, уругларның аразында аналза-ла найыралдан коргар болгай. Бир-ле беседа үезинде ындыг найырал ажыктыг дээрзин бүзүредир дээримге, «ол найыралды кончуг эки билир бис» деп улгады берген херээжен хорадап чугаалады.

Ие кижиниң дүвүрелин билип болбайн аан. Ынчалза-даа ол дээрге арыг найырал бар дээрзинге бүзүрексеваанинден төрүттүнген аналза-ла дадагалзал-дыр. Шак ындыг хөөнмер алызында барып «ёзулуг ынакшыл турбаан болгаш турбас-даа» деп шын эвес билген чигзиникчилерни тывыдырар.

Бир эвес силерниң оглуңар азы уруунар болунга эш кылдыр найыралга төлеп чок кижиня шилип алган деп бодаар болзуңарза, ооң чаа өөнүүкә-ла берге, улуг сагышсыралды болдурар.

Келир үеде өг-бүле тударыуруглар школа иезиниң четпээнде-ле хевирлеттинип эгелээр дээрзи дыка хөй кижилерге элдептиг боору чалавас. Кыс уруглар бичизинде-ле сайзаанактап, азы аваазы-уруу болуп ойнаарлар. Ооң ол ооның таптыг башкарар, ойнаарлыгызына каржы-хажагай эвес, харын, эвилең болурунга өөредир херек.

Ада-иелер уругларының найыралынга, эгелеп чоруур ынакшылынга камнаг, чөптүг болуру чугула. Боттарынарның уругларыңар-биле «хоруглуг» темаларга чугаалажырындан ойталавадар. Чүге дээрге олар өскээртем шын эвес харыны аптып болур. Бир эвес силер оглуңарны кыс кижиня хүндүлээр, ону кажан-даа хомудатпас кылдыр, а уруунарны бодуңун ат-алдарын камгалап билир, арыг-чаагай сагыш-сеткилиг кылдыр өөредип, кижизидип алган болзуңарза, ол ышкаш боттарынарның хуудаа амыдырал-чурттагланар ол талазы-биле оларга эки үлегер-чижектиг болза, уругларынарның кайралы, ынакшылы кажан-даа арыг-шынчы болур дээрзинге бүзүреп болур силер.

Л. БОГОПОЛЬСКАЯ.
(«Эки чүүлдерге канчаар өөредирил» деп брошюрадан).

КӨДЭЭ БИБЛИОТЕКАДА

Хөлдүг черлер турар. Ажыл шагы төнерге, хостуг үе тыпты бээрге, улус олче далажыр. Ынаар баары шуут чаңчыл болу бээр хереглел-биле дөмей. Эрзин районда Бай-Даг суурнуң библиотеказы шак ол черлериң бирээзи болуп турар. Олче кээп турарлар чылдың кайы-даа үезинде үзүлбес, ылангыя кышкы үеде ооң номчукчуларының саны дыка хөй.

«Чаа орук» совхозта, суурда күш-ажылчы коллективтерде теоретиктиг семинарларның, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң база комсомол политчеткизиниң дыңнакчылары боттарының хереглээни литератураны библиотекадан калбаа-биле ажыглап турар. Ында ном фондузу база элээн хөй — 21 муң ажып турар. Совлгу үеде кирип турар номнарның саны өзүп орар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарын орус болгаш тыва дылдар кырында парлаан номнар болгаш дептерлер немешкен. Колдуунда номчукчу бүрүзү ону ажыглап турар.

Кодээ ажыл-агый айтырыгларын парлаан литература сөөлгү чылдарда элээн немешкен. Суурнуң чурттакчылары хөй эвес болбайн аан, ынчалза-даа номчукчулар эвээш эвес. Ниитизи-биле алырга, докгаамал номчукчуларның саны 750 кижи болуп турар. Дээди болгаш орттумак өөредилге черлериниде ботөөредилге черлериниде өөренип турарлар библиотеканың номнарын хөй ажыглап турар.

Бот-өөредилге-биле өөренип турарлар суурда эвээш эвес. Чижээ, Бай-Даг культура-спорт комплекизинде уран чүүл удуртукчузу Ларисе Хайыцовна Мандал Улан-Удэниң культура институдунуң нийги курузунда ол өөренип турар. Совхозтуң партком секретары Николай Ширшинчаповия Дирдинчап база ботөөредилге-биле тускай эртемни чедип алган. Библиотекарь Роза Кац-ооловна Бадыраа Кызылда уран чүүл училищезин бот-өөредилге-биле доозкан. Ол болгаш оске-даа кижилер библиотеканың номун бодунуң ниити болгаш политиктиг билиним бедидиринге идепкейлиг-биле ажыглап турар.

Библиотеканың ажылын эде тургузар, номчукчуларның үгаан-бодаал хереглелин чоруур ном, сеткүүл-биле хандырар дээш Р. К. Бадыраа чамдык ажылдарны чоруткан. Библиотеканың залын дерип, коску агитация дериг-херекселин тургузуп эгелээн.

— Кол чүүл болза, съездиниң материалдарын өөренип турарларга херек номнарны, дептерлерни, солуп, сеткүүлдерни чедирери, оларга херек чүүлдер-биле дузалаары. Бо талазы-биле ажыл үргүлчүнүң хереэ — деп, библиотекарь чугаалады. — Ылангыя тыва дыл кырында бижиттинген материалдар чүгула херек. Номчукчулар ону үргүлчү чагыыр, айтырар.

Ооң-биле чергелештир тыва чогаалчыларның номнарын көдээниң ажыл-ишчилери доктаамал айтырар боор-дур—деп, библиотекарь чугаалады.

Тыва дыл кырында үнген чечен чогаалдың чаа ному чүгле 8—10 экземплар кээр. Ынчангаш чечен чогаал номнары чедишпейн турар.

— Ооң уламыдаш тыва чогаалчыларның чаа номнары шуут дорт-ла кыштагда малчыннарже чедирип турар мен — деп, Роза Кац-ооловна хомудады.

База ол ышкаш дөртен чылдарның тоңүүзүнде, бежен чылларда тыва дылче очулдурган орус чечен чогаал номнары шуут чок болуп турар. А. С. Пушкиниң «Евгений Онегин» деп чогаалын С. Б. Пюрбүнүң очулдурганын кым номчуксавас боор. Номчуур дээрге, ол ном тывылбас боор-дур. Алдан чылдарда үнген номнарны база катап парлап үндүрериң номчукчулар күзеп турар. Бо талазы-биле номчукчуларның дилээн библиотекарь биске чугаалап турду.

ЧУРУКТА: библиотекарь Р. К. Бадыраа ажыл үезинде.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БАШКЫЛАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Бүгү-ниити ортумак өөредилге дугайында хоойлунуң база бир чугула чүүлдериниң бирээзи узаткан хүн бөлүктерин организастаары болуп турар. Бистиң Сут-Хөл районда узаткан хүн бөлүктериде 780 өөреникчи бар. Ниитизи-биле 38 бөлүктү арга-дуржулгалыг доозуп башкылар удуртуп турар. Чижээлээрге, Г. К. Очур-оол, К. С. Биче-оол, Э. Д. Куулар, М. С. Ондар болгаш оске-даа башкыларны маңаадап болур.

Районнуң методика кабинединдә Бора-Тайга ортумак школазының базазынга узаткан хүн бөлүгүнүң кижизидикчи башкыларының семинарын эртиргеп. Бо школада узаткан хүнүң алды бөлүгүнде 150 уруг бар. Дуржулгалыг башкы Эммеи Даваевна Ооржак үшкү классчыларга узаткан хүн бөлүгүнде ажылдап турар. Уругларга онаалга кылдырган соонда, диафильмни көргүскен, ооң улаштыр шимченгир оюннар ойнаткан.

Узаткан хүн бөлүгүнде бир кол үүл —планнаашкын. Бо талазы-биле районнуң узаткан хүн бөлүгүнүң кижизидикчилериниң методиктиг каттыжышкынының удуртукчузу, Сут-Хөл ортумак школазында улуг башкы Г. К. Очур-оолдуң арга-дуржулгазы-биле танышкан. Бора-Тайга школазында улус өөредилгезиниң тергиинээ К. С. Биче-оол дуржулгазын чыылганнарга чугаалап берген. Семинарга арга-дуржулга солчулгазынга башкылар идепкейлиг киришкен. Даразында ындыг семинар Баян-Тала школазынга эртер.

В. ОНДАР,
методика кабинединиң эргелекчизи.

АРТИСТЕР—КӨДЭЭГЕ

Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг хөгжүм-шинээ театрының чогаадыкчы коллективи республиканың ырак, чоок районнарының ажыл-ишчилеринге доктаамал аалдап барып, оюн-көргүзүүлерин бараалгадып турар. Театрның тыва артистериниң ийи бөлүү эвлечлиг үнүүшкүнче аъттанып кап.

«Хайыраан бот». Тыва шын чогаалында онзагай черни эвлеп турар бо шинээ дугайында биилбес кижи чок, көрүкчүлер ооң маадырларыбиле база катап ужуражырынга черле чажам дивестер. Бо шинээ белеткээн чогаадыкчы бөлүк Чөен-Хемчик, Сут-Хөл районнарының чурттакчы чонунга бараан болуру-биле чогаадыкчы аалдашкынынга улямчылап турар. Ында РСФСР-ниң улустуң артизи Б. Бады-Сагаан, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Кенденбиль, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Т. Ондар, А. Куулар, А. Салчак болгаш оске-даа артистер хаара тутпаан. Үк бөлүктү театрның администратору А. М. Сумбаа удуртуп чоруур.

Сураглыг тыва чогаалчы С. Токаның көрүкчүлерге сонуургаачыг шилериниң бирээзи —«Дөңгүр-оол». Бо шинээ тыва театрның сценазынга хөй удаа салган. Ол бодунуң чечен-мерген бижиттингенибиле, утка-шынарлы-биле көрүкчүлериниң сонуургалын хайныктырып турар. Ынчангаш база катап театрның репертуарында киргеп. Үк шинээ ойнап турар чогаадыкчы болүк бо хүннерде Тес-Хем районда аалдап чоруп турар. Бо чогаадыкчы бөлүктү театрның алыяк артизи С. Ооржак удуртуп чоруур.

— Театрның артистери чаңгыс черге доктаап олурбас улус болгай — деп, театрда чогаадыкчы бөлүктүң эргелекчизи В. О. Мортай-оол чугаалай-дыр. — Олар доктаамал чогаадыкчы аалдашкыннарны кылып турар. Бо удаада, кыштың соогу күштелип ораада, артистер ажылчы чонга бараан болуру-биле аъттанып каны ол. «Дөңгүр-оол», «Хайыраан бот» тыва көрүкчүлерге билдингир шилер. Ынчалза-даа көрүкчүлер үк шилерни улуг сонуургал-биле көөр дээрзинге бүзүрээр мен.

Артистер чүгле шин ойнаары-биле кызыгаарланмастар. Олар бо удаада бичии көрүкчүлерге тураскаатказын, «Театр—бичиилерге болгаш элээдилерге» деп бүгү-эвилелдин XII болгаш бүгү-россияның XIII театр неделязын көдээге эртиржир. Ынчангаш олар районнарның школаларынга, көдээ клубтарга өөреникчилербиле хөй санныг ужуражылгаларны эрттирер, көрүкчүлерниң театр уран чүүлүнүң талазы-биле сонуургаан айтырыгларынга делгереңгей тода харыны бээр, бот-тывынгыр коллективтерге ажыктыг аргасүмелеп калар. Ындыг болганда үк районнарның ажыл-ишчилеря, аныяк-оскелер театрының чогаадыкчы ажылы-биле улам тоок таныжар аргалыг.

А. ШОЮН.

БАЙЫР ЧЕДИРБИШААН

Кунгүртүг ортумак школазының интернадында кижизидикчилер ажылдаа-ла чедичыл чеде бердим. Бистиң коллективте хоочун-даа, аныяктаа-башкылар хөй. Оларның аразында Чечек Читеевна Мунзукту онза хүндүлээр бис. Бо школага ажылдаа-ла ол 29 чыл болган, улус өөредилгезиниң тергиинээ деп хөрек демдээ-биле чоокта чаа шаңнатказын. Ооң эрткен оруу солун, ажыл-херээ накталлыг. Башкыга чедиишкиннерин күзедивис.

Н. ДОРЖУ.
Кызыл район.

«АЖЫК СЕТКИЛ» КЛУВУ

Бистиң Тес-Хем районнуң төнчүткен библиотека системазының ажылдакчылары партияның XXVII съездизиниң шинтирлерин амыдыралга боттандырар дээш чонуң ном-биле хандырылгазының шынарын эжиидип, боттарының билиин, күжүн төп ажыглап, кызымак ажылдап турар. Бо чылдың эрткен айларында көргүзүглер багай эвес болган. Номчукчулар саны болгаш ном-биле хандырылганың деңнелин эжиидип алза-даа, номчукчуларын хаара тудар план күүседтинмейн турар.

Библиотекарьлар чүгле хынадда көргүзүглер-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Олар чон ортузунга ном пропагандалаар ажылды массалыг-биле чорудуп турар. Чижээ, район библиотеказының ажылдакчылары Самагалдай, Шуурмак суурларга аас журналдарын эрттирген. «Эргим иелер — күш-ажылдың хоочуннары», «Чечектер —бойдустуң хүдүмүрүү» деп темалыг кежээлер солун болгулаан.

Районнуң төп библиотеказының номчулга залында сонуургал аайы-биле «Ажык сеткил» клувун ажыткан бис. Ол клуб тускай эмблемалыг, тускай салдынган сорулгалыг. Ооң кол пропагандалаар чүүлү — чон ортузунга чорудар кежээлерни чаа, солун кылдыр эрттирериң чедип алыры.

Бистиң коллективтиң ажылдакчылары эде тургустунуушкун айтырыгларын кичээнгейниң төвүнге ап, бо талазыбиле ажыл, амыдыралывыска чаа сөзү-биле үлүг-хуувусту киништиртерин аравыста дугуруушкан бис. Бистиниде ажылдап турар кижи бүрүзү коллективтиг ажылынга идепкейлиг киржип, хуула туруунун өскертип турар. Эде тургустунуушкун ажылыңче амдаа улам ханылаар бис.

М. ДОНДУП.

ЭРТЕМДЕНГЕ ТУРАСКААТКАН

Михаил Васильевич Ломоносовтуң 275 харлаанынга тураскаатказын лекциялар номчулгазы, хана солуннар үндүрүлгези Кызылдың педагогика институдунга болуп эрткен.

Кежээге студентилериниң бижээн рефераттары-биле танышканнар. Эң эки рефератты нийги курстуң студентизи Л. Чалдыг бижээн. Үстүкү курсчулар ангы-ангы школаларга улуг эртемден дугайында беседаларны кылганнар.

О. ОНДАР.

«САЯНЧЫЛАРНЫҢ» КОНЦЕРТИ

Ат-сураа алгып бар чыдар «Саян» ансамблиниң артистери биске оюн көргүзүп чораан. Ий суурнуң Культура бажыңынга баштай уругларга, ооң соонда улуг улуска концерт көргүскен. Артистерниң күүсселдерин магададывыс. Таныш-сам ыр-шоор, сыгыт-хөөмей сеткил сергедир-дир.

Д. АИР-САНАА.
Тожу район.

ЧАРЛАЛДАР

ПРОФКОМ ДАРГАЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРНЫҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1986 чылдың ноябрь 25-тен декабрь 15-ке чедир Кызыл хоорайның аъш-чем садыы уругларга Чаа чыл белектерииге чагыг хүлээп алырын чарлап тур. Белектериң өртээ 2 рубль. Пакеттер болгаш барааннарны садыглардан алыр, а комплектилээрин организациялар боттары кылыр.

Чагыглар хүлээп алыр адрес: Октябрьская кудумчузу, 29, кабинет 11, организдис, хүнүн-не суббота биле воскресеньеден аңгыда 9 шактан 17 шакка чедир ажылдаар.

Чагыгларны декабрь 25-ке чедир бээр.

Тыва Респотребсоюз 1987 чылда чурттакчы чонга бүдүн комплектилиг мотоблокту (өртээ 1270 рубль) садып алырын сүмелеп тур. Мотоблокту чер андарарынга, сиген кезеринге болгаш чүък сөөртүрүнге ажыглаар.

Мотоблоктуң комплектизинде — чаңгыс цилиндрлиг шимчедикчилиг, цилиндриниң ишкири 245 куб. сантиметр, 4—5 ааът күштүг, 660 рубль өртектиг мотоблок, айдазыныының өртээ — 100 рубль, сиген кезикизиниң — 200, тергезиниң (хемчээлдери — 2650 —1330 — 1240 мм, 350 кг чүък сөөртүр) — 310 рубль.

Мотоблокту садып алырын күзээн кижилер мындыг адресче чагыгларны киирер: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 31 дугаар бажың. Телефоннар: 2-21-50, 2-42-26. Чагыгларны 1986 чылдың декабрь 1-ге чедир хүлээп алыр.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш үлус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутаттары сонгукчуларының № 1 (Дружба кудумчузу, 15 дугаар бажың), № 2 (Красноармейская кудумчузу, 168 дугаар бажың), № 3 (Ооржак Лопсанчап кудумчузу, 13 дугаар бажың), «Енисей» Культура бажыңынга (Набережная 168) корум-чурум камгалалының хөй-ниити пунктуларынга четверг санында 18 шактан 20 шакка чедир, а хоорай Советиниң күүскомунуң кежигүннери дарганың болгаш ооң оралакчыларының хүлээп алышкын хүнеринден аңгыда, суббота санында, эртенгинниң 9 шактан 12 шакка чедир хооркүүскомнуң үш дутаар кабинединге хүлээп алыр.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

УЖУРАЖЫЛГАЛАР

Кызыл хоорайның бирги черии дээш хервээжен удуе аразынга шыдыраа маргылдаазы башкы институдунуң шыдыраа клувунга болуп эртикеи. Бирги салыгдан эгелээш сөөлгү салыгларынга чедир республика чемпиону чораан Людмила Соколова кымга-даа уттурбайн, бүзүреллии-биле бирги черии алээп. Ийнги черии башкы институдунуң башкыны Чечекмаа Сагды алган. Үшкү черге ол-ла институттуң студентизи Белекмаа Куулар төлептиг болган.

Кызылдың № 2 школазының 8-ки класзының өөреникчизи Лаура Аракчаа эки ойнаан. III разрядты балыткаан.

Шаңналдыг чер алган үш шыдыраачы декабрьда болур республика маргылдаазынга ойнаар эргеин чедип алган.

О. ПЛЕХОВ.

• • •

КЫЗЫЛ. Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң Кызыл хоорайда организацияларының аразынга спортчу маргылдаалар болуп эрткен. Анаа он командалардан чүс ажыг кижи киришкен.

Ийи хүн уламчылаан чидиг демиседдим түнеёлинде «Востокгипрозем» институттуң салбыры бирги черже үнеш, шилчиир кубокту, вымпелди болгаш хүндүлел бижикти сургуулларынга. А. П. Чехов, «Вишнялыг сад», 10.30 —Кижилерге — өрт талазы-биле аймак чок чорук дугайында. «Ылыг бөдүүн бе?». Эртемтайылбырлыг фильм. 10.40; 11.40 — География. 6 класс. Австралияның үнүштериниң болгаш дириг амытаннарының дугайында. 11.10 — Шыдыраа школазы. 12.10; 13.10 — Физика. 10 класс. Оптика приборлары. 12.40 — Экран—башкыга. Төөгү. 7 класс. Куляково тулчуушкуну. 13.40 — «Улуг кижилерге ышлалда». 6-гы дамчыдылга. «Татьянаның чагаазы». 14.55 — 15.00 — Медээлер. 18.00— Медээлер. 18.20 — «Оруктарга төрүттүнген ырлар». Маштаковтарның цыган ансамблиниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.45— «Сценага берлиниген амыдырал». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. С. Кенденбильдиң дутаайында киноочерк. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30— «Азия төөгү». Программада: Медээлер. Мөңгүн-Тайга районда кыштаглаашкын дугайында репортаж. «Найырал». Моол Арат Республиканың тургустуунганының 62 чыл оюнга тураскаатказ дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг үдүнар. «Чаштар!». «Н. Дуровананың аалчылары биске». 2-гы дамчыдылга. 20.15 — «Сумының шенелдези». Док. фильм. 20.30 — «Музыкалыг киоск». 21.00 — «Үе». 21.40 — Даштыкы фильмиң экраны. «Амдыгыында кадайланмаанда». (1986 ч.). 22.45—01.00— Хоккейге СССР-ниң чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Рига).

ИЙНГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Удуртукчулар өөренип тур». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Физика. 7 класс. Будумелдериниң агрегаттыг байдалының өскерлери. 9.00 — Француз дыл. Өөредилгениң нийги чылы. 10.00 — КПТУ клуб: «Зеленый огонек» 10.50, «Лидер» 15.00, «Под огнем» 17.10, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оцеола» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Танцы на крыше» 14.30, 18.00, «Соучастие в убийстве» 16.00, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Это было в Париже» 19.30 шакта.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-53, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, парти йжи амыдырал болгаш үлегпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3407.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01029.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 26 среда № 274 (13274)

1925 чылда үнделеттингеш. Өртээ 3 көпеек.

ТАШКЕНТИДЕ ЧЕДЕ БЕРГЕНИ

Индиже бар чорааш М. С. Горбачев Ташкентиге доктаваан.

Кежээ М. С. Горбачев республиканың удуртукчулары-биле ужурашкан. Узбекистанның партия, совет органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының ажылының чугула айтырыгларының талазы-биле, республиканың амыдыралының бүгү талааларын ханызы-биле эге тургузарының айтырыгларының талазы-биле тодартай чугаа болган. Ажыл-ишчи чугаалажылышкыннарының соонда М. С. Горбачев чыылганнарга делегерешкей чүве чугаалаан.

ТАШКЕНТИДЕН ЧОРУПКАНЫ

ТАШКЕНТ. Индий чазактың болгаш Индияның Премьер-Министри Р. Гандиниң чалаавы-биле Делиже албанның аяа-чоруун ылып бар чыдар СЭКП ТК-ның Чиңгине Секретары М. С. Горбачев ноябрь 25-те Ташкентиден чорупкан.

М. С. Горбачевту болган оңу удеп чоруур албан кижилерин Узбекистанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Б. Усманходжаев болган өске-даа эштер Ташкент аэропортундан удээн. (СЭТА).

СССРЭ—ИНДИЯ: ЧААГАЙ КОЖА-ХЕЛБЭЭ ЧОРУК БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ДЕЛИ. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев албанның найыралдыг аяа-чоруун кылып, республиканың Премьер-Министри Р. Гандиниң болгаш индий чазактың улустарының ортумак удуртукчуларының, политиктиг партиларның болгаш хөй-ниити организацияларының ол аян-чорукту ажылдаарының, найыралдыг будуулиг чүүлдерни болгаш бүгү-ле чүүлдерни кыскаан. Ол бөгүн бүгү-ле чүүлдерде —хөй санныг митингилерде болгаш туралларда, политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларның медегелдеринде, парламенттиң тайылбырларында илереттингеп. Бүгү Индия оон будуулуде М. С. Горбачевтуң индий журналистериң бөлүүге интервьюзун ажык улуг соңуургал-биле көргеш болгаш дыңнап турган.

Хөй-ниитиниң янзы-бүрү кезэктерниң төлээлекчилери бистиң-биле беседа үезинде олар бо хүннерде Совет Эвилелиниң чүгле иштики болгаш даштыкы политиказының дугайында эвес, харын-даа амгы үениң кол айтырыглары чаа өзу-биле херек кырында канчаар шиитирлеп турарының дугайында хөй-хөй чүүлдерни билип алганын демиглээнер.

Бөгүн бүгү индий солуннар Совет Эвилелинге болгаш ийи чурттуң араазында харылзаалар тураскаатканы улуг материалдарны парлаан. Кол солуннарның бирээзи —«Таймс оф Индиа» мынча деп бижээн: «Индий-совет харылзаалар делегейде эң чугула кол айтырыгларга дөрт салдарны чедирип турар. Эң улуг социалистиг улус дүрүмнүң — Совет Эвилелиниң, а ол ышкаш кака-даа каттышпазының шиитирлеп алганы Индияның ынаарын эки-ээр. Индия Совет Эвилели биле Индияның арасында харылзаалар колониалдыг дарлалды дүжүр октаан, экономиктиг болгаш социал хожудаңгай чорук-биле демиселдя чарлап үндүрген чоокта чаа хостаалган чурттар бүрүзүге үлегер болур деп долу үндезин-биле саналбаан болуур».

Делиниң үезин-биле 12 шак. Палам деп аэродром. Совет авиалайнер байырлыг ёвулаал кылыр черже чорупкан. Совет Эвилелиниң болгаш Индия Республиканың Күрүне гимнилери дыңналып турган.

М. С. Горбачев хүндүлүг таныштырылдың баары-биле эртикен. Таныштырыл начальниги аңаа рапорт берген.

Совет удуртукчуга Р. Ганди байыр чедирбишаан, мынга деп чугаалаан:

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Михаил Сергеевич Горбачев!

Дээрги Раиса Горбачева!

Совет Эвилелиниң келген бистиң өңүктериңер!

Индияның чоңулуң өмүзээниден силерге байыр чедирип тур мен. Качыгдалдарның үелериңде болгаш тиилелгелериң үелериңде бистиң-биле кады чорун келген чуртту болгаш чоңу төлөөлел турар силер. Биске кадыг-бергеле үелерде Совет Эвилели бистиң шылгаттынган болгаш идегелиг өңүүвүс болуп келген. Амгы үениң Индиязын тургузарынга база дузалаан өңүктериңер силерге байыр чедирип тур бис. Тайбың дээш дамиселчи Силерге байыр чедирип тур бис, дээрги Чиңгине секретарь. Эртемниң болгаш технологияның кайгамчыктыг чеднишкиниерни киижи төрелгетен өг-бүлезиниң салым-чолун амгыы ышкаш, шак мынаар сырый каттыштырганы төөгүге кажан-даа турбаан. Кожа чурттарның экономиктиг болгаш социал системаларында кандыг-даа ылгалдар турбажок, оларның араазында чаагай харылзаалардың тургустунун бүлүрүп Индия болгаш Совет Эвилели үш он чылдар дургузунда делегейге бадыткап көргүскен. Бистиң найыралывыс —кожа-хелбээ догуннаашкынга болгаш кады ажылдажылгага үндезилеттингеп делегей чурумун тургузарының төөгүлүг эргежок чугулазының бадыткалы-дыр.

Индияда-даа, Совет Эвилелинде-даа чаартылгалар салгал уламчылаашкынының үрээшкини чоокка боттанып турар. Национал хөгжүдениң принциптери болгаш үнелиг чүүлдери бистиң-ийи чурттарывыста быжыы-биле тургустунган. Мичээнгаш бистиң-ийи күрүнелериңер боттарының политиказынга чаа угланышкыны болгаш чаа хемчээлдерни бүзүрел болгаш бүзүрээшкин-биле берип болурлар. Күрүне тургузуушкуну — ол дээрге сөскаал чок чорудулгадыр. Эртикен үениң перспективаларын бөгүнгү боттуг чүүлдер-биле шын демнеп көөру эрежок чугула. Чаа чүүлдерни кылыры, өскерлиишкиннг байзалга турган эге тургустунарын болган база боттанарын шыдаар арга шаңкын хөгжүүр ниитилелге амыдыралды эрежок чугула чүүл болуп турар.

Амгы чүс чылда болган дайынның аар үрелгү тайбың дээш демнеглеге Совет Эвилелин кадыын быжыктырган. Шыламыккай чоруктуң, тайбың эптежилгелиң болгаш күүдел кылбазының индий салгалы тайбының шиитирлеринниң ролюнче бистиң көдүргеп. Бистиң кака-даа каттышпас политиказывыс хүндүткел-биле көрүп турар силер, тайбыңга Силериң быжыы-биле берингеникиерни бистер база хүндүлеп турар бис. Бижыг болгаш магадылаттынган тайбының эң-не эрежок чугула чүүлү ыллыр ядролуг чеңгелиг дүжүттериге бижыг бүзүрелиндерге каттыжып турар бис. Делегейге тайбың эптежилге дээш, бистиң улустарывыстың чаагай күүсээшкиниерин киижи төрелгетен өг-бүлезиниң салым-чолун амгыы ышкаш, шак мынаар сырый каттыштырганы төөгүге кажан-даа турбаан. Кожа чурттарның экономиктиг болгаш социал системаларында кандыг-даа ылгалдар турбажок, оларның араазында чаагай харылзаалардың тургустунун бүлүрүп Индия болгаш Совет Эвилели үш он чылдар дургузунда делегейге бадыткап көргүскен. Бистиң найыралывыс —кожа-хелбээ догуннаашкынга болгаш кады ажылдажылгага үндезилеттингеп делегей чурумун тургузарының төөгүлүг эргежок чугулазының бадыткалы-дыр.

Индияда-даа, Совет Эвилелинде-даа чаартылгалар салгал уламчылаашкынының үрээшкини чоокка боттанып турар. Национал хөгжүдениң принциптери болгаш үнелиг чүүлдери бистиң-ийи чурттарывыста быжыы-биле тургустунган. Мичээнгаш бистиң-ийи күрүнелериңер боттарының политиказынга чаа угланышкыны болгаш чаа хемчээлдерни бүзүрел болгаш бүзүрээшкин-биле берип болурлар. Күрүне тургузуушкуну — ол дээрге сөскаал чок чорудулгадыр. Эртикен үениң перспективаларын бөгүнгү боттуг чүүлдер-биле шын демнеп көөру эрежок чугула. Чаа чүүлдерни кылыры, өскерлиишкиннг байзалга турган эге тургустунарын болган база боттанарын шыдаар арга шаңкын хөгжүүр ниитилелге амыдыралды эрежок чугула чүүл болуп турар.

Амгы чүс чылда болган дайынның аар үрелгү тайбың дээш демнеглеге Совет Эвилелин кадыын быжыктырган. Шыламыккай чоруктуң, тайбың эптежилгелиң болгаш күүдел кылбазының индий салгалы тайбының шиитирлеринниң ролюнче бистиң көдүргеп. Бистиң кака-даа каттышпас политиказывыс хүндүткел-биле көрүп турар силер. Биске кадыг-бергеле үелерде Совет Эвилели бистиң шылгаттынган болгаш идегелиг өңүүвүс болуп келген. Амгы үениң Индиязын тургузарынга база дузалаан өңүктериңер силерге байыр чедирип тур бис. Тайбың дээш дамиселчи Силерге байыр чедирип тур бис, дээрги Чиңгине секретарь. Эртемниң болгаш технологияның кайгамчыктыг чеднишкиниерни киижи төрелгетен өг-бүлезиниң салым-чолун амгыы ышкаш, шак мынаар сырый каттыштырганы төөгүге кажан-даа турбаан. Кожа чурттарның экономиктиг болгаш социал системаларында кандыг-даа ылгалдар турбажок, оларның араазында чаагай харылзаалардың тургустунун бүлүрүп Индия болгаш Совет Эвилели үш он чылдар дургузунда делегейге бадыткап көргүскен. Бистиң найыралывыс —кожа-хелбээ догуннаашкынга болгаш кады ажылдажылгага үндезилеттингеп делегей чурумун тургузарының төөгүлүг эргежок чугулазының бадыткалы-дыр.

Индияда-даа, Совет Эвилелинде-даа чаартылгалар салгал уламчылаашкынының үрээшкини чоокка боттанып турар. Национал хөгжүдениң принциптери болгаш үнелиг чүүлдери бистиң-ийи чурттарывыста быжыы-биле тургустунган. Мичээнгаш бистиң-ийи күрүнелериңер боттарының политиказынга чаа угланышкыны болгаш чаа хемчээлдерни бүзүрел болгаш бүзүрээшкин-биле берип болурлар. Күрүне тургузуушкуну — ол дээрге сөскаал чок чорудулгадыр. Эртикен үениң перспективаларын бөгүнгү боттуг чүүлдер-биле шын демнеп көөру эрежок чугула. Чаа чүүлдерни кылыры, өскерлиишкиннг байзалга турган эге тургустунарын болган база боттанарын шыдаар арга шаңкын хөгжүүр ниитилелге амыдыралды эрежок чугула чүүл болуп турар.

Амгы чүс чылда болган дайынның аар үрелгү тайбың дээш демнеглеге Совет Эвилелин кадыын быжыктырган. Шыламыккай чоруктуң, тайбың эптежилгелиң болгаш күүдел кылбазының индий салгалы тайбының шиитирлеринниң ролюнче бистиң көдүргеп. Бистиң кака-даа каттышпас политиказывыс хүндүткел-биле көрүп турар силер. Биске кадыг-бергеле үелерде Совет Эвилели бистиң шылгаттынган болгаш идегелиг өңүүвүс болуп келген. Амгы үениң Индиязын тургузарынга база дузалаан өңүктериңер силерге байыр чедирип тур бис. Тайбың дээш дамиселчи Силерге байыр чедирип тур бис, дээрги Чиңгине секретарь. Эртемниң болгаш технологияның кайгамчыктыг чеднишкиниерни киижи төрелгетен өг-бүлезиниң салым-чолун амгыы ышкаш, шак мынаар сырый каттыштырганы төөгүге кажан-даа турбаан. Кожа чурттарның экономиктиг болгаш социал системаларында кандыг-даа ылгалдар турбажок, оларның араазында чаагай харылзаалардың тургустунун бүлүрүп Индия болгаш Совет Эвилели үш он чылдар дургузунда делегейге бадыткап көргүскен. Бистиң найыралывыс —кожа-хелбээ догуннаашкынга болгаш кады ажылдажылгага үндезилеттингеп делегей чурумун тургузарының төөгүлүг эргежок чугулазының бадыткалы-дыр.

Индияда-даа, Совет Эвилелинде-даа чаартылгалар салгал уламчылаашкынының үрээшкини чоокка боттанып турар. Национал хөгжүдениң принциптери болгаш үнелиг чүүлдери бистиң-ийи чурттарывыста быжыы-биле тургустунган. Мичээнгаш бистиң-ийи күрүнелериңер боттарының политиказынга чаа угланышкыны болгаш чаа хемчээлдерни бүзүрел болгаш бүзүрээшкин-биле берип болурлар. Күрүне тургузуушкуну — ол дээрге сөскаал чок чорудулгадыр. Эртикен үениң перспективаларын бөгүнгү боттуг чүүлдер-биле шын демнеп көөру эрежок чугула. Чаа чүүлдерни кылыры, өскерлиишкиннг байзалга турган эге тургустунарын болган база боттанарын шыдаар арга шаңкын хөгжүүр ниитилелге амыдыралды эрежок чугула чүүл болуп турар.

Амгы үе-чадала совет-индий харылзаалар болган кадыг ажылдажылгаже бистиң-ийи ниитилелдиг өскерлиишкиннг чоңулуң дугайында кежээ ийи таланың харылзааларының дүрүм бүзүгаар үндезинин болуп турар. Кежээ болган оңу ужур-дузалыг совет-индий харылзаалар деңиселин безин өртүп турар дээн, М. С. Горбачев санап турар».

ВАШИНГТОН. «Совет удуртукчу Рейкьявикке болган чугаалажылышкыннар соокта Вашингтон чүгле Америкада эвес, харын-даа бүгү делегейге үгаан-болаалдарже будаачан болган девискелиг күүдегей политиказының күүдүлүг факторлуг дээш аңаваан «Стейтсмен» деткиглиг турар—ССРЭ биле Индия Республикавының араазында Тайбың кайырал болган кадыг ажылдажылга дугайында кежээ ийи таланың харылзааларының дүрүм бүзүгаар үндезинин болуп турар

Коммунист, ооң ажыл-херээ

БОДУНДАН КОЛ ХАМААРЖЫР

— Тевежа Иргектиң кыштаа — Хая баары бо-ла болгай — деп, кады чораан эжиивис М. Түлүш чугаалай-дыр. Тевеге дыка-ла таварымалыг чер дээрзи билдингир. Далдың чаңындан эгелээн делгем шык күүлүг Улуг-Хемниң ындыын өрү, куду чаттылыг чоруй бар-гаш Бо черниң бойдус-чуруумалы чараш: яжы-бүрү мөңгээр, каттар сыптары, карагайнар хаажылай үнген.

Малчыннар бажыңнының чанында чедип целиривиске, дөртен хар чедип чоруур хире назылыг, өртүмек сыныг кижи биске үткүштүр кылаштап келди. Сураглап келгенивис Кызыл-оол Балчыйович Иргек ол болду.

Ооң ажыл-ижи, амыдыралы-биле таныштывыс.

Нииттиниң малын ол кадарын эгелээнинден бээр ол чыл ажыл турар. Шиңгиш совхозтуң теве малының баш санын өстүрер хереңже биче эвес үлүг киирген. Тевениң каазарары, ажаары, өстүрери, төлүг үүлээп алыры, оларны дорукторары эскерилдерден берге дээрзин Иргек болгаш ооң кадайы Анна Түдүшевна Иргит бистерге тайылбырлап берген.

Теве кадарчызы өг-бүлениң эрлери болгунуң онаашкан ажылын эки билир, анда хамыжымнадыг үүлүстер дээрзин оларниң чугаазынган биилеп алган бис. Тевелерни, шыңгыыр бодаргаанын ажаарының, чемегерииниң, өстүрериниң чажыттарын хандыр биилеп алырынга оларның хей чыл ажылдаан практиктиг ажыл-чорудулгазы, ооң-биле кады боттарының сонуургаачылы, ажыл-иженге бердингеин дузалаан. Черле мичаңгаш оларның ажылынга хамаарышкан аътырыг салыр болза, орта долу, солун харынны ынаа-ла алыры алгын.

Онаашкан ажылынга харыысалгалыг, тура-соруктуг малчыннар дээрзин бо бүгү бадыткан турар. Партияның XXVII съездинга киижи бүрүзүнүң, бирги эвилгеде коммунистерниң мурнунда ажылын эде тургузар, база ёзу-биле ажылдаар чугула соруглаты салгаанын Кызыл-оол Иргек биле Анна Иргит эки биилер. Ынчаргаш кайыыы-даа коммунист улус болганда дааскан ажылын чүгле ак сеткилдиг күүседир дээш биилеп, ачаргы, арга-мергежилин үнүдүрүп чоруурлар. Тевежа өг-бүлениң көргүүлүери чылдың-на эки болуп келгеш оларның ак сеткилдиг ажылының түңнели болур. Бо чылын 62 төрүттүр теведен ол хире бодаргаанын мөңгө доруктуруп алган, бердингеп планын күүседип шыдаан. Дүк кыргып алырының хазмезиин база күүсеткен. Чүгле чаңгыс бо чылын тевежилер эки ажылдаан турар эвес, эртиен чылдарда-даа мурнакчыларның одурүүнга чоруй келген.

— Эки көргүүглерин канчаш чедип ап турар силер, Кызыл-оол Балчыйович? — дээш айтырыгны салывыс.

— Хамык-ла чүве малчын кижиниң колдуунда болуудан, ооң ажылынга бердингеннеден, эң-харыысалгазындан, ак сеткилдиилеп, мергежилдиниден хамаарыжыр деп бодаан чоруур кижи мен— деп, ол чугаалады.

Эш-оюмнуң, коллективиниң детяикчеми, дузалы херек-ле харын, мичаңга-даа малчын кижиниң тура-соруктуг күш-ажылы чедишкинниң шинтирлээр. Орта хамааржыр чүүлээр хей дээрзи билдингир. Малның семиртилгези, оларны таварыштырары, шын ажаалда, чемгерилге, төлүн иелеп алыр дээш ажылды чөптүг организастаалары болгаш еске-даа хемчээлер орта кирип турар. Оларны чөптүг сагыры, күүсединиң чылдың кайы-даа үезинде чүгула айтырыглар болуур.

Иргек Кызыл-оол ажылдан кирип турда, чылдың-на дөртен хире бозаганы ап турган болза, ам аллан ажыг тевениң төлүн ап турар. Моон алган көөрге ,бо малның баш санын өскен. Ажыл-агый чылдын-на күүрүне аланына үжен ажыг тевениң дүүгүн садып, бире эвес оруглагы ооң ап турар.

Тевеня өстүрериге, ажаантежээриге хей чарыгдаллар үнмес, мичаңгаш ооң продуктизиниң бот-үдези чиик. Оларны чүк сөөртүрүге, чүдүрериге ажытлаг болуру хөйге биилингир. Ындыг-даа болза совхозтуң директизиизи тевениң баш санын өстүрериве, ону ажыл-агыйга ажыдазрынче эвээш сагыш салып турарны малчыннар хомудан чугааладылар.

Тевениң бодаганын доруктуруп алыры бергеажыл дээрзин малчын өг-бүле ажылының дүржүлгазындан биилинип келир. Чаш бодаганны (ооң деңзизи 30—40 кг) ийи кижи

хүүзүн «жик» болгаш «тергиин эки» демдекке дүшкүлээр. Хөчүн тудугну Ч. К. Чамзырының удуртқан бригадазы бир чурттаалга бажыңын эки шыңарлыг кылган. Ажыл чоруп турар үеде оске бригаларлерге көргүзүп, оларның сүмезин ап турган. Шынар дээш деңзеге кижи бүрүзүнүң харыысалгазы негеттинери биилингир. Аныяк оолдарга-даа, дүржүлгалайларга-даа негелде чангыс. Оларның дузалажылгазы борта чугула. Хөчүн тудугчулар дагдының алгаларының ажылдан турарын үргүлүү айтаарап айтып берип турар.

Тудугнуң хөжүдан турарының чылдагааны — материал чедишкинниинде. Ортаакы брустар күүгү-не негебейн турган. Ам-даа ооналдан аң-ааш кээп турар. Шөфер, шил чогуудан ажылдар саадай бээр. Треске киирген чагыглар үезинде күүсеттинимейн келген. Үш машинага кыпар-чавр түүл лимнда эвээш. Кварталда бергеин ай четпейн, төнүп кавр. Объектилерже материалдар чедирилгезя мичаңгаш бергедей бээр. Тудуг материалдарының шыгжамырын контролька ап, объект бүрүзүнде тоннымылдарын быжыглаан. Техниканы долуу-биле ажыглаарын чугулага алган.

Социалистиг чарыштың негелделерин эде көргеп. Күш-ажылчы көргүзүглер-биле чергелештир, корум-чуруум айрыын колдады түңнел турар. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Бады-Моңге Долуктуң болгаш чөрбен ажыг чыл ажылдан турар Чымба Чамзырының удуртқан бригадалары планның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Денис Дажимба, Сергей Дамба, Владимир Чүдекпен, аныяк коммунистер Суге-Маадыр Самбу болгаш Александр Бегзинней, тракторист Александр Умба болгаш еске-даа мурнакчыларны эш-оюру алаа турар. Дөрт коммунист, он ажыт комсомолчу үлегерлиг болуп, чарыштың мурнуку одурүүнда чоруй турар. Көргүүт самбыразын ам-даа чаартыр күзелдиг. Күш-ажылчы алдар түүгүн кедүрбейн турар. Тудуг шөлдери дериттинмээн, кышкы үеде вагончиктер чок болганда, тудугчуларның чемненилгезинге, дыштанылгазынче болгаш еске-даа айтырыгларже профком сагыш салыр ужуражыр.

Участоктуң командазы волейбол, баскетбол маргылдаазынга райондуң бирги черни алган. Кызыл-булунда бильярд столуң тургускан. Ажылчымар хостуг шагында ойнап турар. Борта еске-даа бөлгүмнерни организастаар болур арга бар.

Сентелге-тудуг участогу чыл планның декабрь 25-те доскаш, пландан ажыр 5 муң рубльдиң ажылдарын шыгжеэдип алыр соруглаты. Хүзээлгениң күүсеттинериже магадылаа — тудугчу бүрүзүнүң күүдә харыысалгазы болур.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТАРДА: «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи «Тыва сентелге-тудут» трестиң Эрзинде участогунда бригадир Бады-Моңге Сонинович Додук: ооң бригазазы.

Б. КАРА-САЛДЫҢ фотозы.

Интервью

НИИТИЛЕЛДИҢ ЭРГЕ-АЖЫНГА

Хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дүгайында чурттуң Дээди Совединиң хүзээп алган Хоойлуузу хөй-ниитиниң ынчэмгейин хаара тутқан. Ооң-биле кады, күрүнеңиң бо чугула актыын херек ыяңга боттандырарыңга холбашкан эвээш эвес айтырыглар база тургустунуп келген. СССР-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы И. И. Гладкий болган СЭТА-ның тайылбырлакчызы Владимир Петрушиниң ыразында болган беседа үезинде тодаратқынган айтырыгларны силерге бараалгаттывыс.

ЖУРНАЛИСТ: Хоойлуну парладывыс. Ол өткүт болгаш билдингир-дир. Ол дээрге хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы хоойлу-дүрүм-биле таарыштырарыңга кол чүүл болуур. Ындыг яжылыг ажылдарны ам күрүне контролюнга тургускан болгаш ниитилелге ажыктыг ажыл кылдыр хүзээп көргеп. Ындыг яжылыг ажыл-чорудулга социализмниң принциптеринге кайы хире дүгжүп турарыл? Бистер «Вашингтон пост» солуы-биле маргыжыл тургаш канчаар бис, ол солуп соолгу хүнерниң бирээзинде мынчаар -бижээн-дир: «Хүүзүнда ажыл-агый чорударын кызыы темчээлге чорударын чөпшээрел турар хоойлуну Совет Эвилели хүзээп алгаш, ону социализм деп адап турар...». Мону канчаар биилеп чогуурул?

ДАРГА: Хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дүгайында хоойлуну хүзээп алган ужуру болза, күш-ажылдың курлавырларын улам доду ажыглаар, ниитилелге ажыктыг күш-ажылга хамаатыларның инициативаларын болгаш сонуургалын хөгжүдер дээнин ол болгай. Моон түңнелинде чүл дизе, бир талазында хүүзүнда күш-ажылчы чорудулга кылыр хамаатылар чемелзе орулгаларны алыр, еске талазында — чөнүү баранналар-биле хандырары, ачыдуа чедирери экижир.

Ап чоруткан хемчеглер—күрүнеден дашкаар луу ажыл калбартыр дээнин ол эвээлле болгай, буржуаз солуннарның чулчуруп турары ыяңаш чүве турбас. Ол Хоойлуну хамаатыларның Конституциязында айытқан эргелеринге дүүштүр ажылдан кылган. СССР Конституциязының 17 чүүдүн ёзугаар хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы ус-тывыш ажылынга, көдээ ажыл-агыйга, амыдырал хандырылгазынга, еске-даа ажылдарның чамдык хезиидерине кылып болууру айытқан. Ол ажылдарны хамаатыларның хүүзүнда ажылы кылыр саналаан.

Ооң ынай чүл дизе, хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулга социалистиг ажыл-агыйны чорударының принциптерибиле дүүшкеи турар ужурлуг. Бараннарга болгаш ачы-дуза чедирилгезинге совет кижилерниң өзүп турар хереглелдерин хандырарының кол үнзезинин мурнундагыны хевээр ниитилел бүдүрүлгеза боор турар. Ынчаргаш ону улам ыяңай хөгжүдеринге бирги чергенин ынчэмгейин уламдырып турар. Бистиң чуртувуста хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кижилерни хөлезилеп алыр, кижиниң кижи дарлаар күш-ажылга шүүт хамаарышпас. Адактың соонда чүл дизе, хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы таарыштырар ажылды күрүне чорудуп турар. ынчаргаш ол күш-ажыл ниитилелдиң эрге-ажыныңга бараан боон турар-дыр.

ЖУРНАЛИСТ: чамдык кижилерниң тывыңгыр-тудунгур арга-мергежилин ниитилелдиң эрге-ажыныңга ажыглаарын чаа Хоойлуда айытқан. Биргээр чугаалаарга, кижилериң кол ажылындан дашкаар оларда чыгдынган профессионал аргаларны шын болгаш ажыктыг ажылдар дээш. Ол хоойлу дээш улустуң өмүнээзинден бүгү депутаттар, ооң иштинде министрлер бадылаан болгай. Чүү деп боданар силер, ол солуп болгаш ажыктыг чүүл ооң-биле доозулганы ол бе? Материалдыг шыңгыы хандырылга чоотка чаа чүүлдер шак дүжер азы четпес талаалдылыгда болур чүве болгай. Хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулгага соора ажылдаар чоруктар тургустунуп берзе хоржок чүүлдерден өске чүнү ажыглаан болурул?

ДАРГА: Хоойлуну хүзээп алган соонда боттандырар бирги соруглага болза ооң чүүлдерни аныдыралга боттандырар механизмин тургузары болур. Ол механизминиң үндезиниң Хоойлунуң бодунда тодаратқан. Хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулганың ниитилелдерге каттышкан турарын бүгү тала-биле дедүлүр.

ЖУРНАЛИСТ: ынчаргаш ажыл-чорудулганы кылып турар хамаатыларга ынаа бүрү дузаны чедирерин, ооң иштинде чиг эттүл, материалдыг хөлээр чок болуур чүве болгай. Оларны ажыын эртер талазы-биле чаа Хоойлуну канчаар гайылбырлаар болурул?

ДАРГА: дүрүм бүзүаар айтырыг-дыр. Ниитилелге ажыктыг чаа чүүлдү бодаан каапкаар чүүлдер тургулаар карйн. Хоойлу дээрге, албан-дужаалы керектиг боон турар черни хамаарылга чокка бүгү кижилерге хоойлу болур. Бистиң чуртувуста хоойлу боттандырар ажылды эрге-хоойлу камгалаар органнар чорудуп турар.

Чаа Хоойлуну хүзээп алган ужуру — комплекстиг чаңгыс аай норма-чижектерни тургузуп, ниитилелдиң амгы үезеги-де бо ажылды доктаатқан ортемчелге кылыр турдуң, ам бомба мейиз шөлә-ажык үндүрүүн тирттар, ону "база" кадыгөле дизе канчарыл, мынчыг деваривлаганы чүү деп бодаар силер?

ДАРГА: силериң айтырыгнар чагыг киирген кижи-биле ол ажылды күүседир кижиниң аразында чугаага хамааражы бээр-дир. Ол арай ынаыг эвес. Бараннарга болгаш ачы-дуза чедирилгезинге чөнүүл керегленнин хандырарының кара чаңгыс үндезинин ниитилел бүдүрүлгезя болур дээрзин хем-не чугааладым. Ол ынаыг боон артар-дыр.

Амгы үеде чөнүүл керегледен бараннарың бүдүрериниң болгаш ачы-дуза чедирериниң талазы-биле 1986—2000 чылдарда кылыр ажылдарның комплекстиг программазын боттандырарынга холбашкан улуг хемчеглерни боттандырып турар. Ажыл-агый механизмин, чонга ачы-дуза чедирер болгаш бараннар бүдүрер адырларың ажылын организастарының, ында ыяңг бээриниң арга-девирлерни сайгырангайжыдым, оларның шынарын бедидер дээш демисед чорун турар. Чедишпес чүүлдерни ниитилел секторунуң күселиңбиле бүдүрүн эгелээрге хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулгага бүдүрген чүүлдерниң ертек-үнезинге, ачы-дузажыңга салдарын чедирер.

Бодаалдыг кылган олча-ажык үндүрүг политиказы маңаа чугула рольду база ойнаар. Бир эвес, олча-ажык үндүрүүн удаттырар болза хүүзүнда күш-ажылчы ажыл-чорудулгага багай салдар чедирер, а үндүрүгну эмин, эрттир кызырар болза ажык-кончаа сүрер чоруктар тыптып болур. Ол талазы-биле ам-даа улус ажылды кылып апаар.

ЖУРНАЛИСТ: Иван Иванович, силер ажылыңар ыяңбиле оптимист болур ужурлуг силер. Ынчаныыжежок бүгү айтырыгны чүгле хоойлу шиитпирлеп шыдаавас болгу дег. Бүгү деңнелдериң ажылдакчылары бо ажылче көрүр ужурлуг. Чүгле бо таварылгада ажыл шулуудаар боор аа?

ДАРГА: силер-биле чөпшээрежир апаар мен. Бүгү деңнелдерге сонуургалды болдуурар болза ажыл шулуудаар. Массалыг информацияның чепсек-хереглелдери дузалаар дээрзинге идеген турар бис. Парлалга, радио, телевиденне чаа Хоойлуну чер-черге боттандырарының үлегерлиг дүржүлгезин неттередип, бо хереңже улуг үлүүн киирерингге бүзүрээр мен.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ТУСКАЙ ЧУГААЛАЖЫР

Ак-Довурак Культура ордузуна хоорайның чурттакчы чону хураалынга чыглып келген. Хоорайның чурттакчылармының садыг, медицина, амыдырал хандырылга, хөй-ниитиниң коруй-чуруумун быжыглаар талазы-биле чугаа аңаа болгаан.

Кижи факторуң идепкейжидери — күнүүң чугула айтырыы. Хуралга ол талазы-биле ханы, ажык чугаа болгаш. Ажылдан турары коллективинде ол айтырыгны канчаар шиитпирлеп турарын санаа бергенивер чугаалаа турганнар.

Ак-Довурак хоорайда бүдүрүлгелер, күш-ажылчы коллективтер хөй. Ында ажылдан турар кижилериң күш-ажылынга таарымчалыг байдалдарын тургузарынче чогуур кичээнгей уламдырбайн турар удуртукчулар бар. Бүдүрүүчүдүг, шыңарлыг ажылга ооң салдарын үттуптар чоруктар бар.

«Тыва даг-дүгү» комбинат мурнакчы бүдүрүлге кылдыр саналдың турза-даа, кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарын тургузарынче кичээнгей мында кошкак. Цехтер довурак-доозунуут, чамдык цехтериниң ажылчыларының чунар чер-биле хандыртынмаан боон турар. Саналдарга ол айтырыгларны тургусканы чөптүг. Комбинаттың чурттакча-коммунал ажыл-агый эргелели, сентелге-тудуг эргелели чурттакча башкыларының сентелгезин ооңуң чорудуп турар. А ооң шыңарынга хамаарыштыр кирип турар хомудаалдар чөптүг. Хоорайда бар дөрт тудуг организацияларының үжүү эртиен айларның планныг онаалдазын күүсетпээн.

Аныдыралга бүдүрүлгеге эргелелиниң чонуңуң чагыгларын күүседип турарының шыңарынга, хандырылганың культуразынга, хлеб заводунуң продукциязының шыңарынга хамаарыштыр шүүтүмчүелдер шын. Ооң түңнел үндүрери чугула.

Хоорай иштинге, Кызыл-Мажалык биле Ак-Довурак аразынга автобус шимчээшкинниге четпестер бар. Айтырыг мынчага чедир чурумчуттуумаан. Ынчаргаш автобусту кижилер үр маңап, аңаа үешак чидирип турар чоруктар бар. Автобус саадаанындан ажылдан озаддаар чоруктар безин бар болуп турар. База бир айтырыг — телефон харылзаазы. Ында база четпестер бар. Харылзаа ажылдакчыларының буруузу-биле хоорайның чамдык кудумчуларының чурттакчылары радио дыңнаайн турар. Ооң-биле кады хуралдың киржикчилери ажылчын хандырылга киллизиниң адынга чонуңуң садыг хандырылгазынга хамаарыштыр хомудаалдарны хөйү-биле киргеннер. Коллектив чонну үлетвүүр бараннары, аъш-чем-биле четпес хандырып келген. Баазада бар бараннарны магазинерге ой-шаанда эккеп келип эгелээн. Ажылдың ол хевирин мастерлер А. Прудникова, В. Светлолобова эки шиитгээдин ад, планныг онаалдазын күүседип эгелээннер.

Кижилериң материалдыг аныдыралы, аъша-шалдың ажылдың төнүү түңнелиниң хамааржыр чүве болганда, ам бот-боттарын деткижип, дузалажып, бир кижиниң ёскө-кижи солуп (хандыг-бир чылдагаан бар апарган таварылгада) ажылдап турар. Чижээ, мастерлер Р. Моңгуш, А. Прудникова олар боттарының мергежилинге эвээш эвес аныяктарны өөредикпиннер. Бо будүрүлге черинде сөөлгү үеде күш-ажылдың сагыыга-чуруму экижээн, «ажыл шагың — ажылга» деп негелде оларда дүүрү апарган, коллектив түрүүшкүн чок ажылдаарын чедип ап турар. Цехтер, бригадалар аразында чарыш эки чорун, ооң түңнелин тургулаар үндүрүп турар. Коллектив хемчүгүнериниң мурнунда өөрүшкүүр база бар. олар удавас чаа бажыңче көжүп киирерлер, ажылдың будүрүүчүлүг үлам экижирин чугаажок.

К. ЧӨРЕВЕ.

ХУУДА ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ БОЛУРГА

Эрзин районда сентелге-тудуг участогу беш чыл эгезинден тура тудуг-монтаж ажылдарының планын чедишкинниг күүседип, будүрүлге коллективтериниң аразында үш квартал үлаштыр тивлекчи болуп келген. Оң айларның планы 108 хуу күүсеттингеп. Чурттаалга фондузунуң талазы-биле көргүзүг 115,6 хуу четкен. Чурттаалга-коммунал ажыл-агый будүрүлгелериниң, эмнелгелериниң болгаш еске-даа объектилериниң сентелгезин, чазагайжыдылга ажылдарын үезинде доозган. Сентелге ажылдарындан аңгыда, ийи аал чурттаар беш бажыңны ажытталга киирген. Ам ийи бажыңны чыл төмөнээде дужаар. Чонуңуң чагыы-биле сентээр турган сес бажыңның чүгле чартык кылдыгаан. Колдуунда материал-биле четче хандыртынмаанындан аян үзүлген.

Участок күш-ажылдың будүрүкчулуун планга немей 3 хуу өстүрген. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези 0,4 хуу чиигээн. Күш-ажылдың сагыыга-чуруун өнүттиенниндеи чедишкинниинге ортаакы брустар күүгү-не негебейн турган. Ам-даа ооналдан аң-ааш кээп турар. Шөфер, шил чогуудан ажылдар саадай бээр. Треске киирген чагыглар үезинде күүсеттинимейн келген. Үш машинага кыпар-чавр түүл лимнда эвээш. Кварталда бергеин ай четпейн, төнүп кавр. Объектилерже материалдар чедирилгезя мичаңгаш бергедей бээр. Тудуг материалдарының шыгжамырын контролька ап, объект бүрүзүнде тоннымылдарын быжыглаан. Техниканы долуу-биле ажыглаарын чугулага алган.

Социалистиг чарыштың негелделерин эде көргеп. Күш-ажылчы көргүзүглер-биле чергелештир, корум-чуруум айрыын колдады түңнел турар. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Бады-Моңге Долуктуң болгаш чөрбен ажыг чыл ажылдан турар Чымба Чамзырының удуртқан бригадалары планның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Денис Дажимба, Сергей Дамба, Владимир Чүдекпен, аныяк коммунистер Суге-Маадыр Самбу болгаш Александр Бегзинней, тракторист Александр Умба болгаш еске-даа мурнакчыларны эш-оюру алаа турар. Дөрт коммунист, он ажыт комсомолчу үлегерлиг болуп, чарыштың мурнуку одурүүнда чоруй турар. Көргүүт самбыразын ам-даа чаартыр күзелдиг. Күш-ажылчы алдар түүгүн кедүрбейн турар. Тудуг шөлдери дериттинмээн, кышкы үеде вагончиктер чок болганда, тудугчуларның чемненилгезинге, дыштанылгазынче болгаш еске-даа айтырыгларже профком сагыш салыр ужуражыр.

Участоктуң командазы волейбол, баскетбол маргылдаазынга райондуң бирги черни алган. Кызыл-булунда бильярд столуң тургускан. Ажылчымар хостуг шагында ойнап турар. Борта еске-даа бөлгүмнерни организастаар болур арга бар.

Сентелге-тудуг участогу чыл планның декабрь 25-те доскаш, пландан ажыр 5 муң рубльдиң ажылдарын шыгжеэдип алыр соруглаты. Хүзээлгениң күүсеттинериже магадылаа — тудугчу бүрүзүнүң күүдә харыысалгазы болур.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТАРДА: «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи «Тыва сентелге-тудут» трестиң Эрзинде участогунда бригадир Бады-Моңге Сонинович Додук: ооң бригазазы.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозары.

Кыштаглаашкын – хүннүң айтырыы

ООҢ ҮЛЕГЕРИ

Шуурукай Сат —«Тыва» совхозтуң Белдир-Шат хойжу бригадазынга 20 ажыг чыл ажылдаан. Бо үениң дургузунда ол мал бажын өстүрер, ооң продуктуулуун бедидер болгаш шыңарын экижидер талазы-биле эки көргүүглерни чедип алган. Оңу кандыг арга-биле чедип ап келгенин? Бирээде, хойжу өг-бүле хүзээлгезин, харыысалгазын ханы биилиринде, ийиде, чыл бүрүнүң дөрт эргилдезинде одар-белчиирин таарыштырып турганы, семиртилгеин шын организастап келгеннинде.

Амгы үеде ооң кыштаа — Шеми Ооргазында. Бо чаймын малчын мраккы кур оттуг чайлагга хойларын одарлаткан. Ооң үлегерин совхозтуң еске малчыннары база эдерген. Чүм оттуг тайгалар эдектеринге чайлаглааннар. Ниитиниң малын соок кыштан мендип камгалаарынче ол сагыш салып аажылдап турар.

ЧАА АРГАЖЕ ШИЛЧЭЭШ...

Ооң ийиги беш чылдың эгезинден эгелеп Шагаан-Аргының аймаарал хандырылга будүрүлге эргелели ажылдың чаа аргазынче кирген. Оң чүл дээрге ажылчын кижи бүрүзүнүң төнүү түңнел дээш ажылдан турары. Моон мурнунда чылдарда кижилер алыр, албас, складтарга чыдар хөй-ле хепти чүгле саанын барымдаалаан даарын турган, шалың домей-ле чоруун турган болза, ам даарынакчылар чонуңуң чагымы сөөлгээр ажылдан турар, кижилериниң шалыңы кылган ажылдың түңнелчилеп хамааржыр. Ол чоруу кижилериниң аразында тарылзаа-хозбаазын ескерткен, тарылсалгазын бедиткеп, негелдени күштелдирген. Ынчаргаш бир эвес сула, кошкак ажылдаар болзунза, коллектив кежигүнери сени дорбан чемелеп, шүүлтүлей бээр.

Даараныкчылар Екатерина Сандай-оол, Розалия Ахметова, Фаина Төмүр-оол, Валентина Дарый олар районнуң суурларынче доктаамал үнүп, чагыгларны алдээп ап, даразында ол чагыгларны эдилеринге чедирип берип турар. Ажылдың база бир чаа хевири болган, демдеглел дептериниг хепти кылганының шынарын үнелеп демдеглээрэл. Ол база катап харыысалганы улгаттырар. Бир эвес чагыкчы кижи хепти кылганының шынары багай деп демдеглээр азы алдээп албас болза, чагыгны кылган кижиниң шалыңындан хептиң өртээн казымыр, азы боду катап кылыр аваар.

Даараныкчылар техте Л. Маркеловаңын удуртқан бригадазы чыл эгезинден тура бедик темпилиг ажылдаазы, чагыкчыларның чагыгларын хуусазында, шынарлыг күүседип келген. Ол дутайын чагыкчылар демдеглел дептериниг бижип турганнар. Ол бригада ноябрьда 1450 рубльдиң продукциязын будүрер ыяңныг турган, 1514 рубльдиң продукциязын будүрүп, планын аажыр күүсеткен. Н. Чураташевага удуртқан чиик платьелер даараар бригада база ийи бүтү шудургу ажылдаан, ажылдың бедик будүрүкчүлүүн чедип ап, чаңгыс эвес удаа чарышка мурнаап, мактадып келген. Ол будүрүлге черинде чоокта чаа база бир техте ажылдың, чолдак тоннер даараарын практиканы долуу-биле ажыглаарын эгелээн. Ажылдың ол хевирин мастерлер А. Прудникова, В. Светлолобова эки шиитгээдин ад, планныг онаалдазын күүседип эгелээннер.

Кижилериң материалдыг аныдыралы, аъша-шалдың ажылдың төнүү түңнелиниң хамааржыр чүве болганда, ам бот-боттарын деткижип, дузалажып, бир кижиниң ёскө-кижи солуп (хандыг-бир чылдагаан бар апарган таварылгада) ажылдап турар. Чижээ, мастерлер Р. Моңгуш, А. Прудникова олар боттарының мергежилинге эвээш эвес аныяктарны өөредикпиннер. Бо будүрүлге черинде сөөлгү үеде күш-ажылдың сагыыга-чуруму экижээн, «ажыл шагың — ажылга» деп негелде оларда дүүрү апарган, коллектив түрүүшкүн чок ажылдаарын чедип ап турар. Цехтер, бригадалар аразында чарыш эки чорун, ооң түңнелин тургулаар үндүрүп турар. Коллектив хемчүгүнериниң мурнунда өөрүшкүүр база бар. олар удавас чаа бажыңче көжүп киирерлер, ажылдың будүрүүчүлүг үлам экижирин чугаажок.

К. ЧӨРЕВЕ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙ.ЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйымга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинден демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өөрүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Николай Сергеевич **Анастасиев** —Тываның геология-шинчилел экспедициязының улуг геологу.

Василий Григорьевич **Анисимов** —Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының бригадири.

Мария Ильинична **Арчимаева** —«Кызыл» материал-техниктиг хандырылга баазазының ажылчыны.

Анна Назаровна **Балашова**— ТТС-тиң электромонтёру.

Мила Петровна **Белоусова**— № 6 дузалал школазының башкызы.

Надежда Григорьевна **Болотова** — «Тывааграүлетпүр тудуг» каттыжмышкынының коп бугалтери.

Валентина Самсоновна **Бунина** —республиканың башкылар билим бедидер институдунуң директорунуң оралакчызы.

Владимир Архарович **Габеев** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының болүүнүң начальныгы.

Анна Михайловна **Гаврилен-ко** —«Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-техниктиг киллизиниң начальныгы.

Болуймаа Даваевна **Диргчин** —«Шын» солуунуң киллизе эргелекчизи.

Хандыжаа Константиновна **Канчыролова** — Тываның хөгжүм-шын театрының гримёру.

(Уламчылыг).

ШЫНАР — ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

Бараанныг тудуг продукциязының шынарын экижидер талазы-биле республика чөвүлел хурал-семинардан

Бараанныг тудуг продукциязының шынарын экижидериниң болгаш ооң-биле сыры холбашкан үлетпүр тудуг материалдарының болгаш тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң продукциязының шынар талазы-биле айтырыгларны чугаалашкан чөвүлел хурал-семинары СЭКП Тыва обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели кабинеттерге хуралдарының байдалынга эвес, а бүдүрүлгениң бодунга — республиканың тудуг индустриязының кол бүдүрүлгезиниң бирээзи — «Тудуг кезектери» комбинаттың цехтеринге эртиргеи.

Чөвүлел хуралга партия организацияларының секретарьлары, тудуг каттыжмышкынарының, трестериниң эргелелдериниң, мекколониаларның тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң болгаш тудуг материалдар үлетпүрүнүң ажыл-агый удуртукчулары, төлевилел организацияларының, ведомстволарының болгаш министерстволарының, ССРЭ-ниң Тудуг банкызының болгаш ССРЭ-ниң Күрбанкызының республика контораларының, Тыва АССР-ниң Күртүдүгүнүң удуртукчулары болгаш нарын тудуг комплекзиниң эскелеп ажыл-агыйлакчылары киришкей.

Продукциянның шынарын бедидер деп үр үениң кедилиг сорулгазын партия бөгүн салып турар. Ол үүл дээрге, бистиң кылыгларывыс инженер бодалдың сөөлгү сөзүн бодунга долу шиңгээткен, дээди техника-экономиктиг, эстетиктиг болгаш хереглекчи эскелеп негелделерге дүүшкен турар үүрлүг. Республиканың тудугжуларын ол айтырыгны шиитпирлээринге хамыызынга артпас үүрлүг.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери ангы-аңгы белүктерге үстүп алгаш, комбинаттың цехтеринге барып, бүдүрүлгезиниң ажыл-чорудулгазы-биле танышкаш, ооң продукциязының эң эки үлегерлери-биле үрей кылган материалдарның болгаш кылыгларның делгелгези-биле, республиканың тудугларында четпестерни чырыткан фотоинформация-биле танышкаш, «Тудуг кезектери» комбинаттың моон шнайы хөгжүлгезиниң оруунда турар сорулгаларга болгаш бүдүрүп үндүрүп турар кылыгларның шынарының тургустунган деңгелиниң дугайында бүдүрүлгениң технологтарының тайылбырларын дыңнаан.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары **А. И. Ванжа** чөвүлел хуралды ажыдып тура, ооң киржикчилерин ажык чугаалже чалазышаан, сөс ап, чүве чугаалаан. Тудуг индустриязының болгаш үлетпүр тудуг материалдарының республика бүдүрүлгелериниң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын үндезинин-биле экижидериниң хемчеглериниң дугайында плетелеп Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күртайгаараалдың Тыва лабораториязының началыныг **Ю. П. Митюков** кылган Республиканың чаа тудугларында тудуг-монтаж ажылдарының, шынарының байдалы болгаш ону экижидериниң талазы-биле хемчеглер дугайында Тыва АССР-ниң Күртүдүг даргазының оралакчызы **Э. В. Богданова** плеткээн.

Чөвүлел хуралга «Тудуг кезектери» комбинаттың директору **А. И. Антонов**, «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи **И. К. Гвоздилов**, республиканың мыш ажыл-агый министриниң оралакчызы **В. В. Перминов**, Кызылдың түүйбу заводунуң директору **Г. В. Толкачев**, «Тудуг кезектери» комбинаттың демир-бетон кылыглар цехиниң бригадири **А. В. Гончаров**, панельден кылыр чуртталга бажыңнарының монтажниктер бригадири **В. Н. Магда**, «Тыва агроүлетпүртудуг» каттыжмышкынының коп инженериниң оралакчызы **В. С. Шадринцев** болгаш «Тудуг кезектери» комбинаттың мыш кылыглар будуреп заводунуң бригадири **А. И. Кузцепов** санал бергеннер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **В. П. Болбат** бодунуп чугаазынга чөвүлел хуралдың ажылын түүнээн.

Тудугнуң шынарының айтырыы, ол адырның четкилеринде продукциязының шынары эскe айтырылар-биле чергелештир шиитпирлээр үезин келген айтырыгларның бирээзи. Бир эвес түүтүгүн бажыңнарны хүлээп алганы мүрхоминссияларның үнелеп көргенинбиле алырга, баразыныг тудуг продукциязының шынары чылдан чылче кудулап бар чыдарын тодаргай чижектерге көрүп болур. Ылаңгыя бо чылын, кажан кылыр ажылдарның хемчээли улгадып кээрге, шынар айтырыы кичээнгейден дашкаарлап эгелээн.

Ажылды үрей кылыр чорук канчаар-даа ажыок дүвүреңниг байдалды тургускан. «Тыва тудуг материалдар» каттыжмышкынының коп бүдүрүлгези— Элегес-Аксының түүйбу заводу (директору Ж. К. Курманбаев) үргүлчү-ле шынары багай түүйбу бүдүрүп турарындан бүдүрүлгени долузу-биле хаарының дугайында айтырыг тургустунуп турар.

Капитал тудугга шынар айтырыы каш-каш чылдарның дургузунда кандыг-даа тодаргай шиитпээ чок чылын берген. Тудугну үрей кылган кижилерге штрафты-даа, административтиг хемчеглерни ап. торгап турган. Керектиң чылдагаанны чүдел дээрге, үрей кылган ажыл дээш шалың төлевирни чүс хуу төлеп, харыысалганы кошкатканымда деп болур. Чүгле администрациянын хемчеглериниң күжү-биле байдалды эскертири берге дээрэн ажылчындан удуртукчуга чедир билдингир болуру чугаажок.

Тудуг материалдары-биле чогуур үезинде хандырбайн турарындан объектилерни ажыглалга киргенинге хуусаалары үзүп турар.

«Тудуг кезектери» комбинатка экскурсиялап-даа тургаш, чөвүлел хуралга болган ажык чугаага-даа түдугжу-бригадирлер кылыгларны будүрүп турар организацияларга шын шүгүмчүлелдерни, чемелээшкиннерни кылып, а тудугжуларны хандырып турарлар бодунуң эвилчээнде тудугжулар материалдарны багай кадагалап турарын сагындырып турган. Ажык чугаа ажыктыг болган. Ынчалза-даа ол эскe үүлдү база хереглеп турар. Чүге дээрге, эки шынарлыг продукциязының-даа азы үрей кылымышкынының-даа үүсседикчизи — бригада. Ынчангаш чүү кара, багай кылган ажыл дээш аңаа хемчег көргүзер үүрлүг. База ол мыскаш бедик будүрүкчүлүг, шынарлыг ажыл дээш шаңнап-мактаарының хемчеглерни көрөнип көргеш, ону чаа чадаже көдүрери чугула.

Тудугга үрей кылымышкынарның үнүп кээрининге чагыг киирикчилери чамдык таварылгаларда харын-даа дузалап турар: ол шупту ажылдарны шынарын-даа барымдаалавайн төлевирни кылып берип турар. Тыва Күрхайгаарал лабораториязы, ССРЭ-ниң Тудуг банкызының республика конторазы, республиканың күртүдүүү, төлевилелдериниң авторларының шынар чок ажылдап турарларны кошкаш контрольдап, оларның харыысалгазын көдүрбейн турар. Ажыл-чорудулганың харыысалга чогуур дээш, хүлээп алдынган хемчеглериниң кошкаа дээш үрей кылымышкынны кем-херек үүлгедин мышкаш бажы-биле олчаан харыылаарын чөвүлел хуралга санал бергеннериниң чугаалап турганы тавариага эвес.

Республиканга келир чылын капитал салымышкынарының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли улгадып. Ол сорулганы тудугжулар кылып турар продукциязыга когарал чедирбейн, шынарлыг ажылдаар дээрзинге идегел улуг.

Чөвүлел хурал бедик организастыг деңгелге эртиген. Ооң киржикчилери «Материалдарның шынарынга — ажылчын магадылалды болгаш инженер детикишкинин!» деп кыйгырыглыг «Тудуг кезектери» комбинаттың коллективиниң инициативазын деткээн. Чөвүлел хурал бо чылдың декабрьны тудугга бедик шынарлыг күш-ажылдың айы кылдыр чарлаарын чаңгыс үнбиле шиитпирлээн.

Г. БАЛДЫЖЫК.

Айтырыңар, харыылап берээли

ХАЖЫДЫЫШКЫН ТУРБАС УЖУРЛУГ

Улуг-Хем районда Ак-Туруг суурда чурттап турар Ө. Ш. Доржу редакциняже бижип чоруткан чагаазында ону сонуургалып турар дараазында айтырыгга харыылап бээрин дилээн. Айтырыг бо: «Уругларымның бичези беш айлыг. Оон ийи улуу — ясли-салта. Уруг азырап олурарым дээш бежен рубль пособиени ай санында ап турар мен. Оон аңгыда, уругларымга кордугген үжен алды рубль хемчээлиг пособие база ап турар бис. Редакциняже чагаа бижип, айтырыг салып апарганымның ужуру мындыг. Эмнеге оглум-биле чыткан үнүп келгеш, пособие алыр дээш кассирге баарымга, ол «Пособиени шап эргелекчизинден алыр сен» деп харын берди. Ам ынчаар, шап эргелекчизинге чедер ужурга таварыштым. Аңаа баарымга, мынча дээн: «Пособиени сес шак иштинде шанга ажылдаш алыр сен». Чүгле чаңгыс мээң-даа эвес, оске аваларга база таймылбыр мындыг болган. Уруг чаныпта олурар кижи бар болза, ажылдапдаа болгай мен. Ынчангаш мээң билип алыксаа турар айтырымым— «Ол пособиени алырда, шанга албан сес шак ажылдааш, алыр дээрзи албан бе?». Хоолйлу ёзугаар шын бе?».

Ө. Ш. Доржунуң айтырыгынга харыылап бээрин Тыва профобличөвүлелдиң күртүнениң социал страхование талазы-биле инструктору Ш. С. Бакчаптан дилээн бис. Ам аңаа сөс:

— Уругларлыг ог-бүлелерге күртүне дузаламчызын күштелдиреринде бүтүү-ле хемчеглери бистиң чуртувуста алдынып турар. Оон түңнелиптеле уругларлыг милліон-миллион ог-бүлелерниң материалдыг байдалы экижээн. Ол сорулгага күртүне бюджединден чылдынга 2,5 млрд. хире рубльдэ үндүрүп турар. Чугула бо айтырыгны бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар болгаш ол черлерде профэвилел комитеттери киичээнгейге алган турар үүрлүг. Олар уругларлыг аваларга оларның алыр ужурлуг пособиезин үезинде шын тургузарын хандырар, эргежок документилер долдурарынга дуза көргүзер хүлээлгелиглер. Профэвилел комитеттери боттарының талазындан уруг төрүттүгенге, уруг бир хар четкинжеге чедир ону азырап турары дээш, база эвээш орулгалыг ог-бүле дээш не кижиниң алыр ужурлуг пособиезин бүдүрүлгелерниң албан черлериниң болгаш организацияларның бухгалтерияларының шын, чогуур үезинде толеп берип турарын доктаамал контрольдаар хүлээлгелиг. Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул? Ол — үстүнде айтырыгга хамаарыжыр. Пособиени төлээрин кандыг-бир чылдагаан-биле чылдырып тудары хоолйлуда айттынмаан.

Бөмбүрзектиң судалы

НЕФТЬ ТЫВЫКЧЫЛАРЫ

Матансас провинциялда куба нефть тывыкчылары 1987 чылды күш-ажылчы чаа челиишкиннерлиг уткуурунга белеткенип турарлар. Олар эртken он айлар дургузунда нефть тывар талазы-биле планын 6 хуу ажыр күүседип келгеннер. Нефть тывыкчыларының коллективи 1990 чылда нефть тывыжының деңгелин ийи миллион тонна чедир бедидер талазы-биле Кубаның Компартиязының 6о чылдың февральда болган III съездизинге салдынган сорулгаларны күүседиринге идепкейлиг киржип эгелээн. Республикада бүгү нефть тывыжының 58 хире хуузун Матансас бээр ужурлуг. Нефть курлавырларын шинчилел тывар болгаш чаа скважиналарны өрүмнээр талазы-биле база нефть дамчыдылгазын салырын боттандырып чорудар улуг ажылдарны бо провинцияда Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыжылгазының эскe-даа чурттарының дузазыбиле чорудуп турар.

(СЭТА).

ЧУРУЛГА УРАН ЧҮҮЛҮНҮҢ ЧАА СОРУЛГАЛАРЫ

Уран үүл болгаш үе

ССРЭ-ниң Чурулга уран үүлүнүң академиязының президентизи Борис Сергеевич Угаров ПМА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылап тур:

— Совет чурулга уран үүлүнүң чедиишкиннериниң дугайын — хой четкестериниң дугайын эвээш чугаалап келген бис. Ынчангаш, бир эвес чөпшээрежир болзуңарза, шиитпирлеттинээн айтырыгдардан эгелээ. Көрүүчүлериниң бодалы-биле алырга, совелгу уран чурулга делгелгелери чедиишкини чок аазын үүлдериин база көргүскен... Оон-биле чөпшээрежир силер бе?

— Ийе. Амгы байдалдарда чурулгада шиңгээ чогаадыкчы айтырыглар туруп турарын олар көргүскен. Аммадыралдың чамдык чугула адырларын чурулга аргазы-биле долу чырытпайн турар. Мээң бодап турарым-биле алырга, чурукчулар тайбың дээш демиселдиң чугула темазынче эвээш кичээнгей салып турар. Амгы үениң кижилериниң прртреттеринде овур-хевир талазы-биле ханы чорук эвээш. Чурулга аргалары болгаш хевирлери чамдыкта чаңгыс аайламыш турар. Хөлүн эртпир үүрмек темалар, хоолгалаңчак чоруктар ам-даа бар. Оңзагай үүл чок чогаалдар көвүдеп турар деп бодаар мен. Ханы бодал сиңген, ылап-ла бедик уран деңиелдиг чуруктар ховар хөстүр.

— Уран үүлүге чүнү «эки», чүнү «багай» дээрининг дугайында хой чыдарда мартыжып келген болгай. Ол билиишкиннер үениң өскерилгениңден база өскерип турар. Кандыг-бир үе-чада бодунуң негелдезин идип үндүрер. Силериниң бодап турарыңар-биле чурукчулар шимчээшкиннинге шаптыктап турар бүгү-ле үүлдерни сойгаалары. Моон мурнунда бистиң уран үүлүвүс, бир эвес ынчаар чугаалап болур чүве болза, колдуунда экстенсивтиг арга-биле, калбарты хөгжүп турган. Кандыг-бир делгелгеге чеде бээрге, чуруктар хой боор, а оларның шынары тускай эртемниг кижиниң-даа, көрүкчүүнүң-даа сагыжынга четпес. Моон түңнел илдең: чурукчу бүрүзү бодундан, чогаадыкчы ажылындан негелдеп бедидер.

— Монументалдыг уран үүлүдү бистe улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар. Ынчалзажок монументалдыг чурулганың болгаш скульптураның аргаларын архитекторлар кызыгаарлап турар, а чурукчу-монументалистерниң чединиче чок үүлдерингe бүрүүлүг кижилер архитекторлар болуп турар деп турарын дыңнаар, номчуур-дур бис...

— Ылангыя монументалдыг ажылдарының авторлары мындыг үүлдү дыка эки билирлер: шагда-ла бар архитектурлуг тудугнуң, шолдуң, делгелиниң үреттинмес кызыгаарынга сайзырапгай чогаалды кылыры дыка берге, харын-даа болдунмас. Ынчангаш янзы-бүрү чөпшээрежилгелер кылыр, аймыга кирер, архитектурлуг байдалдың уран аргазының чегейин уран үүлдүң аргалары-биле немээринче чогаадыкчы күштерни чарыгдаар ужурга таваржыр. Өске талазында мындыг база болур: канчаар-даа кызарга, скульптура чогаалы үүле архитектурага «эштешпейн» баар эвес, харын-даа архитекторнуң чогаадыкчы күүсединиң шыдалыын көрүп, ооң-биле кады ажылдаар.

— Чамдык чурукчуларның аммадыралды тоож көрбейн турары. Чогум-на харын уран үүлдүү авангардчы дээр үезү-биле көоруже-даа, азы оңу аңаа-ла хүн бүрүүү кылдыр натуралисчи көөр чорукка-дай удур мен. Даштындан көөрге, аңгы мынаң сагындырар бо ийи угланымышкыны эдемейлешкек, харын-даа чаңгыс ай. Оларның кайызынга-даа үүле кандыг-даа болза, арга-биле чедип аландыган чедиишкиннерлиг херек, оларның кайызын-даа бедик мергежилдиг чорукту артык деп санаан турар. Ол угланымышкыларның төлээлекчилери ажилдер дээш тудуп киргинген темаларын болгаш идеяларын бакшыраалы турарлар. Чогум-на олар, чүвени тоомчага албас киижилер,—багай чогаалдар кылып турар.

— Ынчангаш бөгүн совет уран үүлү мурнунда туруп турар сорулгалар болза...

— Кезээде чону-биле кады чоруурун, буянныг, чырык, бедик үүлдер дээш демиселдерин. Нигилелдиң бурунгаарлашкынынга дузалавры, тайбынның болгаш найырааддың идеяларын бадыткаары.

(ПМА).

ЧАА КОНСТИТУЦИЯ ТӨЛЕВИЛЕЛИ

МАНАГУА. Никарагуаның Национал ассамблеязы республиканың чаа конституциязының төлевилелин деткээн. Никарагуа парламентиниң даргазы Карлос Нупьестиң кол хоолйлунуң бүгү 202 үүлү хүлээп алдынган дээн дугайында өстерии Национал хосталганың сандиножу фронтузунуң болгаш оппозициянын алды партиязының депутаттары адыш часкашкынынарыбиле уткаан. Олар ол документиин чугаалажып көөрүге киришкеннер.

Никарагуавыңың төөгүзүнде чогум-на демократтыг болуп турар кол хоолйлуда никарагуа улустуң революстуг чаалап алышкыларының, революция соонда эгелээн социал-экономиктиг чаартылгаларның үидезиниин долузу-биле илергейлээн.

Ажылчы чон күрүмеин эргелеп башкарар эргеин алган. Никарагуа тараачыныарга чер алыр эргеин конституция магадылап турар. Төрээн чуртунуң хамаарышпас болгаш, национал бот-догунчаар чоруун боо-чепсектиг хамгалаар эргеин база-ла ол документиде быжыглаан. Никарагуавыңың хамаарышпас даштыңы политиктиг угланымышкыны болгаш боттарының национал хамаарышпас чоруу дээш демисежин турар бүгү улустар-биле ооң эң-сетиил каттыштырыгазы бадыткаттынып турар.

Чаа конституциянның төлевилелин хүлээп алганы сандиножу революциянның чугула политиктиг тинилгези апаан. Ол документиин чугаалажып көөрүүе үзер. Национал ассамблеязын оппозициня партияларының үне бээрин албаадаар дээн АКШ-тың бүгү-ле орааллажымышкынары буурал дүшкен.

Чаа конституция келир чылдың январь айда күштүг апаар.

(СЭТА).

АДР-ДЕ СОҢГУЛДА

КАБУЛ. Демократтыг Афганистанда эрге-чагырганың болгаш эргелел башкарарының чер-чер органнарынга соңгулдаларның баштайгы эзлээ патриотчу бедик кодүрүүшкүнүүн байдалдарынга доозулган. Анаа соңгукчуларның 85 хуузу киришкен. Джиргаларже (чөвүлеллерже) 14190 улус депутаттарын соңгаан. Эрге-чагырганың чаа органнарының составы янзы-бүрү —джиргаларже ажылчын аңгыйың, тараачыкнарның, интеллигенцияның, шажыннчыларның, садыгжыларның болгаш шериг албанныгларының төлээлекчилерин соңгаан. Олар чурттуң бүгү аймактарын болгаш бичe улустарын төлээлеп турар.

Соңгулдаларның түңнелдери Афганистанның Улус-демократтыг партиязының угланымышкыларының шынын көргүзүп, ооң өзе берген ат-алдарының дугайын хереглеп турар деп, БАХТАР агентилел айтып турар.

(СЭТА).

БУРУУ ШАПКАН

ПАРИЖ. АКШ-тың болгаш Англияның өөскүдүп үндүрүп турары Сирияга удур аңгы кампаниязының сорулгазы Чоокку Чөөн чүкте байдалды таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле Сирияның чазааның кылып турар күжениишкиннерин болдурбазы, делегей ареназынга Сирияның ат-алдарын кошкадыры болур деп, САР-ның оралакчы президентизи Абдель Халым Халдам медегээн. Сирияның хамаарышпас, империализмге удур политиказы ол каазында АКШтың болгаш Израильдың эжелекчи бодаларын болдурбае артавы берген. Бо бүгү «стратегтиг эвилелчилериниң» калчаалыг килеңзээшкинин болдуруп турар. Олар ооң мурнунда Сирияга албадавашкын кылырын оралдажып турганнар деп, «Юманите» солуунга интервьюзунга Сирияның оралакчы президентизи демделээн. Ооң-биле холбаштыр Сирияның бодунуң иштинге террорызмин өөскүдүп үндүрер дээн Тель-Авивтиң болгаш Вашингтонуның оралдажымышкынарының дугайын ол сагындырган. Оларның чөңгээлеп үндүрген хеделишкиннеринин түңнелинде хой тайбың чурттакчылар өлген деп, А. Х. Халдам демделээн.

(СЭТА).

АКШ-ТЫҢ СЕНАДЫНДА

ВАШИНГТОН. АКШ-тың сенадының чаа удуртулгазының соңгулдазы четверте болган. Ол соңгулдаалар алды чыл дургузунда оппозицияга турганының соонда америк конгресстиң үстүкү палатазынга контрольду демократтарга эгидип берген чоокта чаа болган соңгулдаларга оларның тинилгезин быжыглаан.

«Сенатка демократтарның контролюн катап тургускадының соонда президент мурнукузу мыкаш даштыңы политикага мындыг хостуг болбазы—деп, Си-би-эс агентилел онзалап демделээн. Төлээлекчилер палатазында база-ла хой черин эвлеп турар демократтар чаа чыыштың конгрезиниң президентиниң аштырарын баш удур болдуруп турар.

(СЭТА).

СОКСАВАЙН ТУРАР

БРАЗИЛИЯ. Хөрецгитен чер эвлекчилериниң талазында туруп турар хөлөзелеттингеи боо-чепсектиг дээрбечилерbиле черн чок тараачынарның аразында кадыг-дошкун демисел Бразилияның көдээ ажыл-агый районнарында соксавайн турар. Бразил чазактың тускай төлээлекчизиниң дыңнатканы-биле алырга, чүгле бо чылын шак мындыг демиселдиң түңнелинде 218 кижи өлген. Латифундистерниң кара тургазында ажыктарын кызыгаралары, чөптүг аграр реформаны чорударын көдээниң ажыл-ишчилери негеп турарлар.

(СЭТА).

КОАЛИЦИЯ ДОКУМЕНТИЗИ

ВАШИНГТОН. АКШ-та бажың чок кижилериниң санының хеп-хенертен өскeни амгы администрациянның чонга удур чорудуп турар политиказының түңнели болур деп, бажың чок кижилерге дуза кадары-биле национал коалициянның белеткеп кылганы иletкелиниде айыттынган. Документиниң айтыы турарыбиле алырга, чоокку чартих чылда бажың чок кижилериниң саны ам-даа 25 хуу улгадыр. Хой-иниттиниң организациязын ол иletкелди президентиже чорудупкан. Оон-биле кады бажың чок кижилерге дузаларын-биле дүрген хемчеглерин алырын негээн чагаавы база чоруткан.

(СЭТА).

УДУРЛАНГАН

НЬЮ-ЙОРК. ҚНО-нуң Кол Ассамблеязының 2-гы комитети хөгжүп орар чурттарга хамаарыштыр экономиктиг хемчеглерин болгаш кыжаныгларны соксадырынге барыын чүктүн кол дээш чурттарын кыйгырган.

Барыын чүктүн кол чурттарының ол инициативага шуут удурланган болгаш ооң утказын янзы-бүрү эзиглер-биле өскертип каапталарын оралдажканнар. Кажан ол овтуг арталары болдунмайн баарга, олар резолюцияның төлевилелиниге удур бадылааннар.

(СЭТА).

НАРЫНЧЫЛАРГА БАРААН БОЛГАН КОМПЛЕКС

Дөрт түс үзэрби олуттуг чаа клубтуг чыл бурунгаар ажыглаже киргеи. Спорт залдыг, сонуургал аайы-биле каттыжыышкынарны болгаш ялгы-бүрү болгүмнер кичээлдээр тускай өрээлдерлиг бо культура оданаяк ажыглалын эки-лдери кодээ культура-спорт комплексининг чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Ол бир кижи составтыг комплекс човулелин айда болуур хемчеглерни баш бурунгаар планнап ап турар. Темалыг кежээлерден, ужуражыышкынналан, оюн-таныпдан аңгы сонуургал аайы-биле каттыжыышкынналры, клубтарны организастаан. Онда ийи түс ажыг кижи киржип турар. Ийи муң ажыг чурттакчылыг суурнуң човувуң сонуургалын өөренип көрүп, хар-назыл, мергежил аайы-биле өске-даа клубтарны тургузары негеттинип турар. Чоокку үеде фотобөлүм ажылдап эгелээр.

Херээженнерниң «Үгүлзә» клубунга «Рукодельница» каттыжыышкынында келгеннер аргыларынга, даараарынга, чем кылырынга өөренип ап турар. Оон киржикчилери А. С. Севек, Д. К. Норбу уран кылыгларының республика делегтезинге киришкен, шапналга төлептиг болганнар. Чечек өстүрүп турарларның карга-дурлуглазын недередип турар. Ногаа ажаап өстүрериниң аргаларын шиңгээдип ап эгелээн. Мурнунда суурга огородтуг кижилер эвээш турган. Ам чурттакчыларының үжен хуузу картофелын тарып турар. Моон-даа соңгаар бо ажылды калбартырыы чедип алыры көрдүргеи.

Келген кижилерге таарымчалыг кылдыр адакы каътта гардеробту дерип кылган. Бир өрээлге ам буфет тургузар деп турар. Шыдыраа клубунуң киржикчилериге бир өрээлди тускайлаан. Бильярд, теннис столдарын төлевирлиг кылдыр тургускан. Оларның ажылдаар шагын бижээш аскан. Бичии уругларга теннис секциязы ажылдап турар. Спорт залы эзимиреевйи турар. Район маргылдаазынга эр улустуң волейбол командазы бирги, дерээженнериниң ийги черии эзээн. Национал спинар клубун ажыткан. Улуг назылыглар клубка келгеш, кажык адын, даалылап ойнап турар.

Суурда алды түс өөреникчи, ийи түс ажыг комсомолчу бар. Олар-биле ажыл чорударынче човулел кичээгей салып эгелээн. Аныяк өг-бүле клубун, школачыларга «Түс оруктуң бирээзи сээким» деп клубту ажыткан. Кижизидилге ажылы-биле долбашкан айтырыгларны шинитирлээрнге ол дузалыг дээрзи биддингир. Улуг, биче улуска ыры, таныы, шин бөлгүмнери ажылдап турар. Комсомол комитединиң идепкейин ам-даа көдүрери чугула болуп турар. Малчын аймактарның элээдилериң ортузунда ажылдың чаа хевирлерин дилээр, чурттап турар чер-авйы-биле тускайлан ажылды күштелдирер, беш кызыл-булуңнарның ажыглалы эки-лдер талазы-биле немей хемчеглер алыры күзелчиг. Школада даараныр, чазанып пехтерлиг өөредилге мастерскаазынга бөлгүмнерниң кичээлдерни эрттирип болур.

Башкыларга, көдээ ишчилерге тураскаатказ «Сеткилдиң хынызындан» деп кежээлер, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражыышкынналар эртип турар. Кызыл Сылдыс орденниг эдлекчизи К. Ч. Белчир, күш-ажылдың хоочуннары Ч. Ш. Нүрзат, К. Б. Мажый олар суурнуң төөгүзүн, колхоз тургузуушкунуңун чыдарын аныяктарга танышкырып турар. Ынчангаш клубтуң базазынга аныяктар фафезин организастаан болурунуң аргазы бар.

Човулел кежигүнери ай санында малчын коланнарже үнүшкүнүнерге киржип турар. Фермада кивоку тургускан. Кожер библиотека, агитбригада-биле ынчалар, садыгжылар база малчыннарга чедип турар. Комплекстиг үнүшкүн үезинде кызыл-булуңнарны дерип, шеф дузазын көргүзери чаңчыл болган. Малчыннарның культурлуг дедиелиг бедилеринче сагыш салып турар. Ийи бригада бүрүзүнде бир почтатыны быжыглаан. Беш чүнар-бажың туттунган.

Партком секретары Ш. Д. Ооржак бо хире ыяк клубка чылда клубтан аңгы чаа магазин, ийи аал чурттаар оң базың туттунган. Суурда божудулга өрээлдиг төөрби беш олуттуг эмнелге, баш таарер, хеп быжыы даараар, ишкі сеткээр черлериг чонуң амыдырал хандырылга эргелелиниң салбыры бар. Бежен олуттуг садикке немей база ол хире чаштарга садык кылдыр эрги клубту дерээ. Өг-бүле бүрүзүг газплиталыг, хеп чуур машиналыг, телевизорлуг. Чонуң хостуг үезин ынчангаш ковуудеп, уран түүл болган өске-даа бөлгүмнерге киржир аргалыг болуп турар.

Кадрлар белеткелинче човулел кичээгейин угландырар ужурлуг. Чырык каасталгалыг музыканы тургускан. Оркестрге ойнаар, тыва хөгжүм херекселиниң бөлгүмүн удуртур специалистер чеживес. Кижи бүрүзүнүң бүзүрүккүлүг ажылы ажыктыг, солун дыштанылганы организастаанындан хамаарылгалыг болганда, келээ культура-спорт комплексинин кол сорулгазы бөлээ ажылды үдеринин-биле эде тургузары болур. Чаа агым мынга эгелээн. Ону улам быжыглаары негеттинип турар.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТАРДА: Эрзинде «Нарын» совхозтуң культура-спорт комплексиниң ажылагыйның ишчилери, суурнуң чурттакчы чону долгуу-биле ажылдап, хостуг үезин ажыктыг, сөңүн эрттирип турарлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ТВ

НОЯБРЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үр». 8.50 — «Михайло Ломоносов». Хөй серналыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүг. 3-кү фильм.— «Ада-чурттуң алдары дээш». 3-кү серия. 10.10 — «Ала-чорукчулар клубу». 11.10 — 11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Кижи болгаш бойдус». Док. фильмнер. «Полюстан ийи базым черде». «Ирбиштиң чаңгыс-биле». 15.30 — «Уругларга дириг амытаннар дугайында». 16.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалаар тур. 16.30 — «Рабиндранат Тагор болгаш Совет Россия». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.45 — «Автограф». Өөренчиктерге литературлуг викторина. 18.10 — Мооддуң уран чүүл мастерлериниң концерти. 18.45 — Бөгүн делегтейде. 19.20 — «Ажыт чиңир». Док. телефильм. 19.25 — Силерниң дилекчер-биле ужуражыышкыңы. «Москваның уран мергежилдиглери» оркестр ойнаар. 21.00 — «Үе». 21.30 — Оренбургтуң оруе улустуң күүрүмеңи ниити мр коллективиниң концерти. 22.05 — Делегей болгаш амытаар. 22.45— Бөгүн делегтейде. 23.00 — 00.55 — Бут бөмбүүр. УЕФА-ның кубогу. «Спартак». (Москва) — «ФК Тирольз» (Австрия). Симферопольдан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Таманин». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Обществоведение. 10 класс. Империализм болгаш оон амгы үеде оизагай түүлдери. 9.05; 13.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Хүн. 10.35; 11.35 — Ниити биология. 9 класс. Микроэволюция. 11.05 — Суббота — ада-иелер хүнү. 12.05 — Экран—башкыта. Музыка. 1 класс. Музыка дугайында тоол. 12.35 — «Улуг кижилерге ышкаллда». 7-ги дамчыдылга. «Футбол шөлүнден ангыда». 14.00 — «Түс чылдар өттүр ала-чорук». Эртемтәйлөбирлиг фильм. 14.10 — «Доңмаң тулчуушкудан тилекчилер бооп үнер...». 2-ги дамчыдылга. 14.55 — 15.00— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «От-биле оюн». Док. фильм. 18.40 — «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаларның белеткел класзының өөренчиктерииге телешкола. 18.55 — Уругларга фильм. 19.05 —Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү»: Программала: Медээлер. «Дүргедээшкиниң утланыышкыны-биле». «Богун—Моол Арат Республиканың тургузуглганының хүнү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таныктыг удуур, чаштарлы». «Рикки-Тикки-Тави». Мультфильм. 20.15 — Бут бөмбүүрүнге ССРЭ-ниң чемпионалы. «Зенит» — «Динамо» (Киев) 21.00 — «Үе». 21.30 — 23.05 — «Парашютчулар». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, кайыр, дүне чамдык черлерге быскаңнаар. Хүндүс чагбас. Хат кошкак. Дүне 31—36 градус, чамдык районнарга 24 — 29 градус соор.

Кызылга ноябрь булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Дүне 30—35 градус, хүндүс 20—22 градус соок болур.

Кино

НОЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Игры для школьного возраста» 9.00, 10.50, 12.40, 14.30, 16.20, 18.20. «Возвращение резидента» (1, 2 серияы) 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сказка о царе Салтане» 9.10, 12.00. «Лидер» 10.30, 13.10. «Киноклуб «Подружка» 15.00. «Под огнем» (1, 2 серияы) 17.10, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Девочка из города» 14.20. «Оцеола» 15.50, 17.40. «Хатан-Батор» 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Танцы на крыше» 14.30. «Соучастие в убийстве» 16.00, 17.50, 19.40 шактарда.

ТЕАТР

Ноябрь 26-да «Балыкчы болгаш балык дугайында тоол».

«Лама болгаш оон ажылчыны Балда дугайында тоол». Эгелээри 10 шакта.

Ном болгаш номчукчу

СОЛУН, ДЭЭШТИГ, ДАЙЫНЧЫ

«Доктаамал ажылдаар шагы чок, бирде чугаалап турун болбаан, хамыкта каш-даа хонудта ыыттавас радиосолундан эрткен бежен чыл дургузунда Тыва радио республиканың бүгү булуңнарынга дыңнап турар, хүн бүрүүк доктаамал радио дамчыдылгазын, че шмлүзөп. Эң баштай Кызылга 35 радио точкалары турган» деп дыңнадыг-биле «Кызыл чугаалап тур» деп номүк баштайгы арыннары ажыттынар.

«Бижих билбес чорукту уругаалы», «Чудурук байлар-биле демиселди күштелдирээлиң», «Чалгаалар — чаа амыдырал таарышпас», «Херээжен кижи —бастың деп эргелиг эзимиял» дээш чижектиг дамчы, дылгалардан Тывага чаа амыдыралдың культура революциязының чугула айтырыглавын биилип ап болур.

«Бүгүл-ле чүвеин —фронтуга, бүгүл-ле чүвеин—тиилелгеге», «Фронтуже чагаалар» «Фронтудан чагаалар», «Ада-чурттуң Улуг дайынынче аътталарыы күзээн эки турачыларынга биилиришкинирер» деп дамчыдылгаларның аттары безин дайын үезинде тыва улустуң кайы хире бедик көдүлүүшкүнүүр, патриотчу, интернационалды бүзүүн-биле ажылдап, чурттап турганын тодаргай чугаалап турар. «Чер ажыңда», «Аътты шериг» мышкап олуур чок ырларны тывалар мичээрде дыңнап, ырлажып эгелээнин медерел биилири солун-дур.

Эрткен бежен чылдар иштинде өнүп-бүрү, мергежилдиг кижилериниң радио дамчыдылгазынга киржилгезин тоожуп турар эгелер, шүлүктер кижиниң кичээнгейин, сонуургалын хаара туда бээр. Борта холбаштыр алдыы фонодуда киргеи бижилгелерден малчымар болгаш Маадырлар У. Кандан, О. Лопсаңчап, чогаалчылар болгаш артистер С. Тока, О. Сагаан-оол, О. Найдараа, В. Көк-оол ышкаш солун кижилериниң үнүн база катап дыңнаксаар күзел чүгле бо чүүлдүүн авторунга эвес, харын өске-даа радио дыңнакчыларының сеткилиниг тывылган чадавас деп бодаар мен.

Чогаалчы Е. Д. Танованың тыва кижиниң баштай эфирже үнгенинге холбаштыр хөктүг, чаптанчыг кылдыр төөгүп бижээнин, журналист А. И. Чараш-оол бодунуң сураглыг артистер, композиторлар, чогаалчылар, эртемденнер, эмзилер, шериг ажылдакчыларыбиле уружуражыышкын бижээнин база сонуургап чомчудум.

Чээрби чыл бурунгаар Кызылга телестөөдүү тутканын болгаш 1966 чылдың июньда Кызылдың телестудиязы бирги дамчыдылгазын көрүкчүлерге бараалгатканын, оон «Саян кырында кежээ» деп дамчыдылгазын кичээнгейге албас арга чок.

Радио дамчыдылгазынга алдан чылдарның эгезинден бээр киржип келдим. А сөөлүзүредир телестудиянның аалчыларының, авторларының бирээзи болганымны утпас мен. Ам бистиң телерадиокомитединиве тыва улустуң өнүүзээнинден: «Кызыл чугаалап, көргүзүп тур» деп делегейге чарлап турар аппаратына форгаарапчыг.

«Бир эвес редакциянның дугайын чугаалап көрем дизе, бир-ле дугаарында көдээ бижиилер дугайын чугаалаар мен. Чүге дээрге дамчыдылгаларывыстың кол-ла үндезинин ол» деп радионуң чечен чогаал, хөгжүм болгаш шин дамчыдылгазының редакторуну К. К. Монгуш болуунуң түүлүн эгелээн. Оон-биле чөпшээрешпес арга чок.

Көдээ авторларга хүндүткелдиң чижээ кылдыр эрткен чайын мээң шүлүктерим бижиндээп алыр дээш, комитеттиң ажылдакчылары Б. Маадыр, А. Даржаа олар ажыл шагы эрткенде безин үе-шагын хадамнаававын чугаалакасдым.

Республика радиозунуң «Шагар ары», «Хүлүмзүргүг» деп дамчыдылгалары, «Шын», «Тываның аныктары» солунларда «Мергелдей», «Хөглүг суббота» деп рубрикаларының адаанда нарлаттыкшын турар материалдар солун, дээштиг болуп турарын чугаалавас арга чок. Үүле коллективтиң чеднишкиниерии мактап бижизин, чугаалазын дээр хөөнге алыскаш, шүгүмчүлелге удурданыр, оны истеп-сүрер, радиога, солуннарга үнген шүгүмчүлелдиг материалдарга озалдап харылаар азы шуут харылавас, оларның авторларын «акша ажылдап алырыбиле солуглаа, радиога чүве бижиир кижилер» деп дорамчылаарындан чалданмас ажылдакчыларга шыңгыы харыынны ол рубрикалар адаанда парлап, радио, телевиденнеге дамчыдыр турар болгай.

Эде тургустунуушкунуңун бо чүүлдә үезинде радио, парлалга дайынчы, шаан халдакчы, дээштиг, чедиңгир болган түлүм, аңаа чонуң хүндүткел, сонуургалы бедиир.

М. САЛЧАК.
Мугур-Аксы суур.

спорт

ХООЧУННАР МАРГЫЛДААЗЫ

Абакан. Кызыл хоорайларның хоочун спортчуларының чаңчыл болган ужуражылгазы автоорук техникумунга дыштанып, хүнерде болуп эртикен.

Ук ужуражылганың бирги эдлээ субботада эгелээн. Көрүкчүлер, ылаңгыя шыдыраага сонуургадыглар хөй чыылган. Шыдыраага В. Шпаков — М. Мейдүме, Ю. Васильев — М. Кенин-Лопсан олар ужурашканнар. Түңнелли хайым болуп доозулган. Ынчалза-даа аалчыларның херээжен шыдыраачызы келбээни-биле командазының составы четче эвес болганындан бир санны олар чидиргенин хол судья дыңнаткан.

Олча хүн эр, херээжен улустуң араазында хол бөмбүүрге ужуражыышкыннарның түңнелиниде эр улустан кызылчылар аалчыларны 3:1 санга, херээжен аалчылар удурлажыкчыларын база 3:1 санга түс-туста утканнар.

Ужуражылганың ийги хүнүүге болган шыдыраа оюнунга аалчылар чеднишкинниг болуп, удурланнакчыларын 1,5:0,5 санга тиилээнвер. Хол бөмбүүрге Абаканның эр улус командазы 3:2 санга удуп алган. Херээженнериниң хол бөмбүүнүң ужуражылгазынга Кызылдың командазы аалчыларын 3:2 санга тиилээни: Стол теннизинге Кызылдың теннисчилери (эр улус) чаңгыс-даа аштырышкын чокка тиилээн.

Ийи хүн үргүлүүлээн ийи хоорайның хоочун спортчуларының ужуражылгазынга командага талазы-биле бирги черни кызылчылар чаалап алган.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

САМБО ХҮРЕШКЕ

Республиканың хүүда бирги черии дээш самбога спорт инштилелдериниң араазында маргылдаа «Херел» спортзалынга болуп эрткен.

Аңаа шуптү 89 спортчу, оларның араазында бир спорт мастери, мастерге 10 кандидат, 29 бирги разрядчы күүзүн шенешкен.

52 килограммның деңзизинге (12 мөге) баштайгы салыгда диваможу Герман Уйнукай Сүт-Хөлдеп Родион Куулярга ойнадыпкаш, ийнги черии алган. Шүүлде салыгга үстүнде адаанывыс ийи мөге база катап таваржып келген. Бо удаада Герман Уйнукай удурланыкчызын сан талазы-биле тиилээш, 52 килограммның деңзизинге чемпион болган.

57 килограммның деңзизинге (12 мөгедеи) Өвүрден Анатолий Комун-Доржу болгаш Николай Ооржак («Спартак») болук айы-биле салыгларда кайызы-даа 4-4 арыг тиилелгеии алгылаан, чемпион ат дээш түңнел оюнга хүрешкенир. Ийи мөге удаа-дараа үнүп, кайызы-даа тиилелгеже чүткүлдүүн көргүскен. Сөөлгү минуталарда Николай Ооржак серемчилелин кошкадыпкаш, удурланыкчызынга 4 санны ойнадыпкан. Ынчангаш А. Комун-Доржу чемпион болган.

62 килограмм деңзинге түңнел оюнга ССРЭ-ниң спорт мастерлери Кан-Демир Монгуш (Өвүр) Валерий Монгуш-ту (Динамо), а Василий Хураган (Тес-Хем) Валерий Зубковту ойнап алганнар. Түңнелинде, В. Хураган К.-Д. Монгушту сан-биле удуп ажаш, чемпион атка толептиг болган.

68 килограммның деңзизинге 22 мөгенн 8 болукке чарган. Красноярскиниң көдээ ажылагый институдунуң Тывада филиалының ийнги курузунуң студентизи Байыр Оюн кончуг кашпагай, чараш аргаларны ажыглап хүрешкеш, удурланыкчыларын шуптузуп арыг тиилээш, чемпион атты бүзүрелдин-биле алган. Аңаа Андрей Бичс-оол багай эвес хүрежип, ийнги черии эзээн.

74, 82 килограммның деңзилериниге Андрей Семис (Өвүрден), Валерий Сываа (Эрзинден) чемпион болганнар.

Аныык мөгелер кестүп көөп турары көрүнүүр. 82 килограммдан өрү деңзинге Чадаана хоорайдан 10-гу классчы, 17 харлыг Маадыр-оол Түлүш спорт мастериниг кандидаттар Игорь Иванов, Анатолий Уразовский, национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери Иван Чоодуну ойнап алган, 1986 чылда самбога республика чемпионуну болган.

Тиилекчилерге республиканың спорт куркомитединиң хүндүлел бижиктерии, өртектиг белектерии тывыскылаан.

Маргылдаакы чаа дүрүм бүгаар организастыг, эки деңзелге эрттирген. Ынчалза-даа самбо талазы-биле чүгле 4 судья бар болуп, арткыларны хостуг хүреш судьялары киришкен. Республиканың Күзүкультура болгаш спорт талазы-биле куркомитединиң судьялар белеткээр талазы-биле семинарларны организастаары күзелчиг.

Самбо хүреш Өвүрде, Чөөл-Хемчиктс, Эрзинде, Сүт-Хөлде сайырапды ап турда, Кызыл хоорайның-даа, спорт инштилелдериниң-даа доктаамал ажылдап турар секциялары чок болуп турар. Мурнуку чылдарда комитединиң спорт школазынга самбо сайбыры турган, ону хаггаш, дээ-до хүрештә киргеи. Ынчалза-даа ол хүреш шеңтеревээн.

Самбо хүрештиг секцияларын ажыдыр, харын-даа спорт школаларга сайбыралрын ажыдар үе келбээн бе?

К. БИЛДЕЙ.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Чурттакчы зондан шил савалар хүлээп алыр талазы-биле пунктулар 1986 чылдың ноябрь 1-дем 1987 чылдың апрель 1-ге чедир даразында хүн чүрүмү өзүгаар ажылдаарын Кызылың аъш-чем садыы дыңнадыр тур.

Кудумчулар аттары, бажың дугаарлары	Ажылдаар шагы	Дүштээр шагы	Дыштанар хүнү
Оюн Күрседи, 135. № 37 садыг	12—17	14—15	Четверг, воскресенье
Кан-Хем, 52 № 15 садыг	11—16	13—14	вторник, среда
Найырал, 21 № 13 садыг	12—17	14—15	понедельник, вторник
Пушкин, 2 № 34 садыг	12—17	14—15	понедельник, вторник
Калинин 10 «а» № 5 садыг	12—17	14—15	воскресенье, понедельник
Салчак Тока № 40 садыг	12—17	14—15	среда, четверг
Декабристер, 13 № 50 садыг	12—17	14—15	вторник, среда
Семиярский, 77 № 19 садыг	12—17	14—15	четверг, пятница
Ленин, 42 № 20 садыг	11—16	13—14	среда, четверг
Правобережная, 4 № 22 садыг	11—16	13—14	четверг, пятница

ХААК ОРУУ ЧАЛАП ТУР

«Спартак» эки тура спорт инштилели күш-культура коллективтериниң арасынга хаак талазы-биле кышкы сезон ажылдыышкыныың эрттирерии дыңнаазып тур.

Программада эр улустуң 3х3 километрге, херээженнериниң 3х2 километрге эстафеталарын киргеи. Маргылдаа 1983 чылдың ноябрь 30-де Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгыыза хем адырынга эртенгинин 12 шакта эгелээр.

Хүндүлүг кызылчылар! Силерии хаак оруунче чалап тур бис.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-83, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, парти йжи амыдырал болгаш үлегүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянып 2-12-45, солун белбейи бирганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3408.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01032.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Төвүлелиниң органы

№ 275 (13275) | 1986 чылдың ноябрь 27, четверг | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 көпеек

СОВЕТ-ИНДИЙ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ЭГЕЛЭЭН

ДЕЛИ, ноябрь 25. (СЭТА-ның түскай корр.). Бөгүн дүшү үезинде чазак бажыңныга М. С. Горбачев биле Раджив Гандиниң чүгле боттарының аразынга бирги беседазы болган. Ол дерт шак хире үргүлүлээн. Хамыыбиле чугаалашкан түүлү колдуунда делегей айтырыгларын болган.

Беседа эгелээр мурнунда, оларчы үлеп чоруур совет болгаш индий кижилер киржип турда. Р. Ганди биле М. С. Горбачев санал-оналарын солушкан, бо аян-чорукка бедик үнелелиң бергеннер.

Делегейде ийи улуг күрүшенің эелеп турар байдалы ийи таланың харылзааларынга-даа база ол ышкаш бүгү делегейниң айтырыгларынгадаа хамаарыштыр оларның удуртукчуларынга аажок улуг онаан турар деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Ийи чурттуң улустарының чаагай чоруунуң амты негелдеринге дүүштүр политиканың, экономиканың, эртем-техниктиг харылзааларының, культураның адырларында хөй айтырыгларны шиитпирлээринге илетелиг үнелешин болуп турар үнелиг салгалды ийи удуртукчу мурнунда турган удуртукчулардан хүлээп алгаинар.

Совет-даа, индий-даа ниитилел улуг өскерлиишкиннерің үезинче кирген болган ол чүгле кады ажылдажылганы калбартырынга эвес, харын-даа ооң шынарын аажок бедидеринге чаа кемелле артаганы ажыглып берип турар.

Келир үеле ийи база бодуп турар болгаш эртken үеде ийи чурттарга ий барааи болган 1971 чылдың совет-индий Керээзиниң ужур-дузазын демдеглээн. Ийи чурттуң негелдеринге дүүштүр ам эгелээн кады ажылдажылганы бижиглеп, ооң чаа чадаже үндүрер арганы берип турар.

М. С. Горбачев биле Р. Гандиниң беседазы-биле чергелештир совет болгаш индий делегацияларның чугаалажыышкыннары болган. Талалар совет-индий харылзааларының бүгү-ле айтырыгларының талазы-биле саналонал солушкан, кылдыңган түүлдериниң түңнелдерин үндүрген, чаа арганы сайгарып көрген, аян-чорукка баш улуур белеткел үезинде Москвага болгаш Делиге салыжып турар.

Индия Республиканың Премьер-Министри Раджив Ганди кежээ Хайдарабад ордузунга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевка алдар болдуруп дүштеки шайлалга кылган.

Совет талалар Э. А. Шеварднадзе, А. Ф. Добрынин, СЭКП-ниң Чиигине секретарын ооң аян-чорууның үезинде үдеп чоруур албаның өске-даа кижилери, а индий талалар — чазак кежигүннери, парламентарийлер, политиктиг база хөй-ниитиниң суралгыр ажылдахчылары киришкен.

Р. Ганди болгаш М. С. Горбачев чүве чугаалааннар, оларны чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнап, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Шайлалга чылыг, найыралдыг байдалга эрткен.

* * *

Шайлалга төктезинде М. С. Горбачевка болгаш ооң кадайынга алдар болдуруп. Президент ордузунга индий артистериниң концертин көргүскен.

(СЭТА).

ХАНЫ ХҮНДҮТКЕЛДИҢ ЁЗУЛАЛЫ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның түскай корр.). СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев ноябрь 26-да Индияның улуг кижилериниң— Махатма Гандиниң, Джавахарлал Нерунуң болгаш Индира Гандиниң аттары-биле холбашкан черлерге барып чораан.

М. С. Горбачев Махатма Гандиниң мемориалы — Раджгатка болгаш ону кремациялаан черинге барып чораан, ооң лентазында: «Индий улустуң национал хосталга дээш демиселиниң башты — М. Гандиге» деп бижип каан венокту салган.

Хүндүлүг аалчыларның депте-ринге мынча деп бижээн: «Индий улустуң улуг оглуңуң, Индияның хосталгазы дээш демиселдиң башты-чызының Махатма Гандиниң турасказылыга чалбыыштыг ханы хүндүткел-биле».

Ооң соонда М. С. Горбачев мемориалдың чанында парка баргаш, чанчыл бүзүүр чамдык дээр индий мыштыны олуртkан. Хинди дылдың кырынга магнолия деп мыштыны мынаар адаар.

Дж. Неруну, болгаш Индира Гандиниң кремациялаан черлерге СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының өмүлээзиниден венокторны салган. Оларның далаазыныларында: «Индий улустуң улуг оглу—Дж. Неруга», «Индияның шылгарангай күрүне ажылдачызы, Совет Эвилелиниң үнелиг өйнүү — Дж. Нерунуң турасказылыга ханы хүндүткелбиле».

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары ол-ла хүн Индира Гандиниң мемориалыга база барган. Өлүрткүү идегеттиң октарының И. Гандиге деткен черинде тургускан шил саркофаг-хааржактың чанынга барган, ол чечектерни салган. Ооң соонда минута янтында мыт-шимээн чок туруп, турасказылга хүндүткелдиң ёзулалын кылган.

Ашаа чораан хүндүлүг кижилериниң депте-ринге М. С. Горбачев мынча деп бижип каан: «Индияның шылгарангай удуртукчузу, индий улустуң аас-кежии дээш, бүгү делегейге тайбың дээш демиселчи, совет-индий найыралдың болгаш кады ажылдажылганың хөгжүлдези дээш мотаг чок демиселчи —Индира Гандиниң адын совет кижилер боттарының угаан-бодалынга кезээ-мөңгеде кадагалаар».

Ооң соонда М. С. Горбачев, чыылганнарга мынча деп чугаалаан: «Индира Ганди бистиң чүртүвүска кажан-даа канчаар-даа аажок улуг хүндүткелдиг боок чораан, Москвада, өске-даа хөрээлерде кудумчулар болгаш шөлдер ооң адын эдилеп турар. Совет ураң-шеверлериң сырып, кылганы ооң портрет-чуруун сиилбээн бо хевирге мемориалга төзинде үдеп чоруур албаның өске-даа кижилери, а индий талалар — чазак кежигүннери, парламентарийлер, политиктиг база хөй-ниитиниң суралгыр ажылдахчылары киришкен.

Р. Ганди болгаш М. С. Горбачев чүве чугаалааннар, оларны чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнап, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Шайлалга чылыг, найыралдыг байдалга эрткен.

* * *

Шайлалга төктезинде М. С. Горбачевка болгаш ооң кадайынга алдар болдуруп. Президент ордузунга индий артистериниң концертин көргүскен.

(СЭТА).

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1986 чылда мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түңнелин үндурген

Малды чем-биле хандырарынга эң эки көргүзүглерни чедип алыр дээш социалистиг чарышты калбарткаш, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацииндары чамдык эки түңнелдерни чедип алганын демдеглээн. Республиканың мал ажыл-агыйынга иниизи-биле 205,8 муң тонна чем единицазын белеткээн. Сиген болгаш силос белеткээриниң планы ажыр күүсеттингеш.

Социалистиг чарышка эң дээре түңнелдерни мал чеминиң бүгү хевирлерин белеткээриниң чем единицазы-биле 109 болгаш 121,1 хуу күүсеткеш Бии-Хем болгаш Сүт-Хөл районнарның ажыл-ашчылары чедип алган. Малдың чижектелел бир баш санынга Бии-Хем районда 16,4, Сүт-Хөл районда 9,5 ц чемгерилге единицазын белеткээн, план 14,9 база 7,9 ц турган.

Мал чемин белеткээриниң планнарын күүседириге ооң-биле малды хандырарынга Кызыл, Таңды, Чаа-Хемчик районнар багай эвес коргүзүглерни чедип алган.

Ооң-биле кады социалистиг чарышты кошкак организастап чорутканындан, совхоздар ажылчыннарын, күш-ажыл кылып шыдаар чурттакчыларны мобилизаставарынга шиңгүзү четкестерден, мал чемин белеткээриниге техниканы багай ажыглаанындан болгаш мал чемги будүүрериниг технологияларны багай иелтеринден элээн каш районнарда иниизиниң малы чем-биле чедир хандыртынмаан. Сиген белеткээриниң планын Бай-Тайга, Каа-Хем, Тожу, Тес-Хем районнар күүсеттээн, Монгун-Тайга, Өвүр, Эрзин, Бай-Тайга районнарда малдың чижектелел бир бажыңга онаашыр 1,3 — 4,5 ц чем единицазын белеткээн. Чеминиң шыңары чавыс.

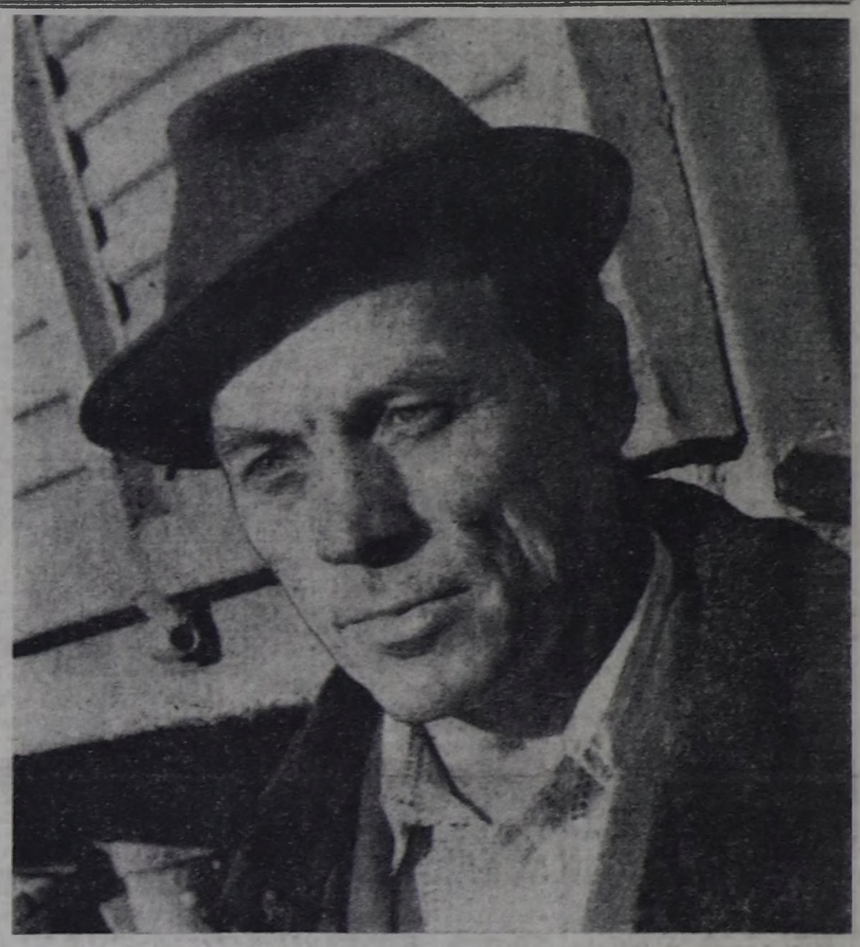
1986 чылдың мал чемин белеткээриниң планнарын күүседириге ээн дээре коргүзүглерни социалистиг чарышты кылдыр салгаарлар болза.

— Бии-Хем район;
— Сүт-Хөл район.

Бии-Хем болгаш Сүт-Хөл районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тукларын тывыспышаан, кайызында 500 рубль-биле шаңнаар.

1986 чылда мал чеминиң белеткелиниң түңнелдерин ханы-биле сайгарып көргүн болгаш айыткан чөвестерни чайладырын, бодүүн, чүлүктүг болгаш мал чеминиң өскелээ хевирлерни будүүрерин ковудедирин, болгаш ооң шынарын экижидерин СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацииларынга хүлээттеген. Мал чемин будүүрерине дешилгелиг технологияларны калбаа-биле иелтерелдир.

Тараа шөлдеринде артын калган сабаңны бөлер, сараттаар болгаш пресстээр, бодүүн, чүлүктүг болгаш концентрастаан мал чемин бедик шынарлыг белеткээр, хумагалыг чарыгдаар талазы-биле дээштиг хемчегерни аа чорудар.

Иван Иосифович Каногоров — № 2 АТБ-де чолаачылап турар. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг эдилекчизи шалыпчы чолаачыны коллектив кежигүннери хүндүлээр. Ол бодунга алган чыл даалгазын хуусаа бетинде күүсединкеп.

ЧУРУКТА: И. Каногоров. А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

МУРНАКЧЫЛАРГА ШАҢНАЛДАР

Улуг-Хем районда «Ак-Тулуг» совхозтуң Культура бажыңынга Агроүлегүүр комплексиниң кадаа ажыл-агыйы болгаш болбаазырадыр үлегүүр ажылдакчыларының байырлалынга тураскаатkан хуралы болган. Аңаа 1986 чылда кылып чоруткан ажылдарны түңнеп, социалистиг чарыштың тиилекчилерин илеретkен болгаш мурнунда салдынган сорулгаларны канчаар күүседиргени чугаалажыкан. Совхоз иниизи-биле бир гектардан 28 центнер дүжүттү ажаан алган. 2120 тонна тараанны бастырган болгаш 2000 тонна мал чемин кестирип, белеткеп алган. Ооң-биле чергелештир чедир кылдынмаан ажылдарны база чугаалажкан.

Совхозтуң ажылчыннарының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың негелдезинге дүүштүр ооң түңнелдерин үнүүрел биижиктерин болгаш шаңналдарны тывыскан.

О. ТУЛУШ.

ЧАРЫШ КҮШ КИИРЕР

Тываның хереглекчилер ниитилелиниң автотранспорт конторазының чолаачылары республиканың ээ ырак районнарынче хөй чүүктү сөөртүр дээш кызымак ажылдаан. Владимир Шербаков удуртkан бригаданың чолаачыларының орук демдеглелдеринде Монгун-Тайга, Өвүр, Эрзин, Тес-Хем чорааи маршруттар хөй демдеглеттингеш. Ол бригаданың кол сорулгазы — кодээ магазинчерин хомүр-дашбиле долу хандырары. Күш-ажылга хууда үлегерин бригадир болу кергүзүп турар. Чолаачылар Г. Шкоткин, С. Германов ооң-биле деңге чаржып турар. Олар чүк сөөртүрүүң планын ай саныда ажыр күүседип, шалыпчыларның оодуруун баштаныышаан хевээр.

Ол ышкаш Н. Скопининиң, С. Овчинниковтуң бригадаларының бедик көргүзүглерни чедип алырынга социалистиг чарыш дузалап турар. Олар күш-ажылды маргылдаага

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

тиилекчилерниң санынга кирбишаан, эки будүүлгечи түңнелдерни чедип алгылаан. Скопининиң бригадазы эң ырак маршруттарже бараан сөөртүп турар, а Овчинниковтуу чоок районнарның малчыннарының кижирген чагыын хандырып турар. Оларның кайызы-даа будүүлге планын доктаамал 15—20 хуу ажыр келген.

Ук будүүлгениң коллектиин чыл эгезинден тура чарышты калбарткан чаңгыс демниг ажылдап турар. Чолаачылар он айларда 90 муң ажыр тонна чүүктү сөөрткен.

С. ДАНЗЫ.

МУРНАКЧЫЛАРГА ШАҢНАЛДАР

Өвүр районда автомагазин садыгжызы Маадыр Домбуроол Доржуевна кооперацияга шүгүмүнге 13 чыл ажыг ажылдаан. Ол «Кызыл тукэ, «Коммунизмге орукэ совхозтарның малчыннарын бараан-биле хандырарын ак сетkилдиг күүседип турар. Домбур-оол Доржуевна Борз-Шай. Улаатай хойуу бригадаларының ишчилеринге, Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазының саанчыларынга, кадарчыларынга күүсенчиг ажылы.

1986 чылда алган социалистиг хүлээлгелерни хуусаадан эрте күүседимкеп болгаш планнан ажыр 9 муң рубльдиң бараанын сөөрган.

Н. ДАМДЫН.

СЕССИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫН НОМЧААШ...

Чоокку хүннерде болуп эрткен ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыылгазының алдыгы сессиязының материалдары-биле ханы танывышкы көргеш, бистиң чүртүвустүң бурунгаар хөгжүлдези дээш, совет кижилериниң чаагай чоруу дээш бистиң партиявыстың болгаш Чазаавыстың каны хире улуг сагыш салып турарын кижи магадаар боор чүве-дир. 1987 чылда Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 70 харлаар. Ынчангаш ол онзагай чыл. Келир чылын бистиң чүртүвустүң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугаймында Күрүне планыч база Күрүне бюджедиң сонуургап көөрге, улус ажылагыйының бүгү адырларының хөгжүлдезинге өзүлелер дыка улуг болур-дур. Эң ылаңгыя чүртталга бажыңнарын тудары эрткен беш чылдың бир чылында-ла тудуп тургандыын 15,8 млн. дөрбелчин метр хөй, ажылтын кижи бүрүзүнүң айда алыр ортумак шалыңы 201 акша чедир изер болгаш хөй уруглардыг ог-бүлелерге күрүненің дузаламчызы иракта өзүп, ол сорулгаларга күрүне бюджединден 2,8 млрд. рубльди тускайлап берген. Кижилерниң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин хандырарыбиле холбаалыг хемчегларин акыладындырарынга 1986 чылдың планындан 20 млрд. рубльди хөйүү үндүрери көрдүнген. Үүрмектеп садар бараан саарылгазы 20 млрд. ажыг акша хемчээлдиг кылдыр өзерил, чоңга төлевирлиг ачы-дуза чедирилгезинин хемчээлин 9,5 хуу улгадыры көрдүнген.

Өөредилгеним, кадык хамгалалын, социал хандырылганы, культураны болгаш спортту акыладындырарынга сарыгладаар 1986 чылга планнаттынганындан 10,9 млрд. рубль көвүүзүн көрдүнген.

Бо-ла бүгүнү номчуп танышкаш, кижиниң сагыш-сеткилин өөрүп, ажыл-ажилге харыысалгазы улам улгадып, ажылдаар күүжү улам немежип келир-дир. Шынала, бистиң төрээн партиязыс болгаш Ада-чүртүвүс ол чүре сагыш салып турда, ажыл шагы үзеп азы ажыл шагын чен ажылавайн эрттирер таварылгалар турбас ужурлуг.

М. ДАНЗЫН,
Өвүр райкүүскомунуң сан кылдыжының эргелекчизи.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү

СҮТ САЛДАЗЫН КУДУЛАТПАС

Районнуң кодээ ажыл-ишчилери он ийиги беш чылдың баштайгы чылын чедишкинивиниг доозар дээш бар аргаларны болгаш курлавырларны дилеп тып база ажылгаа турар. Иниизиниң малының кыштаглаашкынче киргеними-биле онзагай черип малдың продуктулуг чоруун кудулатпайн, сүт болгаш эт будүүрерни көвүдедирип эелеп турар.

Эрткен он айларның иштинде районнуң сес совхозу иниизи-биле 48517 центнер сүттүг саап ап, чыл планын 97,3 хуу күүсеткеш, сүттүг эрткен чылдың бо үезиниге турганындан 12 хуу хөйүү саап алган. Илангыя сүт саалдаанның чыл планын СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхоз — 100,6 хуу, «Ленинчи орук»—104 хуу, «Кызыл тук» — 129 хуу, «Совет Тыва» — 100 хуу күүсеткилеп, эртken чылдың деңнелдериниң көргүзүглери белиг боон турар. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының, зооветеринарлыг специалистериниң негеллезиниң кошкаандай олар сүт бүдүрер планын чүгле 80 ажыг хуу күүседип ап турарын аңаа деп санап болбас. Илангыя «Бурунгаар», «Бүрен» совхозтар эртken чылдың бо үезинге деңнээрге сүт саалдазын кудулаткан.

Районда иниизи-биле бо хүннерде 3241 баш инек сагдынып турар, ооң иштинде эң хөй саар инек—СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг, «Бүрен», «Ленинчи орук» база «Кызыл тук» совхозтарда. Моон алгаш көөрге, эң хөй сүттүг база ол совхозтар бүдүрер болгаш садар хире, кыштаза-даа инектериниң сүт-күрүн анализтеп көөрге, ол совхозтар бир инектен —1600 — 1700 литр сүт сагган, а «Улуг Октябрь» 1900—1950 литр сүттүг саап алган боон турар. СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг, «Ленинчи орук» совхозтар саап турар сүдүнүң 81—89 хуузун күрүнеге сатkан, а «Кызыл тук», «Совет Тыва» совхозтар чүгле 68—71 хуузун сатkаннар.

Бир эвес чайгы үеде бир инектен ортумаа-биле хүнде 8—10 литр сүт саап ап турган болзувусса, кыштаглаашкын үезинде ол көргүзүг ийи ажыг катап кудулаан. Бо хүннерде «Бурунгаар», «Бүрен» СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтар 2,2—4 литр сүттүг бир инектен саап ап турар. Оларга көөрге, инектериниң сүткүрү куду «Совет Тыва», «Енисей» совхозтар хүнде бир инектен 5—6 литрни саап турар. Кышкы үеде сүт саалдазын кудулатпас дээш ажыл-агыйларның удуртукчулары, зооветеринарлыг специалистери, фермалар эргелекчилери, чыда ажылдап турар саанчылар, кадарчылар болгаш өске-даа ажылдакчылар боттарының харыысалгазын улам бедидип, малдың чемгерилгезин рационун бүзүүар шын чорудары, чылыг сүт-биле сүт-гарарны шыңгызы-биле нететтинип турар (иниизиниң малынга четпир мал чеми белеткеттингеш болгай).

Кыштаглаашкынче ажылагыйлар сүт-бараан фермаларын колдуунда ой-шаанда кижирген, кычалза-даа чамдык эвоветеринарлыг, удургулыг кадрларның оожум, даамай чоруундан, оларның «ам-даа соок чок, хар чуга-дыр, дер оттан болур-дур» дээр хөөнеринден саар инектериниң сүткүрү кескүзү-биле кудулаан.

Бо айларда районнуң совхозтары хүнде 9600—10400 литр сүт саап ап турар. Бо саанарның карышкаа сүт-бараан фермаларында хүн бүрүнүң байдалы чайгыс ай эвезинге көргүзүп турар. Бо бүгү мал чемгерилгезинде, ооң ажаалдазында, кижилериниң ажылынга хамаарылганында четпестер барын хереглеп турар. Чижээлээрге, кажаалариниң чылыглаашкынын чедир кылбаан, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Енисей» совхозтарда кажаларының эжиктери чылыглатпаан. Чамдык ажылагыйлар чылыг сүт-биле сүт-гарырганы орайтап эгелээн. Кышкы үеде сүт саалдазын кудулатпас дээш ажыл-бүгү хемчегерни совхозтар сула чорудуп турар. Улуг Октябрь, «Енисей», «Бурунгаар» совхозтарда саанчыларның хүн бүрүде саап алыр сүдүнүң план-онаалдаалары чок, специалистериниң дежурнийлаашкыны эреңгей тургустунган. Социалистиг чарыштың түңнелдерин «Совет Тыва», «Бурунгаар» совхозтарлап өскелери үндүрбейн, фермаларда ажылдап турар кижилериниң сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле материалдыг соңуургалын көдүрбейн турар. Ол шын эвес. Ол шыкаш сүт-бараан фермаларында ажылдап турар кижилериниң ажылының түңнелдерин чугаалашпайн турар.

Районнуң сүт-бараан фермалары шупту кызыл-булуңнарлыг, мынала-даа СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозта кызыл-булуң белеп эвес, сес совхозтарның чүгле ийиги сүт-бараан фермаларында ажылчыннар чеминер столовалыг. Бо талазы-биле «Совет Тыва» совхозтуң удуртукчулары эки хемчегерни ап турар. Оларда совхозка специалистериниң дүнеки дежурнийлаашкынын, контроль саалдазы неделядап эрттиргени организастаан. Ынчангаш бо совхоз хүнде бир инектен эң хөй саалдазы чедип ап турар. Ында ажылдаар кижилерге таарымчалыг байдалды тургускан. Кышкы үеде сүт саалдазын кудулатпас дээш, ажылчыннарның ортузунга зооветеринарлыг болгаш экономиктиг өөредилгенин калбаа-биле чорудары чугула. Бо ажылдар ам-даа чедир кылдынмайн турар. Мыкыт кичээлдерни сүт-бараан фермаларының амыралы, ажылы-биле холбаа чорударга солуу, ажыктыг болур.

Ынчангаш бо чылдың артkан үезинде совхозтарның удуртукчулары, сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары бүгү аргаларны, курлавырларны ажылдап тургаш, сүт будүүрер болгаш күрүнеге сеткер оналаалаарын чедиишкинниг күүседир дээш, шупту ажылдаары негеттинип турар.

А. КААДЫР-ООЛ.
РАУК-түң улуг экономизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле К. С. Күжүгетти шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Геология болгаш минералогияны хөгжүлдер талазы-биле хөй чылда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүлдел бээр 50 чыл болганы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Тывада комплекстиг кылдыжының геология лабораториязының эргелекчизи Калим-оол Сереевич Күжүгетти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1986 чылдың ноябрь 26.

Эш И. Ф. Моляновту Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң долгаадыры болза:

Эш Иван Федорович Молянову Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1986 чылдың ноябрь 26.

Депутат, ооң ажыл-херээ

АК СЕТКИЛДИГ КҮҮСЕДИП ЧАҢЧЫККАН

Төлептиг, хүлээнген ажылхерээнге хармысалгалыг кижилерге чон бүзүреп, илегээр, мындыларны депутатка соңгуп турарым-даа тавармылга эвес. Мындыг кижилериң бирээзинге Самагалдай кежээ Советтиниң депутады Эмма Чорбаевна Бичиижикти хамаарыштыгыр болур. Суурнуң № 8 микрорайонунга ооң чеде берген турарын кижи бо-ла көөр. Округунуң соңгукчуларынга келтеин ол. Соңгукчулар депутадынга кандыг-даа айтырыгны, негелдени тургузар. Эмма Чорбаевна оларга дыңнавышкыр, бар арганы-биле ажыглап, оларга дузалаарын болдаар болгаш дузалажып-даа турар.

Эмма Чорбаевнаның депутат ажылынга арга-дружулгазы улуг. Чүге дээрге моон мурнунда чыыштарда Тес-Хем район Советиниң депутадынга база соңгудуп чорааш, Бичиижикти депутат кижи кандыг болуп үжүрүлүп дээрээш кончуг эки билир.

Округта мындыг тавармылга болган. Ында чүрттан турар Л. Оюнуң дүмелеры ескүе арткан. Бичиижикти оларга дузалажыр кижизин ол амыраттынып, хемчег алдыкманда, советтиң директиязының эжиин ол амыраттынып чаңчылдыг кижин. Бичиижикти «Кызыгаар» совхозтуң хойжулары анаа бүзүрээр, идегээр. А бодуң кадазының ишкилериниң бараанга негелдехерегелдерин хандырар дорт хүзээгейин база багай эвес күүседип келген. Район складында барааннарның байдалын көрүп турганы, чагмаларны ол четкелээрин болзаар. Эки, ак сеткилдиг ажыл мактаалга чедер болгай. Садыгжы-чоладачының хөрээн «Хүндүлеглин Демдээ» орден каастап чоруур. Бырат Даргановичиң эртиген чылын «РСФСР-ниң садыының болгаш хой-ниитиниң чемпеилигезинин алдарлыг ажылдакчызы» деп атка толептиг болган.

«Кызыгаар» совхозтуң малчыннарын он ажыт чыл ишти-

нде эргий кезип, садыглап келген үезинде ай, квартал планын ол эки көргүзүглер-биле күүседип келген. Планныг онаалданың күүсеттиниң турарының чажыды —малчыннарга чедер графиктиң доктаамал сагыттынып турарында, автомагазинге барааның албек болдуру. Эвээш-биче бараан алгаш үнүшкүүне ол чорбас, албан четчелээр. А кол-ла чүве — ооң харысалгалының белинде.

Мурнакчы садыгжы-чоладачы биле ужуражып келгеш, «Ажылыгларда эки чүүлдер бардыр, ооң-биле чергелештир ажылга шаптыктай бээр чүүдер бар боор аа, Бырат Дарганович»—деп айтырыгны аңаа салдым. Аңаа ол дараазында харыыны берди:

— Автомагазинниң таарымчалыг ажылаарынга райпо баштаар черинниң талазындан киҥээнгейин ам-даа күштелдирер болза эки деп бодаар мен. Машина үрели бээрге, артык кезек тып алыры берге, оонмоон кижи айтыртынып, бодумшимчемес болза, турушкун ооң үнер. А бистиң ажылывыска турушкун таарышпас. Ап турарымыс бензин малчын котпаларны график ёзугаар кеҥирге, четпейн баар. А кажан айтырыгны мичээр тургузуп келирге, «боттарынар тып алынар» дээр хөөн бар. Малчыннарның хандырылгазы каяа-даа бирги черге турар үжүрүлүг айтырыг-лыр ол. Иланғыя ам кышкы үеде ёлче киҥээнгей улуг турар үжүрлүг. Чогумчалыг шинтирлээр ойу келген айтырыг бо. Ажылдың участок бүрүзүнде киҥилер эде тургуступ, чаа ёзубиле ажылдап эгелээн бо үеде бис база ажылымысты эде көрдүнүп, шүгдүнер үжүрлүг бис. Мен болдум хуумда база ам-даа үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаар үжүрлүг мен. Малчыннарның хандырылгазы мичаа эки болур үжүрлүг.

Мурнакчы садыгжы-чоладачының сөөгү быжыг. Бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдазын Б. Д. Ланаа эки көргүзүглер-биле күүсеткен. Ооң автомагазинин малчын кыштагларже бо хүнеерде база аъттаныптар.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: садыгжы-чоладачы Б. Д. Ланаа.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

МАЛЧЫННАРЖЕ БО-ЛА АЪТТАНЫПТАР

ИЖИНГЕ КЫЗЫМАК, ХАРЫЫСАЛГАЛЫТ

Ада-иезиниң ажыл-ижиниҥ айбы-биле мал чанынга оскен болгаш, кажан, кандыг мергежилди шилип алырыл деп айтырыг тургустунуп келирге, комсомолчу путёвка-биле Күзеҥмаа ыяа ажылынче аъттаныптан. Баштайгы чылында ада-иезинге дузалаксыыл. Ажылдың нарынын, ооң чыыштарын ам-даа таны биледим ол ышкаш экскерел. Малчыннай ажыл-ижий-биле ажылажылырын кезээде хөлөшпээтиргэн болганда, тура-соруг, чүткүл эргежок чүүлда дээрзин ол мөге билир, мичээргеп ада-иезинниҥ ажиинде аргахевирелерин шингээдип ап, байлак арга-дружулгалыг школазының мичээ өрткен. Өг-бүлезинге алыргаш, Күзеҥмээ Намбар-ооловна Монгуш аңгы кодаанга хүзээп алган. Ооң бээр-ле ол «Коммунизмче орук» совхозтуң хойжузу болгаш.

Бар арга-дружулгазы чылдан чылче улам байыдып, малдың эскелеп-ниитилеп-ажыдып-ажыдып, үнүш кескү базымнарны ол кылган. Бичиҥаш өрткен беш чыл хойжуҥун күш-ажылы намдарынга дүжүттүг болгаш, төрүүр 100 баш хойга онаашпыр чал саныында ол ортумаа-биле 105 хураганы камгалап ап келген. Ол чылдардан 1983 биле 1985 чылдарны хойжу онаалдар. Таварылга эвес. Бичиҥаш төрүүр 100 баш хойдан 110 хураганы камгалап алдынган.

Күзеҥмээ Намбар-ооловна-биле ажылын чүгаалажы бээримге, ол дараазында чүүлдү дыңнатты.

— Моон ажылымга чүү идегээр болуп турарыл? Баштайгы дагдынмыкчыларым — ада-иеминиҥ мейиҥ берген ёреелиим, арга-дружулгазын чүткүлда чүрнеп демдеглээр мен. Олардан өөренип алган болгай мен, хойжуҥун күш-ажылынга мени чаңчыктырып, киҥизиткен киижилерим ол. Ийиде, дазыган ажыл-ижий дээш киҥиниҥ кызымаандан, таарысалгазындан хой чүүл хамаарыжып. Кандыг-даа ажылышты чогаадыкчы ёзу-биле көөрү кончуг чүгүла деп сагнап чоруур мен. Киижи биледеер-даа чүве чок бо-ла-дыр.

Күзеҥмээнииҥ ажылында мындыг чүүлдериң оннаалап демдеглескеидим. Үстүүде аланның көргүзүглериҥ үндезини —чайгы, күскү үелерде одар-белчиҥниң солун тургаш, хойну семиртип ап турарының-да. Күш-деҥгели шыырак хойларының ийистээри хой болгаш төрүттүүгеи хураганы-ның өзүгеи. Кыштаглашкынга ол баш удур мык бететкениҥ чаңчылдыг. Кыштагга кажаварының, чүрттаның базыңдыныҥ сепгелезиниҥ часы-ла үеде-ле кылып алырлар. Доктаамал күжү-биле 30-40 тоиҥа эки шынарлыг сиигенни чылдың-на белеткеп алыр. Хой оолдавашкынын малчын ег-бүле кавчаар чорудуп турадер бар боор аа, Бырат Даргановичче—деп айтырыгны аңаа салдым. Аңаа ол дараазында харыыны берди:

— Автомагазинниң таарымчалыг ажылаарынга райпо баштаар черинниң талазындан киҥээнгейин ам-даа күштелдирер болза эки деп бодаар мен. Машина үрели бээрге, артык кезек тып алыры берге, ооңмоон киижи айтыртынып, бодумшимчемес болза, турушкун ооң үнер. А бистиң ажылывыска турушкун таарышпас. Ап турарымыс бензин малчын котпаларны график ёзугаар кеҥирге, четпейн баар. А кажан айтырыгны мичаар тургузуп келирге, «боттарынар тып алынар» дээр хөөн бар. Малчыннарның хандырылгазы каяа-даа бирги черге турар үжүрлүг айтырыг-лыр ол. Иланғыя ам кышкы үеде ёлче киҥээнгей улуг турар үжүрлүг. Чогумчалыг шинтирлээр ойу келген айтырыг бо. Ажылдың участок бүрүзүнде киижилер эде тургустунуп, чаа ёзубиле ажылдап эгелээн бо үеде бис база ажылымысты эде көрдүнүп, шүгдүнер үжүрлүг бис. Мен болдум хуумда база ам-даа үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаар үжүрлүг мен. Малчыннарның хандырылгазы мичаа эки болур үжүрлүг.

Мурнакчы садыгжы-чоладачының сөөгү быжыг. Бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдазын Б. Д. Ланаа эки көргүзүглер-биле күүсеткен. Ооң автомагазинин малчын кыштагларже бо хүнеерде база аъттаныптар.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: садыгжы-чоладачы Б. Д. Ланаа.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Суурнуң бажыныарының хой кезиниҥ чырыыыт турар станциязы орта ажылдавас. Электрижектрик ону бо-ла септээр, од хиреэниге чер албас. Чырыыт-тың кывар шагы үеэш. Хөнделеен суур Сибирьниң электрик системазында кошту-ун болгай. Хөнделеен биле Кара-Хөл аразында электрик шүтүмүн тудуштурары-биле чагмалап турар-онгаларны кыскартыра бистиң суурнуң чүрттакчыларым шефтен-даа турган.

Бистиң кол-ла аргыжар оруувус Барыын-Хемчиктиҥ Хөнделеен суурну таварын эрткен. Бо оруктуң байдалы кандыгы? Ону киичээр ажылган турар бис? Аргыжылганын кара чаҥгыс бо оруун септелелип, ынаар сагыш салбайн келгенинден чыл келген тудум-ча улам саңдаран бар чыдар. Бо чылын сүтлар удгадыл, дажаан, оруктарны үреп каапкан. Ол үрелген оруктарны септеп алырынга аргалары турган. Үрелгеи орукту «хымыр-ымыр» деп хей-ле хоозун шүүгашкыы кылган бо-ла.

Багай орукка чорургга машина-техниканың эдиилеиге багай. Шак мынаар орукта-ргага кыдар-чаар материалдарны чежеин артыыка чарыдаи камналга чок ажылдап турар деп? Ону сонаары берге.

Кара-Хөлдүң чүрттакчыларының садыг болгаи почта хандырылгазында четпестер хой Будун суурнуң чүрттакчыларының болгаш малчыннарның чагытхан солуннары, бижикчагаалары октябрь 1-де келгеи, дараазында 20 коигаи келгеи. Ол хире ур чидип-чидип келгеи солуи, сеткүүдлерин кижи ноомчуп бээнге четтирбес. Садыгга таптыг азып-чем аймаа база келбес, деп бижикчи С. Күжүүрет бижээн.

РЕДАКЦИЯДАН: Ыраккы Кара-Хөлдеи келген шак мындыг дувуреиниг хигааны алгаш, чамдык албан чердерибиле харыысалгын бис Бештай-ле 2-43-17 дугаарлыг телефоиче долгадывыс. Ол республикаиын Автооруктар тулуунуң болгаш ажылгалыын будурудге эрелеиниң началыныгының орадакчызы Михаил Васильевич Черепановтуң телефоиу. Ол биске мындыг харыыны бергеи:

— Туе чериҥ бүгү-ле орук-тарыл он кавыла турар совхозтарның болгаш будурудгелерниң күсели-биле ажылаттынып турар - болгаш олар ону септеп-селиир үжүрлүг. Совхоз болгуун техниказы-биле ону кылыр. Бир эвес бодуила орук септеир техника чок болза, орукчулар-биле керээ чарын алыр. Кара-Хөлдүң орууи Ак-Довуракты орук септелегтудуг эргелеии (начальиик Ю. П. Бычков) харыылаи турар. Чогум совхоз-биле керээ чарын алган, албаанын эки-ле билбес мен.

Тыва АССР-ниң Агроүдетпүүркүмоүнүң дарганыының орадакчызы **Сергей Михайлович Мешкоруликов:**

— 1990 чылга чедир «Кара-Хөл» совхозка чедир электри дамчыдылгазының шүгүмүн тудары көрдүнмээн. Кара-Хөл суурну дээлө-биле ажылдаар, электри четкиэи-биле чыыдып, хойжу кодаиларны бичии хемчээлдиг станциилар-биле хандырып турар. Ындыг станциларны совхоз барык чылдың ап келген.

Бир-тээ мындыг болганда Кара-Хөлдүң чүрттакчыларының чырык, садыг болгаш тарааштыг кышка белеи үеэиин хандырылгазының айтырыглары улус депутаттарының район Советиниң күүсеиу, районнуң агроүдетпүүркүмоүнүң чагга-ажылгалыг ажылдарынга киир улады алган, кандыг-даа саналар хереексел чокка чырыкты кар-тураашкаа ажылган турар совхозтуң удуртур ажылдакчыларынга хемчег хүзээлээри чагаада айыткан четпестериин дарый эдериин хемчеглериг алыры негеттиниг турап-дыр. Мынаа харыыны Бай-Тайга районнуң удуртукчуларындан редакция мэнээ тур.

Ооң чылдың № 234 «Шынга» О. Намасайның «Кыштың соогу хаарын келир» деп чүүлү Мергелдейге парадттынган. Ында Чоон-Хемчик районнуң Чадаана хоорайда одаага системазының, 10 машина киреp гаражтың кышка белеи үеэиин дугайында шүгүмүүлеэн. Ук чүүлдү хемчээп алыры-биле улус депутаттарының район Советиниң күүсеиу, районнуң агроүдетпүүркүмоүнүң даргазы Д. С. Куулярже редакция чоруткан.

Райүүскоң даргазының оралакчызы Ф. Г. Баранооттуң харыылаиы мындыг: «Районнуң харылзаа белдириниң кышка белеткеп ажылдарында четпестерни шүгүмчүлээн бадыткаттынган. Септелге ажылдарын доозары-биле харылзаа белдириниң начальиги Д. Доңгаты шөлээлеп дедир кыйгырткан. Октябрь оида районнуң харылзаа белдири болгаш оон көдээ черлерже салбыры кышка белеткелдя доозкаи».

ЭРЗИН–САЙЫРАП ТУРАР СУУР

1986 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары

ТРАКТОР ЗАВОДУНДА БРИГАДИР

МОЛДАВ ССР. Октябрь революциязының болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдиелчизи И. З. Которобай Кишиневтуң трактор заводунда токарьларның эң-не улуг комплекстиг эмнек соруглалыг бригадазын башкап турар. Ол ийи чыл бурунгаар ол электромеханика техникумун доозакшы, заводка чедип келген. Оон-на бээр И. З. Которобай бодунуң амыдыралын завод-биле холбаан. Маңаа ол коммунист болуп, бодунуң хереэиниг сураглаан мергежилдиг кижизин болу бергеи.

Иван Захарович кезек херекселдер белеткээриниң технологиязын чаартkан, чартык автоматтыг станоктарны бригадаларында шиңгээдип алган. Чаңгыс дай нарад-биле ажылдап турар Которобайның бригадазы күш-ажылга киржилгенниң коэффициентизии ёзугаар ажыл төлевирки хуваап турар. Он бирги - беш чылда бүдүрүлгениг немелде өзүдезиниң чыда - ортуман темпилери 12 ажыг хуу болган болгаш ону күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүшүн өзүлезиниң күсели-биле чедип алган.

И. Которобай — Молдавияның КП ТК-ның кежигүнү, Кишиневтуң партия хооркомуның бюрозунуң кежигүнү. Күш-ажылга шылгараңгай чедиишкиннери дээш, бүдүрүлгени техниктиг эде чеҥелээриннге хүдээ улуг үлүү дээш И. З. Которобай 1986 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналыныбиле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: бригадир И. Которобай (солагай талазында) болган инженер-конструктор Ф. Тонша автоматчыктан бүдүрүлгелерни шинчилеп турлар.

А. СИМАНОВСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВХОЗТУҢ КЫШТАГЛАРЫНДА

Ниитизи-биле 14 кодаи хой кыштагларда. Оларның 8 кодаинда 2300 баш ажыг төрүүр хой бар. Хойжулар чайгы үеде белеткээн мал чемнин сөөртүп ап турар. Шилиҥнээ хойжулар Сонам Дамчаа, Александр Нагний-оол, Роза Балдан, Светлана Базын, Иван Эрелиин, Клара Кутузова олар кышка бүрүн белеткелдиг киргеннер. Хойжулар-ның 9 кодаиында дусту дужүргеи болгаш 90 тоика сиигенни кодаиларже механизаторлар Кара-оол Тумат, Хүлер-оол Тулуш, Арказай Тумат олар сөөртүп эгелээн. Мал немин сиигеи, - комбикорм, дус, суда кодаи бүрүзүнде бар. Кодаиларга суг хандырылгазын организастаан.

Чамдык кодаиларга мал чемгерер оңгачаларны, клеткаларны кылыр, еске-даа йытыргларны дирекция, мал ажылынын специалистери шинтирлеп турар. А мичаала-даа четпестериг чок деп болбас, малчын Кутузовтуң кыштаында чуртталга бажыны чаа тудуп эгелээнин, ол дүүрге дарый шинтирлээр айтырыгның бүрүзэи. Кыштаглашкыы—малчыннарга хамыдалгалыг, чымыштыг үе. Ниитиниң малын хүр кыш ажыраар, ооң баш саныи болгаш чаш толуң бүрүн камгалап алыр сорулга салдынып турар.

И. ДАМДЫН.

«Шынга» хаҙыры

Үлегерлиг, быжыг корум-чурум дээш

ХӨЙ-НИИТИЙНИҢ КҮЖҮНГЕ ДАЯНЫР БИС

Район девискээрине кадык-чаагай амыдыралды бадытка тургузары-биле чамдык боттуг хемчеглер алдымда турар. Арагалаар чоруктар-биле демиселди күштелдирген үеден бээр район-ну чурттакчылыг сууларында хөй-ниитийниң корум-чурумун эжиктеп турарын көрүп болур. Чамдык суурларның чурттакчылары сууруп арага нимес чоруктуң зонаазы кылдыр чарлаан. Ол — эки чаңчыл.

Ниитиниң корум-чурумун кампаларының хөй-ниити шүүлтүзү — мында чугула черни эдээп турар. Эки тура улустуң дружиналар, эш хүү суптары, профилактика үевүлелдери оны дамчыштыр ажылдап турар. Ынчангаш ниитиниң корум-чурумунуң кампаларының деңнели оларның ажылындан, хөй-ниити организациялар-биле харылзаалыг ажылдың кайы хире тургустунганындан улуг-биле хамаарыжыр. Ниитиниң корум-чурум кампаларының хөй-ниити пунктуларының ажылын идепкейжидиривче шиитиин нерелер кылдыныңар талазындан кичээнгейин күштелдиргени мынангаш тавар-ыята эвес. Эки ажылдыг пунктулар бар. Оларның бирээзинге Ак-Довурак хоорайла Культура ордузунда корум-чурум кампаларының пунктузун хамаарыштырып турар бис. Оон ажылында өскелерге өөредилгиг эки түүлдер бар. Ол бодунуң ажылынга хоорайның хөй-ниитизинге даянып турар.

Ниитиниң корум-чурумун быжыглаар керекке миллиция ажылдакчыларынга улуг дузаны районуң суурларында, күш-ажылчы коллективтерде эки тура улусчу дружиналар чедирип турар. Суурларда тозандан түс чедир дружинниктер хүнүң не, эдельгиг дежурныйлаашкынче үнүп, корум-чурумну тулуп турар.

Хөй-ниити ол хүдээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар дружиналар бисте эвээш эвес. «Барлык», «Шекпээр» совхозтарының, районуңу улус өөредилге кылдызының болгаш өске-даа коллективтериниң дружинниктери иштиин деректер кылдызынын-биле үнүдүрүп турар номнуң үшкү үнүдүргези. Бомбүрзектиң амыдыралының бир ана хүнү: 1986 чылдың октябрь 23...

Москвада кежээжиниң 10 шак, а Нью-Йоркта хүндүс-күнүң 2 шак. Редакцияда мээң кады ажылдап турарын өөрүмүүң «Делегейниң бир хүнү» деп номну белеткеп турары кабинеттеп Нью-Йоркче долгап, телефонче АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Гэс Холлду чаладым. Ол ам америк коммунистерни 25 чыл баштай турар.

— Эш Холл, октябрь айда Силерниң, амыдыралыңарга кандыг-кандыг онзагай болуушкуннар болгулаанын сактып болур силер бе?

— Октябрь ай — мээң төрүттүнген айым. Октябрь ай демиселдиң айы, ынчан чыл санында мен аңаа кирип турар мен. 1930 чылдың октябрьда АКШ-тың ажыл чоктарының удурланышкынын хөделиишкиниерин, ол шыкаш америкаларның өктябрь айга таварыжыр дайынга удур дыка хөй хөделиишкиниерин сактырдыр мен.

— Силерни телефонче чалаа турумда, Силер чүнү кылып турганыңарны биилеп ап болур ирги мен бе?

— Партия ТК-ның бо кежээ болур дуралынга белеткеним, ол шыкаш Никарагуаже баар мурнуңга аңаа хамаарышкан документилер, солуннарда түүлдер-биле таныжып турдум. Никарагуага Сандинисчи революцияның оюнуң байырлалынга киржир мен.

— Силерниң биилип турарыңар-биле бөгүн АКШ-та кайдыг чүгула болуушкуннар болганыл?

— Американың таварты эртер, тос ай мурнунда эгелээн массалыг Тайбың марыжының киржикчилери бөгүн Нью-Йоркта чедип келген. Дайынга удур чыскаалдар чүрттүүн дыка хөй хоорайларында эртип турар. Солуннар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр чугаазының кезик-чамдыкызын парлаан. Рейкьявикке болган совет-америк ужуражыжыкшының ужур-утказын хамыдар талазы-биле АКШ-тың администрациязының семээшкиниерине мында шиитиирлиг ойтур шавышкыкыны берип турар. Ону парлааны үениң база бир онзагай демдээ. База бир онзалаш болгу дег чүүл болза элээн каш улуг америк концерниер болган корпорация-лар Мурнуу Африка Республиканың сөөк-язы ылгаар ёзулучурумунга удур экономиктиг хемчеглерни боттандырар дугайында шиитиирлерни дүмээп алган...

— Эш Холл, Америкага бөгүн өөрүшкүннүң дыка хөй адырларының шыңгыы ове тургузулгазы чоруп турар. Силер бистиң чүртүвуска чаңгыс эвес удаа кээп чоргаан болгай силер, мынангаш бистиң амыдыралывыста кандыг өскерилгелер Силерге эң эскертингенин, онзагай ылгалып турарын чугаалаарыңарны дыңнаксадывыс.

— Москвага мээң бо сөөлгү катап чоргаанын октябрь 7 — Совет Конституция хүнү-биле таварлыпты. Силерниң Конституциңарны мен кичээнгейлиг-биле өөренип, танывыжын көргеп мен, мында бижиттингеп чүүлдерни силерде херек кырында болуп турары-биле деңнештиреям. Мээң үндүрген кол түңнелим мындыг: силерниң Конституциңар аналга саазында бижиттингеп чүүлдер эвес, а ол ажылаттының, амыдыралдың шыналга кол документиниң болуп турар-дыр. Совет кижилер сөөлгү үеле чүрттүүн улам ыңайгы хөгжүлдезиниң айтырыгларын ажык болгаш шыныысыыр-биле чугаалажып, четпестерин чажырбайн, шүүтүмүүлеп, хөй-хөй солуң санаалдарны илип үндүрүп турарын эскерип деңгелдим. Совет кижилер бис хейлү кылып, чедип алган бис, социализм хөгжүлдезиниң дыка белинде четкен, ынчалзажок ол доктаал, маажынаарынга чылдагаан эвес, бис моон-даа артык эки чүрттан, ажылдап болур бис деп бурулгаар көргеп чоруп орар деп ССРЭ-ге чоруп тура билдим. Ындыг болал совет кижилериниң барык кол кезиниле сиңнижен деп бодай-дыр мен. Ол чорук Совет Эвилелиниң улам ыңайгы хөгжүлдезинге болгаш ценектелиишкинге кайгамчык улуг ужур-дузалыг, совет кижилер боттарының амыдыралын болгаш келир салгалдарының амыдыралын улам эки болдуруп шылаар.

— Улуг Октябрьның тиилелгезинниң соонда он чыл орткенде, капиталистиг делегейге социализмниң удавас бууразының дугайында чугаалаа турган болгай. Черле ынчаш «ССРЭ, оон-биле кады социализм делегейи ынча чылга чедир туруп шылаар бе?» дээш чижектиг чугаалы Барлыын чүүке бистиң чүртүвустуң туруп келген төөгүзүнүң бүгү дургузунда сайгарып келдиң. Ам 1987 чыл кел чылаар, а бис аңаа-ла туруп турар, бар боолурар эвес, а доктаамал бүрүүгаларын тур бис. Бо талазы-биле Барлыын чүүке чүнү бодап турар ирги?

— Бо талазы-биле үнелелде сөөлгү үеде дыка солуң өскерилгелер болган. Барлыын чүүке ийи-үш-ле чыл бурунгаар социализм ол олчаан чүрттан шылаар бе— деп айтырыгны арттырарын кызыдып турган кижилер турду. Ындыг айтырыгны салырын кым-даа дыңнаес. Барлыын чүүке ам мындыг айтырыг салдынган: Социализм кайы хире чедиишкинниг хөгжүүрүл, оон деңнелгези кайы хире шаңкын болурул? Айтырыгның ужурутказы шуут өскерилгези шыкажыл. Барлыын чүүке чүрттан турар кижилериниң бажында шуут коңгүе өске бодалар тыптып келген. Социализм дээрге барлыын пропаганданың көргүзүп турарындан шуут өске чүве шыкажыл деп бодал улам кептеерэп. Оон эрткен Барлыын чүүке дыка хөй кижи. лер социализмнин күзүүне болгаш амыдыралчызынга бүзүрээн тудум. Өзулуг-ла социализм хөй-хөй айтырыгларны шиитиирлеп шылаар деп бодалче эглип турар.

— Силер Барлыын чүүтүн пропагандазының дугайында чугаалаг берген болганыңарда, ол теманы уламчылаарын чөпшээреп көрүңер. АКШ-тың массалыг информациязының ченсеч-херекселдериниң иүмешиишкинниң дузазы-биле он-он чылдарның дургузунда америкаларның медереллиие Совет Эвилели Американың эрге-ажыктарына болгаш аймак чок чоруурга чер болгашта шогаар дайзын деп бодал тургустунуп келгеп. Бодүүн америкаңар бистиң чүртүвустан ам-даа сестип турар деп бодап турар силер бе?

— Мында база-ла ылаңгыя сөөлгү үеле улуг өскерилгелер болган деп бодаар мен. Чаңгыс чижек. Мен АКШ-тың янзы-бүрү теле-радио-чугаалажылгаларына барык ве-деля санында киржип тур мен. Ол чугаалажылтар үезинде студиядан телефон дамчыштыр хөй-хөй кижилер айтырыг салыр. Айтырыгларының дыка хөйү Совет Эвилелиниң хамаарышкан. Чоокка чедир-ле айтырыгларның хөй кезии Совет Эвилелиниң талазындан айыыл деп мугулай чүүлге үндезилеттинин турду. Ам шуут өскерилген. ССРЭ дугаймда айтырыглар харыы көрүдээн, ынчалзажок олар «Совет аймыы» дугаймала эвес. Совет Эвилелиниң ядыл-бүрү чүүлдерин шүүтүлүүзээ-дээ боор, ынчалза-даа ол база херек кырында байдалды билеп-зинге үндезилеттинген болур. Бо дээрге америкаларның угаан-бодалының өскерилгениниң, болуушкуннарны кижилериң боттарының сайгарын көргенинин түңнели боор.

— Эш Холл, ам мени болган мээң ап-көрүүнү дүүгеде турар чүүлдү чугаалаан көрейн. Бис дайын соолгуун салгалы болгаш. Барлыын чүүке улут-ла сезиг чок көрүп турдувус, чүге дээрге чавырымышкын биске эки нелир үени дазан турган. Ам бодал база өскерилген. Ам бис Америка бистиң-биле тайбың чүрттаар хөөн чок, бистиң бүгү-ле ылыын турар чүүдеривисче Америка удурланышкан деп көрүп турар аварбыс.

— Бо дээрге кончуг шыңгыы түңнел. совет кижилерде ынчаар бодаар үндезинмер бар деп бодай-дыр мен. А оон ол өзээ болза, Рейганның администрациязының ядролуг артык күүштүг болурунуң политиказы, атомнуг согуунуң бир дугаар чедирин болурунуң политиказы-дыр. «Сылдыс дайынарыың» программазын-даа ам көрүңер. Рейганның болгаш оон кижилериниң артык күш-биле, «Космос майгыны-биле» ядролуг чепсекке удур камгалап тургузар деп бүзүредиксел турары шуут меге чүүл-дүр. «Сылдыстар дайынының» программазы ССРЭ-дең чаңгыс талазыг артык күүштүг болуруун чедип алырының идепкейзинга чагыртпаан. Ол канчап-даа бүттүнмес. ССРЭ болуңуң аймыл чок чоруурга кыжанигны тургустурбас. Рейганның планнарын, га харыыны чайзыг тыптар. Силер Америкага тайбының. 2000 чылга чедир ядролуг чепсекте дүүгүреринң саналдап турунарда, аңаа боо-чепсектерниң чаа аймыктыг хевирлерин улам көөдеп бүдүреп-биле харылзап турда. Америкага бүзүреп нака турар.

— Черле ынчаш бистиң чүрттарывыстың араазында харылзаалариның келир үеш кандыг деп бодап турар силер?

— Мен эки чүвеге бүзүрексээр кижи мен. Кижи төрелгетекиниң хөгжүлдезиниң деңнелгезинге, бистиң чүрттарывыстың араазында шеңги удур турүүшкүнүүнүң орнуна ап-ты-ойгы алырлыга тайбың чаңгыс чорумга келириге бүзүрээр мен. АКШ-тың администрациязының политиказынга удурланышкыл шинчээшкинин бүгү делегейге улам күштелиринге бүзүрээр мен. Америк чазак шеңги талазы-биле артык күштүг болурунче угланган программалардан кажан-бир ойталаар ужурга таварыжыр. Совет Эвилели биле АКШ ядролуг боо-чепсекте дүүгүрер дугаймда керээлерин чарар, өске ядролуг күүштелер аңаа паттыжаар. Тайбың ынчаар кампаланы алдынар. Ниитиин-биле бистиң деңнелгеевистиң келир үезин—кадыг ажылдакчыларда, кадыг шинчилелдерде, космос долгеминя тайбың шаңгээдин алырында.

— Эш Холл, бөгүн, октябрь 23-те, он-он муң чаштар төрүттүнген болгай. Силер ынчаш эки чүвеге бүзүрексеп, ол чаштар 2000 чылдың октябрь 23-те кадык-шыырак, школаларының эжикин ажып, артемче хаанмаа турар болуруун күзеп тур мен. Кийда-даа чүрттан турары хамаанчокка оларга кижизидилгениң болгаш өөредилгениң программазын тургузарын Силерге сүмелеп болза кандыг кол чүүдерни инаар кирер силер?

— Мен эки чүвеге бүзүрексээр кижи мен. Кижи төрелгетекиниң хөгжүлдезиниң деңнелгезинге, бистиң чүрттарывыстың араазында шеңги удур туржуушкуунуңу

АЛМА-АТА — ДЕЛИ — НАЙЫРАЛДЫҢ ТЕЛЕКӨВҮРҮҮ

КАЗАХ ССР. Казах ССР-ниң Күртелерадио болгаш Индияның радио болгаш телевидениезиниң белетээни «Алма-Ата — Дели» деп дамчыдылга бистиң чүртүвүстүң эвилелдешкен республикаларывыстың найысылалындан Индияның найысылалынче культураның көвүрүүн тургускан. Совет болгаш индий телекөрүкчүлер шак дүргүзүнде бот-боттарывыстың чанчылдары, уран чүүлү-биле таныжып келгеш. Совет-индий экипаштың киржиричилери космонавтар Юрий Малышев болгаш Ракеш Шарма дамчыдылга киришкеш. «Отрар сазы» деп улустуң аас чогаалының болгаш этнография ансамбли телекөрүкчүлерни шаандакының казах хөгжүм херекселдери-биле таныштырган, а Индияның музыказын Индий радио болгаш телевидениезиниң улустарының хөгжүм херекселдериниң оркестри күүседиккеш.

Индияның телекөрүкчүлери Алма-Атага аян-чорукту кылып, казах найысылалдың чаа тудугларын сонуургап көргеш. Алма-Атага эртиен («Индияны билир силер бе?») база Делиге эртиен («Казахстанны билир силер бе?») деп конкурс-викториналарның тиилекчилеринге болгаш Алма-Атада өөренип турар индий студентилер дамчыдылгага база киришкеннер.

ЧУРУКТА: Алма-Атаның хээли өөредилге черлериниң студентилеринге индий өөнүктелеринге баймак чедирип турары.

И. БУДНЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТӨӨГҮНҮҢ ТУРАСКААЛЫН КАМГАЛААР

Төөгү тураскаалдарының кажызындыгы үжүү-дүзээ улуг. Угаан-бодал культуразын олар байлакшыдар, төрээн черинге, чонугуна ынакшылдың дөзү база мында. Маадырлыг төөгүвүс чылдар эрткен тудум, улам күштүг дыңналыр.

Бөгүнгү чаартылгаларже чардыкханыңдан ийикке, эрткен үеэвисти шоолуг хереже албаан базырывыс бар-дыр. Ооң чижээн бистиң Бии-Хемдеп көрүп болур. Өөң суурда Тываның эң баштайгы школаларының бирээзи амыы уеле сакпаргай байлалда. 1909 чылда туттунган бо школа Уриннай край үезинде чырыдышкының бир төөгү турган. Чүгле өөредилге черн эвес, суурның чурттакчыларының чыгыр оюн-тоглаа кылыр черн — культураның одаа турган.

Чээрби чылдар эезинде Ачинскиниң улус өөредилгезининң чоруткавы Яичевецкийлерниң ог-бүдезиә бөрта чедип келген. Эртем-билиглиг, хөйну өөренген арга-дуржулгалыг бо кижилер хөй ажыктыг ажылдарны кылган. Василий Григорьевич Яичевецкий Төп Россияны, Ортаа Азияны кезип каапкан аян-чорукту. Ол Англияның мурнуу чүгүн орус телеграф агентствозунуң корреспондентизин тургаш, чадаг-тергелиг кезээн. Ыраккы Чөөн чүкке тулчуушкунар шөлүүдеп репортажтарны бижип турган. Балканнарга, Туркияга, Румынияга чурттап турган. Ол Петербург университединге башкылап чораан.

Үжен-дөртен өөренүкчү өөренир чаңгыс классту мын школага ажылдап келгеш, ол мынчаар бижээн: «Сүүр өлүг уйгуза. Оны чүүл-биле оттурарыл? Чогаадылгажө оны канчап ийин болурул? Кайы хире хөй салым-чаяан ажыттынмайн, будүүлүк чорукка бастыргаш? Театр! Дүмбей чорукка удур күчүлүг чепсек бо. Театр шүүтү улуска, бижик-биле билбес кижиге безин, билдингир болур. Бистиң сүүрга од конгуг херек-тир».

Кодээге ажылдап келген башкы шилер бижип эгелээн.

«Маторскиден келген куда» деп шинии. Оон школазынга 1921 чылдың март 12-де салгаймында 18.15 — Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Р. Газизов. «Мээн аялгам». 19.30 — «Дашткы фильмниң экраны». «Оттуушкун» (Индия). 21.00 — «Үе». 21.40— «Бистиң бажывывыс». Тележурнал. 22.10 — Белорус чурумалдар. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртемги гимнастика. 9.15 — «Аас-кежикке дагаа». Док. фильм. 8.35; 9.35 —Бойдус эртеми. 4 класс. Хат болгаш оон ажылы. 9.55—«Шлюз дамчыштыр судно эрттиреринң автоматчыдары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 13.05 — Испан дыл. 9.55 — «Лазерлер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга Обществоведение. Курүне дүгайында марксизм-ленинчи өөредиг. («Ангы демисели. Социал революциязы болгаш оон хевирлери» деп темага). 10.35; 11.35 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9 класс. 11.05 — «Тоску чалгыг». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — Экран — башкыга. Нимя биология. 9 класс. Организмниг делегейниң эволюциязының барымдаалары. 12.35 — Бурунгу Индияның культуразы. 13.35 — «Силерни хамаапы Никаноровна маңап тур». Уран-чечен фильм. 14.55 — 15.00 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Реформа амыдыралда боттаяын тур». Школа реформазынга Советтериниң роли. Эриинден дамчыдылга. 18.45 — «Ажылчын аңгының аныяк салгалы бис». Түшпел дамчыдылга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Советтер болгаш амыдырал». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуглар, чаштар!». «Рикки-Тикки-Тави». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — Мээң Россиямның хоорайлары». Совет черниң концерти. 20.45 — Кадык болдуун күзелинде. 21.00 — «Үе». 21.40—«Биеэги чырыым чидирбээн мен»... А. Блок». Док. телефильм. 22.35—00.50 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Крылья Советов»—«Спартак».

Ажыктыг, солун дыштанылга

КИЖИЛЕР, КУЛЬТУРА, СПОРТ

Чамдык хүнерде, эртенгиниң 9 шак турда-ла «Металлург» Культура бажыңының спорт залында бүт бөмбүү тешкен бичии оолдарны бо-ла көрүп болур. Чамдыктары эът-хөөн маңаа орар. Каш минута болгаш оларның ээлчээ база келир. Хүнүүн-не спорт залга даваш-шимээн, эдиска дыңналыр. Шүүт бүт бөмбүү, хол бөмбүү, күрештиң болгаш бокстуң секциялары ажылдап турарындан аңгыда, дыштанар хүнерде ажылчыннарның болгаш интеллигенциниң хостуг үезин эрттирер черн болган.

Байырлал хүнеринде улуг-даа, бичии-даа кижилер шаанга кирер ойнап-хоглеп, дыштанырлар. Алды-чеди харлыг урутларга «хоглуг старттар» деп девиз-биле зад иштинге чадаг чарыштыг организастаан. Хол бөмбүүнге, шыдыраага, теннисче болгаш спорттуң өске-даа хевирлеринге маргылдаалар болуп эрткилээн.

Ол хүнеерде «Металлург» Культура бажыңынга дискотека болуп турган үеде, миндр кирер деэш күзелдиг кижилер көй болган. Ол ажыглалга киргеннең бээр үш ай болуп турар. Ол үезиң иштинде кайдыг ажыктыг болганыл?

Дискотека неделяда үш хүн ажылдап турар. Мооң мурнунда каш-ла санныг кижи кээп турган болза, ам байдал көңгүс өске. Аңаа баргаш изиг кофе, азы ижиг-бүрү сокгарны чагыдып ап болур. Шоколад, конфеталарны болгаш коктейлер аймаанган кылган чемнерни ында садып турар. Аңаа музыка дыңнаан, таңцылаан, аңаа-ла ойнап-хоглеп ап болур.

Ында 60 киже олут бар. Ооң иштинде ырыг-силиг, оң талажө көөрүнге-ле көрүнчүк. Аңаа чүгле аныяктар эвес, өг-бүлелиг улуг кижилер күзелиниңбиле келир, улуг-хүнде хөлөчаларга түскү шактарны берип турар. Үш ай иштинде оон оруглары беш муң ажыг рубль болган.

— Дискотеканы чүгле чоңдан оруга киирип ылар дээш тудуп турар деп чугаа бар, ол шын бе? — деп. «Металлург» Культура бажыңының директору Борис Львович Кромзин айтырдым.

— Ында дээр болза шын эвес. Эртиен чылын байдалывыс шоолуг ынес турган. Клуб адаан черлерни болгаш спорт тудугларын ажыглаарын эрмелдер талазы-биле демчеглер дугайында партия Төп Комитединге докладтаалы хүлээп алган болгай. Чон ортузунга ажыл чорудар талазы-биле хемчеглерин ап эгелээн бис. Бир журналга дискотека өрээлин тыртыргаш парлаан, ында чүү херегин бижип каан болгаи. Мен бодум оны кезин алгаш, бот-шелемейин кодуруп, комбинаттың директориазынга болгаш партком-унга чедип тургаш, бо өрээлди кылып эгелээн бис. Аңаа кым-даа бүгүреввээн. Кажан ажылды доозкаш, даргаларны чалап ыңгелгеш көргүзеривиске, ынчан бүзүрээм. Бистер чоңну культурлуг дыштанылгаже чалаан, олариың хостуг үезин солун эрттиреринге дузалаш көргүзүп турар бис. Ажылды дискотека өрээлин ажыдып каанывыл-биле соксадып болбас. Бистиң маңаа янзы-бүрү кижилер кээп, хостуг үезин эрттирип турар апаргаш.

— Аңаа чорудуп турар хемчегларни чугаалап берип көрүңерем.

— Бистиң Культура бажыңывыста (миндыг бажың бистейн) бижар болгаш даваржыр, аргымарының бөлүүмнериниң аңгыда, аэробика, шыдыраа, чурук тырттырар болгаш өскеда секциялар ажылдап турар. Эрги суурда Культура бажыңында таныш болуу, шин болгаш үрер хөгжүм бөлүүмү ажылдап турар. Оон эргелекчизи М. А. Монгуш. Ол дуржулгалыг болгаш талантылыг спецыалист киижи. Оон ачызы-биле эрги суурда культура, спорт ажылы үеэлүп эгелээн. Баштай ол клубтуң даштыкы хевирин жижидиг, сеңгелгезии чорутkан. Клуб чеже-даа бичии болза улуг, биче-даа кижи ынаар хөйү-биле кээп турар. Дыштанып хүн кежээдеринде аңаа кижиниң хөйү дээрге, чудурук сынар чер чок болур. Суурнуң чурттакчы чоңу үрер хөгжүмүнүң үделгези-биле таңцылаи турар. Шыдыраа болгаш ташкы маргылдаалырны база доктаамал эрттирип турар аңаргаи.

Бис бо Культура бажыңывыла каяа, кажан чүү болуурун бижижи анып каан бис, көрдүңер ийиваа. Ол ам будүүн-не ажылдаар планнар.

— Культура бажыңының чанында спортзал болгаш Кызылдың даарапылга фабриказының филиалында кос өрээл бар, олвар эрткен чылдан эгелээш эки турган. «Оңу каңчаар ажыглаан турар сиңер?» —деп, суурда «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы Владимир Леонидович Боксанчюктан айтырдым.

— Спортзалды бижээш аймак-каан расписание өзугаар ажыглаан тур бис. Бүгү спорттуу секцияларда ийи суур-биле катай 400 хире кижи хаара туттунган. Уругларның спорт школазында бүт бөмбүүнде бедин 100 хире бичии оол бар. Оны бо чылны шеригден келгеп, дээди эртемниг күш-культура башкызы Владимир Борисович Больчүүн удуртун турар. Бистө тренерлер четчир. Хостуг хүрешти болгаш самбону С. Эрес-оол, боксту В. Чурагашев, хаакты В. Хорлоков, хол бөмбүүн А. Салчак, шыдыраану С. Поляков болгаш өскелер-даа чорудуп турар. Ажыы-биле чугаалаарга, мен ажылдаа-ла үр болбадым. Ай бедин четпээн мен. Моож мурнунда маңаа бир чыл иштинде ийи кижи солушкан чорду. Сандаргай ажыл хүлээп алган мен. Даарапылга фабриказында куруг турган өрээлде стол теннизи салып алган бис. Ам дээрезинде секция болбаан турар. Ойнаар күзелдиг кижилер бар.

Культура болгаш спортка сонуургалдыг ийи удуртукчу ам дээрезинде бот-боттарынга дузалаамза, ажылдың уг-шинн, культура-спорт комплексинин биле берген ажылдан турар. Оларның ажылын дорт кым удуртуру билинмейн турар. Суурда көлэз Совет күүсюну (даргазы Д. Х. Ондар) амдаа ол ажылды дорту-биле холга албаан. Ында чүгле саазын кырында данзы тургускаш, культура-спорт комплексинин төөгү тургузуп каапдан башка, ай кварталда болгаш келир үениң планын тургусаап.

Суурда ийи клубтан аңгыда библиотека, музей, стадион, сверзал, музыка школазы дээш өске-даа он-он организациялар бар. Ол бүгүүн холга ап, удуртуру негеттинип турар.

Бо чылны чаа тутунган хоккей шөлүүге болгаш хаак орүүнга чырык кылыры көрдүшкен. Хоккей шөлүүге чырыкты киирериге муң ажыг рубльди бергеп. Оны кызырыпле электриктерни тып, ажылды чорудар бергеп. Хаак орүү удавас эгелээр.

Ынчалзаажок даарапылга фабриказында теннис ойнаар столларың ам-даа ажыглавайн турар. «Оңу ажыглаарывының мурнунда удуртур кижи тып алыр мен, оон соонда ол өрээлдиң халеенинги төлээр акша дерек»— деп. «Спартак» ниитилелиниң даргазы Боксанчюктуң чугаалап олурарын элдеп. Оон ынм-даа акша негеевээн. Белен өрээлди ажыглап, чонну эвилелдээри артканл. Бо чүүл көргүзүп турарыл дээрге, культура-спорт комплексинин дорт удуртур кижиниң тывылбайн турарының база бир хереглиг-дир.

Сөөлгү ийи чылда республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилели (даргазы М. Д. Бичс-оол) Хову-Аксыга «Спартак» ниитилелиниң даргазын шилип тывар база практиктиг дуза чедирер талазы-биле кандыг-даа ажыл чорутпаанын спортчулар болгаш комбинаттың удуртукчулары хомудап турар. Чаңгыс чыл иштинде 3 дугаар кижи ажылдан турары бо. 1986 чылдың «Спартак» ниитилелиниң кежигүн дазывырын хавырбаан. Үш чүс рубльдиң орнуига, чүгле 30 рубль киргеп.

Чаа ажылдан киргеп даргага кандыг-даа практиктиг дуза көргүспээн. Коллективтерде дурааллар эртпээн. Спорт херекселдери-биле хандырылгазы чугаалаан-даа херээ чок. Бир эвес республиканга «Спартак» ниитилели боттуг дузаны чедирбес болза, кым аңаа дузалажырыл?

Чаа хөнүп тургустугаан культура-спорт комплексинин ажылын амдыгаастан эгелеп холга ап, планнарны чогаадып, чонуң культурлуг дыштанылгазынче кичээнгейни салбышаан. ГТО нормаларын дужаар графиктн тургузуп, күш-ажылчы коллективтер орүүнга культура-спорт ажылын чорударын үе бетеп келгеп.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

ТӨӨГҮНҮҢ ТУРАСКААЛЫН КАМГАЛААР

Төөгү тураскаалдарының кажызындыгы үжүү-дүзээ улуг. Угаан-бодал культуразын олар байлакшыдар, төрээн черинге, чонугуна ынакшылдың дөзү база мында. Маадырлыг төөгүвүс чылдар эрткен тудум, улам күштүг дыңналыр.

Бөгүнгү чаартылгаларже чардыкханыңдан ийикке, эрткен үеэвисти шоолуг херекже албаан базырывыс бар-дыр. Ооң чижээн бистиң Бии-Хемдеп көрүп болур. Өөң суурда Тываның эң баштайгы школаларының бирээзи амыы уеле сакпаргай байлалда. 1909 чылда туттунган бо школа Уриннай край үезинде чырыдышкының бир төөгү турган. Чүгле өөредилге черн эвес, суурның чурттакчыларының чыгыр оюн-тоглаа кылыр черн — культураның одаа турган.

Чээрби чылдар эезинде Ачинскиниң улус өөредилгезининң чоруткавы Яичевецкийлерниң ог-бүдезиә бөрта чедип келген. Эртем-билиглиг, хөйну өөренген арга-дуржулгалыг бо кижилер хөй ажыктыг ажылдарны кылган. Василий Григорьевич Яичевецкий Төп Россияны, Ортаа Азияны кезип каапкан аян-чорукту. Ол Англияның мурнуу чүгүн орус телеграф агентствозунуң корреспондентизин тургаш, чадаг-тергелиг кезээн. Ыраккы Чөөн чүкке тулчуушкунар шөлүүдеп репортажтарны бижип турган. Балканнарга, Туркияга, Румынияга чурттап турган. Ол Петербург университединге башкылап чораан.

Үжен-дөртен өөренүкчү өөренир чаңгыс классту мын школага ажылдап келгеш, ол мынчаар бижээн: «Сүүр өлүг уйгуза. Оны чүүл-биле оттурарыл? Чогаадылгажө оны канчап ийин болурул? Кайы хире хөй салым-чаяан ажыттынмайн, будүүлүк чорукка бастыргаш? Театр! Дүмбей чорукка удур күчүлүг чепсек бо. Театр шүүтү улуска, бижик-биле билбес кижиге безин, билдингир болур. Бистиң сүүрга од конгуг херек-тир».

Кодээге ажылдап келген башкы шилер бижип эгелээн.

«Маторскиден келген куда» деп шинии. Оон школазынга 1921 чылдың март 12-де салгаймында 18.15 — Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Р. Газизов. «Мээң аялгам». 19.30 — «Дашткы фильмниң экраны». «Оттуушкун» (Индия). 21.00 — «Үе». 21.40— «Бистиң бажывывыс». Тележурнал. 22.10 — Белорус чурумалдар. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртемги гимнастика. 9.15 — «Аас-кежикке дагаа». Док. фильм. 8.35; 9.35 —Бойдус эртеми. 4 класс. Хат болгаш оон ажылы. 9.55—«Шлюз дамчыштыр судно эрттиреринң автоматчыдары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 13.05 — Испан дыл. 9.55 — «Лазерлер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга Обществоведение. Курүне дүгайында марксизм-ленинчи өөредиг. («Ангы демисели. Социал революциязы болгаш оон хевирлери» деп темага). 10.35; 11.35 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9 класс. 11.05 — «Тоску чалгыг». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — Экран — башкыга. Нимя биология. 9 класс. Организмниг делегейниң эволюциязының барымдаалары. 12.35 — Бурунгу Индияның культуразы. 13.35 — «Силерни хамаапы Никаноровна маңап тур». Уран-чечен фильм. 14.55 — 15.00 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Реформа амыдыралда боттаяын тур». Школа реформазынга Советтериниң роли. Эриинден дамчыдылга. 18.45 — «Ажылчын аңгының аныяк салгалы бис». Түшпел дамчыдылга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Советтер болгаш амыдырал». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуглар, чаштар!». «Рикки-Тикки-Тави». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — Мээң Россиямның хоорайлары». Совет черниң концерти. 20.45 — Кадык болдуун күзелинде. 21.00 — «Үе». 21.40—«Биеэги чырыым чидирбээн мен»... А. Блок». Док. телефильм. 22.35—00.50 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Крылья Советов»—«Спартак».

АЖЫКТЫГ МАРГЫЛДАА

Шыдыраа

Кызылдың күрүемиң башкы институдунуң шыдыраа клубу солуп маргылдааны организастап эрттирген. Институттуң ажык бирги черн дээш маргылдаа бирги разрядтыг он сес шыдыраачылардың болгаш ийиги разрядтыгларның аразынга аңгы эрткен.

Швейцар система ёзугаар тос салыгга 7 удур санын алган шыдыраачы мастерге кандидаттың бир балгын алыр турган. Оны чүгле маргылдаанын тамлекчизи, институттуң башкызы А. Борзенко күүседип шыдаан. Ол тостан сес санын ап, конгуг ян спортчу түңнелди көргүскен. Аңаа чаңгыс ашгырымнымнны таварыштырган Д. Монгуш 6.5 санныг болуп, ийиги черже үнген. Үшкүзүүле — 6 санныг В. Колбасин. Республиканың каш даалыр чемпионы чораан Л. Мохов, дуржулгалыг М. Түдүш шыкаш шыдыраачылар бо улаага үстүүле алаанындан сонгнан калганы спортчу демиселдин чилиндн көргүскен.

Институттуң шыдыраа клубу спортчун бо хевирни кешпередир дээш удуг ажылды чорудуп турарын демделээрни чугула. Клуб болдунуң кежигүнериие хоорайның шыдыраага хандыкшылдыларын хүлээп ап, оларга кичээнгелерни эрттирип турар. Студентилер болгаш башкылар аразында бо оон дыка кеперентей анаргаи. Институттуң шилиндек команда-зы хоорайның командага аайымбиле бирги чер дээш маргылдаазынга сонгуу үеде тиилеп келгеин таварыгга эвес. Мында ректор Х. Ондар, башкылар Д. Ондар, Д. Куулар, А. Борзенко, А. Очур, студентилер Э. Маичын, Б. Куулар шыкаш шыырак ойнакчылар, шыдыраның пропагандистери ий.

Н. КУУЛАР.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

аграар

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр, дүне бысканнаар. Хүндүс чагбас. Хат кошкак. Дүне 30—35 градус, чамдык черлерге 24—29 градус соор. Хүндүс 32—34 градус, чамдык черлерге 20—22 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар. Хат кошкак. Дүне 32—34 градус, хүндүс 29—22 градус соок болур.

Автоорукторга эртенги шактарда туманнаар, көстүүр 1000 метрден ашпас.

Кино

НОЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «И еще одна ночь Шахерезады» 11.50, «Конец операции «Резидент» (1, 2 сериязы) 9.00, 13.20, 16.10, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сказка о царе Салтане» 9.30, 12.10, «Арабелла — дочь Пирата» 10.40, 13.20, 15.00, «Под отчимой» (1, 2 сериязы). 16.40, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Девочка из города» 14.20, «Онеола» 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Соучастие в убийстве» 15.00, 17.00, «Судьба резидента» (1, 2 сериязы) 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Киноклуб: «В гостях у сказки» 10.00, «Земля Санникова» 17.30, «Ошибка резидента» (1, 2 сериязы) 19.30 шактарда.

Театр

Ноябрь 27-де А. С. Пушкин **«Балыкчы болгаш балык дугаймында тоол», «Лама болган оон ажылдакчызы Балда дугаймында тоол». Эгелээри 10 шакта.**

«Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң Тыва область советн ЕРАЗ-762-6 деп автомашинаны садып турарын чарлап тур.

Айтырыгларны дараазында адрестеп тодарадыр: «Хүреш» стадион азы профобјединелери, телефон 2-11-14.

ПРОФКОМ ДАРГАЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРНЫҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1986 чылдың ноябрь 25-тен декабрь 15-ке чедир Кызыл хоорайның аъш-чем садыы үүлгаларга Чаа чыл белектеринге чагыг хүлээп алырын чарлап тур. Белектеринң өртээ 2 рубль. Пакеттер болгаш барааналарны садыглардан алыр, а комплектилээрни организациялар боттары кылыр.

Чагыглар хүлээп алыр адрес: Октябрьская күдүмчүзү, 29, кабинет 11, организатор, хүнүн-не суббота биле воскресеньеден ашкыда 9 шактан 17 шакка чедир ажылдаар.

Чагыгларны декабрь 25-ке чедир бээр.

Тыва Республиканың 1987 чылда чурттакчы чонга бүдүн комплектилиг мотоблокту (өртээ 1270 рубль) садып алырын сүмелеп тур. Мотоблокту чер андырарынга, сиген кезерииге болгаш чүүл соорттуруге ажылдаар.

Мотоблоктуң комплектизинде — чаңгыс цилиндриг шиневдигилиг, цилиндриниң ишкири 245 куб. сантиметр 4—5 ат күштүг, 660 рубль өртектиг мотоблок, андазыныңын өртээ — 100 рубль, сиген кезикчизинин — 200, тергезинин (комплектилээри — 2650 —1330 — 1240 мм, 350 кг чүүк соорттуг) — 310 рубль.

Мотоблокту садып алырын күзээн кижилер мындыг адресче чагыгларны киирер: Кызыл хоорай, Шетинкин-Кравченко күдүмчүзү, 31 дугаар бажың. Телефоннар: 2-21-50, 2-42-26. Чагыгларны 1986 чылдың декабрь 1-ге чедир хүлээп алыр.

Кызылдың аъш-чем садыына садыгчылар, кассирлер, экспедиторлар, ажылчыннар, фасовщиктер, чүдүрүкчүлер, контролёр-кассирлерниң өреликкилерге негеттинип турар. Ол мынаш кыйын үеде бажыңыга шил савалар хүлээп алыр кижилерни база хереглеп турар.

Аъш-чем садыының адрези: Кызыл хоорай, Октябрьская күдүмчүзү, 29 дугаар бажың, 7 дугаар кабинет, 2-54-36 дугаарлыг телефон.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Чурттакчы чондан шил савалар хүлээп алыр талазы-биле пунктулар 1986 чылдың ноябрь 1-тен 1987 чылдың апрель 1-ге чедир дараазында хүн чүрүмү ёзугаар ажылдаарын Кызылдың аъш-чем садыы дыңнаан тур.

Күдүмчүлер аттары, бажың дугаарлары	Ажылдаар шагы	Дүштээр шагы	Дыштанар хүнү
Оюн Күрседи, 135. № 37 садыг	12—17	14—15	Четверг, воскресенье
Каа-Хем, 52 № 15 садыг	11—16	13—14	вторник, среда
Найырал, 21 № 13 садыг	12—17	14—15	понедельник, вторник
Пушкин, 2 № 34 садыг	12—17	14—15	понедельник, вторник
Калинин 10 «а» № 5 садыг	12—17	14—15	воскресенье, понедельник
Салчак Тока № 40 садыг	12—17	14—15	среда, четверг
Декабристер, 13 № 50 садыг	12—17	14—15	вторник, среда
Семяшкий, 77 № 19 садыг	12—17	14—15	четверг, пятница
Ленин, 42 № 20 садыг	11—16	13—14	среда, четверг
Привокзальная, 4 № 22 садыг	11—16	13—14	четверг, пятница

ЧЫН Редакциянын адреези:

867000. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко күдүмчүзү, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, парти ижи амыдырал болгаш үлетпүр киллистерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистерниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3408.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле комитединиң типографиязы, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко күдүмчүзү, бажың № 1.

ТС—01035.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 28 пятница № 276 (13276)

1925 чылда үнделгелеттингеп. Өртээ 3 көпеек.

Ядролуг чепсектен хостуг болгаш күчүлээшкин чок делегейниң принциптериниң дугайында ДЕЛИ ДЕКЛАРАЦИЯЗЫ

Бүгү кижи төрелгени бодунуң төөгүтүнүң шиитпирлиг эргилде үе-чалазында туруп турар. Ядролуг чепсек чүс-чүс чылдарның дургузунда кижиниң туругсаңнаң бүгү чүүлдерин эвес, харын-даа кижиниң бодун бала Чер кырында амыдыралды узуткаарынга кыжаяын келген. Ядролуг үе-чалазында кижи төрелгеп бодунуң дириг чуртаарынга илегелдиг магадылалды берип турар чаа политиктиг угаанныралды, тайбыңның чаа утпаанчыкпыны ажыдап ыяпар үүрлуг. Кижилер улам аймак чок болгаш улам чептүг делегейге чурттаарын күзеп турар. Кижи төрелгеп ядролуг халапка болгаш суртээшкинге тустурарының орнунга эки чурттаарынга төлептиг. Делегейле тургустуруп келген байдалды өскертпри болгаш ядролуг чепсектен хостуг, күчүлээшкиннден болгаш кижи көөр хөөн чок чоруктан, коргуушкуннан болгаш сестир чоруктан хостуг делегейни бактаадырыкты эрежөө чугула.

Биске салгап келген делегей амгы болгаш келир үеним салгалдарывыңа болур, мынаган ол пиитп кижи төрелгеппиң үнелиг күүлү болгаш турарын неген турар. Улус бүрүзүнүң болгаш кижи бүрүзүнүң амыдыраар эргелиг, хостагдавыл, тайбыңнын болгаш аас-кежиниже чүтүлүп чүүлээп кирер үүрлуг. Күш дээштерден болгаш күш дээштерибиле кыжаңыпындар ойтаалаары эргежөө чугула. Улус бүрүзүнүң социал политиктиг, идеологтуг үлегеркомпыны хүүдүлээ пиидип алыр эргелиг хүндүлеер үүрлуг. Бирүзин өскелерден артык күштүг болдурупче үлаанган политиканы бүрүү шаанар керек. Ядролуг дайынны кажандаа нескүтпес, аңаа тиилекчилер-даа турбас дээр дугайында бүгү-кинти чүүлээ киргеп бүрүзээшкиннин ядролуг боо-чепсекти эңдере бүдүрери, космос чепсегленишкиниерин аямдаш кылыры чаа төлеп турар.

Бистиң эң-найыралдыг ийи чурттуустуң бүгү кижи төрелгенинин бештин бир кезии бюп турар бир миллиард аажы ээ-херээжен кижилериниң болгаш үргулармыстың өмүүлелинден бистерни массалдыг узуткаашкынның боо-чепсеп чок, дайыннар чок делегейге чедирер социаарладывышкын чок теделгишкиннерни кылырынче бүгү чурттарның үлустарын болгаш удуртукчуларын кыйгырып тур бис.

Бистер боттарывыстың чурттарывыстың болгаш бүгү кижи төрелгенинин салым-чүүлү дээш ниити харысалгавысты ханызы-биле үгаан бялбиваан, ядролуг чепсектен хостуг болгаш күш ажылаас делегейни бактаадырывыс дараазында принциптерни саналдап тур бис.

1. Тайбың кожа-делбээ догуиаавын улустар аразында харылзаалариның эң ажыктыг норма-чижээ болгаш турар үүрлуг:

ядролуг чүс чылда улустар аразында харылзааларны мелилдежиишкиннериниң орнунга кады ажылдажыпга тургустуңар. чорудээлиг байдалдарым шиирг чепсектер-биле чвес, а тайбың политиктиг аргалар-биле шиитпирлээр кылдыр мынаар эде тургузарры эргежөө чугула боов турар.

2. Кижиниң амыдыралы эң ээдэп үнелиг чүүл кылыр күүлээп көрдүнген турар үүрлуг:

тайбыңның байдалында чүүле кижиниң ногаадыкчы цыыгаранган үгаанныг-биле дешилге болгаш цивилизацияның төөгүдээп хандырыпган турар.

3. Күчүлээшкин чок амыдыралның кижи ниитилежилгезиниң амыдыралының үндезини болур үүрлуг:

күчүлээшкинге болгаш коргудушкуга, дең эвес чорукка болгаш дарлалга, раса болгаш шажың талазы-биле азы кежиин онаштың талазы-биле ылгай коргушкуга үндезилеттинген философия база политика «мораль чок болгаш ону болдуруп болбас. Олар эптешпес чорукту киирип, кижиниң бедик чүткүүлеринге

4. Коргар болгаш каразыыр чоруктуң орнунга бот-боттарын билчири болгаш бүзүрежирн турар үүрлуг:

чурттарның болгаш улустарның аразында бүзүрешпес чорук, коргар чорук болгаш каразыыр чорук боттуг делегейни шын биле алырын хандыпын турар. Олар дүшкүүрүг чорукту тургузуп, алышпаза барып делегейниң бүгү шиитпирлээринге когаралды чедирип турар.

5. Политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорукка күрүне бүрүзүнүң эргези хүлээп база хүндүлеп көрдүнген турар үүрлуг:

бүгү күрүнелерге экономиктиг чөптүг чорукту болгаш политиктиг дең аймак чок чорукту хандырары-биле делегейниң чаа корум-чурумун тургузары эргежөк чугула. Ынчаар коруы-чурумну тургузарынга боо-чепсекти эңдере бүдүрерни соксадыры эргежөк чугула магадылал болур.

6. Чепсегленишкинге чарыгдаттынып турар курлавырлар социал болгаш экономиктиг хогжүдүмни хандырарынче утпанган турар үүрлуг:

экономиктиг хожудангай болгаш ядыы-түрегин чорук-биле демиселге эргежөк чугула кайгамчык хөй немелде курлавырларны чүгле чепсегленишкинган дүжүрери берип болур.

7. Кижиниң бүгү тала-биле таарымчалыг сайзыралынга байлалдар магадылаттынган турар үүрлуг:

үезин келген гуманитарлыг айтырыгларны шиитпирлээринге, кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга бараан кылыр бүгү чурттар кады ажылдаар, культура, уран чүүл, эртем, эрелиглге болгаш медицина талазы-биле кады ажылдажыр үүрлуг. Ону чедип алырынга ядролуг чепсек чок болгаш күчүлээшкин чок делегей кайгамчык үлуг перспективаларны ажыдып бээр.

8. Кижи төрелгеттиниң материалдыг болгаш угаан күүгүү бүгү делегейниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге бараан болур үүрлуг:

аъш-чем, демография айтырыгы, бижик билбес чорукту узуткаары, черниң курлавырларын чок ажылдап турган бойдусту камгалаары дээш ышкаш бүгү-ниити айтырыгларны шиитпирлээриниң аразын тывары чугула. Делегей океанны болгаш далай дүвү, а ол ышкаш космос делгемнерни кижи төрелгеттиниң ниити байлаа болуп турар. Боо-чепсекти эңдере бүдүрерни соксадыры ол сорулгаларны чедип алырынга эки байдалдарны тургузар.

9. «Коргуушкунга денежиишкинниң» орнунга делегейниң бүгүдеким хаара туткан айыыл чок чоруу турар үүрлуг:

делегей чаңгыс аай дүүш, оон айыыл чок чоруу хуваттымес. Ниитилел системалары, идеологиялары, шажынчүдүлгелери болгаш сөөкүнүзүн хамаарыштыр дүүжүлгалар чарар арга-биле ол чедип алдынып болур.

Делегейниң айыыл чок чоруу контрольдуң болгаш бүзүрежир чоруктуң бүгү таарымчалыг база чоннээрештингеп аргаларын болгаш хемчегдерни ажыглавышаан, ядролуг боо-чепсекти дүүжүрер талазыбиле комплекстиг хемчегдерниң политика, экономика болгаш ниитилел адырларынга кады ажылдажылганың база девекээр аайы-биле чорудээлиерни политика талазы-биле чөптүг шиитпирлээринің аргазы-биле хандыртынган турун болур.

10. Ядролуг боо-чепсектен хостуг болгаш күчүлээшкин чок делегей чепсегленийшкинин дүүжүрериче утпанган дараазында тодаргай болгаш соңгаарлаттынмас хемчегдерни неген турар:

— бо чүс чылдың төөгүзүнге чедир ядролуг боо-чепсектерни долуу-биле узуткаарынга;

— кижи төрелгеттиниң ниити байлаа болуп турар космосче каңгыт-даа боо-чепсектн үндүрер чорукту болдурбазынга;

— ядролуг боо-чепсектин шенелдерни бүрүү-биле хоруурунга;

— массалыг узуткаашкынның боо-чепсегниң чаа хевирлерни тургузарын хоруурунга;

— химиктиг чепсектн болбаш оон курлавырларын узуткаарынга;

— аңаа чепсектерниң болбаш чепсектиг күштерниң деңнелин эвээжедиринге хамаарыштыр дуттуржулгалар чарар арга-биле ол чедип алдынып болур.

Ядролуг чепсек узуткаттынмаан шаанда, **ядролуг чепсекти ажыглаарын азы ону ажыглаарыкың кыжаныышкынны хоруп турар бүгү делегей коивенциязын** доп-дораан чарерим Совет Эвилели биле Индия саналдап тур. Ядролуг боо-чепсекти бүрүн дүүжүрериче орукка ол тодаргай улуг базым болур ийик.

Ядролуг чепсектен хостуг болгаш күш дегевес тайбыңны бактаадырры кижилериниң угаан-медерелиниге революстуг чаартылганы, тайбынның, болбаттарын хүндүлежириниң болгаш быжыг, турушгуг болдур чорукту бүзүрелиг улустарны кижизидерни неген турар. Дайынны көөр хөөн чок чоруктуг болгаш күчүлээшкинни хоруур база ескс чурттарны болгаш улустарны дайзын кылдыр көөр үгаал болаашкындан ойталаар үүрлуг.

Коо-ла чүве чүл дивс, делегей айтырыгларын мөөнүзүрээ болгаш чилиглендирери, бүгүн даартагызындан-даа хей когаралдарны неген бөөр айтырыгларны шиитпирлээриндеп чайгаарын болдурбазы.

Кижи төрелгеттиниң кырында дыка улуг айыыл-дарлалга келген. Ынчалза-даа айыыл-халапты болдурбайн бөөр болгаш ядролуг чепсек чок хогжүдекке орукту ажыдып эп шыдаар ол шак ийиг улуг күштиглер болуп турар. Кажа-даа каттышпазыныг шимчээшкинниниң, алдыы чурттуң бөлүүнүң, тайбыгга ыяк бүгү чурттарның, политиктиг партияларның болгаш хей-ниити организацияларының күжениишкиниерни каттыштырып, күштуг болуп кел чидар делегей коалициязы идегээриниң болгаш келир үеге бүзүрежирнің үнелезинин биске берип турар. Шиитпирлиг болгаш соңгаварладып болбас чоделиишкиниерниң үезин келген.

М. ГОРБАЧЕВ
Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингине секретары

Нью-Дели. 1986 чылдың ноябрь 27.

Р. ГАНДИ
Индия Республиканың Премьер-Министри

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИНДИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

ДЕЛИ. СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң Индияның Президентизи Зайл Сингх-биле ужуражышкыны ноябрь 26-да болган.

Оон чурту М. С. Горбачевту Индияны пайыралдың хаы чаңчылдары-биле холбаштырып турар улуг күрүнениң шылгарангай удуртукчузу кылдыр үткүп ап турар дел совет аалчыга байыр чедирип тура. Президент медеглээн.

Рейкьявикье совет-америк ужуражышкынга Силер, дээрги Горбачев, бүгү кижи төрелгенге улуг керекти кылган Силер! оон Черниң бүгү кижилериже тайбыңның чагаазын чорукан деп Президент медеглээн.

Силериң сестеригерден мен чүгле Индияның эвес, харын-даа хей чурттарның болган улустарының бодалыг көрүп тур мен: ядролуг кыжаныышкын, экология, бүдүн дептериин хожудангай болган иегелделерни барымдаалап Индияң-биле моон соңгаар-даа кады ажылдажылганы чорударывыс бел бис. Бо ажы-чорук совет-индий харылзааларны хөгжүдеринге чаа салыышкынны киирериге бүзүрел турар мен.

В. БАЙДАШИН,
А. БЕЛИКОВ,
Г. ШИШКИН,
СЭТА-ның тускай корреспондентилери.

СОВЕТ-ИНДИЙ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ДЕЛИ. Аңаа совет-индив чугаалажыышкыннар ноябрь 26-да тургулчүлээн. СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев биле Индияның Премьер-Министри Радживе Ганди ийилээ эрттирген беседазының үезинде дайынның болган таймынын Азия-Оожум океанда айыыл чок чоруктуң, ийи чурттуң амгы үеже хереглелдерни баланстаар, совет-индий харылзааларның бүгү талалырының айтырыгларын бот-бодуун ханы биларинин, бот-бодунун үзел-бодалдарын болган туруштарын хүндүлеп көөрүнүң байдалынга чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе Индияның даштыкы херектер министри Н. Д. Тиварн-биле ол-ла хүн ужурашкан. Олар эң-найыралдыг беседа үезинде советиндий харылзааларның айтырыгларының, а ол ышкаш делегей амитилежилгезиниң кичээнгейниинг төөгүнде турун турар делегейниң чамдык чугула айтырыгларын болгаш регионалдыг чөрүлээлер талазы-биле санал-оналарын тодаргай солуушканнар.

Совет болгаш индий делегацияларының өске кежигүннери оларның эрге-хүлээлгелеринге хамаарыжыр айтырыгларны чугаалаңнаннар.

В. БАЙДАШИН,
А. БЕЛИКОВ,
Г. ШИШКИН,
СЭТА-ның тускай корреспондентилери.

ДЕЛЕГЕЙ СЕМИНАРЫНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның тускай корр.) Мурнуу Азияга болган Оожум океан девискээрилге айыыл чок чоруктуң болгаш хогжүдениң эргежемнинг тайбың болгаш кады ажылдажылга айтырыгларыга тураскаатткан Делегей семинарын эрттирер талазыбиле белетчел комитединиң кыйгырыын М. С. Горбачевка ноябрь 26-да тывыскан. Ол семинар дээди дециелге болуп турар совет-индий ужуражышкынының бүтүүнүнде Делиге эрткен.

Индияның Премьер-Министри Р. Гандиге ол кыйгырыны оон мурнунда тывыскан турган.

Комитеттиң даргазы М. Расготра чамдык чурттарның сураглыг эртемденнериниң, чогаалчыларының, журналистеринің болган хей-ниити ажылдакчыларының омүүзанден совет удуртукчуга байыр чедиргеп болгаш ядролуг ыжаныышкынны чок кылырынче утпанган оон инициативаларын деткип турарының дугайын медеглээн.

Мурнуу Азияга болган Оожум океан девискээрилге айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга Делиде болуп турар чугаалажыышкыннар үнелиг салыышкынны киирер дээрзинге бистер бүзүрелдиг бис деп кыйгырыгда чугаалап турар. Семинарның организакчыларының программазы девискээр аайы-биле конференцияны эрттирериниң болгаш Мурнуу Азияның болган Оожум океан бассейнинин айтырыгларын өөреник көөр талазы-биле институтту тургузарын баш удур корүп турар.

М. С. Горбачев байыр чедириишкинниге харылавышаан, семинарның организакчыларының идеязын детээн болгаш ам политиканы гуманизастаарын, а гуманизмни политикажыдарын үе иеген турар деп демдеглээн.

СОВЕТ-ИНДИЙ ДОКУМЕНТИЛЕРГЕ АТ САЛГАНЫ

ДЕЛИ. Кады кылган декларацияларны, программаларны, дүтүрежүглаарны хүлээп алыры — ааш-чоруктуң төөчүүт болур. Ынчангаш Раштранатти Бхаван дээр президент ордузунга оңза байырлалдыг байдал тургустуунан. Аңаа совет-индий докумеитилерге ат салган.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев болган Индияның Премьер-Министри Радживе Гандя Ядролуг чепсектен хостуг болгаш күүгүлээшкин чок делегей принциптериниң дугайында Дели декларациязына ат салганнар.

1987 — 1988 чылдарда ССРЭ-ниң фестивалын Индияга болган Индияның фестивалын ССРЭ-де эрттирериниң программаларының болган иегелделериниң дугайында протоколга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе болган Индияның даштыкы херектер министри Н. Д. Тиварн ат салганнар.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болган Индия Республиканың аразында экономиктиг болган техниктиг кады ажылдажылга дугайында дүтүрежүглага ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дарганының орлалакчызы Б. М. Каменцев болган Н. Д. Тиварн ат салганнар.

Документилерге ат салыр үрдэ, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, Индияның чазааның кежигүннери, совет болган индий элбанның өске-даа кижилери киржикчен.

Совет-индий документилерге ат салырының баиырлыг ёзулалы доозулган. Бөгүн чаңгай түрa-соруктуң ол чаа ажыттарының, политиктиг коруг улуг үүр-дүралыг аатылаптарын деткип турарының дугайын бүгү делегей биилп каар. Олар Делиге төөрүттүнген, ынчалза-даа кады ажылдажылга кылырынга ССРЭ-ге болган Индияга-даа, бүгү планетага делегей байдалын экижидиримге-даа бир домей чугула.

В. БАЙДАШИН,
А. БЕЛИКОВ,
Г. ШИШКИН,
СЭТА-ның тускай корреспондентилери.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЕМИНАРЫ

МОСКВА. «Делегейниң чаа философиязы болган СЭКПниң даштыкы политиктиг стратегиязы. Наукаларда ажыттыгган лекторларның болган политиктиг тайылбырдакчыларының Бүгү-эвилел семинарын инээр адаан. Ядролуг дайынны чайлаарынче, боо-чепсекти дүүжүрериче, делегейниң аймак чок чоруун быжыглаарынче утпанган СЭКПниң тайбыңга ыяк даштыкы политиказын, оон тайбың инициативаларын пропагандаар талазы-биле Бүгү-эвилелиниң «Билиг» айтилелиниң организацияларының сорулгаларын оон киржикчилери үш хүн дургузунда чугаалажып көргеиер. СЭКП ТК-ның, ССРЭниң Даштыкы херектер министерствозунуң харымсалгадыг ажылдакчылары, моску эртемденнер совет даштыкы политиказын, делегей харылаавыларының, ынчы үе-чалада онсологтуг денселдиң чугула айтырыгларының талазы-биле өлеткелдерни семинарга кылырлар.

(СЭТА).

АРХИТЕКТОРЛАР ПЛЕНУМУ

Россияның архитекторларының айыыл съездизин белеткээриниң организастыг айтырыгларынга тураскаатткан ССРЭниң Архитекторлар эвилелиниң Баштаар черниң эвилелиг пленумунуң киржикчилери эртээ бе чилда чорукпан ажылдарының түңнелдерин баш удур үндүрген. Пленум ажылын Москвага ноябрь 20-да доозкан.

Саңал-оналга солуушкан кижилер Россия Федерациязының архитектуразының хөгжүлдезиниң чиңгис айтырыгларын дыка совуургал-биле чугаалажып көргеиер, республикамның төлевилел-тудуг комплекизин эде тургузарын дүргелдирииң дугайын чугаалажып көргеиер. РСФСР-ниң Архитекторлар эвилелиниң ийиги съездизин кедир чылдың мартта Москвага эрттирер деп шиитпирлээн.

(СЭТА-ның корр.).

АҢЧЫЛАР СЪЕЗДИЗИ

МОСКВА. Аңчылар болган балык ажылагыйы бойдус камгалалыгдан база оон байлактарын ковудедириинден чарлыбас. Москвага доозуган РСФСР-ниң Аңчылар болган балыкчылар - ниитилелдериниң эвилелиниң сесги съездизиниң хүн айтырыгга од негелдени тодаргаткан.

Россия Федерациязының крайларының болгаш областтарының төлевилелтери, эвилелдешкен республикаларның аңчылар болган балыкчылар ниитилелдериниң делегацияларының, социализмниң чамдык чурттарындан, Финляндиядан, Шведиядан келген калчылар съездизин ажылынга киришкеннер.

Съездиниң делегатгары бодуңуң түрелеринде 2,6 миллион хире кижиниң каттыштырып турар чурттуң эң массалдыг эки түрa организациязының бирезиниң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин биилгээ перспективаларын чугаалажып көргеиер.

Россияның аңчылар болган балыкчылар ниитилелиниң Төп баштаар черниң даргазынга А. Л. Уляпинин сонгаан.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: Бии-Хемде «Саян» совхозтуң хойжузу Дотпаа Салчакович Демирооп мал ажылынга чыл самында эки коргузуглерни чедип ап келген.

Од ажыл-агыйының Сесерлиг салбырында хойжудап турар. Мал ажылынга оп бир чыл болган. Чүс башка онааштыр чылдың-на үстен куду эвес баш хураганнарны менди ап, өстүрүп турган.

Малчынар ортузунда чарыштыг бо тиилекчиэн Улустарның Найыралы орден-биле шаңнаткан. Улус ажыл-агыйының чедиишкиниериниң дегелгезинниң алдын, моңгүн болган хүлер медальдарыбиле шаңнаткан.

Шалынчы ажылдаар, үлегерлиг малчын бо чылын бир дугаар хураганнаар аныяк хойларны хүлээп алган. Кыштаанда бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузуп алган. Малга бөөр сигени болган оон өске-даа чемнери бар. Кызымак ажылдап турган, улуг Октябрьның 70 чыл болур оюн белек коргузугдерлиг үткүүр соруглаиы ол салган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХӨЙНУ ДУЖААГАН

«Совет Тыва» совхоз күрүнеге мал продуктуларын садар талазы-биле планныг онаалдаларын хуусаа бетинде ажыр күүседип алган. Эрткен чылдың бо үезинге дегиээргс, күрүнеге эътти 15,6 хуу, сүттүү 9,9 хуу, дүктү 14,7 хуу хөйну дужааган. Совхозтуң саанчылары чыл төнчүүнүге чедир арткан үе иитинде, малдың продуктулуг чоруун кудулаттайн, ам-даа 15 тонна сүттү күрүнеге немей садарын шиитпирлээннер.

Мал продуктуларын бүдүрерининге болгаш садарынга А. Эниклеп удурткан сүт-бараан фермазы, Б. Ооржак, Р. Ооржак удурткан № 1 болгаш № 2 хойжу бригадалар база Г. Сундуй удурткан хаваа фермазының ажылчыннары улуг чедиишкиниерни чедип ап турар.

Бо хүннерде коллективтиг керээ-биле ажылдап турар мал бригадаларының ажылынының чорудулгазын совхозта хей-ниити организацияларыэ эвээтспециалистер-биле кадыы хайгаарапла алган. Бригадаларда доктаамал дежурныйлаашавынны организастап, социалистиг чарыштыг калбарткан. Мал ажылынга ажылдерниң ажыл-амыдырылынга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

А. СОКОЛОВ,
Каа-Хем район.

СЭКП РАЙКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Дүүн СЭКП Улуг-Хем райкомунуң организастыг айтырыг чугаалашкан пленуму болуп эрткен. Пленум Ш. Д. Ооржакты партия райкомунуң бирги секретары хүлээлгеэдээн өске ажылче шилчээня-биле холбаштыр хостаан.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретарынга ол райкомунуң ийиги секретары боон ажылдап турган В. С. Неделинии соңгаан.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң ийиги секретарынга ол-ла партия райкомунуң пропаганда база агитация киллизиниң эртелеачизинге ажылдап турган К. Д. Биче-оол соңгуткан.

Пленумуң ажылынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин киргеп болгаш түрe чугаалаан.

1986 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын алган күш-ажылдың мурнакчыларының бөлүү Москвага чораан.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) Пензаның «Заря» будурүлге каттыжышкынының шак эътекчизи А. Ф. Сапунова, Костроманың И. Д. Зворыкина аттыг хемдир комбинадының мастериниң дузалакчызы Н. Д. Барабошкин болгаш Довец демир-оруумуң Дебальцевск сарбырының дежурныйы В. Г. Субботин оларның «Россия» аалчылар бажыңының чанында турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КЕЛИР ЧЫЛДАРЖЕ БОДАВЫШААН...

Валентин Петрович Новиковтуң хой чылда удуртуп келгени Тожуның ыяш ажыл-агый коллективиниң эртеи он айларда планның онаалдазын каичаар күүсеткенинiң дугайын чугаалажып орган бис. «План күүседезинде эки көргүзүүлер бар харын, ынчалза-даа оон-даа бедик болур арга турган, ол чедип алдынмаан... Келир чылдарже бурунгаар талтыг көөрүн бистен иеген турар...» — дээш, коллективиниг хамаарыштыр директор хөйну чугаалаан чүве...

Чылдың он айларында бүдүрүлге кол-кол көргүзүглер талазы-биле планны колдуунда күүсеткен. 8762 кубометр ыяш белеткээн, оон иштинде тудугга хереглээри-биле 2900 ажыг кубометр киргеи. Район төвүге оттулары-биле сес муң кубометрнн белеткеп берген. Ямзы-бүрү тудугларга хереглээри-биле диген ыяш материалын пландан ажыр 380 кубометрни белеткээн. Нииттизи-биле алырга, ыяш кезип белеткээр болгаш ону садып сайгарар талазы-биле ажылдың бүдүрүкчулүү эрткен чылдың деңнелиниден бедээи база шынары экижээн дээрзин директор демдегледи.

Ыяш дилдирер цехте Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезининг эдилекчизи Владимир Ооржактың бригадазы ай планын доктаамал ажыр күүседип келген. Ол цехте ажыл колдуунда механизастаттынган, ийи эзлчет-биле ажылдап турар. Черге кезип белеткээримде Владимир Владимировтуң болгаш Ак-оол Даржаанның бригадалары он айлар планын элээн ажырган, социалистиг чарышка тергиининиң бирээзин болган. Ыяштан ямзы-бүрү дилген материалдар кылыр бригада ай санында 10 муң рубльдем хөй продукцияны бүдүргеш, ыяш ажыл-агыйында мурнакчыларның одуруунче киргеи. Чүгле дөрт кижилиг бо бригаданың ажылчыннары Олег Ширин, Сергей Соломонов, Владимир Кусовец, Александр Налимов олар Ий суурда чаа школа тудуунга, район төвүнде улуг, бичe хереглелдиг тудуг черлеринге шынарлыг дилген продукцияны берген. Кол нуруузу механизастаттынган арга-биле ажылдап турар снилбип каастап кылыр цехтиң аныяк мастерлери Александр болгаш Сергей Шумовтарның база Владимир Базаровтуң ажылдары Кызылда «Сувенирлер» магазинде хөйү-биле киргеи, республикада эки билдингир апарган.

«Чедип алдынмаан...» деп, директорнуң үстүнде чугаазынга, чижээ, чүнү хамаарыштырып болурул? Культурамыдырал хереглелиниң бараанарын бүдүрериичe моон мурнуунда чылдарда элээн сагыш салып келген болза, сөөлгү үеде оон планы күүсеттинмейн турар. Стол, сайдай, бөдүүн чем шкавы, хеп аскыштары дээн ышкаш бажың иштинге эргежок чугула эдилелдер районуң чүрттакчы чонунга, ылангыя малчынларга кончуг чугула болганда, ыяш ажыл-агыйы ону бүдүрерии көөрдедир ужурлуг. «Үениң бөгүнгү негелдезин» ёзүгаар эде тургустуунушкун талазы-биле бистиң бадылап алган планывыста культурамыдырал бараанарын бүдүрери бир кол черии элеп турар. Оляе улуг күштүг октаар апаар бис» — дёп, Валентин Петрович каш удаа демдеглеп орду.

Бүдүрүлгеде эде дериир чартын кылыр болгаш чоокку үеде ажыглалче киирер чүүлдер хөй, ынчангаш коллективке болган хуралдарга оон дугайын ажыт-чажыт чогуу-биле чугаалашкан, аңаа үидезилээш планны чогаатkан. Ыяш-биле хандырылга талазы-биле алырга, 1987 чылда районуң ыяш белеткелчилериие ажылдары-биле 1233 га хемчээлдиг черии ангылаап, белеткеп берген, бүгү белеткээн ыяш фоидузу 150 муң ажыг кубометр четкен. Бо ажылдың чеднишкинниг болуру орук-чирии берге арга-арыглыг черге аргыжылга оруктарындан кол хамааржыр. Ыяш белеткелиин болгаш чердеи аъш-чем продуктуларын көөрүлеиир сорулга-биле чүгле бо чылын 6 километр чазаглыг орукту немей кылган. Ындыг орук чылбүрүү немежир ужурлуг. Бо беш чылдың орту үезинде ыяш дилдирер цехти эде кылыр деп турар.

Район девискээринде кол ыяш белеткекчизи — Ырбанның ыяш үлетпүр ажыл-агыйы. Аргага ыяш белеткээрии маңаа дилиидек одуруглар аргазы-биле чорудуп келген болгаш ам-даа ынчаар ажылдап турар. Ындыг болганда, кестинген ыяшты чыып салыры, тракторларга, машиналарга чүдүрери белеи болгаш эптиг болур, дилиидектерге аныяк, чаш ыяштың дүрген өөрииге арга тургустунар. «Бо ажыл-агый черге белеткеп кылырыя, соөртүрүн, хем кыдыныга эккеп салыр лесдараа ажылдарын моон соңгаар хире-чергези-биле чаартып кылырының аргазын бодап турар.

Совхозтардан аңгыда районга Аъш-чем программазын боттандырары дээш ажылга чүткүдүг болгаш тывынгыр киржип турар бо кара чаңгыс коллектив — районуң ыяш ажыл-агыйы келир үеде ол талазы-биле хөй чүүлдү кылып болур, ынчангаш аңаа бүзүрел бар. Чыл бүрү кат, моогу аймаа, тоорук чыып, районда кол белеткелчи апарган. Ынчалза-даа районуң совхозтарында чүрттакчы чонунуң, ылаңгыя Тоора-Хем сууриуң бойдустуң чем аймаан чыып дужаарынга киржилгеии чыл бүрү дорайтаи орар, бо чылын дыка эвээш болганыи ыяш ажыл-агыйының дирекциязы хомудан чүүрар. Байлак шыпкан Тожуның кайы-даа черии хөйну берип болурун билир керек! Бо коллектив каш чыл улаштыр аскыр өөр чылгы остүүрп. оон ажыын көрүп келген. Ам ыыыстыг бода мал фермазын кылгаш, ында дөртеи баштыг тудуп турар. Инек сүдүи урутлар ясли-садынга, эдии боттарының ажылчыннарынга садып, оон оруглагы база киирип ап турар. Бо чайын 451 тонна курраг сиген белеткээш, оон 240 тонназын «Тоора-Хем» совхозка дужаатан. Моон алгаш көөрге, Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга будүүрүлгеиниң дөрт киржилгези улуг дээрэи билдингир.

Тожу дээрге арга-ыяш-биле хөме шыптынган, бойдус байлактары-биле улуг курлавырлыг район. Оон хараазы-биле төрээн бойдусту камгалаар, чөр-чүрт байлаан ажыктыг, шын ажыглаар талазы-биле дөрт хүлээлге районуң ыяш ажыл-агый ажылдакчыларынга хамаарыжыр. Кааг-даа хайгаарал-көрүлде ажылын удуртур, контрольду күштелдирер ужурлуг. Бойдус камгалалының дугайын чугаалап ора, директор Новиков мынчаар түнненди: «Тожуның бойдузу тоол-тывызык дег ораи боор, оон камгалалы бистеп, арга-ыяш ажылдакчыларындан улуу-биле хамааржыр. Черииң каас-чаражы, тоолчургу будүүү киижиин» көр, бил, өөреи, бодуң киржип» деп албадай бээр...» Үжен чыл хире директорлаан болгаш, Валентин Петрович чөр-бойдус дугайын сеткилиинии хамыыидан чугаалааны сагышка чугаажок артып каардыр...

Амгы үеде Тожуның ыяш ажыл-агыйының дирекциязы, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары боттарының организакчы ажылыының кол уг-шынии 1986 чылдың болгаш 12-ги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирдээш чүткүлче угландырган. Ол сорулга-биле ыяш дилдирер цехте Владимир Ооржактың, кезип белеткээримде — Владимир Владимировтуң, станокта — Олег Ширининиң бригадалары болгаш коллективин хөй-хөй ажылчыннары беш чылдың ийи чылынын онаалдаларын 1987 чылдың иоябрь 7-де күүседип. Октябрьиың 70 чыл ооюн төлептии-биле уткуур деп бедиткен хүлээлгелерии алган.

А. НУГУУРАК,
Тожу район.

Коммунист дугайында чугаа

ТАЙГА ЧЕРДЕ ЭМНЕЛГЕНИҢ ЭЭЗИ

Күс соок тыныжын тайгаже эккеп, шуиту чүвеии ак чоорган хыраа-биле шып. Бай-Сөөттүң каш бажыңнарының соңгаларын көжегелепкеи. Эртенги эмчи эргилдезии эртерге, улуг эмчиниң өрээлиигe эдилээш хоидур ажылдаан оргумак болгаш бичe эмчи персоналы чыглып, чаңчыл болгаи беш минута дээр кысиа хуралынга келгеи. Инвалидтер бажыңының директору У. Т. Чамзырын ажылды сайгарган.

Улуг эмчи сестразы Екатерина Дордумовна аңаа удаштыы:

— Соок келген, ажылывыс бергедээш, хүнүзеректей бээрге, улустуң ажы чылыг хепкергеш, селгүүстедир, чүгле кичээнгейлиг болуидар, соокка алзыптазыныдар.

Социал хандырылга министерствозуиуң кадрлар киллизиниң улуг инспектору Светлана Балдановна Сат бир катап мынчаар чугаалаан чүве:

— Екатерина Дордумовна бистиң быжыкан билиглиг болгаш ажылынга бердинген кадрларывыстың бирээзи. Ол үжеи чыл ажыг стажтыг, аныяктарның дагдынакчызы. Бай-Сөөт — тайга-сыкда, белеи четтинмес, ынчалза-даа сөөлгү каш чылларда чаа директору, улуг эмчи сестразы Чамзырыпнар чеде бээрге, байдал шида эжижээн. Кайызы-даа хоочун коммунистер, ындыгларга бүзүрел болур.

...Бежеи чылдарның эгезииде ачазы инек сатказ, аңшаэм-биле Кызылдың эмчи училищезиниң сургуулу Чамзырың Үйнук-оолга «Язык-хептеи садып ал, оглумъ деп чагаан. Оон эзге-тиг чок акша алганын чаңгыс курсчуларга дораан-ка дыннап каапаар. Кичээл төне бээрге, күжүр эр шуиту эш-өөрүи бөрбак чагыр садып бээр дээш эдертинакеш, базаарже базыпкаапаар... Оон тарай бергеннер, чүгле Үйнук-оолдуң чанында каш кыстар артып калганнар. «Меңээ дептеи тааржыр кылдыр сатчып бериидерем, уругларъ» — — деп, ол дилээн. Чүү боор, чүвүр, салык ыяк, фуфайкалы эр садып апкан.

— Сээн акшаң ам-даа бардыр, акый, меңээ платье кылыр шокар пөстеи садып берем, сөөлүнде төлеп бээр мен — деп, Катя дилээн.

Экиргек эр-даа кыска дилээнин садып бергеи. Эртенинде өөрү-биле училищеже бар чыткаш, мүрииида кылаштап орар кончуг чараш, каас уруг. ну эскерип каан. Чаныига чеде бээрге, Катя болуп-тур мон.

— Че, кайы хире чараш платье даараи алган-дыр мен, ахый? — деп, Тес-Хем кызы хүүгүмзүрээн. Чиигe белии, хоюг характарлыг, чоон чажии көргеш, эр ангаалап, бажын чайгаап, чүрээ саргый берген. Оон эгелеп Үйнук-оол Катядан, кудурукка чыпшынган каңмыял дег, чыдыя калбайн баргаи.

Чайгы дыштакылгада бешии эргии Чаа-Хөлүн уттупкаи, Тес-Хеминиң У. Шыпаажке кысты эдерип чорупкан. Катяның ачазы Каңмаа кадай оолду магалаан — оиза эр болуптур. Балды тутса бызанчы, боо тутса аңчы.

Бир-ле катап кадайының үш оолу. Катя күүзелеп келгеи оол-биле чиде бергеи. Хүнзедир маиаан. Чок, оон хеймереги—Кара-кыс өөүп берикеп:

— Үгбам суглар Кара-Хөлче аңнап чорупкан. Меңээ бес кавын экижир болдулар.

Чедн хонгаида нат турупкан келгеннер. Үткүй халаан Каракымы:

— Честем адыг адып алгандыр — деп чүлчураан. Күдээш кедергей улуг мажаалайның кежии даштын хүи кавааига шыкса чадыптарга, чыглып келгеи улустуң аразындан ыыттаар кижи чок болган.

Ие оолдарының ол хире олчалыг болганын көргеш, сагыжы ажып, кончуурун уттупкак. Кацнза кадай олчаның хөй кезиии кожазында аалдарга үлеп бершкеи, а арткаиын күдээш хеңмелеп, шыгжаапкан, чана бергеи...

Студент чылдар эрткеи. Аимын өг-бүлеиiи Улуг-Хемиiң Арыг-Бажыиче ажылдар кылдыр чорудупкан. Чадагдаа, аът-көл муиун алгаш, дүне-хүидүс-даа чадалгалар барып, суурнуң чурттакчыларын эмнеп, ийи-чаңгыс көстүр машиналарга олурупкаш, Шагаан-Арыгдан эмнеп, оиу чоигa садып, берге байдалдарда бот-боттары-биле сумележип эмнеп, аарыглар болдурбас дээш чоп оргузуунга профилактика ажылын кылып, хоочураан аарыг улустуу демдеглеп ап, оларны Шагаан-Арыг, Кызылче чорудуп дээш, чүү чогул — эмчиниң хүидүткелдиг болгаш берге ажылынга. Ол үеде эмчилер чедишпес турган, ынчангаштың Екатерина Дордумовнаның ийи уруун оонүң ээзи боду божуп, диинии кескеи.

Аныяк ог-бүленip иштинге уттүидурбас, харыысалгалыг болгаш хүидүткелдиг таварышга болган — ийи аныяк эмчини Коммунистиг партииның кежигүнүүнге хүлээп алган. Улуг бүзүрелге хей-аът кирип, оон-даа эки ажылдап турда, оларны Хайыракан суурже ажылдаары-биле чоруткан. Екатерина дестүнер эвес, суурнуң ажылынче шыммын киргеи. Агитатор боон, киичээлер эрттирип, аалдар кезип, оюн-тоглаа көргүзүп, ол чорууда эмчи сумказын черле утпас, малчыннарны бо-ла шинчээп, эмнээн турар. Суурга культураны тарадыр дээш аныяк ог-бүле хөйну кылган. Тайылбырлап, чагып, өөредип, харын-даа эиыяктарны чыып алгаш, бажыңнар чугайлап, печка салып... чалыы холдар чүүү шыдаазывл, күзел турда. Хүнмер биидиртвейн эртипле турган. Бир катап районуң эмчи эргелекчизи келгеи:

— Силерни Чаа-Хөл эмиелгениче шилчидип тур бис, Екатерина Дордумовна, аңаа улуг сестра болур — дээи.

Катя амырай берген. Үйнук-оолдуң төрээи чурту ол, район эмиелгези-дир, дыка хөйну биляп, көрүп, өөреиип зар, а бир эки чүве ясли-садиктиг, уругларын аңаа тургузуп ап болур. Чаа-Хөл-даа оиза суур болуп-тур. Холумак чурттакчыларлыг, эмиелгези хөй салбырлыг.

Бир-ле хүи оонүң ээзиигe Катя чугаалаан:

— Сен өөрешии ал, дээди эртем чедиш аар болзуида, экидир.

Үйнук-оол Тулушевич сырбаш дээи:

— Орта сеи бе? Ам үжеи хардыг кижи-дир мен, шуиту чүве уттуидурган, киреринiң үезаменнерни канчап дужаап аар мен?

— Эки белеткеи, кортпа, а бис ажырбас бис, сагыш чова.

Өөнүң ээзи өөрешии чоруй барган ынчалза-даа Екатерина Дордумовна бергелерге торулбайн ажылдап, хөй-миитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, уругларын өстүрүп турган. Оон эки ажылын чон үнелээн, үжеи-даа хар четпээн аныяк эмчи 1966 чылда Тыва АССРниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңналган.

Өөнүң ээзи дээди эртеминг терапевт эмчи апаарга, оиу Кызылче дешпидиикеи. Екатерина хоорай поликлиниказынга медсестралап, багай дирпгейи ажылдап турган. Каш-даа аныяк медсестраларны өөреткеи. Чаа-Хөлде Валентина Темир-оол, Тамара Танзыбаева, Кызылда Елена Суваи, Бай-Сөөттe Лилия Сарыглар, Юлия Мижит Екатерина Дордумовнага «четтирдивис» деп чугаалап чоруурлар.

Бир-ле катап өөнүң ээзи келгеш, ынчаи дээи:

— Меии Каа-Хем районуиуң Бай-Сөөттe инвалидтер бажыиың директорла дидир, каичаар бис?

Екатерина Дордумовна боданып туруп-туруп:

— Уругларывыс өскеи, өг-бүлелиг, ажырбас, чоруттаалы. Чеде бергеш, танышкан Шуут сандараан, ажылы бергедээн чер болган. Бир-ле дугаарында кол чүве эмчи персоналының ажылын эжижидип, оларны чурумга өөредип аары. Чаа директор шиитпирлиг ажылдап киришкеи. Чаа чунар-бажың, кыжын чогаа аймаа шыгжаар чылыг чер, пекариияны чаартып, одалга черии септеп, гараж тудуп, эмнелгеии чугайлап, дозулаан. Эмии эрттир чалгаа, чурум чонтарыны, арагачыларны ажылдан үидүрген, аарыг улус дорамчылаан турган үш кижиии судка киргеи. Чоорту ажыл эжижип, чоп чаа келген эмчилерни мактап, харын директорну район Советиниң депутадынга депшиткеи.

Партииның XXVII съезди. зиниг СЭКП ТК-ниң Политиктиг клетклелинде мынчаар демдеглээн: «Кижилерниң кадыын камгалаары болгаш быжыглаары бирги чергеиин чугула хереээ. Екатерина Дордумовиага ол эң чоок сөстер. Улуг сестраиың ажылы нарын болгаш берге. Медперсоналдың ажылын удуртуру быжыг чуруиуу мегээр, эмнелгеиiң арыг-силиии, санитаркаларның ажылын, аарыг улустуң азыичемии каичаар белеткеп турарын хынаар, столоваяның хлеб быжырар черiиң байдалын көөр, район төвүиден эмиээр, оиу эзлчет бүзүүиге үлеп бээр...

Тываиың бо чылын болган хереэженнер съездизиниң делегады, аныяктарның дагдынакчызы, хоочун коммунист «Күш-ажылдың хоочуиу» медальның эдилекчизи Екатерина Дордумовна Чамзырын мынчаар ажылдап, чурттап, өскелерге үлегер боон чоруур. Оон дугайында эде тургустуунушкуиу шагда эгелээи, үеиiң негелдезин билир кижи дивимзе, чазыг болбас боор. Эмчилерiиiң ийи уруу төлептиг өскеи. Ульяна Ленинградтың Жданов аттыг университединiң дооскаш, ТДЛТЭШИ-де бичe эртем ажылдакчызы боон, а бичизи ава-ачазының өөреигеии эмчи училищезин кызыл диплом-биле дооскаи, ам Томскиде эмчи институдуида өөреиип турар.

К. ЛОПСАН.

МЕДЭЭЛЕР

ХООЧУН МАЛЧЫН

Даржаа Чылбак «Май 1» совхозтуң колхоз турган үезиидеи эгелээш, ам бо хүнмерге чедир мал ажылынга доктаамал ажылдап келген хоочуннарының бирээзи. Даржаа Чылбак төрээн совхозуига 20 чыл ажыг саар имек фермазынга кадарчылап келген. Сөөлгү каш чылдарда хаван ажаап өстүрүп турар. Даржаанның өстүргеии инектер, хаваннарының сан-түңүн үндүрер болза хөй-ле.

Ам оон коданында 40 ажыг хаван бар, оиу чааскаан ажаап өстүрүп, өдээш, кажаазын арыглап, аштап, чемгерип турар. Хаван азыраар чемии боду чайын тергелиг, кыжын шанактыг аът-биле соөртүп ап турар. Ол шыкаш совхозтуң 10 ажыг бүдүрүкчү бугаларын база ажаап, чемгерип турар.

Д. АИР-САНАА.

ШАЛЫПКЫН СЕПТЕЛГЕ

Чөөн-Хемчик районнуң септелге-техниктиг бүдүрүлгелиг предприятиялар сентээриниң планын чыл эгелииден бээр үргүлүү ажыр күүседип келген: үшкү кварталдыын — 107 хуу, сентябрь айныи — 110 хуу боттандырган.

Септекчилер бо хүнмерде база хей-аътты ажылдап турар.

Б. МОНГУШ.

БАЙДАЛ ЭКИ

Овүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойму бригадазы каш чыл улаштыр ыыжка хынамчалыг белеткенип, малдың чаш төлүн камгалап алыр талазыбиле багай эвес көргүзүглерни чедип ап келген. Бригадир С. О. Шойдак удуртқан малчыннар бо ыыштаглаашкынга база-да чогумчалыг белеткенгеннер. Ыыштагларда байдал бо хүнмерде эки.

С. МОНГУШ.

САЛГАЛДАРНЫҢ САЛЫЫШКЫНЫ

Он ийиги беш ұылдың бирги чылын күш-ажылчы бедик көргүзүглер-биле дооварынын социалистиг чарыжын Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң чолаачылары бо хүнмерде улам калбартып турарлар. Ында хоочун чолаачы Владимир Филиппович Горев бо чылдың планын ажыр боттандырар дээш кызымак ажылдап турар. Аныяк чолаачыларны ажыл-ишке өөредирин база хүлээнип алган. Оон ажылга кээш, оон 240 тонназын «Тоора-Хем» совхозка дужаатан. Моон алгаш көөрге, Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга будүүрүлгеиниң дөрт киржилгези улуг дээрэи билдингир.

Тожу дээрге арга-ыяш-биле хөме шыптынган, бойдус байлактары-биле улуг курлавырлыг район. Оон хараазы-биле төрээн бойдусту камгалаар, чөр-чүрт байлаан ажыктыг, шын ажыглаар талазы-биле дөрт хүлээлге районуң ыяш ажыл-агый ажылдакчыларынга хамааржыр. Кааг-даа хайгаарал-көрүлде ажылын удуртур, контрольду күштелдирер ужурлуг. Бойдус камгалалының дугайын чугаалап ора, директор Новиков мынчаар түнненди: «Тожуның бойдузу тоол-тывызык дег ораи боор, оон камгалалы бистеп, арга-ыяш ажылдакчыларындан улуу-биле хамааржыр. Черииң каас-чаражы, тоолчургу будүүү киижиин» көр, бил, өөреи, бодуң киржип» деп албадай бээр...» Үжеи чыл хире директорлаан болгаш, Валентин Петрович чөр-бойдус дугайын сеткилиинii хамыыидан чугаалааны сагышка чугаажок артып каардыр...

Амгы үеде Тожуның ыяш ажыл-агыйының дирекциязы, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары боттарының организакчы ажылыының кол уг-шынии 1986 чылдың болгаш 12-ги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирдээш чүткүлче угландырган. Ол сорулга-биле ыяш дилдирер цехте Владимир Ооржактың, кезип белеткээримде — Владимир Владимировтуң, станокта — Олег Ширининиң бригадалары болгаш коллективин хөй-хөй ажылчыннары беш чылдың ийи чылынын онаалдаларын 1987 чылдың иоябрь 7-де күүседип. Октябрьиың 70 чыл ооюн төлептии-биле уткуур деп бедиткен хүлээлгелерни алган.

А. НУГУУРАК,
Тожу район.

СӨС-БИЛЕ КАРЫШПААН

«Тыва автотранс» каттыжышкынының КМК-ның тудугжулары чыл эгезиинде алган социалистиг хүлээлгезиндe: «Будун чартык миллион рубль хемчээлдиг ажылдарның чыл программазын декабрь 25-ке чедир күүседир» деп сөстерлиг пунктуну киирген. Олар сөглээн сөзүүге шынчы болуп, бо чылдың эрткен айларында кызымак ажылдаап, миллион ажыг рубльдиг ажылын бүдүрүп, күш-ажылчы календарьны барык бүдүн ай бүрүнгаарладып, шаг-үеии мурнап турар.

Ол шыкаш тудугжулар даалгага немей күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн ийи хуу бедидер кылдыр сөзүн берген. Ам ында көрдүнгеииниден 10 ажыг хуу ескеи. Ол чорук күш-ажылды шын организастаанының, мурнакчы дуржулганы, чаа техниканы, комплексилиг механизацииыны нептереткенiiiiiң, тудуг бүдүүлгезиниң технологиязын эжижиткенiiiiң, иштики курлавырларны сайгарып шыдаанының ачызында чедип алдынган. Кылып бүдүргеии-биле толевир алыр ажылчыннарның ииити сакыиың дөрттүн үш кезии күш-ажылдың аккордшиидал төлевирлиг системазынче шилчээн. Чаа Шагаан-Арыг участогу керээлиг аргабиле ажылдаар аргаже киргеи. Ында ийи аал иштн чурттаар 4 бажыңның үжү хуусаа бетинде туттунган. Оларның бирээзии партиянын XXVII съездизиигe аддар кылдыр ажыглалга киирер хуусавзын ийи катап кызырган.

Пассажир АТБ-зинде 50 автобус киирер гараж ажыглалга дужаар тудугларның бирээзи турган. Тудугжулар СЭКП ТК-ның совет улуска Кыйгырымнга харыы кылдыр хуусаа бетинде дужаар немелде хүлээлге алган, автотранспорт ажылдакчыларының хүнүиде — октябрь 26-да чаа гаражты эзлериие хүлээдип берген. Сөглээн сөзүн бүзүрелдиг тудуп шыдаан.

Планда көрдүнгеиии ёзүгаар келир чылын ажыглалга киирер дээн 107 аал чурттаар ииитiiiiң чурталга бажыңын бо чылдың төнчүзүге чедир, доозуптарын шиитпирлээн.

Коллективтиң ажылыының экономиктиг көргүзүглери база экижээн. Камиалганың хүи чурумун күштелдиргеииiiiң күсели-биле дилиг материалдарын, цементиии, демирии, хөмүр-дашты, электроэнергиями 3,2 муң рубльге каминап алыр. Эрткеи ои айлариың түнделдеии-биле бешии ажылга, чедн муң ажыг рубльдиң камиалгазы чедип алдыган. Ол дээрге пландан ажыр 4,5 муң рубль орулганы алганыдыр. Тудугжулар бо көргүзүг талазы-биле чыл планын күүседириiiiң кырында келген.

Кайда-даа эде тургустуунушкун чоруп турар үеде бо коллективте күш-ажылдың болгаш будүүрүлгеиiiiң коруичуруму экижээн. Кадрларның үнер, киирер чорду кызырылган. Экономиктиг, политиктиг болгаш мергежил бедидериiiiң өөредилгези идепкейжээн. Чаа тудугларда күш-ажылды организастаарын экижидер хемчегларин алган, будүүрүлгеиiiiң инженер ажылдакчыларының белеткелиiiiң деннелии бедиткеи. Механолоппаның баштаар чери болгаш хөй-иитн организацияларының тудугжуларының ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш кичээнгейин күштелдиргеи.

Социалистиг чарыштың мурииуку одуруунда Д. Юрков, А. Мамаштың удуртқаны комплексилиг бригадалары, В. Яблуповскийиин шеверлекчилер бригадазы, О. Үйнуктуң бызанчылар бригадазы чоруп турар.

Д. АРБАК.

ЧУРТУВУСТУҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

ХЕРСОН. Херсоиуң электромеханика заводунда чаа электронасостарны болуктеп бүдүрериии шииглээдип алган. Фермаларны болгаш мал азырааи комплекстерии суг-биле түрк чок хандырарынга ол иасостар улуг ужур-дузалыг. Бир ыиыг электронасос 100 метр ханы чердеи 25 кубометр сугиу үидүр сорулаар. Чыдыын-на Херсоиуң заводу 2500 белик бүдүрүкчулуг шак ындыг электронасостарны кыпып чиглээр.

СЕРДОБСК. (Пенза облаеты). Сердобскиниң шак заводунуң ажылдакчылары чаа техниканың кээрии маиавайн, боттары чаа робототехниктиг комплекстерии ажылдап кылгаш, үш цехте тургузуп алганнар. Заводтуң бөлүк конструкторларының кылып үидүрген автоматтары чөнгыс аай операция кылып турар чүс-чүс ажылчыларны солуитар. Заводтуң чылла үидүрүп турар ийи миллион беш чүс муң шактарииың ассортиментизии-ол чаартыышкы дүрген өскертиишге дуалаар.

ХАРЬКОВ. Харьковтуң эртемденнериниң будүрүп үидүргеии электроииуг керекселге ииглотерапиияның ажык-дузазын үнелеп көөрүнге дузалыг. Ол эң-не эскериичел керекселдер-биле дериттиигеп, мынчангаш кижиниң иштики органнарының байдалының дугайында информацииаиы дораан алырынга улуг дузалыг. Сапиар-биле илереттиигеи информацнялар тускай шкалага көстүп үнүп келир. А эмчи чүгле мурнуида көргүзүглер-биле чаа алган көргүзүглерии деңнээш, керек болза, эмнээриниң талазы-биле каш чаа айтымшкын киирип каар.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕК ЧОК ДЕЛЕГЕЙ ДЭЭШ

ССРЭ-ниң ДХМ-ниң парлалга төвүнде

ССРЭ-ниң ДХМ-ниң парлалга төвүнде ноябрь 26-да совет болгаш даштыкы журналистерге СКИ айтырыгларының, ракетага удур камгалал талазы-биле керээ (РУК), стратегтиг шаап халдаашкын чепсээ чокка XXI чүс чылче киреринiң болгаш чүс чылдың эгезинге чедир бо чылдың январь 15-те М. С. Горбачевтуң Медеглединде саналдааны ышкаш Черге ядролуг чепсекти долузу-биле чок кылырын доозарының ховар аргазы ажыттыгаш турган. Ядролуг чепсек чок делегейже киреринiң талазы-биле совет таланың күжениишкини-биле ажыттыкан оруктуң Вашингтонның күжениишкини-биле дутлаан болгаш ол күжениишкиннерин үндүрген кол быра СКИ-ниң программазы болган.

Рейкьявиктиң соонда АКШ-тың президентизи, ооң чоок кижилери СКИ-ниң «үнелиниң» идеякейлин-биле пропагандалап, ону тургузарыга, ракетага удур камгалалдың улуг хемчээлдиг системаларын калбартып тургузарыга эргени муриукуулуктан артык камгалал эгелээнiнер. Ооң чарылбас кезээ космос чепсээ болу берген.

Ынчалза-даа ооң эске, ооң сарыылдыг угланышкын бар. Совет Эвилели-биле стратегтиг амгы харылзааларга СКИ-ниң ужур-дузазын шүгүмүүлелдиг аналиэтеп база сайгарып көрүп, стратегтиг деп байдалга ооң салдар чедирерiнiң хемчээлин, ядролуг даймины чайладырының перспективаларын, тодарадырының угланышкынды бар. Ол айтырыгларга президентiнiң чагдынчак меге медегледеринге хөй улус бүзүреес чоруун илередип турар. Президент Рейганның чарлап үндүрген ийи соруглазы — космос камгалалы болгаш бүгү делегейiн ядролуг кыжаныышкындан хостаары — бот-боттарынга удурлашкак дээрэзин Рейкьявик көргүскен деп президентизер Дж. Кеннединиң болгаш Л. Джонсоннуң эртем айтырыгларының талазы-биле чөвүлекчизи чораан Джером Виинер чөптүү-биле демдеглээн. «Ол соруглаларның кайы бирээзин ооң шилип алырының мурнунда фактыларны ыяк үгаан билип алыры-биле күжениишкиннерiн үндүрер үе келгенi»— деп, Дж. Виинер медегледи.

1983 чылда-ла СКИ-ниң программазын чарлап үндүрген үеде, ону боттандырып чорулары дээрге-ле космос делгеминге боо-чепсекти эндере тургузары, өске бүгү үгланышкыннар талазы-биле боо-чепсекти чүүүл-даа мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрерiн деткиири болгаш албадаары-дыр деп, Совет Эвилели сагындырып турган. Рейкьявик совет сагындырыгларының ханы шынмын болгаш алыс кедилиин бадыткаан.

Амгы үеде америк администрация стратегтиг камгалал инициативазы РУК талазы-биле керээге долузу-биле дүүшкек, чүге дээрге ол түгле шинчилел ажылдарын баш удур көрүп турар болгаш РУК талазы-биле керээниң хемчээлинден ажып турар ракетага удур системаларны тургузарының соруглазын салбайн турар деп хереги ынчаар көргүзерiн орландажып турар. Ол дугайын АКШ-тың президентизи Рейкьявикке чүтаалап турган. Ынчан ол РУК талазы-биле керээниң чөпшээрээнiн камгалал чепсектерiниң талазы-биле шинчилелдерiн түгле лабораторияларга ийи таланың чорударын саналдап турган.

Бир эвес шынап-ла ынчаар кылыр деп бодаан болза, космоска ракеталарга удур камгалал талазы-биле ажылды 10 чыл хуусаалыг үениң дургузунда лабораториялар хемчээли-биле кызыгаарлаарын саналдаанывысты АКШ-тың президентизин чүге хүлээп албаанын, ракетага удур камгалалдың космос системаларының кезектерiн космоска шеневес деп хүлээлгенiн алырынга чүге ол удур болганын? Президент Рейган стратегтиг камгалал инициативазындан ойталаас дээрзин Совет Эвилели баш бурулгаар билзежок. Рейкьявикке чедип келген, ядролуг чепсекти узуткаар талазы-биле бистиң киргеп саналывысты СКИ-ниң программазындан президентiнiң ойталаар кылдыр албадаар деп орландажыышкын-дыр деп бисти бурууладып, боттарының бруузун бисче чуүй каарын орландажып турарлар-дыр. Ынчалзожок СКИ-ниң программазындан, албан ёзузу-биле ооң чарлааны программадан, тодаргайлаарга, шинчилелдерiнiң программазындан ойталаарын президентiден совет тала негевээн-не болгай. Ынчангаш СКИ-ниң программазының чарлаттынган соруглазы АКШ-та амгы үеде чорудун турар болгаш моон соңгаар-даа чорудар дээн ажылдарының алыс утказынга дүүшпейн турар. СКИ-ни боттандырары боо-чепсектерiнiң эндере бүдүрүшкүнүн өскүдерiнiң аргазы, АКШ-тың халдаашкын кылыр стратегтиг күүзүн быжыглаармыга улуг рольду ойнаар чаа, космос боо-чепсектерiн тургузар талазы-биле шенелделерiнiң оруу кылдыр ажыглаар соруглага-биле СКИ-ни боттандырарының оруунга кандыгдаа мооидакты болдурбазынче чүткүп турары илдең-дир.

СКИ болуунуң алыс утказының талазы-биле ракеталарга удур камгалал дугайында керээнiң алыс утказынга болгаш ужур-дузазынга кедергей чөрүшкек болуп турар. Стратегтиг боо-чепсектерiнiң санын кызырары-биле чергелештир, ракеталарга удур камгалалдың керээзин солуур ыдыг чаа керээге ат салырын президент Р. Рейганның Рейкьявикке саналдаанын ап көөрге, үстүнде демдеглеттинген ол кедергей чөрүшкек чорукту Вашингтонуун база билип турары илдең-дир.

Ракеталарга удур камгалал талазы-биле керээге СКИ дүгжүп турар дээр чугаалар — ол дээрге барымдаазы, үндезини чок бадыткаашкын-дыр. Ракеталарга удур камгалалдың системаларын азы космоска тургузар оларының кезектерiн, ук системалар азы оларның кезектери 1972 чылдың керээзин чарган үеге чедир бар турган физиктиг принциптерге азы физиктиг чаа принциптерге үндезилеттинтеминден хамаарылга чокка оларны бүдүрериң, шенээрiн, калбартып тургузарын ракеталарга удур камгалал талазы-биле керээ хорун турар болгай.

Ракеталарга удур камгалал талазы-биле керээни ооң доду хемчээлинге болгаш күштүг болуп бадылаттынганын ёзугаар чайгылыш чокка сагыырын дээш туржуп турао бис. Кандыг-даа өскерилгелерiн азы өдилгелерiн аңаа киреринге удур туржуп турар бис. Керээни сагыырынга хамаарыштыр соора билишкиннер болгаш болдуунуп болгу дет сезиниишкиннер тыптып келбезин дээш чөпшээреттинген шинчилелдерiнiң кызытаарының нинти билишкинин түгле тодаргайлап, ылавылап болуур турган ийик. Бо талазы-биле болган таварыга бар. Ракеталарга удур камгалал талазы-биле ажыглаттынып турар керээде «Ракеталарга удур камгалалдың сорулгаларынга шенел көргөө» деп сөстүк совет-америк инити билишкинин Политиктиг консультативтиг комиссияга 70 чылдарда-ла дугурушкөн болгаш демдеглеп айтыкан. Ындыг дугуржулга Каттышкан Штаттарның инициативазы-биле киллынган, Совет Эвилели аңаа чөпшээрешкен. Өске айтырыгга— ракеталарга удур камгалалдың космос системаларының талазы-биле «чөпшээрээн шинчилелдер» деп билишкинге хамаарыштыр үстүнде мышкаш, ындыг дугуржулганы кылыры керээге кандыгдаа өскерилгелерiн киирериң негевейн турар болгаш ооң хемчээлинге бүгүн боттанган туруп болур ийик. Ынчалзожок СКИ-ниң программазы Каттышкан Штаттарда хандыр тапталы берген болганда, үстүнде айтыкан ажылдан америк чала ишки-бүгү чылдактар-биле ойталап турар, бистиң бодап турарывысты ёзугаар алырга, ындыг ажыл ол айтырыгны шинтпирлээрiн ийи талаар ажылхерекчи болгаш чогумчалыг көөр болза, ракеталарга удур камгалал талазы-биле керээни үстүле сагыырыкын айтырыгларынга арганы бээр эвес, харын-даа аңаа үлезилээш, халдаашкының стратегтиг боо-чепсектерiн узуткаарынга, ядролуг чепсекти дүжүрериңе хамаарыштыр Рейкьявикке чедип алдыган бот-боттарының билчишкинин боттандырар арганы бээр ийик.

(СЭТА).

Арага ишпес чорук— амыдыралдың негелдези

У Л А М ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң Сут-Хөл район эге организациязының кежигүнiлери районнуң чурттакчылыг суурларынга амыдыралдың арага ишпес хевирiн бадыткап тургузарынче угланган ажылдарны кылып чорудуп турар. Районнуң девискээриниде мыдыг 125 эге организация тургустуунган, төпте үжем тос эге организация бар. Оларның ажыл планы хөй талалыг.

Ажылдап турары коллективинге арага ишпес амыдыралды бадыткап тургузар дээш эгелээшкин үндүрген күш-ажылчы коллективтер бар. Ол коллективтерде кижизидилге ажылын күштелдирген. Салдынган соруганың херек кырында боттаныышкымын олар чедип ап турарлар. Район эмнелгезинiң, күрстрахованиe мисленiлезинiң, «Чөчүк» эсли-садтың болгаш өске-даа чамдык коллективтер ол талазы-биле багай эвес ажылдап турар. Мында эге организациялар ажылының кижизидикчи талазынче улуг кичээнгейни утландырып турар. Ынчангаш оларның ажыл планында солуп түүлдер бар. Араганың хоразын тайылбырлаан «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези», «Арагалаашкынны болдурбаал» деп булуңнарны ол коллективтерде үндүрүп турар. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисед чорудар комиссиялар эш хуу судтары демниг ажылдап, коллективтиң иштинге профилактиктиг хемчеглерiн чорудуп турарлар.

Коллективтерде тургустуунган ол эге организацияларның ажылынга дуза чедирер айтырыг бигай эвес шинтпирлеттинип турар. Эге организацияларның даргаларының семинарын эрттирген. Ооң киржикчилери арага ишпес амыдыралды бүдүрүлгелерге, албан черлериңе бадыткап тургузар дээш ажылды канчаар тургузарын база чугаалашкан. Дуржулга солчуушкуну ажыктыг, өөредилгелиг болган. Район эмнелгезинде болгаш өске-даа коллективтерде тургустуунган эге организацияларның ажылының дуржулгазы солуп болган. Ындыг-даа болза арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелiнiң эге организацияларын тургузар, ооң кежигүнiлерiн көөрдедириниче угландыр алдынып турар талыбло ажылы ам-даа кошкак.

В. МОНГУШ.

А Р А Д О К Т А А В А С

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле демиселди күштелирер дугайында» доктаал үнгенiнден бээр эвээш эвес үе эрткен. Бо үениң иштинде чер-черде партия, совет органнар кадык камгалалының албан черлерiн, хөй-ниити организациялар чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Бо чылдың чартынында безин, республиканың күш-ажылчы коллективтеринге 1400 лекция иомуттуган. Кызыл хоорайга, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды районнарга лекторлар ол талазы-биле эң-не идепкейлиг ажылдаан. Медицина ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң ажылдакчылары амыдыралдың кадык хевирiн пропагандалап, «Кадыкшыл» агитбригадазын ажыглап турар. Бригаданың составында эмчилер, спортчулар киржип турар. «Спорт — ол дээрге кадыкшыл» деп кежээнi Каа-Хем, Тожу, Барыын-Хемчик районнарга, Хову-Аксы суурга спортчуларының көргүзүүлериле эртиргилээн. Партия, профэвилел, комсомол организацияларының толээлери, пропагандистер библиотека ажылы-биле тудуш тарылзаалыг. Кызылдың бүдүрүлгелериниде 70 ажыг көжүп чоруур пунктулар ажылдап, чонга чечен чогаалдарны тараткан. «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези» деп рубрикалыг каталог тускайлаттынган.

Чурттакчылар улусчу университеттерде эвээш эвес киржилгелиг. Бо чылын база арагалаашкынга удур демиселди күштелирериниң болгаш эде тургустуунуушкунуун пропагандазын ол өөредилгеже кимрген. Университеттериниң профильдеринге тааржыштыр программавы немээн. Ак-Довурак, Туран хоорайларда улусчу университеттериниң чанында кадыкшыл факультеттериниң четкизин калбарткан. Ынчалзожок Тес-Хем, Каа-Хем районнарда университеттер ажылын чогуур негелдеге чедир эде тургуспаан. Хову-Аксы суурда «Металлург» Культура бажыңының чанында арагага удур кинолекторий пропаганда ажылын кошкак чоруткан.

Тыва кинопрокат конторазы арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур профилактика пропагандалаарының тодаргай ажылдарын кылып турар. «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези» деп каталогка таарыштыр эртемнептелдиг фильмнериң көргүзүглерiн тематиктиг пропагандалаарын репертуар комиссиязы планнаан. Бо чылдың эртken үелериңде шак ындыг тематиктиг фильмнериңиң экран-хүнү 2 муң ажыг болган.

Аныяктар ортузунга арагалаар чорукка удур янзы-бүрү хевирiнiң ажылдарын чоруптушаан, оларны арага ишпес чоруктуң ёзузунга кижизидиринче СЭКП ТК-ниң докталы онза сагаашты салган болгай. Маңаа профилактика ажылын калбартып, арагалаашкынның хоразының дугайын пропагандалаары чугула. № 1 СПТУ сургууллариы арага ишпес чоруккa кижизидер талазы-биле дүрүмүүң планын ажылдап кылган. «Элээдилер болгаш хоолдуу» деп декторий ай санында ажылдап турар, аңаа кыска фильмнерiн көргүзери чаңчыл болу бергеи. Көдээ профтехучилишеңиң общежитиезинде «Ону кижи бүрүзү билгеи турар ужурлуг» деп стендiнi кылган. Ында РСФСР-ниң Дээдi Советиниң Президиумунуң «Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелирер, араганы кижилериниң боттары кылыр чоруктуң когуи үзер талазы-биле хемчеглер дугайында» Чарлыындан кол пунктуларны чара бижээн. Садыг-кооператив училищезинге «Стакан араганың хоразы» деп тематиктиг кежээни эрттиргеи.

Чырыдыышкын министерствозунуң дыка хөй албан черлериниде сургууллариы арага ишпес чоруктуң ёзузунга кижизидер дугайында «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези» деп каталогка таарыштыр эртемнептелдиг фильмнериңиң көргүзүглерiн тематиктиг пропагандалаарының репертуар комиссиязы планнаан. Бо чылдың эртken үелериңде шак ындыг тематиктиг фильмнериңиң экран-хүнү 2 муң ажыг болган.

Аныяктар ортузунга арагалаар чорукка удур янзы-бүрү хевирiнiң ажылдарын чоруптушаан, оларны арага ишпес чоруктуң ёзузунга кижизидериниче СЭКП ТК-ниң докталы онза сагаашты салган болгай. Маңаа профилактика ажылын калбартып, арагалаашкынның хоразының дугайын пропагандалаары чугула. № 1 СПТУ сургууллариы арага ишпес чоруккa кижизидер талазы-биле дүрүмүүң планын ажылдап кылган. «Элээдилер болгаш хоолдуу» деп декторий ай санында ажылдап турар, аңаа кыска фильмнерiн көргүзери чаңчыл болу бергеи. Көдээ профтехучилишеңиң общежитиезинде «Ону кижи бүрүзү билгеи турар ужурлуг» деп стендiнi кылган. Ында РСФСР-ниң Дээдi Советиниң Президиумунуң «Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелирер, араганы кижилериниң боттары кылыр чоруктуң когуи үзер талазы-биле хемчеглер дугайында» Чарлыындан кол пунктуларны чара бижээн. Садыг-кооператив училищезинге «Стакан араганың хоразы» деп тематиктиг кежээни эрттиргеи.

Чурттакчылар улусчу университеттерде эвээш эвес киржилгелиг. Бо чылын база арагалаашкынга удур демиселди күштелирериниң болгаш эде тургустуунуушкунуун пропагандазын ол өөредилгеже кимрген. Университеттериниң профильдеринге тааржыштыр программавы немээн. Ак-Довурак, Туран хоорайларда улусчу университеттериниң чанында кадыкшыл факультеттериниң четкизин калбарткан. Ынчалзожок Тес-Хем, Каа-Хем районнарда университеттер ажылын чогуур негелдеге чедир эде тургуспаан. Хову-Аксы суурда «Металлург» Культура бажыңының чанында арагага удур кинолекторий пропаганда ажылын кошкак чоруткан.

Тыва кинопрокат конторазы арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур профилактика пропагандалаарының тодаргай ажылдарын кылып турар. «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези» деп каталогка таарыштыр эртемнептелдиг фильмнериңиң көргүзүглерiн тематиктиг пропагандалаарының репертуар комиссиязы планнаан. Бо чылдың эртken үелериңде шак ындыг тематиктиг фильмнериңиң экран-хүнү 2 муң ажыг болган.

Аныяктар ортузунга арагалаар чорукка удур янзы-бүрү хевирiнiң ажылдарын чоруптушаан, оларны арага ишпес чоруктуң ёзузунга кижизидериниче СЭКП ТК-ниң докталы онза сагаашты салган болгай. Маңаа профилактика ажылын калбартып, арагалаашкынның хоразының дугайын пропагандалаары чугула. № 1 СПТУ сургууллариы арага ишпес чоруккa кижизидер талазы-биле дүрүмүүң планын ажылдап кылган. «Элээдилер болгаш хоолдуу» деп декторий ай санында ажылдап турар, аңаа кыска фильмнерiн көргүзери чаңчыл болу бергеи. Көдээ профтехучилишеңиң общежитиезинде «Ону кижи бүрүзү билгеи турар ужурлуг» деп стендiнi кылган. Ында РСФСР-ниң Дээдi Советиниң Президиумунуң «Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелирер, араганы кижилериниң боттары кылыр чоруктуң когуи үзер талазы-биле хемчеглер дугайында» Чарлыындан кол пунктуларны чара бижээн. Садыг-кооператив училищезинге «Стакан араганың хоразы» деп тематиктиг кежээни эрттиргеи.

Чурттакчылар улусчу университеттерде эвээш эвес киржилгелиг. Бо чылын база арагалаашкынга удур демиселди күштелирериниң болгаш эде тургустуунуушкунуун пропагандазын ол өөредилгеже кимрген. Университеттериниң профильдеринге тааржыштыр программавы немээн. Ак-Довурак, Туран хоорайларда улусчу университеттериниң чанында кадыкшыл факультеттериниң четкизин калбарткан. Ынчалзожок Тес-Хем, Каа-Хем районнарда университеттер ажылын чогуур негелдеге чедир эде тургуспаан. Хову-Аксы суурда «Металлург» Культура бажыңының чанында арагага удур кинолекторий пропаганда ажылын кошкак чоруткан.

Тыва кинопрокат конторазы арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур профилактика

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ХАНОЙ. Социалистиг Вьетнамның хөй-ниитизи Ханойнуң педагогика институдунуң 35 чылын калбаа-биле демдеглеп турар. Ол үениң дургузунда аңаа барык-ла 30 муң башкыларны белеткээн. Соолгу чылдарда аку-дуңмалышкы чурттардан — Лаостан болгаш Кампучиядан келген чүс-чүс студентилер институтка өөренип киргеш, дээдi эртемни чедип алганнар. Национал кадрларны белеткээринге чедип алган ачы-хавыязы дээш база юбилейи-биле холбаштыр институт чазактың дээдi шаңналы — Хамаарышпас чорук ордениниң ийиги чертези-биле шаңнаткан.

ВСР-ниң улус өөредилгезиниң системазы улусчу эрге-чагыргының чылдарында бурунгаар аажок улуг базымны кылган. Бижик билбес чорукту долузу-биле узуткап алганынга чурт чоргаарланып болур эргелиг. Республиканың он-он чаа дээдi өөредилге черлери, тускай ортумак өөредилге коллективтери туттуунган. Өөредилге чорудулгазын бүдүрүлгеже чоокшуладыр арганы бээр, кадрлар белеткээринiң ажыктыын бедидер иниити билиг болгаш дээдi школаның бүгү иниити реформазы амгы үеде республикада доостуй турар.

Совет Эвилели Вьетнамга өөредилге системазын хөгжүдеринге улуг дузаны чедирип турар. ВСР-де ажылдап турар совет башкылар боттарының вьетнам өөнүктеринге билинип болгаш дуржулгазын дамчыдып, студентилерни өөредиринге идепкейлиг киржип турарлар. ССРЭ-ниң болгаш дем каттыжылгазының өске-даа социалистиг чурттарының дээдi өөредилге черлеринге дипломнуг тускай эртемниглерниң хөй кезии белеткеттинген.

ВАРШАВА. Хоорайның чиик автомобильдер бүдүрер заводундан ийи миллион «Полонез» үнген. Бүдүрүлгеде кол адыр болур коллектив баймырланчыг ийи болуушкуну — ийи миллион машинаны бүдүргенiн болгаш заводтуң 35 чылың демдеглээн. Совет «Победаның» базазынга үндезилеп бүдүрген чиик автомобильдиң улусчу Польшага баштайгы моделiниң — «Варшавaның» үндүрүлгези-биле холбашкан митингиниң хоочунар ам-даа утпаан. Бүдүрүлгениң тургустуунун келгенiнiң үезинде нарын бүдүрүлгени кылып алырынга улуг дузаны совет тускай эртемниглер чедирген. Ынчан заводтан чылдың-на 20 муң автомашина үнүп турган. Ам ол көргүзүт ооң он катап улгаткан. «Полонезтериниң» ет-бүлезинге удавас база бир чаа модель— «1.6 МР-87» немежир. Ол дыка чаартkан шимчедикчылыг болур.

СОФИЯ. Дунай чоогунда Видин хоорайда гипс болбаазырадып кылыр ийи улуг заводтуң тудуу калбага бергеи. Тудугга болгаш өске-даа адырларга ажыглаар үнелиг бо материалдың чурттa чаңгыс-ла бар черi ол болуп турар. Бо беш чылда ооң бүдүрүлгезiн бүдүн чартык катап көвүдедирiн планнаан.

БУДАПЕШТ. Амгы үеде өөредилгениң методиказын болгаш техниктиг чепсектерiн шиңгээдип алырын идепкейжидериниң айтырыгларын Солымок дээр венгр хоорайга болуп эрткен башкыларның республика конференциязының чугаалажып көргеи айтырыы болгаи. Электрон-саналга техниказының үндезиннери өөредилге чорудулгазынга эртеминиң амгы үеде шапкын хөгжүлдезiниң байдалдарында чугула черии ээлээр ужурлуун конференциягa демдеглээн. Бо угланышкын талазы-биле бөгүн чуртта хөй ажылдар кылдыгаи. Амгы үеде венгр школаларның хөй кезиинде өөредилге компьютерлери бар болуп турар. Школа өөредилгезiниң системазын бо беш чылдың иштинде электрон-саналга техниказының чепсектери-биле хандырарыбиле 30 миллион ажыг форинакшаны үндүрер.

(СЭТА).

АКШ НАРКОТИКТИГ ДЕМБЭЭРЕЛДЕ

ЧУРУКТА: Нью-Йоркта наркоманиның «эмнениң» турары.

СЭТА-ның фотохроникazы.

МУРНУУ АФРИКАДА КҮЧҮЛЭЭШКИН

ХАРАРЕ. Дурбаңга эрткен профэвилел хуралының киржикчилериниң расписчи Мурнуу-Африка Республиканың полициязы-биле үскүлешкенiниң түңнелинде бир кижи өлүрткен, он ийи кижи балыглаткан. Металлистериниң профэвилелiниң каш чүс кежигүннери болгаш харылзашкак профессияларның ажылчыннары хоорай стадионундан үнүп бар чыдырда, шаажылакчылар оларже халдап келгеи. Каргыс шагдаалар карак чажы төгүлдүрер газты болгаш боо-чепсекти ажыглаваннар. Оларның бир автомобили африканнарның кырындыва хоме халды бергеи.

Профэвилелдиң Йоханнесбургка тараткан медеглединде каргыс шагдаалар хуралдың киржикчилерiнiң кандыг-даа чылдагаан чокка халдаан деп демдеглээн. Чүртта каргыс шагдаалардың талазындан шак мындыг кижизиг эвес кеземчелер ажыглаттынып турар болганда, бис демиселивисти ам-даа үргүлчүлээр бис деп документте айыттынган.

Чазактың информация бюрозунуң медегледi турары-биле алырга, апартеид бүргээн күрүнениң өске-даа чүрттакчы чонуут черлериңе каргыс шагдаалар биле африканнарның арасында үскүлежиишкиннер болган. Йоханнесбург чанында Соуэто суурга хоорлонез» үнгеи. Бүдүрүлгеде кол адыр болур коллектив баймырланчыг ийи болуушкуну — ийи миллион машинаны бүдүргенiн болгаш заводтуң 35 чылың демдеглээн. Совет «Победаның» базазынга үндезилеп бүдүрген чиик автомобильдиң улусчу Польшага баштайгы моделiниң — «Варшавaның» үндүрүлгези-биле холбашкан митингиниң хоочунар ам-даа утпаан. Бүдүрүлгениң тургустуунун келгенiнiң үезинде нарын бүдүрүлгени кылып алырынга улуг дузаны совет тускай эртемниглер чедирген. Ынчан заводтан чылдың-на 20 муң автомашина үнүп турган. Ам ол көргүзүт ооң он катап улгаткан. «Полонезтериниң» ет-бүлезинге удавас база бир чаа модель— «1.6 МР-87» немежир. Ол дыка чаартkан шимчедикчылыг болур.

СОФИЯ. Дунай чоогунда Видин хоорайда гипс болбаазырадып кылыр ийи улуг заводтуң тудуу калбага бергеи. Тудугга болгаш өске-даа адырларга ажыглаар үнелиг бо материалдың чурттa чаңгыс-ла бар черi ол болуп турар. Бо беш чылда ооң бүдүрүлгезiн бүдүн чартык катап көвүдедирiн планнаан.

БУДАПЕШТ. Амгы үеде өөредилгениң методиказын болгаш техниктиг чепсектерiн шиңгээдип алырын идепкейжидериниң айтырыгларын Солымок дээр венгр хоорайга болуп эрткен башкыларның республика конференциязының чугаалажып көргеи айтырыы болгаи. Электрон-саналга техниказының үндезиннери өөредилге чорудулгазынга эртеминиң амгы үеде шапкын хөгжүлдезiниң байдалдарында чугула черии ээлээр ужурлуун конференциягa демдеглээн. Бо угланышкын талазы-биле бөгүн чуртта хөй ажылдар кылдыгаи. Амгы үеде венгр школаларның хөй кезиинде өөредилге компьютерлери бар болуп турар. Школа өөредилгезiниң системазын бо беш чылдың иштинде электрон-саналга техниказының чепсектери-биле хандырарыбиле 30 миллион ажыг форинакшаны үндүрер.

(СЭТА).

ПРОФЕССОР ДЮРР ДЕТКИП ТУРАР

Профессор Ханс-Петер Дюрр ГФР-де Макс Планк аттыг физика болгаш астрофизика институдунуң директору. Эртем болуктеринде улуг ат-алдарлыг, ёдүүтkелдиг киши. Сураглыг эртемден-биле ПМА-ның Боңда тускай корреспондентизи Юрий Черваков беседалашкан.

— Ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерiн хорууру бөгүнде чүге ээн чугула боон турарыл?

— Бис боо-чепсекти дүжүрерiнге чедирип болуру оруктуу тывар ужурлуг бис. Боо-чепсектерiн эндере бүдүрүп турарының чылдагаанынарының бирээзи болза, кайы-даа тала өскезинден сестип турары болуур. Ындыг чорук өске тала чүгле хөй боо-чепсектиниде эвес, а харын боо-чепсээ артык сайзырангай боон чадавазымдан база боон турар. Ынчангаш боо-чепсекти эндере бүдүрери улам-на сайзырангайынче ханылап, ооң төнчүзү чок шыкаш боон турар. А ядролуг чазылдырышкынынарның бүгү хевирлерiн хорууру чаа боо-чепсекти чогаадып тургузарын болдурбазынга боттуг арганы тургузуп, ооң шынар талазы-биле сайзырангайжырын болдурбайн барып болуур. Ядролуг чепсектиң чаа хевирiн чогаадып кылып алыксап турарлар шенелделерге үндезилеп күзээнiн чедип алганын азы ам-даа немей ажылдаар үжурлуун билип ап болур. Ынчангаш атомнуг полигонларга бүгү шенелделерiн соксадыры богүнде ам эргежок чугула чүүл ол. Ынчалбас болза чоокку келир үеде безип ядролуг кезектерге үндезилеттинген боо-чепсектерiниң шынар талазы-биле чаа хевирлерiниң тыптып кээрiниң херечизи болуп болур бис. Моны чугаалап тура, аңаа боо-чепсектерiнiң дыка ылгалбас, улуг эвес хемчээлдиг база күүзүлүг (бир килотонна безин четпес) тактиктиг атомнуг чепсек дугайында саналдаарывыс ол. Ону «миниуксе» деп адап алган. Ол тыптып кээр болза, ядролуг дайынның өөскүүрүнүң аймалы дыка улгадыр. Ядролуг боо-чепсекти - сайзырангайжыдары ядролуг шенелделерiни уламчылап турда болдунуп болур. Бир эвес оларны ам соксатпас болза, ам барынга үшкү салгалдың атомнуг боо-чепсектери немежил эгелээр. Ооң онзагай шынары болза, ядролуг частымшкынның энергиязы тускай шилип алтан угланышкын-биле мөөңнелдинг үгдаттынары болур. Ол сорулгага СКИ-ниң шугуму-биле ажылдап кылдынып турар рентгенниг лазерлер кончуг таарыжыр. Ол бүгүнүү боттандыра бээр чүве болза. Чөөн чүк биле Барыын чүктүң аразында тургустуунган стратегтиг деп чоруктуң ескерлiринге чедирип болур. Атомнуг узуткаашкынның чаа чепсек-херекселдерiн ажылдап кылырын бөгүнде соксадып шыдавас болзувусса, ядролуг дайын, кижи төрелгетен оны күзевейн турдала, кыптыгып үнүп кээр апаар. Ядролуг бүгү чазылдырышкынардан шуут-ла чоокку үеде ойталаары—боо-чепсектерiн иниткзи-биле эндере бүдүрерiн соксадырының эң дээштиг аргазы ол боол турар.

— Совет Эвилели контроль талазы-биле оон-даа ханы кылдыр үлээп көөрүмге белен. «Руде право» солуига интервьюзунга Михаил Сергеевич Горбачев мынча дээн: «Шенелделерiн соксадырыга контрольдуң тус-тус чуртка чагыртпас делегей чергелиг четкизин тургузарының дугайын бодап болгай». Маңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?.

— Ол дээрге, амгы үеде ёзулуг-ла херек чүве ол-дур. Чазылдырышкын кылдынган, кылдынмаанын билдинмейн баар деп бадыткаксаң турар кижилер мегелеп турарын боттары-ла билирлер. Ындыг чугаанны америк президентдаа чугаалаан болза, ол мындыг. Чүге дээрге, АКШ-тың эртемденiнериңе контроль талазы-биле шинтпирлеттинмес айтырыг турбас деп билир мен. «Ындыг болзажок, шенелделерiни соксадырын олар бодавайн турар хире. Шенелделерiни соксадыры дээрге АКШ-тың национал эрге-ажыктарынга дүүшпес, чүге дээрге ядролуг бар курлавырларны шенээр арганы чок болдура бээр деп чугаалап турар. Ынчалзожок совет мораторийге америк администрацияның каттыжар хөөнү чогуунуң чылдагаанын шуут өске — ол СКИ программазының талазы-биле чаа боо-чепсекти ажылдап кылыры-биле холбашкан деп чүве кижи бүрүзүнге чажыт эвес.

— Ындыг чүве болганда, олар СКИ талазы-биле кандыг-ла-бир тодаргай түңнелдерни чедип албаанда америк чазак-биле ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында чугаа херээ чок бе?

— СКИ талазы-биле чоокку чылдарда тодаргай төнчү түңнелдер чедип алдыныптар деп бодавайн турар мен. Ынчангаш АКШ-та ким-бир кижи ядролуг шенелделерни соксадырының талазы-биле бодувуң туружун ядролуг частымшкынның рентгенниг лазерни тургузары-биле холбаксап турар болза, ооң ол бодалы сарыыл чок чүве-дир. Политика талазы-биле алыр-га, ядролуг шенелделерни соксадыры Совет Эвилели бүгү делегейде кайы хире улуг деткимчеңи ап турары-биле дыка бүзүрелдиг кестүп, американнарны дүвүредип турар. «Ооң харазы-биле АКШ-тың контрези болгаш сеңдады боо-чепсектиң дүжүрериниң болгаш контрольдуң айтырыгларының талазы-биле сайзырангайжыдарын болдурбас кылыр. Ынчангаш ийиги базымга — ядролуг курлавырларны сан талазы-биле кызырарынга эки арга тургустуунуп болур ийик. Ынчалзожок американнар СКИ-ден ойталавас болза, биргидаа, ийиги-даа базым кылдынмас. «Стратегтиг камгалал инициативазы» дээрге шегледип турар чүүл, ынчангаш ону бүзүрежилгениң кезээ болур деп тайылбырлаарын кызыдып турар. Шуут хоозун тайылбыр-дыр, чүге дээрге СКИ удурлашкчының ракеталарынган чүс хуу кампгалалды кажан-даа тургузуп шыдавас. Ындыг болганда, кандыг бүзүрежилге дугайында чугаа турар боор? Кол-ла чүве болза, ракеталарга удур космоска тургузар системаларны ажылдап кылырындан ойталаары-дыр. Ынчан моонкиеттинген бар боо-чепсекти кызырарынче кирип болур. Амгы үеде Барыын чүкте совет ракеталарны 50 хуу кызырарының дугайында чугаалап турар-дыр. Ынчаиган болза хөлчок эки ийик. Ынчалзожок мээң бодап турарым-биле, бөштайгы дээрезинде 10 хуу кызырары, ооң база 10, ооң база ол хире дээш барганы дээрге, боттуг ийик. Ону боттандырарынга Чөөн чүк биле Барыын чүктүң аразында ёзулуг-ла бижыг бүзүрежилге херек ийик. Маңаа бистиң кижи бүрүзүнүң салдар чедирери дыка-ла эргежок чугула. Ийи кижиниң аразында бүзүрежилге кады кылып турар төлевилелдериниң, кайы-кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдың үезинде эң-не бижыгар деп чүвеге дуржулгага бүзүрээн мен. Ниити сорулга чоокчулаштырып турар. Женева ужуражыышкынының үезинде президент Рейган Чиңгине секретарь Горбачевка мынча дээн деп чугаа бар: «Дээрги Чиңгине секретарь, бир эвес бисче өскээртен, космостан суг айыыл кыжанып турган болза, бис ынчан дүрген болгаш белеп дутуржуп аптар чадавас турган боор бис». Кижи төрелгетенге дашкаартан эвес, а ишкээртен-даа кыжанып турар айыылдар чок бе? Агаар-бойдустуң айтырыглары, эмергетика болгаш өске-даа талаар-биле шинтпирлээр айтырыглар чок бе? Ол бүгүнү Чөөн чүктүң болгаш Барыын чүктүң каттышкан күжениишкиннери-биле чедиишкиниг шинтпирлеп болгай. Күжениишкиннеривисти маңаа чүге кадыл шыдавас бис? Хенээг кезиккигештерiнiң шинчилелдериниде, космосту шинчээдиринге кады ажылдажылганы дыр-дыр. Экономиктиг харылзааларны быжыглавышаан, кады ажылдажылганы ангыланы адырларга чүге улам килбартып болбас деп? Ол бүгү түңнелинде барып боо-чепсекти дүжүрериниге чедирер бүзүрежилгени бербес бе? **(ПМА).**

Боин.

«Театр — уругларга» деп неделя

Бо хүнде республиканың «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг хөгжүм-шин театрынче бичии уруглар шуужуп-ла турар. Оларның «Театр — уругларга болгаш элээдилерге» деп Бүгү-эвилелдиң VII болгаш Бүгү-россияның XIII неделязының шилилерин барып, көрүп турары ол.

Кызыл хоорайның уруглары ноябрь 28-да база эртенги шактарда Александр Сергеевич Пушкининиң «Балыкчы болгаш балык дугайында тоолун» көргеннер.

Кызыл хоорайның бичии чаштары ол тоолда болуушкунарны көргүзүп турар ролдарны ойнаан артистерни аажок магадап, сонуургааннар. Балыкчы ашактың кадайы алдын балыктың хуулгаазын ачы-дузазы-биле бай, чоргаар, каас-чараш хептиг кадын болу бээр. Кырган ашаандан ооң негелдезин улгадыр. Балыкчы ашак далайга баргаш, алдын балыкты база катап кыйгырып ап, кадайының негелдезин чугаалаар. «Далай ээзи алдын балык болүйн» дидир дээрге, алдын балык ажыма бээр. Ажыганхорадаан алдын биилек дангына апарган кадайны катап ядыы вадай кылдыр хуулдуруптар. Бичии көрүкчүлерге ол болуушкунарны артистер чедимчелиг дамчытканнар.

Ооң соонда бичии чапсар соонда, уруглар «Лама болгаш ооң ажылчыны Балда дугайында тоолду» көргеннер. Лама базаардан хөлечик кылып алыр кижизин дилеп чоруур. Анаа ажылчын Балда таваржып кээр. Ол ядыы ажылчын ламага хөлечиктей берген. Ламаның аалының бүгү-ле кылыр ажылын од кара часкаан күүседип келген. Көк далай иштинде чурттап турар азаалар ламага үндүрүг телевээн. Балда далайны булгап тургаш, азаларны кыйгырып экелгеш, төлээр үндүрүгүң ап шыдаптар. Бай ламаның Балдадан аажок коргун турарын уруглар аскерип, билип турарлар. Чүге дээрге Лама хөлечикке хөй болгаш берге даалгаларны берген. Балда ооң шуптузун ак сеткилдиг күүсеткен болгай. Балда оске хөлечик көрү-биле демнежип, ламаның бажын дозуп, бир дугаарында хаваандыве согуурга, лама дүндүкке барып үзер.

Көргүзүлгелер соолунде, артистер сценаже үнүп келгеннер. Тоолдарда ролдарны кымнар күүсетиннин уруглар билип алыр. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Марьям Рамазанова бичии чаштарга бижип алган шулүктерни база чугаалап берген.

ЧУРУКТАРДА: ядыы балыкчының кадайының дангына болу бергени, балыкчы дугайында тоолдан көргүзүг; бичии көрүкчүлер; артистерни уругларга таныштырып турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ сөзү, фотолары.

ХАМААРЫЛГА БОЛГАШ ТҮҢНЕЛДЕР

Школа реформазы

Сүт-Хөл районуң төвүнден ырак эвесте, 8 хире километр черле Бора-Тайга ортумак школазы туруп турар. Даштыңдан, иштиндеи-даа көөрге, республикада мындыг школалар кайы хөй. Өскээртен келген кижи школаның херимниң иштиге кире бергеш, ооң девискээриниң арыг-силиин, шарбын-аштап каанының аянның дораан эскерер. Башкылар, школачылар ол ажыктыг ажылды график бүгаар үргүлчү чорудуп турары оорган-да илдең.

Интернатта чурттап турар өөреникчилериң хандырылгазы, өөредилгези, класстан дашкаар кижизидилгези, анаа хаара туттуниганы өрээлдериниң арыг-силиминден, лениинчи өрээлден, шимелде-дериишкиниден чайгаар билдиниң кээр.

Бора-Тайга школазында өөредилгениң эки дериттинген 17 кабинеди ажыллап турар. Башкылар уруглариың өөредилгезин шынаржыдар талазы-биле шудургу ажылдаанар. Шынап-ла, кабинеттерни программага дүүштүр шимелдерип, четчир саанныг дидактиктиг материалдарны белеткээн. Ылаңгыя орус, тыва дылдар, математика, физика, төөгү, география, шеригжидилге болгаш өске-даа кабинеттерден карак-биле бүзүреп көрдүүс.

Бора-Тайганың башкылар коллективиниң кежигүн бүрүзү хамаарышкан участоктарын чогаадыкчы ёзу-биле харылзап турар. Хөй-ниити даандырган ажылдарны тоомчага ап, ону үнелеп күүседири мырыкай чаңчыл болган. Башкылар районуң школаларынга барып, оларда чедишкинниг шиитпирлеттиниң турар ишзы-бүрү кижизидилгелиг ажылдарны боттарының ажыл практиказынга билдиглиг боттандырын турар. Даандырган ажылды ой-шаанда эки күүседип турарындан ацгыда, ону харын кандыг-ла-бир арга-биле шынаржыдып, улам сайзыраңгайжыларын орлалдажып турарлар.

Школаның ажылында база бир солуи чүве болза, башкыларның чурттаар оран-савазын ой-шаанда сеяген, одаар ыяш-хөмүрүн сөөртүп берип турары болур, ылаңгыя-келзе чогуур аныяк башкыларга бажыңнарны ыяк септеп белеткээш, олар келирге, өөрүнүүр уткун алыр.

Республика школаларының хөй иҥурүзүнде пионерлер өрээли бичии, даклыш болуруи эскерер бис. А Бора-Тайгада индыг эвес. Пионерлер өрээли улуг, делгем. Анаа комсомол, пионер ажылын катай эрттирер. Школачыларның сагылга-чуруму, идепкейи бедик деңнелге бооп турары моортан база хамаарыжыр дээрин билдингир.

Школа библиотеканың ажылы база солуи. Бир пенеи чогаалдарны, методиктиг литератураларны, солуиларны, өөредилге номнарын класстар, бөлүктер ааны-биле тавыштыр салган. Номчукчуларның саны доктаамал өөүп турар, чаа номнарның деңгелгези доктаамал бооп турар, профуглавышкын талазы-биле ажылды, эртем-практиктиг конференцияларны организастап эрттирип турар.

Школаның чазанылга, слесарь мастерскаязының бажыңы бичии, эрги-даа болза дүүжулгалыг башкы Маржымал Очурович Ондарның удуртулгазы-биле кичээлдер солуп эртип турар. Дериг-херекселдерни өөреникчи санынга четчир кылдыр хандырганы аңаа чедимчелиг ажылдаарынга улуг дузалыг болган. Ыяш, демир материалларны программа ааны-биле четчелеер.

Школада төөгү музейи база ажылдап турар. Ооң дериг-шимелдезин үргүлүү немеп, өскертип турар. Класстар ааны-биле экскурсияларны үстүкү класстар өөреникчилери боттары организастап турары школада чедип алдынган. Музей республиканың школалары-биле болгаш өске-даа черлер-биле моон соңгаар харылзажарын планнап, ол ажылды чоруда берген. Бодунуң ажыл-чорудулгазын шынаржыдып, доктаамал ажылдан чоруурларга класстан дашкаар ажылдар организастыры Алексей Алдын-оолович Ховалыг, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы, төөгүүчү Александра Борисовна Сарыглар, директорнуң орлакчызы Зоя Хөөлүр-ооловна Сарыглар, эге классе башкызы Аязат Сүгеевна Кечил-сол болгаш өске-даа хөй-хөй башкылар хамаарыжыр.

Школада организастаттынган буфет-садыг планын үргүлүү ажыр күүседип турар. Үстүнде айыттынган чедимчиккинер-биле холбаштыр демдеглезе чогуур чүве болза, шимчеп турар модель, макеттерни, электри-биле ажылдаар көргүзүг материалдарын чогаадып кылын, өөреникчилерниң чаартыкчы болгаш чогаадыкчы чорууп сайзыраар дээш кызымаккай ажылдаары негеттинип турар.

М. ДАМДЫНЧАП.

КӨДЭЭ ЧОГААЛЧЫ НИНА СЕМЁНОВА

Проза болгаш шин бижиичизи Нина Семёнова талантылыглар чурту Смоленск областка төрүттүнген, анда чурттап, ажылдап чоруур. Ооң «Дугуйлуг суут» деп шинзи чогаалчының ат-алдарын алгыткан, ону Москваның Моссовет аттыг театрынга болгаш бистиң чуртувустуң 100 театрынга база дашткыга тургускан.

Нина-Семёнова аныяксыг, чазык. Ол Костинское дээр бичии суурда элээн каш чыл чурттай берген. Ол — ээвирепп бар чыдар суур. Чүү дээр бооп, индыг дол четпейн турар, куруглап бар чыдар суурлар улам-на көвүдеп орар, хойудавгыс. А мында «Заря» колхоз Смоленщинада эки дээн беш эвес-даа болза, он ажылагыйларның санында кирип турар. Ооң даргазы Александр Игнатенковка колхозка кирип алырының дугайында бил-диришкиннер мырыкай эргетпкчок кээр. Ойталаар ужурга таваржыр — ажылдакчылар ында четчир.

Нина Семёнова колхоз херектериниң дугайын эки билир, ол дугайын салдыкпас чугаалаар.

— Колхозчуларның ортумак назыны — 30. Дарганың бодуну база ооң шоолуг-ла көвүдевес. Колхозчулар эки чурттап турарлар. Төп суурда ийи кат бажыңнар колдаан. Ортумак школа, Культура бажыңы, дискотека, күш-культура комплекизи. Көрбес сиңер бе, культура талазы-биле база багай эвес. База бир чугула чүүлдү немеп каайн: «Заря» шуут элээр колхоз. Элээн каш чыл иштинде кымдаа арага амзавааи. Дарга бодуң дамзы дет-даа амзавас, кижилерни арагадан чарып ап шыдаан.

— Силериниң «Саша дарганың чажыт бачыды» деп шин-черниң маадырының овур-хевирин «Заряның» амгы дарга-зындан үлегерлээн эвес бе?

— Чок, мурнундагы даргадан. «Заря» аас-кежиктиг, эки даргаларга таваржыр. Амгы дарга келгенде-ле ажыл-агыйгы шыырак тургаи.

— Көдээде мозу-шынар айтырыгларындан кандыг чүүл сиңерни дүвүредип турарыл?

— Черге ынак болуруи кижилерге каичап эгидеря...

Нина Семёновааның идеалы— бойдусаа чок, ону эргим көөр, ажылгыр, буянныг сеткилдиг кижи. Чижээ, ооң суурда таныжы Валентин ышкаш. Ол мурнунда тракторист чорааи. Валентин Семёновааның садыына «чүнар-бажың» тудуп берген, ийи соңгалыг ол чараш бажыңчыгаш чогаалчымның кабинединде апарган.

— Ажыл дээш акша бээримге Валентин албаставаш туруп берген, эвреижп тургаш, арай деп берген болбазыңмен бе — деп, чогаалчы чугаалап орду. — Ол кижиниң ажылдаарын көөрге оиза-ла. Акша дээш эвес, ажылдың кылган чүвезиниң боду дээш инженир кижи. Ёзулуг аас-кежиктиг кижи ол-дур..

«Чүнар-бажың» Семёнованың ажылдаар-даа, дыштаныр-даа черн ол. Ол анаа «Солуи-чугаа» деп сценарийин бижээн. Ону «Мосфильм» хүлээп алган, ынчалза-даа ол ону база катап эде кылып орган ыны көрдүм—сескп удаа!

«Солуи-чугаанын» маадыры Малаша база индыг хевирикн кижизин. Ол база аас-кежиктиг. Ол өскелер база аас-кежиктиг болзуи деп көрел турар, ынчалзажок чогум аас-кежик деп чүл дээрзин оларның чамдыктары орта-ла билбес. Кедир үедеги фильм — лириктиг комедия. Чаа эгелеп чоруур ийи режиссёр — сураглыг кинооператёр Георгий Бурков, оператор чораан Герман Лавров ону «Мосфильмде» тыртырып эгелээннер. Ооң болушкылыгын

Библиотека им. А. С. Пушкина

Бүтү чуртарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 29 суббота № 277 (13277)

1925 чылда үдезилеттингеден. Өртээ 3 көпеек.

СОВЕТ УДУРТУКЧУНУҢ ДЕЛИДЕН ТӨРЭЭН ЧУРТУНЧЕ ЧОРУПКАНЫ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның тускай корр.) СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ноябрь 28-те Делиден Москваже чорупкан. Республиканың Премьер - Министри Р. Гандиниң болгаш чурттуң чазаанның чалаанын сүзүгээр ол Индиягa айбанның найыралдыг аян-чоруун кылып барган турган.

Оон чурттап турган чергиден хүндүлүг таңчыларга үдедип алган автомашиналар аэродромче шуужуп чорда орда, индий найысылалдың түс-түс муң чурттанчылары М. С. Горбачевка байыр чедирип турган. Совет удурткучуну болгаш оон кадайын Р. Ганди кадайы-биле кады Палам аэродромга самолёт чанында көрээ үдээн.

Үдээшкиниге Индияның чазаанның кежигүнери, парламентарийлер, политиктиг болгаш хей-шинти көскү ажылдакчылар, хөреңгитен болукчуларның төлөөлекчилери киришкен. Үдеп тургаларының арызында СССР-ниң Индиядa элчизин В. Н. Рыков болган Индияның СССР-де элчизин Т. Н. Кауль база турган.

Индияже Совет Эвилелинден парламент делегациязының доктаамал үдезиглеттингеден делегацияларының мыдыг делегацияларының Совет Эвилелинге барып турарының фактызы мында, Индияның парламентизиниг олуржуп турарларга, онза сеткил ханышкының болдуруп турар. Ындыг солчуушкуннар бистиң улустарывыстың аразында найыралдың харылзааларын быжыглап, бот-боттарывыстың социал-политиктиг тургузуусту дугайында билигле-биле бисти байылып турар.

Ниитизи-биле бүдүүге алырга, индий-совет экономиктиг кады ажылдажыгга кончуг ковар болгаш оттуңуп болур чогаадыг болур. Оң кады ажылдажылга бот-боттарын хүндүлежириниң принциптеринге үндезилеттингеден болгаш кандыг-даа дегедээлер-биле холбаштаан деп, оралакты президент медегдээн.

1971 чылда ийи чурттуң башкыларывыс быжыг болзун дээр болза, оларга тайбың херек, бир эвес тайбының туду бүлүү-бүрүн турзун дээр болзо, башкының быжыглаттыкган бүтү кежектерин бистер быжыы-биле тудар ужурлуг бис.

Индия—каяа-даа каттышпазының шимчэшкинниң хүлээп көрүүнген баштыкнарының бирээзи, ол оон эртеш—делегей ниитилежилгезиниң ат-алдарлыг кежигүнү боон турар.

Оон ужурундан делегейниң улуг күрүнээи болур Индияның болгаш делегей херектериге боттуг чоруктуң денгелин бедидерин күзээр ескелдээ күрүнелериниң хей иезизиниң адынга чамдык бодалдарны каяа ялгелиргин күзеп, курар бис.

Бирээде. Кижилериниң амытыныга айылдың бүтүнити болу бергеин, бот-боттарының аразында харылзаа-холбааны болгаш бот-боттарының аразынга харысалганы биле чорук кижи бүрүзүге амыдыралды чүгүлээ апаргаи ядролуг чүс чылда, каяа-даа каттышпазының шимчэшкинии, Африканың чаңгыс эп организациязы, Мурнуу Азияның девискээринге кады ажылдажылганың ассоциациязы дээш мышкап, ескелдээ мындыг улустар аразының институттарының болгаш организациялырының ужур-дузазы улам улгадып турар. Мындыг бөйдәлдәрдә Каттышкан Нациялар Организациязының ажыл-чорудулгазының оон-даа улут ужур-дузалыг апаары билдингир болбайн аан.

Сөөлгү үеде күрүнелериниң ниитилежилгези калбырган, быжыккан база дуржулгалыг болу бергеи тускай догуиаан күрүнелериниң КНО-да үнү дыпсыг болгаш кымдаадаа хамаарышпас болу бергеи, оларга чүү дээш база канчаар бадылаарын албадавырының орадажышкынары хей тавырылгада болдунмайн барып турар, а дедетей херектеригге кара туразында ажылдаашкынарын дорт бүрүү шаап турар апаргаи.

(Төнчүзү 2-ги арыда).

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕИ

Ноябрь 28-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Делиден Москваже эмп келгеи, ол Индияның Премьер-Министри Р. Гандиниң болгаш индий чазактың чалаану-биле аңаа чораан.

М. С. Горбачев-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. М. Каменцев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. С. Черняев, ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң Кол штабының начальныгы — ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы С. Ф. Ахромеев, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Ю. М. Воронцов олар база чорупкан.

Аэродромга ийи чурттарның Күрүне тударын аскан, ужуу үнер шөлге чеңсектиг күштериниң үш кезиглериниң хүндүлел таңнымалын тыскаган.

Оркестр ССРЭ-ниң болгаш Индияның Күрүне гимиперии ауттескен.

М. С. Горбачев индий дайынчыларының — чалаг шеригглериниң, ужудукчуларның болгаш далайжымдарның чыскаалының базы-биле эрткен. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга хүндүлел таңнымалының начальныгга рапорт берген.

Совет авиалайнер Москваже үлаады ужуткан.

М. С. Горбачев-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. М. Каменцев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. С. Черняев, ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң Кол штабының начальныгы — ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы С. Ф. Ахромеев, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Ю. М. Воронцов олар база чорупкан.

• • •

АЗИЯНЫҢ БЫЖЫГ ТУРУШТУГ БОЛГАШ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУ—БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

ИНДИЯНЫҢ ПАРЛАМЕНТАРИЙЛЕРИ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Хүндүлүг дээрги оралакчы президент!

Хүндүлүг Премьер-Министр!

Хүндүлүг дээрги спикер!

Парламентиниң хүндүлүг кежигүнүери!

Индияның ком ийдиригден чүве чугаалаар алдарны меңээ берген-дир силер. Джавахарлал Неруну, Индира Гандиян болгаш индий улустуң сонгааны ескелдээ улуг удурткучуларыны бо индир билир.

Тайбыңның болгаш күүлсел кылбазының хей он чылдарда маңаа дыңналып турар бергээн чүртүүн боду-биле, оон бурунгу чонуның философиязы-биле тулуп кылдыр кижи төрелгетеңниң медереливде билдиңнип турар.

Силериниң чүртүүларың миллион-миллион хамаатыларының бодалы болгаш күзел-соруу-биле делегейни холбаштырбышаан, ону бистиң кайчаар көрүп турарывыска хамаарыштыр санал-оналды бодумнуң Ада-чүртүмнүң өмүнээзинден силериң-биле маңаа солчуужар бодаан ийик мен.

Бистиң ийи улустарывыска бир дөмей эргим үнелиг чүүлдүү дугайында, оларны бир дөмей дүүгеднп турар чүүлдерниң дугайында чугаалаар мен. Олар, бистиң улуг ийи нацияларывыс, кижи төрелгетеңниң эвээл эвес кезии болганда, бо индирден чугаалаан чүүл чүгле Индияга дың-малыр эвес дээрзиге бүзүрээрии күзээн ийик мен.

СССР-ниң болгаш Индияның дем каттыштырган төделиишкиниери болгаш кады ажылдажылгаы делегей политиказының улуг фактору болуп, делегей харылзааларының системавыга тургузукчу рольду күүседип турар.

Амгы үениң ком айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш улуг Индияның туруштарының чоогу, тайбыңга болгаш дең эргелиг кады ажылдажылгага, чепсегленишкинии дүжүрииниң база ядролуг дайынны болдурбазының херээнге олардың берээнгеин маргылдаа чок ылаштыр.

Черниң улустарын ядролуг узуткаашкын халавындан камгалап алыр дээш, албадаашкының болгаш күүлсеэшкинии болдурбас, чон бүрүү болуун хөгжүлдезиниң оруун хостуг шилгээл болур делегейге мындыг чүрүм дээш мөгелиглер чок ажылдаарыңга шинтипрлаг чорук кижи төрелгетеңге дүүреннгир амгы үеде бистериңиң кайнызыста-даа бир дөмей бар болуп турары база маргылдаа чок ылаштыр.

Политиктиг чаа бодаашкыны деп бистиң адаа турарывыс чүүлдериниң ишкинден хей чүүлдер, делегей харылзааларының практиказынга бир-ле дугаарында чогум-на Совет Эвилелиниң болгаш Индияның харылзаазынга тыптып келгена меңээ тодаргай билдингир.

Никитаел-политиктиг тургузугга, идеологизда, национал, культура болгаш ескелдээ онзагай чүүлдерде ылгалдар бистиң харылзааларывыска моондак болбайн турары — ескелерге орук айтыр үлегер болуп, онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Бодуунуң национал чоргааралым, бодуунуң үнелиг чүүлдерин болгаш эрге-ажыктарын чон бүрүзү, чурт бүрүзү бижин-даа когаратпайн, ол чүүлдерин кол сорулганы чедип алырынче — кижи төрелгетеңниң ниитн сайзыралын камгалап алырынче амгы үеде угланылырын билир хүлээпелиг.

Бо талазы-биле бистер бир ээл-сеткилдиг бис деп бодайдыр мен. Индий улустуң мерген үлегер созуун маңаа сеткил ханышкыны-биле чугаалап көрейн: «Шынныг чорук өнүктерин сырый каттыштырар». Бистиң үениң шыны, бүгү кижилерге бир дөмей айыыл чок чорук дээш харысалганың дугайында шын бар. Ол шын бистерни кажаттыышкындаа-даа артык сырый каттыштырып турар.

Ядро-космос үезиниң шыны бүгү кижилерни, оларның политиктиг, үзел-бодалдарындан болгаш идеологтуг бүүрээшкиниериңден, кандыг шажын-чүдүлгелиниден болган ескелдээ ылгалдарындан хамаарылга чокка, дириг артарының кижи төрелгетеңге бир дөмей онаашкан айтырыны бодаар, аңаа дүүштүр хөделир ужурлуг деп сагындырып турар.

Шак ол шынныг байдалдан бүзүреллиг чоруузусту тып ап турар бис. Ол шынныг байдал чамдык күрүнелериниң удурткучуларынга амгы үеде ядролуг биллиимейн турарынга үндезилеттингеден салбырларывың удурткучуларын-биле М. С. Горбачев ужурашкан.

Силериниң бо ажы-чоруузуңар ийи чурттарның харылзааларын хөгжүдеринге чугула үелиг болуп турар-дыр деп, М. С. Горбачевка СЭӨН-ниүң даргазы Бала Рам Бхагат чугаалаан. Индия биле Совет Эвилели — шагдан бээр өнүктер. Оларның найыралы бот-бодун билчириңге, дең эргелиг чорукка үндезилеттингеен. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының идип үндүргени тайбың самаддарны бистин чүртүүс бүгү хемчег-биле деткип турар деп, ол демдеглээн. Рейсьянкке дээди денгелге совет-америк ужуражышкынга кылган Силериң дидим эгелекчи самаддарыңарны бис оңза үнелеп турар бис, делегейни ядролуг дайынның халавынче чыган турар ыдык күжүлерге удур делегейниң улустары боттарының шинтипрлаг сөөк чүгаалаан болур болган чугаалаар-даа ужурлуг дээн Силериниң бодалыңар-биле чепшээрежип турар бис, эш Чиңгине секретарь. Силериниң чугаалаан чүүлдериңер — бистиң нарын ядролуг үезинге чаа бодаашкынның, чаа философиянның үлегер-чижүүдүр. Амгы үениң негелделиг айтырыгларын шинтипрлээрин Совет Эвилелиниң канчаар көрүп турарын, совет улустуң амыдыралынга шымарның чаа чаартылгаларын болдуруп турар социал-экономиктиг хөгжүлдезиң айтырыгларын шинтипрлээрииге СЭКП-ниң XXVII съезтизиниң өндүр чаагай эчис сорулгаларын Индияның чону белии-биле үнелеп турар. Совет Эвилели кезээде-ле берге үелерде Индияның талазынга туржуп турарын база-да белии-биле үнелеп турар бис.

Ам дыштыкы күүптер база чаган Индияга удур суглээни кылып, оон национал чаңгыс эвилге болган демократияның четче-бүрүн болурунга кыжаларын-даа ужурлуг дээн Силериниң бодалдарыңар-биле алереп турарыңар-дыр деп, Б. Р. Бхагат онзалап демдеглээн.

Совет Эвилели-биле найыралды индий ниитилелдиң эң ёне янзы-бүрү болуктерин эң ёзугукчуң дээш илереэшкинии кылдыр белии-биле үнелеп турар деп, ИСКН-ниң президент чөвүлелиниң кежигүнү, Совет Эвилели-биле найырал дээш Индияга шимчэшкинииң эң коогун кирижкчилериниң бирээзи В. Р. Кришна Айер чугаалаан. Ийи чурттарның улустарының аразында шагдоогулеп бээр турып келген найыралдың харылзаазы үезиң шенелдезиң тудуп эртикеп болгаш бүгүн практиктиг ажыл-дерекгер-биле бадыткаттынып турар тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында тоогулуг Керээзе быжыглаттыгган.

СЭӨН-ниң чиңгине секретары К. Р. Ганеш, ИСКН-ниң чиңгине секретары Лятто Гхош олар база совет улустуң мыраан-биле алгыш-мактал сөстүг.

Делегейниң айыыл чок чорууңун бүгүнү хаара түткан системазын тургузарывыска идеязынга хамаарыштыр Совет Эвилелиниң болгаш Индияның туружуун дөмейн бисти өөртүп турар. Делегейниң ол концепциязынга магадыллаттынган быжык чорукту болгаш чаа шынарны хандырарының херээнге Делиде декларациязы чаа базым боон турар.

Кайы-даа девискээрде мөсилдежиишкинииң база частын үүп болур айыылыг байдалдарны делегейниң бүгү-ле шинтипрлээрииниң эрге-ажыктарын бөрүмдээлап шинтипрлээрииниң утказы-биле-даа алырга, делегей хуваатгынмас болгаш бүрүнбүдүн оран боон турар. Чүге дээрге Чер бөмбүрзээниң бирле точказында оттуг кыыскы бөмбүрзэкти чара тепсиптер чазылдырышкынны болдурупгуп болур.

Бүгү-ниитиниң тайбың улус бүрүзүнүң бодунуң-на бажыңының эргиниидеи эгелээр. Чогум-на оон ужурунда Азияга деп-лески болгаш айыыл чок чорук Индиягада, Совет Эвилелиге-даа ниити сорулга боон турардыр.

Совет Эвилелиге-даа деп чүвени онзалап айтыксап тур мен. Чүге дээ, Азияның үштүн бирииден хей кезии Совет Эвилелиниң девискээря боон турар, ничаарга бистиң чүртүвүстүң барыын болгаш чөөн кежектерин холбаштырган эң чугула ядлай оруктары Индий океанны таварын эртикеп болгай.

Европага тайбың болгаш Азияга тайбың бистиң политикавыста дөмей утка-шынарлыг боон турар. Аңаа холбаштыр Рабиндранат Тагорүүң «Бажың болгаш тайбың» деп кайгамчыктыг романының адын бистиң хөделиишкиниериниңи тодаразып, тайыңбырлаан өөүр-левир шыкап кылдыр дыңналып турар.

Бир эвес бистиң национал башкыларывыс быжыг болзун дээр болза, оларга тайбың херек, бир эвес тайбының туду бүлүү-бүрүн турзун дээр болзо, башкының быжыглаттыкган бүгү кежектерин бистер быжыы-биле тудар ужурлуг бис.

Индия—каяа-даа каттышпазының шимчэшкинииң хүлээп көрүүнген баштыкнарының бирээзи, ол оон эртеш—делегей ниитилежилгезиниң ат-алдарлыг кежигүнү боон турар.

Оон ужурундан делегейниң улуг күрүнээи болур Индияның болгаш делегей херектериге боттуг чоруктуң денгелин бедидерин күзээр ескелдээ күрүнелериниң хей иезизиниң адынга чамдык бодалдарны каяа ялгелиргин күзеп, курар бис.

Бирээде. Кижилериниң амытыныга айылдың бүтүнити болу бергеин, бот-боттарының аразында харылзаа-холбааны болгаш бот-боттарының аразынга харысалганы биле чорук кижи бүрүзүге амыдыралды чүгүлээ апаргаи ядролуг чүс чылда, каяа-даа каттышпазының шимчэшкинии, Африканың чаңгыс эп организациязы, Мурнуу Азияның девискээринге кады ажылдажылганың ассоциациязы дээш мышкап, ескелдээ мындыг улустар аразының институттарының болгаш организациялырының ужур-дузазы улам улгадып турар. Мындыг бөйдәлдәрдә Каттышкан Нациялар Организациязының ажыл-чорудулгазының оон-даа улут ужур-дузалыг апаары билдингир болбайн аан.

Сөөлгү үеде күрүнелериниң ниитилежилгези калбырган, быжыккан база дуржулгалыг болу бергеи тускай догуиаан күрүнелериниң КНО-да үнү дыпсыг болгаш кымдаадаа хамаарышпас болу бергеи, оларга чүү дээш база канчаар бадылаарын албадаарының орадажышкынары хей тавырылгада болдунмайн барып турар, а дедетей херектеригге кара туразында ажылдаашкынарын дорт бүрүү шаап турар апаргаи.

(Төнчүзү 2-ги арыда).

СЕССИЯНЫҢ ДОКУМЕНТИЛЕРИН ПАРЛААН

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүлелиниң даргазы И. В. Талызинниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының элдыгы сессизиязынга «1987 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1986 чыдың планының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында» илеткелиниң болгаш түнел созуүн бротюразын парлаан. Брошюрада 1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хөөйлузуун болгаш 1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чорупкаларының

АЗИЯНЫҢ БЫЖЫГ ТУРУШТУГ БОЛГАШ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУ—БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

(Төнчүү. Эгези 1-ги арыда).

Ындыг чорук чамдык кижилерге таарыштайбаш турар болгаш КНО-нуң «кривизниң» дугайында чугаалар үнүп эгелээн. Чүгле чугаалар эвес, харын-даа оон чогумчалыг ажыл-чорудулгазынга шынаан-ла шаптыктаар дээш хөделиишкиннер боон турар. Бис, харын сыр дедир, КНО-нуң составының хыка өскени-биле болгаш оон кежигүнерииң бот-тускайлаң чоруу угатканы-биле оон ролю өзүп турар деп санап турар бис.

Ядро-космос эразында 159 күрүеэн каттыштырып турар КНО оны үндезилеп тургузуп турар үеде бай удур көрдүрген тайбыныҢ быжыглаарынга оон салымшкының улам өстүрүп шыдаар болгаш өстүрер-даа ужурлуг, а оны кылырда хамыктың мурнунда чаа политиктиг бодаштыкының болгаш хөделиишкиннериҢ чаа хевирин тургузарынга салымыцкының киирер ужурлуг дээрзинге бис бүзүрел турар бис.

Мурнунда кылып туғаныктан артык дээштин-биле оон күүгүзүп ажыглаары дээш, оон иштинде оон ажылын болгаш оон кол организмнарын демократтыдырының аргазы-биле делегейниң ол универсалдыг организациязының күүгүзүп ынчаар ажыглаазы дээш Совет Эвилели туржуп турар.

Дайын айыылыг үезежедир талазы-биле хөй талалыг төнгү оон иштинге тургузар дугайында КНО-нуң чиргиие секретарының саналын деткип турар бис.

Күрүелер арасында маргыдаалаарының тайбың шиитпирлээринииң КНО-нуң Уставында бай удур көрдүргеп аргалары-биле — чугаалажыышкыннар, шинчилеллер, харылаатынырга, эптештирииге, арбитраж, суд сайгарылгазы, девискээр организацияларга киирери болгаш дуттуржулгалар аргазы-биле чедип алырын долу хемчээл-биле ажыглаарын чедип алырын база конгут түгүлге ие болып турар бис.

Ниитизи-биле бис КНО-нуң ат-алдарын бүгү хемчеглерби-биле бедидеэр, оон политиктиг, эрге, моралъ байдалын быжыглаары дээш туржуп турар бис. Ол организацияның шиитпирлээриие болдуңгу дег салымшкынын ССРЭ киирер.

Ийиде. Чер кырында космос делегей бүгү кижи төрелгетеиин хүрээлеп алган турар, ынчангаш оны каа-чаар ажыглап турары кымга-даа хамаанчок чүве эвес боон турар.

Космос— кижи төрелгетеиииң иишти байлаң — чүгле тайбың болуур ужуралт, дайын эвес, а чүгле тайбың сылдыстыг боон болурунга бис хамаарыр эвес.

Ол херекке хөгжүп орар чурттарның ат-алдары болгаш ол сорулгаларны шиитпирлээриие кады ажылдажырынга кады чорударынга олардың күзели, космосту шинээдип алырын делегейниң халбак кооперациязының үндезиниие тайбың орукче шилчидериие соңуургалдыг чугула рольдуг болуур деп санап турар бис.

Ынчангаш бис кол космос күрүеларииң дузазы-биле хөгжүп орар чурттарның чалгыы-биле каттышкан шинчилеллерии чорудар болгаш космос техниказын, чижээлээрге, бойдус курлавырларын өөреиип көөрүге спутниктерии чогаадып кылыр делегей төөгү тургузарын саналдаа турар бис. Ындыг төнче хөгжүп орар чурттардан специалистерии, оон иштинде космонавтыларны белеткээр школа, ол шынаан космос объектилерии салып үндүрер полигон туруп болуур.

Бир эвес Индия ындыг төө турар черии болдуңуп девискээриие бээриие белеиии алерлейлээр болза, бис аңаа байыр чедирер ёйлүг бис.

Үште. Индий океанның тайбың воиазы кылымр чарлаар дугайында КНО-нуң Декларациязының боттандырын чорудар соруга-биле 1988 чылдан орай эвесте делегей конференциязын эрттирер дугайында КНО-нуң шиитпирии Совет Эвилелиниң болгаш Индияның деткии турары билдингир болгай. Индий океанны демилитаризастаарының херээн шинчилеп үндүрер эргежок чугула.

Индий океан районунга шерии-политиктиг доктаамал чоруктуу бижиглээры дээш турлуг тура. Совет Эвилели:

— Индий океанда доктаамал шерии корабльдерииг АКШ болгаш өске-даа эрик чоогунда эвес күрүмелер-биле шериглалай күштериииң санын болгаш ажыл-чорудулгазын улуулбиле кызырар дугайында чугаалажымшкыннарны эгелээриие кеззээде белеп;

— АКШ болгаш Азияның соиуургалдыг чурттары-биле Азиига болгаш Индий база Оожум океанниарның девискээриие шерии талазы-биле бүзүрежириииң хемчеглериииң дугайында чугаалажымшкыннарны чорударынга белеп. Чижээлээрге, ол чурттарның курраг чер (амфибия), шерии-далай болгаш шерии-агаар күштерии өскээр чорудуп турарының болгаш оларның өөредиглелериииң дугайын баш удур дынналырының дугайы мында киирип турар;

— далай оруктарының, оон иштинде Персид мугулдуруи, Ормуз болгаш Малакк өдүглерии киириштир, айыыл чок чоруунуң магадылаларын, ол ышкаш эрик чоогунуң чурттарының оларның бойдус курлавырларынга тускай эргежиниң магадылаларын ажылдан кылыр соруга-биле Индий океанның сугларын ажыгдан турар бүгү күрүеларииң хөй талалыг чугаалажымшкыннарынга киржириие белеп;

— Индий океанның кырында агаар оруктарының айыыл чок болуруиуң дугайында шагда-ла чугула апартан хөй талалыг дуттуржулганы ажылдан кылырынга киржириие белеп;

— далай болгаш агаар оруктарынга терроризм-биле демиссел дугайында делегей конвенциязын ажылдан кылырынга киржириие болгаш оон киржикчиэн болуруига белеп.

Бо бүгү чүүлдер болза Индий океанның воиазынга тайбының хандырарының айтырыын дөгере хаара тутканы ол эвес-ле болгай, ынчангаш бис маңаа хамаарыштыр өске чурттарның саналдарын чугаалажып көөрүге белеп бис. Үстүнде адаанывыс саналдарны боттандырар болза, ук девискээрде байдалды чогумчугларынга дузаалаар ийик.

Парламентиниң хүндүлүг кежигүнерии, бистиң чурттарывыстың улустарын хөй чүүлдер чоокшулаштырып турар. Ынчалза-даа бот-болуиче бүзүнмас чоокшулаазыкының бо одурүүнга бистиң үгаан-бодал культураларывыс аммадыралдың утказын доктаамал болгаш хаиы дилеп турарын онзалап демдеглээр болдаи ийик мен. Кижи каидыг болур үүгүлүгүл деп айтырыг аиазын айтырыг эвес. Кижиниң хүлээлгезиниң дугайында, оон аммадыралчы оруунуң шынчылың дугайында, кижи болуп болу сайзырагайжыттынар дугайында болдалар бистиң ийи чурттарывыстың улус гемнйлериииң үгааның амыратайын турган. Аммадыралдың утказын хилээр оларның улусчу чанчылдарынга: кижи — кижизиг болуру—кижи төрелгетеи деп үш биляишкин сөстерден тургустунган. Ынчангаш чөгенчиг прагматизм бистиң национал характерлеривистиң ылгаар демдээ болбайн турар.

Гуманизмниң бедик деңнели бистиң чурттарывыстың политиказында база илереп турар: совет-даа, индий-даа улустар чүгле боттарының аймыл чок чоруун, боттарының эргежактарын бодап турар эвес, харын оиу бүгү-шиитиниң айыыл чок чоруу-биле, иишти кижилериииң идегелдериие холбаштырып турар.

Бистер ам ядролуг боо-чепсекти узуткаарынче чүткүүшаан, күчүлээшкин чок делегей дээш турушпушаан, кижиниң чаагай чоруунуң дугайын — аммадырал хөгжүлдезиниң бирии болгаш кол сорулгазының дугайын ынаа бодап турар бис.

Бөгүн дайын айыыды дээрге, чүгле сагыш-сеткил кадыкшылыы үреп турар аар үүгге эвес. Чевесчи эңдере будурери дээрге материалдыг, интеллектуалдыг болгаш өске-даа кайгамчык улуг курлавырларны өскээр чардыктырары болгаш оон-биле кады — кижиниң аммадырал байдалын экижидериие эргежок чугула хөреңгилерии кижиден былаан ап турары ол болур. А ол дээрге болуиуң чогаадыкчы ажыы-биле кижиниң иишти-лелди байлакшыдар аргазын кызырып турары-дыр.

Бир эвес бистер шынаан-ла эң шаптырлыг ёзу-биле миллиард-миллиард кижилериииң аммадыралын ыа талаже өскертир дээр болзувусса, аңаа эргежок чугула хөреңгиин дайын сорулгаларынга чарыгдаалдардан үштүп алыр бис. Биргээр чугаалаарга, чепсекти эңдере будурериииң материалдыг баазазын одура кескеш, оон алган хөреңгиин хөгжүлде сорулгаларынга ажыглаар.

Кижилериииң иишти сорулгаларын шиитпирлээр аргаиы чогум-на харын бо оруктан илээр ужурлуг деп чүвени көрген баштайгы политиктиг ажылдакчыларның бирээзи индий улустуң улуг уруу Индира Ганди болган дээрзин маңаа холбаштыр сактыр ужурлуг бис. Боо-чепсекти дүжүрери чүгле улам аймыл чок делегейии эвес, харын аммадыралдың удам бедик шинарын хандырар деп чүвеии Совет Эвилели база чайгылыы чок демдеглеп келген.

Бо айтырыг талазы-биле бистиң туруштарывыс Индияның болгаш «Делииің алдыиының» туруштары-биле дүжүп турар. Бистер боо-чепсекти дүжүреринииң болгаш хөгжүлдезиниң арагында холбаш талазы-биле КНО-нуң конференциязын дүрген чылыдырары дээш туржуп турар бис. Ынчалза-даа дүгүржулга чок боон турарындаа, боо-чепсекти будурериие делегейде эң хөй чарыгдаа кылып турар чүгле чаңгыс чурттуң үүжүү-биле ол ам дээрезинде чедип алдынмаан.

Чүгле ядролуг чепсекти чайладыры, космос чепсээи хоруугу болгаш химиктиг чепсекти узуткаары, чүгле камгалалга хереглелдериииң четчирии барымдаалап кызыгаарлаарының принцизи улустарның аимдыралын экижидериие эргежок чугула хөреңгилерии бээр.

Бир эвес ол болдуна бээр болза, ынчан амгы салгал үезинде ашты, ядыы-түреигн байдалды, биижик биябес чорукту, өске-даа социал болгаш экономиктиг үүжүктарны долузу-биле чок кылырының сорулгазын практиктиг ажыл-херектер кырынга тургузуп болур-дур.

Кажан он-он миллион кижилер халиичектиин турда, кажан олар эң-не эргежок чугула чүүдерге кызагдашкынга таваржын турда, сеңээ көңгүс-ле хамаарышпас ышкаш кылдыр ынчаар чурттаары черле болдунмас.

Боо-чепсекти эңдере будурерии соксадыры делегейниң чаа экономиктиг чүрүмүнүң идеяларын херек кырында боттандырарынга идигии бээр. Хөй-хөй чурттарның чүгле экономиказынга чидии-биле хамааржып турар эвес, харын-даа политиктиг үүжүктарлыг болуп турар даштыкы өреиің айтырыын шиитпирлээри база ол чиигедип турар.

Ындыг болганда боо-чепсекти дүжүрер дугайында айтырыг хөй талалыг болуп турар-дыр. Оиу бүгү талалыг көрүп шиитпирлээр херек. Оон аңгыла чепсегленишкиниииң бир хевирии эңдере будурери, оон өске хевирлерии эңдере будурери-биле солчу бээрии болдурбас херек. Бир эвес бистер өске черге массалыг узуткаашкынның чепсектерии мөөңнеп алыр дээш, бир өске чөрге боо-чепсекти дүжүрүп алыр болзувусса, ол дээрге чепсегленишкиниң дүжүрери эвес, а мегелээшкиндир.

Мен СКИ дугайын чугаалап турарым ол, ол инициатива, делегейниң авторитеттиг кижилериииң бодалы-биле алырга, хөй-хөй чурттарның улустарының «карманыига» база бир ажок улуг ойбакты кылып каар деп кыжаным турар. Ол чүгле камгалал программазы эвес, харын-даа ол шериг эвес экономикаларның хөгжүдлеиние база идигии берип, ажылдаар черлерии ковүделир болгаш харын-даа улустуң чаагай чоруун бедидер деп делегейниң хөй-иишти-зин сүрген турар. Бо маргылдаа кылыр чер эвес-тир. СКИ-ниң дузазы-биле өске күрүеларге аммадырай кандыг болуруи үүгле албаазар эвес, харын-даа өскелериииң ядаралынын күселп-биле бодуңерииге делегейде эң хөй чарыгдаа кылып турар чүгле чаңгыс чурттуң үүжүү-биле ол ам дээрезинде чедип алдынмаан.

Түүнелиинде совет-индий харылзаалар дугайында катап чугаалаарын чопшээреп көрүнер. Олар тайбың, иайырал болгаш кады ажылдажылга дугайында бистиң Керээвистиң бүзүрелдиг үидезиниинде туруп турар.

Ол керээ кайы-кайызынга-даа ажыктыг харылзаалардың болгаш холбаларының бүзүрелдиг хөгжүлдезиниге делгем аргаларны ажыдып берген.

Оон-биле кады оон дээда утказы — бир азы ийи талага хамаарыштыр нарын байдал тургустуиуп келген таварилгада чогуур хемчег алыр деп ийи таланың хүлээиигеиинде.

Ындыг байдалдар тургустуиуп турган болгай. ССРЭ-даа, Индия-даа боттарының хүлээлгелериииге шынчы болуп артканнар, олар бистиң керээвистиң ёзувузига дүүшүүр хөделии турганнар.

Совет Эвилели биле Индия Республиканың арагында иайырал болгаш кады ажылдажылга үеиии шыиглаидаазыг тудуп эртken. Бистиң парламентилеривистиң арагында моон сонгаар-даа хөгжүдери эргежок чугула харылзаалар болгаш холбаалар аңаа чугула рольду ойнаи турар. Ол дугайын ССРЭ-ниң Дээди Советиниң өмүүжээниден чугаалап тур мен.

«Шуптузу деп хемчээлге тиилекчилер болуп турар болгаш ыны-даа аштырышкынга таварышпас чүгле мындыг тиилелге ёзулуг тиилелге кылдыр санаттырын болур»* Бо сөстер силерге билдингир, олар кымның дээрзин билир силер. Индияның черииге ийи чартык муң чыл бурунгаар дыңналган ол дүрүм ам кайы хире оиза утказыг болгандыр. Ядролуг чепсектиң чүс чылында боон болур чаңгыс тиилелге — ол дээрге угаанбодалдың тиилелгези-дир. Ол дээш кады демисеижилиер!

Хүндүлүг парламент кежигүннери. Индияның улузуиуң чаагай чоруу дээш, бүгү-иишти тайбың дээш силериииң бодалдарыңарга болгаш ажыл-херектериңерге чедиишкиниии силерге күзелии.

Совет Эвилелиниң болгаш Индияның улустарының арагында иайырал быжыгын турзун! Четтирдим!

• • •

М. С. Горбачевтуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелиг аныш часкаашкыны боон турган.

*Будданың сөстери. 1961 чылда Кремльге болган митингиге бодуиуң чугаазынга Дж. Неру ол сөстерии киирген.

Дараазында Р. Ганди үүре чугаалаан.

Мында бистериің арагыста улуг болгаш иайыралчы чурттуң улуг болгаш быжыг туруштуг удуртукчузуиуң туруи турарын боттарывыска улуг алдар кылдыр санаи турар бис. Бистиң улуг хүндүткелдиг валчывыстың көргеи шыкаш ол хире кыска хуусаиның иштинде хөй эвес күрүне ажылдакчылары бүгү делегейии ыяк биилп алыр аргалыг боон турган. Оа чогум кандыг кижии, оон сорулгазы чүл, оон көргүшкүиу кандыгыл дээрзии биилп алырывыстың. Совет Эвилелиниң канчаар-даа аажок улуг күүү-шыдалын тайбың ышкаш ындыг улуг эчис сорулгаиы чедип алырынга бараалгадырынга оон шиитпирлээриииң дугайын биилп алырывыстың аргазын оон чугаазы биске берген.

Бистер боттарывыстың хамаарышпас чоруувусту чедип алганывыстың эң-не эге үезиидеи эгелээш, хостуг чорук, чечектелиишкин болгаш тайбың боттарывыска аралыбас холбаалыг дээрзиниң дугайын биилп келген

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУН арны

№ 11 (151) Ноябрь 1986 ч.

КОМИТЕТТЕРДЕ

Шагаан-Арыг

Күскү дүжүт ажаан алышкынының үезинде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырынга 60 гектар черге тавычалап каан тарааны дүнеки үеде багай бастырганының түңнелинде интенсивтиг арга-биле өстүрген чагай дүжүт чедир алдынмаан. Улусчу контролёрлар ажылдың шынарын хынап көөрге, тавычалар четче алдынмаан, комбайннар-биле кырладып каан болган. Дүвүрээнин үндүргенининг соонда ол участокта тавычаларны катап бастыртпаан, мынчалза-даа дүжүт база-ла чедир алдынмаан. Ук когаралды тодарадып, бүрүүлүг кижилерге хамаарыштыр хемчет алырының дугайында санаалды контролёрлар районнуң улусчу контроль комитединге киргеп.

Район комитединиң тургускан комиссиязы гектар бүрүзүнде 2,4 центнер дүжүт чедир алдынмаанын, оон өртээ ниитизи-биле 1800 рубль болганын база 12 комбайнның 4 шак иштинде дагыл ажыл кылырынга 196 рубль өртектиг кывар-чаар материалдар, ажыл төлевири чарыдаттынганын доктаттыан. Болдуунан брак ол үеде ажаан алышкын ажылдарын удуртуп турган кол агроном В. Ф. Лобаченко биле оон ораалачызы Н. К. Доспанның харысалга болгаш организас чок болганындан уктаттыан.

Ол йөн специалисти район комитези доңгуткан, когаралдың кезик-чамдызын эгидер соруга-биле оларның бир-бир айларга алыр шалыңының хемчээли-биле 312 болгаш 228 рубльлиг тыптырларын шиитпирлээн.

Бай-Хаак

ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг болган «Коммунизмниң херели» совхозтар бо күзүн 15 муң га чыгыш шөлдерден тараа культураларын ажаарган. Ол шөлдерден тараадан ангыда, 9 муң тонна хире саван алдынган. Ол үнелиг мал чемин ажаап, болуп алырының талазы-биле хемчеглер кошкак боттанып турар. Тараазы ажаттынган шөлдериниң чамдыызында комбайнардан душкен саван хөнүүлериң хевээр артпышаан, оларның чамдыызы болдуугеп, мынчалза-даа сараатгатынмаан. Саван ажаап алырының ажылы түгле оны бөле иттиерия-биле кызыгаарлаттынып турар. Сараатгаар, пресстээр ажылдар организастаттынмаан. Кыштагларже, фермаларже чедиргеп саван эвээш. Саван ажаалдазында эвээш санныг кижи, техника хаара туттунган. Чижээлээрге, ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг совхозта саван ажаар эвено бир түдүрер, 6 сөөртүр тракторлар-лыг. Мынчалза-даа ол эвено шөлдерже мында-хаан үнүп турар. «Коммунизмниң херели» совхозка саван ажаар эвено түгле октябрь 20-де ажылдап иелээн, оон составында бир техниканың саны эвээш. Ол эвеноларның бөлүп, мал ажыл-агыйынга хүлээлип бергеп савадының дугайында отчёттар хынаалдаан бадыткаттынмаан. Кайы-даа совхозтарның малчын бригадаларында саван хүлээп алган дугайында документилер чок.

Саван ажаалдазын орай өгелеп, ол ажылды организастаарынче кичээнгей салбайн, хожуладып турарын, база меге отчёттар-биле карак чаар чорук кылып турарын дээш «Коммунизмниң херели» совхозтуң директорунуң хүлээлгезин күүседип турар кол инженер К. Т. Оюнну, ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг совхозтуң директору С. В. Денисовту, кол агроному В. А. Шеховцовту, кол агроному А. А. Ковалевту район комитези доңгуткан, бо чүүлгө ажылды организастаарын эжиндип, темпизин дүргедиринге кеткээн.

Тээли

«Бай-Тал» совхозта мал кыштаглаашкынны кандыг өгелээнин район комитединиң активчилери хынап көргеш, чүүлгө болгаш харысалгалыг кампанияга белеткел ажылдарының чедир кылдынмаанын, кылза чогуур сентелге ажылдарының доозулбаанын, херек кырында кыш удур чоруттуп турарын илереткеннер. Хынаалга үезинде шээр малдың 5 кыштаанда сентелге доозулбаан, 12 кыштагда кажаалар ишти коптартынмаан, инек фермазында бызаа кажаазы белен эвээс, инектер кажаалары дезинфекциялаттынмаан, бызаалар-да божаа бар турган. Малчын бригадаларда 4 кызыл-буулуңуң бирээзи, 5 чүнар-бажыңның үжү, малчыннарның 36 бажыннарының чартык кезии белен эвээс, олвар чүүл чедир сөөртүнмээн, суг кудар досказар, хой суггарар оңгачалар чеднишпес. Кыштаглаашкын эгелээн. Совхозтуң девискээринде хар чагбаан, одарларда кудуктар ажылдавас, а саватгынып турар суг сөөртүр машиналарның түгле дөрту ажылдап турар. Чамдык колзинарның суг хандырылгазы 3—4 хондур үстү бээр таварылгалар тургулаан. Кыштаглаашкын ол хире белеткел чок өгелеп турда, совхозтуң директору биле кол зоотехниги шөлээре турганы база кайгамчык, байдалдың нарылаан, кыштаглаашкын шуудавайн турарында ол база салдарлыг болган.

Мал кыштаглаашкынныга белеткелче кошкак кичээнгей салганы дээш район комитези совхоз директору Ч. Х. Хертекти шыңгыы доңгуткан, кол мал эмчизи М. Х. Каллар-оолду, кол инженери А. С. Очур-оолду доңгуткан, илереттинген четпестерни чоокку үеде чайладырын оларга дааскан.

БӨГҮНГҮ ҮНДҮРҮЛГЕДЕ:

- Чер-черлерден медээлер.
- Төлептиглер шаннатказ.
- Мал ажылында четпестер.
- Бир бөлүкте.

АКТИВЧИЛЕРГЕ ШАҢНАЛДАР

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитези республиканың эң идепкейлиг чүс ажыг хайгымытчыларын шаңнаан.

Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң ажылынга Иван Онуфриевич Галис үзэрби хире чыл киржип келген. Бо активчи контролёр барык-ла ай санында хынаалдага азы рейдиге кириишкеш, күш-ажылдың сагыыга-чурумунда, сак-хөөде хажыдыышкыннарны чаңгыс удаа эвес илереткеп, ону чайладыр дээш идепкейлиг ажылдаан. Республиканың Улусчу контроль комитединиң хүндүлел самбыразынга оон чуруун киргеп.

Улусчу контроль ажылынга идепкейлиг киржилгези дээш Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң улусчу контроль бөлүүнүң даргазы А. К. Кара-Салды, Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар инспектору П. М. Митюковту, Тоора-Хемде септелге-тудуг участогунуң улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Д. А. Ооржакты, Өвүрүңүң «Торгалыг» совхозта Т. Д. Сатты, Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозта Т. Д. Эртинеин, Кызылдың сүт заводунда Н. М. Ульяновану болгаш өскелер-даа хүндүлел самбыразында киргеп.

Бөлүк хайгымытчыларга Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң хүндүлел бижиктерин тывыскан. Оларның аразында Каа-Хемде «Енисей» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы Л. Д. Варламова, Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң механизатору К. К. Дагбы, «Кок-Тей» совхозтуң хаван комплекизинде улусчу контроль бөлүүнүң даргазы М. И. Ионина, Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң механизатору Б. Д. Монгуш. Сүт-Хөлде «Октябрь 30 чылы» совхозтуң малчыны Ш. Д. Сат, Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң көдээ ажыл-агый киллизиниң штаттан дашкаар эргелекчизи Ч. Х. Чүлдүм болгаш өскелер-даа бар.

Улусчу контроль органнарынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдап келген болуп хайгымытчыларга байыр чедиргеп чагааларны чоруттакп.

Чижээлээрге, Чөөн-Хемчик РАУК-түң, оон совхозтарының удурткучулары болгаш специалистерге кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын, шылгыгын сүт-бараан фермаларының белеткелин өй-шаанда боттандырбайн, ала-чайгаарлаашкынга артгырып каанынар. Оон түңнелинде фермаларның кажаа-хораазын, дериг-херекселдерин, механизмнерин, кормоцехтерин күзүн барып дүвү-даваш-биле буу-даа септеп белеткээнин саар кодаанарны кышкы турлагже киргеп шилчилерин саадаткан. Чамдык фермаларга септелге ажылдары, механизмнерин, одалга системаларының ажылын шуудавып алыры мал кажаазже кире бергенде үргүлчүлеп турган.

«Искра» совхозтуң (директору Б. Ч. Монгуш, кол зоотехниги Б. Ш.-К. Монгуш) Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының инек кажааларында өдек аштаар транспортёрларлың удурткучунуң албан-дужаалы дивейн, чүвени дорт адаар, экини эки, бакты багай дээр бис. Негелде мындыг.

Бо удурткуку эштериниң адресинге бүрүүдээ сестеривистиң бадыткалы чоокта чаа республиканың Улусчу контроль комитединиң чоруткан хынаалдазынга база комитеттиң хуралынга адыштаа дет көстүп, илереп келген. Бо коммунист удурткучуларның частырыны чаңгыс аай: социалистиг өнүү-көрөңгинин камгалап кадагаларының айтырыгларын шиитпирлевейн турар, совхозтарның эт-хөреңгизиниң, бараан-материалдыг өртек-үнелиг чүүлдериниң, продукциянның учёдун корум-чуруму чок, черле ажыл-агыйжы эвес чоруктарны олар каш чыл улаштыр болдуруп, чечелчидип чагааларга, «бажы эштелгези» эштер болганы илереэн.

Ол дугайын ам тода чижектер-биле ак-кара чокка көргүзээлиңер. «Х Улуг хурал» совхозта бухгалтер учёдунда аай-баш чок чорук көвүдээн. Ында бухгалтерия аппарады совхоз бүдүрүлгезиниң хой талазынга айтырыгларын шиитпирлеп, санаа чадап, чедиштейн турар бе? Чок, күш четпир, мал, чер ажылы, техника дээш янзы-бүрү адырларны харыылап, самбын «чүүн» олурар бухгалтерлер кабинеттер долу. Оларның кабинеттеринге кире берген кижи шаккыланып самбыларны, санаар машиналарның ногаан оттарын көргеш, бо-даа шыырак-да санаа турар улус-тур эвеспе, чаңгыс борбак өскүс анай, чаңгыс кадагы-даа кайын өскээр ыдар деп бодап келир. А херек кырында? Херек кырында ындыг эвес. Бирээзи четпестерни чажырган, өскелерни ону билип тура-ла, «кулаан кызыпкаш, карайн шийипкеш, ол-даа мээң хереэм эвес-тир» дижип, мында-мында будуу, а чамдыктары чарлыг дыкадыр-даа чугаалажып-ла турар. Оларның чамдыктарының бүзүрээчели, сеткилиниң «чымчаа-даа» аажок. 1986 чылдың тос айларында бухгалтерия ажылдакчыларын малдың алган, хүлээткен дугайында отчёттуг кижилериң холунуң үжүү чок актыларны үндезин болдургаш, 357 бызаның, 6530 хураганы совхозтуң балансызынга киир саанаан.

Совхозта зоотехниктиг эге учёт сандыргай болганы-биле сөөлгү каш чылдарның дургузунда он чеди кадарчының коданында 758 хой иттер кылдыр санаттынып турган. Олвар чыл саныында төрүп турган, а хураганнары хүү өскүде бе азы совхозта бе дээрзи эки-ле билдинмес. Оон улаңдыдан чамдык мүрнакчы дээш малчыннар безин хой хураган алган боон, карак ажыт олуруп турар. Ол шыкаш 1986 чылдың январь 1-ниң санаашкыны-биле № 24 отчётка 112 инекти киргеш, оларны бригадирлер учётка албаан болган. Оон ажыда эр бөлүкче кинр бижип тургаш, 74 бап йөн хардан өрү назылыт кыс хуналларны болган дөнненнерн учётка көргүспейн, чажырганнар.

«Х Улуг хурал» совхозтуң зоотехниктери, мал бригадирлери база бухгалтерия ажылдакчылары кымыы кандыг сорулгалыг мегелеп турарларын ол? Шак ындыг айтырыг тургустуйуп келир. Ол ындыг-дыр, а сүт талазы-биле отчёт-учёттү контролёрлар ажыдып, хынай бөөрге ында база улуг частырыглар, меге немей бижиглелер бар болган. Сүттүң отчёт-учёдун сандыргай тургускаанындан совхозтуң сагган сүдүлээн 2,5 тонна сүт дудаан. Сүт бүдүрүлгезиниң планынга 89 центнер, оны күрүнеге садарының планынга 54 центнер сүттү немей бижээн илереэн. Совхозтуң складындан учёт-отчётта чок, кымын-даа харыысалгаашынга хүлээттээн 216 килограмм сарыг база тывылган. Херек кырында оны чондан тараа-биле орнап алган, бир эвес күрүнеге сүт садарының планының күүсеттинери бергедей берзе, оон-биле дүй кааптар дээш чажырып алган турган сарыга ол.

Улусчу хайгымытчыларның хынаашкынындан ол ажылагийда мал чемин «бооронаап» хүлээп ап, оны кайы хамаанчок чарыгдап, үндүр бижип турары база илереэн. Сигенин хүлээп алган дугайында актыга оон түгле ниити дениэзин айтып турар. Сараатгарның турар чери, оларның дугаарлары, хемчээлдери, кажан хүлээп алганы кайда-даа айыттынмаан. Ындыг турбуже, оны билип тура-ла, совхозтуң бухгалтерия ажылдакчылары ук актыларны дораан хүлээп ап, оларга үндезилээш сигенин фактуралап ап, өртөөн төлеп турар. Ындыг болганда чамдык йөн-чаңгыс ак сеткилдиг эвес кижилериң талазындан меге нарядтар тургузар, артык ажыл төлевири алыр чоруттар туруп кээри албан.

Бо чылдың май айда түгле агроном Д. Баян-Далайның база оон ораалачызы Н. Тоглакпанның ат салганы актыга үндезилээш, кандыг-даа чылдагаан чокка 30 тонна сенажты, 80 тонна силосту үндүр бижээн. Оон ажыда август 20-де акт-биле силос оңгарын шын дугаар дээш 1985 чылда белеткээн 300 тонна сигенин үндүр бижээн. А август айны сөөлүүрээ база-ла сенаж шывар дээш 3470 рубль өртектиг 100 тонна сигенин Н. Тоглакпан үндүр бижээн. Ол сиген бар бе дээш херек кырында барып хынаан көөрге, чок болган. Мынчаныш кандыг-даа үндезин чок черге үндүр бижээн сигенинң ниити өртээ 16104 рубль болган.

Ажыл-агыйларда техниканың, транспорт дериг-херекселдериниң кадагалалы багай. Чамдыктарында минерал-дыг чемиш-чидилгелер складтарының аргажок багай боон турарындан ол улуг өртектиг, үнелиг чемишчидилге хой үрелип, төгчеглеттинип турар. «Шамбалыг», «Х Улуг хурал» совхозтарда картофельдың шыгжан-кадагалаарының негелдериниң чедир күүсетпейн турарынаан база чидириглер эвээш эвес. А «Кок-Тей» совхозка ол чылдагаанындан өртекеп чылын уруун алдынган картофельдиң 62 хуузу үрелген. Ол ажылагийда тараанын кадагалалы база багай. Тараа шаңы херимнеттинмээн. Оон уламыдан хөк-тейжилериң тараазын кожазында «Тээлелге» совхозтуң чылгызы үш катаа саза базып, чигеникпен ук ажыл-агыйга 12495 рубль түңнүг карөжа чедиртингеп.

Бо талазы-биле четпестер эвээш эвес. Социалистиг өнүү-көрөңгинин кадагалалынын, мал ажылынга отчёт-учёттүң айтырыгларын РАУК төвүлелиниң хуралдарынга ай санында чугаалажып турза-даа, ниити байдалды инженердиргеге ол хуралдар улуг-ла дыка салдарлыг болбайн турар деп болур. РАУК-түң тускай эртемнигелериниң совхозтарже үзүүшкүнериниң түңнели база ындыг. Чижек ындыр чүгле 1986 чылда «Х Улуг хурал» совхозче тускай эртемнигелериниң 150 үзүүшкүнериниң болганы чугаалап болур. Оон иштинде төвүлелдиң даргазы А. Семёнов —15, оон ораалачызы А. Белоусов—8, кол бухгалтер Н. Молодых, влав кладизинин эргелекчизи К. Салчак—8-8, улуг инженер Н. Аңыпин—22 патан ук ажыл-агыйга четкеш келген. А байдал бисеги хевээр артпышаан. Ол-ла үеде реанын база болган. Ындыг турбуже, үстүнде айыттынган четпестерни оларның кайызы-даа эскербеэн.

Эдө тургустуунуңуң дугайында улуг, бичии-даа хуралдарга түгле чугаалажыр, а херек кырында ону ботгандырбас чорук РАУК-түң болган чамдык ажыл-агыйларның удурткучуларында бар дээрзин үстүнде айыттынган чижектер көргүзүп турар.

Четпестер хөөш бүрүүлүглер харыылар алаар. Районнуң совхозтарында социалистиг өнүү-көрөңгинин камгалап кадагаларын кандыраар талазы-биле контрольду четпес организастаанны, үчёттуу түрүмүүдар талазы-биле ажыл-агыйларның удурткучуларынга болган специалистерине, РАУК аппарадының ажылдакчыларынга негелдеп кошкаткаңы дээш Кызыл районнуң АУК төвүлелиниң даргазы А. И. Семёновту республиканың Улусчу контроль комитези доңгуткан.

Зоотехниктиң база бухгалтериниң эге учёттарын багай тургусканы, бараан-материалдыг өртек-үнелиг чүүлдерни хынаалда чокка үндүр бижип, социалистиг өнүү-көрөңгинин камгалап кадагаларын хандырбанны дээш «Х Улуг хурал» совхозтуң директору Ч. У. Монгушту, кол бухгалтер З. К. Тас-оолду, кол агроном Д. Х. Баян-Далайны, кол агрономнуң ораалачызы Н. Т. Тоглакпанны шыңгыы доңгуткан. Оларның алыр шалың ачказындан чогуур түңнерни тыртарын база шиитпирлээн. Ол шыкаш тараа база картофельдын кадагалап ыңгыжаарын чамдырбанны дээш «Кок-Тей» совхозтуң директору Ю. А. Кривенкону шыңгыы доңгуткан, оон бир айда шалыңны тыртар деп шиитпирлээн.

Республиканың Улусчу контроль комитединиң бо шиитпири өскелерге өөредиг, кичээндирик болур дээрзи чугаажок.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединде

ЭПТЕЖИР АРГА ЧОК ЧҮҮЛДЕР

Тыва улустуң «Багыш чугаалаарга, бачымды ардырыр деп аажок шын, өттүр сөглээн чечен-мергеп сөстери бар. Оон утказы хаяы. Ол дээрге шүгүмчүлеп, сагындырыг-дыр. Бистиң аравыста чамдыкта кайы-бир кижиниң четпезин чугаалаарындан коргар, «мээң казаңаам хажыызында» дээри ышкаш, ол мээң хереэм эвес, меңээ дегбээн шаанда, мен база кымга-даа дегбес мен дээр хөөннер бар. Ол дээрге, кижиге дузалажыры эвес, харын ону бак-биле ораап чоруур узун хендирии улам-на дыңзыды ораар, шарырыдыр.

Шүгүмчүлеэри болгаш бот-шүгүмчүлеэри, контрольду калбартып, ажыл-херекти хөрүысалгалыг көөр болза, түгле мынчаң чаа чүүлдүң ёзузу тыптыр, эрги ёзу-биле ажыл болгаш чаңгыс черге таптаашкын эптежир арга чок чүүлдер апаар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң индиримден шак ындыг сөстер дыңналган. Бо дээрге, бистиң амыдыралывыстың амгы үеде хөөлүзүү апаргаш.

А Кызыл районда «Х Улуг хурал», «Шамбалыг» база «Кок-Тей» совхозтарның директорлары коммунистер Ч. Монгуш, П. Кара-Сал база Ю. Кривенко олар хурал-суглаага санаа берип тура, партияның негелдезинге дүүштүр ажылдаар дээр дугайында бола сагындырган, чугаалаан турарлар. Амыдыралывыста мегелээр, ажылды «кыры, дашты-биле кылыр», четпестерни чажырар, ажыл-агыйжы эвес, социалистиг өнүүге камналга чок чоруктар-биле демисел бөгүнде бистиң программавые апаргаш. Ол демисел эң алайгыя СЭКП ТК-ниң 1985 чылдың апрель Пленумунга чарлаттынган. Оон бээр ам элээн үе эрткен. Партияның шак ындыг чиңгине шугумун СЭКП-ниң XXVII съездизинге онзалап айткан.

Чогум бо удурткучуларның башкарганы ажыл-агыйларда байдалды тода билбес кижилер олариың чугаазынга каттыжып, шын, чөп сөглеп турар эштер-дир деп, чайгаар-ла оларга каттыжа бээр. Мынчалза-даа олариың бедик индирлерден ындыг шынгыы сөстери ажыл-херээ-биле дүүшпес. Шак мынчаар дядын болгаш дорт чугаалаар апаар бис. Бөгүнде бистер кандыг-даа удурткучунуң албан-дужаалы дивейн, чүвени дорт адаар, экини эки, бакты багай дээр бис. Негелде ындыг.

Бо удурткуку эштериниң адресинге бүрүүдээ сестеривистиң бадыткалы чоокта чаа республиканың Улусчу контроль комитединиң чоруткан хынаалдазынга база комитеттиң хуралынга адыштаа дет көстүп, илереп келген. Бо коммунист удурткучуларның частырыны чаңгыс аай: социалистиг өнүү-көрөңгинин камгалап кадагаларының айтырыгларын шиитпирлевейн турар, совхозтарның эт-хөреңгизиниң, бараан-материалдыг өртек-үнелиг чүүлдериниң, продукциянның учёдун корум-чуруму чок, черле ажыл-агыйжы эвес чоруктарны олар каш чыл улаштыр болдуруп, чечелчидип чагааларга, «бажы эштелгези» эштер болганы илереэн.

Ол дугайын ам тода чижектер-биле ак-кара чокка көргүзээлиңер. «Х Улуг хурал» совхозта бухгалтер учёдунда аай-баш чок чорук көвүдээн. Ында бухгалтерия аппарады совхоз бүдүрүлгезиниң хой талазынга айтырыгларын шиитпирлеп, санаа чадап, чедиштейн турар бе? Чок, күш четпир, мал, чер ажылы, техника дээш янзы-бүрү адырларны харыылап, самбын «чүүн» олурар бухгалтерлер кабинеттер долу. Оларның кабинеттеринге кире берген кижи шаккыланып самбыларны, санаар машиналарның ногаан оттарын көргеш, бо-даа шыырак-да санаа турар улус-тур эвеспе, чаңгыс борбак өскүс анай, чаңгыс кадагы-даа кайын өскээр ыдар деп бодап келир. А херек кырында? Херек кырында ындыг эвес. Бирээзи четпестерни чажырган, өскелерни ону билип тура-ла, «кулаан кызыпкаш, карайн шийипкеш, ол-даа мээң хереэм эвес-тир» дижип, мында-мында будуу, а чамдыктары чарлыг дыкадыр-даа чугаалажып-ла турар. Оларның чамдыктарының бүзүрээчели, сеткилиниң «чымчаа-даа» аажок. 1986 чылдың тос айларында бухгалтерия ажылдакчыларын малдың алган, хүлээткен дугайында отчёттуг кижилериң холунуң үжүү чок актыларны үндезин болдургаш, 357 бызаның, 6530 хураганы совхозтуң балансызынга киир саанаан.

Совхозта зоотехниктиг эге учёт сандыргай болганы-биле сөөлгү каш чылдарның дургузунда он чеди кадарчының коданында 758 хой иттер кылдыр санаттынып турган. Олвар чыл саныында төрүп турган, а хураганнары хүү өскүде бе азы совхозта бе дээрзи эки-ле билдинмес. Оон улаңдыдан чамдык мүрнакчы дээш малчыннар безин хой хураган алган боон, карак ажыт олуруп турар. Ол шыкаш 1986 чылдың январь 1-ниң санаашкыны-биле № 24 отчётка 112 инекти киргеш, оларны бригадирлер учётка албаан болган. Оон ажыда эр бөлүкче кинр бижип тургаш, 74 бап йөн хардан өрү назылыт кыс хуналларны болган дөнненнерн учётка көргүспейн, чажырганнар.

«Х Улуг хурал» совхозтуң зоотехниктери, мал бригадирлери база бухгалтерия ажылдакчылары кымыы кандыг сорулгалыг мегелеп турарларын ол? Шак ындыг айтырыг тургустуйуп келир. Ол ындыг-дыр, а сүт талазы-биле отчёт-учёттү контролёрлар ажыдып, хынай бөөрге ында база улуг частырыглар, меге немей бижиглелер бар болган. Сүттүң отчёт-учёдун сандыргай тургускаанындан совхозтуң сагган сүдүлээн 2,5 тонна сүт дудаан. Сүт бүдүрүлгезиниң планынга 89 центнер, оны күрүнеге садарының планынга 54 центнер сүттү немей бижээн илереэн. Совхозтуң складындан учёт-отчётта чок, кымын-даа харыысалгаашынга хүлээттээн 216 килограмм сарыг база тывылган. Херек кырында оны чондан тараа-биле орнап алган, бир эвес күрүнеге сүт садарының планының күүсеттинери бергедей берзе, оон-биле дүй кааптар дээш чажырып алган турган сарыга ол.

Улусчу хайгымытчыларның хынаашкынындан ол ажылагийда мал чемин «бооронаап» хүлээп ап, оны кайы хамаанчок чарыгдап, үндүр бижип турары база илереэн. Сигенин хүлээп алган дугайында актыга оон түгле ниити дениэзин айтып турар. Сараатгарның турар чери, оларның дугаарлары, хемчээлдери, кажан хүлээп алганы кайда-даа айыттынмаан. Ындыг турбуже, оны билип тура-ла, совхозтуң бухгалтерия ажылдакчылары ук актыларны дораан хүлээп ап, оларга үндезилээш сигенин фактуралап ап, өртөөн төлеп турар. Ындыг болганда чамдык йөн-чаңгыс ак сеткилдиг эвес кижилериң талазындан меге нарядтар тургузар, артык ажыл төлевири алыр чоруттар туруп кээри албан.

Бо чылдың май айда түгле агроном Д. Баян-Далайның база оон ораалачызы Н. Тоглакпанның ат салганы актыга үндезилээш, кандыг-даа чылдагаан чокка 30 тонна сенажты, 80 тонна силосту үндүр бижээн. Оон ажыда август 20-де акт-биле силос оңгарын шын дугаар дээш 1985 чылда белеткээн 300 тонна сигенин үндүр бижээн. А август айны сөөлүүрээ база-ла сенаж шывар дээш 3470 рубль өртектиг 100 тонна сигенин Н. Тоглакпан үндүр бижээн. Ол сиген бар бе дээш херек кырында барып хынаан көөрге, чок болган. Мынчаныш кандыг-даа үндезин чок черге үндүр бижээн сигенинң ниити өртээ 16104 рубль болган.

Ажыл-агыйларда техниканың, транспорт дериг-херекселдериниң кадагалалы багай. Чамдыктарында минерал-дыг чемиш-чидилгелер складтарының аргажок багай боон турарындан ол улуг өртектиг, үнелиг чемишчидилге хой үрелип, төгчеглеттинип турар. «Шамбалыг», «Х Улуг хурал» совхозтарда картофельдың шыгжан-кадагалаарының негелдериниң чедир

ИНДИЙ КЫСТАР

Хавактары харзачыгай,
Карангы кыстар көргенивде,
Иштим кижилер кижи чорлуун.
Бедик сыны кулузун дет,
Бели чиңге, ийи тудум,
Индий кыстар базып чорда,
Итпик аушган эллек, чараш.
Ажык чоруур хырыын көөрге,
Ала карак агарып каар.
Төөгузуун, назы-харын
Тоду мында бижип каан дээр.
Өөредилге ному эвес,
Өске кижээ хөрээ чүү боор.
Санскрит, төвүт дыл-даа
Сагынганның ажыы бичe.
Ийи-чаңгыс тыва кыстар
Иштин база көргедир-дир.
Оолдар номчуп билир эвес.
Оны деғээн хөрээ чок боор.
Домак билбес — бир шуут
чораан,
Догааштырып хинчектенмес.
Индий кыстар чиңге белии
Индий оолдар куспактаай аан.

К. КУДАЖЫ.

АЙТЫЫШКЫН ЧОККА-ЛА

●Шоодуг●

— Элеңизин четкеп эрга бажыңды каапкыр, орунга чаа спорт залынган туттуруп аалы. Бүдүн культура-спорт комплексизиден аан.

— Харын аан, дарга. Чаа спорткомплекстиг болза эки-ле түве-дир ийин. Чүге моңу үнүүр бижиир дутаймда айтыышкын бар эвес.

— Айтыышкыны аптар бис, баштай харын комиссиядан тургузуп алгаш, акт документ белеткеп алгаш...

— Адыр-адыр. А шак оң комиссияны кым тургузарыл? База-ла чогуур черлер тургускай.

— Харын аан. Оң чогуур черлерге шыкыылар болгай, а шимизиларда акт херек, барымдаа херек.

— А ол акт тургускуя деп айтыышкынның кайы?

— Айтыышкын маңаа чыт-пайн, бис аан, боттарывыс, бот-шепкей-биле...

— А шак ол бот-шепкей-биле кылыңар деп айтыышкыны бар бе?

— Бот-шепкей-биле ылыңар дүвүде, айтыышкынны чоор чүвел?

— Хоржок, дарга, айтыышкыны черле херек.

Кодээ Совет болгаш совхозта спорт төвүлелиниң даргаларының аразында бо маргылдаа каш-даа удаа болгаш, каш-даа удаа түйнел чок арткан. Олар шак ынчалдыр чартык чыл ажыр, дараазында кварталды төндүр маргыжын келгенер.

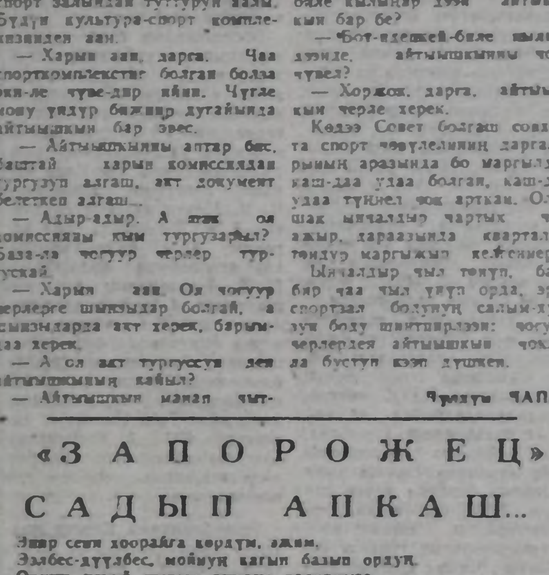
Ынчалдыр чыл төнүп, база бир чаа чыл үнүп орда, эрга спортзал болдунуң салым-хуузун боду шинтирлээн: чогуур черлерден айтыышкын чоккала буступ кээп дүшкен.

Чулуу ЧАП.

«ЗАПОРОЖЕЦ» САДЫП АПКАШ...

Эшер сеңи хооракка кордум, ажам,
Эзлбес-дүүлбес, мойнуң кагып базып орлуң.
Оруун утпуй чырын хүндүс келиримге,
Ожавайн хыйыр-кылчаң эрте бердиң.
Канчап ынчап барганыңны билип аар дээш,
Кады турар эштериңден айтырган мен:
Бегай эрге «Запорожец» садып апкаш,
Байырлаштың ынчап барган кижи дүшти...

В. МОНГУШ.

СОНУУРГАКТАРГА

ХӨЙ ДЫЛ БИЛИР БООРГА...

Мээң адрым — 78. Ынча дарлыг кижи грузин дылды өөренгеш хөрээм чүл дээш хемертен бодап келдим. Ынчалдаа Б. Соколов база мен мышаң хөй дылдар өөренирингe мынак.

Борис Павлович немец, англи, француз, итали, испан дылдарга хостуг чугаалаар. Голланд, швед, норвег, польша, болгар, чех болгаш өске-даа чамдык дылдарлаң очулдурар болгаш номчуур.

— Чаа дылды өөренип алганым соонда ийи-бир шак иштинде бодум часкаан грамматика-биле танышып, домактар номчуур, үн бижээн пластинка дыңнаар мен. Неделяда ийи удаа башкымга дарар мен. Сестерим тургускан дакпы сүзүүр эвес, а очулдуртуун бээр сестерим шилип алгаш өөренир мен. Ай дүргүзүнде 20—30 хире сестер өөренип алыр мен. Делегейде 2800 хире дыл, 3000 диалект бар боол турар. Бир эвес англи, француз, немец, испан болгаш араб дылдарны шинээдип алыр болза, аңаа чүртүзүн очулдурукчу чок чоруп болур болгаш ол дылдарга парлап үндүрген чечен чогаал комнарывыл 80 хуузун хостуг номчуп шыдаар.

Б. ПИПИЯ.

Ленинград.
(«ПРАВДА» солундан).

Чылдар болгаш кижилер

АЛЫШКЫЛАРНЫҢ ОРТУНУ

●Очерк●

I

Күрүне архивинден төөгү материалдарны, саазыны эргижирел, саргарып калган шаандакы солунналарны номчаш, дыка-ла хей солуп, чугула түүлдерни биилп алыр бис. Бир катап ында номчулга залыга олурда, 1943 чылдың май 22-деги «Тувинская правда» парлаттынган Шумов алышкыларның чагаазын номчаанын сагыш-сеткилге олда хевээр арткан. Ында мындыг одурулар бар:

— Шумовтар, алышкылар силер бе?

— Шак-ла мындыг, алышкылар бис.

— Чаңгыс салбырга киирерни ялап турдунар бе?

— Күзелиивис мындыг.

— Ындыг-дыр — дээш, командир бистерни шупшуусту аар миномёт батареянның үшкү расчёду кылып каан.

Дайзынналарны кам-хайыра чокка узуткаар —деп, дайзынчы дүжаал ындыг болган.

Ленинград бүзээлелиниң чаза таварын үнер дээш эң аарберге, кадыг-дошкун тулчуушкун цөлдериниң мурнуку одуругларынга бистиң миномёт расчёдувус тулчуп келгенинден бээр бир чыл ажыл турар.

Фашист дээрбечилериң кыргый шавары — бистиң амыдыралывыстың дүрүмү. Ынчангаш аразат аң берүлерни кам-хайыра чок соп, чылча шаап келдивис. Ам безин бистерниң кижи бүрүзү-ле 80 ажыг фрицтерни узуткаан. Пулемёттарның, миномёттарның 24 от точкаларын, 9 ДЗОТ-тарны, эвээш эвес онгуштивээлерин үредеп, узуткавывыс. Шупшуусканың чаазалдың белик дайынчы шаналдарын тывыскан.

Дайынчы шылгалдавы тудуп эртишаан, ВКП (б) хүрээлеңинге хүлээп алыры-биле билдириишкинер киирген турдувус. Ам шупту коммунистер апарганывыс.

Тулчуушкун шалуже кижилер бертик-бежелге, өлүмчидимге бо-ла таварышкылаар. Ынчалзажок бистиң мөге-шыырак маға-болувус, күштүг шыңганнарывыс амдыызында серт-даа дивээн. Төрээн чурт дужаарганда, чамгыс базым-даа аткаарыыл болбас болгай. Миномёттан бистиң адын үндүрген «белекте-ривистең» дайзын коргунчуг өлүмүн тып ап турар...

Миномёт расчедуның командири улуг сержант Александр Шумов.

Кызыл шеригнер: Иван Шумов, Василий Шумов, Авксентий Шумов, Лука Шумов.

II

Дайын чылдарында ол расчёттуң командири чораан А. Шумов-биле таварышкылаар бис. Чайын бир-ле катап чанчыккан аайым-биле чаа кино көөр дээш «Найырал» кинотеатрынга чедe бээримге улуг, аныяк чон дыка-ла арбын болду. Оларның аразындан хөрээнде долур орден-хавыяалар кадаан, шеверген кеттинген, портмак шилгедек дурт-сынныг, моңегшыырак, маға-боттуг, бажының дүгү шуут-ла ак хар дег, назылап кыраан-даа болза, шинчеңгири аажок кырган менче утказуттур базып кел чор. Оон-биле амыр-менди солушкаш, таныжып, чугаалажы бердивис. Ол дораан-на:

— Дайынның өрт-хаяатты орударын эрткен болгаш дайынчы чаа кинону ыяап-ла көөр чанчылдыг кижи мен — дей-дир.

— Адыңарны кым дээр ирги? —деп айтырдым.

— Александр Терентьевич Шумов —дээш, таймыбырлайдыр:

— Шаандакы фронтуучу Шумов алышкыларның ортуну мен. Ам олардан часкаан артым.

Удаваанда кино эгелээр дей бергени-биле шоолуг чугаалажыл шыдаваавывыс. Соолуңде Красноармейская кудумчузунда оон чылыг, чырык бажыңнга даажок сеткил хандыр хөөрешкен бис. Ынчан оларның эрес-маадыр дайынчы алдарының дугайын хандыр танышып олуре:

Бежелээн бис, алдаваан бис,
Бежен кижи шинчилиг бис.
Алдаваан бис, бежелээн бис,
Алдан кижи шинчилиг бис... —деп тыва улустуң ырының одурулары сагыжыма дораан-на кирип келген.

Александр Терентьевич-биле оон соонда каш-даа ужурашканывыс-биле чугаа солун-даа, узун-даа болгулаан.

— Мээң чаш, элээди чылдарым Кзл-Хемниң Көк-Хавакка, Сарыг-Сепке эрткен — дээш ол элээн бодашпалаан, чугаалай-дыр. Үжен чылда оң алды харлыг элээди оол тургаш, көдээ коммунага ажылдап эгелээн. Удаваанда комсомолчу путёвка-биле оны мичаңгы Эйлиг-Хем алдыңа уургайыыче орук кылыры-биле ажылдаарын торуунукан. Оон элээн каш чыл эрткенде Тожуңуң алдың тывыш черлериге ажылаашаң, аныяк эр шилээп кирип, дылгыып, биилг-медерели чоорту өөрүп, болбаазырап келген. А оон соонда каш чылларда Александр Тываның республика типографиязынга парлакылаар турда, Ада-чурттуң Улуг дайынга эгелээн.

— Дайын эгелээн соонда, ийи-де хонгаанда Тывага чурттап, ажылдап турган орус эштер-биле кады фронтуже чорудар дугайында ССРЭ-ниң элчин черинге билдириишкинер киирген бис — деп, ол сактып чугаалай-дыр. Харыы келбээн, ийи ай эрткенде ындыг дилег билдириишкинин ол база катап киирген.

— Амдыызында мананар, херек апаарга келдириптер бис— деп харыы ындыг болган.

Оон соонда алды ай эрткенде ынчан ТАР-га чурттап турган совет хамаатыларын фронтуже эки турачылар кылдыр чорудары-биле оларның баштайгыларын Кызылга келдиртип эгелээн Александр база оларның аразынга киргеи.

Ол-ла үеде 1942 чылдың январь төнчүүнде, соок, кыржың, туманныг күннериниң бирээзинде комутлуг семис аътгарлыг чалгынныг шахтарда чагыларлыга хой кежи хөрекгээн тоннарлыг кижилер Кызыл-Арыгдан Балгазынче кыпкы харлыг орукту дүүлендир эстетиишаан кел чораан. Оларның мурнукузунда адыг дег мөге-шыырак, улуг шөгжегер салдыг Никита Фадеевич Шумов ирей оолдары: Иванны, Лукаңы, Авксентийни болган шагда-ла чок аларган улуг акызы Егор Шумовтуң оглу Василийни чоок төрелери-биле кады үдеп кел чораанны ол.

Балгазынга келгеш, кудумчуңуң орту үезинге доктаай бергеи. Никита Фадеевич шаактан чиңги кончуг дүже халаап, аңаа оолдары-биле байырлашкан: —Орук-суур мени-чаагай чорүңар! Бистиң база утпацар. Ие-төрээн чуртче шоглаң, аш-бөрү дет шуран турар дайзынның хендирбезин чүс-чүзү-биле сый шанкаш, тиилелгелиг ээп келиңер —деп оон чагыы ындыг болган. Канчангаңы ол түве ийик, кырган оон ында чоруурун күзеевэн.

Ынчангы Кызылга чурттап турган совет хамаатыларының Сталин аттыг клубунга (аңгы филармония бажыңы) Кызыл-Арыгдан келген дөрт алышкы шеригге келдириишкин комиссиязын эрткен соонда, оларга Терентий Фадеевич Шумовтуң оглу Александр немешкеи. Февраль 1-де наймыланның чону Тывадан эң баштай фронтуже чорутkан орус эш-оорум-биле кады Иван, Лука, Авксентий, Александр, Василий Шумов алышкыларны үрер хөгжүмүүт, бедик кодурадүшкүүнүң үдээнде мичаа аңаа киришкен амгы хоочун салгалдың кижилериниң сагыш-сеткилинден үттүндүрбээн.

Харлыг баштыг бедик Сая оларның артында арткан. Даартазында-ла шериг комиссариядынга үеде бергеннер. Тывадан келдирткеннерин айгы-ыңгы шеряг кезектеринче хуваая эгелээн.

Шумов алышкыларны шуртуун Красноярскиге чаа четчелеп турган миномёт полугунче чоруткан.

— Аңаа баштай 82 миллиметр миномёттуң тургузуун, системазын, аларны үш неделя хире өөренгеш-ле шиңгээлип алкан бис—деп, Александр чугаалаар.

Олар шуптуун мөге-шыырак, аваангыр, тудумгур, тергиин аңчылар чораан. Ийи метр ажыг дурт-сынныг Василийге тааржыр ядык-хей тывылбас, ол берге турган.

— Акыларым, дүдмаларым тараажы база анчы улустар, олардан чүгле мен дөрт класс дооскан турдум. Мени расчёттуң командири кылып каан улууру ында, боор—деп, Александр Терентьевич чугаалап олурду.

Оон соонда-ла оларга аар-берге дайынчы оруктар эгелээн. Фашистиг эжелекчилериниң калчаалыы-биле шуран турган Ленинград бүзээлелиниң эң аар-берге хүнгериниде 1942 чылдың март 8-те он ийиги дивизиянның составынга оларның полугу немежин киргеи. Ынчан батарея командири улуг лейтенант Федор Цивилиховтан 120 миллиметр аар миномёттуу алышкылар хүлээп алган. Ийи конгаанда-ла оларның полугу Богастыг дээр станция чоогунга дайзынның күштүг шавар халдаашкынынга удур тулчуушкуже киргеннер.

С. ШОЙГУ.
(Үзелчилиг).

БӨРҮЛЕР АРАЗЫНДА БӨРҮ

«Оң бөрүлер-биле шуут кара чаңгыс дөмей улуур, оларның-биле чугаалажыр, кады чемненир. Мерциг чурттуг Вернер Фройнд — бөрүлер «өөрүнүң баштыңы. Оң черлик амытаннар черлик бооп артарын күзээн болгаш бөрүлерге кээп, олар дег апарган».

53 харлыг шак ол элдептиг кижи дугайында репортажты «Штерн» деп барыын-герман солун ынчаар эгелээн.

Вернер мойнуң сунуп алгаш, улуп орда, аңаа оон-моон бөрүлериниң харымнап улуй бээрин дыңнаарга, херим артында айлыл чок черде-даа болаз, чииртимя кончуг. Фройнд бөрүлер-биле кады тыткылаар, кады чемненир, бөрү ышкаш ырланыр-даа. Бир эвес кайдыг-бир бөрү олче шоглай берзе, ол оңу ысырыптып-даа болур. Чамдыкта ол аңаа кижигилештир ырлай бээрге, бөрүлер өрү халыжып, оон арның, чаактарын чылгап, эрнинге «ошкаарын» безин ораллажы бээрлер — бөрүлериң оңу боттарының баштыны ыңнап-ла ол дээрээн ылередин турарларын ол.

Фройнд баштың бөрүүнүң аажы-чанын өөренип, бөрүлер-биле харылзаалларга бичии-даа кээрелдя кергүспес. Кажанда, кайдыг-даа бөрү эрге-чагырга дээш демиселге аштыртаяпы кээргевес, тиилеттиргенни өөр болуктеп сывырыптар.

Фройдунуң аазы арга даамылының уруу чораан, ынчангаш Вернер бичиизиидеңне арга-арыгга дыка сонуургалдыг бооп өзүп келген. Ол билип турган-ла, дилги үнүгүү тып алгаш, дилгилериниң бичии оолдарының ада-иезин каттыже чедир өзүп келгенин хайгаарап келген. «Ынчан-на эң баштай дириг амытаннар база — индивидуумнар (өскелерден ылгалдыг чаңчылдарлыг, сонуургалдыг), деп чүвени билген мен» — деп, ол чугаалаар. Оон соонда ол зоопаркка-даа ажылдап көргеи, ынчан оон дириг амытаннар-биле ажылдап билирин улус кайгаап. Ынчалза-даа удаппаанда оозун каапкап. Ону ол «Дириг амытаннарга караачыл» деп корпас мен». Баштайгы үеде бир катап ол оон орнун эзлеп алган бөрүүү чайладыр идиптер бодаан, чүү болганын оон солагай кырбаанның кырында сорбу сапындырып чоруур. Удуп чыткан бөрүүү кажандаа дүүредип болбазын ол хевээр «Вольф» кончуг эки биилп алган.

Бир-ле катап Фройнд бөрүлерге педип келгеш, ында үйнээн болур деп барганын дораан эскерип каан. «Сиртеринiң дуктери адыйын, кудуруктары дорттадыр шөйлүп кээп, ооргалары бүшкүйүп келген бөрүлерни көргеш, чүрээм налт дээп — деп, ол сактып орар — Ынчалза-даа оларга корткаңын бичии-даа көргүскен черээ чок, эскерип кагза, дораан халдаварлар. Мурнумда турган бөрүже дорт-ла баскаш, ол менче халыырының кайы чорда, ээлгелеринге сапык идиим-биле хыйт-ла киллым. Ол сыгайып, мнда-ла чаштай берди. А артканнары дораан-на мээң талымда келгеи».

Зоопарк директору «Вольфтуң» бөрүлер-биле чуртталгаэын ёзулуг-ла эки тура-биле бодунуң амы-тынынга четтинер дээш ол» деп тайылбырлаар. Шагдаалар ону камгалаарындан ойталаан. Корумчуруу камгалакчылары ону «бөрүлер теңээ» дижир.

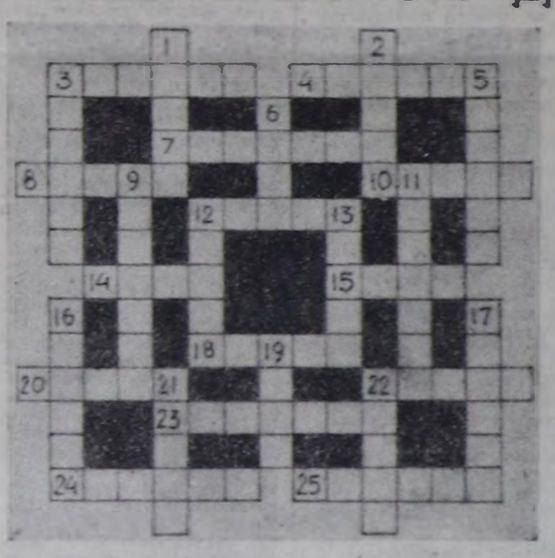
«Эртен бөрүлерни хаалга аксынга туруп алгаш, шаңгытиг ручканың дузазы-биле шинчилеп турар. Оларның-биле шынаа-ла кады чурттаи, ажыдап, оларның-биле кады демисел чорудуп турар кара чаңгыс кижи мен мен» —деп, Фройнд бо-ла чугаалай бээр.

«Бөрү-биле кижиниң социалдыг байдал-туруму дыка дөмей. Кижилер аразында база күштүүлер болгаш ошкактар бар болгай. Чүнү-даа бодунуң күжү-биле педип ап чорууурлар-даа, өскелерге ыырытып, базындырып чорууурлар-даа бар» — деп, оон бодалы ыңнаар.

Ешүүт-ла бөрү психологиэч.

«НЕДЕЛЯДАН» кызыра очулдурган.

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 3. Тывада хем. 4. Херим кезээ. 7. Эм үүшү, кенек. 8. Далай балыы. 10. Дириг амытаннарның бир органы. 12. Тыва херээжен ат. 14. Делегейниң ийиги дайынының үезинде оң улуг үгер-бооларының бирээзи. 15. Мал төлү. 18. Соңгу-чөөн Африкада хоорай. 20. Тыва оюн. 22. Ак чем. 23. Херээжен ат. 24. Соңгу Америкада күрүче. 25. Автономнуг область төвү.

УЗУН ДУРГААР: 1. Херээжен ат. 2. Ак чем. 3. Сибирьде хол. 5. Өг шиттиинiң эдилеели. 6. Ийи чалгыныңгы насском. 9. Далай судзоңгуның бир хевири. 11. Эвилелдешкен республика. 12. ССРЭ-де курорт-хоорай. 13. Медерел. 16. Мал мазыңның бир хевири. 17. Калыкшыл бижиглээр чер. 19. Даг кужу. 21. Тывада сүүр. 22. Кандыг-бир түве оралр кезиндек.

Кроссвордту П. САТ тургускан.

Ноябрь 15-те үнген кроссвордтуң харыызы

ДООРА ДУРГААР: 5. Кочетов. 6. Калинин. 9. Дутов. 10. Кожух. 12. Бохер. 13. Поляк. 14. «Свема» 17. Ужвий. 18. Иркутск. 20. Антонов. 21. Коган. 25. Маркс. 26. Ногин. 27. Ильин. 30. Пемен. 31. Саглы. 32. Каменев. 33. Лопатин.

УЗУН ДУРГААР: 1. «Кочубей». 2. Копту. 3. Ганжа. 4. Вильямс. 7. Автор. 8. «Октябрь». 9. Дзержинский. 11. Хунисказалы. 15. Киров. 16. Жуков. 19. Колонна. 22. Карадаш. 23. Минск. 24. Чичерин. 28. Ампер. 29. Углов.

«КОЖАКТЫГ АЪТ».
Камила ИБРАГИМОВАНЫҢ баштак чуруу.
Дагестан АССР.

ТЕАТР

Ноябрь 29-та. А. С. ПУШКИН «Балыкчы болгаш балык дугайында тоол», «Лама болгаш оон ажылчыны Балда дугайында тоол». Эгелээри 10 шакта.

А. С. ПУШКИН. «Бичии трагедиялар». («Даш аалчы». «Бужар-думаа үезинде шайлаашкыны»). Эгелээри 18 шакта.

ТВ

НОЯБРЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50—АБВГДейжигеш. 9.20— Чараш чүүлче орук. Кара далай чоогунуң бурунгу хоорайлары. 9.50 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. «Донбасс» соодукчуның шынар демдээн чүге ап каапканым? Кировоградта чуртталга бажыңнарының тудуунуң дугайында. 10.20 — «Кижи. Чер. Октаргай». 10.50 —«Балкынарда чурт». Югославия-биле ужуражылга. 11.50 — «Алмс ушказы-биле чугаа». Харьков хоорайның үлеттүрлериниң чижээнге «ийи сменаның» социал айтырыгларының дугайында. 12.50 — Бөгүн делегейде. 13.05 —Улуг Октябрьның юбилейинге «Төөгүнүң өшпес одуругларындан». «Волочаевканың хүннери». Уран-чечен фильм. 15.00 — Суббота —ада-иелер хүнү. 16.30 — «Бүзүреңгир-даа болза — эдептиг». 17.30 —«Сценаның көрүнчүү». Театр дорчулалы. 18.45— «Алды Иванар — алды капитаннар». Мультфильм. 19.00 — «Ягуар» —1986» (Польша). Уран-чечен фильмиинiң баштайгы көргүүү. 19.50 — «Суббота кежээзинде». «Музыкалыг ринг». Композитор А. Морозов болгаш «Форум» бөлүү. Эстрадалыг программа. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Чүү? Кайда? Кажан?». Телевикторина. 23.00 — «Музей шыпшынының кыска үезиндэ». Док. телефильм. 23.20 — 01.00 — Бутбомбуүнге ССРЭ чемпионаты. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Киев). Чапсарда. (00.05) — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Шүлүкчү болгаш гитара». Док. фильмиинiң баштайгы көргүүү. 8.25 — Ритминг гимнастика. 9.10 — «Эртенги почтаа». Музыкалыг дамчыдыкка. 9.40 — «Шинтиир хүлээп алыр эргем». 1, 2 серналары. Уран-чечен фильм. 11.50 — Делегейниң уран чүүл культуразы. М. П. Мусоргский. 12.35— Армян ССРниң телевиденнезиниң программазы 13.55 — Москва. Консерваториянның Улуг залы. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ю. Башметтиң концерти. 14.45 — Спорт программазы. Шой көлүрер спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Квалификазаан дамчыдыкка. «Таныжылар — бейсбол». 16.25 — «Силерге, эки ниилер». Концерт. 17.40 — Останкинонуң Концерт студиязынга академик Д. С. Лихачев-биле ужуражылга. 19.10 — «Тайбың кудумчуларында». ССРЭ-ниң улустарының танцы ансамблиниң школа-студиязының сургуулдарының оюн көргүзүү. 19.40 —«Урал черниң тураскаалы». Док. телефильм. 20.00 — «Тамыктыг улуглар, чаштар!». «Дииге болгаш дилги». 20.15 — Улустарның аялгалары. 20.30 — «Хостуг үе— хей-ниитиниң херээ. Калуга областың Козельск хоорайының чижээнге чоокуң хостуг үезин шын ажылгаарынга партия, совет болгаш хөйниитн организацияларының роло. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.35 — «Москваның күзүү». Совет музыканың фестивалының концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр, дүве чамдык черлерге быскынаар. Хүндүс чагбас. Хат кошкак. Дүве 30—35 градус, чамдык районнарга 24—29 градус соок.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Дүне 32—34 градус, хүндүс 20—22 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «И еще одна ночь Шахерезады» 11.50, «Конец операции «Резидент» (1, 2 серналы) 9.00, 13.20, 16.10, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник № 137. «Ну, погоди!». 9.30, 11.00. «Отряд» 12.30. «Возвращение резидента» (1, 2 серналы) 14.30, 20.30. «Игры для детей школьного возраста» 17.00, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Поэ өгнем» (1, 2 серналы) 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оңсола» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Шын Редакциянның адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партий ижи амыдырал болгаш үлеттүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацнә киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; «ода» ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуң келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуң неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2410.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01041.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың ноябрь 30 воскресенье № 278 (13278)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 конеек.

М. С. ГОРБАЧЕВ биле Р. ГАНДИНИҢ каттышкан парлалга конференциязы

ДЕЛИ. (Ноябрь 28). СЭКП ТК-ның Чигизие секретары М. С. Горбачев биле Индия Республикаының Премьер-Министри Р. Ганди оларның каттышкан парлалга конференциязы ажа болган.

Парлалга конференциязынга ажыдыл тура Р. Ганди мынча дээн: Дээргі Чигизие секретарь! Аңгылар болгаш дээрбилер! Өөнүүктер!

Индияже Чигизие секретарь М. С. Горбачевтуң ава-чоруу бистиң ийи талалыг харылзаалар-ывыска эң улуг үе-чага болган деп санаар мен. Бистиң чурттарывыстың аразында туруп турар найыралдың сыры харылзаазын ол бадыткаан.

Бис делегерецгей чугаалажышкынның эртіргеи бис. Ол оң шак хире үргүлүлүзин боор. Бистиң ийилдиришкин ужуражышкынывыс чылыг болгаш бүзүрежиниң байдалынга эртеен. Ооң-биле кады чугаалажышкыннар министрлериң болгаш делегацияларның өске кежигүнериниң денелиинге база боон турган. Бо ава-чоруктуң түңнелдери ийи талалыг харылзааларга, девискээрге туруп чоруктуң бактаалыынга-даа, харын-даа эң кол үүе— бүгү делегейге тайбынны ынаажылаарынга-даа улуг ужур-дузалыг болуп боор.

Ава-чоруктуң үезинде, иниги соңуургалы болдуруп турар тайбың, ядролуг чеасекгей дүжүрери болгаш хөгжүлде дээш шактаар, индыг хей-хей айтырыгларга оттаптакшыл көрдүвүс. Дүүн бис Чигизие секретарь биле, аңгылар болгаш дээрбилер биле, ажыдыл-ла ажылдаарывыс биле дүргедиришкин дугайында шиитпирни база хүлээп алган бис. Ол адырны шүүт чаа ёзу-биле көөр апаар бүор бис. Мурнакы технологияларга каттышкан шинчилелдерни чорудар, ооң соонда ол технологияларны кады шингээдип алырынче шилчир бис. Ол бүгү айтырыгларны маңаа кээп көөрү-биле ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи Г. И. Марчукла башталган делегацияны Индияже чорудар дугайында биетиң санывыска Чигизие секретарь чөпшээрешкен. А ооң соонда оларның ажылының түңнелдеринге үнделээп бис. ооң шиңа базымнарны кылыр бис.

Бо ава-чоруктуң ханы сеткил ханывыскыны болдурду. Ол индий-совет харылзааларның деңнелии шиитпирлиг-биле өөрү көдүрер дээрзинге бүзүрээр мен.

А ам Чигизие секретарь М. С. Горбачевка сөс бээрин күзеп тур мен. Ол Индияга эң башкы келген. Ынчалзажок бистиң чурттувус-биле делегерецгей танышып алыйн баргаш харааданчыг. М. С. Горбачев биске ам-даа келир болгаш Индия-биле делегерецгей-биле танышкын алыр аргалыг болуп, ажылдаже бу-дия-даа боттарывыска мурнуында улуг сорулгаларны салып алган, боттарының төөгүлүг хөгжүлдезинин оруунче киргем. Бо чорук бистиң кады ажылдажылгавыска өске негелдерни салып турары база-ла билимигир. Бис бот-боттарывыстың сагыш салып турар түүлдеривисти, өөнүктерде хүлээп хөрдүгенни ышкаш, барымдаалап көөр ужурлуг бис — а бистер хоочун өөнүктер болгаш партнёрлар болгай бис.

Бистиң чурттарывыстың аштакы хөгжүлдезин барымдаалап чугаалаар болза база бир онзагай чүүл бар. Совет Эвилелиде-даа, Индияда-даа удуртулга солчу берген. Дээрги Премьер-Министр-биле бисте ниитә бодаа тургуступ келгеш бистиң харылзаалар-ывыска бистиң мурнувуста тургай салгалдың кылган түүлдерни чүгле хевээр артырар эвес, харын-даа бозувустуң салымшыкшывысты киирип, бистиң харылзаалар-ывысты бурунгаладып, оларны хөнүлдүп, нэдү ажылдажылганың база хевирлеринче үнерни бодувустуң сорулгавыс кылдыр көрүп турар бис.

Амгы ава-чоруктуң ындыг онзагай түүлү база бар. Бо ава-чоруктуң боон турары делегей байдалы-биле база ол холбашкан. Ол байдалдың дугайында бо хүнерни бистиң бодаллырывысты чугаалаан болгай бис. Олар силерге билдингир. Совет-индий кады ажылдажылга ышкаш, шак ынчаар фактор — делегейге удам-на улуг салдарлыг болган турзун деп хөделирни делегейде байдал иеген турар.

Чорудун турар политикавыс дээш, ноөң мурнунда турганы ышкаш, демнег хөделиишкинним болгаш тускайлаң хөделириниң үнезинингге тайбынны быжыглаарынга, ядролуг дэйнны чайладырынның эрге-ажыктарынга чорудар ужурлуг базынарывыс дээш чүгле бистиң улустарывыстың мурнунга эвес, а бүгү чурттарның улустарының мурнунга, бүгү делегей мурнунга харысалгалывысты бо хүнерде бижип турган бис.

Мээң чугаалаанам онзагай түүлдер бо ава-чоруктуң чогум чүге ынчаар тургусканын болгаш ооң канчаар эрткенин билип алыр аргалыг берген деп бодаар мен.

Бо хүнерни колдуунда-ла беседалэр-биле эрттирдивис. Чүртту кезиир арга биске турбаан, ынчангаш оны келир үеде эдер ужурлуг четпес болган түүлүүс ол деп санаар мен. Амыдырал бурунгаарлап, кады ажылдажылга калбарыш, харылзалар ханылаан турар болгай. Бистиң харылзаларывыс доктаамалмыр, ужуражылгалар хөй болур.

Ава-чоруктуң онзагай талазы болза ужуражышкынарының болгаш беседаларның эң-не хөй болганы деп Премьер-Министрниң чугаалаазы-биле чеңнээрежир мен. Чугаалажышкыннар ийи делегацияларның долу составының киржилгези-биле эртип турган, оларны делегаций кежигүнери тус-туста боттарының хамаарылгалыг кижилери-биле хамаарышкан айтырыгларын чугаалашкан.

Премьер-Министр-биле кылган ажылывыс хөй болган. Ава-чоруктуң доозу бергенде, түңнелдерни үнүлүп турарыңар

(Уланчызы 2-ги арыңда).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

ЭДЕ ТУРГУСТУН УУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

Россияның ажыдыы чонунуң бүрүңгээр ниитизиниинге бо чыл алдын базымны бергеи. Экономиканы чорутқан эде тургустуруушкунуңуң түңнелиинде олар улус ажыл-агыйын болгаш культураны хөгжүдеринге, чоннуң чаагай чорууи бодидеринге, ниитилел амыдыралының бүгү талаларынга чедиишкинзерни ээдип алган.

Ам будуүдэге темпизин естүрериң үлөмнээрүнче, эртем-техниктиг депшилгениң эргежок чугула дүргедүшкүнин хандырар ажыктыг чаа шиитпирлерни дилеп тыварыңче кичээнгейин мөңгүзөрүн чугула боон турар. РСФСР-ниң Дээди Совединиң декабрь 2-де ажыттынар сессиязында экономиканы улам кедүрериниң программазын чугаалажыр көөр. Депутаттар 1987 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, 1986 чылда Күрүне планының күүсеттинин турарын, 1987 чылда Күрүне бюджединиң болгаш 1985 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны бүгү талалыг чугаалажып көөр.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң белеткээн бо документтерни Россия Федерациязының Дээди Совединиң План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының тургускаиы 13 белеткел комиссияларынга эң ажыг үениң дүргүзүнда өөренип, чугаалажып көрген. Олариың ажылынга депутаттардан аңгылар, улус ажыл-агыйының ялыг-бүрү адырларының удурлакшылары болгаш специалистери, хөй-шиитпирлиг организацияларының төлээлекчилери киришкеи. План-болгаш бюджет төлевилелдери республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиришке аргалаарының тургузун турарын демдеглээн.

Ооң соонда бюджеттиң кол көргүзүүлериниң талазы-биле белеткел комиссиязының даргазы депутат И. Я. Поручиков түүе чугаалаан, бюджеттиң орулга кезээн 73 миллион рубльге удгаттырын болур арганы депутаттар дилеп тыныкаа дээн дедиглээн. Бо хөрүңнүң чырыдышкыныңың кадык кангалал болгаш социал хандырылга ядаа черлериниң капитал септелгезиниң хереглелиите, оларга дериг-керекселер болгаш эт-сеэ садыл алырынга, кедөө районнарга күш-культураға болгаш спортту хөгжүдеринге ажыглаары чугула деп олар дедиглээн.

Пленарлыг хуралга саналбергеи депутаттар республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиришке курлавырларны бүгү талалыг мобилизастаарынче, бо херекке улус депутаттарының Советтериниң, оларның күүсекчи болгаш башкарыкчы органнарының ролюн бедидеринче кол киржингейин утпаңдырган.

Хуралтың киржикчилери ялаң болгаш бюджет талазы-биле түңнелдер төлевилелин, комиссияларның эдерииң ылеткелдерин түүлдүгүүргеи. Оларны РСФСР-ниң Дээди Совединиң бүгү доктаамал комиссияларыга үзе шиитпирлеп көөрү-биле дамчыдып бээр шиитпирни хүлээп алган.

Хуралга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. П. Орлов, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Т. Г. Иванова, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Х. П. Нешков, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының төлээлекчилери киришкеи-биле кылып чоруткан ажылдарының түңнелдерин үнүргеи. 1987 чылдың планының онзагай талазы болза, ажыл-агыйын чорударының чаа байдалдарын, ие утпаганы болуур деп планның кол көргүзүүлериниң талазы-биле белеткел комиссиязының даргазының орлакчызы депутат Л. Г. Поповтуң дыңнадымында айтыкан. Экономиктиг механизмниң болгаш үлеттүрүү, агроүлеттүр комплексизин, капитал тудугну, транспортту, садыгны болгаш амыдырал хандырылгазын, осче-даа адырларны эргелеп башкарарының системазы үнелеминиң-биле эде тургустуруп турар.

Ооң соонда бюджеттиң кол көргүзүүлериниң талазы-биле белеткел комиссиязының даргазы депутат И. Я. Поручиков түүе чугаалаан, бюджеттиң орулга кезээн 73 миллион рубльге удгаттырын болур арганы депутаттар дилеп тыныкаа дээ дедиглээн. Бо хөрүңнүң чырыдышкыныңың кадык кангалал болгаш социал хандырылга ядаа черлериниң капитал септелгезиниң хереглелиите, оларга дериг-керекселер болгаш эт-сеэ садыл алырынга, кедөө районнарга күш-культураға болгаш спортту хөгжүдеринге ажыглаары чугула деп олар дедиглээн.

Пленарлыг хуралга саналбергеи депутаттар республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиришке курлавырларны бүгү талалыг мобилизастаарынче, бо херекке улус депутаттарының Советтериниң, оларның күүсекчи болгаш башкарыкчы органнарының ролюн бедидеринче кол киржингейин утпаңдырган.

Хуралтың киржикчилери ялаң болгаш бюджет талазы-биле түңнелдер төлевилелин, комиссияларның эдерииң ылеткелдерин түүлдүгүүргеи. Оларны РСФСР-ниң Дээди Совединиң бүгү доктаамал комиссияларыга үзе шиитпирлеп көөрү-биле дамчыдып бээр шиитпирни хүлээп алган.

Хуралга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. П. Орлов, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Т. Г. Иванова, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Х. П. Нешков, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының төлээлекчилери киришкеи-биле кылып чоруткан ажылдарының түңнелдерин үнүргеи. 1987 чылдың планының онзагай талазы болза, ажыл-агыйын чорударының чаа байдалдарын, ие утпаганы болуур деп планның кол көргүзүүлериниң талазы-биле белеткел комиссиязының даргазының орлакчызы депутат Л. Г. Поповтуң дыңнадымында айтыкан. Экономиктиг механизмниң болгаш үлеттүрүү, агроүлеттүр комплексизин, капитал тудугну, транспортту, садыгны болгаш амыдырал хандырылгазын, осче-даа адырларны эргелеп башкарарының системазы үнелеминиң-биле эде тургустуруп турар.

Ооң соонда бюджеттиң кол көргүзүүлериниң талазы-биле белеткел комиссиязының даргазы депутат И. Я. Поручиков түүе чугаалаан, бюджеттиң орулга кезээн 73 миллион рубльге удгаттырын болур арганы депутаттар дилеп тыныкаа дээ дедиглээн. Бо хөрүңнүң чырыдышкыныңың кадык кангалал болгаш социал хандырылга ядаа черлериниң капитал септелгезиниң хереглелиите, оларга дериг-керекселер болгаш эт-сеэ садыл алырынга, кедөө районнарга күш-культураға болгаш спортту хөгжүдеринге ажыглаары чугула деп олар дедиглээн.

Пленарлыг хуралга саналбергеи депутаттар республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиришке курлавырларны бүгү талалыг мобилизастаарынче, бо херекке улус депутаттарының Советтериниң, оларның күүсекчи болгаш башкарыкчы органнарының ролюн бедидеринче кол киржингейин утпаңдырган.

Хуралтың киржикчилери ялаң болгаш бюджет талазы-биле түңнелдер төлевилелин, комиссияларның эдерииң ылеткелдерин түүлдүгүүргеи. Оларны РСФСР-ниң Дээди Совединиң бүгү доктаамал комиссияларыга үзе шиитпирлеп көөрү-биле дамчыдып бээр шиитпирни хүлээп алган.

Хуралга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. П. Орлов, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Т. Г. Иванова, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Х. П. Нешков, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының төлээлекчилери киришкеи-биле кылып чоруткан ажылдарының түңнелдерин үнүргеи. 1987 чылдың планының онзагай талазы болза, ажыл-агыйын чо-

Ооң бирги беш чылда бедик күш-ажылчы көргүзүүлерин дээш Танды районнуң «Россия» совхозунуң инек кадарчызы Шулуу Сайчыевич Чооду Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг шаңнаткан. Даапган хөрээнге бедик харысалгалыг коммунист малчын ажыл-агыйның улусчу контроль болгуунуң ажылынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: коммунист Ш. С. Чооду.

А. ЗАЯЦЕВТИҢ фотозу.

Сөөлгү шактарда

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХӨЙ-НИИТИЗИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНДЕ

М. С. Горбачевтуң Индияже ава-чоруу — делегей парлалгазының кол темазы апаргаи. СЭКП ТК-ның Чигизие секретарының ялдары дээш Индияның Премьер-Министриниң Делиге тургускан дүштеки шайлаалгазының үезинде М. С. Горбачев биле Р. Гандиниң чугааларын, ава-чоруктуң эртеениинге материаллары калбаа-биле парлап тура, чугаалажышкыннарның төөнде —ядролуг дайынны чайладыры дээш, бүгү делегей байдалын өскижидери демисселдиг айтырыгларының туруп турарын массалыг информациялың органнары демдеглеп турар. Шалыпкын хөгжүп кел чоруур совет-индий харылзаалар делегейниң доктаамал чоруунуң болгаш тайбынның чугула фактору болуп турарын, Индия-биле найыралдыг харылзааларны чайгылыш чок хөгжүдериниң углаңышкыны ССРЭ-ниң даштыкы политиказының бир онзагай угланышкыннарының бирээзи болуп тургаи, турар болгаш моон соңгаар-даа артар дээрзин, а дээдн деңнелге үргүлүг болуп турар совет-индий ужуражышкыннар — ол харылзааларның чугула фактору болуруи олар демдеглеп турар

ДЕЛИ. «Индий черге М. С. Горбачевтуң чугаалаан баштайгы сөстери чылыг утку алышкыны болгаш чазагай сеткилдиг күзөшкиннер дээш Радио Гандиге, бүгү индий улуска хүндүткелдиг болгаш көрүп четтиранышкынның сөстери болгаи деп, «Индиан экспресс» демдеглеп турар. Совет удуртукчу делегейде болуп турар нарын чорудулгаларга коңгуг хаиы үнелелди берген. Болдуун ээлчээнде Р. Ганди шылгалаанын болгаш дүвүрээзинин үезинде Индияга дуза көрүскен чурттуң болгаш чоннуң төлөлекчин ышкаш кылыыр М. С. Горбачевка байыр чедиргеи.

Бүгү улустарның тайбың келир үезин хамыраашкынның дыка чугула ужур-дузазын «Таймс оф Индиа» демдеглеп турар. М. С. Горбачевтуң айтыканы ышкаш, делегейде ийи улуг күүсенниң айылдырзинниң үезеп турар байдалы ийи таланың харылзааларынга-даа, делегейниң калбак айтырыгларынга-даа хамаарыштыр олариың удуртукчуларынга аажок улуг харысалгалыг онаап турар деп, солуп бижээн. «Ийи чурттарның аразында харылзааларга келир үеде ол база боон болуур тайбын, найырал болган кады ажылдажылга дугайында чүгле улуг ужур-дузалыг болганывыс» солуп демдеглеп.

ВАШИНГТОН. ССРЭ-ниң болгаш Индияның удуртукчулары ядролуг чеңсеэктеи хостуг делегейже баар оруктар чорууруи «ырлыг дайынчарынга» белеткелдиг америк программазының шаптыктап турарын медегээн, ону буруу шапкан деп. Эн-би-си телекомпания демдеглеп турар. «Боо-чеңсеэкти эңдере бүдүрериң контрольдаар талазы-биле АКШ-тың политиказын ийи удуртукчу шүүтүмүүлеге таварыштырган» деп, «Вашингтон пост» таймылбырлап турар.

Москваның Индия-биле найыралдыг харылзааларны быжыглаарынче чүткүлү. Мурнуу Азиядың болгаш Чоокку Чөөн чүктүң чурттарынга хамаарыштыр ССРЭ-ниң политиказының дугайында М. С. Горбачевтуң принципиалдыг чугула медегелдерин совет дайтыны политиказының дөй талазы болгаш Индияның удуртукчулары ядролуг чеңсеэктеи хостуг делегейже баар оруктар чорууруи «ырлыг дайынчарынга» белеткелдиг америк программазының шаптыктап турарын медегээн, ону буруу шапкан деп. Эн-би-си телекомпания демдеглеп турар. «Боо-чеңсеэкти эңдере бүдүрериң контрольдаар талазы-биле АКШ-тың политиказын ийи удуртукчу шүүтүмүүлеге таварыштырган» деп, «Вашингтон пост» таймылбырлап турар.

Москваның Индия-биле найыралдыг харылзааларны быжыглаарынче чүткүлү. Мурнуу Азиядың болгаш Чоокку Чөөн чүктүң чурттарынга хамаарыштыр ССРЭ-ниң политиказының дугайында М. С. Горбачевтуң принципиалдыг чугула медегелдерин совет дайтыны политиказының дөй талазы болгаш Индияның удуртукчулары ядролуг чеңсеэктеи хостуг делегейже баар оруктар чорууруи «ырлыг дайынчарынга» белеткелдиг америк программазының шаптыктап турарын медегээн, ону буруу шапкан деп. Эн-би-си телекомпания демдеглеп турар. «Боо-чеңсеэкти эңдере бүдүрериң контрольдаар талазы-биле АКШ-тың политиказын ийи удуртукчу шүүтүмүүлеге таварыштырган» деп, «Вашингтон пост» таймылбырлап турар.

Москваның Индия-биле найыралдыг харылзааларны быжыглаарынче чүткүлү. Мурнуу Азиядың болгаш Чоокку Чөөн чүктүң чурттарынга хамаарыштыр ССРЭ-ниң политиказының дугайында М. С. Горбачевтуң принципиалдыг чугула медегелдерин совет дайтыны политиказының дөй талазы болгаш Индияның удуртукчулары ядролуг чеңсеэктеи хостуг делегейже баар оруктар чорууруи «ырлыг дайынчарынга» белеткелдиг америк программазының шаптыктап турарын медегээн, ону буруу шапкан деп. Эн-би-си телекомпания демдеглеп турар. «Боо-чеңсеэкти эңдере бүдүрериң контрольдаар талазы-биле АКШ-тың политиказын ийи удуртукчу шүүтүмүүлеге таварыштырган» деп, «Вашингтон пост» таймылбырлап турар.

Москваның Индия-биле найыралдыг харылзааларны быжыглаарынче чүткүлү. Мурнуу Азиядың болгаш Чоокку Чөөн чүктүң чурттарынга хамаарыштыр ССРЭ-ниң политиказының дугайында М. С. Горбачевтуң принципиалдыг чугула медегелдерин совет дайтыны политиказының дөй талазы болгаш Индияның удуртукчулары ядролуг чеңсеэктеи хостуг делегейже баар оруктар чорууруи «ырлыг дайынчарынга» белеткелдиг америк программазының шаптыктап турарын медегээн, ону буруу шапкан деп. Эн-би-си телекомпания демдеглеп турар. «Боо-чеңсеэкти эңдере бүдүрериң контрольдаар талазы-биле АКШ-тың политиказын ийи удуртукчу шүүтүмүүлеге таварыштырган» деп, «Вашингтон пост» таймылбырлап турар.

МАЛ АЖЫЛЫН ХӨГЖҮДЕР

Дүүн Кызылда республиканың мал ажылдакчыларының хуралы болган. Аңаа Агроүлеттүр күрүне комитединиң, районнарның агроүлеттүр комитеттериниң удуртукчулары, ажыл-агыйларның мал ажылының талазы-биле тускай эртемнилери, бригадирлер болгаш малчыннар киришкеи.

Хуралга мал ажылынга чугула айтырыгларның болгаш моон соңгаргы сорулгалар дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Агроүлеттүрүрүкомунуң даргазының бирги оралакчызы И. М. Сувандии, үксаважылдыг ажылын болгаш малдың продуктулуун бедидериниң дугайында илеткелди республиканың үксаважызынга хайгаарал шинчилеңгиниң начальныгы Л. К. Шашова, мал ажылдарын-биле демисел болгаш профилактика ажылының дугайында илеткелди Агроүлеттүрүрүкомунуң кадзыг начальныгы И. П. Беляков кылган. «Революциянның чалбыжыы» совхозтуң хойжуузу, Социалдестиг Күш-ажылдың Маадыры И. П. Сафонов, Тес-Хем районнуң мал эмчилгезиниң мал эмчизи С. М. Увангур, «Мөген-Бүрен» совхозтуң сарыг кадарчызы Х. К. Доңгак, «Тоора-Хем» совхозтуң мал бригадазының бригадири Т. М. Төвүт болгаи оон-даа өскелер сананг бергеи.

СЭКП ТК-ның кежигүнүне кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретарь Г. Ч. Ширдии хуралтың ажылынга киржип, делегерецгей чүве чугаалаан.

М. С. ГОРБАЧЕВ биле Р. ГАНДИНИҢ каттышкан парлалга конференциязы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыяда).

вамдаарынга, харын-даа таарышпастарны анаа-ла базарынга үндезилеп келгенин.

Ындыг турушту келир үе чок, а амгы үеэш — мырыңай адаарганчыг эвес, харын-даа шуут-ла бужар дээрэлиг бүзүрел турар бис.

Келир үеже орук политиктиг чаа угаап болдавшкынны бадыткаарын дамчыштыр, ядро-космос боттуг чүүлдерин биларин дамчыштыр, бүгү чурттар бот-боттарындан хамаарылгалыг дээрэлиг мегежин-ле дугайында, космонавтылар белеткээр делегей төвүн тургузар дугайында болал парламентиже чугаага илергейлеттинген. Ындыг идея боттанып болур деп бодап турар Силер бе?

Харын: Бо даврге найгамчык чаагай идеп деп бодаар мен. Ынчалзажок олуг канчаар боттандырарын база катап ылавылап бодаар ужурлуг бис. Ол идея боттанып болур деп бодаар мен.

М. С. Горбачевтан айтырыг: Кыдат-биле харылзааларны экижиттинээн, бистиң кылып турар чүүлдеривис Индия-биле бистиң харылзааларывысты кошкаттас. Ол базынган Индияга когаралды кажан-даа чедирбес. Индия-биле харылзаалар ханылаар бис, амгы аян-чорук ол дугайында хереш болуп турар.

Силерниң чугааңарыңы (катап) арткан кезиинге хамаарыштыр мынчаар чугаалап болур иймек мен: азия девискээрге бүгү чурттарның арасынга харылзаалар экижип, ССРЭ-ниң болгаш Кыдаттың арасынга харылзаалар экижээш түдүм-на, делегейниң бо кезээнде бүгү байдал эки болур. Кажан байдал экижип, кадыг амгылаашкынга калбаарарга, бот-боттарын биллир чорук улаттыр, идегежилге харылзаар дугайында, космонавтылар делегей төвүн тургузар дугайында болал парламентиже чугаага илергейлеттинген. Ындыг идея боттанып болур деп бодап турар Силер бе?

Харын: Мооң мурнунда чугаалалын чүүлдерим-биле шегледиттинээн болур иймек мен. Политиктиг таарыштырылгага үндезилээш, бот-боттарын биллир чоруктуң ёзүзү-биле кызыгаар айтырыгларын шинтпирлээр күзел ийи талаларда бар деп бодаар мен. Ол дээрге дика эки көрүүшкүя-дүр, ынчаар көрүүшкүнге бодуаустуң талыстан байыр чедирип турар бис.

М. С. Горбачевтан айтырыг: Иранда, Пакистанда болгаш Индияда 5 миллион афган дескенниериниң турул, туразын билир болгай Силер. Дели декларациязынга маналз, Делиге, ат садыынар. Совет шериглерни Афганистандан үндүрери валыгга үнезин ханылзаалар экижип эгелээн. А Индияга удур Кыдаттың талазындан дайын кыжаныышкыны тургустунуп келир болза, кайызының талазынга турар Силер?

Харын: Мооң мурнунда чугаалалын чүүлдерим-биле шегледиттинээн болур иймек мен. Политиктиг таарыштырылгага үндезилээш, бот-боттарын биличир чоруктуң ёзүзү-биле кызыгаар айтырыгларын шинтпирлээр күзел ийи талаларда бар деп бодаар мен. Ол дээрге дика эки көрүүшкүя-дүр, ынчаар көрүүшкүнге бодуаустуң талыстан байыр чедирип турар бис.

М. С. Горбачевтан айтырыг: Иранда, Пакистанда болгаш Индияда 5 миллион афган дескенниериниң турул, туразын билир болгай Силер. Дели декларациязынга маналз, Делиге, ат садыынар. Совет шериглерни Афганистандан үндүрери валыгга үнезин ханылзаалар экижип, ССРЭ-ниң болгаш Кыдаттың улустарынга чалбыышты болур ийиктиг деп санаар силер бе?

Харын: Индий журналистерби-биле интервюга бо айтырыг тайылбырлаттынган турган. Афганистанны долгандыр айтырыг политиктиг арга-биле шинтпирлеттинзин дээш туржуп турар бис. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээрине чоп-шээрежилге дүрген чедип алдынган тудум-на, Афганистанга-даа, ооң кожаларынга-даа-эки болур. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээри дескенниериниң айтырыгына база хамаарыжыр. Ынчаарга дескенниериниң айтырыы совет шериглерни үндүрери-биле холбашкан дээрэниге хамаарыштыр силериниң-биле чөпшээрежин шыдавазо мен. Политиктиг арга-биле таарыштыр шинтпирлээриниң талавакчылары бис, бо талазы-биле идепкейлиг турушту ээлээр болгаш ол айтырыгга хамаарылгалыг бүгү талаларны кады ажылдажырыгче чалап турар бис. База катап чугаалаар бодайдыр мен: ол айтырыгны ырак эвес келир үеде таарыштыр шинтпирлээриниң перспективалары бар болуп турар. Байдалды ынчаар көрүп турар бис, ынчаар көрүүшкүнге дүүштүр хөделир апаар бис.

Р. Гандиден айтырыг: Индий океанны милитаризастаарыны амгы үеде чорудуп турардыр. Ядролуг чепсектиг күрүнелерниң океан эриктеринде чогу эки-дир, бүгү чепсекти өскээртен эккелген. Индий океанны тайбыңныг зонаэн болдурар талазы-биле конференция удавас болур ужурлуг. Ооң шинтпирлээри кандыг болур ирги Силер. Дели декларациязынга маналз, Делиге, ат садыынар. Совет шериглерни Афганистандан үндүрери валыгга үнезин ханылзаалар экижип, ССРЭ-ниң болгаш Кыдаттың улустарынга чалбыышты болур ийиктиг деп санаар силер бе?

Харын: Индий журналистерби-биле интервюга бо айтырыг тайылбырлаттынган турган. Афганистанны долгандыр айтырыг политиктиг арга-биле шинтпирлеттинзин дээш туржуп турар бис. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээрине чоп-шээрежилге дүрген чедип алдынган тудум-на, Афганистанга-даа, ооң кожаларынга-даа-эки болур. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээри дескенниериниң айтырыынга база хамаарыжыр. Ынчаарга дескенниериниң айтырыы совет шериглерни үндүрери-биле холбашкан дээрэниге хамаарыштыр силериниң-биле чөпшээрежин шыдавазо мен. Политиктиг арга-биле таарыштыр шинтпирлээриниң талавакчылары бис, бо талазы-биле идепкейлиг турушту ээлээр болгаш ол айтырыгга хамаарылгалыг бүгү талаларны кады ажылдажырыгче чалап турар бис. База катап чугаалаар бодайдыр мен: ол айтырыгны ырак эвес келир үеде таарыштыр шинтпирлээриниң перспективалары бар болуп турар. Байдалды ынчаар көрүп турар бис, ынчаар көрүүшкүнге дүүштүр хөделир апаар бис.

Р. Гандиден айтырыг: Индий океанны милитаризастаарыны амгы үеде чорудуп турардыр. Ядролуг чепсектиг күрүнелерниң океан эриктеринде чогу эки-дир, бүгү чепсекти өскээртен эккелген. Индий океанны тайбыңныг зонаэн болдурар талазы-биле конференция удавас болур ужурлуг. Ооң шинтпирлээри кандыг болур ирги Силер.

Харын: Индий океанны тайбыңныг зонаэ кылыр КНО чарлап каапкан болгай. Болур ужурлуг конференциянын ам-даа болуп эртпээнин хомудаачыг-дыр. Конференцияны болдурбазынга сонуургалдыг ядролуг чепсектиг чамдык күрүнелер аңаа моондактап турар деп санаар турар бис. Индий океан болза ядролуг чепсектиг күрүнелериниң улуг туржуушкунуттан хостуг, тайбыңныг районду болгаш турар ужурлуг, улуг эвес болгаш эрик кылынга күрүнелерже кандыг-даа, ооң иштинде шеригнин-даа шыйыкныынары туруп болбас ужурлуг. Ынчаарга Индий океан—бүгү делегейниң незекериинин бирээзи-дир. Бүгү делегей тайбыңныг зонаэ болган туларын көөрүп күзээр иймек бис.

М. С. Горбачевтан айтырыг: Афган айтырыын политиктиг шинтпирлээри-биле чүнү кылып болдуруп? Силерниң чаартыкчы болгаш дидим чоруктуң үлегер-чижээ болуп турар деп, Премьер-Министр дүүн чугаалаан болгай, Афганистанга үндезин таарыштырылганы шинтпирлээриниге кола-даа каттышпаан улуг эвес бөлүк ниит берип шыдаар деп санап турар силер бе?

Харын: Афганистанга политиктиг аайлап таарыштырылганы кылырынга ниитии берип болур бүгү-ле чүүлдерже кичээнгей салза чогуур. Ук саадынган айтырыгга харыыны мурнундала берипкен-дир мек. Анаа мээң ханыдыг-бир чүвени немеерим берге-дир. Ынчалзажок силериниң айтырыыларда илергейлеттинип турар дувурээзинни мен чогуур биличкин-биле көрүп тур мен.

М. С. Горбачевтан айтырыг: Аймак чок чоруктуң айтырыын барымдаалап көргеш, Силер Индия-биле калбаа-биле таныжып шыдаваан боор силер. Ооң-биле холбаштыр, терроризм болгаш ооң уржуктарының дугайында чүнү чугаалап болур силер?

Харын: Делиге мээң чоруушкунум бистиң ажылдап кылган программавыска бүрүн дүүштүр болгаш, Аян-чоруктуң алыс сорулгазы — болдунар өргааларны чугаалажышкынынарга болгаш саналгонал солчулгазынга болдунар-ла бүрүнүбиле ажыглаары турган. Анаа хереглелди медереп билип турдувус. Ону барымдаалап көрген бис, ынчангаш аян-чоруктуң мындыг деминелинге четкен болганывыста, шын кылган-дыр бис деп бодаар мен.

Терроризмге хамаарыштыр алыр болза, бистиң принципиалдыг туружувус бүгү делегейге билдингир —бис ооң шуут удурланыкчылары бис. Ол болза принципиалдыг чоруктур, ынчангаш бистер бистиң иштики болгаш дашкы ажыл-херектеривиске ону удуртулга болдуруп турар бис.

Катаптан каяш: бистер — терроризмниң кандыг-даа хевирииниң, ылаңгыя күрүне хевириниң терроризмииниң шинтпирлиг удурланыкчылары бис.

М. С. Горбачевтан айтырыг: Афган айтырыын дүрген аайлап, шинтпирлээр дээрзинге идегелди илергейлединер. Ол идегел чүге үндезилеттинип турарыл дээрзин билип алыры кузенчиг-дир. Индий океанга айыыл чок чорук планывыл дугайын чугааладыңар. Анаа Пакистанны киириштирер дугаймала силериниң болдалыңар кандыгыл база силер ону кандыг янзы бодап турар силер? ССРЭ биле Пакистанның аразынга бот-болдун биличир чоруктуу экижиттинин канчаар көрүп турар силер база силериң бодап турарыңар-биле алырга, чаагай кожа-хелбээ харылзааларны тударыга чүү шаптыктап турарыл?

Харын: Индий океанны тайбыныын болгаш айыыл чок чоруктуң зонаэ болдурарынга хамаарыштыр бистиң саналларывыс кандыгыл дээр болза, олар индий чаагактың бодалдарынга чоок болуп турар, ол дугайын маңаа дээрги Премьер-Министр чугаалап каапты.

Эрик чоогунуң бүгү-ле күрүнелериниге, ооң иштинде Пакистанга-даа айыыл чок чоруктуң байдалын тургузарынга чедирер ындыг чорудулгага киржириниге бистер белен бис. Ол чорук Индий океанның зоназында бүгү океанның зоназында бүгү ниитилежилгенің эрге-ажыктарынга, хогжүлдениң болгаш кадыг ажылдажылганың эргеажыктарынга таарыжыр иймек.

Афганистанда байдалды аайлап таарыштырган турар дээрзинге хамаарыштыр ынаныышты илергейлээриниң аргазын берип турар чүүллүг дугайын ам чугаалап көрейн. Ол айтырыгны аайлап шинтпирлээн турар дээрзинге чаа чүүлдер Кордовестиң аян-чорузунда-дыр. Совет Эвилелин киириштир, оскелдээ күрүнелериниң чүткүлдеринде-лээ бар деп бодап олур мен. Ындыг болгаш Индияга удур Кыдаттың талазындан дайын кыжаныышкыны тургустунуп келир болза, кайызының талазынга турар Силер?

Харын: Аяны регионга болгаш ында турар улуг күрүнелериниң — бирги ээлчегле Кыдатты, Индияны, Совет Эвилелин оларга хамаарыштырып турар мен, харылзаалар экижип болза, ынаныышты ол-ла үеде РУК талазы-биле документ-биле чөргелештир, СЧК 2 дээш шщкаш ындыг чугула документини база тоол көрбейн турарын илередип турар-дыр. Бир эвес ындыг шинтпирни хүлээп алган чүве болза, ол улуг алдагдал-дыр деп бис санап турар бис. Ол чорук чепсегленишкинни дүүтүрериниң, ядролуг чепсектиг күрүнелериниң океан эриктеринде чогу эки-дир, бүгү чепсекти өскээртен эккелген. Индий океанны тайбыныын зонаэн болдурар талазы-биле конференция удавас болур ужурлуг. Ооң шинтпирлээри кандыг болур ирги?

Харын: Индий океанны тайбыныын болгаш аайыыл чок чоруктуң зонаэ болдурарынга хамаарыштыр бистиң саналларывыс кандыгыл дээр болза, олар индий чаагактың бодалдарынга чоок болуп турар, ол дугайын маңаа дээрги Премьер-Министр чугаалап каапты.

Эрик чоогунуң бүгү-ле күрүнелериниге, ооң иштинде Пакистанга-даа аайыыл чок чоруктуң байдалын тургузарынга чедирер ындыг чорудулгага киржириниге бистер белен бис. Ол чорук Индий океанның зоназында бүгү океанның зоназында бүгү ниитилежилгенің эрге-ажыктарынга, хогжүлдениң болгаш кадыг ажылдажылганың эргеажыктарынга таарыжыр иймек.

Афганистанда байдалды аайлап таарыштырган турар дээрзинге хамаарыштыр ынаныышты илергейлээриниң аргазын берип турар чүүллүг дугайын ам чугаалап көрейн. Ол айтырыгны аайлап шинтпирлээн турар дээрзинге чаа чүүлдер Кордовестиң аян-чорузунда-дыр. Совет Эвилелин киириштир, оскелдээ күрүнелериниң чүткүлдеринде-лээ бар деп бодап олур мен. Ындыг болгаш Индияга удур Кыдаттың талазындан дайын кыжаныышкыны тургустунуп келир болза, кайызының талазынга турар Силер?

Харын: Мооң мурнунда чугаалалын чүүлдерим-биле шегледиттинээн болур иймек мен. Политиктиг таарыштырылгага үндезилээш, бот-боттарын биличир чоруктуң ёзүзү-биле кызыгаар айтырыгларын шинтпирлээр күзел ийи талаларда бар деп бодаар мен. Ол дээрге дика эки көрүүшкүя-дүр, ынчаар көрүүшкүнге бодуаустуң талыстан байыр чедирип турар бис.

М. С. Горбачевтан айтырыг: Иранда, Пакистанда болгаш Индияда 5 миллион афган дескенниериниң турул, туразын билир болгай Силер. Дели декларациязынга маналз, Делиге, ат садыынар. Совет шериглерни Афганистандан үндүрери валыгга үнезин ханылзаалар экижип, ССРЭ-ниң болгаш Кыдаттың улустарынга чалбыышты болур ийиктиг деп санаар силер бе?

Харын: Индий журналистерби-биле интервюга бо айтырыг тайылбырлаттынган турган. Афганистанны долгандыр айтырыг политиктиг арга-биле шинтпирлеттинзин дээш туржуп турар бис. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээрине чоп-шээрежилге дүрген чедип алдынган тудум-на, Афганистанга-даа, ооң кожаларынга-даа-эки болур. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээри дескенниериниң айтырыынга база хамаарыжыр. Ынчаарга дескенниериниң айтырыы совет шериглерни үндүрери-биле холбашкан дээрэниге хамаарыштыр силериниң-биле чөпшээрежин шыдавазо мен. Политиктиг арга-биле таарыштыр шинтпирлээриниң талавакчылары бис, бо талазы-биле идепкейлиг турушту ээлээр болгаш ол айтырыгга хамаарылгалыг бүгү талаларны кады ажылдажырыгче чалап турар бис. База катап чугаалаар бодайдыр мен: ол айтырыгны ырак эвес келир үеде таарыштыр шинтпирлээриниң перспективалары бар болуп турар. Байдалды ынчаар көрүп турар бис, ынчаар көрүүшкүнге дүүштүр хөделир апаар бис.

Р. Гандиден айтырыг: Индий океанны милитаризастаарыны амгы үеде чорудуп турардыр. Ядролуг чепсектиг күрүнелериниң океан эриктеринде чогу эки-дир, бүгү чепсекти өскээртен эккелген. Индий океанны тайбыныын зонаэн болдурар талазы-биле конференция удавас болур ужурлуг. Ооң шинтпирлээри кандыг болур ирги?

Харын: Индий океанны тайбыныын болгаш аайыыл чок чоруктуң зонаэ болдурарынга хамаарыштыр бистиң саналларывыс кандыгыл дээр болза, олар индий чаагактың бодалдарынга чоок болуп турар, ол дугайын маңаа дээрги Премьер-Министр чугаалап каапты.

Эрик чоогунуң бүгү-ле күрүнелериниге, ооң иштинде Пакистанга-даа аайыыл чок чоруктуң байдалын тургузарынга чедирер ындыг чорудулгага киржириниге бистер белен бис. Ол чорук Индий океанның зоназында бүгү океанның зоназында бүгү ниитилежилгенің эрге-ажыктарынга, хогжүлдениң болгаш кадыг ажылдажылганың эргеажыктарынга таарыжыр иймек.

Афганистанда байдалды аайлап таарыштырган турар дээрзинге хамаарыштыр ынаныышты илергейлээриниң аргазын берип турар чүүллүг дугайын ам чугаалап көрейн. Ол айтырыгны аайлап шинтпирлээн турар дээрзинге чаа чүүлдер Кордовестиң аян-чорузунда-дыр. Совет Эвилелин киириштир, оскелдээ күрүнелериниң чүткүлдеринде-лээ бар деп бодап олур мен. Ындыг болгаш Индияга удур Кыдаттың талазындан дайын кыжаныышкыны тургустунуп келир болза, кайызының талазынга турар Силер?

Харын: Мооң мурнунда чугаалалын чүүлдерим-биле шегледиттинээн болур иймек мен. Политиктиг таарыштырылгага үндезилээш, бот-боттарын биличир чоруктуң ёзүзү-биле кызыгаар айтырыгларын шинтпирлээр күзел ийи талаларда бар деп бодаар мен. Ол дээрге дика эки көрүүшкүя-дүр, ынчаар көрүүшкүнге бодуаустуң талыстан байыр чедирип турар бис.

М. С. Горбачевтан айтырыг: Иранда, Пакистанда болгаш Индияда 5 миллион афган дескенниериниң турул, туразын билир болгай Силер. Дели декларациязынга маналз, Делиге, ат садыынар. Совет шериглерни Афганистандан үндүрери валыгга үнезин ханылзаалар экижип, ССРЭ-ниң болгаш Кыдаттың улустарынга чалбыышты болур ийиктиг деп санаар силер бе?

Харын: Индий журналистерби-биле интервюга бо айтырыг тайылбырлаттынган турган. Афганистанны долгандыр айтырыг политиктиг арга-биле шинтпирлеттинзин дээш туржуп турар бис. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээрине чоп-шээрежилге дүрген чедип алдынган тудум-на, Афганистанга-даа, ооң кожаларынга-даа-эки болур. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээри дескенниериниң айтырыынга база хамаарыжыр. Ынчаарга дескенниериниң айтырыы совет шериглерни үндүрери-биле холбашкан дээрэниге хамаарыштыр силериниң-биле чөпшээрежин шыдавазо мен. Политиктиг арга-биле таарыштыр шинтпирлээриниң талавакчылары бис, бо талазы-биле идепкейлиг турушту ээлээр болгаш ол айтырыгга хамаарылгалыг бүгү талаларны кады ажылдажырыгче чалап турар бис. База катап чугаалаар бодайдыр мен: ол айтырыгны ырак эвес келир үеде таарыштыр шинтпирлээриниң перспективалары бар болуп турар. Байдалды ынчаар көрүп турар бис, ынчаар көрүүшкүнге дүүштүр хөделир апаар бис.

Р. Гандиден айтырыг: Индий океанны милитаризастаарыны амгы үеде чорудуп турардыр. Ядролуг чепсектиг күрүнелериниң океан эриктеринде чогу эки-дир, бүгү чепсекти өскээртен эккелген. Индий океанны тайбыныын зонаэн болдурар талазы-биле конференция удавас болур ужурлуг. Ооң шинтпирлээри кандыг болур ирги Силер.

Харын: Индий океанны тайбыныын болгаш аайыыл чок чоруктуң зонаэ болдурарынга хамаарыштыр бистиң саналларывыс кандыгыл дээр болза, олар индий чаагактың бодалдарынга чоок болуп турар, ол дугайын маңаа дээрги Премьер-Министр чугаалап каапты.

Эрик чоогунуң бүгү-ле күрүнелериниге, ооң иштинде Пакистанга-даа аайыыл чок чоруктуң байдалын тургузарынга чедирер ындыг чорудулгага киржириниге бистер белен бис. Ол чорук Индий океанның зоназында бүгү океанның зоназында бүгү ниитилежилгенің эрге-ажыктарынга, хогжүлдениң болгаш кадыг ажылдажылганың эргеажыктарынга таарыжыр иймек.

Афганистанда байдалды аайлап таарыштырган турар дээрзинге хамаарыштыр ынаныышты илергейлээриниң аргазын берип турар чүүллүг дугайын ам чугаалап көрейн. Ол айтырыгны аайлап шинтпирлээн турар дээрзинге чаа чүүлдер Кордовестиң аян-чорузунда-дыр. Совет Эвилелин киириштир, оскелдээ күрүнелериниң чүткүлдеринде-лээ бар деп бодап олур мен. Ындыг болгаш Индияга удур Кыдаттың талазындан дайын кыжаныышкыны тургустунуп келир болза, кайызының талазынга турар Силер?

Харын: Мооң мурнунда чугаалалын чүүлдерим-биле шегледиттинээн болур иймек мен. Политиктиг таарыштырылгага үндезилээш, бот-боттарын биличир чоруктуң ёзүзү-биле кызыгаар айтырыгларын шинтпирлээр күзел ийи талаларда бар деп бодаар мен. Ол дээрге дика эки көрүүшкүя-дүр, ынчаар көрүүшкүнге бодуаустуң талыстан байыр чедирип турар бис.

М. С. Горбачевтан айтырыг: Иранда, Пакистанда болгаш Индияда 5 миллион афган дескенниериниң турул, туразын билир болгай Силер. Дели декларациязынга маналз, Делиге, ат садыынар. Совет шериглерни Афганистандан үндүрери валыгга үнезин ханылзаалар экижип, ССРЭ-ниң болгаш Кыдаттың улустарынга чалбыышты болур ийиктиг деп санаар силер бе?

Харын: Индий журналистерби-биле интервюга бо айтырыг тайылбырлаттынган турган. Афганистанны долгандыр айтырыг политиктиг арга-биле шинтпирлеттинзин дээш туржуп турар бис. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээрине чоп-шээрежилге дүрген чедип алдынган тудум-на, Афганистанга-даа, ооң кожаларынга-даа-эки болур. Айтырыгны ынчаар шинтпирлээри дескенниериниң айтырыынга база хамаарыжыр. Ынчаарга дескенниериниң айтырыы совет шериглерни үндүрери-биле холбашкан дээрэниге хамаарыштыр силериниң-биле чөпшээрежин шыдавазо мен. Политиктиг арга-биле таарыштыр шинтпирлээриниң талавакчылары бис, бо талазы-биле идепкейлиг турушту ээлээр болгаш ол айтырыгга хамаарылгалыг бүгү талаларны кады ажылдажырыгче чалап турар бис. База катап чугаалаар бодайдыр мен: ол айтырыгны ырак эвес келир үеде таарыштыр шинтпирлээриниң перспективалары бар болуп турар. Байдалды ынчаар көрүп турар бис, ынчаар көрүүшкүнге дүүштүр хөделир апаар бис.

Р. Гандиден айтырыг: Индий океанны милитаризастаарыны амгы үеде чорудуп турардыр. Ядролуг чепсектиг күрүнелериниң океан эриктеринде чогу эки-дир, бүгү чепсекти өскээртен эккелген. Индий океанны тайбыныын зонаэн болдурар талазы-биле конференция удавас болур ужурлуг. Ооң шинтпирлээри кандыг болур ирги?

«Шын» Ажык чагаа хүну
Эрзин район

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН:

ЧОННУҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНГЕ ДЫҢНАНГЫР БОЛУР

Редакцияда кээп турар хөй чагаалар республикада эде тургустунуушкуннун канчаар чоруп турарын, аңаа шаптыктап турар четпестерни чидни-биле шүгүмчүлеп, оларны эдип алырынын оруун айтып, сәнаал-оналын киирип турар. Эн ылангыя чер-черде партия болгаш совет органнарның ажылынын стиль, арга-методтарының аажок оожум эде тургустунуп турарын, пассажирлер аргыштырылгазында, чоннун амыдырал хандырылгазында, садыг, медицина, харылзаа хандырылгазында, оруктарның ажыглалында четпестерни айтып турар. Эде тургустунуушкун үезинде таваржып турар шаптараазыннар болгаш бергелер эрзинчилерни база дүвүредип турар. Ол дугайында чугаа СЭКП Эрзин райкому биле «Шын» солун редакциязынын район төвүнге организастааны Ажык чагаа хүнүнге болган. Ажык чагаа хүнүнге республиканын чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары, районнун бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң удуртукчулары киржип, чоннун айтырыгларынга харыларны берген.

Эрзин районнун төвүнге болуп эрткен Ажык чагаа хүнүн «Шын» солуннун редактору В. С. ШАРАВИЙ эде тургустунуушкунга холбашкан эге сөс-биле ажыткан. Ажык чагаа хүнүн СЭКП Эрзин райкомунун бирги секретары А. Ч. МОНГУШ башкарып эрттирген.

ЧУРУКТАРДА: Эрзин суурга эрткен Ажык чагаа хүнүнүн чамдык киржикчилери.

Э. А. МОНГУШ, Харылзаанын бүдүрүлге-техниктиг эргелелинин начальнигиниң оралакчызы.

М. С. БАЛДАН, чурталга-коммунал ажылагый бүдүрүлге эргелелинин начальниги.

Н. В. АНИКЕЕВА, «Тыва автотранс» каттыжышкынның пассажирлер аргыштырылгазының киллизиниң начальниги.

А. Д. ООРЖАК, район эмнелгезинин кол эмчизи.

1. АРГЫШТЫРЫЛГА

— Кызыл—Нарын аразында чоруп турар автобустарның графигин эде көрүп, ол автобусту эртегинниң 7 шак 30 минута турда үнер кылдыр эде көрүп болбас бе? Чамдыкта үрелиг автобустарны чүге мрак оруктарже чорудуп турарыл?

Бо айтырыгларга пассажир автотранспорт бүдүрүлгезиниң начальныгы В. В. Бойко харыы берген:

— Кызыл—Нарын маршруттуг автобустуң үнер шагы улус депутаттарының Эрзин район Советининиң күскому-биле дугурушкапывыс ёзугаар 10 шакта кылдыр доктаатка түве. Ону өскерип болурунуң аргазы бар. Ону түр кала ынчаар тургузуп каан. Бо аразының оруу багай болгаш, чымчак автобустар чорудар аргавыс чок боон турар. Орук база оңгулчиккил. Нарынче немелде автобус чорудар дээрге, чамдыкта доктаамал рейстерге безин пассажирлер эвээш боор-дур. Ылангыя кышкы үеле аргыжар пассажирлерниң саны улам эвээжеп каар. Чайын улустуң аргыжары ковудей бээрге, немелде автобусту берип, организастап болур арга тургустунуп келир. Ынчан ону өөренип көөр бис.

«Үрелиг автобустарны рейсче чүге үндүрүп турарыл?» —деп, айтырыгга мынчаар харыылап болур-дур. Нарын хамаан чок. Эрзин черлер орук ам-даа чедир кылдыммаан. Асфальтылаттымаан. Ынчангаш ол нелелеге дүүшпейн турар. Орук багай болганындан, ону чогуур үезинде септеп-семнейн турарындан автобустарның үрелир чоруу бар боон турар. Оон үжурундан пассажирлер аргыштырылгазынга таарымча чок чүүлдериниң үүп келир чылдагааны мында.

Автобустар үнер шагында үүмес, озалдап үнер деп хомудалдарның тургустунуп турары чөптүг. Пассажирлер аргыштырар автобүдүрүлгениң материал-техниктиг базазы ам-даа кошкак, үрелген автобустарны чогуур үезинде септеп шыдавайн турар бис. Үрелиг автобусту шугумче үндүрбее дээш кызар бис.

— Кызыл — Эрзин—Нарын —. Мөреп аразында чоруп турар автобусту маңаа доктаамал тургузуп болбас бе?

— Ол-даа берге айтырыгдыр. Пассажирлер автобүдүрүлгезиниң автобус парыгы эвээш. Автобустар саны көвүдеп, автопарк немежип келген үеле ону өөренип көрүп болур. Өөренип көөр бис.

Автобустарның маршрутче үнерде озалдаар, соңгаарладыр чоруу болу берген таварылгада ол рейс-биле чоруур пассажирлер акт тургузар ужурлуг. Немелде рейс дугайында чагыг киирер керек. Эртенги шакта чаңгыс касса ажылдап турары шын. Ол үеле пассажирлер эвээш болурга чаңгыс касса ажылдап турар. Оруктарны экижидип, ону бүгү негелделерге дүгжүп турар кылдыр кылып каарга, чымчак автобустарны, «Икарустарны» чорудуп эге. дээр бис.

Пассажирлер аргыштырылгазында, млаңгыя Кызылдың автовокзалында буфеттиң багай ажылының, бичии уруглар-лыг келер өрээлинде таарымчалыг байдалдарны тургуспаанының. билет садып турар кассирлерниң келген чонга карзы-хажагайының дугайында айтырыгларга «Тыва автотранс» каттыжышкынының пассажирлер аргыштырылгазының килдизиниң начальныгы Н. В. Аникеева, автовокзалдар болгаш автостанциялар каттыжышкынының начальныгы М. Ф. Панова олар харыларны берген.

Район иштинлиг оруктарын экижидер хемчеглерни алырының чугулазын олар демдеглээш, чоннун чөптүг негелдезинге дүүштүр ам-даа эде тургустунмайн турарын мынаап чугаалаш, автобустарның маршрутче үнерде озалдаар азы соңгаарладыр чоруун болдурбас дээш дэштиг хемчеглерни алырын пассажир АТБ-зинин база автовокзалдар болгаш автостанциялар каттыжышкынының удуртукчулары азаан.

2. ЧААГАЙЖЫДЫЛГА

— Септелге-тудуг участогунуң чаа базазының кажан тудуп эгелээрил? Эрзин суурга суг дамчыдылгазының системазын кажан кылырыл?

«Тыва септелге-тудуг» трестиң кол инженери В. А. Монгуш бо талазы-биле харыылаан.

— Районнуң септелге-тудуг участогунуң чаа базазының тудуун 1990 чылда тудары көрдүнген. Ам оон төлевилел-смета документациязын кылып эгелээн. Эрзин суурга суг дамчыдылгазының системазын тудар төлевилелди 1987 чылда кылып доозар. Районнуң септелге-тудуг участогу тудуг материалдары чедишпес дээш чурталга башкынарының септелгезин бо-ла узамдыктыра бээрининг дугайында хомудалдар хөй. Ону чайладыр хемчеглерни трестиң талазындан ап келген. Ынчалзада-да ол хемчеглер ам-даа четпес боон турарын мынаап чугаалар апаар.

Септээр ужурлуг башкынарның дайзызын көлээ Совет күскомнары тургузун бээр ужурлуг. Септелге материалдары чедишпейн турары шын харын. Ынчалза-да септелгеге сваваашкынаар бар, оон хуусаазын узатпас дээш ап чорудуп турар хемчеглериже ам-даа четпес боон турары шын. Бо талазы-биле ажылывысты дарый эде тургузар бис. Ол бүгү бистиң ажыл-ишчилеривистиң ам-даа эде тургустунмайн турарын хереченлер турары ол-дур нийин. Тудуг-септелге участогунуң ажылын сегидер дээш бүгү чүүлдү кылып, дузаны кидар бис.

Эрзин суурда чаа тутках бажыңнарның дугаарлары чок. Чунар-бажыңның ажылы багай. Газ баллоннарын бажыңнарга эккеп салып бээр тускай ажилер чок. Ажык чагаа хүнүнге келген бо айтырыгларга районнуң чурталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальныгы **М. С. Балдан** харыы берген. Ынчалза-да чоннун чөптүг негелделеринге М. С. Балдан долу харыы берип шыдаавайн барганы бо удуртукчунуң үениң негелделеринге чедир ам-даа эде тургустунуп чаагай турарын хереченлеп турар.

3. ОРУКТАР

— Эрзин—Тес-Хем аразының оруун кажан асфальтылап эгелээрил? Нарын—Эрзин аразында оруктү асфальтылаар бе?

Бо айтырыгларны Ажык чагаа хүнүнге районнуң харылзаа белдирээнин чолаачылары К. Бегзикей, М. Серээдар, С. Бюрбюжап салган.

— Чоннуң үргүлчү салыр айтырыы бо-ла болгай. «Хоочураан» аарыг-биле дөмей болу берген айтырыг чүве. Ол чөптүг айтырыг. Бо оруктарның септелгезин, тудуун бистиң эргелелдиң. Белгазында орук-тудуг эргелели харыдар ышкынмайн, ам-даа эде тургустунуп чаагай турарын хереченлеп турар.

Долгандыр турар бойдусту намгалаары кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези. Ону ким-даа эки билир. Нарын хемниң улуундан ыяш кезип турары шын эвес-тир. Ол хажыдымышкин-дыр. Мындыг хажыдымышкын кылып турган ажылдакчыларны тодаралдып, оларның-биле шынгыы чугаазы кылыр бис. Келир 1987 чылдан эгелеп Эрзин лесничествозунга чугай бүдүрери көрдүнген. Ол чылда 100 тонна чугайын бүдүрер ужурлуг. Ширбиялдерни, сүге сывын бүдүрерин маңаа организастаар дээрииске дөриг-хереклелдер чок боон турар. Ынчангаш ону Тандынын ыяш ажыл-агыйы бүдүрер кылдыр көрген чүве. Арга-арыг намгалалының дугайында маңаа көдүрген айтырыгларны Арга-ыяш ажыл-агыйының министерстволуу өөренип көргеш, шиитпирлээр.

4. АРГА-АРЫГ

— Эрзин районунга ыяш ажыл-агыйын тургузар айтырыг канчаар шиитпирлеттинип турарыл? Нарын хемниң улуундан олаар ыяш белетиели чорударга болур бе? —«Нарын» совхозтуң ажылшчылери ынмыг айтырыгны салган. Маңаа республиканың Арга-ыяш ажыл-агыйының министриниң оралакчызы Т. Х. Бараан харыы берген.

— Ол-даа берге айтырыгдыр. Пассажирлер автобүдүрүлгезиниң автобус парыгы эвээш. Автобустар саны көвүдеп, автопарк немежип келген үеле ону өөренип көрүп болур. Өөренип көөр бис.

Автобустарның маршрутче үнерде озалдаар, соңгаарладыр чоруу болу берген таварылгада ол рейс-биле чоруур пассажирлер акт тургузар ужурлуг. Немелде рейс дугайында чагыг киирер керек. Эртенги шакта чаңгыс касса ажылдап турары шын. Ол үеле пассажирлер эвээш болурга чаңгыс касса ажылдап турар. Оруктарны экижидип, ону бүгү негелделерге дүгжүп турар кылдыр кылып каарга, чымчак автобустарны, «Икарустарны» чорудуп эге. дээр бис.

Пассажирлер аргыштырылгазында, млаңгыя Кызылдың автовокзалында буфеттиң багай ажылының, бичии уруглар-лыг келер өрээлинде таарымчалыг байдалдарны тургуспаанының. билет садып турар кассирлерниң келген чонга карзы-хажагайының дугайында айтырыгларга «Тыва автотранс» каттыжышкынының пассажирлер аргыштырылгазының килдизиниң начальныгы Н. В. Аникеева, автовокзалдар болгаш автостанциялар каттыжышкынының начальныгы М. Ф. Панова олар харыларны берген.

Район иштинлиг оруктарын экижидер хемчеглерни алырының чугулазын олар демдеглээш, чоннун чөптүг негелделерине дүүштүр ам-даа эде тургустунмайн турарын мынаап чугаалаш, автобустарның маршрутче үнерде озалдаар азы соңгаарладыр чоруун болдурбас дээш дэштиг хемчеглерни алырын пассажир АТБ-зинин база автовокзалдар болгаш автостанциялар каттыжышкынының удуртукчулары азаан.

5. КАДЫК КАМГАЛАЛЫ

Кадык камгалалының талазы-биле айтырыглар Ажык чагаа хүнүнге хөй болган. Аңаа харыларны район эмнелгезинин кол эмчизи **А. Д. Ооржак** берген. Район эмнелгези районда көрүштүг тудугларның бирээзи. Район төвүнде ажылдап турар эмчилеривис чурттаар оран-сава-биле хайыртынган. Чамдыкта эмнеп чок болу бээр таварылгалар тургулааны шын. Аарыг кижилерниң бо айтырыгны кэдүрүп турары-даа чөп. Хөвар эмнерни тывар талазы-биле хемчеглерни четпес чорудуп келгеиивистен шак мындыг негелде-хомудалдар үнүп турар. Ол бистиң база четпес ажылывыс. Идепкей чок чоруулуутту ажыл эртер эрги ёзу-биле ажылдаар чоруктан ам-даа үштүнүп чадап, эде тургустунуп шуудайн турарывыс ол-дур нийин.

Нарында участок эмчилерн чурттаалга башкынары-биле мынчага чедир хандыртынмаан. Амбулатория бичии черде турар. 60 оруниуг эмнелгеин тудар дугайында айтырыгны районнуң агроүлетпүр каттыжышкынын шиитпирлеже чогуур. 1987 чылдың эмнелгеин ажыттынар. Мөреңге участок эмнелгеин ажыттынар. Мөреңге, Ленин аттыг совхозтуң төвүнге сүт кухняларын ажылдары көрдүнген. Бай-Даргга сүт кухнязын база тургузуп болур. Ону үүле башкын-биле хандырарга ынчаарда, шиитпирлеп болур. Салдинган чамдык айтырыгларны Кадык камгалал министерство-зу-биле харылзашкаш, оон соонда харылап, шиитпирлээр мен.

6. САДЫГ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Районнуң хереглекчилер иниитилелиниң материал-техниктиг базазын быжыглаарының, садыг хандырылгазын эжиидериниң дугайында айтырыглар хөй келген. Аңаа харыларны Роспотребсоюзтуң башкаар черинин даргазының оралакчызы **М. Х. Аравчаа**, райпо баштаар черинин даргазының садыг талазы-биле оралакчызы **Д. К. Кускелмаа** берген. Ажык чагаа хүнүнге көдүрген айтырыгларны үш бөлүкке чижеглей чарып болур. Бирээде, садыгның материал-техниктиг базазын быжыглаары, ынчангаш чаа тудугларны немей түткаш, оларны дарый ажыглалга киирери. Шээде, бөгүнде бар күчүлерниң долу ажыглаары. Район төвүнде, суурларда, чурттакчылыг черлерде садыг шөлдериниң ажыглалын ниятинниң чемненилге черлериниң ажылын улам эжиидери. Үште, райпо баштаар черинин ажылының стилин эде тургузары, нүш-ажылчы коллективтериниң тывыгыр, шимчегир, ажыл-агыйжы чоруун улам идепкейжидери. База ол ышкаш, садыг, иниитиниң чемненилге черинин болгаш садыг алыкчыларның бот-боттарын эки билиридин, ажык-чарлыг чорук-тун байдалын тургузары.

Айтырыгларның баштайгы бөлүүнге чамдык харылыларны Роспотребсоюзтуң баштаар черинин даргазының оралакчызы М. Х. Аравчаа берген. Бо айтырыглар нарын болгаш берге. Эрзин район катап тургустунгаштың чээрби бир чыл болган. Бо үе дургулуида аъш-чем садыгларының саны өскээн, үүле бир магазинин хатташ чаа бир садыгны ажыктаан. Аъш-чем садыгларында чоннун эъгеште турар шөлү 4—5 дербелчин метр хире./ Шак мындыг байдал садыгжыларда-даа берге, тар черге золчегге турары садыг алыкчыларгада шмлаачыг. Район төвүнүң чурттакчы чоннуун саны чыл келген тудум-на улам немежип турар, а райпонуң материал-техниктиг базазы аңаа дүүштүр өзүп, немешпейн турар.

1987 чылда Эрзин суурга хлеб заводун тудуп эгелээр. Ол ыпкаш колбаса кылыр цехти тудары база көрдүнген. Ону келир чылдың ийнги чартымында тудуп эгелээр. Бо хүннерде быжырып турар хлеб челиппейн турар. Хлеб болгаш долгандан кылган аъш-чем аймаанын ассортиментизин калбартыр хемчеглерин ап чорудар деп турар.

Эъттен кылган чемнер үүле-ниятнинң чемненилге черлериниде бар боордан башка, садыгларда көзүлбес. Чылдың дөрт ээлчээнде чондан мал аъдын садыг алгаш, оон ыяларын баксыратпайн, дораан сайгарыптар арга райпода тургустунмаан. Ынчангаш үүле колбаса цегин тудуп, аңаа соодунчуларны тургузуптарга, эъттен кылган чемнерниң ассортиментизи албек болур.

Садыгларда аъш-чем аймаа кызыы, саржат, үс эвээш. Пряник, печенье болгаш оскелзаа чемнер хөвар, ында-хаая костүп келгилээр.

Район төвүнге тудуг материалдарының магазинин үүге ажыдып болбазыл деп айтырыглар хөй салдынган. Бо айтырыгларга садыг ажылдакчыларының бергеи харыларын өөренип көөр, кичээнгейге алыр» деэн чижектиг тодаргай эвес харылар болган.

Дараазында бир бөлүк ымындыг айтырыгларны чон салган. Район төвүнде, чурттакчылыг суурларда садыг четкилеринге 44, 46 размерлиг ишкы, часкы тоннар (млаңгыя дерээжен улуска). 22. 23. 24, 25 размерлиг чайгы идиктер хөвар кээп турар. Керосинни малчыныарга сатпайн турар. Малчыныарга брезентилер негеттинип турар. Даараныр машиналар садыгларда шуут көзүлбестээн. Бичии уругларга зеп садыг бээри нарыыдаан. Ындыг турбуже райпонуң товароведтери садыг алыкчыларының хереглелдерин өөренип көөр ажылды ала-чайгаарлаашкынының агымында киирген-ниинден, чагыгларны шын эвес киирип турариндан улуг хемчээлдиг идик-хеп аймаа магазиннерде-даа, райпонуң складтарында-да кандыгдаа шимээшкин чок, аңаа чыдып турар.

Райпонуң удуртукчуларының, коллективтиниң ажыл-ишчилериниң ажылының стилин, арга-методтарын эде тургузар, садыгның культуразын бедиер дугайында айтырыглар Ажык чагаа хүнүнге шиитпирлээр-биле кодурүп турган.

Мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге кептерелиин, чаа чүүлдү шинчээдип алыры, ажылга тывыгыр болгаш садыгчыдырлыг болуру чоннуң садыг хандырылгазын эжиидерииге ажыктыг. Бир эвес райпонуң ажылдакчылары бо негелделерге дүүштүр ажылдап турган болза, «ногаа аймаа чок, дагаа чүүргазы чок» дээн, садыгжыларның дарымдарын садып алыкчылар дыннаавас турган иймк.

Райпонуң ажылын чаа ёзу-биле дүргеи эде тургузары негеттинип турар дээрзи оон адрезинге келген хөй санныг айтырыглардан, саналдардан билдиинин турар. Репотребсоюзтуң баштаар черн (Х. Д. Монгуш) бо чугаадан чугула түнкелдя үндүрер боор деп идегээр апаар.

7. ХАРЫЛЗАА, ӨСКЕ-ДААА АЙТЫРЫГЛАР

Харылзаанын бүдүрүлге-техниктиг эргелелиге, райпонуң харылзаа белдиринге салган айтырыгларга харымларны эргелелиин начальныгының оралакчызы Э. А. Монгуш болгаш харылзаа белдириниң начальныгы Д. Д. Кызыл-оол харымларны берген.

Ажык чагаа хүнүнде салган айтырыгларны өөренип көөрге, харылзаанын ажылын эде тургузар талазы-биле айтырыглар эң кол болуп турган. Ылангыя бедик мергежилиг тускай эртемниглериниң челиппезинден харылзаанын ажылының шынары куду болуп артпышаан.

— Райкүүском чурттаар бажың-биле хандырып берген диижи, районнуң харылзаа белдиринче Харылзаанын бүдүрүлге-техниктиг эргелелии автоматтыг телефон харылзаазын, хөй каналдыг харылзааларны, радио болгаш телевидениениң дамчыдылгазын кылып билир тускай эртемниг киижи чорудуп берип шыдаар бе?

— Шыдаавас бис — деп, Э. А. Монгуш дорт харыылаан.— Ынчалза-да районнуң харылзаа белдиринде ажылдап турар киижилериниң билиг-мергежилиин белдириниң хемчеглерии алыр. Бир элээн каш харылзаа ажылдакчылары стажировканы эртер. Практиктиг дуза чедиреры-биле Эрзинче специалистерни декабрь жезинде чорудар.

Бүдүрүлге автоматчыттынган, харылзаанын дериг-херекселдери бар-даа болза, ол бар күчүлер долу ажыглаттынмайн турар. Радио Нарында ажылдавайн турар, Бай-Даг суурда телефон харылзаазы үзүктелиишкиниг. Эрзин суурда безин радио орта ажылдавайн турарының фактылары бар. Дүргедедир, эде тургузар айтырыглар-ла хөй.

— Бистиң районнуң байдалы-биле алырга, почта чедирип дажыглаарынга чиик автомашинаны ажыглаары кончуг эптиг. Оон чорууру дүргеи, шак-үе канналгалыг. Авр, чүзк автотранспортунга бодаарга, бензин чарыгдалы база эвээш болур. Ынчангаш почтага чиик автомашинаны кажан берип болзуруа?

— Чиик машинаны келир чылдың дөртүү квартальында бээр бис — деп, эш Э. А. Монгуш аазаан.

— Районнуң харылзаа белдиринің турар бажыңы ажылдаарынга таарымча чок. Бо бажыңны делгемчидер, алгыдар талазы-биле чүнү кылыр деп турарыл?

— 1988 чылга чедир аңаа кандыг-даа өскерилге болбас. Эрзин суурга телефон станциязын 600 номерге чедир улгаттырар дээн план турган. Ол күүсеттинмейн баргаи. Оон чылдагаанын Э. А. Монгуш мынаар тайылбырлаан. Телефон кабели чок тургаи. Кабельди чер доңа бергенле, октябрьда алган. Ынчангаш ону келир чылын; май—июнь айларда салгаш, июльда ажыглалга киирер.

СЭКП райкомунга, райкүүскомга, РАУК-ке, район төвүнүң бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организациялариның удуртукчуларынга эвээш эвес айтырыгларны салган. Ук албан черлериниң харысалгалыг ажылдакчылары чамдык айтырыгларга харымны берген-дээ болза, ол талазы-биле катап-катап хынанып коргеш, немелде тодаргай хемчеглерни алыры негеттинип турар. Бо талазы-биле кылган ажылдың түциелиин чагаа-бижиктерниң авторларынга дыпладыр.

Кичээнгейге алыр ужурлуг айтырыглар Ажык чагаа хүнүнде хөй болган. Район төвү Эрзин суурну ап көрээлиер. Оон мурнуу кудумчуларынче буга суу келбейн турар. Суггат чокта чагайжыдылга, ногаанчыдылга болгаш оске-даа айтырыгларны шиитпирлээрн берге. Электри чагылары эргижээнинден үрелип турар, ону эдерп, чаартмры негеттинип келген.

Бажың чаинга хаваа, дагаа каажаазы тударда тудуг катерилларын кайыын тып ылырыл, ону соорүн алыр транспорт база чок. Чурттап орар бажыңывыс эрги, соок деп чурттаар чер дугайында айтырыгларны улаштыр-улайыштыр салгылаан. Оон-оо айтырыглар хамдырал хандырылга дугайында болган. Аңаа харыы чок арткан. Үүге дээрге, Ажык чагаа хүнүнге Амыдырал хандырылга министерствозунуң чаңгыс-даа төлээ келбээн. Ынчангаш ол айтырыгларга харыыны ук министерствога чедиргеш, харыызын алгаш, солуунга нарлап үндүрер.

Ажык чагаа хүнүнге совхозтардан келген толээлер черче-черде чурттакчыларның, кыштагларда лойжуларының, сүт-барааа фермаларында савачыларының, инек кадарчыларының, быяза ажаакчыларының салган айтырыгларын эккелген. «Ажык чагаа хүнүнге» дээш, бижээн айтырыглар хөй болган. Дыка хөй айтырыгларга харыы берднмээн. Ынчангаш айтырыгларыны база катап мланнлап көрүп, ажыл-херекке ажыглаары, бо талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудары чугула.

Ажык чагаа хүнүнге ажылчы чонларның көдүрген айтырыглары дарый шиитпирлээр ужурлуг соңгаарлатпынмас айтырыглар боон турар. Улус депутаттарының район Советининиң күскому, РАУК чөвүлелп маңаа салдынган айтырыгларны аммдыралга боттандырар талазы-биле тускай шиитпирии күлээп алыр ужурлуг. Ол мынаш республиканың бо Ажык чагаа хүнүнге киришкен, айтырыгларга харыы берген министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары көдүртүнген айтырыгларга хамаарышкан хемчеглерни ажылдап кылгаш, оңу херек кырында боттандырар апаар. Элээн үеде эрткенде кылдынган ажылдарның дугайында харыыны солуп дамчыштыр бээр ужурлуг.

АЖЫК ЧАГАА ХҮНҮ ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Чоннуң чөптүг негелде-хомудалдарынга тоомча чок, аымдыралчы айтырыгларны хереже албас, эрелгей харыы бээр удуртукчулар ам-даа бар боон турарын ол көргүскен. Чижээ, улус депутаттарының район Советининиң күскомунуң даргазы Н. В. Чамдымыр, райпо баштаар черинин даргазының садыг талазы-биле оралакчызы Д. К. Кускелмаа, чурттагга-коммунал ажылагый бүдүрүлге эргелелиниң начальныгы М. С. Балдан, районнуң харылзаа белдиринің начальныгы Д. Д. Кызыл-оол олардың чоннуң айтырыгларынга берген харымлары эрелгей болгаш тода эвес болган. Бо удуртукчулар үеним негелдезинге дүүштүр ам-даа эде тургустунуп чадап турарын ол харымлар хереченлеп турар.

* * *

Ажык чагаа хүнүнден репортажты «Шынның тускай корреспондентилери А. ОКСҮР, М. ОЮН, В. КАРА-САЛ кылган.

«Эде тургустунуушкун үезинде бистиң иниитилелиивис быжыглып турар, бис чаа байдалдарда ажылдаарывыс, чаа сорулгаларны шиитпирлээриниң дуржулгазын чыын ап, аңаа өөренип турар бис. Бис дүүнүг, чыл мурнунда турганывыс дээ эвес апарган бис. Ай бүрүзү, хүн бүрүзү бистиң дуржулгавысча, чүвени билириивиске немелде бээр».

(Краснодар крайның партия актнвн-биле үдүрэжымыкчыга СЭКП ТК-ның Чиңгиве секретары М. С. Горбачевтуң чугаазындан).

Д. С. ХОРЛУУ, РАУК чөвүлелиниң даргазы.

М. Х. АРАКЧАА, Республиканың хереглекчилер иниитилелиниң баштаар черинин даргазының оралакчызы.

Д. К. КУСКЕЛМАА, райпо баштаар черинин садыг килдизиниң эргелекчизи.

В. А. МОНГУШ, «Тыва септелге тудуг» трестиң кол инженери.

БИСКЕ ТАЙБЫҢ ХЕРЕК

Шак мындыг аттыг ийи пластинкадан тургустунган чаа албомну «Мелодия» фирмазы үндүрген. Ада-чурттуң Улуг даймының чылдарында чонуң эрес-маадырлыг чорууп, совет кижилериң тайбың күш-ажылын алдаржыткан, чер кырынга тайбың дээш демисседир кыйгырып турар совет композиторларының ырлары мында кирген. Олардың арасында А. Пахмутованың «Од улуг чылдарга мөгейээлиңер», И. Лученоктуң «45 чылдан чагаа», Б. Терентьевтиң «Черни камгалаар дүшкү», Э. Колмановскийниң «Эдиски дугайында ыры» деп ырлары бар. О. Фельцманның, Д. Тухмановтуң, С. Туликовтуң, М. Фрадкинниң чаа чогаалдарын база бижиткен.

Хөгжүмге хамаалыштыгдыглар сураглыг артистер Л. Зыкина, И. Кобзон, В. Толкунова, Л. Лещенко олар-биле база таныжар.

Г. ХОБОТЬЕВ.

АРТИСТЕР – ШКОЛАДА

Самагалдай ортумак школазының үстүкү класстарының өөреникчилери-биле «Хүндүлеткен Демдээ» орденниг Тываның хөгжүм-шын театрының бөлүк артистери ужуражкан. Олар Н. Вороновтуң «Истелге» деп шинээзинден үзүндүню ойнаапнар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Роза Серек-сол ырлап күүседирге, бот-тывынгыр композитор К. Баазан-оол үдээн. Артистер Алексей Ооржак, Надежда болгаш Виктор Накеылдар, Людмила болгаш Алексей Түлүштер монологтарны, шүлүктерни номчаапнар.

«Театр —уругларга болгаш элээдилерге» деп бүгү-эвилел неделязының үезинде оскелээ районнарже үнүүшкүнерни организастаан.

Бистиң корр.

ТАЛАНТЫЗЫН БАРААЛГАТКАН

Эртен хүнзерде Тывага Коми АССР-ниң ыры болгаш таңцы ансамбли чедип келген. Бир дугаарында олар уран талантызын кызылчыларга бараалгаткан.

Коми өөкүтериң арасында алдарлыг артистер хөй. Комининг артистери Кызыга болгаш Тыран хоорайга ойнаапнар.

ЧУРУКТАРДА: Коми АССР-ниң ансамблиниң ойнакчылары уран күүселелер үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

«АНАЙ-ХААК»

Хоочуң башкы, шүлүкчү, ажылчын корреспондент Ч. Д. Ондар он чыл бурунгаар Сут-Аксы ортумак школазынга «Анай-хаак» чечен чогаал бөлгүмүн организастаан. Өөреникчилерни чогаал теориязынга өөретиишаан, оларның бижээ кыска шүлүктерин, чечен чугааларын «кичээлдерге сайгарып, арга-сүмезин ол кадып турар.

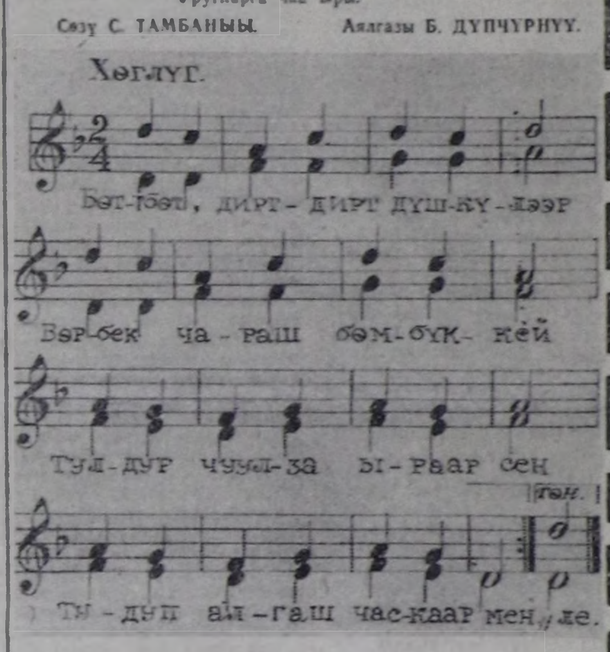
Бөлгүмүң чамдык киржикчилери «Дамырак» чечен чогаал каттыжымышкынында киржип, боттарының мергежил талазы-биле белеткелин уламчылап турарлар. Амгы үеде киржикчилериң саны он ашкан. Аяна Куулар, Роберт Ондар, Мерген Ховалыг болгаш оске-даа илегелди берип турарларның шүлүктерин «Анай-хаак» хана солунга парлаан. Ону школага келген ада-иелер безин сонуургап номчуп турар. Хана солунну районнуң Культура бажыңынга база аскан. Демир-үжүк шеригленни кылып чоруур чалы салгал, шынап-ла чирбейлер дег өзүп, маадырлар орарлар.

Б. ОНДАР.

Б Ө М Б Ү К К Е Й

Уругларга чаа ыры.

Сөзү С. ТАМБАНЫҢ. Аялгазы Б. ДҮПЧҮРНҮҮ.

Бөт-бөт, дирт-дирт
дүшкүлээр
Бөрбек чараш бөмбүккей.
Түлдүр чүүлзе ыраар сен.
Тудуп алгаш часкаар мен.
Ала шокар бөмбүккей
Агаар үттеп үүлүүн
Ам бо дораан бадып кээп,
Адыжымны часкаар сен.
Холдар баштап чүгүрген.
Хонг, чымчак бөмбүккей,
Уругларны хөлзедир,
Ужун шурап ыыскы-ле.

Солун кижи-биле ужуражылга

ЭЖИМ АКТЁР ДУГАЙЫНДА

— Сеңээ айтырыглар салбас болза, көргүүлериң сеңээ ыназ ол, а удурлажыкчыларың чок болур болза, чүге-даа салым чогуңну көргүзүп турары ол... — деп, сураглыг актер Элгуджа Бурдули ынча дээр. Грузияда эң сураглыг кижилериң бирээзин ол. Амыдыралга хөйүү көрген-даа.

Мен баштай ону режиссер Ираклий Квирикадзениң «Эштиктиң» деп кинозундан көргем мен. А оон соонда «Грузия-фильм» студиязынга ужуражып берген бис. Оон чоорту танышка бердивис. Кинога бир дугаар оон канчаар ойнаванын мичээ-на билип алдым. Шын-биле алырга, берге роль, бүт-биле ойнаар...

Фильминиң кол маадыры, сураглыг болгаш дуржулгалыг актер, танцылаар чүве-дир. Оон ролюн күүседир кижи тывылыбаан. Оон Элгуджаны ойнаап көөр кылдыр режиссер дилээн (Тбилисиге аңаа чедир танцылаар кижи чок турган).

— Канчаар боор, чөпшээрежиккен мен. Институтка өөренип турдум, стипендияга немере черле херек болгай. Институтту доосладым: ачам чок апарган. Думмаларым азыраап апарган мен. Бензин күзар черге ажылдай бердим. Үш чыл ажылладым. Оон соонда мени режиссер Самвел Гаспаров эскерип каап, кинога ойнаарын сүмеледи. Ойнадым-даа. Бүгү-ле чүве ынчаар эгелээн чүве...

Ону кижи эскербейн баар хире эвес кижи. Турза—үзүн, тутса — мөге деп чугаалап болуур. «Ындыг бүдүштүг кижилер биеве херек» — деп, режиссерлар чугаалаар.

Элгуджаның кинога ойнаан родьдарының дугайын чугаалаар дивейн-дир мен.

Ол дыка хөй кинолорга тырттырган. Оон сөөлгү болган нарын ажылдарының бирээзи — «Хөкпештер көжүүшүүр» деп фильмде кол роль.

Ону кинога тырттырган режиссерлар оон профессионал мергежилиниң шала четпезин эскерип көргеннер. Актер школазынга ол өөренип чорбаан болгай. Ынчангаш ындыг. Ынчалзажок ролюн эгеэнидеп-не ол ыяк өөренип алыр. «Алмазиң» чүгле хонгаларны артар. Ажылга бүгү бодун бердиниттер, контуг-ла кызымак кижи.

...Тбилисиге бир-ле катап чедип келгеш, хоорайның амыдыралы-биле таныштырарын оон диледим. Чөпшээрешти. Каяа барбадывыс дээр: ёзулалдарга — кудаларга, ынызбүрү шайлалгаларга, сактымышкын дойларынга. Грузин ындыг чаңчыл бар: танымыры бажыңга эжиң семи киирген болза, аңаа оон төрели дег түндүлеп сен, оларның чаңчылдарын-даа сагыыр апаар сен.

Ол чораан, Элгуджаны дыка эки биле берген мен. Хоорайның Верий квартализа чораан бис. Тбилисиниң шаандагы чаңчылы ында ам-даа хевээр артып калганын эскердим. Ол кварталдан уран түүлүүн дыка хөй кижилерни үнгеп. Элгуджа база. Ону аңаа киноюң сылдысы ышкаш эвес, а хамыктың мурнунда эш, өнүүк, кожаазы кижи кылдыр хүлээп алыр чорду.

— Бодум квартализа мени улус амыраттас. Мээң ажылымны чугаалажып-ла эгелээр, кино критиктеринден-даа артык!... Меңээ ынча деп чеже-даа катап чугаалааннар: «Элгуджа, кол-ла чүве — бай рольдарга черле чөпшээрешпе. Чүү-даа дизе! Акша төгериңге четпейн барза, биске чугаала, дузалажыр бис, бай рольдарга черле ойнаавайн көр!». Биргээр чугаалаарга, ол аңаа-ла кожуп каан сөстер эвес. Верий квартал мээң ёзулуг-ла шиитпекчим болгаш сүмелекчим чүве — деп, Элгуджа чугаалап орду.

Ол хүн Элгуджа каш-даа удаа ырлаан. Катап-катап дилеп турган. Уну чараш, хонг дыңналыр кижи, сагыш-сеткилди чыыра туда бээр.

Элгуджа кино көөрүгле, ырлаарынга болгаш аът мурнунга ынак. Аът мунуп алгай турда, ону коргеш, оон ада-огбелери ёзулуг-ла дайынчылар чораан болгай аан деп кижи бодап каар.

Элгуджадан интервью албаан мен. А моон адаанда айтырыглар болгаш харымлар аңгы-аңгы үелерде чугаалар аразында дыңналган түүлдердир. Ынчалзажок оон дугайында хөйүү билип алырынга олар дузалаар боор деп бодадым.

— Кижилерде кандыг мозушынарларны эң-не үнелээр сен?

— Харылзааларга, аазаашкыннарга, хүлээлгелерге шынчы болгаш топтуг болур чорукту. Эштеринге ак сеткилдиг болгаш - ажыт-чажыт чок чугаалажыксаар чорукту үнелеэр мен. Сеткилинде өйүп чоруур чүүлдү чажырып-ла чораан чоор боор. Бодуңун дугайын эвээш билир болза, ол дугайында чугаалаары берге болбайн аан. Ындыг кижилер эвээш эвес. Ынчаар мөзүшынар база үнелиг болбайн аан.

— Хостуг шагыңарда түүү кылырынга ынак сиңер?

— Кижилер-биле хөөрежиксээр мен. Кижилериниң амыдыралы — ол дээрге оожум чалгыларлыг болгаш коргунчуг бораалгатарлыг океан-биле дөмей чүве-дир. Бир дугаар ролюнга ойнаанам фильмниң маадыры эштинчи дег, океанда эштип-ле, эштип-ле чораан дег, чамдыкта бодап кээр мен.

— Ат-сураң ылгып турарынга таарыжыр сен бе?

— Ажок! Кажан мени улус танып каарга, өөрүүр мен. Ону дедир үткаш-биле чугаалаар кижилерге бүзүрээвес мен. Ол дээрге тогдунуушкун-дур.

— Кижиге кол чүве түү болур ужурлугул?

— Бодунга бүзүрелдиң.

Эжим Элгуджа Бурдули дугайында, ынаныштыг кижи болгаш эки актер дугайында чугаалаар дээш чүвем амдыында бо-ла ийин. Амдыында бо-ла. Чүге дизе ол ам-даа хөйүү кылыр хөрээнге бүзүрээр мен.

Сергей ИВАНОВ.
(ПМА).

БАЖЫ ЭЪТТЕНГЕН БАПЫЙ-ООЛ

Эрием Мергедей! Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң ооладыгы Бапый-оол Ондар дээрги бистиң совхозка ажылдаары-биле 1982 чылда оске райондан көжүп келген. Амгы үеде Кара-Суг деп черде совхозтуң чылгызының кадарып турар.

Кожуп келгеш үр болбаанда-ла, чылгычывыстың «чеэнхолазы» көстүп. «Оорлаар Бапый-оол» деп атка-даа чедилди.

1982 чылдың күзүүмүле совхозтуң хойжузу Буянды Даш-оол чаярби ажыг хойну Бапый-оол Ондарга оорлаткан. Оорга удур кезекче херээн оттурган турган. Бир чыл болганда, Бапый-оол оорлап алганы хойларын кадарчыга эгидип бээрге, когараан кижениң дилээн ёзулаар керектеп истелгезин ара соксаткан. Ол чорук оорга өөредиг болбаан. Ол-ла чылдың сентябрьда кожавыста совхозтуң хойжузу Оюн Хүртүй-оолдуң коданындан үстүн чоруткаш, эрги кыштаанга чедип келген турган он ийи ошкүлерин ол бузуруп, дойлап каан.

Бапый-оол улам бажы эътпенип, оор херээн уламчылап, 1983 чылдың сентябрьда Бадарчы Маадыр-оолдуң бир, Василий Артыманың ийи инектерин оорлаан. Дөрт дугаар инек оорлуң коданы чаза таварып үнгеш, чаза маңнап келген.

1985 чылдың сентябрьда Бапый-оол Ондар бистиң суурнуң чурттакчызы Пётр Ананың ийи ниизи ийи молдургазыбиле кадыг оорлап алгаш, сөп чиген.

Ам чоокта болган таварылганы бижип көрейн. Бапый-оол Ондар бо чылдың сентябрь 24-те суурда төрелиниң инектерин сүрүп алгаш чаңнап бар чораан, бажыңнар чанында оттаан чораан Андрей Багай-ооллуң сес ошкүүн, ийи лоюп инек-биле кадыг сүрүп алгаш, коданынга аппарып, мунгаш кажаага кажаалап алгаш турда, эжелеп истеп чеде бээрге, кажаазже чагдатпаан, ойладыпкан. Дыартазында олар таныжы Василий Степанович Паршинин-биле барган, ошкүлерин ап алган.

Бапый-ооллуң бистиң суурга кожуп келгеш, чонуңга чедирген «ачы-дузазының» чартык-чамдыын бижинирге ыяк. Күш-ажылчы эвес орулга киирип ап чурттаарлар-биле чидир демисел чоруп турда, бистиң Бурен-Хемде «хоочураан» оорнуң кара туразында ажылап турарын көрүп, дыңнаарга дыка-ла чаржыңчыг-дыр. Оорнуң ана долар үезин келбээн бе?

Улус депутаттарының Каа-Хем район Советиниң күүсекчи комитединиң иштиин херектер киидизи, Тыва АССР-ниң Иштин херектер министерствозунуң истелге киидизи бо оорну оожургадыр үе келген деп бодаар-дыр бис, Мерген Мергенович.

О. САЛЧАКАЙ.

АЖЫЫ-БИЛЕ ЧУГААЛААРГА

Сөл демнин кыдынга чурумаадыг калбак хадылыг арга-эзим адээнде ол чаптылган. Балгазын санаторийн үндезилеттинин тургустунгандан бээр дортен ажыг чылдар эртип, бо үениң иштинде аңаа келген кижилерниң калыкшылын быжыглаарынга улуг ужурдузалыг болуп келгенин билир бис.

Оон тургустунганының баштайгы үезинде аңаа чүгле чангыс корпус турган болза, ам мында ийи хаът чаа корпус, клуб, библиотека, почта, чунар-бажың дээш оске-даа объектилер бар. Бо дээрге бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың кижи дээш хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызы-дыр.

Эде тургустунуушкун черчеде калбарып, эртем-техниканың челишкинниерин нептередип турар бо хире магалыг үеде ол санаторийниң экономиктиг базазы улам сайзырап, харысалга улам бедирип ужурлуг деп бодаар бис. Чүге дизе совет биженииң кадыкшылды хонуң болгаш чурттуң эң улуг байлаа болгай. Ындыг турбуже бо санаторийде чамдык четпес чүүлдер база бар. Ол үүркек чүүлдер эвес.

Мында ажыл-агыйжы эвес, кижи факторунче сагыш салбас чорук санаторийде бар. Чижээ, ында почта безин ай хире үеде ээлгелиг турун, дыштанышчылар чараа-бижик чорудар дээнде беш километр черде Балгазын суурже шуужуп турдувус. Ол ышкаш санаторийде радио, оюн-тоглаа организастаар массовик, баяыст чок. Лекция, беседа болуру ховар. Кайы-даа черлерден ынаң, концерт келбеспээн. Спорт шолдерининг дериглезин эргижирээн, долгандыр херии буступ калгылаан чыдар. Чаймын-на ийи каът корпусче көшкен турган, күзүн дедир-ле эрги корпустарже көштүвүс — сентелге кылын турар. Оон чылдагаанды чаа тудугга чедир кылымчаан иштики түрмек ажылдың хөйүзе. Столовая-да чемненилгеин дежурный эмчилериң, сестраларның талазындан контролька ап, сагыла-чурумну быжыглаар чоруктар база бар.

Четпестерни үениң иегелезинге дүүштүр чайладып, эде тургустунза-ла эки боор.

Д. ООРЖАК.
Танды район.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-33, редакторлуң орлаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, парти йжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чаган киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; коозө ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3411.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01044.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 30 ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.45 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — Док. телефильм. «Дөртку үлдүүзы амыдыралдың формулазы». 9.25 — «Спортлото» тиражы. 9.35 — «Будильник» 10.05 — «Совет Эвилелиниң бирээн боон тур иези». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 —«Музыкалыг киноа». 13.05 — «Кодээниң шагы». 14.05 — «Каднашы». 14.50 — «Ералаш». Уругларга баштакталгылыг журнал. 15.00 — Останкинониң Концерт студиязынга ССРЭ-ниң Педагогика эртемиериниң академиязының корреспондент кежигүзү, психологтуг эртемериниң доктору Ш. А. Амонашвили-биле ужуражылга. 16.35 — «Тоол аалдан келген». Мультфильмнер: «Өлүг даңгына болгаш чедя маадыр дугайында тоол», «Алдын аскыр-дагва дугайында тоол». 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 —Суг полозугга Европа чемпионадының маргылдаазы. «Динамо» (Москва) — «Шахтар-04» (Барыын Германия). 19.15 — РСФСР-ниң Улустуг артизи К. Плужников Н. Метаериниң романстарын ырлаар. 19.30 — «Киноапарама». 21.00 «Ут». 21.35 — «Гармонь ойна». 23.00—Телекөрүкчүлерге кино байырлалы. 23.30 — 23.40—Мелодия.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАГ

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Ыраккы Чөөн чүк». Киножурнал. 8.30— Аваның школазы. 9.00 — Чогаадыкчы аныяктарның концерти. 9.35— Орус чугаа. 10.05— Прокопьевск доорайның улустуг хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 10.30— Таджик ССР-ниң телевидениезиниң программазы. 11.30 — «Делегейниң музыка культуразының эртиезинден» А. Н. Скрябин. 12.20 — Делегей болгаш аныяктар. 12.55 — Бистиң корреспондентилер чугаалаа тур. 13.25 — «Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү фильм — «Чалбышта». 14.45 — «Ажыдыралдың чажыттарынче». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүүзү. 15.05 — «Москваның күзүү» Совет музыка фестивалының концерти. 15.50 — Мультфильм. 16.05 —«Ильичи адыгжы». К. М. Веберниң ынакшыл операзы. «Земпероопера» деп Дрезденде театриниң ышкыы. 19.00—«Дириг амытаннар дугайында». 20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». «Балдыр-баскыжкке белек». 20.20 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. Эр кижилер. «Строитель» — «Жальгирис». Минскиден дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35—23.20 — Көрүкчүлериң дилээ-биле «Хүүда балдыңнар». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВПҢ.

Кино

НОЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «И еще одна ночь Шахерезады» 11.50, «Конец операции «Резидента» 9.00, 13.20, 16.10, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультсборник. «Ну, погоди!». 9.30, 11.00, «Отряд» 13.30, «Игры для детей школьного возраста» 17.00, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оранжевый дождик» 12.00, «Под огнем» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Армия Трясогузки снова в бою» 10.00, «Оцеола» 11.40, 13.40, 15.40, 17.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Девочка из города» 13.30, «Соучастие в убийстве» 15.00, «Судьба резидента» 17.00 шактарда.

Театр

Ноябрь 30-де.

Л. ГАВРИЛОВА.

«АНЧЫ-КАРА БОЛГАШ АҢГЫР-ЧЕЧЕК».

Ийи кежигелиг төгжүмүүт шын. Эгелээри 12 шакта.

В. БЕЛОВ.

«АРЫГ СУГ КЫРЫНДА»

Ийи кежигелиг драма. Эгелээри 18 шакта.